

RAVASZ

100

REFORMÁCIÓ ÖRÖKSÉGE 9

RAVASZ

100

PÜSPÖKI JELENTÉSEK

Előadások Ravasz László püspöki beiktatásának 100 éves
évfordulója alkalmából

Ravasz László püspöki jelentései 1922-1948

Dunamelléki Református Egyházkerület
Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet
Kálvin Kiadó
Budapest
2023

Felelős kiadó:
Literáty Zoltán és Galsi Árpád

Szerkesztők:
Kiss Réka, Lányi Gábor

Képszerkesztő:
Szatmári Judit

Grafikus tervezés, tördelés, borítóterv:
Szabó Eszter

Püspöki jelentések digitalizálása:
Boross Sámuel, Gál Balázs, Hábel Márton, Mária Lőrinc, Szabó Ábel,
Szabó Levente, Szabó Liza, Szabó Ráchel, Tarcza Gusztáv

Püspöki jelentések sajtó alá rendezése:
Lányi Gábor

© Dunamelléki Református Egyházkerület, 2023

© Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2023

© Szerzők, szerkesztők, 2023

Tartalomjegyzék

Püspöki köszöntő	7
Szerkesztői előszó	8
Beszédek	9
Balog Zoltán püspök igehirdetése	10
Szabó István: Emlékbeszéd Ravasz László beiktatásának 100. évfordulóján	12
Előadások	17
Kiss Réka: Tükörcserepek. Adalékok Ravasz László püspök pályaképehez	18
Literáty Zoltán: Téttel bíró prédikáció	28
Szász Lajos: Gyülekezeti elv és központosítás	32
Szatmári Judit: Ravasz László püspöki vizitációi	42
Lányi Gábor: „Inkább okos voltam, mint erős”	49
Csűrös András: A megújuló püspök	53
Dr. Ravasz László püspöki székfoglaló beszéde	59
Ravasz László püspöki jelentései 1922–1948	69
I. püspöki jelentés – 1922. október 21.	71
II. püspöki jelentés – 1923. november 17.	87
III. püspöki jelentés – 1924. november 15.	101
IV. püspöki jelentés – 1925. október 10.	117
V. püspöki jelentés – 1926. október 16.	133
VI. püspöki jelentés – 1927. október 21.	149
VII. püspöki jelentés – 1928. november 10.	167
VIII. püspöki jelentés – 1929. november 23.	185
IX. püspöki jelentés – 1930. november 22.	197
X. püspöki jelentés – 1931. november 14.	209
XI. püspöki jelentés – 1932. november 19.	225
XII. püspöki jelentés – 1933. november 18.	241
XIII. püspöki jelentés – 1934. november 17.	253

XIV. püspöki jelentés – 1935. november 16.	269
XV. püspöki jelentés – 1936. november 19.	281
XVI. püspöki jelentés – 1937. november 18.	297
XVII. püspöki jelentés – 1938. november 17.	309
XVIII. püspöki jelentés – 1939. november 23.	321
XIX. püspöki jelentés – 1940. november 21.	337
XX. püspöki jelentés – 1941. november 20.	349
XXI. püspöki jelentés – 1942. november 19.	363
XXII. püspöki jelentés – 1943. november 25.	379
XXIII. és XXIV. püspöki jelentés – 1945. november 22.	399
XXV. püspöki jelentés – 1946. november 21.	425
XXVI. püspöki jelentés – 1947. november 20.	451
XXVII. püspöki jelentés – 1948. május 11.	471

Püspöki köszöntő

A Ravasz László beiktatásának 100. évfordulója alkalmából, 2021. október 1-jén tartott konferencia inspirálta a Ráday-napok rendezvénysorozatát, mely minden évben arra hív, hogy egyházunk alapvető kérdéseiről együtt gondolkodjunk. Alapvető kérdéseinket alapvető embereink életében, küzdelmeiben, az általuk nyert áldásokban is szemlélhetjük. Így és ezért emlékeztünk és emlékezünk önvizsgálattal a 20. század nagy magyar református püspökének életére és szolgálatára. Önvizsgálatunk legfontosabb eszköze Isten igéje. Ezért is van különös jelentősége annak, hogy egyházunk bibliaolvasó rendjében az évforduló napján éppen az alábbi két igeszakaszt olvashattuk. Egyetlen mondat álljon itt Ezékiel próféta könyvéből. Ezt mondja a prófétán keresztül az Úr: „Kerestem köztük valakit, aki építené a falat, és odaállna a résre szíнем elé az országért, hogy ne pusztítsam el, de nem találtam.” (Ez 22,30)

S milyen jó, hogy van újszövetségi ige, mert ott a napi igében, a kolossébeliekhez írt levélben ezt találjuk:

„Most örülök a tiértetek elviselt szenvedéseimnek, és testemben betöltöm mindazt, ami Krisztus gyötrelmeiből még hátravan, az ő testéért, amely az egyház. Ennek a szolgájává lettem a szerint a megbízás szerint, amelyet Isten nekem a ti javatokra adott, hogy teljesen feltárjam előttetek Isten igéjét, azt a titkot, amely örök idők és nemzedékek óta rejtve volt, de amely most kijelentetett az ő szentjeinek, akiknek Isten tudtul akarta adni, hogy milyen gazdag e titok dicsősége a pogány népek között. Ez a titok az, hogy Krisztus közöttetek van: reménysége az eljövendő dicsőségnek. Mi őt hirdetjük, miközben minden embert teljes bölcsességgel intünk és tanítunk, hogy minden embert tökéletessé tegyünk Krisztusban. Ezért fáradozom én is, és küzdök az ő ereje által, amely hatalmasan működik bennem.” (Kol 1,24-29) Ravasz László életének utolsó szakaszában a Károli Bibliát és a görög Bibliát kézbe véve készített egy saját fordítást, egy revidált Károlit. Az igében említett „titok” hagyományos fordítása: „Krisztus közöttetek van.” Ravasz László így fordítja: „Krisztus bennetek van”.

Mi pedig a kettőt együtt élhetjük és köszönhetjük meg: Krisztus közöttünk és bennünk van.

Hűséges Istenünk, Urunk, Te keresel közöttünk, emberek között valakit, aki épít, aki odaáll a résre az országért. Amikor nem találsz, akkor az ítéletet jelent. Akkor pusztul az ország, megfogyatkozik a hit, meghidegül a szeretet. Köszönjük, hogy mégsem ez a mi emberi életünk, egyházi közösségünk utolsó állomása, mert elküldted Fiadat, Jézus Krisztust, aki odaállt értünk az országért a résre, s szabadtást szerzett. Köszönjük neked a Krisztus szolgáit, akik megbízást kaptak a mi javunkra, hogy teljesen feltárják előttünk a te igédet, a titkot, hogy Krisztus közöttünk van és bennünk van. Köszönjük neked, Urunk, Ravasz László életét és szolgálatát. Adj méltó emlékezést nekünk, akik úgy akarjuk látni az ő életét, s benne a magasságot és a mélységet, hogy abból számunkra is hit és engedelmesség fakadjon. Ámen.

Balog Zoltán református püspök, a Zsinat lelkesi elnöke

Szerkesztői előszó

Ravasz Lászlót, a 20. századi magyar református egyház kiemelkedő hatású püspökét 1921. október 1-én iktatták be hivatalába. A centenáriumi alkalomra 2021. október 1-én a Dunamelléki Református Egyházkerület rendkívüli ünnepi közgyűlésen emlékezett meg a Károli Gáspár Református Egyetem Károlyi-Csekonics-palotájának aulájában. Balog Zoltán püspöki köszöntőjét követően, „Az egyházépítő Ravasz László, Dunamellék püspöke” című tudományos konferencián, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának tanárai, valamint a Dunamelléki Református Egyházkerület lelkipásztorai és levéltárának munkatársa (Földváryné Kiss Réka, Literáty Zoltán, Szász Lajos, Szatmári Judit, Lányi Gábor, Csűrös András) eltérő nézőpontokból mutatták be Ravasz László rendkívül gazdag lelkipásztori-egyházkormányzói életművének egy-egy fejezetét.

Ezt követően „Az életet és az igazságot nem lehet egymástól elválasztani” című kerekasztal-beszélgetés meghívott vendégei (Földváryné Kiss Réka, Hatos Pál, Szabó István és Szekér Nóra) Ablonczy Bálint moderátor kérdéseire válaszolva Ravasz László közéleti szerepvállalásának ellentmondásokkal teli megítéléséről, dilemmáinak aktualitásáról és az emlékezetben betöltött helyéről cseréltek eszmét. Az ünnepi megemlékezést hálaadó istentisztelet zárta a Budapest-Kálvin téri Református Egyházközség templomában.

Kötetünk első fele Balog Zoltánnak a Kálvin téri templomban elhangzott igehirdetését, Szabó István emlékbeszédét, valamint a tudományos konferencián tartott előadások szerkesztett változatát tartalmazza.

Kötetünk második, terjedelmesebb fele magát Ravasz Lászlót szólaltatja meg, és hagyja, hogy szám szerint huszoneg püspöki jelentése által a püspök maga mutathassa be és jellemezhesse azt a majd három évtizedet, amely alatt tevékenysége összefonódott a magyar társadalom és benne református egyházunk sorsfordulóival, kihívásaival, megmaradásra és lelki-szellemi megújulásra tett törekvéseivel.

A püspöki jelentéseket 1922-1947 között közgyűlési jegyzőkönyvének részeként, a maguk idejében nyomtatásban is közölte és kis példányszámban cirkulálta a Dunamelléki Református Egyházkerület; az 1948-as, utolsó jelentés csak kiadatlan, gépiratos formában maradt meg. Kiadványunk célja, hogy a püspöki jelentések egyben, nyomtatásban kerülhessenek az olvasó elé. A jelentések digitalizálását a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának hallgatói (Boross Sámuel, Gál Balázs, Hábel Márton, Méri Lőrinc, Szabó Ábel, Szabó Levente, Szabó Liza, Szabó Ráchel és Tarcsa Gusztáv) végezték Lányi Gábor irányítása mellett, aki a kötet magyarózó jegyzeteit is készítette. A szerkesztők megőrizték a szövegek eredeti helyesírását, még akkor is, ha bizonyos kifejezések akár egy adott jelentésen belül is különbözőképpen fordulnak elő. Az éves püspöki jelentéseket Ravasz László szolgálataihoz kötődő fényképanyag keretezi, melyet Szatmári Judit gyűjtéséből válogattunk. Törekedtünk arra, hogy – amennyiben lehetséges volt – a választott fotó valamely, a jelentésben is megörökített eseményhez kötődjön.

Bízunk benne, hogy kötetünk az emlékállítás és főhajtás mellett Ravasz László nagyhatású, ám vitáktól sem mentes életművének mélyebb és árnyaltabb megismerését és megértését segíti.

Soli Deo Gloria!

A szerkesztők

BESZÉDEK

Balog Zoltán püspök igehirdetése

Hallgassuk meg Testvérek Isten igéjét! Az igehirdetés alapigéje a mai napra rendelt igeszakasz Pál apostolnak a Kolossébeliekhez írt leveléből, Ravasz Lászlónak 1971-ben kiadott Károlit revideáló fordításából, melyet az Egyesült Államokban adtak ki.

Ezt írja az Apostol: „*Most örülök. Örülök a ti érettetek hordozott szenvedésimnek. És ami az én testemben Krisztus szenvedéseiből hiányzott, azt pótolom az ő testéért, ami az egyház. Ennek lettem én szolgálójává az Isten házirendje szerint, amely előírja, hogy teljesen ismertté tegyem előttetek az Isten igéjét. Azt a titkot nevezetesen, amelyet elrejtett öröktől fogva és nemzedékek óta, de most kijelentett az ő szentjeinek. Ezeknek akarta Isten tudtukra adni, hogy mily nagy a titok dicsőségének gazdagsága a pogányok között. Ez a titok: a Krisztus tibennetek lakozik, és ő az eljövendő dicsőségnek a reménysége. Ezt hirdettük mi, mikor intünk és tanítunk minden embert teljes bölcsességgel, hogy úgy állítsuk az Isten elé, mint aki Jézus Krisztusban tökéletes. Ezért fáradozom én is, és tusakodom az ő ereje által, amely bennem is hatalmas nagy munkálkodik.*”

Kol 1, 24-29.

Ünneplő Gyülekezet, kedves Testvérek!

Sic itur ad astra. Fel a csillagokig. Út vezet oda!

Hogyne törne valaki egyre feljebb, akár a csillagokig is ennyi talentummal, mint amennyi Ravasz Lászlónak adatott. Bár abban a református világban, melyben ő felnőtt – és melynek mi is részei lehetünk –, nem nagyon értékelik az egyéni ambíciókat. Ha valakin átsüt az egyéni ambíció, és nem az határozza meg, amit a mai igeszakasz legelején olvasunk – „*ti érettetek*” teszem, amit teszek –, abból sok jó nem fog kijönni. És egy jól működő, jó lelkiismerettel és tisztánlátással élő egyházi közösség nem is engedi az ilyen embert az élre. De abban nem meggondolatlan gőg volt, ahogyan Ravasz László fölfelé törekedett.

Amikor a világháború, Trianon, a külső bajok tépázták, rombolták azt a világot, ami az övé volt (és ami a miénk), akkor is hitt abban, hogy a szellem erejének és nagyságának ez sem állhat az útjába.

Fel a csillagokig. Emberi vágy, ösztön. A miénk is, nem? Legalább egyszer az életben – mi is így gondoljuk –, majd lesz belőlünk valaki. És miközben kapaszkodunk fölfelé a csillagokig, aközben azok lehajolnak hozzánk. Pontosabban ama fényes hajnalcsillag hajol le hozzánk. Nem kell fölmenni. Nem kell ezért fölfelé törekedni, mert lejön. Lejött ide az az esthajnalcsillag. Idejött közénk, idejött hozzánk. Micsoda katarzis! Micsoda kegyelem, hogy a nagy feladatra felkészülés idején már megadatott ez neki. Megadatott az, ami minden örökséget, minden tervet, minden jószándékot, minden elképzelést, minden tehetséget egyedül igazzá tud tenni: a személyes döntés. Ő az enyém és én az Övé vagyok. Krisztusé. *Solus Christus.* Enélkül mit ér minden más? De ha *Solus Christus*, akkor feltárul a magasság, akkor kitarul a tér, és akkor – ahogyan a mai igében olvassuk –, tiéd lesz az egész. Úgy lesz a tiéd, hogy szolgálhatod azt, aki az egészséget, a teljességet teremtette, megszabadította és megtartja. És teret nyit benne az egyháznak erre a titokra, erre a misztériumra.

A titok az, hogy aki bennünk van, az közöttünk van. Ravasz László saját fordításában a „*bennünk*” mel-

lett döntött, de bizonyára tudta, elfogadta, hitte és bízott abban, hogy „közöttünk”. Ez az egyház titka. Amikor fölismered azt, hogy benned a Krisztus, akkor fölismered azt, hogy aki bennünk él, az közöttünk is jelen van. Ugyanaz van közöttünk, aki bennem van és benned. Ez a kilépés az individualista, magánüggé degradált zseb-krisztussal folytatott hívő életből, ez az egyház titka. Lehet együtt hirdetni, együtt tenni, együtt építeni, lehet együtt – a szó legjobb értelmében – prezentálni. Nem magunkat, hanem Őt.

De nemcsak a magasság tárul ki, hanem megnyílik a mélység is. Megnyílik a mélység, mert azt olvasuk, hogy: *test*. Test vagyunk. Testben vagyunk. És ezért tárulnak fel a mélységek kívül és belül. Amikor összeomlik az a világ, az a jól ismert, amelyekben minden prófétai hang és bírálat ellenére olyan magától értetődően mozgott ő is és kortársai is a saját közegükben. Amit kortársai közül annyian „mindennek” hittek, az összeomlott, és még a maradékait is szétszedték. Pál apostol szavai teljesedtek be rajta és rajtuk: ami a Krisztus szenvedéseiből „hiányzott”, azt pótolta ki az ő testéért, az egyházért. Átéljük, hogy milyen az, amikor amit olyan helyesnek, jónak és megfelelőnek láttunk, abból kudarc lesz. De itt még többről is szó van, mint hogy egyszerűen szenvedünk attól és amiatt, amit mi bűnnek nevezünk. Ennél mélyebb és magasabb titokról van szó. Ez a szenvedés ez más és több. Ez Krisztus titka. Krisztus titka, hogy arra méltat bennünket – és őt is arra méltatta –, hogy osztozzunk az ő szenvedésében a világért, a világunkért. Kipótolni, helyettesíteni, hozzá tenni? Micsoda gondolat! Vele szenvedni, miközben Ő szenved velem. Ez a „Krisztus bennem és Krisztus közöttünk” létének a titka. Az a titok, ami titok marad, és így, mint titok tart életben, gazdagít meg. Mert a titoknak ez a természete: minél mélyebbre merülsz benne, annál titokzatosabb lesz. Nem fogod megfejteni! Ne is akard! Őt ez a titok, ennek a titoknak keresése mozgatta élete utolsó percéig, ahogyan a *Solus Christus* mellé odakerül a *Sola Scriptura*. És a *Sola Scriptura* magyarázata közben egy olyan saját hangra talál, mely a mai napig visszhangzik bennünk.

Ezután magától értetődően következik az, amivel a mai igeszakasz végződik: *Sola gratia*. Ma délelőtt azzal kapcsolatban volt egy vita, hogy van-e katarzis Ravasz László életében? Katarzis volt-e az, amit átélt, amit végiggondolt Ravasz László a II. világháború összeomlása után? A mi katarzisunkat úgy hívják, hogy *Sola gratia*. A kegyelem csodájának az átélése. A *Sola gratia* bizonyossága tart bennünket életben és ez gazdagít: hogy ami bennem és közöttünk történik, az kegyelem. Minden kegyelem. De azért kérdezzük meg, hogy Ravasz László katarzisa, a *Sola gratia*, lehet-e a mi katarzisunk is? Mi van a végig nem gondolt ügyekkel, az el nem intézett dolgokkal, a megválaszolatlan kérdésekkel? Lehet, hogy neki jó volt így, de mi hagyhatjuk ennyiben? Ravasz Lászlónak nem egyéni katarzisa adatott, nem felmentés, hanem *Sola gratia*, kegyelem. S ez lehet a miénk is. Mert Ravasz László a miénk. Harcaival, kérdéseivel, tévútjaival, győzelmeivel és áldott szolgálatával. Nem Ravasz Lászlónak volt egyházkerülete, hanem az egyházkerületünknek volt és van Ravasz Lászlója. És nemcsak az egész magyar reformátusságnak van Ravasz Lászlója, hanem mindenkinek, aki alázatosan az ő szolgálai keresztül akar közelíteni Isten igéjéhez. Ravasz László nem a miénk volt. Ő az Istené. Nemcsak volt, hanem most is az Övé. Istené, aki nekünk ajándékozta őt, hogy egyszerre együtt segítsen minket nagysága és eltévedései a kegyelem által. Mert a végén és közben is minden kegyelem.

Hála legyen érte Istennek. Ámen.

Elhangzott 2021. október 1-én a Budapest-Kálvin Téri Református Egyházközség templomában

SZABÓ ISTVÁN

Emlékbeszéd Ravasz László beiktatásának 100. évfordulóján

Főtiszteletű egyházkerületi közgyűlés! Egyházkerületünk ma emlékezik meg arról, hogy 100 esztendeje iktatták püspöki tisztsébe Ravasz Lászlót, aki 27 esztendőn át szolgált e tisztségében, egészen 1948-ig, lemondásáig. Calvin téri lelkipásztorként még öt év adatott neki, 1953-ig, majd néhány kivételes hónap az 1956-57-ben kibontakozó, a forradalom idején szárnyra kapó, de csakhamar kisíktatott Megújulási Mozgalomban.

Egy rövid méltatás keretében lehetetlen bemutatni Ravasz László egész életét, szerteágazó munkáját, vagy annak akár csak egyetlen egy szeletét, és még kevésbé mindennek a hatását. Életének csak a tartalomjegyzéke oldalakra rúgna. Eulogiumot mondani még nehezebb, mert azt eleve korlátozza egyrészt az a tény, hogy ilyen feladatra alkalmasabb és hitelesebb szónokot az elmúlt száz évre viszszaemelve aligha találhatunk magánál, Ravasz Lászlónál. Másrészt a szerénysége (vagy még inkább az öniróniája) sem engedné a túlzásokat. És az is nehezíti a talapzatra állítást, hogy Ravasz élete és szolgálata, közéleti és egyházkormányzói ténykedése fájdalmas tévedéseket, bűnbánattal megvallott vétkeket is hordoz, intő példa gyanánt számunkra is. Talán részben ez is az oka annak, hogy mindmáig nem tarthatunk a kezünkben olyan monográfiát, amely felül tudna emelkedni Ravasz László összetett személyiségének ellentmondó megítélésein. Olyat olvashatni, amely ügyetlenül vagy éppen kelletlenül egyensúlyozgat a történetírás kliséi között, legyenek azok teljességgel elítélők vagy mindenestől felmagasztalók. Ha ellenségei szidalmazták, ha irigyei fanyalogtak rajta, ha epigonjai folyton a vállára kapaszkodtak, ha rajongói ellegyintették a tévedéseit, az minden nagyhatású személyiséggel megtörténik. Miután azonban Ravasz László nem tudta és nem akarta kioldani magát a 20. század első felének magyar sorskérdéseiből, a méltatás és az emlékezés, az elfogadás és a kritika sokkal tágasabb, bonyolultabb, mint amit a klisék vagy ezek alkalmi ötvözetei kínálnak. És ha arra gondolunk, hogy a 20. század korántsem ért véget a hidegháborúval, bár sokan ujjongták 30 évvel ezelőtt, hogy véget ért volna a történelem, nos, akkor éppenséggel roppant sok kérdésben figyelhetünk újra Ravaszra. 1989-ben ugyanis számunkra nem véget ért a történelem, hanem elkezdődött (vagy újakezdődött). Ezért mondom bátran, hogy nem a múltba tekintünk most, nem historizálunk, hanem önmagunkat is meg akarjuk érteni itt és most, mert voltaképpen a jövőt fürkésszük. A jövődő szemlélete sub specie aeternitatis és a reménység alapjának megszilárdítása in Christo – ez számunkra Ravasz László hagyatéka és hagyatékának legerősebb készletése. Minket nem az érdekel, hogy mikképpen lett a diákvezérből püspöki titkár, vagy bölcsészből prédikátor, vagy a liberális kurucból konzervatív kálvinista, vagy a szabadkőművesből református püspök, hanem az hogy mikképpen lett Ádám gyermekéből a Krisztus gyermekévé. Azt csak remélni tudom, hogy a felnövekvő történész-nemzedék megtalálja majd a módot is és a távlatos szemléletet is egy érvényes Ravasz-portré megírásához. Ámbár, hadd tegyem hozzá gyorsan, meglehet, hogy nem érdemes ezt sürgetni, és maga Ravasz már sejtette ezt. Pályafutásának javarészt és egyházkormányzói szolgálatának ellentmondásos, tragikus korszakát summázva ezt mondja: „A végső

szó Istené, a kegyelem dönt.”¹ Ezzel a megjegyzéssel nem oldani akarom az emlékezetpolitika örökös ellentmondásait és feszültségeit, mindössze jelzem, hogy Ravasz László életműve mégis előttünk áll, hozzáférhető, olvasható, tanulmányozható. És rögtön megállapítható az is, hogy hatása máig tart. Ravasz beszédeit, írásait, feljegyzéseit olvasva folyton arra a belátásra kell jutnom, hogy én a 18 éves püspöki szolgálatom idején roppant sok csapnivaló dolgot mondtam, ami pedig ér valamit, az tőle való. De hogy megannyi ihletése ugyanabban a regiszterben jut-e érvényre, mint a maga idején, vagy ugyanolyan értelemben inspirál-e, ahogyan ő maga akart hatásokat kifejteni, döntéseket érlelni, ügyeket célba juttatni, ez roppant nehéz kérdés.

Ravasz László hosszas, bár abban a korban, mondhatni, megszokott választási harc után érkezett Dunamellékre, nagy elődök nyomdokába (Szász Károly, Baksay Sándor, Petri Elek után), ám egészen más körülmények közé jött, mint amelyek között elődei szolgáltak, és egészen más feladatra, mint amit Erdélyben püspöki titkárként, mozgalom-szervezőként, egyesület-alapítóként, szerkesztőként, teológiai tanárként, püspök-helyettesként megtapasztalt.

Ez azt jelenti, hogy az állandóság vagy tartósság társadalmi-történelmi szerkezeteiből kizökkenve drámai és tragikus változások, törések, szakadások világát találta. Ám mindezek között, a létrontás csüggeteg önfeladása helyett, eltökélte magát az újrakezdesre. Ez már korábban kezdődött. Átélt a ferencjósok világ szellemi megroppanását, majd a Monarchia összeomlását is. (Ott volt Ferenc József temetésén Bécsben és megrendítő látomássá fokozta a ravatalról kivitt, vállakon hullámozó ércpokorsó látványát. Két évvel később pedig elsiratta Tisza Istvánt.) De már korábban is látta és egész életében fájdalmasan rögzítette a régi Magyarország lassú süllyedését. (Nála a „rég” nem a múlt bálványozását jelentette, hanem azt a folyamatot, amelyben az értékek nemzedékről nemzedékre szállnak át. Minőségi értelemben ami új, az voltaképpen régi, a régi ihleti folyton az újat. Ravasz már akkor, száz évvel ezelőtt szomorúan észlelte a hagyomány-szakadást. Átélt Erdély (közelebbről szülőföldje és pátriája) megszállását, a vesztes világháborút követő forrongásokat és sors-rontásokat és a Trianoni békediktátum következményeit. (Mint ahogy később átélte a második háború iszonyatát, és látta elveszni 1956 álmait is.)

1918 és 1921 között, erdélyi püspökhelyettesként, a megszállt országrészen az egyházi élet megtartásának munkása. Az egész intézményrendszer működését kellett biztosítani, az iskolákat megtartani, új egyházkerületet szervezni, mindezt háborús romokon, idegen uralom alatt. Mondhatni ezt a munkát folytatta dunamelléki püspökként is: a maradék összegyűjtését, az erők rendberakását, megfelelő csoportosítását, okos felhasználását. És ez is elég lett volna. Ravasz László azonban az újraképzés egyházkormányzati programjával érkezett és ezt püspöki szolgálatának végéig szem előtt tartotta.

Ami látélet szerint megállt Erdélyre nézve, az megállt itt Dunamelléken is. Ravasz lényegre törő leírása szerint a 19. század református egyháza hivatalos (vagy hivatali) egyházként élt, missziói és pásztori munkát nem végzett, hanem liturgikus és iskolaegyház volt. Társadalmi jelenlétét anti-katolikus politikában élte ki, meddő sérelmi tónusban, céljának pedig a katolikus fölény visszaszorítását tekintette. Ravasz ellenben célul az egyház missziósítását, a misszió egyházasítását tűzte ki. A megújítás erőit nem politikai vagy egyházpolitikai konfigurációkban vagy refigurációkban kereste, hanem az egyház létesítő és éltető forrásában az evangéliumban. Teológiai meggyőződéssel vallotta, hogy minden missziói munka alanya az instituált egyház, ám ugyanakkor világosan látta azt is, hogy a 19. század végének

¹ RAVASZ LÁSZLÓ: *Emlékezéseim*, Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1992, 148.

ébredési, hitbuzgalmi mozgalmi – részben az instituált egyház közönye miatt is, és az egyház peremvidékein – egyesületekbe szerveződtek. Ravasz, aki maga is egyesületek és missziói szervezetek tagja volt ifjúkorában, felismerte, hogy ezek könnyen elporladhatnak, miközben az egyház kiüresedik, mert elveszíti vagy éppen elsikkasztja a maga lényegét, a megelevenítő evangéliumi szolgálatot. De azt is látta, hogy ez a program roppant feszültséget teremt a misszió és a pásztori szolgálat között, mert a misszió folytonos igyekezet az evangélium közlésére, míg a pásztori szolgálat a megébredtek és krisztuskövetők gondozása. A misszió folyton feszegeti a kereteket, és bátran hajlítja magához az adott lehetőségeket és eszközöket, a pásztori munka inkább szilárdítja, erősíti a kereteket, és tartózkodik az innovációtól. Az egyik kerítést bont, a másik kerítést húz. Az egyik Antiokhia, ahol a pogányok is hivatalosai lettek a Krisztus mennyegzőjének, a másik Jeruzsálem, ahol zsinatot kell tartani, és gondoskodni kell a lakodalmi borról. De azt is látta, hogy ebből a feszültségből roppant józanság is fakadhat éppen egy olyan korban, amikor az örökkévaló helyébe bálványt rakott az ember (Istent detronizálta, az embert deifikálta) és ennek a bálványnak az a neve, hogy új, vagy az a neve, hogy régi, vagy az a neve, hogy misszió vagy az a neve, hogy institúció.

Ravasz tehát az evangélizálás nagy programjának a szolgálatába állította az egész igehirdetést, az egyháztagság hitvallási alapra helyezését, egy korszerű liturgia megalkotását és bevezetését, új énekeskönyv szerkesztését, új bibliafordítás készítését, az egyházi sajtó dinamizálását, az egyházi munkák anyagi biztonságának megteremtését, az egyházigazgatás folytonos jobbítását, az ökumené munkálását (azzal is, hogy az elsők közt volt, aki kilépett az önsajnáltató anti-katolicizmusból), nemzetközi kapcsolatok építését, a társadalmi élet folytonos hit-erkölcsi revízióját, a tehetséggondozást, a kultúra bevonását az egyházi munkába. Még egyszerűbben szólva: ő maga állt egészen ennek a nagy programnak a szolgálatába. Mélyen hitt abban, hogy Magyarország állapota csak evangéliumi erővel jobbítható, ha a jón abszolút élet-értéket értünk. A sorsunk csak a krisztuskövetéssel újítható, ha ezen az újon isteni értéket és nem időrendet értünk. Bár ismerte a keresztyénség történelmi paradoxonját is, nem félt a megújítás munkáihoz társadalmi és politikai kapcsolatokat keresni és használni. Tudta, hogy a világ krisztianizálása könnyen a visszájára fordulhat és a keresztyénség szekularizálása lesz belőle, de vállalta ennek a kockázatát. Ugyanis Dunamelléken – a kerület évszázados és sajátos sorsa miatt – az újraépítés mindig újakezdés is volt, tehát tragikusabb ám egyúttal radikálisabb, nehezebb, de egyúttal tisztább is, hosszadalmasabb, de egyúttal eszmeibb. És mindez a 20. században, az országvesztések és az egyház-ellenes diktatúrák korában egyetemes tapasztalattá lett. Ravasz László püspöki szolgálata eképpen nem dunamelléki sajátosság (némi erdélyi ízzel), hanem az egész magyar reformátusság, sőt, bizonyos értelemben az egész magyar keresztyénség jellegzetes tükre. Az újraépítés voltaképpen újakezdés. Vallomása szerint volt ez személyes sorsa is.²

Öröksége egyszerre szellemi és történelmi. Bár nem versekben levelezett a papjaival, mint Baksay Sándor, de a püspöksége idején épített és felszentelt félszáz templom, hetven parókia, hetven iskola, a jól megszervezett (majd a kommunizmusban kettészakított) budapesti egyházmegye megszervezése, a városi misszió és a korszerű szórványgondozás feltételeinek kidolgozása, és még a többi más is mind-mind számbavehető. És mai örökösei számon is tartják. Szellemi öröksége pedig továbbhat a bölcsész és teológus Ravasz elméleti és tudós munkáiban, a közíró Ravasz roppant sokaságú írásai-ban és az igehirdető Ravasz prédikációiban és persze plagizátorai seregében is. (Ki tudja, ezen a hétvégén hány Ravasz-prédikáció vagy annak sokszorosan továbbpépesített változata hangzik majd el

² RAVASZ LÁSZLÓ: Sisypus köve, in: Ravasz László (szerk.): *Alfa és Ómega II.*, Budapest, Franklin Társulat, é. n., 286.

szószékeken? De tartsuk magunkat e téren a puritán mondáshoz: amivel egyetértek, az az enyém.) Fájdalmas és józanságra intő öröksége az, amivel nem értünk egyet, és fájlalunk Ravasz életében is. Amilyen tévedhetetlenül ítelt a totális diktatúrák felől, olyan fájdalmas a tévedése a zsidóság ügyében. És ez intő példa a mi nemzedékünk számára, hogy csodálatos építő munkában, az egyház viszonylagos jó helyzete közepette és nagyszerű emberek körében is oda kell figyelnünk arra, hogy a roppant társadalmi mozgásokban könnyű elsodródni. Mégis, Ravasz Lászlótól bünbánatot tartani is megtanulhatunk. Nem magyarázkodik, nem okolja a körülményeket, nem másra keni a dolgot, hanem megvallja: először Istennek, aztán a kegyelmet nyert ember alázatával a világnak is. Csak a szabad ember képes olyan önkorrekcióna, mint Ravasz László. És csak a szabad emberek értik, hogy mindez nem egy túlélőjáték stratégiai eleme, hanem az új ember készsége az őt megújító Isten előtt. Ravasz Lászlót Ádám gyermekei ismerhetik és róla sokat mondhatnak, érvényesen és igazán azonban csak a Krisztus gyermekei, a testvérei láthatják őt.

Ami tehát prédikálás, liturgia, egyházi sajtó, kultúra és művészet általában és szakrálisan, ami politika és egyházpolitika (erdélyi és dunamelléki módra és semmiképpen nem román királyt köszöntő, tanácsköztársaságot üdvözlő hajbókolásban), ami tiszta szellemi dimenzió, és mindazáltal egyházigazgatási munka (vizitációk, értekezletek, zsinat, konvent, törvényhozás, külkapcsolatok, ökumené), ez mind Ravasz László örökségei is. A misszió (közvetlenül az evangélizálás) az egyetlen út, amelyen a holnapba átmehetünk, mondta 1932-ben.³ Remélem, 2032-ben is ugyanezt fogjuk mondani vagy mi, vagy akik utánunk jönnek az idők során. Ezért befejezésül hadd álljon itt egy intelem, Ravasz jellegzetes humorával (ezt írja 1962-ben): „Most vádoló magam, hogy a segédlelkészekre kevés időm maradt; azt tanácsolnám az utódainak ma, hogy több időt fordítsanak a káplánokra, mint az esperesekre és püspökökre, mert igaza van a székely közmondásnak: borjában nő a pénz.”⁴ Hogy 2032-ben ugyanazt tudjuk mondani, mint amit ő mondott 1932-ben, ahhoz nem szabad 2062-t megvárni az utóbbi bölcs tanáccsal.

Elhangzott 2021. október 1-én a Budapest-Kálvin Téri Református Egyházközség templomában

³ RAVASZ László: Egyház és egyesület, in: Ravasz László (szerk.): *Legyen világosság* I., Budapest, Franklin Társulat, 1938, 440.

⁴ Ravasz: *Emlékezéseim*, 180.

ELŐADÁSOK

Tükörcserepek

Adalékok Ravasz László püspök pályaképehez

Ravasz László Alfa és Omega című kétkötetes gyűjteményének előszavában írja, hogy mindig arra vágyott, hogy „homo unius libri” legyen. De ez nem adatott meg neki. És ahelyett, hogy egyetlen téma világga szétfutó szárait szötte volna mindent egybefogó rendszerre, tükörcserepekké tördelte szét mondanivalóját.¹ Hogy helytálló-e ez az önvallomás, nem ennek az előadásnak a feladata megválaszolni. Előadásom címéül azonban mégis Ravasz metaforáját vettem kölcsön, hogy az emlékező alapvető dilemmájára világítsak rá: Ravasz László püspök rendkívül sokrétű életművének rendelkezésre álló tükörcserepeiből száz év elmúltával vajon hány féle képet raknak össze a 20. századi történeti emlékezetnek és ezen belül a magyar református történeti emlékezetnek alakítói: történészek és teológusok, közéleti véleményformálók és igehirdetők? Jól tudjuk, a mai történetírás és az emlékezetkutatás egyik alaptézise, hogy a múlttól szóló történeteink nemcsak a jelenben, hanem a jelennek is írónak. Legalább annyira tájékoztatnak a ma világáról, mint a tegnaperől; legalább annyira tájékoztatnak a tükörcserepek összeillesztőiről, mint a képről magáról. Nincs ez másként Ravasz László zavarba ejtően gazdag életművének felidézésekor sem, amelynek emlékezetét értő méltatás és kényszerített elhallgatás, jogos kiritka és nemtelen torzítás egyaránt formálta.²

Ravasz Lászlóról lehet emlékezni mint igehirdetőről, ahogy ő saját magára leginkább szeretett tekinteni, de lehet mint egyházkormányzóról, tudósról, vagy közéleti emberről. Mai előadásomban Ravasz püspöki jelentéseire támaszkodva egyházvezetői pályafutásához kapcsolódóan szeretnék néhány elemet kiemelni, köztük olyanokat, amelyek az életút eddigi bemutatásai során talán kevesebb figyelmet kaptak.

Jól tudjuk, Ravasz életművében a nehéz, sorsfordító történelmi helyzetekkel terhes 20. század sűrűsödik össze. Közel három évtizednyi püspökségének kezdő és záró évszámai egyaránt súlyos történelmi fordulópontokat jeleznek. A vesztes világháború és a történelmi Magyarország összeomlása után, az új állami berendezkedés kiépülésének hajnalán került a Dunamelléki Református Egyházkerület élére. A második világháborút követően, a szovjet megszállás éveiben pedig az immár leplezetlenül egyeduralomra törő kommunista diktatúra nyílt politikai zsarolással kényszerítette őt 1948 tavaszán lemondásra.

Ravasz viszonylag fiatalon és igen nehéz helyzetben vette át az egyházkerület vezetését. Az egyházban a két háború közötti – minden ellentmondásával együtt is meghatározó – megújulásának, a felekezeti identitás megerősítésének általa programként is megfogalmazott kísérlete valójában egy soktényezős krízishelyzetre adott válaszként született. A gyökeres változásokat legalább négy tényező együtt hatása kényszerítette ki: A világháborút követő összeomlás, a radikális belpolitikai fordulatok és az ország széthullásával járó megrázkódtatások; a modernitás kihívásaiból fakadó egyre erősödő vál-

¹ RAVASZ László: *Alfa és Omega - Prédikációk, beszédek, cikkek*, Budapest, é. n. [1932], Előszó

² A pályaképhez lásd többek között HATOS Pál: *Szabadkőművesből református püspök: Ravasz László élete*, Budapest Jaffa, 2017., KISS Réka: Ravasz László püspöki működése, in: KÓSA László (szerk.): *Reformátusok Budapesten I-II.*, Budapest, Argumentum, 2006, 537–577., LADÁNYI Sándor: Ravasz László püspök – az egyházkormányzó, egyházpolitikus és tudós (akadémikus) – tevékenysége 1921 és 1945 között, *Confessio* 22(1998/2), 21–25.

ságérzet; a liberális protestantizmus elerőtlenedése; az újra erősödő felekezeti kisebbségi helyzettudat együttesen elemi erővel hozták feszínre az egyház életében évtizedek óta jelenlévő, megoldásra váró problémákat, feszültségeket. A korszak elejének fellángoló vitái is jelezték, hogy az új egyházvezetésre egyházpolitikai, egyházkormányzati, gazdálkodási, teológiai, kegyességi viták sokasága vár.

Székfoglaló beszédében Ravasz egyértelműen jelezte, hogy püspökként sem akar kitérni a kihívások elől: „Szívesen vállalom nagy horderejű reformokért is a felelősséget” – szögezte le, ugyanakkor az általános reformlázat csitítandó, sietve hozzátette „az ötletszerűen bedobott reformeszméért azonban nem.”³ A székfoglaló beszéd magasztosságát megtörő oldalgóság a nem beavatott hallgatók számára is érzékeltethette, hogy a püspök indulását az ország helyzetéből fakadó külső kényszerpályák mellett összetett, konfliktusokkal teli belső egyházi helyzet is nehezítette. Ifj. Biberauer (később) Bodoky Richárd naplójegyzetei alapján összeállított szubjektív helyzetértékelését idézve: „lehetséges, hogy ha akkor nem egy Ravasz László, egy széles látókörével, történelmi felelősségtudatával, diplomáciai képességével és egyéni súlyával megáldott ember lett volna a Dunamelléki egyházkerület püspöke, akkor az 1930-as évek elejére komoly szakadás állhatott volna be a Magyarországi Református Egyházban.”⁴ Talán túlzó és túl sötét tónusokkal festett a kép, de jól illusztrálja a kiélezett megosztottság kortársi tapasztalat- és hangulatvilágát. Ravasz személyiségéből és egyházvezetői tekintélyéből fakadó integrálóképességére valóban szükség volt, hogy az egyházi életbe új lendületet hozó, de a modernitásra nagyon eltérően reflektáló kezdeményezéseknek, egyesületeknek és az ezeket képviselő karakteres egyéniségeknek egyaránt teret tudjon biztosítani, úgy, hogy mindeközben az eltérő egyházképből fakadó teológiai, illetve a személyi elfogultságokból fakadó gyakorlati konfliktusokat – Ravasz saját kifejezésével élve – „a kanapépörök sekélyes és idegesítő seprejét” is kezelje.

Ravasz bátor és meglehetősen ambiciózus egyházkormányzói program meghirdetésével kezdte egyházvezetői pályáját. Önmagát a „kálvinizmus világnézeti exponensének” nevezve, püspöki székfoglalójában az egyházvezetés legfontosabb feladataként egy „intézményeiben, világnézetében, hitvallásában színtiszta, integrális kálvinizmus”⁵ alapjain nyugvó reformprogram kidolgozását hirdette meg, melynek „legelső és legfontosabb kötelessége megőrizni a lényegét: az evangéliumi keresztyéniséget”. A reformátusság szellemi megújulásának kiindulópontját tehát Ravasz a bibliai alapokhoz való visszatérésben jelölte ki, ami előrevetítette a püspök egyházkormányzói terveinek talán legmesszebb-ható irányát: a korábban egyesületi keretek között, „inkább baráti és pártközösségekként” tevékenykedő belmisszió hivatalos egyházi/gyülekezeti programként való meghirdetését. Saját megfogalmazásában: „evangelizálni kell az egyházat azért, hogy az evangélizáló szabad mozgalmakat egyházasítsuk”⁶ A belmisszió Ravasz püspöki jelentéseinek és sokrétű egyházkormányzói tevékenységének egyik leggyakrabban visszaköszönő témájává, a 20. századi egyházi megújulásnak pedig szinte emblémája vált. Szerepét – a rá jellemző iróniával – a püspök ekként vonta meg: „Ha annyi gyakorlati munkát végeztünk volna, mint amennyi elméleti vitát állottunk ki róla, ma már nem lenne belmisszió, mert az igazi belmisszió, mihelyt megvan, feleslegessé teszi önmagát.”⁷

³ Ravasz László dunamelléki püspök beiktatása alkalmával elhangzott beszédek és imák. Összeállította: B. Major János. Budapest, 1921, 33.

⁴ Bodoky Richárd: *Aranyhíd. Családtörténeti töredékek (1926–1928) személyes emlékek és naplójegyzetek alapján. V.*, Budapest, magánkiadás, 2001, 242.

⁵ Dr. Ravasz László püspöki székfoglaló beszéde in: B. Major János: u.o., 33.

⁶ Ravasz László VII. püspöki jelentése, 1928.

⁷ Ravasz László I. püspöki jelentése, 1922.

Jól ismert, hogy Ravasz püspökségének kezdetén hét év alatt végig látogatta a dunamelléki egyházkerület valamennyi gyülekezetét, melyet elsősorban igehirdetői és evangelizációs útnak, „a magyar református egyház újabbkori életében a legnagyobb evangelizációs campagne”⁸-nak tekintett. A vizitáció egyes állomásairól szóló beszámolók egyben jó alkalmat adtak a püspöknek arra is, hogy az egyházi élet egy-egy kulcskérdését exponálja. Ha ezeket a „tükörcserepeket” egymás mellé illesztjük, izgalmas kép rajzolódik ki arról, hogy Ravasz mely területekre tekintett kihívásként, stratégiai feladatként, egyház kormányzati prioritásként.

Az egyház evangelizációját középpontba állító feladatmeghatározásból eredt, hogy Ravasz kiemelt célként tekintett a lelkeszi hivatástudat, elsősorban az igehirdetői szolgálat megújítására. A lelkeszi szolgálat lényegét érintő meglehetősen (ön)kritikus helyzetértékelése szerint egy gyökeres megújulás nélkül „az Ige egyházából a szó ritualizmusa” lesz, a megújulás pedig nem képzelhető el annak felismerése nélkül, „hogy mi szépen beszélünk ugyan, de nem prédikálunk jól.”⁹ Ami a leginkább figyelemreméltó, hogy az igehirdetés tekintélyvesztésének, formalizmusának a korszakban többek által is megfogalmazott problémájáról, az egyházi közvéleményben tapasztalható kríziszetről szóló, sok érzékenységet érintő diskurzust (ld. az eltérő pozícióból beszélő Makkai Sándor vagy Szabó Dezső egykorú írásait¹⁰) Ravasz püspöki tekintélyével élve, a legfelsőbb egyházvezetés szintjére emelte, egyenesen az igehirdetés reformját jelölve meg az egyház legfontosabb feladataként:

„Egyházunknak meg kell látnia, hogy legnagyobb és legelső problémája igehirdetésünk reformja. Mi az Ige egyháza vagyunk és azzal állunk vagy esünk, hogy mennyire tudunk érthetően, érdekesen és határozatosan prédikálni, tehát szükség, hogy helyzetünket komolyan revidéáljuk. A régi módszert, amelyből elszállott a Lélek, félre kell tennünk és úgy kell prédikálnunk, hogy minden beszédünk gyülekezetünkre nézve egy nagy belső esemény legyen.”¹¹

Talán nem meglepő, hogy az igehirdetés mellett Ravasz egyházreformjának másik stratégiai pillérét az egyház tanítói szolgálatának, a református iskolakérdés, illetve a hitoktatás, különösen a nem református iskolába járó gyerekek (a református tanulók többsége) vallásoktatásának revíziója képezte, amelyről hasonlóképpen kendőzetlen és szarkasztikus helyzetjelentéseket adott:

„Minden tisztelet adassék a mi derék tanítóinknak, akik közül nem egy igen kiváló és Isten áldotta tanítói lélek, de azért népiskolai vallástanításunk általában siralmas. A gyerekek nem tudnak járni a Bibliában, az üdvtörténetnek a vázát is alig ismerik. Formális, rendszertelen emlékezésre vannak szorítva és elröppen fejük felett az a pár száz vallásóra, anélkül, hogy egyetlen egyszer az áhitat megborzongatta volna őket [...] Ezeket a gyermekeket veszi át a lelkész 12 éves korban és 4-6 heti kurzus után konfirmálja. Hogyha 4-6 hét alatt csupa Pál apostolok, csupa Timótheusokat tanítanának, ilyen előfeltételek mellett az is kevés volna.”¹²

A népiskolai vallásoktatás válságának tematizálása, jelentőségének felértékelése mögött lényegében ugyanaz a paradigmaváltás húzódott meg, amely a megváltozott egyházképből, a népegyházi keretek

⁸ Ravasz László VII. püspöki jelentése, 1928.

⁹ Ravasz László III. püspöki jelentése, 1924.

¹⁰ Makkai Sándor: Az igehirdetés válsága, *Az Út* 7(1925/7-8), 179-180., Szabó Dezső: *A magyar protestánsizmus problémái*, Budapest, 1926.

¹¹ Ravasz László III. püspöki jelentése, 1924.

¹² Ravasz László II. püspöki jelentése, 1923.

megrendülésének felismeréséből fakadt.¹³ „Megtörténhetik, – fogalmazott Ravasz az egyházi népoktatási törvények revíziójáról szóló zsinati vitában – „egy-két emberöltő alatt olyan átalakulásokat fog szenvedni a magyar református egyház, annyira diaszpóra egyházzá válik, hogy legfőbb feladata és munkája a vallástanítás lesz, mégpedig nem református iskolába járó növendékek vallástanítása...”¹⁴

A pályakép tükörcserepei közül talán a legtöbb fedőréteg Ravasznak a szociáliskérdésben és a munkáskérdésben kifejtett próbálkozásaira rakódott, hiszen a kommunista rezsim időszakában kialakított – és a rendszer összeomlását túlélő – „reakciós püspök” képéhez vajmi kevésbé illeszkedtek a reformátusok számára újdonságként ható nagyvárosi szegénységből fakadó társadalmi problémák iránt érzékenységet mutató egyházvezető gondolatai. Éppen ezért még a mai olvasó számára is meglepőnek tűnhet, hogy a főváros környéki agglomeráció újonnan szerveződő munkásgyülekezeteinek vizitálása során, a kapitalizmus és az urbanizáció nyomán megváltozó egyháztársadalmi folyamatokra reflektálva, Ravasz már az 1920-as években „a kálvinizmus gyakorlati életprogramjára nézve legfontosabb kérdésként” a református egyháznak „a szociális problémához való viszonyát és e viszonynak olyan rendezését” jelölte meg „amely által református egyházunk az ipari munkásság nagy, áldott inspirátora és génusza lehet.”¹⁵ Felismerve a református egyház megkésetttségét, a püspök jól körvonalazhatóan igyekezett a konkurens teóriákkal, a baloldalról kihívást jelentő marxizmussal és szocializmussal a jobboldalon előretörő fasizmussal, majd a náciizmussal, illetve a korszak katolikus szociális tanításaival szemben egy önálló, bibliai alapozottságú református szociális tanítás körvonalainak a megrajzolására és a nagyvárosi munkásság református hátterű integrálására. Mindez egy jellemzően agrárius-kisgazda identitású közösség számára, amely a munkásság társadalmi-szellemi beágyazottságát 1918/19 prizmáján keresztül jobbára bizalmatlanul szemlélte, nem volt magától értetődő vállalkozás.

„Meg kell találni annak a módját, hegy az ipari munkás hívő református és egyházának öntudatos és dolgozó tagja lehessen, anélkül, hogy a nagy munkásközösségből kiszakadna és az egyetemes munkás osztályöntudatot megtagadná. Nincs agrár egyház és merkantil egyház. Az egyház egyformán való kapitalisták és szocialisták, merkantilisták és agráriusok számára. Éppen ez az egy biztató körülmény a jövődőt illetően, mert ez azt jelenti, hogy az egyház mindenkié lehet, tehát az egyházban mindenki találkozhatik.”¹⁶ – fogalmazott a püspök, vélhetően a ki nem mondott fenntartásokra is reflektálva.

Az egyháztagok számának fogyásával, a gyülekezeti struktúra átalakulásával, az egyház társadalmi összetételének változásával és a népegyházi keretek további lazulásával számotvető helyzetértékelés két további paradoxon felismerésével párosult. Egyrészt, hogy miközben az egyháznak a korszakban megnövekedett a társadalmi feladatvállalása, jelentősen gyarapodott intézményrendszere és megsokasodtak intézményfenntartási feladatai, aközben az egyház és a társadalom viszonya gyökeresen megváltozott, a felgyorsuló laicizálódás a hagyományos egyházi kötelekeket fellazította, a hitélet formálissá válásának megannyi tünetét hozva a felszínre. A megnövekedett intézményrendszer pedig egyre kevésbé volt képes a – Ravasz kifejezésével élve – „külsődleges keresztényeket” megszólítani. Ugyanakkor a megnövekedett intézményfinanszírozás feladatok, elsősorban a növekvő számú református iskolák fenntartása

¹³ lásd ehhez KÓSA László: Bevezetés: reformátusok kisvárosban – nagyvárosban – világvárosban, in: uő. (szerk.): *Reformátusok Budapesten. I-II.* Budapest, Argumentum, 2006, 11–35.; NAGY Károly Zsolt: Dunamellék – A lélek ereje a statisztikákban, in: Farbak Péter – Kiss Réka (szerk.): *Kálvin hagyománya – Református kulturális örökség a Duna mentén. A Budapesti Történeti Múzeum kiállítási katalógusa*, Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2009, 134–139.

¹⁴ Zsinati Napló, Budapest, 1931. március 5., 1237.

¹⁵ Ravasz László VII. püspöki jelentése, 1928.

¹⁶ Ravasz László VII. püspöki jelentése, 1928.

egyre súlyosabb terheket rakott az egyház, különösen a gyülekezetek vállára, amely nehezen kezelhető ellentmondáshoz vezetett. A felekezeti iskolák gondjainak kezelésére a 19. század második felétől kettős folyamat indult meg. Egyfelől a szegényebb egyházközösségek sorra mondtak le iskoláikról, s ajánlották fel azokat az államnak, vagy az önkormányzatoknak. Ez a tendencia a két háború között is folytatódott, a világgazdasági válság idején pedig „ragályszerűen indult meg egy mozgalom, amely az iskolák átadását hangoztatta¹⁷.” Mindezek következményeként az egyház iskolafenntartási terheiből egyre tetemesebb részt vállalt az állam, amely egyfelől fokozott anyagi függőséggel járt, másfelől azt eredményezte, hogy az állami szereplők a korábbiakhoz képest egyre nagyobb befolyást igyekeztek gyakorolni az egyházi intézmények felett. A „csendes államosítás” belső ellentmondásokkal terhelt folyamatának felismeréséből fakadt, hogy jellemző módon az állam-egyház viszony problémái is először iskola finanszírozási kérdésként kerültek elő a püspöki jelentésekben.

„Fájdalom, iskoláinkban, mióta a labilis és csekély államsegélyt elfogadni kénytelenek vagyunk, ki vagyunk szolgáltatva tanügy terén a mindenkori és könnyen változó kormányprogramoknak. Nem titkolom azt, hogy én az olyan felekezeti iskolának vagyok a barátja, amelyik csupán saját alapjaiból vagy a hívek áldozatkészségéből tartja fenn magát. Bár soha se jutottunk volna az államsegéllyel járó bizonytalan és függő helyzetbe!”¹⁸

A Monarchia korszakából megörökölt állam-egyház viszony adottságai, a felekezetek közjogi egyenlősítésével szemben a gazdasági egyenlősítés elmaradása, az önálló egyházi célvagyon hiánya az alapvetően kiegyensúlyozott állam-egyházi viszony keretei között is mindvégig meg-megújuló konfliktusok forrása maradt. Szemben az egyházpolitika hagyományos hangsúlyaival, Ravasz felfogásától nem állt távol az államtól anyagilag független, önfenntartó egyház ideája, a liberális gyökerű „szabad egyház szabad államban” elve, s fogékonyságot mutatott minden olyan törekvésre, amely az államtól való anyagi függetlenedés feltételeinek biztosítását célozta. Ezek a törekvések azonban a korszakban nem válhattak egyházpolitikai realitássá. Hiszen egyrészt a református egyház még a különböző jogcímenek juttatott állami támogatásokkal együtt is szűkösen teremtette elő a vállalt feladatainak ellátásához szükséges forrásokat. Másrészt, Ravasz a református közvéleménnyel összhangban, az állami egyházpolitika kereteit, az „államsegélytől” való függés kényszerpályáját a húszas évek kiéleződő felekezeti rivalizálásának terepeként, az egyre dinamikusabb politikai és közéleti katolicizmussal való kényszerű versenyhelyzet részeként „egy nagy társadalmi ellenreformáció” kulturális vetületeként értelmezte. A katolikus egyház politikai-kulturális túlsúlyában a protestánsok mozgásterének korlátozását látta. „Mindaddig, míg az államegyház conceptioja a valóságban hallgatólagosan és untalan kísért, az 1848:XX. t. c. alapvető rendelkezése egyházunk fundamentális igénye lesz.”¹⁹ – fogalmazta meg a protestantizmus kisebbségi helyzettudatának egyik alaptételét az 1924. évi püspöki jelentésében, amelyet aztán tíz éves püspöki évfordulójának mérlegkészítésekor foglalt átfogóbb rendszerbe.

Az 1931-es püspöki jelentésnél azért is érdemes hosszabban elidőzni, mert Ravasz ezt az időszakot (helyesen) egy történelmi korszakforduló pillanataként érzékelte és így saját egyházvezetői számadását is egy tágabb, az elmúlt évtized közéleti teljesítményét értékelő kontextusba ágyazta. Ez az értékelés a magyar állam 1918 utáni válságára adott első konzervatív restaurációs kísérletek, a politikai kereszténység – amely Ravasz szerint valójában politikai katolicizmust jelentett – metsző bírálatával kezdődött.

¹⁷ Ravasz László XI. püspöki jelentése, 1932.

¹⁸ Ravasz László III. püspöki jelentése, 1924.

¹⁹ Ravasz László II. és III. püspöki jelentése, 1923.; 1924.

„A háború és a forradalom után kezdődött egy erős nemzeti és keresztény reakcióval. A magyar népi ösztöne lobogott ebben a reakcióban, éppen olyan sok erővel és éppen olyan kevés világossággal, mint ahogy az ösztönnél tapasztalható. Ebben a nemzeti reakcióban a kereszténység nagyon komolyan vett tényező volt, de csak mint politikai jelszó. Nem azt jelentette, hogy több Krisztust a szívekbe és több Krisztus a világba, hanem azt, hogy le a zsidóval és ki a liberalizmussal. Az is kiderült, hogy a keresztény szó lassanként „római katolikus” jelentést kezdett felvenni és egy újbarok restauráció körvonalai bontakoztak ki a kezdet kooperációs jelszavaiból.”²⁰

A továbblépést Ravasz számára egyértelműen a bethleni konszolidáció jelentette, amelyet „a legnagyobb magyar politikai alkotások közé” sorolt. Ravasz mérlege a bethleni konszolidációról egyértelműen pozitív volt: az összeomlás utáni újjáépítés nagy évtizede, amelyet „egy csodálatos politikai intelligencia irányított” és „amelyet sem letagadni, sem lekicsinyelni nem lehet”. Ebből, az állami politikai célkitűzéseket egyértelműen támogató, a bethleni politika teljesítményeit messzemenően elismerő pozícióból azonban még elgondolkodtatóbb az a helyzetkép, amit Ravasz a korszak társadalmi életének mélyrétegeiről és benne az egyházi életről festett. Miközben egy intenzív államépítés, életerőtől duzzadó fellendülés sodró lendületét mutatta be, arra figyelmeztetett, hogy „észre se vettük, hogy az új barok fundamentum nélkül építi monumentális vonalait.” Érdemes felfigyelni az „új barok restauráció” metaforára, amelybe Ravasz társadalom-politikai kritikáját sűrítette. A püspök szellemi kapcsolódási pontjainak, társadalmi-közéleti tájékozódásainak is beszédes lenyomata, hogy a kifejezés latinosított változata, a neobarokk társadalom néhány évvel később, Szekfű Gyula 1934-ben kibővített „Három nemzedék” című nagyhatású könyvében köszönt vissza, s vált a neves történész nyomán általánosan használt kritikai jelzőjévé a Horthy-korszak társadalmi és politikai anomáliáinak.

Az összeomlás utáni újjászerveződés „építkezési láza” a református egyházat is elérte, történelmi léptékekkel mérve is óriási teljesítményeket eredményezve. Ravasz mérlege szerint a türelmi rendeletet követő évtizedeket leszámítva „nem volt olyan építő és helyreállító korszak a magyar református egyházban, mint az elmúlt tíz esztendő.” Ugyanakkor – figyelmeztetett a püspök – bár a külsőleges építkezés mögött „egy nagy lelki ébredésnek és kimélyülésnek körvonalai” is tapasztalhatóak voltak, a külső építés az egyházban is „általában nagyobb vonalú volt, mint a belső megerősítés”.

Az önkritikát sem nélkülöző, korántsem optimista helyzetkép már a bethleni konszolidációt is magával sodró gazdasági világválság következményeinek egyre nyomasztóbb tapasztalata nyomán született, amikor is mind élesebben merült fel a kérdés, hogy az újabb és újabb feladatot vállaló, de az állami pénzforrásoktól óhatatlanul egyre inkább függővé váló egyház előtt milyen alternatív stratégiák állhatnak – miközben a radikalizálódó belpolitikai klíma az egyházakat is új veszéllyel fenyegette. Ravasz válasza egyértelmű: a belső fundamentum megerősítése, az evangélizáció.

„A mai időkben nem tudom eléggé hangsúlyozni: milyen végtelenül fontos dolog intenzív miszsiói munkákkal a gyülekezeti életet felfokozni és öntudatosá tenni. Békés időkben az egyházi élet a hagyományok kövedreibe századokig zavartalanul fennmarad, de ha próbatétel következik, a hagyományok kőkorszói széjjeltörnek, odalesz az az egyházi élet, amely önmagában még nem szerveződött. Mindenféle korszakot elképzelhetünk, csak azt nem, amelyik az államegyház jelenlegi alakulatának különösképpen kedvez. Abból a szempontból, hogy minket külső erők tartsanak el, a jelenlegi helyzetnél mindig csak rosszabbat remélhetünk. Nem képzelhetjük el azt, hogy államsegélyeink növekedni fognak, az egyház közjogi kiváltsága gyarapodni fog; [...]. Nem gondolhatjuk el, hogy a hitoktatás,

²⁰ Ravasz László XI. püspöki jelentése, 1931.

az ifjúság vallásos nevelése a közhatalomnak mindig a legfőbb programpontja marad. Arra kell számítanunk és úgy kell berendezkednünk, hogy megéljünk akkor is, amikor nem lesz államsegély; [...] s ne essünk kétségbe akkor sem, hogyha a felsőség nemhogy nem támogat a magunk egyházi céljai elérésében, hanem egyszerűen akadályoz. Ma az egész világon a legkivételesebb helyzetben a magyar egyházak vannak s nem gondolható el, hogy ez a kiváltság fokozódjék, sőt az a természetes, hogy meg fog indulni az átalakulás az államtól nem kedvezményezett egyházitípus felé, amilyen helyzetet ma a világnak mind a két részén: a demokráciákban és a tekintélyállamokban látunk. Ezért szükséges tehát a gyülekezeti élet fejlesztése és öntudatosítása.”²¹

A háború kitörésének évében, 1939-es püspöki számvetésében Ravasz meglehetősen reális és borúlátó helyzet- és jövőképpel írta le az állam-egyház viszony várható alakulását, és az államtól való anyagi függőségnek és az ebből fakadó egyházi szuverenitás korlátainak a veszélyeit. A kormánypolitikához alapvetően lojális attitűd ellenére idejekorán számot vetett azzal, hogy az állami túlsúly az egyház életén messze túlmutató strukturális veszélyeket rejt magában. Egyfelől nem táplált illúziót az újonnan színrelépő totális rendszerekkel szemben, másfelől figyelemreméltó az a felismerés is, hogy az egyház számára előnytelen szeparáció nemcsak egy egyházüldöző diktatúra, hanem egy szekularizálódó demokrácia keretei között is várhatóan be fog következni.

A harmincas évek végi válsághangulatban, az Európa szerzte mind szélesebb körben hódító totalitárius állameszme, és az egyre erősödő szélsőjobb szorításában Ravasz az addigiaknál is sokkal borúlátóbban vázolta fel az egyház és a társadalom előtt tornyosuló veszélyeket:

„Az államhatalom erősödése kívánatos, erősödésében azonban sorvad a társadalmi autonómia, s ezek között a legnemesebb, társadalmi szempontból a legértékesebb: az egyházi autonómia is. Ma teljes a harmónia egyház és állam vezetői között, de amelyik pillanatban szembekerülnének egymással, az egyház egész mostani felépítménye széthullana, s újra kellene kezdenünk az ősi ellenállást [...] Nem bocsátkozom jóslatokba aziránt, hogy egy ilyen fordulat mikor következhetik el, csak azt látom meg, hogy minden egyház, amely az állammal életre-halálra összenő, államválság idején külső, intézményes mivoltában összeomlik.”²²

A világháború szorításában Ravasz számára egyre fontosabbá vált az egyház intézményi, de még inkább szellemi autonómiájának hangsúlyozása, nemcsak mint belső egyházi, de mint nemzeti érdek is. A bolsevizmus állandó rémképe mellett a mind fenyegetőbb német nyomás és a nemzeti szocialista veszélyekkel szemben, a harmincas évek vége felé beszédeinek egyre dominánsabb eleme lesz a totális ideológiákkal és rendszerekkel szembeni elhatárolódás, az örök krisztusi tanítás fényében.

„Két hit, két óriási történelmi pathos, két impérium: az autoritatív államnak jobboldali és baloldali fogalmazása áll egymással szemben. Mind a kettő a maga teljes érvényesítésére tör és csak a másik fél legázolása árán éri el célját. Mind a kettő többé kevésbé útjába érzi az egyházat. A baloldali conceptio ádáz dühvel igyekszik elpusztítani nemcsak az egyházat, mint intézményt, hanem azokat a hitbéli előfeltételeket is, amelyből történelmileg kisarjadt. [...] Viszont a jobboldali conceptio éppen úgy eszközzévé akarja tenni az egyházat, mint a középkorban a római császárság legnyersebb és legszélsőségesebb politikája. Az egyház létében fenyegetve van; tekintélye és méltósága látszólagos, főképpen olyan országokban, ahol menedékképpen a két egymást marcangoló világerő között az egyházhoz mint intézményhez próbálnak menekülni. Az egyház az Igéből és az Ige által él. Az ad neki létjogosultságot,

²¹ Ravasz László XVIII. püspöki jelentése, 1939.

²² Ravasz László XVII. püspöki jelentése, 1938.

hogy Isten gondolatát hirdeti és képviseli e világban. Nem elég fundamentum számára a hagyomány, a politikai szükségesség, a művelődés, az ész, a természet, a nevelés gondolata: az egyházra most és itt annyiból van szükség, amennyiben szükség van Isten Igéjére.²³

A háború és a szélsőjobboldali nyomás árnyékban – nem függetlenül a kormányzati inspirációtól – felértékelődött és új tartalmat nyert a keresztyén felekezet közötti kooperáció kényes és nehezen működő programja is. Egyfelől megerősödtek a katolicizmushoz való közeledés gesztusai.

„Mindebből az következik, hogy a történeti egyháznak rendkívüli becsét kell tulajdonítanunk. Semmiféle mozgalomért, társadalmi egyesületért, politikai pártalakulásért egyetlen törmelékét az anyaszentegyház ősi, örök épületének feláldozni nem szabad. Ez a kétezeresztendő egyház még mindig a legjobb egyesület, a legkülönb párt, a legelőbb mozgalom és a legviharalóbb közösség. Most érezzük igazán, hogy minden egyház ősi szövetségese a másoknak. Nincs a világon semmi, ami annyira közel állana hozzánk, annyira megértene minket, vagy amit mi annyira megérténénk, mint Krisztusnak egy másik nevű és más zászlójú serege, egy másik anyaszentegyház. Milyen kicsiny pörök azok, amelyek szembeállítanak minket és milyen nagy érdekek, amelyek összekapcsolnak.”²⁴ – fogalmazott a háború kitörésekor, noha az egyházak közötti bizalmatlanság és érdekellentét gátjai továbbra is drámaian nehezítették az intézményes kapcsolatokat. A Kelemen Krizosztón pannonhalmi főapáttal közös híres, a közeledést szolgáló 1942-es karácsonyi és újévi cikkváltására utalva már nem kis malíciával jegyezte meg, hogy „az volt a baj, hogy a vágy erősebb mint a lehetőség és sokan azt hitték, hogy valamit célul tűzni kell annyi, mint már el is érni.”²⁵

Másfelől új figyelmet kaptak a nemzetközi protestáns kapcsolatok és a nemzetközi ökumenikus mozgalmakban rejlő mozgástér bővítési lehetőségei is. Különösen az angolszász és a semleges államok protestáns egyházaival való lehetséges érintkezések értékelődtek fel, amelyek nemcsak az egyház számára kínálhattak a német nyomással szemben alternatív kapcsolatfelvételi pontokat, hanem különösen a Kállay-kormány törekvéseivel összhangban a nyugati szövetségekkel való titkos béketalapoztatások előkészítését segítő tájékozódásnak is lehetséges terepét jelenthették. (Lásd pl. Soos Géza és Pap László ezirányú misszióit). A református külkapcsolatok megerősítésének lehetőségeit azonban egyfelől beárnyékolta a nyugati protestantizmusnak a kommunizmussal szembeni megengedő attitűdje, naivitása. „Nekünk kell bizonyóságot tenni arról, hogy a bolsevizmus minden politikai látszat ellenére, amelyben a nyugati demokráciák színe előtt tetszeleg, éppen olyan halálos és gyökeres ellensége a keresztyénségnek és éppen úgy pusztítja és irtja, ahogy Dominianus és Diokletianus (...)”²⁶ – fogalmazott Ravasz 1941-es püspöki jelentésében, abban az évben, amikor Magyarország a németek oldalán belépett a Szovjetunióval szemben a második világháborúba. Másfelől, a teljes képhez az is hozzátartozik, hogy miközben a püspök világosan látta a kommunista diktatúra relativizálásának nyugatról jövő veszélyeit és metsző hangon ítélte el, hogy a Canterbury érsek a Szovjetunió győzelméért imádkozik, „és a finnek kezéből az önvédelmi harc fegyverét kegyes szólamok közben kicsavarja”, mert „Ezek az emberek nem tudják, hogy mi a bolsevizmus!”, a relativizálás csapdájába maga is beleesett, amikor az antikommunista propagandával egybecsengően a nemzeti szocializmus egyház-ellenességéről festett kép túlzásait ostorozta: „nekünk kell bátran megvallanunk, hogy bár a nemzeti szocializmus és a ke-

²³ Ravasz László XV. püspöki jelentése, 1936.

²⁴ Ravasz László XVIII. püspöki jelentése, 1939.

²⁵ Ravasz László XXII. püspöki jelentése, 1943.

²⁶ Ravasz László XX. püspöki jelentése, 1941.

reszténység két merőben különböző dolog, s a kettő ellentéte könnyen kiütközhetik, mégis tökéletes valótlanúság az, amit a nemzeti szocializmus Isten-ellenességéről és egyházüldözéséről hirdetnek.” Igaz, püspöki jelentésében a szabad véleményformálás korlátaira, a cenzúra jelenlétére is elég kendőzetlenül utalt, amikor arról beszélt, hogy „a kivételes állapot lehetetlenné teszi a bírálatot, véleménynyilvánításra és közakarat kialakítására nincs alkalom.”²⁷ Így a nyilvános térben, a német szövetséggel szembeni nyíltan kritikus álláspont nem is jelentethetett meg. Ez történt az 1943 novemberében, a lelkészegyesület közgyűlésén elmondott beszédével, amelyben egyértelműen a háborúból való sürgető kiugrás mellett érvelt. Az eredeti szöveget azonban még az egyházi sajtóban is csak cenzúrázott formában, a békeparti passzusok törlésével közölte.²⁸

Ravasz életművének tükröcserepeit vizsgálva kétségtelen, hogy az életpálya legkritikusabb, súlyos tévedésekkel terhelt fejezetét a zsidókérdésben több ízben is megfogalmazott nézetei és az antiszemita törvényhozásban való részvétele, az első két zsidótörvény megszavazása jelentette.²⁹ Ennek ismeretében is figyelemreméltó, hogy miközben az egyre durvuló szélsőjobboldali retorika az egyházi közvéleményt sem hagyta érintetlenül, Ravasz a püspöki jelentésekben alig érintette, nem exponálta az ún. „zsidókérdést”. Két évtized alatt lényegében két alkalommal került elő a beszédeiben. Elsőként a zsidómisszió kontextusában, egy, az ökumenikus misszió mozgalmakra nagy hatást gyakorolt, később béke Nobel-díjjal kitüntetett amerikai laikus evangélikus, John Mott elnökletével Budapesten megrendezett nemzetközi zsidómisszió konferenciáról beszámolván fejtette ki, hogy szerinte „Magyarországon a zsidó-kérdést pro vagy contra mindig helytelen szempontból ítélik meg,” ez a konferencia hozta „számunkra a helyes megoldási szempontot, a misszió gondolatát, mint lehetőséget és felelősséget.”³⁰ Másodjára pedig már a háborús viszonyok között, a jogfosztó zsidótörvények következményeként megszaporodó egyházi betérések teológiai-egyházjogi következményeire reflektált. A keresztény egyházakba betérni szándékozó, a keresztlevéltől védelmet remélő, de a keresztény hitet nem gyakorló üldözött zsidók helyzete már a német megszállást és a tömeges deportálást megelőzően is teológiai, morális és politikai dilemmák sora elé állította az egyházak vezetését.³¹ A teológiai és humanitárius szempontok feszültsége, a szélsőjobb politikai nyomása, a már korábban kitért zsidók biztonságának kockáztatásától való félelem a tömegesen kiadott keresztlevelek által, valamint a zsidóság kiszolgáltatottságát kihasználó fel-felbukkanó visszaélések egyaránt lépéskényszerbe hozták az egyházvezetést, amely 1943 májusában fogadta el a betérésekről rendelkező új, szigorított szabályrendeletét:

„ellenőrizhetetlen és egyéni felfogásoktól függő eljárásoknak kúsza összevisszasága sok kísértésre adott alkalmat, mihelyt az áttérés formális igazolása olyan közjogi ténykedéssé vált, amelytől egyének és családok vagyona és élete függött. A zsidótörvények természetes következményeire gondolok. Ne csodálkozzunk rajta, ha a legutóbbi idők roppant nyomása alatt nem egyszer megtörtént, hogy a parochiális jog figyelmen kívül hagyásával pásztori vagy egyéb kapcsolatok döntöttek afelől, hogy kit

²⁷ Ravasz László XX. püspöki jelentése, 1941.

²⁸ ORLE közgyűlés megnyitóbeszéd. 1943. november 4. A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára C/ 141 27. db. és Református Jövő 1943. november 10., 1., Ravasz László: ORLE Elnöki megnyitó beszéd 1946. szeptember 25., in: Bárczay Gyula (szerk.): *Ravasz László Válogatott beszédek és írások 1945–1968*, Bern, 1988, 69

²⁹ Hatos: Szabadkőművesből, ; MAJSAI Tamás: A magyar református egyház és a holocaust. A nyilvános tiltakozás története, *Világosság* 36(1995/5), 50–80.

³⁰ Ravasz László VI. püspöki jelentése, 1927.

³¹ Lásd ehhez SZÁSZ Lajos: „... Aki bűnt követett el bűn nélkül...”. A református lelkész és az izraelita felekezettük megkeresztelése Gégényben 1943/44-ben, *Kommentár* 10(2015/16), 21–42.

melyik gyülekezet lelkipásztora vegyen át. Ha az ilyen lelkipásztorok megsértették az egyház szentségét és a keresztség sákramentumát azzal, hogy boldog-boldogtalannak kiszolgáltatták a Krisztus testéhez való tartozást igazoló okiratot komoly előkészület és a további keresztyén élet biztosítása nélkül s mindezekért szokatlanul magas stóladíjat fogadtak el: elveszik méltó büntetésüket.”³²

Az 1943-as püspöki jelentés elhangzásakor Ravasz még vélekedhetett úgy, hogy minden baljós előjel, tragikus előtörténet és jogfosztó intézkedés ellenére, a magyar zsidóság *fizikai* létét *többnyire nem* fenyegette közvetlen veszély. A Kállay-kormány titkos különbeke kísérleteit és a szövetségeseink balkáni partaszállásában bízó, időnyeresre és ezzel a német-megszállás elkerülésére játszó kormánypolitikát ismerve, a Ravasz-féle egyházvezetés is számolhatott úgy, hogy a – kormányzati taktikával összhangban – a német és hazai szélsőjobboldali követelések (amelyek ekkor már a zsidóság tömeges deportálását sürgették) vitorlájából kifogva a szelet, szigorított egyházi jogi rendelkezésekkel sikerül az egyházra nehezedő nyomást is kezelni. Ez a remény 1944. március 19. után végleg szertefoszlott. A tömeges deportálások megindulása és az auschwitzi jegyzőkönyv megismerése után Ravasz minden befolyását és tekintélyét latba vetve próbált a zsidóság megmentése érdekében közbenjárni. Határozottan tiltakozott a kormányzatnál a deportálások ellen, miközben megpróbált az ellenállásban és életmentésben kiemelkedő szerepet vállaló református intézményeknek, szervezeteknek, személyeknek háttérrel és védelmet biztosítani. A nyilasok elől bujkálni kényszerült. 1945-ben mentesítették az igazolási eljárás alól.

A negyedszázados püspöki életút mérlegét, köztük Ravasz világháborús megnyilatkozásainak és a zsidókérdésben elfoglalt álláspontjának önkritikus számbavételét, a szembenézés nehéz feladatát már szovjet megszállás alatt, a mind fenyegetőbb kommunista hatalomátvétel árnyékában kellett volna végigvinni. A múltfeltárás folyamatának, az őszinte társadalmi párbeszédnek azonban nem lehetett reális esélye. Hiszen a tömegkommunikáció teljes eszköztárát, a titkosszolgálati és igazságszolgáltatási apparátust egyaránt uraló és hatalmi céljai érdekében gátlástalanul felhasználó kommunista párt szisztematikusan építette fel az új ellenségképet, demokrácia ellenes bélyeggel igyekezve szellemi és politikai karanténba zárni világnézeti-politikai riválisait. Nem véletlen, hogy a demokrácia reménye mögött felsejlő politikai realitást érzékelve Ravasz 1945 novemberében már úgy fogalmazott (miközben elvileg a kisgazdapárt győzelmét is köszönthette volna), hogy „sokszor az a benyomásunk, mintha a jobboldali fasizmust baloldali fasizmus váltotta volna fel s szívszorongva figyeljük, hogy az ellenkező végletekbe szédületesen kilengő inga mikor tér nyugalmi állapotba.”³³

Mindezek után Ravasz László háttérbe szorítása csupán idő kérdése volt, amely a többi egyház vezetőihez hasonlóan 1948-ban be is következett. Ezt követően az életmű tükörcserepeiből évtizedeken keresztül csak a hivatalos osztályharcos-marxista útmutató szerint lehetett válogatni. Azóta egyre több tükörcserepen keresztül tekinthetünk rá egy nagyhatású életpályája sokrétű, olykor ellentmondásos fejezeteire. Az életmű teljes feltárása, átfogó-elemző bemutatása azonban még előttünk áll. A mérleget sokan sokféleképpen vonták már meg, az állandó mértéket azonban maga Ravasz László állította fel, amikor az egyház „legelső és legfontosabb kötelességéről” beszélt, nevezetesen, hogy mennyire sikerült megőrizni a lényegét: az evangéliumi keresztyéniséget?

³² Ravasz László XXII. püspöki jelentése, 1943.

³³ Ravasz László XXIII. püspöki jelentése, 1945

Téttel bíró prédikáció

Ravasz László néhány gondolata prédikálásról, retorikáról és médiáról¹

„...a hallgatóság lelkében az igehirdetés által valamelyes változás menjen végbe, mert ha prédikáció után is épen olyan a lélek és világ, mint előtte, akkor egészen felesleges dolog prédikálni, hisz nagyon sok mulatságosabb dolog van, mint ez.”²

Hatáshoz kell a jó stílus és a jó stílus néha elbír egy kis iróniát is. „...sok mulatságosabb dolog van, mint ez...”

A beszéd és az általa elért hatás tudományát az ókorban és a humanizmusban retorikának nevezték. De ez a szó „retorika” máris terminológiai tisztázásra szorul. A görög-római klasszikus retorika technikáját jelenti csupán? Vagy jelenti a hatásos beszéd tudományát függetlenül kortól és kultúrától? Ravasz László megkülönbözteti a kettőt egymástól. Más a retorika és a más a retorikus. Míg az első egy konkrét kor kommunikációtudományát jelenti, addig az utóbbi az intencionális beszéd egzakt jellemzője.

„A szónoklattan [...] ma valóságos múmia. [...] A retorika meghalt. [...] Az élet azonban nem változott meg. Ma is az a természete, ami ezelőtt kétezer esztendővel. ...ma sokkal fontosabb, érdekesebb, és egyetemesebb jelenség az a valami, ami a formális és iskolás retorikának is tárgya volt, t.i. az élő szó hatalma. [...] a retorikával is megtörténik ez az átalakulás, ami megtörtént a lélektannal, az esztétikával, az irodalomtudománnyal, sőt minden tudománnyal: iskolás bábhéját lerázva, megtalálja új és igazi alakját. [...] az új tudománynak központi kérdése az lesz, miképpen hat a beszéd?”³

Miképpen hat a beszéd? Igazsággal? Szépséggel? Jósággal? Mindhárommal? Vagy egyikkel sem?

Évezredek óta kutatják ezt a nagy talányt: Miképpen hat a beszéd? S ez nem csak a retorika, mai környezetben pedig nem csak a szociálpszichológia nagy kérdése, hanem a homiletikáé is Ravasz szerint:

„...a retorikának és a homiletikának közös gyökere van. Ez a közös gyökér az, hogy mind a két disciplina a beszéddel foglalkozván, még pedig olyan beszéddel, amelynek célja etikai értékek hatásának másokra való átvitele, egymással találkoznak ott, ahol azt fejtegetik, hogy miképpen megy végbe az etikai értékhatások szóbeli átvitele, tehát a pszichológiai alapozásban, míg eltérnek egymástól akkor, mikor a hatást végző értékrendszer állítja össze. Nincs közünk semmi olyan retorikával, amely e végső kérdésekre le nem szállott, bármilyen ügyesen technikázzák is, de kötelesek vagyunk figyelni és tanulni ott, ahol arról van szó, hogy miben áll a beszéd hatalma. Lélektani alapon úgy viszonylik a homiletika tárgya a retorikáéhoz, mint általános a különöshöz; míg axiológiai tekintetben mind a kettő sui generis.”⁴

¹ A tanulmány korábbi megjelenése: Az igehirdetésnek annyi hatása van, amennyi hiányt tud pótolni. Ravasz László gondolatai a hatásról, mint homiletikai tényezőről, in: Literáty Zoltán (szerk.): *Száz év után Ravasz László homiletikájáról*, Budapest, LHarmattan – Károli Gáspár Református Egyetem Kiadó, 2020, 69–75.

² Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, Homiletika, Pápa, 1915, 281.

³ Ravasz László: Szónoklás és igehirdetés, in: Ravasz László (szerk.): *Legyen világosság III.*, Budapest, Franklin Társulat, 137–141.

⁴ Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 252.

Ebben az idézetben egyszerre van jelen a nagy homiletikai feszültség: a hatás elérése közös ügy más tudományokkal együtt és mégis egyedi, azaz teológiai. Hogy is van ez? Mi köze a homiletikának a hatás eléréséhez?

Liberális korszak

Ravasz Homiletikája a liberális kor alkonyán született. A fiatal Ravasz László itthoni és berlini tanulmányai alatt ezekből az eszmékből építette fel saját teológiai rendszerét. Teológiai értelemben ezek a szálak egészen Schleiermacherig futnak vissza.

„Liberalizmus fogalmi alapján létezik az én és létezik az „én-t” körülvevő világ. E kettő kölcsönhatása a liberális gondolkodás megjelenéséig úgy jelentkezett, hogy a körülölelő világ a maga törvényszerűségeivel függő helyzetben tartotta az „én-t”. A liberalizmus nagy eszméje, hogy a világ megváltoztatható, s így a kölcsönhatás is változik. A liberális ember olyan szabad ember, aki a saját magában megalkotott szabadság által képes a körülölelő világot szintén e szabadság eszménye alapján formálni. Ez a megváltoztatott világ már nem idegen, ez már az „én” világának a része. A reláció tehát itt megfordul, s az eddig függő helyzetben lévő ember szabadabbá válik, aki birtokosává lesz ennek a maga szabadsága által megváltoztatott világnak. A liberális ember tehát aktív cselekvő, aki képes a függő helyzetét úgy átalakítani, hogy mind ő, mind pedig világa ebben a szabadságban találja meg a kiteljesedését.”⁵

A liberális kor eszményképe tehát a cselekvő, a saját világát formáló, sőt megváltoztató liberális ember. Ez a gyakorlati teológián belül az emberekre gyakorolt hatást jelentette. Ezért foglalkozik Ravasz László is oly sokat a prédikáció pedagógiai hatásaival, ugyanis minden eszköz arra való, hogy az igehirdetés hallgatója változzon a prédikáció hatására. Azaz a legvégső hatásnak Ravasz szerint a hallgató etikáját kell változtatnia.

Értékelmélet

Ravasz László hatás-elmélete ma is fontos üzenetet rejteget számunkra. Hogy ezt megértsük, pont az axiológiához, azaz az értékelmélethez kell visszamennünk. Tanárától, Böhm Károlytól a következő értékelméleti alapokat szerezte meg:

Böhm szerint a szellem igaz, jó és szép, így a szubjektív idealizmusból három normatív tudomány ered: a logika, az etika és az esztétika. A logikai síkon a szellem valósággá válása, az Én ismeretének gyarapodása történik meg. Az etikai síkon a kötelesség és a szabadság függ össze, minél inkább kötelezik az Ént a valóságos értékek, annál nagyobb szabadságot él meg. Az esztétikai síkban eggyé lesz a megismerő és a cselekvő Én, aki gyönyörködik a tudományában és a nemes tetteiben mint saját alkotásaiban.⁶

Mindez Ravasz Homiletikájában úgy jelentkezik, hogy az élet önmagában nem más, mint hiányok pótlásának folyamata. „Mivel pedig az életnek alaptermészete az önmaga gyarapítása, tulajdonképpen legfőbb tevékenysége az értékek megkeresése és felhasználása. Az élet nem egyéb, mint értékkeresés, értékfogyasztás és értékfejlesztés.”⁷

„...az igehirdetésnek [...] annyi hatása van, amennyi hiányt tud pótolni.”⁸

⁵ Szóban elhangzott a Ballagi Mór születésének 200. évfordulójára rendezett konferencián, KRE HTK 2015. március 18. Békési Sándor: Schleiermacher liberalizmusának alapeszméje Ballagi Mór megnyilvánulásaiban című előadásában. Nem szó szerinti, hanem gondolati idézet.

⁶ BÖHM Károly: *Az ember és világa, filozófiai kutatások*, Budapest, 1883

⁷ Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 282–283. Részletesen a Böhm féle értékelmélet itt kerül kifejtésre a 283. oldalon.

⁸ Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 256.

Ezek az értékek Ravasz László szerint mindig etikai értékek és ezek átvitelét semmi más nem képes megoldani, csakis a szóbeli meggyőzés lehetősége. Hatás elérése tehát csak a szavak útján lehetséges.

„Szónoklás csak ott van, ahol egy magasabb igazságról tesznek bizonyosságot azért, hogy annak érvényt szerezzenek. A magasabb igazság mindig *etikai* igazság, mert a szónoklat egész világa az erkölcsi síkban van [...] Egyedül az etikai igazságok azok, amelyek csak az emberi akarat alkotásaiban fejezhetőek ki.”⁹

A cél tehát az etikai értékekben való gyarapodás, mert csak ez tudja az embert a legmagasabb fokra eljuttatni, azaz hogy önmaga lehessen. Szellemileg nézve azonos önmagával, mert ez a legfőbb boldogság, mely egyben az igazság, a szépség és a jóság megtestesítője. A legmagasabb szintre eljutó ember a szabad ember, aki örül az igazságnak és gyönyörködik világa szépségében.

A hatás eszközei

Az etikai értékekben való gyarapodásra tehát két eszközre van szükség: logikára és esztétikára, azaz igazságra és szépségre.

„Tulajdonképpen tehát a homiletikai műforma abban áll, hogy a logikai síkon mozgó értékek az esztétikai síkon át tolódnak bele az etikai síkba.”¹⁰ Mindez azt mondja, hogy Ravasz homiletikai eszköztárába az igazság és a szépség tartozik bele, de mindkettő csupán, mint eszköz. Mert a homiletika célja a hatás, azaz az etikai értékekben való gyarapodás. Igazság és szépség eredményezi a hatást.

Itt jelentkezik az a feszültség, ami a kezdetektől meghatározza a hatást és annak elérésére gyakorolt módokat. Előrébb állhat-e a sorban a hatás, mint az igazság? Mi lesz, ha ezzel valaki esetleg visszaél és igazság nélkül kíván hatást elérni? Ez a kérdés talán még a homiletikában sem csak elméleti kérdés, azaz fontos választ találni rá. Ravasz Lászlónak erre is van válasza. Különbséget tesz meggyőzés, rábírás és suggestio között.

A latin nyelv a meggyőzésre két szót használ: *convincere* és *persuadere*. Az ún. dialektikus korok mindig az előbbit, míg a szofisztikus korok mindig az utóbbit kívánták tökélyre emelni. Az előző az észrvek alapján, míg az utóbbi az érzelmek útján való meggyőzetést jelenti. Az előbbi Ravasz szerint nem kötődik konkrét cselekvésre késztetéshez, míg az utóbbi pedig túlzottan is egy konkrét cselekedetre kíván rávenni, s ezzel el is érte célját.

De Ravasz szerint a kettő között ott szerepel a rábírás.

„Mi a rábírást tartjuk az egyházi beszéd céljának, mert a mi felfogásunk szerint az igehirdetés próféta aktus, mely az életet valami pozitív jóval gyarapítja és épen arra van berendezve, hogy ezt a pozitív jót a hallgatóság lelkének alkotó részévé tegye. Ehhez pedig az szükséges, hogy úrrá legyen a hallgatóság felett, amit a rábírás igen jól kifejez.”¹¹

A rábírás elsődleges célja sohasem egy cselekedet megtétele, mert ha az lenne, akkor semmiben sem különbözne a világi szónoklástól, amely szintén cselekvésre ösztönöz. A rábírás elsősorban mindig belső, lelki gyarapodásra vezet. Célja, hogy egy értéket elfogadtasson a hallgatóval, és élete így gazdagodjon, mely aztán majd meghozza a maga gyümölcseit cselekedetek formájában. A rábírásra nézve tehát az a jellemző, hogy „nem külső cselekedetből, hanem belső meggyarapodásból, a lelki habitus meggazdagodásával jár.”¹²

⁹ Uo., 251–252.

¹⁰ Uo., 382.

¹¹ Uo., 436.

¹² Uo., 437.

Az értékelméleti gyarapodás tehát egyfajta módon mehet végbe, ha a szónok tiszta célokkal, tiszta igazságtartalmakkal, tiszta érzelmekkel teszi érdekeltté a hallgatót abban, hogy saját életét önszántából változásra bírja.

Gyakorlati élet

Ravasz László prédikációi még ma is magukért beszélnek. Sőt, az a fáma járja, hogy a színházművészeti iskoláról a színészpálmántákat a Kálvin téri templomba küldték vasárnaponként, hogy a gyakorlatban ott ismerkedjenek a szép beszéd tudományával.

De van itt egy másik tényező is, amit érdemes megfontolni a kiváltott hatás szempontjából. Ravasz nyitottságát és érzékenységét a mediális eszközökre, azaz a rádióra és a gramofonra. Többek között részletesen foglalkozik ezzel a kérdéssel is Mészáros Márton monográfiájában.

A mű összehasonlítja a katolikus és a református egyház viszonyulását a médiához, majd megállapítja, hogy a reformáció nem vizsgázott rosszul a mediális forradalom lekövetésében. A 16. századi reformáció kommunikációtudományi nagy felfedezése az volt, hogy élére állt a mediális forradalmaknak és azokat igyekezett saját hermeneutikájának megfelelően a mindig is a kimondott szó, azaz a hirdetett ige szolgálatába állítani. Ez az örökség nem veszett el a 20. század elején végbemenő ún. második nagy mediális forradalom idején sem. Ravasz Lászlónak köszönhetően a hangzó szó újrafelfedezésre került és ez a technológiai robbanásnak is köszönhető volt.

Ravasz László teológiai érveket fogalmazott meg amellett, hogy miért kell rádiós istentiszteleteket tartani. Szerinte az emberiségnek két nagy találmánya van, ami az ige hirdetés szolgálatába állítható: a sajtó és a rádió. Szabó Imre írja: A technikai médiumokat „szellemi nagyhatalmakat” „tömegérzéseket formáló eszközöket” nem szabad „az ördög találmányának tekinteni”, hanem arra kell választ találni, hogy hogyan lehetne őket Isten szolgálatába állítani.¹³

Ravasz 1931-ben olyan lehetőségként tekint az új technikai médiumra, amely egyedülálló módon képes kiterjeszteni az ige hirdetés hatótávolságát.

„A mi korunkban az emberi elme csodálatosabbnál csodálatosabb találmányokat fedezett fel. Ezek a találmányok az embereket nem tették, sem jobbakká, sem boldogabbakká, mert eddig még nem fordították Isten dicsőségének szolgálatára. De van egy köztük, melyet arra fordítottak, s ezért mérhetetlen áldások forrásává válhatik, ha helyesen élünk vele. Ez a rádió, amelyet az egész világon felhasználnak istentiszteletek, főképpen ige hirdetés közvetítésére s ezzel sok százezer emberhez elviszik Isten igéjének világosságát, mézét és balzsamát. A könyvnyomtatást kivéve, nincs még egy olyan találmány, amelyik Isten országa építésére annyi szolgálatot tenne, mint a rádió.”¹⁴

Sajnos a gramofonra rögzített Ravasz hanganyagok nem maradtak fenn, de saját korának sajtója így ír a korabeli jelenségekről: „Ennek a kezdeményezésnek történelmi fontossága az, hogy az evangéliumi keresztyénség újra modernné válik. Újra a legújabb és a leghathatósabb eszközöket használja fel arra, hogy az Isten beszéde szertehangozzék.”¹⁵

¹³ SZABÓ Imre: A film, *Református Élet*, 1936. május 16., 182. (Átvéve Mészáros Márton *Reformáció, közvetítés, nyilvánosság* könyvéből.)

¹⁴ RAVASZ László: A rádiós istentisztelet, *Reformáció*, 1931. augusztus, 132, (Átvéve Mészáros Márton *Reformáció, közvetítés, nyilvánosság* könyvéből.)

¹⁵ RAVASZ László: Igehirdetés gramofonon, *Református Élet*, 1939. december 16., 10. (Átvéve Mészáros Márton *Reformáció, közvetítés, nyilvánosság* könyvéből.)

SZÁSZ LAJOS

Gyülekezeti elv és központosítás

Ravasz László püspöki szolgálata a református belmissziós és ébredési mozgalmak megújításában

Hosszú lenne részletezni, hogy hányféle krízis és megrázkódtatás érte a magyar református közösséget Ravasz László püspöki szolgálatát közvetlenül megelőzően. Csak címszavakban felsorolva: a világháború okozta lelki és gazdasági traumák, a háború és a spanyolnátha-járvány áldozatainak nagy száma, a megszállt és elszakított ország- és egyházrészek, menekültek százezrei, köztük számos lelkész, tanár, tanító.¹ Mindezek a csapások ráadásul egy egyébként is elhúzódozó identitásválsággal küzdő közösséget érintettek. Csak utalni lehet itt az Ady Endrét, Szabó Dezsőt és Móricz Zsigmondot is megérintő vitára az 1910-es években, mely azt a kérdést boncolgatta, hogy a katolicizmus és szocializmus kettős, fojtogató öleléséből kibújhat-e egyáltalán a hazai protestantizmus.² Mindezen kérdések között látszólag szinte háttérbe szorult, bár éppen az aktívabb, elkötelezettebb lelkészek számára volt a legégetőbb kérdés a belmisszió és az egyház lelki ébredésének az ügye.³

Annak érdekében, hogy megláthassuk milyen változáson ment keresztül az egyház alig néhány évtized alatt, elég csak arra utalni, hogy még a 19. század végén is könnyen kaphatta meg a „baptista” bélyeget az a lelkész, aki házi istentiszteletet szervezett vagy éppen laikusokat vont be az igei szolgálatba.⁴ Az angolszász, német és holland hatásokat egyaránt érvényesítő magyar belmisszió csak fokozatosan kezdett el kibontakozni. Ravasz is a következőképpen jellemezte gyermekkorai időszakának református közegyházi állapotát: „Maga az egyház pásztori, missziói munkát nem végzett, tisztán liturgiális és iskolaegyház volt.”⁵ Innen hosszú út vezetett el odáig, amíg az 1930-as évek első felében az egyetemesebb egyház előbb missziói szabályrendeletben, majd pedig missziói törvényben mondta ki: a missziói feladatok végzése gyülekezeti felelősség és kötelesség.

Tanulmányomban azt kívánom bemutatni, hogy Ravasz László 1921-ben megkezdett püspöki tevékenységének milyen szerepe volt ebben a szemléletváltásban, illetve hogyan is jelent meg ez a megváltozott szemlélet az általa képviselt és végzett gyakorlati munkában.

„Egységbe foglaló erő”

Tagadhatatlan, hogy Ravasz László nem gyökértelenül, támogatók és segítők nélkül látott hozzá előbb a dunamelléki egyházkerületben majd az egész egyházban a református ébredés és belmisszió előmoz-

¹ CSOHÁNY János: Trianon és a magyar református egyház, *Egyháztörténeti Szemle* 13, 2012/2, 75–83.

² Lásd többek között: Kósa László: A kultúrprotestantizmus bírálata avagy önbírálata: Szabó Dezső, in: Kósa László (szerk.): *Művelődés, egyház, társadalom. Tanulmányok*, Budapest, Akadémiai, 2011, 366–385., Hatos Pál: A magyar protestantizmus eszmei fordulata Tisza Istvántól Ravasz Lászlóig, *Múltunk* 50, 2005/1, 89–117.

³ FORGÁCS Gyula: *A belmisszió és a cura pastoralis kézikönyve*, Pápa, 1925, 251–328.

⁴ SZIGETI Jenő: A békési paraszt-ecclesiolák válsága és a baptista gyülekezet megalakulása (1890–1891), in: Tüskés Gábor (szerk.): *„Mert ezt Isten bagyta...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből*, Budapest, Magvető, 1986, 452.

⁵ RAVASZ László: Egyház és egyesület, in: Ravasz László (szerk.): *Legyen világosság. Beszédek, írások*, 1. kötet, Budapest, Franklin-Társulat, 1938, 439.

dításához. Amennyiben csupán a világháborút követően kibontakozó mozgalmakat vesszük figyelembe, akkor is színes palettával állunk szemben, hiszen Pécelen 1920 augusztusában tartottak konferenciát a belmisszió iránt fogékony lelkészek és néhány világi egyháztag,⁶ majd alig néhány héttel Ravasz László püspöki beiktatása előtt gyűltek össze Kunhegyesen száznál is többen, akik a belmisszió erőteljes megindítását, evangéliumi szellemű megújulás kimunkálását kérték a zsinattól memorandumukban. Az aláírók között a következő két évtized legfontosabb missziós szervezeteinek, mozgalmainak vezetőit – Ravasz potenciális munkatársait – Bereczky Albertet, Tildy Zoltánt, Forgács Gyulát, Sebestyén Jenőt és Victor Jánost is ott találjuk.⁷

Ravasz maga sem rejtette véka alá, hogy ami később megvalósult, nem csupán az ő érdeme. 1944-ben úgy fogalmazott saját szerepét illetően, hogy megérkezése előtt „Budapestben és a Dunamelléken hiányzott az egységbe foglaló erő. Az egyházi ébredés Budapestről indult el, de egyéni akcióknak, önkéntes vállalkozásoknak a formájában.”⁸ Ennek az egységbe foglaló erőnek az első megnyilvánulása a püspöki székfoglaló beszéde volt, melyben vallásos megújulásról, gyülekezetek missziós felelősségéről és az egyesületi belmisszió kérdéséről a kunhegyesi pontokhoz hasonlóan nyilatkozott. „Befelé az intézményeinkben, világnézetünkben, hitvallásunkban, lelkünkben a szintiszta integrális kálvinizmusnak vagyok holtig a híve” – fogalmazta meg programját 1921 őszén.⁹

Ravasz személye, életútja és sokrétű, számos hatást integráló indíttatása ideális volt ahhoz, hogy az egyházi közbeszédet egyre inkább meghatározó belmissziós irányzatokat egységbe foglalja. Egyrészt személyes karizmája, tekintélyt sugárzó vezetői fellépése és 1936-tól már megkérdőjelezhetetlen közegyházi pozíciója predesztinálta őt a vezető szerepre. Emellett ki kell emelni, hogy a legjelentősebb belmissziós szervezetekkel és irányzatokkal egyaránt szívélyes viszonyt ápol. Így például már kolozsvári éveiben megismerkedett a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetséggel (MEKDSZ), hiszen sok kortársához hasonlóan John Mott 1909-es magyarországi látogatása számára is életre szóló élmény maradt. Mott személyes kisugárzása és szavai – melyeket Victor János tolmácsolt – egyaránt a keresztyénség újfajta, az egész életet igénybe vevő irányát, a „gyakorlati keresztyénséget” mutatta meg az ekkor még fiatal teológiai tanárnak. „Nekünk élet kell, keresztyén *személyiségek* kellene, akik egész nemes egyéniségükben álljanak a gyülekezet előtt mint élő példa, kiáltó vád, fényes apológia. Nekünk a lelkek felett kell úrrá lennünk s azokat a Krisztus foglyaivá tennünk” – foglalta össze benyomásait még a találkozás közvetlen hatása alatt.¹⁰ Visszaemlékezéseiben pedig a következőképpen fogalmazott: „Az én lelki bölcsőm a MEKDSZ-ben ringott.”¹¹ Másrészt pedig, látszólag mindenek ellentmondva, Ravasz az 1910-es években egyre jobban közeledett a kálvinizmus konzervatív-konfesszionális megújulása iránt elköteleződött, főképp fővárosi lelkészekből és világiakból álló táborához. Nem is csoda, hogy a klasszikus szabadelvű, liberális szellemű Baltazár Dezső tiszántúli püspök ugyan 1914-ben még hozzásegítette Ravaszt a Protestáns Szemle főszerkesztői pozíciójához, ám nem sokkal később már

⁶ SIPOS ETE ÁLMOS: „Kérjétek az aratásnak Urát!” Forgács Gyula (1879–1941), a magyar református belmisszió úttörője, Budapest, KRE-KMTI – Harmat, é. n., 79–80.

⁷ BOLYKI JÁNOS–LADÁNYI SÁNDOR: A református egyház, in: LENDVAI L. FERENC (szerk.): *A magyar protestantizmus 1918–1948. Tanulmányok*, Budapest, Kossuth, 1987, 47–48.

⁸ RAVASZ LÁSZLÓ: *Magamról*, Debrecen, 1944, (Theologia önéletrajzokban 1.), 35.

Dr. Ravasz László dunamelléki püspök beiktatása alkalmával elhangzott beszédek és imák, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület, 1921, 35. (Kiemelés az eredetiben.)

¹⁰ RAVASZ LÁSZLÓ: Mott János, in: Ravasz László (szerk.): „Az emberélet útjának felén”. *Beszédek, cikkek, előadások*, Kolozsvár, Az Út, 1925, 90. (Kiemelés az eredetiben.)

¹¹ RAVASZ LÁSZLÓ: *Emlékezéseim*, Budapest, 1992, 184.

csalódottan konstatálta, hogy Ravasz nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.¹² A református egyház konzervatív megújulását sürgető Kálvin Szövetség 1916-os nagyszabású budapesti lelkészi konferenciáján pedig már Ravasz volt a „legnépszerűbb és legtöbbször szerepelt” előadó, aki a fővárosi nagyközönség számára tulajdonképpen ekkor vált ismertté.¹³ Ráadásul az 1920 után folyton ellenzéki politikai akciókba keveredő Baltazár Dezsővel ellentétben Ravasz a Horthy-korszak konzervatív politikai-kulturális irányzatát is megtestesítette, így nem hátráltatták őt sem felesleges politikai csatározások, pedig foglalkozott aktuálpolitikával, sem pedig a felekezeti konfliktusok, pedig felszólalt a politikai katholicizmussal szemben, ha ezt szükségesnek érezte. Dunamelléken bizonyos értelemben *homo novus*nak számított, és ezt is az előnyére fordíthatta, hiszen nem gátolták a személyes viszonyok, ellentétek, illetve a családi kapcsolatok gyakran kiismerhetetlenül szövevényes hálója, mely nem ritkán erősebb összetartó kapocsnak bizonyult, mint az eszmei rokonság.

Ravasz László belmissziós programja viszonylag egyértelműen, egyszerűen megfogalmazható: „az egyházat missziósítani, a missziót egyházasítani.”¹⁴ Kicsit más hangsúlyokkal püspöki programja esszenciájáról szólva pedig így foglalta össze ezt a gondolatot: a cél az egyesületi keresztyénség egyházasítása az egyház evangelizálása útján.¹⁵ Lefordítva mindez azt jelentette, hogy az egyház meglévő, gyakran megcsontosodott vagy kiüresedett kereteit, egyházközségi szinttől kezdve felfelé meg kell tölteni az egyház igazi küldetése, missziója iránti odaadással és ehhez rendelt tevékenységgel. Másrészt pedig a már létező református egyesületek missziós tevékenységét össze kell kapcsolni az egyház életével.

Egyházkerületi szinten Ravasz már az első években törekedett a belmissziós munka megszervezésére. Már a 1920-as évek elején létrehozták a missziói lelkészi státuszokat, a szórványgondozás, a fővárosi pasztoráció és az iratterjesztés összefogására, serkentésére. Az ekkor elinduló munka megkoronázása volt az 1931-es missziói szabályrendelet, majd az egyház missziói munkájáról szóló 1933. évi III. törvénycikk, amely az egyház missziói munkája végzését minden tagjára, illetve egyházközségére nézve kötelezőnek nyilvánította.¹⁶ Ez az alig három oldalas törvényszöveg elvi szinten szabályozta és integrálta az egyház testébe az addig vagy elhanyagolt, vagy szervezetlen, vagy az egyház keretein kívül végzett belmissziós tevékenységeket. Mint ilyen, a Ravasz által is szorgalmazott törvényszöveg bizonyos értelemben a magyar református belmissziós mozgalom történetének csúcspontja, a mozgalom betetőzése, melynek megvalósulását nagyban lehet Ravasz László hatásának is tulajdonítani. Ahogy Ravasz szerepe az országos egyházi életben is egyre dominánsabb lett – formálisan a csúcsra csak 1936-ban, Baltazár Dezső addigi konventi és zsinati elnök elhunytával ért fel –, mindezzel párhuzamosan épültek ki országos hatókörrel, konventi szinten azok a belmissziós munkaágak, amelyek egyházkerületi szinten már korábban megjelentek. Egyszersmind pedig egyre hangsúlyosabb lett a konvent mint az egyház végrehajtó hatalmi ága, amely missziós kérdésekben is megkerülhetetlen szerepet játszott.

¹² TÖKÉCZKY László: Az első Protestáns Szemle (1889–1919), *Protestáns Szemle*, 1992/1, 15–17., IMRE László: Ravasz László és a Protestáns Szemle, in: Imre László (szerk.): *Új protestáns kulturális önszemlélet felé. Cikkék, tanulmányok*, Budapest, 2010, 81–91.

¹³ KOVÁTS J. István: Lelkészi konferenciánk, in: Kováts J. István (szerk.): *A Kálvin-Szövetség 1916. évi lelkészi konferenciájának emlékkönyve*, Budapest, 1916, 6.

¹⁴ HATOS Pál: *Szabadkőművesből református püspök. Ravasz László élete*, Budapest, Jaffa, 2016, 180.

¹⁵ Ravasz: *Emlékezéseim*, 183.

¹⁶ 1933. évi III. egyházi törvénycikk az egyház missziói munkájáról, in: *A Magyarországi Református Egyház törvényei*, Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., 1942, 127–129.

Központosítás – egyház és egyesület kérdése

A továbbiakban arról a feszültségről szükséges szólni, amely az egész magyar református belmisszió történetét végigkíséri, ez pedig az egyház és egyesületek közötti konfliktus. A 19. század második felétől kezdődően azokat a missziós feladatokat, amelyeket az említett 1933-as egyházi törvény a hivatalos egyháznak vindikált, jobbra olyan egyesületek mint az Országos Református Lelkészegyesület, a Bethánia, a MEKDSZ és a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület végeztek.¹⁷ Az egyházvezetés felől érkező Ravasz így fogalmazta meg a helyzetben rejlő veszélyt: „Az fenyegetett, hogy az egyesületi keresztyénségbe átmegy a történelmi egyház minden értéke és maga az egyház üres hagyományos keret marad.”¹⁸ Meglátása szerint az 1930-as évtized legfontosabb kérdése az egyház és egyesületek viszonyának tisztázása volt. Éppen ezért törekedett az egyházi misszió felélénkítésére, illetve az egyre inkább elharapózó „egyesületi keresztyénség” – melynek révén a hívek sokkal inkább a missziós egyesületekhez, mintsem az általuk gyakran lesajnált és kritizált egyházukhoz váltak lojálisra – jelenségét támadta. Szellemes megfogalmazása szerint: „a társadalmi misszió közlekedési munka; ha valaki ott ragad a vasúton, bizony vagonlakó lesz.”¹⁹

A belmissziós egyesületek és a mögöttük felsorakozó teológiai irányzatok és csoportok ráadásul nem csupán az egyházakkal, hanem gyakran egymással is hadilábon álltak. Közismert a két teológiai professzor, Victor János és Sebestyén Jenő, az „általános keresztyén” és a „történelmi kálvinista” irányvonal prominens képviselőinek egymás iránt táplált mélyes személyes ellenszenvé, ami odáig fajult, hogy a teológia folyosóján sem mindig köszöntek egymásnak. Az általuk vezetett, patronált egyesületek, a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség és a Soli Deo Gloria Diákszövetség (SDG) egymással is versengett a diákok közötti munkában.²⁰ Az 1920-as évek még jobbra arról szóltak, hogy ezek a szervezetek a virágkorukat élték, az SDG igazából ekkor kezdett el kibontakozni, a MEKDSZ pedig kissé felállni a traumatikus 1918/19-es élmények hatásait követően. A teológiailag és szervezetenként is széttagolt egyesületek egységes fellépése iránt azonban komoly igény mutatkozott már ekkor is. A korra jellemző módon a közös szervezkedés vezetését szintén, ha nem is egyesület, de egy mozgalom, a Hit és Szolgálat Mozgalma vállalta magára 1926-ban, amely egy ernyőszervezetben fogta össze Sebestyén Jenőt, Victor Jánost, Ravasz Lászlót, Baltázár Dezsőt, Révész Imrét, Bereczky Albertet és Tildy Zoltánt egyaránt. A Hit és Szolgálat hozta tető alá a korszak talán legjelentősebb két református tömegrendezvényét: az 1927-es és 28-as Országos Református Nagygyűléseket. Ám az ellentéteket nem tudta felülírni. Az SDG-s Töltéssy Zoltán és Victor János összekaptak, utóbbi felmondta a további együttműködést. Antal Géza és Baltázár Dezső püspökök pedig feltették a színpalán mögött a logikusnak tűnő kérdést: miért is egy független szerveződés rendezi meg a legjelentősebb magyar református nagygyűléseket, és miért nem maga az egyház? Ugyan a harmadik nagygyűlést már nem tudta megszervezni a Hit és Szolgálat, ám sajátos módon a széttagolt hivatalos egyház sem volt képes mindennek a feladatnak továbbvitelére.²¹

Talán innen is érthető meg, hogy miért is törekedett Ravasz arra, hogy az egyházon belül érje el a

¹⁷ GÉRA Eleonóra Erzsébet: A Lorántffy Zsuzsanna Egylet és intézményei, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, 2. kötet, Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006, 1015–1048., Kósa László: Egyesületek a budapesti reformátusság életében, in: *Reformátusok Budapesten*, 2. kötet, 1077–1117.

¹⁸ Ravasz: Magamról, 35.

¹⁹ Idézi: Hatos: *Szabaddémüvesből*, 181.

²⁰ FÖNYAD Dezső: *Bevezetés a diákmissziós munkába. A „Soli Deo Gloria” Diákmozgalom története és módszere*, Mezőtúr, Soli Deo Gloria, [1936.], 12–13.

²¹ Szász Lajos: Országos Református Nagygyűlések a Horthy-korszakban, in: Kiss Réka–Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány, Identitás, Történelem 2018.*, Budapest, L’Harmattan – Károli Gáspár Református Egyetem, 2019, 375–390.

különféle irányzatok közötti békét, ha kell szarvaik letörésével együtt. Ennek a részben tudatos központosításra törekvő építkezésnek több, itt csupán megemlíthető állomása volt. Egyrészt Ravasz személye jelentette számos, korábban egymással is vetélkedő egyesület élén az egységes, összehangolt működés zálogát. Ennek szimbolikus pillanata volt, amikor Ravasz László lett az alapító Baltazár Dezső halálát követően az Országos Református Lelkészegyesület elnöke, amely egyesület és lapja a Lelkészegyesület Ravasz vezetése alatt levetkőzött a sajátos, „baltazáros” politikai protestantizmus képviselőjének igényét, és sokkal békésebb, egyszerű szakegyletté és –különné formálódott.²² Ravasz vezetésével a dualizmus időszakából megfogyva, de mégis létező, színes, egymást gyakran maró, támadó és nem ritkán az egyházvezetést is vitriolosan kritizáló egyházi sajtója is egységesebb irányt kapott. Miután az 1928-ban megalapított Református Figyelő 1933-ban megszűnt, a helyére Ravasz főszerkesztősége alatt indult meg 1934-től a Református Élet című hetilap, mely a Figyelő korábbi szerkesztőgárdáját (Muraközy Gyula, Victor János, Bereczky Albert) megtartva, immár országos kiterjedtségű munkatársi gárdával (Révész Imre, Győry Elemér és Enyedy Andor közreműködésével) szolgálta az értelmiség megszólításán keresztül a református egyház megújulását.²³ „A Szentírásból következik a református életelv s a református életelvből következik a magyar református intelligencia történelmi küldetése” – írta Ravasz a hetilap beköszöntőjében.²⁴ Ugyanakkor azonban megszűnt Sebestyén Jenő hetilapja, a Kálvinista Szemle, és a korábbi függetlenséget követően csupán sovány vigaszként szolgált, hogy Sebestyén egy exkluzívabb folyóiratot kapott, ugyancsak Ravasz főszerkesztői felügyelete mellett a Magyar Kálvinizmus képeben.²⁵ Hogy Ravasz mennyiben törekedett erre tudatosan, és mennyi volt ebben a személye körül kialakuló egységben az öntudatlan „gravitáció”, azt utólag nehéz megállapítani. Mindenesetre az 1930-as években, főképp a kommunizmus és majd a nemzetiszocializmus megerősödése nyomán egyre többet beszélt az egyház koncentrált fellépéséről, önvédelméről, melynek eszköze lehetett többek között az egyházi sajtó egységesítése és a folyton civakodó teológiai irányzatok kibékítése. Az egyházon belüli kérdések nyilvános vitái ettől kezdve háttérbe szorultak, tagadhatatlan, hogy ezzel együtt az egységes irányú sajtó fellépése kifelé viszont nagyobb súlyt kapott.

Az egységesítés következő lépése az egyesületek egyházi keretekbe történő beépítése volt. Így lett például a Keresztény Ifjúsági Egyesület, a KIE református ága, a református konvent hivatalos ifjúsági munkája 1933-ban. Ugyan az egyesület veszített az autonómiájából, ám mind a megnövekvő szellemi, mind az anyagi támogatás ellentételezte ezt a veszteséget. A következő esztendőben Ravasz László egyházkerületi kampányt indított az ifjúsági misszió fellendítése érdekében. Végiglátogatta a kerület egyházmegyéit, ahol egyenként találkozott nem csak a fiatalokkal, hanem az érintett lelkészek, presbiterek küldöttségével is.²⁶ Ravasznak ehhez hasonló megegyezésekkel sikerült az egyházhoz kötnie az egyesületi munkát. Az egyesületek hitbéli, szervezési tapasztalatával pedig az egyházi intézmények és gyülekezetek, amelyek az „egyháziasított” egyesületek munkájával a hétköznapiakban találkoztak, kifejezetten komoly nyereségre tettek szert.

²² Ravasz: *Emlékezéseim*, 178–179.

²³ KLESTENITZ Tibor: A protestáns sajtó fejlesztésének kérdései és lehetőségei a Református Figyelő tükrében, 1928–1933., *Magyar Könyvszemle* 136, 2020/4, 316–330., ABLONCZY Balázs: A Református Élet hetilap és a budapesti reformátusság (1934–1944), in: *Reformátusok Budapesten*, 2. kötet, 1211–1229.

²⁴ RAVASZ László: A Református Élet, *Református Élet* 1, 1934/1, 2.

²⁵ RÁCZ Lajos: Sebestyén Jenő, a szerkesztő és publicista, in: Ladányi Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*, Budapest, 1986, 123–126.

²⁶ Kovács Bálint: *A Keresztény Ifjúsági Egyesület története, 1883–1950*, Budapest, 1998. 178–181.

Tagadhatatlan ugyanakkor, hogy a Ravasz László által szorgalmazott centralizációnak, a független egyesületek egyre szorosabb egyházi felügyeletének, illetve az egyházon belül is a központi szervezeteknek, különösen is a konvent megnövekedett szerepének nem egy kritikusa is akadt, és maga a folyamat is számos veszélyt rejtett magában. Az 1940-es években mintha maga Ravasz is érezte volna, hogy az egyházon belüli központosítás nem organikusan következik a református tradícióból, hanem a korszak, a világháború és a keresztyénellenes eszmék térhódítása teszik szükségessé ezt a folyamatot.²⁷ 1943-ban, a második világháború utolsó olyan évében, amikor magyar földön még nem dúlt a küzdelem, a következőképpen fogalmazott püspöki jelentésében: „Állami életünk stílusa az utóbbi évtizedek alatt észrevétlenül átalakult. A jogállam szükségállammá lett. Ez a gyakorlatban állami mindenhatóságot jelent. Ha az egyház ilyen féllal kapcsolatban meg akarja tartani intézményes önállóságát és Istentől rendelt függetlenségét, kénytelen maga is egységesen irányított, pontosan működő igazgatásra térni át. [...] Mindez azt parancsolja, hogy az egyház egységesen intézze ifjúsága nevelését, a női munkaszolgálat kiépítését, a szociális kérdések előkészítését, egyszóval az egyház a maga szociális szolgálatában központból irányított egységes szervezetként vegyen részt a nemzetépítés nagy versenyében. [...] Ha tehát az egyház hű Urához, s hivatását a mai világban igyekszik betölteni: kénytelen az élet érdekéből központosulni, egységesülni. Ez a jelenség az, amit sokan centralizációnak neveznek és elítélnék. Én is elítélném, ha hatalmi törekvéseket és egyéni becsvágyat látnék benne. De szükségesnek tartom akkor, ha a centralizáció gyökerében a gyülekezet autonóm lelki életének kiépítésére, a gyülekezetben lappangó erők felszabadítására, a megelevenedett gyülekezetek kisugárzó erejének összefogására és egységes felhasználására vonatkozik.”²⁸ Ekkor már tehát sokkal inkább egy kortünet egyházi megjelenésének tartotta a centralizációt, mintsem a szükséges védekezés feltételének, ám bízott benne, hogy a helyes motivációk felerősítésével az egyház épülését szolgálhatja.

Egyesület és közegyház kapcsolatának kérdése némileg új előjellel a második világháborút követő években vetődött fel ismét. Ravasz ellenzéke ugyanis a hivatalos egyházi kereteken kívüli egyesületekben és szervezetekben tömörülve fejtették ki az egyházkormányzatot érintő – nem ritkán politikai alapú – kritikájukat. Így a Békefi Benő, Bereczky Albert és társaik által inspirált, és először 1946 nyarán összegyűlt Országos Református Szabad Tanács és a Református Gyülekezeti Evangelizáció Baráti Társasága támadta az ébredési mozgalmakat is felhasználva a regnáló egyházvezetést.²⁹ Ravasz saját, jogos felháborodását püspöki jelentésében fogalmazta meg: „Püspöki szolgálatom első napjától kezdve itt, a Dunamelléken a egyházi megújulás és lelki ébredés szolgálatában állottam s legfőbb segítséget e munkában azok nyújtották akiket most ismeretlen erők úgy akarnak feltüntetni, mintha ellenemre kellene nekik az egyház reformációját véghez vinni épen most, amikor a egyház reformációját fokozott erővel hangsúlyozom és méginkább siettetem.”³⁰

A gyülekezeti elv fontossága

Ravasz László misszióról alkotott felfogásának másik pillére az általa „gyülekezeti elv”-ként megfogalmazott alapvetés, melyet püspöki szolgálata egész időtartamában változó hangsúlyokkal, ám végig konzekvensen képviselt. Már első, 1922 őszén felolvasott püspöki jelentésében megfogalmazta azt

²⁷ Kiss Réka: Ravasz László püspöki működése, in: *Reformátusok Budapestén*, 1. kötet, 552–553.

²⁸ *Ravasz László XXII. püspöki jelentése*, Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., 1943, 12–13.

²⁹ Bolyki-Ladányi: A református egyház, 97–100., Hatos: *Szabadkőművesből*, 262–269.

³⁰ Ravasz László XXV. püspöki jelentéséből, *Magyar Református Ébredés* 4, 1946/24., 1946. nov. 30., 1.

a tömör definíciót és egyúttal elvárás a református belmissziói munkával kapcsolatosan, amely sok szempontból ma is aktuális összegzése a kérdésnek: „Belmisszió alatt általánosságban értendő az egyháznak az a tevékenysége, amellyel önmagát egyesek és intézmények által hitvallása szellemében építi; különösen minden olyan tevékenység, ami a gyülekezeti kultuszon, vallásos nevelésen, külmisszió és jogi, meg gazdasági tevékenységen kívül esik. Gyökere az egyetemes papság értelmében vett pásztorság és e pásztorságnak intézményekben való prolongálódása. Tehát az igazi belmisszió nem egyéb, mint megszervezett és teljesen kifejlesztett gyülekezeti élet a maga egyetemes rendszerében.”³¹ Meglátása szerint ahogyan az egyház igazi megújulása nem képzelhető el kívülről befelé (az egyesületek felől az egyház irányában), ugyanúgy nem lehetséges az egyház regenerációja csupán felülről lefelé (országos egyházi szervek és testületek irányából az egyházközségek felé) vezényelt reformok útján. Mindez első pillantásra úgy tűnik mintha ellentmondásban lenne a korábban megvizsgált másik alapelvvel, mely a centralizációt helyezte az egyházszervezés homlokterébe. Ám amíg a centralizáció igénye elsősorban az egymással is viaskodó felek kibékítését, és közös munkára mozdítását tűzte ki célul, illetve a gyülekezeti kereteket szétfeszítő szolgálati (pl. evangéliumi iratterjesztés) területek egységes kezelését hangsúlyozta, addig a gyülekezetek szerepének kidomborítása a lokális keresztyén életközösségek megtartó erejét és missziós potenciálját helyezte ismét az egyház figyelmének fókuszába. Mindezek az eszmék a magyar református teológiai tudományosságba leginkább talán Ravasz jó barátja, az erdélyi püspök, majd debreceni teológiai professzor, Makkai Sándor munkásságán keresztül szűrődtek át és nyertek teret.³²

Nem is csoda, hogy Ravasz László számára a gyülekezetek jelentették – legyen szó akár a legkisebb baranyai szóránközségről vagy a tízezres budapesti gyülekezetekről – a református egyház éltető alapját, missziói terepét és egyben a misszió végrehajtóját. Éppen ezért érthető, hogy püspöki szolgálatának első évtizedét ezeknek a gyülekezeteknek a számbavétele, módszeres meglátogatása és evangelizáló buzdítása, ébresztése foglalta le.³³ Nemcsak látogatásra futotta az erejéből, hanem egy szétszabdalt, kifosztott és gazdaságilag is tönkretett országban Ravasz minden követ megmozgatott, hogy a lelki építkezést a gyülekezetekben az infrastruktúra fejlesztése is nyomon kövesse. 1941-ig, püspöki szolgálata első húsz éve alatt épült az egyházkerületben 56 új templom, 75 iskola, 71 új parókia, 41 tanítói lakás, 85 gyülekezeti ház és 17 további egyházi épület.³⁴ Mindehhez olyan nagyszabású építkezések is hozzájárultak mint például a Lónyay Utcai Gimnázium új épületének elkészülte a II. világháború éveitől.³⁵

A magyar társadalomfejlődésből egyébként is következett, illetve a trianoni döntés nyomán megindult menekülthullám révén is felerősödött Budapest szerepe a református egyházon belül is. Számos vidékről, határon túlról érkező református számára kellett a gyülekezeti közösség lelki és szervezeti kereteit megteremteni. Éppen ezért Ravasz püspöksége alatt Budapest vált a legnagyobb és legjobban szervezett református közösséggé. Budapesten 15 új egyházközség keletkezett a régi „mammut-gyülekezet” felosztásával, egyúttal pedig önálló egyházmegye alakult Ravasz tehetséges támogatója, Szabó Imre

³¹ Ravasz László püspöki jelentése, in: *A Dunamelléki Református Egyházkerület 1922. évi október hó 21-én és azt követő napjain Budapesten tartott őszi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve*, Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., 1922, 26.

³² MAKKAI Sándor: *Az egyház missziói munkája. (Az egyház történeti képe, élete, tevékenységei. A pásztori misszió. A gyülekezeti misszió. A külmisszió.)*, Budapest, Révai, 1938, 223–338.

³³ SZATMÁRI Judit: Ravasz László egyházlátogatásai, in: Kósa László (szerk.): *Emlékezés Ravasz László születésének 125. évfordulóján*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület, 2008, 50–66.

³⁴ Kiss: Ravasz, 550.

³⁵ RÉBAY Magdolna: *Református közoktatás a fővárosban a kezdetektől 1952-ig. Kitekintéssel az illetékes egyházmegyék és a Dunamelléki Református Egyházkerület közoktatási politikájára*, Debrecen, Csokonai, 2011, 284–289.

esperesi vezetése alatt 1932-ben.³⁶ Az átszervezés célja a püspök meglátása szerint éppenséggel a modern pásztori alapelveknek megfelelően működő, életerős gyülekezetek létrehozása és megszervezése, mellyel egyszersmind utat is mutatna Budapest az egész református egyház számára. „De legnagyobb jelentőségű mozzanat ez átszervezésben az, hogy itt a gyülekezeti életelv diadalával állunk szemben. Ez az átalakulás azért történt, hogy a budapesti egyházközségek pásztori gyülekezetté legyenek. Azért történt, hogy hatszáz presbyter lelki kapcsolatba jöjjön a reábízott nyájjal s megzendüljön az előjárók szolgálatában a példaadásnak missziói igehirdetése. Azért történt ez, hogy Budapest a magyar kálvinizmus történetéből egy győzelmes módszert mutasson be, az orthodoxia és racionalizmus pásztori módszerei után egy olyan gyülekezeti munkát, amely hitvalló, történelmi, új, hatékony, egyszóval: református a XX. században” – fejtette ki az egyházmegye alakuló közgyűlésén 1932-ben.³⁷ Az egyházszervezeti keretek kialakítását követően a gyülekezeti infrastruktúra nagyarányú fejlesztése és új közösségek szervezése kezdődött Budapesten és vonzaskörzetében is. Így például a 30-as években egyedül a fővárosban 9 új templomot adtak át, miközben az agglomeráció gyarapodó református közösségei számára is 14 új anyaegyházközség szerveződött és 16 új templom épült fel.³⁸

A gyülekezeti közösségek megerősítése és a megtartó egyházi keretek biztosításán túl Ravasz számára – folytatva ezzel püspök elődje, Petri Elek munkásságát – a felekezeti iskolarendszer fejlesztése, védelme és a hitoktatás megszervezése is prioritást élvezett. Ezen túlmenően a hitoktatás megszervezését az állam, illetve más felekezetek által fenntartott intézményekben az egyház jövőjét meghatározó egyik kulcskérdésnek nevezte meg. Ugyan Ravasz szerint az egyház ideális esetben az államtól függetlenül végzi szolgálatát, mégis elfogadva az állami támogatást, a szellemi függetlenség hangoztatásával, de a felekezetek közötti egyenlő jogok fenntartása mellett törtélandzsát.³⁹ Mindemellett meg kell említeni a református szeretetszolgálat két világháború közötti felvirágzását és az országos szervezeti kereteinek kiépülését is, mely terület egyszerre volt a Ravasz által is támogatott központosított szervezés (az Országos Református Szeretetszövetség Kiss Ferenc általi létrehozása 1932-ben) és a helyi, gyülekezeti szintű diakóniai összefogások szép példája.⁴⁰

A centralizáció és a gyülekezeti elv összebékítéséről az ifjúsági munkával kapcsolatos programadó írásában írt, ahol a budapesti egyházmegye példáján keresztül foglalta össze az ifjúsági munka nehézségeit, ám egyúttal fel is vázolta a kivezető utat, a követendő stratégiát, mely mind a gyülekezetek helyi szerepét, mind a szélesebb összefogást igénylő szolgálati ágak jelentőségét figyelembe veszi.

„Világossá lett az is, hogy nem lesz addig a munka igazán eredményes, amíg *mélyen bele nem gyökereszik a gyülekezeti talajba*. Gyülekezeti munkává kell válnia az ifjúsági munkának. Ez itt világos tétel, de épp olyan világos a másik is: vannak munkák, amelyeket külön-külön az egyes gyülekezetek sohasem fognak véglegesen és teljesen megoldani, amelyek maguktól lesznek nagy munkaegységek, nagy lelki közös vállalatok. A tizenöt budapesti egyházközség, ha mindent elkövet akkor sem tudja megoldani az ifjúsági kérdést, ha a tizenöt budapesti egyházközségből álló egyházmegye meg nem csinálja a maga egységes munkáját és ezzel a munkával nem szövődik össze organikusan a református ifjúsági egyesü-

³⁶ NAGY Zsombor: Szabó Imre, a Budapesti Református Egyházmegye megszervezője és első esperese, in: *Reformátusok Budapesten*, 1. kötet, 579–590.

³⁷ Ravasz László: A budapesti egyházmegye előzményei, in: Ravasz László (szerk.): *Alfa és Ómega*, 2. kötet, é. n., Franklin, h. n., 186.

³⁸ Kiss: Ravasz, 550.

³⁹ Rébay: Református közoktatás, 140–143.

⁴⁰ Fekete Károly (szerk.): *Kiss Ferenc életműve*, Budapest, 2012.

letek alkata, amely végeredményben a KIE-ek országos szövetségével is összefüggésben áll” – írta 1934 tavaszán.⁴¹

Természetesen Ravasz az olyan, a korszak egészét megmozgató nagy társadalmi kérdésekre, mint a nagyvárosi ipari munkásság helyzete és jövője, szintén – az elvi megállapításokon túl – a lokális gyülekezetek kontextusában is kereste a válaszokat. Látva a Trianon után még gyorsabb ütemben terebélyesedő agglomerációs munkástelepüléseket, Ravasz számára az igazi kérdés a következőképpen szólt: „Lesznek-e úgynevezett munkásgyülekezeteink?”⁴² Tehát az ipari munkásság számára az egyháznak ki kell dolgoznia egy modern, a munkáslét kontextusát messzemenőig figyelembe vevő gyülekezetépítési és pásztori koncepciót. „Ez azt jelenti, hogy főképpen Budapest körül új lelkipásztori praxis, módszer, közfelfogás és közös kooperáció támadjon. A szociális problémának érvényesülnie kell az igehirdetésben, a vallástanításban, legfőképpen pedig a pásztori munkában” – fogalmazott 1928-ban.⁴³

A második világháborút követően a megváltozott politikai helyzetben Ravasz – egyik utolsó egyházvezetői megnyilatkozásában – ismét hangsúlyozta a gyülekezeti elv fontosságát. Kiemelte, hogy végre elérkezett az ideje, hogy a missziói munka mintegy csúcspontjaként „a magyar református egyház missziói munkája a felülről lefele ható kezdeményezések és útmutatások után megkezdje az élet valóságos kibontakoztatását, a gyülekezetben gyökerező, onnan felnövő és összebokrosodó szervezet felépítését. Azt a nagy feladatot, melyet a mai kor legnagyobb feladatának látok, tudniillik, az egyesületi misszió gyülekezetivé változtatását és a gyülekezeti misszióknak egy nagy egységes szervezet autarkiajába való befoglalását [...]”⁴⁴ Mindemellett a püspök ekkor már tartott attól, hogy a baloldali politikai erők térnyerése, majd a kommunisták hatalomra jutása esetén az egyesületi életet akár egyetlen tollvonással megszüntethetik, ebben az – egyébként később bekövetkező – esetben pedig az általuk képviselt és felvállalt missziói ügyek is veszélybe kerülnek. Éppen ezért tartotta szükségesnek minél hamarabb átmenteni és áttelepíteni az egyesületi tevékenységet a gyülekezeti keretek közé, melyek szilárdabb és tartósabb védelmet képesek nyújtani a számukra.

Összegzés

Ravasz László két központi, belmisszióról alkotott nézeteit meghatározó gondolata a központosítás és a gyülekezeti elv hangsúlyozása volt. Püspöki működése során e kettő párhuzamos, egymást is erősítő működése számos eredményt hozott. Az egyház központi szervei, melyek az egymással is torzalkodó missziós szervezeteket, lelkeségi irányzatokat közös nevezőre próbálták hozni, az egyre inkább megélnéző egyházközségi belmisszió, elmélyültebb lelkipásztori tevékenység mellett a két világháború között a református egyházi élet látványos fejlődését és erősödését eredményezte. Ám az 1948 után megváltozott helyzetben, ellenséges politikai környezetben, az egyesületi élet erőszakos felszámolását követően a korábbi években felerősített centralizációs tendenciák megkönnyítették az állampárttal kollaboráló egyházi vezetésnek a központi egyházi szervek feletti ellenőrzés megszerzése által az egyházi élet nagyfokú kontrollját. A konvent osztályait mintegy megszálló és saját céljaira használó kollaboráns egyházvezetéssel szemben a hivatalos, formális ellenállás terei rendkívül szűknek bizonyultak. A centralizáció ilyenfajta veszélyeire figyelmeztetett már az 1930-as években, a különféle

⁴¹ Ravasz László: Pünkösdi harc az ifjúságért, *Református Élet* 1, 1934/21, 166. (Kiemelés az eredetiben.)

⁴² Ravasz László: Egyházunk és a munkáskérdés, in: Ravasz László (szerk.): *Alfa és Omega*, 2. kötet, é. n., Franklin, h. n., 256.

⁴³ Uo. 257–258.

⁴⁴ *Ravasz László XXVI. püspöki jelentése*, Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., 1947, 11.

totalitárius eszmék konjunktúrájának idején több felelős hang az egyházi nyilvánosságban, de mint láttuk, a folyamat ilyen kifutását mint lehetőséget Ravasz maga is látta és érezte.⁴⁵ Másrészt viszont a Ravasz által hangoztatott gyülekezeti elv érvényességének, a gyülekezeti élet serkentésének időtálló bizonyítékát, és a püspöki működését követően évekre, évtizedekre megmutatkozó hatását figyelhetjük meg. Ugyanis 1956 őszén, az immár erőszakkal levert magyar forradalom nyomán a Ravasz vezetésével megindult Református Megújulási Mozgalom közvetlenül a gyülekezetekhez fordult támogatásért. A kiküldött körlevelekre az egyházközségek presbitériumainak túlnyomó többsége válaszolt pozitívan, számos közösség pedig komoly teológiai és politikai öntudatról, illetve felelősségvállalásról tanúságot téve fejtette ki egyházreformáló nézeteit.⁴⁶

Összességében Ravasz László egyházszervezői, a belmisszió serkentésére irányuló tevékenységét határozottan pozitívan kell értékelnünk. Koncepciójának és tevékenységének részletes ismertetése és értékelése után elég talán, püspöki szolgálatára emlékezve egy bizalmas barátja, Makkai Sándor, illetve a hivatalos egyház egyik nagy kritikusa, Szikszai Béni néhány gondolatát idézni. Makkai Sándor már idézett missziológiai összefoglalójában írt Ravasz szerepéről elismerően a református missziói gondolkodás 1920-as években végbement átfőrdődésével kapcsolatosan: „A missziói munka szempontjából Egyházunkban, a múlt tanulságainak egyre öntudatosabb elsajátítása alapján, valóban korszakalkotó fordulat állott be. Ennek a fordulatnak bekövetkezésében, a belőle származó új szellemnek kialakításában, a kibontakozó munka irányításában Ravasz Lászlóé a vezérszerep. A belmisszió hagyományos fogalma voltaképpen ezzel a fordulattal válik meghaladottá és kezd a helyébe nyomulni a gyülekezeti misszió fogalma és tartalma.”⁴⁷

Szikszai szembeállította egymással az ébredést és a belmissziót, ez utóbbit bizonyos értelemben az egyháznak az ébredés elkerülésére irányuló pótcselekvésének tartotta, mely gyakran akadályozta a Lélek által áthatott szervezetek, főképp – vagy kizárólag – a Bethánia működését. Nos, ennek ellenére a kortárs református püspökök közül egyedül Ravasszal kapcsolatosan írt pozitívan a visszaemlékezésében: „Dunamelléken Ravasz László személyében és »égisze alatt« bizonyos mértékű egyházi reneszánsz fejlődött.” Majd miután kissé kritizálja Ravasz általa túlságosan művészesnek, gúnyosan-ironikusan csak „csodaszépnek” nevezett prédikációit, mégiscsak megállapítja: „Mindazáltal a valójában mégis csak tiszta igehirdetés rányomta a bélyegét a kerület képére.”⁴⁸

⁴⁵ Kiss: Ravasz, 552–554.

⁴⁶ A presbitériumok válaszainak reprezentatív gyűjteményét lásd: Kiss Réka (szerk.): *Kelt mint fent. Iratok a Református Megújulási Mozgalom történetéből (1956–1957)*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület, 2007.

⁴⁷ Makkai: Az egyház missziói munkája, 243.

⁴⁸ SZIKSZAI Béni: *Abogy én láttam. Feljegyzések a 20. századi magyar ébredéstörténetről*, h. n., Koinónia, 2015, 207.

SZATMÁRI JUDIT

Ravasz László püspöki vizitációi

A Dunakanyartól a Délvidékig tartó evangelizációs út

Ravasz László püspöki vizitációját joggal nevezzük a református egyház legnagyobb evangelizációs útjának a 20. század első felében.¹ A vesztes háború, forradalmak, Trianon után az Erdélyből átjött, frissen megválasztott püspök a Dunamelléki Református Egyházkerületet tíz esztendő alatt „végigprédikálta” és egyúttal felmérte a munkaterületet, hogyan lehetne előkészíteni illetve folytatni az egyházi megújulást, megerősödést.

1921 fordulópont volt az egyházkerület életében: márciusban elveszítette püspökét, Petri Eleket. A főpásztorra emlékező Darányi Ignác főgondnok a következő szavakkal jellemezte az elhunyt püspököt: „Nincs is egy lelkész vagy tanító kerületünkben, aki haragot érzett volna iránta és nem volt nagy egyházkerületünknek egy tagja, akit ő valaha megbántott vagy üldözött volna.”² Az idős, megfáradt püspök már nem lett volna képes az újjáépítésre, ahhoz a generációhoz tartozott, akinek az életérzését a következő mondat fejezte ki: „Romok közt tévelyegve járunk, idegenné lett egész világunk.”³

A sokféleképpen megtépzott egyházkerületben – legdélebbi egyházmegyéjét, az alsóbaranyai egyházmegyéjét elszakította Trianon, a felsőbaranyai egyházmegye déli része szerb megszállás alatt, a forradalmakat átélte Budapest megtelt az elcsatolt területekről odaáramlott menekültekkel – új, friss erővel bíró főpásztorra, egyházkormányzóra volt szükség, aki képes az újjászervezés embert próbáló feladatát felvállalni és annak megfelelni.

A Budapesti Egyházközség lapjában, az Egyházi Értesítőben az elhunyt püspökre emlékező írás már ezt az elvárást fogalmazta meg: „Mindenki érzi, hogy olyan cselekvésre van szükség, melybe ő már nem kezdetett bele. [...] A sok vezérre áhító lelket s szétforgácsolt erőnket egy célba tömörítő korszak jött el.”⁴

A püspökségre több aspiráló is volt, közöttük két vezér típus – Kováts J. István⁵ és Ravasz László. Ravasz megválasztásának előkészítését és annak lebonyolítását részletesen, bőséges forrást bevonva tárgyalja Hatos Pál Ravasz monográfiája.⁶ Ravasz Lászlót először egyházkerületi lelkésznek kellett megválasztani, a Kálvin téri templom megüresedett szószékére, hogy indulhasson a püspökségért, melyre döntő többséggel választották meg az egyházkerület 1921. június 26-i közgyűlésén,⁷ majd az őszi közgyűlésen, október 1-én ünnepélyes keretek között iktatták be a püspöki székbe.

¹ „A XX. század első felének ez volt a legnagyobb egységes evangelizációs kampánya, vagy ha jobban tetszik, igehirdetői körútja.” Ravasz László: *Emlékezéseim*, Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1992, 172.

² A Dunamelléki Református Egyházkerület nyomtatott jegyzőkönyve 1921.

³ Ua.

⁴ Egyházi Értesítő. Szerkesztő Takaró Géza, későbbi New York-i lelkész

⁵ Kováts J. István: *Egy élet prédikációja*, Budapest, Magánkiadás, 2005.

⁶ Hatos Pál: *Szabadságkőművesből református püspök*, Ravasz László élete, Budapest, Jaffa, 2016. 145. sköv. Ravasz életéről lásd még Ravasz: *Emlékezéseim* c. memoáron kívül Kósa László (szerk.): *Ravasz László emlékezete. Emlékezés Ravasz László születésének 125. évfordulóján*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület, 2008., Kiss Réka: Ravasz László püspöki működése, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2006, I. kötet, 537–577.

⁷ A Dunamelléki Református Egyházkerület nyomtatott jegyzőkönyve, 1921. június 26.

Megválasztása után Ravasz László első püspöki útja Baranyába vezetett – nem ő volt az első és nem is az utolsó püspök, akinek első útja Baranyába vitt. Jó száz évvel előtte, Tormási János püspök 1808-ban szintén ezt tette, felszentelése után a baranyai bajok elsimítására sietett.⁸ Abba a Baranyába ment Ravasz, mely rá szavazott – a megszállt alsó- és felsőbaranyai egyházmegye egyaránt rá adta le voksát.⁹ Az egyházkerület vezetése határozott úgy, hogy a megszállás alatt álló alsó- és felsőbaranyai egyházmegye szintén részt vesz a püspökválasztáson, de más egyházkerületekből való gyülekezetek szavazatát nem fogadják el.¹⁰ Erről azért volt fontos rendelkezni, mert a személyes érintkezés sok esetben lehetetlen volt, csak postai úton tudtak a baranyai esperesek az egyházkerülettel kapcsolatba lépni. Három év után először a püspökszentelő október 1-i közgyűlésen köszönthették a felsőbaranyai egyházmegye küldötteit, a távol maradó alsóbaranyai egyházmegyei vezetésnek pedig üdvözlőlevelet küldtek.¹¹

A beiktatás után két héttel érkezett Ravasz Baranyába: „Baranyába a felszabadulás örömeinek friss perceiben mentem, hogy a szerb megszállás, kommunizmus és belső megerőtlenedés által megkísérett, sőt sok helyt megrontott néplelket felemelni és szárnyalni segítsen. [...] Sok helyütt még el sem hervadtak Magyarország kormányzójának útjára szórt virágok, kevés helyen még volt alkalmam átélni a felszabadulás viharos örömeinek utórezgéseiben is hatalmas érzelmhullámaim.”¹²

Valóban, a végeken nagyon várták a püspököt: „A jó Isten segítsen a várva-váró Baranyába! Itt a lelkek örömmel vannak telve azon édes tudattól, hogy szeretett főpásztorunk jön, de nem csak jön, hanem hozza szerető szívét s azon kitüntetéssel, hogy minket látogat meg először. 'Nagy a mi szívünknek öröme!'” – írta Nagy Zsigmond esperes Kórósról 1921. október 9-én.¹³ Néhány egyházközség szintén küldött előzetesen „egyházrajzot”.¹⁴ Akár az esperes, akár Kákicsi Kiss Géza vagy a többi lelkész levelét olvassuk, egy pusztuló, elvállaltalanodó egyházmegye képe rajzolódik ki belőlük: Zaláta – „makacs, nyakas nép, jóllétében elbizakodott”, sok helyütt a lelkési terhes fizetés miatt [magas az egyházadózó] történetek kitérések, így unitáriussá lettek Zalátán, Turonyban. „A nép rosszindulatú, a pap érdes. Kell-e több?”¹⁵ Egyedül Pécs emelkedett ki pozitív értelemben ebből a közegből: városi egyház, kiváló, agilis, tehetséges, nagy belmissziói munkát végző lelkésszel (Nyáry Pál), megértő presbitériummal.¹⁶

Ezt az első baranyai utat még nem nevezhetjük a szó klasszikus értelmében vett *canonica visita-*

⁸ Bővebben lásd: SZATMÁRI Judit: Tormási János püspöki beiktatása 1808-ban, *Acta Papensia* 5, 2005/3–4, 89–302.

⁹ A Dunamelléki Református Egyházkerület nyomtatott jegyzőkönyve 1921. április 7-i rendkívüli közgyűlés 17. pontja: az alsó- és felsőbaranyai egyházmegye részt vesz a püspökválasztáson, de más egyházkerületekből való gyülekezetek szavazatát nem fogadják el. Ravasz volt az utolsó püspök, akit a „teljes” egyházkerület választott meg.

¹⁰ Ha megnézzük a püspökválasztó szavazatok összesítését és leszámítjuk belőle a két baranyai egyházmegye voksait, akkor is dupláját nyerte el Ravasz, mint Kováts. J. István. Ráday Levéltár A/1. b 1921 püspökválasztás iratai. Lásd még erről Kováts: *Egy élet prédikációja*, 290.

¹¹ Dunamelléki Református Egyházkerület nyomtatott jegyzőkönyve 1921. október 1. 3. pont – három év után a felsőbaranyai egyházmegye küldötteit köszönthetik, 21. pont – üdvözlőlevelet az alsóbaranyai em. vezetőségének. 49. pont – az alsóbaranyai egyházmegyéből Magyarországon maradt négy egyházközség sorsát rendezik: Mohács, Kölked, Babarc a felsőbaranyai, Baja a solti egyházmegyébe kerül.

¹² Ravasz László az egyházkerületi közgyűléseken elhangzó püspöki jelentéseiben minden vizitációs útvjáról beszámolt, ezek nyomtatásában évente megjelentek a Dunamelléki Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyveiben illetve különnyomatban is. Továbbiakban Püspöki jelentés, 1922. október 21. 9–10.

¹³ Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (továbbiakban RL) A/1.b 2463//1921 értesítés a felsőbaranyai esperesnek a vizitációról, Nagy Zsigmond esperes levele

¹⁴ RL A/1.b 2493/1921 Kotz János Drávaiványi, 1921. okt. 17.; Szél N. Gyűd, 1921. okt. 21.; D Szöllőssy Antal Drávacsepely, 1921. okt. 18.; Kiss Géza Kákics, 1921. okt. 18.

¹⁵ RL A/1.b Turony

¹⁶ RL A/1.b

tionnak, inkább pásztori és igehirdetői út volt az új püspök részéről. Kilenc év múlva tért vissza Ravasz az alsóbaranyai egyházmegye „szabályos” egyházlátogatására 1930-ban.¹⁷ Húsz évvel megválasztása után, 1941-ben pedig a visszatért alsóbaranyai egyházmegyéet vizitálta Ravasz. 1921 őszén a baranyai lelkészek és presbiterek nyolc helyen – Katádfa, Sellye, Zaláta, Kémes, Harkány, Siklós, Turony, Pécs – gyűltek össze, ahol a püspök istentiszteletet tartott, küldöttségeket fogadott, presbiteri gyűlést tartott.¹⁸ Ezen az első látogatáson, amint a püspöki jelentésből kitűnik, a két legfontosabb kérdés az egyke¹⁹ és a kommunizmus hatása volt.

A püspöki vizitációk tíz esztendeje alatt Ravasz László mintegy 250 gyülekezetet látogatott meg, a Balatontól a Tiszáig, a Dunakanyartól az új baranyai határig, mind a hét egyházmegyéet végigjárta.²⁰ (A nyolcadik egyházmegyére, az alsóbaranyaira 1941-ben került sor.)²¹ Ezzel a nagy vállalkozással két nagy, 19. századi elődje, Szász Károly és Báthori Gábor püspökök példáját követte.²² A sorrend: 1921. baranyai egyházmegye – pótlás 1930-ban, 1922. tolnai, 1923. külsősomogyi, 1924. solti, 1925. kecskeméti, 1927. vértessaljai, 1928. pesti egyházmegye.

1922-től, a tolnai egyházmegye vizitálásától alapos előkészítéssel zajlott a püspöklátogatás. Részletes, egységesen nyomtatott kérdőív készült, mely alkalmas volt az egyházközség állapotának teljes körű felmérésére. Ezt előre megkapták a lelkészek kitöltésre, hogy a püspök jelenlétében megtartott presbiteri gyűlésen már csak annak hitelesítésére legyen szükség.²³

„Püspöki egyházlátogatás adatai” – statisztikai adatlap az egyházközség állapotáról.

I. Általános tájékoztató: az egyházi névtári adatokhoz hasonló információk felsorolása az egyházközségről, térkép elhelyezkedéséről. Milyen az egyházközség és politikai község viszonya? Gyülekezet összetétele?

II. Hit és erkölcsi élet. A/ Istentiszteletek: Vasárnapi délelőtti és délutáni igehirdetés mikéntje, az istentiszteleten való részvétel aránya? Tartanak-e hétköznapi, gyermek és házi istentiszteletet? Keresztelés módja, szokásban van-e még az egyházkelés? Mikor szolgáltatik ki az úrvacsora és milyen agendával? Hogyan folyik a katekizálás? Konfirmáció – oktatás módja, időtartama, mely életkorban? Házasságkötés: polgári házasságkötést követi-e az egyházi, vegyes házasságok aránya, reverzálás? Temetés: szokások, liturgia, van-e egyházi temető, gondozása, jövedelme? Áttérés: törvényi rendelkezésnek megfelelő-e, gyermekek vallását eszerint rendezik-e?

B/ Pásztori és belmissziói munka. Vezet-e a lelkész lelkipásztori naplót? Tartanak vallásos estélyt? Van-e vasárnapi iskola? Milyen egyesületek vannak? Énekkar? Gyülekezeti könyvtár? Folyik-e szegénygondozás? Milyen a presbiteri munka? Jelentkeztek-e szekták? Melyek a rossz szokások, tömegbűnök? Gyakorolnak-e egyházfegyelmet? Az adakozás mértéke? Folyik-e szórványgondozás?

III. Iskolaügy. A/ Általános kérdések az iskolákról: iskola és fenntartója, tanítási nyelv, tankönyvek, felszereltség, államsegély.

¹⁷ Püspöki jelentés, 1930; RL A/4 Felsőbaranyai egyházmegye iratai, 74. doboz

¹⁸ A látogatásról rövidebb és hosszabb beszámolók a püspöki jelentésen kívül: *Egyházi Értesítő* 17, 1921/44, 1921. okt. 30., 355.; *Baranyai Kálvinista Lobogó* 8, 1921; Baranyai egyházlátogatás kézirat RL A/1.b 2571/1921

¹⁹ Az egyke-kérdéshez lásd: Hatos: *Szabadkőművesből*, 190. sköv.

²⁰ Uo. 168. sköv., Kiss: Ravasz, 548–549., Szatmári: Tormási

²¹ Délvidéki útjára 1941-ben került sor. Püspöki jelentés, 1942

²² A püspöki vizitációk anyagát ld. a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárában: RL A/1. b 1790-1848. G Báthori Gábor vizitációja 1816-1819; RL A/1. i. Szász Károly vizitációja 1885-1893, Ravasz László vizitációja 1920-1930

²³ A Ravasz vizitáció kitöltött kérdőívei RL A/1.i

B/ Mindennapos elemi népiskola: Hány osztályú? Vannak-e külön osztályok? Iskolai év időtartama? Folyik-e hitoktatás? Kötelező tárgyakon kívül milyen egyéb ismereteket oktatnak?

C/ Ismétlődő elemi iskola: hasonló kérdések, mint előzőnél.

IV. Egyházkormányzat: Hány tagú és mikor választották a presbitériumot? Szabályosan vezetik és őrzik a gyüleési jegyzőkönyveket? Milyen a gyülekezet iratkezelése? Mióta vannak meg az anyakönyvek?

V. Egyházi vagyon: Ingó és ingatlan vagyon felsorolása, ennek állaga, telekkönyvezése, biztosítása. Egyházi jövedelmek díjlevelek, alapítványok ismertetése. Milyen segélyben részesül az egyházközség a községi, az állam, a község vagy a kegyúr részéről? Milyen az egyházi adó mértéke?

Az adatlapot végül statisztikai összesség zárja a lélekszámváltozásról: született-meghalt, házasság, reverzális, konfirmáció, iskolások száma.

A hitelesített kérdőívekhez minden egyházközségben jegyzőkönyv készült a püspök jelenlétében tartott presbiteri gyűlésről, s általában rövid gyülekezettörténet is szerepel mellette, mely többnyire a gyülekezetnek Szász Károly 1880-as években tett látogatása utáni időszakát mutatja be. Az 1923-as külsősomogyi vizitációtól kezdve pedig fényképekkel is kiegészült az egyházlátogatás anyaga – templom, iskola, presbitérium fotója. Ezek részben egyházmegyéenként albumokba kötve,²⁴ részben az egyes gyülekezetek jegyzőkönyveivel egyesével csatolva maradtak fent.

A három hétig is eltartó tartó vizitációs út (solti egyházmegye látogatása majdnem négy hétig tartott 1924-ben) igen kimerítő volt a püspök számára, amint ezt Kováts J. István lelkészi főjegyző, több útján kísérője feljegyezte visszaemlékezésében: „Járás határán a főszolgabíró fogadja a püspököt, a község határában a közigazgatás, a templom előtt az egyházközség.”²⁵ A fogadtatás után a templomban istentisztelet, majd presbiteri gyűlés következett, ha volt, akkor a középiskolák megtekintése, az elemi iskola már nem fért a szoros programba. Ugyanaznap délután pedig a következő egyházközségben ugyanez a menetrend, s ez két hétig folyamatosan. Ravasz püspök vonattal, hajóval, autóval és fogattal járta végig az egyházkerületet, „mobilis püspökként”²⁶ az egyházfő új típusát testesítette meg, aki az adminisztráló-reprezentáló egyházfő szerep helyett a folyton úton járó evangelizátort helyezte előtérbe. Amint írta: „Állandó erőfeszítésbe került körutamat csendesesen, de határozottan visszatartani attól, hogy a külső dísz és fogadtatás fénye, s az ezzel járó ünnepi megnyilvánulások el ne takarják a lényegét, az Ige diadalútját.”²⁷ A püspök látogatása egy-egy egyházközségben maradandó nyomot hagyott, ami akár évtizedekre kihatott. A vizitáció mint hajtóerő megmozgatta az egész egyházkerületet, a templomok, a parókiák, az iskolák külső rendbetétele, legalább egy tisztasági festés, a gyülekezetek vezetésének presztízskérdés volt: „Minden püspöki látogatást nagytakarítás előz meg. Egy év alatt e téren annyi munkát végeznek a gyülekezetek, mint máskor 10-20 év alatt. Kifestenek, rendbe szednek, renoválnak minden épületet, megcsinálnak minden kerítést. Egy-két szomorú kivételt nem számítva, minden templom, minden gyülekezet olyan, mint egy felkészített menyasszony.”²⁸ A külső csinosítása mellett – amit a vizitációhoz készülő fényképanyag jól dokumentál – azonban éppilyen hangsúlyt kapott a kérdőívek révén a belső, a lelki állapot felmérése, élő-fejlődő vagy pusztuló-fogyó közösséget talál-e a püs-

²⁴ RL A/1. ikl. Fényképek 1452. külsősomogyi, 1453. solti, 1455. kecskeméti, 1459. Bp. Tiszviselőtelep–Külső–Ferencváros Emlékezet temploma, 1464. pesti, 1466–1467. vértessaljai, 1468–1469–1470. felsőbaranyai albumok

²⁵ Kováts: *Egy élet*, 290.

²⁶ Hatós: *Szabadjóművesből*, 168.

²⁷ Püspöki jelentés, 1923, 21.

²⁸ Püspöki jelentés, 1925, 12.

pök. A kérdőív hit és erkölcsi élet, pásztori munka és belmissziói kérdéseire adott válaszaiból láthatjuk az egy évtizednyi idő alatt is észrevehető folyamatokat: a hagyományos, népi vallásosság eltűnését, ugyanakkor az előbb a centrumban Budapesten, majd onnét kisugározva a perifériák felé, megjelenő új típusú, egyéni kegyességen alapuló hitélet megjelenését az erősödő belmissziós-evangelizációs munka eredményeként. A püspök az esperesi jelentéseket összegezve már az 1927-es egyházkerületi közgyűlésen ennek látható jeleiről számolt be: „A hit és erkölcsi élet terén nem tapasztalunk valami új, forradalmi előretörést, de mindenütt észlelhető a gyülekezeti munkának új, modernebb módszerekkel való gyakorlása. Vallásos estélyek, énekkarok, bizonyos ifjúsági munka majdnem minden gyülekezetben van. Ezeket a megmozdulásokat kell továbbfejleszteni és rendszeresíteni.”²⁹ A vizitációk lezárulta után tíz évvel Ravasz a missziói munka további eredményeiről szól: „A misszió ügye lassan és egyenletesen halad előre. A vasárnapi iskolai munka egyre több áldást mutat, különösen olyan nagy gyülekezetben, ahol nincsen református iskola, annál több az elhagyott és gondozatlan gyermek. Ifjúsági munkánk viszont falusi gyülekezetekben fejlettebb. Az idén megalakult az első dunamelléki népfőiskola is.”³⁰

A két háború közötti Magyarország társadalmának súlyos demográfiai problémája, az egykekérdés épp a Dunamelléki Református Egyházkerület területén – Ormánság, Somogy, tolnai Sárköz – jelentkezett, a református kisgazda-társadalomban, a reformátusság gerincében.³¹ Az Erdélyből érkező Ravasznak különösen rossz volt látni, tapasztalni, hogyan fogy önszántából a magyarság. Kálvin téri lelkészi beköszöntő beszédében 1921 nyarán Trianonról szólva a következőt mondta: „Ha egy koporsó nagyon fáj, tudd meg, hogy egy nagyszerű jövődönék bölcsőjét faragják körülötte...”³² Így érthető, hogy első baranyai útján 1922-ben még igen keményen szólt Ravasz a kérdéstről. Különösen fontosnak tartotta, hogy foglalkozzon ezzel a problémával, jelentéseiben az egyes egyházmegyék meglátogatása után több alkalommal kitért az egyke „nemzetromboló bűnére”. 1922-es püspöki beszámolójában, mely felsőbaranyai és tolnai vizitálása eredményeiről számolt be, erős szavakkal kelt ki az egyke ellen: „nem mondom el, milyen mély megindultsággal, haraggal, keserőséggel, fel-fellobbanó és kihunyó reménységgel küldöttem ellene.”³³

Ravasz püspök kemény hangvételű szavai 1930-as ismételt baranyai látogatásakor már szelídebbre váltottak, megértőbb lett a hozzáállása.³⁴ „Baranyában az elnéptelenedés folyamata mindenütt csökken, sokhelyt határozottan megállott és nem egy gyülekezetben már szaporodásról lehet beszélni”³⁵ Úgy találta, hogy a férfiak kezdik belátni, hogy az egyke nem gazdasági előny, hanem a gazdasági pusztulás útja. Folytatni kell „a lelki ostromot, melyben nem a dorgálás a fő, hanem a szeretet.” (Ehhez eszköz a kis gyülekezetekben is lehetőleg megtartani a lelkészt és az iskolát.) „A baranyai kérdés még a kezdet kezdetén áll és nagyon sok gondot, munkát és imádságot fog igénybe venni, amíg megoldódik.”³⁶

A Dunamelléki Református Egyházkerületben a csökkenő lélekszámú egyházközségek mellett ott voltak az óriásivá növekvő városi gyülekezetek. Az egyik helyen elfogytak a hívek s nem maradt anyagi erő a lelkészi fizetéshez, így a lelkészek megélhetési problémákkal küzdöttek. Másutt, a nagyobb

²⁹ Püspöki jelentés, 1927, 16.

³⁰ Püspöki jelentés, 1940, 14.

³¹ Hatos: *Szabaddóművesből*, 193. sköv.

³² Ravasz László 1921. július 24-i beszéde, *Egyházi Értesítő* 17, 1921/3, 236.

³³ Püspöki jelentés, 1922, 12.

³⁴ RL A/1.b vizitáció előtti távirata Nyáry Pál esperesnek: „minden, nem egykés gyermeket, ha jelen vannak szülei, megkeresztelek”

³⁵ Püspöki jelentés 1930, 12.

³⁶ Uo. 13.

városokban és legfőképpen pedig Budapesten több ezer lélekre esett egy lelkész – s a lelképásztorok örökösen túlterheltek voltak. Az egyházkerület vezetésére egyre sürgetőbb feladatként hárult a lelkészek feladataiban, leterheltségében, anyagi helyzetében megmutatkozó különbségek kezelése. Budapest növekedése szakadatlan volt a két világháború között,³⁷ 1928-ban a kétszázezren felüli lélekszámú pesti egyházmegyében csupán a fővárosban 102.000 református élt: „Az egész egyházmegyére jellemző a hívek szakadatlan hullámzása. A nagy budapesti gyülekezetekbe például alig lehet megvonni az egyházközségi vagy parochiális határokat. A hangyabolszerű költöződéssel folytonosan változik a gyülekezet népessége és rengeteg munkaerő és költség árán sem lehet a hívek karthotékszerű nyilvántartását megejteni. [...] mintha egy nagy zarándoklás történe a főváros felé; ez az állandóan rajzó tömeg vagy Budapesten vagy pedig a külvárosokban telepszik meg. Míg Baranyában vagy Somogyban a lélekszám stagnálásáról szólnak a jelentések, a Pesti egyházmegye egyik-másik gyülekezetében Amerikát megszegyenítő módon szökken fel a gyülekezeti tagok lélekszáma. Mindez kötelességünké teszi, hogy foglalkozzunk a pesti egyházmegye megosztásával.”³⁸

Az pesti egyházmegye 1928-as vizitációja világossá tette az egyházkerület vezetése előtt, hogy a főváros folyamatosan gyarapodó, épülő gyülekezeteinek helyzetét szervezeti szinten is szabályozni kell – Pest és Óbuda egyházjogilag a pesti egyházmegye egy-egy egyházközsége volt –, különben egyre növekvő számú református lakosság marad lelkigondozás nélkül. 1921-ben a Kálvin téri presbitereknek mondta Ravasz, hogy „pásztor, jó pásztor akarok lenni”³⁹ 1923-ban a püspök ismét felvetette Budapest problémáját: „A budapesti gyülekezet ez idő szerint nagyobb annál, hogy sem a szolgálatra álló pásztori erők fel tudnák dolgozni. Ezért minden erőt a vallásitanításra kellene fordítani, hogy a felnövő új nemzedéket nyerjük meg.”⁴⁰ A budapesti, Kálvin téri református egyházközség már 1920-ban is „megagyülekezetnek” számított, ám a következő két évtized olyan mértékű növekedést jelentett fővárosban és az agglomerációban, hogy két egyházmegye alakult ki Budapesten és közvetlen környékén. A Budapesten, a pesti és az óbudai egyházközségben⁴¹ élő reformátusok százazres száma meghaladta a baranyai, solti, somogyi, tolnai és vértessaljai egyházmegye együttes lélekszámát. A probléma egyházjogi szempontból is megoldásra várt, a szavazatjog, teherviselés egyenlőtlenül oszlott meg az egyházkerületben.

Előbb a budapesti egyházmegye alakult meg 1932-ben Szabó Imre esperes, fasori lelkész vezetésével⁴² – Kálvin tér, Belső-Lipótváros-Terézváros, Vilma királynő út, Józsefváros, Tisztviselőtelep, Külső-Lipótváros-terézváros, Angyalföld, Zugló, Kőbánya, Buda, Buda-hegyvidék, Kelenföld, Óbuda, Baross tér fiókegyház, Külső-Józsefváros fiókegyház. Majd 1938-ban a pestkörnyéki egyházmegye szakadt ki a pesti egyházmegyéből Benkő István esperes, rákospalotai lelkész vezetésével⁴³ – Csepel, Pestszenterzsébet, Pestszenterzsébet-Klapka tér, Kispest, Kispest-Wekerletelep, Pestszentlőrinc, Rákospalota-Rákoshely-Rákoskeresztúr, Rákosszentmihály-Sashalom, Rákospalota óváros, Rákospalota

³⁷ 1920-ban Budapesten 938.996 lakos élt, mellette a peremtelepüléseken 304.582; 1930-ban már 1.006.189 és 437.000; 1940-ben Budapest lakossága 1.164.693. Kocsis Károly: Budapest és régiója etnikai térszerkezetének átalakulása 1850-1990, *Földrajzi Értesítő*, 1994/3-4.; LACKÓ Miklós: A két világháború között, *Budapesti Negyed*, 1998/2-3.)

³⁸ Püspöki jelentés, 1928, 13.

³⁹ Ravasz László beszéde a Kálvin téri presbitérium tanácsülésén 1921. május 25., *Egyházi Értesítő* 17, 1921, 189. Ravasz László beszéde a Kálvin téri presbitérium tanácsülésén 1921. május 25.

⁴⁰ Püspöki jelentés, 1923, 11.

⁴¹ A főváros és környékének gyülekezeti fejlődésére ld. MILISITS Máté: A budapesti református egyházközségek, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2006, I. kötet, 303-465.

⁴² A Budapesti Református Egyházmegye alakuló közgyűlésének jegyzőkönyve, 1932. jan. 6.

⁴³ A Pestkörnyéki Református Egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyve, 1938. dec. 8.

útváros, Pestújhely, Újpest, Budafok, Nagytétény, fiókegyházak: Soroksár, Mátyásföld, Csillaghegy, Pilisvörösvár, Budaörs, Törökbálint, Pesthidegkút, Pestszentlőrinc-Erzsébettelep.

A két új egyházmegye nagy munkásgyülekezetei új kihívás elé állították a hagyományosan agrártársadalomra épülő református egyházat: Mi a református egyház programja a szocializmussal és a munkáskérdéssel szemben? Milyen kapcsolatban van a református egyház az ipari munkássággal? Ravasz László úgy látta,⁴⁴ hogy az egyház nincs felkészülve erre, pedig sürgető feladat, hogy megtalálják annak a módját, hogy az evangéliumot eljuttassák ennek az osztálynak, egyházat, templomot adjanak neki.⁴⁵

Még az új egyházmegyék megalakulása előtt megindult a fővárosban a templomépítések sorozata. Míg egykor a Kálvin téren, a Belső-Ferencvárosban telepedtek meg a reformátusok,⁴⁶ most a kezdetben prédikálóállomások, missziói egyházrészek a kezdeti bérelt, alkalmi termeket kinőve saját templomot építettek: „Máról holnapra megduzzadó egyházközségek roppant hamarsággal szerveznek lelkesi állásokat, építenek templomokat. Az élet körülöttük és bennük egyre nő. [...] Az egész egyházmegyében még tán két gyülekezet sincs, amelyik 100 évnél régibb volna, felénél több az, amelyik még 30 éves sincs.”⁴⁷ Így épült fel a kelenföldi (Bocskai út), külső-ferencvárosi (Tisztviselőtelepi/Nagyvárad téri Emlékezet temploma), az angyalföldi Pozsonyi úti és Frangepán utcai templomok és társaik, mígnem 1941-re 22 anyaegyház 20 templommal vagy imaházzal bírt.⁴⁸

Ravasz László püspöki vizitációs körútja egyedülálló teljesítmény volt a 20. században az egyházkerület életében. Jóllehet a püspök szerényen csak előkészületnek nevezte a vizitációt – „Ezt a munkát, úgy, amint elvégeztem, még egyszer újra kezdeni nem fogom. Hiányait pótolom, a kihullott kalászokat felszedem és a leejtett szemeket a nagy szövőszék bordáiba újra beillesztem. De ha nem is kezdem újra, püspöki szolgálatomnak csak előkészítésül tekintem”⁴⁹ – a vizitációból leszűrű tapasztalatok alapján átgondolt egyházszervezői munka eredményezte azt, hogy Dunamellék, a főváros és a vidék reformátussága megerősödött és öntudatosabbá vált a két világháború közötti korszakban.

⁴⁴ Ravasz László nézeteire a munkásságról, szocializmusról ld. Kiss: Ravasz, 556–558.

⁴⁵ Püspöki jelentés, 1928. nov. 10., 15–16.

⁴⁶ „A Kálvin térenél kezdődik a református negyed” Ravasz: *Emlékezéseim*, 1.

⁴⁷ Püspöki jelentés, 1941, 20.

⁴⁸ Uo. 30.

⁴⁹ Püspöki jelentés, 1928, 20.

LÁNYI GÁBOR

„Inkább okos voltam, mint erős”

Ravaszh László lemondatásának körülményei (1948)¹

Miért nem volt Ravasz-per? A héten egy katolikus konferencián jártam. Bár a fókusz 1989 fordulatain volt, mégis ezt a későbbi korszakot elemezve is megkerülhetetlen volt Mindszenty bíboros koncepció perének felidézése. „Ti – mármint mi reformátusok – hogyan úsztátok meg?” – hangzott a kérdés. Miért nem volt Ravasz-per? Az evangélikusoknál ott volt az Ordass ügy, katolikusoknak, Mindszenty mellé még egy Grósz-per is jutott. A kommunista diktatúra koncepció kirakatperekkel intézett agresszív támadást a katolikusok és evangélikusok ellen. Miért voltunk mi kivételek? Valóban azok voltunk?

Bár Ravasz Lászlót valóban nem hurcolták meg koholt vádakkal a nyilvánosság előtt, mégsem nevezhetjük kivételezésnek, kesztyűs kézzel való bánásmódnak, ami vele történt. Sőt éppen Ravasz félreállítását volt a kibontakozó kommunista diktatúra egyházellenes támadásának a nyitánya. Személyében egy rádióból ismerős hangnak, egy érnak, egy nemzedéknek üzentek hadat az új térfoglalók. 1948 májusi lemondtatása után egy hónappal államosítják az iskolákat, szeptemberben letartóztatják Ordasst, koncepció perbe fogják, októberben megszületik az egyházzal kötött kényszer-Egyezmény, amely az önfenntartó képességétől megfosztott egyház számára az államsegély lélegeztetőgépe képében szavatolja a pártállam kontrollját; karácsony másnapján pedig az esztergomi primási palota kapuján dörömbölnek.²

Mondhatnánk, Ravasz ajtaján nem dörömböltek, neki megadták Ravasznak a méltóságteljes visszavonulás lehetőségét – ez részben igaz is. De ha megnézzük a lemondáshoz vezető események láncolatát, akkor egy bolsevik machiavellista eszköztárral, a fokozatos nyomásgyakorlás válogatott eszközeivel végrehajtott tudatos folyamatot láthatunk. Előadásom célja ezen alapvetések mentén bemutatni ezt a szűk egy hónapig tartó folyamatot, levonni tanulságait.

A püspöki lemondatás nyitánya egy ünnepi esemény, ironikus módon éppen egy püspökszentelés: Szabó József evangélikus püspök beiktatása Salgótarjánban (1948. március 18-án). Az állam nevében egy „papgyerek,” Mihályfi Ernő, a köztársasági elnöki hivatal vezetője mond köszöntőt. Papíron ő Tildy embere (de hát Tildy hónapjai is meg vannak már ekkor számlálva) és Mihályfi ekkor már Rákosi nő-táját fűjja. Az ünnepi köszöntőben nyílt támadást intéz Dunamellék főgondnoka, a Horthy korszakban igazságügyminiszter Lázár Andor ellen: „Hogyan bízhatna a demokrácia abban az egyházban, amelynek egyik legfőbb világi vezetője igazságügy-miniszterséget viselt abban a rendszerben, amely Rákosi Mátyást, nem egy párt, hanem az egész magyar nemzet egyik legkiválóbb vezetőjét börtönbe zárta? [...] A sürgős őrsváltást joggal követeli az egyháztól a demokrácia [...]”³

¹ Az előadás azonos címen jelent meg: *Theológiai Szemle* 64, 2021/4, 227–229.

² A folyamat bővebb bemutatását lásd: Kriss Réka: Megemlékezés Ravasz László lemondatásának 70. évfordulóján, *Dunamellék. Dunamelléki Református Egyházkerületi Közlöny*, 2018/30, 2018. május 9, 1–3.

³ Idézi LADÁNYI Sándor: Vázlatos történelmi áttekintés a Magyarországi Református Egyház közelebbi múltjának alakulásáról, in: Barcza József–Dienes Dénes (szerk.): *A Magyarországi Református Egyház története. 1918–1990*, Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiája, 1999, 101–139, 110.

Ravasz protokollból jelen van ezen az eseményen, végighallgatja a szónoklatot. Az üzenet bizonyára célba talált: egyházkerületi elnöktársa személyében őt támadják: „A sürgős őrsekváltást joggal követeli az egyháztól a demokrácia.”⁴

A nyomás növekszik. Két hétre rá, március 31-én, két református politikus keresi meg Ravaszt. Veres Péter, honvédelmi miniszter, a Nemzeti Parasztpárt elnöke, és Dobi István az ekkorra már „felszalámizott” kisgazdapárt elnöke, mindketten – ha kényszeredetten is – de már a kommunisták szekértolói. Üzenetük egyszerre érhető baráti tanácsként, de fenyegetésként is.⁵

A találkozó atmoszféráját jól mutatja, hogy Pap László a pesti teológia dékánja, amikor a találkozó alatt elment a püspöki hivatal ajtaja előtt felfigyelt arra, hogy valaki kiabál a püspökkel. Ijedt kérdésére, Ravasz titkárnője (Juszkó Eta) informálta, hogy Veres Péter van bent, ő emeli fel néha a hangját.⁶

Veres és Dobi szerint ők az „összes párt és a kormány nevében” jöttek Ravaszhoz, akik „kivánják az egyház vezetéséből azoknak az embereknek az eltávozását, akik a régi rendszerhez tartoztak és az új rendszernek nem tudnak elég személyi biztosítékot nyújtani.”⁷ Nem lepi meg Ravaszt, hogy a világiak közül elsősorban Lázárra gondolnak. Az viszont már meglepi, hogy a lelkesítő vezetők között elsőrenden őt magát nevezik meg, mint aki „az új rendszernek nem tud elég személyi biztosítékot nyújtani.” De Ravasz is meglepi őket. Felfedi, amúgy is tervezte év végi nyugdíjba vonulását. Nyitott kapukat döngögetnek. – Ravasz időt akar nyerni. Az év végi visszavonulás esélyt adna neki, hogy megfelelő kezekbe adja át az egyházkerület vezetését.

De a hatalom türelmetlen, fokozza a nyomást. A Veressel és Dobival folytatott beszélgetés másnapján – április 1-én – Lázár Andorért „jön a fekete autó.” Rákosi jegyezte meg később, hogy Lázárt mindenki milyen gerinces embernek tartotta. Csak őt nem lepte meg, hogy ez a híres gerinc egy éjszaka alatt tört meg az Andrássy út 60-ban.⁸ Bevitale másnapján kiengedik Lázárt, első dolga, hogy benyújtsa főgondnoki lemondó levelét, amiben írja: „Remélem, hogy lemondásommal az adott körülmények között szolgálatot tehetek egyháznak.”⁹

Még aznap más vendégei is vannak Ravasznak. Bereczky Albert érkezik Victor Jánossal együtt, elmondásuk szerint azért, hogy Veres és Dobi akciójának elébe vágjanak, felkészítsék Ravaszt a miniszterek üzenetére és a sokktól megkímélik. Ravasz higgadtan informálja őket, hát ezzel elkéstek. Ekkor már az utódlás kérdése is terítékre került, ezt nem meglepő módon maga Bereczky veti fel. De csalódhat, mert Ravasz nem őt, hanem egyházújító szolgálatában régi, *megbízhatónak vélt* Kálvin téri lelkesztársát, Muraközy Gyulát nevezi meg utódjául. Bereczky szabadkozik, ő amúgy sem vállalhatná el az utódlást, soha nem tudná lemosni magáról, hogy helyzet ilyen alakulásában neki is része volt. Viszont Victorral együtt győzködik Ravaszt, hogy Muraközy „imposszibilis” – lehetetlen – jelölt. Az államhatalom nem fogadná őt el, ahogyan Ravasz többi alternatíváját, Szabó Imre és Benkő István espereseket sem. Végül Ravasz barátja, a volt erdélyi püspök, ekkor debreceni teológiai tanár, Makkai Sándor személyében egyeznek meg, mint a „posszibilis” utódban.¹⁰

Kis szünet, aztán két nap múlva, április 4-én, egy váratlan esti telefonhívás. Péter János, egy 37

⁴ Ua.

⁵ RAVASZ László: *Emlékezéseim*, Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1992, 331.

⁶ PAP László: *Tíz év és ami utána következett 1945–1963*, Bern, EPMSZ, 1992, 62.

⁷ Ravasz: *Emlékezéseim*, 332.

⁸ Uo., 343.

⁹ Idézi Ladányi: *Vázlatos történelmi áttekintés*, 111.

¹⁰ Ravasz: *Emlékezéseim*, 334.

éves feltörekvő fiatalember, a Bethesda egykori lelkésze, jelenleg Tildy titkára hívja fel otthonában Ravaszt. Karl Barth magyarországi körútja végére ért.¹¹ Mielőtt holnap hazautazik beszélni szeretne a püspökkel – közli a hírt. Ravasz este 9-kor lakásán fogadja a híres bázeli teológust. Barthot Péter János hozza el, Bereczky is becsatlakozik. Barth már tud Ravasz visszavonulásának tervéről, haragra gerjeszti Veres és Dobi arcátlansága. Barth is meglepetéssel szolgál: Péter Jánost javasolja Ravasz utódjául. Fiatal, jó munkabírású, jó teológus, kész diplomata – méltatja – és nem utolsó sorban „persona grata” – kegyelt ember – már ami az államhatalommal való kapcsolatát illeti. (Talán itt jegyezhető meg az, hogy Ravasz majd csak 1956-ben értesül Tildytől arról, hogy Péter János már ekkor orosz kémként tevékenykedett.)¹² Ravasz szabadkozik. Péternek éppen ez a hatalom általi „kegyeltsége” az, ami miatt Dunamellék őt *szabadon*, nem választaná meg. Ravasz tartja magát: az egyház számára Makkai lenne a megfelelő utód.

Újabb szünet. Április 8-án Ravasz püspöktársaival az egyház és állam viszonyának kérdéseiről folytatott megbeszélésre hivatalos Tildy Zoltán köztársasági elnökhöz. Tildyn kívül jelen vannak az ügy eddigi szereplői: Victor, Bereczky, Veres, Dobi, Mihályfi Ernő és Makkai Sándor is. A beszélgetést végül Veres egy Ravaszhoz intézett burkoltnak szánt, de mindenki számára egyértelmű célzásra futtatja ki, amibe egyaránt beleérthető a baráti jótanács, de a fenyegetés is. Veres szerint egyházi vezetőktől el lehet várni az a bölcsességet és „krisztusi áldozatosságot”, hogy amikor személyük politikailag elfogadhatatlanná válik, hozzák meg a visszavonulás áldozatát és idézem: „ne várják meg, hogy a politikai erők brutalitása érvényesüljön.”¹³ Ravasz nyíltan válaszol a burkolt üzenetre és a köztársasági elnök, püspöktársai, a miniszterek és minden jelenlévő előtt megerősíti, hogy az év végével amúgy is vissza akart vonulni, ehhez továbbra is tartja magát. Ne zavarják fel az egyház nyugalma a sürgetéssel, hisz ez nekik sem érdekük.

Nem kell azonban sokat várni arra, hogy „a politikai erők brutalitása érvényesüljön.” Péter János – Ravaszos kifejezéssel – a „herold”, a fullajtár. Három nap múlva (Április 11-én) Rákosi vele üzen, hogy ő nem vár az év végéig, ragaszkodik Ravasz *azonnali* lemondásához. A pártelnök az utódlási szándékokkal is tisztában van. Muraközy, Szabó Imre, Makkai nem jöhetnek szóba. Bereczky Alberttel hajlandó lesz majd tárgyalni. Végül Péter felveti a Rákosival való személyes találkozás lehetőségét, aminek Ravasz kész eleget tenni.

Kevesebb mint egy hónappal a salgótarjáni püspökszentelés, a támadás megindulása után, találkozik egymással a püspök és a pártelnök. Április 14-én, 10-től délig, a Parlament egyik tárgyalójában folyik le a beszélgetés, Ravasz kifejezése szerint: „udvarias formák között, de súlyos tartalommal.”¹⁴

Rákosi bevallotta, hogy ő már 1945-ben tervezte Ravasznak, mint a „Horthy-Magyarország keresztény főpapjának” a félreállítását és felelősségre vonását, de „Tildyék” kérésére akkor még elálltak ettől a tervtől.¹⁵ Most viszont „a kormányzat szükségesnek látja, hogy ön a református egyház vezetésétől visszavonuljon. [...] A döntés természetesen az Ön dolga, de tudnia kell, hogy a visszautasítást hadüzenetnek tekintjük [...]”¹⁶ Utódként Rákosi egyedül Bereczkyt tartotta alkalmasnak és felszólította Ravaszt, hogy „választassa meg.”

¹¹ Pap: *Tíz év*, 59–62.

¹² Ravasz: *Emlékezéseim*

¹³ Uo., 339.

¹⁴ Uo., 341.

¹⁵ Uo., 342.

¹⁶ Uo., 343.

Ravaszról emlékiratai alapján egy olyan képet alakíthatunk, mint aki hideg racionalizmussal, egykedvűen, már-már flegmatikusan megy végig ezen a folyamaton. Többet enged meglátni Pap László visszaemlékezése, aki a Rákosinál tett látogatás másnapján találkozott Ravasszal: „Amikor bementem hozzá, mindjárt láttam, hogy valami történt, mert *nagyon összetörtnek* látszott, s a *hangja is erősen fátyolozott* volt.”¹⁷

Ravasz – a Rákosi által diktált terminus alapján – április végén konventi és zsinati elnöki tisztségéről mondott le, május 11-re pedig rendkívüli egyházkerületi közgyűlést hívott össze, amelyen bejelentette püspöki tiszteréről való lemondását is.

„Kényszerítés volt-e lemondásom?” – teszi fel emlékirataiban a kérdést Ravasz – „döntse el magára nézve az olvasó.” – folytatja – „Én azt mondom nem [volt kényszerítés], mert nekem szabad volt a felszólításra nemet mondanom s vállalni a legalább 15 évre szóló börtönbüntetést. Inkább okos voltam, mint erős.”¹⁸

Van, aki felrója Ravasznak, hogy nem volt egy mártír alkat, megfutamodott. Nem volt erős – bevallja ő is. De talán a lehető legbölcsebb döntést hozta meg. Rákosival való beszélgetésének másnapján Pap Lászlónak úgy érvelt, hogy valóban szándékában volt az év végi lemondás, ezért az, hogy most ez néhány hónappal előbb történik meg nem éri meg, hogy belevigye egyházát egy olyan harcba, amelynek a jelenlegi erőviszonyok között csak két végeredménye lehet: „a katakombába szorulás vagy a dicstelen fegyverletétel.”¹⁹

Mondják, hogy a hőst a jó katonától az különbözteti meg, hogy a jó katona megéri a másnapot. Ravasz az utóbbi, megérte a másnapot, „ismerős hang” maradt, tovább szolgált, alkotott, hatott. Ott és úgy, ahogy lehetett. Püspöki búcsúbeszédében kiemelte, hogy milyen nagyra tartja, hogy lelkipásztori-igehirdetői szolgálatában megmaradhat, sőt ebben talán meg is erősödhet, mert már nem nyugszának vállán az egyházkormányzás kötelmei.

Elsukló hangon lediktált búcsúbeszédének záró sorai ezek: „Tudom, hogy tetteinkért felelősséggel tartozunk a történelemnek és felelősséggel tartozunk Istennek. A történelem ítéletét felemelt fővel várom, Isten ítéletét arca borulva hordozom abban a reményben, hogy irgalmas lesz hozzám Azért, aki énérttem is meghalt a kereszten [...] Szívemet mérhetetlen hála tölti el, hogy szabad volt szolgálnom. Megköszönök minden jó szót, segítséget, meleg pillantást, minden imádságot. Megköszönök és megáldok minden sebet, amit kaptam; megkövetek mindenkit, akit megbántottam s derült szívvel elmegyek az én hű és örök Gazdám békességébe.”²⁰

¹⁷ Pap: *Tíz év*, 63.

¹⁸ Ravasz: *Emlékezéseim*, 344.

¹⁹ Pap: *Tíz év*, 63.

²⁰ Ravasz: *Emlékezéseim*, 349.

CSÜRÖS ANDRÁS

A megújuló püspök¹

Ravasz László igazi magyarként anekdotákban mívelte a humort. Így a róla szóló előadást én is egy anekdotával kezdem. 1956 decemberében Horváth János ÁEH elnök a következőt mondta a püspöknek: „Hogyan mert püspök úr most, amikor a magyar állam a törvényesség jelszavát akarja érvényesíteni, csak úgy, minden választás nélkül visszaülni a püspöki székre? A válasz: „Vannak esetek, rendkívüli körülmények, amikor valaki választás nélkül is élre kerül, hogy mást ne mondjak: Kádár János.”² Jól mutatja, milyen helyzetben volt Ravasz László 1956-ban.³ Előadásomban arra keresem a választ, hogy Ravasz László hogyan képzelte el '56-ban és utána az egészséges magyar társadalmat? Milyen jövőt vizionált egy győztes forradalom esetén?

Ravasz László 1956-ban

Ravasz Lászlót a forradalom Leányfalun, már nyugdíjasként találta. A püspök viszont ekkor is a diktatúra által szabott korlátok között, igen tevékeny életet élt. Alkotott, pontos beosztása volt az otthoni teendőkre nézve, és folyamatos, széleskörű kapcsolatot tartott fent nemcsak egykori szolgatársaival, közéleti szereplőkkel, hanem a fiatalabb nemzedékekkel is. Ravasz László leányfalui éveiről a születésének 125. évfordulóján megjelent konferenciakötetben bővebben szól Szacsвай Éva és Kósa László.⁴ Már a forradalom kitörésekor folyamatosan értesült az eseményekről, végül kalandos módon pár fiatal lelkipásztor (Békési Panyik Andor, Nagy Gyula, Pásztor János) ment ki hozzá október 31-én, és kérték meg, hogy „vegye kézbe az egyház irányítását”.⁵ November 1-én megalakult az Országos Intézőbizottság, és aznap a püspök rádiósószatot intézett a magyar néphez. Sokat elárul Ravasz forradalom alatti helyzetéről és látásáról, hogy kik vették őt körbe. Világos teológiai látású, fiatal lelkipásztorok, többek között Békési Panyik Andor, Pánczél Tivadar, Joó Sándor, Gyökössi Endre, Pap Béla, és természetesen Pap László.

A közvéleményt és az egyházi hangulatot jól jellemzi Gombos Gyula írásában: „A magyarság önmagához való igényét még soha így meg nem tiporták. De ezzel sem tudták megölni. Az 1956-os forradalomban és szabadságharcban tűnt ki, hogy mennyire nem; hogy mennyire él, s nemesebben, mint valaha. Megcsalt, megalázott, meggyötört emberek sokasága, az egész elnyomott társadalom lázadt föl s egyik napról a másikra, mint új magyar nemzet kezdett el beszélni és tenni.”⁶

Ravasz rádióban elhangzott beszéde a korszak számára is feltűnést keltett. A beszédet Pap László

¹ A tanulmány azonos címen jelent meg: *Theológiai Szemle* 64, 2021/4, 223–226.

² SZÉNÁSI Sándor: Utószó, in: Ravasz László: *Krisztussal a viharban. Igehirdetések*, Budapest, Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, 2006, 165.

³ Kiss Réka: 1956 és a református egyház, *Confessio* 40, 2016/3, <http://confessio.reformatus.hu/v/1956-es-a-reformatus-egyhazi/> (Letöltés ideje: 2021, szeptember 30.)

⁴ SZACSVAY Éva: A leányfalui évek – életvitel, család, in: Kósa László (szerk.): *Emlékezés Ravasz László születésének 125. évfordulóján*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület, 2008, 111–135. és Kósa László: A leányfalui évek: „ki most Guttenberg előtti időben él”, in: Kósa: *Emlékezés*, 136–159.

⁵ CSÜRÖS András Jakab: Dr. Békési (Panyik) Andor útja a Megújulási Mozgalomig (1948–1956), in: Horváth Erzsébet–Literáty Zoltán (szerk.): *Történelmet írunk. Tisztelgőkötet Ladányi Sándor 75. születésnapja alkalmából*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem–L'Harmattan Kiadó, 2012, 261–269.

⁶ GOMBOS Gyula: *Szűk esztendő. A magyar kálvinizmus válsága*. Washington D. C. (USA), Occidental Press, 1960, 63.

ló helyzetismertetése előzte meg, amiben elmondta, milyen egyházi vezetők mondtak le a forradalom alatt.⁷ Sokan már ekkor összehasonlították a püspök beszédét Mindszentyével.⁸ Míg Mindszenty beszédében a stabilitást jelenítette meg,⁹ addig Ravasz László a szociális közösséget. Ravasz 1956-os meglátásai és gondolatai a nagyközönség számára teljesen újszerűen hatottak. A korábbi Ravasz Lászlóhoz képest egy újszerű gondolatokkal megjelenő, idős püspököt kapott a közvélemény, aki rendkívül rokonszenves volt a korabeli felfogásnak. Ravasz ezzel nem megfelelt csupán a hangulatnak, hanem egy letisztult evangéliumi szemléletet tükrözött, mint megújult püspök.

Előadásomban nem forráselemzést szeretnék végezni, ezért Ravasz rádiószózatából három szót kiemelve elemzem az '56-os és azt követő megnyilvánulásait, gondolatait. 1956. november 1-én arra kéri a rádióban a presbitereket, mint az egyetlen demokratikusan megválasztott tisztségviselőket, hogy három fogalom köré szervezzék a társadalmat: 1. Nemzeti egység 2. Társadalmi igazságosság 3. Testvéri szeretet.

Ravasz Lászlónak nem az egyházzal kapcsolatos meglátásait, inkább társadalmi-nemzeti gondolatait szeretném elemezni. Konkrét társadalmi-közéleti programot ebben az időben nem írt, sőt, a forradalom is számára az evangélizálás eszköze volt, amin keresztül megtérésre hívta népét. Mégis, ha megnézzük Ravasz László megnyilatkozásait, akkor kitűnik, hogy ez a három kifejezés adta a programját.

1. Nemzeti egység

Mit értett Ravasz a „nemzeti egységen”? Míg 1920-ban valószínűleg a nemzeti egység megteremtésén inkább értette a revíziót, azaz a történelmi igazságot, addig '56-ban már a társadalmi igazságot. 1932-ben jelent meg egy előadása a „nemzeti egység lelke” címmel, amiben, még jóval '56 előtt írja, hogy mikképpen alakulhat ki a nemzeti egység. Szerinte előfordulhat olyan helyzet, mikor a nemzetet „egy hatalmas érzelem megragadja, egységbe fűzi, és viszi magával.”¹⁰ Itt írja, hogy „a nemzet lelki egysége a nemzet öntudatának az egysége és világossága.”¹¹ Ezt a gondolatot Ravasz egy morális állapotra érti, nem pedig egy pillanatnyi szenvedélyre. Ravasz a nemzeti egység ellenpólusát a nemzetiségi, a gazdasági-szociális, felekezeti ellentétben, és a nők és férfiak közti ellentétekben látja.¹² 1956-ban ezek közül leginkább a gazdasági-szociális ellentét maradt meg, így a nemzeti egység kimunkálása számára teljesen összeforrt a társadalmi igazságosság kérdésével. A nemzeti egységet féltette a túlzott pártoskodástól és az ideológiáktól is. Ahogy fogalmaz: „Ne féljünk sem a jobb, sem a bal oldaltól, a mi helyünk Jézus mellett van.”¹³

Ravasz László a hitoktatás, a tulajdonjogi kérdésekről csak a Megújulási Mozgalom programjában

⁷ A szöveget közli: Dr. Pap László helyzetismertetése a rádióban, in: Ladányi Sándor (szerk.): *Adalékok a Magyarországi Református Egyházban az 1956-1957-es esztendőben történetekhez*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2006, 194-195.

⁸ „kiemelik a november 1-jén elhangzott rádiónyilatkozat helyességét, szemben Mindszenty elítélendő megnyilatkozásával.” Budapest-Pesthidegkúti Presbiterium. Kiss Réka (szerk.): *Kelt, mint fent. Iratok a Református Megújulási Mozgalom történetéből (1956-1957)*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület, 2007, 73.

⁹ „Igen gyakori mostanában annak a hangsúlyozása, hogy a nyilatkozó a múlttal szakítva őszintén beszél. Én ezt így nem mondhatom: nem kell szakítanom múltammal. Isten igralmából ugyanaz vagyok, mint aki voltam bebörtönzésem előtt. Ugyanazzal a testi és szellemi épiséggel állok meggyőződésemmel, mint nyolc éve, bár a fogság megviselt.” Mindszenty Rádióbeszéde. <http://mek.niif.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/mindsts.htm> (Letöltés ideje: 2021. szeptember 28.)

¹⁰ RAVASZ László: *A nemzeti egység lelke*, Szeged, Prometheus Nyomda, 1932, 8.

¹¹ Uo. 9.

¹² Uo. 9-13.

¹³ RAVASZ László: *Emlékezéseim*, Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1992, 384.

értekeznek, de a forradalom szűk időszakában tartózkodik ettől – szemben Mindszentyvel.¹⁴ Ez nem jelenti azt, hogy nem akarta volna rendezni az egyház közjogi és igazságtalan tulajdoni szerkezetét, hiszen a bizalmas megbeszéléseken, és éppúgy az állammal folytatott tárgyalásoknál beszél erről.¹⁵ De ekkor is a „meghagyott iskolák visszaadását” igényelte,¹⁶ azaz az államosítás után „önként” felajánlott intézményeket akarta visszakapni.¹⁷ (Ravasz László teljes vallásszabadságot kér, mikor 1957-ben tárgyalni kezd az állammal.¹⁸)

A nemzeti egység fontos állomása egyházon belül a teljes tisztújítás, amit Ravasz kifejezetten óhajtott és a Megújulási Mozgalomnak is programja volt.¹⁹ Ez előfeltétele volt a megújulásnak, és hitte, az egyház revitalizációja kihat a nemzet megújulására és egységére is.

Ravasz elképzelése – ahogy maga a Megújulási Mozgalom is – nagyban támaszkodott a lokális szervezetekre, például a presbitériumokra. Ebből is látszik, hogy Ravasz a szubszidiaritás elvén állva az egységet a kisebb közösségektől kiindulva képzelte el.

Összegezve Ravasz László nemzeti egység alatt az óvatos át- és elrendezést, és a lelki és szervezeti, alulról felfelé épülő nagy közösség megújulását értette.

2. Társadalmi igazságosság

Ravasz László „következetesen használta a szociális forradalom kifejezést”.²⁰ Használta a forradalomban rövid időre felsejlett állapotra a „szociális Magyarország” fogalmat is, ami nyilvánvalóan ellentéte a szocialista Magyarországnak. Számára a szociális Magyarország nem hatalomra és kizsákmányolásra, hanem igazságosságra és testvéri szeretetre épül.²¹

Ravasz szerint vannak erősebbek és gyengébbek – tehát nem egyenlőnek születünk – de Isten a gyengébbet rábízta az erőse. Ezáltal Isten „módot adott a felelősségvállalásra és a ragaszkodásra; a segítségre és a hálára; a szolgálatra és a szeretetre...”²² Ezzel a gondolattal a felelősségvállalást, a szolidaritást emeli ki, mint ami egy jó társadalomnak az alapja tud-tudna lenni. Hiszen Isten a gyengék pártfogója, ahogy fogalmaz egyik, 1957-ben elmondott igehirdetésében: „A bűn miatt felborult egyensúlyú

¹⁴ „A keresztény hitoktatás szabadságának azonnali rendezését, a katolikus Egyház intézményeinek és társulatainak, köztük sajtójának visszaadását joggal elvárjuk.” Mindszenty Rádióbeszéde <http://mek.niif.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/mindsts.htm> (Letöltés ideje: 2021. szeptember 28.)

¹⁵ Majd ezeket követte volna a Lónyay, a Baár-Madas és a Bethesda is. Kiss: *Kelt, mint fent*, 432.

¹⁶ Az állam és egyház között folyó 1957. évi tárgyalás alapjának készítette: Ravasz László. Kiss: *Kelt, mint fent*, 479.

¹⁷ A Magyar Református Egyház útja. A Református Megújulási Mozgalom Programja. Ladányi: *Adalékok*, 302.

¹⁸ Az állam és egyház között folyó 1957. évi tárgyalás alapjának készítette: Kiss: *Kelt, mint fent*, 479–480.

Ebben találkozunk Bibó István elképzeléseivel is, aki 1956. novemberében írta a következőket: „A szabadságjogok között különös nyomatékkal nyer biztosítékot a teljes vallásszabadság; az állam az egyházak életébe semmi vonatkozásban bele nem avatkozik; az egyházak helyzetét az egyház és az állam elválasztásának elve alapján kell szabályozni; az állam az egyházak közérdekű tevékenységét, beleértve az iskoláztatási tevékenységet is, tiszteletben tartja, és megállapodás szerint segítyezi.” Bibó István: Tervezet a magyar kérdés kompromisszumos megoldására. 1956. november 6. <https://www.osaarchivum.org/digitalarchive/hedervary/14-43-17-30.pdf> (Letöltés ideje: 2021. október 13.)

¹⁹ Feljegyzés az Országos Intézőbizottság 1956. november 30-i üléséről. Kiss: *Kelt, mint fent*, 426–429.

²⁰ TÓTH-MATOLCSI László: *Műhely a lehetetlenséghez. Kapcsolódási pontok Bibó István és Ravasz László életművében*, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Filozófiatudományi Doktori Iskola (doktori értekezés), Budapest, é. n., 191. <http://doktori.btk.elte.hu/phil/tothmatolcsilaszlo/diss.pdf> (Letöltés ideje: 2021. szeptember 28.)

²¹ „Amott ez a szerkezet: hatalom, parancsolás, uralkodás; itt: szeretet, engedelmesség, szolgálat. Én vagyok a központ, én vagyok a cél, én téged felélek; te vagy a központ és a cél, s én meghalok, hogy te élj.” RAVASZ László: A lábmosás, in: Róna Judit (szerk.): *„Te csak Hang vagy...” Ravasz László kézírásos prédikációi (1949–1963)*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület–Pócsmegyer–Leányfalui Református Egyházközség, 2007, 81.

²² Ravasz László: Hogyan védi Isten a gyengét? Kálvin tér, 1957. március 10. in: Ravasz: *Krisztussal*, 132.

világban, ahol az erős felemésztja a gyengét, Isten határozottan a gyenge mellé állt.²³ Nem ezt hirdette a kommunizmus, hogy a gyengék mellé áll? Mondhatjuk, inkább azt hirdette, hogy aki eddig gyenge volt, erőssé lesz, aki eddig erős volt, azt legyengíti – ezzel a rendszer önmaga karikatúrája is egyben. Ravasz szerint a kizsákmányolás nem a rendszer hibája volt, hanem a kommunizmus velejárója, hiszen abban az emberi lelket zsákmányolják ki. Ravasz számára a gyengék felkarolása nem az állam dolga csupán, mint mondjuk a kádári Magyarországon gondolták, hanem az egész társadalomé, mint közösség.

A társadalmi igazságosság kapcsán egy fontos kérdés volt 1956-ban az elszámoltatás kérdése.²⁴ Ahogy Mindszenty, úgy Ravasz is óva intett mindenkit a népítélettől, de közben nem bagatellizálta a sztálinista rendszer kiszolgálóinak bűneit. „Mi diktatúrával szemben diktatúrát nem akarunk állítani.”²⁵ – mondta a Megújulási Mozgalom egyik összejövetelén, de hozzátette: „Akik a diktatúrát tényleg gyakorolták, azokkal szemben nincs megalkuvás.”²⁶

Összefoglalva, Ravasz László a társadalmi igazságosság megvalósítását a szolidaritás és az egymásért való felelősségvállalás útján kívánta elérni, amiben viszont nincs helye a diktatúra embereinek.

3. Testvéri szeretet

„Árassd reá bűnös gyermekeidre örök szeretetedet, s indíts fel minket egymás iránti szeretetre.”²⁷

Ravasz 1956. november 21-én tartott előadásában az ígéhirdetések kapcsán javasolta, hogy legyen szó arról, hogy „az istenkép világtértele, az emberi személyiség méltósága, páratlansága és eredetisége kezd feledésbe menni és a gépember, vagy haszonállat képe foglalja el a lelkeket.”²⁸

Az elgépiesedés a püspök visszatérő gondolata, hiszen mégiscsak egy olyan ideológia zsarnoksága alatt élt, ami az embert pusztán termelési eszköznek tekintette. A kommunizmus ugyanis az egész társadalmat és a benne lévő embereket tette pusztá termelési eszközzé.²⁹

A testvéri szeretet kapcsán emelt szót a rádiószózatában az anarchia ellen is.³⁰ A rádiószózatból nagyon egyértelműen kiderül, hogy a püspök a demokráciát tartja egyedül kívánatos államformának. A demokrácia kapcsán Ravasz László számára egy olyan ideális egyház-állam kapcsolat bontakozott ki, amelyben az egyház a híveiből él és nem kap államsegélyt, cserébe az állam nem szól bele az egyház belügyeibe. Az államtól kapott juttatásban kivételt képez az oktatási-szociális feladatátvállalás kérdése. Az állam az egyházzal kapcsolatos viszonyáról dönthet, de a vezetőségéről nem.³¹

²³ Uo. 133.

²⁴ „A bukott rendszer örökösének eddigi visszatekintő leleplezései feltárták, hogy a törvényes felelősségre vonásoknak minden vonalon, és pedig független és pártatlan bíróság útján kell bekövetkezniük. Magánbösszükat el kell kerülni, ki kell küszöbölni. A bukott rendszer részesei és örökösei külön felelősséget viselnek saját tevékenységükért, mulasztásért, késedelemért vagy helytelen intézkedésért.” Mindszenty Rádióbeszède <http://mek.niif.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/mindsts.htm> (Letöltés ideje: 2021. szeptember 28.)

²⁵ Kiss: *Kelt, mint fent*, 446.

²⁶ Uo. 447.

²⁷ RAVASZ László: Három út. Kálvin tér, 1956. november 25., in: Ravasz: *Krisztussal*, 37.

²⁸ Ravasz: *Emlékezéseim*, 383.

²⁹ De 1956-ban a gépiesített ember fellázadt. Ahogy Ravasz fogalmaz 1956. november 4-re írt prédikációjában: „Egy, vagy pedig néhány emberé volt a föld, a gép, az ember testi és lelki ereje. Övék 10 hosszú esztendő millió alkalmá. Senki sem szólhatott, senki sem kritizálhatott. Övék volt az ifjúság, mert ők taníthatták. És egyszerre ellenük fordul a nép, a munkásság, a gép. A gyár, a föld, az ifjúság, a nemzet lelke, mikor azt hitték: mindent megnyertek, íme mindent elveszítettek.” RAVASZ László: A magyar csoda., in: Ravasz: *Krisztussal*, 6.

³⁰ „A forradalomnak nemcsak a reakció az ellentéte, hanem az anarchia is.” Ravasz László rádiószózata, in: Ladányi: *Adalékok*, 194.

³¹ Feljegyzés az Országos Intézőbizottság 1956. november 30-i üléséről. Kiss: *Kelt, mint fent*, 423–425.

A testvéri szeretet feltétele a kölcsönös bizalom, aminek meg kell lennie az állam, egyház között, de léteznie kell magyar és magyar között is. Sőt, Ravasz számára a testvéri szeretet iránya nemcsak ember és ember között történik, hanem ember és közösség, nemzet között is.³² A szeretet másik iránya pedig embertől Isten felé tart. A társadalom szeretet-központú megújulását Ravasz csakis Jézus Krisztus által gondolta.

Összefoglalva Ravasz László a testvéri szeretetet egy forradalmi, de leginkább evangéliumi, Krisztus-központú megújulással gondolta elérhetőnek.

Bibó István szerint: „ennek a forradalomnak volt valamiféle közszelleme, amelyik úgy irányította az embereket, hogy azok észre sem vették.”³³ Ravasz László nem tett egyebet, mint a gondolkodás-módjával alakította és megfelelően illeszkedett is ehhez a közszellemhez, mely miatt népszerűsége és elfogadottsága sosem látott magasságokba tört.

A forradalom leverése után is bízik a boldogabb jövőben.³⁴ Ahogy Szacs vay Éva írja: „1956 tapasztalata ellenére bízott abban, hogy nem maradhatnak fenn örökké a kelet-európai ateista diktatúrák.”³⁵ Ez nem az adott kor optimizmusa, vagy Ravasz naivitása, hanem a Történelem Ura felé való bizalom. Vályi-Nagy Ervin szavaival ez a reménység ellenére való remény.³⁶

Előadás végére

Végül egy fontos kérdésre nem tértem ki, hiszen a végére tartogattam. Honnan származtak Ravasznak az előbb ismertetett gondolatai? Ha a három pillért megfigyeljük és ahogy alaposan kibontottuk, feltűnhet, hogy XI. Pius pápa Quadragesimo anno, 1931-ben kiadott enciklikájában szerepel a társadalmi-szociális igazságosság és társadalmi szeretet kifejezés is. A Rerum novarum³⁷ még igazságosságról és emberiségről beszél, de XI. Pius pápa meghaladja ezt a gondolatot, mely a következő idézetből ki is derül: „Valami magasabb rendű és nemesebb erőt kellene tehát találni, amely ezt a hatalmat szilárdan és tisztán érvényesülve kormányozná: ez pedig nem más, mint a társadalmi igazságosság és a társadalmi szeretet. Fontos, sőt maximálisan szükségszerű tehát, hogy a népek és az egész társadalmi élet intézményeit az igazságosság hassa át, mégpedig úgy, hogy valóban hatékonyan érvényesüljön bennük, azaz, hogy olyan jogrendet és társadalmi rendet teremtsen, amely a gazdaság egészét is strukturálja. Ennek a rendnek a középpontja a társadalmi szeretet, az államhatalomnak pedig azon kell lennie, hogy ezt a rendet hatékonyan oltalmazza és megtartsa.”³⁸ Az enciklikában bontja ki Pius a szubszidiaritás elméletét is. Ám az enciklika és Ravasz gondolatai között pontosan a sajátos magyar kálmínista

³² „Isten minden néptől azt kívánja, hogy őnmaga legyen. Szeresse nyelvét, művészetét, éljen meséiben és dalaiban.” RAVASZ László: Jeremiás földet vesz. Pócsmegyer, 1951. szeptember 9., in: Bárczay Gyula (szerk.): *Ravasz László. Válogatott írások 1945-1965.*, Bern, EPMSZ, 1988, 224.

³³ Tóth-Matolcsi: *Ravasz és Bibó*, 193.

³⁴ „És az Egyház bizonyágtétele, az örök prédikáció hangzik tovább és nő, még ha el is hallgat itt-ott egyik ajak és nem egyforma tisztasággal hirdeti is Jákob minden ivadéka és Izráel minden magzata. A néma és hangos igehirdetés együtt beszél tovább: Meghalt a mi bűneinkért és feltámadott a mi megigazulásunkra.” RAVASZ László: Élet a halálban, Budapest, Kálmín tér, 1957. április 19. Nagypéntek, in: Ravasz: *Válogatott írások*, 310.

³⁵ Szacs vay: *A leányfalui évek*, 135.

³⁶ „A reménység mindig is azt jelentette számomra: reménység ellenére való remény, de szekuláris értelemben már elvesztettem a reményt.” idézi: SAUTER, Gerhard: Teológiai megfontolások a magyar szabadságharcról és annak hatásairól – ötven év után: töredékes visszaemlékezés 1956 őszére, *Theológiai Szemle* 49, 2006/4, 232.

³⁷ A Rerum novarum szövege: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=125> (Letöltés ideje: 2021. szeptember 30.)

³⁸ https://web.archive.org/web/20100902073658/http://ocipe.hu/_KatSzoc/qa1.htm 2021-09-30

Az enciklikát elemzi: Balogh Margit: Quadragesimo anno, 1931, *História* 13, 1991/5-6, 6-7.

különbség sejlik fel, mégpedig az első alappillér kapcsán: ez pedig a nemzeti egység. Ezt teszi hozzá Ravasz László XI. Pius gondolatmenetéhez, és ettől válik Ravasz László teljesen a mienkké, magyar reformátusoké.

És a legvégére idekíváncozik még egy érdekes cikk, ami hivatalosan nem Ravasz László, hanem Bibó István tollából született. Bár a cím magában elárulja, hogy igazából ez egy kettejük között zajlott izgalmas beszélgetés legépelet változata. Ravasz humora és gondolatvilága tetten érhető Bibó cikkében, melynek címe: „Ha a zsinati mozgalom a 15. században győzött volna... Bibó István címzetes váci kanonok beszélgetései apósával, Ravasz László bíboros érsekkkel a római katolikus egyház újkori történetéről, különös tekintettel a lutheránus és kálvinista kongregációkra.”³⁹ A cikk nem az 1956 utáni elképzeléseket írja le, hanem egy alternatív történelmi jelent fest meg, amiben a reformáció integrálódott a katolicizmusba. A magyar egyháztörténetben kevés alternatív történelmi mű született, de mai előadásom mentén remélem kirajzolódhatott egy olyan kép, hogy Ravasz László milyen alternatív jövőt képzelt el a magyarságnak és benne református egyházunknak, abban az esetben, amennyiben a forradalom nemcsak szöveget ver a kommunizmus koporsójába, hanem rendesen el is temeti, úgy ahogy jó lett volna.

³⁹ Ifj. BIBÓ István–HUSZÁR Tibor (szerk.): *Bibó István. Válogatott tanulmányok*, Budapest, Bibó István örökösei kiadása, 1990, 265–282.

RAVASZ LÁSZLÓ
SZÉKFOGLALÓ BESZÉDE
1921

Dr. Ravasz László püspöki székfoglaló beszéde

Elhangzott 1921. október 1-én

Méltóságos és Főtiszteletű egyházkerületi közgyűlés!

Az egyházkerületi főjegyző Úr Őméltóságának, igen tisztelt, kedves barátomnak, mélyen megrázó és a történelem lelkétől átítatott szavaiban kifejezett üdvözlést hálás szívvel köszönöm.

A dunamelléki egyházkerületnek nagyon világos tapasztalatai vannak arról, hogy ki a *jó püspök*. Nemcsak a régi írásokból, melyek nagyszerű történelemről beszélnek, nemcsak oly kiváló szellemeknek a rajzából, amely kiváló szellem megnyilatkozását ez előttünk elhangzott beszédben hallottuk, hanem ez élő nemzedék saját emlékezetéből is. Mert amint e falakra hátratekintek, mögöttem áll a múlt, rajtam túlnövő óriás alakjaival, akik a történelem talpatán állva megítélnék és egyben biztatnak engem.

Egyik az alkotásban volt nagy, a másiknak a lelke kigyúlt, mint egy fáklya, hogy a „sötétség is világosság lett körülte” (139. Zs. 11. vers); a harmadiknak a lelke úgy világított, biztatott, mesélt és jósolt, mint a magyar puszták pásztor tüze, melyet nagyszerű mythosok alakjai rajzoltak körül. Közvetlen elődöm pedig a szeretetnek, a hűségnek, a megbocsátásnak, az engesztelékenységnek és az odaadásnak volt áldott lelkű és áldott kezű művésze.

Van kikre visszatekintennem, van kiktől tanulnom. Csak arra kérem Istent, hogy hűséges tanítványnyá tegyen engem és az ő kikutathatatlan, csodálatos útai és módjai szerint használjon fel engem is az ő céljaira, amelyeket emberi szem előre nem láthat. Ez az én püspöki programomnak első szava és alaphangja. *Programmot ennek a világnak egyedül Isten ad az ő szent Fia, az Úr Jézus Krisztus által* és minden program, minden püspöki székfoglaló csak annyit ér, amennyiben ennek a felséges, nagy örök programnak gondolatait ragadja meg, emeli ki, és vallja magáénak.

Másodszor van alkalmam hosszabban szólni a Főtiszteletű egyházkerületi közgyűlés színe előtt. Először ott a Kálvin-téri templomban, amikor az evangéliumnak nagy építő gondolatait próbáltam előtérbe állítani, amelyek transcendens magasságban és örök érvényben állnak, élnek és hatnak, és amelyek templomba valók, mert emberi túlekedéseken, gyakorlati akadályokon, exigenciákon¹ magasan felül állanak. Most itt a gyakorlati élet kérdéseivel kell foglalkoznom és arról számolnom be, hogy épen a jelenlegi világhelyzetben, épen a dunamelléki egyházkerület püspöki székében, a most konkrét fennálló kérdésekkel szemben milyen álláspontot foglalok el.

Annak az előre bocsátásával és határozott megvallásával, hogy minden gyakorlat tulajdonképpen eszményeknek a kivetődése és hogy előbb a transcendens, örök igazságok vannak és azután jön a gyakorlat, nem pedig megfordítva: gyakorlati kérdések empirikus megfigyeléséből vonunk olyan amilyen relativ érvényű elveket – hangsúlyozom, hogy az én programomnak örök transcendens elvei ott vannak megírva a Szentírásban. Amit ez a Szentírás izen és mond nekünk, ebben a pillanatban ennek a világnak, az lesz az én püspöki programom, úgy amint azt én most látom és el tudom fogadni. (Éljen!)

Méltóztatnak visszaemlékezni, hogy a világháború eleinte azzal járt, hogy a vallásosság máról-holnapra szinte meglepően felszökött és hogy úgy mondjam, divattá vált. Sokan ennek akkor nagyon örültek és nagy megújulást jósoltak belőle. Nekem aggodalmaim voltak már akkor. Viszont a világháború

¹ követelmény, elvárás

befejeztével a nagy destructio² omladékai között a keresztyénségnek és a vallásosságnak teljes hitel-vesztettségét, csődjét állították a felületesen gondolkozó emberek szeme elé. Ez is épen annyira nem áll, mint az előbbi. Az a keresztyénség, amely az örökkévalóságra szól, életének második ezer esztendeje végén tulajdonképpen még gyermekcipőben jár. A keresztyénség nemhogy nem élte ki magát, de még ifjává se serdült; a keresztyénség még a konfirmáción se ment keresztül. Mert a keresztyénség eddig külsőleges keresztyénség, *epidermis keresztyénség volt*. Azért hullott le, azért vészett el, azért lehetett annak a csődjéről beszélni. Meg vagyok tehát győződve róla és bizonyoságot teszek róla, hogy *Jézus Krisztus tegnap és ma, és mindörökre ugyanaz*, és ennek a világnak minden gyógyulása, minden megújulása, csodálatos és nagyszerű fejlődése, előttünk elképzelhetetlennek látszó reneszánsza a keresztyénség új és teljes átélésétől függ.

Mikor a világháború utolsó éveit járta már, a jobb lelkekben mind a két párton, mind a két részen felébredt valami elutasíthatatlan és hatalmas vágy, hogy ebből a háborúból, amely egy démoni megszállásnak volt eredménye, amely lényunktől idegen átok következményeként zuhant ránk, valahogy örökre és végérvényesen kiszabaduljunk és az egyetemes emberi testvériséget megtalálva, – bajvivó testvérek egy villámfénynél ismerjük meg azt, hogy egy anyának gyermekei vagyunk. Mind hatalmasabbá vált az az igény és remény, hogy a világháború eredményeként nagy kiengesztelődés, nagy megbocsátás, egyetemes emberi élet elkezdése és közös összefogó, ember- és nemzetmegbecsülő munka induljon meg. Világosan emlékezem az irodalmi nyilatkozatokra, amelyek ezt hirdették és vallották mindkét oldalon, és a lelkem ujjongott erre, mert én is ezt lehetők tartottam, s azok közé tartoztam, akik ezt imádsággal és munkával elhozni és biztosítani szándékoznak.

De a versaillesi, illetve a trianoni békeszerződés megrontotta, megmérgezte és tönkretette ezt a nagy reménységet s közelgető lehetőséget. Mert az a szellem hatotta át, amelyik a háborút kezdte, szította, kérlelhetetlenné tette. A béke ugyanannak a gonosz, démoni erőnek volt a gyermeke, a rettentő, az átkozott fattya, mint amelyiknek a háború volt. (Úgy van!) Ezért a háború nem szűnt meg; taktikai és stratégiai fordulat lehet, hogy van benne, de tulajdonkép ezen a nyomorult emberi kulturán tovább folyik a kérhetetlen és rettentő háború, csak most nem a csatatéren, és nem mechanikai eszközökkel vesznek el az emberek, hanem odahaza a tűzhelynél, a közéletben, a fórumon, a nemzeti életben pusztulnak, vesznek, éhséggel, belső mérgezésekkel, nyomorultán egész nemzetek. (Úgy van! Taps.) És a trianoni békeszerződés minden átka, minden nyomorúsága, minden bűne leginkább erre a mi szerencsétlen Magyarországunkra nehezedik, mintha újra ez lenne Izráelnek az a szenvedő szolgálója, akin a világ veresége, sebe, nyomora, átka ül meg és üt ki. Mi vagyunk leginkább legázolva, eltíporva és darabokra tépve. Ez a békeszerződés eredményezte azt, hogy egy ezeréves kultúra ormáról visszalöknek bennünket a fizikai és morális dezolációba:³ a balkánizálódásba. Halálra ítélnék egy oly nemzetet, amely ezer esztendő alatt megmutatta, hogy joga is van, ereje is van és érdeme is van arra, hogy éljen! (Úgy van!)

Nos Magyarországnak ebben a rettentő helyzetében, ebben a nagy éjszakában, amit Homeros *amphimelas*-nak, körös körül és teljesen feketének nevez, mécseseket csak a protestantizmus gyújtott, odaát is, és idebenn is. Testvériség, jobb belátás, emberi szempontok értékelése, Krisztus lelkétől való megillettetés a protestantizmusban jelentkezett.

Odaát a győző nemzetek protestantizmusában úgy jelentkezett, mint a *jobb lelkiismeret ébredése*. Bűnbánat táplálja azt a rokonszenvet és megértést, amely mifelénk fordul, és csak akkor fogadhatjuk el,

² rombolás, pusztulás

³ pusztulás, nyomorúság

ha csakugyan bűnbánat táplálja. (Úgy van!) Ugyanaz az angol-szász protestantizmus, amelyik a maga hatalmi alakulatában mint uralkodó politika tönkre tett és elejtett minket, ugyanaz a protestantizmus mint lelki közösség, mint Isten előtt való megállás, mint testvéri szolidaritás, mint lélek – megszán, szeret és fel akar emelni bennünket. (Úgy van!)

Küzd a világprotestantizmus lelke és mi érezzük, mint ennek a küzdelemnek a tárgya, hogy mi vagyunk a kivetített reflexei annak a nagy küzdelemnek. Az a kérdés, hogy a világprotestantizmusban melyik lesz a hatalmasabb: a világi protestantizmus, vagy a lelki protestantizmus? Ha a lelki protestantizmus lesz a hatalmasabb, mi fel fogunk kelni. *Igy fogjuk mi visszaadni a protestantizmusnak legnagyobb ajándékul azt, hogy szenvedéseinkkel hozzájárultunk annak belső újjászületéséhez.*

Másfelől ez a szerencsétlen ország olyan, amilyen *külpolitikai sikerekhez a protestáns akció révén jutott eddig*. Állapítsuk meg azt, hogy egy olyan eminenter⁴ politikai és nemzetközi alakulat, mint a katolicizmus, egészen a legújabb időkig, talán a nyárig vagy tavaszig még szóhoz sem tudott jutni. (Igaz!) A protestantizmus már akkor, mikor a fenyegető bárd felemeltetett, legalább imádságának hófehér kezével és imádságtól fehér ajakával segedelmet tudott kérni. (Taps.)

És a magyar protestantizmus volt az, amelyikkel esett az a megrázó történet, amiről Zrinyi Miklós beszél a „Török áfium ellen való orvosság” bevezetésében, hogy amikor Krőzus királyságát elfoglalják, beront az ellenség a palotába és felemeli a kardját egy katona, hogy levágja a királyt; Krőzusnak a néma fia, aki hallgatagon járt a fényes palotában, akihez nem tudott szólni senki, és akinek nem volt mondanivalója, kiált fel, hogy *„ne bántsd a királyt!”*; és Krőzus megmenekült. Ez a néma gyermek a magyar protestantizmus, amelyik egy királyi palotában, Magyarország fényes királyi palotájában némán, meg nem értve járt, akihez jó szava nem volt itt a hatalomnak, akit nem hallgattak meg s legfeljebb csak túrték, az kiáltott fel. (A szónok szavai szinte elvesznek a frenetikus kitörő éljenzésben. Taps, éljenzés, felkiáltások: Ez az! Úgy van!) Illő tehát, főtiszteletű egyházkerület! (Megújuló éljenzés és taps) ... hogy a protestantizmus egyik legkiemelkedőbb képviselője, a dunamelléki ref. egyházkerület innen ebben a pillanatban hálával és szeretettel gondoljon azokra a kezekre, amelyek felénk nyultak, hálával és szeretettel gondoljon azokra a férfiakra, akik tőlünk kint jártak és végezték ezt a munkát, és átkiáltva hegyeken, országokon és Alpokon, hogy egyek vagyunk velük az életben és egyek leszünk velük a halálban is, amint egyek vagyunk Krisztusban és az ő Atyjában! A dunamelléki egyházkerület az, amelyik eddig Magyarországnak a világprotestantizmus lelki szolidaritásába beiktatására minden kerület között a legtöbbet tett, és – hadd állapítsam meg ezt, és magam is kötelezőleg nyilatkoztassam ki, — hogy a protestantizmus eme lelki ökumenikusságát és benne a kálvinizmusnak ezt a *katholikumát* az egyetemes emberiség egyik legdrágább kincsének, a Krisztus királysága legfontosabb garanciájának tartom és szívből szándékozom ápolni. (Éljenzés.)

A békeszerződés darabokra törte hazánkkal együtt a mi református egyházunkat is. Talán nem is szükséges és nem is helyes ezzel a kérdéssel hosszabban, részletesebben foglalkoznom. Csak azt jegyezzük meg, hogy szent meggyőződésünk szerint *az egyház határai lelki határok, mint ilyenek nem esnek össze semmiféle politikai határokkal*. (Úgy van!) Ez az egyik. A másik pedig az, hogy a magyar kálvinizmusnak a lelki egységét, melyet ezer esztendő készített el, négyszáz esztendőnek vére és könnye teremtett, majd erősített meg, amely a szellemi világ minden szent és drága szálával eltéphetetlen életegységgé fűzetett és szerveztetett, nincs oly földi hatalmasság, amelyik ezt darabokra tépje és meghíúsítsa. (Úgy van!) Ennek a nyilvánulását feltarthatják, tőlünk lelkeket, gyülekezeteket elszakíthatnak: a pusztaságba

⁴ kiváltképpen, legfőképpen

levők még drágább gyermekeink és testvéreink lesznek, akik után a könnyünk hull, az imádságunk száll, – s a kezünk dolgozik és áldoz. (Éljenezés.)

E pillanatban tehát kegyelettel emlékezünk meg szenvedő testvéreinkről, papjainkról, tanárainkról, híveinkről. Tudjuk, hogy miket szenvedtek botverésben, anyagi tönkretételben, kiűzetetésben és megállapítjuk azt, hogy református pap, nemzete ügyének *bármily szenvedések között még árulója nem volt.* (Igaz! Úgy van!) Fájdalom minden más egyháznak van szégyelni valója ezen a téren, csak reformátusról nem tudok, akiért az orcámnak pirulnia kellene! (Taps.)

2086 eklézsiánkból 1078, tehát a nagyobb rész elveszett. Arányszámunk azonban a Csonka-Magyarország jelenlegi tagozódásában mégis másfélszeresre emelkedett. Ez természetes is. Ez a kálvinizmus fajmagyarságából következik. Ha Magyarország területén élő összes magyar embereket összegyűjtenénk és azok alkotnának egy országot, abban a kálvinizmusnak még a jelenleginél is sokkal kedvezőbb arányszáma volna. (Úgy van!) Azonban ennek a kálvinizmusnak a helyzete most jelenleg igen nehéz. Körülbelül 10–15 évvel ezelőtt kezdettem azt az egyházi publicisztikai harcot, amelyben elvi alapon ex thesi próbáltam foglalkozni a kálvinizmus helyzetével a magyar erők elhelyezkedésében s állapítottam meg azt, hogy a kálvinizmus az ultramontanizmus⁵ és radikálizmus, a fekete és vörös malomkő között őrlik. (Úgy van!) ... állapítottam meg azt is, hogy se az egyiknek, se a másiknak suffixuma⁶ nem lehet. (Úgy van! Úgy van!) Akármelyiket sokkal jobban megcsinálja nála az a másik. A kálvinizmus nem tud olyan szép fekete lenni, mint az ultramontanizmus, és nem tud olyan piros lenni, akárhogy kendőzné magát, mint a radikálizmus. A kálvinizmusnak csak egy feladata van: *önmagának kell lenni.* (Úgy van! Éljen! Taps.) Ha önmagához hű és erős, akkor a kálvinizmus a jelenlegi világformáló erőknek a tülekedésében és feszülésében hatalmas eredő lehet, nagyszerű világtörténelmi megoldás, aminek a próbája rögtön az, hogy a jobboldali részből a legvilágosabb, legbecsületesebb, a legőszintébb lelkek utána fognak menni, viszont magához fogja vonzani a baloldali részből is azokat, akiket az etikai értékek, a belső regeneráció, az örökkévaló eszmények, szóval az igazi értelemben vett emberi ideálizmus hevít. Ha pedig gyenge, akkor a szétfeszülő erők polaritásának hatalmába kerülve, egyebet nem tehet, mint tűr és vár. A protestantizmusnak éppen olyan ereje a passzivitás, akkor, amikor nem jött el az ő órája, mint nagy ereje kell hogy legyen az aktivitás, amikor a történelmi fázisban elérkezett az ő jelenete. Ma talán még a protestantizmusnak tűrni és várni kell. Tűr és vár. Mi nagyszerűen tudjuk ezt végezni.

Mikor a radikálizmus özönvize elborította Magyarországot és a legrettenetesebb eredményeket hozta felszínre, akkor talán az utolsó ember is megérezte azt a történelmi igazságot, hogy *Magyarország keresztyén ország* és megérezte az egész protestantizmus azt az igazságot, hogy a protestantizmus *forma, amelynek tartalma a keresztyénség.* Erről soha sem feledkezzünk el. (Ugy van!) A keresztyénség pedig szemben áll mindazzal, amit egy szóval: antikrisztianizmusnak nevezünk. A profétizmus sem volt egyéb, mint a pogányság és judaizmus ellen való harc. Jézusnak, Pálnak, Jánosnak is ez volt a harca, ez a harca a protestantizmusnak is. (Ugy van!) Magyarországnak Regnum Christianumnak kell lenni. (Ugy van! Éljen! Taps!) Ebben a megfogalmazásban minden keresztyénség benn van, de egy másik megfogalmazásban a keresztyénségnek egy nagy része ki van zárva. (Ugy van!) Mikor pedig ilyenöszszefoglalásokról van szó, azt kell keresni, ami az egészet összetartja és nem megosztja.

⁵ A katolicizmuson belül Róma és a pápa hatalmát – világi kérdések felett is – előtérbe helyező szemléletrendszer

⁶ toldalék

Ennek vannak bizonyos származék-kérdései, amelyeket sokan lényegnek tekintenek és kihasznál-
nak arra, hogy bizonyos napi vonatkozásokban a tömeglelkeket felhevítsék. Mi világosan tudjuk, hogy
a zsidókérdés *származékkérdés*. Krisztus országa a *szerelem országa, az igazságnak és az emberiességnek az*
országa. És Krisztus szemrehányóan nézne Nehemiásra, aki mikor hazajött a fogságból, tűzzel és vassal,
gyilokkal és törrel akarta lelkileg regenerálni a maga országát. Így nem lehet regenerálni. (Helyeslés.)
Krisztussal lehet regenerálni, keresztyén törvényalkotás, törvényalkalmazás ereje által hozzájárulván a
keresztyén társadalmak belső ereje, amely kifelé hatalmas és imponáló, de mindig nyílt a szive és mindig
készszéges az alázatos lelkűek és meggyőződötték befogadására.

A katholicizmushoz való viszonyunk sok tekintetben módosítást szenved. (Halljuk! Halljuk!)
Társadalmilag ez a testvérünk az erősebb és a szervezettebb. Az államgépezetben oly nagy mértékben
érvényesül most, mint a XVIII. századtól talán soha. Ez természetes dolog: a legkonzervatívabb testü-
lete a világnak, ő kell, hogy képviselje a leghatalmasabb konzerváló erőt. Ez a hivatása. Ezt amint végzi,
azt mondjuk rá, hogy a történeti egyéniségének felel meg és Istentől adott charizmáját gyakorolja. Nagy
dezolációk után, mint pl. a török hódoltság és a XIX. század elején lefolyó forradalmak után mindig a
katholicizmus nyomult előtérbe, mert sürgős kérdés volt a reorganizáció és restauráció.

Mind a két történelmi példa azonban azt mutatja, hogy nagy kísértést hozott ez a helyzet a katho-
licizmusra nézve. Mind a két esetben fájdalmas módon tullepte hivatását és jóvátehetetlen történelmi
hibákat követett el. (Ugy van!) A török hódoltsági magyar restauráció tulajdonképpen az Explanatio
Leopoldinához, a gályarabokhoz és a véstörvényszékekhez vezetett. És a nagy forradalmak utáni vi-
lágre Restauráció a Metternich rendőrállamában jegecesedett ki, amely egészen világos, hogy új forra-
dalmak végzetét hordozta magában. (Ugy van!) Nagyon fájna a dolog, ha ugyanaz a kísértés most is
megejtené ezt a hatalmas nép- és nemzet-konzerváló erőt. Nem magunkat féltem, a kálvinizmust. Aki
tud szenvedni, annak nincs oka a félelemre. (Ugy van!) Mi pedig tudunk. De féltem ezt a szerencsétlen,
nyomorult nemzetet, amelyet kísérletek tárgyává tenni nem lehet, (Ugy van!) bármily szent játékok
tárgyául odadobni nem szabad. (Hosszantartó éljenzés és taps.) És amelyiknek az ágya mellett az
agóniájában reszketve és imádkozva kellene megállni és nem erőszakosan megrángatni és kapacitálni
azt, aki haldoklik. (Ugy van! Éljen!)

Én Erdélyből jöttem, amint mondani szokás, – közhellyé vált ez a fogalom, – a vallásszabadság
klasszikus földéből. Három esztendő töltem el ott a nagy összeomlás óta. Helyzetemnél és mun-
kámnál fogva sokszor vezetőhelyre kerültem és résztvettem Erdély ügyeinek irányításában, és boldogan
emlékezem vissza erre az időre, amikor az ónodi sessio⁷ érme szerint, mely ezt a felírást viselte magán:
„concurrunt ut alant,”⁸ a három felekezet annyira megértette egymást, s akkora önmegtagadást tanusí-
tott, mindenik önmagával szemben s akkora megértést a másikkal szemben, aminőt sohasem láttam
s közben mindenik hitvalló tudott lenni! Ezzel aztán a nemzeti ügyet oly erőssé és imponálóvá tudta
tenni, hogy Erdélyben bármily szenvedésekkel is jár, de *mindenki büszke arra, hogy magyar*. Szeretném
kérdezni, hogy Csonka-Magyarországon el tudja-e ezt mindenki mondani? (Ugy van!) Én tehát tudom,
hogy mi a *kooperáció*. Én megcsináltam ezt, rajtam nem mult. Ugy jövök ide ezzel a készséggel és ha
nem lehetséges, nem rajtam fog az mulni. (Éljen! Éljen! Halljuk! Halljuk! Percekig tartó, szünni nem
akaró éljenzés és taps.)

⁷ Itt: országgyűlési ülészak

⁸ „egyesülnek, hogy éllesszék [a tüzet]” – Rákóczi emlékérmén a három felekezetet jelképező három nőalak együtt táplálja a
haza oltárának tüzet

Különös módon kiemelem az evangélikus testvérekkel való együttműködést, azért, mert mi ketten külön-külön egy-egy felekezetet vagyunk, de együtt a *magyar protestantizmus vagyunk*. Én kész vagyok az erősebb testvér lovagiasságával és önmegtagadásával nyújtani kezemet az idősebb, de gyengébb testvér felé és ezzel példát mutatni arra, hogy milyen kézfogást és segítséget várok a nálunk idősebb testvértől is.

Befelé itt intézményeinkben, világnézetünkben, hitvallásunkban, lelkünkben a *szintiszta integrális kálvinizmusnak vagyok holtig a híve*. (Lelkes éljenezés.) Én a kálvinizmust magamra nézve egyedül üdvözítő vallásnak tartom (Lelkes éljenezés és taps.) ... és ez annyira elfoglal engem, hogy nincs időm rá, hogy, hogy másokra nézve is egyedül annak követeljem és erőszakoljam. Szeretném, ha mindenki Kálviné lenne, de újjong a lelkem, ha valaki egészen *Krisztusé* – Luther módján, vagy Assisi Szent Ferenc módján. Mert az a fő, hogy a Krisztusé legyünk.

Hitvallásaink, szimbolikus irataink, Kálvin János klasszikus művei, nagyszerű történelmi hagyományaink váljanak eleven erőkké, elébb a *magunk életében*, azután népünk életében. Épen ezért magamat a kálvinizmus világnézeti exponensének érzem. (Éljen!) *Egy embernek egy világnézete és egy hite van és az nekem a kálvinizmus*. Ország-világ előtt irodalomban, szóval és étellel ezt óhajtom képviselni és erről bizonyosságot tenni. (Éljen! Éljen!)

Ebből következik, hogy én *az egyház lelkiségére mindennél nagyobb súlyt helyezek*. Az egyház nem csak szocietas, nemcsak jogi alakulat, történelmi képződmény. Az egyház mindenekfelett lélek, lelki szolidaritás, Krisztusnak láthatatlan, misztikus teste, Krisztusnak drága, ékes ruhájú mennyasszonya. (Úgy van!) Tehát az egyházzal szemben a legelső kötelesség nem az adófizetés, nem az egyházjog szerint a szavazás és a presbyterválasztás, hanem a legelső sine qua non-ja minden egyházi munkának: áthatva lenni az egyház igazától, eszményeit szenvedélyként a szívünkön hordozni. (Úgy van!) Ezt látta Kálvin is, midőn az egyháznak a két alapfunkcióján: az igehirdetésen és a sakramentumok kiszolgáltatásán kívül egyenlő tényezőül odaállította az *egyházfegyelmet*, mint a „pura doctrina” mellett a *pura vita* garanciáját. Itt látom a legtöbb munkát, ami mindnyájunkra vár. Hányszor látjuk azt, hogy valaki egy olyan drága nagy ajándéknak, hogy a magyar református anyaszentegyháznak önjogu tagja lehet, mily érdemtelenül lett részese. Nem jó a drága gyöngyöket ebeknek vetni! (Úgy van!) A presbtereink tanulják meg azt és a hiveink tanulják meg azt, hogy azzal, hogy véletlenül kálvinistáknak születtek, megkereszteltettek és az egyházi adót lefizették, tulajdonképpen véve még a Krisztus láthatatlan anyaszentegyházának, az igazi református anyaszentegyháznak belső és igazi tagjaivá nem lettek. Ők még prozeliták tulajdonkép és a prozeliták alázatosak legyenek, ne kiabáljanak be a szentélybe és ne ők rendelkezzenek. (Úgy van! Úgy van! Taps.)

Az az óriási feladat vár tehát lelkipásztorokra, tanítókra, világi munkásainkra, hogy lelkivé tegyék a mai kálvinizmust, hogy a kálvinizmus több legyen már, mint díjlevél-harc, mely darabokra szaggat egyházközségeket; több, mint jogi tételek küzdelme bizonyos fegyelmi ügyben; több, mint bármily finom és pontos adminisztráció (Helyeslés), a *kálvinizmus nemzetregeneráló lélek legyen*. Hogy ez miképpen lesz, hosszú volna részleteiben elmondanom. Csak a kiinduló pontra mutatok rá: ez a te szived. Addig hiába prédikálunk, kormányozzuk, tanítunk és tatarozunk, míg szívünket Krisztusnak titkos áldozatul föl nem ajánlottuk s cserébe nem kaptuk az ő Lelkét. Timotheussal tartok: „Igaz beszéd ez és teljes elfogadásra méltó, hogy Krisztus Jézus azért jött e világra, hogy megtartsa a bűnösöket, akik közül első vagyok én. De azért könyörült rajtam, hogy Jézus Krisztus bennem mutassa meg legelőbb a teljes bocsátását, példa gyanánt azoknak, akik hiendenek öbenne az örök életre.” A megújulás archimedesi pontja: a pásztorok szíve. Épen azért örömmel üdvözölök minden oly megnyilvánulást, mely ezt szolgálja, akár Orle-nek, akár konferenciának nevezze magát és minden olyan törekvést, mely a lelkészeknek ezt az

egyéni és benső regenerációját gyülekezeti munka alapjául kívánja tenni s e szerint kívánja reformálni a gyülekezet belső életét is. Szívesen vállalom nagy horderejű reformokért is a felelősséget annak a kijelentésével, hogy ötletszerűen bedobott reformeszméket nem vagyok hajlandó elfogadni (Úgy van!), mert nagyobb dolgok forognak kockán, hogysem ezekben a kérdésekben máról holnapra kísérletezhessünk. Ez évtizedek munkája, új generáció nevelésének munkája; ez nem határozatok és forradalmi nyilatkozatok efemer⁹ reformja, hanem egy nagyszerű *nemzetpedagógia*.

Az egyház anyagi vonatkozásaira és ügyeire nézve én az 1848. évi XX. törvénycikknek kemény hive vagyok, és annak végrehajtását követelem. De befelé állítom és határozottan kinyilvánítom, hogy eszményem egy olyan egyház, amelyik az önmaga erejére van utalva. (Úgy van! Hosszantartó lelkes éljenzés és taps.) Milyen másképpen tudtunk volna mi Erdélyben megélni, ha az a nyomorult államsegély nem kötözött volna a porba és a sárba! Micsoda méltósággal tudtunk volna megállni, milyen fejedelmek és szuverének lettünk volna a világ hatalmasai, csendőrei és úgynevezett államférfiai előtt, ha nem kellett volna a szerencsétlen kongruáért¹⁰ házalni, kilincselni.

Az egyháznak az egyetlen becsületes és biztos anyagi forrása a hivek áldozatkészsége. És ha most számbavesszük egyházainkat, meg méltóztatnak látni, hogy igen sok egyházunknál, ha az államsegélyt leszámítjuk, ha az ősök által gyűjtött tőkék kamatait leszámítjuk és azt mondjuk, hogy a hivek jelenlegi áldozatkészségéből éljenek meg, csőd előtt áll az egész intézmény. Pedig csak annyi jogcime van az életre s annyi intézményre van szüksége e kerületnek, amennyit a hivek közvetlen áldozatkészsége nyújt a most és ezután befolyó önkéntes adományokból és alapítványokból. Ez a kettő a fontos. Mert ha ezután imádsággal és munkával oly nemzedéket nevelünk, mely érzi, hogy a legdrágább kincsek letéteményese mégis csak az egyház, s Istentől sáfárságra vett földi javaiból egyre többet ad az egyház lelki céljaira: azt hiszem, igen biztos és igen helyes gazdasági politikát követünk. Mint ahogy a lelkipásztornak is a legbiztosabb fizetésjavítási mozgalom az, ha önmagát nélkülözhetetlenné tudja tenni, (Úgy van!) úgy az egyháznak is legbiztosabb anyagi alapja az, ha nélkülözhetetlenné tudja tenni magát.

Az iskolákra vonatkozólag kijelentem, hogy a felekezeti iskolázásnak vagyok a hive. Láttam a rettenetes pusztulást, amelyeket Erdélyben okozott az iskolák államosítása. 600 iskolánk közül 420-at államosítottunk 50 esztendő alatt. Mai érték szerint körülbelül 30 milliót tesz ki az a tőke, amelyet így átadtunk az államnak és kikötöttük papiroson a magyar nyelvű állami iskolát. És az eredmény mi lett? Magyar nyelvű állami iskola, de román állami iskola. Ez pedig talán még az oláh nyelvünél is rosszabb, mert ez *renegátokat* nevel tanítóban és tanítványban egyaránt.

De az is bizonyos, hogy az iskolai államsegélyek nyújtásával és biztosításával azt a felbecsülhetetlen szolgálatot ismeri el az állam, amit felekezetünk négyszáz év óta a magyar művelődés érdekében verseyen kívül végez s indirekte a magyar kultúra legdrágább javaira: a nemzeti érzésre és vallásosságra szerez biztosítékokat. Ezen az alapon követelem küzdelmes kulturmunkánkban az állam *fokozott támogatását* (pedig ennek éppen ellenkezőjét mutatják a jelek) viszont ezzel szemben garantálom tanításunk szellemének *nemzeti voltát és etikai idealizmusát*. Lesz erőm minden jelenséget visszaszorítani, ami intézeteinkben e szellem ellen vét.

A belmissziói alakulatokra vonatkozólag a következőket jegyzem meg. Méltóztatnak tudni azt, hogy mindig, mikor az egyház medencéje kiszikkadt, az Úr Isten gondoskodott róla, hogy addig is-

⁹ mulékony, átmeneti

¹⁰ lelkeszi illetmény állami kiegészítése

meretlen rezervoárokból¹¹ az életnek vize beözönlön oda. Vallásos megújulás, *revival* mentette meg eddigelé *mindig* a protestantizmust, amint azt minden nemzet a maga történetében megállapíthatja.

Ezek rendszeresen az egyházon kívül indultak, ott hatalmasodtak el, egy bizonyos exkluzivitás járult hozzá a lényegükhöz, hogy azok lehessenek, amivé válniuk kell; mint ahogy a malom kerekére hulló vizet deszkák közé szorítják, az ugynevezett „lajt” által készítik elő, hogy a viznek ereje legyen lendíteni a kereket. Így volt szüksége az Istennek arra, hogy exkluzivitással erőssé tegye ezeket a mozgalmakat. És ezek az egyházakat felüdítették és gazdag termést hoztak, úgy, hogy a pusztaságban oázisok nőttek ki a földből. Ami pedig nem vált belőle egyházzá, ami megmaradt exkluzívnak, az elsekélyesedett és mocsárrá vált. Ez a történet világos tanúsága. (Úgy van!) Tehát az ugynevezett megújulások, amiket nagy gyűjtő névvel pietizmusnak nevezünk, kell, hogy érvényesítsék a maguk regeneráló hatását *magában az egyházban*. (Éljen!) És mindaz, amit a gyülekezetek belőle felszivnak, áldássá, nagyszerű új tenyésztetté válik; mindaz, amit maguknak megtartanak egyházon kívül, azok elsekélyesednek, azokból üres, terméketlen dolgok válnak. (Szektrák!) Igen, szektárius dolgok lesznek. Tehát oly világosan látszik a kérdés egész megoldása: a gyülekezetet itatni át azzal a lélekkel és nem engedni, hogy az külön magában megáporodjék. A szektáriusság ellen egyetlen küzdelem van: feleslegessé kell őket tenni! Feleslegessé azáltal válik, ha mindazt a lelki hatást és eredményt, amit ezek a mozgalmak ígérnek, maga a gyülekezet a maga gyülekezeti életében nyújtani tudja. Ha ez egyszer megvan, ez a nehéz kérdés, mely most annyi összeütközésre ad alkalmat, végérvényesen meg van oldva.

Van azonban e kérdésnek más oldala is. A gyülekezeti principium legteljesebb keresztülvitele mellett is lesznek kérdések, amelyek megoldására kollektív, gyülekezetközi alakulások szükségesek. Világszövetségek, ifjúsági és diákmozgalmak, speciális harc alkohol, prostitució, szennyirodalom stb. ellen szükségképpen megteremti a maga koinonikáját.¹² Ezeket minden erőmmel támogatni, exponenseiket az egyház gyermekeinek s szolgáinak nézni soha meg nem szünöm.

Anyagi ügyekre vonatkozólag nem nyilatkozom, azért nem, mert nem ismerem még a helyzetünket s azért nem, mert ezen a téren a meggyőződésemet azt hiszem, hogy nagyon sokáig Főgondnok Úr Öxcancellariájánál fogom tartani. (Éljen!) Az a fényezés, hogy a dunamelléki egyházkerület a maga háztartását oly férfival kezeltesse, aki éppen ezekben a vonatkozásokban az utolsó félszázad egyik legkiválóbb és legeredményesebb magyar államférfiú volt:¹³ történelmi kiváltsága a mi egyházkerületünknek, melyre eléggé büszke, s melyért eléggé hálás nem lehet lenni. (Éljen! Lelkes taps.)

Mindenben pedig elnöktársam Ónagyméltóságával a legteljesebb egyetértésben állok. Az ő kipróbált államférfiúi bölcsességét, bámulatos ítélőképességét, tapintatát magam mellett érezve, ezekben a vonatkozásokban az ő iskolájába beiratkozva, érezve és élvezve az ő nemes, megtisztelő barátságát, mellyel már eddig is dicsekedhetem, meg vagyok győződve róla, fiui tisztelettel tekintve fel rá és közben mégis, mint püspök, kerületem minden hívének s így neki is lelki atyjául érezvén magamat, (Lelkes éljenzés és taps) jó reménységgel indulok meg nehéz utamra. Magamat a dunamelléki ref. egyházkerület főpásztorául érzem, mert a papságnak a legértékesebb és legnemesebb tartalmát a pásztorság adja. Bennem nem a kormányzó, nem a financier,¹⁴ nem a politikus, nem a közjogász fog érvényesülni, én azt akarom, hogy a pásztor érvényesüljön. Ezekre az utóbbi funkciókra nálamnál ezerszer különb

¹¹ víztározó

¹² itt: közösség, együttműködés

¹³ Darányi Ignác (1849–1927) 1902-től haláláig töltötte be a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoki tisztségét. 12 éven keresztül (1895–1903 és 1906–1910 között) Magyarország földművelésügyi minisztere volt.

¹⁴ itt: pénzügyi szakértő

egyénségek állanak rendelkezésre. Én mint pásztor, a kerület minden egyes templomát úgy tekintem, mint a saját szószékemet; minden egyes hívét, mint a saját hívemet; a kerület minden egyes hivatalosát, különösen a lelkipásztorokat úgy tekintem, mint *az én legszűkebb gyülekezetemet*. Ez a legnagyobb jutalom nekem és a legnagyobb áldás.

Ezzel foglalom el a püspöki széket. (Hosszantartó, szünni nem akaró lelkes éljenzés és viharos taps.)¹⁵

¹⁵ A leközölt szöveg alapjául az alábbi kiadás szolgál: Dr. Ravasz László dunamelléki püspök beiktatása alkalmából elhangzott beszédek és imák, A dunamelléki református egyházkerület megbízásából saját gyorsírói feljegyzései után összeállította B. Major János vallásitanító lelkész az Országos Gyorsíró Tanács tagja, Budapest, a Dunamelléki Református Egyházkerület kiadása, 1921, 27–39.

RAVASZ LÁSZLÓ
PÜSPÖKI JELENTÉSEI
1922-1948

I. PÜSPÖKI JELENTÉS

1922. október 21.

Ravasz László (első sorban balról a második) 1922-es ócsai villámlátogatása alkalmából – „Csak futólag említem meg, hogy a két körúton kívül meglátogattam Ócsát, gyönyörű árpádkori templomának ismertetése céljából Möller Károly műegyetemi professzor úr által odavezetett kirándulás alkalmából.”

Nagyméltóságú Elnök Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Ovidius elbeszélése szerint, midőn Deucalion és Pyrrha, az irtóztató özönvíz után a kihalt, iszapba fült földre újra ráléptek: remegő kézzel emelték fel a földről a halottak tetemkeit s hátuk mögé dobták. És íme, a lehulló csontok új, erős emberekként, a régiekhez méltó nemzedékként szökkentek talpra. Folytassuk ezt a műveletet mi is s emlékezzünk meg halottainkról, tudván azt, hogy a mi Megváltónk él, ki utoljára a mi csontjaink felett megáll és végrehajtja hármas csodáját: a magához szólított lelkeket megfényesíti és bevezeti sok hajlékai közül abba, amit számukra elkészített; omló poraikat dicsőséges testbe feltámasztja ama napon; végül üresen maradt helyükre új embert küld s benne közli mindenre elégséges erejét. Három galambosz fej hiányzik sorainkból, akiket oly jól esett körünkben látni, tudni. Gróf Dégenfeld Lajos urat 1922. január hó 7-én kísértük ki a sziráki kastélyból utolsó útjára, a családi sírboltba. Négy évtizeden át volt a vértessaljai egyházmegye gondnoka, 46 éven át az egyházkerület tanácsbírája s mindig ugyanaz volt: bölcs és vidám, gondos és nemes magyar úr. Patriarchalis lényében volt valami magányos vonás, puritánságában sok előkelőség, derült életfelfogásában sok komolyság s talán ez ellentétek tették egyéniségét olyan harmonikussá. Legyen pihenése csöndes, emlékezte áldott! – Időrendben a második, de méreteiben a legnagyobb halottunk *Szilády Áron*, halasi református pap, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság rendes tagja, utolsó képviselője annak a nagy generációnak, melynek tagjai a dunamelléki egyházkerület szolgálatában fényeskedve, egyszersmind művelődéstörténetünk klasszikus hőseivé nőttek. Ahol olyan tanárok termettek, mint Arany János, Gyulai Pál, ott teremhetnek olyan papok, mint Szilády Áron. Nagysága kinőtt a jelenkor kereteiből s már életében történelmivé vált. Egy magyar kálvinista vidéki pap, akit a göttingeni egyetem tiszteletbeli doktorává választ, olyan jelenség, amelynek párjáért századokra kell visszamennünk. Szellemi alkatában két ritka vonás egyesült: egyike volt a legpontosabb részletbúvároknak és a legátfogóbb, egyetemes elméknek. Elsőrangú tudós talentum, akiben teremtő költői lélek lakik s ezért nem tudjuk, filigrán¹ akribiáját² csodáljuk-e, vagy nagyszerű intuícióit, amelyekben megragadta és tolmácsolta koroknak, népfajoknak a lelkét. Tipikus magyar tudós, aki nemcsak egy parányi zúgnak a brilliáns ismerője, hanem az egész szellemi életnek egyik született zászlósura. Aki csak fészkén látja a sást, nem ismeri; az ismeri, aki röptét követni tudja. Annál, amit megírt, csak az nagyobb, amivel adós maradt; igazságainál csak tévedései tanulságosabbak. Nemzedékek fognak belőle élni s mikor felélték szelleme ajándékait, tárul elbénk annak fogyhatatlan gazdagsága. Zárkózott, titokzatos egyénisége nyomasztólag hatott a környezetére; nem volna jó a földre szállott ércszobrokkal parolázni, verekedni, tolongani. Rá is elkövetkezett az öreg Toldi tragikumja: robusztus ereje átcsörtetett a fiatal geszten s magányos nagysága szinte pusztító elemi erővé vált. Nehéz jó pásztornak lenni annak, akiben egy oroszlán lakik s a Luther lelke jó vulkánt gyújtani, de nem jó kazánt fűteni. Isten kegyelmes volt hozzá s napja akkor tűnt el az örökévalóság kék hegyei mögött, mikor haragja bíborában égve legnagyobbnak látszott. „Bár sugarait itt hagyta nekünk: könnyezve nézzük, hogy a nap – letűnt”. Merüljön alá az örök irgalom vizeiben s támadjon fellegtelen, villámtalan, örök hajnalra. – A harmadik „vén” a galamböszhajú, üdearcú *Kovácsy Sándor*, a pesti egyházközség főgondnoka és kerületünk tanácsbírája. Huszonöt éven át szolgálta

¹ itt: könnyed

² pontosság, szabatosság

I. PÜSPÖKI JELENTÉS

az ország legnagyobb egyházközségét s közkatona sorból vezérségig vitte. Tetőtől-talpig gyakorlati és akaraterber volt. Elmélet, dogma, világnézet nem kötötte, csak jó ösztöne és lelkiismerete; a jogi formulákat nem nézte sövénynek, nem vette és vetette törnek; a gordiusi csomókat egy-kettőre felgombolyította; nem paragrafusokkal, vagy tekintélyekkel igazolta magát, hanem eredményekkel. Kemény ellenfél volt, tehát hű barát tudott lenni; nem volt diplomata, tehát mindenki tisztában lehetett vele; az egyházat anyagilag akarta felvirágoztatni, tehát a lélek tüzét indirekte jobban táplálta, mint sokan, akik olaj nélkül akarnak lámpásaikkal világítani. A kritikának nem volt hatása rá, mert csak lelkiismeretére hallgatott. A lelke vasláda volt, amit nem lehetett betörni; felvérzett a kéz s kitört a szerszám, amelyik ráütött; de akinek volt kulcsa hozzá, – s egy meleg, jó szó már az volt – bármikor feltárhatta s elgyönyörködhetett gazdagságában. Értékes typusa a magyar lateinernek³, aki egyéni kiválóságával vagyont, rangot szerez s élete javát ingyen egyházának szenteli. Patrónus lón, a munka és példaadás patrónusa. Odafönn találja meg méltó jutalmát s egyéniségéből vessen ki az Úr minden földi, gyarló elemet, a szerinte valót pedig dicsőítse meg. – Nem volt ugyan egyházkerületi közgyűlésünknek alkotó tagja, de mindnyájunknak bölcs oktatója Földváry László vácshartyáni pap, ez a puritán szomjas bűvár, a másszor volt dolgok kutatója és egyházkerületünk történetmondója. Volt valami prófétai az ő múltat kutató szenvedélyében; áldjuk meg hát azt a pillanatot, amidőn két emberöltő erőltető nézése után a szemtől-szembeállítás birodalmába érkezett. Gondolatban tegyünk egy cypruságot a derék szabadkai lelkész: Barsy László korai sírjára és sorozzuk a nevét hősi halottaink közé. Hadd vonuljanak el emlékezésünk fátyolán drága halottaink árnyékai: Sikó Ernő nagypalli, Bajó Károly gordisai, Torcnyai József drávafoki, Fejér Ambrus okorági, Szigeti József csarnotai, Kiss József kákicsi, Széles Áron bajai, Tóth József gyömrői lelkészek és dr. Dósa Zsigmond halasi vallás-tanár. Áldott emlékezetük!

Amint az örökkévalóság távlatából hazafelé tartunk s visszaérkezünk az Isten szántóföldjéről, a temetőből a magunk barázdái közé: egy név és egy dátum áll elénk öröm és hálaadás alkalmául. Az idén húsz éve, hogy egyházkerületünk nagyméltóságú Főgondnokát: Darányi Ignác úr Ő Excelenciáját világi vezéréül pajzsára emelte. Azóta már a negyedik püspök tapasztalja mély és harmonikus egyéniségének áldásait, amiket ő mint munkatárs, barát, ellenőr és inspirátor nemes szerénységgel, de hathatós érvénnyel közleni tud. „Peragit tranquilla potestas quod violenta nequit”⁴ írta mottóul Toldy Ferenc irodalomtörténetének homlokára, midőn az az elnyomatás korszakában a hajnalcsillag igénytelenségével, de a hajnalcsillag ígéreteivel megjelent. Tranquilla potestas⁵ az ő vezéri pálcája is. Van-e szelídebb valami a májusi napfénynél, de van-e, ami hatalmasabb? Őnagyméltósága fényűzésből elrejtí erejét: nem erőszakol, – belsőleg motivál; nem parancsol: meggyőz az igazságával; nem kényszerít, hanem szuggerál, egyszóval: nevel. Sohasem nehezedett rá senkire, de még mindenkit emelt; nem a hatalmában bízott, hanem az igazságában. Nagy politikai művébe egy csomó pásztori elemet vitt bele: úgy akarta jobbá tenni a magyar földet, hogy jobbá tette a szíveket; azért nagy ember, mert látta, szerette, gondozta a kis embereket. Egyházi működésébe viszont belevitte államférfiúi pályájának nagy képességeit és tanúságait: a parlamentarismus eszményi felfogását s a közéleti munka előkelő, klasszikus technikáját. Észrevétlenül is alkot s akkor is érettünk dolgozik, mikor fáradságát pihenni látszik. Most 10 esztendeje, hogy e teremben, élete egyik legnagyobb egyházi alkotásának elkészültekor egyházkerü-

³ szabad foglalkozású értelmiségi, latinus műveltségű ember

⁴ „Mit erőszakkal nem, csöndben és halkán munkálva véghezvihetünk.” (Claudius)

⁵ itt: csendes erő

letünk meghajtotta előtte a zászlót; illő és kedves megemlékezni e kettős dátumról most, mikor tíz év bizonyosságai után még jobban látjuk a mester és műve nagyságát. Köszöntjük őt az Ábrahámnak szóló igével: Megáldalak téged és áldás leszesz. Legyen még sokáig áldásunk!

Itt kell beszámolnom arról a felejthetetlen ünnepről, amelynek keretében 1922. január hó 30-án üdvözöltük az egyházkerület és a református magyar társadalom nevében Szilassy Aladár egyházkerületi tanácsbíró úr Ő Excellenciáját 75-ik születésnapján. Szilassy Aladár úr lelke úgy belenőtt egyházi életünk utolsó emberöltőjébe, a legnagyobb eredményekbe és a legkisebb részletekbe egyaránt, hogy éppúgy nem lehet elválasztani azoktól, mint az igazi háziasszonyt tűzhelye kicsiny és nagy tárgyaitól és személyeitől. A falakba az ő verítéke, ízlése, munkája van beleépítve, az írásos dokumentumokon ott ég az ő tiszta és igaz lelkének sok titkos jegye; megoldott nehézségek hallgatag vallomást tesznek bölcseségéről. A gyermekek és a jobb ifúság mosolyában az ő lelke néz reánk; intézményekben segítsége vált testté; példaadása észrevétlen befolyásol és rábír új meg új embereket és senki sincs, aki ne lenne adós neki biztatásért, tanácsért, segítségért, személyes szolgálatért. Világi létére az ő hangtalan egyénisége ma Magyarország egyik legkülönb református lelkipásztora és egyik legeredményesebb igehirdetője. Milyen gazdag és áldott az a kéz, amelyik nekünk adta őt; mennyi bizalommal kérhetjük, hogy tartsa meg őt sokáig nekünk!

A jubileum hangulatában üdvözöljük egyházkerületünk egyik legrégebb világi tanácsbíróját: dr. Ballagi Aladárt történetírói pályafutása 50 éves évfordulóján. Ballagi Mór fia bárhol égetné is lelkét, mindig a mi fiunk maradna. De Ballagi Aladár tudományos munkássága azért is kedves nekünk, mert széles látóköre, filozófiai átfogásai és a korok lelkét megérintő szelleme őt igazi protestáns történetíróvá tesz, aki a történelmet örök emberi értékek morphológiájának⁶ nézi s múltlátásába éppen ezért mindig valami prófétai elem vegyül. Az a legprotestánsabb történetíró, aki a legigazságosabb s akinek etikai mérővesszője a legmagasabb. Büszkén és hálisan köszöntjük őt!

Új arcokat nem üdvözlünk itt ez alkalommal, de igen régi munkatársaikat új tisztségben. Ezek közül az első helyen dr. Jalsoviczky Sándor úr Őméltóságát, akit a kecskeméti egyházmegye ültetett a gondnoki székbe. Programbeszéde teljesen hű képét adja az ő nemes és értékes egyéniségének: széles látókörének, emelkedett szellemének, nagy tudásának és buzgó hitének. Szavaira a példaadás aranypecsétjét ütötte rá azzal, hogy százezer koronás alapítványt tett félig a teológia, félig a nagykorösi tanítóképző számára. Régi szeretettel üdvözljük őt, aki mindig új hálára ad alkalmat s kérjük Istent, sokáig táplálja lelke által az új gyertyatartóba tett régi lángot.

Itt kell megragadnom az alkalmat, hogy kerületem osztatlan örömeinek adjak kifejezést Petri Pál Őméltóságának a protestáns ügyek államtitkárává történt legmagasabb kinevezése fölött. Nagy intelligenciája, hithűsége, eddigi szolgálata, puritán egyénisége minden református emberben azt a meggyőződést kelti, hogy ilyen a nem látszatra dolgozó, keveset beszélő, tenni tudó protestáns kultúrpolitikus. Mennyivel több okunk van az öröme nekünk, dunamellékieknek, kik őt, a Petri Elek fiát s a Török Pál unokáját, egészen a magunkénak vallhatjuk. Egyházunk anyai büszkeséggel tekint fiára s anyai szívvel bízik a fiú hűségében és hálájában!

Amily örömmel tölt el a Petri Pál megérkezése, éppen olyan nyugtalanságot okoz a másik, adminisztratív államtitkárnak: Dr. Imre Sándornak gyors szabadságolása. Reméljük, hogy rövid időre kell nélkülöznünk fontos őrhelyén ezt a kiváló férfit, az egykori református tanárt, ma az ország egyik legjelesebb, legnemzetibb és legethikusabb kultúrpolitikusát.

Kitekintve jó szomszédaink, atyánkfiai portájára, két név köti le a figyelmünket. Meskó László ny.

⁶ Itt: alakulás, formálódás

államtitkáré az egyik, akit ez év tavaszán választott meg a tiszai ág. hitv.⁷ evangélikus egyházkerület felügyelőjévé s pár hónap múlva annyi szép reménye romjain át kísért ki a temetőbe. Íme, midőn áldásunk utolérné, már könnyeink is megérkeznek koporsójára. A másik név a Kis Istváné, akit a csonka dunáninneni egyházkerület választott püspökké. Köszöntsük őt szeretettel, megemlékezvén az ígéret-ről: neked adom a földet, amelyet örökségül bírtak a te atyáid.

Egyetemes Konventünk múlt évi működéséből – elhagyván azokat, amelyek külön tárgyként szerepelnek munkarendünkön – ki kell emelnem három dolgot. Egyik a lelkesi nyugdíjnak és a lelkészözvegyi járulékoknak tisztesre való emelése. A mai idők mindennél jobban bizonyítják, hogy az anyaszentegyház anyagi bázisát csak a hívek áldozatkészségének élő tőkéje adhatja meg. Hol van most az, aki járadékokból, kamatjövedelemből meg tudna élni? Hatalmas leckét ad az idő arról, hogy a Gondviselés ténye a legrealisabb világgazdasági törvény. Csakhogy a Gondviselés olyan tőke, mely az áldozatban képes kamatozni. A papi nyugdíjasokról és özvegyekről sem lehet a nyugdíjintézet által gondoskodni. A megoldást Jakab apostol mutatja, mikor így szól: „A tiszta és szeplőnélküli istentisztelet az Isten és Atya előtt ez: meglátogatni az árvákat és özvegyeket az ő nyomorúságokban” (Jak. I. 27.), amihez Pál ezt fűzi: „Mindenkivel jót tegyetek, kiváltképen a ti hitetek cselédeivel.” (Gal. 6. 10.) Nem győzöm eléggé hangsúlyozni, hogy papi özvegyeink nyomora tőlünk kéretik számon s kívánám, keseredjék meg szánkban a kenyér, míg éhezők vannak ezek közül! Nem tudom eléggé dicsérni az egyházmegegyék derék kezdeményezéseit, amelyek máris szép eredménnyel jártak s rámutatnak, hogy egyöntetű és országos rendezéssel milyen nagyszerűen lehetne ezt a kérdést megoldani a gazdasági helyzet konszolidációjáig! – A másik nagyjelentőségű dolog volt a protestáns tabori püspökség megszervezése s református részről az első betöltés alkalmára szóló jelölés megejtése. A ritka egyértelműséggel s felelősségünk teljes tudatában megejtett jelölés kezeskedik arról, hogy ez a nagyfontosságú, reprezentatív állás jól lesz betöltve. Örömmel tölt el, hogy ez a tisztán egyetemes szempontot tartó jelölés kerületem két kiváló papját sorozta be. Harmadik fontos műve volt a Konventnek az, hogy kimondotta a belmisszió bizottságok szervezését konventtől le az egyházközösségekig s ezzel egy döntő lépést tett arra felé, hogy egyházi közéletünk centrumában a lelki megépítést, az egy szükséges dolgot helyezze.

Mielőtt áttérnénk egyházkerületünk szorosán vett belügyeire, lélekben zarándokoljunk egy oltárkőhöz, amelyet régi dicsőségünk repkénylevelei borítottak el, most titkon sírt könnyek ezrei harmatoznak be. Bethlen Gábor főiskolája Nagyenyeden október első napjaiban ünnepelte alapításának háromszázadik évfordulóját. Eszünkbe kell vennünk, mit jelentett nekünk háromszáz éven át az az iskola, mely kegyes alapítójának szavai szerint azért fundáltatott, „hogy Isten nevének dicsőségét terjeszteni, országunkban a szabad tudományok gimnáziumait létesíteni s a növendékkorúakat oktatni lehessen”. Mint egy óriási lelki szűrő, szívta fel a néplélek szűz talajából a legértékesebb elemeket s azokat szellemével átítatva, kiművelve bocsátotta vissza a nemzet szolgálatába. A Bethlen Gábor távolba tekintő szelleme arról is gondoskodott, hogy az ő neveltjei egyetemes, de személyi és örökös nemességet nyerve, leszármazóikkal együtt, beleidegeztessenek az élő nemzetbe, a nemességbe. Hány fényes neve van a magyar kultúrtörténetnek, amelyre az aranymárkát a Bethlen-kollégiumban nyomták rá. Mennyi vihart látott már ez az intézet; dúlta fel török-tatár, égette fel német és oláh; vagyonát elkobozta az erőszak, – de fönixként élemedett meg mindig hamvaiból. Tövisek közé plántált liliom volt, amelynek töve a vérázott magyar földbe nőtt bele, de virágos szárai túl értek a magyar határokon. Párizs-Pápai kérő szavára angol áldozatkészség mentette meg, amire egy század múlva azzal felelt az intézet, hogy

⁷ ágostai hitvallású

Kőrösi Csoma Sándort adta az angol világmisszióknak. Most újra ott áll ez az intézet vagyonatól megfosztva, mint a magyarság elpusztítására hozott földbirtokreform áldozata s a negyedik századba a lét és nem lét küszöbén át lép. Gondoljunk reá szeretettel és áldással s ne feledjük el az abiturusoknak⁸ adott nemesi oklevél paroláját: *Arte et Marte dimicandum!*⁹

Egyházi törvényeink a püspök kötelességei között az egyházmegyék látogatását emeli ki. Az elmúlt évben két egyházmegyében tettem látogatást: a felső baranyaiban és a tolnaiban.

Baranyába a felszabadulás örömeinek friss perceiben mentem, hogy a szerb megszállás, kommunizmus és belső megerőtlenedés által megkísértett, sőt sokhelyt megrontott néplelket felemelni és szárnyra kelni segítsem. Sok helyütt még el hervadtak Magyarország kormányzójának útjára szórt virágok, kevés helyen még volt alkalmam átélni a felszabadulás viharos örömeinek utórezgéseiben is hatalmas érzelemhullámain. Megilletődve jártam a magyar reformáció klasszikus földjén s hallgattam a kövek kiáltásait, a nagy emlékek ihletéseit. Utamon zengett a zsoltár s harsogott belőle a Sztárai lelke; nem is tudnak sehol úgy énekelni, mint Baranyában. Megrendül a magzat az anyaméhben e zsolozsmába szűrt mennydörgés gigászi kinyújtózkodására s viharvert arcok sötét foltjain átüt az a szeráfi vonás, amit a két van Eyck testvér tudott megfesteni a híres genti oltárképen. De a hajdani dicső múltból csak ez az emlék maradt meg, mint ahogy a rengeteg öle még sokáig zúg, ha tova is száguldott már a vihar. Ne adja Isten, hogy kezdjen elhalni ez a zsoltár! Pedig a jelek erre mutatnak. Zrínyi dala jut eszembe:

*Más faj állott a kibunytt helyére
Gyöngye fővel, romlott, szívtelen.*

Baranya népét két kórság pusztítja: a díjlevélharc és az egyke. Amíg az állami támogatásra való berendezkedés során el nem következett az adócsökkentési segélynek sokszor a népakarat és a gyülekezeti életosztón ellenére való behozatala, Baranya földje fehér kenyeret termelt az Úr szolgálai számára. De mióta egy *ecclesia pressa*¹⁰: a vérbe, könnybe tepert magyar református egyházban behozott az a lényegében gyülekezeti és életellenes gondolat, hogy az egyházi adót az állam fizesse: a Sátán megvetette a lábát ezen a földön. Világos lőn, hogy a lelkipásztorok a pénz mai értéke mellett 3-4 ezer koronából nem élhetnek meg, nem élhetnek meg annak a tízszerezéséből is. Bornemissza Péter hányattatásainak tarka során sűrűn változó gazdáinak „*victus et amictus*”¹¹ szavakban foglalta össze díjlevéligenyét, már pedig a 30-40 ezer korona nemhogy ruházatot, de egy-két hónapra való élelmet is alig ad. Az egyházmegye még a megszállás alatt az 1908-ik díjlevelet állította vissza s felhajtására az akkori politikai hatóság jogsegélyét itt-ott igénybe vette. A világháború alatt és a kommunizmus miatt hitetlenné vált nép, miután lelkében elszakadt az a szál is, amelyik eddig az egyházhoz fűzte, de amelyik csak a szélcsendben képes lehorgonyozni az élethajót s nem a viharban: az új civilizációban balgató fővel annyira sem érezte papja nélkülözhetetlenségét, mint egy falusi lódoctorét, ennél fogva sok helyen a legridegebb negáció álláspontjára helyezkedett. Ugyanannak a lelkipásztornak, akit ezelőtt tizenöt évvel szűk esztendőkből, gazdasági válságokban a tenyerén hordozott s neki teher alatt görnyedve s büszkén és boldogan szerzett gondatlanságot, ma, bankóhalmazán ülve, jóléttől elzsírosodott szívvel a naponkénti kenyeret sem hajlandó megadni. A húr egyre feszült, sokhelyt elszakadt s ma már kegyetlen bérharcban

⁸ itt: végzett hallgató

⁹ „művészettel és fegyverrel küzdeni”

¹⁰ megszorított egyház

¹¹ itt: alapvető életszükségletekre vonatkozó

áll egymással szemben pásztor és gyülekezet. Hiába a zsinat okos és bölcs törvényhozása, mely a pap jogos érdekeit teljes erővel védi, viszont igényeit szeretettel és a lelki élet nagy érdekeire való apellálással mérsékeli; hiába volt az én magam emésztő esengésem, feddőzésem és terhes próféciam, amelyek *akkor* egyik-másik gyülekezetre mély és szemmel látható hatást tettek; a helyzet ma sem jobb, mint tavaly, sőt az esperesi jelentés bevallása szerint rosszabb. Ma Baranyában nem lehet simán papot választani, mert a gyülekezetek nem írják alá a díjleveleket. Semmi sem könnyebb, mint a törvénykönyvre ütni s azt mondani: a jogi igazság mellettünk van s aki nem fizet örömet, majd fizet a végrehajtónak. Ezt megteszem én is, megtettem eddig is, s konok keménységgel hajtom a törvény ígája alá azokat a megátalkodottakat, akik nem méltók arra, hogy reformátusoknak neveztesse nek. De nem lehet gyülekezetépítés elve az, hogy „fiat iustitia, pereat – ecclesia.”¹² Az, hogy egy egyházból valamely megromlott nemzedék rajszámra tér ki csak arra az egyházra lehet közömbös, amelyiknek van elég missziói ereje a második nemzedéket missziói hatalmával visszahódítani.

Csak az az egyház nézheti dacos keménységgel a kapuján kitódulókat, amelyiknek megvan a jogcíme a még keményebb, még dacosabb prófétai reménységre: a maradék megtér. De térítettünk-e meg az ige erejével tizedrésznyt abból a számból, amelyet a kenyér és jog miatt elvesztettünk? Azok, akik most eb ura fakó kiáltással elhagyják az ősi hajlékot, előbb-utóbb porrá válnak; gyermekeik, unokáik más, szelídebb, hívebb lelkek lesznek, de nem a mi házunk népe lesznek. Ne nyugtassuk meg magunkat azzal, hogy hulljon a férgese; ez nem keresztyén elv; ha Jézus is ezt vallotta volna, nem lett volna megváltás a világon. Ne tereljünk el a dolog lényegéről a figyelmet azon való háborgásunkkal, hogy az áttérőket befogadó egyházak lefelé való licitálással megszegték a kívánatos szolidaritást; igaz, jó volna ezt is becsületes egyezményrel világosan szabályozni: a kérdés éle az, hogy híveink pénzkérdés miatt *elmehetnek* tőlünk! Nem díjlevélkérdés ez; az csak napfényre hozta; a tény az, hogy a májusi zöld leveleket a vihar sem tudja letépni a fáról s előbb a törzs szakad ketté, azután hervadnak le róla a levelek; míg októberben az avar levelek az őszi szélnek már a zizzenésére is tömegestől hullanak le. A tény az, hogy ahol ilyen jelenségek vannak, az az ág elszáradt. Ma vagy holnap, ezért vagy azért, de a levelek útrakelnek s igaza van Herczeg Ferencnek a Bizáncban: „Száz ezer pap imája gyöngye arra, hogy fajához kösse a hulló levelet.” *De egy prófétai szó elég arra, hogy ki-virágoztassa az Áron száraz vesszejét.* Vitatkozhatunk arról, hogy ki a hibás ebben az elszáradásban: mi-e, atyáink-e, vagy ők is, mi is együtt; de a döntő kérdés az, mit tehetünk mi, hogy megváltozzék a helyzet? Tudunk-e újra lelkeket megragadni, összetörni, foglyul vinni a Jézus Krisztusnak? Tudjuk-e újra előtérbe állítani az egy szükséges dolgot, tudjuk-e nélkülözhetetlenné tenni az ígét s az ige által magunkat? Meg tudjuk-e újra hódítani az elveszett lelkeket s miről tudunk lemondani ezért a célért? Választanunk kell: Isten egyik kezében kenyeret, a másikban lelket nyújt felénk; ha a kenyeret választjuk, elvesz a lélek s utána örökre elfogy a kenyér; ha a lelket, a kenyér ideig való megfogyatkozás után bőségesre nő. Tudom, hogy sokan azt mondják erre: „kemény beszédek ezek, kicsoda érthetné ezeket?” – pedig akkor is, most is így állott a dolog: nem azért nem értik, mert kemény a beszéd, hanem azért kemény, mert nem értik. *Baranyában nem a díjlevelekért, hanem a lelkekért kell megvívni a csatát* s nemcsak a baranyai szolgálóknak, hanem mindnyájunknak, mert ez mindnyájunk ügye, felelőssége, bűne és feladata.

A másik nagy veszedelem, amely Baranyában, de Tolnában is, különösen a Sárközön dúl: az egyke. Nem mondom el, milyen mély megindultsággal, haraggal, keserúséggel, felfellobbanó és kihunyó reménységgel küzdöttem ellene. Áldott emlékü elődöm: Szász Károly, akinek látogatására a dereshajú nemzedék még jól emlékszik és sokszor még beszédei alapigéjét sőt vezérgondolatát is idézni tudják, szintén

¹² „legyen igazság, még ha belepusztul is – az egyház”

mindent megtett, amit az ige hatalmával földi bizonyosságtevőnek meg lehet tenni. Az egykerendszer igen bonyolult társadalmi tünemény. Minden esetre van benne egy csomó gazdasági elem: nagy béke korszakban, földre éhes, nagybirtokok közé ékelt kisgazdák között lépett fel, s ma is fő motiválója az osztatlanul maradó birtok. Ezért nincs olyan nagy gyökere proletár vagy iparos társadalmakban, Mindjárt utána jó az erkölcsi ok: az anyaság terhétől való félelem. Schopenhauer mondja, hogy ha a fajfenntartásban csak a kötelesség kényszerének volna szava, mint pld. az adófizetésben s nem szólna bele az ösztön a maga vad lobogásával, félszázad alatt kipusztulna a világ. Ha valaki rájött, hogy az élet legnagyobb hajtó erejét csak a maga érdekében használja ki s isteni, világteremtő következményeit kikerülje: csak teljes lelki átváltozással, újjászületéssel lehet az anyaság martyrumos szertartására megnyerni. Beleszövődik egy csomó kulturális tényező: minél míveltebb, annál igényesebb; minél igényesebb, annál gyávább. Fellelhető benne a tömegpszichológiai tényező: helyi szokássá válik, a hagyomány, a népdivat idolomává¹³ nő s szinte tudatalatti kényszerrel uralkodik a lelkeken. Bizonyára elkeveredett benne jó sok ismeretlen phylogenetikai¹⁴ élettani törvény: a kiháló fajták dekadenciájának törvényszerűsége. Végül, de nem utolsó sorban: a vallásnak morális befolyásolásra való elégtelensége. Ez az elemzés nem teljes, de mutatja, hogy mily összetett jelenséggel állunk szemben, s milyen lelkiismeretlenség ezek közül egyet kiragadni s demagóg-propaganda következtetéseit vonni le belőle. Azt a statisztikailag igazolt ténytet, hogy a szláv faj szaporább, mint a germán, a germán szaporább, mint a román, az ipari munkás szaporább, mint a földművelő, a katolikus szaporább, mint a protestáns, bűnös dolog arra a *propagandára* használni fel, hogy a szlávval szemben tűnjön el a germán, az ipari munkával szemben szűnjön meg a földművelés, a katolicizmussal szemben pusztuljon a protestantizmus. Ha Magyarországon csak az a vallás az államfenntartó s minden más átkos nemzet-destructio¹⁵, amelynek hívei a legnagyobb születési arányszámot mutatják fel, akkor alighanem pravoszlávoknak kellene lennünk a destructio elleni védekezésünkben, viszont azt, hogy a katolicizmus milyen arcanum¹⁶ az egyke ellen, ékesen bizonyítja – Franciaország. Azt, hogy az egyke magyar református talajon kezdődött el, csak azt mutatja, hogy egy virágzása tetőpontjára ért, anyagilag és kultúráilag fejlett, zárt fajtába és zárt társadalomba kapott bele a halálos kór, amelyik terjed tovább a kevésbé fejlett, más vallású községek között is. Az így gyérülő zárt társadalom réseibe tódul bele a nagyobb társadalmi nyomás súlya alatt a bevándorló, cseléd- és proletárelem, s ha az utóbbi az előbbivel azonos életkörülmények között huzamosabb ideig fog élni, fájdalom, inficiálódni¹⁷ fog. Felekezeti oka az egykének nincs; a felekezetek csak egy ponton jöhetnek be a disputába: melyiknek volt ereje az egykét úzó nemzetséget – s itt azon fordul meg a dolog, hogy éppen azt a nemzetséget, a mely a bűnbe belemerült – metanojára¹⁸ bírni? Ilyet pedig eddig – hallomásból mondom – egy-két családdal csak szektárius alakulatok értek el, éppen azon vonásaik és energiáik révén, amelyekben a protestantizmus eleven erői: a hitnek a morális befolyásra elégséges ereje jobban érvényesül, mint a meglanyhult történeti egyházakban. Amelyik percben a mi református egyházunk az újjászületés gyakorlati érvényét újra a középpontba tudja helyezni, azonnal eléri azt az eredménytet, amit vallásos motivációval egyáltalán el lehet érni. Nem a reformátusság oka az egykének, de a református vallás lehet az egyik megszüntetője. Egymaga azonban sohasem lesz

¹³ bálvány

¹⁴ itt: törzsfajlódási

¹⁵ rombolás

¹⁶ itt: csodaszer

¹⁷ itt: elfertőződik

¹⁸ megtérés

I. PÜSPÖKI JELENTÉS

elégleges. Minden tényezőnek össze kell fognia az eredmény biztosítása érdekében. Ezek közül talán az első volna az örökösödési törvény olyan megváltoztatása, amely szerint a szülők teljes vagyonát csak 4 gyermek öröklí; két gyermek csak felét, egy gyermek csak negyedét; az el nem örökölt részek vagy telepítésre, vagy olyanok között való kiosztásra fordíthatnak, akik négy gyermeknél népesebb családok sarjadékai. Azután a gyermek számának emelkedésével tetemesen csökkenő adókulcs behozatala. Sokkal erősebb orvosi ellenőrzés és magzat elleni bűnök fogalmi meghatározásának kiterjesztése a fogamzás elleni bűnre is. Ma már ez a kérdés nemcsak a magyarság létkérdése, hanem a református egyház becsület ügye is.

Baranyai útban a szó szoros értelmében vett egyházlátogatást nem végeztem, csak pásztori és igehirdetői körút volt az. Katádfán, Sellyén, Zalátán, Kémesen, Harkányban, Siklóson, Turonyban és Pécsen volt az a 8 gócpont, ahová összejöttek a környékbeli gyülekezetek szolgálói, vénei és hívei. Mindennél istentiszteletet tartottam, küldöttségeket fogadtam, délután a presbyterekkel adhortációt¹⁹ tartottam. Találkoztam az egyházmegye minden hivatalosával, minden presbyterével s a hívek nagy részével. Utam külső ékességeit, díszeit elmossa az idő emlékezetemből, de kitörülhetetlenül él lelkemben az én baranyai református népemnek ragaszkodó, bizodalmas lelke, a szeretetnek felém csapó melege s az Ige hatalma alatt átélt ünnepi órákban a Szent Lélek galambjának szárnyútése. Nincs a világon semmiféle szertartás, symbolum, tekintély, ami méltóságban és erőben felérjen az Ige méltóságával és erejével. Sohasem éreztem úgy, mint egyházlátogatási utaimon, mennyire szükséges volna egy új falusi igehirdetési typus megalkotása! Ha nem vigyázunk, igehirdetésünk is liturgismus lesz, pedig nekünk liturgiánk is csupa homiletikum²⁰kellene hogy legyen.

Rendszeres *canonica visitatio*²¹ tolnai egyházmegyénkben tartottam augusztus 25-től szeptember 16-ig s ez idő alatt minden egyházközséget sőt a nagyobb leányegyházközségeket is meglátogattam. Ide már előre megküldöttem a részletes kérdőíveket, amelyek az egyházközségek külső és belső életének minden vonatkozásait a részletekig kitudakolják és elénk tárják. Munkaközben jöttem rá, hogy ezeket az íveket még ki kell egészítenem. Személyi lappal, mely a lelkészek, tanítók életrajzi adatait, minősítését, közéleti és irodalmi munkásságának nevezetesebb adatait tárják fel s az egész kerületre kiterjesztve megadják a kerület összes hivatalosainak matriculáját.²² Fotográfiákkal, mely a templomot, iskolát, klenodiumokat,²³ egyházi intézményeket ábrázolják s idő múltán rendkívül becses történelmi emlékké válnak; végül egy külön és bizalmasan kezelendő kérdőívvel, mely a lelkész vagy tanító sáfárkodásáról, egyéni charismairól számol be. Módját ejtem, hogy e kérdéseket az esperes urakkal alaposan megbeszéljem.

A tolnai egyházmegye általában véve megnyugtató képet mutatott. Az adminisztráció simán és biztosan folyik; az egyházmegyei elnökség intencióit megértik s vezéreikkel híven és bizalommal követik. A jelenlegi esperes szelíd, de hathatós kormányzása alatt az egyházmegye lelkészi kara teljesen megújult; majd minden paróchián, talán kettő kivételével, fiatal lelkész áll a munkában. Díjlevélharcok csak ritkán fordulnak elő s talán csak egykét helyen (Kajdacs, Kölesd) a nép szükkeblűsége miatt, aminek az volt az oka, hogy annakidején a lelképászorok nem kaptak az adósegélyen, hanem megelégedtek a régi jó díjlevelekkel, amelyekben ilyen bölcs tételek voltak: „*hal a papnak elegendő, rektornak a fele*”

¹⁹ buzdító jellegű áhitat

²⁰ itt: igehirdetés

²¹ egyházlátogatás

²² itt: adatait

²³ sákramentumok kiszolgáltatásához szükséges tárgyi eszközök

(Gerjen). Az ilyen imaginarius arithmetika²⁴ mellett sokkal inkább megvan a tisztos mód, mint az újonnan szerkesztett szövevényes konvenciók mellett. Az általános kérdésre: a nemzetiségi, felekezeti és a polgári, politikai hatóságokhoz való viszonyokra vonatkozólag mindenütt megnyugtató választ kaptam. Az istentiszteletekre vonatkozó kép a rendes: a hívek általában véve járják a templomot; télen inkább, mint nyáron, nagy ünnepeken teljes, vasárnapokon kevesebb számmal. A hétköznapi istentiszteletek lassankint néptelenek; az úrvacsorával élők száma a megkonfirmáltaknak átlag 8–10 százaléka, ami kevés; egyházi áldás alul idősebb, vagy özvegyi renden lévők helyenkint szeretik kivonni házasságukat; a házi istentiszteletek már csak emlékezetben, vagy itt-ott kivesző gyakorlatban élnek; az intelligencia általában nem tud, vagy nem akar énekelni. Mindezeket egybefoglalva meg lehet állapítani, hogy az ősi hit és az ősi kultusz még állja a próbát, de azért látszik, hogy az idő árja észrevétlenül mossa a drága szigetet. A pásztori és belmisszió munkát tudakoló kérdésekre adott feleletek azt mutatják, hogy az ilyen irányú munka még mindig sokak előtt felesleges plusznak látszik s az egyéni kezdeményezések nem mutatnak egyöntetű rend- és tervszerűséget. Ifjúsági egyesületek, vallásos összejövetelekkel kevés helyen találkoztunk; a presbiterok pásztori munkát alig végeznek, egyházfegyelem nincs gyakorlatban. Természetes, hogy ahol találtam ilyesmit, annál inkább megbecsültem. Ma más világot élünk, mint atyáink; új módszerre és új lélekre van szükségünk. Régen a templom révén mindenkit elértünk; ma azért folyik a harc, hogy a templom újra lelki kohó lehessen. Majd minden gyülekezetben van elemi népiskola; fájdalom ezeket nem láthattam munkaközben, nagyrészt az idő rövidege miatt; de akarom látni minden veteményes kertünket s tudni akarom, ki a jó tanító. Olyan földről jöttem, ahol nem lehetett megfelekedni róla, mi a jó református iskola. Az egyházak anyagi helyzete általában jó, a hívek áldozatkészsége kielégítő s különösen harangra jókedvűen adakoznak. Szeretik a harangot, mert beszél hozzájuk s igazi anyanyelvükön szólal meg. Igen sok helyt kellett ismételnem a kerületnek azt az utasítását, hogy a javadalmasok illetményét fizető földeket ne az illető javadalom, hanem az egyház nevére írják. Mindenütt érdeklődtem az iránt, hogy mennyi a gyülekezeti teherviselés arányszáma? Ez a szám úgy jön ki, hogyha az összes szolgáltatmányok értékét osztjuk a lélekszámmal. Ebből láttam, hogy ez a szám sokszor a háromezer felé jár, de a nagyobb résznel az ezeren felül, míg Budapesten alig éri el a százat. Nem mondok vele újat, ha közlöm a megfigyelést, hogy minél szegényebb a gyülekezet, annál szebb és eredményesebb a munka. Nagyon kedvező benyomást tett rám Szekszárd, szép pásztori munkájával; Alap és Dunaföldvár hősies erőfeszítésével, a sárközi gyülekezetek, Dunaszentgyörgy, Dorog rendezett jó módjukkal. Szomorú napom volt Bátán, ahol a lelki és erkölcsi dezoláció²⁵ nyomait láttam, melyet a pásztor – immár a második nemzedékben – rossz példaadásával növel; fájdalommal láttam a czecei, szép gyülekezetnek ólnak is gyöngye iskoláját, melyet a hatóság bezáratott. Feljegyzem kézzel írt ígéretüket: 2 év múlva új iskolát szenteltetnek velem. Utam külső ékességeit itt sem emlitem; a szeretet és bizalom oly közvetlen és változatos formában nyilvánult, hogy állandó üdőségben tartotta lelkünket a különben nagyon fárasztó és rendkívüli munkát kívánó úton.

Mindkét körútam kedves kötelességemmé teszi, hogy hálás köszönetemet fejezzem ki az egyházmegyéik elnökségének, munkatársaimnak és a közigazgatási hatóságoknak. Nagy Imre esperes és Benkő Gyula gondnok Baranyában, Kátai Endre és Benedek Sándor Tolnában, tolnai utam alatt Szabó Károly, Kováts J. István, Forgács Gyula egy. ker. aljegyzők az egyh. m. főjegyzőkkel Göde Lajossal, Takács Ká-

²⁴ itt: képzetes számok

²⁵ pusztulás

I. PÜSPÖKI JELENTÉS

rollal derekasan kivették részüket a munkából és a fáradságból. Hú, figyelmes útitársam volt mindenütt Kis Ödön püspöki titkár.

Egyébként az egyházmegyékben – amint az esperesi jelentések kaleidoszkópjai mutatják – egymást kergeti a fény és árnyék. Külső Somogy három gyülekezetében 161 kitérő volt, Érsekcsanádán 58 hívünk lett nazarénus. De hálával jegyzem fel, hogy Irsai Károly 65 ezer K, Szilassy Aladár 50 ezer K²⁶ adott a szegény theológusok alapjára; az erzsébetfalvai Kálvin-Szövetség 250.000 Kval az imaházat kibővítette; Dabasi Halász Móric 260.000 K adott egyházi célra; Szemere Huba és Jalsoviczky Károly 100-100.000 K alapítványt tettek, fülöpszállási egyházközségünknek özv. Kovács Istvánné egy budapesti házat és a kunszentmiklósinak özv. Csupor Sándorné ugyancsak egy házat hagyományozott, Martinovics Pál 100 darab Kunszentmiklós-Szabadszállás takarékpénztári részvényt 60.000 K értékben. A kölcei iskolára Horváth Sámuel amerikai lelkész 48.300 koronát gyűjtött, Alagon Szilágyi Vincze 100 ezer koronát adott templomra. Mándy Sámuel adakozásai sorát 300 ezer K-val gyarapította, Kisharsány 940 ezer Kval tornyot építtetett, Alsónyék, Szekszárd majdnem egy-egy milliót adott harangokra, last but not least²⁷; Balázs András és felesége 2 és fél milliónyi vagyonát a mohácsi egyházközségre testálta. Az olajos korsó csendesen, áldottan buzog.

Csak futólag említ meg, hogy a két kőrúton kívül meglátogattam Ócsát, gyönyörű árpádkori templomának ismertetése céljából Möller István műegyetemi professzor úr által odavezetett kirándulás alkalmából és Kápolnásnyéket az ott rendezett vérteljai lelkészi konferencia alkalmával s mindenütt szent szolgálatot végeztem. Többi időmet a budapesti gyülekezetek felkeresése foglalta le, ahol különböző alkalmakkor rendes lelkészi szolgálataimon kívül 152 esetben végeztem igehirdetői munkát.

Még csak azt említem meg, hogy a múlt év folyamán meglátogattam a budapesti főgimnáziumot és a Baár-Madas leánygimnáziumot. Minden osztályban, minden tanárnál, minden tárgyból hospitáltam, részt vettem az ifjúság önmivelő munkájában s csoportonként pásztori igehirdetésben foglalkoztam velük, a látogatás végén pedig az igazgatótanács előtt részletesen beszámoltam tapasztalataimról. Kifogásaimat megtettem, utasításaimat megadtam, itt azt jelenthetem, hogy mindkét iskola derék munkát végez s méltó büszkeségünk tárgya.

Külföldi szemlélnkre átvezető szomorú, fekete hídul említsük meg az alsóbaranyai-bács-szlavóniai református egyházmegyét. Lélekben itt van velünk s a véres csonk, ahonnét levágták, egyre jobban fáj. De kezd élni és hozza gyümölcsseit az új talajban. Anélkül, hogy hozzánk való viszonyát egyáltalában érinteném, beszámolok róla és jelentem, hogy a S. H. S. királyság területén lévő összes református egyházak egy korporációt alkotnak. Esperesül megválasztották Klepp Péter torzsai lelkészt, ki kiváló munkatársaival hősies erőfeszítéssel látott hozzá egyháza külső és belső megszervezéséhez. Az egyházmegyét felosztották két alesperességre s a baranyai részen Szalay Antal kopácsi lelkészt, a bácskai részen Ágoston Sándor bácsfeketehegyi lelkészt bízták meg az alesperesi teendőkkal. Megalkották az egyházmegyei tanácsot, mint közbeeső közigazgatási és igazságszolgáltatási szervet és az elnöki hatáskört megosztották, illetve kiszélesítették. Például szolgálható canonica visitatio kérdőpontokat állítottak össze s intenzív, kötelező belmisszió munkásságot kezdettek. Intézményesen bevezették az egyházfegyelmet, iratterjesztést, néplapot, utazó lelkészeket állítottak be s most foglalkoznak két nagy árvaház létesítésével, végül: megindították a mozgalmat egy protestáns diakonisszaképzőintézet érdekében. Legnehezebb kérdésük a vallástanítás: minden iskola állami s a lelkészeknek az iskolákba belép-

²⁶ magyar korona (pénznem)

²⁷ végül, de nem utolsósorban

ni sem szabad. A vallástanítást csak állami tanítók végzik s ezért „megtörténik nem egy helyen, hogy református gyermekeinket római katolikus vallású tanító részesíti hitoktatásban és a tanítást görög keleti vallású tanfelügyelő őrzi ellen”. Lelkészképzésük nincs s tőlünk nem vihetnek lelkészt.

Jelentőségénél fogva ki kell emelnem május 8-tól június 6-ig terjedő skóciai utamat. A skót egyesült szabad egyház continentalis bizottságának meghívása folytán mentem el a május 20-án és követő napjain tartott egyházi nagygyűlésekre. Ugyanakkor részt vettem a londoni északi egyházmegye közgyűlésén és a skót államegyház General Assembly-jén, valamint a Presbyteri Világszövetség keleti ágának közgyűlésén. Mindenütt alkalom adatott, hogy magyar református egyházunk helyzetéről szóljak és meleg, rokonszenves nyilatkozataikat egyházunk képviselőjében fogadjam. Skóciai utam szerzője James Macdonald Webster úr volt, a mi hű és igaz barátunk, akinek a magyar ügy és a magyar igazság érdekében tett fáradozásait sohasem tudjuk megköszönni. Neki tulajdonítom, hogy az én igénytelen személyemben a Dunamelléki kerületnek kijáró tiszteletadást és figyelmet mutattak s irántunk érzett sympathiájukban megerősödtek. Örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy őt, akit most skóciai barátai 25 éves lelképásztori jubileuma alkalmából meleg ünneplésben részesítenek, e nevezetes évfordulón második hazája és első gyülekezete nevében szívből üdvözlöm. Mi ismerjük őt. Láttuk, amint közöttünk munkálkodott példaadóan, mint a skót misszió lelkésze s köszönjük neki a Vörösmarty-utcai szép polgári leányiskola megépítését; tudjuk, mit tett értünk, mikor odakünn, hatalmas testvéreink között rajta kívül senki sem volt, aki szavát felemelve értünk s ő megtette azt saját népszerűsége árán is; tapasztaltuk jóságát, mikor a nagy ínségben garmadával jött a szeretetadomány az ő buzgólkodása nyomán s azóta is untalan érezzük, hogy hű és igaz barátunk, hibáink keresztyén feddője, igazunk bátor szószólója. Szálljon felé áldáskívánásunk!

Köszöntsük nemes és tudós utódját, W. Beveridge urat, kit 1922. március 26-án Macgregor glasgowi professzor iktatott be állásába s ugyanakkor a konvent és a Dunamelléki kerület melegen üdvözölt.

Legyen szabad itt külföldi vonatkozásainkról szóló részben beszámolnom arról a nagyfontosságú eseményről, hogy amerikai református egyházaink nagy része a Reformed Church of the U. S. of A. – az amerikai Egyesült-Államok református egyházához csatlakozott, egy kis része független egyházközösség lett, egy töredék pedig az episcopalis egyházzal keres kapcsolatot. A konvent örömmel és áldáskívánással bocsátotta el a Ref. Churchhöz csatlakozó egyházakat s kimondotta, hogy a velük való lelki kapcsolatot az új alakulat hivatalos szervei útján fenn akarja tartani. A független gyülekezeteket figyelmeztette az egységben nyilvánuló erőre, mely egyedül képes megőrizni amerikai egyházaink nemzeti jellegét, végül az episcopalisokat intette, hogy a presbyterianus és episcopalis rendszer dogmatikai és gyakorlati eltérése miatt minden testvéri támogatást csak Istentől vett egyházi jellegük érintetlenül maradásának határáig vegyenek igénybe.

Örömmel üdvözlöttük körünkben a holland Gereformeerde Kerk illustris vezetői által Budapesten, 1922. április havában rendezett holland magyar konferenciát. Miután a magyar református egyház a benne küzdő teológiai vagy gyakorlati irányok különbözőségének ellenére is – hála Istennek – megőrizte egységét: egyforma szeretettel fogadhatja mind a két holland testvéregyház képviselőit s készségesen tanulja el tőlük mindazt, ami jó s kálvinizmusunknak javára válik. Az említett konferencián tanulságosan domborodott ki az élő, munkás és hitben gazdag egyházi princípium sok áldott következménye s épen azért hálásak lehetünk a rokonszenves bizonyágtevők iránt, kiknek hozzánk való szeretete máris felettebb gazdag a cselekedetben.

I. PÜSPÖKI JELENTÉS

Nagyjelentőségű az amerikai református denominációknak²⁸ az a vállalkozása, hogy az európai egyházak segítségét külön missziómezőül ismerték fel s egyöntetű munkával kívánják szolgálni. Elvül állították fel, hogy az európai protestántizmusnak a segítséget történelmi egyházaik útján nyújtják, hogy lelki segítséget nyújtanak s csupán ennek az érdekében anyagit, végül, hogy nem eltartani, hanem lábraállítani akarnak. Ennek a vállalkozásnak vezető férfait tiszteltük körünkben dr. Good, dr. Beach és dr. Schaffner urak személyében, kik augusztus havában látogattak meg mindent, míg előre küldött társuk: Laky Zsigmond new-brunswicki magyar presb.²⁹ lelkész majdnem egy éven át élt közöttünk, hangyaszorgalommal végezve terepfelvételi és anyaggyűjtési munkálatait. Most várjuk autopsiajuk³⁰ alapján hozandó határozataikat és intézkedéseiket. De már most beszámolhatok arról, hogy dr. J. Good 750 dollárt küldött a kezeimhez – ami effective a Magyar Földhitelintézetnél helyzetetett el – azzal, hogy ez összeg terhére a dunamelléki egyházkerület belmissziói munkáját megszervezzük s kilátásba helyezte, hogy 5 éven át fogja folyósítani ezt a segélyt. Belmissziói bizottságunk e tárgyban megteszi a hivatalos előterjesztést, én itt csak arra szorítokozom, hogy néhány elvi kijelentést tegyek. Egyházi életünk utolsó két évtizedében az összes spirituális kérdések közül a belmisszió problémája foglalkoztatta leginkább úgy az elméletírókat, mint a publicistákat és a közvéleményt. Nem csoda, ha ez a nem túlságosan egyszerű kérdés rendkívül bonyolulttá vált s mivel egy csomó hatalmi és kényelmi, tehát személyi kérdéssel szövődött össze, valóságos Erisz-almája lett. Ha annyi gyakorlati munkát végeztünk volna, mint amennyi elméleti vitát állottunk ki róla, ma már nem lenne belmisszió, mert az igazi belmisszió, mihelyt megvan, feleslegessé teszi önmagát. Pedig a kérdés elvi oldalában alig van a felfogások között különbség. Belmisszió alatt általánosságban értendő az egyháznak az a tevékenysége, amellyel önmagát egyesek és intézmények által hitvallása szellemében építi; különösen minden olyan tevékenység, ami a gyülekezeti kultuszon, vallásos nevelésen, külmiszió és jogi, meg gazdasági tevékenységen kívül esik. Gyökere az egyetemes papság értelmében vett pásztorlás és e pásztorlásnak intézményekben való prolongálódása.³¹ Tehát az igazi belmisszió nem egyéb, mint megszervezett és teljesen kifejlesztett gyülekezeti élet a maga egyetemes rendszerében. Ideális gyülekezetben nincs belmisszió, mert felesleges. De ideális gyülekezeti élet nincs a földön, mert az egész emberi életet nem lehet a gyülekezetbe beletagolni éppúgy, mint az Alpesekeket a svájci faluk határaiba. Mivel vannak nagy gyülekezetközi képződmények, pl. tanuló ifjúság, katonaság, munkásság, amelyek egységes életet élnek; nagy társadalmi nyomorúságok, amelyek minden gyülekezetet egységesen érintenek: pauperismus,³² alkoholismus, leánykereskedelem, hitetlenség, tudatlanság, stb., kell, hogy legyen olyan gyülekezet-, sőt egyházközi tevékenység, amelyik ezt a munkát külön, collective egyetemes: városi nemzeti, vagy világcentrumok szerint végzi el. Ezeknek függetleneknek kell lenniök a gyülekezetektől és az egyházaktól, mert különben feladataikat elaprózzák és a grandiózus tervet összetörik. Ezek azok a fonalak, amelyekkel Isten a gyülekezetileg és egyháziilag kiképzett sokaságot egy élő vallásos társadalomba összeköti. De két lényeges kívánalom van. Az interkonfesszionális³³ belmisszió munkásai valamely élő, öntudatos konfesszionális élő, öntudatos tagjai legyenek, mert különben nem tudnak igazi munkát végezni épen úgy, mint hitem szerint nem jó állami tanár, vagy rendőr az, aki nem élő, öntudatos gyülekezeti tag, bár életfeladata nem konfesszionális munka. A másik az, hogy az interkon-

²⁸ felekezet

²⁹ presbiteriánus

³⁰ boncolás

³¹ itt: kiterjesztés

³² nyomor, mélyszegénység

³³ felekezetközi

fesziónális, vagy társadalmi misszió feladatát csak akkor oldja meg, ha a felkeresett és megmentett lelket egy élő gyülekezet anyai ölébe helyezi. Tehát legyen, aki adja ezt a lelket s legyen, aki vegye. Ne tartsa meg magának, mert a társadalmi misszió közlekedési munka; ha valaki ottragad a vasúton, bizony vagonlakó lesz. Azt hiszem, eddig, az elméleti, a deductív részben egyetértünk.

Más képet mutat a gyakorlat, az inductív út. Tény az, hogy mindenütt, ahol a gyülekezeti élet aláhanyaglott s az egyház élete liturgismusra és adminisztrációra sorvadt, a vallás életösztone vagy a Szent Lélek (e kettő egy alanyt jelel) mindig gondoskodott, hogy e két, rossz szóval „hivatalos”-nak nevezett, egyházi funkció kívül, azok gyakorlójától függetlenül, szabad társulás formájában, önkéntes munkások által folyjon a láthatatlan egyház maga építése. Természetes dolog, hogy e két munka egymásban akadályt és vádlót látott. A liturgus és egyházjogász illetéktelen futkározó atyafinak nézte a szabad belmissziói munkást, akinek létezése is dühbe hozta, mert nem tudjuk megbocsátani azt, ha valaki önként elvégzi azt, amit mi tudatosan elmulasztottunk. Viszont, a belmisszionárius a szépen zengő liturgusban és ügyesen adminisztráló egyházi kisbíróban akadályt, sőt ellenséget látott s mivel miatta nem boldogult, nyögött egyet s külön gyülekezetet csinált. Egyszer egyik fél, máskor másik fél volt kevésbé hibás s így váltogatva hozzájutottak egy kis relatív igazsághoz, amelyik mindenkinek szarvát még nagyobbra növelte. Belejárzott az, hogy a szabadok egyre jobban a pietizmus és szekták felé tolódtak vagy jobban mondva: ott megrekedtek, míg a hivatalosak az orthodox, vagy racionalis klerikalizmus felé sodródtak s mikor így el volt készítve a talaj, csak egy pár publicistára volt szükség, hogy a vita elvi magaslatra emelkedjék, az ügy pedig beleessék a sárba.

Mi itt a tennivaló? Nem új érveket, hanem új tényeket dobni bele a vitába. A dunamelléki egyházkerület – mert de te fabula narratur³⁴ – megindítja a maga gyülekezetépítő munkáját teljes erővel a kálvinizmus történelmi és hitvallási szellemében. Élő gyülekezeteket akar teremteni Budapesten ép úgy, mint Baranyában, amelyben mindenki dolgozzék, de mindenki Krisztusnak a református egyházban vallott akarata, értelme és szelleme szerint s nem nyugszik addig, míg az élő gyülekezetek nagyszerű sejtrendszerét ki nem építette. Mindenkire számít s mindenkinek munkát ad, aki vállalja ezt a feladatot, akármilyen teológiai, vagy gyakorlati irányhoz tartozott eddig. Épen olyan kedves volt neki az, aki eddig csak distingvált, de nem dolgozott, mint aki dolgozott de nem distingvált. Meglevő belmissziói munkák ellen támadólag fel nem lép, csak ha támadtatik általuk, s hálával ismeri el azt a munkát, amit egyházi interregnum alatt Isten az ő anyaszentegyházáért a szabad egyesületek útján végez s várja az időt, midőn hűségese kezükből átveheti a neki őrzött kincset. Vigyázni fog, hogy csak akkor vegye át, mikor majd képes lesz tovább gyarapítani. A szabad belmissziói munka vezetőit a maga lelki exponenseinek³⁵ tekinti: felelősséget érez értük, de felelősséget vár tőlük; büszke rá, hogy anyjuk, de számít fiúi hűségükre és hálájukra. Közös értelemmel vonja meg működésük határvonalát és sajátos munkamezőjükön Istentől rendelt helyetteseinek és képviselőinek tekinti őket. Siet kiépíteni azt a kapcsolatot, amelyen át az általuk megnyert drága lelkeket a maga pásztori gondja alá, gyülekezeti szervezetébe felveheti. Alázattal fogad minden intelmet és kritikát, de miután tudja az Isten Igéjéből, hogy Jézus Krisztusnak, a mi Urunknak és Megváltónknak megtisztított, igaz ismeretét vallja s a tökéletes keresztyén élettypus birtokában van, ha gyarlón tudja is megvalósítani ezt: mindazokat, akik közötté hitét gáncsolják, módszerét elvetik s vele szemben más gyülekezeti elvet követnek: jobb meggyőztetésük reményében szeretettel magától idegennek s ügyére ártalmasnak vallja. Mindenek felett bizalmat vár és nyújt minden

³⁴ „rólad szól az ének” (Horatius)

³⁵ képviselő

őszinte léleknek és lélektől s hangsúlyozza, hogy a helyzet tisztázásához inkább munkával akar járulni mint szóval. Egyelőre nem beszél arról, ami volt, mert azt mindenki tudja, sem arról, ami lesz. Mert azt senki sem tudja, arról beszél, aminek lennie kell s azt igyekeznek meg is csinálni.

Általános külföldi összeköttetéseinkről annyit jelenthetek, hogy azoknak szálait tovább fogni kedves kötelességemnek ismerem. Nemcsak azért, mert abból már eddig tetemes áldás származott, amiről alább számolok be; nemcsak azért, mert nemzetünknek ma nagyobb külpolitikai szolgálatot nem tehetünk, mintha minél több sympathikus személyiséget küldünk ki, hogy azok minél nagyobb sympathiát ébresszenek ne maguk, hanem ügyünk és igazunk iránt, hanem azért, mert az Ige egyházainak világszolidaritása történelmi tényné kell hogy váljék. Az egyetemes emberi kultúra ösztönszerűen érzi, hogy a megtisztított keresztyénségnek azt az óriási differenciálódási folyamatát, mely a hit és egyház terén négy század alatt végbement, egy épen olyan nagy integrálódási folyamatnak kell követni, amely a szeretet elvét a társadalmi praxis útján valósítja meg. Az a sok száz hitvallásárnyalat és felekezet, amely a protestantizmus talaján támadt, tulajdonképpen nem egyéb, mint a protestantizmus virtuális színgazdagságának kibontakozása mindaddig a határig, míg minden vallásos típusnak és igénynek teljesen megfelelő történelmi módszerek, felekezetek állanak elő. De ugyanakkor tudunk és éreznünk kell, hogy e számtalan történelmi módszer egy nagy élő egységnek: a *léleekben* (s nem sakramentomban, vagy intézményekben) *való keresztyénségnek* a szétfejlődése, amely nem azért ágazik szét, hogy az egyes ágak egymástól távol, vagy egymással szembe kerüljenek, hanem azért, hogy a törzs annál jobban kiadja virtuális, diadalmas életerejét. De ezt csak akkor van jogcímünk reményelni, ha mi magunk itthon az Ige egyházainak lelki egységét fenn tudjuk tartani. Természetes, ez lehetetlen azokkal az alakulatokkal szemben, amelyek, mint szekták, a mi egyházi életünket támadják meg; de annál kívánatosabb és lehetőbb a történelmi protestáns egyházakkal szemben. Legelső sorban a testvér evangélikus egyházra gondolok. Sok mindenkinek lehet érdeke, hogy közénk éket verjenek, egyedül nekünk nem az. Azért testvéri szívvel, őszintén szorítsuk egymás kezét, mint akik tudják, hogy sokkal jobbaknak kell lennünk, hogysem egymásról rosszat gondoljunk. Ne engedjük, hogy emberi gyarlóságainkból fegyvert kovácsoljanak eszményeink és törekvéseink tündöklő tisztasága ellen. A sátán módszere kitűnő: gyanakodás, féltékenység és érzékenység az, amire számít; ellene a bizalomnak és a hibák őszinte meglátásának van ereje.

Világosan látom, hogy a másik nagy keresztyén egyházban, a római katolicizmusban két irány küzd egymással: a mérsékelték és túlzók iránya. A mérsékelték képesek áldozatra és önmegtagadásra, a túlzók – mint mindenütt a zélóták – árulásnak tartják a megértést, sőt a létező törvények tiszteletét is. Ennélfogva nekünk kettős feladatunk van: a túlzókkal szemben keményen megállani, ha kell, a gályáig; a mérsékeltékkel szemben megmutatni a még nagyobb megértést, hálát és önmegtagadást. De ezt a két dolgot összekeverni nem szabad.

Még mindig kérdés a kooperáció kérdése: kooperáció a felekezetek és kooperáció a világnézetek között. A kooperáció szó politikai technikus terminus; politikusok találták fel és ők is használják. Mi úgy fogjuk fel, hogy nekünk, református keresztyéneknek kötelességünk minél reformátusabbaknak és minél keresztyénebbeknek lenni. Isten úgy rendezte el körülöttünk a világot, hogy míg mi önmagunkat kifejítjük, azonos úton haladunk mindazokkal, akik velünk közös célok felé törekcsenek. Párhuzamosan vonulunk fel protestáns testvéreinkkel; egy csomó nagy dologban épen a lényegesebbekben, együtt haladunk a katolicizmussal; nem egy kérdésben szolidárisoknak érezzük magunkat az örök emberi eszményt, a tiszta humánus munkáló szabadságáramlatokkal is. Ha arról van szó, hogy az erkölcsi komolyság, a prófétai hit életformáló szenvedélye, Krisztus királysága érvényesüljön, senki

sincs konzervatívabb, mint mi. De ha az forog szőnyegen, hogy az emberi méltóság, a lelkiismereti és politikai szabadságok, az egyenlőség, egyéni érték érvényesüljön, senki sincs szabadabb, mint mi. Mi mindig ugyanazok vagyunk, azért látszunk mindig másnak, mert különböző pontról ítélnék meg, mint a mértföldmutatót, amely aszerint van elől vagy hátul, jobbról vagy balról, hogy merre áll tőle az, aki nézi. Minél jobban kidolgozzuk a protestantizmus vertikális dimenzióját, mely a mélység és magasság vonalát adja, annál jobban tisztázódnak a horizontális dimenzió adott pontjai. Egy dolog azonban bizonyos. Egész emberi kultúránk válságban van, mert kiélte magát. Bár nem fogadom el Spengler híres könyvének eredményeit (*Der Untergang der abendländischen Kultur*³⁶) annak az igazságát mégis érzem, hogy minden kultúra egy színezett *Weltgefühlnek*³⁷ a szétfejlődése és emberi alkotásokban való megtestesülése. Az is igaz, hogy mostani kultúránk még mindig egy pogány *Weltgefühlön* épül fel: az élv és hasznosság világnézetén és azért fog összeomlani, mert nincs biztosítva benne az örökkévalónak, az isteninek prioritása. Az ember a világot akarja felélni s ezért felemészti a világot. Nem veszi észre, hogy egy nagy polyp az, amit meg akar enni, csak akkor, mikor már maga lesz prédája önnön ragadományának. Nincs más menekvés, mint ezzel egy új *Weltgefühl*t állítani szemben: az önmagáért létező Isten nagy világérzését s a szolgálatra, áldozatra építeni fel a kultúrát. Anthropocentrikus kultúra helyett theocentrikus kultúra; tehát a világnak újjászületése a nagy kultúrválság megoldása. Nem vetek sok időt bele s a Szentírásnak eschatologikus,³⁸ apokalyptikus könyvei lesznek a legaktuálisabbak. Az idő érik reá; de érünk-e reá mi? Nyílnak-e lassan fel a hit gyermekei, melyek egy összeomló világ véres, füstös résein át új eget és új földet lássanak?

Nemzetünk életére tekintve ki, megnyugszik szemem egy napba öltözött ifjú alakján: a százéves Petőfin. Csodálatos lényében dallá vált mindaz, a mi magyar és emberi; zengő pillanattá, ami örök és örökké a pillanat. Ő a testbe öltözött magyar hangulat, minden lehetőségével és gazdagságával. Fáradt, daltalan, hangulatnélküli szívek, menjetek és töltözzetek be e zengő forrással; siket és néma edények, habozzék fel bennetek a dal, mint ahogy a korszok megtelnek a hegyek lelkével: a forrással. Sík magyar róna, ki megmaradtál, miután levágták hegyeidet, telj meg a Petőfi lelkével, ezzel az áradó, hódító lélekkel, amely túlcsap önnön korlátain s visszaszerzi, ami belőle elszakadt. Rongyos, vedlett magyar: nézd ezt a rongyos, vedlett falusi bohémot: fenségebb és királyibb, mint minden cserkoszorús, koronás hős. Mennyi erő, akarás, mennyi fiatalság van benne: megifjodunk, mert ifjúságából történelem fakad. Olyan szabad, mint egy kalandor, csupa askesis³⁹ és erkölcsi fegyelem egész lényé, mint egy szerzetesé. Forradalmár, aki többet épített mint Palladio; mindig új és mindig a régi; vértócsává vált égi csók, – vérfolt, amiből örök rózsza nőtt. Benne mindent megtalálunk ami magyar, megtaláljuk magunkat, megtaláljuk egymást.

Kérem jelentésem tudomásul vételét.

³⁶ Oswald Spengler: *Der Untergang des Abendlandes* (A nyugat alkonya), 1918.

³⁷ világhangulat, -érzet

³⁸ az utolsó időkre vonatkozó

³⁹ önsanyargatás

II. PÜSPÖKI JELENTÉS

1923. november 17.

„Július első napjaiban Újvidéken voltam, a World Alliance of the international friendship promoting through the churches [Egyházi világszövetség a nemzetközi barátság elősegítése érdekében] balkáni konferenciáján.”
(Ravasz László az ülő sor jobb szélén)

Nagyméltóságú Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

A Dunamelléki Egyházkerületnek az az esztendeje, amelyről jelentést kívánok tenni, nem volt külső eseményekben gazdag. Egy nagy esemény ment végbe benne; az, hogy folyt a hűség és csendes munka minden nehézségeivel, de minden áldásaival. Odakünn a mezőn sem szoktak rikító események lejátszani, sőt baj, ha lejátszanak; hanem erjed a föld televény kebele, hull az áldott harmat, süt a jóságos verőfény s millió csira megindulásából újra végbe megy minden esztendőnek egyszerű, óriás csodája, az, hogy az elvetett mag kenyeret hoz. Nem állítom, hogy ez a kép a mi egyházkerületünk múlt esztendéjére mindenben talál. Nem tudom megmondani, hány mag maradt meddő, hol hatalmazott el a konkoly és hol maradtak aszott pusztaságok a megmunkált földön. Mindezeket csak az örökkévalóságból néző s minden emberi látásnál különb erejű isteni szem tudná megpillantani. Minekünk érezni kell a Márk evangéliumában megírt gazdaember bizakodó kockázatát: alszik és felkel, éjjel és nappal, a mag pedig kihajt és felnő, a gazda nem is tudja miképen. Most, amikor tekintetemet magvetésünk mezőin legeltetem, mindenkéfelett ennek a törvénynek természetfeletti természetességét szeretném háládatos szívvel érezni és éreztetni.

Halottaink

Emlékezzünk először azokról, akik örökre elmentek közülünk. Közülök Nagy Imre felsőbaranyai esperesnek hirtelen eltűnt, kedves alakja fogja meg szívünket. Elnöktársam öxellenciája említette, hogy legutolsó találkozásukkor különös melegséggel ismételten búcsúzkodott tőle, mintha e búcsúzással a fogyó együttlétet óhajtotta volna meghosszabbítani. Volt is külsején az utóbbi időben valami, ami arról beszélt, hogy fejfáját valahol már faragni kezdték; de azért nem tudta ezt ő sem és mi sem. Nagy kék szeme, amit annyiszor borított el a könny és annyiszor gyűjtött ki a lelkesedés, világolt tovább a régi hűséggel és bölcseséggel. Szikár alakja könnyen sürgött és forgott, halk csendes szava jóságos energiával beszélt, követelt és tanácsolt. Állotta a küzdelmet lobbanó temperamentumához mérten nagy fegyellemmel; bizott érzékeny lelkének keserű tapasztalatai ellenére is nagy hiedelmével, csak szellemének néha egy-egy váratlan szárnycsapása mutatta, hogy vándormadár lelke indul a hosszú költözésre. Munka közben esett össze, kezébe belefagyott a pásztorbot amellyel majdnem egy emberöltőn át mint esperes, egy egész hosszú életem át, mint hűségű pásztor terelgette nyáját. Legnehezebb időkből állott meg őrhelyén. Sokszor reáborult a börtön vagy a halál árnyéka, de ő az maradt idegen uralom alatt is, aki volt. Az a jó pásztor, akinek képében járt, akinek irgalma kifogyhatatlan, tanácsai csodálatosak, kegyelme örök, vegye kebelébe megváltott lelkét és vigye be az örök dicsőség csillagos legelőjére. – Nevezet szerint említtem Sárközy Sándor kiskunlacházi lelkészt és Fülöp Sándor halasi főgimnáziumi tanárt akiket az Úr őrhelyükről váratlanul hazahívott. Emlékeztük legyen áldott, haló poraik a boldog feltámadás reménysége alatt és dicsőséges napjaig csendesen pihenjenek, lelkük találjon kegyelmet az Örök Bíró előtt a hű és igaz bizonyoságnak az Alfának és az Omegának szószóló közbenjárására.

Egyéb személyi adatok

A munkának és harcnak mezejéről, ahol mi tusakodunk, visszavonult a jól megérdemelt nyugalom fügefá lugasába, egyházkerületünknek három kiváló munkása. Az egyik *Apostol* Pál kunszentmiklósi főgimnáziumi igazgató, aki nemcsak az ő kicsiny iskolájának volt hűségű és bölcs igazgatója, hanem tudott szolgálatokat tenni egyházkerületünk egész tanügyének. Az állam, amely súlyt helyez a külső

II. PÜSPÖKI JELENTÉS

klasszifikálásra, őt az V. fizetési osztályba sorozta s úgy vitte át a nyugalom kenyerére. Mi, akiknek ilyen osztályozásra sem módunk, sem kedvünk nincs, szeretetünkbe zárjuk, tisztelettel köszöntjük és megáldjuk a hű szolgát élete alkonyán. Ennek az alkonyatnak verőfénye aranyozza meg a hátralevő napokat és éveket még nagyon soká. A másik *Benkő* Gyula, baranyai egyházmegyénk érdemes gondnoka, aki testi és lelki erejének általa érzett, de általunk soha nem tapasztalt csökkenésére való hivatkozással gondnoki tisztéről lemondott. 45 éve állott egyházmegyéje szolgálatában s ebből az utolsó 10 évet a gondnoki székhelyen töltötte. Törhetetlen buzgósággal, odaadó szeretettel dolgozott egész pályafutásán keresztül. Fáj nekünk helyét üresen látnunk, ahol pedig, mint szolgálatban legidősebb gondnokaink egyike, az elsőik között világolt. Istentől vett talentumaival hűségesen sáfárkodott, állásának becsületét, személyének tiszteletét szerezve, most pedig mindnyájunk meleg köszöntésével övezve tűnik el szemünk elől a jól megérdemelt pihenés csendes otthonába. Különös megilletődéssel búcsúzunk el érdemes vértessaljai esperesüinktől, *Lévay* Lajos úrtól. Az ő distingvált¹ fehér egyénisége, tiszta, bölcs és jó lelke, egyik világossága volt a Dunamelléki Egyházkerületnek, mióta ideült a zöld asztalhoz, mint újonnan választott egyházkerületi aljegyző. Azóta mindig hűnek és mindig jónak láttuk, a többre biztatás emelkedő lépcsőzetén. Szelíd volt, mint a galamb, okos volt, mint a kígyó. Most, amikor fáradtan, közülnök félreállni készül, kívánom, ereje újuljon meg, mint a sasé, szárnyaival emelkedjék égi magasságokba. Bízom abban, hogy őt csak azért engedjük ki az egyik ajtón, mint fáradt esperest, hogy másik ajtón, mint legfrissebb tanácsbírákat, majd örömmel köszöntsük.

Vértessalján egy kemény ifjú daliát köszöntünk: *Varga* Sándort, az új esperest. Sokat várunk tőle, imádkozunk érte és megáldjuk bejöveteletét. – Személyi memorabiliánk végére hagytam örömünk kifejezését, egyházkerületünk egyik-másik illusztris tagját ért kitüntetés felett. Benedek Zsolt egyházkerületünk legfiatalabb tanácsbírája még az év elején fő kormánytanácsosi kitüntetést nyert s ebből az alkalomból intézőbizottságunk melegen köszöntötte őt, a méltó apának méltó fiát ki munkában, szolgálatban és szívünkben szakadatlanul nő. Ugyancsak fő kormánytanácsossá neveztetett ki Takáts József egyházkerületi főjegyző úr is. Csendesen szedi horgonyát és oldja kötelét az élet ezüst révében a mi kedves öreg főjegyző barátunk. Mosolyogva búcsúzik ettől is, attól is és csodálkozik, hogy tőle nem búcsúzik senki. Mi rózsát dobunk a csónakjába s neki új munkát adunk, hadd tartsa még közöttünk minél tovább a hű, erős munka, ha a becézgető szeretet és fiúi kímélet marasztani nem bírja. Köszöntsük *Varga* Nagy Istvánt, felsőbaranyai tanácsbírátsága 25-ik évfordulóján, *Vargha* Gyulát 70-ik születésnapja alkalmából. A legmagyarabb és legethikusabb bárd fehér haja és borús poézise kedves ellentétet mutat; s bizonyára ő is sóhajtja:

*De ha dallásban lelkem átífojdnék,
oh, ha még egy olyat énekelni tudnék!*

Kívánjuk neki is, magunknak is ezt a dalt! Még csak azt jelentem, hogy Kerecsényi Zoltán a solti egyházmegyében zsinati rendes taggá, dr. Imre Sándor a tolnai egyházmegyében világi póttaggá választatott.

Egyetemes egyházi életünkben minket érdeklő nevezetes mozzanat az, hogy a protestáns tábori püspökség kérdése végleges megoldást nyert és az állás betöltötött református részről *Soltész Elemér*, nagybányai lelkész és királyhágói egyházkerületi főjegyző, illusztris személyével. Ismerjük őt Loistól és Eunikától fogva (II. Timótheus 1:5) és szívből örülünk, hogy a nemzeti hadsereg nagy református

¹ itt: előkelő, finom

kontingensének pástorlása épen az ő kezére van bízva. Valamint annak is, hogy az ő színes és gazdag egyéniségével a magyar közélet arénáján újra találkozunk. Remélem, hogy egyházi életünkben is mindig csak egy kézfogásnyira lesz tőlünk az ő vezéralakja.

Külföldi relációk. A világprotestantizmus

Kedves kötelességemnek tartottam az idén is ápolni a külföldi testvéreinkkel való kapcsolatot, s erőmhöz mértén valamivel hozzájárulni a világ-protestantizmus katholicitásához. Ma a protestantizmusnak egyik legtöbbet tárgyalt kérdése és leghatározottabban érezhető tendenciája épen ez. Egyházak, amelyek a történelem folyamán meghasonlottak és egymástól elszakadtak, ma hűségesebben ápolják az egyesülés reményességét, mint valaha. Az amerikai evangéliumi keresztyénség keresi az érintkezési pontoknak hogy léleekben, intézményekben, erejét jobban koncentrálni tudja és kiemelve történelmünknek egyik nagy akadályozó tényezőjét: a megoszlast és versengést. Sőt vannak mozgalmak, amelyek a világ-protestantizmusnak konfesszionális egységesítésén munkálkodnak és talán nem ismeretlen dolog, hogy a Róma ellenes keresztyénségnek két nagy történelmi ága: az episcopalismus és az orthodoxia közös nevezőre kívánja hozni önmagát. Presbiteriánus körökben pedig mind erőteljesebben kialakul az a gondolat, hogy egy központi „presbiteriánus vatikánus” megszervezése mindennél fontosabb feladat.

Kétségtelen dolog, hogy a világ-protestantizmus egységére a közeljövőben, amikor még egy, a sákrámentumos és az igés keresztyénség közötti végső mérkőzésre van kilátásunk, nagy szükség van. Az is kétségtelen dolog, hogy a világ-protestantizmusban a legegységesebb és a legkeményebb blokk a kálvinizmus. Ennélfogva először a kálvinizmusnak a nagy egységesítésére van szükség. Meggyőződésem az, hogy a presbiteriánus világszövetség is sokkal akcióképesebb és viharállóbb lesz, hogy ha a kissé külsőleges presbiteriális alapeszme helyett lassanként a belső princípiumot, a kálvinizmust teszi önmagára nézve uralkodó és szervező elvvé. Ezzel a presbiteriánus világszövetségnek erőteljesebb hitvallásos lendületet lehetne adni, viszont nagyon szilárd jegedesési pontot lehetne teremteni az ezer és egy darabból álló evangéliumi keresztyénségnek jelenleg kissé kaotikus állapota számára. Ez annyival inkább lehetséges, mert az erőteljes kálvinizmusnak határozott irenikus² és kohéziós természete van. Nem kálvinizmus az sem, amelyik más hitű protestáns testvéreinek szemébe port hint, az sem, amelyik paprikát.

Külföldi segélyezés

A világprotestantizmushoz való viszonyunkat általánosságban az jellemzi, hogy még mindig inkább az adakozó szeretet, mintsem a lelki közösség szálaiból szövődik. Ennélfogva fejlődési iránya csak az lehet, hogy a külföldi segélyakciók lassanként leszerelődő munkája helyett a lélek egységében való kölcsönös megtermékenyülés és együttes munka következzen be. Mi nagyobb és buzgóbb külföldi testvéregyházainknak a lelkére szorultunk reá jobban és állandóbban, mint jószívvel adott filléreire és minden filléren csak akkor van áldás ha vele lélek jön és lélek közöltetik. Vigyáznunk kell arra hogy egyházi életünk autochton legyen és a magyar őstalból táplálkozzék. Borzasztó volna egy olyan kálvinizmus, amit nem a Szent Lélek, hanem a külföldi segélyek táplálnak s amelyik a segélyek megszűntével olyaná válna, mint a visszahúzódo árban szárazon maradó halak. Hangsúlyoznunk kell, hogy mindazok a barátaink, akik Magyarországot meglátták és segítik, ebben velem egyértelemmel vannak, tehát ha e téren eddig valamelyes fogatkozás mutatkozik, tisztán rajtunk múlt. Három nagy kálvinista mezőről folytak hozzánk a segélyek forrásai: skót testvéreinktől, kik itteni missziójuk révén az idén is hűséges

² békéltető

II. PÜSPÖKI JELENTÉS

támogatóink és barátaink voltak. Jól esett, hogy a magyar kálvinizmus képviselőjében Debreczen csekély viszonzásul dísz doktorrá kreálta Webster Macdonald urat. A holland Gereformerde Kerk részéről, amely egyes itteni buzgó atyánkfia, közöttük legelső sorban Sebestyén Jenő teológiai tanár akciója révén közölte magyar református híveinkkel lelki és testi ajándékait. Itt jegyzem fel annaleseink számára két úrnőnek nevét: Kuiper Katalin és Henrietta önnagyságaik nevét azért, mert ez a két név ezer meg ezer magyar gyermek szívében van örökre beírva. Nemes, kedves keresztyén személyiségük pedig mindnyájunk emlékezetének egyik értékes kincse marad. A harmadik az amerikai Reformed Church volt, amelyiknek egyik vezető egyénisége James J. Good philadelphiai tanár, nemzetünk egyik leghűbb és legnemesebb barátja. Az ő nevével meg kell állanom és reáterelnem egyházkerületem figyelmét. Most már harmadszor hajózza át az Óceánt azért, hogy minket meglátogasson, minden nyomorúságunkról meggyőződjék, kicsiny és nagy gondjainkat arany szívére felvegye. Tudom azt az atyai jóságot, amellyel a mi diákjainknak helyet készít, ellátásukról gondoskodik és valóságos élő Gondviselésé válik számukra. Tudom, ismerem azt a fáradságot nem ismerő propagandát, amit érdekünkben oda át kifejt, szakadatlanul levelezvén, utazván és kapacitálván, – egy amerikai pap, valami Kazinczyra emlékeztető lélekkel. Belmissziói munkák indulnak immár a III. kerületben, s nem tudja a világ, hogy mindez az ő révén. Zsinatokon különös meleg hangon emlékezik meg rólunk, s ügyünket, igazunkat köti olyanok szívére, akik a nevünkön kívül semmit sem hallottak rólunk. Sohasem keres sem feltűnést, sem jutalmat, sem elismerést. Nekem kötelességem volt egyházkerületem történetébe nevét feljegyezni és az atyák előtt szolgálatát megáldani.

A reászorult egyházak segélyezési akciójának egységes megszervezése mindinkább közszükséggé válván, lassanként alakulnak az egyes országokban az úgynevezett segélyezési központok. Így a múlt év folyamán megalakult Magyarországon is, s most ennek a szűrőjén keresztül érkeznek hozzánk a különböző ereken szivárgó és egybegyűjtött segélyek. Még csak azt kell megemlítenem, hogy Good úr és társai buzgólkodásából kb. 20 mm. használt ruhanemű érkezett kezeimhez, budapesti és vidéki szegények, elsősorban szűkölködő belső emberek családjainak felsegélyezésére. A küldemények Budapest parokhiális lelkészi hivatalai között osztattak fel további szétosztásra.

Az én kezemen át érkezett különböző rendeltetésű segélyekről okmányolt elszámolást mutattam be a számszék egy erre a célra kiküldött bizottsága előtt, melynek elnöke: Darányi Ignác, tagjai: Szilassy Aladár, Bernáth Géza és Benedek Sándor.

Itt kell megemlékeznem arról a megtisztelő látogatásról, amellyel a holland református egyház két illusztris képviselője Cramer utrechtli és Böhl groningeni professzor urak tisztelték meg magyar református egyházunkat és ily módon egyházkerületünket is. Meleg testvéri szívvel közeledtek felénk és mi ugyanolyan lélekkel fogadtuk őket, annak a népnek a fiait, amely hozzánk a jelenben a legjobb volt és annak az egyháznak a képviselőit, amelytől a múltban a legtöbb indítást és áldást vettünk. Nagyon szeretném, ha egyházunk között ez a régi kapcsolat újra felelevenednék.

Külföldi utaim

A sorrend kedvéért itt emlékezem meg külföldi útjaimról. Július első napjaiban Újvidéken voltam, a World Alliance of the international friendship promoting through the churches³ balkáni konferenciáján. Hűséggel és önmegtartózással végeztük az eirénépoésis, békességre igyekező munkáját, keresve és hallgatva, melyik lélek és melyik ország ad reá felülről született visszhangot. Ha ez az egyébként nagy

³ Egyházi világszövetség a nemzetközi barátság elősegítése érdekében

keresztyén munka nem lenne más, mint kis spirituális életbiztosítás a béke jelenlegi birtokállományának megőrzésére, nekünk semmi okunk sem volna részt venni benne, de ha ez a munka jobb igazságosságot tart szem előtt és lelki fegyverekkel a Krisztus ügyét kívánja diadalra vinni, méltán számíthat támogatásunkra. A mi zászlóinkon is ott lobog az a felírás, amit a reformáció korában a felkelő német parasztok írtak zászlóikra: Nichts als Gerechtigkeite Gottes!⁴ Újvidéki látogatásom alkalmával kezdet szoríthatam az ottani református gyülekezetek lelkészeivel, vezető embereivel és hirdethettem az ígét magyar nyelven az újvidéki református templomban. Ez már maga is jutalom volt. Mióta ott jártam, fájdalom erősebb, de bizalmam is nagyobb ottzakadt véreim iránt.

Felejthetetlen napokat töltöttünk Zürichben, a Presbiteri Világszövetség keleti ágának nagy-gyűlésén. Örömmel jelenthetem, hogy a világ kálvinizmus figyelme, rokonszenve és becsülése különös melegséggel fordult mi felénk. Az ülés szellemi vezetője, Curtis professzor úr nyomatékosan ismerte el, hogy ez a konferencia a magyar delegátusoktól vett a legtöbbet. Igehirdetésben, referádákban⁵, előadásokban és hozzászólásokban mindenütt ott volt a magyar génius, mint Istennek drága eszköze, az Ő nagy ügyének szolgálatában, amelyik igényeli és megnyeri az egyenjogositványt idősebb és érdemesebb testvéreinek díszes társaságában. A dunamelléki egyházkerületünket rajtam kívül Forgács Gyula és Victor János képviselték, akiknek szolgálataiért, magam részéről köszönetet kívánok szavazni.

Örömmel vettem a hollandiai szigorú református egyház meghívását Utrechtbe, augusztus 18-án kezdődő országos zsinatára és szerencsémnek tartottam, hogy a holland-magyar bizottság figyelme és előzékenysége folytán azzal élhettem is. A holland szigorú református egyháznak meg van a maga történeti adottsága és ebből folyó viszonya az ottani népegyházzal. Mindez csak történeti érdekességgel bír reánk nézve. Minket érdekel és tanít az a nagy gyakorlati tény, hogy ez az egyház a maga teológiai zárt egységében Isten országának milyen áldott munkása és a kálvinizmusnak milyen érdekes és tiszta típusa. Ma a kontinensen az egyetlen kálvinista egyház, amelyik komolyan veszi a kálvini tiszta gyülekezet ideálját, ha nem is annyira az élet, mint inkább a tan tekintetében. Ez az az eleven és mély vallásos közössége a protestantizmusnak, amely az egyházi princípiumot a legteltesebben és leghatározottabban megvalósítja. Vannak nagy egyoldalúságai vagy túlzásai, de igaz az, hogy Karakter heisst missverstehen⁶; viszont azok az eredmények, amelyeket fel tud mutatni, megérik a teológiai egyoldalúságokat. Ismételten üzeni nekünk ezen egyház azt, hogy a kálvinizmus a legnagyobb élet- és világformáló erő; azt, hogy a lelki-élet tengere az egyház s a látható egyház a láthatatlannak nemcsak eszköze, hanem képe. Üzeni azt, hogy az egyházat csak belső erő tarthatja meg, végül hogy a hitvallás az egyház vérkeringését tápláló szív. De int arra, hogy a mi magyar református egyházunknak megújítását a kovász műszerével és programjával igyekezzünk keresztül vinni és óvakodjunk attól, hogy igen könnyen hitetleneknek minősítsünk olyanokat, akik ugyanazt a hitet vallják mint mi vagy atyáink, csak más teológiát használnak a kifejezésére. Szeretném, ha minél több magyar református lelkész, tanár, gyülekezeti és egyházi munkás kerülne érintkezésbe Istennek ezzel a szántóföldjével, hogy mi is a saját szemünkkel lássuk őket, ők is a saját szemükkel lássanak minket. E tárgyról nem fejezhetem be szavaimat anélkül, hogy köszönetet ne mondjak Sebestyén Jenő teológiai tanár úrnak hollandiai utam előkészítése körül mutatott szíves fáradozásaiért.

⁴ Semmi más, csak Isten igazsága!

⁵ itt: beszámoló

⁶ A karakter félreértést jelent

Belső ügyek

Belső ügyeinkre fordítván tekintetünket, mindenek előtt jelzem, hogy egyházi életünk minden ágáról a szakreferensek jelentései hű képet tárnak a Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés elé. Nem volna teljes tehát ezeknek a jelentéseknek elejükbe vágnom és előadóikat ismétlésekbe döntenem. Magam nagy általánosságban csak annak a megállapítására szorítkozhatom, hogy református egyházunk még mindig nagyon kemény harcot vív a reá nehezedő gazdasági és morális nyomorúságokkal és teljes mértékben érzi ez átmeneti korszaknak minden kínját, de ugyanakkor feladatai nagyságát is. Erről különben elnöktársam Ő Excellenciája megkapó és biztos szavakat mondott.

A magyar kálvinizmus három rétege

A magyar kálvinizmus, a Dunamelléki pedig különösen három típusra redukálható. Egyik az ősi gyülekezetek típusa, amelyek falvakon vagy régi nagy alföldi városokban jelentkeznek. Ezeknek életét a történelem pontosan predisponálta⁷ és az ma is meghatározott keretek között foly le. Tulajdonképpen a legértékesebb, a magyar kálvinizmus televénye, volna ez a réteg. A másik az immigráns vagy diaspora kálvinista gyülekezet, amelyik nagy idegen felekezetű tengerekbe szűrődik be és kezdi el a maga propagációját.⁸ Máról-holnapra támadó gyülekezetek ezek, ahol hirtelen jövő esetleg hirtelen költöző hívők alkotnak sokszor rendkívüli gyorsasággal fejlődő, máskor meg váratlanul visszaeső gyülekezeteket. A 3-ik típus a budapesti gyülekezet, amely a magyar reformátusságra nézve határozottan külön probléma, sőt külön típus. Mindenik gyülekezeti rétegnek meg van a maga veszedelme és kísértése, természetesen a maga ereje és dicsekedése is. De mindent számba véve, fel kell jajdulnom épen az első típusnak az ősi magyar kálvinista rétegnek feltétlenül mutatkozó mállási folyamata felett. Nagy városainkban és kicsiny falvainkban elszórtan és rendszeresen jelentkeznek ezeknek a kálvinista gyülekezeteknek a lassú megritkulása és csendes szétfoslása. Tulajdonképpen az egyke és egy igen csekély kivándorlás, illetőleg átvándorlás pusztítja ezeket a gyülekezeteket. Ha évtizedek eredményét nézzük, bizony, megdöbbentő gyorsasággal. Ha meggondoljuk azt, hogy nem egy, de több száz olyan községet lehetne megnevezni, ahol 100 évvel ezelőtt 800 református mellett 200 katolikus volt, s ma 400 reformátussal szemben 1600 a katolikusok száma; világosan látszik, hogy itt egy óriási csatavesztésről és a kálvinizmus lassú felgöngyölítéséről van szó. Ezekbe a gyülekezetekbe lép fel aztán nem minden összefüggés nélkül az előbbi kérdéssel a díjlevél-harc, amely természetes ott, ahol a népes gyülekezetek által vállalt terheket a csekély számra olvadt unokák csoportja hordozni inkább nem akarja, mint nem tudja. Látom igen világosan, hogy pl. baranyai gyülekezeteink lassú desolatiónak⁹ mennek elébe és elérkezik az az idő, amikor Baranyában a hatvan egy néhány anya-egyházközség helyett 8–10 körlelkészség leend. Ami a másik réteget illeti, a sporadikusan terjeszkedő missziói gyülekezeteket, itt nagyon vigasztaló a kép. Szomjasak, áldozatkészek, minden jóra kaphatók ezek a kis gyülekezetek. Örömmel látok egy-két olyan gyülekezetet is, amelyek főképp ipari munkásság között terjeszkednek és hódítanak. Erre a pontjára, terepére a magyar kálvinizmusnak különösen nagy súlyt kell fordítanunk, mert itt dől el a mi hitünk átütő ereje. A történelem nagy ekevasa, amint végig megy rajtuk és felhányja a magyar ugarnak a feketeföldjét, ezer alkalmat tár a magyar elé arra, hogy elveszett területek és rétegek helyett újakat hódítson meg. Végül, ami a nagyvárosi, budapesti gyülekezetet illeti, csak arra mutatok reá, hogy ennek a legnagyobb problé-

⁷ itt: előkészít

⁸ terjedés, szaporodás

⁹ pusztulás

mája a vallástanítás. A jövődönék jó nagy része ezen fordul meg. A budapesti gyülekezet ezidő szerint nagyobb annál, hogy sem a szolgálatára álló pásztori erők fel tudnák dolgozni. Ezért minden erőt a vallástanításra kellene fordítani, hogy a felnövekvő új nemzedéket nyerjük meg. És itt jutánk el egyházi életünknek egy másik égő sebéhez. Budapest nem tudja vallástanítási feladatait megközelítőleg sem megoldani és e kétségbeesett küzdelemben az állam mérsékelten, a város pedig szinte alig támogatja. Budapest, mint fő-kegyúr, nemcsak a katolikus plébániák, régiek és tetemes újonnan fundáltak, költségeit hordozza gazdag bőkezűséggel mindnyájunk adó-filléreiből, hanem számlálatlan százmilliókat áldoz véglegesített katekhéták egész seregének fenntartásán, s ugyanakkor a budapesti református egyház, amely 100.000 lelket számlál, 12.000 gyermeket heti 900 órán tanít, nevel szigorú vallásos szellemben, ennek az esztendőnek egész folyamán, nemcsak hogy új segítséget nem kapott a várostól, de még a múltban megszavazott összegeket sem tudta a pénzügyi adminisztráció nehézségei miatt felvenni. Nem lehet az, hogy az állam és a város közti vita miatt, a református vallástanítás csődbe jusson. Képtelenség, de úgy van hogy a legnagyobb erőfeszítéssel sem lehet egy ilyen ügyet végre rendeztetni, holott még nem beszéltem olyan hivatalos tényezővel, aki ne akarta volna, hogy rendeztessék. Mindennél jobban mutatja ez a magyar közélet megcsökkenő akcióképességét. Annál jobban esik jelentenem, hogy a kultuskormány e nyomorúságunkban több, mint négy millió rendkívüli segítséggel segített.

Államsegélyek

Az államhoz, illetőleg a kultuskormányhoz való relationknál¹⁰ emlékezetbe idézem, hogy a református egyház az utóbbi 20-30 esztendőben a 48. XX. t.-c. fokozatos végrehajtása folytán ekszisztenciájának egy jó részét az államsegélyre fektette. Bár elismeréssel emelem ki, hogy a kultuskormány, Klebelsberg Kuno miniszter és különösen illusztris tanácsbíránk Petri Pál államtitkár erélyes fellépésére, az államsegélyeket a tavalyi összegek 20-szorosára emelte fe1 és által jóindulatának és készségének kétségtelen jelét adta, mégis világos, hogy ez a felemelt összeg távolról sem jelenti azt az értéket, amelyet a háború előtt jelentett. Ennélfogva a terheknek mind nagyobb és nagyobb része megy át a hívek vállára. Ez magába véve, az én meggyőződésem szerint nem volna baj akkor, ha Magyarországon minden felekezet, s főképen a római katolikus egyház is mindinkább saját erejére támaszkodva végezné misszióját. Azonban ez nem így van. Az állam maga tetemes összeget fordít – talán aránylag többet, mint sok más gazdag állam – szellemerkölcsi javak termelésére, de ezt majdnem egészen a katolikus egyház által végezteti. A miniszteri rendeletek, sőt törvények is már eleve úgy hozatnak, hogy az valósággal a katolikus egyház testére illenek. Minden előny biztosítatik számára, amit csak nyújthat a törvény, míg a református egyházaknál csak szívességből alkalmazott jóindulatú analógiákkal lehet egyik-másik befolyásos személyiségünknek a helyzetben valamit segíteni. Ilyen a vallástanítás állami segélyezéséről szóló rendelet, ilyen az államsegélyek megszüntetéséről szóló intézkedések és ilyen a különböző állami segítségnyújtás tanügyi, kulturális vagy népjóléti téren.

Mostoha gyermekei vagyunk e hazának, amikor kapni vagy venni kell, de büszkén valljuk, édes gyermekei, mikor adni és áldozni kell.

A múlt egyházkerületi közgyűlésen árnyék fenyegette csomó elemi iskoláinkat, két középiskolánkat és jogakadémiánkat. Az elemi iskoláink államsegélyeinek kérdésénél a minisztérium a végrehajtásban elég előzékeny volt, mert jórészt olyan helyeken szüntette be az államsegélyt, ahol a népesség az egyke miatt pusztult ki. A középiskoláinkra vonatkozólag jelenthetem, hogy egyelőre elvonult felőlük a fenyé-

¹⁰ kapcsolat

II. PÜSPÖKI JELENTÉS

gető felleg, de hogy meddig, senki sem tudja. Főiskolánk (a kecskeméti jogakadémia) kérdése nemcsak, hogy nincs megoldva, de a legteljesebb mértékben átmeneti állapotban van. Ha a magyar kálvinizmusban meg lett volna az az erő, ami az ősökben lüktetett, ma egy szép nagy egyetemes főiskolánk lenne, jogi és bölcsészeti fakultással és tanárképezdével.

Sok keserűségnek és surlódásnak veti el a magját a tanítói fizetések kiegészítésének revíziójáról szóló rendelkezések végrehajtása. A panasz rendszeresen arra vonatkozik, hogy a közbeeső közigazgatási szervek nem mutatnak kívánatos jóakaratot az egyház iránt, sőt sokszor ellenséges indulat jelentkezik eljárásukban.

Földreform

Még egy nagy általános érdekű kérdésre kell reámutatnom és ez a földbirtok reform. Nem akarok én a földbirtok-reform szociális vagy nemzetgazdasági értékéről fejtegetést adni, de egészen bizonyos, hogy a nemzet fennmaradása, a morális talajkötés és a lelki erők konzerválása szempontjából jobb földbirtok politika nincs, mint gyülekezeteknek, papoknak, tanítóknak a megélhetéshez szükséges földbirtokot juttatnak. Ezek a birtokok századokon át megmaradnak, – csak az állam szokta és tudta eddig elvenni – közvagyonot képeznek, óriási nevelő-értékkel bírnak, amennyiben a földműves társadalmunk neveléséhez a példaadás módszerével járulnak hathatósan hozzá. Végül ekszisztenciákat teremtenek, amelyek éppen azért, mert a rájuk bízott néptől függetlenek, ezzel szemben az állandóságot és a morális fölényt, tehát a tekintélyt képesek jelenteni, közben pedig annak a sokszor szeszélyes és sokszor konok népnek a szolgálatát biztosítani. Két emberöltő látta ezt már meg és tett döntő lépést benne. Egyik a II. Lipót ideje alatt Dunántúl végbemenő telepítési restauráció, amely az egyházközségek elvett földjeit adta vissza, a másik pedig a múlt század közepén az úrbéri törvény végrehajtása. Most volna a harmadik nagy alkalom minden gyülekezetet egy kis földhöz juttatni és ezt nagyon könnyen meg lehetne tenni, amikor a nagybirtok és az igénylők is egyaránt megnyugvással fogadják a földosztásnak ezt a formáját. Félek, hogy mi magyar református egyház ezt a nagy jelentőségű időt elszalasztjuk és ezáltal jóvátehetetlen mulasztást követünk el. Nekünk teljes súlyunkkal kellene fellépni e kérdés érdekében. Minden egyes egyházközséget szakértőkkel világosítani fel, hogy hogyan és mennyi földet igényelhet, erélyesen közbe kell lépni s komolyan felelősségre vonni, ahol az alkalommal nem élnek. Végül minden olyan helyen, ilyen pedig nagyon sok van, ahol a végrehajtó közegnek a paragrafusok határai között kifejtett csendes ellenszegülése vagy rosszindulata, egyházközségünket megakadályozza életfeltételének biztosításában erélyesen közbejárni, – s a most készülő novella keretei között a református egyházközségek mint kisbirtokosok érdekeit tételesen és kifejezetten is biztosítani.

Adminisztráció

A püspöki adminisztrációról jelentenem kell, hogy az ügymenet állandóan emelkedik és nehezedik. Amily mértékben komplikálódik közéleti helyzetünk, alakulnak új eddig ismeretlen problémáink, azon mértékben nő a központi adminisztráció egységessége és szabatossága iránt támadó igény is. Régi tapasztalás, hogy a munka munkát fiadzik és ha valaki minél nagyobb erőfeszítéssel igyekszik dolgait elvégezni, annál több új feladatot nyer. Ma már a püspöki iroda 4 hűséges munkás szolgálatát veszi igénybe. E mellett az ügyész úr nehezebb kérdésekben, vagyonkezelő és pénztáros úr saját szakmájukban szintén jó tömött munkát végeznek. Mindezek mellett is azonban állandóan érezhető itt is ott is bizonyos hiányosság. Ezek közül pedig legfontosabb központi pénzügyi adminisztrációnk pontossá és átlátszóvá tétele. Az elnökségnek megvan a kerületi közgyűléstől a felhatalmazása, azonban tekintettel

a vele járó nem csekély költségtöbbletre, egy darabig húzódozott tőle, most azonban kétségtelenül nyilvánvalóvá lett, hogy az ügy érdeke feltétlenül megkívánja egy központi könyvelőnek minél előbbi beállítását.

Baár-Madas leányiskolánk ügye

Bizonyos keserűség fog el, amikor egyházkerületünk egyik jeles alkotásáról, a Baár-Madas leánynevelő-intézetéről emlékezem meg. Ennek az intézetnek gyönyörű telke, a majdnem 3000 négyszögöl nagyságban ott fekszik pusztán Budapest legszebb helyén, a Ménes-úton, köröskörül csodálatosan fejlődő városrész közepette. Maga az intézet egy nyomorult bérházban türt és alaposan megfizettetett lakó s feje fölött még így is állandóan a kilakoltatás veszedelme lebeg. Intézetünk, amelynek híre az ország mostani határain túl terjed, s amelyik református köznevelésünkben valósággal páratlan miszsiót tölt be, olyan elhelyezésben kénytelen élni, amely a pedagógiai és egészségügyi követelményeknek naponként való arcucsapását jelenti. Mi sem volna könnyebb, mint a telkünkön építkezni, de Budapest székesfőváros e telek ellen elrendelte a kisajátítási eljárást s ennek alapján az építési engedélyt megtagadta, azért, mert egy nagyszabású városrendezési tervvel kapcsolatosan azt az egész környéket a zirciek építendő temploma, iskolái és intézményei számára foglalta le. Ha ez sem a Náthán próféta által említett szegény ember bárányának a története, akkor nem tudom mi nevezhető annak. Memorandummal, küldöttséggel végigjártuk a főváros polgármesterétől kezdve összes főhivatalnokait, sőt a városi politika vezérégyéniségeit is. Mindenütt legmesszebbmenő jóindulattal fogadták azt a javaslatunkat, hogy a lefoglalt telek helyébe egy épen olyan telek adassék Baár-Madas intézetünknek és a Kálvin-téri két városi ház pedig egy több századra menő program megvalósítása érdekében adassék a budapesti református egyházközségnek. Azonban nem tudom azt jelenteni, hogy a tényleges megoldáshoz valamivel is közelebb volnánk. Innen is felemelem kérő szavamat a fővároshoz, amely az idén egyszerre 17 új plébánia építését határozta el, engedje fuldokló intézményeinket szabad levegőhöz jutni!

Püspöki látogatások

Annak a kötelességemnek, hogy egyházmegyéimet és gyülekezeteimet látogassam, az idén is erőmhöz mérten igyekeztem eleget tenni. 1922. október 29-én egy napot töltöttem czeglédi gyülekezetünkben, ahová a gyülekezet pásztorának szóló személyi tiszteletadás szükségérzete vitt tulajdonképen. Ez a szép nagy gyülekezet sok örömet okozott nekem, de fájlalom lassú elnéptelenedését. 1922. november 25. és 30-ika között legvirágzóbb gyülekezetünket, Kecskemétet látogattam meg. Örömmel jelentem a Főtiszteletű Kerületi közgyűlésnek, hogy a két fiatal, derék lelkész, testvéri vállvetett munkával, kegyelmi ajándékainak teljes felhasználásával vitézkednek őrállóhelyükön. Harmonikus, céltudatos munka folyik. Egyik lelkész minden erejét a hívek lelki életének fejlesztésére és kimélyítésére fordítja. Ebben a munkában egész sereg társat nevel, a gyülekezeti misszióknak sok szép munkáját megkapó sikerrel végzi és a Szent Lélek örök rezervoírjaival¹¹ népét állandóan táplálja. A másik lelkész, mint egyházközségének vezére, a gazdasági konszolidálás munkatársa mellett, szakadatlanul újabb meg újabb alkotások megvalósításán fáradozik s már eddig rendkívüli eredményeket ért el. Kedvesen gondolok vissza az ott töltött fáradságos napokra, amely idő alatt meglátogattam a jogakadémiát, hospitáltam és adhortációkat végeztem a gimnáziumban, a tanítónőképzőben, az elemi iskolában, szolgáltam templomban és vallásos estélyeken, meglátogattam a vasárnapi iskolai, a Nőegyleti munkát,

¹¹ itt: tartalék

II. PÜSPÖKI JELENTÉS

a börtönmisszióval felkerestem a feyházat és e szomorú gyülekezetnek is hirdetem az Igét, s minden munkában éreztem hogy erőteljes, üde munka és alkotás atmoszférája leng körül.

Az a nagy fontosság, amit teológiai akadémiának kell tulajdonítanunk egyházi életünk oekonomiájában¹², készítetett arra, hogy ez év február havában meglátogassam és állapotát tüzetesen megvizsgáljam. Segítségemre voltak ebben a munkában Darányi Ignác főgondnok úr Ő Excellenciája, Szilassy Aladár tanácsbíró, Jalsoviczky Sándor gondnok úr, Nagy Ferencz, Lévy Lajos és Kiss Zsigmond esperes urak. Minden tanár urat lehetőleg minden tárgyból 2-3 előadásán meghallgattuk, meglátogattuk a népszerű teológiai tanfolyamot, belmissziói tanfolyamot, Kálvin-kört, Laky-énekkart, az akadémiai istentiszteletet, amelyen prédikáltam is, a palástalap javára rendezett teológusestélyen előadást tartottam, meglátogattam a Ráday-könyvtárt, megvizsgáltam az igazgatói és felügyelő tanári irodát és ügykezelést, számba vettem az internátust és a felszerelését, megtekintettem az épületet aljától a tetjéig. Együtt étkeztem az ifjúsággal, s végén a tanár urakkal értekezletet tartottam, az ifjúsághoz pedig pásztori allocutiot¹³ intéztem. Megelégedéssel tapasztaltam az intézetben a rendet és pontosságot, előadások és colloquiumok kellő színvonalát. Ki kell emelnem azt, hogy öntudatos papnevelés folyik s Istennek lelke világol a falak között. A mi intézetünk az összes teológiák között legkedvezőbb anyagi helyzetben látszik lenni; ez egyrészt hála rá kötelez bennünket azok iránt, akiknek előrelátó gondoskodása ily kedvező helyzetbe hozta intézetünket, – akárhová lépünk, mindenütt a főgondnok úr munkája gyümölcseivel találkozunk – de ez másrészt fokozott köteleességteljesítésre és az intézmény további kiépülésére indít. Szükségesnek látom még egy tanszéknek a szervezését, a Ráday-könyvtár fejlesztését az ifjúságnak szemináriumokba való dolgoztatását. Figyelmébe ajánlottam illetékeseknek a takarékoságot, különösen az internátus regie-költségeinek leszállítása tekintetében.

Somogyi utam

Szeptember 11-én indultam útra külső somogyi egyházmegyénk megvizsgálására. Az első tíz napon át Kováts István egyházkerületi aljegyző volt hűséges és áldottszavú segítőtársam igehirdetésben és a vizsgálat megejtésében, a többi napokon pedig ugyanezt a munkát Szabó Zsigmond belmissziói lelkész végezte buzgón és szívesen. Három hétig tartott az út és a legtöbb napra két gyülekezet látogatása esett. Gyönyörű őszi időben keringve és csapongva a Balaton ezüst tükre körül, jártuk Somogy halmait és völgyeit és vittük az örvendetes izenetet azoknak a gyülekezeteknek, amelyek több mint száz esztendő óta most részesültek harmadszor püspöki látogatásban. Somogyi egyházmegyém is látom azt a szomorú meggyérülést, megszűrődést, amiről előbb beszéltem. Ez a pompás fajta csendesen fogy. Végig néztem a halotti anyakönyveket. Évszámra 30–40 halott közül 2 sincs 60 éven aluli, de felénél több 70 éven felüli és mégis több a halottak száma, mint a születetteké. Ez mutatja micsoda őseréjű egészséges fajta ítélte magát itt csendes elmúlásra. Nem mondom el, mit küzdöttem e vész ellen, de jelentem, hogy egyik gyülekezetben, eltávozásunk után, megjelent egy pár menyecske a lelkész előtt és fogadást tett, hogy mesterséges meddőségüket megtörik. Másik benyomásom volt az, hogy a lassan olvadó gyülekezetekben, különösen, ha a lelkész mohóbban kap a földi javak után, mint ahogy illenék, kiüt a díjlevélharc. Rendesen aztán, magyar természet szerint, a virtus kérdésévé válik, hogy ki nyerjen. A falu legkülönb embere teszi magáévá a kérdést és bámulatos ékesszólást fejt ki, az argumentumok egész arzenálját használja fel igazának megmutatására s valósággal meggyőződésévé teszi a népnek azt, hogy egy marék

¹² itt: igazgatás

¹³ itt: biztatás, vigasztalás

lukma¹⁴-többslet végveszedelembé hajtáná azt a népet, amelyik 1–2 lakodalomba könnyen eltékozolja azt, amiért a papjával szemben éveig perel. De meg kell állapítanom, hogy népünk súlyos egyházi terhet hordoz. A múlt esztendő átlagszámát véve alapul megállapítható, hogy egy adózó lélekre Somogyban átlag 10–15.000 K egyházi teher esett, kb. 1½–2 holdnyi átlagos földbirtokvagyon mellett. Vessük ezt össze azzal a teherrel – nem is teher az – amit a nagy alföldi gyülekezeteink, a budapesti pénzarisztokrácia s igen sok nagybirtokosunk hordoz! Az idén természetesen ez a szám jóval nagyobb lesz. Viszont meg kell állapítani azt is, hogy a mi mostani lelkipásztori típusunk mellett Somogyban is épen úgy, mint Baranyában, több a lelkész, mint amennyire szükség volna. 21.000 hívő van 30 egy néhány gyülekezetben, tehát kb. 700 lélek esik 1 lelkészre. 700 lélek azonban anyagi exszisztenciát sem tud, vagy csak nehezen adni egy papnak, munkát pedig a mi mostani praxisunk mellett, épen nem ad elegendőt. Azért le kell szögezmem, hogy az a teljesítmény, ami a falusi lelkészeink egyrésze a *gyülekezete* szolgáltatásban végez, nem elégíthet ki sem egy férfiambíciót, sem megfelelő exisztenciát nem biztosíthat. Itt is rá kell mutatnom arra, hogy lelkipásztorainktól lelki többtermelést várunk. Amiket láttam és hallottam, ha az érvényben levő hagyományos singgel mérem, kielégítő, sőt biztató. Az egyházmegye külső adminisztráció tekintetében rend, fegyelem, haladás látszik. Örömmel láttam, hogy egyre több figyelem terelődik az egyház belső lelki kérdései felé. Egyik-másik hűséges szolga épen meghatóan szép eredményeket tud felmutatni és sokszor látszólagos eredménytelenség mögött érezhető egy hősiiesen vergődő lelkipásztori élet belső tragikuma. De azért hirdetnem kell, hogy mégis az egy szükséges dolog az, amiben a legnagyobb a fogyatkozás. A lelkiség szenvedélye, a kiválasztottság tudata, a próféta tűz, a Szent Léleknek villamos erővel telt atmoszférája az, ami mégis leginkább nélkülözhetetlen. Nagyon jó hivatalnokok a mi lelkipásztoraink és a magyar középosztály többi ágai között feltétlenül az első helyen állanak intelligencia és hűség tekintetében, de nem sugárzik kellőleg át rajtuk egy másik transcendens világnak szenvedélyes akarása. Még mindig azt hiszik, hogy a hit olyan valami, amiből megárt a sok és e téren sokkal inkább félnek a plusztól, mint a minusztól, pedig higyjék meg, a pluszt nagyon könnyen kiheverjük, de a minuszba bele fogunk pusztulni. Zártabb komorabb, elszántabb, bensőbb, szenvedélyesebb kálvinizmust várnék a lelkipásztorok egyéniségében és családjában. Annak a meglátását, hogy egy lelkipásztorra a saját gyülekezete az időnek eme pontján egy felkínált missziói mező, amelyet vagy meghódít és evangelizál vagy örökre elveszít. A falu kálvinizmusa a hagyományok teljes épsége mellett hihetetlenül elpárolgott. Ma már csak öreg presbiterek emlékeznek arra az időre, amikor házi istentiszteletek és imádságok folytak családonként. Ezeket megfogni, magul venni, tovább fejleszteni, ahol nincs, ilyesmit elültetni: ez a magyar kálvinista falu evangélizációja.

Népiskolai vallástanítás

Utam alatt két rendkívül fontos probléma merült fel. Egyik a mi népiskolai vallástanításunk ügye. Minden tisztelet adassék a mi derék tanítóinknak, akik közül nem egy igen kiváló és Isten áldotta tanítói lélek, de azért népiskolai vallástanításunk általában siralmas. A gyerekek nem tudnak járni a Bibliában, az üdvtörténetnek a vázát is alig ismerik. Formális, rendszertelen emlékezésre vannak szorítva és elröppen fejük felett az a pár száz vallásóra, anélkül, hogy egyetlen egyszer az áhitat megborzongatta volna őket és kerekre nyílt volna szemük a megjelent Lélek érintésére. Ezeket a gyermekeket veszi át a lelkész 12 éves korban és 4–6 heti kurzus után konfirmálja. Hogyha 4–6 hét alatt csupa Pál apostolok, csupa Timótheusokat tanítanak, ilyen előfeltételek mellett az is kevés volna. Akkor a megkonfirmált

¹⁴ bor és gabona mint lelkési járandóság

gyermek legtöbb helyen magára marad, senki többet lelki életével nem törődik, s felnő úgy mint a ciher.¹⁵ Aztán csodálkozunk rajta, hogy presbitereink kemény szívűek, értelmetlenek, s konokul szundikálnak magunkat pozdorjává rontó igehirdetésünk szavára is. Pedig a lelkek itt is, mint mindenütt, talán itt inkább, mint bárhol szomjasak, s egy-egy pillantásban úgy kerül eléd vágy vagy szomj, mint a tófenekéről kibukkanó buborékban a mélység örök sóvárgása. Szeretnék nagy, szenvedélyes tüzeket gyújtani fel; inkább égjünk el mindnyájan egy óriási lángban, csak a tűzre tett nedves fa meddő és kormos siránkozása ne nyöszörögne tovább!

Szórványok

A másik probléma a *szórványok kérdése*. Faluk vannak tízével, húszával, százával, ahol egy-néhány kálvinista család él csupán, pusztákon, hegyekben, faluvégeken. Legközelebbi parokhus lelkész 8–10–20–30 km-re lakik. Az ilyesminek aztán beolvadás, áttérés a vége. Amint számba vettem Somogyban az átterteket, láttam, hogy az esetek 80%-a a szórványokból telik ki. A szórványok gondozása pedig más-képen nem lehetséges, mint iratterjesztéssel és az egyetemes papság elvének gyakorlati alkalmazásával. Viszont az anya-egyházak áldozatokat kell, hogy hozzanak a szórványokért, így pl. a növendékeket konfirmációi oktatás alatt vendégül kell fogadnia és látnia a gyülekezetnek. Somogyi utam alatt az egyházmegye derék és buzgó elnöksége mindvégig társaságomban volt és a papság, valamint a világiak is díszes számban csatlakoztak kíséretemhez. Itt kell megemlékeznem arról az előzékenységről, amellyel a járások fejei, általában az egész közigazgatás fogadott és kísért. Voltak nagyon emelkedett ünnepi percek, s ezek között megemlítem a dombovári presbiteri gyűlést, ahol a lélek szárnyshogását hallottuk, továbbá a siófoki új imaháznak a felszentelését, voltak lehangelő pillanatok, de soha olyanok, hogy elvesztettem volna hitemet a jövőben, munkatársaimban, híveimben. Ezen az utamon látogattam meg a győnki gimnáziumot és tartottam istentiszteletet a győnki kis diákoknak. Állandó erőfeszítésbe került körutamat csendesesen, de határozottan visszatartani attól, hogy a külső dísz és a fogadtatás fénye, s az ezzel együtt járó ünnepi megnyilvánulások el ne takarják a lényegét, az Ige diadalútját. Az járt kétélű fegyverként a nép között, rontani, veszejteni, plántálni és építeni.

Viszonyunk a katolikus egyházhoz

Nemcsak régi szokásnak hódolok, hanem egyenest kötelességet teljesítek, amikor e helyen megemlékezem más egyházakhoz való viszonyunkról. Ezek közül minket leginkább a katolicizmus magatartása érdekel. Sokszor kifejeztem azt, hogy én a katolicizmus vallásos értékét világosan látom és nagyra becsülöm. Többször mondtam azt is, hogy Magyarországon az utóbbi századév alatt nemcsak a protestantizmus, hanem a katolicizmus belső ereje is szokatlanul elhanyaglott és e hatalmas egyház is olyanná vált, mint a Jairus leánya, nem halt meg ugyan, de mélyen, mélyen aludt. Körülbelül huszonöt esztendeje fokozatos erővel ébredez a katolikus öntudat és határozott, lendületes megújulás elé megy. Azt is állíthatom, hogy a katolicizmus összes erejét még nem szedte össze és vette igénybe, annál is sokkal hatalmasabb, mint amilyenek ma látszik. Mindaz, ami ebből az ébredésből vallásos megújulás, ami több isteni elementumot ötvöz bele ebbe a világba és a mi közös élő Urunknak, a Krisztusnak királyságát erősíti a szívekbe, reám és reánk nézve örömdetes és kívánatos munka. Magyarország elvész, ha nem lesz a Krisztus népe és én hálát adok Istennek, ha a Krisztust győzni látom katolikus atyámfiai szívében is. De meg kell mondanom, hogy ezt a célt nem szolgálják, sőt hátráltatják az olyan

¹⁵ bozót

megnyilatkozások, aminők a legutóbb is elhangzottak. A Zebedeus fiainak prepotens nagyravágyása jobban kísért, mint valaha. Lehetetlen ki nem érezni valami olyan tendenciát, ami a protestantizmustól a létjogosultságot kívánja elvitatni. Hangsúlyozni azt, hogy Magyarország megmentése a katolikusoknak a feladata és első sorban katolikus kérdés, hangsúlyozni azt, hogy ezt az országot csak az mentheti meg, ha katolikussá lesz; belekiáltani ebbe a széttépett országba, hogy türelem, felebaráti szeretet mind nagyon szép dolog, de egyszerre elvész parancsoló szüksége, mihelyt az fenyegeti a katholicizmust, hogy ahol a nemzet imádkozik, mellette még más ritus is megszólal Istenéhez, lehet katolikus, de már nem keresztyén szellem. Természetes, hogy a jelennek ilyen beállítása mellett a superior stabat lupus¹⁶ viszonylatában, rögtön ad hoc alakul a történelem is. Százados tanuságokat, melyek ennek a nemzetnek nagy erkölcsi erőivé váltak és lelkével összeforrottak, egyszerűen a fejük tetejére kell állítani. Eljön az az idő, amikor a Rákócziak lesznek a hazaárulók, s a Kolonicsok és I. Lipótok a nagy nemzeti hősök. Eljön az az idő, mikor destruktív lesz Petőfi, Arany és Kemény Zsigmond, de hogy ki foglalja el helyüket a jövő magyar ifjú lelki világában, azt nem tudom, Pedig, amit a magyar protestantizmus tett a magyar kultúráért, ennek a nemzetnek élete történetéből sem kikaparni, sem meghamisítani nem lehet. Átitatta az a nemzeti kultúra egész épületét, mint a freskó a nedves falat, s minél lejjebb bontják a vakolatot, annál élénkebbek és üdébbek a színei. Az ilyen programmszerű történelemmódosítástól már csak egy lépés, hogy a díszes, méltóságos demonstrációkon felelőtlen és lelkiismeretlen emberek gúnyneveket találjanak ki és sértegetéshez folyamodnak. A magyar protestantizmus és vele a magyar kálvinizmus komolyan és méltóságosan áll meg e fenyegető időkből. Mindenekelőtt bünbánatot tartva, saját magát vádolja és a megoldást önmagában keresi. Szomorú volna ebbe a küzdelembe olyan sereggel menni bele, ahol a közömbösség fogta el a lelkeket. Amíg történelmi nevek birtokosai, olyan férfiak, akiknek őseik gályára mentek, mihelyt leánynézőbe mennek, nyomorultul elárulják őseik hitét, mi ne *másokra* panaszkodjunk. De ez a mi belső ügyünk. Tény az, hogy anyaszentegyházunk aggodva látja egy nagy társadalmi ellenreformációnak jelenségeit, de ettől sem magát, hanem nemzetét félti. Ám igazsága tudatában nézván azokra, akik előtte jártak és szenvedtek, a tanuknak ama nagy föllegére; nézván, a mi hitünk kezdőjére és elvégezőjére, a mi Urunkra, a Jézus Krisztusra, akit Igéjében tökéletesen és tisztán imádunk, hallgat és vár. Bármily sérelem vagy bántalom után is kész a testvéri egységre, mert komolyan veszi mestere parancsát: a hetvenhétszer ismételt bocsánatról, de érzi azt is, hogy Isten örök kiválasztása, fölséges misszióval bízta meg. Ide állította ebbe az országba hitvallóul és hegyen épített városul. Eszköznek érzi magát a szuverén Úrnak, a királyok királyának a kezében. Istent árulná el, ha megszűnnék hitéhez hű, igazságai vallásában bátor lenni, ha engedné bármely támadástól megfélemlíteni magát. Komolyabb és szentebb, hogyszem meg lehetne csúfolni. Vértőbb, hogyszem ki lehetne nevetni. Úgyszincs sok vesztenivalója e világ szerint, tehát nem lehet megijeszteni. Éktelen, csekély csipkebokor: nincs lombja, virága, dísze, csak *lángja* van, amelyben az Úr jelenik meg. Ardet, nec tamen consumitur.¹⁷

¹⁶ „Az ordas följobb állt”, utalás Gaius Iulius Phaedrus: A farkas és a bárány című tanmeséjére

¹⁷ Ég, de meg nem emésztetik

III. PÜSPÖKI JELENTÉS

1924. november 15.

„...Mürrenben mint Sir Henry Lunn [az első sor közepén] vendége, a jelenlegi világprotestantizmus vezető embereiből összehívott reunion-konferencián, a magyar reformátusság képviselőjeként részt vettem.”

Nagyméltóságú Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

A szántó-vető ember, mikor barázdájával a határköig érkezik, önkéntelenül is föltekint az égre. Isten, aki a szíveket látja és számon tartja a hangtalan imádságokat is, megérti és elfogadja ezt a néma főhászkodást. Most, amikor az esztendő nagy szántóföldjén mi is elérkeztünk egy határköig, először is tekintsünk fölfelé s mély lélegzetet véve a Szentléleknek minket körülvevő sugaras atmoszférájából, sóhajtsunk el egy hálaadást: „eben haézer”, idáig segítségül volt az Úr. Legyen áldott az Ő neve, hogy elfogadta szolgálatunkat, erejével kipótolta erőtlenségünket, kegyelmével elfödözte gyarlóságainkat s bölcsesége jóra fordította még hibáinkat is, közülök némelyeket külső áldásra, sokakat belső épülésünkre változtatván. Minden szorgalmatoskodásunk mellett is áll a 127. zsoltár igaz és ámen beszéde: „Ha az Úr nem építi a házat, hiába dolgoznak azon annak építői. Ha az Úr nem őrzi a várost, hiába vigyáz az őríző. Hiába nektek korán fölkelnetek, későn feküdnötök, fáradsággal szerzett kenyeret ennetek! Szerelmesének álmában ad eleget”. Legyen minden dicsőség és minden hálaadás egyedül az Úré, aki ingyen ajándékba adja az előmenetelt: „teremtetvén általa Krisztus Jézusban jó cselekedetre, amelyeket előre elkészített az Isten, hogy azokban járjunk”. (Efézus 2:10.)

Személyi dolgok

Meg kell állnunk ennél az esztendőnél és tekintetünket hálás szeretettel kell fölemelnünk *Főgondnok Úr Ő Excellentiájának*¹ orcájára. Ezelőtt 75 esztendővel, Budavárának ostroma közben, Windischgraetz ágyúinak a dörgése között ajándékozta őt Isten egy jeles és boldog református családnak s általa mindazon nagy ügynek, amelynek szolgálatában áll. Azóta háromnegyed század folyt le, történelmünknek legváltozóbb, de legérdekesebb, legszomorúbb és legdicsőségesebb korszaka. Gyermekségére a nemzeti elnyomatás sötét árnyéka borult. Mint fiatal, nagyra hivatott ifjú állott az újra éledő nemzet szolgálatába, történelmünk egyik legtermékenyebb korszakában az ország vezetői közé emelkedett és a modern magyar állam kiépítésében olyan munkát végzett, amelynek jelentősége még csak ezután fog kibontakozni. Közben végigjárta az egyházi hivatalok egész lépcsőzetét, s ma mint a Dunamelléki Egyházkerület főgondnoka az egész magyar kálvinizmus egyik legfőbb vezére és büszkesége. Szívünk örömmel telik el, hogy a harmadik negyedszázad mesgyéjét is friss erőben, ifjú lélekkel és rugalmas testtel lépi át s bölcsesége épen úgy világít, példája épen úgy vonz és szeretete épen úgy melegít, mint pályafutása alatt bármikor. Bár ez az év nagy fájdalmat hozott reá, testvéröccsének, a legkitűnőbb magyar gazdák egyikének elhunytával: e fellegen is átsüt az őt körülvevő szeretet fénye s egész kerületének áldása és szerencsekívánata köszönti őt.

Az elmúlt év folyamán egy másik kedves jubileumban volt részünk. *Szilassy Aladár Ő Excellentiája* egyik legnagyobb művének s a magyar lelki ébredés egyik leghathatósabb eszközének, a Magyar Keresztény Ifjúsági Egyesületeknek 40 éves jubileumát ünnepeltük. Ez az ünnep ő reá vetette viszfényét. Az ő egyénisége szintén egyike a legnagyobb ajándékoknak, amivel a Dunamelléki Egyházkerületet Isten fölékesítette. Ha minden alkalmat megragadunk is, hogy iránta tiszteletünknek és szeretetünknek kifejezést adjunk, zajtalan és állandó munkássága mellett mégis csak töredékét ismerhetjük el annak, amit ő velünk szakadatlanul tesz. Szeretném életét odaállítani igazságaink mellé, mint a legszebb apo-

¹ Darányi Ignác (1849-1927), 1902-től 1927-ben bekövetkezett haláláig volt a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka

logiát és a fiatal református nemes urak elé, mint a legvonzóbb példát és a legfogatosabb toborzót. Isten olyan nemes anyagból alkotta, amelyikből történelmünk bármely százada szépet és nagyot tudott volna formálni; a XVI. század egy reformátort, a XVII. talán egy vértanút, a XVIII. a tús és várás passzív hőst, a XIX. egy modern magyar református világi misszionáriust. Szívvel kívánjuk, hogy még sokáig éljen a lelkek mélyén az el nem mondott fohász, milyen jó, hogy ő van és hogy ő a miénk.

A Dunamelléki Egyházkerületet nemcsak mint az egyetemes magyar egyház egyik nagy élő darabját, hanem önmagában is közletről érdekelte az az ünneptés, amely 1924. október 18-án folyt le Debreczenben, amidőn a Tisza István tudományegyetem tiszteletbeli doktorrá avatta *gróf Degenfeld Schomburg József* egyházkerületi főgondnok, konventi és zsinati elnök úr ő méltóságát. Kezei között látam azt a kegyelettel őrzött írást, amelyben ezelőtt 52 évvel, 1872-ben értesíti őt Török Pál superintendens arról, hogy a Dunamelléki Egyházkerület világi aljegyzőjévé, mint egészen fiatal, kezdő embert, megválasztotta. Azóta 10 lustrum² pergett le az idők homokóráján. Emberek jöttek és mentek, korszakok váltották föl egymást, kétszer is megváltozott egyházunk ábrázata, csak ő maradt mindig a régi, származásban és gondolkodásban előkelő nagyúr, életfelfogásban és elvekben köztünk a legpuritánabb, halálíg hű, hitben kemény s önfeláldozó, munkában soha meg nem fáradó. Nem látta rajta senki sem a fájdalmakat amik szívét sebeztek sem a kísértéseket, amiket kiállott; olyan volt, mint egy viharálló, erős tölgy, amelyiknek napfény és villám erejét növelte, az örömök költöző madarai édes emléket hagytak ágai között s mindenütt, amerről lombja alá pihenő vándorok érkeztek, beszél a hála a védelemről, amelyet nyújtott s a nagy tanításokról, amit magános alakja beszélt. Áldásunk kísérje további életét.

Örömmel kell megemlékeznem arról, hogy a magyar államfő kitüntető figyelve másodszer fordult a Dunamelléki Egyházkerület palástos szolgálói felé. *Kátai Endre* tolnai esperes, szolgálatában társai között a legidősebb testvér, a múlt év őszén kormányfőtanácsosi címmel ékesítettetett föl. Isten a maga hű szolgálait titokzatos módon emberi mértékek fölött jutalmazza vagy feddi. De jól esik látnunk, amikor az ország hivatalos elismerése az isteni ítékezésnek nyomdokain jár és ahhoz szegődik. Kátai Endre nem lett nagyobb és kedvesebb előttünk e kitüntetéssel, de mindnyájan gazdagabbak lettünk annak a tudatával, hogy szabad nekünk Isten után mennünk és az Ő örök végzéseire emberi pecsétet ütünk. Köszöntsük őt a régi szeretettel.

Múltkori egyházkerületi közgyűlésünk óta három új tanácsbíró küldött az egyházközségek bizalma kerületi közgyűlésünkre. *Lévay Lajos*, a kissé megfáradott vértessaljai esperes érkezett meg a tanácsbírói székre, jelöl annak, hogy ha ő a fárasztó munka alól fölmentést is kér, mi viszont kérjük tőle, hogy bölcsességének fényét, szeretetének Jánosi melegségét ne vonja meg attól az egyházkerulettől, amelyet egy életen keresztül olyan hűségesen szolgált. *Pálóczy-Horváth István* nemes és kemény magyar alakja azért került hozzánk, mert benne ősi tradíciók példaadó erővel érvényesültek ma is: egymaga saját költségén templomot épít megpróbált anyaszentegyháza számára. Last, but not least³ említem *Némethy Károly* budapesti főgondnok úr Ő Excellenciáját, akit nemcsak azért, mert a legnagyobb magyar református gyülekezetnek, a székesfővárosinak a főgondnoka, hanem egyéni kiváló képességeinél fogva is siettünk Dunamelléki Egyházkerületünk számára munkával és bizalommal lefoglalni. Rendkívüli munkabírása, nagy szervező- és rábeszélőképesége, egész egyéniségének minden vonása, a bölcsőtől kezdve, mely papi ház födele alatt ringott, a legmagasabb polcokon végzett s az egész nemzetre döntő fontosságú szolgálatáig, mind e választáshoz fűződő örömünket és reménységünket táplálják. Ő egészen a miénk

² öt éves időszak

³ végül, de nem utolsósorban

kíván maradni s hiszem azt, hogy közöttünk munkában is, megbecsültetésben és sikerekben is kárpótlást nyer Tiszántúli kerületben elhagyott díszes gondnoki méltóságáért.

Egyházkerületünk tisztviselőikara két kiváló ifjú munkással gazdagodott. Dr. *Thury Zoltán* közigazgatási bíró, egyházkerületi világi, dr. *Hetessy Kálmán* kecskeméti lelkész, lelkészi aljegyzővé választott. Reménységgel köszöntjük őket és megáldjuk szolgálataikat: Akiknek Isten sokat adott, azoktól az ő népe sokat vár.

Itt búcsúzom el egyházkerületünk derék lelkészi aljegyzőjétől és a belmissziói bizottság előadójától, *Forgács Gyula* lelkész úrtól, akit a sárospataki gyülekezet hívott el lelkipásztorául. Istenáldotta pásztori egyéniség volt, aki az építés tudományának nemcsak elméletben volt kiváló képviselője, hanem gyakorlatban is elsőrangú művelője. Hű és szerény egyénisége csupa szolgálat és csupa hit. Ellentéteket kiegyenlíteni, nehéz kérdéseket az evangéliumi munka felsőségével megoldani, lelkesedni és lelkesíteni kevesen tudtak úgy mint ő. Bárhova megy és bármi munkát végez, mindig a mienk marad és nem felejtjük el, ki volt és mit tett közöttünk.

Az egyházmegyék életét áttekintve, különös fontosságánál fogva főlemlítem a felsőbaranyai tisztújítást. Az elköltözött esperes helyett *Szalay Ferencz* szaporcai lelkész vette át a munkát. A lemondás folytán megüresedett gondnoki székre kántorjánosi *Mándi Samu* tanácsbíró ült. Mindkét atyánkfíat bizalommal és szeretettel köszöntjük egyházkerületünk vezérkarában s úgy az esperes hűségétől és rokonszenves, alázatos munkásságától, mint az új gondnok messzire fénylő talentumaitól és eddig is példaadólag bizonyított szolgálataitól nagyon sokat várunk. Akiket Isten ki akar tüntetni, a legnehezebb feladatok elé állítja. Élet-halál küzdelem döntő mérkőzésében kezükbe adatott a vezéri zászló: Isten adjon nekik elég erőt nagy feladataik elvégzésére.

Itt teszek egy cypruságot *Kálmán Gyula* ságvári lelkész és egyházkerületi tanácsbíró sírjára. Régi veretű református lelkész volt. Tudomány és szívjószág, munka és hűség volt az a nemes fém, amiből alkotója ötvözte. Tekintélye szellemi és erkölcsi fölényén nyugodott s akkor is az első közé sorozta mindenki, midőn fáradtan és szerényen közlegényi sorba állt, Nem kívánhatok jobbat kerületemnek, mint azt, hogy ilyen lelkipásztorokat neveljen és ilyen tanácsadókra hallgasson. Kedves halottakról emlékezem, midőn elparentálom hazatért munkatársainkat: Morvay Ferenc nagyvátyú, Tóth Kálmán ipacsfai, Szabó Gyula újmindszenti, Varjas Gábor felsőnyéki, Baky Ferenc szalkszentmártoni, Urhazy Sándor kápolnásnéki lelkészeket, Bocskár István segédlelkészt és Biber Ignác szeremlei tanítót. Legyen pihenésük csendes, a boldog föltámadás reménye alatt s találják meg hű szószólójukat a kegyelem királyi széke előtt! Az igazak emlékezete áldott!

Örvendező lélekkel hirdetem tovább azokat az érzéseket, amelyeknek a pesti egyházmegye esperese adott kifejezést, amidőn *gróf Teleki József* gondnok úr Ő Excellentiájának immár 40 éves szolgálatáról emlékezett meg. Meleg szívét, sok titkos szolgálatát, hűséges és példaadó forgolódását áldja meg az az Isten, aki eddig is legfőbb nyeresége és lábainak szövéténeke volt.

Dunántúli püspökválasztás

Külön lapon emlékezem meg arról a változásról, ami Isten akaratából a Dunántúli Egyházkerület püspöki székében végbement, *Németh István*, az erős, kemény és igaz ember, a fáradhatatlan főpásztor örök álomra hunyta le szemeit. Koporsója fölött én hirdettem az életnek és a föltámadásnak az Igéit, bizonyosságot téve azokról az ajándékokról is, amiket Isten hű szolgája életében népének megmutatott. Üresen maradt helyét, a gyülekezetek majdnem egyhangú bizalmából, dr. *Antal Géza* teológiai tanár foglalta el. Talentumai és eddigi szolgálatának áldásai előtt meghajolva, köszöntöm őt azzal a reménységgel,

hogy szolgálata népére nézve áldás, kerületünkre, melyet történeti barátság szálai fűznek a Dunántúlhoz, kedves és kívánatos lesz. Még csak azt említem föl hogy a Dunántúli evangélikus egyházkerület Mesterházy Ernő személyében új világi vezért nyert s testvéri szívvel köszöntöm őt, akit tetszett Istennek a gyönyörűség igával megterhelni.

Külföldi relációk

Annál az élő egységnél fogva, amely református egyházunkat és a világprotestánsizmust a Krisztus élő testvére egybekapcsolja, meg kell emlékeznem külföldi összeköttetéseinkről is. Itt mindenekelőtt *James J. Good* daytoni teológiai tanár és az amerikai egyházak által az európai egyházak segítésére létesített bizottsága elnökének nevét említem, ki tavalyi egyházkerületi közgyűlésünk óta elköltözött az élők sorából. Ő volt a magyar református egyháznak túl az Óceánon ékesszavú védelmezője és áldottkezü segítője. Ismeretlen világok figyelmét fordította reánk. Templomok százaiában prédikált rólunk, indítására gyülekezetek ezrei imádkoztak értünk és sokszor névtelen segedelmek áldott erei áztatták szenvedéseink és ínségünk pusztaságát. Az ő munkálkodásának köszönhető, hogy a Dunamelen már a harmadik éve 3 egyházkerületi belmissziói lelkész végzi a maga munkáját, ő volt sok jeles diákunknak külföldre vivője s ott nagy árságukban igazi atyjuk. Megtestesült jótétemény volt reánk nézve, szűkölködőnek kenyér, mezíteleneknek ruha, mindenekfölött pedig evangélium, mely a szegényeknek prédikáltatott. Áldás emlékezetére.

Három nagy református egyház küldötte el hozzánk hivatalos képviselői által a maga üdvözlését. A skót szabad egyház akkori moderátorát, *Cairns Dávid Salamont*, legjobb barátunknak, dr. *Macdonald Webster* úr kíséretében láttuk falaink között. Májusban a hollandi szigorú református egyház illusztris küldöttsége, *Hoekstra, Bouwman, Nordtzijs* és *Kok* urak tettek egyházunknál hivatalos látogatást. Végül a francia hugenotta egyház két szimpatikus és jeles képviselője, *Perrier* és *Bruston* professzor urak hozták el annak az egyháznak köszöntését, amelyiktől a megtisztított vallás tudományát és százados zsoldárainkat vettük. Mindhárom látogatás mély hatást tett a hazai kálvinizmusra. – Gonosz és parázna nemzetségnek nevezte Jézus a jelt kívánó zsidókat. Azok volnánk mi is: ha az ilyen látogatásoktól politikai csodákat vagy anyagi előnyöket várnánk. Nagyobb dolog van itt ennél: az, ami kelet királyné asszonya mívelt a szent hajdankorban, amidőn messze földről elment az Isten kiválasztott emberéhez, hogy fölismerjék egymásban a testvért és megmutassák, hogy mindannyian közös léleknek nemzetsége. A magyar református egyháznak századok óta egyik nagy fogyatkozása volt, hogy nem idegződött be teljesen az evangéliumi egyházak nagy világegységébe. Most, amikor az elzáró falak leomlottak, ezt a hibát ennek a nemzedéknek pótolnia kell.

Isten számunkra sok nagy tanítást rejteget és sok életparancsot ad elénk külföldi testvéreink példájában. Viszont akarja, hogy azok a nagy dolgok, amiket közöttünk tett és magyar népünk történelmében jelentett ki messze tündököljenek mint a hegyen épített város kivilágított ablakai. A lelki kapcsolatok szövése még az egyének életében is olyan, mint a magvetés: idő kell, amíg előttünk ringanak az aratásra érett kalászkok: mennyivel inkább áll ez a népek életében s azok között is annak a népnek életében, amelyik a „legárvább és a legelhagyottabb minden népek között a föld kerekén”. Hadd áradjon be ablakainkon a kívülről jövő világosság, annak fényénél látjuk meg igazán, amink már van és annak tényénél tudjuk meg, mire van szükségünk még. Mindenekfölött pedig úgy nekünk, mint nekik egy nagy és örök szükségünk van, az, amit az evangélista, az egy szükséges dolognak nevez. – Ezekről az érintkezésektől várom, hogy a magyar kálvinizmus, Istennek ez a mély, kéklő tava, amelyet itt-ott nád borít el és hínár főd be, fölfedezze, hogy ő nem tó, hanem öböl. Egy nagy élő Óceánnak ága-boga

és élete, meleg és hideg áramlásai, sugaras békéje és zúgó viharai a nagy Óceánnak egységes életéből származnak.

Föl jegyzem még, hogy közöttünk időztek rövidebb vagy hosszabb időig Beach Sylvester és Schaeffer Károly amerikai lelkészek, akik odaát a magyar ügynek igaz szószólói. Azután Mott János, a legnagyobb élő misszionárius, kinek egyénisége egy modern próféta történelmi méreteit üti meg. Végül a néhai Kuyper Ábrahám áldottlelkű leányai, a magyar gyermekek és a magyar református ügyek nemes jóltevői.

Püspöki látogatások

Régi fölfogás a püspöki tisztelet őrállásnak nevezte. E kép szerint vigyázó helyén, messze látva, magasban áll és őrködik a püspök. Figyeli az eget, jelenti a vihart, szabja az időt, inti a népet és hirdeti az Igét. A kép ma annyiban változott, hogy az őrálló nem egy helyben áll, hanem, ha éber, szakadatlanul szerte jár. Ezekről az utaimról kívánok beszámolni.

Rövidebb látogatásokat tettem a budapesti egyházközség egyes egyházrészeiben, Kőbányán, Józsefvárosban és Zuglón. Elsiklom fölöttük, mert mint budapesti lelkészelnök is köteles voltam velük. Nem említem azt, hogy a szekszárdi lelkész beiktatása alkalmával megfordultam kedves tolnai egyházmegyémbe, ahová mindig öröm elmennem. De kiemelem azt, hogy június 1-én a kiskunhalasi gyülekezetben rendes püspöklátogatást végeztem. Évtizedeken át állott ez a nagy gyülekezet a kerületi érdeklődés homlokterében, sokszor személyi, sokszor dologi nehézségek miatt. Fontossága a legújabb időben még emelkedett azzal, hogy a Kiskunság legnagyobb gyülekezete Trianon óta magyar határváros lett. Tipikus képét mutatja nagy alföldi gyülekezeteinknek. Ezelőtt 50 esztendeivel 9000 református lakott benne és 800 katolikus. Ma 16.000 katolikus és 8000 református. Hiába vigasztaljuk magunkat azzal, hogy az anyagi és szellemi erő még mindig református részen van. Mit ér mindez, ha az életéről megfogyatkozik. Megtörténhetik, hogy elfogy a gyülekezet s akkor anyagi és szellemi erő föltétlenül mások birtokába megy át. Ezért volt olyan nagyon fontos Kiskunhalasra nézve két, teljesen munkatűrő és minden erejét az egyház építésére szentelő lelkésznek a megválasztása. Nagyon sok munka vár rájuk. Föl kell éleszteni a hívek áldozatkészségét, mert eddigelé a halasi jómódú nép volt az, amelyik egész egyházkerületünkben talán a legkevesebb terhet hordozta. Gimnáziumát ki kell egészítenie egy internátussal, mert nélkül új helyzetében csendesesen elorvad. Kitűnő polgári leányiskoláját meg kell pótolnia egy továbbképző tanfolyammal, hogy a református leányok műveltségét és egyházunkhoz való törhetetlen ragaszkodását az elkövetkezendő nehéz időkben is versenyképessé tegye. Végül meg kell csinálnia a gyülekezetnek pásztori megszervezését s e tekintetben Kecskemét nagyszerű példájának nyomába lépnie. Minden előfeltétel megvan erre vonatkozólag. Jóakarát, tehetség, anyagi erő, megannyi vitorla, csak a felülről jövő szélnek kell megzendülnie, hogy útrakeljen az ezüst hajó boldog révpartok felé.

Meglátogattam a tornado által sújtott *pátyi* gyülekezetünket is. Ha már nem mehettem akkor, amikor a csapás ostora végig sújtott rajtuk, megérkeztem akkor, amikor velük együtt örvendezhettem a romok eltakarításán és az omladékok újból való megépítésén. Buzgó lelkésze, derék népe a nagy csapásban nem veszítette el hitét. Minden lehetséges támogatás igénybevételével segítettek magukon s Páty ma takarosabb és virulóbb, mint valaha. A helyreállított templomot örömkönnyek és hálaadások között szenteltük újra Istennek.

Október végén szenteltem föl az *ócsai* templomot, Csonka-magyarország egyik legszebb és legrégebbi műemlékét. Helyreállításához a lelkész törhetetlen buzgóságán, a hívek szívós akaratán és áldozat-

készségén kívül nagy mértékben hozzájárult a Kormányzó Úr Ő Főméltóságának állandó érdeklődése és megtisztelő figyelme, ami e nehéz időkben rendkívüli áldozatokra és tevékenységre bírta az Országos Műemlék Bizottság illusztris tagjait. Egyházkerületem nevében hálás köszönetemet fejezem ki az Országos Műemlék Bizottság elnökségének és tagjainak, akik legjobb erőiket, lelkesedésük és akaratuk javát állították a nagy ügy szolgálatába. Amit a magyar elme gazdagsága a magyar szegénység keretei között alkotni tudott, ott van kőbe építve a következő nemzedékek számára. Csak azt óhajtom, hogy a nagyszerű templomban buzgó és példaadó gyülekezet legyen a kedves istentiszteletnek élő oltára.

Mielőtt évi püspöki vizsgálataimra áttérnék, beszámolok arról, hogy mint a Protestáns Irodalmi Társaság elnöke vagy más testület tagja, szolgáltam a múlt évben Kaposváron, Sáropatakon, Hódmezővásárhelyen, Szegeden és Pápán, budapesti szolgálataimat ezúttal nem említve.

Solti egyházmegye

Majdnem négy hétig tartott a solti egyházmegye meglátogatása. Minden anya- és leányegyházközösségben megfordultam, mindenütt prédikáltam, presbiteri gyűlést tartottam. Meglátogattam az iskolákat és az egyházi intézményeket. Ha utam fogház vagy letartóztatási telep mellett vezetett el, istentiszteletet tartottam a foglyoknak is. Megkoszorúztam a Baksay Sándor sírját s konferenciát tartottam a kunszentmiklósi diákoknak. Utamban mindvégig velem volt az egyházmegye esperese, a jegyzői karból egynéhány napon át Benedek Sándor egyházkerületi főjegyző, 2 hétig Kováts István aljegyző, 1 hétig Hetessy Kálmán aljegyző, majd Joó Gyula aljegyző és az egész út alatt Kiss Ödön püspöki titkár. Nagyon fájdalmasan nélkülöztük gróf Ráday Gedeon egyházmegyei gondnok úr Öngyméltósága jelenlétét, kit az egész idő alatt súlyos és fájdalmas betegség szögezett az ágyhoz. Fölgyógyulásáért buzgón imádkozva, egészsége fokozatos helyreállításának szívből örvendezve, utamra küldte áldáskívánásait és gyakori üdvözlését ez alkalommal is köszönöm és viszonozom. – A solti egyházmegye mindig úgy volt ismeretes, mint a jó rendnek, csendes, nyugodt életnek a példája. Én is kedvező benyomással tértem vissza fáradságos utamról. A gyülekezetek, 1–2 kivételével arra használták föl a látogatás nyújtotta kedves alkalmat, hogy megjavítsák, kitatarozzák, és fölékesítsék a gondjaira bízott hajlékokat. Ha más eredménye nem volna a püspöki látogatásnak, már ez is megérné a vele járó minden fáradságot. A solti egyházmegye két részből van összetéve. Egyik a Kiskunság a maga mérhetetlen pusztaságaival, mezővárosaival, községekké alakuló tanyarendszerével. A másik a dunamenti gyülekezetek, amelyek elszórva Bajától Dunahasztiig, a nagy és szeszélyes folyó partjain, ki tudja, hányszor tűntek el és ki tudja, hányszor támadtak újra. A Kunság népét az jellemzi, hogy egyházához hű, szereti és megbecsüli a maga fajtáját. Kemény fából van faragva s csak annak enged, akit igazán megbecsül. Kálvinizmusában több a turáni, mint a bibliai elem. Késhegyre megy, ha hitében támadják, büszke szép nagy templomaira s jól esik tudnia, hogy bármikor szabadon mehetne oda áldozni, valahányszor kedve tartja. Csak az a baj, hogy nem tartja mindig kedve. – A Dunamenti rész különböző vidékekről támadt heterogén település. Van közöttük nagyrészt intelligenciából álló és egyéni bevándorlással gyűlt missziói gyülekezet, hogy csak Baját, Kalocsát és Dunahaszti említsem. Van köztük ősi, homogén elemből álló tömegtelepülés, amely a világtól elzárva, századokon át szinte monadikus életet élt, mint pl. Bogyszló. Végül vannak nagy alföldi közösségek, falvak, amelyekben különösen erős a községi élet, miniatűr Debreczenek és Kecskemétek, pl. Solt és Dunapataj. Itt említem az ország egyik legszegényebb és legnagyobb terhet hordozó gyülekezetét: Hartát, ahol egy napszámos adófizetőre több százezer korona egyházi teher esik s itt láttam a kerület egyik legjobb módú gyülekezetét, amely most, a püspöki látogatás alkalmából hozta be először az egyházi adó intézményét, fejenként egy aranykorona összegben. Vannak gyülekezetek,

amelyek a világtól távol: a kunsági puszták szívében örök csendességű ákácós tanyákból alakultak, mint pl. Orgovány és a két Kerekegyháza. Viszont olyanok, amelyek az élet nagy országútjai mellett, porban, zajban, gépkocsik és fertőző eszmeáramlatok útvonalába esnek, hogy csak Dömsödöt említsem. Ki kell emelnem azt a szép munkát, ami a kicsiny Majosházán folyik, Kalocsának és Bajának missziói erejét, a két Kerekegyházának, Orgoványnak buzgó és szép egyházi életét, Dunapataj derék népét, Foktő, Dunavecse, Fülöpszállás, Kunszentmiklós, Tass eddig elért szép eredményeit. Meg kell említenem azt, hogy az egyházmegye déli részén megdöbbentő pusztítást végez az egyke s emiatt demoralizálódik a nép, jobbjai közül pedig a szekták aratnak. Meg kell állapítanom, hogy ahol, s ez hála Istennek kivételes állapot, lelkész és gyülekezet között meghasonlás támadt, fölmérhetetlen erkölcsi kár származik mindkettőre nézve. Pap és a gyülekezet viszonya a szent házassághoz hasonlítható. Ha megtalálták egymást az élet leggazdagabb áldásai fakadnak frigyükből. Ha meghasonlottak, minden nap új gyötrelmet és új csapást hoz reájuk. Egy rossz házasságot csak ketten tehetnek jóvá, de ahhoz, hogy egy pásztori viszony jó legyen, elég egy dolog is, a pásztor megváltozása. Aki tudja azt, hogy száz és ezerszámra vannak misszionáriusok, akik pogányok, atheisták, gonosztevő vagy vademberek között dolgoznak és itt érik el a legszebb eredményeket, velem együtt vallja, hogy *rossz gyülekezet nincs*, csak rossz vagy oktalan papok vannak. Még azt se feledjük el, hogy a konkoly könnyebben hatalmazik el, mint a tiszta búza, 20–30 év áldott és építő papi szolgálatának eredményét 1–2 év vigyázatlansága, huzavonája, jogi vagy üzleti magatartása lerombolhatja. Gyülekezeteink életének legnagyobb problémáját oldanók meg, ha biztosítani tudnók a megkezdett munka kontinuitását.

A solti egyházmegyében majdnem kivétel nélkül tágas, szép templomok vannak. A papi lakások jó része nemcsak kényelmes, és tetszetős, hanem egyik-másik fényesnek mondható. Kár az, hogy különösen a Kunságon a legnagyobb gyülekezetekben a népiskolákat államosították és a tanyai iskoláknál, amelyeket rendszeren a község tart fenn, nem fordítottak elég gondot arra, hogy a tanítók vallása a reformátusok számarányához igazodjék. Egyik-másik nagy viruló község elmulasztotta a kedvező alkalmat s állami polgári iskolák létesültek benne, holott református polgári iskolákat is el tudna tartani. A szórványok gondozása szempontjából annyiban kedvező a helyzet, hogy a szórványoknak tekintélyes része elég nagy és elég erős arra, hogy önálló egyházközséggé szervezkedjék s két kiváló missziói központjában, Kalocsán és Baján olyan lelkész van, akik ezt a nehéz föladatot elismerésre méltóan tudják megoldani. De azért komolyan kell foglalkoznia az egyházmegyének azzal, hogy ezen az úton tovább haladjon. Bár találkoztam egy derék presbiterrel, aki a szórványban konfirmációi oktatásra való előkészítést, sőt a temetést is igen jól végzi, továbbá vannak tanítók, akik a maguk órálló helyén egyházunk érdekében nagyszerű missziót teljesítenek, mégis minden igény távolról sincs kielégítve. Veszteségeink reverzálisokban és áttérésekben mind a gondozatlan tanyai lakosság körül támadnak. Miután a tanyai lakosság szaporább testben és lélekben egészségesebb, mint a központban lakók, ez is arra int, hogy nagyobb gondot fordítsunk megtartásukra. Fontosnak tartanám, ha a nagyobb egyházak közösen tanyai lelkészsképeket vagy legalább is tanyai diakonátust állítanának föl, hogy ez állások betöltői állandó szolgálatban legyenek. Fontos dolognak tartom, hogy a népes és jómódú anyagyülekezetek ejtsék módját annak, hogy a tanyákon konfirmációoktatás alá kerülő gyermekeket az előkészítés tartamára buzgóbb híveinknél externátusba⁴ helyezték el és a konfirmációi szertartást minél feledhetetlenebbé tegyék. Az iskoláztatás érdekében fontos volna a nagyobb központokon napközi otthonok fölállítása, ahol a gyermekek szeptember és októberben, továbbá májusban és júniusban, míg szülőik, künn dolgoznak

⁴ bejáró növendékek számára való intézet

a pusztákon, elhelyezhetőek volnának, hogy a tanítás zavartalanul folyjon. Különösen a Kunságon kevés lévén a nagybirtok, kisbirtokos híveinknek maguknak kell egyházunk segítségére jönnie, főképp a fuvar kérdésében, hogy e rendkívül fontos kérdésben kárt ne szenvedjünk. Végül még egy általános impressziót. Az evangélium tüze és a lélek ereje még a legtöbb gyülekezetben élő valóság, ha ereje és hatékonysága kissé megfogyatkozott is. De lehetetlen nem látnunk, hogy mi, az Ige egyháza, pásztori praxisunkban már nem tudjuk az őseink által vont frontot egész szélességében megtartani. Nagyon sok helyen volt panasz a templomok látogatottságának hiányos volta miatt. Lehetetlen ebben bizonyos folyamatot nem látnunk. Először a hétköznapi istentiszteletekről maradnak el a hívek és csak az egyre kisebb számú gyermekszerep énekel és unatkozik a felnőtteknek szánt istentisztelet alatt. Azután következik a vasárnap délutáni gyülekezetek megfogyatkozása, főképpen a nagyobb eklézsiákban. Mindjárt jön utána a délelőtti látogatók csekély száma, először a vásárok napján, azután rendszeresen, főképpen nyáron. Nagy ünnepeken a templomok még zsúfolásig vannak, de már sok helyt láttam, hogy a templom, mint kőbe épített keret nagyobb, mint az élő gyülekezet. Ugyanígy van az úrvacsoraosztással is. Legtöbb helyen már csak öt alkalomból szolgáltatják ki az úri szent vacsorát s ezek közül is csak a három nagy ünnepen részesülnek benne kívánatos számmal. Mindez a hitbuzgóság hullámgyűrűjének szűkülését és régen fenntartott pozíciók föladását mutatja. A hétköznapi istentiszteleteknek, ha nem is teljes, de hathatós pótléka a házi istentisztelet bevezetése, vallásos estélyek tartása s különösen gyermekistentisztelet rendezése. Különös gondot kell fordítanunk a konfirmált ifjúság gondozására, mert a jelenlegi praxisunk egyenesen veszedelmes. Az ismétlődő iskola vagy a hatodik elemi végzése után megkonfirmált serdülő ifjúsággal rendszeresen nem törődünk, amíg mint házias ember bele nem illeszkedik a hagyományok kereteibe. Ébren kell bennünk tartani a konfirmációi lángot mert a konfirmáltak serege a miniatűr gyülekezet. Olyan lesz a gyülekezetünk, amilyené a konfirmált ifjúságot tudjuk szervezni. Továbbá hatékonyabban kell alkalmaznunk a modern idők igehirdetésének pompásan bevált eszközét: az iratterjesztést. Végül egyházunknak meg kell látnia, hogy legnagyobb és legelső problémája igehirdetésünk reformja. Mi az Ige egyháza vagyunk és azzal állunk vagy esünk, hogy mennyire tudunk érthetően, érdekesen és hathatósan prédikálni, tehát szükség, hogy helyzetünket komolyan revideáljuk. A régi módszert, amelyből elszállott a Lélek, félre kell tennünk és úgy kell prédikálnunk, hogy minden beszédünk gyülekezetünkre nézve egy nagy belső esemény legyen. Újólag utalok rá, hogy ez nem lehetetlen. Nemcsak azért, mert magam, aki falusi igehirdető sohasem voltam, tapasztaltam azt, hogy e téren az eredményeknek és lehetőségeknek beláthatatlan klaviatúrája van, hanem azért is, mert ott vannak előttünk a szekták példái, amelyeknek igehirdetői minimális képzettséggel, primitív homiletikai eszközökkel olyan érdeklődést tudnak ébreszteni és olyan reális életformálási folyamatot fölmutatni, amelyet megirigyelhetne nálunk a legszebb hangú, a legékesebben szavaló és a prédikátori táruk legcsiszoltabb beszédeit elzengő, tanult és lelkes pap is. Mit ér a legszebb beszéd is, ha csak hang és stílusprodukció, de nem akad bele a lélekbe és nem mozdít ez rajta? Azt hiszem, hogy lelkes társaságoknak, egyesületeknek, papi konferenciáknak ez kell, hogy a legizgatóbb és legsürgősebb problémája legyen, mert máskülönben az Ige egyházából a szó ritualizmusa lesz. De ehhez egy elhatározó kezdeményezés kellene, annak a bevallása, hogy mi szépen beszélünk ugyan, de nem prédikálunk jól.

Utamon mindenütt híveim és szolgatársaim meleg szeretettel és bizalommal fogadtak. Sok olyan gyülekezet volt, amelyről eljövetelem után, minden szerénység mellett is, meg kellett állapítanom, hogy mindnyájunkat szívükbe zártak, nem magunkért, hanem az Igéért, amit hirdettünk nekik. A közigazgatás mindenütt nagy előzékenységgel támogatott és minden járás illetékes főbírája saját területén elejétől végig kíséretemben volt, amiért nekik ezúton is köszönetet mondok.

De a közigazgatással kapcsolatban reá kell térnem egy fontos kérdésre. Pest vármegye területén minden gyülekezetemben láttam egy bennszülött rossz szokásnak pusztító hatását. Annak t. i., hogy az egész országban talán ez az egyetlen vármegye, amelynek területén a *vásárokat vasárnap tartják*. A vásárok népünk gazdasági és társadalmi életébe annyira belenőttek, hogy ilyenkor minden templom üres, vagy annak a néhány hívőnek a lelke is, aki elmegy az Isten házába, minden gondolatával világi dolgokon csüng. Most, amikor a kormányzat fölismerte a nép vallásos nevelésének nagy nemzeti jelentőségét és az egyházat minden ilyen törekvésében hathatósan támogatja, nem szabad megtörténnie, hogy az ország egyötödét kitevő Pest vármegye területén egy régi szokás közigazgatási támogatással mesterségesen akadályozza meg a népnek templomba járását. Indítványozom, hogy eziránt sürgős és súlyos megkeresés menjen úgy a belügyminiszter úrhoz, mint Pest vármegye törvényhatóságához.

Külföldi utazásom

Püspöki látogatásom címe alá foglalom két külföldi utamról szóló beszámolómat. Az egyik a World Alliance for promoting international friendship through the churches⁵ pozsonyi gyűlése volt, amelynek eredményeiről ugyan nem számolhatok be, de nekem kedves alkalom volt arra, hogy ottani testvéreinknek hirdessem az Igét. A másik, kéthetes svájci időzésem volt, midőn Mürrenben mint Sir Henry Lunn vendége, a jelenlegi világprotestantizmus vezető embereiből összehívott reunion-konferencián, a magyar reformátusság képviselőjében részt vettem. Készséggel kell szolgálnunk minden olyan mozgalmat, amely a világprotestantizmus lelki egységét, közös frontját építi anélkül, hogy a denominációk történeti jellegzetességét és felekezeti öntudatát elhomályosítani akarnák. Ez utamat használtam föl arra is, hogy Írlet Károly meglátogatása által bepillantást nyerjek a svájci-magyar gyermekakció eléggé nem áldható szépségeibe. Ezek az akciók a XX. század gyermekekereztes hadjáratai, amelyeknek apró liliomos vitézei visszahódítják számunkra a magyar jövő bethlehemi bölcsőjét.

Hitélet az egyházmegyékben.

Áttekintve az esperesi jelentéseket, megnyugtatósnak kell jelentenem, hogy az egyházmegyékben kiváló őrállók magas szempontok szerint irányítják a hitélet emelésére végzett munkát. Buzdítom munkatársaimat, az espereseket és belmissziói előadókat, hogy azokat a magas szempontokat és kritikai igényeket, amelyeket egyházunk hitéletével szemben fölállítanak, ne engedjék alászállani. Nekünk nem az a tisztünk, hogy dicsérjük egymást és mindennel megelégedettek legyünk: a magunkkal és másokkal való szent elégedetlenség volt minden reformmunkának kiindulási pontja. Vértessalja az egész egyházmegye területén megszervezte a belmissziói bizottságot. 2–3 példaadó gyülekezte állandóan mutatja, mit kell és mit lehet tenni. Hangsúlyozza a személyes pastoracio intenzívebbé tételének szükségességét s megállapítja, hogy ez a tevékenység az, amit leginkább elhanyagoltunk. Különös gondja van a szóránymisszióra, amelyet nagy buzgósággal, rendkívüli nehézségek között is szép eredménnyel végez. Méltán panaszkodik afölött, hogy a katolikus nagybirtokokkal telerakott Fehér megyében nem igen akad fuvar az igehirdető számára, aki az egynéhány gazdasági cselédből álló kis diasporákat meglátogatni és ott a szent szolgálatokat, főképen pedig a gyermekek vallástanítását végezni kívánja. Így történhetik meg, hogy van olyan pusztta, amelyiken 50–60 gyermek vallástanítás nélkül marad, de viszont van olyan gyülekezet, amelyik a tanyákról begyűjti és a híveknél elhelyezi a konfirmandus növendékeket s így vívja meg velük a Jabbok menti harcot, amelyből nem engedi el őket addig, amíg meg nem áldja.

⁵ Egyházi világszövetség a nemzetközi barátság elősegítése érdekében

Somogy arról számol be, hogy az istentiszteletek látogatottsága emelkedő irányzatot mutat. De panaszkodik afelől, hogy a házasság isteni intézménye itt-ott lazulást mutat. Ugyanez áll még nagyobb mértékben Baranyára is. Megtörténik, hogy a vadházasságok ellen hiábavaló a küzdelem, mert az egyik fél hadisegélyes özvegy, aki az államtól nyert támogatást elveszíteni nem akarja. Gyakran fordul elő Somogyban és Baranyában házassági viszálykodás is, ami a felek könnyelmű és megbotránkoztató külön élésére vezet. Kecskemét egyházmegyénkben aránytalanul sok azoknak a házasságkötéseknek a száma, amelyeknél a felek, élemedett korokra való tekintettel vonakodnak egyházi áldást igénybe venni. Helyes dolog, ha az ilyen házaspárok kerülnek a lakodalmas dáridókat, de a későn kötött házasságoknál is épp úgy szükség van Isten áldására, mint a fiatalokénál.

Az egyházkerületi belmissziói munkáról külön jelentés számol be. Munkásai, egynek kivételével, ki pár hónapi tanulmányi szabadságon volt, minden idejüket kemény munkában töltötték el. Iratterjesztésünk sokat fejlődött és utazóelkészünk szakadatlanul szolgált és motivált. Legfőbb ideje volna már a konventi belmissziói bizottságnak és vezetése alatt az egész magyar református egyház belmissziói munkásságának, egységes megszervezése.

Tanügy. Iskolák.

Theológiai akadémiánk ügyei megfelelő tárgysorozati pontokban kerületi közgyűlésünk elé kerülnek. Jelenthetem, hogy az idén is folyt benne a hűséges és komoly munka s különösen dicséretes lépést tettünk előre a tanügyi rendtartás és fegyelem tekintetében. Maholnap ismeretlen fogalomná válik a hátralékos colloquium és a féléveivel sántikáló öreg diák. Ki kell emelnem azt a szép sikerrel járó akciót, amit az intézet vezetősége indított meg a végzett diákoknak paláttal való fölruházása tekintetében. Eddigél minden végzett diák kapott a hívek szeretetadományából palástot, szimbolikus képét annak a féltő gondnak és nagyrahívó mandátumnak, amivel az anyaszentegyház a fiatal Timotheusokat szolgálatukra elkötelezi. Nagy számmal látogatták ifjaink a külföldi egyetemeket, de tekintettel a nagy káplánhiányra, kívánatosnak tartom, hogy a külföldi studiumok⁶ a 4 éves theológiai tanfolyam idejére essenek, mert gyülekezeteinknek életigénye követeli az aratókat.

Jogakadémiánk életében gyökeres változás állott be. Az államsegélyek megvonásával megingott a helyzete mind a három református jogakadémiának és egymásután zárta be kapuját előbb a sárospataki, azután a hódmezővásárhelyi, illetve máramarosszigeti főiskola. Viszont az egyetemes egyház elhatározván azt, hogy erejének teljes megfeszítésével egy jogakadémiát fönntart, a konvent választása Kecskemétre esett, amelynél legkedvezőbbek voltak a biztosított életfeltételek, különösen Kecskemét városának azon nobilis elhatározásánál fogva, hogy az egyetemes református jogakadémiánál mindaddig, míg az egyetemes jellegét megtartja, 5 tanszéknek a VII. fizetési osztályig terjedő költségeit maga hordozza s ezzel szemben lemond eddigi iskolafenntartói jogairól. Viszont a Dunamelléki Kerület egy tanszéknek az összes kiadásait teljes egészében vállalván, amihez járult a Tiszántúli Egyházkerület azon áldozatkészsége, hogy a VII. fizetési osztályig egy tanszéknek ő is vállalta a költségeit, megszervezhető volt a magyarországi református egyetemes jogakadémia, a konventnek, mint iskolafenntartónak közvetlen fennhatósága alatt. Az új intézmény megnyitása szeptember 28-án ünnepélyes formák között meg is történt. Az új szerződés a város, a kerület és az egyházközség között 1882-ban létrejött szerződés jogerejét az egyetemes jogakadémia fennállásának tartama alatt, vagyis addig, míg az egyete-

⁶ tanulmányok

mes konvent a megszűnt jogakadémiák felújítását elhatározza, abrogálja⁷, de ha az említett körülmény bekövetkezik, az automatikusan újra életbe lép. A Dunamelléki Egyházkerület fájdalmas örömmel látja, hogy testéhez nőtt jogakadémiája egyidőre elszakad tőle, a maga részéről örömmel és megnyugvással veszi, hogy éppen az ő jogakadémiája szerveztetett át egyetemes főiskolává s míg a megállapodásokat maga részéről hűségesen megtartja, annak a reményének ad kifejezést, hogy el fog jönni az a kor, amidőn az ország régi határainak visszanyerésével, régi, nagymúltú jogakadémiáink, a sárospataki és a máramaroszigeti is új életre kelnek.

Középiszkoláink életében az elmúlt esztendő szintén gyökeres változásokat hozott, úgy anyagi, mint szellemi tekintetben. Anyagi tekintetben az államsegélyek redukciója jelentett súlyos megpróbáltatást, sőt két olyan intézetünkre, amelyet a közoktatásügyi tanács megszüntetendőnek javasolt, egzisztenciális válságot is. Ez a két intézet a kunszentmiklósi fő- és a gyönki algimnázium volt. Megható volt látni, hogy a magyar református közvélemény mily élénken szállott síkra e két fényesmúltú s önhibáján kívül súlyos anyagi helyzetbe került középiszkolánk fennmaradása mellett. Továbbá, hogy az egyes iskola-fenntartók mily készséggel mentek el teherbíró képességük határáig, mikor arról volt szó, hogy a terhek alatt roskadozó államháztartást a hozzájárulások csökkentésével megkönnyítse. De ugyanakkor nem mulasztottuk el hangsúlyozni, hogy a takarékoságnak legteközlőbb formája az, amikor régi, bevált szép eredményeket fölmutató református iskolákat ítélünk halálra. Bármily nehéz is legyen az ország helyzete, nem vagyunk talán ott, hogy éppen református középiszkolákon takarítsunk meg olyan pár milliót, amelynek tízszeresét, sőt százszorosát költi el az állam sokkal kevésbé nélkülözhetetlen, sokkal kevésbé kulturális intézményekre. Most, amikor a szerzetesiskolák, amelyek államsegélyeiket gazdag fundációkban és óriási földbirtokokban kapták meg, nemcsak hogy akadálytalanul fennállhatnak, de meglepő módon fejlődhetnek, fájó méltánytalanság, ha a református iskolák szűkös papírpénzben számított segélyezésére nincs anyagi erő. Ha az idősebb testvér földbirtokban kapta ki örökségét, nem lehet elvonni az ifjabbiktól és szegényebbiktől az ügyis csekély papírosjáradékot. Bár a válság két fenyegetett intézetünk felől még nem múlt el, csak elodázódott, legyen szabad azon reményemnek adnom kifejezést, hogy iskoláink nem fognak áldozatul esni.

A második vitális intézkedés volt az új középiszkolai tantervnek meghozatala. Fájdalom, iskoláinkban, mióta a labilis és csekély államsegélyt elfogadni kénytelenek vagyunk, ki vagyunk szolgáltatva tanügy terén a mindenkori és könnyen változó kormányprogrammoknak. Nem mindig jó az, ami új, s a magyar kultúrában a református iskolarendszer jelentett olyan jellegzetes és megbecsülhetetlen történelmi értéket, hogy a közoktatásügyi politika ez iskolák egyéniségét megőrizni és továbbfejleszteni igyekezzék. Iskoláinknak különös előnye volt mindig, hogy a változó idők követeléseire és a korszellem igazolt igényeire mindig szívesen alkalmazkodott. Ezt a rugalmasságát mi is fönn akarjuk tartani, de valljuk azt, hogy a református iskolák létjogosultsága sajátos történelmi jellegükben rejlik.

Középiszkoláink tanügyi adminisztrációja megkívánja az élénkebb és egységesebb központi irányítást. Erre nézve külön előterjesztéssel él az illetékes bizottság.

Népiszkoláink életében ismét anyagi kérdések voltak az uralkodók. Az esperes urak itt is, ott is panaszkodják, hogy a tanítói fizetések megállapítása egyházunk történelme és helyzete iránt sokszor közömbös, néhol nem barátságos közigazgatási hatóságok által történik, illetékes egyházi tényezők jóakarátú meghallgatása nélkül. Ezáltal rendkívüli aránytalanságok következnek be. Az az egyházköztség, amelyik bármily ok miatt szimpatikus az illető bizottság előtt vagy pedig kitűnő összeköttetésekkel dicsekszik,

⁷ hatályát veszti

e fizetésbecsléseket nagyobb baj nélkül ússza meg, de amelyik csak a maga igazságában bízik, sokszor elviselhetetlen terhek hordozására kényszerül. Legnagyobb baj minden közormányzati ténykedésnél a kritérium labilitása és az eljáró személyek discretionális⁸ hatásköre. Viszont seholsem látszik annak a jele, hogy az állami hozzájárulás csökkenésével, illetőleg az egyházi terhek gyarapodásával iskoláink autonómiájának bővülése lépést tartana. Nem titkolom azt, hogy én az olyan felekezeti iskolának vagyok a barátja, amelyik csupán saját alapjaiból vagy a hívek áldozatkészségéből tartja fenn magát. Bár soha se jutottunk volna az államsegéllyel járó bizonytalan és függő helyzetbe! De kénytelenek vagyunk a viszonyosság nagy elve alapján állami támogatást igénybe venni akkor, amikor a nemzet egyetemes erőiből egy felekezetnek olyan dúsán kijut. Mindaddig, míg az államegyház conceptioja a valóságban hallgatólagosan és untalan kísért, az 1848:XX. t. c. alapvető rendelkezése egyházunk fundamentális igénye lesz.

A vallástanítás ügyében bizonyos haladás tapasztalható. Különösen az államilag fizetett hitoktatói állások megszervezésével, amelynek létszámát a szanálási törvény, fájdalom, lezárta. Örömmel jelentem, hogy Budapestnek évtizedek óta húzódozó vallástanítási kérdése azáltal, hogy a város a községi iskolák megfelelő számú református növendékei számára az állami minta szerint önálló hitoktatói állásokat szervezett, nagy lépéssel haladt a végleges megoldás felé. Hitoktatóink kiszabadultak a nyomasztó anyagi helyzet rabláncáiból és akadálytalanul élhetnek hivatásuknak. Az óraadók alkalmazásának mindekép káros rendszerét jórészt mellőzni lehetett, állandó jellegű vallástanítók beállításával. Felekezeti iskoláinkban a vallástanítást a vértessaljai egyházmegye jónak találja. Én inkább hajlom a somogyi esperes megállapítása felé, amely szerint a minimális anyagnak megtanítása kielégítő ugyan, de a magasabb értelemben vett vallásos pedagógia kivételes jelenség. E kérdést csak akkor fogjuk megoldani, ha sokkal nagyobb gondot fordítunk tanítójelölteink vallásos személyiségekké való nevelésére és felekezeti tanítóinkat, mint legelső rendű munkatársunkat, épen olyan lelki és pásztori szolidaritásba vonjuk, mint aminőben a papoknak kellene állaniok.

A püspöki iroda

A központi adminisztráció munkáját az eddigi kipróbált erők végezték: a püspöki titkár, a püspöki káplán két segítő társukkal. A hivatalos iktató száma a múlt évben 2994-re emelkedett, míg az elnöki, illetve félhivatalos iktató 1714 számot mutat. Nagy segítségünkre volt minden nehezebb kérdésben az ügyész úr, ki hivatali kötelességein felül, készséggel vállalta a munkatöbbletet. Azonkívül Nagy Ferenc esperes úr, ki főképp iskolaügyi kérdésekben volt készséges segítő társam. A vagyongazdálkodó úr kiváló ügybuzgalma és nagy szorgalma a gazdasági adminisztrációnak a birtokkezeléssel kapcsolatos ügyeit elismerésre méltóan oldotta meg. De hovatovább mindinkább érezzük szükségét egy központi számvevő beállításának, aki rendkívül növekvő és bonyolódó gazdasági ügyeink könyvelési, számfejtési és adminisztratív teendőit volna hivatva elvégezni. Remélem azt is, hogy az egyházkerület hivatalos lapjának megszervezésével úgy a központi, mint az egyházmegyei adminisztrációnak nagy könnyebbségére voltunk, bár még mindig vannak olyan lelkészek, akik a hivatalos lapot nem olvassák el s igen elálmélkodnak; mikor a sürgetés megérkezik. Fölkérem az egyházmegyéket, hogy e tekintetben kövessék a pesti egyházmegye példáját, amely a rendbíróságok alkalmazásával kényszeríti reá a mulasztókat kötelességeik teljesítésére.

⁸ itt: saját belátása szerinti

Alapítványok. Anyagi ügyek

Kezemhez érkezett kisebb adományokról a kerület hivatalos lapjában számoltam el. Az egyházmegyékben lüktető áldozatkészségről képet nyújt püspöki jelentésem melléklete: az adományokról és szorgalmi jövedelmekről szóló kimutatás. Nagyobb külföldi segély érkezett a Zentralstelle für Europäische Hilfsaktion útján, kb. 4400 svájci frank, amelynek fölosztására nézve a segélykérvények bizottsága tesz javaslatot. De mély hálával és nagy elismeréssel kell itt egyházkerületünk aranykönyvébe föl jegyezmem egy nevet, kinek igénytelen és puritán hordozója, egyházi életünk legnagyobb jötevői közé emelkedett azzal a nagylelkű elhatározásával, hogy csekély kivétellel egész vagyonát, egy szorgalmas és rendkívül takarékos élet minden gyümölcsét ajándékozási szerződéssel és az életfogytiglani haszonélvezeti jog fenntartásával egyházkerületünk tulajdonába adta azzal a rendeltetéssel, hogy abból egyik missziói egyházközségünk református lelkésze és tanítója tartassék el. Hiányzik a pontos adatom arra, hogy mennyit tesz ki ez a vagyon, amely kb. 240 telekkönyvi címlet alatt a szerződésben pontosan föl van sorolva. De nagyságánál épen úgy, mint rendeltetésénél, főképen pedig azoknál a nemes motívumoknál fogva, amelyekből származott ez az alapítvány, a kegyes adományozónak nevét, egyházkerületünk évkönyveiben halhatatlanná teszi. Ez a név a Kaszay István neve.

Itt számolok be arról az óriási értékgyarapodásról, amit budapesti református egyházunk ingatlan javaiban ért el azáltal, hogy a Baár-Madas iskolatelekből kisajátított 1600 négyszögöl és az új gimnázium és internátus fölépítése után átadandó Lónyai-utcai gimnázium házastelek ellenében Budapest székesfőváros cserében átengedte a Kálvin-téri telkünk mellett levő két házastelket s ezzel a budapesti egyházközség egy olyan fejlődési lehetőség birtokába jutott, amelyhez csak a 100 évvel ezelőtt számára kijelölt Széna-téri telek megnyerése fogható. Az így elért értékkülönbözöt ez év januárjában körülbelül két milliárd koronát tett ki. Természetes dolog, hogy miután a református egyház ehhez a ma még holt tőkéhez a Baár-alapítvány állagát tevő telek átadása árán jutott, teljes mértékben fennmarad az egyházközségre nézve az alapítvány kártalanításának, illetve az alapítványra eső jövedelemgyarapodás biztosításának a kötelezettsége. Ezenfelül pedig mindezeknél sürgősebb feladatává lett a budapesti egyházközség vezetőségének, hogy Baár-Madas-intézetünket telekhez és új épülethez juttatni igyekezzék.

Az államhoz való viszonyunk

A magyar protestantizmus jelenleg egy nehéz ellenmondásban él. Felelőtlen elemek egyre hangoztatják, hogy ma Magyarországon többségében protestáns kormányrendszer uralkodik. A tények pedig azt mutatják, hogy az erősen szervezkedő katolikus egyház minden fontosabb pozíciót, főleg azokat, amelyek az executiv⁹ munka fordul meg, erőteljes katolikus egyéniségekkel foglaltat el. Ezenkívül pedig a felekezetek kulturális versenyében az a reformátusság, amely a minduntalan változó és szakadatlanul devalválódó államsegélyekben bírja létének fontos tényezőjét, szemben a századok alatt nagy javadalmakhoz jutott katolikus egyházzal, mindenütt inferioritásba¹⁰ kerül. Az anyagi erők egyenetlen elosztása pedig azt eredményezi, hogy nagy pénzügyi válságok idején a protestáns egyházak kétszerezsen érzik a helyzet nehézségét, először mint magyarok, azután mint egyházi hívek. Csak arra utalok reá, hogy míg a fundációkból álló egyházi és iskolai vagyon ma szinte aranyparitáson felül jövedelmez, a nagynehezen kétszázszorosra fölemelt államsegélyek a paritásnak alig 800-ad részét jelentik. Ebből

⁹ végrehajtó

¹⁰ alárendeltség

III. PÜSPÖKI JELENTÉS

következik az, hogy kongrua¹¹, korpótlék ma olyan jelentéktelen összegek, hogy széjjelküldeni sem lehet, mert többbe kerül a postaköltség, mint amekkora a segély összege. Adósegély, missziói-segély, amelyre pedig nagyon sok gyülekezetünk és szórványunk élete épül föl ma már, fájdalom, nem tényező és amiatt gyülekezeteink egész sorozatán mutatkozik a bénulásnak a tünete. Fölöttébb sérelmesnek találjuk azt, hogy a kántori javadalmakat, a tanítói fizetésekbe a múlt év költségvetése beszámította s ezzel azt értük el, hogy a kántori szolgálatért tulajdonképpen külön tiszteletdíjban tanítóink nem részesülnek. Világos következménye lesz ennek az állapotnak az, hogy a kántorságra nem fognak kiváló erők jelentkezni és e fontos gyülekezeti tényezőnél az egyházi fegyelem meglazul, mert elvész a törvény szankciója. Ezelőtt két évvel reámutattam arra is, hogy rövid időn belül, az akkor még aránylag elég jónak látszó papi fizetések színvonala elvész, ezzel megint ott állunk egyházi életünk egyik legnagyobb problémájánál a lelkészeknek vagy a minőségében, vagy a mennyiségében lesz hiányosság. Sajnálattal állapítom meg azt is, hogy a földreform során a végrehajtó közegek nem mutatnak elég megértést azzal az óriási jelentőséggel szemben, amivel a református egyházak papi állásának földbirtokkal való végleges megfundálása bír. E téren egyetlen egy olyan dologról számolhatok be, amely egész református közvéleményünk legnagyobb elismerését érdemelte ki. Ez pedig az államkormányznak az az intézkedése, hogy lelkészözvegyeinket az állami tisztviselők megfelelő fizetési osztályához mért nyugdíjban részesítendő, az arra szükséges több mint 300.000 aranykorona segélyt már ez év júliusától kezdve kiutalta. Lelkészözvegyeink és árváink nyomorúsága elérte már a biblikus méreteket és a pusztulás vizei ajkukig értek. Egyháznak, államnak egyaránt szűgyene volt az az égrekiáltó ínség, amely őket gyötörte. Aki rajtuk segít, a legnagyobb jót cselekszi, amit cselekedni embernek ebben a nemzedékben egyáltalán lehetséges. Fogadjuk köszönettel ezt az intézkedést és hatása alatt mi magunk is, mint egyetemes református egyház, tegyünk meg mindent, hogy ez a rettentő tehertertel földi és mennyei számlánkról véglegesen levétezzék.

Mindezekhez vegyük hozzá, hogy a felekezetek közötti társadalmi béke részünkről csak a legmesszebbmenő áldozatokkal tartható fönn és vezetőember sokszor kerül az elé a kínos dilemma elé, hogy vagy egyházi érdekeinek ellenére munkálja a felekezeti béke nagy magyar érdekét, vagy pedig a református öntudat igazsága és méltósága érdekében vállalja a felekezeti surlódás magyar kockázatát. Amikor kénytelenek vagyunk nap nap után eltűrni, hogy nemzeti és társadalmi ünnepeknél, katonai és polgári solemnitásoknál¹² az ország második nagy történelmi egyháza az ünnepi istentiszteleteknél szóhoz nem juthat, amikor zászlószentelésektől szoborleplezésig mindenütt következetes mellőzésben van részünk, lehetetlen komolyan nem figyelmeztetnünk minden illetékes tényezőt, hogy a keresztyén egység legfontosabb előfeltétele az, ha gondolatunkból kirekesztjük ezt a hamis egyenletet: *keresztyén* annyi mint *katholikus*. Viszont az államhatalom illetékes tényezőjéhez azzal a komoly kéréssel fordulunk, legyenek több figyelemmel múltunk, jelentőségünk és páratlan szellemi értékeink iránt és helyes kormányzati politikával segítsenek minket, hogy nemzetünknek megtegyük azt a szolgálatot, amire Istentől hivatva és képesítve vagyunk. Református népünk a magyar nemzetiek legértékesebb elemét foglalja magában, a módosabb kisgazdatársadalmat és az intelligenciát. Magyarországon pedig még nagyon sokáig csak evvel a két tényezővel szabad és lehet igazi politikát csinálni.

¹¹ lelkészi illetmény állami kiegészítése

¹² ünnepség

Programkérdések

De ugyanez a gondolat elibénk tár egy nagy belső problémát: A protestantizmus intenzívebb megszervezésének kérdését. Többször kifejtettem már, hogy a protestantizmus megszervezésének a kérdése csak egy módon lehetséges, akkor, ha a két nagy történelmi egyházat, a reformátust és evangélikust, lehetőleg azonos elvek szerint először a maguk egyházi társadalmában szervezzük meg s azután építjük ki a közös és életképes frontot. Itt van tehát nagy szerepe a Kálvin-Szövetségnek, amely biztató kezdetek és szép eredmények után akcióképességében meglanyhulni látszik. Újra föl kell venni az elejtett fonalat és az egész református egyházra kiterjedőleg egységes programmal lépni föl. Ugyanakkor egyházi életünknek másik legfontosabb tényezőjét: a presbitereket kell hivatásuk igazi magaslatára emelni. Azért vagyunk presbiteriánus egyház, hogy ezt a csodálatos intézményt minél erőteljesebbé tegyük. El kell múlnia annak az időnek, amelyben a presbiter havonként 1–2 órát szentel az egyház anyagi és adminisztrációs ügyeinek szolgálatára és ki kell képeznünk az új presbiteri típust, aki az egyház anyagi és szellemi ügyeinek hivatott és felelős őrállója. Imádkozó, bizonyágtevő, missziói munkát végző presbiterekre van szükségünk és ha a magyar református egyház 15–20.000 presbiterre többségében ilyené válik, nincs az a hierarchikus szervezet, amely hatalom és eredmény dolgában fölvehesse velünk a versenyt. Azért buzdítom munkatársaimat, hogy presbiteri konferenciákat tartsanak, a presbiterek nevelésének ügyét tegyék legfontosabb programjukká és kísértsék meg fölébreszteni azt az óriási demonstratív erőt, amely ebben a szervezetben rejlik. Sajtó, iratterjesztés, az élő szóval végzett propaganda, mindenképp pedig a példaadás bizonyára célhoz fog segíteni. Sürgős szükség zsinatunk életműködését újra megindítanunk. Napnál világosabb, hogy a szóban levő feladatok nagyobbak, hogy sem egyes kerületek különváltan megoldhatnák. A magyar reformátusságot egyetemlegesen érdeklő kérdések csak a magyar református egyház legfőbb igazgatási és törvényhozási szerve, a zsinat által oldhatók meg. Azonkívül, hogy egy csomó sürgős kérdés vár zsinati megoldásra, például papválasztás, államsegély, biztosítás, lelkesízi nyugdíjintézet, mindenképp a közalap kérdése, újra meg kell jelennie a magyar közélet fórumán az élő zsinatnak, mint legfőbb reprezentatív szervnek. Áron is megvegyétek az alkalmat, mert az idők gonoszak, mondja az efézusi levél s ilyen válságos időkben, mikor egy év alatt évtizedeket él át nemzet és egyház, résen kell lennünk és hárfáinkat az ablakban tartanunk, hogy amikor reá fúj a fölülről jövő szél járása, megzendüljön rajta a jövődő dallama.

Kérem jelentésem tudomásulvételét.

IV. PÜSPÖKI JELENTÉS

1925. október 10.

Ravas László (kép jobb szélén, közepen) 1925-ös szolnoki egyházlátogatása alkalmával –
„...nagyobb katolikus községbe beszivárgó református gyülekezetek, amelyeknek
tipikus példájául szolgál Kiskunfélegyháza, Kocsér, *Szolnok*...”

Nagyméltóságú Elnök Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Idei egyházkerületi közgyűlésünk előreláthatólag úgynevezett szürke gyűlés lesz. Tárgysorozatában nincsenek nagyjelentőségű és gyökeres változásokat felidéző kérdések. Lelki háztartásunk mindennapi gondjai és bajai foglalkoztatnak ma minket, azért tisztelettel teljes jelentésem is igénytelenebb lesz, mint a megelőző. – Azonban ez a különböztetés kicsiny és nagy dolgok között, határozottan emberi mérték. Ki mondhatná azt, hogy Isten országában valami kicsi és hogy a Krisztus királyságában valami, amit Ő parancsol, jelentéktelen, mikor Jézus annyira a szívünkbe véste a *kevesen* való hűségnek nagy jelentőségét. Azért teljék meg a lelkünk nagy felelősségünk érzésével annak a meggondolására, ki az, Akitől a megbízatást vettük, micsoda, munka az, amit el kell végeznünk és mekkora a mi erőtlenségünk, amivel szolgálunk. Maga Isten bízott meg minket és azzal bízott meg, hogy az Ő lelki országát építsük és királysága számára e magyar földön bástyákat emeljünk és mesgyéket húzzunk. És mi vagyunk azok, akiket Ő erre a tisztre méltóztatott – magunkba nézve, suhanjon végig lelkünkön bűnbánatunknak árnyéka.

Változások, élők, halottak

Amint végigtekintek e kürtszóra egybegyűlt seregen, régi szokás szerint: *mortuos plango, vivos voco.*¹

39. év óta első eset, hogy nincs közöttünk az a férfiú, aki első volt közöttünk, mert mindnyájunknak szolgált. Szilassy Aladár tanácsbíró úrra gondolok, aki a dicsőséges egyház kies mezőiről nézi az ő ecclesia militansának² ideleenn vívott küzdelmeit. Holnap mindnyájan az Úr házában emlékezünk meg mindazokról az áldásokról, amiket lénye és szolgálata útján Istentől vettünk. Kivételes volt az ő egyénisége, mely még életében, szinte a szemünk láttára, történelmivé vált. Illő tehát, hogy kivételes módon áldozunk emlékezetének s úgy gyűjtsunk neki lángot, mintha nemcsak személyes értékeinél, hanem hivatali állásánál fogva is vezérünk lett volna. Az erre vonatkozó határozatot főgondnok úr öexcellenciája szép és igaz megemlékezése kapcsán már méltóztatott kimondani.

Emlékezetünk galambja reá röppen, a bicskei temetőben *Lévay Lajos* tiszteletbeli esperes, egyházkerületi tanácsbíránk alig néhány hónapos sírjára. Hű volt, szelíd és bölcs. Magát nem kímélte, hanem szolgálatban eltékozolta egész életét s mindazt, amit egy ilyen élet anyagiakban teremhetett volna, ő csak lelki gyümölcsöket akart hozni s gazdag termésének súlya alatt életfája megroppanva, csendesen letört. Tisztán és elegyítetlenül szólt az Igét s egyike lón a legnemesebb prédikátori típus képviselőinek. Sokaknál előbb meglátta, hogy egészen különös pásztori módszerre van szükségünk, mert e téren óriás mulasztások állanak mögöttünk és óriás feladatok előttünk, egyike volt tehát azoknak, akik már hajnalban beállottak a szőlőskert munkásai közé. Tudta, hogy az egyházi kormányzat a szeretet guberniuma és már fiatal korában szívénél fogva atyai súlya volt. Sírjára az egyházkerület nevében koszorút helyeztem, hátramaradt özvegyének elnöktársam öexcellenciájával együtt kifejeztük egyházkerületünk részvétét és gyászát. Kerületi gyűlésünk méltóképpen cselekedett, midőn *Lévay Lajos* emlékezetét főgondnokunk meleg szavai után jegyzőkönyvében megörökítette és a gyászoló hitvesnek legbensőbb részvétet tolmácsolni határozta. Immár megtért az előtte valókhöz *Benkő Gyula*, a baranyai egyházmegye tiszteletbeli gondnoka. Meleg búcsút vettünk tőle, mikor megfáradt alakja kiállott a kemény

¹ az élőket hívogatom, a holtakat siratom – középkori harangfelirat

² küzdő egyház

IV. PÜSPÖKI JELENTÉS

munkából. Álljunk meg sírja mellett s még egyszer gondoljuk el mindazt amit tőle vettünk s áldjuk emlékezetét. – Hosszú szenvedések után megérkezett végső állomására a minden élők útján *Apostol Pál*, a kunszentmiklósi gimnázium igazgatója, egyházkerületünknek éveken át hűséges középiskolai előadója. Abból a generációból való volt, amelyet a Baksay Sándor nagy lelke állított az egyházkerület szolgálatába. Jelleme tűzben megpróbált arany volt és megtalálhattuk nála a meghivatásnak ama fehér kövét, amelyről a Jelenések könyve beszél. Apostol Pál hűséges szolgálata mellett bizonyosság a kunszentmiklósi gimnázium, a dunamelléki egyházkerületnek vele szolgáló tanárnemzedéke és az az egyházkerület, amely az ő előadói szolgálataival élt. Legyen áldott emlékezte.

Lelkipásztoraink között az idén nagy volt a halál aratása. Morvay Ferenc, Tóth Kálmán, Szabó Gyula, Biró Mihály, Dömötör Endre, idősebb Gerenday Endre, Varga Zsigmond, Fehér Gyula és Megyeresy Béla tették le örökre a földi szolgálat palástját, hogy felöltözzenek abba a fehér ruhába, amelyet a Bárány vére mosott meg és átmenjenek nehéz szolgálatuk árnyékai közül a mennyei napnak dicsőségébe.

A testvér evangélikus egyház két nagy halottat siratott s e gyász minket is illet, nemcsak a testvéri viszonynál fogva, hanem az elhunytak nagy jelentőségénél fogva is. Az egyik *Gyurátsz Ferenc*, a dunántúli evangélikus egyházkerület nyugalmazott püspöke, a másik eperjesi *Scholtz Gusztáv*, nyugalmazott bányakerületi püspök. Mind a két nagy halott elhunyt felett elnöktársam öccsellencéjével együtt kifejeztem az illetékes püspökök előtt egyházkerületünk részvétét. Indítványozom, hogy emlékezetüket iktassuk jegyzőkönyvünkbe.

Két régi, kedves arc hiányzik közülünk. Mindkettőt betegség tartja vissza. Az egyik Nagy Ferenc esperes, a másik Sógor Endre egyházkerületi számvevő. Reméljük és kérjük Istent, hogy nemsokára teljes jó egészségben állhassanak munkába.

E jelentés már sajtó alatt volt, midőn két új gyász érte. Az egyik kerületünk nesztorának³, batori *Sigray Pál* egyházkerületi tanácsbírónak érett gabonaként való betakaríttatása. Tíz éve állott egyházkerületünk szolgálatában és mindig maga volt a pontosság, lelkiismeretesség, puritán hűség. Tudta, hogy az anyagi javakat Isten nem ingyen adja, hanem életünk jókora darabját kívánja meg érte veritékezésben, munkás törődésben. Ezért nagyon megbecsülte az egyház filléreit és ugyanezt követelte másoktól is. Régi módi úr volt, a múlt század hatvanas éveinek nemzeti és kultúr-romantikája lakozott benne. Az utolsó lehelleig kitartott, azt lehet mondani, hogy becsületes munka mezején esett el. Áldott emlékezte! A másik nagy halottunk *Zsilinszky Mihály*. Szívvel, lélekkel az evangélikus egyház tagjának vallotta magát, de azért egyénisége olyan jelentőségre emelkedett s pályája olyan utat futott be, hogy mi is a magunk halottjának tarthatjuk. Sokáig ő volt a protestáns érdekeknek a kultuszminisztériumban hivatalos képviselője mint államtitkár s e minőségében helyét jelesül megállta. Előbb másodelnöke, később elnöke volt a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak és a protestáns gondolatoknak úgy a történelemtudományban, mint a magyar szellemi életben bátor, lelkes és tiszteletet parancsoló apologetája volt. Áldás emlékezetére.

Vivos voco. Egyházkerületünk tanácsbírói kara a megejtett választás során három új, értékes egyéniséggel gyarapodott, két lelkésszel, egy világgal. Az egyik Sebestyén Jenő, teológiánk kiváló professzora, aki a magyar kálvinizmus elméleti és gyakorlati szolgálatában már eddig is igen jelentős szolgálatot végzett úgy hazánkban, mint külföldön, a másik Keresztesi Samu zuglói lelkész, ki hűségével, szeretetreméltóságával minden tanácskozóteremnek szívesen látott vendége. Tanácsbírói karunkban

³ egy adott közösségen belül a legöregebb, legnagyobb tekintélyű személy

üdvözljük Végh Bélát, a hű és igaz munkást, nemes tradíciók ápolóját s Krisztus egyházának buzgó szolgáját. Az aljegyzői karban is egy szimpatikus fiatal arc, régi ismerősünk, néz reánk, Göde Lajos püspöki másodlelkész, akit sem megterhelni, sem kifárasztani, sem elkedvetleníteni nem lehet, s akit épen ezért nem lehet eléggé megbecsülni. Itt is sokat várunk tőle, mint mindenütt, ahol foglódik.

Külföld. Világprotestantizmus. Stockholm

Az idén is rajta voltam., hogy a magyar reformátusság a világprotestántizmus nagy életegységében a maga méltó helyét elfoglalja és annak áldásaival élhessen. Ezt a célt szolgálták először illusztris külföldi látogatóink s azután a nagy külföldi összejöveteleken magyar egyházunk képviseltetése.

Az előbbiről adva számot, el kell mondanom, hogy az amerikai protestántizmust két nagy gondolat foglalkoztatja. Az egyik az összes evangéliumi egyházak szolidaritásának kiépítése, amely kétségtelenül azzal jár, hogy a vezető szerep számbeli, anyagi és helyzeti súlyánál fogva az amerikai protestantizmusé lesz. A másik pedig ez egység óriási lelki és társadalmi erővel a háborúnak a népek életéből való végleges kiküszöbölése. Úgy az első, mint a második gondolatnak következése az, hogy felelősséget éreznek a széttépt és megrontott európai egyházak iránt. Egyfelől tehát ezeknek felsegítésén fáradoznak. Másfelől az egymástól lelkileg nagyon elszakadt és különösen a világháború folytán nagy lelki távolságba került európai egyházakat fensőbbes szemponatok csendes kényszerével belső kiengesztelődés felé kívánják vezetni. Ennek a nagy koncepciónak hatalmas képviselője a „Federal Council of the Churches of Christ in America”, amelynek főtákará, Charles S. *Macfarland* lelkész úr látogatott el hozzánk a nyáron, hogy személyes impressziót vegyen arról a terepről, amelyen eddig is annyi szép szolgálatot végeztek. Ugyancsak ennek az akciónak a szolgálatában járt közöttünk a Federal Council európai titkára: Adolf Keller, volt zürichi lelkész úr, akinek intenciói szerint létesült ezelőtt három évvel a Magyarországi Egyházak Központi Segítő bizottsága. E mellett két illusztris látogatója volt egyházunknak, az északamerikai presbitériánus egyház részéről, W. Sylvester Beach D. D. és Charles Herron D. D. professzor urak. Az áldottlelkű James Good halála után délkelet Európának gondját Sylvester Beach úr vette vállaira, aki az összeomlás óta immár negyedszer hajózza át az óceánt, hogy amerre jár, mindenütt áldássá és segedelemmé váljék. Különösen köszönjük neki azt a meleg, benső szimpátiát, amelyet irántunk személyileg érez és azt a nagy megértést amivel a határokon túl senki által fel nem fogott vagy felfogni nem akart magyar igazságot velünk együtt látja. Skót barátainknak kiváló küldöttsége utazott Erdélybe s pár napig Budapesten megpihent. E küldöttség vezetője dr. George Frank Knight glasgowi lelkész volt, az U. F. Ch. kontinentális bizottságának elnöke. A presbiteri egyház világszövetsége cardiffi ülésén, fájdalom, nem vehettem részt de távolmaradásomból semmi hátrány nem származott, miután a magyar református egyház a maga egészében, épp úgy, mint a Dunamellék különösen, kitűnően volt képviselve, az utóbbi Petri Pál, Sebestyén Jenő és Viktor János urak személyében, kiknek köszönöm szíves fáradozásaikat és a konferencián teljesített értékes szolgálataikat. Alapos reményességünk van arra, hogy hat év múlva a presbiteri világszövetség keleti ága Budapesten fog ülésezni. Reméljük, hogy akkorra teljes mértékben kiépül a szövetség keleti részének kontinentális féltekéje is, s a nagybritanniai másik féltekével még bensőbb kapcsolatra jutva, előbbre viszi a világkálvinizmus megszervezésének és mobilizálásának nagy ügyét.

Nem tudom, van-e időm beszámolni itt ez év, sőt e század legnagyobb egyháztörténelmi eseményéről, a *stockholmi világgkonferenciáról*? Üzenete kinyomtatva közkezen forog s így is kérem lelkészársaimat, a tanárokat és az egyházi sajtót, hogy publikálására és ismertetésére kövessenek el minden tőlük telhetőt.

IV. PÜSPÖKI JELENTÉS

A stockholmi világgyűlés jelentőségét először is annak méretei adták. Körülbelül 700 hivatalos tagja volt, 37 nemzetből és 31 világegyházból. Mindenik képviselőt saját egyháza küldte, vagy ajánlotta, ennél fogva e testület jó egynéhány század legnagyobb és csaknem univerzális gyülekezete volt. A keresztyénség *többsége*, majdnem háromötöd része szólalt meg benne. E világgyűlésről csak a római katolikus egyház hiányzott, de az teljesen hiányzott.

A gyűlés maga óriási történelmi és spirituális szemléletet nyújtott. Nyilvánvalóvá tette azt, hogy a világkeresztyénség három fő irányból áll, amely mindenik csak egy részét jelenti a keresztyénségnek, de azért mindenik a katholicitás igényével lép fel. E három: az *orthodox katholicizmus*, a *római katholicizmus* és az *evangéliumi katholicizmus*. E három közül ma még szeparált és exkluzív a római katholicizmus; katholicitása legkevésbé az evangéliumi keresztyénségnek van kiépítve; a világtörténelem nagy gyakorlati kérdéseivel szemben pedig leginkább hátra van még a keleti katholicizmus. Az is bizonyos, mihelyt a keresztyénséget, mint egységet tekintjük, hogy egyik ág sem elégséges önmagában, bár mindenik elégséges önmagának. Dogmatikailag mindenik önmagában áll vagy esik, de ethikai és társadalmi missziójában mindenik rá van szorulva a másikra, mindenkire rá van szorulva az egyetemes keresztyénség és mindenik tulajdonképeni igaz helyét az egyetemes keresztyénséggel való viszonyban kapja meg.

Második nagy jelentősége ennek a nagygyűlésnek az, hogy ilyen vállalkozás egyáltalában sikerült. Ezelőtt 10 évvel, 100 évvel, 400 évvel naiv álmodozónak tűnt fel, még ha Leibniznak nevezték is az illetőt, aki egy ilyen világgyűlés eszméjével állott volna elő. És ma biztosan, szinte magától értetődő energiával állott egybe ez a gyűlés, úgy, ahogy a költöző madarak társadalma száll meg. Valamit meg lehetett érezni Stockholmban abból, hogy mi az idők teljessége, mikor érkezik meg egy olyan pillanat, amelyben a lehetetlen váratlanul lehetővé válik. A világháborúban széttépett és megrontott világ jobbik lelkiismerete ébredt fel a Krisztus egyházában, amikor megtették az első lépést arra, hogy amit elrontott a hitetlenség, a hit újra megépítse. Ebből következik, hogy az egész kongresszuson a megértés és kiengesztelődés szelleme húzódott végig, s mint ahogy a régi ökumenikus zsinatok az eretnekség szakadatlanul jelenvaló réme ellen harcoltak, úgy küzdött ez a kongresszus egy láthatatlan, de jelenvaló rém ellen, a háború gondolata ellen.

Harmadik korszakos gondolata volt e kongresszusnak az, hogy nem dogmatikai egységet keresett, hanem azt a kérdést vetette fel, hogy a nagy gyakorlati problémákkal szemben, amelyek az egész keresztyén anyaszentegyházat életbevágóan érdeklik, mit tehet *együtt* Krisztus mindenik egyháza. Természetes, hogy a kérdések felvetésénél és megítélésénél mindjárt kiderül az, hogy a gyakorlati cselekvés a világnézet függvénye és más a program, ha más az elv, viszont más az elv, ha más a hit. Azonban az is bizonyos, hogy addig, amíg egy fának az ágai elválnak egymástól, sokáig együtt haladnak a közös sugárban vagy főágban. Cserjének nézné a cédrust az, aki azt hinné, hogy már a kezdet kezdetén széjjel kell válniuk az ágaknak. A keresztyénség hosszú úton egységes sugárban halad míg keleti és nyugati ágra szakad. A protestántizmus sokáig élő egység míg szétválik objektív és szubjektív protestántizmusra. Azt kell tehát megkeresni, hogy meddig tart a közös érdekelttség vonala és mit lehet e közös vonalon tenni.

Nagy jelentőségű dolognak tartom, hogy amikor a keresztyénség többsége összeül, amelyen fájón hiányzik a meghívást el nem fogadó testvér, az egész gyűlés folyamán egyetlen egy agresszív hang sem hangzott el azzal az egyházzal szemben, amelyet nem az akadályozott meg az eljövételben, hogy nagyon igaznak tartja a maga hitét, hanem az, hogy hamisnak tartja a miénket. Ezért nem tudott velünk sem tanácskozni, sem imádkozni. Ez a gyűlésnek nemcsak emelkedett szelleme, hanem ereje és öntudata mellett is bizonyít.

Kiemelem továbbá a gyűlésnek azt a jelentőségét, hogy ez volt a háború óta az első alkalom, ahol a német kereszténység óriási intellektuális súlyával és kissé zordon külsejével egyenlő fél gyanánt ült az asztalnál és gyakorolta azt a fölényt, amit szelleme természetszerűleg bírt és csupán annyi hátrányt szenvedett, amennyit magatartása esetleg okozott.

Természetes dolog, hogy az orthodox egyház megjelenése különös mértékben magán mutatta a kísérletnek a bélyegét. Ideiglenes tagokul tekintették magukat és még ezután határoznak afelől, hogy továbbra is velünk jönnek-e vagy nem. Meg van a reményem arra, hogy vezetőik, akik a keleti egyház nyugatra néző ablakait egymás után tárják ki, nem fogják elzárni egyházukat az ilyen érintkezések felbecsülhetetlen szellemi hatásai elől. Annyival kevésbé, mert a görögkeleti egyház az, amelyik éppen Oroszországban, máról holnapra, a legmodernebb problémák elé állítottat s amelynek módszerében nyugatibbnak és újabbnak kell lennie a legújabb és legnyugatibb egyházaknál. Az orthodox egyház csak a protestántizmus nagy tanúságainak megszívlelése után fogja tudni megtartani legnagyobb birodalmát: az orosz népet.

Természetes dolog, hogy a gyűlés tulajdonképpen a világprotestántizmus gyűlése volt, a világprotestántizmus irányai, elvei és módszerei mérkőztek benne. Szemmel láthatólag két fő sodra volt a gondolatoknak. Egyiknek az volt az alaptétele, hogy ez e világ a maga erőivel és módszereivel tartsa meg magát úgy, ahogy tudja, ha egyáltalán tudja. Az egyháznak, a vallásnak az a feladata, hogy e romlott világból menekülő lelkeknek csöndet, békét, pihenést adjon s átvezessen abba az országba, amely nem e világból való. Ez az irány a kereszténységnek quietivumait,⁴ elpihentető és vigasztaló erőit, a belső élet legfelsőbb fórumát, ítéleteinek jogerejét, elégtételének érvényét vitatta és hirdette, éppen azért méltán mondhatjuk szubjektív protestántizmusnak. Ezt az irányzatot bizonyos askézizmus, pesszimizmus, miszticizmus jellemezte. A másik irány alap gondolata az volt, hogy a kereszténységnek Isten országát ebben a világban kell megérteni. Meg kell változtatni a gazdasági rendet, ki kell egyenlíteni az ellentéteket, szabályozni kell a jogalkotást és a társadalmi, sőt világpolitikai viszonyokat. Eliminálnia kell a világba az alkoholt, a háborút, a prostitúciót, a munkanélküliséget. Ez az irány arra hivatkozott, hogy mi Isten királyságának vagyunk a polgárai, tehát ezt a jelenvaló világot az Ő uralma alá kell hajtanunk. Ezt az irányt nevezem objektív protestántizmusnak. Kell-e mondanom, hogy e két irányban a világ két nagy szelleme, Luther és Kálvin mérkőzik úgy, hogy egyik segíti a másikat. De világossá lett az is, hogy a protestántizmusnak két kísértéstől kell óvakodnia. Egyik az, hogy szubjektivitása ne váljon természetlenül kegyességgé. Másik, hogy objektív iránya ne szekularizálja önmagát és a kereszténység egy szép napon nehogy arra ébredjen, hogy az egész evangélium népjóléti mozgalmá vált. Erre pedig mindenképp az segíti, ha a másokra is igénybe veszi áldásait és tanul tőle.

Az egész konferencián végtől-végig húzódtott valami emelkedett testvéri érzület. Egyik felszólaló tréfásan említette, hogy míg a niceai zsinaton egyik patriarcha heves dogmatikai vita közben úgy megrúgta a másikat, hogy az nemsokára belehalt: ezen a zsinaton halálos ellentétben álló népek gyermekei szorítottak őszintén kezét, vettek együtt úrvacsorát és imádkoztak közösen. Nekem is megadatott az alkalom elmondani a gondolatok eme nagy olimpiádján annyit, hogy mi igenis a világbéke és lefegyverzés gondolatának népe vagyunk, csak egyet lásson meg mindenki: ez a mai béke rosszabb a harcnál s az igazságtalan politikai és gazdasági jóvátételt követnie kell egy igazságos, erkölcsös és teljes jóvátételnek. Aki a béke gondolatát a jelenlegi igazságtalanságok stabilizálására rántja elő, visszaél vele. A békét ezután kell megcsinálni, mert ma nincs meg. Ezt nevezi az Úr eirénépoiésisnek⁵ és az ilyeneket fogadja el az Ő fiainak.

⁴ cselekvés helyett, nyugalomban maradásra való ok (Schopenhauer)

⁵ békekeremtés

Mielőtt búcsút vennék e tárgytól, legyen szabad annak a gondolatnak kifejezést adnom, hogy a magyar reformátusság, illetve protestántizmusnak, egyik nagyon sürgős feladata az volna, hogy önmagáról teljes, részletes, hű képet nyújtson a külföldi protestántizmusnak: *a magyar protestántizmus állapotrajzát kell megírni angol nyelven*. E mű egyfelől a magyar protestántizmus jelenlegi helyzetét a múltjából magyarázná és világosítaná, másfelől ezt a múltat hozzá kapcsolná s hogy úgy mondjam, közös mértékegységre véve, közös földabroszba rajzolná bele az európai, illetőleg a világprotestántizmus történelmébe. Ha ismeri is valaki a történetünket, nincs távlata, nincs mértékegysége, minket pedig csak történetünkön keresztül lehet és érdemes megismerni. Viszont történelmünket csak rajtunk keresztül. Azt hiszem, igen nagy szolgálatot tenne Magyarországnak az, ki egy ilyen könyvet megírna, vagy kiadatna.

Egyetemes egyház

A magyar református egyetemes egyház életéből minket most egy mozzanat érdekel és ez a kecskeméti jogakadémia sorsa. Dunamellék mindent elkövetett, hogy kezén el ne vesszen az ősök drága alkotása, a kecskeméti jogakadémia. Féltő szeretettel és fájó büszkeséggel adtuk át az egyetemes magyar egyháznak abban a hitben, hogy új, dicsőségesebb korszak tárul fel előtte. Azonban a kecskeméti jogakadémianak – ha tovább akar fejlődni – több száz millió fedezetlen hiánnyal kell megküzdeni. Felfogásunk az, hogy ha az akadémia az egyetemes református egyházé, az egyetemes református egyháznak kell fenntartásáról gondoskodnia. A dunamelléki egyházkerület ezzel nem akar jelenlegi terheitől szabadulni, sőt kész újabb terheket is vállalni, bár anyagi erőinek fogyta komolyan figyelmezteti e lépéssel járó teljes felelősségére, de csak akkor, ha e tekintetben nemcsak a tiszántúli egyházkerület dicséretes segédelmét élvezzi, hanem maga mellett érzi a másik két kerületnek, a tiszántúlinak és dunántúlinak támogatását is. Mi tudjuk az anyagi és érzelmi nehézségeket, amelyekkel e két kerület küzdeni kénytelen. De mindennél világosabban áll előttünk az a kétségre vonhatatlan tény, hogy a kecskeméti jogakadémia az egész magyar reformátusságé s annak megmaradása és felvirágozása az egész magyar reformátusság becsületügye. Hiszem, hogy ha a zsinaton a magyar református egyház élő lelkiismerete megszólal, ez a kérdés véglegesen és helyesen megoldható.

Püspöki vizsgálatok. Nagykörös, kecskeméti egyházmegye

Áttérve egyházkerületem belső dolgaira, most is, mint eddig, két forrásból merítem jelentésem anyagát. Egyik a személyes tapasztalás, amelyet püspöki vizsgálataim folyamán tettem, a másik pedig arra hivatott munkatársaimnak, az esperes uraknak a jelentései. Valahányszor a püspöki vizsgálatok nagyon fárasztó igáját újra meg újra felveszem vállaimra, gondosan megvizsgálom, vajon megéri-e az eredmény a fáradságot? Mindig határozott igennel kell e kérdésre felelnem. Nem említve azt, hogy reám nézve milyen tanulságos személyesen megismerni minden gyülekezetet, tisztán csak a gyülekezeti élet szempontjából, tapasztalati tényekként megállapíthatók e munka szemmel látható áldásai. Minden püspöki látogatást *nagytakarítás* előz meg. Egy év alatt e téren annyi munkát végeznek a gyülekezetek, mint máskor 10–20 év alatt. Kifestenek, rendbe szednek, renoválnak minden egyházi épületet, megcsinálnak minden kerítést. Egy-két szomorú kivételt nem számítva, minden templom, minden gyülekezet olyan, mint egy felékesített mennyasszony. Tehát a püspöki látogatás alkalom nagyobb áldozatra és nagyobb eredményekre. Egyszerre sikerül olyan terv, amiről addig hallani sem akartak és megvalósul olyan gondolat, amelyik még évtizedekig álom maradt volna. Csodálatos módon lehet érezni püspöki vizsgálatok alkalmával a magyar református nép áldozatkészségének őseréjét, amely nem egyenletes

áram, hanem kitörésekkel dolgozik. Azt volnék hajlandó mondani, hogy a magyar temperamentum mellett a generális visitatio gondviselészerű egyházkormányzati intézmény, kiváltságos eszköz a Szentlélek számára. Említsem-e azt a hatását, hogy a püspöki vizsgálat a magyar református öntudatot mennyire emeli? Mindaz a tisztség, ami a magyar református egyház nemzeti jelentőségének, a püspök közjogi állásának s ezenkívül esetleg személyének kijár, visszatérül arra az egyszerű református napszámra vagy tanyai csőszre, aki dagadó kebellet érzi meg, hogy milyen nagy és szép dolog kálvinistának lenni. Ilyen alkalmakkor különösen fogékonyak a lelkek. Nagyszerűen meg lehet erősíteni a rendes igehirdetést, ha hallja a gyülekezet, hogy a püspök is azt hirdeti, amit a papja, viszont ha valami egyebet is mond, ennek a különbségnek értelme évtizedekig belenyomódik minden lélekbe. Realitássá válik mindenkire a mi nagy összetartozásunknak értéke s ezzel együtt felébred a felelősség is azokért akik reánk bizattak. A gyengék megérik az erősebb támogatását és felveszik a náluknál is kicsinyebbek gondját. Végül kiszámíthatatlan a legfontosabb imponderabile⁶: a jól elkészült földek felett marokkal szórt Igéből hány fogan boldog csírázásra. Nem áltatom tehát magam, amikor kiolvasni vélem esperesi jelentésekből is, hogy egy-egy egyházmegyében püspöki vizsgálatok után hirtelen felszökken az úrvacsorázók száma, jobban sikerülnek a konferenciák, több vallásos irat fogy el, s könnyebben békülnek ki az ellenfelek.

Még a múlt év őszén látogattam meg Nagykőröst, ahová már rég el akartam menni s nem rajtam múlt, hogy csak most érkeztem el. December hó 2-től 7-ig volt kitűzve a vizsgálat. Gondosan elkészített terv szerint és még gondosabban összeválogatott segítőtársakkal indultam útra. Nagykőrös Dunamellék legnagyobb és legkálvinistább gyülekezete. Sok van benne, ami Debreczenre emlékeztet. Népe szorgalmas, jómódú, egyházához ragaszkodó. Hitében még fenyegetve nem volt, ezért bizonyos elbizakodottság látszik rajta. Azt hiszi, nem is lehet másképen, mint hogy Kőrös a világ végéig református legyen. Pedig már hozzá hasonló szép, nagy alföldi városokban kisebbségre jutott a reformátusság! Különös, régi szokása Kőrösnek, hogy inkább a halál szolgálja az anyaszentegyházat, mint az élet. Aki ad valamit magára, *testál* az egyháznak is s ezért alapítványi vagyona Nagykőrösnek tetemes. De ha még ebben a siralmas földi létben kell az obulust kitenni, sokáig tartó gondolkozásba esik a körösi ember, – végül mégis csak kiadja, csak tudni kell kérni. Sajátságos veret ad az eklézsiának az, hogy református nemesi osztálya alig egy félszázad alatt benne kihalt s a vagyon egy része, főképp belsőségek, a kálvinista egyháznak jutottak iskolai célokra. Jellemzi a gyülekezetet az, hogy tulajdonképpen iskoláiban él. Gimnáziumon és képezdén kívül 22 pompás elemi iskolája van, némelyik olyan épületben, ahova egy gimnáziumot is el lehetne helyezni. Régi gyönyörű temploma, kívül is, belül is, egyike a legszebbeknek a magyar kálvinizmusban. Csak egy fogyatkozása van, kevesebben vannak benne, mint amennyien lehetnének. Végig látogattam az elemi iskolákat foglalkoztam a tanítókkal, a növendékekkel, a szülőkkel, szólottam vallásos estélyen. Meglátogattam a gimnáziumot, tanítóképezdét, ülést tartottam tanárokkal, meglátogattam a községi polgári leányiskolát, prédikáltam a növendékeknek s bár Szilassy Aladár Öccellenciájának halála haza szólított, a kíséretemben levő urak véghez vitték a programot, meglátogatták a tanyai iskolákat, csendes napokat tartottak a diákoknak, foglalkoztak az iparosifjúsággal, szóval nem volt olyan rétege és csoportja Nagykőrös református társadalmának, hogy az Ige élő vize hozzá el ne jutott volna. A decemberben félbeszakadt vizsgálatot a legelső szabad vasárnapomon a következő év virágvasárnapján fejeztem be templomi szolgálattal és presbiteri gyűléssel. Kedvesen emlékezem vissza e napokra s szívemből áldva minden éber lelket és hű kezet, Nagykőrös jövője felől szepet álmodok.

⁶ előre nem látható, megjósolhatatlan

Csak futólag említtem meg, hogy július 16-án a somogyi egyházmegye lelkészei, tanítói és tisztviselői által Siófokon rendezett bűnbánati napon az úri szent vacsora kiszolgáltatásával járultam hozzá a nap áldásainak velem és mindnyájunkkal való közöltetéséhez. Mindig jóleső öröm tölt el, valahányszor érzem, hogy lekipásztor társaimnak, mint hű és hivatalos pásztoruk, saját lelkük építésében szolgálhatok. Nem említve azokat a konferenciákat, amelyeken a múlt évben részt vettem, rátérek a kecskeméti egyházmegye canonica visitatiojáról⁷ szóló beszámolómrá.

Kétszeri, mintegy 10 napig tartó megszakítással, szinte hat hetet vett igénybe a kecskeméti egyházmegye meglátogatása: május 4-én kezdtük és június 18-án végeztük. Pedig nagy egyházközségeit: Kecskemétet, Nagykőröst, Halast, már megelőzőleg, némelyiket többször is, meglátogattam és megvizsgáltam. Óriási területen fekszik az egyházmegye, Jászberénytől Szánkig, Tiszavárkonytól Gombáig terjednek a méretek és a legtöbb helyen az utat kocsival tettük meg. A kecskeméti egyházmegyét az jellemzi, hogy hatalmas városi, százados gyülekezetekből, mint valami óriási kaptárból, lassan megeredt a kirajzás és áterezte a nagy alföldi pusztaságot. Ez a lassan leolvadó és a pusztaságon átszobogó református életfolyam két óriás szolgálatot tett: meghódította, betelepítette, egyszóval civilizálta a magyar homoksivatagot és másfelől áterezte és lelkével beszötte a telepítések során oda került idegen nyelvű blokkokat. Ha megnézzük, hogy Kecskemétről hogyan eredt és táplálkozott például Kiskunfélegyháza, Jászberényből Lajosmizse, Kunszentmiklósról Szánk, Kunkerekegyháza, Abonyból Törtel, Kőrösről Kocsér: látni fogjuk ezekben a települési vonalakban a magyar lélek diadalútját. A magyar Alföldre, a világtörténelemnek erre a nagy palatáblájára annyi drága betűt, nagyszerű és mély értelmű fényírást rajzolt fe1 ez a lélek 400 esztendő alatt, de annyiszor törölte le ez írást onnan a történelem véres keze. Szeretném, ha minél többen végig gondolnák velem együtt azt, micsoda irtózatosságot kellett ahhoz, hogy egy ilyen telepes községet, 20–30–40 km-re az anyaközségtől, a magyar sívó pusztaságon megalapítsanak. Kőre kőből, vérrel építenek, akár Róma, akár Déva vára legyen. Homokra vályogból csak verítékkal lehet s ki tudja felmérni, mi magyar veríték csorgott el, míg ezek a vályogfalú, akáclobos, cserepes házsorok, itt a nagy Alföldön létesültek. Ezek a gyülekezetek kétfélék: vagy egy nagyobb katolikus községbe beszivárgó református gyülekezetek, amelyeknek tipikus példájául szolgál Kiskunfélegyháza, Kocsér, Szolnok vagy egy óriási közösség határán nagy tanyacsoportok alakulnak, amelyek nem válnak ugyan önálló községekké, mégis lélekszámukra különálló, zárt életüknek fogva egyházilag teljes önállóságot igénylő filiálisok. Ilyenek a Kecskemét határában levő tanyai gyülekezetek. Ezekon kívül vannak a nagy ősgyülekezetek: Abony, Ókéske, Vezseny, Jászkisér, Pánd, Gomba.

Általános benyomásaim a következők. Mint mindenütt, úgy itt is, a magyar református nép szaporasága nem áll arányban gazdasági terjeszkedésével. A nagy ó-testamentumi parancsolatból: szaporodjatok és sokasodjatok és töltsétek be a földet és hajtsátok birodalmatokba, a kálmínista, úgy látszik, előbb az utolsót akarja megtartani. Előbb bírni s azután szaporodni. Holott a rendes út: előbb szaporodni, azután bírni. Azért mégis a magyar református nép propagatív erejéről akkor alkotunk helyes fogalmat, ha azt is számba vesszük, hogy mekkora volt e népnél az átszívódás, elköltözés. Második fontos megállapítás az, hogy ez a nagy átszívódási folyamat ma is tart. Tehát meglehetősen diaspora⁸ nép vagyunk, mert nagy történelmi gyülekezeteink is állandóan rajzanak. Reánk nagyon talál a Zsidókhoz írt levélnek az a verse, hogy nincsen itt nekünk maradandó városunk Ez a különös mozgékonyaság, összekapcsolva a magyarnak földhöz tapadó szerelmével, valami sajátságos ritmust ad

⁷ egyházlátogatás

⁸ itt: szórvány

ki. Mindig meg akar telepedni és mindig tovább megy. Senki nálánál jobban nem tapad a röghöz és mégis tömegekben szakad le róla. Ebből következik az, hogy a magyar reformátusságnak jó része igen értékebb része *diasporákban* él. A szórványok gondozására nekünk sokkal nagyobb munkát és áldozatot kell fordítani, mint eddig, sőt azt egyenesen az egész magyar reformátusságnak ügyévé kell tenni. Addig is, amíg valamit bizonyosan lehet e tárgyban tenni, különösen a presbitereket kérem, hogy legyenek e munkában a lelkész segítőtársai. Ne legyen olyan tanya, ha ott református cseléd vagy gazda él, hogy oda minden hónapban egyszer legalább be ne köszöntsen egyik-másik presbiter. Ne legyen olyan tanyai gyerek, akit élete legfontosabb időszakában, 13–14 éves korában néhány hónapra be ne vigyenek az anyaközségbe, hogy ott a konfirmációra előkészüljön. Végül ne tegyen olyan tanyai család-fő, aki legalább minden ünnepre az anyaegyház pásztorától nem kap egy traktátust, pár sornyi levelet, szóval akit el nem ér az írásbeli igehirdetés.

Újól megállapítom azt is, hogy elemi iskolai vallásnevelésünk fejlesztésre szorul. Az emlékeztetési anyagot nagyon jól eltanítják, a kátét, zsoltárszöveget igen jól tudják a gyerekek, de roppant távol vannak a Bibliától és hittanórákon nem jutnak vallásos tapasztalatokhoz. Ezt a nagy kérdést csak tanítóképzésünk gondosabb ellenőrzése és a tanítónövendékek intenzívebb lelki gondozása által érhetjük el. Missziói lélekkel kell tanítóinkat megtöltenünk, mert addig lelkiismeretlenség reájuk bízni az egyház legfontosabb építő munkáját, a gyermekek vallásnevelését, míg bizonyágtévő lélek nem támadt bennük. Ne rekrimináljon tanítóival szemben az az egyház, amelyik leginkább elhanyagolta tanítói lelkének a megnyerését.

Meggyőződtem arról is, hogy igen sok vadházasságnak oka az, hogy hadisegélyt élvező asszony új házasságuk megkötésével nem akar özvegyi állapota emez előnyéről lemondani. Nem tudom, hogy komoly miniszteri rendelkezés nem lendíthetne-e sokat ezen a helyzeten? Ha egy asszonyra a lelkész és a presbitérium megállapítja, hogy vadházasságban él, a hadisegély tőle megvonandó volna. Ha nem túlságos szigorúsággal, hanem nevelői érzéssel, azaz megértéssel, türelemmel és bizalommal kezelnek az ilyen rendelet végrehajtását, feltétlenül meg lenne az eredménye.

Egyébként nem mindig új megfigyelések kötik le a figyelmünket, hanem nagyon sokszor régi, közismert tapasztalásoknak látjuk megismétlődő igazolását. Így például azt, hogy ahol a lelkészben nincs meg a szeretet, a pásztori türelem lelke, idegessé, zaklatottá és engesztelhetetlenné válik a gyülekezet hangulata. Öreg lelkész kivételes esetekben értékebb, mint a középkorú, de sokszor öreg lelkész akkor tesz jót gyülekezetével és magával, ha kellő időben nyugalomba megy. Hiába prédikál valaki szépen és tartja rendbe a templomot és környékét, ha a hegyekben vagy a tanyákon egész generációk nőnek fel igehirdetés és pasztoráció nélkül, sőt egész generációk kallódnak el. Kis gyülekezetnek a lelkipásztorára nézve óriási kísértés, hogy elszokik a munkától, amiből az következik, hogy pehelynyi terhek alatt is úgy nyög, mintha mázsányi súlyt emelne és egész élete külsőleg, belsőleg terméketlenné válik. Azzal a tenger szabad idővel, amivel egy kis gyülekezet lelkésze rendelkezik, aki a vallásnevelést is a tanítójára bízta s most olyan 3–400 lelkes gyülekezetben él, ahol hétfő reggeltől szombat estig mindenki a mezőn van, avval a tenger szabad idővel fel lehetett volna találni a kör négyszögösítését és a bölcsek követét. Ez az oka annak, hogy viszont mások, nagy gyülekezetek lelkipásztorai, esperesek, püspökök életüket rövid idő alatt felőrlik a mások helyett való dolgozás lázában, hiába pótolgatva százak mulasztásait.

Utam egész folyamán híveimnek szeretete megható és felejthetetlen módon nyilvánult. A közigazgatási hatóságok nemcsak a személyes és hivatalos támogatást nyújtották, hanem jelentéktelen kivétellel, különös benső megértéssel, a rokonszenv és bajtársi lélek erejével támogattak. Preszly Elemér, Pest vármegye főispánja, az alispán, Agorasztó Tivadar, dr. Alexander Imre, Jász-Nagy-Kun-Szolnok megye

alispánja, mindkét vármegye magasabb tisztviselőivel együtt nem egy helyen részt vettek a mi közös ünnepélyünkön. Úgy nekik, mint mindenik járás főbírójának, valamint a rendezett tanácsú városok polgármestereinek e helyről is hálás köszönetemet nyilvánítom. Ki kell emelnem és meg kell köszönöm azt a szíves és megtisztelő szolgálatot, amit utam érdekében Fáy László, Patay József, Küry Andor, Farkas Ferenc, dr. Domokos Jenő, Fábián István., Beretvás János, Patay Samu urak és özv. Unghváry Lászlóné úrnő tettek.

Kecskeméti egyházmegyénk kerületünk legszebb ékszere. Itt vannak a legnagyobb és legerősebb gyülekezeteink, itt lüktet leginkább a puszta misszió. Hibái az egész Dunamellék hibáival közősek, ami ezen felül van, személyek fogyatkozása.

Köszönöm útítársaimnak a szíves segítséget: Kováts István, Hetessy Kálmán egyházkerületi aljegyzőknek az igehirdetésben és a vizsgálatban, Joó Gyula és Jalsoviczky Károly ömértóságainak a jegyzői tiszt ellátását, Benedek Sándor öexcellenciájának megtisztelő részvételét s a fáradságtalan esperesnek és sokszor a gondnok úr Ömértóságának figyelmes vezetését.

Esperesi jelentések

Áttérve egyházmegyénk jelentéseire, mindenek előtt szívünkbe markol, hogy Baranya, Tolna, Somogy egyre fogy. Baranyában már egy gyülekezetre átlag 300 egynehány lélek esik, a lélekszám fogyása egy év alatt 170. Somogyban 10 év alatt egy tizeddel kevesebb az egyházmegye lélekszáma. Mind a két szám azt jelenti, hogy 100 év múlva nem lesz baranyai és nem lesz somogyi református. Még nem adtam fel egészen a reményt arra, hogy népünk ez irtózatos lejtőn megállítható. Néha, mintha látnám a javulásnak a nyomait, de a baj oly irtózatos, hogy legjobb esetben is teljes gyógyulást csak az utánunk következő generációktól várhatnak. Ezek a kis pusztuló egyházak természetesen lelkileg is züllemek. Szakadatlan panasz érkezik díjlevélharcok miatt, pedig pásztor és gyülekezet egyaránt tönkremegy abban a lehetetlen helyzetben, hogy közöttük bérharc dúl. Reá kell mutatnom, hogy az apróbb gyülekezetek egyházi életünknek egyik égető problémáját jelentik. Ha még az egyke miatt elnéptelenedő baranyai gyülekezetnek, amely a maga 150–160 lélekszámával, ma még mindig ugyanannyi földet bír, mint ez előtt 100 esztendővel, amikor 800 lélekből állott, tetszenék is az a fényűzés, hogy magának papot és tanítót tartson, a közegeház ezt sokáig nem tűrheti. Először azért, mert nem lehet a paphiányon segíteni akkor, ha 120–150 ember maga is egy papot tart. Egészen bizonyos, hogy akkor másutt valahol 10.000-re se jut egy lelkipásztor. Másodszor nem tűrheti a közegeház azt, hogy egy lelkész egy egész életre olyan munkát vállaljon, amelyik abszolúte nem tölt be egy férfiéletet. Ha az a 150 baranyai lélek napi 4–6 órán át foglalkoztatni bírja a maga lelkipásztorát, még lehetne beszélni az önálló paptartási jogról, de az a baj, hogy nem tudja foglalkoztatni, ezzel pedig a semmittevést intézményesítjük Krisztus anyaszentegyházában. A baranyai gyülekezetek elnéptelenedése folytán feltétlenül a körlelkési intézmény behozatalára lesz szükség. Egyszermind élénk visszhangot adok a dunántúli egyházkerület közgyűlésén Antal Géza püspöktársam ajakán elhangzott azon gondolatra, hogy az ilyen gyülekezetekben a lelkésztanítóság állíttassék vissza.

Minden esperesi jelentésből azt a biztató és örvendetes hangot hallok kicsendülni, hogy az egyházmegyékben a hitélet ébred. Határozott haladást állapít meg ezen a téren mindenik esperes. Viszont mindenik egyházmegye panaszol a vadházasságok ellen, amelynek száma főképen a hadisegély miatt emelkedett fel és legmagasabb Baranyában. Elhangzik Pest megyéből az a panasz, hogy versenyző korcsmárosok jótékony célra, például levante-alapra adott illetmény ellenében egyre-másra nyerik a táncmulatságra adott engedélyeket s ezáltal demoralizálják a népet és az ifjúságot. Mikor

látjuk meg, hogy rossz üzlet, ha tízannyi vész el a vámon, mint amennyi a réven bejön. A gyülekezetek áldozatkészsége is megnyugtató. Különösen harangokra nagyon kitelik a pénz, de a mi magyar református népünk az elmúlt nehéz esztendőben erejéhez mérten áldozott Isten dicsőségére is. Csupán azt az igazságtalanságot kell fájlnunk és megszüntetéséről gondoskodnunk, hogy minél kisebb és minél szegényebb egy gyülekezet, annál nagyobb terhet hordoz s minél nagyobb és minél gazdagabb emberekből áll egy gyülekezet, annál kisebb a terhe. Egyszer paradoxonszerűen mondtam, hogy a magyar presbitériánus egyház alkotmányában episcopalis,⁹ gazdasági rendszerében kongregacionális,¹⁰ holott jobb volna, ha megfordítva lenne. Több ezerholdas emberek díszes egyházi állásokban felsziszszennek, ha egy millió korona adót vetnek ki rájuk és van olyan gyülekezetünk, ahol a napszámos ember, akinek semmije sincs, másfél mázsa búzaérték rendkívüli adót hordoz. Újól hangúlyozom, hogy az egyes egyházközösségek, ahol csak tehetik, igényeljenek földet a maguk számára. És hangúlyozom azt is, hogy a magyar földet jobb helyre nem lehet adni, mintha református eklézsiák szolgálóinak adják.

Iskolák

Iskolaügyünk mindenik tagozatáról részletes és érdekes jelentések kerülnek tárgyalás alá. Mielőtt én általános képet nyújthatnék egyházkerületünk tanügyéről, hadd irányozzam mindnyájunk figyelmét a legelső és legnagyobb magyar tanító fényes alakjára, a tragikus sorsú Apáczai Csere János páratlan jelentőségére, ebben a jubileumi esztendőben, születési évének háromszázadik fordulóján. Azt hiszem, kevés ember volt kálvinistább mint ő, aki egy episcopalis színezetű, hatalmi politika áldozata lőn. Volt-e valaki, akiben a magyar kálvinizmus kultúrszenvédelye izzóbban lüktetett volna, mint benne? Volt-e valaki a nevelésnek és hozzá a magyar nemzeti nevelésnek nagyobb fanatikusa, mint ő, akit lélekben és gondolkodásban egy lépés választ el Széchenyi Istvántól, bár közöttük századok szakadéka ásit. Volt-e valaki, aki az Isten képét feljebb becsülte volna és hűségesebben szolgált volna, mint ő, akinek szemében a humánus azért volt olyan drága, mert a divinum¹¹ egyetlen reális hordozója? Nyughatatlan, lázongó, tragikus magyar: személye nemcsak ékessége, hanem sokszor szinte szimbóluma annak a kálvinizmusnak, amely heroikus nemzetnevelő munkájában árván, elhagyatva, nagy ideáljainak súlya alatt roskadozik és lassankint rámeleg igazságaira. Szelleme járja át iskoláinkat és tanítóinkat, mi pedig expialjuk¹² kora bűneit azzal, hogy magunkban felismerjük és eltávoztatjuk.

Theológiánkon immár 7 tanár végzi magasztos hivatását olyan javadalmazás mellett, amelyik ma Magyarországon a legkülönb. Remélem, ahogy konszolidálódnak a viszonyok, mind több mód lesz reá, hogy tudományos irodalom művelése terén is betöltsék egyházunknak hozzájuk fűzött várákozásait.

A középiskoláknál említtem meg, hogy budapesti főgimnáziumunk kiváló igazgatóját, Ravasz Árpád urat, a főigazgatói címmel és jelleggel tüntették ki. A református egyház kitüntetések adni nem tud, de szívből örül, ha legkiválóbb emberei országos elismerésben részesülnek. Érdemesebb embert, jobb tanárt és hívebb igazgatót kitüntetés nem ért, mint a jelen esetben. Középiskoláink örvendezve érzik és követik új tanügyi előadónk, dr. Imre Sándor erős és határozott szellemének hatásait és irányítását. Minden szava, tette, tanácsa elárulják a mestert. Hiszem, hogy szolgálata a dunamelléki egyházkerület iskolaügyében mély nyomokat hagy és fölöttébb áldásos leend.

⁹ püspöki

¹⁰ itt: gyülekezetközponitú

¹¹ isteni

¹² jóvá tesz, kiengesztel

Elemi iskoláinknál csak azt jegyzem meg, hogy az egyházmegyék hatáskörének és felelősségének teljes mértékben érintetlen hagyása mellett, óhajtanám elemi iskoláztatásunkkal összefüggő egyházi és iskolapolitikai kérdéseket egységes irányítás alá venni.

Elemi iskoláinkban végtől-végig a tanítók végzik a vallástanítást, még ott is, ahol a lelkésznek valósággal üdülés lehetne ilyen elfoglaltság, annyira kevésbé vannak a gyülekezetek kicsiny lélekszáma miatt igénybe véve.

Ez alkalommal szerepel egyházkerületi közgyűlésünk tárgysorozatában összefoglaló jelentés nem református iskoláinkban végzett vallástanítási munkálatokról. Ezt a nagy ügyet az egyházkerületek eddig figyelmen kívül hagyták, pedig ha meggondoljuk, hogy növendékeinknek 57 százaléka nem református iskolába jár, továbbá, hogy éppen ezek vannak nagyobb veszedelemnek kitéve, végül, hogy a református iskolák növendékei a rossz vallástanítást lelkileg kibírják, de a nem református iskolák növendékei ugyanebbe lelkileg belepusztulnak: világossá lesz előttünk, hogy ez olyan ága az egyházépítésnek, amivel nekünk különös figyelemmel foglalkoznunk kell. Budapesten maholnap mintaszerűen fog menni ez az ügy s 300 iskolában, majdnem 1000 órán, több, mint 40.000 gyermeket, 80 fegyelmezett, rendben tartott és jól fizetett vallástanító fog nevelni reformátusnak. Hogy ez a kérdés így megoldható volt, abban oroszlánrésze Budapest székesfőváros tanácsának van, amely iskoláiban a vallás tanítására rendes tanítói, illetve tanári állásokat szervezett, éppen úgy, mint ahogy ezt évekkel ezelőtt a magyar állam tette az állami iskolákban. Indítványozom, hogy Budapest székesfőváros közönségének egyházkerületünk hálás köszönetét és elismerését nyilvánítsa. Remélem, hogy Budapest tündöklő példája vonzani fogja mindazokat a közösségeket, amelyek iskolákat tartanak fenn.

Kerületi adminisztráció

A kerületi adminisztráció a régi hűséggel és odaadással dolgozott. A helyettes számvevő beállítása a kívánt eredménnyel járt: ma már világos és biztos az egész kerület gazdasági képe. A vagyonkezelő úr a múltak fogyatkozásait pótolta, birtokainkat jobb karba hozta és a jövedelmezőséget tetemesen felfokozta. Egyre több időt szentel e munkának és egyre több eredmény koszorúzza hűségét. A hivatalos lap ügyében kell még fontos megjegyzéseket tennünk. Egy év próbaideje megmutatta, hogy mennyivel könnyebbé, világosabbá és egyszerűbbé teheti a lap az adminisztrációt. De minden egyes egyházmegyéből egyformán hangzik a panasz, hogy az illető hivatalosok, lelkészek és igazgatók a hivatalos lapot nem olvassák s ezért sürgetésekkel, késedelmezésekkel tengersok idő és energia tékozlódik el. Nyilvánvalóan szellemi lazasággal állunk szembe, amit sürgősen és gyökeresen meg kell szüntetnünk. Ezért több esperes által javasolt rendbíróság behozatala érdekében közgazgatási bizottságunk megfelelő előterjesztést fog tenni.

Anyagi ügyek

Református egyházunk anyagi élete három forrásból táplálkozott: az ősök áldozatkészsége folytán támadt tőkéből, a hívek egyházi adójából és az államsegélyből. Az ősöktől örökölt tőke jórészt földbirtokban van, a papi és tanítói földek canonica portioi¹³ ezek. De a háború előtti 50 esztendőben határozottan az a törekvés volt észlelhető, – nem a kerületeknél, mert annak anyagi ügyeit bölcs és nagy emberek irányították, hanem egyházközségeknél, iskoláknál – hogy a földbirtokot pénzzé tegyék s azt vagy értékpapírokban vagy takarékbetétekben gyümölcsöztessék. Miután nekünk nem volt sohasem

¹³ itt: javadalmi föld

egységes gazdasági politikánk s minden autonóm alakulat úgy vezette anyagi ügyeit, ahogy bölcseségétől telt, nagyon sok egyházunk és iskolánk helyezte el a létalapjait képező tőkét hadikölcsönbe, koronajáradékokba, jelzáloglevelekbe. Ezek most semmivé váltak, így történik meg, hogy iskoláink, amelyek csupa hazafiságból hadikölcsönt jegyeztek, szegénységük miatt államsegélyüket is elvesztik akkor, amikor a vallás és tanulmányi alap az állam közoktatásügyi költségvetése mellett egy másik óriás, de diszkrét tárca immenz¹⁴ fedezetével rendelkezik.

A második forrás, a hívek élő áldozatkészsége, bizonyos fluktuációt mutat. Óriás konjunktura hullámzásokon estünk által: némelykor annyi volt a pénz híveink kezén, hogy szinte demoralizálta őket, máskor olyan nagy volt az inség, hogy ez erkölcsileg is fenyegette őket. Az a benyomásom, hogy református népünk, amelynek zöme a kiscgazda társadalomból kerül ki, túl ment már a gazdasági előny maximumán és csendesen száll alá hidegebb és nehezebb napok felé. Így jutunk a harmadik forrásnak, az államsegélynek égető és nemzeti jelentőségű problémájához. Hálásan ismerjük el és hirdetjük, hogy a lelkészi nyugdíjintézetnek adott tetemes államsegély egyike volt a legnemesebb cselekedeteknek, amit velünk a kormányzat elkövetett. Tudjuk, kinek az érdeme és kit áldjunk érte. De reá kell mutatnunk, hogy az adósegélynek nevetséges összegben való folyósítása nemcsak kis és közép gyűlekezeteinket roppantja meg, hanem az egész magyar kálvinista népen keserűséget halmoz fel. Tisza István legszemélyesebb műve éppen az adócsökkentési segélyek rendszerének a kiépítése volt mert ezzel segített igazán a szegény magyar református emberen, azon a sok száz névtelen parasztpatrónuson, aki nemzeti, kulturális és lelki célokért két keze munkájának összes jövedelméből nemcsak tizedet, hanem sokszor a tized háromszorosát áldozta. Ha a magyar nagy ingó és ingatlan tőkéknek boldog tulajdonosai ugyanennek a teherhordozásnak csak egy tizedét vagy századát vállalták volna, azaz évi jövedelmüknek nem a tized részét, hanem ezred részét adták volna nemzeti és kulturális célra, ma ez az ország másképpen állna. Illő tehát, hogy az egyházak segélyezésének éppen ez a formája, amely éppen a legszegényebb nép rétegnek válláról veszi le a terhet, zavartalanul és hiánytalanul érvényesüljön ma is. Fordulok szavammal az ország sorsának intézőihez éppen úgy, mint a magyar szegény nép minden igaz szószólójához, hogy ez igényünket támogatni és kielégíteni siessenek. Egy millió aranykoronával az adósegélyek ügye újra megnyugtatóan el volna intézve. Minden illetékesnek bírom személy szerint tett kötelező ígéretét arra nézve, hogy ez a kérdés legelső alkalommal meg fog oldatni. A másik fontos kérdés lelkészeink fizetése. Minél kevésbé érzem a magam személyén a lelkészi állás anyagi nehézségeit, annál hangosabb és határozottabb szószólója vagyok igazuknak. Református lelkészeinkre az utolsó 10 esztendő alatt, különösen a falusi lelkészekre, átmenetileg rámosolygott a viszonylagos jólét bágyadt napsugara. Ugyanakkor a városi lelkészek mentek hihetetlen nehézségeken keresztül. De ma, amikor ismét javul egyetemlegesen a tisztviselők helyzete, egy jóra való állami tanító, szolgálatának utolsó évtizedében eljut a VII. fizetési osztályba s ugyanakkor az a református lelkész, aki ha kongruás¹⁵ lelkész, a X. fizetési osztályból élte fogytáig sem mozdul ki. Mindennél sürgősebb tehát ennek a kérdésnek az orvoslása s a lelkészi kar korpótlékának vagy pedig fizeti fokozatának megfelelő rendezése. Fél millió aranykoronával ezt a kérdést is meg lehet oldani. És kiért tegyen valamit ez a kormányzat, mint a református papért, ki az ország legfontosabb politikai tényezőjének, a kiscgazda társadalomnak természetes vezetője, aki soha semmiféle szélsőségre nem kapható, de akire bizton lehet számítani minden nemzeti ügynél, még a legsötétebb órákban is. A református pap, még a legjobban javadalmazott is, egész életét tisztas szegénységben éli

¹⁴ mérhetetlen

¹⁵ lelkészi illetmény állami kiegészítése

le. Sok olyan eklézsiánk van, ahol élleme, ruházata és lakhatása megvan s mindez átlagos középmodot biztosít az illetőnek. De rögtön vége van ennek az anyagi helyzetnek s átveszi uralmát a gond vagy a nélkülözés, mihelyt 2–3 gyermeket taníttatni kell. Ki az, aki nem tudja, hogy Magyarország intelligenciájában és középosztályában századok óta azok foglalták el a legelőkelőbb helyet és tették legnagyobb szolgálatot, akik református papi családokból származtak és ki meri a felelősséget vállalni azért, hogy valaha a református pap ne tudja taníttatni gyermekeit?

Az államsegéllyel kapcsolatban említtem meg azt, hogy a népiskolák államsegélyeinek revíziója és a díjleveleknek megállapítása körül sok sérelem esik rajtunk. Közigazgatási bizottságok határoznak ezekben a dolgokban, nem egységesen és hangulatoktól nem mentesen, de mindig a megkérdezésünk és a meghallgatásunk nélkül. Ebből kifolyólag óriási terhek szakadnak a gyülekezetek vállára, amivel lassankint iskola- és kultúraellenes hangulatot nevelünk bele népünkbe. Azért helyesnek és méltányosnak tartom, hogy a politikai községek, akiknek a válláról a felekezetek az iskoláztatás kötelezettségét levették, tetemes mértékben járuljanak hozzá a felekezetek terheinek elviselhetőbbé tételéhez, mert ha a felekezetek kidőlnek a teher alatt, reájuk száll a kettős iga.

Egyházkerületünk költségvetése úgy a közpénztár, mint a teológia- és a Madas-pénztárnál elérték a teherbírási végső fokát, jövedelmeink tovább nem fokozhatók. Ellenben terheink váratlanul megsokszorozódhatnak. Azért jó lesz kellő időben úgy az igénylőknek, mint az igényről gondoskodóknak a helyzet legkomolyabb mérlegelésével járni el. Reá kell mutatnom arra, hogy az egyházkerületnek megvannak a maga feladatai, vállalkozásai, kötelezettségei, tehát lejárt az ideje annak, hogy az egyes gyülekezetek az egyházkerület terhére alkotásokba kezdjenek. Arról is gondoskodnunk kell, hogy egy csomó adminisztratív költség, konventi és kerületi jegyzőkönyvek, kiadványok árai ne a kerületre hárítassanak, mint gazdag nagybácsira, hanem megfelelő kulcs, talán lélekszám szerint, reparciáltassanak¹⁶ a gyülekezetek között.

Programkérdések. A külmiszió

Szokásom püspöki jelentésemben programkérdéseket is felvetni. Szükségét érzem annak, hogy ez alkalommal egyházunknak egy életbevágóan fontos ügyéről, illetve legnagyobb történelmi mulasztásáról szóljak. Ez a *külmiszió*. A magyar református egyház az egyetlen kálvinista egyház a világon, amelyik külmiszióval nem foglalkozik. Pedig nagyságra, anyagi és szellemi súlyra nézve az elsők között áll. Tudom, hogy ez a gondolat még ma egyházunk vezetőitől is idegen, de a szükségét látom annak, hogy a hivatalos egyház egyik legmagasabb fórumán, egyházkerületi közgyűlésünkön, talán az én személyes külön véleményemként, de állásom és felelősségem egész súlyával kifejezésre jusson az a gondolat, hogy a magyar reformátusságnak szüksége van külmiszióra és a nagy keresztyén misszióknak szükség van a magyar reformátusokra. A keresztyénség hódító erejét, világtörténelmi lendületét, életritmusát Jézus utolsó szavai fejezi ki: Elmenvén, tegyetek tanítványokká minden népeket. (Mt. 28:19.) Minden igazi hitnek mértéke és bélyegzője a két első apostol vallomása: *Nem tehetjük, hogy ne hirdessük, amiket láttunk és hallottunk.* (Ap. csel. 4:20.) A keresztyénség történetének legfényesebb lapjai azok a hősi küzdelmek, amelyek a mindenkori legjobbak a Krisztus királyságának propagálásáért vívtok. Mindaddig egy egyház isteni szemrehányás súlya alatt áll, míg egész lélekkel meg nem kísérelte másokkal is közölni azt az üdvöt, amit Isten ingyen kegyelméből vett. Viszont 2000 esztendő történelmi tanúságai, az emberi meggondolás és Isten törvényei egyaránt bizonyítják, hogy a pogányság missziója az illető egyház meg-

¹⁶ szétosztásra kerül

elevenítésére és átalakítására szolgáló isteni eszköz. Szent circulus vitiosus¹⁷ látszik itten. Minél előbb valamely egyház, annál liktetőbb külmissziója van, minél többet áldoz valamely egyház külmisszióra, annál bensőbbé és mélyebbé válik élete. Magyar református egyházunknak is nagy lelki haszonnal járna, ha felébredne benne a felelősség azok iránt, akiket még nem ért el az evangélium, ha megtanulna áldozni azokért, akik sötétségben ülnek és még nem láttak világosságot, ha látóköre kiszélesednék és beleiktatódnék abba az óriási szolidaritásba, amely Krisztus felségjogaiért küzd. Ez a szegény magyar nép annyi vért hullatott a keresztyénség védelmében, olyan árva itt a népek nagy országútja mellett, olyan megcsönkített és elalélt, mint a jericho utas. Emberileg minden jogcíme meg volna arra, hogy másnak segítségét várja és ne a magát ígérje el. Mégis, ez a nép soha meg nem újul külső segítséggel vagy anyagi erőkkal. Reá is talál amit Péter mondott a Szép kapuban: Aranyam, ezüstöm nincsen nekem, a názáreti Jézus nevében mondom, kelj fel és járj! A Jézus neve, a Lélek ereje az, ami lábra állíthatja ezt a nemzetet. A Lélek pedig azzal hat hogy új feladatokat ad s azokhoz új erőket. Teherrel nőttet, próbatétellel erősít. Azok a nagy testvéregyházak, amelyek annyi segítséggel és barátsággal voltak hozzánk, különösen a legutóbbi években, szinte elvárják, hogy gyógyítsuk magunkat az áldozat eme drága alkalmának megragadásával. Miért legyen épen a magyar református egyház a keresztyénség legnagyobb és legdicőségesebb vállalkozásában a legutolsó sorban, ott is messze elmaradva, nála szegényebb, kisebb egyházak mögött? Azért innen ünnepélyesen felhívást intézek a magyar református anyaszentegyház híveihez és felhívom azokat, akik megértik e nagy ügyet és szolgálni akarják, hogy imádságaikkal és áldozataikkal siessenek részt venni e munkából. Indítványt nem teszek, hivatalos tárgyalásra a kérdést még érettnak nem tartom, csak bele akarom kiáltani a magyar csöndességbe és lelkebe ezt a szokatlan toborzót: református hívó magyarok, tegyetek valamit a Krisztus világhuralmáért!

Egyéb szolgálataim

Befejezésül hadd szóljak pár szót arról a nagy magyar református íróról, akinek alakja ezt az egész esztendőt százados fényével besugározta. Jókai Mór emlékezetének áldoztam a Kisfaludy-Társaságban és a Protestáns Irodalmi Társaságban. Ez a nagy kálvinista eretnek tulajdonképpen nagy kálvinista apologéta. Géniuszát átítatta a kálvinista lélek s úgy megérzik benne, mint a muskotályillat a venyige virágjában, gyümölcsében és leszűrt borában.

Egyéb szolgálataim során a múlt esztendőben voltam Szegeden, Debreczenben, Szentesen, Békésgyulán, Békéscsabán, Geszten s még sok kisebb helyen. Nem sorolom fel vándorlásaimat, csak az utolsó stációt, amikor megérkeztem Csehszlovákiába, a nagy Duna mellett egy nagy ember csendes és szép tuszkulánumba¹⁸: pár napi pihenőre Dunaörsre. Ma más országban van ez a föld, de minden levele, fűszála hozzánk van kötözve annak a lelke által, aki lakja és teremtette. Szeretet és bölcsesség látszik minden palántán, épületén, szépség sugárzik a parkon, a jegenyéken, ugaron és gyümölcsösön. Gazdáját sehol sem lehet annyira megérteni, mint otthon, midőn ő művét magyarazza és műve őt. Bár egyedül voltam ott, éreztem, hogy egyházkerületem és kálvinista népem képében járok s köszöntöm úri portáján, kedves otthonában azt a férfit, főgondnokunk őexcellenciáját, ki akármerre jár-ke, mindenütt mindnyájunk áldása között jár. Isten áldását kérve életére, zárom püspöki jelentésemet.

¹⁷ ördögi kör

¹⁸ Cicero falusi birtoka nyomán, a művelt ember közélettől való elvonulásának helye

V. PÜSPÖKI JELENTÉS

1926. október 16.

Ravasz László a pesti egyházmegye püspöki vizitációjakor 1928-ban

Nagyméltóságú Elnök Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Személyi ügyek

Egy esztendő kicsiny sajka az örökkévalóság vizein, de el lehet menni benne örökre és meg lehet érkezni benne örömrre vagy bánatra. Most, amikor egy év után ez a tisztos testület újra egybegyűl, szólunk először azokról, akiket az elmúlt esztendő fekete sajkája szemünk elől távoli révbe elvitt.

Urbázy Lajos lovasberényi lelkész és egyházkerületi tanácsbíró volt az első utas. Komoly, súlyos egyénisége, külsejében is méltóságos alakja mindnyájunknak régi, kedves ismerőse volt. Jól esett tudnunk, hogy ő van, nyugodtak voltunk afelől a gyülekezet felől, amelyiknek ő volt a patriarchalis, keménykezű, tekintélyt tartó pásztora. Keményfából faragta művészi kéz: odafenn fényből és dicsőség-ből ábrázolja ki! Másik kedves halottunk *Haypál Benő* budai lelkész és egyházkerületi tanácsbíró. Isten ritka adományokkal ékesítette fel. Gyönyörű alakja, orgonazúgású hangja, lebilincselő, előkelő modora, jókedvének és nemes pathosának sugárzó és foglyul ejtő ereje, kiváltságos helyet biztosított neki egyházi közéletünkben és a társadalomban egyaránt. Onnan jött a savoyai vikárius mellől és egy református abbé ötvöződött benne egy modern szociális reformátorral. Legyen álma csendes!

Hirtelen esett össze intézetünkéből hazatérőben *Pruzsinszky Pál*, a genfi és montpellier-i teológiai fakultások honoris causa doktora, teológiai akadémiánkon az egyház történelem nyilvános rendes tanára. Nem e világból való, igazi professzor volt, akinek az, amit hirdet, nem *tárgy*, hanem *hitvallás*. Egészen elmékedésre temett és minden gyakorlati képességtől ment egyénisége ifjúságunk előtt mindig hű képe volt a tudományért és az igazságért rajongó léleknek. Történetírása át van itatva meleg, tiszta lelkesedéstől. Alakjait a hősiesség nimbusza veszi körül és ha e fényes ködben el is mosódnak az éles körvonalak, nagyszerű vízióképen kísérik végig az embert az egész életén. Sokáig volt budapesti főgimnáziumunk tanára és a gyermekek rajongva, szomjasan itták beszédjét, amellyel nemzedékeket nevelt. Húsz évig volt teológiánk tanára, nemes egyszerűségével, szórakozottságában is atyai gondosságával, mindenek felett pedig munkában, önmegtagadásban, szelidségben és szerénységben való példaadásával, ifjúságunkra bizonyára mély hatást gyakorolt. Legyen emlékezete áldott!

Utoljára hagytam, azért is, mert hozzám személy szerint legközelebb állt, *Kis Ödön* püspöki titkárnak váratlan elhunytáról szóló jelentésemet. Három püspök különböző szolgálata alatt ő volt az egység és folytonosság talán láthatatlan, de erős aranykapcsa. Nem lehet mélységes hála nélkül gondolni arra az odaadó, áldozatos munkára, hűségre, önmegtagadásra, pontosságra, amellyel ő végezte hivatalát. Kettős terhe alatt is annyi gyöngédség, lovagiasság, finom modor és természetes jóság áradt szívéből, mintha ezek az erények nem állának fordított arányban a megterhelhetéssel és megfáradottsággal. Maga elrejtőzködött szolgálatai mögött s rendesen csak azt éreztük, hogy könnyebb a terhünk, derültebb a napunk, mikor ő körülöttünk van. Legyen áldott emlékezete!

Egy esztendő alatt elköltöztek az élők sorából vasadi *Balogh Lajos* gyúrói és *Kovács Gyula* büssüi lelkipásztor, amaz az izzó aktivitás, emez a megtört, fáradt passzivitás képe. Hitünk szerint Isten öröktől fogva rendelkezett felőlük és bízván bízunk abban, hogy dekrétoma¹ teljes kibeszélhetetlen kegyelemmel.

Tiszteljük meg kegyeletes megemlékezéssel *Küry Albert* zsinati rendes tagnak emlékezetét, ki sokáig volt kecskeméti egyházmegyénk gondnoka és református egyházi közéletünk egyik munkás és jelentékeny személyisége.

¹ végzés

Kerületi közgyűlésünk tagjai közül *Nagy Ferenc* esperes és *Sógor Endre* számvevő még mindig betegek. Nagy Ferenc állapota javult, Sógor Endrének testi megpróbáltatása még fokozódott, lelki erejét Isten ehhez képest növelte és acélozta. Gondoljunk mindkettőjükre szeretettel és ajánljuk őket Isten oltalmába.

Az idők múlása nemcsak sírásra, hanem öröme való alkalmakat is hoz. Ilyen örömmünneppel köszöntöttük és köszöntjük nagytiszteletű *Kátai Endre* esperes úr öméltóságát, esperességének huszadik évében. Híveitől, lelkipásztorársaitól a legmelegebb ünneplés csapott feléje és ebbe az örvendező se-regbe egyházkerületünk elnökségének ünnepi gratulációja is elvegyült. Isten áldása legyen bölcs fején és fiatal szívében. – Szép ünnepély volt az is, amelyen egyházkerületünk legidősebb lelkipásztorát, *Buzás János* solti lelkész urat, pástorkodása hatvan évi jubileumán ünnepeltük. Tegnap jött a hír arról, hogy a fáradt vándor hazaköltözött. Most pedig köszöntjük *Hamar Istvánt*, teológiai tanári szolgálata harmincadik évfordulóján. Egy emberöltőn át tanította a legkevésbé népszerű teológiai tudományt s ő maga nemzedékek egyik legkedvesebb tanára volt. Őszbecsavarodott egykori tanítványai és a mai fiatal sarjadék összeolvadó érzésekkel kíván Istentől minden jót neki. De mindenekfelett illeti az örvendező köszöntés *Degenfeld József gróf* zsinati és konventi elnök urat, ki ez évben töltötte be főgondnokságának harmincadik évét. E dátum jelentősége mellett egyházkerületünk megáll és külön előterjesztésre, külön határozatban fejezi ki ünnepi érzéseit.

Nagy emlékek

Ez az esztendő is igen gazdag vala nagy emlékezésekben. Kétszázötven esztendeje annak, hogy a *magyar gályarabok* kezéről egy nagy református katona jóvoltából lehullott a véres bilincs. *Ruyter Mihály* halálának és a gályarabok kiszabadulásának évfordulóját egyszerre ünnepeltük. Őseink szenvedése óriási erkölcsi tőkéje evangéliumi egyházainknak. Misztikus kenyér, amely nemzedékeket táplál. De elfogy ez a kenyér, ha csak cím és szó marad az ősök szenvedése. Nem szavalásokat kérek a gályarabokról, hanem jeleket és biztatásokat arról, hogy e nemzedék is képes volna-e úgy cselekedni, mikor ama mártírdilemma előtt áll: Istennek engedjen-e vagy az embereknek, mint ahogy ők cselekedtek. Nincs joga a gályarabok mártíromságával sátorozni annak, aki kényelmi szempontból templomba sem jár, húzódozik az egyházi terhektől, reverzalist ad vagy díjlevélért olyan ádázul pöröl, hogy a gyülekezet rámege igazságára.

Ez év második felének gondolatkörén *Mohács* uralkodott, úgy mint a Mont-Blanc csúcsa a Genfi-tó fölött. Mi, magyar reformátusok, megrendítő theodiceát² olvastunk ki ezekből az időkbel: világhatalma tetőpontján álló, minden földi jóval és erővel rendelkező egyház, ha megromlik benne a lélek, miként lesz martalékvá óriás, démoni erőknél. Láttuk azt is, hogy összetört világból, romlás utáni chaosból néhány egyszerű, szegény léleknek szolgálata által miképpen születik új világ. Alig két emberöltő távlatában összehasonlíthatjuk a szánta Báthoryt, a legtöbb akkori főpap vérrel és arannyal leöntött alakját, akik feldűlják és elpredálják Mátyás Magyarországot, a Szegedi Kis Istvánok, Dévai Bíró Mátyások és Ozoraiak szegény, kopott, igénytelen seregével, akik az összetört és legázolt országba új életnek, új történelemnek csiráját ültették el: íme a temetkező és feltámadó magyar keresztyénség! Nem azt mondjuk ezzel, hogy *az* a keresztyénség azért volt erőteljes, mert katolikus volt, emez pedig azért erős, mert protestáns; ilyesmit mondani nem a mi stílusunk. Hanem azt mondjuk, hogy a hitben megerőtlenedett és erkölcsileg megromlott világ omladékain csak a megújult hit teremtett új világot. Isten valami afélet vitt végbe rajtunk, amit nagyban végbevitt és megmutatott a keresztyénség első századaiban, amidőn a recsegő,

² istenigazolás

összeomló óvilág romjai közül kisarjad Pál és misszionárius társai tanítása nyomán az új világtörténelem. Ez a tanúsága Mohácsnak és ez a *biztatása* is – Trianonnal szemben. Nekem sokszor úgy tetszik, mintha Mohács csöndes előkészület lett volna Trianonra. Mohács után a nagy alföldi medencét megszállotta a török. Századokon át egész történelmünk Erdélyben, a Felvidéken és a Dunántúl játszódott le. A török hódoltság jégkérge alatt azonban gyültek és halmozódtak a magyar erők. A periferián, ahol a történelem drámája zúgott, pusztult, fogyott s a végén megromlott a fajtánk, míg az alatt itt az Alföldön, nagy központok tartályaiban: Kecskemét, Nagykőrös, Hódmezővásárhely, Debrecen városában nőtt, élt és erősödött az a szintiszta magyarság, amely Trianon után az ország gerince és lelke lett. Mohács rettentő csapása véres átcsoportosítás volt arra, hogy Trianon végkép ne pusztíthasson el. Ezért zarándokoltunk el Mohács mezejére, meghívást nem várva, benső indításból; nem tüntetésért, hanem magunkbaszállás okáért.

A múlt őszen ünnepeltük a *Magyar Tudományos Akadémia* alapításának századik évfordulóját. Jó nekünk megemlékezni arról, hogy ez Akadémia életében mit jelentettek a magyar protestáns, közelebbről református művelődés nagy hősei. Volt idő, amikor Budapest, Nagykőrös, Debrecen és Sárospatak református férfiai a Magyar Tudományos Akadémiának, ha talán számban nem is, de súlyban több mint felét jelentették. Az volt ennek az oka, hogy a magyar közművelődés az egyházak kertjeiben s különös erővel a protestáns egyházak kertjeiben dísztett. Szellemi életünk a legújabb időkben ezeken kívül új, hatalmas medret ásott és nagy intézményeket létesített. Ez a világi magyar kultúra és tudományosság súlyban és jelentőségben már rég túlhaladta a felekezeti teljesítményeket. Jól esik tudnunk, hogy szellemünk patakja boldogan szakad be a nemzeti közműveltség folyamába, mert érezzük, hogy ezzel nem mi fogytunk el, hanem kultúránk nőtt meg.

Meg kell emlékeznünk egy nagy református papról, ki a múlt századik harmadik emberöltőjét robustus egyéniségével teljesen betöltötte s akinek élete és tanítása magyar református egyházunknak mindig nyeresége és büszkesége lesz. *Révész Imre* debreceni lelkipásztor ez, akinek alakja a százados keretben még plasztikusabban, még hatalmasabban magasodik fel. Keményebb fából volt faragva, mint korábban bárki. Tömör és súlyos volt szelleme és erkölce egyaránt. A gondolatok magányos hegyfokán élt árván, csodálkozásnak, félelemnek vagy irigységnek tárgyaképen. Nem volt gyakorlati ember, intézményeket nem alkotott, de egy időben ő volt a magyar, református egyház tudományos lelkiismerete. Öntudatosan törekedett tiszta, elegyítetlen kálvinizmusra, ennek elveit határozottan védte és bátran levonta. Sohasem keresett népszerűséget, nem fért hozzá hízelgés vagy csábítás, mondta és hirdette, mi a történelmi magyar református egyháznak tiszta lényege és egyetlenegy programja. Alakja egyre nő a múlt idővel, tévedései lehullanak róla, túlnő korán és saját korlátain. Révész Imre életéről unokája, Révész Imre írt nagyszerű életrajzot, amelynek becse méltó a tárgyhoz és írójához. Míg a nagyapára emlékezünk, köszöntük szívből fiát, dr. Révész Kálmánt, a tiszáninneni kerület püspökét és unokáját: dr. Révész Imre tiszántúli egyházkerületi főjegyzőt, az ifjú nemzedék egyik legkülönb egyéniségét.

Meg kell emlékeznem *Gyulai Pálról*, ki budapesti református gimnáziumunknak volt a tanára. Nem foglalkozom azzal, hogy ő a kálvinizmusnak mennyire volt ismerője és személyes hitvallója, de állítom, hogy egész lénye, szellemi és ethikai alkata a kálvinizmus produktuma és annak a bélyegét hordozta magán. Önállósága, mérhetetlen erkölcsi bátorsága, határozott, biztos ítélőképessége, kemény logikája, mindenekfelett pedig rendkívül kényes és emelkedett ethikai ízlése mind ezt a tételemet bizonyítja. Gyulai Pált nem lehetett megvesztegetni, megfélemlíteni, félrevezetni vagy elálatni. Nem tudok írót, aki az igazságnak olyan fanatikus hitvallója lett volna, mint ő. Élete és írói munkássága az igazság szolgálata s egyben állandó igazságszolgáltatás.

Még egy nagy határkő mellett kell elmennünk: a Baldácsy-alapítvány ötvenedik jubileumi éve mel-

lett. Külön ünnepélyen fogok beszélni erről a nagy jelentőségű alapítványról, a XIX. század egyháztörténetének egyik ragyogó lapjáról. Itt csak arra mutatok rá, hogy a Baldácsy-alapítvány létrejövésében a dunamelléki egyházkerület akkori elnökségének: Török Pálnak és Lónyai Menyhértnek oroszlánrésze volt. Azt hiszem, hogy aki a Baldácsy nevét áldja, annak áldania kell ezt a két nevet is.

Külföld

Noyonban elpusztította a rettentő háború *Kálvin szülőbázisát*, a világprotestánsizmus egyik legnevezetesebb emlékét. Mindnyájunk ügye volt tehát ennek a hajléknak helyreállítása. A magyar református egyházat is megkeresték, hogy a gyűjtésben részt vegyen és örömmel jelenthetem, hogy nem hiába. Népünk tudja, hogy ki Kálvin János, talán minden európai nép közül leginkább a magyar református nép tudja. Összesen 40 millió korona gyűlt be, ebből több mint 20 millió korona a Dunamellékről telt ki. Büszke örömmel jegyzem meg, hogy amikor *áldozatról* van szó, Dunamellék nem a konventi kulcs arányát alkalmazza.

Egyházkerületünk gyűlekezeteiben gyűjtést indítottam a *hollandi árvízkárosultak* számára is. Különösen tetszetik, hogy mi magyarok, szegény, koldus nemzetség, gyűjtsünk egy olyan gazdag és boldog nép számára, mint amilyenek a hollandok, akkor, amikor minket éppúgy ért az árvíz csapása, sőt talán jobban, mint őket. Nem tudom eléggé megköszönni lelkészársaimnak és gyűlekezeteimnek, hogy megértették kérő szavamat és ezer holland forintot, szinte 30 millió koronát küldhettünk a holland árvízkárosultak számára; hétszázat a szigorú református, háromszáz forintot az államegyház kezéhez. Itt nem az összeg nagyságáról van szó, hanem arról a mérhetetlen ethikai gondolatról, hogy ha a magyar reformátusság tapasztalta a holland népnek csodálatos szeretetét, jóindulatát, testvéri készségét, az első alkalommal kész a szegény asszony két fillérével háláját megmutatni.

A külföldi kapcsolatokat szolgáltam a múlt évben a *presbiteri világszövetség kontinentális bizottságának genfi ülésén* és az *európai belmissziói munkások amsterdami kongresszusán*. Az előbbi nevezetes reánk nézve azért, mert megszerveztetett és munkába állott a presbiteri világszövetségnek kontinentális ága, amelynek feladata az európai szárazföld reformátusságának bensőbb egységbe való vonása és az egészen különös kontinentális feladatok szolgálata. Jövő évben Budapesten fogja tartani ez a bizottság gyűlését, amelyre nagyszámú képviselőt küld az angol-szász nyelvterület reformátussága is. Készüljünk gondosan el erre az ünnepi találkozóra, amely egyházi életünkre, bizvást remélem, mély hatással lesz. Emlékezzünk vissza, mennyi frissességet, megújódást hoztak nekünk ezek a kapcsolatok. Az 1909. évi genfi zárandoklat egyházunk belső életében határozottan mértföldmutató volt s a világszövetségnek nagy magyar kirándulása 1911 nyarán, a másik nagy lökés volt egyházunk életében. Mennyi új hatás érkezett a holland kapcsolatok révén és mennyi életet produkált közöttünk a nagy evangéliumi ébredőmozgalmakkal való lelki érintkezésünk! Végtelen hiba volna ezektől elzárkózni, ezeket föl sem venni és parlagi göggel önön hibáink súlya alatt továbbra korcsosulni. De még nagyobb hiba volna gyermeki lelkendezéssel minden külföldi hatást majmolva felkapni s eközben elveszteni 400 esztendő masszív egyéniségünket és letérni arról az útról, amit Isten keze írt elibénk. Ha a magyar kálvinizmus önmagát egyre jobban megismeri, a református hit tiszta princípiuma szerint reformálja és újra organizálja, a világreformátusságban vezető szerepre tarthatunk számot.

Az amsterdami belmissziói kongresszuson a belmisszió munkásainak Wichern-féle típusa jutott imponáló erővel kifejezésre. Tudjuk, hogy a belmissziói munka módszere mindig az egyháztól valott felfogásunktól és az egyház tényleges jellemétől függ. A német Landeskirche tövében kivirágzott és elhatalmasodott az egyháztól szervezetileg független, vele lelkileg kapcsolatos, önállóan egységes

rendszer mutató belmissziói munkásság: a Wichern-féle típus. Ezáltal tulajdonképpen két egyház támadt: egy mozgó, laikus, evangélikáló, pásztori és egy mozdulatlan, tradicionális, tanban és szokásban kissé megmerevedett, főképen liturgiában, kybernesisben élő, hivatalos egyház. A nagy szervező erő és még nagyobb fegyelem gondoskodott arról, hogy e két egyház között ne támadjon kelleténél több súrlódás. Pedig theológiaiilag is különböztek egymástól, mert a hivatalos egyház vagy liberális vagy pedig masszive orthodox volt, a missziói egyház pedig pozitív, enyhén pietisztikus, általánosan keresztyén, a theológiával kissé hadilábon álló szóval gyakorlati keresztyénség volt. Mikor a forradalom jött és összetörte az államegyház sőt a hivatalos egyház szerkezetét is, ez a másik tartotta a lelket, vitte a folytonosságot és biztosította az új organizáció lehetőségét. Világos dolog, hogy ez az egyháztörténelmi symbiosis³ Németországra talál, de nem talál például sem a holland sem, sem a skót szabad egyházakra, ahol az egyházi szervezet egyszersmind a belmisszió organizáció is ugyanaz a gyülekezet és mind a két feladatot megoldja. Magyarországra ez a képlet csak annyiban és akkor volt érvényes, amennyiben a Landeskirche⁴ formációja nálunk is átmenetileg jelentkezett. Egy liturgiából, közigazgatásból élő, államilag támogatott, közjogi biztosítékokkal megerősített hivatalos egyház mellett, amely irtózik a missziótól, vagy csak a száján hordozza, mindig szabad egyesületi tevékenység formájában jelentkezik az egyházi ébredés. Így jelentkezett nálunk Budapesten és így alakította ki ez a típus a maga intézményeit és szervezetét Magyarországon is. Azonban miután a magyar református egyház a Landeskirche típusától a konfessionális egyház vagy az élő gyülekezet típusára igyekszik magát átszervezni, természetes dolog, hogy amily mértékben sikerül ez neki, olyan mértékben szűnt meg a Wichern-féle belmissziói egyház szükségessége. Jelenleg éppen ezt a munkát végezzük; de nagyon kell vigyáznunk a következő nehézségekre. Végzetes baj volna a belmissziói munka olyan átszervezése, amely a szabad intézmények áldott és nagyszerű munkáját megerőtleníté anélkül, hogy helyette gyülekezeti vagy egyházi munkát tudna indítani és amazt ezzel feledtetően pótolni. Másodszor nagyon kell vigyázni reá, hogy azt a bizonyos óriási tételt, amit a Szentlélek maga háztartásába mindig belekalkulál, nehogy kiejtsük. Ugyanis a belmissziói munka azért sikerül sok helyt, mert önkéntes vállalkozásnak szabad tevékenységéből származik. Ha pedig az egyház ezt hivatalos munkával, tiszteletdíjakkal és szerződötetett erőkkkel akarja végezni, nem fog semmire sem menni. Nincs addig egyházi belmisszió, amíg a gyülekezet tagjaiban fel nem ébredt az elhívásnak, a felülről való indítatásnak az a parancsoló tudata, mely hegyeket képes megmozdítani. Végül ne feledjük el, hogy a legelevenebb gyülekezeti munka mellett is marad egy csomó nagy feladat, amit csakis gyülekezetközi, sőt felekezeti munkával, tehát egyesületi úton lehet megoldani.

A belmissziói intézményekkel szemben az egyháznak az a feladata, hogy azokat lélekkel, Igével és anyagi javakkal hathatósan támogassa, mindaddig, míg az egyház szellemét közvetítik és szolgálják. Ezért meg nem szűnők segíteni mindazoknak a nagy missziói vállalkozásoknak és intézményeknek, amelyek közvetve vagy közvetlenül a magyar református egyház érdekeit szolgálják. Viszont ahol a hivatalos egyház ellenére erőszakos és forradalmi alakot ölt az egyesületi munka, két teendő van: először visszautasítani az ilyen erőszakoskodást, másfelől komolyan megvizsgálni, nem a lelkek elhanyagolása volt-e az oka a forradalmi tünetnek s akkor szigorúan felelőssé tenni a lelki aléltságért azt, aki a lelkek hivatalos számadója.

Külföldi relációink címe alatt emlékezem meg *idegen államok területén élő magyar reformátusok egyházi életéről*. Ezzel is kifejezésre juttatom azt, hogy bár ezek az egyházak ma tőlünk szervezetileg és politikailag de facto teljesen függetlenek, szellemileg sohasem lehetnek függetlenek, nemcsak azért,

³ együttélés

⁴ német tartományi egyház, itt: államegyház, népegyház

mert magyarok, hanem főképen azért, mert reformátusok. Épen ezért feleslegesnek és értelmetlen erőszakoskodásnak tartom, hogy még mindig szellemi határárok húzódnak közöttünk és az utódállamokban levő reformátusok között. Lapjaink kölcsönösen nem jutnak el egymáshoz, könyveinket ők odakünn olvasni nem tudják, közös spirituális kérdéseinket meg nem beszélhetjük, pedig mindezek nemcsak a mi, hanem az egyetemes reformátusságnak nagy érdeke. Hiszem, hogy nemsokára eljön az idő, amikor ezt a gondolatot magáévá fogja tenni a világprotestánsizmus és igyekezni fog e képtelen helyzetet megváltoztatni.

Nem szólok most arról, hogy az utódállamokba szakadt magyar reformátusságnak micsoda óriási világtörténelmi missziója van a görögkeleti orthodoxia evangelizálása tekintetében. Csak arról számolok be, hogy kerületünk élő darabjaként Jugoszláviába került magyar-német református egyház az elmúlt évben is hősies munkát végzett. Az államhoz való viszonya rendezésén kívül főképen árvaházának felvirágoztatásában és saját magának belső reformálásában forgolódott példaadóan. Részvétellel emlékezem meg arról a nagy csapásról, ami főképen alsóbaranyai testvéreinket érte a Duna áradásával. Szeretném, hogy ha megtalálhatnók a testvéri segítségnek gyöngéd és kifejező formáját.

A romániai reformátusság életében nagy fordulatot hozott az elmúlt esztendő. Kidőlt az élők sorából Nagy Károly, Erdély népének e korban legnagyobb fia. Az erdélyi magyarság most fordított exodust csinál: az ígéret földjéről megy ki, pusztai vándorlás útján, a szolgálat földje felé. Ennek a rettentő vándorlásnak volt keménykezdő, viharzó lelkű vezére *Nagy Károly*. Temperamentuma csupa prófétai lobogás és az asphodelosi mezőkön⁵ hideg kritikája, metsző logikája, jéghegyek láncolataképen húzódott át. Ezért sistergett, füstölgött, volt néha kiszámíthatatlan, de aki ismerte, látta, hogy mély, kemény, félelmes alaptételek következményeit vonja le s egy elrejtett rendszer fordulóján át halad végső célja felé. Ő a reá bízott magyar reformátusságot belsőleg, egyházában, tehát hitből származó ethikai erőkkel egy élő, lelki organizmussá akarta szervezni. E szervezet számára meg akarta menteni nemzeti kultúrállományának teljes leltárát. Nagyobb és nehezebb feladatra ebben a nemzedékben magyar ember nem vállalkozott. Volt annyi prófétai erő benne, hogy nem ismert lehetetlenséget és volt annyira gyakorlati ember, hogy a diplomáciának, taktikának legbonyolultabb eszközeit se vesse meg célja elérésében. A szeretet szenvedélyével karolta magához mindazt, aki és ami reá bízott és ennek a szeretetnek türelmetlen, féltékeny, sokszor haragos vagy pusztító keménységével parancsolt, kormányzott és vezetett. Életének utolsó hét esztendeje mindannak összeomlása volt, amit egész életén át építeni, nőni segített, imádságaival, lázas munkájával, lelkes rajongásával. Vert hadsereget, visszavonuló, de hős csapatot vezetett, minden lépést vérrel öntözött és csak akkor adott fel egy pozíciót, ha ketté törték kezében a kardot vagy ha megmozdult a talaj lábai alatt. Jelentőségéhez mérten nem időztem talán túl sokat alakjánál. Tisztán történelmi értékét néztem e szavaknál s nem azt, hogy életem legszebb és legtermékenyebb húsz esztendejében ő volt az a barátom, akivel a legbensőbb lelki kapcsolatban állottam.

Mózes után az ifjú Józsué: *Makkai Sándor* vette át a fejedelmi Erdély református népének vezetését. Isten mind a két kezével megáldotta őt, amikor tehetségekkel és lelki ajándékokkal páratlan módon felékesítette. Ő jutott eddigelé legfiatalabb fővel püspöki székbe. E kettőből az következik, hogy tőle vár legtöbbet népe és a történelem. E sokhoz szívből kívánunk neki Istentől áldást és kegyelmet és buzgón imádkozunk, hogy szolgálatát Isten segítse meg és fogadja el.

Csehszlovákiai testvéreink életében örömmel látjuk az egyháztársadalmi élet megindulását, kibontakozását, fejlődését. Nagy érdeklődéssel figyeljük a losonci teológiai akadémiának a sorsát, ami

⁵ a túlvilág szinonimája

nemcsak a csehszlovákiai magyarságnak, hanem az egész világ reformátusságának egyik nagy érdeke és szinte becsületügye. Kívánatosnak tartanám, hogy a presbiteri világszövetség különös figyelmet fordítson erre az intézményre és azt mintegy a saját auspiciuma⁶ alá helyezze.

Belföldi relációk

A magyar egyházakhoz való viszonyunk kérdésénél főképen az evangélikus egyházhoz való viszonyunkkal szeretnék foglalkozni s ezzel meleg, szívből jövő visszhangot adni arra a testvéri szóra, ami nemes barátom, Kapi Béla evangélikus püspök ajkáról hangzott el.

Az evangélikus és református egyház közötti viszony eddig kétféle formában jelentkezett. Egyik az unió gondolata volt, a másik a cooperatio gondolata. Az unió gondolatával a XVII. és XIX. században foglalkoztak sokat, főképen német hatásra. Ma azonban ez a gondolat már nem népszerű. És érdekes, hogy nem népszerű Magyarországon most, mikor a világprotestántizmus legérezhetőbb törekvései és legerőteljesebb mozgalmi épen az unió céljait szolgálják. A cooperatio újabban inkább csak társadalmi formában érvényesült, mert hivatalos formája: a közös protestáns bizottság, sohasem volt lélettől és lélektől teljes. (Másik, fontosabb részét: a nagygeresdi egyezményben biztosított gyülekezeti cooperatiót, evangélikus részről felmondották.) A társadalmi cooperatio sem volt rendszeres. Egyes intézmények vagy vállalkozások létesítéséhez fogtak össze lutheránusok és kálvinisták és nem egyszer példászerű önmegtartózkodással és áldozatkészséggel szépet és nagyot alkottak. Legyen elég csak a Protestáns Árvaházra vagy a Protestáns Irodalmi Társaságra utalnunk. A protestáns közélet ma is egy csomó új kezdéssel próbálkozik, amelyek mind ilyen cooperatiós alakulatok volnának, de mindenki észreveszi, hogy valahogy nem egészen helyesen biztos és világos ez az út.

Azért újlag hangoztatom, hogy ezt a kérdést elvi tisztasággal és biztossággal kell megoldani. Szükségünk van nekünk először is egy új egyezményre a gyülekezeti munka szempontjából. Az evangélikusok és mi is, az ország területének nagy részén, diasporában élő gyülekezet vagyunk. Egyik egyház sem bírja meg összes diasporáinak gondozását és így mind a kettő veszteséget szenved a hatalmas harmadikkal szemben. Ennélfogva pontosan körülhatárolt helyzetekre és feladatokra, pásztori, katekhétai, sőt igehirdetői munkára, egymás segítségét igénybe kell vennünk. De ez a segítség csak olyan szellemű lehet, amilyen a segített fél szellemének és érdekének megfelel. Tehát ha református pap gondoz lutheránus híveket, gondolja a *lutheránus egyház számára*, a lutheránus öntudat ébresztésével, azzal a céllal, hogy a gondozottakat egyszer a saját egyházuk karjára tegye. Vagy pedig megfordítva. Nehéz dolog ez és sok ember azt mondhatná, hogy miképpen tudok én valakit saját hitemtől különböző hitben nevelni? Úgy, ahogy vegyes házasságnál neveli az egyik szülő gyermekét a másik szülő hitében. Eltaníthatjuk egymás énekeit, terjeszthetjük egymás iratait és segíthetjük a reánk bízottat arra, hogy saját egyházával egyre mélyebb lelki kapcsolatba jöjjön. Ezen kívül pedig minden érzésünk és minden imádságunk annyira közös, hogy kölcsönösen atyafiakként építhetjük egymást. A másik szükséges dolog a *közös protestáns bizottság* léttel teljes reorganizációja és munkába állítása, amire nézve teljes mértékben elfogadom Kapi Béla felfogását. Ennek a bizottságnak kellene a legaktívabb, szinte permanens szervnek lennie, amelyik felvilágosítás, tájékoztató és megbeszélés végett legalább havonként találkozik. Azonban mindez még nem elég, szükség az, hogy mind a két egyház erőteljes, konfesszionális szellemben élő egyházzá váljék. Mind a két társadalom saját szellemében megszerveztessék és a két megszervezett egyháztársadalom közös intézményeket, frontokat alkosson, vagy pedig közös mozgalmakat indítson meg. Természetes dolog, hogy

⁶ itt: felügyelet

az ilyen közös munkánál a létező reális erőviszonyok fognak érvényesülni. Nem lehet az ilyen munkát valamely közjogi fikcióra alapítani, amilyen például a paritás gondolata. A paritás méltó helyén közjogi vonatkozásokban van: főrendiházi képviselőnél, közös protestáns bizottságnál, koronaórségnél, de nincs helyén gazdasági és adminisztratív téren. Ezzel nem azt mondom, hogy a kontingentálás elvét be akarom hozni a protestántizmusba, hiszen a magyar közéletből is szeretném kiirtani. Csak reámutatok az életnek egy reális és parancsoló tényére, amivel mindenkinek számolnia kell, hogy felesleges érzékenységgel ne nehezítsük a helyzetet.

A katolikus egyházhoz való viszonyunknál két szempontot kívánok hangsúlyozni. Az egyik az, hogy Trianon után a katolicizmus aránya és így helyzeti energiája természetesen megnövekedett. Az ország lakosságának 63 százaléka katolikus, a háború előtt körülbelül 50 százalék volt. Ez az egységes és hatalmas katolikus egyház nagy belső és külső megújuláson megy át. Abból a mélységből, ahova a XIX. század egyetemes aufklárista⁷ áramlata juttatta, gyors ütemben emelkedik fel és rendkívül nagy erőtartékainak felhasználásával tör előre. Az állami és közhatósági élet előnyeiben is sokkal inkább részesül, mint mi, csak egy példát említek: Budapest összes polgárainak adójából a katolikus egyház összes plébániáinak fényűző kegyura. Úgyhogy kettős szárny emeli: először saját anyagi ereje, másfelől a közhatósági támogatásnak különös és kettős mértéke. Ebből az következik reánk, hogy annál nagyobb erővel igyekezzünk *saját* anyagi és szellemi erőinket a magyar művelődés és nemzeti kultúra szolgálatába állítani. De viszont következik a kormányzatra az a kötelesség, amelyik a bonus pater familias⁸ tisztevel jár, hogy t. i. a gyengébbet jobban segítse és a fáradtat inkább kímélje. Következik annak a meglátása: mit adott a magyar állam ezer év alatt az idősebbnek és ehhez képest mivel tartozik a fiatalabbnak, a mostohának, a századokon át üldözöttnek?

Minden előretörő és növekedő testület különösen ki van téve annak a kísértésnek, hogy túllépjen az igazság és szeretet parancsolta határokon. Ez még inkább áll az olyan testületre, amelynek alapgondolata az exclusivitás és a szuverén uralom. E folyamatnak szomorú jelenségeit panaszolják az esperesi jelentések és látjuk mindennap magunk is. Emlékezem az inzultusokra, amelyek református járókelőket az utcán értek ünnepi körmenetkor; felemlítem, hogy túl a Dunán sok községben lehetetlen volt a hősi halottak közös megünneplése, mert a rítus éket vert a közös sírban porló magyar katonák emléke köré. Az a gondolat, hogy a római katolikus vallás államvallás, s mellette mi csak túrt religio lehetünk, egyre hangosabban zúg a közélet fórumán s igen magas helyről is elhangzik, pedig egy tévedés azért, mert nagyon hangosan vagy nagyon magasról kiáltják, nem lesz igazság. Ne dicsérik a katolicizmust, mint egyetlen államalkotó erőt a protestántizmus *rovására*, mert az Egyesült Államokat mégis csak jobban megalkotta a lenézett és destruktív protestántizmus, mint ahogy meg van alkotva Mexikó és Dél- Amerika nem egy állama. Kínzó jele az időnek, hogy nem engedik a katolikus szertartás szerint megszentelt zászlót más templomba és más szertartásra vinni, aminek természetes következménye az lesz, hogy önérzetes református ember nem marad olyan egyesületben, amelynek zászlaját nem volt szabad elvinni az ő templomába. Viszont mi lesz a magyar társadalomból, ha hazafias, szociális és gazdasági egyesületekből, *erkölcsi kényszerrel kizsorigítják protestánsokat?* Új formája ez a decretalis eskünek,⁹ annak az örök szűrőnek, amellyel négyszáz év óta a kisebbségben levő protestánsokat, mint

⁷ felvilágosodás párti

⁸ jó családapa

⁹ III. Károly király 1731-es Carolina Resolutio nevű rendelete által kötelezővé tett tisztviselői eskü, amely mivel Szűz Máriára és a szentekre való hivatkozást tartalmazott, kizárta a protestánsokat a közhivatalokból

salakot, ki akarták választani. Ha a mostani magatartást egybevetjük a katolicizmusnak a forradalmak kitörésekor vagy a forradalom leverése után mutatott magaviseletével, lehetetlen nem látnunk a kettő ellenmondásában a rendszert: akkor szükség volt a protestántizmusra, mert állásfoglalása a harcot eldöntötte, most, miután a harc eldőlt, a kényelmetlen szövetségest ellenfélle kell tenni, hogy el lehessen bánni vele. Nehogy hibás legyen ez a számítás. Az én hitem szerint a harc nem dőlt el, sőt új ütközet van készülöben és a protestántizmusra nagyobb szükség lesz, mint valaha. Nagy szükség lesz rá belpolitikailag, de mindennél nagyobb a külső politika szempontjából. Már pedig sokáig a magyar belpolitika mindig a külpolitika függvénye lesz. E nagy *nemzeti érdek* parancsa alapján kérem és követelem a magyar protestántizmus megbecsülését. A mi legnagyobb jótevőink azok a katolikus főurak és főpapok voltak, akik meghajoltak a magyar protestántizmus nemzeti jelentősége és politikai értéke előtt és hatalmas kezüket üldözött és megcsúfolt alakja felé tartották. Legyen minden ilyen kéz áldott a múltban, a jövőben és a *jelenben!*

A magyar politika felelős vezéreiben megvan az emelkedett gondolkozás, a lelkiismeretesség és jóakarát arra, hogy a felekezeti harc veszedelmétől megszabaduljunk. Azonban a tömegérzések erősebbek, mint a politikuskos s azért szükséges mélyreható preventív intézkedéseket tenni, hogy a magyar jövődő megszabaduljon egy olyan veszedelemtől, amelybe *most, így* talán belepusztulnánk. Sok jó magyar emberrel aggódom azon, hogy emberi számítás szerint belátható idő alatt személyi és politikai tekintetben a magyar katolicizmus súlyos következményű változásokon fog átmenni. Videant consules!¹⁰

Lelki élet

Az esperesi jelentések a lelki életre vonatkozóan megnyugtató adatokat közölnek. Baranyában erős és komoly munka folyik, ha nem is elég gyökeres és elég rendszeres arra, hogy ezt a népet rettenő elesettségéből valahogy kiemelje. Az idén már kedvező a statisztikai eredmény és kedvező a lelki élet megújulásáról szóló jelentés is. Solt, Pest a templomlátogatások, úrvacsorával való élések emelkedő arányszámairól beszél. Még mindig óriás nehézséget okoz diasporáink gondozása, főképen azért, mert fuvarszolgáltatással van összekapcsolva. E téren mindent el kell követnünk, hogy a fuvar biztosítsuk, de ha nincs fuvar, meg kell indulni *gyalog*, mert a szolgálat nem maradhat el. A földi király követi forsponton¹¹ jártak, s bizony hatalmuk volt erőszakkal is kényelmes alkalmatosságot szerezni maguknak. A mennyei király követi azonban *gyalog* jártak, mert a lelküknek szárnya volt. Hol lenne ma a keresztyénség, ha Pál apostoltól Livingstonig csak oda mentek volna az apostolok, ahova fuvart küldenek érettek! A belmissziói munkáról külön jelentés számol be; itt annyit mondok, hogy egy belmissziói naptár vagy vademecum¹² kiadása, amelyikben pontosan kézbe van adva minden tennivaló, fölöttébb szükséges.

Ezt a helyet használom fel arra, hogy rátereljem egyházkerületünk figyelmét két régi belmissziói intézményre. Az egyik a Lorántffy Zsuzsánna Egyesület kórháza, amelyik az idén megvásárolta azt az épületet, ahol eddig bérfizetésért lakott. Óriási erőfeszítés volt ez, de Isten megáldotta és megsegítette a vezetők bátorságát. A vételár felét ki is fizette, de esedékes a másik fele. Újra elveszíthet mindent, ha a magyar református és protestáns társadalom áldozatkészsége nem áll mögéje. Azért e helyről újra ajánlom híveim segedelmező indulatába! Másik nagy belmissziói intézményünk, a Bethesda-kórház, most

¹⁰ Konzulok ügyeljete! (Cicero)

¹¹ előfogat. Jobbágyok szolgáltatása, mely értelmében a katonák, tisztségviselők szállítását kötelesek voltak elvégezni

¹² itt: kézikönyv

ünnepli fennállásának hatvanadik évfordulóját. A német egyház kebeléből nőtt ki, nagy lelki válságok között, veszedelmes szakadékok szélén vezette át Isten keze. Ma tiszta református programmal, erőteljes egyházi princípium alapján áll egyházunk mellett, segítségre készen. Kórházát száz ágyra kívánja kibővíteni és ehhez sok pénzre van szüksége. Ha a magyar társadalom olyan mértékben siet a segítségére, amilyenben azt a holland társadalom tette, a Bethesda-kórház megerősödve indul tovább e határokotól áldásos szolgálata további állomásai felé. Ki kell emelnem azt a rendkívüli odaadást, példás, hűséges szolgálatot, amivel a kórház igazgatója, Biberauer Richárd vezette ez intézménynek ügyeit immár negyedszázad óta. Ha nem is egyházunk hivatalos keretei között, de református egyházunk igazságait és eszményeit szolgálta, a református papi típusnak mutatta meg felemelő és szép példáját. Szolgálatával és egyéniségével Isten országa és a magyar kálvinizmus egyformán gazdagodott. Óhajtom, hogy gyülekezeteim minél többször, minél bensőbb kapcsolatba jussanak a Bethesdával és a Lorántffy-kórházzal, támogassák annak munkáját és vegyék igénybe szolgálatait.

Iskolaügyek

Iskoláink rovatában jelentem, hogy teológiai akadémiánkon Marton Lajos tanár úr 1926. február 1-től szabadságon van és egészségi állapota miatt szabadságotatott 1927. január 31-ig. Szükségessé vált egyik tanár terhének könnyítése, hogy egészségét kíméljük. Pruzsinszky Pál halálával megüresedett tanszéket még nem lehet betölteni s így jelenleg három helyettestanár tart előadást: Csűrös István, Máthé Elek és Budai Gergely urak. Jelentem azt is, hogy két órán én is előadást hirdettem a teológián azért, hogy a pap jelölteket, leendő munkatársaimat, közvetlen pástorságomra bízott ifjú népet személyesen megismerjem és lelki kapcsolatba léphessek velük.

Iskoláink helyzetéről részletes és kimerítő jelentést olvas fel a középiskolai és a népiskolai előadó úr s ezért itt csak néhány általános gondolatot emelek ki. Iskolapolitikánk sok mindenféle baja és nyomorúsága az 1907: XXVII. t. c.-ből származik. Ez a törvény biztosította egyfelől a felekezeti iskolákat rendkívüli, szinte korlátlan államsegélyről, de ugyanakkor vette el a felekezeti iskolák autonómiájából mindazt, ami elvehető volt. Annakidején ezt a fájdalmas cserét eleink elfogadták, mert a fokozott állami támogatás iskoláink felvirágzását jelentette. Az autonómia csorbítására pedig azt a mentséget találták, hogy inkább a nemzetiségi iskoláknak szól, mint a tizenhárompróbas magyar kálvinista iskolának. Közbejött a világháború, tönkrement és elszegényedett az ország. Az állam nem bírta a felekezeti iskoláztatás terheit, tehát új és gyors törvényekben, amit csak lehetett, áthárított az iskolafenntartókra. De ugyanezekben a törvényekben semmi gondoskodás nem történt arról, hogy a fenntartóságok terheinek növekedésével az ideiglenesen lekötött autonómia lassankint oldódjék fel kötelekeiből. Ezek a terhek először a fenntartói arányszám néhol könyörtelen megállapítása, másodsor az állami tanügyi hatóságok néhol türelmetlen követelődése, amellyel iskoláink külső renoválását, karbantartását, újjáépítését erőszakolják, az államsegély megvonásának fenyegetése mellett. Harmadszor az, hogy háború után járó menekülésekkel, B-listával szinte megroppant nyugdíjintézet talpraállítása érdekében a nyugdíjárulékokat horribilisen fel kellett emelni. Miután Magyarországon ma is aránytalanul több a felekezeti iskola, mint az állami, ez a teher is a felekezetek vállára szakad. A felekezeti iskolák autonómiája szűkült azzal, hogy elemi iskoláink a közigazgatási hatóságokkal kerültek közvetlenebb adminisztratív viszonyba. Ebből következik az, hogy iskoláink helyzete szinte visszajára fordult a húsz év előtt tervezett állapotnak, amit egy kissé kiélezett tétellel így mondhatnánk: akkor az állam fizetett és a felekezet parancsolt, ma a felekezet fizet és az állam parancsol. Rikító példája ennek az, hogy a tanítók fizetésének vagy a fenntartó hozzájárulás megállapításánál első fokozat a vármegyei

közigazgatási bizottság határoz, az egyházi felsőbbség megkérdése nélkül. A vármegyei bizottságok pedig, tisztelet a kivételeknek, alkatuknál és helyzetüknél fogva nagyon ki vannak téve az egyszálú megítélés kísértéseinek, amit fokoz az, hogy nem ismerik a magasabb szempontból ítélkező, nagyobb áttekintésű egyházi főhatóság véleményét. Igaz ugyan, hogy elméletileg megvan a garancia, hogy a visszaéléseket és tévedéseket jóvátegyék, mert az egyházközségek fellebbezhetnek és a fellebbezéseket a minisztérium mindig lelkiismeretesen bírálja el; de okosabb dolog elkerülni a félreértéseket, mint abban bízni, hogy majd fellebbezések útján orvosoltatnak. Aki ismeri a világot távol eső, elhagyatott, bürokrácia nyomorúságától holtrafáradt és végkép megrémült egyszerű emberek psychéjét, nagyon jól tudja, mit jelent a gyakorlatban a fellebbezési jog. Örömmel állapítom meg, hogy érdekeinknek olyan hathatós pártfogója van a minisztériumban, mint *Petri Pál* tisztelt és szeretett tanácsbíránk és azok az ügyek, amelyek eléje kerülnek, mindig megnyugtató megoldást nyernek. De hány ügy kerül eléje és ami fontosabb, autonómiánkat nem személyi biztosítékokkal, hanem törvényes és intézményes garanciákkal kell védeni! Ennek nemcsak a református egyház, hanem a magyar politika szempontjából is nagy fontossága van. Leszegzett igazság, hogy a magyar kultúra szellemiségét és ethikai tisztaságát első sorban a felekezeti iskolák biztosítják. Állami érdek tehát, hogy a felekezeti iskolák tanítóságát saját egyházuk szelleme egészen áthassa és konzerválja. Miután pedig nekünk állandó aggodalmunk tárgya az, hogy tanítóságunk egy része egyházunktól lelkileg távol áll, nem szabad ezt az eltávolodást gazdasági és adminisztratív szakadékkal még jobban növelni.

Örömmel teszek jelentést a Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlésnek arról, hogy Budapesten ez év szeptember 13-án megnyitottunk egy református elemi népiskolát, amit a holland trónörökös nő öfelsége nevére „*Julianna református népiskola*”-nak neveztünk el. Ez az iskola megérdemli, hogy közelebről foglalkozzunk vele. Az összeomlás után minden népek között, a skóttal és svájccal együtt, a holland nép értette meg legjobban a magyar nyomorúságot és a holland nép segítette a legtöbbet rajtunk. Ennek a segítségnek a világ előtt kevésbé mutogatott, de annál inkább áldásos intézménye volt az a gyermekétkeztetési akció, amely a budapesti és környéki paróchiák mellett, református gyermekek százaival és ezreivel éveken át táplálta meleg szobában nyújtott jó ebéddel s utána hívó lelkek nevelő szeretetével. Mikor a viszonyok javulásával az akció természetesen megszűnt, támadt az a gondolat, hogy e közös munkát s benne két nép lelkének találkozását, valami szimbolikus alkotással örökítsük meg. *Sebestyén Jenő* elnök ötlete volt az, hogy ez akció emlékezetére létesítsenek Budapesten egy református elemi iskolát. Kuyper Katalin kisasszony, az akció szervezője és titkára, hozzájárult a gyűjtéshez és 12.000 holland forintot tudott összeszedni a budapesti holland iskola alapjára. Ezt az összeget nagyrészt a hollandiai református iskolák gyermekei gyűjtötték össze főképpen a trónörökös nő születésnapján rendezett iskolai ünnepek vidám és lelkes adakozása közben. 12.000 forinttal, amit még kipótolnak 16.000-re, nem lehet iskolát alapítani, sem fenntartani, még Magyarországon sem, hisz egy elemi iskolának évi kiadása felül haladja ezt az összeget. De nem is ez a pénz vetette meg a holland iskola alapját, hanem az a beláthatatlan és felmérhetetlen erkölcsi tőke, amit a gondolat jelentett: az a szeretet, amit Hollandia mutatott a magyarok iránt és az a hála, amit a magyarok éreznek a holland nép iránt. Így történt, hogy az iskola tervét meleg szeretettel karolta fel a közoktatásügyi miniszter úr és biztosította iskolánk számára a legmagasabb állami segílyt. A budapesti református egyház pompás tanoncotthonának helyiségét adta át ideiglenesen szállásul az iskola számára. Budapest székesfőváros nagylelkűen felszerelte az iskolánkat s most ott áll a fasori templom udvarán, parkoktól körülveve, csendes és tiszta levegőben az új református iskola. Végül Hollandia fölséges királynője, népének géniusza, legkegyelmesebben megengedni méltóztatott, hogy az iskolát *Julianna* trónörökös nevére

nevezzük el, akinek neve áldott zászló volt már a gyűjtés megindításánál is. A trónörökös nő öfensége pedig sajátkezűen aláírt arcképét küldte el iskolánk számára, kedves ajándéknak. Így történt, hogy szeptember 13-án a közoktatásügyi miniszter úr jelenlétében és részvételével, iskolánkat felavathattuk. Az ünnepi beszédet Hollandia volt miniszterelnöke, Colijn úr Öexcellenciája tartotta, ki az iskola holland bizottságának díszelnöke volt. A holland bizottság üdvözlését és áldáskívánásait Kuyper Katalin úrnő, a bizottság titkára hozta el és átadta a Committee ajándékát, egy remekművű magyar Bibliát. Indítványozom, hogy a holland királynő öfelségének jóságos cselekedetért dunamelléki egyházkerületünk háláját és köszönését tolmácsolja.

Anyagi ügyek

Főgondnok úr Öexcellenciája évek óta ismétli óvó intelmét anyagi ügyeinknek optimista megítélése ellen és jósolja a nemszeretem napok közeledtét. Öexcellenciájának jóslata íme bevált: egyházkerületünk már csak a legnagyobb nehézségekkel tudja anyagi egyensúlyát fenntartani. Gondoskodnunk kell arról, hogy a terheket limitáljuk és arányosan osszuk el. Azoknak a gyülekezeteknek, amelyekkel együtt kerületünk iskolákat, intézményeket tart fenn, meg kell tudniuk, hogy teherbíró képességünk határain állunk és kétszer is meg kell számolnunk a pénzünket, mielőtt toronyépítéshez kezdenénk. Viszont gyülekezeteink anyagi helyzete is bizonyára nehezedik. Hiszen ugyanazon gazdasági törvények uralkodnak ott is, mint idefenn. Különösen a kis gyülekezetek hordoznak szinte elviselhetetlen terhet. Pontos statisztikánk nincsen, de szemmértékre úgy becsülöm, hogy az egyházi terhek a kis gyülekezetekben az állami adónak nem 10 százalékát, hanem 50 vagy 100 százalékát is megütik. Ezért a teher okos elosztása a nagyobb gyülekezetek vállaira fog súlyosodni. Viszont a nagyobb gyülekezetek áldozatkészségét, lelki erejét, adakozó kedvét kell minél erősebben fokozni, hogy terhe alatt nőhessen a pálma. Ezzel pedig az jár, hogy kicsiny gyülekezeteink ügyét revízió alá kell vennünk és egységes megoldásra hoznunk. Nem szabad engedni, hogy 50–60 ember papot és tanítót tartson el. Ha nem bírja, ezért nem, ha meg bírja, azért, mert egy ilyen gyülekezetben mesterséges tétlenségre van kárhóztatva egy erőteljes férfélet. Első lépés tehát az, hogy kis gyülekezetekben papi és tanítói állást egy ember töltsön be, a pap legyen tanító is. Második következménye lesz ennek az, hogy egyházmegyéinket úgy kell kikerekíteni, hogy az az élet reális viszonyainak és a népmozgalom áramlásainak megfeleljen. Fogyó 20.000 lélek egy egyházmegyét nem bír el és nem helyes arány az, hogy a Dunamellék egyik egyházmegyéjében 180.000 legyen a hívők száma és a másik háromban együtt ne legyen 80.000.

Államsegélyünk ügyében is kell néhány szót szólnom. Most esztendeje az adócsökkentési segély valorizálását kértük és örömmel jelenthetem, hogy az akkor említett, körülbelül fél millió aranykoronányi összeg, az ideai költségvetésben fel is vétetett. Ma a korpótlékok valorizációját tartom lényegesen fontos, elodázhatatlan követelménynek. Gyöngének tartom ez igénnyel szemben azt az ellenérvet, hogy a korpótlék rendszere az állami élet egész mezején kiküszöböltetett s így nem is újítható fel az egyházi életben sem. A korpótlék kiküszöbölhető ott, ahol rendes fizetési lépcsőről, biztos és állandó előmenetelről gondoskodtak. De miután a lelkészeknél a fizetés a szolgálat elején annyi, sőt talán valamivel több, mint a végén, korpótlék nélkül méltányos osztályt tenni nem lehet. Ma a felekezeti tanító feljut a VII. fizetési osztályig, a lelkipásztor, aki pedig iskolaszéki elnök és hivatali előljáró, egy életen át a XI. fizetési osztályban marad.

A falusi pap, a lelkészkedő papság anyagi helyzetének, elhanyagolása beláthatatlan lelki romlást idézhet elő a nemzet közszellemében. A századvég forradalma, rombolása, sok vereségünk a nemzeti ségekkel szemben, nem lett volna olyan nagy, ha a múlt század vezető politikusai hamarabb kezdték

volna meg annak a papságnak a segítését, amelyik ott künn a tűzvonalban, az előőrson állja a vártát. A magyar református papok sohasem voltak igényesek. 400 esztendő óta ugyanaz a díj levelünk: a victus és amictus, élelem és ruházat, amihez gyermekeink taníttatása, szóval szellemi szükségletünk követelménye járul. Irtóztos még a gondolata is, hogy valaha a református papokra az a pauperizmus következék be, amelyik a múlt század harmadik negyedében pusztította ezt az osztályt.

Szolgálataim

Egészségi állapotom miatt az idén nem folytathattam püspöki vizsgálati körutamat, sőt e helyett messzi délre kellett elmennem gyógyulást keresni, amit Isten jóvoltából nem hiába kerestem. Azért ez a fejezet ez alkalomból püspöki jelentésemben üresen marad. Ha Isten éltet és egészségemet megtartja, jövő alkalommal vérteljai egyházmegyénkről fogok e helyen beszámolni.

Kisebb szolgálataim közül főlemlítem a külső lipót-terézvárosi templom felszentelését, amely ez év virágvasárnapján történt meg. A tahitótfalui Sylvester-nyomdának felavatását, amelyet május 16-án tartottam meg. A nyári cserkész nagytáborban hirdettem az Igét a magyar jövődönök a magyar jövődőről és két fiatal lelkipásztortársamat iktattam be: Szalkszentmártonban dr. Csekey Sándort és Budán Haypál Bélát. Többi időmet az egyetemes ágendás könyv megszerkesztése foglalta le, amelyik ma már, Istennek hála, sajtó alatt van és karácsonyra meg is jelenik.

Magamról és munkámról szólva, itt kell megemlékezni arról a rendkívül nagy segítségről, amit *Göde Lajos* egyházkerületi aljegyző úr tett nekem azzal, hogy Kis Ödön halála óta a püspöki hivatalt vezeti, e mostani kerületi közgyűlést előkészítette és minden terhemet megosztotta. Munkája több volt, mint a tisztviselő lelkiismeretes köteleltségteljesítése, ráadásul benne élt a jó barát áldozatkészsége és az Isten sáfárának magatékozlása. Hónapokon át reggeltől-estig dolgozott, fogadott, pásztortolt, vigasztalt, egyszóval szolgált. Kérem az egyházkerületet, fejezze ki iránta elismerését és kérem őt, fogadja, el tőlem hálás köszönetem nyilvánítását.

Összefoglalás

Végezetül mintegy summázva mindazt, amit elmondottam, ismétlem, hogy a magyar protestánsizmus és a magyar reformátusság nagyon nehéz időknek megy elébe. Az ébredő és erejét érző katholicizmus a kormányzati politika, sőt saját hivatalos vezetőinek ellenére egyre agresszívebben fog kibontakozni és megindítja utolsó nagy harcát a Regnum Marianum teljes restaurálásáért. Ugyanakkor újult erővel, átcsoportosított hadirendben vonul fel ellene a bal véglét: a politikai és világnézeti radikalizmus. Ez a harc nagyobb lesz, mint az elmúlt világháború, még ha vértelen lesz is. E harcban a protestánsizmus ismét a lét és nemlét kérdése előtt fog állani. De mi szemrebbenés nélkül nézünk a holnap arcába. Múltunk nagy tanúságai, az evangélium minden ígérete egyértelműen bíztatnak és tanítanak. Sem jobbra, sem balra nem szabad sántikálnunk, mert a *történelem eredője* a mi vonalunk. Önmagunkat saját igazságaink erejével kell megerősítenünk és igazságainkat életünkkel kell foganatossá tenni. Láttunk már rettentőbb időket is és lesz még dicsőbb jövőnk nekünk. Nincs az a hatalom, amelyik elnyomhassa az evangélium világosságát és igazságát.

Ehhez először meg kell ismernünk és meg kell ismertetnünk hitünk alapigazságait. Életté, jellemmé, közéleti tényezővé kell tennünk a kálvinizmus nagy világtörténelmi és örökkévaló erőit. Másodszor gyűlöletre soha gyűlölettel nem felelni, felekezeti harcot nem kezdeni, a ránkényszerített harcot becsületesen megállani. Harmadik kötelességünk e nehéz időkben a magyar protestánsizmus egységes frontjának kiépítése: olyan unitas a lélekben, amelyik mind a két protestáns felekezetnek történelmi

V. PÜSPÖKI JELENTÉS

egyéniségét épen tartja, sőt kifejleszti. Ez annyival inkább szükséges, mert ellenfeleink részéről az első taktikai lépés a két protestáns felekezet közötti meghasonlás szítása lesz. Ezért kell a lényegre néznünk, idegeskedéstől, érzékenykedéstől, bizalmatlanságtól megszabadulni és nem engednünk, hogy apró lappáliák¹³ miatt nagy történelmi alkalmak visszavonhatatlanul elmúljanak. Egyebekben pedig tudjuk meg, hogy ez a harc az Isten ügye és ő megmenti az ő evangéliumi egyházának magyar tartományát. Az ígéret nekünk tétetett: „Ne félj te kicsiny nyáj, mert tetszett a te Atyádnak, hogy neked adja az Országot!” (Luk. 12. 32.)

¹³ csekélység

VI. PÜSPÖKI JELENTÉS

1927. október 21.

Ravasz László (első sor, bal oldal) a Faith and Order (Hit és Rend) mozgalom 1927-es lausanne-i gyűlésén külföldi protestáns egyházvezetők társaságában – „...így lesz a lausannei történelem-reparálás egy óriási prófétai aktussá, heroikus reménységgé, amely az egyház láthatatlan egységét ragadja meg, ezt fogadja el sziklaalapul és erre igyekszik megépíteni a látható egységet.”

Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Halottaink

Szinte szokásommá vált püspöki jelentésben először halottaink emlékezetének áldozni. A veszteségek közül egy messzire kiemelkedik, s jelentősége évtizedek mezőit árnyékolja be. *Darányi* Ignác főgondnokunk halála ez. A gyász szertartásán egy ország részvéte mellett mondtuk el a történelem számára, folyó év május 20-án tartott rendkívüli közgyűlésünk egyetlen határozatában a magunk számára jegyeztük fel ezt a veszteséget. Ma délelőtt tartotta egyházkerületünk emlékünnepejét, s mégegyszer megjelent előttünk fényes alakja, amint rajta Isten dicsősége, tanácsa, irgalma és megváltó ereje átsugárzik. Azért most itt, ezt a hűrt, épen tisztelem jeléül, illetetlenül hagyom.¹

Egyetemes egyházunk nagy vesztesége volt gróf *Degenfeld Schomburg* József úrnak, a Tiszántúli Egyházkerület főgondnokának, a konvent és zsinat világi elnökének, f. év július 12-én elkövetkezett halála. Nemcsak saját egyházkerületével, hanem a magyar református egyházzal is annyira összeforrott az ő élete, hogy már élő alakján éreztük a történelem lehelletét és patináját. Ezelőtt ötvenhat esztendővel Török Pál auspiciuma² alatt indult el egyházi pályafutására. Ma már a Ráday-könyvtárban őrizzük azt a levelet, amelyet élete utolsó éveiben szüntelenül magánál hordott és barátainak büszkén mutogatott. Ebben a levélben Török Pál írja „fiatal barát”-jának, hogy a Dunamelléki Egyházkerület aljegyzőjévé választotta meg. Innen indult el és érkezett meg a legnagyobb egyházkerület élére és azután az egész magyar református egyház csúcsára. Lelkiismeretessége, hűsége, önmegtagadó munkája mindenha példaadó lesz. Alakjában, különösen élete utolsó éveiben, a konzerváló vonások váltak uralkodóvá. Új eszmeáramlatok, módszerek és praxisok iránt bizalmatlan volt, de magában megtestesített sok olyan vonást, amely elmúlt századokban református egyházunknak megtartó értékei közé tartozott: a hűséget, a kicsiny és nagy között nem válogató szolgálatot, kemény bátorságot az egyház jogainak védelmezésében, erőt az igazgatásban és autonómiánk méltóságos megbecsülését kifele és befele egyaránt. Emlékezetét a Dunamelléki Egyházkerület hálás kegyelettel jegyzi fel annaleseiben és szívből osztozkodik a Tiszántúli Egyházkerület gyászában.

Bár nem volt egyházi hivatalnok, munkája sem tartozott alkotmányjogilag egyházkerületünk tésztéhez, mégis egyéniségének és művének nagy méreteinél fogva épügy, mint hitvesének révén, kinek emlékét sohasem szűnünk meg áldani, a mi nagy halottunk volt Szilassy Aladárné Vizsolyi Mária öngyméltósága. A XIX. század utolsó éveinek nagyszerű református asszonytípusa volt. Szervező ereje, kormányzó talentuma, tündöklő példaadása élő missziói erő volt; bölcsesége metszően világos, energiája férfiasan kemény és parancsoló. A fegyelemnek, a szolgálatnak, az áldozatnak volt az asszonya, aki a forumon néha Deborára emlékeztetett, máskor Eszterre, vagy Mirjamra; de családjában megtört kezében az alabástrom szelence és áhítatának drága kenetje aláfolyt az Úr lehajtott fejére. Alkotások beszélnek róla, ez a legszebb történetírás és ha valaha nevét a hálátlan utókor elfelejtené, a kövek kiáltani fognak. Emlékezetét kegyelettel áldjuk, s a gyászoló családnak küldjük igaz részvétünk nyilvánítását.

Sógor Endre, egyházkerületünk egyik legrégebb tanácsbírája és mindvégig hűséges számvevője, az idén fejezte be anyaszentegyházának szentelt életét. Ritkaságszámba megy már a mai világban, hogy valaki egy ügy szolgálatával annyira összeforrjon, mint ő számvevői tisztével. Ebben élt, ebben mozgott

¹ Darányi Ignác nekrológját az 1927-es püspöki jelentés után közöljük le

² itt: felügyelete

és ebben lélegzett. Ugy ismerte az egyházkerület anyagi ügyeit, mint egy jó gazda a portáját. Könyv nélkül számontartotta még az elhullott szalmaszálát vagy az elszőkött forgácsot is. Nem volt modern ember sem lelkipásztori praxisában, sem egyénisége külső formáiban. De belső embere szép, hű és áldott volt. Milyen könnytelenül és keményen tudta gyászolni egyetlen fiát, akinek emlékezetére alapítványt tett s ennek növelésére fordította minden évben számvevői tiszteletdíját. Milyen szóval gyöngédséggel tudta hordozni azt a próbát, amely hitvesi szívére nehezült és mennyire példaadó volt testi fájdalmainak elhordozásában! Darabokban, részletekben győzetett le a törekeny test, s mikor már rom volt, a lélek fehér zászlaját repesve lobogtatta az örökkévalóság szele. Dunamelléki Egyházkerületünk régi alakjai közül a legutolsót siratjuk benne, s úgy érezzük, hogy eltűnésével egy egész korszak lezárul.

Lelkipásztoraink közül az idén sokat takarított be mennyei gazdánk az Ő rakott csürébe. Dr. *Szappanos Gyula* alsónyéki lelkész hirtelen összeomlott és maga alá temetett annyi szép reményt és ígéretet. *Szücs Kálmán* egy hűséges élet délutánján tűnt el. Az öregek közül *Buzás Ferenc*, egyházkerületünk nesztora,³ aztán *Balla Árpád* pataji lelkész, egykor solti esperes, majd *Puskás János*, a somogyi Diogenes, végül *Nagy Benő* költöztek el, betelve az élettel. Nyugalmazott lelkészeink között két kedves öreg társunkat veszítettük el: *Dömötör Lajost* és *Kontra Imrét*. Püspöki vizsgálataim alkalmával, ha időm van reá, a temetőbe is ki-megyek és meglátogatom a lelkipásztorok sírját. Kevés virágos sírt találok és kevés olyan fejfát, amelyről el nem kopott a név. Mintha egyik-másik gyülekezet az Úr öreg szolgálait a feledés hullámsírájába temetné. Kívánom, hogy elköltözött lelkipásztoraink sírja legyen virágos, nevük ne kopjék le se a fej fákról, se a szívekből. Istennek dicsősége fogja körül őket, a kegyelemnek gazdagsága szerint.

Köszöntések

Az üdvözlések során legelőször köszöntenem kellene egyházkerületünk megválasztott új főgondnokát, gróf *Teleki József* ő excellentiáját. Érzelmünk kifejezésére és megszentelésére holnap ünnepies keretekben az Úr oltára körül fogjuk ülésünket megtartani. Annak a napnak lesz feladata elmondani mindazt a szeretetet, amellyel őt fogadjuk, mindazt a bizalmat, amellyel szolgálata elébe nézünk, és mindazt az áldást, amit személyére és munkájára Istentől kívánunk.

Hadd térjek egyházkerületünk egyik legillusztrisabb lelkipásztor alakjának, főtiszteletű *Takács József* egyházkerületi főjegyző és kormányfőtanácsos úr őméltóságának kedves személyére. Az idén ünnepelte ceglédi papságának 40-ik évfordulóját és ezzel együtt lelkipásztori szolgálatának félszázados jubileumát. Friss egészségben egy nagy gyülekezet szeretetétől körülveve, egész egyházkerületünk bizalmával és áldáskívánásaival megkoronázva állott előttünk e napon ünneplésünknek kedves tárgya. Megköszöntük Istennek mindazt, amit az ő életében nyújtott nekünk példaadás és tanításképen. Megköszöntük azt a lelkiismeretes, szívós és gondos munkásságot, amellyel ő minden tisztét végezte; azt a patriarchális derűt, atyai méltóságot, atyai barátságot, amellyel ő nyáját és népét terelgette; tiszta és ideálok szolgálatára szentelt lelkipásztori életének minden belső fegyelmét és példaadó győzelmét. Megköszöntük egész kedves személyét és azt az áldást kérjük Istentől, hogy még sokáig bírjuk őt.

Ugyancsak meleg üdvözléssel köszöntöttük hű társát, a ceglédi iskolák igazgatóját, *Nagy Sándor* urat, aki ötvenéves szolgálata után egy nagy gyülekezet tiszteletadása, nemzedékek hálája és elismerése mellett ment nyugalomba. Személyesen vettem részt mindkettő ünneplésén és fejeztem ki nekik egyházkerületem tiszteletét és elismerését. Örömmre szolgál, hogy ezt itt, az egyházkerület közgyűlésének színe előtt megismételhetem.

³ egy adott közösségen belül a legöregebb személy

Meg kell említenem azoknak a munkatársainknak a nevét, akiket a Kormányzó Úr Őfőméltósága legmagasabb kitüntetésben részesített. Biczó Pál és Buzás Ferenc lelkészek nyerték el a polgári érdemkereszt IV. osztályának díszítő jelvényeit, míg Eötvös Ferenc makádi lelkész kormánytanácsosi címmel ékesített fel. Ugyancsak a IV. osztályú polgári érdemkereszttel tüntette ki az államfői kegy egyik legderekabb öreg tanítónkat, Fenyvessy Ferenc pócsmegyeri rektort.

Ez örvendező hangulatra árnyékot vet az a fájdalmas érzés, amelyet a baranyai esperesnek, Szalay Ferenc tanácsbíró úrnak esperesi tisztétől való visszavonulása keltett mindnyájunkban. Köszönjük neki hűséges szolgálatait, derült lelkének pásztori forgolódását és Istentől jeles utód kijelölését kérve, őt tanácsbírói tisztében továbbra is munkatársunknak és segítőknek érezzük.

Külföld

A világprotestantizmus nagy áramlásairól számolva, először azt kell megemlítenem, hogy a Life and Work, vagy magyarul Élet és Munka Világszövetsége nagyvonalú programját hűségesen és szorgalmasan igyekszik megvalósítani. Bár a Degenfeld József gróf úr halála, illetőleg végtisztességtételén szolgálatom megakadályozott abban, hogy mint a végrehajtó-bizottságnak Délkelet-Európát képviselő tagja a Winchesterben tartott választmányi gyűlésén részt vegyek, mégis kötelességemnek tartom beszámolni arról, hogy az utóbbi két év alatt, főképen német kezdeményezésre, ez a nagy egyesülés egy nemzetközi társadalomtudományi intézet létrehívását határozta el, amely Genfben székelne és azt a célt szolgálná, hogy a világ keresztyén egyházainak szociális munkájáról kimerítő képet adjon és azt a harmónia törvényei szerint irányítani igyekezzék. Ennek az intézménynek élére Keller Adolf urat állította a közbizalom, akit szívből köszöntünk nehéz és díszes posztójában. Azt várjuk ettől az intézménytől, hogy a keresztyén egyházak, s annak két nagy típusában, az evangéliumi és görög-keleti katholicitásban felölelt felekezetek jobban meg fogják ismerni, érteni és szeretni egymást. Mindebből az következne, hogy Isten országának nagy ügye e földön éppen a mai nemzedék által nagy lépéssel haladna előre. E nemzetközi intézmény felvette a magyarországi protestantizmussal is a kapcsolatát és az első pillanatban kiderült, hogy a magyar protestantizmus mennyire szét van tagolva, az egyes felekezetekben milyen távolság van hivatalos egyház és társadalmi munka között, a szabad egyleti munkák mennyire elaprósodtak és az állandó személyi verseny következtében milyen széttagoltságot eredményeztek legértékesebb elemeink között. Szinte parancsolólag lépett fel a szükség, hogy e nemzetközi intézménnyel való érintkezés és munkájában tényezőként való részvételünk érdekében nekünk, magunknak okvetlenül bizonyos solidaritásba kell lépnünk és bizonyos szervezetet kell kiépítenünk, vagy más szóval: itt Magyarországon épp úgy meg kell teremtenünk az Élet és a Munka gyakorlati közösségét és szervezeti keretét, mint ahogy az egész föld kerekén a stockholmi kezdeményezés meg akarja teremteni. Nem győzöm eléggé hangsúlyozni, hogy a világkeresztyénségben nagy, összefogó, szintetikus, integráló erők dolgoznak. Homogeneitást keres a világ és véget akar vetni a szüntelen osztódásnak, a szakadatlan differenciálódásnak.

Ugyanezt a nagy célt szolgálja a *Hit és Rend* (Faith and Order) világmozgalom, amely nem kisebb célt tűzött maga elé, mint azt, hogy a Krisztus anyaszentegyházát újra egyesítse, azaz annak láthatatlan egységét látható egységben fejezze ki. Lausanne-ban három hétig tartott az a teológiai konferencia, amely ezzel az óriási feladattal birkózott. A katolikus és unitárius egyházat kivéve, minden keresztyén felekezet részt vett ebben a munkában, nagy önmegtadással és rendíthetetlen reménységgel. Ne ke-

ressük az eredményt abban, hogy esetleg máról-holnapra új hitvallásokat vagy Formula Concordiaeket⁴ szerkesszenek. Ne várják e mozgalomtól azt, hogy a keresztyén egyháznak schismáját, amely 1600 esztendő alatt tagolta szét Krisztus látható egyházát, néhány hét alatt visszacsinálja és helyreállítsa. De Isten iránt háládatos szívvel ismerjük el ennek a lépésnek azt a példátlanul nagy történelmi jelentőségét, hogy végre-valahára a keresztyén egyházak legkülönb képviselői azért gyűltek össze, hogy egyesüljenek és nem azért, hogy meghasonoljanak. Ha valamire, erre talál a latin szó: in magnis et voluisse sat est.⁵ A lausannei konferencia inkább mutatta a nehézségek nagyságát, mint a megoldás könnyűségét. Kiderült, hogy történelmet csak történelemmel lehet változtatni és gyógyítani. Kiderült az, hogy hitvallás, egyházi szervezet és ritus nem oka a különbségnek, hanem tünete. Mélyen rejlő okok hozták létre mindezeket százados fejlődések során. Kiderült az, hogy örök vallásos típusok áramlanak és küzdenek a keresztyénségben és hogy a Krisztus látható egyházában, mint egy nagy gyűjtőmedencében, vallásos synkretizmus árjai küzködnek egymással. És ezek az áramlások az emberi művelődés metafizikai és történelmi mélységeiből erednek. Szinte világteremtő, kultúraművelő és az emberiséget átnevelő munka az, amely nagy körvonalaiiban a lausannei próbálkozással előttünk kibontakozik. Ha a különbségeket redukálni kezdjük, vagy ismeret-elméleti formulákra, vagy lélektani típusokra, vagy történelmi mintákra jutunk; de mindenképen megérezzük, hogy olyasvalaminek a következményeit hordozzuk a Krisztus egyházának széttagolt voltában, ami az esettel, a megromlott természettel függ össze, így lesz a lausannei történelem-reparálás egy óriási próféta aktussá, heroikus reménységgé, amely az egyház láthatatlan egységét ragadja meg, ezt fogadja el sziklaalapul és erre igyekszik megépíteni a látható egységet. Minél erőteljesebben indulnak meg ezek a hullámok, annál közelebb járunk a nekünk megígértetett eredményhez.

Az idén Magyarország is három nagyjelentőségű konferenciának volt a színhelye. Egyik a zsidó-misszió érdekében a tavasszal tartott budapesti konferencia, másik a Christian Endeavour európai nagygyűlése, amely Budapesten augusztus napjain zajlott le. A harmadik pedig a Presbiteri Világszövetség keleti ágának Budapesten tartott időszaki konferenciája. A zsidómissziói konferenciának egybehívása azt bizonyítja, hogy a zsidó-kérdés jelenlegi kultúránknak és a keresztyénségnek egyik legnagyobb kérdése. Az, hogy a kétezeréves keresztyén-kultúrában több száz millió lelkei számláló keresztyén országok területén szétszórtan néhány millió zsidó él, még mindig olyan megoldatlan kérdés, mintha az országút közepén egy betemetetlen kút tátongana. Elkerülni lehet, de a kerülgetéssel semmi sincs megoldva. Ennek a konferenciának főfeladata volt a módszerek *öntudatosítása*. Számbavették az összes missziói lehetőségeket. Lemérték a tapasztalások, kísérletek és elméletek értékét és igyekeztek tisztába jönni azzal, mit kell és mit lehet csinálni. Részletekbe nem mehetek most bele, csak annyit jegyzek meg, hogy a zártkörű tanácskozásokat erőteljes missziói szellem és imádság-atmoszféra lengette át. Elnöke a Nemzetközi Missziói Tanács elnöke, Mott János dr. volt, titkára dr. Webster James Macdonald. Négy világrész, Európa, Ázsia, Afrika és Amerika küldte el mintegy 100 delegátusát az első világkonferenciára, amely a zsidómisszió egyetemes érdekű gondolatával foglalkozott. Ez a konferencia nagyban érdeklí Magyarországot, ahol a zsidó-kérdést pro vagy contra mindig helytelen szempontból ítélik meg és hozza számunkra a helyes megoldási szempontot, a misszió gondolatát, mint lehetőséget és felelősséget.

A C. E.⁶ mozgalom Amerika ref. egyházaiban egy mélyhitű, ref. pap kezdeményezésére indult meg.

⁴ az evangélikus hitvallásokat egységesítő igénnyel egybefoglaló 1577-es hitvallásgyűjtemény

⁵ nagy dolgokban elég az akarat is (Propertius)

⁶ teljes nevén Young People's Society of Christian Endeavour

Vallásos minimalisták között, vallásos maximalistáknak volt a mozgalmá. Látták azt, hogy keresztyén-ségünket nem tudják másképpen mélyíteni, talentumainkat az elértéktelenedéstől megmenteni, csak ha a felnövekvő új nemzedéket, amely különösen Amerikában meglehetősen vadon nő fel, öntudatos, erőteljes keresztyén-séggel megtelítik. Ez a mozgalom látta azt, hogy az egyháziasság még nem igazi vallásosság. Hangsúlyozta azt, hogy az egyháznak legnagyobb ügye és legfőbb kérdése az élő Krisztushoz való személyes viszonyunk, s ezért minden erejével arra törekedett, hogy a református ifjúságot benső, személyes, életre szóló, döntő hitvallással Krisztus számára megmentse. Tűzkeresztiség akart lenni ez a mozgalom, a vízzel való keresztesítés után. Egy nagy világkonfirmáció, amely a keresztségben Krisztus nevére írt nemzedéket még a serdülő korban Krisztus tulajdonába adja át. A nagy interdenominációs⁷ mozgalmak közül Amerikában a C. E. a legegységesebb és tán azt is mondhatom, hogy a legreformátusabb. Természetesen nemcsak református talajon vert gyökeret, hanem az evangéliom többi egyházaiban is, mert mindeniknél ugyanaz volt a probléma és ugyanaz volt a módszer, ha a hit dogmatikai tartalma esetleg különbözött is. Németországban ez a mozgalom nem annyira az ifjúság megnyerésére és átforgalmazására, mint inkább közösségek alapítására és fentartására szorított, s ezáltal intranzigens keresztyén vallásos tyipust propagált. Természetesen, ezzel már adva volt annak a kísértése, hogy a közösségek lassanként az egyház és a gyülekezet helyét foglalják el. Nem szándékozom most azzal foglalkozni, hogy ezt a kísértést mennyiben állották ki és mennyiben nem, e nagy mozgalomnak a különböző egyházakban és különböző országokban dolgozó egyesületei. Most csak azt szegeztem le, hogy a nagy világszövetség magyarországi szerve, a Bethánia egyesülés, tagjainak az egyház számára való megtartásáért és neveléséért különösen az utóbbi időben bátor harcot vív, nagy áldozatot hoz és tiszteletreméltó önmegtagadást tanúsít, örömmre szolgál az, hogy Isten igéje, minden ritualizmustól menten, ha szabad volna e kifejezéssel élnem, az evangéliom civilben, megjelent Budapest utcáin a magyar közvélemény színe előtt és megmutatta erejét és feltárta mibenlétét. Elismeréssel tartozunk azoknak a férfiaknak, közöttük egyházunk sok kiváló lelkészi és világi tagjainak, akik e nagy megnyilatkozás szervezésének munkáját vállalták és sikeresen lebonyolították. Abban a nagy morális hadjáratban, amit a szellemnek és az erkölcsnek fegyvereivel, mint egy új honfoglalási hadjáratot vívunk határainkon belül és kívül, az ilyen megnyilatkozás mindig nyert csatát jelent. Soha nagyobb tömegekre vagy pedig a közvélemény irányítása szempontjából jelentősebb seregekre, kedvezőbb és tiszteletreméltóbb benyomást e nemzet tenni nem tud, mint az ilyen nagygyűlések alkalmával. Itt derül ki, Magyarország miképpen birkózik a belső megújulás nagy ajándékáért. Itt lesz nyilvánvalóvá, hogy a megújuló Magyarországnak micsoda örök jogai vannak és amint Istentől el nem lehet választani az igazságot, Magyarországtól sem lehet elválasztani az élet és halál nagy kérdését, a revízió kötelezettségét.

Még jelentősebb esemény volt mind egyháztörténeti, mind nemzeti szempontból a Presbiteri Világszövetségnek budapesti konferenciája. Szeptember 3-án érkezett 23 országból, 29 egyházból 137 kiküldött. Majdnem két hétig voltak a mi szívesen látott vendégeink. Alkalmuk volt a magyar élet minden régiójába bepillantani, a legmagasabb helytől a legalacsonyabbig. Láthattak minket fellelkesülve és elszomorodva, haragban izzva, vagy reménységben égve, megérezhették nagy történelmi pathosunkat és megismerhették a magyar lelket, amelynek sok gyarlósága és fogyatkozása lehet, de az bizonyos, hogy tiszta, impulzív, hű és nyílt. A magyar bűnök nagyon utálatosak, de a magyar emberek nagyon szimpatikusok. Aki megismeri a magyar psychét, megszereti; aki megismeri a magyar sorsot, igazat ad nekünk.

⁷ felekezeti

VI. PÜSPÖKI JELENTÉS

De az én szememben nem ez a legfőbb eredménye a budapesti nagygyűlésnek, hanem az, hogy a magyar református egyházi életet legszélesebb és leggrandiózusabb metszetben, eddigelé a legnagyobb külföldi nyilvánosságnak, itt tudtuk megmutatni. 600 református lelkész állott szemtől-szembe a világyűléssel. Több mint 2000 presbiter vonult fel néma tiszteletadással ellépni az egyetemes református homlokvonala előtt. Továbbá ez volt a legnagyobb extenzívus⁸ közvetítése a külföldi igehirdetésnek a magyar református egyházban. Nemcsak Budapest és Debrecen lelki felszántására gondolok, hanem arra, hogy az itt elhangzott szavak majdnem minden egyházkerületünkbe, vagy így vagy úgy, eljutnak és a budapesti látogatás a legkisebb falusi gyülekezetnek is valami módon élményévé vált. Nagy eredménye ennek a gyűlésnek az is, hogy a magyar református egyház olyan rétegei előtt, amelyek eddig nem értékelték eléggé a külföldi összeköttetéseket, meggyőződhettek e kapcsolatok rendkívül fontos és szükséges volta felől. Viszont vendégeink is megláthatták és felfedezhették a magyar református egyházat. Kiderült, hogy a magyar református egyháznak különös alkata van a többi református egyházak között s ez alkatban sok előnyünk és sok hátrányunk. A magyar református egyház félig szabad egyház, (free church), félig közjogi egyház, (established church). Egyházpolitikánknak és építő módszerünknek minden hibája onnan ered, hogy e két oldal közül rendesen csak az egyiket látjuk és csak ahhoz igazodunk. Téves egész erőnket közjogi és politikai elhelyeződésünk kérdéseire fecsérelni el. Téves nonconformista túlbuzgósággal figyelmen kívül hagyni egyházunk történelmi jellegét és közjogi kiváltságait. Lassan arra kell nevelni egyházunkat, hogy bármely pillanatban tudjunk egészen szabad egyház lenni. De ezt csak akkor kell elfogadni, amikor elfogadása kényszerűvé válik. Nekünk tehát úgy kell közjogi egyháznak lennünk, hogy egykor bátran lehessünk szabad egyház és úgy kell szabad egyházzá alakulnunk, hogy mindaddig, amíg lehet, megmaradjunk közjogi kiváltságainkban. A budapesti napok alatt újra sajátunkká lett az a tapasztalat, hogy Krisztus erősebb, mint a világ. E világ fejedelme volt az, aki a nemzeteket szétválasztotta, egymás ellen tüzelte és a háborúban egymás testének véres marcangolására bírta. Micsoda rettenetes szakadékok támadtak a különböző nemzetek között! És ezek az internationalis konferenciák az ádáz küzdelemben egymással szemben állott nemzetek legjobb és leghűbb fiait a közös asztalhoz ültetik, közös oltár előtt térdre hullni készítenek és világot átfogó láncot teremtenek ellenséges országok fiainak körbe futó kézfogásából. Budapesten mindenkinek meg kellett éreznie, hogy a jövődő alakításának ez az egyetlen, Krisztus kedve szerint való módja, mert érvényesülhet benne a szeretet úgy, hogy az igazság megszenvedné és érvényesül benne az igazság úgy, hogy a szeretet kárát vallaná.

A Presbiteri Világszövetség itt időző tagjai érdeklődéssel, megértéssel és megbecsüléssel szemlélték a magyar szellem és a református egyház alkotásait és eredményeit. Új világ volt számukra az itteni református egyház kultúrája. Csupán egy dolog volt, amit nem értettek meg, s amit azért nem akartak megérteni, hogy ne legyenek kénytelenek szigorúan elítélni minket. Ez pedig az, hogy a magyar református egyház az egyetlen egyháza a világnak, amelyik nem új külső missziót. A külmisszió nem függ össze a gyarmatpolitikával, ha bizonyos mértékig egybe is esik a kettő. Kétségtelen, hogy minél erősebb gyarmatpolitikát új egy állam, annál kényszerítőbben lép fel a missziói parancs, mint megadott alkalom. De az is bizonyos, hogy országok, amelyek sohasem űztek és sohasem fognak űzni gyarmatpolitikát, meg tudták érteni és meg tudták tartani Krisztus felséges parancsolatát: Elmenvén, tegyetek tanítványokká minden népeket. Svájcnak nincs gyarmata és nincs Finnországnak sem és mégis ez a két parányi állam óriási munkát végez a külmisszió terén. A legnagyobb református egyháznak, az

⁸ kiterjedésű

észak-amerikai presbiteri egyháznak összes kiadásaiból a felerész missziói munkára megy. Képzelnék el, mennyi pénzt fordít a magyar református egyház gyülekezeti életére, iskoláztatására és közigazgatására s akkor gondoljuk el, hogy amerikai kulcs szerint ugyanennyit kellene adnunk a külmiszióra is; már pedig a mi egyházunk nem ad egyetlenegy fillért sem! *Milyen szép dolog volna, ha a Presbiteri Világszövetség itteni látogatásának emlékeztetére, a magyar református egyházban megindulna a hivatalos külmisziói munka.* Valamelyik testvéregyházzal, amelyik a szívünkhöz nagyon közel áll, társulhatnánk avégre, hogy annak egyik missziói állomásán a munkát mi végezzük. Belső kapcsolatot létesítene ez közöttünk és az illető egyház között, emelné tekintélyünket és súlyunkat a testvéregyházak előtt, sok áldását látnék visszahárulni saját gyülekezeti életünkre, mindenekfelett pedig emberi mértékkel és haszonnal fel nem mérhető és ki nem fejezhető drága áldozat volna ez a megváltás oltárán, ahol a minket megmosó ártatlan vér ontatott ki. Ennek az volna az útja, hogy az egyetemes konvent küldjön ki egy külmisziói bizottságot és határozza el, hogy az 52 vasárnap közül egynek persely-jövedelmét erre a célra ajánlja föl. A missziói bizottság gondoskodnék arról, hogy ez az offertorium⁹ valóban az legyen, aminek szent nevezete mondja.

Ezelőtt néhány évvel felvettem azt az eszmét, hogy a külföld tájékoztatására egy angol nyelvű könyvet kellene kiadnunk a magyarországi egyházak állapotrajzáról. Örömmel jelenthetem, hogy ez a mű néhány hét múlva elhagyja a sajtót. Itt említem meg azt a szomorú körülményt, hogy a Hongaarsche Heraut című újság, amely holland nyelven öt éven át tájékoztatta a németalföldi egyházakat, különösen a kálvinista egyházat, ez év szeptemberével megszűnt. A lapot Sebestyén Jenő theol. tanár alapította, redigálta¹⁰ és írta s mindezzel megbecsülhetetlen szolgálatot tett a magyar ügynek. Méltó dolog, hogy ezt a nagy és szép szolgálatot neki megköszönjük.

E rovatban emlékezem meg külföldön élő és küzködő magyar református egyházainkról. A cseh keresztyén ifjúsági egyesület nyári konferenciáján, ahol a világevangelizálás egyetemes ügyének szolgáltam, volt alkalmam a losonci theológus ifjúsággal külön biblia-órában foglalkozni és velük együtt merülni el Isten Igéjének hallgatásában, arra figyelmeztvén, mit ízen nekik és nekünk ebben a nemzedékben az örökkévaló. Más egyházainkkal nem volt az idén semmi kapcsolatunk. De reá kell térnem arra a nagy kérdésre, amit az amerikai magyar református egyház jelent számunkra. Mindenki ismeri e kérdésnek szomorú és gyors fordulóit. Először az ottani református egyházak építettek kis missziói őrhelyeket, ahonnan a mi elárvult népünket hű lelkek gondozták. A századvégi expansiv¹¹ magyar életben egyetemes konventünk magára vállalhatta ottani reformátusaink lelki gondozásának nagy kérdését. Evégből a most elhunyt Degenfeld József gróf kétszeri amerikai útja alatt megszervezte a magyarországi egyházhoz csatlakozott gyülekezeteket és azokat két egyházmegyébe fogta össze, a keletibe és nyugatiba. A csatlakozott egyházak éles ellentétbe kerültek az ottani református egyházakkal. A repressáliák¹² során mi csak azoknak a lelkészeknek ismertük el jellegét, számítottuk be szolgálati éveit és biztosítottuk nyugdíját, akik gyülekezeteiket az új szervezetbe áthozták. Ment volna ez a dolog, s talán egyszer kiengesztelődésre is kerülhetett volna a sor, ha közbe nem jön a háború. Amerika hadüzenete után a Magyarországhoz csatlakozott ottani gyülekezetek egyszerre a legnagyobb bizonytalanságba, sőt nyomorúságba kerültek. Adósságot adósságra halmoztak, s mikor az összeomlás után

⁹ adomány

¹⁰ szerkeszt

¹¹ táguló, kiterjedő

¹² megtorló intézkedések egy ország ellen

jött volna az elszámolás, kiderült, hogy Magyarország az ottani gyülekezeteket sem eltartani, sem adósságukat megfizetni nem tudja. Ezért az egyetemes konvent ünnepélyes határozattal szerződést kötött az amerikai református egyházzal és átadta neki az összes csatlakozott egyházakat egyházmegyei szervezetükkel együtt. A református egyház, átvéve azok gondozását, jelentős terheket vállalt magára, minket pedig nagy tehertől szabadított meg. Ez is megnyugtató megoldás lett volna, ha elég álhatatosak lettünk volna, most már ebben a történelmi alakulatban élni és küzdeni tovább. De keserű emlékek, elégedetlenségek, bizalmatlanság és kishitűség azt eredményezte, hogy az átadott egyházakkal szemben egy független mozgalom indult meg, amely nemcsak a tiffini egyezményt el nem fogadott egyházakat csoportosította, hanem a konvent által átadott gyülekezetekben ellenpapokat subplántált és ellengyülekezeteket szervezett. A magyar református egyháznak ki kellene fejeznie azt a meggyőződését, hogy adott és írott szava nem szellő és parolája az Óceánon túl is ingathatatlan valutájú érték. A te beszéded legyen igen, igen és nem, nem. Viszont sokkal mélyebb lelki kapcsolatot kell teremtenünk magunk és amerikai testvéreink között és őket nagyobb lelki támogatásban kell részesítenünk. Kérjük a konventet, hogy ezt a nehéz kérdést mielőbb oldja meg határozott és kívánatos állásfoglalásával.

Tömegmozdulások

Ezelőtt néhány évvel még a magyar református egyházban finom teológiai fejtegetéseket lehetett olvasni arról, hogy mi, az evangéliumi protestantizmus gyermekei, nem vagyunk tömeghatásokra be rendezve és nem is dolgozunk tömeghatásokkal. Mi az egyéniség kategóriájában élünk, s a mi erőnk nem a statisztikában, hanem a lélekben rejlik. Ma már tudjuk azt, hogy az egyéniség nem mentsvár, hanem kiindulási pont szociális kategóriák felé és tudjuk azt, hogy a lélek ereje sok mindenben megnyilatkozik, többek között a statisztikában is. Az elmúlt évet a magyar református egyház tömegmozdulásai évének nevezhetjük. A nagy mohácsi zárandoklásról tavaly ilyenkor beszámoltunk. Múlt év október 31-én minden templom és imaház zsúfolásig telt, s este a Vigadó körül fekete, beláthatatlan tömeg hömpölygött. Szorongásig megtelt az óriási terem minden zuga, pedig csak egy részét nyelte el annak az áradatnak, amely nyugtalanul hullámzott mindaddig, míg templomokban, iskolákban le nem telepedhetett az igehirdetők lábainál. Még jelentősebb megmozdulás volt a Hit és Szolgálat mozgalma által rendezett első budapesti református nagygyűlés. Napokon át vidéki és fővárosi tömegek ezrei özönlöttek el az igehirdetésnek helyeit. Impozáns volt ez a hallgatag, komoly tömeg, félelmes és egyben biztató. Nincs messze már az az idő, amikor minden református magyar ember, mint egy zászlós tábor élő sejtje, tapasztalni fogja a 133. Zsoltár óriás élményét: „Mily jó és mily gyönyörűséges, amikor együtt lakoznak az atyafiak; csak oda küld áldást és életet az Örökkévaló!” Nagy dolognak tartom a presbiterek konferenciáit, bár országos vonatkozásokban eltér némileg attól a képtől, ahogy ezt az első látók látták. De fődolog az, hogy bármikor megtérhet apró hibáiból és haladhat a nagy lelki megújulás útján. Még fontosabbnak tartom az egyházmegyei presbiteri értekezleteket, amelyeknek áldásairól az esperesi jelentések emelkedett hangon emlékeznek meg. Kérem az egyházmegyék illetékes vezetőit, ne fáradsanak meg e nagyszerű munka szervezésében és vezetésében. Mihelyt mind a hét egyházmegyénkben a canonica visitatio¹³ nagy munkáját véghez viszem, minden ilyen egyházmegyei presbiteri gyűlésre, Isten jóvoltából, készséggel megyek el szolgálni és munkatársaimmal találkozni.

¹³ egyházlátogatás

Új egyesülések

Örömmel üdvözlöm a papnék szövetségének megalakulását, amely igen helyesen egyházkerületenként kíván megszervezkedni, hogy aztán egységes és egyetemes alakulattá tömörüljön. Már három egyházkerület az alakulás munkáját elvégezte, most már az egyetemes keretek megépítése következik.

Arányaiban kicsi, de roppant áldott munka az is, amely a Vakok Világossága című kis társaság kebelében folyik. E társaság segítő csoportozat egy áldott lelkű nemes magyar úrnő körül, aki anyagi javainak egy részét, összes lelki és szellemi erőit, törékeny testének végső erejét kockázatosan megfeszítve, hozzálátott a vakok magyar nyelvű bibliájának sajátkezűleg, Braille-féle írással, 200 példányban való kinyomatásához. Már egy-néhány evangéliom és Mózes első könyve készen van. Isten áldása legyen Matolcsy Miklósné öméltóságának szent munkáján.

Egyszerűen megemlítem, hogy a magyar református egyház egységes liturgiás könyve az idén a parochiális könyvtár kiadásában elhagyta a sajtót. Közös énekeskönyvünk mellett ez a másik lépés a magyar református egyház belső egységének kiépítéséhez.

Élet az egyházmegyékben

Az esperesi jelentések arról számolnak be, hogy az egyházmegyékben csendes, egyenletes és legtöbb helyt alapos munka folyik. A hit és erkölcsi élet terén nem tapasztalunk valami új, forradalmi előretörést, de mindenütt észlelhető a gyülekezeti munkának új, modernebb módszerekkel való gyakorlása. Vallásos estélyek, énekkarok, bizonyos ifjúsági munka majdnem minden gyülekezetben van. Ezeket a megmozdulásokat kell továbbfejleszteni és rendszeresíteni. Azt hiszem, hogy nagy szolgálatot tesz ezen a téren a konventi belmissziói bizottság által kiadott belmissziói útmutató. Reméljük, hogy az első kötetet több más kötet fogja követni, mindaddig, míg a gyülekezeti munkának az egész rendszere világos képben előttünk áll. Örömmel olvassuk azt is, hogy az egyházmegyék presbiteri konferenciákat tartanak és annak áldásairól méltató hangon emlékeznek meg. Az Úrvacsorával élők száma is emelkedőben van. A konfirmációi oktatás időben és intenzitásban egyre nyer, de azért még mindig csak a kezdet kezdetén állunk. Épen ezért nem szabad sem elhinnünk magunkat, sem pedig desperálnunk.¹⁴ El kell jönnie annak az időnek, amikor a belmissziói munka épen olyan nagy, imponáló, intézményekben gazdag munkája lesz a magyar református anyaszentegyháznak, mint ma nevelői és iskoláztatási munkája.

Meg kell jegyezni azt, hogy a fegyelem tartásában egyházmegyéink nem mérnek mindig egyforma mértékkel. Természetesen ez azt jelenti, hogy sok helyt túlságosan hosszú a türelem fonala. Hogyan lehetséges az, hogy az 1924-iki számadás nincs elkészítve ma sem és csak 1927-ben rendelik el a fegyelmi eljárást s akkor is közgyűlésen? Hogyan lehetséges az, hogy egyik tanító közbotrányt okozóan és szégyenletesen iszákos, az alkoholizmus minden súlyos tünetével megverve és most tanácskozik a közigazgatási hatóság afölött, hogy mit kell tennie? Hogyan lehet az, hogy egyik lelkész hanyagsága, lelketlensége, spirituális dekadenciája tönkre tesz egy gyülekezetet s még csak felfüggesztve sincs? A szeretet nevében követelem a szigorúságot!

Meg kell állapítanom azt is, hogy még mindig sok olyan gyülekezetünk van, ahol pap és presbiterium, vagy pap és gyülekezet között ádáz harc dúl. Bárki meglátja, hogy ilyen harc mellett egyházat építeni nem lehet. Sokszor megtörténik, hogy a gyülekezet kemény szívű, megértés nélkül való, prédája lelkiismeretlen demagógoknak és ez a lelkipásztorra nézve az elképzelhető legnagyobb próba, egy bizonyos formája a modern gályarabságnak; mégis, ha a pap szelíd, mint a galamb és okos, mint a

¹⁴ reményét veszti

kigyó, ha hetvenhétszer tud megbocsátani és ellenfeleinek eleven szentet gyűjt a fejére, a vita megoldódik. Hirdetem, hogy a lelkipásztori tekintélyhez, a lelkipásztori lovagiassághoz nem tartozik hozzá a Rechthaberei.¹⁵ A lelkipásztor az a lény, aki igazságáért feláldozza magát, de gyülekezetéért feláldozza az igazságát, *ha az az igazság az ő személyes érdeke. Az egyházak anyagi életére nézve jellemző az, hogy minél buzgóbb a gyülekezet, annál súlyosabb terheket hordoz és minél kevésbé súlyos terhet hordoz, annál inkább panaszkodik. Egész egyházunkban mindenütt élénk tatarozó, helyreállító munka folyik. Háború és forradalmak, az utána következő nagy gazdasági válságok, egyházközségeinket nagyon visszavetették. Most lázasan folyik a munka, hogy a hiányok pótoltassanak. Megható, hogy kicsiny egyházak és szegény egyházmegyék mekkora áldozatot hoznak iskolájuk, templomuk, papilakjuk rendbehozásáért. Bár másutt még megemlékezem róla, itt sorolom fel a nagyobb ilyen építkezéseket. Pálóczi Horváth István 1200 millió koronával Örkényben szép templomot épített, amit 1926. október 24-én szenteltem fel. Budafok, e katolikus svábság közé szórt nagy területű szórványközpont most szentelte fel templomát és adta át az újonnan épített papilakást. Soroksárpéteri saját erejéből és rendkívüli energiával új templomot és új papilakást épített. Vecsés templomot és papi lakást épített. Gyülekezeti házat Rákospalota és Pécs. Kecskemét szép modern tanítónőképző-internátust, Mogyoród imatermet, lelkészlakot, kis tornyot és harangot szerzett. Gyöngyös papi lakást és evangélikáló termet. Ereje megfeszítésével építi szentendrei gyülekezetünk polgári iskoláját és Gödöllő népiskoláját. Ezekről azonban csak a jövő évben számolhatok be.*

Mindinkább érzik és panaszolják a gyülekezetek valutánk helyreállításával aranykoronában vásárolt hadikölcsönük elértéktelenedését. Van olyan gyülekezet, amelyik 20–30 év keserves munkája és megfeszített takarékosága eredményét veszítette el a hadikölcsönök jegyzésében. Meg kell minél előbb kezdeni ezeknek az intézményeknek a kártalanítását. Nem valószínű az, hogy a jótékony célú és kulturális célú intézmények hadikölcsön jegyzéseit helyes megosztással az állam ne tudná valorizálni, legalább részletében.

Új egyházközségünk támadt anyásítás révén Kelebián, ahol a magyar királyi kormány jóvoltából a református lelkész ötven katasztrális hold földet kapott és kilátásba helyezettett a templomépítés céljaira szolgáló rendszeres segély. Ez külön tárgya gyűlésünknek.

Nagyobb adományok

Isten szent Lelke az elmúlt évben is felindított egynéhány szívet, hogy nagyobb áldozattal szolgáljon az Úr dicsőségére. Ezek közül legelső helyen ragyog a Pálóczi Horváth István neve és cselekedete, ki egymaga saját költségére építtetett szép, impozáns templomot azon a földön, amelynek ő olyan hű sáfára, annak a népnek számára, amelynek ő igazi atyja. Áldott lelkű hitvesének mauzóleuma fölé épült a templom, s ezzel örökre symbolizálja a halálból támadt életet s a mulandóságból kisarjadó örökkévalóságot. Megemlítem özv. Jeszenszky Sámuelné úrnő nevét, ki péceli egyházunknak 50 hold földet és házat adományozott. Hiszem, hogy neve és tette fel van jegyezve odafönn is: Jegyezzük fel annaleseinkben Egyházi Sándor jászberényi atyánkfiának a nevét, aki 100 holdnak háromnegyedrészt ajándékozási szerződéssel egyházközségének adta. Beretvás János és Farkas Ferenc urak a törteli egyházközségnek az OFB útján, 10–10 hold földet ajánlottak fel lelkészi javadalom céljára. Isten áldása legyen a kegyes adakozókon.

¹⁵ eltűlt igazságtudat

Iskolák

Iskoláink között a teológiai akadémiánkról nincs jelenteni valóm. Munkálkodásáról beszámol a teológiai választmány jelentése. De meg kell emlékezni a kecskeméti jogakadémiáról. Ez az intézet 100 évig a Dunamelléki Egyházkerület testének volt élő darabja. Három év óta került az egyetemes református egyház fenntartósága és fennhatósága alá. Egyházkerületünk azonban mindig úgy érezte, mintha hozzá tartoznék ez az iskola. Felelősséget hordozott érte és áldozatoktól sem riadt vissza. Most válságossá vált az iskolának sorsa, főképpen a jogi oktatás szabályozása következtében. Az államkormány negyvenben szabta meg a felvehető hallgatók létszámát és nem nevezett ki Kecskemétre államvizsgálati bizottságot. Ebből az következik, hogy ilyen feltételek mellett az akadémia elveszíti versenyképességét és azután létjogosultságát. Nem vagyok barátja a megoldatlan kérdéseknek. Ennélfogva óhajtom azt, hogy illetékes tényezők, az államkormány és az egyetemes egyház egyezzenek meg ebben a nagy kérdésben és vagy ejtse módját, hogy akadémiánk viruljon, vagy pedig vállalja a felelősséget a megszüntetésért. Az bizonyos, hogy az érdekelt egyházi testületek, a kecskeméti egyházközség és a Dunamelléki Egyházkerület csak úgy tudná elhordozni a jogakadémia elvesztésének gondolatát, ha helyettük hasznos, szükséges, egyenértékű kultúrintézményekhez jut.

Középiskoláinkról kimerítő jelentést ad a tanügyi előadó úr, akinek energiája, tudása, inspiráló ereje egyre jobban meglátszik minden középiskolánkon. Az idén érdekes és sok haszonnal járó kísérlet volt az, hogy az igazgatók kölcsönösen meglátogatták egymás intézeteit és a végén tapasztalataikról közös konferencián beszámoltak. Valóságos jótétemény volt mindenkire nézve, látni a másik módszerét, sikerreinek vagy hátramaradásainak okát és érezni azt, hogy lassanként öntudatos, programmszerű nevelői közszellem alakul ki református közép-iskoláinkban.

Tanítóképzőintézeteinknél kell egy kissé megállanunk és néhány megjegyzést tennünk. Kecskeméti tanítónőképzőnk új világban született és az intézetet friss szellem hatja át. Körösi tanítóképezdénk szintén a csendes, de biztos megújulás útján halad. Fájdalommal kell megállapítanunk, hogy elmúlt emberöltők nem látták eléggé tanítóképzőintézetünk mérhetetlen fontosságát. Csakis ez lehetett az oka annak, hogy tanítóképzésünk munkája annyira elhanyagolt. Népiskoláinkban sok keserű gyümölcs terem ennek a mulasztásnak. Amily igaz az, hogy a lekipásztor mellett egyházunk megépítésének legfontosabb tényezője a tanító, éppoly igaz az, hogy tanítóképzőintézetünk egyházkerületünknek a szemefénye kell hogy legyen, akárcsak a teológiai főiskola. Mennyi tennivalónk van még ezen a téren!

Először a képezdébe jövő ifjúság színvonalának az emelése, azután az öt esztendő tanfolyam alatt a leendő tanítónak spirituális nevelése. Tanítójelölteinket meg kell nyernünk az evangéliom számára és nem kisebb eszményt tüznünk nevelésükkel magunk elé, minthogy a nemzeti művelődésnek, egyházunk tanításainak és mindenekfelett a Krisztus evangéliomának misszionáriusai legyenek. Mindezeket azért hangsúlyozom, mert Vértesalján is, különösen a vallástanításban, sok fogyatkozást láttam. Meg kell tanítanunk sok öreg és fiatal tanítónkat a vallástanítás művészetére; s ezt annál inkább, mert közöttük sok istenáldotta talentum van. E pontnál különös melegséggel fejezem ki elismerésemet Váczy Ferenc igazgató úrnak, aki Nagykőrösön, április hó 6–8. napjain három napon át a kecskeméti egyházmegye 92 tanítója részére magas színvonalú és gyakorlati értékű vallástanítási tanfolyamot rendezett. Kérem egyházunk minden illetékes tényezőjének különös figyelmét, segítségét és erőfeszítését e nagy ügynek folytatására!

Általában hangsúlyoznom kell, hogy iskolapolitikánkban most már nem annyira új tanintézetek felállítása, mint új internátusok emelése a fontos és szükséges. Vannak nagy művelődési központok, iskola-városok, ahol új református iskolákat állítani nem olyan fontos, mint internátusokat létesíteni,

ahol erős református szellemű otthont találjanak a növendékek és ez ott-honból nyugodtan látogassák a nem református iskolákat.

Szolgálataim

Az elmúlt esztendőben részt vettem az örkényi, budafoki, soroksárpéteri templomok felszentelésében, a kecskeméti tanítónőképző-intézet felszentelésében, részt vettem a nagykőrösi vallásánítási konferencián; szolgáltam Mezőtúron, Pesterzsébeten, Pécsen, Kaposváron, Debrecenben előadásokat tartottam decemberi presbyteri konferencián, a januári teológiai konferencián, részt vettem az Országos Nagygyűlésen, a Presbyteri Szövetség második budapesti ülésén, a C. E. budapesti, Faith and Order lausannei és Y. M. C. A.¹⁶ opocnoi konferenciáján. Vezettem a budapesti presbyteri nagygyűlés rendezését. Irodalmi munkásságomat az Akadémiai Értesítő tünteti fel. De legnagyobb, legnehezebb és egyszersmind legkedvesebb szolgálatom a vértessaljai egyházmegyének látogatása volt.

Vértessaljai egyházmegye látogatása

Folyó év április 24-étől 27-ig, május 9–17-ig, május 23–31-ig, június 9–18-ig tartott a canonica visitatio.¹⁷ Meglátogattam az egyházmegyének minden anyaegyházát és nagyobb leányegyházait is. Hűséges munkatársaim az egyházkerületi aljegyzők voltak, akik felváltva állottak mellettem hű szívvel, erős lélekkel. Nagyobb helyeken megjelenésükkel emelték utam fényét, Benedek Sándor, dr. Jalsoviczky Sándor gondnokok, Benedek Zsolt tanácsbírák. Fejér vármegye és Esztergom vár-megyék főispánjai, illetve első tisztviselői a nagyobb gócpontokon személyesen fogadtak, köszöntöttek és utam külső díszét nagyban emelték. A járási főbírák mindvégig hűségesen kitarítottak mellettünk, hordozva az útnak örömeit is és fáradalmait is. Politikai hatóságok, notabilitások, a legmesszebbmenő figyelmet tanúsították irántam. Evangélikus testvéregyházunk mindig együtt örvendezett velem, a katolikus egyháznak nem egy esetben éreztem megértését és barátságát. Mindezek folytán utam kiemelkedett a hétköznapi keretektől és az illető gyülekezetnek és sokszor községnek, sőt néha még a vidéknek is ünnepévé vált. Vegtől-végig velem volt, egy-két múltó esetet leszámítva, az egyházmegye elnöksége: Varga Sándor esperes úr és Huszár Dezső gondnok úr. Mindketten azok közé tartoznak, akiket minél jobban megismerünk, annál jobban megszeretünk. Utunk fáradalmi, felemelő és lehangoló benyomásai között a sok közös élmény, lelkünket mély barátság szálával fűzte egybe. Újra éreztem, amit minden más egyházmegye vizsgálatánál is tapasztaltam, hogy az ilyen útnak első áldása az egyházmegye elnökségével való belső, lelki kapcsolatok megteremtése. Jól esik itt mindkettő iránt hálás köszönetemet és elismerésem kifejeznie! Utamon végtől-végig erdélyi emlékek és hangulatok kísérték. A Vértessaljai hegység körül, a velencei tó partján jártunk és keltünk, nagyrészt kicsiny gyülekezetek között, századok óta konzervált református hagyományok levegőjében. Két gyülekezetet kivéve, ahol Kováts J. István hirdette az ígét, mindenütt prédikáltam, e két kivételnél is imádságot, illetve konfirmációi ágendát mondtam. Minden gyülekezetben presbyteri gyűlést tartottam, az egyház külső és belső állapotát, részben kérdőív kapcsán, pontosan számba vettem és a szükséges tanácsokat, buzdításokat, feddéseket és dicséreteket, ítéletemhez képest, lelkiismeretem szerint kiszolgáltattam.

Az egyházmegyében tulajdonképpen két nagy gyülekezet van, 3000 lélekkel vagy annál többel bíró.

¹⁶ Young Men's Christian Association (Fiatalok Keresztény Egyesülete), a KIE (Keresztény Ifjúsági Egyesület) amerikai anyaszervezete

¹⁷ egyházlátogatás

Legtöbb a középrendű gyülekezet 1000 és 2000 között. Sok kis gyülekezet van, 500–1000 lélekig és itt vannak a legkisebb gyülekezetek 180–250 lélekkel. Időileg nézve, háromféle nagy történelmi rétegződést lehet benne észrevenni. Egyik az ősgyülekezetnek a formációja, amely megritkult, meggyérült, átszűrődött az ellenreformáció viszontagságaiban. A másik egy telepedési réteg, amely a XVIII. század új társadalomképződéseiben foglalta el jelenlegi helyét. A harmadik, a legújabb kor erőteljes immigrációja, amely itt is, ott is egy csomó új gyülekezetet vagy szórványt alkot, illetve a régi gyülekezeteket idegen, de gyorsan asszimilálódó népességgel tölti meg. A régi alakulatban a legnagyobb baj a fellépő, nem túlságosan hódító, de azért mégis kártékonyan ható egyke. Van olyan része az egyházmegyének, ahol nagy sváb környezetben egy maroknyi jómódú magyar gyülekezet lassanként pusztul azért, mert fél a gyermektől. Legtöbb gondot okoz, de egyszersmind legnagyobb ígéretet jelent az új gyülekezetek képe, amelyek az immigrációból alakulnak. Nagy katolikus tengerben, itt-ott finom ereződésképpen szövődnek a református diasporák, amelyek roppant veszedelemnek vannak kitéve az asszimiláció óriási erejénél fogva, de tulajdonképpen az élet hajszálerei, amelyen keresztül anyaszent-egyházunk lüktető vérkeringése árad. Ebből az is következik, hogy Vértésalján különös élesen látszik a fokozott conservativitás, különösen a félreeső, elhagyatott kis gyülekezetekben, a tradicionalizmusnak védő, de egyszersmind tisztító erejével; viszont szembeszökő az amerikaiánál összevérődő diasporagyülekezeteknek történelmietlensége és gyökértelensége.

Társadalmi rétegek kicserélődését is meg lehet figyelni gyülekezeteinkben. Nem egy olyan gyülekezetben jártunk, amely a nemesi *conpossessoratus*¹⁸ alkotása, büszkesége, s néha játékszere volt. Hiszen volt olyan gyülekezet a Vértésalján, ahol a legutóbbi időkhöz nem volt presbitérium, mert a helybeli urak barátságos beszélgetés között mindent elintéztek. Azonban ez a társadalmi réteg jórészt kihalt, csak egy-két rokonszenves és erőteljes típusát volt szerencsém személyesen tisztelni. Helyét elfoglalta a kis- és törpebirtokosok osztálya. Miután a gyülekezetek legtöbb helyütt éppen erre az osztályra fundáló¹⁹, fennmaradásuk, teherbíráruk biztosítottak látszik.

Ezek a kis gyülekezetek meglehetősen nagy terheket hordoznak. Zúgolódás nélkül fizetnek akkora adót, amekkora legnagyobb és legfényesebb egyházainkban szinte elképzelhetetlen. Az egész egyházmegyében mindenütt látszott az élniakarásnak sok biztató jele. Ott jártam alatt szenteltem két iskolát, egy ovodát, letettem alapkövét egy épülő templomnak, láttam épülőfélben paplakot, tanítói lakot, iskolát négy gyülekezetben. Legújabbán egyik gyülekezet belmissziói házat épített. Az Úrasztalát, a katedrát mindenütt felékesítették. Már évekkel ezelőtt a harangokat megszerezték. A kis vértésaljai egyházmegye egy évben két milliárdot fordított egyháza megépítésére, ami azt jelenti, hogy ebből egy lélekre több mint öt pengő esik. Talán egyetlenegy gyülekezet sem volt, ahol a jóakaratsnak, a javítgatásnak, a tatarozgatásnak nyomát ne láttam volna.

Újólág kiderült, amit már sokat emlegettünk és szinte közhelykép tudunk, hogy szórványainkra minél több gondot kell fordítani. Nem egy lelkész hűségese, sőt meghatóan szép munkát végez ezen a téren. De azért még távolról sincs a cél elérve. Ha vannak iskolák, ahol 20–30 református gyermek nem részesül vallástanításban, ha vannak helyek, ahol a házasságoknak 17 százaléka veszi igénybe az egyházi áldást, gyülekezetek, ahol 170 léleknek 40 százaléka szórványként szétszórva él, akkor mindez arra készítet, hogy a szórványmisszióknak mérhetetlen fontosságát meglássuk és diakonusok szerzésének

¹⁸ birtokosi közösség. A birtokosi közösségben több nemeshez vagy nemes családhoz megosztva tartozott a földbirtok, amelyet a földesurak jobbágytelkenként, jobbágyonként osztottak meg egymás között.

¹⁹ alapítottak

gondolatával foglalkozunk. Viszont tapasztaltuk, hogy egy-egy szórványban a földesúr, az állami tanító, a távol lakó, de hű és mozgékony pap nagyszerű munkát tudnak végezni és elmondhatjuk, hogy egy is a reájuk bízottak közül el nem vezett. Felemelő példákat tudnék felhozni arra, hogy lelkipásztornak, presbitériumnak a megértése, a harmóniája, a papnének hű és áldott szolgálata, az Isten Lelkétől ihletett tanító segítsége minden tényezőt hogyan fog egybe és a tavasz reménységével és ígéreteivel tölti be a gyülekezetet. De láttunk arra is példát, hogy meghasonlás, huzakodás, csakazértis igazságkeresés, erőteljes gyülekezetet megront és a lejtőre visz. Kiderül ismét az is, hogy bár a papnak contemplatív²⁰ elmének kell lennie, befele nézőnek, szemlélődőnek, elméletileg jól képzettnak, mégis milyen baj az, ha a lelkipásztor nem elég aktív, ha nincs szervező, átütő ereje, ha oroszosan beletörődik a dolgokba és egy kézlegyintéssel desperál.²¹ Örömmel láttuk annak a tételnek az igazságát, hogy minden papnak legelső és legkülönb munkatársa az elődje, még ha már szétömlő por is. Viszont minden papnak legnagyobb átka és akadályja az elődje. Jó pap után középest könnyen elbír a gyülekezet, rossz pap után az elégséges már nem elégséges. Ha pedig két-három nemzedéken hatalma volt a Sátánnak, a gyülekezet gyökerében meg van támadva. Vigasztalan kép sehol sem tárult szemem elé, jóllehet árnyék, szomorúság sokszor suhant el előttem. Az ünnepi dísz között megéreztem a hétköznapi szürke, nyomasztó, lélektelen sivárságot; de küzködő, szegény gyülekezetek mindennapi életéből ünnepi hangulat és ünnepi áhítat szállott a szívemre. Kibontakozott előttem a lelkipásztori sorsnak, az elvétett életnek tragédiája, amikor alkonyatkor már siratjuk a többé vissza nem térő hajnalt és elvesztegetett napot. A teher alatt kicsinnyé, alázatosá váló, mégis boldog és vidám pásztori élet, a református papok franciscanus²² egyszerűsége és derűje a szívemig ért és néha láttam anyagi és társadalmi pozícióinak szinte irigyelt mértékét. Állottam papi családban, súlyos betegség mellett, ahol Isten, a mi egyetlen reménységünk és érkeztem szívét fájdtató halálhírrrel egyszerre olyan napra, amikor még nem volt szabad sírni. Megéreztem azt a nagy harcot, amit a föld és ég vív a falusi papért, hogy egészen magának foglalja le. Láttam az intranzigenseket, a türelmetleneket, a boanergéseket²³ és láttam voltairei Candide-okat, sőt a Dobzse Lászlókat. De mindenek felett láttam a Krisztus lelkének fénylő nyomait, amint gyarló emberekkel igazgatja az ő anyaszentegyházát s a maga dicsőségére igazgatja!

Mennyire szívemhez nőtt ez a kedves világ, kicsiny gyülekezeteivel, küzködő lelkészeivel, apró győzelmeivel s elrejtett heroizmusával, talán nem is tudtam volna meg, ha a búcsúzás fájdalma nem hozta volna eszembe. Így is meghatottan gondolok ezekre a napokra, amelyekben testileg mindnyájan megfáradtunk, lélekben mindnyájan nőttünk és erősödünk.

Budapesti építkezések

Be kell számolnom arról az örömdetes fordulatról, amely budapesti egyházközségünk nagy központi építkezéseinek ügyében a magyar királyi kormány jóvoltából előállott. A budapesti egyházközségnek Kálvineum címmel megépítendő nagy központi épületére, amelyben az egyházközség, az egyházmegye, sőt a fokozatos magasabb egyházi hatóságok hivatalos helyiségei és a szoros értelemben vett budapesti egyház belmissziói intézmények volnának elhelyezendők, a Közoktatásügyi Miniszter Ur harmincöt éven át évi 200.000 pengő tőkesegélyt biztosított és annak első részletét már be is fizette. Ezt az össze-

²⁰ szemlélődő

²¹ itt: tönkre tesz, rombol

²² ferences

²³ utalás arra, hogy Jézus Jakab és János apostoloknak, feltehetőleg heveskedő természetük miatt a Boanergész, mennydörgés fiai, nevet adta (Mk 3,17)

get nem a rendes államsegélyi általány terhére adta, hanem külön tételként állította be a költségvetésbe. Hálás köszönet illesse a Közoktatásügyi Miniszter Urat, aki minden nagyszabású tervnek megértője és segítője, aki ezzel a segéllyel is megmutatta, hogy egyházunk nagy hivatását és kulturális értékét méltányolni tudja és akarja. De különös elismerés és hála illesse egyházkerületünk derék tanácsbíróját, dr. Petri Pál köz-oktatásügyi államtitkár urat, aki a szóban levő tervben felismerte annak a nagy conceptionnak a folytatását, amelyet néhai nagynevű nagyatyja, Török Pál dunamelléki püspök látott meg és valósított meg, s amelynek eredményeit fokozta és áldásait gyarapította boldog emlékü édesatyja, Petri Elek dunamelléki püspök szolgálata. Ezeknek a szellemében járt el, akaratukat és vágyaikat új lendülettel vitte tovább a méltó utód, midőn a protestáns államtitkári székben személyes súlyának latbavetésével e nagyszabású terv megvalósításához az első lökést megadta. Még beláthatatlanul sok nehézség előtt állunk, amelyet ma talán felsorolni nem tudunk, de egy bizonyos, hogy a két legnehezebb feladat meg van oldva: a telek a mienk és az egész építkezés egyharmadát biztosító államsegély már kezünkben van. Most már csak türelem, ügyesség és szívósság kérdése, hogy a terv megvalósuljon. Isten, aki eddig is segített, ezentúl is segíteni fog. Amiről ma már mint kész eredményről számoltam be, ezelőtt hat esztendővel dőre illúsióknak vagy naiv álomnak tetszett.

Nem mondok újat velem, csak mint tényt szegezem le és ismétlem, hogy a budapesti központi építkezések integráns része, sőt sorrendben legelső feladata a Baár-Madas-leány-gimnázium megépítése. Minden további munka csak ezután kezdődhetik.

Zárószavak

A felekezeteknek egymáshoz való viszonyáról, az állammal szemben emelt igényeinkről, egyszóval egyházpolitikai kérdésekről ez alkalommal nem nyilatkozom. Azért nem, mert e téren nincs semmi új mozzanat, ennél fogva nincs semmi új megállapításnak a helye. Tehát nem akarok ismétlésbe bocsátkozni és hivatkozom a régebbi jelentéseimben leszögeztet véleményeimre. Követem a nézetem szerint a legjobb egyházpolitikát, minden erőmet összeszedve, erősítem egyházamat belülről. Fontos dolog, hogy ki van ellenünk és ki van mellettünk, de a legfontosabb az, hogy mi a magunk részéről Krisztus mellett legyünk. A mi hitünk meggyőzi a világot!

1927. május 20. – rendkívüli közgyűlés Darányi Ignác főgondnok halála miatt

Főtiszteletű püspök úr szólásra emelkedik és az egyházkerületi közgyűlés fennállva hallgatja végig a következő jelentését:

Egyházkerületünk főgondnoka, a mi bölcs és hű világi vezérünk, Nagyméltóságú dr. *Darányi Ignác* úr v. b. t. ny. m. kir.²⁴ miniszter, a Lipóttrend nagy keresztjének tulajdonosa, a Magyar Tudományos akadémia tiszteletbeli tagja, a III. budapesti orsz. zsinat világi alelnöke 1927. ápr. 27-én reggel váratlanul elhunyt. Századának legnagyobb agrárpolitikusa volt, nagyszabású, széles látkörű államférfi, akinek politikai művét a történelem még ezután fogja megbecsülni és azt, amit ő tett Magyarorszáért, a nagy francia nemzetgazdásznak Colbertnek művével fogja összehasonlítani. Ifjúságától kezdve anyaszent-egyházunk szolgálatában állott és végigjárta azt a létrát, amely világi embert a többre bízatos egyre fokozódó törvénye szerint a legkisebb szolgálattól a legmagasabb vezéri polcra emelt. Ezelőtt 25 évvel foglalta el mint egyházkerületünk főgondnoka, néhai nagy elődjének: Szilágyi Dezsőnek örökségét s azóta páratlan bölcseséggel, odaadó hűséggel áldozatos szívvvel a kereszttyén szolgálat nemes szellemében példaadóan világot előttünk. Egyéniségének vonásait, a pátriárkákra emlékeztető bölcsességét, pásztori gyengédségét és lényének jóságos tiszta derűjét minden munkatársa holtig áldó emlékezetben tartja. Szellemi és erkölcsi fölnye, előkelő közéleti stílusa „tranquilla potestas”-ként győzött le minden akadályt és mindnyájunkban a biztosságnak, erőnek és igazságnak érzetét keltette. Isten dicsőségére felajánlott életének minden tanítása és példaadása dunamelléki egyházkerületünk legszebb emlékei közt fognak mindenha ragyogni.

Pákozdi gyülekezetünk határában érte a vérteszaljai egyházmegyében a canonica visitatiót²⁵ végző püspököt és kíséretét a megrázó hír. Az egyházlátogatás félbeszakított és a püspök azonnal hazautazott. Itthon még aznap érkekeztet hivatott össze, amely a temetéssel kapcsolatos teendőkről intézkedett. Ennek folyományaképen az egyházkerület testületileg fejezte ki részvétét a nagy halott családja előtt, a ravatalra babérkoszorút helyezett ezzel a felírással: „Nagy és bölcs világi vezérének a dunamelléki egyházkerület”. A püspök 1015/1927. szám alatt elrendelte hogy egyházkerületünk minden gyülekezetében a temetés napjáig a nagy halott felett rendes harangozások tétessenek, továbbá, hogy április 30-án minden iskolában emlékezzenek meg az elhunyt főgondnokról és azután a gyász jeléül szüneteljen a tanítás.

Temetése április hó 30-án és május 1-én ment végbe. Előbbi napon a Kálvin-téri templomban tartott gyász isteni tiszteletet a püspök, amelyen az egész ország, a hivatalos és nem hivatalos társadalom imponáns részvéte nyilatkozott meg. Másnap a tassi gyülekezet templomában tartott istentisztelet után, melyen Kerecsényi Zoltán esperes, Lukácsy Imre tanácsbíró és a püspök szolgáltak, ősi birtokán, a családi sírkertben adatott át hült teteme az anyaföldnek, Szőnyeghy Sándor tassi lelkész imája és biblia olvasása mellett a boldog feltámadás reménysége alatt.

²⁴ valóságos belső titkos tanácsos nyugalmazott magyar királyi

²⁵ egyházlátogatás

VII. PÜSPÖKI JELENTÉS

1928. november 10.

Ravasz László 1928-as gyömrői egyházlátogatása alkalmából –
„Kicsiny diasporából hirtelen növekedő gyülekezetek ...
Örkény, Pomáz, Szentendre, Dunabogdány, Alberti-Irsa,
Nyáregyháza, Gyömrő...”

Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Immár hetedik éve rakom ki színes kavicsokból a Főtiszteletű Egyházkerület szeme előtt egyházi életünk mozaik-képét. Mint minden mozaikkép, ez is merev és darabos; szépséget legfeljebb az kölcsönöz neki, ha a magasságokból reáhull a tiszta, égi fény. Ha ez a díszes gyülekezet, egyházunk iránti szeretettől átmelegedve, ihletéstől sugárzó szemmel nézi ez ábrákat, bizonyára meglátja bennük Isten üzenetének titkos jegyeit, hiszen egyházunk életében minden eseményén az Ő keze nyoma sugárzik. E pillanatban felejtünk el minden emberi vonatkozást, a gyarló képrakót, a hétköznapi események szürke kavicsait és figyeljük a magát kijelentő Isten kezejárását, ki egy év történetén keresztül beszél ez ünnepi órában hozzánk.

Halottak

*Oh mely sokan elaluvának
A mult esztendőbe'
Kik nálunknál jobbak valának,
Szálltak temetőbe!*

Mindenelőtt régen búcsúzó barátunk, *Takács József* alakja ötlík az elköltözötték élén szemünkbe. Hét esztendőn át marasztaltuk, s a végén mégis örökre útrakelt. Nincs közöttünk szép magyar arca, mely fajtájának típusa volt, nem halljuk kedves, nyílt, zsörtölődő és mégis szeretettel teljes beszédjét. Élő alakja már nem jár közöttünk, mint a kötelességteljesítésnek, pontosságának, hűségnek és önmeztadásnak példája. Pásztor volt és bölcs, népének született vezére s egyben legszebb példánya, a régi kálvinista papoknak lemintázható képe. Egyszerűsége mindenkiben bizalmat és rokonszenvet ébresztett, erkölcsi súlya valami közös megegyezéssel felkínált bírói székbe ültette őt, hogy onnan tegyen osztályt az ifjabb nemzedék között. Magyarság és kálvinizmus összeszővődött benne s ő az alföldi idealizmusnak egyaránt avatott liturgusa¹ volt, akár a Kossuth-kultusz igéit, akár egyháza történelmi és erkölcsi igazságait hirdette. Ajka beszédjének tiszta pásztori élete és hű szívének szolgálata adott fogatot és közhitelt. Püspöki körúton voltam, mikor a váratlan halálhír utólért. Siettem végtisztességtételére, amelyen Cegléd város apraja-nagyja, az egész egyházmegye és az egyházkerület vezetői vettek részt. Egyházkerületünk részvétét és gyászát telhető módon kifejeztem elhunyt felett, s itt emlékeztetének kegyelettel áldozva, javasolom, hogy élete nagy tanítását, egyéniségének el nem múló értékeit, késő nemzedékek okulására, annáleseinkbe jegyezzük fel.

Tanácsbíráink közül elköltözött *Bocsor Lajos* tengődi lelkipásztor, a külsősomogyi egyházmegyének volt esperese. Szótlan, szerény, nyilvánosságtól visszahúzódó egyénisége nem mindennapi belső értékeket rejtett. Hivatásáról eszményien gondolkozott és e képet nagy lelki fegyelemmel, a gyenge test ellen való hősiesség tuskódással töltötte be. Szolgálata szenvedést jelentett reá, mert magával szemben magasabb mértékkel mért, s e világ sok kicsinyes és keserű támadását fokozott érzékenységgel viselte. Terhét mégis gyönyörűségnek vallotta, pedig igája alatt felvérzett a válla. Halvány mosolya mélyebben lelkünkbe nyilallik, valahányszor reagondolunk, mint mások patétikus lamentációja. Emlékezte legyen áldott! Elment a minden élők útján három világi tanácsbíránk: *Ballagi Aladár*, *Balassa Sándor* és

¹ istentiszteleten a liturgiát végző személy

Győrffy Balázs. Ballagi Aladár egyet.² tanár ez év július havában tért örök nyugovóra. Édesapja, Ballagi Mór, egyházkerületünknek tanácsbírája, teológianknak kitűnő tanára, a magyar tudományosságunk egyik büszkesége volt. A XIX. sz. nagy humanistájának nevezhetném őt, aki e kor nagy emberei közül leginkább hasonlít Reuchlinhoz. Ballagi Aladár csodálatos tehetségekkel volt megáldva; polyhistor volt, akinek szellemi alkatában a részletismeret és az ismeretek világának nagy egybetartozása és összefüggése volt a jellegzetes vonás. Temperamentumának izzó hevével állott igazságai mellett és tudományos meggyőződése alapján mindig valamely szent egyoldalúság profétizmusa hatotta át. Egyházunknak hű, alázatos gyermeke volt, bölcs tisztje és puritán közkatonája. Balassa Sándor Fehér vármegye egyik régi gentry³-családjából származott, amelynek tagjai közül egyik felejthetetlen és áldott nevű alapítványtevőnk telt ki. Nemes gondolkozású, finom modorú, komoly és hű lélek volt; egy pusztuló társadalmi osztály rokonszenves, hallgatag és munkás képviselője. Győrffy Balázs Kecskemét áldott talaján termett, a Tisza-Duna közötti civitás egyik tizenhárompróbás polgára volt. Élete városával és egyházával teljesen összeforrott. Sohasem vonakodott, mikor újabb terheket kellett vállalni, hanem komolyan, elszántan és bizakodva állotta a próbát, – viszont szerényen, önismerettel ékeskedve tudott helyet adni másoknak s öröme telt abban, hogy a szolgálatban elől, a jutalmak kiosztásánál hátul állhatott. Az a férfiú, aki egy életen át egyházának egész lelkéből szolgált, halála után hozzá méltó s fennkölt lelkű hitvesével, kivel csodálatos lelki közösségben élt, közös végrendelet formájában a kecskeméti egyháznak 96 hold földbirtokot adományozott.

Lelkészeink közül ebben az évben elköltözött *Biczó Zsigmond* bonyhádi, *Biczó Pál* kosdi és *Pátkai János* pátkai lelkész. Emlékezetük legyen áldott!

Tanáraink és tanítóink közül *Katona Mihály* kecskeméti nyugalmazott igazgató, *Várady István* kunszentmiklósi tanár, Pápay Dezsőné *Miklós Ilona* dunavecsei polg. isk. tanárnő, *Jakó Sándor* szentendrei ny. polg. isk.⁴ tanár és *Kovács Gyula* kecskeméti gyakorló-iskolai tanító ravatalára tettük le az emlékezet ciprus-ágát. Világi jeleseink közül *Kovács Sebestény Endre* a budapesti egyházköztség gondnoka vett örök búcsút tőlünk.

Váratlanul dőlt ki az élők sorából *Klepp Péter*, a jugoszláviai egyházmegye derék esperese. Német református törzsokről hajtott, Kunszentmiklóson a Baksay Sándor lelke oltotta magyarrá. Személyében nagyszerűen képviselte a magyar és németajkú reformátusság közös érdekeit és közös ígéreiteit. Keménykezű, melegszívű, átlátszó jellemű, igaz és jó ember volt. Emlékezetét kegyelettel áldjuk.

Egyetemes Konventünket gyász érte legrégibb tagjának és egyik, főoszlopának, *Sass Béla* konventi jegyzőnek elhunytával. A jegyzői tollnak klasszikusa, a jegyzői tisztnek nagy talentumú betöltője volt. Délceg, erős alakja hirtelen tűnt el a többrebiztatás dicsőségében.

A testvér bányai evangélikus egyházkerület felügyelőjét, *Zsigmondy Jenő* urat ezelőtt pár héttel kísértük utolsó útjára. Hithűség, bölcsesség, az evangélium által megszentelt erények, hosszú és önzetlen szolgálatának szép eredményei teszik áldottá és feledhetetlenné emlékezetét.

Üdvözlések

A fekete kavicsok után jönnek az örömek és a köszöntésnek fehér kövecskéi. A legelsőre konventünk világi elnökének, *Dókus Ernő* ömértóságának neve van felírva. Alig egy éve, hogy átvette legmagasabb

² egyetemi

³ dzsentrí, itt: köznemes

⁴ nyugalmazott polgári iskolai

közigazgatási testületünk vezetését, azóta már egyhangú bizalom a zsinat világi elnöki székébe emelte. E legmagasabb polcon rokonszenves alakja szemünk láttára egyre nő. A közelmúltban mély fájdalom járta át szívét, testvérbátyjának elhunytával. Gyászának ünnepi csendjében halkan lépünk eléje és orcáját megbecsülve, meghajlással fejezzük ki őszinte részvétünket. De túl a gyászon, szeretettel és bizalommal köszöntjük őrhelyén.

Két testvéregyházkerület ebben az évben örömmünnepet ült. A Tiszántúli Egyházkerület főgondnoki székébe beiktatta idősb nagybányai vitéz *Horthy István* lovasgenerális úr őexcellenciáját. A magyar nemes úrnak, a hős és igaz katonának, az aranytiszta férfi jellemnek messze világító példaképét szívből köszöntjük, életére és szolgálataira Isten áldását kérjük. A Dunántúli Egyházkerület folyó év szeptember 26-án ülte püspökének, főtiszteletű *Dr. Antal Géza* öméltóságának 40 éves lelkési és tanári jubileumát. Egyházkerületünk elnöksége a püspöki vizitáció elhalaszthatatlan kötelessége miatt nem vehetett részt ez ünnepélyen, de díszes küldöttséggel képviseltette magát és adott kifejezést belső örvendezésének a testvéregyházkerület boldog napja felett. Egyházkerületünk szeretettel fordul az alkotó erejének, Istentől adott képességeinek teljességében ünneplő illusztris vezér személye felé, kívánván neki és népének Istentől minden áldást.

Egyházkerületünk esperesi és gondnoki karában új, kedves arcokat köszönhetünk. *Nyáry Pál* felsőbaranyai esperes úr, egyházunk evangéliumi megújulásának szóban, írásban és példaadásban egyik legkiválóbb, legbátrabb harcosa volt. Az a tény, hogy negyedszázados lekipásztori és evangélizátori munkája után a közbizalom az esperesi székbe ültette, szimbolikusan jelképezi, hogy az ébredési mozgalmaknak szigorúan egyházasnak kell lenniök, viszont az anyaszentegyháznak legelső sorban lelki ébredésre és evangéliumi megújulásra van szüksége. Szívből köszöntöm a pesti egyházmegye megválasztott új esperesét, *Mocsy Mihály* üllői lelkész urat. Mindnyájunk résztvevő szeretetétől körülvelt elődjének, *Nagy Ferencnek* leghívebb munkatársa volt, most méltó utódja lett. Az ő rendkívüli munkabírása, közvetlen, nyílt, kedves modora, szívós erélye és megértő bölcsesége nagy próbának vették alá a legnagyobb egyházmegye kormányzói munkájában. Kérjük Istent, hogy testi, lelki erőit tartsa meg, szolgálata eredményes és áldott legyen. Szívből köszöntöm a pesti egyházmegye világi elnöki székében gróf *Teleki Tibort*, ki testvérbátyjának, egyházkerületünk legelső és legrégebb világi vezérének promotio⁵ révén megüresedett székébe ült. Hozza magával nemzetségének fénylő hagyományait, egyéniségének varázsát és nagy közéleti értékeit. Megáldjuk azt a percet, midőn helyét ennél az asztalnál, mint a Dunamelléki Egyházkerület hétágú gyertyartatójának egyik új fényessége, elfoglalja. Öntsön reá olajat égi kéz és lángja lobogjon és világítson!

Fájdalommal nélkülözzük *Kátai Endre* tolnai esperes úr kedves alakját. Korban és szolgálatban régóta legidősebb, tavalig azonban friss munkakedv szerint legfiatalabb esperesünk volt. Mindnyájunk őszinte rokonszenve száll a dunaszentgyörgyi parochia felé, s kedves betegünknek kívánunk Istentől gyógyulást, már a legközelebbi alkalomnál vidám és jó találkozást. *Fejes Dániel* jászkiséri lelkész és egyházkerületi tanácsbírói szolgálati idejének kitöltése és megtételése után nyugalomba ment. Ennek következtében tanácsbírói állásáról elköszönt. Fél százados szolgálata után a megérdemelt nyugalom legyen békességes és nagyon tartós. Áldott alkonyatának verőfényébe szövődje be a mi szeretetünk és jókívánságainknak sugara. Szeretettel köszönünk el *Szöllősy Antal* drávacsepelyi és *Vitányi Bertalan* czuni, nyugalombamenő lelkész társainktól is és életükre Isten gazdag áldását kérjük.

⁵ előléptetés

A jugoszláviai református egyházmegye új esperesét, *Ágoston Sándor* urat szívből köszöntjük. Üzenjük neki a Jelenések Könyvében a 2-ik rész 8–10. verseiben foglalt drága ígéretet.

Nem mehetünk el szódtlanul három olyan dátum mellett, amely egyházkerületünk gondnoki karát érdekelte. *Benedek Sándor* öngyméltósága jún. 17-én ülte tisztelői, barátai és Istentől megáldott nagy családjá körében házasságkötésének 50-ik évfordulóját. Az aranymenyegzős párt: a férfit, egyházunk büszkeségét, éppúgy, mint méltó és fennkölt hitvesét, mindnyájunk áldáskívánása vette és veszi körül most is. *Ráday Gedeon* solti gondnok úr öngyméltóságát szívből köszöntjük abból az alkalomból, hogy a Kormányzó Úr a polgári érdemrend I. osztályával tüntette ki mindnyájunk öröme és megelégedésére. Ugyanez a kitüntetés érte tanácsbírói karunk egyik kiválóságát, *Szászy Béla* öngyméltóságát, élete egyik legnagyobb művének, az új polgári törvénykönyvnek befejezése alkalmából. *Kálmán Jenő* külsősomogyi gondnok urat meleg szeretettel köszöntjük egyházi szolgálatának 25-ik évfordulója alkalmából. A jubileumi öröm ezüst selymébe beleszőjjük szeretetünk és elismerésünk aranyszálait.

Külföld

A világreformátizmus nagy óceánjának egyik hullámverése ez év október havában itt, Budapesten csapta fel tiszta gyöngyeit. A Protestánszizmus Védő Nemzetközi Szövetség harmadik ülését közöttünk tartotta meg. Ez az összejevetel egyfelől a magyar protestánszizmus közös sorsának és közös jövendőjének próféta tényét véste a lelkünkbe; azután megérezttette velünk a világszolidaritás nagy vigasztaló és buzdító áldásait, végül bepillantást nyújtott abba az óriási szellemi folyamatba, amely jelenlegi kultúránknak egyik legnagyobb Golf-árama: a világreformátizmus egységébe, jelenlegi helyzetébe és kilátásaiba. Nyilvánvalóvá tette előttünk a protestánszizmusnak azt a legnagyobb feladatát, hogy külső és belső ellenségével szemben akkor védheti meg legbiztosabban magát, ha megtartja történelmi és történelemfeletti örökségét, az evangéliumot s a Jézus Krisztus szabad, belső és szellemi vallásának hivatott ápolója marad.

Ide sorozom azt a jelentéktelennek látszó, mégis reánk nézve fontos eseményt, hogy folyó év november 4-én ünnepeltük a budapesti református német leányegyház templom építésének 50-ik évfordulóját. E napon újra összedobbant szívünk a német birodalom és Svájc reformátusainak szívével és megérezttük a Galata levél igazságát: egymás terhét hordozzátok és úgy töltsétek be a Krisztus törvényét. De megérezttük azt is, amit az Ige ehhez a parancshoz hozzász: Isten nem csúfoltatik meg, amit vet az ember, azt aratándja is.

Szeretném, ha a magyar református közvélemény érdeklődése nagyobb mértékben fordulna az amerikai református magyarok sorsa felé. Magam felelősséget érzek amerikai véreink iránt és keresni fogom a módját, hogy ezt szolgálatban is kifejezésre juttassam. Örülök annak, hogy egyházkerületünk egyik kiváló lelkésze, Muraközy Gyula, közöttük jár igehirdetői úton épen ezekben a hetekben. Az amerikai magyar reformátusság még lelkileg kellően konszolidálva nincs. Nagy százaléka elhelyezkedett az ottani Reformed Churchben, egy kis része a presbiteriánus egyházban, míg egy töredéke szabad egyházi szervezetben kíván tömörülni. Az utóbbi és a két előbbi csoportosulás között ádatlan harc dúl. Ez a harc felőrli az amerikai reformátusság erőit és minket egy idegen világ szemeláttára nemzeti hibáink legszomorúbb mezében mutat be. Nézetem szerint az amerikai magyarságnak szervezeten is egyesülnie kell, s ameddig ez nem lehetséges, lélekben kell atyafiúi egységre jutnia, mert csak ennek elérése után láthat hozzá rendkívüli feladatának teljesítéséhez. A kivándorlott magyarok első nemzedékét a tradíció, az élő emlékek, a szakadatlanul hazasíró lélek megtartják magyarnak. A veszedelem tulajdonképpen a második nemzedék sorsánál kísért. Ezeknek a megtartásáért sokkal rendszeresebb és

odaadóbb munkát kell végeznünk, mint amelyet eddig végeztünk. Öröndetes dolog, hogy az ottani nagy református egyházak, különösen pedig az, amelyhez a tiffini egyezményvel egyházaink jó része csatlakozott, ez iránt minden testvéri segítségre készek. Tudják azt, hogy a magyarság a tőlünk kívándorolt atyafiakra nézve az evangélizáció és az egyház kötelekébe való megtartás szempontjából a legfőbb eszköz. A magyarok pedig világosan látják, hogy az evangéliumi hit és egyházi élet az egyetlen módszer nemzeti mivoltuk fenntartására. Ideálisabb alap kooperáció számára alig képzelhető. Ők a nemzeti jelleget kívánják erősíteni az evangélium érdekében, mi az evangélium ügyét akarjuk szolgálni a nemzeti jelleg szempontjából. Meg kell tehát keresni a módot, a minél bensőségesebb és változatosabb testvéri együttműködés számára. Remélem, hogy eljön az ideje annak, amikor erre vonatkozólag illetékes fórum előtt egészen konkrét javaslatokat tehetek.

A felekezeti viszonyról

A felekezeti viszony terén az elmúlt évben a Csonka-Magyarországon lényeges változás nem történt. Ami történt, az egyetemes vonatkozású és Magyarországot csak rész szerint érdekli. Ez az egyetemes jelentőségű tény volt a *Mortalium animos*⁶ című bulla kibocsátása, amely a stockholmi és a lausannei ökumenikus mozgalomra adott feleletet. Mind a két mozgalom kellő módon foglalkozott a körlevél jelentőségével. Mindenki kiemelte, hogy megjelenésével a világot meglepetés nem érte, legfennebb néhány olyan buzgó idealista lett egy csalódással gazdagabb, aki arra gondolt, hogy a római egyház a tridentinum óta következetesen elfoglalt exclusiv magatartását, az egész keresztyénségnek eme rendkívül válságos századában, meg fogja változtatni. Megállapították illetékesek, hogy a pápai körlevél abból a szellemből fakadt, amely az elmúlt századok során a szakadásoknak és meghasonlásoknak szülőoka volt. A lausannei és stockholmi mozgalmat pedig éppen az jellemzi, hogy ezzel a kizárólagos és feltétlen meghódolást követelő felfogással kívánt szakítani és a Krisztusban való egységből próbálta az egyházak egységesítését elérni, szemben az eddig követett módszerrel, mely az egyházban való egyesítéstől kívánja a Krisztusban való egységet elérni. Ugyancsak rámutattak az encyclica ama kifejezésével szemben, mely az egységre törekvőket „pánchristianusok”-nak nevezte, arra a körülményre, hogy a keresztyénség történetében nem új dolog az ilyesmi. Már többször megesett, hogy gúnynévből a dicsőség boldog elnevezése lőn. Antiochiában christianusoknak csúfolták a Jézus első követőit és a keresztyén név ma a legmagasabbrendű emberi értékjelző. Tudjuk, hogy protestánsoknak neveztek Luther híveit ellenségei és ebből származott az a díszítő jelző, amelynek ma már igazi értelme, a protestor igéből származtatva, olyan bizonyágtévőt jelent, aki egy felismert igazság mellett megáll. Tehát viseljük a pánchristianus és szakadár jelzőt igaz hitünk és jóra törekvésünk új és felemelő bizonyosságaképen. Viszont azt is megállapíthatjuk, hogy ha bárhol nem katolikus ember felszólal egy olyan pápai bulla ellen, amely róla és ideáljairól elítélően beszél, ezzel még a felekezeti békén sérelem nem esett s ha esik, a sérelmet nem a védekező követte el.

Egyébként Magyarországon megmaradt a régi helyzet. A protestantizmus alig egyharmad kisebbséget jelent egy olyan felekezettel szemben, amely az országnak több mint kétharmadát foglalja magában. Kisebbségnek lenni nem rózsás helyzet, akár nemzeti, akár vallási téren. De adva van számára az egyenes út: egyfelől a maga egységének, akcióképességének, zárt és átütő voltának minél teljesebb kifejlesztése, másodsor az állam interconfessionális⁷ jellegének, az egyenlőséget és viszonyosságot biz-

⁶ XI. Pius pápa 1928-ban kiadott enciklikája

⁷ felekezeti

tosító törvényeknek a megőrzése és a fejlesztése. Ezen a téren különösen a kormányzat felelős és vezető tényezőinél fogyatkozást nem találtam. Tülbuzgó és mindenáron érdek szerzésére törekvő alsóbb hatóságok részéről történnek kilengések és elvárjuk, hogy ha ezek kellő formában panasz tárgyává tétetnek, a jogorvoslat nem marad el. Kétségtelen dolog, hogy a felekezeti béke nemzeti érték, amiért mindig a kisebbségnek kell meghoznia a nagyobb áldozatot. Ez az ő látszólagos hátránya tulajdonképpen egy nagy privilégium, amelynek megvan a maga nagy missziói értéke. Egyébként apró felekezeti pörpatvarral nem lehet elterelni a figyelmet a legnagyobb és legégetőbb egyházpolitikai kérdéssről: miképpen tudja és fogja megőrizni az államkormány a nemzeti szuverenitás attribútumait az elaltatott főkegyúri jog felélesztésével!

Egyetemes egyházi életünk

Az elmúlt esztendő egyházunk történetében nevezetes dátum, mert az idén nyílt meg a IV-ik országos budapesti zsinat. E zsinatnak feladata az, hogy egyfelől jelenlegi törvénykönyvünk hiányait kijavítsa, az ott lefektetett egyházkormányzati elveket tovább fejlessze, de ugyanakkor, s nézetem szerint ez a fontosabb feladata, reformzsinattá kell válnia azáltal, hogy a református egyház intézményes életműködésébe olyan funkciókat iktat be, amelyek az újabb időkben per abusum⁸ kimaradtak. Értem ezalatt az egyház missziói, tudományügyi, fegyelmi és caritativ funkcióinak, illetve feladatainak a szolgálatát. Bár e téren egyházunk közvéleménye még távolról sem mondható kialakultnak, mégis reményem van arra, hogy józan, meggondolt, de azért nagyjelentőségű jelenlegi zsinatunk a kérdést tetemesen közelebb viheti a megoldáshoz. Mindez azonban nem ment fel az alól a kötelesség alól, hogy különösen egyházi köznevelésünk alapelveit, programját és egész rendszerét legalább elméleti téren ne revideáljuk, mert a merőben megváltozott viszonyok egyházunknak ezt a 400 esztendő örökségét és páratlan történelmi kiváltságát lényegében érintik.

Szolgálataim

Áttérve a szolgálataimról való beszámolásra, mindenekelőtt azt kell jelentenem, hogy a múlt év olyan irodalmi feladatot rótt reám, amely időmnek és erőmnek jó részét igénybe vette. De azért Isten után volt alkalmam az ország és a külföld különböző helyein az Ige szolgálatát végezni. 1927. november 13-án résztvettem Kiskunhalason, Dunamellék egykori nagy papjának, Szilády Áronnak, szoborleplezési ünnepén. November hó 4-én Nyíregyházán, november hó 6-án Kecskeméten – itt az új leány-internátus felszentelésével – november hó 27-én Hódmezővásárhelyen szolgáltam, december hó 4-én felszenteltem a józsefvárosi új templomot, december hó 11-én Pécsen az újonnan épült gyülekezeti házat és konferenciát tartottam a baranyai lelkészekkel az egyke kérdésében. Január 17-én Szegeden, január 24-én Miskolcon, január 22-én Kecskeméten szolgáltam a Protestáns Irodalmi Társaság, a Protestáns Menza illetve a Kálvin-Szövetség ügyét. Június 26-án résztvettünk Debrecenben a Horthy István főgondnok úr őexcellenciája beiktatásán. Augusztus 24-étől szeptember 1-éig Prágában voltam elfoglalva a Nemzetközi Jóbarátság világgyűlésén. Szeptember 2-án Hódmezővásárhelyt a Kálvineum javára rendezett ünnepélyen szolgáltam, míg szeptember 6-án Szabolcska Mihály ókécskei ünnepén üdvözöltem mindnyájunk büszkeségét, az édesszavú magyar költőt, a hű és jó lelkipásztort, aki élete verőfényes délutánján visszaköltözött vihardúlta földjéről az ősi eresz alá. Szeptember 9-én Ceglédnek új lelkipásztorát, Czeglédy Sándor győri lelkészt és volt dunántúli egyházkerületi lelkési főjegyzőt

⁸ itt: igaztalanul

iktattam be hivatalába, ezzel is kifejezést akarván adni annak a nagy öröme és nyereségnek, amely kerületünket az ő megválasztásával érte. Szeptember 17–23-ig a Hágában tartott presbiteri világszövetség ülésén vettem részt egy előadás tartásával. Október 13-án Debrecenben és másnap Hajdúnánáson szolgáltam a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság zászlója alatt. Mindezek azonban csak töredék-munkák voltak, ahhoz a fárasztó és hosszú munkához képest, amelyet a pesti egyházmegye látogatása rótt reám. Kisebb-nagyobb megszakításokkal április 24-től június hó 7-ig tartott az első turnus, a második pedig szeptember 25-től, néhány napi megszakítással, október 21-ig. Ezzel elérkeztem ahhoz a ponthoz, amelyen jelenthetem, hogy Isten jóvoltából mind a hét egyházmegyénket meglátogathattam. A baranyai látogatást, melyet 1921. októberében végeztem, nem tekinthetem teljesnek. Ugyanis püspökké szenteltetésem után néhány nappal keltem útra, főképen azért, mert Baranya a szerb megszállás alól épen azokban a hetekben szabadult fel. Baranyában minden egyházközséget nem látogathattam meg az idő és a kellő előkészületek hiánya miatt. Nyolc-tíz helyre összecsoportosítottuk az összes egyházközségek lelképásztorait és presbitereit, sokszor a híveket is. A személyekkel volt ugyan alkalmam maradék nélkül találkozni, de nem állott módomban az egyházközségeket a helyszínén számba venni. Ezt a hiányt, ha Isten segít, még pótolni fogom.

Először hadd számoljak be a pesti egyházmegyéről. A pesti egyházmegye lélekszáma fölül van a 200.000-en. Ha a legújabb statisztikát vesszük figyelembe, ebből több mint 102.000 Budapest város területére esik, a pesti és az óbudai egyházközségekre. Ennek az egyházmegyének lélekszáma egyházkerületünk lélekszámának majdnem a felét teszi ki. Egymagában nagyobb, mint a baranyai, solti, somogyi, tolnai, vértessaljai együttvéve. Tulajdonképpen négy rétegből tevődik össze. Egyik Budapest, másik a Pest környéki nagy munkás gyülekezetek, azután egynéhány régi tiszta magyar református falu és végül idegen nemzetiségek és felekezetek között elszórt kis szívós telepedések. Az egész egyházmegyére jellemző a hívek szakadatlan hullámzása. A nagy budapesti gyülekezetekben például alig lehet megvonni az egyházközségi vagy parokhiális határokat. A hangyabolyszerű költözködéssel folytonosan változik a gyülekezet népessége és rengeteg munkaerő és költség árán sem lehet a hívek karthotékszerű nyilvántartását megejteni. Budapest különben, mintegy óriás vacuum cleaner⁹, szakadatlanul szívja magába a vidéken meglazult existenciákat, s ezért mintha egy nagy zarándoklás folyna a főváros felé; ez az állandóan rajzó tömeg vagy Budapesten, vagy pedig a külvárosokban telepszik meg. Míg Baranyában vagy Somogyban a lélekszám stagnálásáról szólnak a jelentések, a pesti egyházmegyének egyik-másik gyülekezetében Amerikát megszegyenítő módon szökken fel a gyülekezeti tagok lélekszáma. Mindezek kötelességünké teszi, hogy foglalkozzunk a *pesti egyházmegye megosztásával*. Nem helyes gazdálkodás az, amikor hét egyházmegye közül az egyikben több a lélekszám, mint öt másikban együttvéve. Ez egyenlőtlenséget mutat először a teherhordozásban, de egyenlőtlenséget mutat annak a fontos református elvnek tekintetéből is, amely nemcsak az egyének, hanem a közületek és a tömegek egyensúlyozását és egyenlő érvényesülését kívánja. Lehetetlen dolog az, hogy a Dunamelléki Egyházkerületben, a több mint kétszáz ezer lelket számláló pesti egyházmegye ugyanakkora alkotmányjogi súllyal bírjon, mint a nála csaknem tízszer kisebb külsősomogyi egyházmegye. De egyenlőtlenséget eredményez az ilyesmi a külső anyagi források és segélyek elosztásában is. A pesti egyházmegyében van olyan egyházzrész, tehát nem is egyházközség, amelynek lélekszáma nagyobb, mint egyik egyházmegyénké. Rikító példát veszek: Baranyában több mint 50 egyházközség telnék ki a budapesti egyházközség fasori egyházzrészéből. Ebben a budapesti egyházzrészben van *egy* lelképásztor, *egy* elemi iskola, *egymé-*

⁹ porszívó

hány káplán és vallásitanító. A baranyai 50 egyházközségben 50 kongruás¹⁰ lelkész 50 tanítói állomás, s ezenkívül tetemes adósegély. Ugyanattól az államtól tehát egyik oldalon kongruában, iskolai segélyben, adósegélyben, közigazgatási segélyben, a nyugdíjalap megterhelésében majdnem ötvenszerte nagyobb az igénybevétel, mint a másikon. Viszont az alkotmányjogi érvényesülés tekintetéből ugyanennek az egyháZRésznek még egy szavazata sincs, mert kilencedmagával együtt gyakorolja Budapestnek 8 szavazatát. A másik részen pedig ezzel szemben 50 szavazat áll, vagyis a Dunamelléki összes szavazatoknak körülbelül egyhatod része. Ha pedig erre azt mondaná valaki, hogy ez a mammoth-egyháZRész oszlojkék tíz-húsz-harminc önálló gyülekezetre: az lesz a feleletem, jó, de ez még sürgősebbé teszi a pesti egyházmegye problémájának megoldását. Az egyházmegye megosztására nézve konkrét gondolatot nem vetek fel, csak annak az elvnek a hangsúlyozására szorítokozom, hogy ezt a kérdést egész egyháZkerületünk szervezetének egészsége érdekében okvetlenül meg kell oldanunk.

A pesti egyházmegye alsó rétegét azok a református egyházközségek alkotják, amelyek vagy a reformáció korában, vagy pedig a türelmi rendelet idején keletkeztek. Ide tartoznak Gyón, Alsódabas, Ócsa, Alsónémedi, Bugyi, Szigetmonostor, Pócsmegyer, Tahitótfalu, Kisoroszi, Váchartyán, Őrszentmiklós, Szada, Veresegyház, Fót, Vasad, Monor, Pécel, Kosd. Ezek a gyülekezetek alig különböznek a többi egyházmegyéék hasonló összetételű gyülekezeteitől. Mindenikben csöndes, hagyományos és megnyugtató élet foly. A falu lelke küzd a közeli nagyváros átalakító hatásával. Mindenikben érezhető a haladás, a fejlődés utáni vágy. Fontos mindenik azért, mert tulajdonképen rajtuk keresztül érkezünk be a magyar református néplélek szűzi talajába. Homlokvonalban állanak mindnyájan és iskolapéldáivá válhatnak hamar a modern és mégis a történelmi folytonosságot megőrző református gyülekezeti életnek, s ezáltal mintegy nagy szűrőrendszer, áldott hatásokat közvetíthetnek a mögöttük sorakozó nagyszámú homogén gyülekezetek számára.

Kicsiny diasporából¹¹ hirtelen növekedő gyülekezetek – közöttük nem egy azért, mert a restauráció korszakában gyökerestől kiirtották a reformáció őstenyészetét gonosz kezék – Örkény, Pomáz, Szentendre, Dunabogdány, Alberti-Irsa, Nyáregyháza, Gyömrő, Maglód, Vecsés, Gyöngyös, Hatvan, Kistarcsa. Némelyiknél a földesúr, a Telekiek, Rádayak, Nyáryak, Dabasi-Halászkok, Beleznayak, Jordánok, Pálóczi-Horváthok patrónusi hajlandósága volt a fejlődésnek megindítója; másoknál telepítési vagy pedig más szociális áramlások hívták létre az alakulást. Ezeknél az a fontos, hogy maga a gyülekezet vegye át sorsának intézését és lassanként saját erőiből táplálkozzék. Vácon, Óbudán, Üllőn, Pomázon, Dunabogdányon, nagy idegen többségben, századokon keresztül állott és virult a reformációnak egy-egy vékony, de áldott palántája. Ezek dacoltak idővel, üldözéssel és most is állanak, mert szelídek voltak, mint a galambok és okosak voltak, mint a kígyók. Egészen különös képződmények és tisztára új települések a Pest környéki külvárosok gyülekezetei. Újpest, Rákospalota, Pestszentlőrinc, Rákosliget, Rákosszentmihály, Kispest, Wekerletelep, Budafok, Soroksárpéteri, Alag, Kistarcsa, Pesterzsébet, Csepel. Tagjaik lateinerek¹², s ezek közül is óriási számmal menekültek és B-listások, vagy pedig munkások és altisztek. Ez a körülmény egyházi életünknek egyik nagy problémáját tolja előtérbe: mi a református egyház programja a szocializmussal és a munkáskérdéssel szemben? Milyen kapcsolatban van egyházunk az ipari munkássággal? A magyar református egyház a kiscgazda társadalommal szemben feladatát nagyszerűen megoldotta. El lehet mondani azt, hogy az ország eme legmagyarabb, legegészségesebb részét

¹⁰ lelkészi illetmény állami kiegészítése

¹¹ itt: szórvány

¹² szabad foglalkozású értelmiségi, latinus műveltségű ember

megnyerte a maga számára és aki szereti az általánosításokat, elmondhatja, hogy a református egyház kisgazda-egyház. Ez a két tényező nagyszerűen megértette egymás lelkét, egyik a másiknak orgánuma és inspirátora lőn. A magyar nemzeti demokrácia kialakulásának református egyházunk többek között akkor tett igen nagy szolgálatot, amidőn a magyar parasztot és a magyar földesurat, mint azonegy egyháznak presbiterait a zöld asztal mellé az isteni egyenlőség alapelvei szerint leültette. Lelkipásztori praxisunk és igehirdetésünk gazdag és alkalmas a magyar gazdatársadalom szolgálatára. A magyar kisgazda lelke, világfelfogása, politikai meggyőződése, nemzeti ideáljai tökéletes módon egybeszővődött a református egyház történelmével, a református egyház belső embereinek politikai, kulturális eszményeivel, egész pszichológiájával. De ezidőszerint még nincs felkészülve egyházunk arra, hogy ugyanezt a szolgálatot rövid időn belül megtegye a magyar ipari munkással szemben is. Nemsokára azonban el kell jönnie annak az időnek, amikor a magyar ipari munkás éppúgy megtalálja helyét a református egyház demokratikus és autonóm életében, mint a magyar gazda. Eszményeinek, politikájának egész lelki minőségének olyan inspirátorát ismerje fel benne, mint a baranyai vagy sárközi magyar. Evangéliumot a magyar ipari munkáságnak, egyházat, templomot ennek az osztálynak a számára! Magyarország jövődjében az ipari munkásságra beláthatatlan szerep vár. És meg kell találni annak a módját, hogy az ipari munkás hívő református és egyházának öntudatos és dolgozó tagja lehessen, anélkül, hogy a nagy munkásközösségből kiszakadna és az egyetemes munkás osztályöntudatot megtagadná. Nincs agrár egyház és merkantil egyház. Az egyház egyformán való kapitalisták és szocialisták, merkantilisták és agráriusok számára. Épen ez az egy biztató körülmény a jövődőt illetően, mert ez azt jelenti, hogy az egyház mindenkié lehet, tehát az egyházban mindenki találkozhatik. Ezért nagy öröm számomra jelenteni, hogy Pest környékén vannak ipari munkásokból álló gyülekezetek és a szervezett munkások között derék, hű és hívő presbiterek akadnak, kik az esti szabad órákat egyházuk építésére fordítják.

A vizsgálatot természetsszerűleg egészítette ki, hogy Szentendrén meglátogattam az ottani polgári iskoláinkat és internátusunkat. Ennek az iskolának fejlődése egészen a fenntartó testület elnökségének és az intézet igazgatójának köszönhető, akik rendkívüli nehézségeket oldanak meg és mindezideig az államkormánytól sokszor kért nagyobb támogatást sajnálatosan nélkülözni kénytelenek. Vácon meglátogattam a fegyintézetet és a fegyenceknek istentiszteletet tartottam. Ugyancsak igehirdetéssel szolgáltam Aszódon a fiatalokúak nevelőintézetében is és Vácon a siketnéma-intézetben.

Az általános benyomásom az egész egyházmegyéről az, hogy benne lüktető élet folyik. Különösen a Pest környéki gyülekezetek végeznek szép alkotó munkát. Árnyékok nem igen nehezdedek a szívemre, de fel kell említenem az alsódabasi gyülekezet anyagiakban rendkívül válságos és igen aggasztó helyzetét, valamint azt a szomorú körülményt, hogy Kispesten a vizsgálatot a lelkész nélkül voltam kénytelen megtartani, mert őt fegyelmi eljárás során bírósági végzés függesztette fel. Ki kell emelnem azt a nagy és szép fejlődést, amit Gödöllő, Pécel, Kistarcsa, Wekerletelep mutat fel, azt a kedves, békés meleg hangulatot, amelyet Hatvanban találtam, Tahitótfalu jó szellemét, amely a püspöklátogatás emlékére 300 pengős alapítványt tett az elnéptelenedő baranyai gyülekezetek számára. Pestszentlőrincnek több békességet, Ócsának a régi hithez való erősebb ragaszkodást. Szigetmonostornak több spirituális erőt, Pestújhelynek szelídséget és alázatosságot, Alagnak bölcseséget és előrelátást, Újpestnek önmegtagadást kell kívánnom. Újólag világossá vált, hogy a lelkipásztor ereje és a siker titka nagymértékben attól függ, mennyire tudják az erélyt a megértéssel, a buzgóságot a szelídséggel párosítani és mennyire tudnak önmegtagadásban személyi igazságkereséstől megüresedni és vezetni azáltal, hogy teljes odaadással szolgálnak. Nincs más summája a cura pastoralisnak, mint az, hogy a jó pásztor életét adja az ő juhaiért.

Utamon a közigazgatási hatóságok figyelme, rokonszenve és szolgálatkészsége kísért. Pest várme-

gye és Nógrád vármegye főispánja, Pest vármegye alispánja, Heves vármegye főtisztviselői személyes megjelenésükkel megtisztelték az egyházkerület püspöki vizitációs bizottságát. A rendezett tanácsú városok polgármesterei, az illetékes járás főszolgabírái szakadatlanul velünk voltak, utunk nehézségeiből, terhéből és örömeiből egyaránt kivették a részüket. Az egyházmegye részéről Mocsy Mihály esperes minden gyülekezetben velem volt. Gondnokká választásától kezdve Teleki Tibor gróf úr is, sőt azelőtt is többször. Kivette a részt a munkából gróf Ráday Gedeon pesti egyházmegyei tanácsbíró úr, solti gondnok is, aki a főbb helyekre eljött és Gyöngyöستől Pécelig mindvégig velünk volt. Központi vagy pedig exponált helyeken megjelent a tanácsbírói kar élén dr. Darányi Gyula úr is, főképen a vizsgálat első felében, amikor, mint legidősebb egyházmegyei tanácsbíró, a gondnoki tisztet látta el. De nagy örömmel kell kiemelnem és jelentenem gróf Teleki József egyházkerületi főgondnok úr öccsellenciájának buzgóságát, aki körülbelül 17 gyülekezetben látogatásunk jelentőségét és díszét közreműködésével emelni méltóztatott. Tudomásom szerint ő az első egyházkerületi főgondnok, aki a püspöki vizitáció munkájában résztvett. Ezzel mindnyájunkat őszinte köszönetre kötelezett és ünnepet szerzett az illető egyházközségnek. Benedek Sándor egyházkerületi világi főjegyző úr öngyméltósága szintén megtisztelt többszöri látogatásával. A jegyzői tiszt végzésében, annak adminisztratív és igehirdetői ágában pedig a munkafelosztás elve szerint nagy segítségemre voltak hű szolgálataikkal az egyházkerület aljegyzői: dr. Kováts J. István, Hetessy Kálmán, Göde Lajos, Jóó Gyula, Jalsoviczky Károly és Thury Zoltán urak.

Utunk 1928 október hó 21-én Wekerletelepen ért véget. Felejthetetlen szép ünnepség és az egész egyházkerületet egybefoglaló keretek között folyt le a templom felszentelése és utána az egyházközség meglátogatása. A wekerletelepi szép nagy templom, e munkásokból álló gyülekezet kellős közepén, nemzedékről-nemzedékre ékes bizonyosságot fog tenni a magyar kálvinizmus szívós és alkotó életerejéről. Nagy jutalom és kedves gyöngédség volt reám nézve, hogy ez utolsó napon egybegyűltek a Dunamelléki Egyházkerület összes egyházmegyéinek esperesei és gondnokai s közösen adhattunk hálát nagy munkánk bokrétaünnepén.

Hét esztendeig tartott a Dunamelléki Egyházkerület összes egyházmegyéinek meglátogatása. Elődeim közül ezt a munkát csak Szász Károly és Báthori Gábor püspökök végezheték el. Miután ez a mi mostani munkánk elsősorban igehirdetői és evangelizációs út volt, elmondhatom, hogy a magyar református egyház újabbkori életében ez volt a legnagyobb evangelizációs campagne¹³. Ha a baranyai meg nem látogatott egyházközségeket kiviszem, bár ezeknek is lelkipásztoraival és gyülekezeteivel volt találkozásom és ha hozzáadom a budapesti egyházközség minden egyes egyházrészében püspökségem ideje alatt végzett igehirdetői látogatásokat, körülbelül 250 gyülekezetnek meglátogatását végeztük el. Ehhez hozzá számíthatom az egyházkerület összes közép- és felsőfokú iskoláinak sokszor hetekig tartó vizitációs munkáját, megtoldhatom azzal, hogy a Dunamellék területén meglátogattam a nagyobb feyházakat, szeretet-intézményeket, népjóléti alkotásokat, állami és községi kulturális intézményeket és mindenütt egyházunk igazságait az evangélium örök vigasztalásait és buzdításait erőmhöz mérten hirdettem. Isten iránt csak a legnagyobb hálát érezhetem amiatt, hogy törekeny testtel, két végén meggyújtott gyertyához hasonlóan emésztődő lélekkel ezt a munkát az Ő kegyelméből elvégezhettem. Láttam egyházkerületem iskolás növendékeit, szemébe nézhettem az ifjúságnak és megáldhattam bennük a jövődőt. Bajtársi kézszorítással találokoztam és beszélgettem minden presbiterrel, tanítóval és lelkipásztorral; egy néhány gyülekezetet kivéve, minden Dunamelléki katedrán hirdettem az Igét,

¹³ kampány, hadjárat

fényes nagy gyülekezetek előtt éppúgy, mint a legkisebbek és legelhagyatottabbak között. Lakoztam majdnem minden dunamelléki paróchia tisztos falai között. Sohasem éreztem annyira, mint épen e munka végén azt, hogy életünk legnagyobb áldása: élni a bizonyágtétel drága alkalmával. Megvallhatom, hogy az én református népem egyházához ragaszkodó, hitéhez hű; szomjazik az Ige után és hallgat az örökkévalóságból alázengő isteni parancsra. Elmondhatom, hogy az egész egyházkerületben az ébredésnek, lelki megújulásnak és elmélyedésnek nyilvánvaló és csodálatos jeleit láttam. Nem ősznek a népe, hanem tavasznak a népe a magyar kálvinizmus. Emberi gyarlóságok, botlások, elhanyagolások, mint a Sátán törvényei, sok helyt tünetkeztek, de jelenthetem a Főtiszteletű Egyházkerületnek, hogy a Dunamellék papsága, minden fokú iskoláinak tanító serege, presbiterei, a kivételeket nem nézve, olyan hadsereg, amelyet öröm vezetni; aki életét nem féltve, élükre áll, tudja vinni magával ezer halálon át a győzelemre. Elmondhatom azt, hogy a Dunamelléki Egyházkerület lelkészi és világi vezetőiben a szellemi és erkölcsi értékeknek olyan garmadája csillog, amelyet Isten ingyen, jókedvűből adhatott csupán az ő népének. Az a nemzedék, amely most áll a kormányruánál, méltó a nagy időkhöz. Méltó nemcsak azon képességeinél fogva, amelyeket már bír, hanem azoknál a kegyelmi ajándékoknál fogva is, amelyeket bűnbánó, alázatos, magát felajánló lelke Istentől elfogadhat. A hívő embereknek épen az a nagy kiváltságuk és csodálatos vonásuk, hogy imádságaikkal olyan erők birtokába juthatnak, amelyeket nem adhat a világ, de el sem vehet. Ez ünnepi pillanatban barátomul, bajtársamul és testvéremül érzem a Dunamelléki Egyházkerület minden öntudatos egyházi munkását, akár visel palástot, akár nem, s megáldom őket szolgálataikban. Isten adjon nekik az én elhanyagolásom után más, jobb és hübb vezért, s ha én nem láthatom meg, az utánam következők érvé meg a mi könnyes magvetésünkre következő boldog és vidám aratást. Nagy munkám szinte kétezer felé járó bizonyágtételének legyen ez a végső és summázó bizonyágtétel emlékezetes koronája.

Ezt a munkát, úgy, amint elvégeztem, még egyszer újra kezdeni nem fogom. Hiányait kipótolom, a kihullott kalászokat felszedem és a leejtett szemeket a nagy szövöszték bordáiiba újra beillesztem. De ha nem is kezdem újra, püspöki szolgálatomnak csak előkészítéséül tekintem. Az ismerkedésnek, a talaj felszántásának munkája volt ez. Ezentúl jön egyfelől az egyház vezetőivel való csoportos pásztori munka és a központi helyeken tartandó, több napra terjedő, minden külső díszről és fogadtatástól megüresített és tisztán a lelkek építésére szánt evangélicációs munka. Kérem az összes tényezők hűség és odaadó támogatását és kérem minden Dunamelléki református embernek buzgó imádságát, hogy ez az új munka, új barátja is áldott legyen.

Élet az egyházmegyékben

Az idej egyházmegyei közgyűlések rendes időben, gazdag programmal folytak le. Az egyházmegyei közgyűlések gerincét hova-tovább mindinkább az egyes alapos bizottsági jelentések teszik. Örömmel állapíthatom meg, hogy a tisztán jogi, adminisztratív és anyagi kérdésektől az egyházmegyék figyelme mindinkább spirituális kérdések felé fordul. Nem azért, mintha azok nem volnának fontosak. Jaj volna nekünk, ha valaha az a kevély gondolat férkőznék a szívünkbe, hogy az egyház anyagi élete, pontos adminisztrációja, jogi biztonsága és tisztasága nem alkotó pillérei Isten országának. Csupán azt jelenti örvendő megfigyelésem, hogy az egyház elsősorban lelki státus és magunkra kell vonatkoztatnunk a hegyi beszéd igéjét: Keressétek először Isten országát és mindenek ráadásul megadatnak néktek. Minél többet foglalkozunk egyházunk spirituális kérdéseivel, hitvallásunk igazságaival, igehirdetésünk építő erejével, vallásitanításunk beláthatatlanul nagy és fontos ügyeivel, a személyes és az intézményes pastoriáció problémáival és módszereivel, annál könnyebbé válnak az anyagi terhek, biztosabbá és jobbá

az egyház adminisztrációs élete. Kevesebb lesz a pör, több lesz az igazság, s egyházunk feltornyosuló erkölcsi tekintélye parancsolóbban fog érvényesülni a hitetlenség és vakbuzgóság ostromló seregei előtt. Írott jognál nagyobb a hódító igazság, politikánál erősebb a Szentlélek missziói ereje, s élet és halál rettentései között egyetlen sziklaszilárd menedék és fundamentum az Úr Jézus Krisztus és az Ő örök evangéliuma. Hadd kiáltssam oda a magyar református egyháznak e helyről: Felette igen szorgalmas vagy és sokra igyekszel, *de egy a szükséges dolog!*

Másik örvendetes jelenség az, hogy az esperesi jelentések mindenütt a lassú és biztos lelki megújulás jeleiről számolnak be. Lelkészek, tanítók, presbiterek, papnék konferenciái körönként és egyházanként szorgalmas munkát végeznek. A konferenciák igen hasznos eszközök Isten országa építésében, de nem az egyetlen eszköz. A kevesen való hűség, a halálosan komoly kötelelességteljesítés, a hit derült optimizmusa és a szolgálat acélkemény kálvini fegyelme, ez az az anyag, amiből anyaszentegyházunk felépül. A Heidelbergi Kátének nagyon fontos kérdése az 59-ik: Mi hasznát vésszed, ha mindezeket hiszed? Ma már nem az a baj, hogy nem tudjuk, mit kell tennünk; csak egy lehet a baj, hogy nem tesszük azt, amit tennünk kell.

Örömmel látom az esperesek jelentéséből azt is, hogy buzdítják lelkészeiket a vallástanítás intenzívebb gyakorlására. A somogyi esperes bátran és okosan mutat rá arra, hogy a nyolcosztályú elemi iskoláról szóló törvény életbeléptetésével lelkipásztorainkra új vallástanítási teher fog hárulni. Nyilvánvalóvá lesz az, hogy a személyekért és a jövőendő generációért vívott hadjáratban a döntő ütközetet a konfirmációi oktatásban vívjuk meg. Kérem a lelkipásztorokat, hogy ismerjék fel a konfirmáció centrális pásztori jelentőségét és életük legfontosabb feladatának, szolgálatuk legdrágább alkalmának tekintsék ezt a munkát. Arról is beszámolnak a jelentések, hogy az egyke pusztító veszedelme itt-ott mintha megtörni látszanék. Újólag hangsúlyozom, hogy a magyar református egyház, s ezzel együtt a magyar közélet legnagyobb problémájának, az egyke veszedelmet tartom. Szeretnék rámutatni milyen helytelenül cselekesznek azok, akik gyönyörködve nézik, hogy a szomszéd ház szalmafedele tüzet fogott, pedig a saját zsúppal fedett hajlékuk alig egy pár arasznyira van a tüztől. Ma már nyilvánvaló igazság az, hogy az egyke nem felekezeti, hanem társadalmi és gazdasági betegség. Gyógyításában nagy szerepe van az egyháznak, de csak akkor, ha pásztori munkája mellett a törvényhozást és a kormányzatot olyan irányban inspirálhatja, hogy azzal a betegség társadalmi és gazdasági okait megelőzni lehessen. Ki kell emelnem azt is, hogy a vegyes házasságokban nemzeti csapásként reánk nehezedő könyörtelen római álláspont hódító ereje megtörni látszik, mert a reverzálisok terén a Dunamelléki Egyházkerület ma már kedvezőbb statisztikát mutat. Népünk még ebben is erősebb ellenállást tud kifejteni, mint a honorácior¹⁴ és történelmi osztályok. Az egyházmegyékből felhangzik a panasz aziránt, hogy az államkormány népiskolai politikája felekezeti iskoláinkra nézve a gyakorlatban sok sérelemmel jár. Ezek a sérelmek két csoportra oszthatók. Egyik csoport azt panaszolja, hogy az államkormány az átmenetileg elnéptelenedő iskolákat mostoha elbánásban részesíti: nemcsak hogy nem adja meg nekik a fizetés kiegészítési államsegélyt, hanem ha a gyülekezetek saját költségükön akarják feltartani az iskolát, az alsóbb tanügyi hatóságok ez elé is több akadályt próbálnak gördíteni. A másik csoport pedig az iskoláink tanítói díj levelének megállapítására vonatkozó sérelmeket foglalja magában. E szerint a közigazgatási és állami hatóságok sokszor egyoldalúan és octrojszerűen¹⁵ járnak el az egyházi

¹⁴ nem nemesi származású, de értelmiségi foglalkozása révén a jobbágnál kedvezőbb társadalmi helyzetben levő személy, pl. ügyvéd, orvos, mérnök, lelkész

¹⁵ kényszerűen

hozzájárulás mérvének megállapításánál. Az egyházközséggel tárgyalásokat nem folytatnak, sokszor igen jogosult szempontokat nem vesznek figyelembe és az egyházközségeket olyan terhek hordozására kényszerítik, amelyek esetleg létét is fenyegetik. Nagy baj az iskola fentartói nyugdíj illeték kérdésének rendezetlensége is. Vannak egyházközségek, amelyek erejük végső megfeszítésével ezt az összeget pontosan befizetik, másoknál a községi képviselőtestület vállalja el a tehernek a hordozását. Ismét igen soknál mindezt befizetés nem történt és az iskolák terhére óriás hátralékok vannak előírva. Ezt a bizonytalan helyzetet rendezni kell, még pedig a törvénynek egyöntetű és következetes végrehajtásával, vagy határozott és általános érvényű módosításával. A gyakorlat ugyanis az, hogy az iskolák existenciális kérdése az egyes közigazgatási hatóságok személyi megítélésétől függ. Igen sok helyt a vármegyei számvevőség a községek költségvetéséből törli a felekezeti iskolák iskolafenntartói nyugdíj járulékának a beállítását. Ugyanakkor pedig egyéb új és talán nem ily életbevágóan fontos intézmény segélyezésére meglehetősen nagy összegeket vesznek fel. Ha ezt a nagy összeget az egyházközségeknek be kell fizetniük, mi lesz az óriási hátralékokban levő gyülekezetekkel? Helyes volt-e akkor megengedni, hogy ezek a tartozások hosszú időn keresztül fizetetlenül maradjanak? Ha pedig a hátralékokat akár a község, akár pedig az állam fogja átvállalni, ki fogja kárpótolni azokat az egyházközségeket, amelyek tartozásait káros erőfeszítéssel befizették és így a többiekkel szemben nagy anyagi hátrányba jutottak, csupán azért, mert lelkiismeretesebbek és pontosabbak voltak?

Az egyházmegyéek egyhangúlag hangsúlyozzák az adósegély valorizálását¹⁶, a törvényben biztosított kárpótlékoknak minden korlátozás nélküli kifizetését. Mindezeket a követeléseket és igényeket a magam részéről is jogosaknak, méltányosaknak tartom és érdekükben szavamat felelősségem tudatában felemelem. De ugyanakkor befele hangsúlyozom azt, hogy mindezeket az állami támogatásokat revízió alá kell vennünk. Nem lehet az adósegélyek tetemes részét az egyke miatt stagnáló vagy pusztuló gyülekezetek segélyezésére fordítani akkor, amikor nagy, erőtől duzzadó, de koldusszegény emberektől gyülekezetek semmiféle anyagi támogatáshoz nem jutnak. Intézkednünk kell a kicsiny és életképtelen gyülekezetek összevonása vagy legalább is tisztviselő személyzetének redukálása tárgyában. Ugyanakkor a felszabaduló anyagi erőket olyan helyre kell fordítani, ahol annak igazán láttatja van. Az adósegélyek 100%-os revíziója pillanatában meg kell kezdenünk az adósegélyeknek Isten országa szempontjából való gazdaságosabb felhasználását.

Egyik esperesi jelentés felemlíti, hogy a magyar református egyház caritatív munkája nem egységes. Ez az oka annak, hogy az államkormány népjóléti munkája a katolikus egyesületekkel és szervezetekkel csodálatos benső harmóniába jut és egyik a másikat hathatósan támogatja, míg ugyanezt református vonatkozásban nem állíthatjuk. Ha református szeretet-intézmény zörget, mindig vannak miniszteri rendeletekben, végrehajtási utasításokban, költségvetési beállításokban olyan praedisposíciók¹⁷, amelyek a kérés teljesítését világosan és betű szerint lehetetlenné teszik.

Rámutat egyik esperesi jelentés a Papnék Háza név alatt létesülő fontos és kedves vállalkozásra, amely már eddig annyi nemes áldozatkészséget váltott ki. Akik a szívük után indulnak, sokszor nem tudják a hideg és számvető ész számára a világos és rentábilis tervet bemutatni, de az ösztönös megérzés a lelkek legmélyéről fakad, ahol Isten útmutatásai mozdulnak meg. Ajánlom ezt a tervet egyházkerületem minden vezető emberének figyelmébe s kérem őket, hogy áldozattal s szintén aranyat érő jó tanácsaikkal és praktikus segedelmükkel siessenek e nemes ügy támogatására.

¹⁶ átértékelés

¹⁷ hajlam, hajlandóság

Iskolák

Theológiai Akadémiánk életében ez az esztendő bizonyos változásokat hozott létre. Az új ciklusra igazgatóvá választott dr. Sebestyén Jenő nyilvános rendes tanár. A lelépő igazgatónak dr. Kováts Istvánnak magam és egyházkerületem köszönetét és elismerését nyilvánítom két cikluson át végzett energikus és eredményes munkálkodásáért. Az új igazgatót, dr. Sebestyén Jenőt, bizalommal és szeretettel köszöntöm. Felügyelő tanári állásától egészségi állapotára való hivatkozással megvált Hamar István úr. Neki is hálásan köszönöm mindazt, amit a legnehezebb idők alatt, 1918–1928-ig ifjúságunk és theológiai főiskolánkért elismerésre méltóan tett. Tisztségének betöltése úgy volt legjobban elintézhető, ha kapcsolatba hozzuk a még mindig üres egyháztörténeti tanszék teendőinek ellátásával. Dr. Csekey Sándor theológiai magántanár, szalkszentmártoni lelkész úr gyülekezetétől és egyházmegyéjétől egy évi szabadságot kapván, a theológiai választmány által egy évre megválasztott az egyháztörténeti tanszék helyettes tanárának, s ilyen minőségében megbízatást nyert az internátusi felügyelői tanárság ügykörének ellátására. Munkásságához szép reményeket fűzünk és szolgálatára Isten áldását kérjük. Rá kell mutatnom arra, hogy egyházkerületünk egyre súlyosbodó anyagi helyzete miatt theológus ifjainkat nem részesíthetjük olyan támogatásban, amint szeretnénk. Internátusi díjainknak csak egy részét tudjuk a Theológia jövedelméből fedezni, a többi részt nekik kell eléteremteniök. Ebből az következik, hogy sok kiváló dunamelléki diák más, nagyobb stipendiumokat nyújtó theológiákra iratkozik be. Az itt maradtak pedig vagy annyi magánmunkát vállalnak a még hiányzó tanulási költségek előteremtésére, hogy ez fizikai erejük és egészségük megrökkénására vezet, vagy pedig főiskolai köteleességük elhanyagolását és előkészületük elsekélyesedését idézi elő. Itt volna már az ideje annak, hogy a papnevelés eminens érdekében egyházaink jelentősebb terhet vállaljanak magukra. Ennek első lépése a legatio¹⁸ intézményének megszervezése volna. Erdélyben és a Tiszáninnen a legatiókból begyűlt összeg majdnem fedezi a diákság tanulási költségeit. A Dunamellék pedig, ahol annyi jómódú gyülekezet, vagy legalább is jómódú hívekkel bíró gyülekezet van, nem tudott még annyira menni, hogy legatiókkal a theológus diákságnak tetemesebb segélyt juttasson. Ajánlom ezt a kérdést az egyházközségeink figyelmébe.

Középiskoláinkról és tanítóképző-intézeteinkről a tanügyi jelentések során részletes és hű képet nyerünk. Itt csak annyit emelek ki, hogy folyó év október 31-én az egyházkerület és a budapesti egyházközség letette alapkövét az általuk fenntartott Baár-Madas református leánynevelő-intézetnek. 4000 négyszögöles parkban Budán, a Rózsadomb keleti oldalán épül fel az új Baár-Madas leánylyceum, amelyről van okom remélni, hogy az ország egyik legkülönb leányközépiskolája lesz. A kunszentmiklósi reálgimnázium nagyobb államsegegy birtokában rövid időn belül megépítheti rég szükségessé vált épületét. Nagykovácsoson megnyílt az új református polgári fiúiskola és Kecskeméten szépen fejlődik az új református leánygimnázium kicsiny palántája. Erős munka folyik a kecskeméti tanítónőképző és a körösi tanítóképző-intézet új épületeinek érdekében. Ha az ígéretek, amelyek e tárgyban tétettek, aranyvalutában leszámíthatók, jövő évre a kecskeméti tanítónőképző-intézetről már kész eredményeket jelenthetek be.

Anyagi ügyek

Egyházkerületünk és egyetemes egyházunk egyik nagy kérdése a hitelügy rendezése. A háború és utána az összeomlás körülbelül három lustrumot¹⁹ kitevő ideje, még akkor is, ha egyenes pusztítást

¹⁸ teológus hallgatók vendégigehirdetői szolgálata a gyülekezetekben a nagy ünnepek alkalmából

¹⁹ ötéves időszak

nem okozott volna az épületekben, mint ahogy nagyon sokat okozott, az élet természetes fejlődésével beláthatatlanul nagy feladatok elé állítaná a református egyházat. Vegyük ehhez azt, hogy a hazafias református egyház a háború alatt erején felül vitte a haza oltárára megtakarított aranykoronáit, amelyeket a hívek közadakozásából vagy pedig veritékes közmunkájából gyűjtött, rendes, rég szükségessé vált építési célokra. A hadikölcsönre váltott pénz azonban hamuvá vált. Elvesztek az egyházaknak olyan tőkái is, amelyek takarékpénztári betétekben és pupilláris²⁰ értékpapírokban voltak elhelyezve. Odalett közalapunk, amely az utolsó 30 esztendőben mérhetetlenül sok áldást hozott egyházunkra! A rohanó idő pedig egyre nagyobb szükségek elé állítja egyházunkat és egyre parancsolóbban követeli a 15 év óta szünetelő építkezések folytatását. Mihez kezdjen a szegény magyar református egyház, mikor áldatlan pénzviszonyaink miatt a kölcsön szinte megfizethetetlenül drága? Ezért volt a kormánynak igen bölcs és a legnagyobb hálával fogadott intézkedése az, hogy költségvetésébe 35 évig tartó annuitásos²¹ segélyösszegeket állított be. Mélyen fájjalom, hogy a kicsiny, de sokat ígérő kezdet az idén nagy válságba jutott. Ezért fordult a református egyház minden rétegének osztatlan érdeklődése a Protestáns Hiteliroda vállalkozása felé, amely a jelenlegi viszonyok között versenyen kívül kedvező feltételek mellett nagymennyiségű külföldi hitelt helyezett kilátásba. Ennek a vállalkozásnak az elmúlt félszáz évben végig küzdött nehézségei őket is, minket is figyelmeztetnek arra, hogy a jelenlegi pénzügyi helyzet nem elég kedvező nagyobb arányú pénzügyi műveletek véghezvitelére. A kölcsön kétségtelenül kedvezőbb minden más, manapság nyerhető kölcsönnél, ez azonban csak relatív előny, mert még ez a kedvező kölcsön is oly rendkívüli terheket ró az igénybevevőre, aminőkről az előző generációnak fogalma sem volt. Háború előtt 4½ percentért²² lehetett amortizációs kölcsönöket felvenni, ma 9 percent az ára. Tulajdonképpen háromszor fizeti vissza a felvett pénzt az adós, s ezenkívül viseli azt az óriás kockázatot, hogy a kölcsönt és kamatait aranyértékben kell megtérítenie. Valutánk legkisebb ingadozása vagy idői aláhanyatlása már óriási veszteségeket jelenthetne a kölcsönzőkre nézve. Éppen azért nagyon kérem az egyházközségeket, hogy csak különösen megokolt esetben, fontos lelki célokat szolgáló intézmények létesítésére és eléggé biztosított jövedelemforrás mellett vegyék igénybe a külföldről felkínálkozó tőkéket.

Összefoglalás. Főkérdések

Végére érve püspöki jelentésemnek, még egyszer összefoglalom a legfontosabb kérdéseket. Dunamelléki Egyházkerületünk és református egyházunk legnagyobb substantialis²³ kérdése az egyke-kérdés. Kerületünknek legfontosabb adminisztratív problémája a desoláló²⁴ egyházközségek és a feltornyosuló új egyházközségek disparitásának²⁵ kiegyenlítése, egyfelől új egyházmegye alkotásával, másfelől a néptelenedő egyházközségek összevonásával. A kálvinizmus gyakorlati életprogrammjára nézve legfontosabb kérdés egyházunknak a szociális problémához való viszonya és e viszonyoknak olyan rendezése, amely által református egyházunk az ipari munkásság nagy, áldott inspirátora és gényusa lehet. A belső rendtartás szempontjából meg kell oldanunk az egyházfegyelem kérdését, először annak bibliai vonatkozásában, másodsor hivatalosaira nézve a magasabb és szigorúbb mérték állandó al-

²⁰ gyámhatósági

²¹ határozott idejű

²² százalék

²³ lényegi

²⁴ pusztuló

²⁵ itt: különbségeinek

kalmazásával. Nem szabad azt tűrni, hogy egy egyházmegyét éveken át egy renitens, hanyag, lefele vitézlő egyházi tisztviselő foglalkoztasson. Háborús világot élünk, a katonák között vasfegyelmet kell tartani. A szeretetnek és elnőzésnek minden balszamöntésére kész vagyok az ártatlan együttműködőkkel szemben, de kíméletet nem ismerek, amikor méltatlan szolgától kell az egyház egészséges testét megszabadítani. Végső nagy, belső kérdése az egész református egyháznak a belmisszió ügyének megoldása. Sokszor elmondottam, hogy az egyházi ébredés, különösen a Dunamelléken az egyesületi keresztyénség típusában lépett fel és még ma is nagyrészt abban él. Még a szigorúan egyházas programmú mozgalmak is inkább baráti és pártközösségek, mint az egyház hivatalos életműködése. Ebből az következik, hogy az ébredési mozgalmak kivonják a hivatalos egyházi keretből a legértékesebb elemeket, azokat egyesületekbe, pártokba és baráti közösségekbe szervezik meg. Ezek a szervezetek nélkülözik az intézményes ellenőrzést az egységes irányítást és a fokozatos felelősség törvényét. Viszont nagy mértékben segítik elő és ruházzák fel szárnyakkal az egyéni kezdeményezést, de a személyek szuverenitását is. Ezenkívül pedig nincs semmi garancia arra, hogy az egyesületi keresztyénség bizonyos százados és traditionalis meder között megtartsák. Egyesülettel szemben egyesület, párttal szemben párt, baráti körrel szemben baráti kör létesül: és a legnagyobb értékek felőrlődnek a személyi érdekek, vagy csoportkonkurenciák malomkövei között. Mindezek a csoportosulások az egyház óriási erkölcsi súlyát, nagy közjogi tekintélyét és morális tőkéjét a maguk kedvezményezésére igyekeznek felhasználni, s ezáltal a hivatalos egyház egyszer oda fog kerülni, hogy nem ő vezet, hanem őt vezetik, vagy épen széjjel szedik. Közben az egyház kénytelen megmaradni jogi, adminisztratív, gazdasági, s legfennebb iskolai kérdések tárgyalásánál, s mindazt a fölséges, nagy funkciót: a pásztorságot, intézményes szeretetmunkásságot, a kovász nagyszerű szerepét olyan emberek végzik el, akik az egyházért dolgoznak ugyan, de nem az egyházban és nem az egyház által. Innen van egyházi életünknek állandó nyugtalansága, az a bizonyos idegesség, amely az ügyekkel a személyeket mindig összezavarja, s amely legfontosabb kérdésnek azt tartja, ki a Pálé, ki az Apollósé és ki a Péteré. Nem lehet ezt a kérdést hatalmi szóval megoldani s egyetlen tollvonással megsemmisíteni mindazt a munkát, amelyet az ébredésnek immár történelmi egyesületi és csoportjai Magyarországon végeztek. Ez azt jelentené, hogy az egyház levágja és eldobja magától jobbik részét. De nem lehet sokáig hagyni ezt a munkát a szabad és önkéntes egyesületek, csoportok, pártok és baráti körök kezében sem, mert ez később őserdők helyett zöldelő és hasznavehetetlen fagyöngyök tenyésztését fogja eredményezni. Annál virulóbb a fagyöngy, minél inkább pusztul a tölgy. Minden református embernek, akár egyházi hivatalos megbízatásban, akár szabad egyesülésben dolgozzék, egy nagy közös céljának kell lennie; ezt a közös célt így fejezhetem ki: evangélizálni kell az egyházat azért, hogy az evangélizáló szabad mozgalmakat egyházasítsuk. Amily mértékben hibás az a független mozgalom, amelyik húzódik az anyaszentegyház öletől, rendjétől és fegyelmétől, csak a tejét és tekintélyét veszi igénybe, épen olyan hibás minden egyházi hivatalos, püspöktől le a harangozóig, aki készségesen, bátran és határozottan nem áll az egyház nagy ébredő mozgalmai mellé és nem vállalkozik arra, hogy maga az egyház végezze el mindazt, amit eddig a szabad csoportok végeztek. Végezze épen azok által, akik eddig kezdték és szolgálták ezt az ügyet. Mint ahogy az egyházfi vagy kurátor nem ülhet be a tanár helyére görögöt praelegálni²⁶, vagy nem mehet fel a szószékre prédikálni, mert mindezeket a funkciókat olyanokkal kell végeztetni, akik értenek hozzá, úgy a nagy missziói feladatokat, evangélizációs biblia-köröket, vasárnapi iskolákat, diakonissza-képzést, traktátust, ifjúsági munkát, csak azok által lehet és kell végeztetni, akiket Isten kegyelmi ajándékokkal erre elhívott. Nem

²⁶ előadást tartani

tudom, az országos zsinat és a magyar református közvélemény mennyire látja át ezt az igazságot, amelyik előttem a kétszer-kettő evidentíájával bír. Nem tudom, a most üléselő zsinat mit tud tenni ennek a nagy kérdésnek a megoldására, de azt ünnepélyesen kijelentem itt, felelősségem tudatában, a látás bizonyítéktevő erejének hatalma alatt, hogy ebben a kérdésben végre rendet teremteni fontosabb és nagyobb jelentőségű a magyar református egyházra, mint a türelmi rendelet, mint a 48:XX., mint az egyházpolitikai törvény, mint minden államsegély és kongrua²⁷ törvény. E téren mindig lehet egyetlenegy lépést tenni, csak önmagunk megtagadásáról van szó és minden lépés lehet eredménnyel biztató, nagyszerű kezdet.

Kérem jelentésem tudomásul vételét.

²⁷ lelkeszi illetmény állami kiegészítése

VIII. PÜSPÖKI JELENTÉS

1929. november 23.

Ravasz László 1929. augusztus 5-én a youngstown-i (Ohio, USA) magyar református gyülekezet tagjaival – „Lelkészeink egy olvadó jégablán próbálnak virágos kertet ültetni és házat építeni; ez adja munkájuk tragikus komolyságát. Nehézzé teszi a munkát az, hogy az egyházat semmi más erő sem tartja össze, mint a lelkipásztori munka személyes vonzóereje.”

Nagyméltóságú Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Idei jelentésem rövidebb lesz, mint a megelőzőek, mert az elmúlt évben történt meg a Dunamelléki Egyházkerület püspökével az a különös eset, hogy szinte öt hónapig távol volt őrhelyétől. Az így megfogyatkozott munkaév jórészét is zsinati és konventi ülések, ezenkívül pedig nagy egyháztörténelmi évfordulók emlékei és külföldi kapcsolatok vagy események hatásai foglalták le. Mindebből az következik, hogy mostani jelentésem kivételképen nem annyira egyházi életünk belső kérdéseivel foglalkozik, mint inkább egyházunk külső vonatkozásaival.

Személyi változások

Az élet és a halál nagy változandósága, ez az örök *semper idem*¹, most is foglalkoztat. Először, a szélesebb mezőkre tekintve, elsíratjuk csabacsüdi Dókus Gyulát, a sárospataki főiskola curátorát², akinek halála konventünk és zsinatunk világi elnökeinek: Dókus Ernő főgondnok úr Őméltóságának sebezte meg testvéri szívét. Megemlékezünk arról, hogy világi tanácsbírói karunk elveszítette egyik ékességét, *Vargha Gyula* nyugalmazott államtitkárt, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság másodelnökét. Ősi református, középnemes család sarja volt, akiben különös erővel lobogott a magyar történelmi öntudat és ez öntudat tüzeiben a szabad szem színeképelemzése is megláthatta a református hit, áldozat és szenvedély színeit. Mint tudós, szakmáját derekasan szolgálta és előrevitte, mint tisztviselő, a megbízhatóság és magasabb szempontok testté válása volt, mint politikus, hű volt, igaz volt és magyar volt. Költői pályafutásában két dolgot lehetett csodálni: másodvirágzása gazdagabb és színesebb volt, mint az első, mert gényusa haláláig nőtt. Mint kései Arany-utód, szenvedélyes őrizője volt az ősi hagyományoknak, de egy csomó új színt, képet, formát és szemléletet hozott be a magyar költészetbe. Költői értéke messze túlnő kritikai vagy irodalompolitikai felfogásán, s alkotásai akkor is frissek és szépek lesznek, mikor a késői nemzedék az ő védelmi és támadó harcait már rég elfelejtette. Szerénysége nagyobb volt az Aranyénál, öntudata érzékenyebb volt, mint a Petőfié, líraisága mellett hajthatatlanul kemény volt, pesszimizmusán komoly profetizmus izzott átal, s külső emberének keretén át süt nagyságának fogyhatatlan fénye.

Lelkipásztoraink sorában az idén is aratott a halál. Elköltözött *Czuczor János* lelkész, rettentő szenvedések árán; kidőlt *Balogh Gyula*, nyugalmazott lelkész és *Bakó József* nagykőrösi lelkész meszszire döngő váratlansággal, *Göde Sándor* pécsváradi lelkésznek napja felhőkben lealkonyult és *Losonczy Gézából*, Érsekcsanád papjából tört remények romja maradt csupán. Nyugalmazott lelkészeink közül elköltöztek: *Decsy Károly*, *Mészöly Győző* és *Vitányi Bertalan*. Gondoljunk kegyelettel kedves halottainkra, akikről tudjuk, hogy életük a Krisztussal el volt rejtve az Istenben és mikor Krisztus, a mi életünk, megjelen, ők is megjelennek a dicsőségben.

Nincs közöttünk *Kátai Endre* tolnai esperes és kormányfőtanácsos. Huszonhárom évig volt egyházmegyejének atyja és vezére, patriárkája és hadnagya egy személyben. Idegenség száll a szívünkre, hogy ő nincs mellettünk, s most, amidőn elköszönünk tőle, felemlegetjük erejét, bölcsességét, gyakorlati ügyességét, meleg és hű barátságát. Kívánjuk neki, hogy fáradalmaina a nyugalom hosszú és csendes alkonyóráin pihenje ki és még sok kedves találkozást reménylünk vele. *Pálóczi Czinke István*, a felvi-

¹ „mindig ugyanaz” – állandóság

² gondnok

déki megszállott területek püspöke és konventi elnöke visszavonult nehéz szolgálatától. Adjon neki a Kegyelem Istene sok csöndes évet, hogy megpihenhessen testet-lelket sorvasztó szent munkájának fáradsalmaitól.

Tavaszi rendkívüli közgyűlésünk beiktatta hivatalába az új lelkészi főjegyzőt, főtiszteletű és méltóságos *dr. Kováts J. István* teológiai tanár urat, valamint azokat a tanácsbírákat, akiket a legutolsó őszi közgyűlés által választás alá bocsájtott helyekre hívott el a presbitériumok bizalma: *Czeglédy Sándor, Kulifáy László, Sáfár Béla, Jubász Andor, Szeless László* és *Kolosváry Bálint* urakat.

A tolnai esperesi székbe *Szakács Imre* mórágyi lelkészt ültette egyházmegyéjének bizalma, akit ez alkalommal, mint szolgálatban legfiatalabb esperest, szívből köszöntünk s közöttünk való forgolódására Isten áldását kérjük. Távolabbi viszonylatban, de a testvéri szeretet kötelességével köszöntöm *Pesthy Pált*, a bányai ev. egyházkerület új felügyelőjét és *Mikó Ferencet*, a csonkamagyarországi unitárius egyház világi vezérét és kívánom, hogy magas tisztük sikereiben gazdag teljesítése közben velünk együtt szolgálják és érezzék a protestáns szolidaritást.

Nem tudnék elmenni a személyi dátumok mellett anélkül, hogy meg ne emlékezzem gróf *Teleki József* egyházkerületi főgondnok úr Őexcellenciájáról, aki az idén töltötte be hetvenedik születésnapját. Minél tovább érezzük magunk között meleg szívét, arany jellemét, őseihez méltó buzgóságát, annál nagyobb tisztelettel és szeretettel vesszük körül nemes személyiségét. Hálásak vagyunk Isten iránt, hogy gondviselő keze nekünk adta és ez ajándékot megtartotta a veszedelemnek óráján is, amikor nemrég élete legnagyobb kincséért, áldott lelkű hitveséért kellett remegnie. Fejezzük ki mindkettőjük iránt benső tiszteletünket és ajánljuk mindkettőjüket gondviselő oltalmába.

Történelmi dátumok

Minden századévnek első negyede táján belépünk a reformáció nagy emlékeinek csillagkörébe. Az idén volt négyszáz esztendeje, hogy a speyeri birodalmi gyűlésen elhangzott a korszakalkotó protestálás az ellen, hogy többség-határozattal lelkiismeret fölött uralkodni lehessen. Mindig akkor fordult meg a történelem, valahányszor egy nemzedéknek volt bátorsága Istennek adni igazat az emberekkel szemben. Ez a protestáció tulajdonképpen megismétlése annak, amit Péter apostolék tettek az üldöző hatalom előtt: Istennek kell inkább engedni és nem az embereknek. A speyeri birodalmi gyűlés emlékezetét a mai szomorú világhelyzet a németiség ünnepévé kicsinyítette, de jelentősége túllépi a nyelvek és ágazatok határait, mert annak az emléke, hogy az evangéliumi protestantizmus először jelent meg teljes öntudatában és teljes fegyverzetében az országok sorsát eldöntő fórumon.

Ugyancsak az idén volt négyszázéves évfordulója a marburgi colloquiumnak³ is. Ma már sok tekintetben másképen látjuk azt a történelmi helyzetet, amelyben a marburgi colloquium nagy vállalkozása megtört ezen az ultimátumon: *Ihr habt einen anderen Geist denn wir.*⁴ Ma megint tisztábban látja a szellemtörténet az evangélikus és református vallásos megújódást. Látjuk azt, hogy a különbségek idői korlátok voltak, az egység időfeletti szellemi valóság. Ma már nem áll szemben Luther és Kálvin úgy, mint két vetélytárs, vagy ellenfél, hanem úgy viszonylik egymáshoz, mint apa és fiú; Kálvin nem Lutherrel áll szemben, hanem Loyolával és Luther antipodusa⁵ nem Zwingli vagy Kálvin, hanem a római püspök. Még a dogmatikai tudomány is a lutherizmus és kálvinizmus közötti különbséget methodi-

³ kollokvium, beszélgetés, egyeztetés

⁴ Más lélek van bennetek mint bennünk – Luthernek tulajdonított mondat Zwinglivel szemben

⁵ ellenkező oldal

kainak és történetinek tartja, amely fölött egy új mozgalom, a reformátori irány kapcsolatot teremt az által, hogy a lényeges egyezéseket a lényegtelen különbségekre visszavezeti. Mindenesetre a marburgi colloquium nagy mementó nekünk arra, hogy a keresztyénség egyharmad részét kitevő protestantizmus belső egységét, az evangéliumi katholicitást teljesebben és határozottabban kiépülni segítsük.

Meg kell emlékeznünk az istenes vén emberről, *Károli Gáspárról*, a gönczi papról és kassavölgyi esperesről, aki egyszerű és alázatos lelkével olyan szolgálatot tett a magyar művelődéstörténetnek és a magyar evangéliumi egyháznak, mint kevesen a kard és a toll fejedelmei közül. Ő adta kezünkbe névtelen és tudós társaival a teljes magyar Szentírást, amely sok imádkozás, verejték és tusakodás árán, a Szentlélek Isten látható segédelmével Vizsolyban, 1590-ben megjelent. Nyelvészetileg itt-ott elavult, tudományos előfeltételei itt-ott megváltoztak, de csalhatatlan ösztöne, amellyel az Ige igazságát magyar nyelven elmondja, filológiai eredmények felett kimagasló exegétikai⁶ értéke határozottan az inspiráció titkát és csodáját mutatja. Ez az a könyv, amit a legtöbb magyar ember olvasott el, mióta magyar emberek olvasni tudnak; ez az a könyv, amelyet a legtöbb magyarnak kell olvasnia, amíg magyar emberek olvasni tudnak; az pedig, hogy ez a legtöbbet olvasott, legelterjedtebb magyar könyv éppen a Biblia, Istennek olyan ajándéka, amelyért Előtte kell leborulnunk és Neki adnunk tisztességet. A Károli-centennárium még belsőbbé és lelkesebbé tette a Brit és külföldi Bibliatársulat 125 éves évfordulójának emlékeztét. A háború után Magyarországon négy új bibliafordítás adta magyarok kezébe az újszövetséget s hallottuk az ünnepélyen, hogy a bibliafogyasztás arányszáma Magyarországon emelkedett a legmagasabbra. – A magyar akkor lesz bensőleg nagy nép, ha újra bibliás nép lesz!

A nagy dátumok élénk hozták Bethlen Gábornak, Erdély és Magyarország választott fejedelmének dicső alakját. Szemellátható volt, miképpen küzdött ez a dicsőségből és történelmi igazságokból szőtt alak korunk nyomasztó ködeivel, idolumokból⁷ és illúziókból összeverődő homályával. De nem a csillag a gyöngébb, ha egy felhőfolt el is tudja takarni a fényét. Nem Bethlen Gábornak van szüksége a mai nemzedékre: a mai és holnap magyarságnak van szüksége a Bethlen Gábor szellemére. Egyházkerületünk külön is meg fog emlékezni róla, ez a néhány sor bevezető volt a tárgysorozat következő pontjához.

Van azonban egy évforduló, amely legközelebről és különösképen minket érdekel. Az idén volt száz esztendeje annak, hogy egy nagy erdélyi tudós és politikus házában megszületett *Szász Károly*, a magyar szellemi életnek egyik büszkesége, a Dunamelléki Egyházkerületnek nagynevű püspöke. A XIX. századnak ő volt a legmunkásabb szelleme. Többet és többfélét senki sem dolgozott, mint ő. Ő volt a leghasznosabb szellem, mert rajta keresztül érkeztek e nemzet lelkébe az egyetemes irodalomtörténetnek szépségei és igazságai. A legnagyobb magyar papliterátorról a Kisfaludy Társaságban emlékeztem meg. Pásztori, püspöki és emberi nagyságát holnap Szász Károly-ünnepélyünk fogja méltatni. E pillanatban hódoljunk áldott emlékezte előtt Dániel próféta ígéretével: a bölcsek, akik sokakat igazságra vezetnek, fénylenek, mint a csillagok.

Személyesen nem vehettem részt azon a korszakalkotó ünnepen, amely a skót reformátusság két legnagyobb egyházának, a Church of Scotland-nak és az United Free Church-nek egységét mondta ki. A magyar református egyház küldöttségében egyházkerületünk részéről dr. Kováts J. István és dr. Benedek Zsolt vettek részt. Ennek a korszakalkotó ténynek azért kell örülnünk, mert hatalmas bizonyágtétel amellet, hogy az azonos szellemű egyházak egységesítése az evangéliumi katholicitás kiépítésének első lépése és nagy feltétele. Messzehangzó tanítás ez arról, hogy ne a differenciálódás

⁶ a Szentírás-magyarázat tudománya

⁷ bálványokból

egyoldalú útját járjuk, hanem keressük a nagy közösségeket és a nagy közösségekben a kollektív erőt. Krisztus anyaszentegyházának reá kell jönnie, hogy a heresis⁸ csak ott jog, ahol kötelesség, de az unio mindenütt kötelesség, ahol lehetőség.

A zsinat

Egyetemes egyházunk érdeklődését zsinatunk törvényalkotó munkája foglalja le. A tavaszi ülészakon megalkotta az egységes liturgiát, amely itt-ott megalkuvás árán jött ugyan létre, de azért nagy lépést jelent előre a magyar ref. egyház lelki egysége és tisztább hitvallási öntudata felé. A lelkészválasztási törvény is jókora haladást ígér. Általában zsinatunkon megnyugtató módon érvényesül az az alapelv, hogy egyházunkat saját reformátori örökségével és igazságaival minél teljesebben átítassuk. Az a meggyőződés, hogy a református ébredés csak akkor lesz hús és vér, élet és történelem, ha egyházunk szervezetét, intézményeit és életműködését tölti meg a kálvinizmus szellemével. Épen ezért még teljes mértékben fennáll ennek a nemzedéknek legnagyobb feladata, az egyház missziói munkájának olyan kiépítése, amely minden társadalmi tevékenységet magába vesz és minden egyleti munkát, mint primus ágens⁹, maga vezet. Akármelyik munkát nézem, amelyet most szabad egyesületek szervezesebb autonómia nélkül, csökkent felelősséggel, legjobb esetben félhivatalosan végeznek, elkezdve az egyházpolitikától az evangelizációig, a missziói munkától a sajtóig: mindeniket igazán jól, isteni tekintéllyel, egyéni véletlenektől függetlenül csak maga a történelmi egyház végezheti el; az az „egyesület”, melynek alapszabályai az örökkévalóságban készültek, emberi formát százados jogfejlődés során nyertek, amely közjogi kiváltságokhoz a történelem harcaiban jutott, s amely emberi alkatában is a Szent Léleknek kiváltképpen való instrumentuma.¹⁰ Az egyesületi keresztyénségnek csak ott van létjogosultsága, ahol egy megcsontosodott, adminisztratív orthodoxia fél a misszió alanyává válni; de ha az egyháznak van bátorsága vállalni minden szolgálatot, amelyre el van híva: az egyesületek akkor teszik a legnagyobb szolgálatot, ha az egyház élő organizmusába bekapcsolódnak. Bizony mondom néktek, hogy a magyar református egyház több mint az ORLE¹¹, több mint a Kálvin Szövetség, több, mint a Soli Deo Gloria és több mint a Hit és Szolgálat s mindezeknek csak akkor van értelme, ha az egyháznak öntudatos szervei vagy prolongációi.¹² Ma úgy áll a dolog, hogy az egyház kedvetlenül követi ezeknek kezdeményezéseit, pedig ezeknek kellene örömmel követniök az egyház kezdeményezéseit. Mert az egyházban benne van az az egyesületi tag, aki egyházi adóján kívül óriási egyesületi adóterhet hordoz; benne van az az egyesületi elnök, vagy főtitkár, aki az egyháztól elvont idejével szolgál szabad egyesületet; beletartozik az a nemes cél, amelyet az egyesület tűz maga elé s beletartozik az a Lélek, amelyik a munkában nyilvánul, ha nem is olyan tisztán, mint azt egyházban. Talán azok a nehéz idők, amelyek reánk következnek, megtanítanak arra, hogy egyetlen drága intézmény és isteni vállalkozás van, amelynek az állam, a társadalom, a hívek segítségére egyedül van igazi jogcíme, amely egyedül képes és kötelezett istenország építésének minden református szellemű munkáját elvégezni, s ez az egyház. Ez a gondolat speciálisan magyar szükségből eredt, mert ezen a földön az egyház egyfelől közjogi helyzeténél, másfelől kisebbségénél fogva a református életideálok zárt egységét és teljes munkaprogramját adhatja.

⁸ eretnecség

⁹ első, legfőbb cselekvő

¹⁰ eszköze

¹¹ Országos Református Lelkészegyesület

¹² kiterjesztései

Élet az egyházmegyékben

Az egyházmegyék a lelki élet haladására megnyugtató képet nyújtanak. Bár lassan hódít tért az új egyházi ideál a pásztori munkának magasabb felfogása és a lelki megújulás nagy gondolata, kétségtelen, hogy ezen a téren haladást kell látnunk. Még mindig sok a tennivaló s még mindig kell hangsúlyoznunk, hogy a pásztorok és presbyternek eszményi képe s gyakorlati realizálása terén sok a tennivaló. Semmi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a körülmény, hogy még mind a két tényező a másikban keresi a hibát s a másikat akarja megreformálni és nem önmagát. Ezer igazi pásztor és tizenkétezer presbyter többet jelent a magyar reformátusságnak, mint egy millió hold földbirtok és tízszeres, aranyra valorizált államsegély. Ezt a hadsereget pedig kiállíthatjuk akkor is, ha elnyomnak, üldöznek, koldússá tesznek és keresztre vernek; mennyivel inkább most, mikor még segítenek is benne?

A belső épülés mellett egyházkerületünk külső megépülése is megnyugtató képet mutat. Ezekben az időkben egyre-másra épülnek a templomok, egyházi épületek és iskolák. Ha csak azokról teszek is most említést, amelyeknek felszenteléséről az egyházmegyék jelentései, vagy hivatalom adatai értesítenek, meg kell említenem négy példaadó kis gyülekezetet, Vált, Dombóvárt, Mórágó és Szadát, amelyeknek templomait az idén szenteltük fel. Amott én, a három utóbbinál Kováts J. István főjegyző úr szolgált. Elismeréssel jelentem, hogy Dunavecse új polgáriiskolai épületét felépítette.

Iskolaügy

De keserű jelentés húzódik végig az egyházmegyék jelentéseiben, midőn iskoláink helyzetéről, a hívek és a lelkészek, tanítók anyagi helyzetéről beszélnek.

Elvileg igazat adok a kormánynak abban, hogy az elnéptelenedő gyülekezetek iskoláitól meg akarja vonni az államsegélyt. De itt minden a végrehajtás módjától függ. Először is nem igazság az, hogy az apák ették meg az egrest és a fiak foga vássék el tőle. Ahol a népszaporaság terén kedvező fordulat állott elé, vagy ígérkezik, az iskolát semmi körülmények között sem volna szabad elorvasztani. Ahol elnéptelenedett felekezeti iskola van, de a község adójának tetemes részét reformátusok fizetik, történelem ellen való vétek s egyben igazságtalanság községi iskolákat teremteni s azokba olvasztani be négyszázéves elemi iskolákat. Ezeket az iskolákat a kultuszminiszter úrnak dédelgetni és kirakatba kellene tennie, mert ezek az igazi biznyságok a magyar kultúrfölény mellett. Semmi nehézsége sincs annak, hogy a községi iskolák növendékeit ilyen iskolákba tereljék; a tanterv, az állami, a vallásos nevelés zavartalansága biztosítva van s az a nép, amely ezeket az iskolákat a legsötétebb századokban fenntartotta, megérdemel egy kis türelmet és várakozást. Kétkedem abban, hogy e módszerrel tetemesebb megtakarításhoz lehetne jutni. Az elnéptelenedett református iskolának megmarad üres épülete – s egészen bizonyos, hogy a megduzzadó iskolának nemsokára építési államsegély kell; az is bizonyos, hogy a vándorbotra jutott református rektor helyett nemsokára új tanerőt kérnek a kényeztetett iskolába, természetesen a felekezeti arányszám alapján. Legutolsó esetben pedig fennáll az az igényünk, hogy a kormány a beszüntetendő államsegélyt biztosítsa nekünk, népes és gyarapodó gyülekezetünkben létesítendő új református iskolák számára.

Iskolaügyünknek egy másik fájó kérdése szintén megoldásra vár. A mostani joggyakorlat szerint a felekezeti iskolák fenntartósági járulékát egyoldalúan a közigazgatási hatóságok állapítják meg, sokszor az egyház megkérdezése nélkül. Aki ismeri a magyar vidéki közeletet, tudja, hogy ez sokhelyt a kormány intenciója ellenére a hatalmas szóval kivetett és kényszerrel behajtott kultúrsarc ismérveit ölti fel. Igaz, hogy a kormány esetenként kész méltányosan ítélni meg a helyzetet. De ez a méltányosság a politikai érdekeltség vagy befolyás mértéke szerint nő vagy száll az igazság vonala fölé vagy alá;

továbbá a miniszter egyik érdekelt fél, aki ez ügyben a legfőbb bíró. Ez az összes közegek anyagi tökéletessége mellett is jobbizonytalanságot teremt vagy legalább is a bizalmatlanságot szubjektív okokkal és látszatokkal táplálja. Magának a kormánynak is érdeke, hogy az egyház meghallgattassék s vitás esetekben független bíróság döntsön a kérdés fölött. Az állami mindenhatóság igen kényelmes kormányzati eszköz, de kétélű fegyver, s ezért a kormánynak is érdeke, hogy a közigazgatási bíróság e téren is illetékességet nyerjen.

Anyagi kérdések

Mindnyájan érezzük, milyen súlyos gazdasági krízis nehezedett reánk. Nekem különösen is feltűnt, hogy öthónapi távollétem alatt gazdasági és közéleti viszonyaink mennyire megromlottak. Tudom, hogy ez a helyzet nem új tényező következtében állott elő, hanem az általános világpanasz mélypontja és a háborúnak egyenes következménye, utolsó nagy próbánk a reconvalescenciában¹³. Nincs is okunk pesszimistának lennünk; épen kálvinista embereknek predestinációs hittel kell e nehézségek szemébe néznünk. Vállalnunk kell a legnagyobb önmegtadást és segítségére kell sietnünk e kormánynak takarékosági programja keresztülvitelében, magunk érdekeinek hátratétele árán is. Mindenekelőtt azt kell megtennünk, hogy új alkotások helyett a meglévők konzerválására fordítsuk minden erőnket. Homokra és remélt államsegélyre épített alkotások terén egy kis önmegtadást kérek. Felelem tiltakozó szavam az ellen, hogy az államsegély bármily kevés része szabad egyesületek s egyetemes szempontból nem indokolt egyéni kezdeményezések tropikus felnövelésére fordíttassék, rendesen helyi politikai tényezők egyéni befolyásának erőltetésére. Jaj nekünk, ha minden képviselő és minden pártelnök politikai szempontokból fog helyi vállalkozásokat kierőszakolni s ezzel az egyház építésének egyenletessége és rendszeressége megbénul. Ma az állami támogatás minden fillérje a történelmi intézmények fenntartására kell s ne kezdjünk addig új intézményeket, míg százados intézményeink a csőd előtt állanak. Kerületi, közigazgatási államsegélyünk, teológiánk, tanítóképezdeink, középfokú iskoláink s a gyülekezetek adósegélye az első legfontosabb dolog, minden csak azután jöhet. De épen ezért különös aggodalommal és szomorúsággal fogadom azt a hírt, hogy államsegélyeink a következő évben nem emelkednek, hanem leszállanak. Én semmi esetre sem itt kezdeném a takarékoságot. Nem azért, mert egyházi ember vagyok s minden bagoly a maga fiát szereti, hanem higgadt politikai okokból, a kormányzat érdekében. Először is nem tartom igazságosnak az egyik fiú kenyereén takarékoskodni, mikor a másik gyermek kaláccsal jól lakott. Másodszor nem okos dolog 5%-ért, azaz néhány százezer pengőért az egyházi autonómia széles mezején nyugtalanságot okozni és új, nagy surlódási felületeket szerezni, mikor egészen csekély erőfeszítéssel ezt a nagy területet meg lehetne nyugtatni. E terület nyugalma azért is fontos, mert a reánk váró nehéz és izgatott napokban sehonnan nem lehet olajat várni, csak az okos szűzek lámpásaiból: az egyháztól. Gondoljunk arra, hogy most megint, mint a háborúban, a nép erkölcsi ereje, idegeinek nyugodtsága és komoly bizodalma a legfőbb érték s ennek a megtartására kell minden erőnket fordítanunk. Én remélem azt, hogy e meggondolás megkímélne minket attól a keserűségtől, amit államsegélyeink leszállítása okozna.

E tárgynál kell rámutatnom a kerület gazdasági ügyeire is s a mi saját belső gazdasági válságunkat az atyák szívére kötnöm. Egyházkerültünk költségvetése tetemes deficittel zárul. Összehasonlítva a mai helyzetet az 1914-ikivel, meg kell állapítanunk, hogy kerületünk vagyona az utóbbi 15 év alatt nemcsak hogy nem fogyott, hanem gyarapodott. Meg kell állapítanunk, hogy birtokaink jövedelme szépen

¹³ itt: felépülés, lábadozás

emelkedett, a közpénztárnál szinte többszörösére. De az ébredő református egyházi élet szükségleteket teremtett s a továbbfejlődés új szellemi erőik alkalmazását tette szükségessé s ez azt eredményezte, hogy a személyi kiadásoknál, a közpénztárnál is – hol csak a püspök javadalma kevesebb, főképen a szilashalmi földbirtok megnyerése következtében, – tetemes új igény lépett fel, főképen pedig a teológia számlájánál, ahol a tanárok létszámának emelése és fizetésének korszerű rendezése vetett reánk új, nagy terhet. Ezzel szemben áll az a tény, hogy a közpénztárnál az 1914. évi 74.000 pengő államsegély mellett csak 46.000 jár ma, a teológiánál pedig ugyane címen kerek 50.000 pengővel kapunk kevesebbet ma, mint akkor. Ez az 50.000 pengő az, ami költségvetésünkben hiányzik s amelyet elő kell teremtenünk, különben összeroskadunk. Le kell tehát a kerületnek arról mondania, hogy tisztán a maga tőkéiből lássa el az egyházközségek két legfontosabb szükségletét: a központi adminisztrációt és főképen a papképzés vitális és mindent megelőző érdekét. Eddig a nagy gyűjtők: a Török Pálok és Darányi Ignácok jóvoltából ezt megtehetette, de mikor erre nincs mód, természetesen áthárul a teher egy része, hitem szerint igen rövid időre, az egyházközségek útján, az élő gazdasági forrásra: a gyülekezeti tagok áldozatkészségére. Tudom, hogy ez nagyon nehéz időben jön, tudom azt is, hogy nem kicsiny a teher, ami ezzel jár, de ezidőszert nem tudok más megoldást a teológia átmeneti konszolidálására, mint ezt.

Egyházpolitikai kérdések

Egyházpolitikai téren az utóbbi időben a hangulat szokatlanul ideges volt. Ez hozzájárult ahhoz, hogy a tiszta elvi álláspont elmosódjék, s az egyedül helyes, történelmileg adott felfogás felelős és közjogilag szabályos érvényesítése helyett a napisajtó porpatvarává váljék közéletünknek ez a legfontosabb és legkényesebb kérdése. A vita egészen helytelen tételek körül forgott s a kérdések így állítottak fel: A protestánsok hazafiságától elvárjuk, hogy minden áldozatot elhordozzanak és minden sérelmet eltűrjenek propter bonum pacis¹⁴. Még az a tétel is járta, hogy a református egyháznak kétféle egymással szembenálló egyházpolitikája van: egy agresszív és egy megalkuvó s kísérletek tettek arranézve, hogy ez a két irány szabadon mérkőzve, egyik megszeresse magának a református közvéleményt. Legyen szabad a helyes orientáció kiinduló pontjából megjelölnöm a konventi elnöki tanácsnak 1929 október 26-án hozott egyhangú határozatát. Ebben kifejezésre jutott egyrészt az, hogy csak egy magyar református egyházpolitika van, az, amelyik egyenes folytatása a 16–17. század nagy szabadságküzdelmeinek, a reformkor tiszta és magas eszmei felfogásának, a Ferenc József-éra nemzeti és pozitív szabadelvűségének s jelenben a református egyház közjogi és erkölcsi birtokállományának biztosítására az egyház nagy missziójának akadálytalan érvényesülésére törekszik. Tévednek tehát azok, akik meghasonlást tételnek fel, vagy akarnak szítani a református egyház különböző tényezői között, mert a módszertani különbségeknek látszata nem jelenti a lényegben való eltérést. De épen ez a lényegben való egyezés fogja magával hozni a módszer egységét is, amire nézve meg van a konventi elnöki tanács határozata óta minden reményem. Továbbá azt is meg kell mondanom, hogy mi, protestáns magyarok, nemcsak a magunk számára csinálunk egyházpolitikát, hanem a nemzet számára, azaz olyan egyházpolitikát akarunk csinálni, amely minden egyház igaz érdekét a másik sérelme nélkül a nemzet főjavanak parancsoló elve alapján kívánja szolgálni. Tehát azt várjuk és azt akarjuk, hogy ezt minden jó magyar hazafi, bármely felekezethez tartozzék, magáévá tegye és annak követése által a jog, törvény és igazság nagy ügyét szolgálja. Alaptörvényeink erre vonatkozóan döntően határoztak, csak e törvények becsületes és hű végrehajtásáról van szó: az egyenlőség és viszonyosság érvényesüléséről, a jogok és köteleességek egész

¹⁴ a békeesség kedvéért

mezején. Épen azért ellene vagyunk minden olyan törekvésnek – akár öntudatos, akár öntudatlan, – amely egyik egyháznak akár hagyományok, akár a numerikus többség, vagy hatalmi aspirációk alapján államegyházzá való átfejlését célozza. Nem is elsősorban a magunk, hanem a nemzet szempontjából. Mi ígyis-úgyis kisebbségi egyház vagyunk, s a kálvinizmus meg tud élni Olasz-, Francia- vagy akár Spanyolországban is. Hanem azért, mert nemzetünknek századok során megszerzett erkölcsi javait: lelki épségét és belső szabadságát féltjük attól, hogy bármely egyház benne államegyházzá váljék. Az államegyház típusában mi féltjük az államot az egyháztól, s az egyházat az államtól. Épen ezért aggasztó jelenségnek tartunk minden olyan tünetet, midőn az állam anyagi erői törvényhozási közbevetetés nélkül, észrevétlenül átömlenek az egyház csatornáiba; midőn állami funkciókat minden felelős és tételes intézkedés nélkül egyházi szervezetek, intézmények végeznek el; midőn az autonóm élet terén egyházi szempontok és felekezeti érdekek érvényesülnek; midőn az állam szuverénitása elméletben vagy gyakorlatban kénytelen meghajolni egy külön politikai szuverénitási heteronómiaja előtt. Rá kell mutatnunk arra is, hogy a számarány elve jogbiztosíték akkor, ha a természetesen védekező kisebbség alkalmazza minimális igényeinek biztosítására, de numerus clausus akkor, ha a többség alkalmazza a kisebbségi *egyedek* ellen. Követeljük az egyház és állam elvi megkülönböztetését, hogy a gyakorlati segítség és cooperatio egyenlő elvek alapján zavartalanul keresztülvihető legyen. E kérdésekben a magyar protestáns egyházpolitika sohasem alkudhatik meg és sohasem lanyhulhat meg, mert a jog és igazság drágább, mint a béke, a nyugalom és a kényelem. De viszont nekünk tudnunk kell, hogy ilyen egyházpolitikát csak akkor tudunk érvényesíteni, ha egyházunk belső életképessége, spirituális ereje és morális súlya a lehető legnagyobb. Az egyházpolitikának háttérje és hadtápjája az evangelizáció és a lelki ébredés. Legjobb egyházpolitikát az csinál, aki lelkeket hódít és Krisztus számára ejti foglyul az egyeseket, mert ez által az emberi jognak és emberi igazságnak a Szent Lélekből származó hatékonyságot biztosít. Még egyebet is elér ezzel. Eléri azt, hogy harcaiban kíméletes lesz, hogy erősebb legyen; sértéssel nem rontja igazsága erejét; provokációval nem keresztezi saját védekező stratégiáját, mindenekfelett pedig betölti a szeretet királyi parancsát s békességre igyekeztével szegény hazánk súlyos helyzetén könnyebbíteni segít. Újólág hangsúlyozom, hogy az ilyen egyházpolitika elsősorban az állam érdeke. Nem jó az, ha minden állás betöltésénél megbirkózik egymással az egyházfőknek a befolyása; szomorú, ha évente több száz levél panasolja nekem, hogy írójuk azért nem kapta meg ezt vagy azt az állást, mert református, még szomorúbb, ha ugyanannyi vagy még több hasonló panaszú levelet kapnak a katolikus, vagy evangélikus püspök urak. Nagy-Magyarország belepusztult a nemzetiségi kérdésbe; csonka-Magyarország belepusztul abba, ha az egyházak spirituális nemzetiségek lesznek. Épen azért állapítsuk meg, hogy minden nemzetiségi politika kulcsa elsősorban a kormány, másodsorban a majoritás¹⁵ kezében van. A kisebbség rendesen olyan, minővé ez a másik kettő teszi.

Amerikai utam

Jelentésem végén legyen szabad néhány szóval beszámolnom amerikai utamról. Ennek az útnak jórésze az én egyéni vállalkozásom volt, abból következett, hogy magamat az ige misszionáriusának tekintem korom minden magyarjai között. De volt egy hivatalos része: képviseltem egyházamat Dr. Antal Géza püspök és Dr. Kováts J. István főjegyző urakkal a Presbyteri Világszövetség bostoni nagygyűlésén. E minőségünkben kaptuk hárman az egyetemes konventtől azt a külön megbízást is, hogy tegyük tanulmány tárgyává az amerikai egyházi helyzetet s a különböző magyar református denominációk

¹⁵ többség

között levő meg hasonlások okait tárjuk fel. Erről a speciális feladatról a konventnek tartozunk közös jelentéssel, tehát itt nem terjeszkedhetem ki rá; mindez azonban nem akadályoz abban, hogy amerikai utam főbb benyomásairól, ottani missziói munkám általános vezérelveiről a főtiszteletű közgyűlésnek be ne számoljak.

Amerikai utam alatt megfordultam körülbelül ötven gyülekezetben. Ezek közül négy a független egyházhoz, kettő a kanadai régi presbyterianus egyházhoz, hat az amerikai presbyteri egyházakhoz tartozott, egy egészen különálló volt, a többi a Ref. Church-be tagozódott, akár a magyar, akár az amerikai egyházmegyék útján. Ebben az 50 gyülekezetben 46 istentiszteleten szolgáltam prédikációval, 16 esetben végeztem agendális¹⁶ funkciót, tartottam 47 adhortációt, 15 előadást és 9 konferenciális beszédet; 10–12-öt angol nyelven, a többit magyarul. A legtöbb helyen meglátogattam a nyári, vagy a vasárnapi iskolát, részt vettem a nőegylet, az ifjúság, vagy valami missziói szerv közgyűlésén. Amerikai szokás szerint istentisztelet, vagy összejövetel után az összes jelenlevőket bemutatták s azokkal mind kezet szorítottam. Ez a munka területileg Északamerikának csak igen kis részébe szorítkozott, de a bejárt terület mégis jóval nagyobb, mint a német birodalom, vagy a volt osztrák-magyar monarchia területe. Az egyes gyülekezetek mindenütt nagy szeretettel és meg nem köszönhető szívességgel fogadtak; az érdekelt egyházi közületek közül hivatalosan is kitüntető megbecsüléssel a Reformed Church of U. S. fogadott, melynek feje: Dr. Schaeffer Károly egyházi elnök úr több gyülekezet meglátogatásában velem együtt vett részt és velem együtt szolgált; ennek az egyháznak tulajdona a lancasteri Franklin-Marshall főiskola, mely a tőle telhető legmagasabb kitüntetéssel, az LL. D. fokozattal is megajándékozott s olyan megbecsülésben részesített, aminő magyar református embernek ez egyház részéről még sohasem járt ki. Óhajtanám, hogy a Dunamelléki egyházkerület, melyre az én igénytelen személyemen keresztül ez a rokonszenv maradék nélkül visszahárul, a Reformed Church in U. S. elnökének: Schaeffer Károly úrnak, továbbá a lancasteri főiskola elnökének: Dr. Richards professzor úrnak és a rektorának: Dr. Apple professzor úrnak, valamint a daytoni theol. főiskola igazgatójának Dr. Leich professzor úrnak köszönetét és rokonérzését jegyzőkönyvi határozatban is fejezze ki.

Meg kell állapítanom azt, hogy az amerikai egyházi munka méreteinél és nehézségeinél fogva egyike a legfontosabbaknak a diaspora-magyarság és a magyar kálvinizmus életében. Az a 101 gyülekezet, ugyanannyi lelkész és nyári iskola, ezernél több presbyter, a Lelkészegyesület és munkája, a Református Szövetség, a ligonieri árvaház olyan szellemi és fizikai munkát jelent és olyan gazdasági erőt fordít istenországára és a magyar református ügy céljaira, ami idehaza tiszteletet és elismerést érdemel. Maga a Reformed Church eddig már körülbelül félmillió dollárt, évenként 40–50.000 dollárt fordított és fordít az amerikai magyar reformátusok hitének s ebből kifolyóan magyarságának megtartására. Ennek az áldozatnak is be kell látnunk nemességét, nagyságát és önzetlenségét; mert azt az ügyis bekövetkező célt, hogy az amerikai magyarság az ottani óriási nemzeti kultúrában felszívódjék, e segítség nélkül hamarabb el lehetne érni. Minden áldozat tehát, melyet a Reformed Church hoz, önzetlen azért, mert Isten-országát és a magyar ügyet szolgálja saját politikai és nemzeti haszna ellenére, illetve annak eltolásával. Meg kell állapítanom azt is, hogy a munka kemény és tragikusan komoly. A bevándorlási kvótának háború utáni megszorítása egészen új helyzetet teremtett az ottani magyarság számára. Új erővel nem frissülhet fel, haza nem jön, mert az életszínvonal rettentő különbsége miatt ottani jólétét az itteni helyzettel nem cseréli fel. Ennélfogva idő kérdése, hogy a 120 milliós egynyelvű nemzet hihetetlen ereje felszívja és áthasonítsa a magyar vért. Tehát az ottani

¹⁶ liturgiai

magyarság sorsa meg van pecsételve, csak az a kérdés, melyik gyülekezet meddig állja? Lelkészeink egy olvadó jégtáblán próbálnak virágos kertet ültetni és házat építeni; ez adja munkájuk tragikus komolyságát. Nehézzé teszi a munkát az, hogy az egyházat semmi más erő sem tartja össze, mint a lelkipásztori munka személyes vonzóereje. Ez azt jelenti, hogy a lelkésznek és családjának mindennapi idegfeszítő szolgálatára van szükség, hogy a gyülekezet szét ne hulljon. Ez a veszedelem pedig állandóan fenyeget. Nemcsak az erős szociális és gazdasági hullámverés miatt – hiszen egy gyár elköltözése 1–200.000 ember elvándorlását vonja maga után; egy-egy nagy városban utcarészek, sőt negyedek meghalnak, vagy elköltöznek, például a szénkrízis egész járásokat ítél halálra s így kimosódik a templom mellől a gyülekezet; hanem azért is, mert a lelkész saját személyes munkáját nagy kísértések fenyegetik s a centrifugális erőt a különböző versenyegyházak vonzása fokozza. A száz református lelkész nagyobb területen van szétszórva, mint Európa; minden órálló rettentő árvaságban él; nincs egységbe fogó felsőség; felülről adott program és parancs, fegyelem vagy védelem. Bár az ottani lelkészek fizetése – átszámítva – magasabb, mint az itteni, azért a lelkész s a hivatalnok életszínvonala alig éri el egy közepes gyári munkását. A pásztorok gyorsan változnak, a gyülekezetnek nincs kialakult hagyománya, történelmi egyénisége mindig minden lehet, jó is, rossz is egyaránt. Legnehezebb feladata az amerikai református egyháznak a második nemzedék megtartása. A nyári iskolákban kell megtanítani a gyermekeket magyarul, írni, olvasni és beszélni; ott tanítják a hazai történelmet és hazai földrajzot, itt érintkezik a lelke az óhaza költészetével, szellemével. Ha itt valamelyik gyermekre nézve elvész a csata, soha többé nem lehet neki prédikálni, nem vehet részt az istentiszteleten, s idegenül, elvarázsolva érzi magát a fogyó hazai emlékek anachronizmusában. Az első és második nemzedék között rettentő űr tátong s a lelkipásztor élete volna az az égő híd, amely e nagy közbevettetésen átsegít. Mennyi ég el hiába; mennyi növeli a távolságot, ahelyett, hogy csökkentené! A lelkipásztorok között is nagy szakadékok vannak. Az itthon képzett első generációbeli emberek egészen más lelki alkatúak, mint az ottkünn képzett második generációbeliek. Nem annyira az elméleti képzettség különbségét értem ez alatt, hanem azt, hogy a második generáció lelkészei másképp viszonyulnak az ottani helyzethez, mint az itteniek, bár mindnyájan egyképen jó magyarok. A hazai lelkipásztori módszer nem elegendő odakinn, vagy legfennebb csak az első nemzedék között; a második generációt csak amerikai módszerrel lehet pásztorolni. Ezért nagy szükség van arra, hogy künn végzett lelkészek hazajöjjenek a történelmi Magyarország szellemében megfürödni; az itt végzettek pedig minél előbb tanuljanak meg tökéletesen angolul és sajátítsák el az amerikai praxisból azt is, ami jó. E téren ismét a Reformed Church az, amely helyes utakon jár: nagy költséggel lancasteri főiskolájában magyar rendes tanárt és magyar ifjakat is befogadó internátust tart fenn, hogy az amerikai magyarságnak magyarul tudó és érző intelligenciája és lelkipásztori succrescentiája¹⁷ legyen. Szüntelenül hangsúlyoztam az ottani magyarságnak nagy történelmi hivatását: életükben, személyükben ismertté, rokonszenvenné kell tenniük a világ leghatalmasabb és legfelelősebb népe előtt a magyart, amely azért bukott el Trianonnál, mert nem ismerték, vagy félreismerték sorsdöntő népek és egyéniségek. Ennek a jegyében folyt le egész utam, amelynek végső pontja lancasteri doktorrá avattatásom volt. Hétszáz főiskolai hallgató és egy régi, nagy tekintélyű főiskola barátai előtt ez az ünnepély a magyar névnek és a magyar igazságnak ünnepévé szélesült. Azzal a benyomással jöttem el, hogy ha az ottani magyarság hiven betölti hivatását, a beolvadást még félszázadig meg lehet akadályozni. Ez alatt sokminden történhetik s ha nem történnék is, akkor is a beolvadó magyarsággal

¹⁷ itt: utánpótlás

az Egyesült Államok lelkébe felszívódnék a magyar géniusz megbecsülésének és a magyar igazság ismeretének tudata. Minden felszívódó magyar vércsöppnek egy amerikainak rokonszenve és megértése legyen az ára, amelyet a magyar ügy és a magyar sors iránt érez.

Kedves kötelességemnek ismerem, hogy hálás köszönetemet fejezzem ki Dr. Kováts J. István egyházkerületi főjegyzőnek és Dr. Hetessy Kálmán egyházkerületi aljegyzőnek azért az odaadó és fáradtságos munkáért, amellyel távollétem alatt helyettesítettek. Dr. Hetessy Kálmán június 1.-től augusztus közepéig, Dr. Kováts J. István augusztus közepétől október 25.-ig hordozta a püspöki hivatal adminisztratív munkavezetésének terheit. Elnöki teendőimet Kiss Zsigmond esperes úr látta el. Mindeme hathatós és szakértő szolgálat mellett is fokozottabb felelősség hárult főgondnok úr Őexcellenciájára és fokozottabb munka az egyházkerület tisztviselőire, elsősorban Dr. Nagy Sándor püspöki titkárra. Kérem, fogadják hálás köszönetemet.

Egyéb, kisebb szolgálataim során megemlítem, hogy voltam Pécsen, a negyedik baranyai gyermekeket megkeresztelni; Nagykőrösön, Göde Lajos kedves benső munkatársamat, volt püspöki másodlelkészt beiktatni új lelkesi állásába, Sopronban, Debrecenben, Hajdúszoboszlón a Magyar Prot. Irodalmi Társaság estélyein előadást tartani.

Most pedig férfias elszántsággal és bízó reménységgel fogjunk kezét mi is, e nemzedék magyarjai, hogy nagy szolgálatunkat valahogy elvégezzük.

IX. PÜSPÖKI JELENTÉS

1930. november 22.

Ravasz László és Horthy Miklós kormányzó találkozója a kelenföldi református templom felszentelése alkalmával – „...november 16-án a kelenföldi új templom felszentelését végeztem el.”

Nagyméltóságú Gróf, Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Nagy alkalmak

Hadd kezdjem püspöki jelentésemet mindenekelőtt azokkal a nagy emlékekkel, amelyeket az 1930-ik esztendő hajója hozott. Ezek között első helyen áll a Főméltóságú Kormányzó Úr országlásának tizedik évfordulója. Elnöktársam Ő Excellenciájának lendületes megemlékezése kapcsán egyházkerületünk hódolatát az ő magas személye iránt méltóképpen kifejezte.

A másik nagy emlék az egyetemes protestantizmus egészét érdekli, s mint az egésznek egyik részét érdekel minket. Az idén volt négyszáz esztendeje az ágostai hitvallás ünnepélyes felolvasásának. Ez volt a protestantizmus első hitvallása, Melancthon Fülöp műve. Célja az, hogy a katolicizmus és a protestantizmus közötti különbségét a lehető legkisebbre szorítsa, ugyanakkor pedig a reformáció balszárnyával Zwingliékkel és a sákramentáriusokkal szemben minél élesebben állást foglaljon. Nem csak teológiai munka, hanem nagyfontosságú politikai és diplomáciai mestermű is. Nem csoda, ha bizonyos változtatásokat és magyarázatokat megtűrt, úgy hogy a református irányzathoz közeledő formáját, az ú. n. Variata-t maga Kálvin is aláírta. Bár a legfontosabb lutheránus confessio¹, s ma már mondhatjuk hogy a leglutheránusabb confessio is, mégis mint az evangéliomi keresztyénségnek első egyetemes bizonyágtétele a mi szellemi életünkben is érezteti a maga történelmi hatását, mint ahogy a folyó magával viszi annak a talajnak ízét és színét, melyen forrása áthaladt.

Harmadik nagy alkalom az volt, hogy a külsősomogyi egyházmegye az idén ünnepelte Dunamellékhez való tartozásának 300-ik évfordulóját. Külsősomogy ma éppen olyan dunamelléki már, mint akár Baranya, pedig Baranya előbb volt, mint Dunamellék. Éppen ezért drága alkalom volt ez az évforduló egész egyházkerületünknek arra, hogy a maga történelmi egységének és lelki közösségének, alapvető tényét még egyszer átélje és jelentésével újra meggazdagodjék.

Személyi ügyek

Az elmúlt év folyamán új emberek állottak Isten országa építésébe egy-egy olyan őrhelyen, amelynek fontossága közelről érdekel minket. Hadd említsem ezek között első helyen a Tiszántúli Egyházkerület új főgondnokának, gróf *Degenfeld-Schomburg Pál* úrnak a nevét. Kiváló ősök kötelező példáját, csendes és szívós egyéniségének minden rokonszenves vonását és tehetségét állítja oda e nagy szolgálatra. Beiktatási ünnepén egyházkerületünk illusztris küldöttséggel vett részt, de méltó dolog, hogy jegyzőkönyvében is üdvözlje az új vezért. A kis Dunáninnyi evangélikus egyházkerület a *Lándori Kéler Zoltán* elhunytával megüresedett felügyelői székbe *Sztranyavszky Sándor* belügyminiszteri államtitkár urat választotta meg és hivatalába be is iktatta 1930. október 16-án, mindnyájunk őszinte áldáskívánásai között. Reménységgel és rokonszennvel köszöntjük fontos szolgálatában az új felügyelőt, akinek akarata acél, de érzése forró, mint az olvadt balzsam. – Egyházkerületünk vezérkarába két új név jegyeztetett be. Ez a két név csak abban a hivatalos minőségben új, melyben most róluk szó esik; munkában, szolgálatban régi ismerősök. Az egyik dr. *Imre Sándor* egyetemi tanár, akit a kerület majdnem egyhangú bizalma a világi tanácsbírói székbe ültetett; a másik *Muraközy Gyula* kecskeméti lelkész, aki ugyancsak egyhangú bizalommal lelkészi aljegyzővé hivatott el. Legyen áldott bejövételük!

Az idő múlása határvövek elé állít és alkalmat ad arra, hogy barátainkról megemlékezzünk. Így em-

¹ hitvallás

lékezünk meg dr. *Révész Kálmán* tiszáninneri püspök úrról 70-ik életévének határvövényél. Bár testben még mindig próbáltatik, de bölcs és gazdag lelke változatlan fényvel sugárzik. Kívánjunk neki szép és boldog öregséget és biztosítjuk mindnyájunk legmélyebb tisztelete és szeretete felől. Nagykőrös meleg szívvel ünnepelte lelkipásztorának 25 éves szolgálatát, a somogyi és a solti egyházmegye pedig hálával és szeretettel köszöntötte esperesét *Vincze Eleket* és *Kerecsényi Zoltánt* esperesi szolgálatuk tíz éves határvövényél. Jókívánságukhoz csatoljuk az egyházkerület köszöntését és áldáskívánásait.

Meg kell emlékeznem néhány kitüntetésről, amely egyházkerületünkhöz közelálló férfiakat ért, s a mi örömeinket és Isten előtt való dicsekedésünket öregbítette. *Szabó Aladár* budapesti lelkész áldott szolgálatának jelentős határvövényél az ébredő magyar református egyházi élet figyelmének és örvendező érzéseinek ünnepeltje lón. Kívülről jövő fényt vetett ez ünneplésre az, hogy a Kormányzó Úr a kormányfőtanácsosi méltóságot adományozta az ünneplottnak. – Dr. *Sebestyén Jenő* teológiai igazgatót az a kitüntetés érte, hogy az amsterdami egyetem, félszázados jubileuma alkalmával, kevés és kiváló férfiak között, tiszteletbeli doktorává kreaálta. A németalföldi szigorú református egyház, s a mögötte álló teológiai és szellemi irányzat, mint a folyton tartó reformációnak egyik lüktető és erős bizonyossága, nem találhatott Magyarországon olyan embert, aki ezt a díszet jobban megérdemelte volna, mint *Sebestyén Jenő*, a kálvinista ébredés előharcosa. Kedves alkalom benső rokonszenvünk nyilvánítására az a körülmény, hogy *Petri Pál* tanácsbíránk, közoktatásügyi államtitkár, azért a nagy munkáért, amelyet az ország kulturális újjászervezésében minisztere oldalán végzett, a legmagasabb tisztviselői kitüntetésben részesült: a kormányzó úr a II. fizetési osztály jellegét adományozta neki. Őt olyan szálak fűzik a Dunamelléki Egyházkerülethez, amelyeket a halál sem szakíthat el, mert a lelki szülőföldnek a szálai ezek. Még ezeknél is erősebb szál azonban az alkotó férfinak az a kapcsolata, amely hozzánk köti. Egész egyházkerületünk érzi ezt az örömet és egész egyházkerületünk nevében kívánom további szolgálataira Istennek áldását. Gróf Teleki Tibor neve a következő név, mellyel ezt a fénylő sorozatot méltón bezárom. A magyar érdemkereszt I. osztálya ékesíti az ő hű, lelkes kebelét, amelyben örökletes hely jutott a magyar református egyház minden nemes eszméi és igaz ügye számára, cserében azért, hogy őt és nemzetségét ez az egyház mindig szívében hordozta.

Halottak

November 4-én temettük el az Akadémia csarnokából *Szabolcska Mihályt*. *Tompa Mihály*, *Szász Károly*, *Baksay Sándor* mellett a negyedik református pap, aki mint költő, egy ország tiszteletét és háláját bírja. Irodalomtörténeti helyét és értékét a szaktudósok, még inkább millió magyar olvasója, leginkább a jövődő állapítja meg. Mi elmondhatjuk azt, hogy a református papi palástnak kevés ember szerzett akkora becsületet, mint ő. Mint költő és pap nem volt szellemi amphibium². Ugyanaz a lélek beszélt belőle a szószéken, amelyik a lantot pengetve énekelt, ugyanaz az ember volt a közéletben, aki otthon, a családjában. Ez a lélek magyar volt, tiszta volt, hű volt és hívő volt. Élete, a maga egészében, bizonyosságtétel az evangéliom igazsága és a magyar református papi élet történelmi hivatása mellett. Életpatakja a mi egyházkerületünkből indult el és itt tűnt a föld alá, mint a CXXVI. zsolttár búvó patakja, jelezvén azt az ígéretet is: akik könnyhullatással vetnek, vigadozással aratnak majd. A magyar református tanügynek nagy vesztesége *Dóczi Imre* tiszántúli középiskolai felügyelőnek elhunyna. Kőrösi tanár volt valaha s így is számot tartottunk rá, de egyénisége és hatása nagyobb volt, hogy sem egy kerület határa közé lehetne szorítani. Szakismeret, puritán erkölcs, rendtartó erély adták értékes vonásait és alapozták

² kételtű

páratlan tekintélyét. Tudott parancsolni, mert példát adott s példát adni, mert egész lényét szolgálatra adta. Áldott emléke!

Egyházkerületünk elveszítette dr. *Tury Zoltán* közigazgatási bírót, világi aljegyzőt. A szóval, pontos munka embere volt, aki arra bízta magát, hogy műve dicsérje őt és ne ő a művét. Derült, kedves egyénisége, sok-sok ideálmusa, hűsége és szerénysége a vele való érintkezést feledhetetlenné tette. Azok közé tartozott, akiknek igazi értékét hiánya mutatja meg. Emlékezetét kegyelettel áldjuk. Tanácsbírói karunkból két kedves arc hiányzik örökre, az egyik *Keresztési Samu*, Budapest-zuglói lelkész, aki hirtelen öregségének hatyúénekét tavaly decemberben sírta el és májusban örökre elnémult. Hisszük, hogy odafenn zeng már az ajakán a szemtől-szembe látás új éneke. A másik *Szabó Károly* nagyharsányi lelkész, akinek elméjét Isten kikutathatatlan végzése fátyollal takarta el és elköltözése váratlan zuhanás volt sötét mélységek felé. Hisszük, hogy ott is fel fogta az örök szeretet. Utánuk menetel, halvány arcú seregben, elköltözött lelkésztársaink egész sora. Közöttük aggastyánok és gazdag termést ígérő ifjú hősök. *Somogyi Kálmán* ádándi, *Vitányi Bertalan* cuni, *Mády István* zaláta, *Szöllősy Antal* drávacsepelyi, *Arany Antal* medinai nyugalmazott lelkészek. Előttük, utánuk *Fiers Elek*nek csupa ígéret arca, *Koroknay István* cecei lelkész, az izzó szenvedések embere, végül *Molnár Sándor* paksi lelkész fáradt alakja. Emlékezetüket kegyelettel áldjuk, s a boldog feltámadás reménysége alatt búcsúzunk tőlük.

Szolgálataim

Beszámolok az elmúlt évben végzett szolgálataimról. 1929. december 1-én Szeghalomban prédikáltam és előadást tartottam. December 2., 4. és 6. napjain Budapesten előadás sorozatot tartottam amerikai utamról. December 8-án *Keresztési Sámuel* zuglói lelkész jubileumán vettem részt. December 14-én átvettem tiszteletbeli teológiai doktori okleveletem Debrecenben. 1930. január 5-én a budai paróchiális gondnok beiktatásán szolgáltam, január 12-én Kecskeméten előadást tartottam, január 14-én a Református Lelkésznek estélyén, 15-én a Theológiai konferencián tartottam előadást, február 14-én Sátoraljaújhelyen, 15-én Sárospatakon voltam elfoglalva, február 17-én a Zeneakadémián előadást tartottam a Gömb-utcai templom javára, március 23-án Nagykőrösön, március 30-án Komáromban (megszállott területen), április 5-én Hajdúböszörményben és 6-án Szoboszlón, 13-án Budafokon volt szolgálatom. Április 15-én a Tiszviselő-telepi templom alapkövét tettük le. Április 22-én a Tiszalakomán a serleg beszédet tartottam, május 4-én Szabó Aladár józsefvárosi lelkészt köszöntöttük. Május 16. és 30. között Edinburghban voltam, ahol részt vettem a skót egyház General Assemblyjén, s ez alkalomból négyféle szolgálatot végeztem. Onnan egyenesen Baranyába mentem, ahol május 31.-től június 15.-éig egyházlátogató körutam első részét végeztem el. Június 22-én Ercsin templomot szenteltem, június 28-án Miskolcon, 29-én Jászkiséren szolgáltam. Július 2-án Balatonszárszón ifjúsági konferencián tartottam előadást, július 6-án pedig Sopronban igehirdetéssel és előadással voltam elfoglalva. Szeptember 9-én Dombóváron a somogyi egyházmegye jubileumán délelőtti igehirdetéssel és egy vallásos estélyen előadással vettem részt. Szeptember 20–29-ig baranyai egyházlátogatósi utamat végeztem el és 30-án felszenteltem Pécssett az új polgári leányiskola épületét. Október 16-án Kecskeméten a Horthy Miklós tanítóképzőintézet épületét, utána pedig a Bodor Zsuzsánna-Szeretetház új épületét szenteltem fel. November 2-án a Kálvin-téri templom százéves ünnepén szolgáltam, november 8-án a ceglédi gyülekezet estélyén tartottam előadást és november 16-án a kelenföldi új templom felszentelését végeztem el. Talán ebbe a jelentésbe kell befoglalnom azt, hogy kerületi közgyűlésünk elvégzése után másnap, november 25-én fogjuk Isten jóvoltából felszentelni a Baár–Madas intézet budapesti új épületét. Ezekbe a szolgálatokba nem vettem fel a Kálvin-téri szószéken végzett igehirdetői munkát, melyet lelkészi

tiszteből teljesítettem. Itt említem meg, hogy a tavalyi december elsejétől máig a püspöki és az elnöki iktatóra 6734 ügydarab érkezett és intéztetett el.

Fontosabb események

Az itt felsorolt diarium³ nagyon szürke beszámoló volna, ha közülök ki nem emelnék néhány nagyfontosságú eseményt. Ezt a sort megkezdem két iskolaszentelés megemlékezésével. A múlt évi jelentésemben csupán egy mondatban emlékezhettem meg a dunavecsei polgári iskola új épületéről. A felszentelését nem végezhettem magam, amerikai utam következményeképpen, hanem *Kováts J. István* lelkészi főjegyző úr. De ki kell emelnem ennek az alkotásnak nagy jelentőségét. Roppant nehézségek között, bámulatos ügyességgel és leleményességgel alapították és fejlesztették a dunavecsei polgári iskolát. Az is öröndetes, hogy az iskola fejlődésével a gyülekezet felelősségérzete és áldozatkészsége is tetemesen fokozódik. Az iskolai hatóságokon kívül ennek a munkának legfőbb szervezője *Lukácsy Imre* lelkész úr volt, aki a főgondnok úr öccsellenciájának kedvező auspiciuma⁴ mellett dolgozik. Méltó örömben, amellyel az intézetre tekintenek, az egész egyházkerület egy szívvel osztozik. A nyáron Pécsre költözött a síklósi polgári leányiskola. A templom mellett egy tágas telken emelkedik izléses villaszerű épülete. Fehér falaival és homlokzatának finom vonalaival úgy néz bele a világba, mintha az Adriai tenger partján állana. Már az intézet első osztálya az átköltözés következtében párhuzamossá vált. Berendezés, felszerelés, egyszerű, puritán, de takaros és egészséges. Ennek az intézetnek anyagi gondjai jórészt *Mándy Samu* gondnok úr vállán nyugodtak és őt illeti elismerés az államsegély kieszközléséért is. Az átköltözés, valamint az átalakítás, illetve az építkezés nehéz munkáját *Nyáry Pál* esperes úr vezette, nyári szünidejét szánva erre a szolgálatra. Új helyén nagy lehetőségek előtt áll az iskola és áldott hatását egyre jobban fogja éreztetni baranyai református gyülekezetek leányaival. E két iskola után két templomszentelést említek meg: az ercsiit és a kelenföldit. Ercsi tipikus példája a Dunamelléki diaspora⁵ gyülekezetnek. Idegen felekezetű birtokosok latifundiumán, gazdasági cselédekből, falusi lateinerekből⁶ alakulgat a református diasporának egyre erősödő hálózata. Az ercsi lelkipásztor *Megyasza Mibály* ádáz buzgóságú székely ember, semmiféle akadálytól nem riad vissza, semmi alkalmat el nem mulaszt, minden alkalmat megteremt, forgószelet kavart a pusztákon, a tanyákon, csendes barokkastélyok előtt a maga átható izgatásával, s végül ott áll az ercsi templom. Kicsiny hajlék, nem mérhető sem a strassburgi dómhoz, sem az efézusi Diana templomához, de azért Istennek a csodája mégis, hogy létesült és Istené legyen a dicsőség is érte.

A másik templom a Kelenföldön épült fel. Szép, modern templom, mintha Pennsylvániában vagy Skóciában látnánk volna a mintáját. Árkád köti össze jobb és bal felől két nagy bérpalotával, amely vele együtt épült s az egész alkotásnak gazdasági hátterét adja. Munkásokból és tisztviselőkből álló gyülekezet, nem egészen hat év alatt saját erőfeszítése, lelkesedése és a református egyház erkölcsi tőkájének a garanciája mellett, ezt az eredményt tudta felmutatni. Elismerés illesse *Sebestyén Andor* missziói lelkészt és *Dicsőfy Kálmán* gondnokot.

Még meglepőbb az, amit Kecskeméten éltünk át egy szép őszi napon. A tanítónőképezde új épületét szenteltük fel, amely egy egész kis telepnek lett a középpontjává. Ezelőtt még tizenkét esztendővel

³ napló

⁴ felügyelet

⁵ itt: szórvány

⁶ szabad foglalkozású értelmiségi, latinus műveltségű ember

egy tatarozatlan bérház fele részébe volt beleszorítva az útnak induló intézet. Azóta még a város képe is átalakult azon a vidéken. Eltűntek a régi házak, drágán megszerzett telkeken új épületek emelkedtek. Kecskemét város nobilis támogatásával és az állam annuitássegélyével, a református őserő és alkotó szellem ismét nagyszerű dolgot művelt. Nem sokkal odébb, pavillonokban van elhelyezve az új Bodor Zsuzsánna Szeretetház, melyet a Keresztyén Leányegyesületek Nemzeti Szövetsége, élén herceg Sulkowski Viktornéval és a kecskeméti egyházközség együtt létesített. E két épülettel Kecskemét építési programja évtizedekre be van fejezve. Ebben az utolsó fél emberöltőben annyit haladt, amennyit a magyar református egyháznak kevés gyülekezete csupán kivételes időszakokban haladhatott. A felszentelés a Kormányzó Úr Ő Főméltóságának jelenlétében folyt le. Megtisztelt látogatásával a Kultuszminister úr, Kecskemét az ország érdeklődésének középpontjába került. Főméltóságok, méltóságok sereglettek össze és hallgatták országvezetőknek, miniszternek megnyilatkozásait. A Kultuszminister úr mondotta a Bodor Zsuzsánna Szeretetháznál a felszentelő beszédet, és a délutáni összejövetelen ő tartotta az ünnepi előadást. Beszélt Kecskemétnek, a Duna-Tisza magyarság centrumának történelmi hivatásáról és beszélt a kálvinizmus jelentőségéről e hivatás betöltésénél. Minden név megemlített a kecskeméti szép napon, minden köszönet elmondott. Csapán három névről nem volt említés, mert ez a három név volt a házigazda s egyszersmind minden dolgoknak szerzője. Dr. *Hetessy Kálmán* lelkészelnök, *Szeless László* főgondnok és *Muraközy Gyula* lelkész neve, bár nem ejtették ki s márvány-táblákon is hiába keresné az ember, a kecskeméti egyházközség történetébe és páratlan alkotásaiba kitörölhetetlenül fel van jegyezve.

November 2-án ültük meg százéves emlékűnnepét annak, hogy a Kálvin-téri templom megnyitotta kapuját az Úr elé siető sereg előtt. Ez az ünnep tülemelkedett a gyülekezeti ünnep határán és az egész dunai kálvinizmusnak ünnepévé lőn. A dunai kálvinizmusnak semmi sem ábrázolja úgy a szellemét, mint a Kálvin-téri templom és a vele összefüggő események. Tulajdonképpen diaspora- és zarándok-kálvinizmus ez a dunai. Még ahol nagy gyülekezetek vannak is, a Duna-Tisza közén, a tanyavilág révén diasporává és mozgó elemmé változik. Tősgyökeres gyülekezetei közül igen sok alig 150 éves telepítés. Legnagyobb gyülekezetei pedig immigrációból⁷ elállott új alakulatok. Ez a mozgó kálvinizmus a maga kisebbségével kovászszerű anyaggá vált a dunai magyar művelődésben és hordozza a kisebbség nagy kiváltságát és nagy terhét: nem kormányoz, de inspirál; nem a számával győz, hanem a súlyával. Ennek a kálvinizmusnak lett a metropolisává a budapesti gyülekezet. Támadt egy olyan városban, ahol református embernek nem volt letelepedési és iparúzési joga, megépült egy olyan területen, amelyet a város falain kívül, mint egy felhagyott török temetőt a város felsőbb nyomásra ajándékozott nekik, nem is tudjuk, jókedvből-e, vagy tréfából. És ezen a helyen gyökeret vert a magyar szellemi életnek legsajátosabb növénye: a kálvinizmus csipkebokra, amely virágtalanul, tövisesen ott állott az élet országútja mellett, annyi jövő-menő nyájnak és pásztoroknak volt az útjában, de azok, akik nagy nemzeti küldetéssel bírtak, e csipkebokor lángjából vették a tüzet, az Igét és a parancsot. Ez az alkalom elevenítette fel emlékezetünkben a XIX. század legnagyobb papjának, Török Pálnak az emlékezetét, akinek óriási missziója a dunai kálvinizmus középpontjának megszervezése volt. Ezelőtt 130 évvel Budapest a Dunamelléki Egyházkerület missziói lelkészisége volt, ma az egyházkerületnek majdnem egynegyed részét magába foglaló legnagyobb gyülekezet. Ezelőtt egy századdal a Kálvin-téri templomot az egész magyar kálvinizmus építette, sőt a magyar nemzet, mert a váci püspök ajándéktégláit, zsidó boltosok adományait és budai rácok közmunkáit fogta össze magába, hogy megépüljön a legsyntheticusabb magyar korszak jelképes alkotása. Épen ezért Budapest úgy fogja

⁷ bevándorlás

IX. PÜSPÖKI JELENTÉS

fel misszióját, hogy az nemcsak egy gyülekezetre és egy kerületre vonatkozik, hanem az egész magyar kálvinizmusé, még a politikai határokon felül is.

Ez vezetett minket, mikor a Kálvin-téri egész telektömb megszerzésével alapot kívántunk vetni a másikkal hasonló méretű fejlődéséhez. Az első terv, amely szerint a Kálvin-téren helyezkedjék el az egyházközség, egyházmegye, kerület, esetleg konvent és zsinat, s azonkívül fiú- és leánygimnáziumunk, kibővült, – noha a tervnek ilyen keretekben való kivételére az anyagi szükségletet az állami annuitás tetemes részben fedezte, – már a kezdet kezdetén, azzal, hogy előbb a Baár-Madas intézet elhelyezését oldottuk meg másképpen, most pedig a gimnáziumot kapcsoltuk ki eszmeileg a tervből, s így a Kálvin-téri központ tisztán egyházi és egyháztársadalmi intézmények, továbbá jövedelmező helyiségek megépítésére tartatik fenn. Igaz, hogy a legrosszabb időben, de a nagy történelmi hatására újra szóba került a Kálvin-téri központ megépítésének kérdése s örülök, hogy ezzel a pár szóval is reáterelhetem szélesebb körök figyelmét.

A 200.000 pengő annuitás folyósításakor megnyertük a kormány engedélyét arra, hogy nagyobb-szabású tervünk fokozatos végrehajtása során először a legsürgősebb szükségletet elégítsük ki, a Baár-Madas leánynevelő-intézet felépítését s ennek a céljaira felhasználjuk az állami annuitást. 1928. október 31-én tettük le az alapkövet a Baár-Madas épületéhez egy 4400 négyyszögöles telken, amelyet cserébe kaptunk a kisajátítás útján felmaradt, úgynevezett Baár-telekrész átengedése ellenében. Azóta szakadatlanul folyik a munka és a jövő kedden lesz a Kormányzó Úr Ő Főméltóságának legmagasabb jelenlétében az intézet új épületének felszentelése. Azt akarjuk, hogy mintaszerű leányiskolát adjunk a magyar református nőnevelésnek. Művészi ízléssel, fényűzés nélkül, nagy befogadó képességgel, ott áll a Baár-Madas intézet, mint egy ihletett léleknek, *Megyasay István* építész tanárnak az alkotása. Az épülettel együtt járó jogi és anyagi kérdések megfelelő helyen és bizottsági előkészítéssel érkeznek a kerület asztalára. Itt én csak annak az örömmel adok hangot, amely minden református embert méltán eltölthet egy olyan intézmény láttára, amelyet még az ellenszenv és féltékenység is legkülönböbnek nevez. És itt, a kerület színe előtt kell köszönetet mondanom *Némethy Károly* egyházközségi főgondnok úrnak, az építő bizottság elnökének, azért a példátlan szorgalommal, odaadással és hozzáértéssel végzett munkáért, amelyet a telek megszerzése és az építkezés vezetése körül kifejtett. Szolgálat a Baár-Madas intézet történetében arany betűkkel van felírva.

Baranyai egyházlátogatás

Ezelőtt két esztendővel számoltam be *canonica visitatio*⁸ utam befejezéséről. Már akkor mondtam, hogy Baranyát nem tartom elintézettnak, bár utamat ott kezdtem el. Kezdetben csak tíz gyülekezetet tudtam meglátogatni, s erről 1922-ben számoltam be a Főtiszteletű Egyházkerületnek. Nem engedhettem a többi baranyai gyülekezetet elhullott kalászként elmaradozni és ezek a gyülekezetek sem engedtek engem. Így azután folyó év május hó 31-én, Edinburghból való hazajövetelem után másnap már útrakeltem és az első turnust június hó 15-én elvégeztem. A második turnust szeptember 20-án kezdtem meg és szeptember 29-én végeztem. Kilenc évi munka után a gyöngyfai gyülekezetben a kis templom előtt, ugyanazon a helyen mondtam el az utolsó üdvözlő beszédre adott búcsúköszöntést, ahol 1921 október 15. napján egyházkerületeim meglátogatását megkezdtem és az első köszöntésre adott választ elmondottam. Mind a két körutat az egész baranyai református társadalom és a vármegyei közélet élénk érdeklődése kísérte. Mind a két úton a közigazgatás, elkezdve a vármegye első tisztviselőjétől, *Fischer Béla* alispán úrtól, a legkisebb tiszthordozóig, figyelemmel és rokonszennvel kísért. Külö-

⁸ egyházlátogatás

nösképen ki kell emelnem *Bognár Gyula* baranyaszentlőrinci, *Lieber Ferenc* siklósi s utánuk *Németh Károly* mohácsi és *Perczel Győző* szigetvári főszolgabíró urakat, akik közül különösen a két előbbi felváltva utunk egész ideje alatt társaságunkban volt és a figyelemnek, előzékenységnek, hathatós támogatásának ezer kedves jelét mutatta meg. Mind a két úton az egyházmegye elnöksége: *Nyáry Pál* esperes úr és *Mándy Samu* gondnok úr végtől-végig részt vett a munkában, szakadatlanul kísért, segített és a helyzet megvilágosításához a viszonyok és a személyek alapos ismeretével hálát érdemlő módon hozzájárult. 24 nap alatt körülbelül 67 gyülekezetet látogattunk meg. Az első körúton naponként kettőt, a másodikikon legalább hármat. Ez csak Baranyában lehetett, ahol a gyülekezetek olyan közel vannak egymáshoz, csak szép időben, Istennek kedvezése mellett, végül csak abban a szerencsés helyzetben, hogy *Mándy Sándor* és *Mándy György* tanácsbíró urak autóikat a bizottság rendelkezésére bocsátották. Mindezt a Mándy-család azzal tetézte, hogy az egész idő nagyobb része alatt, Siklóson és Harkányban történt néhány napos megszállások leszámításával, az egyházmegyei gondnok úr szentlőrinci kastélyában lakott az egész egyházlátogató bizottság. Mindezekért *Mándy Sámuel* gondnok úrnak, dr. *Mándy Sándor* és dr. *Mándy György* tanácsbíró uraknak egyházkerületem nevében hálás köszönetem nyilvánítom. A többi egyházmegyét úgy látogattam meg, hogy egy-két kivételt leszámítva minden gyülekezetben magam prédikáltam. Baranyában ez nem volt lehetséges, a napi munka nagysága miatt. Több teher esett tehát a kíséretemben levő lelkészjellegű urakra, úgy mint *Kováts J. István* főjegyzőre, *Hetessy Kálmán*, *Göde Lajos*, *Muraközy Gyula* aljegyző urakra, *Nyáry Pál* esperes úrra, akik megosztotva a munkán, az igehirdetői tisztet szívből jövő bizonyágtételekkel töltötték be. Így is több mint 12 gyülekezet esett reám is, s az elmondott beszédek száma, keresztelest és úrvacsoraosztást beszámítva, nem maradt alatta a többi egyházmegyében elhangzott beszédek számának. Az út sok gyönyörűséget okozott, mert szakadatlanul az az érzésünk volt, mintha egy nagy kertben járnánk. Egyetlen egy nagy telek az egész Baranya, falvai kis házcsoportok, erdői ligetek, mezői felszántott kertek, ahová meghúzódott az értelmes, zsolttáros, jószívű magyar nép. A gyülekezetek annyira hasonlítanak egymáshoz, mint egyik tojás a másikhoz. A pásztori munka és életsors szintén annyira egyformák, mint az egy kaptárban élő méheké. Nincsenek társadalmi rétegződések, történelmi egyenetlenségek, olyan az egész Baranya, mint 70 egyforma kötet könyv egymás mellé téve, amelyben mindig azonos történetet más-más író mond el. Amíg messziről nézzük, bele lehet káprázni az egyhangúságba, amikor átlépünk a gyülekezetek kapuján, látjuk, hogy mindenik más világ és a semper idem⁹ mindig új, mint maga az élet.

Azt el tudom mondani, hogy általában véve komoly és hű munka folyik Baranyában. Nincs különbség a dolog lényegének meglátásában, a feladat és a felelősség elgondolásában. Vannak nagy módszertani különbségek, a szerint, hogy valaki a régi és hagyományos módszerrel próbál-e eredményt elérni, vagy pedig az egyházi ébredés új módszereit tartja célravezetőnek. Ez azonban nem ellentét, csak különbség, mert alig egy-két helyen láttam a jelenségét annak, hogy egyik módszer a maga erejét a másik módszer teljes ignorálásával vagy megvetésével próbálja erősíteni. De itt nem is a módszer állt a módszerrel szemben, hanem emberi inercia¹⁰ a lélekkel. Kétségtelen dolog azonban, hogy Baranyának nagy kérdései elsősorban lelki kérdések és az egyetlen út a lelki ébredés. Ha Baranyában visszaállítható lelkészek és hívek közt az a református kegyesség, amely a XVII. században uralkodott, az ú. n. baranyai kérdés meg van oldva.

Ez a kérdés az *elcserjésedés* nagy problémája. A törpe gyülekezet, a törpe iskola, a törpe birtok és a

⁹ mindig ugyanaz

¹⁰ tehetetlenség

törpe lélek problémája. Ma arasznyi páfrányokat látunk erdő szélén, ezek elaprósodásai olyan fáknek, amelyek tízszerre nagyobbak voltak, mint a mostani 5-6000 éves eucalyptusok, olyan nagyok voltak, hogy törzsükből támadtak a világ nagy kőszén-telepei. Ilyen elaprósodás fenyegeti a baranyai gyülekezeteket is. A lélekszám egyre fogy, lelkészi állás egyre kisebb kenyeret és kevesebb munkát nyújt. Az iskola összezsugorodik, nyolc-tíz gyermek jár bele csupán, a templom mind tágasabb lesz. A falu elcsendesedik: nem építenek házat, mert négy-öt esik egy családra; nem vesznek földet, mert azt sem bírják művelni, ami van; nem kerül ki a faluból senki, hogy iparral, vagy ésszel másutt teremtsen magának existenciát, nincs akit haza várjon a falu, mindenki otthon van, mégis hiányzik valaki. Mind kevesebb lesz a szorgalomnak és az alkotó akaratnak a nyoma és templomok, iskolák nehezen konzervált tárgyképpen bújnak meg felnövő öreg fák árnyékában s körülöttük egy olyan világ nő, amelyben új a nyelv, új a felekezet és új a lélek. Nem feladatom most részletesen foglalkozni a kérdéssel; csak reá mutatok magára a problémára, amelyet baranyai utam után sem látok kisebbnek, vagy másnak, mint az előtt. De hangsúlyozom azt, hogy Baranyában az *elnéptelenedésnek a folyamata mindenütt csökken, sokhelyt határozottan megállott* és nem egy gyülekezetben már szaporodásról lehet beszélni. Most van az a történelmi pillanat, amikor a férfiak már kezdik belátni, hogy az egyke nem gazdasági előny, hanem a gazdasági pusztulásnak az útja. Ma már sok olyan falu van, ahol kevés az egy gyermek; vagy egyáltalában nincs gyermek, vagy pedig két-három gyermek van. Ha most ezt a lelki ostromot, amelyben nem a dorgálás a fő, hanem a hő szeretet, folytatni lehetne, ha a gyermek értéke példában és az élet és a művészet ábrázolataiban minél vonzóbban kifejezésre jutna, ha volna, aki fiatal asszonyokkal és menyasszonyokkal négy szemközt beszélhetne, rendszeres imádság és bizonyágtételek között: ez a biztató fordulat tovább fejlődne. Ennek a módját meg fogjuk találni. Amely pillanatban helyreállott a nép-szaporaság, Baranyában minden meg van mentve és még mindenek visszaszerzésére van remény. Erre a fordulatra való tekintettel tartani kell a jelenlegi helyzetet addig, ameddig lehet, hogy minél több erőt tudjunk ennek a megújulásnak a fokozására és végrehajtására fordítani. Tehát ha csak lehet, tartani kell az iskolákat, tartani kell a lelkészi állásokat. De az is bizonyos, hogy ezt nem lehet sokáig tartani, már most készíteni kell a megoldás más útját is. Legkedvesebb és legegyszerűbb megoldás az, ahol a lelkész felesége a tanítónő, a parochiának egyik szobája a tanterem és a jó papné házi dolgainak végzése közben nagyszerűen elvégzi az iskolai munkát, hiszen néhol alig van több gyerek az ilyen iskolában, mint amennyi egy népesebb papi családban szokott lenni. Minden kritika ellenére jó módszer az is, amely a lelkész tanítói állások előkészítését célozza. Egyszerre munkával telik meg a baranyai lelkész keze és lelke, mihelyt az iskolai tanítást is átveszi. De ennek a conceptionnak keresztülvitele és életbelépeése nagyon körülményes és nagyon távoli. Addig a gyülekezetek csoportosítása, a körlelkésziségek felállítása volna a helyes út. Itt azonban nagyon kell vigyázni. Arra a tapasztalásra jutottam, hogy az ilyen társulásnál a csatolt gyülekezet elszokik a templomtól és elszokik a teherviseléstől. Az a gyülekezet, ahol a lelképásztor lakik, egymaga él tulajdonképpen gyülekezeti életet; a hozzá csatolt társégyházközségek már csak aféle tiszteletbeli eklézsiák, ahol a templomba járás is, meg a teherviselés is egyre maradozó szokás. Ennek az az oka, hogy kellő gondot nem fordítanak rájuk, mert másutt a pap nélküli társégyház virulóbb, mint ahol a pap lakik. Mindenesetre a baranyai kérdés még a kezdet kezdetén áll és nagyon sok gondot, munkát és imádságot fog igénybe venni, amíg megoldódik. Nagy áldása az egyházmegyének, hogy a nagyhitű és hő lelkű, evangéliomi szellemű és missziói erejű esperese mellett, a bölcs, gondos, nyugodt és rendkívül gyakorlott egyházmegyei gondnok áll és kettejük odaadó szolgálata egy olyan egyensúlyi helyzetet teremt, amely a legnagyobb bizalommal tölthet el mindnyájunkat.

Anyagi ügyek

Aki anyagi ügyekről beszél, rendszeren a követel és tartozik kategóriájában gondolkozik. Manapság a bevételi lap bizony csekély, a kiadási lap annál nagyobb. Egyetlen egy nagyobb adományról számolhatok be. *Pálóczy Horváth István* tanácsbíró az örkényi püspöklátogatás emlékére az általa épített templom és papi lakás telkeit, melyek mindeddig az ő nevében állottak, ajándékozási szerződés formájában, örökre a Dunamelléki Egyházkerületnek adta azzal, hogy a kerület azt az örkényi református gyülekezet fenntartására és segítésére fordítsa. Ezzel befejezte azt a nagy ajándék- és áldozat-sorozatot, amelyet az örkényi gyülekezet megalakításával, gyönyörű templomának felépítésével, papi állásának megszervezésével, a papi lakás és melléképületek és papi kert ajándékozásával végbevitt. Megilletődve mondunk neki mindezt köszönetet. Az Országos Földbirtokrendező Bíróság révén jutott tekintélyesebb ingatlanokhoz a kecskeméti egyházmegye és a budapesti egyházközségnek több egyházzrészre és a Baár-Madas leánynevelő intézet. A gyülekezet áldozatkészsége e rettentő nehéz időkben is frissen csörgedezett, mert perselypéNZ és adomány címen több mint egynegyedmillió pengő folyt be az elmúlt évben. Építkezés címen pedig a Dunamelléki Egyházkerület 3,841.316'73 pengőt fizetett ki. Egyébként pedig reánk következtek azok a napok, amelyekről a példabeszédek írója azt mondja: nem szeretem ezeket. A magyar gazda hirtelen lezuhant a jólétnéK és új lehetőségeknek azokról a fokáról, ahova a háború vihara dobta fel. Visszajára mennek a dolgok. Míg ezelőtt tíz évvel megmentette a vagyonát az, akinek adóssága volt és elvesztette az, aki thesaurált¹¹, a legutóbbi gazdasági fordulat következtében tönkremegy mindenki, akinek adóssága van és csak az bírja ki a válságot, aki thesaurált. A pénz inflációjával szemben ott áll az áru inflációjá. És e rettentő ingalengésben kihull a munka a dolgozó ember kezéből. Nincs fogyasztás, mert nincs munka, és nincs munka, mert nincs fogyasztás. Ez a sátáni circulus vitiosus¹² szorítja most a torkunkat. Még szerencséje a magyar kálvinizmusnak, hogy legnagyobb kontingense gazdaemberekből áll. Nem tudom felejteti a Kormányzó Úrnak egyik bölcs mondását: A gazdasági válságot az agrár államok mégis könnyebben kiállják, mert könnyebb mezítláb járni, mint éhezni. A gazdaembernek ennivalója és munkája is van. Az ipari munkásság munkanélkülisége a tulajdonképeni tömegprobléma. Innen is felemelem szavamat és kérem az egyházkerület minden tényezőjét, hogy minden lelki és anyagi erejét összeszedve, a keresztyén szeretet segítő munkájában meg ne szűnjék. De ezzel még nem mérítettem ki az anyagi válság minket érdeklő vonatkozásait. Lelkészek és tanítók életében megdöbbentő és váratlan fordulat történt. A gabonaár zuhanásával 40-50%-kal szállott alá a református papnak és tanítónak a jövedelme. Mit jelent ez egy olyan családra, ahol több gyermeket kell taníttatni, vagy pedig a jobb időkből áthozott terheket kell tovább hordozni, nem szükséges tovább fejtegetnem. Felemelem kérő szavamat az ő érdekükben, iam proximus ardet Ucalegon¹³.

A másik súlyos következmény egyházkerületünk anyagi válsága. A Dunamelléki Egyházkerület vagyona földbirtokban van. E vagyon rendkívüli gondossággal takarékosággal és hűséggel kezelteK. Isten országát munkáló drága intézmények vannak e vagyon jövedelmére fundálva. Egy csomó exisztencia árvának, tanulónak, tanárnak, lelkésznek a léte, s vele együtt az egyház jövődjé. Mindezeket a terheket az egyházkerület megállapított járadékokban, fix fizetésekben vállalta és hordozza. Ezzel szemben pedig e vagyon jövedelme két év alatt felére redukálódott, a Madas-alapnál meg egyharmadánál is kevesebbre. Így áll a Dunamelléki Egyházkerület az előtt a rettentő helyzet előtt, hogy

¹¹ készpénzt gyűjt

¹² ördögi kör

¹³ már a szomszéd háza ég (Vergilius)

búzaértékben kapja a pénzt és pengőértékben fizeti ki. Természetes, hogy ez alapján megrázta az egyházkerületet. Szinte kegyetlen eréllyel hajtotta végre a takarékosági bizottság és a számszék a maga redukciónak, még mindig van hiány, s még mindig szükség van a gyülekezetek áldozatkészségére. Nem kérném ezt az áldozatkészséget ismételten, ha nem volnék elszánva arra, hogy a legradikálisabb eszközökkel segítsünk magunkon úgy, ahogy a viharban hánykódó és halálosan veszélyeztetett hajó szokott magán segíteni. De mivel remélem, hogy mielőtt erre szükség volna, már enyhül a helyzet! Kérem még egy évre a gyülekezetek megértő támogatását.

Egyházjogi és egyházpolitikai kérdések

A magyar református egyházat mindenütt a törvénykezés foglalja el. Nemcsak a csonkaország református egyházának zsinata végez igen szorgos munkát, hanem zsinati törvényhozás folyik az utódállamok magyar református egyházaiban is. Minket közelebről a nyáron megnyílt jugoszláviai református zsinat érdekelt, ahova elküldöttük áldáskívánságainkat és üdvözlötünket. Mindeme törvényhozást az jellemzi, hogy a régi kálvini hagyományokhoz kíván visszatérni. Törekszik az egyház puritánságára, tisztaságára és lelkiségére. S a négyfelé tört régi magyar református egyház minden darabja a szervezeti egység helyreállíthatatlanságát látva, egyelőre a saját maga egységét minél teljesebben kiépíteni és közös elvek alapján a lelki egység feltételeit megvetni igyekszik.

Az egyház adminisztratív élete ebben az évben újlag bizonyította az egyházi fegyelem rendkívüli fontosságát. Egyik egyházmegyénkben két gyülekezet van, ahol a lelkész érdeke és a gyülekezet érdeke tökéletesen ellentétes, mert a gyülekezet érdeke halasztást nem tűrő hangon követeli a lelkész nyugdíjazását, a lelkész pedig még mindig a helyén van, pedig évek óta nem áll helyt. Az egyházmegyei elnökséget támogatni kívánom annak a hangsúlyozásával, hogy a pásztor érdekeiért soha semmi körülmények között sem szabad feláldozni a nyáját és a szolgáló kényelméért nem szabad megölni az ügyet. Egy másik egyházmegyében két súlyos fegyelmi eset és a hozzá fűződő botrányoknak sorozata foglalkoztatja és izgatja a közvéleményt. Ez megint azt a tanúságot szolgáltatja nekünk, hogy vannak kérdések, amidőn nem lehet eléggé szigorú lenni. Az, hogy mi élünk, ellenségeink előtt is becsületünk van, s minden elhagyatottságunk és szegénységünk mellett is ebben az országban kibeszélhetetlen nagy erkölcsi tőkét érünk, azon alapszik, hogy a református lelkipásztor tudománya, életének tisztasága és szolgálatának hűsége aranyvaluta volt. Ezt a három dolgot foglalom össze a palást tisztaságának szimbolikus gondolatában. Nincs nagyobb érdeke a lelkipásztornak, mint az, hogy ez a palást megvédessék.

De ebből az is következik, hogy a magyar református lelkészeknek minden idejét, minden gondolatát és egyénisége egészátütő erejét spirituális szolgálatra kell feltennie. Még sohasem lett baj abból, hogy egy lelkipásztor csak pásztor volt, mindig abból támadt baj, ha egyéb akart lenni. A mi vitézkedésünk fegyverei nem testiek, hanem lelkiek. Ez megint a palást tisztaságának a kérdése, mely azt követeli, ne vigyem oda ahol baj érheti, mert akkor már késő vele takaróznom.

Lelki ügyek

Az egyházmegyei jelentések arról szólnak, hogy a templomba járás normális, az úrvacsorával élők száma emelkedik. Megemlékeznek arról, hogy milyen áldásos a presbiteri konferencia, milyen nagy jelentőségű volt a székesfehérvári tanító-konferencia. Kiemelem a vérteljaljai esperes konfesszióját, aki amellet tesz hitet, hogy a konfirmációi előkészítést legalább két évig kell végezni, s ő, a rendkívül elfoglalt esperes, egy népes gyülekezetnek a pásztor, országos egyházi vonatkozásokban is elfoglalt ember, lelki kényszert érzett, hogy az V., VI. osztályos tanulókat maga tanítsa vallásra és saját maga kezdje

közöttük a vasárnapi iskolát. Egyébként igazat adok neki abban is, hogy mostanában egy hidegségi hullám fut végig a lelkeken. Az egyleti munkának hősiess korszaka lejárt, az első szerelem szép ideje letűnt, az egyház teste még eléggé nem melegedett át és épen most vagyunk egy olyan átmeneti időben, amely nagyon áldásos lesz, ha az egyházi életben hozza meg virágját és gyümölcsét. Itt használom fel az alkalmat arra, hogy a nagy egyházközsegeket felhívjam gyülekezeti diakonisszák alkalmazására. Elméletileg rég tudtuk, legutóbbi tapasztalások nagyszerűen bizonyították Kecskeméten is, Cegléden is, hogy szegények, elhagyatottak gondozására, családok látogatására Istennek legáldottabb eszköze a gyülekezeti diakonissza. Ez a nemzedék épen abban a kiváltságos helyzetben van, hogy főképen a Filadelfia diakonissza intézetben rendkívül értékes munkaerőket találhat e fontos misszió elvégzésére. Egyre több gyülekezetben kell megjelennie az új idők harcosának, a református diakonisszának, hogy oda álljon a lelkész, a tanító és a presbiter mellé, negyedik nagy tényezőnek, Isten országa megépítésében.

Záró szavak

Jelentésemet zárom azzal, hogy ma egyénekül, nemzetül és egyházul igen nehéz időket élünk. De mi láttunk már sokkal nehezebb időket is. Épen azért nem sorolom fel jogos sérelmeinket, panaszainkat, hanem törvényes jogainkat, kiváltságainkat, az egyenlőség és a viszonyosság teljes érvényesülése iránti jogainkat fenntartva, szabadságunk és autonómiánk egész birtokállományához ragaszkodva, tűrünk, várunk, dolgozunk és bízunk. Senkitől és semmitől nem félünk, magunkat Isten kezében érezzük s életünket mindenestől felajánljuk Neki, hogy bennünk és általunk írja rá a látható és a láthatatlan világ lapjaira a maga örök Akaratát.

X. PÜSPÖKI JELENTÉS

1931. november 14.

Ravasz László 1930-as baranyai egyházlátogatása egyik állomásán – „Ha Baranyában visszaállítható lelkészek és hívek közt az a református kegyesség, amely a XVII. században uralkodott, az ú. n. baranyai kérdés meg van oldva. Ez a kérdés az elcserjésedés nagy problémája. A törpe gyülekezet, a törpe iskola, a törpe birtok és a törpe lélek problémája.”

Nagyméltóságú Gróf, Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Felduzzadt az anyag a kezeim között, míg püspöki jelentésemet írtam. Soha ennyi személyi vonatkozásról nem kellett számot adnom, soha ennyi panasz nem sírt tolmács után és soha ilyen nagy kérdőjelek nem várták a feleletet. A világ sora hirtelen és megrázkódtatások között fordul, hazánk történetében is határozottan mesgyéhez értünk, a saját életemben is nagy számbavételre hív ez az alkalom. Mindezt csak azért említettem, hogy mentsem magam, ha esetleg a rendesnél hosszabb ideig veszem igénybe a Főtiszteletű Egyházkerület figyelmét.

Személyi ügyek

Először a személyi ügyekről számolok be s ezek között tiszteleti hely illeti halottainkat. Két világi tanácsbíránk távozott el tőlünk: *Szászy Béla* és *Szeless László*. Szászy Béla, a pócsmegyeri papfiú, az ország első kodifikátora, a magyar magánjogi törvénykönyv megalkotója. Átfogó szelleme, rendszerező és kifejező képessége a múlt anyagát hiánytalanul átmentette és monumentális alkotására művészi szépséget lehelt az ihlete. Egyházi szolgálatában alázatosság, hűség, kedvesség jellemezte; rendkívüli képességeit örömmel adta kis és nagy dolgok szolgálatára, s még ő tanúsított hálát azért, hogy igénybevették. Hite erős, szeretete mély és hű, lénye békességreigyekvő – ő bizonyára meglátja Istent. Másik tanácsbíránk Szeless László, a közigazgatási bíróság nyugalmazott tanácselnöke. Régi törzsökös kecskeméti család sarja, akinek lelki alkatában, hosszú bírói pályafutása alatt arannyá és acéllá vált a jellem és az értelem. A magyar bíró típusa, aki szolgálatának külsőségeire nézve minta-hivatalnok, belsejére nézve a jogrend és az igazság fölkelet praetora, akinek praetorságában evangéliumi erők és próféciák érvényesülnek. A kecskeméti egyházi élet nagyszerű renaissanceából ő is kivette a maga részét, főképpen a jogi és gazdasági fundamentumok lerakásánál; s tragikus dolog, hogy éppen akkor kellett eltávoznia, mikor eredményeinek megvédelmezése szempontjából reá legnagyobb szükség lett volna. Mindkét atyánkfia után meleg részvétellel intünk búcsút, s emléküket foytyig megőrizzük, mert saját lényünk, fajtánk, mi-voltunk legbecesebb vonásait érezzük meg bennük. Lelkipásztoraink közül elköltözött *Kovács Géza*, a kisorozszi gyülekezet hűséges szolgája, öregségére kedves patrónusa; *Benedek László* pándi lelkész idő mohozta, patriarchális alakja, végül *Máthé Ákos* dunapataji lelkész, ki egy összeomlott élet megfejthetetlen talányát vitte magával.

Friszen, évek számában obsitosan¹, munkaerőben regrutasán² köszön el tőlünk *Hamar István* teológiai professzor, lelkészi tanácsbíránk és teológiai akadémiánk egyik kapuján kilépve, mint emeritus ordinárius³, a másik kapun belép, mint legifjabb óraadó tanár. Több, mint egy emberöltőn át tanította a tárgyak közül a legkellemetlenebbet, úgy, hogy a tanárok közül mindig a legnépszerűbb volt. Kerületünkben az 55 évnél fiatalabb lelkészek mindnyájan tanítványai voltak, tehát éppen abban a gárdában, amelyben az élet és a jövődő lüktet, az ő szava kovász és hatása élet. Szép, harmonikus és istenáldotta pályájának e határkövénel megállva, elmondjuk neki, hogy egy generáció hálája, a Dunamelléki Egyházkerület elismerése és a magyar kálvinizmus rokonszenve veszi körül.

A személyi ügyek rovatában ma nagy helyet foglal el az üdvözlések fejezete. Köszöntjük először is

¹ kiszolgált katona

² újonc katona

³ nyugalmazott egyházi főtisztviselő

dr. *Baltazár Dezső* tiszántúli püspök urat, a konvent és a zsinat lelkészi elnökét, püspöki szolgálatának 20-ik évfordulóján, melyet az Államfő magas kitüntetése és elismerése reá is, egyházunkra nézve is különös jelentőségűvé és emlékezetessé tett. Akinek élete úgy tele van jelenvalósággal és aktualitással, aki annyira középeben áll a közéleti harcoknak és a kor egybecsapódó áramlásainak, bár szolgálata történelmi jelentőséget ölt, mégis historiai megítélés alá még nem vonható; ahhoz távolabb kellene tőle állanunk. E távolság helyett a szeretet közelségét keresve és a hit egységét vele boldogan vallva, köszöntjük őt e kimagasló ponton, s kérjük Istent, hogy hatalmas kezével áldja meg őt, vezérelje, s továbbra is használja fel nagy céljainak szolgálatára. Szívből köszöntjük dr. *Révész Kálmán* és dr. *Antal Géza* püspök urakat, dr. *Balogh Jenő* egyházkerületi főgondnok urat, akiket a Kormányzó Úr teljes elismerése ékesített fel. Mindegyik mögött egy élet áll és milyen élet! Azt hiszem, hogy az ilyen kitüntetések a kitüntetettek révén a magyar erkölcsi alap láthatatlan ércfedezetét gyarapítják, mert arra a fényre, mely a Signum Laudisra⁴ esik attól, aki adja, visszafelel az attól való fény, aki kapja. Meleg szeretettel üdvözöljük innen is dr. *Raffay Sándor* bányakerületi evangélikus püspök urat, mint ahogy kerületi közgyűlésükön élő szóval tettük negyvenéves lelkészi jubileumán. Raffay Sándor püspök urat életében sok dísz és kitüntetés érte, bár távolról sem annyi, amennyi érhetne volna, ő mégis mindennekfelett arra büszke, hogy ceglédi magyar ember, budapesti evangélikus lelkész és bányakerületi püspök. Népének bátor és hű pásztora, fajtájának rokonszenves és értékadó példánya, az evangéliumi protestantizmusnak ihletett szószólója, a magyar jövődönék nemzedékeket megdöbentő és ébresztgető jósa, jó barát, hű bajtárs, tiszteletreméltó vezéregyéniség, akinek elmondjuk az egyszери itáliai paraszt vallomását: milyen jó, hogy te vagy s maradj is mindig az, aki voltál! Szeretettel köszöntjük és életére Isten áldását kérjük.

A kormányzói elismerés egészen közvetlen munkatársainkra is esett. Időrendben első volt dr. *Fromm Lajos*, egyházkerületünk ügyésze, aki kormányfőtanácsosi kitüntetést nyert. Jól esik tanúbizonyosságot tennem annak az önzetlen munkának mennyiségéről és minőségéről, nagyságáról és értékéről, melyet Fromm Lajos egyházkerületünkben végez. Ha ezért neki ügyvédi díjazás járna, tisztos vagyont gyűjthetne belőle, ehelyett, a mai nehéz viszonyok között, sovány tiszteletdíj mellett épen olyan hűség-gel, odaadással, panasz nélkül dolgozik, mintha ő nyerne és nem az egyházkerület ezen a munkán. Az anyaszentegyháznak mindig legrokonszenvesebb jóltevői azok voltak, akik életüket, anyagi és erkölcsi existenciájukat tudták az oltárra tenni. Vannak tisztviselők, akiket úgy kell megbecsülnünk, mintha patronusok volnának. Nagy szívbeli örömünkre, s az egész Dunamellék, sőt magyar kálvinizmus elégtételére szolgált az, hogy a Kormányzó Úr Őfőméltósága dr. *Hetessy Kálmán* és *Muraközy Gyula* kecskeméti lelkészeket a magyar érdemrend III. osztályú keresztjével tüntette ki. Már az is symbolikus, hogy e kitüntetést egyszerre kapja a két kecskeméti lelkész, akiknek művét, szolgálatát és eredményeit egymástól nem lehet elválasztani. Ma már csak ők tudják, hogy egyik mennyire segítette a másikat, egyiknek a terhe mennyire volt az a másiknak is. Mi csak azt tudjuk, hogy a kecskeméti egyházat nélkülök, közülük egyiket a másik nélkül elképzelni sem tudjuk. Dr. Hetessy Kálmán a Horthy Miklós tanítónőképző és internátusa megépítésével, Muraközy Gyula a Kerkápoly-Bodor szeretetház létesítésével szolgálta meg ezt a kitüntetést. De maga a munka, amit végeztek több és nagyobb, mint amit földi szem lát és földi jel felékesíthet: Nagyszerű és zárt fejezet a magyar református egyház elmúlt fél emberöltőjéből. – Egy soha eléggé nem áldható név jussán említem meg itt azt, hogy ugyancsak a kecskeméti Kerkápoly-Bodor szeretetház megépítése körül kiváló érdemeiért a Kormányzó Úr teljes elismerésével tüntette ki *Sulkowsky Viktorné* hercegasszonyt, boldog emlékezetű Szilassy Aladárnak kedves Paula leányát, kit

⁴ szó szerint: dicséret jelle. Utalás az I. Ferenc József által alapított legmagasabb szintű katonai kitüntetésére

szeretettel és büszkeséggel köszöntünk innen is. Benedek Zsolt tanácsbíránk, konventi előadói minőségében, különösen pedig a lezajlott zsinat alkalmából végzett rendkívüli szolgálatának elismeréséül nyert a legmagasabb helyről dicséretet, mi pedig ismételjük előtte a vele való dicsekedésnek és az érette való hálaadásnak meleg szavait.

Köszöntjük *Benedek Sándor* tolnai, *Huszár Dezső* vérteszaljai és *Kálmán Jenő* külsősomogyi gondnokokat, gondnoki szolgálatuk 10 éves jubileumán. Kerületünk új tanácsbíráit, *Szigethy Károly* lápafői és *Halász Imre* gordisai lelkész urakat, dr. *Pataky Tibor* miniszteri tanácsos urat szívből köszöntöm és jelentem, hogy megválasztásuknak jóváhagyása és eskütételük külön pontban tüzetett napirendre.

Nagy dátumok

Az elmúlt esztendő nagy dátumok emlékeztetét idézte fel a hazai és egyetemes protestantizmus történetéből egyaránt. Alapításának négyszáz éves évfordulóját ülte két főiskola: a pápai, szeptember hó 7-én és a sárospataki, október 1-én. A pápai főiskola a dunántúli kálvinizmus közepén virult, az ellenreformáció legsúlyosabb próbái között. Láthatatlan és talajmozdító erők leginkább körülötte tépték meg, zilálták széjjel és keverték össze a református anyaszentegyházat. Legnagyobb atmoszferikus nyomás alatt ez az iskola élt, bár sokszor nem vette észre, mint ahogy a légnomást nem szoktuk észrevenni. Emiatt lett csendesebb, szótalansabb, alázatosabb, de talán szent konokságában szívósabb, mint bármely más iskola. Nő a pálma, ha követ raknak reá, hihetetlen mélységbe nyul a gyökere, ha elvonulnak tőle a vizek, még arra is képes, hogy átváltozzék: igénytelen és kipusztíthatatlan liciummá⁵, ha kövessé válik a talaj, vagy száraz csipkebokorrá, mely tüzet fog, hősoket inspirál, kijelentéseket ad a világnak, s mikor azt hiszik, hogy egy nagyszerű múltnak a fejfája, akkor jelennek meg rajta az új tavasznak új virágai. A pataki főiskola a szabadságnak, a lelki agressivitásnak volt a szellemi sásfészke. Körülötte századokon át forradalmak zúgtak, falai között állandó forradalom volt a tűzgyújtó gondolat, akár a Medgyesiek, akár a Kövi-ek, Bessenyeiek, Kazinczyk vagy Kossuthok homlokából szikrázott elé. Ezért több a romantika benne, megőrzött valamit a hőskor levegőjéből, van benne valami kurucos, katonás, mámoros vonás, hiszen azoknak a hegyeknek lábujában húzódik meg, amelyeken a magyar mámorok nektárját szűrik. Ezért a pataki iskola jobban megőrizte az ifjúságát és az ifjúság legszebb a pataki iskolában. Mind a kettőnek négyszáz éves múltja fölséges bizonyágtétel a magyar kálvinizmus művelődéstörténeti jelentősége és jövőndő hivatása mellett. Jaj lenne a magyar nemzet szellemi továbbfejlődésére, ha valaha kipusztulna belőle az a lélek, amely ezeket a főiskolákat alkotta! Akármilyen épnek hinné magát, beteg maradna holtig. E két nagy tűz mellett felgyúltak, éppen a mi területünkön, kedves, tiszta tüzek. A skót egyház budapesti missziója most ünnepelte fennállásának 90-ik évfordulóját. Drága kút ez a misszió, tükrébe nézve meglátjuk a mi igazi orcánkat, sokszor megifjultva, mint a mesebeli vén, máskor megvénülve, elmaradva, mint Rip van Winkle. mikor a vödör fölé hajol. Vízétől sok drága palántánk megeredt, s már virágos kertek vannak, amelyek egyetlen galyból, a misszió kis oázisából származtak. Gádoránál⁶ kelet és nyugat református zarándoka találkozik: a skót és a magyar és reá ismernek egymásra, mint térben legtávolabbi, lélekben legközelebbi testvérek. Hű barátság szálai fonódnak, s a magyar sors és magyar igazság néma igézete itt is, ott is rabul ejt komoly lelkeket, s ezek itt is, ott is felemelik szavukat a mi érdekünkben. – Kecskeméti jogakadémiánk szeptember 29-én ünnepelte megalakításának századik évfordulóját. 1881-ben azt jelentették a dunamelléki kerületi közgyűlésen a kecskeméti jogakadémiáról,

⁵ utalás a debreceni liciumfára és a hozzá kapcsolódó anekdotára

⁶ itt: kút fölé épített tető

hogyan élni nem tud és halni nem akar. Még egy esztendővel ezelőtt a magyar kálvinizmuson átcikázott a kiáltás: ne engedjétek a kecskeméti jogakadémiát meghalni! Jellemző, hogy a magyar kálvinizmus nem mutatott túlságos gyorsaságot ennek a kérésnek a teljesítésére. Soha még életmentési munka olyan nagy megfontoltsággal nem haladt, mint ez az akció. Közben pedig a száz éves jogakadémia jubiláló szava elkiáltja, nem arról van szó, hogy ne hagyjatok meghalni, hanem arról, hogy engedjétek élni! Ezt az új, friss hangot örömmel halljuk és mindent megteszünk a beváltására.

Ez örvendő hazai emlékek mellett borús külföldi emlékek néznek mi reánk. Négyszáz éve esett el Zwingli a kappeli csatamezőn, s az ő halálával maradt félbe a német Svájc reformációja. Művét később felfogta és átorganizálta a genfi irányzat. De alakját senki sem vonhatja árnyékba, mert vértanusága talapzatán áll. Talpig ember, egészen férfi, pásztor, patrióta és katona, egyszerre pap és hős. A reformátorok között ő volt az, aki a humánus becsét leginkább látta. Ő volt az, aki leginkább bízott az észben. Luther és Kálvin: a szerzetes és a jogász között ő a katona-reformátor. Legvilágibb, legtermészetesebb s mindezek miatt a reformáció egy csomó áldását legközvetlenebbül sugározta, s néhány alapvető vonását legtipikusabban kiabrázoló. A magyar lélekhez ő áll legközelebb, akit legkevésbé ismerünk. Nem a tőle vett közvetlen hatásként, hanem a lelki alkat hasonlósága folytán, a magyar kálvinizmusban zwingliánus vonások alakultak ki igen erősen és igen jellegzetesen, különösen az erdélyi és a felvidéki kálvinizmusban, a nemzeti felkelések és a felvilágosodottság kálvinizmusában, s érdekes dolog, hogy a magyar kálvinizmus az egész nemzeti életre szemmel leginkább felférhető hatást épen e két mezőn tett: a nemzeti felkelésekben és a felvilágosodottságban. Baj volna azt hinni a protestantizmusról, hogy csak Zwingliből áll. Luther a kezdet nagy inspirációja, Kálvin az eredmény hatalmas kibontakozása, közbül a Zwingli törzse áll, jelezve azt, hogy a református keresztyénség örökre egyre forrta nemzeti életével és a református magyar jogot szerzett az élethez a halál kockázatának állandó és bátor vallásával.

Zwinglinek, a schweizi népvézérnek és parasztfiúnak fejedelmi ellenképe és életére és halálára egy század múlva visszafelelő királyi eccho⁷ Gusztáv Adolf, akinek tábori bekecsén Stockholmban sokáig néztem azt az átperzselt lyukat, melyet az ellenség golyója ütött csatában. Soha még olyan kicsiny helyen, olyan tapinthatóvá nem vált reám sors és történelem. Mi minden fordult meg egy emberen a régi világban! Az egyes ember, a királyi egyéniség volt a Sybilla könyvek mutatója, nemzetek és nemzedékek sorsának foglalatja és záloga, bukásukkal országok estek és országok támadtak felemelkedésükkel. És mégis milyen kicsiny és milyen jelentéktelen a legnagyobb ember is, azok mellett az erők mellett, amelyek a történelmet intézik! Ezeknek az útján parányi stáció, széttört cserép, feldúlt oltárkő, elgurult korona a leghatalmasabb emberi egyéniség is. De azért minden ilyen név drága kandeláber, amelyben örök igazságok és biztatások lángjai füsttelen lobogással égnek.

E dátumok között meg kell emlékeznünk a *tűrelmi rendeletről*, melyet 1781-ben, ezelőtt 150 esztendővel adott ki a legszimpatikusabb, legzseniálisabb és letragikusabb Habsburg uralkodó, II. József. Alig van olyan okmány a Mohács utáni történelemnek, mely a magyar protestánsok életére akkora nyereség lett volna, mint ez az irat. Pedig milyen szomorú irat ez! Az az alap gondolata, hogy elemi jogokat *ő ad, különös kegyelemből*, olyan jogokat, amelyek először az emberi természethez tartoznak, másodszer magyar földön véres harcok után a szó és a jog pecsétjével ellátott békeszerződések biztosítottak. A királyi kegy aranytálcáról hullat le olyan morzsákat, hogy pl. református lelkész nem tartozik római katolikus püspök jurisdicchioja⁸ alá, református hívő nem köteles katolikus egyházi célokra

⁷ visszhang

⁸ törvényhatóság

adót fizetni, református híveknek szabad magán vallásgyakorlatot tartani, s gyülekezetté szervezkedni, ha egy községben száz családnál több van belőlük, szabad templomot építeni, ha nem nyílik utcára az ajtaja. A gyermekek csak akkor követik mind az apa vallását, ha az apa katolikus; ha az anya katolikus, akkor csak a leányok követik és így tovább. Hol volt akkor ez a magyar föld, milyen szellem élt itt az egész XVIII. század alatt, mikor nyugaton már rég porrá váltak azok az emberek, akik hirdették; már magában ebben a szóban vallási türelem, van valami sértő. A sárga foltos embernek igénye az, hogy megtűrjék. Emberi méltóságára büszke embernek nem lehet más igénye, mint az, hogy megbecsüljék. A türelem correlativuma egy uralkodó vallás, amelyik kegyből tűr, de megtehetné azt is, hogy ne tűrjön. A türelem és türelmetlenség atyafi testvérek és mindakettő despotikus, mert az egyik arra érez jogot, hogy a lelkiismereti szabadságot megkurtsítsa, a másik pedig arra, hogy azt engedélyezze.

Micsoda óriási távolság van ettől az igazán szabad szellemtől a II. József türelmi rendeletéig! És mégis a II. József türelmi rendelete volt száz év óta az egyetlen jó szó, az egyetlen emberi elbánás a magyar protestantizmussal szemben, amely ki volt szolgáltatva hatalmas ellenségének: a birodalom és a császár érdekének. Ha van a népek lelkében subconsciens⁹ réteg és e rétegben lehetnek rettentő traumák, melyek a nép öntudatát és akaratát befolyásolják, ilyenekről gondoskodott Bécs a magyar protestáns lélekben. A türelmi rendelet másodszer azért emlékezetes nekünk, mert példája annak, hogy a fák nem nőnek az égig. Lehetséges, hogy jön egy korszak, amikor szabadon uralkodik a hatalom, végzi a maga atrocitásait, a halhatatlan emberi lelkeken, – de az idő fordulni szokott. A XVIII. században is megfordult a Carolina Resolutiotól a türelmi rendeletig. A politikai rendszer nem változott meg, sőt berendezkedett és fejlődött az abszolutisztikus és bürokratikus birodalmi egység, de az a rendszer a Carolina Resolutio idejében a protestantizmust az állam szempontjából a legkomolyabb veszedelemnek tartja, viszont Józsefnek, aki a türelmi rendeletet kiadja, már csak egy ellensége és egy akadálya van: a saját egyháza. Közül valami olyan dolog, amit nem lehet falakkal, sorompókkal, csendőrszuronnal, cenzúrával megállítani, átjárta és megvilágosította a lelkeket. Ez a valami a lélek, az új igazság, a győzedelmeskedő korszak. Nagy dolog az írott törvény, de nem minden. Az írott törvényen túlteszi magát a hatalom, mint ahogy a XVII. század békekötésének alaptörvényként becikkelyezett megállapodásain túltette magát a XVIII. század abszolutisztikus uralkodása; s megtörténhetik, hogy azóta kelt és még világosabb alaptörvényeken túlteszi magát a tömegnek, az elvakított és fellázadt többségnek nyers ereje, akár jobb, akár balfelől özönöljön reánk. Azonban a törvény erkölcsi ereje semmit sem változik, ha megcsúfolja is a hatalom. Egységet teremt ügyünk és az erkölcsi világrend között s az eltiport igazság a világ legfélelmesebb nagyhatalma. Azért a nagy próbák idején nincs más biztonság, mint az Ige igazsága és a hitvallás ereje. Az a kérdés, mennyire látjuk igazunkat és mekkora áldozatot tudunk hozni érte. Amelyik pillanatban egy nemzedék vállalja igazságáért a halál kockázatát, megszerezte jogát az élet nyereségéhez.

A másik százéves dátum Kazinczyt ünnepli és a széphalmi sírra tétet velünk egy babérágat. Volt idő, mikor ő volt a magyar lelki tavasz atyja és hőse. Befagyott, csak itt-ott olvadó csalitokon előhúzózkodó Pán, akinek az egész rengeteget fel kellett ébresztenie. Ő volt egy időben ezen a földön az európaiság Arbiterje¹⁰, ki fejedelmi sätort vont egy tőzeg dombra, s úgy országolt ott, mint kései utódai az izlés királyi palotájában. Ő volt a félig vak gyémánt köszörűs, a horpadt mellű és örök napszámos, ki sötét

⁹ tudatalatti

¹⁰ választott bíró

odúban készít királyi solitaireket¹¹ a magyar nyelv mesebeli gyémántjából. Választékos és finnyás, paléozott és manéros, rokokó és mégis szinte mythikus hős, az európaiság vakmerő lovagja és az izlés nagy forradalmára. Nem volt orthodox, még egyházában sem; szűk volt neki minden korlát, még a felekezeti is s bár sokszor ellene mond a protestantizmusnak: a felvilágosodottság protestantizmusának nemzeti kultúrhőse. Mindig az ébresztő, mindig az ihlető, az első vizionárius és a magvető, mint a magyar protestantizmus, amelynek dicsősége és tragikuma a Pygmalion-csók: Pygmalion belehal, de a kövek élnek.

Ez év október 31-én volt ötven esztendeje a debreceni zsinat megnyitásának. Országos zsinatunk kellő formában megemlékezett erről a napról. Illik azonban, hogy mi is megemlékezzünk és üdvözöljük Dókus Ernőt, az egyetlen élő kapcsot a debreceni és a IV. budapesti zsinat között. A felsőzepléni egyházmegye fiatal aljegyzőjétől a magyar református egyház agg fővezéréig terjedő időben nagy darab egyháztörténelem helyezkedik el. Kétségtelenül a legérdekesebb és a legjelentősebb korszakok egyike. Ha fellapozzuk a régi írásokat és látjuk, micsoda tanács- és programtalanság uralkodott a 80-as évek elején; milyen távol állottak teológiailag, egyházpolitikai és gyakorlati módszerek tekintetében a különböző egyházkerületek és gyülekezetek; mennyire nem volt közös lelkipásztori ideál, mennyire nem volt reprezentáló típus és mennyire nem volt egységes öntudat és egységes program az egyházban, szinte elbámulunk, hogy már ennyire vagyunk. Megható látni, hogy a kor legjelesebb elméi mennyire félték a zsinattól, mint valami veszedelemtől. Megelégedtek azzal, hogy a törvényalkotás a kerületekben folyjon, a konvent egy állandó bizottság legyen, hatósági jogosítványok nélkül. Török Pál milyen Cassandra jóslattal és konok resistenciával harcol a zsinat ellen s még az utolsó pillanatban is citalja a régi latin verset:

*Quid synodus? – nodus; patrum chorus integer – aeger,
Conventus – ventus; gloria: stramen. Amen.*¹²

Rettentő a távolság Somogy és Seps, Újvidék és Kassa között. Mindenik zsinati atya meg volt győződve, hogy ha teológiai kérdést kezdenének tárgyalni, egyszerre lángba borulna a házuk és a legteljesebb ellentétbe kerülnének. Attól félték, hogy az Erdéllyel való unió megöli a magyar kálvinizmust a beléje kerülő consistoriális kovással s mégis megcsinálták az uniót, főképpen nemzeti indítékból, „Elfogadom az egyesülést”, mondotta Dobos János, „ha belehalok is.” Ugyanakkor egy kis csoport lelkész összejött Debrecenben, s a hivatalos egyház által tudomásul sem vett és egyáltalán meg nem értett reformok fölött tárgyalt. Azt mondták, hogy jó volna legalább havonta egyszer a gyermekeknek istentiszteletet tartani, legalább megkísérelni a hivek házanként való látogatását, óhajtandó volna, hogy a konfirmációi oktatást a lelkészek vegyék kezükbe és kísérletezni kellene vallásos estélyek tartásával. Ez volt a missziói gondolat első megrezdülése a magyar református egyház méhében. Panaszolnak a zsinati felszólalók, hogy egy év alatt 20-30 egyház kéri a leányegyházzá való nyilvánítását, mert nem bírja el a terheket. Közben pedig egy évben csak a Dunamelléken Török Pál kezeihez 170.000 osztrák értékű forint gyűl be perselypénzből, adományból és szorgalmi jövedelemből. Egyfelől rettentő pusztulások, másfelől nagyszerű bőség és megduzzadt erők. Ezzel szemben nézzük meg, hogy mennyit haladt a református egyház 50 esztendő alatt a maga belső kikristályosodásában; immár ötödik zsinatában minden ellen-

¹¹ foglalatba helyezett drágakő

¹² Az 1618/19-es dortrechtli zsinatra írt latin distichon, szójátékai nehezen magyaríthatók. Pecsuk Ottó fordításában: „Mi a zsinat? Daganat; atyák feddhetetlen kórusa - de habtusa; / összejövétel, mely szövegel; dicsőségesen s kicsinyesen. Amen”

tét mellett is mennyire közelednek egymáshoz a ma uralkodó lelkipásztori eszmények; teológiailag mennyit tisztult és forrott már a magyar református egyház tudományos gondolkozása; mennyire jelentéktelenné váltak a helyi jogszokások, a törvény egységes és érvényes rendelkezései mellett; mit tett a közalap a romok megépítésére és új alkotások fundamentumának a megvetésére; mennyit fejlődött a diaspora misszió, kialakult a vallástanítási rendszerünk. Ma már lehet arról beszélni, hogy van egységes gyülekezeti munka, amelyik még nem ment ugyan át mindenki vérébe, de már a református egyház minden komoly vezető embere az alapfogalmakra és az alpmódozatokra nézve egyetért. Egységes az énekes könyvünk, egységes a liturgiánk, egységes a tanügyünk, egységesen fejlődik a misszió ügyünk és a magyar református egyháznak nagy vonásaiban egységes a programja. Mindez az elmúlt 50 esztendőnek a munkája. Bár széttört az egész magyarságra vonatkozó érvénye, mert ma rajtunk kívül ugyanaz a magyar reformátusság négy más ország kebelében egymástól függetlenül szervezkedik: a kis magyar református egyház egysége a háború után még erősebbé vált. Bár programjában sok a revízió alá veendő pont, mégis a debreceni zsinat a magyar református egyház egységének és belső alkatának megteremtésében nagyobb és döntőbb kezdet volt, mint bármely más zsinat eddigé, talán csak a nagy hitvallást szerkesztő zsinatokat véve ki. Amit Geleji Katona István a keleti kis Magyarország számára, a szatmárnémeti zsinaton csinált meg, azt vitte végbe teljesebb eredménnyel az egész magyar református egyházra nézve a debreceni zsinat. Mindez arra biztat, hogy a magyar református egyház belső programjának állandó készítése és állandó revíziója a legfontosabb és legmagasabb rendű munka egyházunk életében, melyet a négy püspök és négy főgondnokból álló vezéri testület legfőbb gondjává tett különösen a mai forgandó idő.

Szolgálataim

Szokás szerint feljegyzem ide azokat a szolgálatokat, melyeket rendes lelkipásztori tisztemen és igehirdetői munkámon kívül végeztem. 1930. december 7-én Révész Kálmán tisztársam kérésére felszenteltem Egerben a református templomot. December 11-én a Külügyi Társaságban előadást tartottam Amerika szellemi életének keresztmetszetéről. December 31-én a Studióban beszéltem az élet céljáról. Január 4-én a Soli Deo Gloria Szövetség estélyén a Kálvinizmus, a hősiesség vallása címen tartottam előadást. Január 11. és 12. napját Bécsben töltöttem, ahol a szétszórt magyarságnak istentiszteletet tartottam és a Collegium Hungaricumban összegyűlt illusztris társaság előtt beszéltem a magyarság lelki válságáról. Február 2-án a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetségben prelegáltam: Irodalom és művészet, mint valláspótlék címen. Ugyanaznap este a tisztviselőtelepi estélyén a miszticizmus mint a vallás középpontja címen tartottam előadást. Február 8-án a Kisfaludy-Társaság ünnepi ülésén Prohászka Ottokárról mondtam emlékbeszédet. Február 12-én a Theológiai Akadémiának a konferenciáján A kálvinizmus irodalomformáló erejéről értekeztem. Február 29-én Kaposvárra mentem és ott egy estélyen Sysiphus köve címen előadást tartottam és a másnapi istentiszteleten prédikáltam. Március 8-án Sopronban, az evangélikus egyház böjti ciklusában, a kereszt teológiája címen tartottam előadást. Március 10-én a Református Figyelő szemináriumában a Modern ember igénye a szószékkel szemben című tételről beszéltem. Március 15-én a Szent János-kórházat látogattam meg és ott a fennjáróknak istentiszteletet tartottam. Március 23-án a Józsefvárosi gyülekezet egyházi zeneestélyén az oratóriumról mondtam bevezető fejtegetést. Március 24-én a Protestáns Árvaház évi rendes estélyén a szeretet világszépítő hatalmáról ünnepi beszédet mondtam. Március 30-án a Soli Deo Gloria Szövetség konferenciáján Világok harca címen és aznap este az Evangéliumi Keresztyén Leányegyesületek Nemzeti Szövetségének konferenciáján A hűség elemzése címmel tartottam előadást. Április 12-én ki-

mentem a cinkotai tanítónőképzőbe és ott kis ünnepély keretében Változó és állandó elemek a magyar nőnevelés nevelési eszményében címmel tartottam előadást. Április 23-án a Bethlen Gábor Szövetség szabadegyetemén tartottam előadást: A vallásos életfelfogás és világszemlélet hivatása a mai helyzetben címmel. Április 25-én és 26-án Hódmezővásárhely voltam, ahol előadást tartottam az Egy szükséges dologról, és másnap a nagy templomban prédikáltam. Május 2.-át és 3.-át Pápán töltöttem, ahol Igazság és szeretet címen előadást tartottam és a templomban prédikáltam. Május 11-én a Johannita-rend ünnepi istentiszteletén szolgáltam. Május 17-én zuglói szeretetvendégségen beszéltem. Június 11-én Méntelekre mentem és az ottani szép pusztai templomot szenteltem fel. Június 15-én a pesti gimnázium, 16-án a Baár-Madas leányliceum és a Theológiai Akadémia évszázó ünnepélyén záróbeszédet tartottam. Augusztus 22-től szeptember 5-ig Cambridgeben részt vettem a Nemzetközi Jóbartság és a gyakorlati keresztyénség ökuménikus tanácsának gyűlésein. Szeptember 12-én és 13-án Balatonalmádin konferenciát vezettem és tartottam egy bibliamagyarozatot és egy előadást Szükség van-e reánk címmel. Szeptember 20-án a Skót Misszió jubileumán záró bibliamagyarozatot tartottam. Szeptember 26-án a Theológiai Akadémia évmegnyitó ünnepélyén beszédet mondottam, aznap este Nyíregyházán voltam, hol Háború és béke címmel előadást tartottam és másnap az evangélikus nagytemplomban prédikáltam. Végül október 25-én Kunszentmiklóson felszenteltem a reálgimnázium új épületét nagy öröm és hálaadás között ünnepi istentisztelettel. Nem jegyeztem fel a gyűlések, representációk számát, de megemlítem, hogy a püspöki iktatóra 3842 ügydarab érkezett, magániktatóm a tavalyi közgyűléstől 2019-et mutat. Mindezt csak azért írtam ide, mert emberöltők múlva talán érdekelni fog valakit, hogy mit jelentett 1931-ben Magyarországon a református egyházban ez az Ige: aki püspökséget kíván, jó dolgot kíván.

Egyetemes egyházi mozzanatok

Egyetemes egyházunk életében ez az év két fontos eseményt hozott. Egyik az egységes liturgia életbeléptetése. A mi új liturgiánk elvi alapon jött létre, de kompromisszumok árán. Theológiailag és liturgiailag mégis nagy haladást, tisztulást és kristályosodást jelent. Lelkipásztoraink bölcsesége, s az a körülmény, hogy bíztak a hívek a zsinat bölcsességében, kivitte, hogy kerületünkben szinte észrevétlenül, s az egész országban minden feltűnő rázkódtatás nélkül lépett életbe. Minden reformmal így történék, ha nem akadnának néha emberek, akik a régi álláspont védelméből politikai tőkét akarnának maguknak kovácsolni. A magyar református nép autonomikus gondolkozásánál fogva bámulatosan vezethető a jó irányban, alkotmányos úton; de kapható mindig arra is, hogy egyéni akciókhoz katonának álljon; rendszeren a maga zsoldján, fizetvén a harcot és sokszor a sarcot is. A másik fontos dolog az, hogy zsinatunk elvégezte egyházi törvényeink revízióját és az új törvényeket harmadik olvasásban is letárgyalta. Most már nagy érdeklődéssel várjuk az államkormányval való tárgyalást, amely hitünk szerint nem fogja hátráltatni, sőt erejéhez mérten siettetni fogja az új törvények életbeléptetését.

Tíz év

Ez év októberében volt 10 esztendeje annak, hogy a Dunamelléki Egyházkerület a püspöki székre beiktatott. Kerülöm a lírát, magamról csak annyit beszélek, amennyi feltétlenül szükséges és megállapítom azt, hogy nagyon hamar elmúlt és nagyon keveset hagyott hátra ez a tíz esztendő, ahhoz képest, amit hagyhatott volna. Azt hiszem, másnak is az az érzése, ami nekem, hogy mi mostanában egy korszak zárókövéhez érkezünk. Még nem tudjuk, hogy már elhaladtunk-e vagy még csak ez után érünk oda, de az bizonyos, hogy ez az összeomlás utáni évtized egy külön fejezet volt, amelynek végé-

hez közeledünk. A háború és a forradalom után kezdődött egy erős nemzeti és keresztyén reakcióval. A magyar nép ősi ösztöne lobogott ebben a reakcióban, épen olyan sok erővel és épen olyan kevés világgossággal, mint ahogy az ösztönnél tapasztalható. Ebben a nemzeti reakcióban a keresztyénség nagyon komolyan vett tényező volt, de csak mint politikai jelszó. Nem azt jelentette, hogy több Krisztust a szívekbe és több Krisztust a világba, hanem azt, hogy le a zsidóval és ki a liberalizmussal. Az is kiderült, hogy a keresztyén szó lassankint „római katolikus” jelentést kezdett felvenni s egy új barok restauráció körvonalai bontakoznak ki a kezdet kooperációs jelszavaiból. Rosszakarat reformátusnak nevezte ezt a korszakot s ezt ürügyül használta az ellenkező irány intézményes és végleges megépítésére. A kezdet kaotikus világában egy csodálatos politikai intelligencia¹³ teremtett először rendet. Véghez vitte a consolidatio művét először közjogilag, azután politikailag, végül megvetette az alapokat a gazdasági consolidatio számára is. Ezt a munkát sohasem lehet letagadni, vagy kicsinyelni, mert a legnagyobb magyar politikai alkotások közé tartozik. Eközben a nemzet elzsibbadt és lekötött életerői csodálatos bőséggel megeredtek. Mindenki hirtelen tatarozni, helyreállítani, építeni kezdett. Az egész világban megindult egy szinte forradalminak nevezhető reconvallescencia¹⁴, amely hasonló az olyan megpezdüléshez és átmelegítő tavaszi hullámhoz, amilyent tifusz vagy tüdőgyulladás után az elgyöngült beteg érez. Konjunktura támadt a munkára, a kezdeményezésre, emberek kerestettek akciókhoz és akciókat kerestek az emberek. Mindenki valami újat és nagyot akart mivelni és a lehetőségnek nem látszottak a korlátjai. A magyar föld nagyszerű termésekben gazdagon ontotta az aranylő búzát és a nemzetközi piacon ezt a búzát 30–40–45 pengővel jegyezték. Az volt a legkülönb, akinek fantáziája legvakmerőbben termelt és kezdeményezett. Észre se vettük, hogy az új barok fundamentum nélkül építi monumentális vonalait. Több az egyetemi hallgatónk, mint amennyi nagy Magyarország idejében volt. Több az intézményünk, mint a háború előtt. Szociális és népjóléti feladatokat vállaltunk akkor még beláthatatlan következményekkel. Egyetemünk négyről hatra szaporodott, népiskolánk számát megjavítottuk 5000-el, megindult a magyar szellem a maga hódító útján külföldön, Collegium Hungaricumok létesültek idegen országok fővárosaiban, kölcsöneinket néhány óra alatt 3–4-szeresen túljegyezték az angol és amerikai piacokon és mindez a megduzzadás, nagyszerű erő kifejtés csodálatos érvet szolgáltatott egy hallgatag államművész számára, aki a külföldi nemzetek ellenséges vagy kicsinylő aeropágusa¹⁵ előtt a magyar nemzet igazságáért és egzisztenciájáért meglepő eredménnyel küzdött, viszont ennek a hallgatag nagy embernek egyénisége egyfelől a külföld bizalmát fokozta irántunk és nyitott számunkra új forrásokat, másfelől itt benn emelte biztonságunkat, önérzetünket, s valami olyan érzést támasztott mibennünk, mint akik a Gondviseléssel végképen elintézték a dolgukat. Egyházi életünkben ugyanaz a szellem jutott kifejezésre. Az infláció alatt a lelkeszi állások átlagos jövedelme több volt, mint az államtitkár fizetése s volt olyan tanító, sőt harangozó is, akinek canonica portioja¹⁶ többet jövedelmezett, mint amennyi a püspök tiszteletdíja volt. Ez időben a mohó elrendezkedés sokszor szembeállította a fukar jólétet a kikoplaltatott tisztviselővel egyházi vonatkozásban is. De csakhamar megoldódtak a kérdések; tehermentesült az egyházi adófizető épen úgy, mint az egyházi birtok és a földreformmal csak épen azért nem jutott sokkal több földbirtok a magyar református gyülekezetek kezére, mert a jóllakottság egy bizonyos fokán megfogyatkozik a felvevőképesség. Nem telt bele egy néhány esztendő,

¹³ Bethlen István (1874–1946), 1921 és 1931 között Magyarország miniszterelnöke

¹⁴ felépülés, lábadozás

¹⁵ itt: nyilvánosság

¹⁶ javadalmi föld

X. PÜSPÖKI JELENTÉS

már minden elvitt harang helyett új és sokszor szebb zúgott a tornyokban. Ha máskor nem, a püspöki vizsgálatok kapcsán, az egész egyházkerületben minden egyházmegye minden épületét, a háromszáz gyülekezet közül csak 4-5 kivételével, rendbe tették, kitatarozták, felékesítették, s a legtöbb egyházmegye, mikor végigjártam benne, olyan volt, mint egy pohár vagy egy lakodalmas szoba. Az első hullám falusi gyülekezeteinken futott végig és ragadta előre őket. Mikor ott künn kissé megcsendesült a dolog, egy más hullám csapott előre, városi és proletár gyülekezeteinkben. A mezőgazdasági jólét visszahatott ipari életünkre, s egyszerre felfedezték a városi gyülekezetek, hogy a kis tisztviselő és az állandó munkás csodálatos áldozatokra képes. Megindult tehát az építkezési láz, melyet táplált néhány külföldi bankháznak az a praxisa (eddig ez csak az angolszász protestantizmus területén vált be), hogy az egyházi adó élő tőkéjének a fedezetére elkezdett kölcsönt folyósítani. Így történt meg az, hogy a türelmi rendelet kiadása után következő évtizedeket leszámítva, nem volt olyan építő és helyreállító korszak a magyar református egyházban, mint ez a mögöttünk álló tíz esztendő. Én magam, épen a Dunamelléken. csak hálaadással állapíthatom meg, hogy ez az építő akció nem volt tisztán külsőleges. Mögötte egy nagy lelki ébredésnek és kimélyülésnek körvonalai láthatók. A külső és belső építés nem járt mindig együtt, de sokszor csodálatos módon találkozott és összeölekezett. Viszont azt is meg kell állapítanom, hogy a külső építés általában nagyobb vonalú volt, mint a belső megerősödés.

Az egész tizedről statisztikát állítottam össze, amelynek adataiból érdekes dolgok világlanak ki: 1921-1930-ig befolyt 1,080.156 P¹⁷ perselypénz, 2,951.928 P Isten dicsőségére különböző adományképen; építkezésre fordítottak 14,154.483 P-t. Ebből a pénzből épült 38 templom, 53 iskola, 34 papi lakás, 39 tanítói lakás, 22 más egyházi épület, vettek 362 harangot és 5 orgonát. Nem számítom ide azt a teméntelen tatarozást, amelyet az évi karbantartás során, de különösen a püspöki látogatás alkalmából végeztek. Ha most vesszük azt, hogy gyülekezeteinknek ezidőszerinti adóssága 7,439.874 P, azt kell mondanom, hogy az építkezési költségnek körülbelül felét a Dunamelléki Egyházkerület élő tőkéje már kifizette. Egy lélekre esik az egyházmegye adósságából: Soltban 2'19 P; Tolnában 4'12 P; Vértesalján 4'85 P; Somogyban 5'69 P; Baranyában 6'08 P; Kecskeméten 15'68 P; Pesten 23'80 P. Lélekszám szerint egyházmegyénként 10 év alatt áldoztak perselypénzben és adományban: Tolna 1'56; Solt 3'14; Kecskemét 3'67; Külsősomogy 4'41; Baranya 4'84; Vértesalja 6'42; Pest 13'41 P. Egy lélekre esik a beépített összegből egyházmegyénként: Solt 9'69; Tolna 11'98; Baranya 13'26; Somogy 17'98; Vértesalja 18'65; Kecskemét 23'28; Pest 42'56 P.

Középiskoláink száma nem változott, ellenben a külső fejlődés és épülés örvendetes jeleivel találkozunk. Négy új középiskolai internátusunk létesült, s ez megállította intézeteink elnéptelenedését. Egy reálgimnáziumunk: a kunszentmiklósi egészen új épületet nyert. Megépült a Baár-Madas nagyszerű leánynevelő intézete, egy új leányközépiskola létesült Kecskeméten, egy új polgári fiúiskola Nagykőrösön és egy új polgári leányiskola Szentendrén. Új, szép otthonba költöztek a kecskeméti tanítónőképző intézet és internátusa, a dunavecsei, pécsi és szentendrei polgári iskolák. Nagykőrösön a tanítóképző intézet mellett új internátus létesült.

Be kívánok számolni az egyházkerületnek tíz esztendőös vagyongyarapodásáról is. Ingatlanban meggyarapodtunk a szilasbalhási javadalmi birtokkal és a Kaszay alapítványi birtokkal. Az előbbi 549 kat. hold és 237 öl, az utóbbi 731 kat. hold és 121 öl, összesen 1280 kat. hold és 358 öl. Vétel útján gyarapodott a kerület vagyona a Budapest-Kőbányai házzal és Szilasbalháson a püspöki birtokhoz

¹⁷ magyar pengő pénznem

csatolt bérlő-lakással. Ajándékozás útján gyarapodott a Kaszay-birtokon levő 5 drb kalocsai házas telekkel. Mindezeknek mai becsértéke kb. 580.892 P. Új építkezésekre és beruházásokra fordított az egyházkerület tíz év alatt 196.645 P-t, s ezzel az összeggel birtokainak épületeit kivétel nélkül jókarba hozta és a háborús évek rettentő leromlása után azoknak értékét és jövedelmezőségét nagyban fokozta. Ezzel szemben meg kell állapítanom, hogy a háború és az azt követő általános devalváció során egyházkerületünk vagyonából mintegy 1,408.350 koronát (háború alatti, illetve előtti értékben) elveszített, mely záloglevelekben, hadikölcsönben és magyar koronajáradékban és más pupilláris¹⁸ papírban van elhelyezve. Általános becslésem szerint a Dunamelléki Egyházkerület vagyona tíz év alatt nemcsak hogy nem fogyott, hanem mostani árak szerint újra becsülve, kb. 25%-kal gyarapodott.

A lelki gyarapodásról nem tudok ilyen adatokkal igazolt képet nyújtani. De amennyire általános benyomásaim tanúskodnak, kétségtelen dolog, hogy a Dunamelléken, s talán az egész magyar református egyházban a Dunamelléken leginkább, nyugodt, fejlődő lelki élet folyt. Igaz, sokszor van panaszunk magunkra, másokra, látjuk saját tévedéseinket, mások mulasztásait, itt-ott beleütközünk fegyelmetlenségbe, hívtelenségbe, majd itt, majd ott látjuk a Sátán győzelmes vigyorgását, amint egy-egy megkísértett lelkipásztoron, tanítón, presbyteren diadalt nyer. Gyülekezetekben is kavargó és fő az ellentét, dőre és hiú versengés, konokság és hiszékenység kovácsolja a maga fegyvereit. De mindez csak azt bizonyítja, hogy Krisztus földi anyaszentegyházának mindig van tusakodása a bűnnel és a Sátánnal szemben és az egyháznak tagjai és szolgálói, amíg testben járnak, angyalok nem lehetnek. De tanúságot kell tennem arról, hogy a Dunamelléki Egyházkerület gyülekezeteinek nagy többségében tisztán hirdették az Ige, Krisztus királyságának pácája alatt meghajolnak a fejek és a térdek, készek a szentek szükségére való adakozásra, épen úgy, mint ahogy lelkipásztorok és tanítók nem a maguk hasznát kergetik, sőt naponként való áldozatot tudnak hozni Isten országa nagy érdekeiért, hűséges világi férfiak, a legkisebb presbytertől fel egyházkerületünk főgondnokáig, ott állanak a lelkipásztor mellett, s példaadóan hordozzák az anyagi és erkölcsi terheket, amelyek a mai időkben kétszereznek. Bármerre néz, bárhova nyúl az ember, érzi az ősök hitének megtépett, de viharálló folytonosságát. Érzi a jelenlegi generáció elszántságát és tüzeit. Van oka bízni a következő nemzedék külön voltában, s épen ezért, e ponton megállva, köszönetemet kell nyilvánítanom mindazoknak, akikkel tíz év leforgása alatt szolgálat-, áldozat- és munkaközösségben állani kiváltságom volt.

Amíg ezeket az eredményeket felelgetem és gondolatban újra bejárom az elmúlt tíz esztendő magasságait, nem akarok megfélemedezni az elmúlt tíz esztendőnek ama jellemvonásáról, hogy ennek a korszaknak immár alaposan vége van.

Ugyanis kiderült, hogy az egész világ gazdasági jóléte csalódás volt. Ha hitelgazdaság helyett arany vagy terménygazdaság lett volna, ez a csalódás nem érhetett volna minket. De mivel hitelgazdaság volt és a világon minden vagyon tulajdonképpen hiteltétel volt, két baj történt velünk. Az egyik az, hogy a háború alatt jelentkező szükséglettről azt hittük, hogy ez állandó lesz és a háború vége felé felcsavart munkadíjak és életstandardok¹⁹ csak fejlődhetnek. Logikusan egy nagy gazdasági visszaesés volt várható a háborúból és gazdasági konjunktúra támadt, tehát álképlet volt a jólét. A hitelgazdaság papirosjait, a részvényeket, értékpapírokat, az említett álképlet szerint hihetetlen magasságra értékelte fel a nemzetközi forgalom, amellyel szemben nem állott reális fedezet. Mindenkinek a standardja magasabban állott, mint amennyit a világ gazdaság jelenlegi értékállománya, s annak jelenlegi

¹⁸ gyámhatósági

¹⁹ életszínvonal

jövedelmezősége elbir vagy megengedett volna. Mihelyt kiderült az, hogy a világ elszámította magát és láthatatlan mérlegszámláján a vagyontételek nem reálisak, megindult egy gyors és lassanként pánik-szerűvé váló átértékelés, kétségbeesett leírás a mérlegszámla vagyon és teherlapjain. Itt jött bele a másik tényező: a hitelnek az a természete, hogy a bizalom tejével táplálkozik. De épen ez fogyatkozván meg, kataklizmaszerű visszahúzódás, elszáradás, modern szóval: leépítés következett be. És ez a törekvés adja meg napjainkban határjelző természetét, de hogy bizonytalanságban afelől is, hogy vajjon korszakot zárunk-e, vagy pedig korszakot nyitunk. Az építő és lebontó világtendencia, a konjunktúra és a dekonjunktúra úgy áll szembe egymással, mint az apály és dagály. Itt susstorog és fő körülöttünk e két összeütköző világözön s ebben a retentő hullámcsatában kifult lélegzettel hanyattatunk.

Így át is mentünk egy új kérdésre, a mai gazdasági helyzet általános jellemzésére.

A mai gazdasági helyzet

Református egyházunk mai gazdasági válsága ítéletem szerint súlyosabb, mint egy század óta bármelyik. A múlt század harmincas éveiben fellépő válság lassúbb lefolyású és lokálisabb volt. A hetvenes évek körül fellépő pénzügyi válság nem végzett akkora pusztítást, mert nem volt olyan egyetemes, mint a mostani, azonkívül az állam gazdasági válsága csak közvetve nehezedett az egyházakra, miután alig volt valamelyes államszegélyünk. De most a református egyház az állami étellel sok ütőéren keresztül összefügg és a bajt azonnal megérzi. Az egyháznak, mint iskolafenntartónak épen az állammal való kapcsolatból kifolyóan a terhei eddig is csak nőttek, míg az egyháznak az államtól járó más természetű segélyei nagyon lassan, vagy egyáltalában nem emelkedtek, sőt a legújabb időkben rohamosan estek. Nagy elismeréssel kell említenem azt a hősiességű erőfeszítést, amelyet a Kultuszminisztérium protestáns ügyosztályán Petri Pál államtitkár úr és Tóth István osztályfőnök úr végez az állami járandóságok terbe vett csökkentése ellen. Eddigélé különösen a lelkipásztor személyes járulékaik terén sikerült is hálával feljegyezhető eredményeket elérniök. De a kérdés lényege ott van, hogy ezidőszert az állam teherbíró képessége nem fokozódik, illetve annak csökkentése még nem állapotodott meg. Ennélfogva egy arasznyira sem látunk előre, csak annyit tudunk, hogy minden kockán forog. Ideig-óráig a nemzet javáért sokat elbirunk, de a baj ott van, hogy az egyes gyülekezetek háztartása fenyeget veszedelemmel, azért, mert az egyes hívek háztartása jutott holtpontra. Még csak egy egyházmegye tesz jelentést, mint szórványos esetről, arról, hogy behivatalnokok hónapokon át nem kapták meg a fizetésüket, de más egyházkerületekben, s hozzánk képest gazdag és népes gyülekezetekben ez már gyakrabban fordul elő. Szeptember végéig az egyes egyházközségekben átlagosan már csak az évi jövedelem 50%-a folyt be, amihez optimisztikus számítással még legfeljebb 25%-ot lehet hozzátenni december végéig. Ilyen anyagi fundamentumra van helyezve aránytalan súly- és teherbírási elosztással a Dunamelléki Egyházkerületnek jobb időkből származó hatalmas felépítménye. Azé az egyházkerületé, amely intézményekben és terhekben az átlagon felül, relatíve a magyar kálvinizmusban legelő jár. Egyházi életünk egyensúlya nem is fog addig helyreállani, míg a végső gazdasági forrás: a gyülekezetek háztartása újra egészségessé nem válik. De viszont itt, a Dunamelléki Egyházkerületnél sajátságos jelenséggel találkozunk. Azzal t. i., hogy számos gyülekezetünk lassan elnéptelenedett törpe gyülekezet, amelynek természetes gazdasági ereje még saját intézményeit is nehezen bírja el, hát még azokat a terheket, amelyek a nagyobb egyházi közületek költségvetéseiből hárulnak reájuk. Élni élhetnének, ha congregationalis egyházak volnának, a jelenlegi államszegélyek mellett. Azonban az a tény, hogy a gyülekezet egyházközséggé válik, azt jelenti, hogy egy nagy történelmi építmény terhéből részt vállal magára. Így kétségtelenül felmerül a törpe gyülekezet óriási gazdasági hátrányának a nyílt kérdése. Azt az elvet, hogy az erősebb gyüleke-

zetek segítsék a gyengébbeket, 100%-ig aláírom, ha kritériumunk van arra nézve, hogy hol kezdődik az egyházközösséggé való alakulás *gazdasági előfeltétele*.

Az a meggyőződésem, – s ezt az esperes urak véleménye is igazolja, – hogy az egyházi teherviselésben való meglanyhulás nem mindig megokolt, épenúgy, mint az állami adófizetésben tapasztalható lanyhaságnak nem csak a nyomorúság az oka, hanem a politika is belejátszik abba. Meg vagyok róla győződve, hogy állami adót is többet be lehetne fizetni Magyarországon, mint amennyit tényleg befizetnek. Ma ismét úgy áll a dolog, hogy mindnyájunk legfőbb egyéni érdeke a nagy közösségek fizetőképességének fenntartása. Hiába próbál valaki néhány száz pengőt megőrizni a fiókjában vagy a harisnyaszárban, ha az ország pusztul bele, maga nem fogja megmenteni még a bőrét sem, nemhogy a pénzét. Ezért innen is felhívást intézek a gyülekezetekhez az adóhátralékok ügyében. Az adógaras szent pénz, amelyet oltárra szántak, azzal úgy bánják minden sáfár, mint a szeme fényével, de viszont végső erőfeszítéssel is tegye az oltárra ezt az áldozatot minden hívő. Óriási dolog forog ma kockán: magának az anyaszentegyháznak léte vagy nemléte, 1900 esztendőből 1800 esztendő. Az a nagy kérdés áll előttünk, visszaeshetik-e a kereszténység oda, ahol Domitianusnak és Diocletianusnak uralkodása alatt volt, vagy pedig nem. Az örökkévalóság szempontjából nem olyan nagy kérdés, de az emberi művelődés, a történelem szempontjából a legnagyobb kérdés, a mi szempontunkból élet és halál kérdése. A mi kicsiny világunkban semmi sem bizonyítja jobban ezt a tényt, mint hogy Baranya és Somogy kis egyházai minden tartozást befizettek, a megbénító hátralék pedig a nagy és módos egyházmegyékből ered. Reánk, a dunamelléki kerületre ez annyival inkább fontos, mert a hátralékok nagy összege a fizető képességünk megbénulásával fenyeget. Mindent összevéve, meleg szívvel adok visszhangot az országos zsinat deklarációjának, amelyben kifejezte azt a meggyőződését, hogy e nehéz próbákon átsegít az Úr, megmutatta rugalmasságát és készségét, hogy a változott viszonyok között mindent megtegyen, amit megtenni kell és minden vonalon revíziót, áldozatot és végső erőfeszítést kívánt. A magyar föld a régi, a magyar kar, jellem és elme szintén változatlan; bűntöt ez a nép úgy tud tartani, mint senki más; nem változott meg a nap ereje, a tavasz hatalma, a májusi zápor csodája, egyszóval: Isten gondviselő jósága, örök szerelme a régi. Mit féltek ti kicsinyhitűek? Ebben a mai világban mindenekfelett életbátorságra, jókedvre, bizalomra van szükségünk. A magyar lélektől olyan belső összezárkózást és felemelkedést várunk, amilyennel a háború elején és a forradalmak elzúgása után találkoztunk. Valami olyan lelkiformát, amilyennek tűzvészkor, árvízkor, elemi csapások idején mutatja magát a magyar. Bűnbakkereséssel, bölcs kritikával, nagyszerű retrospektív elméletekkel kár előállani; lesz erre időnk akkor, ha talpra állótunk. Most csak egy kötelesség van: *hinni és élni*. Mindent le lehet építeni a világon, csak az élethez való bátorságot, bizodalmat, magának az életnek szent és vidám kockázatát nem. Ebben kell újra népünkkel egybeforrnunk. Ma az a leghasznosabb ember, az egyedül nélkülözhetetlen ember, aki *lelket tud önteni az alélt szívekbe*.

Missziói munka szervezése

Azért tekintetem a gazdasági válság mellett azokra a biztató jelenségekre esik, amelyekről az esperesi jelentések számolnak be. Lassan-lassan, egymástól távol, talán bizonytalanul, de az ösztön helyességével duzzad minden egyházmegyénkben a missziói munka. Ma már össze lehet állítani egy olyan minimumot, amely minden dunamelléki egyházmegyében természetes és általános gyakorlatképpen folyik. Mai nehéz időkben is megtartják a presbiteri, tanítói konferenciákat, gyülekezeti munkások összejövetelét. Minden egyházmegyében van ifjúsági munka, körzeti konferenciákkal, gyermekistentiszteletekkel, vasárnapi iskolákkal. A konfirmáció a lelkésznek olyan fontos munkájává vált, mint legalább is az

X. PÜSPÖKI JELENTÉS

igehirdetés. Van olyan egyházmegye, amely a szegényügy szervezése terén halad szépen előre, másik a női munka megszervezésénél ért el eredményeket. Az új esperesi látogatási kérdőpontok a lelki életre sokkal több gondot fordítanak, mint a régi, azt kérdéseivel felszántja, utasításaival megforgatja. Magukból a gyülekezetekből, az egyházmegyékből indul, nő és erősödik egy olyan gyülekezeti munka, amely majd megtalálja a maga nagy egységét és összefogásait. Gondoskodni fogok arról, hogy ez a tényleges gyülekezeti munka fejlődjék, szerveződjék és egy egyetemes program szerint haladjon előre. Erre nézve kérem az esperes uraknak szíves segítségét.

Ez a munka különösképen megkívánja, hogy a Dunamelléki Egyházkerület lelki egysége zavartalan legyen. A zavartalanságnak két eszköze van: az elvi tisztaság és a keresztyén megbecsülés, és ez a két dolog együvé tartozik. Nem lehet az elveket tisztázni a felkavart indulatok forró levegőjében; viszont a szakadatlan kompromisszum világnézeti bizonytalanságot teremt. Elvi tisztaság, kölcsönös megbecsülés, nyíltság és lovagiaság az, amit mindenkitől el kell várnunk a tárgyaló asztalnál, a fórumon és a sajtóban. Abban a reményben vagyok, hogy ezt a Dunamellék minden komoly tényezője velem együtt vallja.

Ilyen ígérek és biztatások, árnyékok és rettentések között indul új korszakába Dunamelléki Egyházkerületünk s vele az egész magyar református egyház. Látja, hogy az elmúlt tíz esztendő történelmi missziót teljesített, midőn alatta épületeink megújultak, földjeink a tehertől megszabadultak, egyházunk alkotó képessége nagyszerű erőpróbát állott ki. Ezek a boldog idők lejártak. Most a tűrés és a várás ideje következett el. Ebben is tudott kemény és nagy lenni a magyar, ama régi példaszó szerint: nem az a legény, aki üti, hanem aki állja. Nem fogunk ahhoz a káromló magyarhoz csatlakozni, ki jégveréskor csépet ragad elé s maga is veri a szőlőjét: hadd lám Uram Isten, mire megyünk ketten! Résen állunk és várjuk a vihar végét. Tudjuk, hogy ilyen nehéz időkben a felelős helyzetben levők morális erején, fokozott hűségén és áldozatos elszántságán, mi minden fordul meg. Két udvarfalvi székely beszélget egymással. Azt mondja az egyik: hallja kegyelmed, ennyi baj még sohse volt a világon. Azt feleli a másik: hogy ne lett volna, hát nem tudja azt kegyelmed, hogy Isten elébb a *bajokat* teremtette meg s azután az embereket, hogy azokat eligazítsák. Íme, itt vannak a bajok; férfiak, magyarok, reformátusok kerestetnek, akik eligazítsák. A világ egyik legszebb költeménye: *Milton* Elveszett paradicsoma, azzal végződik, hogy Ádám és Éva előtt az Éden küszöbén túl, ahova kiűzettek, feltűnik a végtelen és belát-hatatlan jövőndő, mint óriás – feladat.

*Ők visszanézve Édenkert egész
keleti részét látják, csak imént még
boldog hazájok; ott lebeg fölötte
a lángoló kard; ajtaján ijesztő,
arcok rajoznak, s tüzes fegyverek.
Pár emberi könnyet hullatnak, ámde
hamar letörlik. A világ elöttük;
maguk választják nyughelyük; vezérük
a Gondviselés. Kézbe kéz, zarándok,
lassú léptekkel Édenen keresztül
veszik magányos vándorútjokat.*

A Dunamelléki Egyházkerület atyáit, gondviselőit, hivatalosait és minden hívét kérem, hogy kéz a kézben, nagy bizodalommal vegyünk zarándokútunkat új idők lehetőségei, harcai és áldásai felé.

XI. PÜSPÖKI JELENTÉS

1932. november 19.

Ravaszló László látogatása 1932 nyarán az Országos Társadalombiztosítási Intézet Horthy Miklós Szanatóriumában Visegrádon – „Augusztus 16-án Visegrádon, a Horthy-telepen istentiszteletet végeztem.”

Nagyméltóságú Gróf, Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

*Semper idemnek*¹ lehetne mondani püspöki jelentésemet nemcsak tárgyának ismétlődő voltáért, hanem egész szerkezetének azonosságáért. Még sem változtatok a formán. Ami meghatározott időben ismétlődik, ritmust ad, a ritmusban az idő érverése érzik és az idő érverése az örökkévalóság leplező és felfedő fátyola. Nekünk pedig nincs magasabb tisztünk, mint leülni egy magányos sziklafokra és magunkat és világunkat az örökkévalóság szempontjából nézni.

Búcsúzások

Először *halottainktól* köszönünk el. Nem tudunk új munkához látni addig, amíg utánuk nem kiáltjuk a kegyelet áldó szavát. Most esztendeje még itt ült közöttünk a tolnai egyházmegye vidám szívű, barnapiros esperese: *Szakács Imre* mórágyi lelkész s ma már por és hamu. Erdélyből származott, enyedi diák volt, ezt mindig büszkén emlegette; egyébként is beszéde, gondolkodása és kedélye nyilván elárulta. Derülten nézte a világot egy bizonyos bölcs távolságból. Sohasem állott be a tülekedők és lamentálók közé, s ha hiányzott is belőle a prófécia, hiányzott belőle minden kellelenség, savanyúság, panasz vagy ízetlenség. Ha lobbanékony is volt, annál könnyebben lelkesedett. Ha hamar készen is volt dolgával és ítéleteivel, módszerének és egyéniségének valami felemelő könnyedsége megnyugtatót és elpihentetett. Végig megmaradt benne az ősi kollégium frissessége, amelyről nem lehetett tudni: megőrzött fiatal-ság, eltanult életbölcse ség, vagy pedig veleszületett életművészete igazában. Kemény talajon dolgozott egész életén át, de a végén a mórág yi szivály² agyag meghódolt mosolygó erőszakának s termett egy pár szép kései virágot korai sírjára. Emlékezetét fogytig híven megőriz zük.

Egyházkerületünk tanácsbírája és konventi képviselője volt *Bernáth Géza*, de egyénisége olyan nagyszabású, hogy elköltözése az egész magyar református egyházat gyászba borítja. Nála nem az volt a kérdés, hogy milyen állást tölt be, hanem az, hogy az illető állást Bernáth Géza tölti be, aki a századvégi nagy jogásznemzedéknek is egyik legkiemelkedőbb alakja volt. Nyolcvanhat évre terjedő élete alatt sokat tapasztalt és épen olyan sokat tanult. Végigjárta az igazságszolgáltatás egész pályáját s táblai elnökből igazságügyi államtitkár, később a magyar királyi Kúria másodelnöke lett. E pályáján a gyakorlati élet minden felmerülő kérdését és az igazságszolgáltatás egész rendszerét közvetlen kapcsolatból megismerte, könyvekből is rendkívül sokat tanult, mégis, mikor megszólalt, azt éreztük, hogy itt nemcsak a gazdag élettapasztalat, nemcsak a nagy elméleti tudás, nemcsak a gyakorlatban kiművelt jogszolgáltatási művészet beszél, hanem egy nagy elme fénylő inspirációja szólal meg, aki prétori magasságból nemcsak magyarázza és alkalmazza, hanem *éli* is a jogot, mert annak szellemében él és gondolkodik. Rendesen az utolsó szó volt az övé, mert a kérdést a leghelyesebben ő fogta fel, legtisztábban ő ítélte meg és legbölcsebben ő oldotta meg. E nagy magyar jogász egyszersmind előkelő magyar úr is volt, akinek külső és belső élete tökéletes harmóniát árasztott. A Darányi Ignác generációjának egyik legnagyobb és legrokonszenvesebb alakját gyászoljuk benne. Emléke legyen áldott!

Lelkészeink közül Szeless József ordasi, Moór Jakab nagyszékelyi, Csire István bálványosi lelkész mint érett kalász takarították be. Töltéssy Zoltán fiatalon ragadtaték el s vele odalett a magyar református ébredés történetéből egy ragyogó fejezet. Könnyes szemünk csak az ígélet csodálatos iniciáléját

¹ mindig ugyanaz

² szürke, agyagos pala

nézi. Mindannyiójuk nevét elrebegjük s bár ők nem hallják meg, mi azzal a reménységgel lépdelünk nyomdokaikban, hogy ama nagy napon hátra tekintenek és szemtől-szembe vizionáljuk egymást.

Nem dunamelléki, hanem egyetemes református veszteség dr. *Révész Kálmán* tiszáninneri püspök elköltözése. Jellegzetes kálvinista egyénisége mély nyomot hagyott két emberöltő életében, s típust mutatott olyan időkben, amidőn a kálvinizmus életstílusa lassan elmosódott. Kemény, reális, tudós, igazhitű, bátor és szókimondó ember volt. Mint teológus, inkább történész és jogász; mint pásztor: inkább kormányzó és tanító; mint igehirdető: inkább az erkölcsi törvény magyarázója, hogysem dogmatikus, vagy érzelmi keresztyén; mint hívő ember: a kemény, határozott igazhitűség képviselője, amely kerül minden homályt, eltávoztat minden elmejátékot, s miután tisztában van magával, van ideje örülni az élet ajándékainak. A pásztori levelekből sem léphetett volna ki talpraesettebben, gyakorlatiasabban, egyszerűbben és öntudatosabban, mint ahogy a múlt század második felében egy nagy magyar lelki-pásztor házából az arénára lépett. Nem lehet szellemtörténeti skatulyákba beosztani, mert egyéniség volt a javából, s mint ilyen, a magyar református pap százados jellemvonásait mutatja fel. Nem lett volna más, ha a XVI., XVII. vagy a XVIII. században születik vala; nem divatos és nem anachronisztikus; idő felett áll és állandóan aktuális, mint a magyar református lelki tanító típusa.

Nem tartozott hitünk cselédei közé, de mégis, miután nagysága kinőtt kortársai közül és művei e korszak egész magyarságát foglalkoztatták és érdekelték, megemlékezünk gróf Klebelsberg Kunó haláláról. Kultúrpolitikai koncepcióját a magyar szellem nagy synthesisei közé kell számítani. Látója és kezdője az új magyar barokknak, amelyben egy pompás és fényűző magyar művelődés összeépül az „Egyház” nagyvonalú és patetikus ornamentikájával. Tragédiája az, hogy barokkot akart építeni egy kis, összetört, koldússá lett országban. Az ő elgondolásában kevés hely jutott a magyar kálvinizmus számára, amelyet szigorúsága és puritánsága miatt az ő barokk lelke mindig idegennek érzett, de bizonyos, hogy a kálvinizmus szellemi értékeit és művelődéstörténeti jelentőségét meg tudta becsülni és hivatása betöltésében segíteni tudta.

Az *élektől* való búcsúzás során legelőször *Dókus Ernő* rokonszenves alakjától kell elköszönnünk. Egyénisége, szolgálata nagy ajándék, nagy vigasztalás és nagy példaadás a mai nemzedékre. Ha azt kérdezi valaki, mit tud a magyar kálvinizmus hűségben, lelkiismeretességben, pontosságban és odaadásban felmutatni: Dókus Ernőre mutatok rá. Ha azt kérdezik, hogy vezérkedhetik valaki szolgálat által, hogy tud erős lenni úgy, hogy megmaradjon szelídnek és kedvesnek, hogy tud hódolatot ébresztő méltósággal megjelenni, anélkül, hogy baráti varázsa megfogyatkoznék: ismét ő reá kell mutatnom. Ha azt kérdi valaki, hogy egy hosszú élet szolgálatát miképpen tudja a kényes önismeret és a felfokozott önfegyelem megkoronázni, őt állítom elé, aki nagy volt, amíg közöttünk szolgált és még nagyobbá vált, amikor elköszönt. Nem volt még a magyar református egyháznak olyan világi vezére, aki a született magyar úr előkelőségét az egyszerű „belső ember” kollégialitásával annyira egyesítette volna, akit mélyebb rokonszenv és nagyobb szeretet vett volna körül, s nem állott a magyar református egyház élén világi vezér, aki a magyar református közönség kedélyére, képzeletére, érzelmi világára mélyebb benyomást tett volna, mint ő, akinek távozó kedves alakja után ölelő mozdulattal nyújtjuk ki hiába marasztaló kezünket.

Ilyen szép, friss fényességgel búcsúzott el a baranyai egyházmegyétől *Szalay Ferenc* szaporcai lelkész és egykori esperes, ki most mint tanácsbíró köszön el tőlünk, magával vive mindnyájunk rokonszenvét, tiszteletét és barátságát.

Eltávozott közülünk Beveridge Vilmos, a budapesti Skót Misszió vezetője és a debreceni tudományegyetem tiszteletbeli doktora. Tizenegy évi szolgálata alatt ez az ország második hazája lett s nem önt fájóbb könnyet egy bús magyar kivándorló, mint Beveridge Vilmos, mikor a csodák, a tévedések, a

hősies álmok, összeomlott légvárak, mosolygó könnyek és bús pásztortüzek akácillatos világából, Magyarországból visszament a református keresztyénség klasszikus földjére, Skóciába. Azt a szeretetet, amellyel szívünket és igazságunkat meglátta, meg kell köszönnünk neki. Ugyanilyen szellemben búcsúunk Schmidt Márton budapesti református német gyülekezetünk lelkészétől, kit a majnamenti Frankfurt egyik egyházközsége szólított el ifjúkori sikereinek és szolgálatainak kedves helyéről: Budapestről.

Üdvözlések

Orcánkat előre fordítva, először is köszöntenünk kell a konvent új világi elnökét, dr. *Balogh* Jenő dunántúli főgondnok urat. Vele egyházunk vezéri székébe puritán egyszerűségű férfiú ült. A szolgálat szürke ruhája alatt elrejtett, de környezetét áthevítő szív dobog. Az önmegtadadás és a jóság fanatikusa, aki egyházának nemcsak dignitáriusa³, hanem szerzetese is a vezéri polcán is a kálvinista aszkézis példaadója.

A tiszáninneri egyházkerület püspöki székébe *Farkas István* miskolci lelkész emelte a közbizalom. Életéből, e magasra tett gyertyatartóból a szolgálatnak, az alázatosságnak, a nemzeti érzésnek és a református hagyományoknak tiszta lángjai csapnak fel. Az Úr keze őrizze és lelke szítsa ezt a lángot! A tiszáninneri egyházkerület főgondnoki székébe immár Farkasfalvi *Farkas Géza* katonás alakja ül, kinek akarata, bátorsága, kurucos lendülete, Isten Szent Lelkével áthatva és az evangélium világosságával átvilágosítva, ereje és áldása lesz anyaszentegyházunknak.

Az Országos Református Lelkészegyesület az idén ünnepelte meg fennállásának első negyedszázadát. A magyar református egyház egységének kiépítésében a lelkészegyesületnek nem kis szerepe volt. A széttagolt, ezer felől behinározott református lelképászorok benne fedezték fel összetartozandóságukat, önismeretük benne mozdult meg legelőször, egy nagy, belső átalakulás benne kezdődött el. Amily mértékben érte el azt a célját, hogy a magyar református lelkészség együvértartozását, testületi szellemét, munka-, élet- és lélekközösségét kifejezze, azon mértékben fordul felé az új, parancsoló követelmény, hogy ezt az egységessé tett magyar református lelkészséget elmélyítse, lélekkel átítassa, az új napokhoz új célokat, az új célokhoz új utakat adjon.

A magunk portáján is van köszönteneni való. Egyházkerületünk nesztora⁴: *Vargha Nagy* István tanácsbíránk az idén töltötte be nyolcvanadik évét. Kedves „öreg emberünk” előtt felállunk és orcáját megbecsüljük a biblia szavával: Az Úr áldjon meg és őrizzen meg tégedet!

Darányi Gyula, aki tanácsbíráóságának harmincadik évfordulóját üli. Szolgálatban doyenünket⁵, kinek egész egyénisége a régi nagy időkre emlékeztet és egyházkerületünknek azt a boldog idejét idézi fel, amidőn a Darányiak kezében forgott a vezéri pálca: szeretetünk és tiszteletünk egyszerű szavakban kifejezésre jutó jeleivel fogjuk körül, s kívánunk életére Istentől áldást! *Benedek Sándort* ezelőtt húsz esztendővel választotta meg a Dunamelléki Egyházkerület főjegyzőjének. Azóta egy emberöltőre való munkát végzett közöttünk tanácsadásban és példaadó szolgálatban. Nem volt olyan kicsiny ügy, hogy keveselte volna, s nem volt olyan nagy ügy, hogy könnyed remekléssel meg ne oldotta volna. Sugárzó szelleme és meleg szíve mindenkét foglyul ejt, aki közelében él s nincs semmi családján kívül, ami szívéhez oly közel állana, mint a Dunamelléki Egyházkerület, ennek nagy dolgai és kicsiny szolgálói. Az Úr áldása nyugodjék meg kiválasztott és felékesített életén! *Némethy* Károly tanácsbírárnknak, immár

³ méltóságviselő, főtisztviselő

⁴ egy adott közösségen belül a legöregebb személy

⁵ legidősebb

XI. PÜSPÖKI JELENTÉS

gondnokunknak 70-ik születésnapját az idén ünnepelték a magyar közigazgatás tudományos, irodalmi és közéleti szaktekintélyei. Az anyaszentegyház is odajárul e nagy évforduló alkalmából hű fiához, aki tüneményes pályáján sok mindent elért, de minden sikere, dísze és eredménye akkor lett igazán az övé, mikor szerzett kincseit édesanyjának, a magyar református egyháznak ölébe rakhatta és meghatottan mond áldást életére.

Szívből köszöntjük Gilicze Sándort, a tolnai egyházmegye új esperesét, akit bizalommal és szeretettel fogadunk a vének vezérkarába.

Szép reményekkel köszöntjük a Skót Misszió új lelkipásztorát, Calder János urat, s míg neki felajánljuk testvéri kezünket, érezzük, hogy meleg testvéri szív közeledik felénk. Ugyanilyen bizalommal fogadjuk a német református leányegyház rokonszenves, fiatal pásztorát: Lic.⁶ Uhl Ernő urat.

Örömmel jelentem, hogy négy lelkipásztorunkat tudományos kitüntetés érte: Miklós Ödön, Incze Gábor és Bogár János theologiai doktori diplomát szerzett. Dr. Filep Lajos zengővárkonyi lelkész a pécsi tudományegyetem bölcsészeti kara magántanárrá habilitálta.

A rendes köszöntés helyett új formát keresek, mert a megszokott eseményeken túl emelkedő tényt jelentek be. Most foglalja el helyét az egyházkerület asztalánál az új budapesti egyházmegye. Bár a legfiatalabb, mégis a legnépesebb. Híveiben és presbitereiben olyan óriási erkölcsi tőkét jelent, aminőt az ország egyetlen egyházmegyéje sem. Rég szükség volt reá, s az intézők bölcsesége, amely nem siettette, még csattanóbban igazoltatta azt, hogy előbb az élet teremtette meg ezt az alakulatot s csak azután adott jogi formát az egyházalkotmány. A tény, hogy szükségessé vált, magában nem vigasztaló, mert azt jelenti, hogy a magyar falutól csendes menekülés ragadja a főváros felé a talaját vesztett lelkeket. De az a tény, hogy megvan, kibeszélhetetlen áldás az itt számban szakadatlanul növekedő reformátusokra nézve, akiket itt a legnagyobb kísértések tűzvonalában meg kell tartani Krisztus anyaszentegyháza számára. Új barázdák, új hőforrások, nagy ígéretek és nem álmodott kezdések világa ez. Az osztódó gyülekezetek mind több embert állítanak az öntudatos építő munkába. Mind több emberhez viszik el az Ige üzenetét, s ezzel az egyház anyai kezének simogató és védelmező mozdulatát. Ennek megfelelően alakul ki a nemzet szívében, a székesfővárosban mint élő hatalom, teremtő ihletés, s öltözik külső megjelenésében is új életformákba az a kálvinizmus, amely négyszáz éven keresztül a vidéki élet gazdátársadalmát Igével és tudománnyal, templommal és iskolával ellátta, de most, mint modern magyar életkovásznak, új pásztori módszerek és intézmények kitermelőjévé kell válnia. Alig van egyházmegye, amelynek pap-sága átlagban olyan fiatal volna, mint a budapestié. Nincs Magyarországon egyházmegye, ahol világi segítőtársakban akkora bőség és készlet kínálkoznék, mint itt. Nincs még egy egyházmegye, amelynek gyülekezetei olyan közvetlen együttélésben szövődnének össze, mint a budapesti gyülekezetek, s nincs egyházmegye, amelynek adminisztrációja olyan technikai könnyűségekkkel volna végrehajtható, mint a szóbanlevőé, s épen ezért nincs egyházmegye, amelyben minden erő, minden idő, minden gond és minden eszköz hiánytalanabban volna lelki építésre fordítható. Folytonosságát képviseli a gondnok illusztris személye, ki kilenc éven át volt a budapesti egyházközség főgondnoka, s az egyházmegyévé váló átalakulás szervező munkájának is biztos kezű, mesteri lebonyolítója⁷. Az új programot, stílust és inspirációt hozza az esperes, szeniorjaink Benjaminja,⁸ egyébként kedves és szeretett Józsefünk – nagy adományainak tarka köntösében. 1928. évi püspöki jelentésemben foglalkoztam a budapesti egyház-

⁶ Lizenziat rövidítése, felsőfokú végzettségű

⁷ Némethy Károly (1862–1941), jogász, a Horthy-korszak ismert közigazgatási politikus

⁸ Szabó Imre (1891–1955), 1931-től 1951-ig a budapesti református egyházmegye esperese

megye létesítésének parancsoló szükségével s íme négy év múlva megtörtént ténnyel jövök elé, azzal a hálaadással, hogy Pál plántál, Apollós öntöz, de az előmenetelt az Úr adja.

Nagy emlékek

A magyar szellemi élet határon innen és túl *Arany Jánost* ünnepelte az idén, akit ezelőtt ötven esztendővel „kötött kérébe” az Úr és takarított be, „rég, rakott csűrűbe” kinek volna több jussa az ünnepléshez, mint annak a Dunamelléki Egyházkerületnek, amelynek kötelékébe tartozott Arany János, a nagykőrösi főiskola tekintetes és tudós professzora? Nekünk meg kell szólalnunk és kell mondanunk azt, amit felőle vallunk. Mi úgy tartjuk, hogy ezen a magyar földön eddigelé a legnagyobb költői és művészi lángelme Arany János volt, a magyar nyelvnek remekelője és szerelme, szolgája és teremtője. Ő adott örök emberi gondolatoknak örök magyar formát, úgy, hogy a forma tökéletesítésével a gondolatot mélyítette s a gondolat süppedő mélységével a formát tette remekebbé. Minden nemzedék mást fog csodálni benne, de sohasem jó olyan nemzedék, amelyik ne csodálja. Túléli népét, mert népe benne él. Ő volt a magyar életfa törzsökének, a magyar földművelőnek legcsodálatosabb kivirágzása, s ő volt, a szalontai bogárhátú kunyhó fia, a legeurópaibb, a legműveltebb és a *legliterátusabb* magyar, Széchenyi Istvánt se véve ki. Segédjegyző, vidéki tanár, egyszóval magyar kis lateiner⁹ létére a legborúsabb, a legvillámosabb, a legmisztikusabb géniusz. Ellenmondó és örvényes, délibábos és gránitkemény, átlátszó és chaotikus. Mint natura naturans olyan géniusz, akihez csak a legnagyobbak lélekké vált kozmikus viharja fogható, s ugyanakkor mint natura naturata¹⁰ alföldi nyárspolgár, pesti öreg úr. A Heidelbergi Kátét, Helvetica Confessio¹¹, dortrechtli zsinat végzéseit verseiben nem lehet megtalálni, de ha valakiben megjelenik a magyar kálvinizmus egyszerűsége, méltósága, erkölcsi tisztasága, szemérmessége és önérzete; ha valakiben megérezni a magyar református gazda életstílusa; ha valaki világot teremt, amely szemléltető kép a kálvinizmus alapvető igazságaihoz és lelki ökonómiájához: az a valaki Arany János, a Biblián, zsoltáron nőtt parasztfiú, akiben Rembrandt és Beethoven lelke ölelkezik, mint két összefolyó és egymást villámmal termékenyítő fellegóriás.

A mester mellett megemlítem a leghívebb tanítvány nevét. *Baksay Sándor* centennáriuma ez az év. Beszéltem róla a Magyar Tudományos Akadémián és a rádióban; írtam róla az Élő Könyvek sorozatában; holnap délután külön ünnepélyt fogunk szentelni emlékezetének; azért itt és most keveset szólok. De ezzel a kevéssel el akarom mondani azt a sokat, hogy Baksay Sándor egyénisége a magyar kálvinizmusnak és a Dunamelléki Egyházkerületnek halhatatlan kincse. Idézem egyszerű, bölcs alakját, amelyen semmi sincs más, mint amit minden vidéki református pap alakján feltalálhatsz és mégis ennek az embernek egyénivé lett életstílusa külsejében és belsejében a legfinomabb, a leggondosabb és a legművészebb alkotás. Idézem őt a fekete ruhás egyszerű vidéki papot, aki annál a világosságnál és erkölcsi erőnél fogva, melyet kisugároz környezetére épűgy, mint egész századára, korszaka legnagyobbjai közé emelkedik és méltó arra, hogy egy emberöltőt róla nevezzen el a magyar református művelődéstörténet. Idézem őt, mint hívő reformátust, aki anélkül, hogy a racionalizmus megkoptatta volna, a pietizmus felkavarta volna, gyermeki alázatossággal vallotta őseink bibliás és konfessziós hitét. Hitvallásaink minden egyes tétele ajkán édes, üde, forró vallomássá vált, s ha arról beszél, hogy mind életében és mind halálában mivel vigasztalja magát, a heidelbergi káté átlátszó és tiszta kegyességének szűrt méze csurran ki a szavából. Egyházának egyik legnagyobb szelleme, legalázatosabb hívője volt.

⁹ szabad foglalkozású értelmiségi, latinus műveltségű ember

¹⁰ natura naturans – natura naturata: teremtő és teremtetett természet, filozófiai kifejezésekkel való szójáték

¹¹ itt: II. Helvét Hitvallás

Idézem őt, mint egyházkormányzót. Meg kell állapítanom, hogy a patriarchalis kybernesisnek¹² rokon-szenvesebb, keményebb kezű és atyaibb szívű művészet nem igen lehet elképzelni, mint amilyen ő volt. Meglep pillantásának egyetemessége; anélkül, hogy tulajdonképpen teológus volna, mindenről olyan tiszta nézeteket vall, mintha hosszú tanulmányok végső eredményeit vonná le. Lehet írni egy gyakorlati teológiát, ha megfigyeljük és elmondjuk, hogy Baksay milyennek tartja a jó pástort, a jó presbiteri, az istenfélő gyülekezetet. Ahogy ő lerajzol egy szíve szerinti gondnokot, az norma és szabály, mindenha érvényes eszménykép. Ahogy ő feltárja a gyülekezet kollektív lelkét, megokolja mozdulását, kormányoztatja hullámzását, az a gyülekezet-nevelésnek a legcsodálatosabb képe és mintája. Mégegyszer felgyűlt és megduzzadt benne mindaz, amit a XVI., XVII. és XVIII. és XIX. század magyar református egyházi praksisa termelt. Aranyos, kristályos ismétlése négyszáz esztendőös lelki evolúciónknak. Az a tény, hogy ő volt és olyan volt, ahogy élt, legnagyobb segítség nekünk, sötét jövődők küzködő és megcsúfolt magyar reformátusainak. Az a tény, hogy neki sikerült és úgy sikerült, legnagyobb vigasztalás sokszor csalódó, viaskodó református presbitereknek, kicsinyeknek és nagyoknak egyaránt; az a tény, hogy koporsójában drága tetemét papi palást takarta el, nekünk, szegény pástorknak palástunkat drágábbá, tisztaságát nagyobb ügyé, díszét kiváltságosabbá és szimbolikáját példátlanabbá teszi. Úgy vagyunk vele, mint a címerrel: minél magasabbra emeljük, annál feljebb emel – Ő.

Tények

Az általános kép mindenütt sötét, akár gyülekezeteinket, akár iskoláinkat nézem. Az államsegélyek nagymérvű és sokszor váratlan csökkentésével az egyes intézmények költségvetése kiszámíthatatlanná és ingadozóvá vált. Nemcsak az állami segítségek rettentő hiányáról kell beszélnünk, de látnunk kell azt, hogy községek nem tudják teljesíteni az egyházzal szemben vállalt kötelezségeiket. Van olyan hely, ahol a lelkipástorok és tanítók egzisztenciája forog kockán, belső emberek gyermekei nem jutnak meleg ruhához és tanuláshoz, mert a politikai község nem tesz eleget kötelezségének. Ezenkívül áll az, hogy az egyházi adók sokhelyt nem folynak be. Van olyan egyházközség, ahol 80% hátralékban van, van olyan egyházmegye, ahol átlag 45% nem folyt be. Sokhelyt a munkanélküliség miatt, sokhelyt azért, mert kényelmesebb nem fizetni az adót, mint fizetni; némely helyt pedig azért, mert lélekrontó politikai izgatás vonult végig a községeken azt hangoztatva, hogy nem kell adót fizetni, mert úgyis el fogják engedni a hátralékot. Az elmúlt évek legsúlyosabb kormányzati hibájának azt tartom, hogy könnyen vetették ki az adót és nem hajtották be elég pontosan. A viszonyok romlásával az adóhátralék néhány év alatt a gazdasági lehetetlenülés állapotához vezetett. Nem a behajtásnál kellett volna elnézést gyakorolni, hanem az adó megállapításánál. Ha ez a hallgatóságos forradalom meg nem gyógyul, beláthatatlan következmények elé jutunk. Például hozom fel a tanítók után fizetendő nyugdíjintézeti járulékok ügyét. Ennek befizetésére a törvény szigorúan kötelez, s mégis a gyakorlat tűrte, hogy jó időkből, éveken keresztül, egész vidékeken ezen a címen egy fillért se fizessenek be. Megtörtént az a halhatlan eset, hogy canonica visitatiókor¹³ felvetvén előttem a kérdést, fizessünk-e mi, mikor a szomszéd község nem fizet, vagy a másik felekezet nem fizet, s én a fizetés feltétlen kötelezettségét hirdettem és kötöttem a hívek lelkére: ugyanakkor pedig az egyházmegyei canonica visitatio beleavatta az egyházközséget abba az általa tudott titokba, hogy nem kell fizetni. Kedves muzsika ez a magyar fülnek. De hogy mi lesz azzal a sok tanítóval, akinek nyugdíjából először a hátralékokat vonják le, azt nem tudják

¹² atyai vezetés, kormányzás

¹³ egyházlátogatás

a jól értesült urak. Az adómorál nemcsak az adófizetők, hanem az adót kivető és beszédő államra is érvényes, s az az állam, amelyik jutalmazza a nem fizetőt és megbünteti, aki köztartozását ereje végső megfeszítésével is beszolgáltatja, önmaga sírját ássa meg. A római világbirodalom felbomlásának egyik legfőbb oka a köztartozások terén előállott gazdasági lehetetlenülés állapota volt. Másik hiba, amely a jelenlegi helyzet kialakulását előidézte, az, hogy nincs rendszeres együttműködés az állami élet különböző ágai között. Konkrét példáját ennek is iskolaügyünk terén tudom megmutatni. Vannak községek, amelyek készséggel vállalnák magukra az iskoláztatás terhének ezt vagy azt a részét, jól tudván, hogy ha helyettük nem végzik el ezt a felekezetek, sokkal nagyobb teherrel nehezednek rájuk a népnevelés törvényszabta kötelezettségének hordozása. De némely vármegye törli az ilyen terheket, mert előbbrevalónak tartja saját kezdeményezésének táplálását, mint a nemzeti élet gyökérszálaikat: a községek életfunkcióinak megerősítését és biztosítását. Innen is felhívom a gyülekezetek presbitériumait és az esperes urakat, hogy minden idevonatkozó konkrét kérdést jelentsenek nekem. Fájdalom, nem biztosítom azzal, hogy sérelmük orvosoltatik, de ahhoz, hogy valamikor orvosoltassék, szükség van a világos és tisztázott esetek egész készletére. Rá kell mutatnom arra, hogy lelkészeink és tanítóink között szörnyű pauperizmus¹⁴ jelei kezdenek feltűnedezni. Amikor a tanító hónapokon keresztül nem kapja fizetését, midőn a lelkipásztor javadalma, különösen nem kongruás¹⁵ egyházközségekben, a pusztá megélhetés színvonalát nem éri el, csak egy olyan hősies és emelkedett szellemű sereg, mint nagy egészében a Dunamelléki Egyházkerület lelkészi és tanítói kara, tud hangtalanul tovább küzdeni és fokozottabb erőt kifejteni. Néha ugyanazt érzem, mint a háború hadvezérei, akik látták a viruló fiatal századokat egymás után menni, gránátverte tetőket megostromolni és megrendülve tapasztalták, hogy sohasem lankadt az újrakezdés heve a halál fekete diadalíve alatt sem. Ezért nagyjelentőségű az a gondolat, melyet eddig Petri Pál államtitkár úr képviselt s bizonyára képviselni fog ezután is, t. i. hogy a lelkipásztori és tanítói fizetéskiegészítéseket ne a tisztviselői fizetések mértéke szerint csökkentésük, hanem egészen kivételesen kezeljék, mert az a csekély készpénz már egy hihetetlenül összezsugorodott és tisztviselőkéhez képest kétszeres-háromszoros csökkentésen átment föld- és természetbeni járandóságból álló javadalomnak immár nem kiegészítése, hanem egyszerű kárpótlása. Ahhoz a kongruához, amely ilyen javadalmat 1600 aranykoronára egészít ki, ahhoz a korpótlékhoz, amely a háború előtti állapothoz képest csak 50%-ra volt valorizálva¹⁶, akkor, amikor a tisztviselők fizetése szinte 100%-ig; ahhoz az adósegélyhez, amelyek 10%-os adókulcshoz voltak mérve háború előtt, de a háború után 40%-os valorizációval nem 10, hanem 60, 80, sőt 100%-os adóterheket volnának hivatva enyhíteni; ahhoz a tanítói fizetéskiegészítéshez, mely 21 pengős búzaárt számít akkor, amikor a búza még 10 pengőt sem hoz, nem szabad úgy nyúlni hozzá, mintha a tisztviselői fizetéssel azonos elbírálás alá volnának vonhatók. Akinek három tál étel kijut, attól el lehet vonni egyet, talán kettőt, de akinek csak egy tál étel kerül az asztalára, attól nem igazság az egyenlőség kedvéért egy tál ételt elvonni. Ennek a pauperizmusnak első szülöttje, hogy lelkipásztoraink és tanítóink gyermekeiket már nem tudják taníttatni. Szükségét érzem annak, hogy az egész magyar református egyház foglalkozzék ennek a kérdésnek megoldásával. Nem lehet az, hogy pap és rektorgyerek ne tanulhasson, ha akar és tud. Sem mi, sem a magyar művelődés nem nélkülözheti a Baksay Sándorok, Szilády Áronok, s annyi ezer hű és eredményes – kisebbnagyobb tehetségű – kultúrmunkás megérkezését.

¹⁴ nyomor, mélyszegénység

¹⁵ lelkészi illetmény állami kiegészítése

¹⁶ itt: kiegészít, igazít

XI. PÜSPÖKI JELENTÉS

E sötét képben is vannak biztató és derős vonások. Kecskemét a Bodor Zsuzsánna árvaházzal kapcsolatban egy óvodát nyitott. Nagykőrös internátusának építését befejezte és ezt az új fészket megnyitotta. Szentmártonkátá templomát renoválta. Cegléd felavatta szép gyülekezeti házát. A sukorói nyugalmazott lelkész 4000 pengővel orgonát épít Válón. Dunapentelei fiókegyházunk Sigray Béla 3000 pengős segítségével 5000 pengőért házat vásárolt. Bencsák Sándorné lelkészözvegy egész vagyonát a hasznélvezet fenntartásával a sárbogárdi egyházközségnek adja gyülekezeti ház céljaira. Vértessacska 3000 pengővel építkeznek. Kistarcsának egyik híve harangot ajándékoz. Budafok harangokat vesz, köztük olyat is, amit egy vagy néhány kis tisztviselő szájától elvont filléreivel fizet meg. Békásmegegyer-csillaghegyi egyház templomépítési munkálatait megkezdi és az alagsort be is fejezi. Alsógödi fiókegyház imaházát felszenteli, Tahitótfalu szép új iskolát épít, szinte 30.000 pengővel. Az újpesti egyház 20.000 pengővel templomát megnagyíttatja. Ócsa Kálvin-házat építtet Nagy Sándor iparos egyháztag 3000 pengős adományával, Pomáz szerencsés parcellázásával megszabadul dolláradósságától és a papi jövedelmet emeli, főtí urbéres telkes gazdák az egyháznak nyújtott 30.000 pengős kölcsönt elengedik. Budapest-Angyalföld és Budapest-Tisztviselőtelep tovább folytatja hősies küzdelmét temploma megépítésében. Ilyen borzasztó inség között is a perselypéncz az 1931. évről 99.363 P volt. Isten dicsőségére 194.465 P-t adakoztak. Építkezésekre 547.134 P fordított. Ezenkívül megújul az egyházmegyék szinte egyhangú bizonyágtétele mellett, hogy ahol bölcs és hű lelkipásztor megértő és példaadó presbitérium élén sáfárokodik, ez ércidőkben is fejlődik és épül az egyház, befolyanak a hátralékok, belső emberek fizetésüket megkapják, békesség és bizalom honol a szívekben. Nem volt még idő, amely világosabban bizonyította volna, hogy az egyházat először lélekben (belülről) kell megépíteni. Bár lehetetlen világot élünk, egy dolog még mindig lehetséges: lehet hinni, lehet reménykedni, lehet lemondani, lehet Istenre hallgatni és akaratához alkalmazkodni. A megperzselt vagy szétduúlt fészek nem egyetlen öröksége az ég madarának, mert neki szárnya van.

Iskoláink helyzetét e válságos idők megint különös élességgel világították meg. Ma már nagyon sok egyházközség jelenti ki, hogy nem bírja az iskoláztatás terheit. Ragályszerűen indult meg egy mozgalom, amely az iskolák átadását hangoztatta. Mihelyt azonban kiderült, hogy az állam e nehéz időkben iskolát nem vesz át, továbbá kiderült, hogy az egyházak által feladott iskolákat a községeknek kell átvenniök, s ez bizonyos rétegekre esetleg még nagyobb terhet jelent: megállott ez a mozgalom. Jellemző, hogy mindenütt a nagy gyülekezetekből indult meg az államosítási mozgalom, onnan, ahol 5–10–15.000 lélek esik egy lelkipásztorra, ahol egész szociális rétegek maradnak lelki gondozás nélkül. Ezzel szemben tény, hogy a kicsi egyházközségek, köztük olyanok, amelyek saját költségükön, államsegélytelen, úgynevezett törpe iskolákat tartanak fenn, nemcsak hogy nem akarják iskoláikat átadni, de csak bizonyos erőfeszítéssel szoríthatók reá végső erőik gazdaságosabb felhasználására. Ennek okát abban látom, hogy a kis gyülekezet teljesebben át van pásztorolva, mint a nagy és személyesebb a viszony egyház és hívek között, mint azokban a gyülekezetekben, ahol a hívő talán csak az adóbehajtó személyében találkozik az egyházzal. Ez a két szembetett jelenség bizonyítja, hogy a lélek kérdése ez is, s ellene egyetlen orvosság van: a gyülekezet lelki erőinek felfokozása. Az anyagi tehetetlenség, a földhöz ragadottság sivár napjaiban csodák és jelek érkeznek a Szentlélek mindenhatósága mellett. Ezekben a sivatag időkben inkább látom a Krisztus egyházának csodáit, mint a leggazdagabb külső fejlődés napjaiban. Egy szál fű a Szaharán nagyobb vívmány és nagyobb meglepetés, mint Ceylon megszokott pálmáigetei.

Középiskoláink sorsa is súlyos. Az állami költségvetés egybeállításánál észrevétlenül elejtették Gyöngköt. Később jóvátévő intézkedéseket kellett foganatosítani, hogy kiheverjük az orvosságot, ame-

lyik rosszabb volt a betegségnél. Egyházkerületünkre is jut belőle teher, holott már ugyancsak ropog a csontunk a reánk szakadt súly alatt, de legalább a gyönki középiskolánk, amelyben a hűséges, komoly és eredményes munka minden elismerést megérdemel, tovább folytathatja azt a páratlan missziót, hogy egy laza művelődésű terület szellemi központja legyen és nagy nemzeti hivatást teljesítsen derék németajkú testvéreink között.

Tanítónőképzőnk V. osztályát párhuzamossá tettük, hogy elhelyezést nyerjenek azok a református vallású, érettségét tett leányok, akiket az állami tanítónőképezdékekbe felvétetni nem lehet.

Részletesebben nem foglalkozom teológiai akadémiaink helyzetével, mert ezt az igazgató jelentése végzi el. De itt említtem meg, hogy váratlanul kilépett a tanárok munkaközösségéből dr. Victor János, akit a budapest-belsőlipótvárosi egyházköztség választott meg lelképásztornak. Mikor ezelőtt hét esztendővel egyházkerületünk egyhangú bizalma őt a lelkésznevelés nagy munkájába hívta el, úgy gondoltam, holtig tartó frigről lesz szó. De egyfelől Victor Jánosnak örök nosztalgijája a pásztori munka után, másfelől és különösebben az az érzése, hogy az ő állása többletterhet jelent az intézetet fenntartó egyházkerületre, s ebből folyó az a törekvése, hogy önmegtadadás árán is könnyítsen az egyházkerület terhein, vezetett arra, hogy ő époly szerényen és époly észrevétlen, amint jött, elköszönjön. Ez a búcsúzás tette hirtelen öntudatosá hallgatóinak és tanítványainak szívében, hogy mit vesz a lelkészképzés ügye a Victor János eltávozásával és mit köszön neki az a nemzedék, amelyik az ő nevelői és pásztori hatása alá került! Egyházkerületünk elismerését és köszönetét kell tolmácsolnom iránta és azt a reménységet fejeztem ki, hogy mint budapesti lelképásztor, a többi jeles budapesti és vidéki lelképásztorokkal együtt, mindig több módot és alkalmat fog találni, hogy teológus ifjúságunkkal érintkezzék, s ez érintkezésből az öregek lelke átifjodjék és az ifjúságé öregbedjék.

Sötétben állunk ősi portánk eresze alatt. Bármily tiszta is lámpásunk, nem látjuk a távoli hegyekre vezető utat és nem látjuk a csillagokat sem. De a csillagok nem vesznek el, ha néha nem is látszanak. Megmaradnak a teremtett mindenség örök törvényeiről beszélő bizonyosságtevőknek és szólanak hozzánk az Ézsaiási biztatással: „emeljétek fel a magasba szemeiteket és lássátok meg, ki teremtette azokat! Ő, aki kihozza a seregeket számszerint, mindnyáját néven szólítja, nagy hatalma és erőssége miatt egyetlen híjjuk sincsen. Miért mondod Jákob és szólsz ekkép Izrael: elrejtetted az én utam az Úrtól és ügyemmel nem gondol Istenem. Hát nem tudod-e, nem hallottad-e, hogy örökkévaló Isten az Úr, aki teremté a föld határait, nem fárad el és nem lankad el végére mehetetlen bölcsesége. Erőt ad a megfáradottnak és az erőtlen erejét megsokasítja.” (És. 40. 26–29.)

Szolgálataim

Mint érdekes adatot, leközlöm ezévi szolgálataim jegyzékét. Tavalyi kerületi közgyűléstől az idei kerületi közgyűlésig számítottam össze lelkészi és püspöki nagyobb szolgálataimat. Kisebb szertartások, 8–10 esketés, egynéhány temetés nincs beleszámítva, nincsenek a kisebb természetű beszédek és felszólalások sem. Nincs beszámítva hivatalos üléseken és tanácskozásokon végzett munka, akár egyszerű résztvevő voltam, akár elnököltem. Az itt leközlött jegyzéken kívül még megemlítem, hogy hivatalomban körülbelül ezer embert fogadtam, nagyrészt saját ügyekben és magánlevelezésem, amelyet szintén nem a magam ügyében végeztem, múlt évi kerületi közgyűlésünk óta 2160 iktatószámot tesz ki. A hivatal iktatószáma az idén 3976.

1931. november 15-én végeztem a lelkészszentelést, november 22-én rádiós istentiszteletet tartottam, 29-én úrvacsorai ágendát mondottam. December 1-én Figyelő esten: Háború és béke címmel előadást tartottam. December 5-én a Baár–Madas leányliceumban Főris Miklós tanár búcsúztatásán

XI. PÜSPÖKI JELENTÉS

szóltam. 6-án rádiós istentiszteletet végeztem, 7-én végeztem Révész Kálmán tiszáninneri püspök temetését Miskolcon; 8-án a rádióban felolvasást tartottam: a Székely lélek címen; 10-én az udvarhelyi öregdiákok egyesületében serlegavató beszédet mondtam; 11-én a presbiterek esküjénél adhortációt¹⁷ tartottam; 13-án Szegeden: A halhatatlan jótett címmel előadást tartottam; 20-án Budafokon harangszentelést végeztem; 25-én rádiós istentiszteletet végeztem; 31-én rádióban felolvasást tartottam: Találkozás önmagunkkal címen. 1932. január 2-án lelkészek, teológiai tanárok újévi üdvözlésére válaszoltam; 3-án rádiós istentiszteletem volt; 6-án a budapesti egyházmegye alakuló gyűlésén megnyitó beszédet mondtam; 10-én a Skót Misszióban: A zsidóság kulturális jelentősége címen előadást tartottam; 17-én rádiós istentiszteletet végeztem, ugyancsak 17-én este a Soli Deo Gloria Szövetség estélyén: A kálvinizmus és a magyar nyomor címmel előadást tartottam; 19-én a budapesti gimnázium I–II. osztályában és 20-án a III–IV. osztályában adhortációt tartottam, ugyancsak 20-án szülői értekezleten előadást tartottam; 21-én beszéd a VII–VIII. gimn. tanulóknak és azután bibliaóra a tanároknak, ugyanaznap délután szülői értekezleten előadás; 24-én Kálvin-téri templomban különkelyhes úrvacsoraosztást végeztem ágendával; 25-én a Baár-Madas leányliceumban a IV–VI. osztályban; 26-án az I–III. osztályban és VII–VIII osztályban beszédet; 27-én a tanároknak tartottam beszédet, ugyancsak 27-én szülői értekezleten beszéltem; 29-én megnyitottam a Franklin Társulat irodalmi délutánjait; 31-én rádiós istentiszteletet végeztem. Február 2-án előadást tartottam a Pro Christo Diákszövetségben: Mit vár az ifjúság a társadalomtól címmel; 7-én a Kisfaludy-Társaság lakomáján egyik ünnepi szónok voltam; 9-én a székesfővárosi szabadegyetemen: A világnézet mint életszükséglet címmel előadást tartottam; 13-án a Protestáns Irodalmi Társaság gyűlésén, Veszprémben: Isten a gazda címen előadást tartottam és 14-én ugyanott prédikáltam. Ugyancsak 14-én délután Szombathelyen a Prot. Irodalmi Társaság ünnepélyén: A magyar sors erkölcsi kérdés címmel előadást tartottam; 15-én a székesfővárosi szabad-egyetemen: A világnézet mint életszükséglet címen előadást tartottam; 16-án a Kálvária-téri gyülekezetnek: Kihűlő világ címen előadást tartottam; 21-én Dunaszentgyörgyön: A szent adógarasról beszéltem és szóltam a mai idők presbiteréről; 24-én Pécsen a Janus Pannonius Társaság ülésén előadást tartottam rádióközvetítéssel: Mitől féljünk és mitől ne? címen, ugyanaznap este a pécsi Bethlen Gábor Kör ünnepélyén: A világválság és az ifjúság címen beszédet tartottam; 28-án rádiós istentiszteletet végeztem. Március 4-én elnöki rezümé Vályi Félix előadásán: Abszolút és relatív a vallásos egységmozgalmakban; 6-án prédikáltam a külső Lipótvárosban; 9-én megnyitó a Protestáns Irodalmi Társaság közgyűlésén; 11-én bezáró a Protestáns Irodalmi Társaság befejező ülésén; 12-én elnöki megnyitót mondtam Pécsen a Protestáns Irodalmi Társaság ülésén; 13-án Szekszárdon istentiszteletet végeztem, ugyanaznap délután a Protestáns Irodalmi Társaság ülésén előadást tartottam Eritis sicut Deus¹⁸ címen; 15-én istentiszteletet végeztem; 18-án és 19-én a presbiteri konferencián, Budapesten, előadást tartottam előbb: A szegénygondozásról, azután: A presbiter charismáiról; 20-án rádiós istentiszteletet végeztem; 20-án délután az enyedi öreg diákok jubileumán előadást tartottam; 22-én a Soli Deo Gloria estélyén: A kereszt bolondsága és bölcsesége címen előadást tartottam; 24-én, nagycsütörtökön este úrvacsoraosztást végeztem ágendával; 25-én, nagypénteken rádiós istentiszteletet végeztem; 27-én, húsvét első vasárnapján rádiós istentiszteletet végeztem. Április 3-án rádiós istentiszteletet tartottam, az eleveelrendelés prédikáció-sorozat első beszédét, délután a Bethánia-konferencián: Eredet, cél, út címmel előadást tartottam; 8-án a Life and Work kétnapos konferenciáján

¹⁷ buzdító jellegű áhítat

¹⁸ olyanok lesztek mint az Isten

elnöki összefoglaló előadást tartottam; 9-én a Soli Deo Gloria Szövetségben: Kérdések és feleletek címen előadást; 10-én Muraközy Gyula Kálvin-téri lelkész beiktatását végeztem; 11-én Kiskunhalason iskolalátogatást végeztem, délelőtt leányoknak adhortációt és délután a templomban istentiszteletet végeztem; 12-én I–II. gimn. oszt. adhortációján záróimádság; III–VI. osztályban adhortáción ima, délután VII–VIII. osztályosoknak előadást tartottam; 13-án tanároknak előadás, imádság; 14-én részt vettem Miskolcon Farkas István tiszáninneri püspök beiktatásán, s a református egyetemes egyház nevében üdvözöltem; 16-án Szegeden előadást tartottam: A nemzeti egység címen; 17-én ugyanott prédikáltam; 19-én Újpesten vallásos estélyen előadást tartottam: Mi a legerősebb? címen; 21-én Balatonkenesén csendes napot tartottunk előadásokkal; 24-én rádiós istentisztelet: Az Eleveelrendelés II. beszédje. Május 1-én rádiós istentisztelet: Az Eleveelrendelés III. beszéde; 4-én Zsinka Ferenc síremlék leleplezésén beszédet mondtam; 12-én esti istentiszteletet végeztem; 13-án szintén; 14-én különkelyhes úrvacsoraosztás; 15-én rádiós istentisztelet; 16-án (pünkösöd másodnapja) konfirmációi beszédet tartottam és a konfirmációi szertartást végeztem, ugyanaznap délután Haypál Benő síremlékének leleplezésén beszédet mondtam; 17–21-ig Erdélyben időztem; 22-én Nagykovácsán az Arany János Társaságban: Goethe és világa címen székfoglalót tartottam; 26-án erdei istentiszteletet tartottam Tahiban; 29-én a Deák-téri templomban istentiszteletet végeztem a hadirokkantak részére; 30-án a Tudományos Akadémiában Baksay Sándorról beszédet mondtam. Június 4-én Balatonalmádiban konferencián megnyitó bibliamagyarázatot tartottam; 5-én ugyanott előadást: Egyéni válság címen; 10-én lelkészek és vallásbírák szeretetvendégségén vettem részt, bibliamagyarázatot tartottam; 11-én Makón a városi színházban előadást tartottam: Egy gondolat, amiből meg lehet élni címen; 12-én Makón prédikáltam, zászlót áldottam meg, presbiterek összejövetelén és banketten beszéltem; 15-én délelőtt a skót iskolában záróünnepélyen beszédet mondtam Beveridge úr búcsúztatása alkalmából; délután a Baár–Madas jubileumi záróünnepélyén beszéltem; 16-án a Theológiai Akadémia záróünnepélyén mondtam beszédet; 19-én rádiós istentiszteleten Eleveelrendelés című sorozat IV. beszédét mondtam el; 20-án a Budakeszi Szanatóriumban tartottam istentiszteletet; 21-én Beveridge Vilmos skót lelkész búcsúztatásán búcsúbeszédet mondtam; 24-én a felsőházban beszéltem; 26-án Debrecenben a Theológus konferencián előadást tartottam. Július 3-án és 17-én rádiós istentiszteletet végeztem. Augusztus 16-án Visegrádon, a Horthy-telepen istentiszteletet végeztem; 21-én Pócsmegyeren prédikáltam; 28-án Tahiban iskolaszentelés, prédikációval; 30-án Nagypeterden Baksay Sándor emlékünnepélyen a kerület, az akadémia és Kisfaludy Társaság nevében beszéltem. Szeptember 4-én rádiós istentiszteleten szolgáltam; 18-án délelőtt templomszentelésen Szentmártonkátán, délután Nagykátán vallásos estélyen beszéltem; 19-én egyetemi évnyitó istentiszteletet tartottam; 23-án a theol. akad.¹⁹ megnyitó ünnepélyén beszéltem, délután a presbiteri konferencián tartottam bibliamagyarázatot; 29-én többféle üdvözlésre válasz. Október 2-án rádiós istentiszteletet végeztem délelőtt, délután pedig Kecskeméten előadást tartottam: Az ifjúság, fogékonyság címmel; 4-én Pécsen a lelkészek csendes napján tartottam előadást; 8-án Szolnokon A Ref. Figyelő konferenciáján megnyitó beszédet mondtam; 9-én ugyancsak Szolnokon előadást tartottam a Figyelő konferenciáján: A magyar középosztály romlása és megújulása címen; 12-én Miskolcon részt vettem a főgondnok beiktatásán; 15-én a fővárosi szabadegyetemen: Erdély tragikuma címen előadást tartottam; 16-án a Budahegyvidéki főkegyházban istentiszteletet tartottam; 22-én és 23-án Temesváron a Szabolcska Mihály ünnepélyen vettem részt és beszéltem 22-én este a szerenádnál, másnap istentiszteleten prédikáltam, azután az emléktábla leleplezésénél beszédet tartottam a TUDO-

¹⁹ Budapesti Theológiai Akadémia

mányos Akadémia és Kisfaludy Társaság megbízásából, délután a temesvári színházban az irodalmi estén előadást tartottam: *Mennyit ér az ember?* címen; 26-án a rádióban felolvasást tartottam Baksay Sándorról; 28-án este a kelenföldi templomban prédikáltam; 30-án este a Kálvin-téri templomban prédikáltam. November 13-án felszenteltem a dunakeszi Máv. főműhelyben az új református imaházat s utána a műhely kultúrházában rendezett matinén előadást tartottam a *biblia szociálizmusa* címmel.

Ezt a hosszú listát befejezem annak a kiemelésével, hogy legnehezebb és leghasznosabb szolgálatom az iskolák meglátogatása volt. A budapesti fiúgimnáziumot, a Baár-Madast és a halasi fiúréalgimnáziumot, valamint a polgári leányiskolát látogattam így meg. Napokon keresztül óralátogatást végeztem, úgy, hogy minden osztályt, minden tanárt és a legtöbb tantárgy tanítását megfigyelhettem. Életkorok szerint három csoportban foglalkoztam a növendékekkel. Szülői értekezletet tartottam s ott egy új gyülekezet építésére nyílt módom. Végül a tanárokat gyűjtöttem össze, velük telepedtem le az Ige mellé az imádság és bizonyágtétel levegőjében. Ezt a munkát az idén is folytatni szeretném.

Kilátások

A nagy háború százados premisszáknak következménye volt, de magának a háborúnak következményeit még csak most kezdjük el levonni a kapitalizmus válságában. E válságnak oka az, hogy a kapitalizmus nem tudott elég becsületes lenni és ennek a levét issza meg. Gyáva a tőke, fél az élettől, s ezért fenyegeti a halál. Amelyik tőke nem mer hitellé átváltozni és ezen a réven nem foglalkoztat és nem táplál millió dolgos kezét és nem termel egyenletes, igazságos és mindenkihez eljutó módon: öngyilkosságot követ el. Az a tőke, amelyik visszahúzódik az élet nagy körforgásából, olyasmire vállakozik, mint ha a szív azzal akarná megmenteni magát, hogy egy időre visszatartaná a vért a szervezettől. Ez nem menekülés, ez a szív benuványa. A gazdaság; életből kivont tőke papírrá, pénzzé, arannyá csapódik le, páncélszekrényekben és harisnyaszárakban helyezkedik el, s ezáltal értékének parányi részére zsugorodik össze, mert a tőke éppen a kiterjeszkedésben él és összehúzódása által hal meg. A világ nagy gazdasági szervezete dekomponálódik²⁰, mert minden egység fél másra szorulni, nem mer mást segíteni és maga-magában akar elégséges lenni. A gazdasági autarkia²¹ nagyszerű elv egy körülzárt várban, Robinson szigetén, vagy gazdasági bojkott idején, de oktalan tékozlás egy kapitalista világrendszerben. Valakinek meg kell fizetni azt, hogy Svájcban 40 frank a búza, Magyarországon alig 8 pengő és valaki belepusztul abba, hogy vámban, adóban, illetékben egy ország annyit ad ki feleslegesen, hogy ezzel minden métermázsa búza és minden hektoliter borra munkáján és életén kívül pénzben is ráfizet. Nincs más kivezető út, míg be nem lát a világ két dolgot. Egyik az, hogy a tőkére nézve ez a bibliai törvény áll: aki meg akarja tartani magát, elveszíti azt és aki elveszíti életét, megnyeri azt. A termelésre és a fogyasztásra, a javak kicserélésére másik szabály az, hogy senki sem él önmagában és senki sem hal önmagában. Csak egy egyetemes, mindenkit átfogó jóakarattal tud segíteni rajtunk. Tehát erkölcsi és evangéliumi erőkre van szükségünk, mert nélkülük végünk van. A kapitalizmusnak egy ethikai revíziója, mondjuk ezzel a szóval: bátor és gyökeres *reformációja* az, amit kívánunk, mert nélkülük széthull egész gazdasági rendszerünk, nem azért, mert önmagában rossz volt, hanem azért, mert mi voltunk rosszak, s éppen ezért nincs is remény arra, hogy valaha jobb lesz. Ebben a nagy átalakulásban kicsiny kérdés a mi sorsunk, a mi világunk, de nekünk minden. Nem lehet a nagy világ számlájára írni saját vétkeinket és nem lehet a magunk erejéből körülöttünk egy világot megváltoztatni. Egy azonban lehetséges, sőt szükséges: megváltozhatunk

²⁰ szétbomlik

²¹ önellátás

mi, azzal, hogy komolyan vesszük felelősségünket, ami reánk tartozik, azt megteesszük, minden egyebet nyugodtan Istenre bízunk. A magyar délibábok népe és vagy oktalan keserűség és tétlen mélabú rabja, vagy pedig kalandos álmok lovagja, holott alaptermészete – a gyökeres magyarban, a magyar földműves gazdában – a józanság, az erő, a nyugalom, az életbátorság és egyenletesség. Így kell nekünk revízió alá venni magunkat, sorsunkat, s aki a magyarból egy új magatartást tud kikényszeríteni, az új sorsot biztosít számára.

Itt, ilyenkor kell megemlékezni az államhoz, a felekezetekhez és a világnézeti mozgalmakhoz való viszonyunkról. Ebben a kérdésben a helyzet nem változott. Az állam elméletileg az egyenlőség és viszonzosság elvén áll. Igyekszük is ezt a nagy elvet biztosító törvényeket érvényesíteni, de sokszor gyengének bizonyul az érvényesítésre. Az a meggyőződésem, hogy ez az egész kérdés elsősorban nem a protestánsizmusnak, hanem a magyar állam szuverenitásának a kérdése. Fájdalom, nem sokan osztoznak ebben a felfogásban, s akik osztoznának is, csodálatosan megfélekednek róla, mihelyt hatalomra jutnak. A mai időköt az jellemzi, hogy a hivatalos állami imperiummal szemben világnézeti alapon szervezett *nemzetközi impériumok* ereje érvényesül. Mikor a tömegek teli szívják magukat szenvedéllyel, a törvények édes-keveset érnek, mert egy elszánt többségi akarat úgy alakítja a törvényt, ahogy neki tetszik. Mindenesetre az új világnak egy érdekes alakulata, hogy a velünk szemben álló imperialista világnézetek, akár jobb, akár balfelől, immár nem egy egyeduralkodó abszolút akaratán keresztül érvényesül, mint ahogy a középkorban és a barokkban, hanem a szervezett és sugalmazott tömegek, a „többségek” akarata útján. Ez csak a forma kérdése; a lényeg ugyanaz és ugyanaz a kisebbségi sors és kisebbségi politika is. Nem lehet az más, mint először is a törvények tiszteletben tartására vonatkozó állandó követelés: *a szabadságjogok legitimizmusa*. De tudnunk kell azt is, hogy ezek a jogok és törvények magukban véve nem védenek meg. Adnak igazságot, de nem biztosítják az életet. A másik lépés magának a kisebbségi státusnak megszervezése. A megszervezés alatt nem politikai propagandát értek, hanem érvényesítését annak a törvénynek, hogy a lélek mindenkit áthasson és mindenkit egybefoglaljon. Amely pillanatban ez megtörtént, minden nyomás és támadás, amely fenyeget és kikezd, az egésznek fejlesztő és szervező eszközévé válik. Minden harcot az egész egyház vív meg, minden sérelmet, a gombostűszúrástól a kűtmérgezésig, az egész élő test érez, s minden nyilatkozatban az egész corpus mysticum²² lelkiismerete, öntudata, megbántott méltósága szólal meg. Nem ismerek jobb politikát, mint fokozott és hatékonyabb igehirdetést, szenvedélyesebb és tüzebb katechesist²³, s az egész életet aranyzálaival egybefogó egyéni és tömegpasztorációt. Mihelyt ezzel a munkával gyorsabban haladunk előre, csodálkozva vesszük észre, hogy politikai súlyunk mennyivel megnagyobbodott.

Levonva ebből a következtetéseket, mai helyzetünkben a kivezető út ez: Először a lelkipásztorok egyéni minőségének, prófétai hatékonyságának, tiszta életük vonzó erejének fokozása. Igehirdetésünknek olyanná tétele, hogy azt ne szívességből, önmegtadással hallgassák, hanem ne tudjanak nem hallgatni, még ha akarnának is. Egész iskoláztatásunkban egy nagy evangélizáló hadjárat végrehajtása, amelynek célja az, hogy mikor a tanuló kilép az iskolából, örökre hozzá legyen kötve lelki édesanyjához, az anyaszentegyházhoz. Mi pedig az egyházhoz másképp nem tudunk senkit sem hozzákötni, csak Krisztus által. Azután olyan pásztori munka, amely minden egyes emberrel személyes kapcsolatot teremt, hogy ezzel az anyaszentegyház hajójába élete csónakját beleakassza. Világos, hogy éppen ezekben az időkben egyre erőteljesebben ki kell alakulnia az új presbitertípusnak, mely egyházának nemcsak

²² Krisztus titokzatos teste, az egyház (1Kor 12)

²³ hitoktatás

XI. PÜSPÖKI JELENTÉS

kormányzója és anyagi javainak számadója, hanem a tett igehirdető munkájának nagy osztályosa, a bizonyágtévők választott csapata, akiknek szolgálatuk és lényük világosság. A presbiter természetesen a lelkipásztorral együtt szemléltető kép az Ige és a tanítás igazságához. Ma már minden egyházmegyében tapasztalták, hogy a hű és hivatása magaslatán álló presbitérium az egyház komoly építése terén szinte korlátlan lehetőségek előtt áll. Szükség a presbiterek mellé új munkásokat állítani be. Diakónusok és diakonisszák egész seregére van szükségünk, akik az egyház megbízásából dolgozzanak, s a presbitériumnak legyenek szemévé, fülévé, segítő kezévé, mentő cselekedetévé. Ezenfelül szükséges nagy közös munkák elvégzésére s az egészet érdeklő intézmények létesítésére minden reformátusnak szövetkezni. Tehát nem egyesületek, hanem szövetségek felelnek meg a kor szükségletének és a magyar református egyház természetének. Végül a magyar református öntudat, a magyar református közvélemény és a magyar református közakarat hivatalos és társadalmi úton való, de egészen egységes képviselőjére van szükség. Belátható évtizedeken belül lassanként hugenotta társadalommá kell alakulnunk, mert mint idegen testet akarnak kiválasztani és betokozni. Mi vállaljuk ezt a sorsot, mert tudjuk azt, hogy a magyar kálvinizmus élő növénye talán egy félszázadig ismét a gyökér és a gumó életére van ítélve. Ez az élet dísztelen, elrejtett és sáros, de csodálatos, mert új tavaszok, új virágok és új termések ígérete rejlik benne. Nem tudjuk milyen lesz a világ, milyen lesz az ország, amikor megint kivirul a magyar tulipán, csak azt tudjuk, tisztán fog ébredni, olyan lesz, mint egy frissen kigyúlt láng és kelyhéből az öröm és hálaadás illatélete szállong. Mennyi öröm, mennyi ajándék és mennyi dicsőség van ebben az ígéletben és ebben a hivatásban!

XII. PÜSPÖKI JELENTÉS

1933. november 18.

Ravasz László az Országos Református Lelkészegyesület 1933-as konferenciáján -
„Augusztus 24-én Nagykőrösön az Országos Református Lelkészegyesület
konferenciáján vettem részt egy rövid előadással...”

Nagyméltóságú Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

A méh méztartó sejtje annyira egyforma, hogy mikor a francia forradalomban a mértékegységet meg akarták állapítani, komoly javaslatként latolgatták, ne vegyék-e egységül a hatszögű méhsejt egyik oldalának hosszúságát. Bármilyen egyforma is a sejt-keret, mégis minden évben új mézzel telik meg, s mindenik évjárat mézében annak a nyárnak színe, sorsa, íze, zamata illatozik. Így helyezkedik el püspöki jelentésem szinte változatlan keretei között a mindenkori termés változatossága és zamatában a múlt idők ízét érezzük.

Búcsúzások

Legelőször halottainktól köszönünk el. A felvidéki magyar reformátusok egyik nagy seregének volt erős és hű pásztora Péter Mihály. Ha nincs összeomlás és odafenn külön világ nem alakul ki, talán sohasem fejlődik ki az ő éles és jelentős egyénisége. Szomorú idők fénytörése alakját megnövelte, s ő hozzáért sorsához bátorságban, kockázatban és szenvedésben. Minden magyar református lelkész lelki köntöse alatt meg lehet találni a gályarabok viseltes és szent gúnyját; Péter Mihálynak is ez volt a palástja, Nessus-inge és bíbora. Hirtelen tűnt el egy jajszóval, mint a végletekig feszített húr. Áldás emlékére! Utánna Idrányi Barna következett a megáldoztatás trónusán. Még nem is köszönhetünk, már is búcsúzunk tőle. Kitépett levél a magyar kálvinizmus történetéből, egyetlen lobbanásban elégő gyertya. Kihúnyta még ijesztőbbé teszi azt a homályt, amelyet hiába próbált átvilágosítani. Kerecsényi Zoltán solti esperes távozott el közülünk a télen. Komoly, hallgatag alakja kitűnő képe volt a magyar embernek és a református lelkésznek. Minden igaz magyar, ekét tartva, magot szórva, friss mezőt kaszálva, áldást takarítva be, olyan egyenletes, mély, szótalán, magában bízó, szerény és megbízható, amilyen ő volt. Bölcs ember volt, ha nem is tudós, ítéletet termelt és nem ötleteket, valóságban élt és valóságot formált, fantáziátlanul, de keményen, pontosan és rendszeresen. Nem volt modern, mert nem volt divatos, de jellemének olyan vonásai voltak, amelyek nem avulnak el, s minél időszertütlebbekké válnak, annál becsebbek. Nyugodt ereje sok gyöngédséget, szilárdsága sűrű tartó hűséget, bátor, szókimondó természetű sok meleg érzést és tiszta derűt rejtegetett magában. Sok ilyen lelkipásztort, sok ilyen magyart kívánok egyházkerületemnek! Hamar István is váratlanul hagyott el bennünket. A Dunamelléki Egyházkerületben nagyon sok lelkész volt a tanítványa. Minden jelentősebb egyházi ember barátjának vallotta magát és senki sem volt, aki tisztelői közé ne sorozta volna magát. Különösen megnyerő, bizalomkeltő volt közvetlen és természetes egyénisége. Tiszta ítélete, gyakorlatias, bölcs és mégis pontos értelme a régi magyar táblabírókra és publicistákra emlékeztetett. Költői hevülete, soha meg nem csappanó, de sohasem szertelenkedő lelkesedése állandó ifjúságot biztosított lelkének. Ezért volt jó tanár, még jobb nevelő. Nevelői munkájában nemcsak a diákoknak, hanem egész emberöltőjének kedves tanítója, mindenkiné – valakije. Varga Nagy István egyházkerületi tanácsbíró hosszú és eredményekben gazdag élet alkonyán búcsúzott el tőlünk. A régi magyar magas tisztviselői kar kemény választékos és rátartós alakja volt, aki azonban jelleme tisztaságával, lénye erkölcsi szigorúságával, nagy bírói tudásával maga iránt nemcsak tiszteletet, hanem egyenesen vonzalmat és ragaszkodást tudott ébreszteni. Áldott emlékezet! Lelkipásztoraink közül halotti mezben, arccal az örök fényesség hegyei felé fordulva, zarándokolnak el emlékezetünk meghajtott zászlója előtt vitéz Jávor János sellyei lelkész kemény magyar alakja, Gulyás Lajos szőládi lelkész, keresztje alatt roskadozva; Biberauer Tivadar összeomlott álomvilága betheli kövén lehelvén ki hű és tiszta lelkét; Tokay Istvánnal egy régimódi, de igazi pásztor tűnt el közülünk

s Szánthó Gézában a melegszívű, hálás és hű lelket siratjuk. Két női lélekről is megemlékezünk. Hazánk nemeslelkű barátjánője Kuyper Henrietta eltűnő alakja után mondjunk áldást, s van egy igénk és könnyünk Biberauer Richárdné sírjára, ki a magyar diakonisszaképzés sokak előtt ismeretlen, de szemünkben legjelentékenyebb, s Istentől leginkább megáldott személyisége volt.

Üdvözlések

A könnyhullatás házából térjünk a vigasság házába és üdvözljük azokat, akikből az élet ígérete néz a szemünkbe. Elsősorban báró Vay László tiszántúli főgondnok urat, a nagy Vay Miklós unokáját, aki patriarchai korban vezérelte népét, ezelőtt 50 esztendővel, az egységes magyar református egyház ígéret földjére. Nagy emlékek és nagy ígéretek fiatal vezérét szeretettel köszöntjük, s szívből kívánjuk, hogy őrhelyén sokáig megálljon. Kurdi Béla solti esperes ül a Kerecsényi Zoltán helyén. Régi kedves ismerősünk, akit a többre biztatás alkalmából meleg szívvel köszöntünk a vének legbelsőbb tanácsában. Küldjük meleg köszöntést Ágoston Sándornak, aki az alkotmányát újonnan és véglegesen megnyert jugoszláviai magyar református keresztyén egyháznak első püspöke. Egész egyházkerületünk büszkesége dobbant meg, mikor a magyar országgyűlés az ország kormányzójának jelölése alapján egyhangúlag Teleki Tibor grófot, a pesti egyházmegye gondnokát választotta meg a magyar szent korona örvéé. Díszes közjogi méltóságában szívből köszöntjük. Üdvözljük Benedek Sándor tolnai gondnokot az I. oszt. magyar érdemrenddel való kitüntetése alkalmából és Kontra Aladár tanácsbíró kormányfőtanácsossá történt kinevezése alkalmából s meleg kézzszorítással emlékezünk meg arról, hogy az idén telt le tíz esztendeje Varga Sándor vértesaljai esperes szolgálatának. Ezelőtt tíz évvel ő volt az esperesi kar Benjáminja, íme most már öregségben a harmadik.

Egyháztörténelmi események

Ez az esztendő megint Luther Márton felé fordította a világprotestantizmus hálás figyelmét. Református hitünk minden igazságának boldog megvallásával hálásan hirdetjük, hogy mi annak a reformációnak vagyunk gyermekei, amely a Luther prófétaságából indult meg. Tehát Luther épen annyira a miénk is, mint bárkié, aki róla neveztetik. Ő benne látjuk a reformátori lélek szent kénytelenségét, azt a bizonyos „másként nem tehetek” állapotot, amelyből szükségképpen születik az új élet. Ahol a Duna forrása az ősgermán erdőben felfakad, hiába próbálná valaki tenyerével, cementet vakoló kanállal, földet oda kaparó kapával elnyomni a felfelé törtető vízszugárt, lehetetlenségre vállalkozik, mert az a víz nem ott támad, ahol felfakad, hanem beláthatatlan hegyrendszerek, plánétákat formáló természeti erők, s a világteremtés szerkezetében nyugvó előzetes rendelés folyománya. Luthernek reformátornak kellett lennie, mert Luther volt: hívó lélek, halálosan komoly jellem, mérhetetlen és tragikus valóságérzékkel megáldott hős egy olyan korban és olyan helyen, ahol és amikor döntő tényezők könnyelműsége előtt minden relatívnak tetszett, semmi sem volt eléggé pontos, s elegendőnek látszott a – látszat. Az örök profetizmus romboló és alkotó, egyszóval újjáteremtő ereje testesül meg a Luther roppant egyéniségében, akiben elsőszülött testvérét ismeri fel mindenki, ha van tapasztalata a lélek titokzatos, keserves és tragikus járásáról, amit földi szóval, történelmi kifejezéssel reformációnak neveznek.

Varakozással szemléli a világ azt a roppant vonaglást, amely Európa leghatalmasabb népének, a németnek életét alakítja át. Ahol hegyek születnek és völgyek támadnak, ahol a magasság mélységgé s a mélység magassággá változik, gyakran megtörténik, hogy elpusztulnak a madárfészkek, semmivé lesznek városok, pusztasággá válnak kies ültetvények. Új világ áldozatok és tévedések nélkül nem születik. Azért ne siessünk az ítélettel. Nyugat-Európában ma nincs népszerűtlenebb nemzet, mint a német,

mert erről a népről mindenki rosszat tart, aki nem ismeri. Mi ismerjük és tudjuk, hogy ez a nagy nép lehet nagy tévedések áldozata, de könnyelműsége, léhaságra nem kapható, s legfőbb jellemvonása a valóság és az igazság előtt való hódolat. A lelkiismeret népe nem tehet erőszakot a lelkiismereten és sohasem felejtetheti el, hogy nagy nemzet csak szabad nemzet lehet. Nem lehet tudni, hogy a jelenlegi életformák mennyi állandóságot mutatnak, de egy bizonyos, a német léleknek egy olyan kimélyüléssel, megkomolyodásával, áthevüléssel és újulásával állunk szembe, amelyet ez a nép a reformációban, a harmincéves háború után és a Napoleoni harcok után élt át. Németország a lelkiesség síkjában éli át a maga forradalmait, s a mai idöket a német lélek legnagyobb forradalmának lehet nevezni. Bár éppen alaposága és rendszeressége miatt hajlamos a túlzásra és a végletre, a német szellem még mindig reformálta és korrigálta önmagát. Most is megtalálja a helyes utat, hogy a nemzeti megújulás ne járjon az egyház örök javainak kárvallásával s a faj és a vér egyébként nagy gondolatáért cserébe ne adja az evangéliumot. Mert mit használ, ha valaki az egész világot megnyeri is, de lelkében kárt vall?

Az idén tartotta meg a Presbiteri Világszövetség 14-ik konciliumát Belfastban. Az egyetemes konventnek megtettem jelentésemet ottani tapasztalataimról, itt csak azt emelem ki, hogy ez a koncilium két nagy tanúsággal szolgált. Az egyik az, hogy a tiszta református élet- és világnézetnek a kor nagy izgató kérdéseivel szemben épenúgy meg kell nyilatkoznia, mint minden más szellemi nagyhatalom megnyilatkozik a maga missziói tudata teljességéből. Evégre alakított a nagy gyűlés egy olyan tanácsot, amelynek tiszte a református világfelfogás megszólaltatása konkrét esetekben. Másik tanúság az volt, hogy az ifjúságot szorososan bele kell vonni a Presbiteri Világszövetség munkájába, mert csak így biztosítható a református életelvek állandó hatása a nemzedékváltás zökkenői között.

A magyar belmissziói mozgalmak munkásai és barátai az idén ismét ünnepet ülnek. Ötven esztendeje annak, hogy az első Keresztény Ifjúsági Egyesület Magyarországon Szilassy Aladár és Szabó Aladár kezdeményezésére megindult. Sok minden történt e félszázad alatt. Terjedt, nőtt, gyümölcsözött ez a palánta is, de igazi győzelme nem is önmagában van, hanem abban, hogy ötven év múlva az egyetemes magyar református egyház a munka református ágát hivatalos munkájának deklarálta. Szeretném hangsúlyozni, hogy belátható időn belül egyházi életünk legfontosabb munkája az ifjúság gondozása lesz. Életképességünk mérvét az mutatja, évente hány új ifjúsági egyesület alakul, hány gyülekezetben indul meg a komoly és öntudatos ifjúsági munka. Az még nem elég, hogy valahol jóakarattal nézik az ifjúság önképző és szórakozó munkáját. Olvasóköri szervezésével, jámborcélú táncmultságok rendezésével az ifjúsági munka megoldva nincs. Az ifjúsági munka ott komoly és igazi, ahol a vének irányításával ugyan, de maga az ifjúság evangélizálja önmagát ama nagy felelőség tudatában, amelyet a mindenkor hívo kisebbség hordoz kortársainak nagy seregéért. Ezért akár egyesületi keretek között, akár anélkül, minden gyülekezetben meg kell alakulnia a Bibliát olvasó, imádkozó, egymás életét bizonyoságtételekkel alakító ifjúsági munkának, amely éppen tisztasága, egysége és egyetemessége érdekében a református keresztyén ifjúsági egyesületek nagy szövetségének élő tagjává vallja magát. Kérem esperes urakat, belmissziói előadókat, minden lelkipásztort, szíveskedjenek ezt a munkát legfontosabb és legsürgősebb munkájuknak tekinteni. A következő éveket, ha Isten élte, éppen az ifjúsági munka irányítására, ellenőrzésére és fejlesztésére kívánom fordítani. A fiú-ifjúsági munka mellett, amely régebbi, szélesebb, sürgősebb munka, ne feledkezzünk meg a leányegyesületek munkájáról sem, amely az egyháztól még szervezeti függetlenségben ugyan, de már református ág szervezésével, módszerben, célban és lélekben ugyanazt a munkát végzi, mint a fiú-ifjúsági egyesület. Kérésüket, amelyben egy új alkotásuk támogatása végett fordulnak egyházkerületünkhöz, melegen ajánlom az atyák jóindulatába.

Az emlékek során újuljon meg előttünk Török Pál püspök alakja, halála évének ötvenedik visszatérte

alkalmából. Szász Károly felette tartott emlékbeszédében idézte a Szent Pál-templom építőjének az oltár melletti sírkövére vésett epitáfumát: Őt keresed? Nézz körül! Még mindig belőle élünk. Hány intézményünk minden kövére ezt mondhatjuk: Ez Ő!

Zsinati törvények

Az 1934. év január elseje kiemelkedő dátum jelenkori egyháztörténetünkben. Ekkor lépnek életbe a módosított és átjavított egyházi törvények. A Kormányzó Úr Őfőméltósága 1933. október 31-én megerősítette ezeket a törvényeket. Bár a törvénynek értéke felett az idő dönt az alkalmazhatóság mértéke szerint, mégis meg kell mondanunk, hogy az új egyházi törvény rendszertani szempontból érdekes és jelentős alkotás. Határozottan érzik rajta napjaink lappangó reformátori szelleme. Sok fontos helyen bátran visszatért a reformátorok tanításaiban, hitvallásainkban és a Szentírásban lüktető életáramláshoz. Kétségtelenül átmeneti értékű munka. A megelőző törvényeket kellett átalakítani, közelebb vinni az ősi református igazságokhoz, anélkül azonban, hogy ennek a válságos korszaknak egy új törvényadás kockázatát kelljen vállalnia. Innen támad a törvény tengelyének eltolódása, különösen, ha a születési idő szerint állítjuk egymás után az egyes törvénycikkeket. Legkevesebb a reform az iskolaügyi törvényen, legtöbb az egészen új missziói törvényen. Mindenesetre egy olyan irányvétel érvényesül döntő erővel az új törvénykönyvben, amely még évtizedek múlva hozza meg igazi gyümölcsét, ha a végrehajtást ugyanaz a szellem hatja át, amely a törvényhozást ihlette, tudniillik a református ébredés bátor szolgálata. Azért már most, mintegy „előversengésül” hangoztatom, hogy a törvény akkor fog testünkre illeni, ha azt a lelki gyarapodást megvalósítjuk, amelyet a törvényhozás a szakaszok kiszabásánál számbavett.

Szolgálataim

Tavalyi közgyűlésünktől a mostaniig terjedő időben a következő szolgálatokat végeztem a rendes lelkipásztori és püspöki kormányzati munkákon kívül. December 17-én a nagyenyedi diákok körében előadást tartottam, december 18-án az újpesti renovált templomot felszenteltem. Január 9–15-ig a kecskeméti iskolákat látogattam meg, a tanítónőképzőt, a leánylíceumot és a reálgimnáziumot. Külön foglalkoztam tanárokkal, ifjúsággal, szülőkkel, presbitériummal és iskolaszékekkel. Meglátogattam az ifjúsági egyesületi munkákat és január 15-én a kecskeméti református iskolanapon szószéki szolgálatot végeztem. Január 16-án Nagykőrösre mentem, ahol szintén három iskolát, tanítónőképzőt, gimnáziumot és polgári iskolát látogattam meg ugyanilyen program szerint, mint azt Kecskeméten tettem és a rá következő vasárnapon január 22-én a nagykőrösi református iskolanapon végeztem az istentiszteletet. Január 28-án Békéscsabára mentem, ahol előadást tartottam a Protestáns Irodalmi Társaság és Bethlen Gábor Szövetség estélyén. Másnap ugyanott prédikáltam, s még aznap délután átmentem Békésgyulára, ahol a Protestáns Irodalmi Társaság estélyén előadást tartottam. Február 23-án a Corvin-testület ünnepi lakomáján „Mátyás király hagyatéka” címen ünnepi beszédet tartottam. Február 25-én a Protestáns Irodalmi Társaság és Bethlen Gábor Szövetség meghívására Győrbe utaztam, ahol este előadást tartottam „Egy nap az emberiség életéből” címmel, másnap az evangélikus templomban prédikáltam; a kora délutáni órákban átmentem Pápára, ahol szintén a Protestáns Irodalmi Társaság estélyén előadást tartottam „Kétféle éhség” címén. Március hó 4-én Debrecenbe utaztam, ahol a Soli Deo Gloria Szövetség konferenciáján a nagyközönség részére előadást tartottam „Eritis sicut Deus”¹ címmel. Március 6–11-én délutánig a teológiai fakultást látogattam meg, ahol kb. 31 előadást hallgattam végig. Résztvettem

¹ Olyanok lesztek mint az Isten

az ifjak egyesületi beszámoló ülésén, számbavettem az intézet külső és belső állapotát, a nagyközönség számára rendezett teastélyen előadást tartottam és a záróáhítaton prédikáltam. Március 24–26-ig a Református Figyelő szegedi konferenciáját vezettem, amelynek végén vasárnap délelőtt rendezett zárómatinén „A hősiesség útja” címen előadást tartottam. Március 28-án reggel Pécsre mentem a polgári leányiskola látogatására. Este műsoros estélyen előadást tartottam, másnap este az egyetemi és főiskolai ifjúsággal foglalkoztam egy előadás és beszélgetés keretében, délután szülői értekezletet tartottam a tanárokkal és az ifjúsághoz beszéltem. Április 2-án meglátogattam a Baár-Madas leánylíceumot és iskolai istentiszteletén prédikáltam és úrvacsorát osztottam. Április 9-én a budapesti egyházmegye Vigadó-i nagygyűlésén „Krisztus a modern világvárosokban” címmel előadást tartottam. Április 23-án a Skót Misszió felkérésére állásába beiktattam Forgács Gyula missziói magyar lelkészt. Május 8-án és 9-én Balatonkenesén a Kálvin-Szövetség rendezésében csendes napokat veztem a jelentkező egyházi vezető férfiak számára. Május 9-én a Sydenham lord gyászistentiszteletén prédikáltam a Revíziós Liga felkérésére. Május 11-én este előadást tartottam a teológiai internátus világi ifjúsága számára. Május 13-án Berettyóújfaluba utaztam, ahol a Protestáns Irodalmi Társaság rendezésében előadást tartottam, másnap prédikáltam. Május 18-án Debrecenbe mentem báró Vay László főgondnok beiktatására. Május 20-án a Filadelfia diakonissza egyesület konferenciáján vettem részt és tartottam az intézet jubileumán az ünnepi megemlékezést. Május 22-én a solti egyházmegye tanítóegyesületi gyűlésén Solton előadást tartottam. Május 25-én a Budapest-Baross-téri templomot szenteltem fel. Május 27-én a pestkörnyéki gyülekezeti munkások pestújhelyi konferenciáján előadást tartottam. Június 6-án Főtra mentem a pesti egyházmegye tanítóegyesületi gyűlésén előadást tartottam a református tanító felelősségéről és erőforrásairól. Június 11-től július 6-ig külföldön voltam a belfasti presbiteri nagygyűlésen Magyarországot képviseltem és néhány napot töltöttem az oxfordi mozgalom nagy konferenciáján Oxfordban. Menet meglátogattam a párisi magyar református egyházközösséget és június 18-iki istentiszteletükön én szolgáltam. Július 28-ától július 30-ig Szárszón időztem a Soli Deo Gloria Szövetség nagygyűlésén, ahol július 30-án prédikáltam és az új tisztségviselői kart felavattam. Augusztus 2–15-ig három ízben felkerestem a gödöllői világjamboree-t, ezek közül két alkalmat a református csapatok meglátogatására fordítottam; augusztus 15-én pedig a záróistentiszteletet tartottam. Augusztus 24-én Nagykőrösön az Országos Református Lelkészegyesület konferenciáján vettem részt egy rövid előadással, míg augusztus 27-én az Országos Presbiteri Szövetség istentiszteletén prédikáltam. Szeptember 6-án a vértesszaljai egyházmegye tanítóegyesület gyűlésén az Igét hirdettem. Szeptember 8–10-ig Újvidéken résztvettem a Life and Work végrehajtó bizottsága ülésén, ahonnan hirtelen hazautaztam. Szeptember 20-án Szentmártonkátán a kecskeméti egyházmegye tanítóegyesületét látogattam meg és végeztem közöttük szolgálatot. Szeptember 28-án a Református Figyelő vezető konferenciáján vettem részt. Október 10-én Szekszárdon a tolnai egyházmegye tanítóegyesületi közgyűlésén jelentem meg és tartottam előadást. Október 16-án Dombóváron a külsősomogyi egyházmegye tanítóegyesületi gyűlésén, október 17-én Pécsen a felsőbaranyai egyházmegye tanítóegyesületi gyűlésén tartottam előadást. Október 18-án meglátogattam gyönki reálgymnáziumunkat és ott a szülőknél, a diákoknál és a tanároknál előadást, illetve bibliamagyarázatot tartottam és órákat látogattam. Október 21. és 22. napján Debrecenben a Protestáns Irodalmi Társaság és a Bethlen Gábor Szövetség rendezésében előadást tartottam, másnap a nagytemplomban prédikáltam. Október 28-án este a kőbányai Soli Deo Gloria Szövetség vallásos estélyén előadást tartottam. Október 29-én üdvözöltem a Budapest-Tisztviselőtelepi egyházközösség jubiláns főgondnokát, Dabasi Halász Lajos főgondnok urat. Október 31-én a Vigadóban reformációi ünnepi beszédet mondtam. November 4-én és 5-én a Református Figyelő

miskolci konferenciáját vezettem, zárómatinéján az előadást tartottam, s még aznap délután Hejőpáiban az Országos Református Szeretetszövetség három árvaházát templomi istentisztelet keretében igehirdetéssel felszenteltem. November 11-én a Soli Deo Gloria Szövetség zeneakadémiai ünnepélyén a megnyitó beszédet mondtam. Ebben az évben jelent meg Alfa és Omega címen beszédeimnek és cikkeimnek kétkötetes gyűjteménye.

Látogatások

E munkából kiemelkednek az iskolalátogatások. Erről számotadva, általánosságban azt kell mondanom, hogy mindenütt becsületes és jó munka folyik. Akad olyan tanár is, aki tehertétele az iskolának, viszont majdnem mindenik iskolánknál van olyan tanár, aki bármely intézetnek nyeresége és büszkesége volna. A tanári munkának épügy, mint a lelkipásztorinál nem lehet a büntető ellenőrzést úgy érvényesíteni, mint a gépies foglalkozásoknál. Ha egy finác vagy bankhivatalnok néhány pengő idegen vagyont eltulajdonít, börtönbe kerül, de ha egy tanár visszaél a reabízott lelkekkel, s olyan károkat okoz bennük, amelyek alig felmérhetők: sokáig elkerüli az igazságszolgáltatás kezét, mert az eljárás, a bizonyítás, esetleg több kárt okoz, mint amennyire az ily módon kiderített tényállás felismerése gyógyít. A rossz tanár lelket öl és ez nagyobb bűn a herodesi gyermekgyilkosságnál. Megölhet igazságérzetet, önbecsülést, emberekbe való hitet, magasabb világrend iránti érzéket egy olyan tanár, aki részrehajló, üldöz, vagy oktalantul kedvez; aki gyűlöl, vagy rossz példát ad. Ezért szükséges, hogy az iskola egyrészt a szülői házzal belső kapcsolatot tartson fenn és a kölcsönös bizalom alapján egymás nevelői munkáját elősegítsék és támogassák, másrészt az egyház missziói és evangélizációs munkájának minden iskola egy-egy flotta-bázisa legyen, amelyen keresztül az Ige egészen új területeken érezteti a maga áldott hatását. Az is kiderült, hogy némely tanár, aki egy adott helyen valami ok miatt lehetetlenné vált, más helyen hatékony és építő munkát végezhetne. Kár, hogy törvényhozásunk legkevésbé iskolaszervezetünket revideálta és nem terjesztette ki a tanárookra is a lelkipásztorok hivatalból való áthelyezésének intézményes biztosítását. Nemcsak e látogatásaim, hanem régebbi tapasztalatok alapján is meg kell állapítanom, hogy az a gyors fejlődés, amely köznevelésünk egész területén a tanárok didaktikai felkészültségében és a tanítás technikájának folytonos javulásában mutatkozik, nem tapasztalható kívánatos mértékben a legfontosabb, de legnehezebben tanítható tantárgynál, a vallástanításnál. Lehet, hogy egyes hűséges munkások ezen a téren már sok részleteredményt értek el és sok kérdést magukra nézve megoldottak, azonban munkájuk eredménye nem vált közkinccsé, s így mások nem szerezhetnek róla tudomást. Felekezeti iskoláztatásunk mindenütt állami tantervet követ, iskoláinkban állami képzettségű tanárok tanítanak, református iskoláink jogcíme főként abban gyökerezik, hogy világnézetünket, hitünk igazságait, jobban, teljesebben meg tudjuk tanítani a mi iskoláinkban, mint más iskolákban; tehát igen nagy baj, ha vallástanítási praxisunk elmarad és nem tud lépést tartani más tantárgyak didaktikájával. Mindennél szükségesebb volna egy valláspedagógiai gyakorlati folyóirat megindítása vagy pedig egy olyan kézikönyvnek a kiadása, amely pontos elméleti alapozással a magyar református egyház egész vallástanítási anyagát világos példákban feldolgozná. A vallástani tankönyvek kiadását szabályozó szerződések is nehezítik a helyzetet, mert akadályozzák új tankönyvek és próbálkozások keletkezését. Sok ember foglalkozik nálunk vallástanítással, de nem látom sehol a református vallástanítás problematikáját, irodalmát, eredményeit, még olyan mértékben sem, amint ezt az egyház igehirdetői munkájánál tapasztaljuk.

Különösen méltánylást érdemel két tanítóképző-intézetünk munkája. A dunai kálvinizmus kezdetől fogva a nagykőrösi képezdeből nyerte a maga tanítói nemzedékét épen úgy, mint ahogy a kecskeméti tanítónképezdeből kikerült friss generáció már érezteti hatását egyházi közéletünkben. A tanító-

képezdek színvonala újabb időben gyorsan emelkedik; nemcsak az elméleti és a gyakorlati képzés válik mind talpraesettebbé, igen komoly tudományos munkák eredményeképpen, hanem a tanulók minősége is folyton javul, viszonylagosan a fiúképezdében egyenesen meglepő módon. Ezelőtt egy emberöltővel a gimnáziumi tanulók hajótöröttjei mentek tanítóképzőbe, ma bőven válogathatunk jeles és jó tanulók seregéből olyan képezdei ifúságot, amely bármely iskolának becsületére válnék. Ezzel a tanítói munka színvonalának szakadatlan emelkedése jár együtt, ez pedig a tanítói állás tekintélyének fokozását fogja maga után vonni. Azért szükséges, hogy ennek jelentőségét kellő időben felismerjük és a tanítóságot, ezt a rendkívül fontos tényezőt – ha ez még nem történt meg – anyaszentegyházunk ébredő mozgalmába öntudatosan és programszerűen beleillesszük. Ezért szeretném, ha a teológia és a tanítóképző ifúsága között bensőbb kapcsolat jőne létre, s mielőbb megkezdhetnők teológiai ifúságunknak tanítói oklevéllel való ellátását, vagy ami nekem ennél még fontosabb, a tanítói munkára való szakszerű kiképzését. Az az egyházi rendiség, amely a gyakorlatban tényleg meg volt lelkészek és tanítók között, ép úgy el kell, hogy tűnjék jövőre a missziói munka bajtársi viszonyában, mint ahogy elméletileg nincs meg a dogmatikában és gyakorlatilag nem volt meg sem a reformációban, sem az őskereszténységben.

Körülbelül ezek a gondolatok vezéreltek akkor, amikor az idén tervbe vettem a Dunamelléki Egyházkerület tanítóival való foglalkozást. Ha ezt a munkát úgy végezhettem volna el, amint óhajtottam, minden tanítót iskolájában és gyülekezeti munkássága közepette kellett volna megfigyelnem; minden tanítóttestülettel saját programjukat, nehézségeiket és lehetőségeiket kellett volna megbeszélnem, vagy legalább is napokig tartó konferenciákat kellett volna tartanom minden egyes vidék református tanítói számára. Meg kellett volna ezt tennem egyrészt azért, hogy a közös front és a munkatársi viszony külsőleg is kifejezésre jusson, másrészt azért, hogy ami jó, azt segítsem, ami rossz, azt irtsam, mindenekfelett pedig lelkiismeretfurdalás, elégtétel és inspiráció legyen számukra. Azonban erre mostani életberendezésünk mellett nem is gondolhattam. Így meg kellett elégednem azzal, hogy minden egyházmegye tanítóttestületét egy ünnepélyes közgyűlés keretében látogassam meg. E látogatások úgy zajlottak le, hogy vagy én, vagy egy velem jött igehirdető társam istentiszteletet tartott, amelyben a tanítói szolgálat nehézsége és szépsége adta a gyülekezet előtt az igehirdetés anyagát és tárgyát. Azután dr. Imre Sándor egyházkerületi tanácsbíró és tanügyi előadó úr szólott a református tanítói munka valamilyen alapvető gyakorlati kérdéséről. Majd én kerestem meg hallgatósággal együtt a tanítói munka nehézségeinek és eredményeinek a forrását. Mindenik találkozás ünnepi felfrissülést és felemelkedést hozott azokra, akik ott szolgáltak, s bizonyára azokra is, akik hallgatták. Sok helyt egy-egy helyi előadás is volt, melyet élénk vita követett, s e vitánál is lehetett irányítást és eszméltetést végezni. Különösen mély hatást tett legközvetlenebb gyülekezetére: a magyar református tanítóságra. Az a tény, hogy ő velünk járt, olyan kiváltságot jelent a dunamelléki tanítónemzedékre, amelynek egész jelentőségét és gazdag gyümölcsét későbbben fogjuk meglátni. Köszönetet kell mondanom mindazoknak, akik ebben a munkában segítségemre voltak: Dr. Kováts J. Istvánnak, Szabó Imrének, Muraközy Gyulának, Dr. Csekey Sándornak. Azzal az érzéssel végeztem ezt a munkát, hogy a dunamelléki tanítóság javarészában egy nagyértékű és jó fegyverzetű sereg állana rendelkezésünkre, ha a lélek indítását jobban elfogadnák azok, akik számukra őrhelyet jelölnek ki és jobban elfogadnák ők, akik ezáltal őrhelyeiken nagyobb örömmel és eredményesebben állnának meg.

Theológiai akadémiánk

Theológiai akadémiánkat ez év március 6–11-ig terjedő időben látogattam meg. E látogatásnál segítésemre voltak elnöktársam őexcellenciáján kívül az esperes és gondnok urak, továbbá Imre Sándor és Kolosváry Bálint tanácsbírák. A látogatás a teljes számbavételt tűzte ki célul, amint erről fennebb be is számoltam. Köszönetemet kell kifejeznem Imre Sándornak azért, hogy az ifjúságnak előadást tartott a főiskolai tanulmányozásról és Szabó Imre esperesnek, hogy az internátus világi tagjainak tartott adhortatiót² „Várnak reánk” címmel. E látogatásról felvett jegyzőkönyvet az akadémia 1932–33-ik tanévi értesítője teljes szövegében hozta, s azért itt csak utalok erre. Theológiánk átalakulás állapotában van. Régi, kiváló tanárai lassanként eltávoznak, s helyettük új erők alkalmazására lesz szükség. Körülbelül másfél év múlva a héttagú tanári karból már csak három ember marad meg a helyén. Egész egyházkerületünk minden figyelmére, bölcsességére szükség van, hogy ez a személyi átalakulás ne jelentsen veszteséget, sőt méltó utódok megtalálásával az intézet tanári kara úgy frissüljön fel, hogy szellemi értékeiben kárt ne valljon. Szükséges az is, hogy a tanszékek számában csak olyan megszorítás történjék, amely az intézet hagyományos szellemi színvonalát egy hajszállal sem szállítaná le. A leszállított létszámú tanároknak meg kell adni a megfelelő anyagi biztosítékot arra, hogy minden erejüket magasztos hivatásuk végzésére fordítsák. A Ráday könyvtárt, tanári könyvtárt és ifjúsági könyvtárt fejleszteni és gyarapítani kell, mert e címeken megtakarított kis tételekkel rendkívüli szellemi veszteségek és hátramaradások állnak szemben. Theológiai oktatásunk mindig ingadozni szokott két szempont esetleges prevalenciája szerint: Vagy túlságosan elméletivé, vagy túlságosan gyakorlativá válik. Lelkészképzésünknek legnagyobb problémája a kettő között levő arányos és egészséges egyensúly biztosítása. Akadémiánk nem egyetem, ennél fogva nem öncélú tudományművelés a főfeladata; de nem szakiskola sem, ahol minél több gyakorlati műfogás elsajátítására kell törekedni. Célja az, hogy egységes és tudományos alapon nyugvó theológiai világképet adjon; e közben belevezesse az ifjú embert e tudományos bűvárkodás módszerébe; ha valakiben valamely szakcsoport iránt különös érdeklődés ébredt, segítse mélyebb és alaposabb tanulmányozásra; egyebekben pedig elégedjék meg egy olyan theológiai tájékoztatással, amely minden tudományágnak alapvető problematikáját és e kérdésekre adott és szakadatlanul revideált feleleteket áttekinthető rendszerbe foglalja. Az, hogy a tanárok különböző theológiai álláspontúak, csak arra vezethet, hogy a növendékek szabadon választhatják meg tudományos munkálkodásuk szempontjait, de arra nem vezethet, hogy az egységes theológiai világképben eltulodások és zavaró ellenmondások támadjanak. Ennél fogva a theológiai tanároknak megbeszéléseket kell folytatniok egymással és meghallgatniok, esetleg megszívlelniük egymásnak adott kölcsönös tanácsaikat és egymással szemben támasztott igényeiket épen az ifjúság érdekében. Ez a theológiai oktatásnak egyik, mondjuk elméleti felére vonatkozik. A másik, nehezebb fele a gyakorlati képzés. A gyakorlati képzés ismét kettős: amikor elméletileg vetjük fel a gyakorlati élet problémáit és próbáljuk megoldani, azután, mikor a megoldást saját munkánkkal kipróbáljuk. A gyakorlati képzés nem azt jelenti, hogy sokat kell prédikálni, sok vallástanítást kell végezni, sok presbiteri jegyzőkönyvet és anyakönyvi kivonatot kell írni, hanem azt jelenti, hogy meg kell beszélni az igehirdetés problémáit és a megoldási módokat gyakorlati prédikációkban megmutatni; meg kell beszélni a vallástanítás konkrét problémáit, s a megoldási módokat gyakorlati tanításban eltanítani. Nemcsak a gyakorlati theológia és az egyházjog tanárának kell ilyen gyakorlati munkát végezni, hanem minden tanárnak. Hiszen vannak ilyen reális problémáink minden szakban. Például: Mi a haszna az egyháztörténeti igazságoknak a lelkipásztori praxisban? Mi a gyakor-

² buzdító jellegű áhítat

lati haszna az újszövetségnek, vagy az ószövetségnek? Mi a vigasztalás dogmatikai alapja; mi a szociális munka etikájá; mit jelent a hetedik parancs a lelkipásztori praxisban? Kívánatos, hogy a tanárok jegyzeteiket az ifúságnak kiadják és azt többször, lehetőleg minden évben revideálják. Sem a diktálás, sem a petrifikált kurzus nem ad helyes módszert. Az ifúság helyes szórakozásáról, sportjáról, szellemi felüdüléséről nagyobb mértékben kellene gondoskodni. Theológiánk kiváló tanárait egyházkerületünk teljes mértékben ismeri és értékeli. Felesleges dolog volna róluk ismerős állításokat ismételni. De rá kell mutatnom arra a rendkívüli szolgálatra, amelyet theológiánk új tanára dr. Csekey Sándor végez, saját szakmájának tanításán, más nehéz tantárgyak helyettesítő előadásán kívül az internátus nehéz dolgainak vezetésében és irányításában, továbbá abban a rendkívül odaadó pásztori munkában, amellyel az internátus összes bennlakóit, nevelőket, ifúságot, alkalmazottakat mintegy kis gyülekezetté szervezi és példaadó hűséggel gondozza. Theológiánk súlyos terhet jelent a gyülekezetekre, de erről a helyről ki kell jelentenem, hogy egyetlenegy fillér sem megy kárba, s a szent siklusokból lélek és élet támad. Vajha minél több lelki szál kapcsolná egybe a gyülekezeteket az egyházkerület szemefényével a theológiai akadémiánkkal!

Egyházmegyéink

Áttekintve az egyházmegyék jelentéseit, meg kell állapítanunk, hogy bár az anyagi válság egyre tart, sőt ijesztő hatásai itt-ott hovatovább mind jobban érezhetők, a Dunamelléki Református Egyházkerület gyülekezetei és iskolái eddigelé dacolnak annak ostromával. Még mindig minden bajnak az a forrása, hogy a jó világban igénybevett kölcsönök, elvállalt kötelezettségek, létrehozott alkotások terheit a változó világban az egyharmadára zsugorodott nemzeti, egyházi és magánháztartási jövedelem nem bírja el. A hitelélet terén létrejön valamelyes automatikus kiegyenlítődé, mint ahogy a meteorológiába szűkségképpen feloldódnak az egyes, sokszor igen veszedelmes feszültségek, s ez a folyamat, lassabban bár, de be fog következni a gazdasági élet egész mezejére. Kiegyenlítődik a disparitás³, mely az egyes termelési ágak között van, s a produkció az igényekhez szabja magát, viszont az igények csendesén alább szállanak. Ál-gazdasági képleteket nem tűr el a valóság. Több-kevesebb katasztrófával, de szakadatlanul folyik tovább a visszaértékelés, egy túlságosan előre rugtatott gazdasági civilizációnak sietős visszaigazodása. Ennek a jele az, hogy dollárkölcsonét már több egyházközség vissza tudta 30–40%-os árfolyam mellett megvásárolt záloglevelekkel fizetni. Amily erővel követelem, hogy egyházközségeink hitelezőik részéről kíméletet tapasztaljanak, mert kölcsöneiket nem nyereségvágyból, hanem a magyar nemzeti művelődésnek hozott olyan áldozatos szolgálatok céljaira vették fel, melyekre maguk még ráfizették földi javaikat, a hívek lelki nyugalmát, tisztviselőik egészségét és fél életét, épen úgy követelem a magyar református egyház közhitele szempontjából azt is, hogy az egyes egyházközségek felelős tényezői mindent elkövessenek tartozásaik törlesztésére és e nehéz időkben a jó családtya különös gondosságával kezeljék és számolják el a reábizott javakat. Az a tapasztalásom, hogy eddigelé veszedelem csak ott támadt, ahol az általános eladósodás és nehéz gazdasági helyzet mellé hivatlan társul hihetetlen naivítás, elképesztő tudatlanság, vagy rendetlenkedő könnyelműség járult. Az lehet, hogy az egyházközség nem tud fizetni, ez sokszor tragikus és tiszteletet érdemlő helyzet. De hogy egy egyházközség számadásai rendetlenek legyenek, pénzkezelése hiányos és megbízhatatlan, felelősségérzete a semmivel egyenlő, s akkor a martiromság palástjába öltözködve kibújni igyekezik a vállalt kötelezettségek terhe alól, nem méltó erkölcsi testülethez és nem méltó református egyházhoz.

³ különbség, eltérés

Az egyházmegyék jelentéséből az is kitűnik, hogy a köztartozások halogatása vagy behajtása terén való könnyelmű engedékenység halálos veszedelmekkel bosszulja meg magát. Nem tudom eléggé osztorozni azt az eddigi szokást, mely eddigelé a tanítói nyugdíjjárulékok terén tapasztalható. Az állam évről-évre kiveti ezeket a roppant magas járulékokat, a hátralékok után 12%-os kamatot szed, de igen sok egyházközség nem fizet. Néhány év alatt a hátralék ijesztő mértékben felnövekedik, de behajtása terén soha elhatározó lépést nem tettek, így érthető, ha átment a köztudatba, hogy ezt a tartozást nem kell megfizetni. Közben pedig előáll az az irtózatosságot, hogy míg egyrészt egy csomó gyülekezet szinte élete árán is eleget tesz a kötelezettségének, igen sok gyülekezet, bár be tudta volna fizetni, egyszerűen nem fizet és ezt az állapotot nyugodtan tűri tovább minden felelős tényező. Ma már úgy felszaporodtak a hátralékok, hogy azokat többé behajtani nem lehet. Viszont elengedni a tartozást erkölcsstelen és igazságtalan, mert azt jutalmazzuk, aki kötelességét nem teljesítette és megbüntetjük azt, aki hű volt, szót fogadott és szenvedett az állam javáért. Tovább vezetni és minden 6-8 évben ismét megduplázni e címen az állam követeléseit, igazán felesleges munka. Ideje volna tehát ebben a kérdésben rendet teremteni, s valami tranzakcióval az igazság mértéke szerint egyenlő elbánással segíteni és terhelni mindenkit.

Az általános elszegényedés ijesztő képét mutatja a statisztika. A perselypénz 10%-kal, az adomány 30%-kal, az építkezés 45%-kal kevesebb 1932-ben, mint 1931-ben volt. Egyre több az olyan lelkész és tanító, aki rendetlenül, vagy csak egy részében kapja meg fizetését, pedig e téren a Dunamellék még aránylag jól áll. Lelkészeink és tanítóink anyagi helyzete sokhelyt igen sötét, főképen a régi gazdag terményjövedelmes gyülekezetekben.

Egyébként az építő munka csendesen folyik. Egyre több jelentés érkezik arról, hogy a református napok, körzeti konferenciák, presbiterek, gyülekezeti munkások összejövetelei mennyi áldással járnak. Csak a hívőnek ígértetik a győzelem. A hívő ember az az erőtényező, mellyel a világ sohasem számol s ezért vele szemben a harcot mindig elveszíti az utolsó pillanatban. Mindenki, aki előre vitt egy lelket a hitben, lépett egyet a győzelem felé.

Nemzeti egység

Ezek a nehéz évek nagy magyar igazságok és szózatok csillagírását vetítik újból az égre. A nemzeti öncélúság gondolata, a nemzeti egység szolgálata kifejezett kormányzati programmá vált. A magyar protestantizmus s benne a református egyház megfényesedő arccal figyel fel ezekre az Igékre. Négyszáz év óta mindig ezt hirdette, sőt sokszor csak egyedül ő hirdette ezt. Sötét századokban ő volt a nemzeti öncélúság megtestesítője és kezessége. A nemzet lelki egységének érdekében egyházkerületem minden komoly és irányadó embere velem együtt soha meg nem szűnt a tőle telhető legnagyobb teljesítményeket megtenni, még ha személyes áldozatokkal, sérelemmel és hátrátétellel járt is. Mindezt természetnek találjuk s továbbra is megteesszük, mert ez a mi egyetlen örökségünk és szent kötelességünk. Azért a legkisebb elemista diáktól fel a legmagasabb tisztségek és méltóságok betöltőjéig minden református magyar ember a Dunamelléken hirdeti és cselekszi, hogy ennek a nemzetnek a lelke erős, fényes, tiszta, egységes, öntudatos és teremtő legyen. A lélek nagy forradalmába a lelki kálvinizmus: a lélek népe, azzal a tudattal áll: az Úr ez a harc és az Úr a győzelem!

XIII. PÜSPÖKI JELENTÉS

1934. november 17.

Ravasz László a Budapest-Kálvin Téri Református Egyházközség lány
konfirmandusaival 1934-ben

Nagyméltóságú Gróf, Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Az idén kegyelmes volt hozzánk a halál, senkit sem ragadott el az egyházkerület tisztviselői és alkotó tagjai közül. Annál fájdalmasabb volt *Dókus Ernő* úrnak váratlan elköltözése. Csendesen indult útra egy déleesti órán, hogy atyafiak gyülekezetébe lelkét Isten titkainak gyógyító vizében fürössze meg, amikor testét, ezt a drágalátos szelencét, széttörte robajos ütés. Mindenki szerette, mindenki siratta, mindenki köszönt neki valamit s ezért emlékezetét mindenki áldja. Ha közülünk senkit sem ragadott el is a halál, mégis közeljárt hozzánk, s kezének hideg érintését éreztük. *Nyáry Pál*, baranyai egyházmegye esperese veszítette el hitvesét, a jó papnét, legjobb barátját, egyikét azoknak a hívő asszonyoknak, akikről Péter apostol áldva emlékezik meg (I. Pét. 3. 1–5.), s dicséretüket a Példabeszédek könyve éneklí (31. 10. s köv.). – Fájdalmat okozott két lemondás: *Darányi Gyula* vonult vissza a Baár-Madas igazgatótanácsának elnöki állásától és *Jaloviczky Sándor* mondott le a kecskeméti egyházmegye gondnokságáról. Mindaketten egészségi állapotuk parancsszavára cselekedtek így, s ha fáj is megüresedett helyükre nézni, vígasztal az a tudat, hogy mint tanácsbírák közöttünk ülnek, bölcseségükkel világoskodnak és szerető szívükkel bátorítanak.

Jól megérdemelt nyugdíjba ment *Marton Lajos*, theol. akadémiánkon az újszövetség professzora. Mintaszerű tanár volt annyiból, hogy csak kathedrájának élt, az igazságot kutatta és hirdette, tudományos kutatásban pontos, megbízható és módszeres, a tanításban rendtartó, szigorú, fegyelmezett és fegyelmező. Került minden feltűnést, közéleti érvényesülés vágya nem fűtötte, nem pályázott népszerűsége és tapsra sem tanítványainál, sem kortársainál, de azt a hideg távolságot, mely az emberektől elválasztotta, a tisztelet és megbecsülés sugárzása töltötte be.

Nyolcvanadik évét töltötte be *Bernát István* és *Benedek Sándor*, két jeles munkatársunk. Bernát István első magyar képviselője annak a stylusnak, mely a Victorian age¹ nagy angol férfainak volt a sajátja. Mély és öntudatos hit, nagyvonalú és tudományosan fundált világnézet, gyakorlatiasság és az elvi tisztaság jellemzi őt is, aki nagy lépést jelentett előre és felfele akkor, amikor helyben maradónak látszott. Benedek Sándor az egyházmegyei és egyházkerületi igazgatás oszlopembere, akinek bölcsesége lámpás és tanácsa út, barátsága aranylánc és jósága kenyér. Mindkettőt szívből köszöntjük.

Nagy emlékek

Az idén volt háromszáz esztendeje annak, hogy Kolozsvárt a pestis elragadott egy fáradt embert, a XVII. század legmozgékonyabb magyarját, *Szenci Molnár Albertet*. Székely eredetű fiú, megtestesülése a magyarság nyugatra vágó ösztönének. Csizmás, dolmányos peregrinus, aki könyvnyomtató műhelyeket, tudósokat, iskolákat, nyilvános vetekedéseket keres széles e világon mindenütt; bejut minden patronushoz, otthon van minden universitáson, s amíg jár-kél az első magyar „kultur-ügynök”, odakünn ez ismeretlen népek becsülete támad, idebenn elzárkózottságunk ólomtetőjén ablakok nyílnak fel. Átjavította a Bibliát, adott egy új magyar és latin szótárt, lefordította Kálvin nagy Institutióját, szerzette énekeskönyvünk 150 zsoltárát. Korának legmíveltebb, leghasznosabb magyarja volt. Génusza a magyar nép lelkét legmélyebben ihlette és termékenyítette, hiszen nincs magyar költő, akinek verse olyan mélyen átszötte volna a néplelket, mint a Szenci Molnár Albert 150 zsoltára. Ma már kínai kikötő városokban, amerikai gyárakban, óceánjárók szénkamaraiban megkérgesedett, elgörcsösödött magyarok azzal iga-

¹ viktoriánus kor (1837-1901)

zolja magukat, lényük elrejtett titkát, hogy felbugyog belőlük egy-egy Szenci Molnár-féle vers: Mint a szép híves patakra a szarvas kívánczik, vagy Te benned bízunk eleitől fogva. Magyar gyermekek ezt a költészetet tanulják legelőbb és legtovább az iskolában, s öreg haldokló magyaroknak ezek a rímek, ezek a képek fényesednek meg szemek előtt. Minden református istentiszteleten van egy láthatatlan és ismeretlen vendég: Szenci Molnár Albert énekel velünk, addig, míg egyházunk éneklő egyház lesz.

Másik nagy magyar református ember halálának kétszázados évfordulója suhant el mellettünk még a tavaly. Dunamellék egyházi múltjának talán legnagyobb világi embere *Ráday Pál*. A nagy fejedelemnek volt kancellistája, – ő fogalmazta az eleven vérrrel írt kiáltványt, a *Recrudescunt*-ot, – azután minisztere, végül legkülönb diplomatája. Közben bizonyára barátja, s lelkének társa is, legalább a két ember lelki megnyilatkozásainak hasonlósága, mély, szinte metafizikai összhangja erre vall. Rákóczi-nak alighanem imádságban is társa volt; mindenesetre jó szelleme, aki sohasem akart feltűnni, s épen ezért mindig ihletés, indítás, magvetés volt. A forradalom lezajlása után, reámaradt az elárvelt magyar református egyház, amelyre sötét és hideg idők következtek. E sötétben *Ráday Pál* volt a legmagasabb, a legbiztosabb pásztortűz. Visszanézve a múlt időkbe, az utolsó dunamelléki hitvallónak *Ráday Pált*, a nagy imádkozót és az Istenes énekek szerzőjét nevezhetjük. Korának legnagyobb imádkozója, legmélyebb vallásos költője, leghívőbb református magyarja, legbuzgóbb szolgálója: az akkori református anyaszentegyház egyetemes főgondnoka. Mint vallásos költő veres technikai téren száz évvel előzi korát s annyira bátor és mesteri verselő, hogy néha szinte modern:

*Oh édesítsd meg Uram a keresztet!
Kit rám tetszésed ereszt vagy eresztett,
És azt kegyelmed által eltűröm;
Mert hiszem, végre megadod jutalmul
Ama koronát, mely soha el nem hull;
Akkor lesz nékem öröm az üröm.*

Harmadik nagy emlék a *bodrogkereszturi konvent*. A barokkszázad kapujában zajlik le ez a hegyaljai sokadalom, amely prologusa lehetne az egész század nagy színjátékának. Leszorított, kissé gyanússá vált magyar urak összehajlása ez, akik érzik a bekövetkezendő nagy időt. A *Carolina Resolutio* már megvan, vele útrakel az a nagy történelmi folyamat, amely a magyar protestantizmust le fogja gázolni és fel fogja őrölni. Az abszolút uralkodó hatalom bürokratikus megszervezésének kezdetén, mikor már a magyar protestantizmusnak semmiféle hátvédje nincs, sőt mindenestől fogva ki van szolgáltatva az akkori világ legnagyobb és korlátlan hatalmának, amely külső hidegség alatt belsőleg céltudatos rosszindulattal tör az életére: megszületett a nagy kérdés, ki álljon ellen ennek a hatalomnak? A meggyötört, elszegényedett gyülekezetek-e, a lerongyolódott, gyanússá lett, ide-oda kergetett prédikátorok, akiknek nem szabad külföldi akadémiákra menniök, akiknek nem szabad könyvet hozniok be, dogmatikát írniok, apologiát üzniök, akik kalugyer² sorsra voltak kárhozthatva, a barokk püspökök és érsekek soha nem képzelt gazdagsága mellett? Az a református pap, aki a XVI. században izzó prófétaságával, a XVII. században alabárdos theológiájával ura volt a kornak, pásztora az egyháznak, s fegyelme alatt tudott tartani fejedelmeket, nagyurakat, együgyű népet: XVIII. században elvesztette hatalma jórészt a lelkek felett, mert a felvilágosodottság és a barokk egyaránt nem kedvezett neki. Így vált egyházpolitikai szükségé, hogy az evangéliumi egyházakat a lelkipásztorok zsinata helyett a patronusok

² görögkeleti szerzetes

serege is képviselje és kormányozza. Mint ahogy az egyetemes főgondnoksgot, vagy a bécsi ágenst, úgy a bodrogkereszturi konventet is a közszükség hozta létre. Azért volt olyan egyértelmű, forradalmiságában is eredményes, minden újsága mellett is régi óhajtások beteljesítője. Megtörténtében egy tiszta reformátori elv antireformátori módon érvényesül. Tiszta reformátori elv, hogy az egyházat az egyetemes papság elve alapján a vének kormányozzák s ezért minden olyan egyházszervezet, amely csak lelkipásztoroknak ad hatalmat, lassanként vagy hierarchikus, vagy zsinagógális szervezetté válik, s papok vagy írástudók uralma alá hajtja a népet; viszont az, hogy a vének szolgálata kívülről, nagy urak politikai összejöveteléből, ligaszerűen érvényesül és nem a gyülekezetből sarjad ki, határozottan forradalmi és antireformátori gondolat. A belőle származó, szinte félszázados harc, melyet a kyriarchia és hierarchia³ harcának ismerünk, azért volt olyan sokáig eldöntetlen, mert a hierarchia gondolatában a külső jogfolytonosság mellett belsőleg antireformátori gondolat húzódott meg, míg a kyriarchia felfogásában belsőleg tiszta reformátori gondolat, külsőleg a jogfolytonosság megzavarásával lépett akcióba. Ez a feszültség, mely a XVIII. század második felét kitöltötte, csak az 1790-iki zsinat nagy alkotásában békül ki, midőn látszólag a paritásban, lényegesen azonban a magyar református egyházalkotmány kiegyensúlyozott rendszerében a reformátori elv elmélete és gyakorlata egyaránt megvalósul egy olyan jogalkotásban, amelynek utolsó, de nem végső hulláma az idén foglalkoztatott mindnyájunkat az új törvénynek végrehajtásában.

Egyetemes érdekű események

Az 1934-ik évet az új zsinati törvény életbelépése tette nevezetessé. Mai gyűlésünk tárgysorozatának is legfontosabb pontjai ebből a munkából származnak. Úgy vagyunk az új törvényekkel, mint a cementtel a kőműves; sietnie kell, hogy ki ne hűljön a keze között, mert hasznavehetetlenné válik, anélkül, hogy formát öltene, ragasztana és építene. Ki ne hűljön kezünk között a törvény. Forró lélekkel kell melegíteni, mert, ha hidegebb lélek próbálja alkalmazni, mint amilyen hozta: épen a reformintézkedések válnak akadállyá és teherre; míg ha a Lélek melege megőrzi a törvény plaszticitását, új korszak fellegvárát építhetjük belőle.

Ennek a Léleknek szabad zúgását az idén is tapasztaltuk. Először a Keresztyén Ifjúsági Egyesület jubileumi ünnepén, amely arról tett bizonyosságot, hogy a Szilassy Aladár és Szabó Aladár által kezdeményezett munka tovább él, eredményeiben és áldásaiban egyre gazdagabbá válik, s Istentől megáldott eszköze lón a magyar református egyház ébredésének. De láttuk a lélek szabad járását azokban a nagy közösségekben is, amelyek ünnepi hetüket október hó elsejétől október hó 7-ig tartották meg egy nagy református kiállítás keretei között. *Az országos református kiállítás* nagyjelentőségű kezdemény, rendkívüli erőfeszítést kívánó vállalkozás és sok áldásos tanúságot szolgáltató esemény volt. Úttörő volta miatt nem illehetjük a rendezést azzal a kritikával, amelyet minden ilyen vállalkozás megkíván. A második kiállítást majd csak szakemberek fogják csinálni, elmarad belőle minden felesleges tárgy, ténylegesen összegyűl benne a magyar kálvinizmus tulajdonában levő vagy őrizetére bízott vagy történelmileg vele kapcsolatban álló minden műveltségkincs, illetve annak múzeális része. Kifejezésre jut, hogy voltak századok, amikor a magyar műveltség protestáns műveltség, a magyar irodalom protestáns irodalom volt. De abból az anyagból is, melyet most először e földön önmérsztő fáradtság és perzselő lelkesedés szent erőszaka hozott össze, egészen meglepő dolgok derültek ki. Mindenekfelett az, hogy ez az anyag a magyar életnek olyan lappangó értéke, amely még tudományosan feldolgozva nincs. Azután az, hogy

³ világi és lelkeszi jellegű személyek harca az egyházvezetésben

ez a kincs nagyrészt a magyar nép őrizetére bízott, sőt a magyar nép által létrehívott alkotásokból áll. A nagy fautorok⁴ múzeális kincse az ország lekapcsolt részein halmozódott fel, ami belőlük a csonka hazában maradt, a felső Tisza vidéke és egy néhány nagy magyar város eklézsiái ládáiban rejtőzködnek. A kis eklézsiák kincse állt előttünk s ez mindennél fényesebb bizonyosságot tesz arról, hogy ezeknek a gyülekezeteknek egyszerű magyar népe 400 éven keresztül papjával, rektorával, nemesurával milyen színvonalat mutatott a művészi igény tekintetében, milyen áldozatot hozott az Úr egyházának ékesítésében és milyen hűséget tanúsított ezeknek a kincseknek a megőrzésében. Az egész református hét (talán innen messzebbre hangzik el tiltakozásom az ellen, hogy ezt a hetet senki se nevezze református nagyhétnek, mert a nagyhét alatt a magyar nyelv a virágvasárnaptól húsvét reggeléig tartó szent hét üdvörténeti eseménysorozatának megünneplését érti) az ORLE⁵ rendkívüli energiájú és leleményben gazdag főtítkárának és munkatársainak fáradozásán kívül a budapesti egyházmegye és egyházközségeinek munkájából és áldozatkészségéből állott elé. A budapesti esperes jelentéséből tudjuk, hogy nekik ez a kiállítás 12.000 P-nél többbe került. Örülök, hogy ezt az áldozatot meghozhatták és hiszem, hogy áldása maradandó lesz.

Az Országos Református Lelkészegyesülettel kapcsolatos munka az Országos Református Jóléti és Gazdasági Társaság kezdeményezésére szervezett *lelkészi temetkezési segély-intézmény* akciója. Egerházy Lajos lelkész buzdó fáradozásából ez a hasznos intézmény egyre fejlődik. Már befizetett egyházkerületünk pénztárába 1650 P-t részesedés címen és 500 P-t sajtóátalány címen. Megindult a lelkészek segélyezése is, még pedig a jelenlegi kulcs szerint úgy, hogy minden özvegy lelkésznek kap férje halálakor 100 pengő rendkívüli segélyt. Innen köszönöm meg Egerházy Lajosnak önzetlen fáradozását és buzdítom egyházunk tisztviselőit az ügy támogatására!

Itt kell megemlékeznem arról a munkáról, amelyet az *Országos Szeretetszövetség* és lánglelkű apostola, Kiss Ferenc végez szerte e hazában. Az irtalomnak prairie⁶-tüzei gyúlnak fel a magyar pusztaságon mindenütt, csak még a budapesti aszfalton nem fogant meg ez a tűz. Mindennél meghatóbb azonban az, hogy a Szeretetszövetség zajtalanul és észrevétlenül az egyke által kipusztított Baranyában fel akarja állítani a gyermek királyságát. Siklóson 50 személyes árvaházat nyit meg még az ősz folyamán. Régi polgári leányiskolánk épületét vette meg e célra, s már megállapodást kötött a baranyai gyülekezetekkel, hogy az árvaház körülbelül 5000 pengő évi fenntartási költségéből 2500-at maga a Szövetség, 2500-at pedig az egyházmegye fog hordozni. Az egyházmegye ezt a terhet lélekszám arányában kivetette a gyülekezeti tagokra, s ezáltal terhét még megnövelte, mert – mint a pálma – terhe alatt nőni kíván. Azonkívül megkezdte a telepítési munkát is. Azokban a baranyai falvakban, ahol még munkaalkalom van, de már gyermek alig, sokgyermekes alföldi családokat telepít. A Szeretetszövetség fizeti az átköltöztetett családoknak az egész lakbérét az első évben, fél lakbérét a második évben, hogy ezalatt meggyökerezhessen. Az átköltözéshez ingyen waggont a kormány utalványoz. Kisharsányba, Gyüdre, Kölkedre, Harkányba telepített eddig összesen 16 családot, 79 gyermeket, 111 lelket. Ezenkívül az átköltöztetett sokgyermekes családnál még alkalomadtán elhelyez egy-egy árva gyermeket. Ez a család számára, ahol már úgysis van 4-5-6 gyermek, nem nagy megterhelhetés. Az érte kapott ellátási díj 10-15 P, azonban az egész család sorsát megkönnyíti. Megható bizonyossága ez annak, hogy a magyar reformátusság maga akar segíteni magán.

⁴ pártfogók

⁵ Országos Református Lelkészegyesület

⁶ préri

Már többször mondtam, ma ismét mondom, hogy a magyar református egyház legexistenciálisabb kérdése az *egyke*. Ez az ügy körülbelül egy év óta újra a közérdeklődés középpontjába került. Engedje meg a Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés, hogy néhány percig ismét erre a kérdésre tereljen nagybecsű figyelmét. Először is azt kell hangsúlyoznom, hogy e kérdésnek legrégebb, legkomolyabb és legelhagyottabb harcosa a magyar református lelkész. Hajlandóság van a mi nyakunkba varrni a felelősséget az egészért, s arról rendszeresen meglepedkezni, hogy itt e földön egy néhány nagy magyar tudóson kívül, akik között Vargha Gyulát kell első helyen említenem, magyar református lelképásztorok jajgattak, tanácskoztak, emlékiratoztak, s jeremiási keserűséggel tapasztalták azt, hogy mérhetetlenül magukra vannak hagyatva és senki sem törődik velük. A sárközi és baranyai lelkészek régen hallatták a prófétai szót, amikor még a hivatalos Magyarországnak az volt a felfogása, hogy az egyke-rendszer a kultúra természetes következménye, s hogy valakinek hány gyermeke van, az igazán egyéni jog. Ha valaki végigolvassa Szász Károly naplójegyzeteit egyházlátogatásáról, amelyet a múlt század két utolsó évtizedében végzett; ha elolvassa beszédvázlatait, amelyeket az egykés gyülekezetekben mondott el; ha utána nyomoz annak a hatásnak, amelyet fellépése és prófécijája tett, amely néhol jajgató bűnbánatban, néhol nyílt lázadásba sodorta a népet; ha végigkíséri a Baksay irodalmi munkáiban az elrejtett felzokogásokat, s megérzi a gyönyörű ormánysági világban az elmúlás lehelletét; megnézi körülbelül 40 év óta a konferenciák, gyűlések, összejövetelek határozatait, s nem felejt el, hogy csak most, a háború után 1921–31-ig a Dunamelléki Egyházkerület püspöke minden gyülekezetben igehirdetéssel, presbitériumban, ifjúság között, hol feddve, hol könyörögve, hol buzdítva, hol ígéretet hirdetve, megtárgyalta ezt a kérdést: azt kell mondani, hogy nincs ennek a szerencsétlen országnak egyetlenegy hivatalos és felelős tényezője, amely megközelítőleg is annyira kivette volna a maga részét az egyke elleni küzdelemből, mint a református egyház. Az, hogy nem tudja megszüntetni az egykét, nem jog arra, hogy őt tegyék a bajért felelőssé. Épenúgy, mintha egy kigyúlt falut csak egy ember olt, nem kiálthatják reá azok, akik nem segítettek neki, hogy ő a felelős a tűzért. Igaz, hogy az egyke a mi testünkbe vág, mert nagyrészt egyházunkhoz tartozik az a réteg, amelyben gazdasági, társadalmi és erkölcsi okok következtében az egyke megszületett és fennáll: de nemcsak a mi házunk ég; vajha csak az égne! de ég a másé is, s irtózatossá lesz az ébredés abból a balgatatag és gonosz gondolatból, hogy az egyke csak a reformátusokat pusztítja, tehát a más vallású nincs benne érdekelve.

Ez vezetett arra, hogy társadalmi úton, amelyhez alkalmas eszközül kínálkozott a Református Élet kiváló szerkesztő társasága, Muraközy Gyula vezetése alatt Budapesten április 21–22-ik napján egyke-konferenciát rendeztünk. Ennek a konferenciának nagy tanúságait így foglalhatom össze: 1. amely vétkes dolog állítani, hogy a magyar faj életereje megrokkant és gyökerében pusztul, épen olyan könynyelműség azt állítani, hogy nincs baj és az egyke nem jelent életbevágó veszedelmet. Jelent főképpen azzal, hogy különösen a kiscgazda-társadalmat pusztítja, amelyről tudvalevő, hogy a nemzet testének legértékesebb rétege. 2. Eredetileg gazdasági okokból indult ki, mert művelt, igényes nép nem tudott földhöz jutni, s ezért félve a földbirtok elaprózódásától, a gyermekáldást szorította vissza, hogy anyagi színvonalát fenntartsa. Ez az eljárás lassanként ösztönös népszokássá lett, amely minden érvet, ellenérvet csúfol és igazságát önmagából meríti. 3. Hozzájárult ehhez az is, hogy a lassan nehezedő életben ez a módszer egy titkos és állandó forradalmi eszközzé vált, amellyel a gazdaember a maga létét próbálja fenyegető hatalmakkal szemben biztosítani. 4. Arról se feledkezzünk meg, hogy világunk lassan egyre ellenségesebb világgá vált a gyermekek számára, amelynek minden kegyetlensége vagy minden mulasztása új bizonyítékot szolgáltat az egykéző néplelek konok rögeszméje mellett. 5. Mindehhez

hozzájárul a kitermelt és endogén⁷ néprétegek lassú csírátlanodása, amely egyetemes törvényszerűséggel a magasszínvonalú kivirult rétegeket lassanként alsóbbrendű, de ösztönösebb szaporaságú fajtákkal váltja fel. Az underman örök hódítása ez az upperman trónfosztása árán. Ezek a gazdasági, szociális, néplélektani, erkölcsi, metafizikai és fajbiológiai törvények szövődnek össze azzá a halálgyűrűvé, amely egyke néven pusztítja a magyart. Kár most arról beszélni, hogy mikor és melyik ponton lehetett volna ezt a halálgyűrűt megszakítani. Kétségtelen dolog, hogy egy telepítés, egy jobb földreform, parcellázás, az ország iparosodása tudott volna segíteni itt is, ott is. Ma azonban ott vagyunk, hogy csak egy egységes, szinte statáriális eljárás segíthetne valamit a dolgon. A legsürgősebb tennivalókat tehát ezekben foglalom össze: Küldjenek ki egy kormánybiztost az egykével összefüggő kérdések intézésére; dolgozzák ki Magyarország egyke térképét; változtassák meg a kisbirtok örökösödési törvényét, a gyermekvédelmet fokozatosan fejlesszék, főképpen falun. Törvényhozás védje a családot és gyermeket s tekintse a gyermeket a legnagyobb nemzeti értéknek, a gyermeknevelést pedig a legnagyobb nemzeti szolgálatnak. Telepítést, földreformot, – amíg nem késő.

Ezenkívül vannak olyan feladatok, amelyeket magának az egyháznak kell végrehajtania. Az egykekérdés feldolgozása a gyermekpásztorációban, az ifjúsági munkában, konfirmációban és a családok pásztorságában. Gyülekezeti diakonisszák alkalmazása. A református női munka keretén belül az aszszonyi és anyai lélek különös szolgálata. Egyes vidékeknek különös gondozása és ilyen helyeken szükségintézmények felállítása. – Azzal zárom e keserű fejtegetést, hogy az az államférfiú, aki ezt a kérdést nemzetépítő politikájának egyik fontos pillérévé teszi, többet fog használni a magyar nemzetnek, mint ha létünk nagy kérdéseiben a tünetkezelés során bármily látszólagos eredményeket ér is el.

Szolgálataim

Az idén két hónapot töltöttem Erdélyben családi okok miatt. Ez azonban a munkaévet nem sokkal rövidítette meg, mert erdélyi tartózkodásomból négy hét a szünidőbe esett. Szolgálataim kimutatását itt adom, leszámítva belőle a lelkeszi szolgálatokat, valamint a különböző üléseken való részvételt. Ez az utóbbi az idén nagyon felszaporodott egyrészt a törvény életbeléptetésével, másrészt az egyes missziói munkaágak megszervezésével járó bizottsági tárgyalások miatt. Tavaly november 25–27-ig a Református Figyelő hódmezővásárhelyi konferenciáját vezettem és előadást tartottam „Kié az ország” címmel. December 3-án a Keresztyén Ifjúsági Egyesület 50 éves jubileumán prédikáltam. December hó 10-én felszenteltem a Budapest-Angyalföldi templomot. December hó 13-án az Eötvös-kollégium ifjúságának előadást tartottam: „Hogyan kerültem én ide?” címmel. December 28-án a Református Sajtó Társaság konferenciáját vezettem a Philadelphia Egyesület diakonissza-házában. Január hó 10-től február hó 28-ig minden szerdán bibliaórát tartottam a Ráday-teremben meghívott férfiak számára „Hitünk igazságai” címmel ilyen témákról: első előadás: Kijelentés, Szentírás; második előadás: Szentháromság; harmadik: Világ, Ember, Bűn; negyedik: Válság; ötödik: Az egyház- és a kegyelem-eszközök; hatodik: A keresztyén élet nagy állomásai; hetedik: Isten törvénye; nyolcadik: A vég. Január 20–21-én Sopronba mentem, ahol előadást tartottam és prédikáltam. Február 3–4-én Salgótarjánban előadást tartottam és prédikáltam. Február 11-én a Kisfaludy-társaság ünnepi lakomáján Madách Imréről ünnepi beszédet mondtam. Március 3-án Szegedre mentem és előadást tartottam. Március 15-én az Országos Nemzeti Klubban „Ars Hungarica” címmel előadást tartottam. Március 27-én a Soli Deo Gloria záró konferenciáján prédikáltam: „Az Ő dicsőségére élek” címmel. Március 30-án este a Rá-

⁷ endogámia – beltenyészet

dióban felolvastam „Miért van fájdalom a világon” című kérdésről. Április 5–6-ik napjain a budapesti ifjúsági munka vezetőinek konferenciáját vezettem és előadást tartottam. Április 7-én Szenczi Molnár Albe-tról beszédet mondtam a Zeneakadémián. Április 10–11-ik napján a baranyai egyházmegye ifjúságának rendeztem két konferenciát, az egyiket Siklóson, a másikat Baranyszentlőrincen. Mindkettőn prédikáltam és záróbeszédet mondtam. Április 14-én az enyedi kollégium öreg diákjainak Körösi Csorna Sándor-ünnepélyén ünnepi beszédet mondtam. Április 20–21-ik napjain az egyke-kérdésről rendezett konferenciát vezettem és az elnöki összefoglaló beszédet tartottam. Április 23–24-ikén a tolnai egyházmegye ifjúsági gyűlését vezettem, prédikáltam és záróbeszédet mondtam. Április 25–26-án a Kálvin Szövetség vezetőtagjaival csendesnapot tartottam Balatonkenesén. Április 27–29-ik napjain Makón vezettem a Református Élet konferenciáját és előadást tartottam „A magyar igazság” címen. Május 2–3-án a somogyi ifjúsági konferenciát tartottam Siófok és Tamásiban, minden-ken prédikáltam és záróbeszédet tartottam. Május 13-án a Skót Misszió előadásorozatának a végén „A zsidóság és Jézus” címmel előadást tartottam. Június közepén beszéltem a Baár-Madas és a theol. akadémia záróünnepélyén. Június 17-én a tihanyi Keresztyén Leányegyesület üdülőjét szenteltem fel. Június 19-én Gárdonyiban a vértessaljai egyházmegye ifjúsági napját tartottam meg, amelyen prédikáltam és az összefoglaló beszédet tartottam. Július 29-én Szárszón a Soli Deo Gloria konferenciáján az ünnepi istentiszteletet tartottam. Augusztus 28-án a sárbogárdi templom megépítésének 150 éves fordulóján ünnepi istentiszteletet tartottam. Szeptember 15-én Nagykovácsra mentem, ahol résztvettem a teológus ifjúság tanítóképezdei tanfolyama megnyitá-sán. Szeptember 24–25-én Cegléden a kecskeméti egyházmegye ifjúsági konferenciáját vezettem, prédikáltam és záróbeszédet tartottam. Szeptember 26-án a szentgotthárdi Iskolaszanatórium protestáns kápolnáját Kapi Béla püspöktársammal felszenteltem. Szeptember 30-án a Protestáns Irodalmi Társaság közgyűlésén elnöki megnyitót mondtam „Egyház és Állam” címmel. Október 2-án az Országos Református Tanítóegyesület 40 éves jubileumi közgyűlésén ünnepi beszédet mondtam „A református tanító hivatása” címmel. Október 6-án az Országos Református Lelkészegyesületet a dunamelléki egyházkerület nevében üdvözöltem. Október 7-én az Országos Presbyteri Szövetség nagygyűlésén az Igét hirdettem. Október 10–11-ik napjain a solti egyházmegye ifjúságával találkoztam Laczházán és Dunapatajon. Mind a két helyt prédikáltam és előadást tartottam. Október 13-án Nagykanizsára mentem, ahol vallásos estélyen előadást tartottam és másnap prédikáltam. Október 16-án a pesti egyházmegye ifjúságával tartottam konferenciát, amelyen prédikáltam és záróbeszédet tartottam. Október 24-én Szentendrére mentem, ahol meglátogattam a polgári fiú- és leányiskolát, megnéztem az intézetet, az internátust, meglátogattam a tanárokat óráikon, foglalkoztam az ifjúsággal, beszéltem a szülők értekezletén és bibliaórát tartottam a tanároknak. Október 25–26-án Kunszentmiklóson a Baksay Sándor reál-gimnáziumot kerestem fel. Este az internátusban a fiúknak csendesórát tartottam. Másnap az órákat látogattam, az ifjúsággal foglalkoztam, a templomban prédikáltam és a tanároknak biblia-órát tartottam. Október 27-én Dunavecseré mentem, ahol a polgári iskolát látogattam meg, a rendezett programmal: órahallgatások s az ifjúságnak beszéd; szülőknak, iskolafenntartóknak előadás; tanárokkal este áhítat. Október 28-án Bicskére mentem, ahol felszenteltem az újonnan épült gyülekezet-házat. November 1-én a pesti ifjúsági konferencián prédikáltam „Krisztus a gyárban” cím alatt és a konferencia záróelőadást tartottam „Mit viszünk innen haza?” címmel. Hálá-san megköszönöm munkatársaimnak e szolgálatban való segítségüket. Kovács István főjegyző úrnak, hogy a csepeli templomot betegségem miatt helyettem felszentelte. Imre Sándornak, hogy iskolalátogatásaimban hűséges társam volt és nagyjelentőségű előadásokat tartott. Szabó Imrének, Muraközy Gyulának, Victor Jánosnak, Benkő Istvánnak, Cse-

key Sándornak, Budai Gergelynek, Főnyad Dezsőnek, Kiss Sándornak és Morvay Istvánnak, konventi missziói lelkészeknek, hogy az ifjúsági munkából kivették a részüket.

Iskolalátogatási programomból a szentendrei, dunavecsei és kunszentmiklósi iskolák meglátogatása maradt az idénre. Ezeknél is a pásztori cél domborodott ki és nem a felügyeleti. Szentendrén azt a benyomást nyertem, hogy bár az intézet hősi küzdelmet folytat fennmaradásáért, sokszor hihetetlen nehézségekkel, mégis jó reménységgel lehet nézni a jövőbe, mert a fenntartótestület és az iskola közötti kölcsönös megértés, megbecsülés tapasztalható. A tanárok bíznak a fenntartótestület jóakarátában, mely a lehetetlent is megpróbálja, hogy az iskolát fejlessze; viszont a fenntartótestület megbecsüli a tanári testületet, munkáját értékeli és ereje legjavával támogatja. Kunszentmiklós tanári kara s vele együtt az egész város társadalma az utóbbi időben kínos, belső harcokon ment át, amely már-már az intézet erkölcsi létét is veszélyeztette. Ha nem mondhatom is azt, amit nagyon szeretnék, hogy tudnillik már helyreállott a kívánatos közösség a tanári karban, mégis remélem, hogy az érdekeltek önmegtadadásával rövid idő alatt előáll az a helyzet, amely az egészséges munkatársi viszony kialakulását lehetővé teszi. Ez volna a legszebb bizonyíték a mellett, hogy hivatásuk magaslatán álló, keresztyén úri emberek társaságából áll a tanári kar. Vegyes érzelmekkel álltam Dunavecscén. Az iskolában itt is jó és szép munka folyik. Mindenki tudja, hogy ez az iskola közszükséget pótol és ha nem volna, most is meg kellene csinálni. Mégis a tanári testületben az a félelem vert gyökeret, hogy a fenntartó testület nem akar áldozatot hozni az iskoláért; a fenntartó testület pedig félti az iskolától az egyházközség létét. Azt a benyomást nyertem a tényekből, saját megfigyeléseimből, egyházmegyei és egyházközségi tisztviselők megbízható tájékoztatásából, hogy ez a nyugtalanság mindkét részről egészen ok nélkül való. Az iskolát az egyházközség fenn tudja tartani, mihelyt komolyan akarja s a tanári kar hajlandó tovább hordozni a lemondás terhét, csakhogy az iskola fennmaradjon. Minden lehetőség meg van arra, hogy a dolgok jóra forduljanak és remélem, semmi kicsinyesség, bátortalanság, gyanakodás és ki nem mondott gondolatok rontó ereje nem fogja tovább kínozni a fenntartó testületet és nem fogja e kedves iskola létét veszélyeztetni.

Szolgálataim közül kiemelem az *ifjúsági munkát*. Püspöki szolgálatomnak ezt az elmúlt esztendejét erre a nagy ügyre szántam. Tizenkét helyen körülbelül három ezer református ifjával és ötszáz ifjúsági munkással találkoztam. Mindenütt számbavettem a már meglevő munkát, megállapítottam az elért eredményeket és tisztába jöttünk az akadályokkal. Megmutattuk, mennyire szüksége van az ifjúsági munkára az egyháznak és mennyire szüksége van az ifjúságnak. Kiváló szakemberek beszéltek az ifjúsági munka módszeréről és a Szentlélek megáradása töltötte el ifjak és öregek szívét, sok fel nem mért és emberi szem által nem látható eltökélésben és fogadástételben. Örömmel állapíthatom meg, hogy az ifjúsági munka a Dunamelléken fejlődik, terjed és mélyül. Némelyik egyházközségben szép és gazdag. Egy új ifjúsági típus van kialakulóban, amely eddig ismeretlen volt, de hatását nemsokára egész egyházi életünkben éreztetni fogja. Nagy megnyugvás lehet a magyar református egyházra, hogy az ifjúsági munka olyan elhívott és szakavatott fiatal ember kezére van bízva, mint Dobos Károly konventi missziói lelkész. Meg kell említenem azt is, hogy a magyar földműves ifjúság toborzásában nagy szolgálatot tesz Kovács Péter földműves titkár is. Kérem a gyülekezetek presbitériumát, lelkipásztorait, tanítóit, az egyházmegyei elnökségét és belmissziói előadóit, hogy ezt a munkát támogassák, fejlesszék és amire különösen nagy súlyt helyezek, belső megerősítés útján a szervezés végső állomásáig menjenek el, a csatlakozó egyesületek megszervezéséig és az egyházmegyei tagozat kiépítéséig. A vének

confraternitása⁸ mellett alakuljon meg az ifjak confraternitása is. Intem azokat, akik külön úton járnak s egyéni kezdeményezésekkel keresztezik az egyház egyetemes vállalkozását, ne különbözzék el magukat egy lényegtelen kérdés miatt. Az egyházmegyék építsék ki a konventi tervezet értelmében a munka egyházmegyei szerveit, hogy a konventi lelkész ezeken keresztül szolgálja az egyházmegyei ifjúsági munkát. Az esperes urak vizitáció alkalmából kérjék maguk elé az ifjúságot, kérdezzék ki, az esetleges ellentéteket az egyházi vezetőség és ifjúság között simítsák el, s biztosítsák az ifjúsági munka két lényeges vonását: autonómiáját és egyháziasságát. Meg ne lankadjanak az egyházmegyei hatóságok a presbitériumok buzdításában, tanácsolásában, hogy az ifjúság állandó és alkalmas helyiséghez jusson. Ne törődjenek bele, hogy valahol a munka megszűnik; tájrák fel az okát, miért szűnt meg s kövessenek el mindent, hogy újra kezdődjék. Az egyházmegyék gondoskodjanak a vezetők képzéséről rendszeres vezetőképző tanfolyamok rendezése által. Téli és nyári táborok rendezésével, iratterjesztők beállításával, ahol már elbírja a munka: külön ifjúsági s. lelkész alkalmazásával kell táplálni és fejleszteni a munkát. Több olyan egyházmegyénk van, ahol már az ifjúsági munka nemcsak megkívánná, hanem el is tartana egy egyházmegyei titkárt. Az ilyen titkárt szakképzettségben kell részesíteni. Ma már a szervező titkárság módszeres és bonyolult munka, amelyre szakiskolákban kell készülni épp úgy, mint a tanításra, kertészkedésre, vagy földművelésre. A lelki munka speciálizálódása azt is jelenti, hogy az egyes munkaágakra különleges képzettségű és gyakorlati szakemberek kerüljenek. Rendkívül fontosnak tartom azt, hogy a gyülekezeti munka módszerét egy rövid, világos könyv foglalja egybe és adja a gyakorlati munkát végző lelképásztor segítőtársa kezébe. Talán már az idén meg fog jelenni egy ilyen „vade mecum”⁹ az ifjúsági munkás számára. Engem programom az ifjúsági munkától másfelé terel. Ki kell szállanom egy barázdából, miután ekevassal és magvetéssel végig mentem rajta. Új barázdák, vagy új ugarak várnak. Minden azon fordul meg tehát, mennyi hűséggel, mennyi szívósággal, mennyi szent állhatatossággal végzik tovább az egyes gyülekezetekben a munkát. Az esperes urakkal és belmissziói előadókkal újra meg akarom beszélni a munka további szervezésének a módját.

Élet az egyházmegyékbén

Az esperesi jelentések mindenütt komoly munkáról számolnak be. Bár a solti és a vertesaljai esperes nagyon erős színekkel festi a gyülekezetek elszegényedését és magyar népünknek a nyomorát; a somogyi egyházmegye és a solti egyházmegye nagy adóhátralékokról panaszol, azzal a különbséggel, hogy az előbbi a rendszeres és szigorú behajtásnak a rendkívüli eredményességére is rámutat, mégis azt kell mondanunk, hogy egyházkerületünkben az áldozatkészség forrásai nem dugultak el. Valamivel kevesebb az idén a perselypénz, mint a megelőző évben, de már az önkéntes adományokból jóval több gyűlt be és az építkezés is majdnem kétannyi. Az építkezés során kiemelem, hogy Pestszentimre kultúrházat építettett, Csepel templomot szentelt, Horthyliget hozzákezdett templomépítéséhez, Nagykőrös 15.000 pengővel orgonáját megújította és Alap, ez a nagyon kicsiny egyházközség, lelkési lakást, Kiskunfélegyháza tornyot épített. Balatonlille imaházat épített. Különösen nagy volt az építkezési kedv a budapesti egyházmegyében: Buda gyülekezeti házat, Kálvin-tér gyülekezeti termet épített. Angyalföld, Tisztviselőtelep folytatta templomépítését, Óbuda renoválta és kibővítette templomát és a papi lakást, az egyházmegye megjavította és kibővítette a gimnáziumot és az elemi iskolát. A Dunamelléken az elmúlt évben több, mint félmillió pengőt fordítottak építkezésekre.

⁸ testvériség, itt: világiakból álló vallásos egyesület

⁹ itt: kézikönyv

A belmissziói munka egyenletes növekedéséről, természetes szétágazásáról számol be Vértesalja, Kecskemét, s majdnem évtizedes érdekes visszatekintést közöl a missziói jelentésében Felsőbaranya. Általában véve, ha lassan is, botorkázva, kísérletezve, mégis az egész Dunamelléken zsendül és nő hosszú magvetés eredményeképpen a szervezett lelki munka. Budapesti egyházmegye feljajdul, hogy a székesfővárossal nem tudja a református egyház jogos igényeit a törvény alapján kielégíttetni, holott a római katolikus egyház követeléseit a főváros minden reménységen felül teljesítette. Egy kis református templom évekig fedetlenül és félbehagyva romlik az idő viszontagságai között, míg körülötte pompás katolikus templomok emelkednek, amelyek nemcsak a szükségét, hanem ezenfelül a művészi fényűzés követelményeit is kielégítik. Ide kívánczok Nagykovácsónak az a panasza, hogy az egyetlen Tisza-Dunaközi úgynevezett református város nem támogatja eléggé az egyház intézményeit úgy annyira, hogy a város kormányzati testületének határozatai ellen felsőbb hatóságoknál fellebbezéssel kell kivívnia az egyháznak azt a köteles támogatást, amelyet katolikus többségű városok öröme és tetézve szoktak megadni a maguk egyházának.

A pusztuló magyarság panasza most csak Tolnából sűrű fel, ahol az üressé váló szép falusi házak lassanként más vallásúak kezére jutnak. Végül-végig ott lappang az adatok között az a kétségtelen tény, hogy a dunai kálvinizmus népszaporasági ereje nem éri el az átlagot, s ezért mindenütt pusztul ez a remekbe teremt gyönyörű magyar fajta. Helyét más vallásúak foglalják el és ez a kisebb baj. A nagy baj az, hogy idegen fajták ülnek be a régi portákra és a Dunántúl nemzetiségi viszonyai csendesen átalakulnak. Dunamelléknek megint szállott a népességi indexe, már csak 17.52 promille¹⁰. Még megdöbbentőbb, hogy mint legilletékesebb helyen említették, a magyar iskolákban kevés a református gyermek, 3 százalékkal kevesebb, mint a népesség aránya. Ez nem csak azt jelenti, hogy apadunk, hanem azt is, hogy vénülünk.

Másik roppant nagy kérdése a Dunamelléknek a szórványmisszió. Nem mondhatnám azt, hogy nekünk inkább mint másnak. A szórvány éppen úgy életkérdése a tisztai, mint a dunai reformátusságnak. Egy óriási olvadó egyházkerület ez, amelyikhez nem jut el az Ige, még a harangzó sem. Csodálatos módon nem égeti eléggé az egyes anyaegyházak lelkét a hozzájuk csatolt szórványok gondja, különben nem folynának hosszú vitatkozások arról, hogy ki köteles fuvart adni, lehet-e biciklivel kimenni lelkek gondozására vagy nem. Igaza van annak az esperesünknek, aki azt mondta: ha Pál apostol csak akkor kelt volna útra, ha fuvart adnak, ma nem volna keresztyénség. Ha lehet, kocsin, de ha kell: gyalog, ez a fuvarkérdés megoldása. Meg kell keresnünk és ki kell alakítanunk a szórványgondozásnak új eszközeit és módjait. Ezen a téren történeti folytonossággal dicsekedhetünk, a megkezdett barázdákat kell tovább húznunk.

Baranya komolyan és lelket ostromlóan beszél a lelkipásztorok szegénységéről. Magam is erősítem ezt a hangot és újra meg újra rámutatok, hogy a református lelkész anyagi helyzete viszonylagosan mennyire leromlott egy fél emberöltő alatt. Jegyző, tanító már sokkal jobb fizetést kap, mint a lelkész. És hány hely van, ahol a lelkész járandóságát már nem tudja kiszolgáltatni a gyülekezet! A tanítói fizetések körül felmerült nehézségeket igyekezett megoldani a kultuszminiszternek az a rendelete, amely a gyülekezetek kérésére az egyházi adót egységes kezelésbe vonja és az így begyűlt összegből visszatéríteti az államnak a tanítói fizetések folyósítására előlegül adott összeget. Fél rendszabály ez, amely egyes esetekben, különösen, ahol a szegénység mellé jókora közömbösség is járul, végre segít a váró és tűró tanítóság ínségén, de az egyház erőit más kötelezettségek teljesítésétől elvonja, s így a helyzeten

¹⁰ ezrelék

lényegében nem változtat. Komoly változást csak az hozna, ha a kormány az egyetemes iskola-adót kivetné. Hiszem, hogy nehéz, sőt kockázatos ma új adónemekkel terhelni meg az adóalanyokat, de adórendszerünk régóta esedékes revíziója során ezt az aránylag jelentéktelen terhet könnyen és igazságosan meg lehetne osztani.

Különösen éles vallássérelmi esetekről nem emlékeznek meg az esperesi jelentések. Azt azonban legtöbb hangsúlyozza, hogy a feszültség nőttön nő. Állami hatóságok úgy bánnak el minden állampolgárral Szent István napján, körmenetek alkalmából, mintha római katolikusok volnának. Minden állás betöltésénél a felekezetek mérkőznek meg s miután az emberből még nem tudtak tört számot csinálni a népességi arány rendesen erőszaktételt és igazságtalanságot jelent. Alig van szerencsétlenebb gondolat, mint ez a felekezeti arányszám, amely nem azt nézi, ki a legalkalmasabb, hanem azt, mit enged meg a contingens. Ez az arányosítás nagyon jó ott, ahol különálló hatalmi közületek közös képviselőben gyakorolják élettevékenységeiket. De nem jó annál a kérdésnél, hogy az egyetlen egy jegyzői vagy orvosi állás kinek jusson. Nem akarom elismerni, hogy egy miniszter, egyetemi tanár, kúriai bírósági alispán, másképpen intézné a nem saját felekezetéhez tartozó felek ügyeit, mint ahogy a saját hittestvéreieit intézi. Ha olyan valakiről volna szó, aki kívül esik az ezeréves magyar művelődés nagy közösségén, aki világnézeténél, fajtájánál, vallásánál fogva merőben idegen, megérteném a különbségtételt. De hogy mi különbség legyen magyar és magyar között közszolgálati vonatkozásban, azért, hogy az egyik evangélikus, a másik református, a harmadik katolikus, igazán nem tudom elképzelni. Az, hogy egyház van, s az egyházaknak hitvallása és története, nem azt jelenti, hogy ez a kis nyomorult magyar élet még jobban szétszakadozzék és egymás között élesebben meghasonolják, hanem azért, hogy ki-ki a maga módján éljen azokkal az örökkévaló erővel, amelyek egy láthatatlan világhoz fűznek és éppen ezért még szorosabban odakapcsolnak egymáshoz, szívet szívhez, sorsot sorshoz.

Felekezetközi helyzet

Minden kor, amely a vallás szükségét újra felfedezte és annak javaival bátran élni akar, szükségképpen hitvallások körül tagozódik. Ez magával hozza nemcsak a belső meggyőződés hevét, sőt szenvedélyét, hanem a különbségnek éles szemléletét és a világnézet szerint együvé tartozóknak egy olyan társulását, amely igen könnyen nemcsak elvek, hanem érdekek szerint is igényli a különállást. Azért vallásos ébredések korában a felekezetközi helyzet magától egyre feszültebbé válik. De ebből csak az következik, hogy annál nagyobb a felelősségük azoknak, akik a hitvallásos csoportok élén állanak. A nemzet elszakíthatatlan egysége, a nyelvnek, a történelemnek, a sorsnak, a minőségnek közössége olyan nagy jó, hogy ezért érdemes áldozatot hozni: magunkat korlátozni, sokszor keményen megzabolázni. Ezért tartjuk nagyjelentőségű nyilatkozatnak a Kultuszminiszter Úr¹¹ beszédét, amelyet a katolikus nagygyűlés alkalmából mondott el. Amily igaz, hogy sem a katholicizmust, sem a protestantizmust nem lehet kitörölni az európai művelődésből és herostratesi volna minden program, amelyik az egyiknek elpusztításával akarná a másikat teljes uralomra juttatni: úgy Magyarországon is azt a tényt, hogy van protestantizmus, amely a magyar művelődésnek tetemes részét megalkotta, jelenleg pedig a magyar géniuszt alkotásait ihleti, nem lehet sem letagadni, sem kisemmizni. Ezzel számolni kell. Külön véve egyik sem a magyarság. A magyarság több, mint ez a kettő külön-külön, sőt annál is több, mint ez a kettő együtt. Ennek hangoztatására olyan szükség volt, mint a falat kenyérre. Ezért volt nagyjelentőségű a kultuszminiszter úr beszéde. Mi bízunk abban, hogy éppen a hit mélyülésével és erősödésével

¹¹ Hóman Bálint (1885-1951), 1932 és 1938 között Magyarország vallás- és közoktatásügyi minisztere

eljön az az idő, amikor az együttélés ténye nem jelenthet lelki elszíntelenedést, vagy elegyedést, s egy olyan egymásmelletti munka válik lehetségessé, amely az egyéni és történelmi jelleg minél teljesebb érvényesülésével a nemzeti egységet a maga nagy egészében biztosítja és szolgálja.

Sok és különféle megjegyzésre adott okot a katolikus nagygyűlés alkalmából legilletékesebb helyről elhangzott ama beszéd, amely a házassági törvények revíziójának lehetőségeit említette. Az egész kérdés nem áll olyan tételesen előttünk, hogy érdemben hozzászólhatnánk. Csak azt mondhatjuk a kezdeményezés jóleső benyomására, hogy minket az élet nagy gyakorlati követelménye vezet. Mi minden megoldást szívesen fogadunk, amelyik mellett a felekezeti béke biztosabb, a magyar lelki egység erősebb lesz, amellet, hogy Krisztus egyházának történelmi jellege és egyénisége egyre tisztábban érvényesül és minden megoldásnak ellene vagyunk, amely a kisebbséget még jobban kiszolgáltatná a többségnek.

Evangélikus testvéreink épen e napokban nyitották meg negyven év óta szünetelő zsinatjukat. Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy evangélikus és református egyházak testvéri viszonya az evangélium ügyének, a magyar művelődésnek, az emberi szellem méltóságának olyan nagy kincse, érdeke és eszköze, hogy nem méltó az evangéliumi nevezetre az, aki az evangéliumnak ezt a lelki katholicitását a reformátusok és evangélikusok közötti bizalmatlankodás vagy idegenkedés gerjesztésével gyengíteni akarja. Már pedig erre itt-ott jeleket látok. Kérve kérem mind a két egyházat, férfias bizalommal, testvéri őszinteséggel, hozzánk méltó nagylelkűséggel szorítsák egymás kezét s ne hallgassanak azokra, akik lazítani akarnák ezt a kézfogást. Mind a két egyház belső átalakuláson megy keresztül. A felvilágosodottság korának általános liberális, elegendő kultúrprotestantizmusából két élesen különböző s egymáshoz mégis meglepően hasonlító testvéri egyházprofil alakul ki úgy, hogy mindegyik a maga hitvallásából táplálkozik, sajátos történeti jellegét ismeri fel és követi, s azzal ajándékozza meg a magyar művelődést és az egyetemes emberiséget, ami benne sajátosan egyéni. Ez a confessionálódása¹² a protestantizmusnak, mely azoknak a szemében, akik szélesebb áttekintésre nem képesek, úgy tűnhetik fel, mint megkülönböztetés, szembefordulás, egymás igazságának lebecsülése, pedig valójában egy igazibb bensőbb testvériség előkészítése. Kívánom református feleimtől épenúgy, mint evangélikus testvéreimtől, hogy ezt a folyamatot félre ne értsék, sőt éljenek annak minden áldásával. Akkor lehetünk igazán jó testvérek, ha először *önmagunk* vagyunk. Sértő dolog, ha a református az evangélikusban csak a cryptokálvinistát¹³ becsüli és az evangélikus a reformátusban a semilutheránust¹⁴. A hívő református ember az evangélikust azért szereti, becsüli, tartja testvérének, mert igaz és hű evangélikus, s az evangélikus bennünk az emberen és a magyaron kívül a reformátust is kell, hogy szeresse és becsülje. Mi nem sziami ikrek vagyunk, közös, de nyomorék belső részekkel, hanem két ikertestvér, aki egy anyaméhéből származott, egy szülői hajlékban nőtt, egymás mellett szántja a barázdát és neveli házanépét; közösen néz a viharos és a napsugaras égre, s tudja, hogy nevük egy láthatatlan könyvnek közös lapjára van felírva. De nem közös a feleségük, ökrük és szamaruk, nem közös a ruhájuk és a szokásuk, csak a sorsuk, az eszményük és a lelkük. Lám, az ó-poroszi unió is elsietett dolog volt, a német egyházi szellem is kezd confessionálissá lenni akkor, amikor a két, illetve három nagy egyházból egy egységes birodalmi egyház lett. Engedjük és segítsük egymást minél teljesebben egyénivé válni, hogy annál jobban szerethessük és szolgálhassuk egymást.

¹² felekezetesedés

¹³ titkon kálvinista

¹⁴ félig lutheránus

Világprotestantizmus

Ez a kérdés természetesen visz át a világhelyzet áttekintésére. Az elmúlt évben a protestáns egyházakat a német kérdés foglalkoztatta leginkább. Az angolszász egyházak, a canterbury érsek épenúgy, mint a skót egyház, a presbiteri világszövetség és az egyetemes keresztyénség ökuménikus tanácsa ismételt is kifejezte komoly aggodalmát, testvéri tiltakozását a német egyház jelenlegi helyzetével és gyakorlatával szemben. Ettől mi sem maradtunk el, mert bár hangsúlyozzuk, hogy a német egyházi helyzetről közvetlen tapasztalásunk nincs, azok, akiket védeni akarnánk, segítségül nem hívnak, akiket oktatni akarnánk, véleményünk iránt nem érdeklődnek: mégis többször kifejeztük azt a meggyőződésünket, hogy Krisztus egyháza az örökkévalóságtól fogva autonóm és abba nem szólhat bele semmiféle idegen hatalom. Az az érzésem, hogy Németország egy még sohasem tapasztalt forradalmon megy keresztül. Ennek négy fővonala található a mai izgalmas csomópontban. Az első vonal a nép életosztöne, amely a rettenetes versaillesi békében önmaga életét fenyegetve érezte s vele szemben az önfenntartásnak és az életakárnak hősiess visszahatását vitte végbe. Ez a német élni akarás forradalma az ellenséges világtörténelemmel szemben. A másik forradalom egy világnézeti, amelyet a németiség, mint istenfélő nép vív meg azzal a bolsevizmussal szemben, amely Istent akarja trónjáról ledönteni s vele együtt mindazt kisöpörni a nemzet életéből, amiért minden komoly nemzet évezredek óta érdemesnek tartja élni. A német lelkiesség forradalma volt ez a marxista materializmus ellen. Harmadik forradalmi vonal a szociális, amely rendek, osztályok, rétegek kiváltságai, helyzeti előnyei ellen fordul s az egész német népet, mint egy óriási élő testet úgy kívánja megszervezni, hogy benne mindenki az egésznek egy része legyen; tag, amelynek helyét és jelentőségét tevékenysége jelöli ki; az egésznek ereje fokozza és biztosítja ezt a tevékenységet és ez a tevékenység mindenestől fogva az egésznek egységét és összműködését szolgálja. Negyedik forradalmi vonal volt az egyházi. Az egyház sok apró Landeskirchére¹⁵ szétbontva, egység után sóvárgott, azért, mert német evangéliumi egyház. Kellott ez az egység, mert egy az evangélium és egy a németiség. Ugyanakkor azonban mély teológiai vagy metafizikai ellentét kezdett feszülni, amely már nem teológiai iskolák szembenállása, hanem magának a német keresztyénségnek egy mély, belső meghasonlása. Nem máról-holnapra támadt, hanem valahol a gót hittérítőknél kezdődött, Ariusz és Atanaziusz harcában folyik és most folyik a német birodalmi egyház teológiai ütközeteiben. Ugyanis a háború után a Barth Károly reformátori teológiája élesen felállította a tételt, amely a monista és dualista teológia között különböztet. A monista felfogás istennek tartja a mindenséget, ennek egy élő darabjává vallja az embert. Az emberben elismeri és hirdeti a meg nem zavart szentséget és isteni méltóságot, s ezért úgy gondolja, hogy hősiess erőfeszítéssel, jóakarattal, önfegyelemmel elérheti lassú tökéletesedés útján a végső célt. Ebben a gondolatmenetben aszerint, hogy az értelem jut nagyobb szerephez, vagy az érzés, feltalálható a felvilágosodás épügy, mint ahogy a misztika és a germán mythosoknak wagneri epikája. A német mystika, Erasmus, a humanisták és az Északi Hit követői mind ide tartoznak. Vele szemben áll az a felfogás, amely Istent egészen másnak mondja, mint a világ, benne a Teremtőt és Urat imádja. Számol, mint központi ténnyel, az ember bűnbekesésével és az egyetemes romlottsággal. Következően a válságot nem tudja másképpen elképzelni, csak az üdvtörténet csodái által, amelynek középpontjában a testté létele, a kereszt és a feltámadás áll. Érdemmel, erőfeszítéssel csak szegyént vallana, ingyen kegyelemre bízta magát azért, mert egy örök szeretet kiválasztotta. Mindezt abból a kijelentésből tudja, amelyben maga Isten szólal meg és tárgyiasulva, irodalommal testesülve, a Szentírásban áll előttünk. Ez a Pál apostol, Athanasius, Luther, az orthodoxia és az új reformátori teológiának a világa.

¹⁵ német tartományi államegyház

Ennek a négy forradalomnak az összecsapása és elcsomózása a mai német helyzet. Épen azért nehéz áttekinteni, még nehezebb ítéletet mondani róla. A pogányság, a véres antiszemitizmus, a materiális fajelmélet mind forradalmi toldalék, amely máról-holnapra átváltozhat és lehullhat, viszont megbuktathatja az egész óriási vállalkozást; a tény azonban az, hogy a német nép küzd önmaga lelkéért s ezt a lelket csak az élő és szuverén Isten orcája előtt találja meg. Azért a német egyházi válság legjobbainak törekvése az, hogy a reformátori irány egyesüljön a nemzeti iránnyal és ismétlődjék meg most már teljesebben és véglegesebben Luther óriás műve, a német nép szülessen újjá azáltal, hogy megtalálta lelkét, mert megtalálta megváltó Istenét. A Luther óriási egyéniségéből felszabadulnak és a német népre hatni kezdenek az elrejtett vagy elfeledett – kálvinista elemek. A német probléma a vallásos élet- és nemzetalkítás problémája – tulajdonképpen a kálvinizmus problémája.

Programkérdések

Még arról kell beszámolnom, hogy az egyetemes konvent belmissziói programja és püspöki munkatervem a következő év tennivalójában pontosan találkozik. Mindakettő szükségképpen egy nagy feladat elé érkezett, amelyet gyorsan meg kell oldania a magyar református egyháznak. Ez pedig a női munka megszervezése a magyar református egyházban. Ezt a női munkát meg kell szervezni azért, mert nem szabad az Isten gazdaságában parlagon hagyni olyan területeket, amelyeket Isten termékeny szántóföldeknek teremtett. Ilyen a női lélek is. Minden lelkipásztor tudja, hogy a jól irányított női munka mekkora többtermelést jelent az egyházi életben. Nem lehet halasztani, mert a sokhelyt megindult és szépen virágzó egyesületi munka mintegy sürgeti, hogy az Isten országának ilyen építése ne csak egyes személyekhez kötött egyesületekben menjen végbe, hanem magában a magyar református anyaszentegyházban folyjon. Nagyon fontos ez a munka, mert az új törvények választójogot adnak a nőknek és őket behívják az egyházalkotmány avargyűrűjén belülré. Ez a jog azonban akkor válik étellel teljessé, ha a gyülekezeti munkában is megkapja a nő a maga munkakörét. A jog gyakorlásának erkölcsi alapot a kötelesség teljesítése ad és a Krisztus anyaszentegyházában az adófizetés nem meríti ki a kötelesség teljes fogalmát. Végül széjjel járva gyülekezeteimben, látom azt, hogy sok helyt már folyik a munka, másutt bármikor megindulhatna, itt az ideje tehát, hogy foglalkoztassuk azokat, akik készen állanak a szolgálatra. Egyházi közvéleményt irányítani, nagy igazságokkal közösségeket megmozdítani, egyetemes érzések villanyáramában megrendülni és felmagasztosulni csak a női lelkek igénybevételével lehet. A magyar református anyaszentegyház, ez a szent és lelki anya azzal a kérdéssel fordul a magyar nőkhöz, mit tudtok tenni érte? Az erre adott feleletből szövídik meg a következő év története. Kérem jelentésem tudomásul vételét.

XIV. PÜSPÖKI JELENTÉS

1935. november 16.

Ravasz László 1935 márciusában a kiskunhalasi református árvaház lakói között –
„Március 2., 3. napján Halasra utaztam, ahol prédikáltam, előadást tartottam és
meglátogattam az újonnan létesített árvaházat.”

Nagyméltóságú Gróf, Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

A régimódi eposzoknál a felfoháskodásokra a seregszemle következett. Mi is invokáció után seregszemlével kezdjük mindennapi kötelességeink eme nagy beszámolóját, a kerületi közgyűlést.

Halottaink

Először azokra gondolunk, akik elköszöntek tőlünk. Sokan ezek közül örökre elköszöntek. Hadd említsem közöttük elsősorban *Vincze Elek*-et, a külsősomogyi egyházmegye esperesét. Aki reánézett, azt hitte, maga az élet és az erő, s íme milyen hamar kidőlt közülünk! Példája volt a magyar református lelkipásztornak, akinél a puritán külső a szellemi és erkölcsi értékek gazdagságát takarta. Tiszteletet ébresztett, hogy mily komolyan vállalta az élet terheit; azt is, amelyet a család jelentett tűrő gondban; azt is, amelyet a közszolgálat rótt reá önzetlen, kemény munkában; végül azt is, amellyel a lelkiismeret kötötte meg áldozatban és fegyelemben. Kemény ember volt, bátor és független; melegszívű, raszkodó, hűséges és gyöngéd. Egyházkerületünk az iskolaügyek elsőrangú ismerőjét veszítette benne; mikor a kis gyülekezetek sorsáról vagy igazgatásáról esett szó, mindig az ő tanácsa volt a lámpásunk. Emlékezte legyen áldott. Néhány héttel előbb halt meg Vincze Elek barátja és munkatársa: *Szigethy Károly* lápafői lelkész, egyházkerületi tanácsbíró. Esperesi vizitációs körúton voltak, s egymás mellett közeledtek Miszla felé. Az úton Szigethy Károly rosszul lett s nemsokára Vincze Elek karjai között kiadta lelkét. Ez a megrázó élmény billentette meg Vincze Elek egészségének is az egyensúlyát, mely az őserő és a titkon támadó kór birkózásában akkor egyre gyakrabban kibillent. Szigethy Károlyt az élet nagyon megpróbálta, megsűrte, bölcsé és szelíddé tette, de ki nem olthatta, sőt felszította lelkében szinte gyermeketegyen tiszta idealizmusát. Saját magától elvett fillérekéből gyűjtötte azt a pár ezer pengőt, amelyet néhány évvel ezelőtt a budapesti teológiának és a kecskeméti gimnáziumnak alapítványként juttatott, hálájának külső jeléül. Elköltözött az élők közül *Pálóczi Horváth István* egyházkerületi tanácsbíró úr is, akit a férfiaság, alkotó erő és kezdeményezés jellemzett. Egyéniségében az új utak keresése a hagyományok tiszteletével, reformtörekvés a patriarchalis tekintélytartással egyesült. A magyar homokon, Örkényben felépített egy olyan világot, amely egyrészt nagyon modern volt, másrészt ezeréves hagyományok erejét mutatta. Azt lehetne mondani reá: illusztráció volt Széchenyi gondolataihoz, születésük után száz évvel. Elkísértük utolsó útjára *Marton Lajost*, akitől most esztendeje búcsúztunk el, midőn nyugalomba vonulását bejelentettem. Hirtelen odalett, mert a nyugalom nem neki való életforma volt. Áldjuk nemes és tiszta emlékezetét, amelyben a tanulás és tanítás szenvedélyét, az igazságnak a professzori székekben szinte bírói méltósággal és szigorúsággal való szolgálatát látjuk kiábrázolva. Egyetemes egyházunkra nézve is nagy veszteség s így mindnyájunk gyásza *Antal Géza* dunántúli püspöknek az elköltözése. Utolsó évei, midőn a pusztító betegséggel küzdött, mindenki előtt leleplezték egyéniségének alapvonását, azt tudniillik, hogy erősebb, elszántabb, akaratosabb lélek simább és szelídebb formák között aligha jelent még meg. Fénylő intelligenciája, rendkívüli gyakorlati érzéke, nagy rábeszélő ereje és diplomáciai képessége még csak világosították ezt az alapjellemvonást, mint annak következményei. Észrevétlenül fogott minden szálát a kezébe, észrevétlenül volt az egyedüli intézkedő, észrevétlenül volt az előkészítésben, s ezért sovány mezőn is váratlan aratások betakarítója volt. Mindezek felett a kedves halottak felett én hirdetem a feltámadás és vigasztalás ígét, s azért itt kevesebbet beszélek arról, kik voltak és mit jelentettek nekünk. De addig ezt a szemlélt nem zárhatjuk le, míg meg nem gyászoljuk *Kiss István* sámsönházai evangélikus lelkészt, a dunáninenni ágostai hit-

vallású evangélikus egyházkerület püspökét. Bölcs, szelíd, jó ember volt, mint pásztor és órálló egyaránt a belső értékek embere, ki nem a láthatóra, hanem a láthatatlanra nézett, s e világ szerinti előmenetel helyett örökkévaló nyereségek után áhítozott. Továbbá kegyelettel gondolunk *Zelenka Lajosra*, a tiszai ág. hitv. ev.¹ egyházkerület odaadó felügyelőjére. Fejezzük ki mélységes részvétünket egy kiváló magyar úriasszony halála felett, kiben Benedek Sándor egyházkerületi főjegyző hitvesét, Benedek Zsolt tanácsbíránk édesanyját gyászolja. A nagy egyéniségű, régi magyar úriasszonynak mása volt ő, akinek nyílt, bátor, hős, derült egyénisége s egy életen át való szolgálata előtt a tiszteletet és rokonszenv érzéseivel hajolunk meg és gyászoló szereteteire, közöttük a mi legelső sorban álló munkatársainkra Isten vigasztaló kegyelmét kérjük.

Búcsúzások

Lukácsy Imre dunavecsei lelkipásztor nyugdíjba lépett és így megszűnt egyházkerületünk tanácsbírája lenni. Szeretettel búcsúzom tőle, akinek szolgálata annyi kedves emléket hagy maga után. Kívánunk neki hosszú és nagyon szép délutánt, hajnaltól való fáradozásainak kipihenését s derült gyönyörködést déli verőben vagy zivatarban végzett munkája eredményeiben. *Jaloviczky Sándor*, ki a tavaly mondott le a kecskeméti egyházmegye gondnoki állásáról, egészségi állapotának parancsára kénytelen volt még egy erős szálát elszakítani azok közül, melyek őt egyházkerületünkhöz fűzték. Lemondott a számszéki elnöki állásról, amelyet Szilassy Aladár halála óta nagy bölcseséggel, odaadó hűséggel és erős munkával töltött be, s ezzel egyházkerületünk pénzügyi és gazdasági igazgatásában az új időknek megfelelő mintaszerű rendet teremtett. Körülnézve, fájó szívvel látjuk *Némethy Károly* üresen hagyott helyét, mely az ő lemondása után várja új gazdáját. Némethy Károly református papi családból származott, apai és anyai ágon egyaránt. Ragyogó pályáján megtalálta mindazt a kitüntetést, méltóságot és előmenetelt, amely magyar köztisztviselőnek osztályrészévé juthatott. A főrendiház és felsőház örökös tagja, magas rendjelek tulajdonosa, a szegedi egyetem tiszteletbeli doktora, Őfelsége titkos tanácsosa lett a debreceni kis papfiúból. De ennél szemünkben nagyobb az, hogy a magyar közigazgatás belső megreformálásában, törvények előkészítésében, egyszóval láthatatlan nemzetalapozó munkákban egy emberöltőn át rendkívüli teljesítményeket végzett. Mint a budapesti egyház utolsó főgondnoka és a budapesti egyházmegye első gondnoka, a székesfőváros százezer lelket számláló reformátusságának szervezésében, foglalkoztatásában, egyházi ügyeinek rendezésében történelmi szolgálatokat tett. Különös charizmája volt az, hogy felvillanó és sokszor nagyon nehéznek látszó gondolatokat szívós és odaadó munkával életté, renddé, mindennapi munkává változtasson át. Egyik legkiválóbb status-technikusunk, a kivétel mestere volt. Amihez hozzáfogott, megcsinálta s ami az ő kezéből került ki, a céhek legszigorúbb atyái előtt is remekműnek bizonyult. Még ennél is többnek tartom azt a hűséget, alázatosságot, munkában való nem válogatást, azt a belső derült örömet, amellyel egyházi szolgálatát végezte. Egészsége mindenek felett álló érdekéből távozott az egyházmegye éléről, de mindnyájunkat az a remény táplál, hogy épen így maradhat még továbbra is a budapesti egyházmegye bölcs tanácsadója. Most vesz búcsút tőlünk, mint nyugalomba lépő teológiai professzor *Bilkei Pap István* úr is, akinek ezzel egyházkerületi tanácsbírói tiszte is megszűnik. Ha keresnők egyházkerületünkben azt a lelki embert, akit mindenki egyformán tisztel, mindenki egyformán a magáénak vall; akihez egyenlő közelségben tudja magát az ifjú és a vén, a lelkészi és a világi elem, a modernék és az óhitűek, az ébredők és a konzervatívok; ha keresem azt az embert, aki a lelki program adásában éppúgy otthonos, mint a közigazgatásban és az anyagi javakkal

¹ ágostai hitvallású evangélikus

való sáfárkodásban; ha keresem azt az embert, aki mint professzor lelkipásztor volt és mint lelkipásztor professzorkodott: B. Pap István úrra kell rámutatnom, aki mindezeket azért érte el, mert egyénisége összhangzó, építő, fegyelmezett és az evangélium szelleme által megnemesedett egyéniség. Ilyen az igazi lelkipásztori jellem s ezért volt ő igazán lelkipásztorokat nevelő egyéniség, nem csak az iskola falai között, hanem künn az egyházi közéletben is. Most, amikor töretlen erőben áll pályája végén, az egész egyházkerület, s az egész mai magyar reformátusság tiszteletétől és haláljától körülvéve, orcáját megbecsüljük és megáldjuk őt.

Üdvözlések

A régiek helyére új emberek léptek, majdnem mindannyian kedves ismerősünk. Köszöntjük *Lázár Andor* igazságügyminiszter urat a kecskeméti egyházmegye gondnoki székében, ahol bizalommal, szeretettel fogadjuk és szolgálatától sok áldást remélünk. Bizalommal köszöntjük *Eőri Szabó Dezsőt*, a külsősomogyi egyházmegye esperesi székében, s reméljük, hogy hő lelkesedése, szívós kitartása, missziói lendülete, egyházmegyéjének százados életformáiban elhelyezkedve, meg fogja hozni a maga gazdag eredményét egyházi életünk építésében. Tisztelettel tekintünk a Dunántúli Egyházkerület új püspöke: *Medgyaszay Vince* felé, akiben egy igazi magyar református lelkipásztor, a magyar népnek, a mindennapi életnek bölcs ismerője, a gyakorlati munkának kipróbált mestere, igazságok és szépségek mélyen érző poétája került vezéri helyre. Szeretettel köszöntjük őt az egyházkerületeink között fennálló évszázados barátság hangsúlyozásával. Tisztelettel köszöntjük a magyarhoni ágostai hitvallású evangélikus egyház két új vezérét. Egyik a dunáninneni egyházkerület új püspöke: *Kovács Sándor*, ki 39 évi professzori szolgálat után a törhetetlen lélek hitével és üdeségével veszi fel a püspökségnek azt a terhét, amelynek legnehezebb, de leggyönyörűsebb részét: a missziói munkát eddig is önként végezte. A másik *Lichtenstein László* úr, a tiszai egyházkerület felügyelője, kinek egyéniségével sokat nyert a rábizott nyáj, s így az egész magyar protestantizmus is.

A skót egyházzal minket a budapesti skót misszió intézménye kapcsol láthatóan össze. Ez az intézmény symboluma annak a lelki közösségnek, amely a skót egyház és mi közöttünk majdnem egy század óta fennáll. Ennek az intézménynek két örömnapja volt az idén; az első tavasszal, amidőn új, fiatal lelkipásztorát, *Knight György* urat iktattuk be s a másik most ősszel, amikor *dr. Macdonald Webster* urat, a magyar református egyház, külföldi barátaink között, legjobb ismerőjét, leghűbb barátját és leghathatósabb segítőjét ünnepeltük szolgálatának 40 éves évfordulója alkalmából. Így mosolygott egymásra a Tavasz és az Ősz, jelülül annak, hogy elszakíthatatlanul összetartoznak.

Történelmi dátumok

Az elmúlt évben nagy történelmi egyéniségek emlékezete sütött reánk, megfényesítve útunkat és orcánkat. Ezek közül Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelmünk emlékezete a legdicsőségesebb. Petőfi egyik olvadt ércként ömlő ódájában „*bazánk szent*”-jének nevezte őt, s ezt sokáig úgy értettem magam is, mintha hirtelen született, könnyen támadt magyar szólám volna, amilyen annyi akad mifelénk, ahány hulló csillag egy augusztusi éjszakán. De ha közelebbről és épen szellemtörténeti módszerrel vizsgáljuk alakját, úgy találjuk, hogy ez egy modern történelmi szemléletnek a naiv kifejezése. Rákóczi Ferenc egyénisége ugyanis azok közül való, akiknek kibontakozására a középkor jelentett különösen kedvező időt. Carlyle-i szóval élve, ez a typos: a hős, mint szent. Értjük alatta a mélykedélyű, vallásos elmélkedésekben fürödni szerető, belső emberét mindenekfelett nőttető, úgynevezett contemplatív embert, aki úgy született, hogy találkozzék Istennel és beálljon az Ő seregébe apródnak. Rákóczi Ferenc is ilyen

képességekkel született. Egy olyan korszakban, amikor a vallás vitatkozás és politika volt, ő augustinusi tanulmányokba mélyed és az isteni kegyelem mérhetetlen tengerére bocsátja lelkének parányi csónakát. Ilyen képességekkel barokk fejedelemnek születik, azaz nevével és vagyonánál fogva az akkori világ legkiváltságosabb egyénei közé kerül. Előtte állott volna a duzzadó és nagy élet öröme, kedvtelésre, cselszövésre, vagy alkotásra; pártolhatott volna irodalmat, lehetett volna a művészet mecénása, megjátszhatta volna egy renaissance fejedelemnek minden műveltségépítő fényűzését. Beállhatott volna abba a roppant ellentétbe, amely Európát két részre osztotta és politikailag kamatoztathatta volna súlyát, egyéni értékét; el tudjuk őt úgy képzelni, mint egy XVIII. századbeli Szent Lászlót, a hős és a szent csodálatos vegyülékét. El tudjuk úgy képzelni, mint egy fényűző barokk királyt, akiben úgy teljesedik meg az erkölcs, a férfiaság, az élet, a hatalom, a belső életszemlélet és a külső pompa, amint kortársai közül senkiben. És ez az ember a kiuzsorázott, legázolt, vérrel locsolt magyar földön, parasztok, jobbágyok, kis nemesek, lobogó vérű nagy magyar urak társaságában nemzeti forradalmat kénytelen csinálni. Egyszerre kellett politikusnak és hadvezérnek lennie. Egyszerre kellett hadsereget szerveznie, s vele már verekedni és győzni. Egyszerre kellett zendülést és új magyar államrendet csinálni; forradalmi úton a nemzetépítés alapjait vetni meg, annak az embernek, aki contemplatív, aki merengő, aki a láthatatlanra néz és félig-meddig az örökkévalóság követe. Innen a szelidsége, szótlansága, hihetetlen türelme, megbocsátó szeretete, de innen származik véghetetlen szívóssága, legyőzhetetlen konoksága, a szenteknek az a halálos állhatatossága, amellyel szinte gyönyörködnek a martíromságban; ez magyarázza alakjának aszketikus voltát, s adja meg az egységes magyarozatát a pompázó magyar udvartartás barokk fejedelmének és a rodostói külváros rongyos dolmányú száműzöttjének. Ilyen természetű lévén, egy olyan időpontban, ahol a nép még egyszer belefogózott utolsó reménysegeképen a legnagyobb név, a legdrágább emlék és a legrokonszenvesebb ígéret képviselőjében, viszont mikor ő maga is már félig német volt, mikor már majdnem elosztrákosodott, mikor félelmesen sok veszteni valója merőben ellenkező utat parancsolt: élére állott az Esze Tamás seregének s a leggazdagabb magyar főúr a mindenkori magyar Tiborcok legszomorúbb seregének lett a vezére. Így történt meg az, hogy Rákóczi Ferenc alakjában a magyar szabadságvágy, jobb jövőndő parancsoló életakarata a maga szimbolikus hőst látta meg, s azóta is így hordozza a szívében. Rákóczi Ferenc nem volt református; mint Báthory Zsófiának az unokája, szigorú katolikus nevelésben részesült, de Ráday Pálnak imádkozó társa volt, hitt az isteni kegyelem augustinusi tanításában, megtelt a lelke jansenizmussal, amely tulajdonképpen kálvinista igazságok katolikus ötvözete, s imperiumában, politikájában, ő a leghívebb katolikus, a protestánsoknak szíve szerint való barátja és fautora² volt. Ezzel együtt örökre ábrázolja és bizonyítja, hogy lehet valaki hívő katolikus fejedelem, anélkül, hogy titkos vagy nyilvánvaló szenvedélye a protestantizmus felemésztése lenne.

Munkanaptár. Szolgálataim

Összeállítom itt a tavalyi egyházkerületi közgyűléstől a mostaniig elvégzett szolgálataim naptárát. E szolgálatokban nincs bele foglalva a budapesti lelkipásztorság és a Dunamelléki püspökség mindennapi lelki, kormányzati és reprezentatív munkája. November 22-étől 25-ig Debrecenben vezettem a Református Élet nagyjelentőségű konferenciáját, és utolsó ünnepi összejövetelén „Új és régi Magyarország” címen előadást tartottam. December 2-án a Soli Deo Gloria Szövetség hangversenyén „A jobb világ fele” címen előadást tartottam. December 7-én vezettem a női tábor megalakulását és az ünnepi beszédet mondot-

² jóakaró

tam. December 8-án a Bethlen Gábor Szövetség képeben Szolnokot látogattam meg, ott prédikáltam és előadást tartottam. December 9-én Budapesten a Keresztyén Ifjúsági Egyesület Szilassy-emlékünnepevényén megemlékeztem Szilassy Aladár egyéniségéről és egyéniségének örök tanításairól. December 20-án a Baár-Madas leánylíceumot meglátogattam és úrvacsorával egybekötött istentiszteletet tartottam. December 28-án vezettem a Református Élet munkatársi és baráti közösségének konferenciáját. December 31-én előadást tartottam a rádióban. Január 2-án részt vettem Antal Géza temetésén és a szertartást végeztem. Január 3-án Bernát István ünneplése alkalmából az Országos Kaszinó lakomáján ünnepi beszédet tartottam. Január 4-én az egybegyűlt esperesi értekezleten elnököltem. Január 6-án Petri Pál Kálvin-téri főgondnoki beiktatásán ünnepi beszédet mondtam. Január 8-án Pest vármegye székházában ünnepi beszédet mondtam. Január 20-án a Szinyei Merse Társaság Csók István-ünnepevényén Csók Istvánról ünnepi beszédet mondtam. Január 24-én a Soli Deo Gloria Szövetség főiskolás leányinternátusában áhítatot tartottam. Január 23-án és a következő hetek szerdáin 12 egymásután következő bibliórán Márk evangéliumát olvastam és magyaráztam a Kálvin-téren. Február 2-án a Református Élet konferenciáját vezettem, február 3-án meglátogattam a Tisztviselőtelepi egyházközséget, délelőtt prédikáltam, utána presbiteri gyűlést tartottam, délután szeretetvendégségen vettem részt. Február 8-án a fővárosi szabad egyetem keretében megnyitó előadást tartottam: „Nemzeti lét, nemzeti öntudat” címen. Február 9-én Bécsbe utaztam, ahol prédikáltam és a bécsi magyarság előtt „Magyar diaspora” címen előadást tartottam. Március 2., 3. napján Halasra utaztam, ahol prédikáltam, előadást tartottam és meglátogattam az újonnan létesített árvaházat. Március 9., 10-én Hódmezővásárhelyen voltam, ahol a leányiskola javára rendezett nőegyesületi estélyen „A lélek és a nemzet” címen előadást tartottam. Március 13-án váratlanul meglátogattam a nagykőrösi tanítóképezde lelkésztanítói tanfolyamának növendékeit. Március 19-én meglátogattam a Horthy-kollégium főiskolás ifjúságát és vitaestélyüket vezettem. Március 24-én Budapesten a faszori gyülekezetben konferenciát vezettem, másnap pedig a gyülekezetet látogattam meg; ígért hirdetem, presbiteri gyűlést tartottam. Március 30-án meglátogattam a Ludovika Akadémia protestáns ifjúságát és a „Hűség” címen előadást tartottam. Április 6-án a Hargitaváralja jelképes székely község által a Zeneakadémián rendezett estélyen előadást tartottam, ugyanaznap este a mátyásfüldei protestáns templom javára rendezett estélyen ünnepi beszédet mondtam Rákóczi Ferencről.

Április 8-án részt vettem és szolgáltam Lázár Andor kecskeméti egyházmegyei gondnok beiktatásán. Április 10-én a Dunántúli református püspök beiktatásán vettem részt. Április 14-én délelőtt a budapesti református nagygyűlésen „Házasság és családvédelem” címen ünnepi beszédet mondtam. Délután részt vettem és szolgáltam Knight György skót missziói lelkész gyülekezeti bemutatkozása ünnepén. Április 16-án a Soli Deo Gloria Szövetség konferenciájának záróestélyén az ünnepi összefoglaló előadást tartottam és a jelenlevő ifjúságnak úrvacsorát osztottam. Azt megelőzően, ugyanaznap délután a budapesti székesfővárosi református rendőrök (tisztok és legénység) istentiszteletén szolgáltam és nekik az úrvacsorát kiosztottam. Április 19-én délután „Ecce Homo”³ címmel a rádióban felolvastam. Április 24–25-én, Budapesten, a valláspedagógiai konferencián előadást tartottam „Hitvallásos vallástanítás” címen. Április 27-én, 28-án Kecskeméten a Dunamelléki Egyházkerület női konferenciáját vezettem és prédikáltam, ápr. 30-án az országgyűlés megnyitása alkalmából az ünnepi istentiszteletet tartottam. Május 5-én a Budahegyvidéki egyházközség imaházat szenteltem fel. Május 8–11-ig mindennap délutánján a Life and Work magyar ágával a „Szabadságeszme és az új világ” című

³ íme az ember

tudományos ankétot vezettem és az utolsó délutánján összefoglaló előadást tartottam. Május 12-én Székesfehérvárra mentem a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság képében, ahol az esti ünnepélyen előadást tartottam. Május 17-én meglátogattam a budapesti Testnevelési Főiskolát, végignéztem a növendékek próbamutatványait és a látogatás végén adhortatíot⁴ intéztem hozzájuk. Május 20–21-ik napján Balatonkenesén a Kálvin Szövetség által rendezett csendes napokat vezettem; május 23–25-ig részt vettem a Református Élet által rendezett családi ankéton. Június 2-án a debreceni Kossuth-utcai parochiális körben tartottam előadást „Ítélet és Igazság” címen. Június 3-án Örkénybe mentem Pálóczi Horváth István tanácsbíránk temetését végezni. Június 14-én a teológiai akadémia záróünnepélyén, másnap pedig a Baár-Madas leányliceum záróünnepélyén beszéltem. Június 16-án részt vettem a kún-szentmiklósi gimnázium kétszázéves jubileumán. Június 21–24-ig a Baár-Madas leányliceum érettségi vizsgálatain elnököltem. Június 30-án Miskolcra mentem a Keresztyén Leányegyesületek Nemzeti Szövetsége által rendezett hangverseny előadójaképen. Július 12–14-ig Balatonszárszón részt vettem a Soli Deo Gloria Szövetség által a vezetők számára rendezett konferencián, amelynek végeztével az ünnepi istentiszteleten prédikáltam és az új tisztkart beiktattam. Augusztus 5-én a C. E.⁵ világkonferenciája tagjainak a Kálvin-téri templomban az úri szent vacsorát kiszolgáltattam. Szeptember 11-én részt vettem a Macdonald Webster úr tiszteletére rendezett ünnepélyen és őt az egyházkerület nevében üdvözöltem. Szeptember 18-án a vértessaljai egyházmegye hívására Pátkára mentem, ahol jubileumi istentiszteletet tartottam. Másnap, szeptember 19-én Cecére érkeztem, ahol a hősök orgonája felszentelése alkalmából prédikáltam. Szeptember 22-én felszenteltem a Budapest-Tisztviselőtelepi új templomot és szeptember 25-én felszenteltem a siklósi árvaházat, melyet a baranyai egyházmegye és a Szeretetszövetség közös áldozatkészsége tart fenn; utána az estélyen előadást tartottam. Október 1-én és 2-án a belmissziói előadók értekezletén vettem részt, október 6-án a pestszentlőrinci gyülekezet templomépítési költségeinek törlesztésére rendezett estélyen ünnepi előadást tartottam. Október 12-én a gyülekezeti munkások konferenciáján bevezető előadást tartottam a Kálvin-téren. Október 13-án Pusztaszabolcsra mentem, ahol Halász Miklós áldozatkészsége folytán létesült új templomot szenteltem fel. Október 19-én és 20-án Ózdon időztem, ahol este ünnepi előadást tartottam, másnap a gyülekezetben prédikáltam. Október 25-én részt vettem Kovács Sándor dunáninneni evangélikus püspök beiktatásán és őt az egyetemes konvent nevében üdvözöltem. November 3-án a Budahegyvidéki gyülekezet által rendezett hangversenyen előadást tartottam.

E szolgálatok áttekintéséből látszik, hogy egyre kevesebb időt és erőt tudok szentelni a magyar kálvinizmusnak, mint világnézetnek missziói képviseletére és hirdetésére a szoros értelemben vett püspöki szolgálatok határain kívül. Egyre több erőt kell fordítanom szorosabb értelemben vett püspöki feladatok teljesítésére. A magyar intelligenciának megnyerését a Református Élet táborában kívánom továbbra is szolgálni, amely evangelizáció is, de hitvédelmi és felvilágosító munka is. Világnézetek harcában élünk és nem maradhat némán az az életirány, amelyet a református gondolat jelent a művelődésre nézve. Intelligenciánk ezer felől igénybe van véve, anyagi terhek alatt nyög, a kötelesség teljesítésének igájában görnyedez, tehát saját magának tesz nagy szolgálatot, ha érdeklődik azok iránt a nagy vigasztaló és megvilágosító gondolatok iránt, amelyek a református élet munkaközösségéből és szolgálatából áradnak ki. Bár nem szigorúan egyházi munka ez, mégis Isten szolgálatának és a református egyháznak egyik legjelentősebb építő eszköze és meg kell köszönnünk

⁴ buzdító jellegű áhítat

⁵ Christian Endeavour (Keresztyén Törekvés), a Bethánia Egylet amerikai anyaszervezete

azt a nagy szolgálatot, amelyet a Református Sajtótársaság lapjai és baráti közössége végez a magyar ugar megmunkálásával.

Továbbra is nagy súlyt helyezek az ifjúsági szervezkedésre, amelynek alapvető munkálatait a megelőző években végeztem el. Igen nagy veszedelem volna, ha ebben a szolgálatban gyülekezeteink meglanyhulnának és magasabb egyházi testületeink elvesztenék felelősségérzésüket e munka további sorsa iránt. Ennek a munkának néhány év alatt, ha másutt nem, legalább egyházkerületünk területén, szervezési munkáit el kell végezni és minden gyülekezetben meg kell gyökereznie. Innen is kérem az egyetemes egyház és az államhatalom odaadó támogatását ehhez a célhoz, hogy meghatározott időn belül minden egyházközségben megszervezett ifjúsági egyesület gondozza a maga kipróbált módszerével a felnövekvő ifjúságot, mégpedig lehetőleg a saját helyiségében.

A nőmozgalom terén is halad előre a munka. Az általános útrakelés megtörtént, most már a kivitel fontosságán és hűségén fordul meg minden. Azt látom, hogy e célból a gyülekezeteket látogató minden munkaező, közöttük elsősorban Fazekas Lajosné úrasszony, fáradhatatlanul és eredményesen végzi munkáját. Az eredményt az ő buzgalmukon kívül az a tény is megmagyarázza, hogy mindenhol várakozás és tettekkészség fogadja az indító erőket. Magvetési és adventi időket élünk s jaj nekünk, ha ezzel az alkalommal nem élünk!

Különös gondom volt a nagykőrösi lelkésztanító tanfolyam felvívázására. Nehézségek és apró kedvetlenségek után ez a munka is szép eredménnyel kecsegtet. Sajnálom, hogy a lelkészképzésnek egyik-másik vezető embere felhasználja az érdekelt jelöltek természetesnek látszó, de hitem szerint csak átmenő kedvetlenségét és ahelyett, hogy munkánkban segítene, igyekszik meg nem értő kritikával a csöndes ellenállást szítani éppen az érdekeltek között. Pedig kétségtelen dolog, hogy tanító lelkipásztorokra egyházunknak szüksége van. Sok nagy nehézséget oldunk meg és még több fenyegető veszélyt háríthatunk el, ha ilyen munkásokkal elegendő számban rendelkezünk.

Ki kell emelnem az Országos Szeretetszövetség szolgálatát, amely egyházi testületek és kegyes alapítványok segítségének igénybevételével egyházkerületünkben két új szeretetházat létesített: Hala-son és Siklóson. Mindkettőt meglátogattam és személyesen győződtem meg arról, hogy kifogástalan szellemű, áldott munka folyik mind a két helyen.

Összefoglalásul azt is megismétlem, hogy szükséges pásztori és egyházi gyakorlatunknak éppen a Dunamelléken az extenzivitás helyett az intenzivitás felé fejlődnie. Különösen városi gyülekezeteinkben, s elsősorban Budapesten, az a helyzet állt elő, hogy egész héten, sőt az egész munkaidény alatt, számtalan ünnepélyt, összejövetelt, szeretetvendégséget rendezünk, mely a gyülekezetnek alig 1–2 százalékát kitevő belső csoportot foglalkoztat és fáraszt, közben pedig nagy, ismeretlen rétegek megmunkálatlanul maradnak. Ha nem vigyázunk, energiatékozlás lesz az eredmény. Meg kell ezt előznünk azzal, hogy a gyülekezetek helyes tagozásával, új munkaezők beállításával, főképen az önkéntes segítség igénybevételével, egyre mélyebb járatban és egyre szélesebb körben dolgozzunk a lélek szántóföldjén. Ha a személyes látogatásnak, beszélgetésnek és bizonyoságtételnek nagyobb tért engedünk, s különösen ha a lelkipásztorok mellett más munkaezők, elsősorban presbiterek is szolgálnak, sokkal nagyobb, s ami a fő: befelé terjedőbb lesz az eredmény, mint amilyent a hangversenyekkel és összejövetelekkel telis-teli rakott munkanaptárak érnek el.

Uralkodó kérdések

Tavalyi jelentésemben egyházam és nemzetem lelkiismeretéhez próbáltam fordulni az egyke nevezetű népbetegség leküzdése végett. Hálával emlékezem meg róla, hogy a kormányzat minden vonalán gyö-

keres reformmunka előkészítése indult meg a magyar népszaporaság védelme érdekében. A telepítés, helyesebben a földbirtokpolitika, a hitbizományi reform, a parasztmajorátusok ügye már az országgyűlést is foglalkoztatja. Tisztában vagyunk azzal, hogy a törvényhozás csak kereteket adhat; az okos és szívós kormányzási politikán fordul meg minden. Baranyában a nyár folyamán megjelent a Kormányzó Úr s hatalmas szavát egy megrázó és gyönyörű szózatban emelte fel, hogy megostromolja az idő és a néplélek bezáruló kapuit. Remélem, hogy ebben a küzdelemben a magyar református egyház is meg fogja találni a hagyományaihoz és eddigi eredményeihez méltó feladatkört. Rajta bizonyosan nem fog múlni semmi, hiszen tapasztalatának gazdagságával, lelkének készségével, egyedül az ő rendelkezésére álló és döntő jelentőségű lelki eszközeivel újólag felajánlja magát a szolgálatra, csak az a kérdés, hogy mikor nála sokkal hatalmasabb erők látnak hozzá a munkához, a nagy buzgalom ki ne szorítsa abból a barázdából, amelyen évtizedekig magára hagyatva és tusakodva dolgozott.

Az ország közvéleményét sokáig foglalkoztatta a családvédelem, amelynek jelszava az 1934. évi katolikus nagygyűlésről kelt szárnyra. Volt alkalmunk ebben a kérdésben a magyar református egyház álláspontját messzehallhatóan kifejteni. Ismétlem belőle azt, hogy a családvédelmet a nemzet legsürgősebb és legfontosabb feladatának látjuk. Nincs senki, aki az Istentől rendelt családi intézmény fontosságát és értékét nagyobb meggyőződéssel hirdetné, mint mi. A család pusztulásában a társadalmi rend, a keresztyén civilizáció, az emberi méltóság és a nemzeti lét pusztulásának jeleit látjuk. Ezért hirdetjük, hogy mindent el kell követni egy olyan világ megteremtésére, amely kedvez a családalapításnak, nem ellensége a gyermeknek, hathatósan megvédi a családi élet tisztaságát, s a szexuális etikában a keresztyénség örök igazságait teszi úrrá. Épen ezért üdvözlünk minden olyan reformot, amely a könnyelmű elvadásokat megnehezíti, a gyermek jogait megvédelmezi, a nagy népességű családokat előnyben részesíti és a gyermeknevelést, mint a legelső és legmagasabb nemzeti közszolgálatot becsüli meg, ez lévén az előfeltétele minden további életnek. Fontos a hadsereg, fontos az iskola, fontos a közgazdaság, de legfontosabb az, hogy nőjön, terjedjen ezen a földön a tiszta és egészséges magyar élet, amely nélkül nincs ereje a fegyvernek, elsötétednek az iskolák, kihal a nemzet és rommá lesz az emberi művelődés. De épen olyan erővel tiltakozunk az ellen, hogy egy ilyen nemzeti közszükséget és egyetemes feladatot akármelyik közösség a maga hatalmi céljainak erősítésére használjon fel s ezért valljuk azt, hogy a polgári házasságnak újra egyházivá tétele merőben felesleges vállalkozás. Nem lehet a házasság felbontására kialakult egységes magyar jogrendet feláldozni és fokozni azt a nyomorúságot, melyet eddig is a családi élet legszentebb és legbensőbb terén a versengő felekezetek hatalmi vágya idézett elő, az ú. n. reverzális-hajszával. Erősen hirdetjük az egyhitű házasság felsőbbbőségét, de épp úgy elítéljük a reverzálissal üzőtt lélek- és életpusztítást és kívánjuk, hogy az állam önmaga békességének és lelki egységének mindenekfelett álló érdekéből ezen a veszedelmen segítsen. Aki tudja azt, hogy az első elemi osztályba lépő gyermek lelkében mi megy végbe, mikor ádáz dogmatikai ellentétek játékszere lesz és vagy egyházához való ragaszkodása, vagy pedig szülői iránt érzett szeretete és tisztelete szenved csorbát: velünk együtt vallja, hogy ezen segíteni kell.

Egyház és politika

Egyházunk politikai vonatkozása terén változásról nem számolhatok be. A helyzet nem rosszabbodott, de nem is javult. Fájdalommal láttuk eltávozni a közoktatásügyi államtitkári székéből egyházkerületünk hű fiát, tanácsbíróját: *Petri Pált*, harmadik nemzedékét annak a családnak, amelynek a Dunamellék az utolsó században legtöbbet köszönhetett. Nem kereste a népszerűséget és nem dolgozott a kirakat számára, sőt sokszor arra fordította ereje javát, hogy túlzott igényeket lejjebb szállítson és tárgyilag

kevesébbé, csak talán lélektanilag megokolt izgatottságokat lecsillapítson: mi, akik láttuk működésének a nyilvánosság elé nem került részét is, bizonyosságot tehetünk arról, hogy őrhelyén híven megállt, a magyar protestantizmus és benne a magyar reformátusság jogos érdekeinek hűségese védelmezője volt és nagyon sokat tett avégre, hogy az összeomlás utáni időkben a magyar reformátusság erőhöz jusson és alkotásokkal bizonyítsa be az élethez való jogát. Kemény harcok árán sikerült mindezeket az eredményeket elérnie s most, amikor magas és felelősségteljes polcát otthagya, egyházunk hű munkásai között köszöntjük őt és kifejezzük iránta hálánkat és elismerésünket abban a reményben, hogy változott helyén és változott viszonyok között egyházunkat továbbra is, nagyon sokáig, töretlen erővel és kiváló képességeivel szolgálni fogja.

Szeretettel és bizalommal köszöntjük utódját, *Tasnádi Nagy András* államtitkár urat, aki szintén a mi körünkből nőtt ki és díszes állásába magával vitte mindnyájunk nagyrabecsülését és bizalmát. Tudjuk róla, hogy hívő református ember, de ugyanakkor széles látókörű, az egész protestantizmust egységesen áttekintő és szolgáló politikus, akinél sohasem kerülhet ellentétbe a nemzeti politika szolgálata az egyetemes protestáns érdekekkel s az egyetemes protestáns érdek egyik vagy másik evangéliumi egyház szolgálatával. Mindezekhez járul megnyerő egyéniségének varázsa, amely tisztelői szívéből szeretetet ébreszt és a munkatársi viszonyt baráti együtérzéssé melegíti.

Még van egy tartozó kötelességünk, *Tóth István* helyettes államtitkár a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban betöltött magas pozíciójáról visszavonult. Meg kell ragadnunk ezt az alkalmat és el kell mondanunk, hogy az egész magyar protestáns közvélemény épen úgy, mint a Dunamelléki Egyházkerület *Tóth István* személye iránt, aki évtizedekig vezette a protestáns ügyosztályt, különös bizalommal és nagyrabecsüléssel viseltetik. Távozásával a magyar protestáns ügy egy igaz szószólót és egy hű sáfárt veszített. Az, hogy a magyar protestáns közvélemény olyan nyugodtan hordozta az idők viszontagságait, s optimizmusát ellenkezőt mutató tények mellett is fenntartotta, jórészt a *Tóth István* igazságába, bölcsességébe, hűségébe, szellemi és erkölcsi képességeibe vetett hitnek volt köszönhető.

Meg vagyunk róla győződve, hogy abban a nagy szervező munkában, amely a nemzeti egység jelszava alatt indult meg, a magyar protestantizmus a maga etikai tisztaságával, százszázalékos nemzeti érzésével, fegyelmelzetségével és áldozatkészségével mindig egyik legfontosabb tájékozódási pont lesz. Amilyen mértékben szükségesnek tartjuk a mai nehéz időkben, hogy a nemzet testi és lelki élete egységessé, szervezetté, öntudatosá és cselekvőképessé váljék, épen olyan határozottan valljuk azt, hogy mindez a történelmi folytonosság alapján, az autonómia tiszta és egészséges levegőjében, a magyar gényiusz legnagyobb szerű alkotásának: a magyar alkotmány- és jogrend szellemében mehet végbe.

Élet az egyházmegyékben

Áttekintvén az egyházmegyék jelentéseit, fájó szívvel búcsúzunk elköltözött társainktól: *Szívós Károly* bogdásai, *Babay Béla* sárpilisi és *Barkász Kálmán* biai lelkipásztoroktól. Emlékezetük áldott! Köszöntjük *Huszár Dezső* egyházmegyei gondnokot, születésének 70-ik, vértessaljai szolgálatának 20-ik és gondnoki tiszthordozásának 15-ik évfordulója alkalmából. Kedves, hű és mindnyájunknak drága személyére Isten áldását kérjük.

Beszámolnak az egyházmegyék azokról a nagy elemi csapásokról, amelyeknek verése alatt sokszor megbénította szívünket a holnap sötét gondja. Örvendezve látjuk, hogy népünk hihetetlen igénytelensége, páratlan szorgalma és acélos erkölcsi ereje ezekkel a csapásokkal is képes megbirkózni. A köz kevésbé látja a kárát, mint amilyen pusztító azoknak a hatása az egyesek háztartásában.

Örömmel látjuk, hogy a budapesti egyházmegye templomépítési akciója a székesfőváros vezetőségénél

rokonszenvre és támogatásra talált. Ez az eredmény Szabó Imre esperes érdeme, akinek elismerésünket fejezzük ki.

Minden egyházmegyében meg voltak a presbiteri konferenciák, ifjúsági összejövetelek, női munkatáborok. Iskoláinkban jó és építő munka folyt, bár kétségtelenül látszik, hogy legtöbb gyülekezetünk évi jövedelmének legalább 50%-át, sokszor több, mint 80%-át iskolák fenntartására fordítja. Ez a tény mindennél jobban támogatja azt az igényünket, hogy hihetetlen áldozatokkal fenntartott iskoláink szelleme a református élet- és világfelfogás magasztos etikáját, tiszta öntudatát, boldogító igazságait és nemzetfenntartó erejét örökítse át gyermekeinkre.

Az úrvacsorával élők száma határozottan és állandóan emelkedik. Nem erőtlenedett az adakozás lelke sem s minden tisztelettel kell gondolnunk arra a magyar kálvinista népre, amely ilyen nehéz időkben ilyen óriási terheket Isten szolgálatának örök javaiért zúgolódás nélkül hordoz. Itt-ott panasz emelkedik a politikai hadjáratok és korteskedések destruáló⁶ hatása miatt és épen ezért óva kell inteni újra, meg újra minden egyházi embert, hogy a legjobb politikát akkor gyakorolják, ha pártpolitikai harcokba az egyházat nem engedik bekeveredni. Meg kell őriznünk gyülekezeteinket attól, hogy politikai jelszavak és hatalmi törekvések uszályhordozói legyenek, mert meg kell maradniuk szent és biztos menedéknek, ahová a megtépett lelkű nép mindig visszatérhet, hogy örökkévaló igazságokkal töltözzék meg és el ne fáradó idealizmussal induljon halhatatlan lelkének és halhatatlan nemzetének fenntartásáért vívott harcaiba.

Az esperesi jelentések ismét figyelmeztetnek a szekták mozgolódásaira. Amily féltékenyen követeljük a vallás szabad gyakorlatát a hívő közösségek számára, amily élesen elítéljük és nemzeti szégyennek tartjuk, ha bottal próbálnának hivatalos tényezők lélek ellen küzdeni: éppoly őszintén meg kell mondanunk, hogy sok szekta a maga etikai programjával a mai társadalmi rend felforgatására tör. Azt pedig senki se várja, hogy vallásos külszín miatt szabad kezét nyerhet bárki a nemzetrombolásra. De nagyon jól kell különböztetni ebben az igen nehéz kérdésben, hogy se lelki erőszakot ne kövessünk el, se őrül természetmunkát ne engedjünk meg. Azért kérem a lelkipásztorokat és tanárokat, foglalkozzanak többet a szekták alkatával és munkamódszerével. Egyébként pedig legyenek meggyőződve, a szekta ellen egyetlen orvosság: az Ige.

Örömmel látom azt, hogy az esperesi vizitáció egyre inkább lelki munkává, pásztori és igehirdetői táborjárásá nemesedik. Csak az az esperesi vizitáció érte el a célját, amelyik a gazdasági és igazgatási feladatok megoldása mellett feledhetetlen evangéliumi bizonyosságtételek és pásztori szolgálatok emlékét hagyja maga után.

Új templomot is szenteltem Pusztaszabolcson, egyik szerény és mély tapasztalatokat tett hívünknek kegyes adományából, továbbá Budapesten, a Tisztviselőtelepen, ahol elesett hőseink emlékezetének fenntartására kerületünk egyik legszebb temploma épült meg. Nagy emlékek áhítatos idézésében egyesültem híveimmel Pátkán, a gyülekezet újramegépítésének 200, és Kunszentmiklóson, a reálgimnáziummá fejlődött régi partikula megalapításának 200 éves fordulóján.

Áttekintve az egyházkerület statisztikáját, meg kell állapítanom, hogy népmozgalmi adatokban jelentősebb változás nincs. A születési arányszám ismét esett: 17.52-ről 17.48 promillére⁷. Perselypézn és adomány száma elég jelentősen, összesen több, mint 10.000 pengővel emelkedett; ezzel szemben az építkezésre fordított összeg szinte 150.000 pengővel kevesebb most, mint tavaly.

⁶ elzüllesztő

⁷ ezrelék

Végszó

Jelentésemnek végére értem. A jövődöt előlünk köd fedí el. De azt olvassuk a Szentírásban, hogy az Úr lakozik a ködben. Ne aggodalmaskodjunk tehát a holnapi napról, mert mienk a mának kibeszélhetetlenül nagy öröksége. Teljesítsük kötelességünket, tudván azt, hogy nem magunk végezünk és nem magunk győzünk. Csúasz eszközei vagyunk annak az Örökkévaló Hatalomnak, aki a világ teremtése előtt elrendezte sorsunkat, aki Szentlelkével és megváltó szerelmével zarándokútunkon átvezet, kísértésektől megvéd, harcban erősít és mindig elégségesen megvigasztal. Hirdessük azt, hogy az Egyház az ő szemefénye és öröksége, különös kegyelmének a tárgya, s mikor az elmúló napok fárasztó munkáit végezve, szívünk vérével apró kavicsokat rakosgatunk össze: Ő, aki az egészet látja, a tervet készítette és a munkát megszabja, alázatos és egyszerű szolgálatunkat is beleépíti abba a láthatatlan templomba, amely az Ő dicsőségétől fényes és a Neki szánt áldozatok illattételétől füstölög.

XV. PÜSPÖKI JELENTÉS

1936. november 19.

Ravasz László (bal szélén), Makláró Károly tiszántúli püspök (középen)
beiktatásán Debrecenben – „1936. december 16-án iktattuk be magasztos hivatalába
Makláró Károly tiszántúli püspököt.”

Nagyméltóságú Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Ha évenkénti beszámoló alakját és módját most kellene meghatározni, azt javasolnám, hogy egy füzetben bocsássuk közre, legalább 8 nappal a kerületi ülés előtt, a közigazgatási, tanügyi, missziói és az anyagi ügyekről szóló jelentést. Ez mutatná meg az egyházkerület életének képét egységesen és arányos részleteiben. Azonban szeretem a régi szokásokat megtartani, s így most is a járt utat követem: egyházkerületünk különböző életműködéséről a gondos és teljes jelentéseket a tárgysorozatnak megfelelő pontjánál terjesztjük elé, magam pedig egy általános helyzetképben beszámolót adok azokról az eseményekről, programgondolatokról, szükségekről és eredményekről, amelyek az elmúlt esztendőt jellemzik.

Halottak

Személyi ügyek során először a *halottainkról* emlékezünk. Fejezze ki egyházkerületünk mélyen érzett gyászát ama vesztesség fölött, amely az egész nemzetet *Gömbös Gyula* miniszterelnök elhunytával érte. Minél nagyobb méretű egyéniség valaki, annál nehezebb közvetlenül halála után helyes képet alkotni róla. Közelállók még nem tudhatják, hogy mi válik az ilyen emberből történelmi eredménnyé, vagy történelmi tanulsággá. De azt minden magyar ember közvetlenül érzi és vallja, hogy *Gömbös Gyula* nemzedékének legjobb, leghűbb magyarja volt, tiszta szívű, tiszta kezű ember, küldetésében vallásosan hívő. Nagy csalódások elől lépett át az élet csúcсарól a nagyszerű halál fekete ormára, s messzire ellátzó, szimbolikus alakja úgy tűnt el a földi lakók könnyfátyolos tekintete elől, mint egy nagyszerű látomás, amely vígasztalt és biztatott azzal, hogy – látszott.

Nem gondoltuk volna, hogy az 1936-ik esztendő megfoszt *Baltazár Dezső* tiszántúli püspöktől, az egyetemes konvent és az országos zsinat lelkészi elnökétől. 1918 január óta alkotmányyszerűen is lelkészi vezére volt a magyar református egyháznak. Gondviselésszerűnek valljuk, hogy a XX. század elején a magyar református lelkészek az ő egyéniségének hatására egy táborra nőttek, s ezzel a magyar református egyház lelki egysége egy nagy lépéssel előrehaladt. Azt a nagy történelmi erőt, amelyet magyar református egyháznak neveztek, ő akarta időszerűvé s ezáltal politikai tényezővé tenni; ebben az időszerségben rejtett küzdelme és tragikuma, mert vagy előbb járt, vagy elkésett a pillanattól. Nem azért mintha benne lett volna a hiba, hanem azért, mert magának az egyháznak olyan különös az alkata, hogy mindig időszerű és mégis sohasem az, mert időfeletti javakat az idő edényébe tölt. Ezért pályája – sike-reiben és csalódásaiban egyaránt – annak a nagy igazságnak az előkészítése, hogy az egyházat mindig lélekben kell erősíteni. Politikai eredményekből visszahárulón az egyház sohasem jut belső értékekhez, sőt ráfizeti a múlóra az örökkévalót; de a Lélek belső javainak öntudatos és tényleges birtoklása az egyház közéleti és nemzetnevelő súlyát és tekintélyét rendkívüli módon meggyarapítja. Volt alkalmunk gyászunknak ünnepi kifejezést adni az igehirdetés roppant felelősségű tisztében, s azért itt most csak azt ismétlem, amit elnöki úton kifejeztünk: a Dunamelléki Egyházkerület mélyeséges részvétét, amellyel a közös vesztességben osztozkodik, hű kegyeletét, amellyel e nagy és jó vitéz emlékezetét áldja, s testvéri rokonszenvét, amelyről a gyászoló család és a testvér kerület előtt bizonytságot tesz.

Benedek Sándor elköltözése a Dunamelléki Egyházkerületre rendkívül nagy vesztesség volt. Ahhoz a nagy nemzedékihez tartozott, amelynek megtestesítőjét *Darányi Ignáciban* láttuk. E nagy öregek között *Benedek Sándor* jelentette a fiatalságot, rugalmasságot, demokratikus életformát és ellenmondó szellemet. Ebben különbözött tőlük; velük egyezett egyéniségének nagy erkölcsi és szellemi súlyában,

tekintélyében, közvetlenségben, hűségben és példaadó önzetlenségében. Mint egyházmegyei gondnok minden eklézsiát bejárt, minden parochia fedele alatt megült, minden apró munkát megfogott és a leg-egyszerűbb embereket is egészen közel engedte magához. Minden tolnai református ember szívében különlegesen és vitathatatlanul az első helyet foglalta el. Mint az egyházkerület főjegyzője az elnökség leghatalmasabb és legkészségesebb támogatója, a segítségnek és tanácsnak kiadhatatlan forrása, minden nehéz ügy megoldásából az oroszlátrész neki jutott. Konventen és zsinaton páratlan szaktudása, kiváló előadói és vitatkozó készsége mindig a legelső sorába állította, ahova ő nemcsak világi állásának dísze, hanem egyházi szolgálatának minősége és mennyisége révén jutott. Köszönjük el fájó szívvel *Rácz Béla* kórosi, *Kotzó János* drávaiványi, *Nyikos Lajos* vértessedozi, *Sebestyén Pál* dömsödi, *Molnár Gergely* orgoványi lelkipásztoroktól, akiket az elmúlt évben hazahívott az Úr. Emlékezetük legyen áldott!

Elköszönünk *Patonay Dezső* tanácsbíráinktól, akinek megszűnt ez a tiszte, miután mint lelkipásztor, nyugalomba vonult. Gondolunk arra a hű szolgálatra, amit húsz év alatt teljesített példaadó pontosságával, tiszta bölcsességével, erős református öntudatával és hagyományos puritánságával. Isten áldása nyugodjék meg rajta! *Végh Béla* világi tanácsbíránk is lemondott állásáról betegeskedésére való hivatkozással. Hallgatag, szerény ember volt, maga a hűség és megbízhatóság, jóakarátának tiszta aranyát kiváló gyakorlati érzék váltotta aprópénzre s ő élete nagy tartozását mindig nemes valutában fizette meg. Kívánunk neki még sok szép napfényes évet.

Üdvözlések

Köszöntenünk kell az új munkatársakat, akik régi ismerősként, más régi ismerősök helyére állanak. *Tasnádi Nagy András* közoktatásügyi államtitkár a budapesti egyházmegye gondnoki székét ez év januárjában foglalta el. Az a tény, hogy ő most a protestáns ügyek államtitkára, személye iránt táplált bizodal munkának, iránta érzett megbecsülésünknek és egyházi munkájához fűzött reménységünknek nem a forrása, hanem fokozója és kedves színezője. Már rég úgy ismerjük őt, mint a hűség, a szolgálat, a jóakarát, a világosság és bölcsesség emberét, s hisszük, hogy egyházi szolgálata világi pályájának teher-tétele nem lesz s világi pályafutása egyházi szolgálatában akadályozni nem fogja.

Szívből köszöntjük *Benedek Zsoltot*, ki édesatyja örökébe, a tolnai egyházmegye gondnoki székébe ült ez év szeptember havában. Az egyházigazgatás terén Benedek Zsolt alapvető és messzi kiható munkát végzett. Nagy szükség volt reá, mert pompás autonómiánk rossz közigazgatással élt egyes házasságban. De épen az a tény, hogy Benedek Zsolt az egyházigazgatást mindig a Szentlélek szerszámának tekintette, s azt vallotta, hogy erre a szerszámra a mester és műve iránti tiszteletből kell különös gondot fordítani: tölt el jó reménységgel aziránt, hogy az élet közvetlen irányítása és alakítása közben az őskeresztyén kybernézis¹ tartalmi és formai elvének egyensúlyát szolgálata egész mezején érvényesíteni fogja.

Az egész magyar református egyházra nagy öröm és ígéret az, hogy a Tiszántúli Egyházkerület presbitériumai példás egyértelműséggel *Makláró Károly* debreceni lelkipásztort ültették a püspöki székbe. Mikor e sorokat olvasom, beiktatása még nem történt meg, de ez nem gátolhatja a Dunamelléki Egyházkerületet abban, hogy benső örömének, nagy bizakodásának e választás fölött kifejezést ne adjon, szívből kérvén Istent, hogy nagy szolgálatát Szentlelkével ihlesse, s atyai kezével áldja meg.

Áttekintve a Királyhágón, megilletődött érzések között kell megemlékeznünk egy valóban ritka

¹ kormányzás

egyháztörténelmi eseményről. *Makkai Sándor* az erdélyi református egyházkerület püspöke, 10 évi szolgálat után, de még 46 éves korában, lemondott püspöki állásáról, s elvonult egy csendes debreceni katedrára. Amilyen fájdalmas volt ez a lépés Erdély népére, amelyik lelki vezérét tisztelte és veszítette el Makkai Sándorban, épen olyan keserves volt ez a lépés arra a lélekre, akit Isten mindenek fölött megáldott és felékesített arra, hogy az ő népének pásztora, gondolatainak hirdetője legyen. És mégis meg kellett történnie, mert tíz esztendő még a régi jó világban is felőrölt egy erdélyi püspököt, menylyivel inkább a mai helyzetben, amelynek kibeszélhetetlen nehézségeit csak az ismeri, aki megpróbálta. Ha meg akarta nyerni ez a kor Makkai Sándorból a püspök árán a tudóst, nevelőt és író, ha az utolsó percig végzett munkáért még meg akart jutalmazni egy embert – munkával, akkor Makkai Sándornak ez elhatározása előtt tisztelettel kellett meghajolni. Pályájának ebben a fordulatában kiabrázolván látjuk, hogy a református lelki tanító gyökerében az Ige embere, s bárhonnán, bármikor, bármily magaslatról még emelkedik, ha odalép, ahol tisztán ismét lelki tanító lehet. Makkai Sándor örökében szívből köszöntjük *Vásárhelyi Jánost*, aki alázatosan veszi fel az ércigát, amelynek nemcsak a súlya roppant nagy, de heve éget, szöge tép, s vasára sebeknek vére szárad. Az a nagy Jóltevő, aki a maga igéjével teszi könnyűvé a mi igánkat, tegye gyönyörűségessé a Vásárhelyi Jánosét is.

Szívből köszöntöttem *Kapi Béla* dunántúli evangélikus püspököt, püspöki szolgálatának XX. évfordulóján. Kapi Bélának személyesen is sokat köszönök, mint aki a püspöki szolgálatból példaadó munkával és kiváló módszerével sokszor tanítóm. Nagy jótéteménynek tartom életét, egyéniségét a protestantizmus mai korszakára. Ő a püspöki székben is igazán pásztor, mindenestől fogva a nyájé, annak a gondját és felelősségét teljesen hordozza, s próféatasága, bírói tiszte, sáfársága és tanítói forgo-lódása mind ebben a pásztorságban fonódik össze forró életáldozattá.

Történelmi dátumok

Ez év májusában az egyetemes konvent ünnepet ült annak az emlékezetére, hogy ezelőtt 400 évvel jelent meg a Kálvin János Institutioja. Egyszer egy angolszász irodalomtörténész beszélt a „Book of Power”, a „hatalmas könyvek”-ről, az olyan könyvekről, amelyeknek hatalom adatott lelkek és idők felett. Ilyen könyv volt az Institutio is. Valóban „sárkányfog-vetemény”, amiből hadseregek és birodalmak keltek ki. Ide nyúlnak vissza a mi életünk gyökérszálai is, s ezért méltán lehet a legmagyarabb könyvek egyikének nevezni. Remélem, ez a könyv ezt az évet ismét a Kálvin esztendejévé teszi. Szeretném, ha minden presbiter elolvassná, akinek az előzetes műveltsége ezt lehetővé teszi; szeretném, ha minden gyülekezetben több vallásos estén át foglalkoznának vele; szeretném, ha minden református diáknak vallásórakon részleteket olvasnának belőle, s szeretném, ha ennek a Praxis Pietatisnak² pecsétjeképen minél szélesebb körben terjedne az a plakett, melyet ebből az alkalomból veretett a magyar református egyház.

Másik nagy történelmi dátumunk Budavár visszavételének 250-ik évfordulója volt. Ez az esemény olyan tanúságokat idéz a lelkünkbe, amelyekről sohasem volna szabad elfeledkeznünk, sem nekünk, sem Európának. Az egyik az, hogy a nyugati keresztyén művelődésért egyetlen ország sem hozott akkora áldozatot, mint Magyarország. Ha tehát ennek a Magyarországnak fővárosát karddal visszakeresztik, csak a legegyszerűbb kötelességüket teljesítik félholt védőikkel szemben a boldog *megvédettek*. Második tanúság: szegyenletesebb, erkölcselenebb történelmi gondolat nem képzelhető el, mint az, hogy Magyarországot fegyverrel hódította vissza az, akit védve, majdnem holtelevenné vált, s ezért úgy

² kegyesség gyakorlása – utalás Lewis Bayly angol puritán írónak Medgyesi Pál által magyarra fordított könyvére (1636)

bánhat vele, mint hódított tartománnyal. Harmadszor a magyar tragikum rettentő mélységeibe világít be, hogy a keleti és nyugati impérium között két darabra tépett magyarság nemzeti létének történelmi folytonosságát, lelki szabadságának szép tavaszát a pogány birodalom védelme alatt találta meg, sőt ott gyűjtött nemzeti erővel védi meg hitét és szabadságát, egyszóval műveltségét a nyugati keresztyén hatalom nemzetpusztító törekvéseivel szemben. Negyedik nagy tanúság az, hogy amikor a nemzet létéről van szó, minden magyar minden sérelmet felejtse el; higgyen mindenki a másiknak fentartás nélkül s vállalja az optimizmus kockázatát, mert az élet csak azoknak jut ajándékul, akik hisznek benne. Mindenekfelett ott áll „Buda recuperata”³ tanúságai között a keresztyén együvértartozás roppant igazsága és követelménye, mert nemcsak az egyes emberek sorsát, hanem a nemzetek történelmét és jövődjét is megszabja ez az ige: mert közülünk senki sem él önmagának és senki sem hal önmagának. Mert ha élünk, az Úrnak élünk, ha meghalunk az Úrnak halunk meg, s azért akár éljünk, akár haljunk, az Úréi vagyunk. (Róm. 14:7–8.) Attól félek, hogy ez a szent lecke megint nagyon időszerű lesz mindnyájunkra.

Külföld

Mindig ünnepi érzést kelt ennek a keresztyén együvértartozásnak a megtapasztalása. Ennek kívántam szolgálatot tenni a tavaly ősszel, kéthetes svájci utammal. Az egyetemes konvent erről az útról írott jelentésemet jegyzőkönyvében kiadta, így egyszerűen csak arra hivatkozom. Itt azt említem meg, hogy a berni kanton lelkész-elnöke 200 svájci franc szeretetadományt adott át nekem, amelyet én 350 P értékben az özvegy lelkésznek gyorssegély-alapja javára adtam.

Ennek a keresztyén szolidaritásnak intézményes megtestesítője a holland Julianna-iskola, amelynek életében épen most jelentős változás ment végbe. Az iskola holland bizottsága elküldötte a megígért alapító összeget, 14.000 holland forintot, amelyet megtoldottak 1000 holland forint új gyűjtéssel. Ebből az összegből megépült az iskola jelenlegi helyiségében egy pompás tornaterem, amely gyülekezeti háznak is alkalmas, azonkívül több más, iskolai vagy gyülekezeti szempontból szükséges helyiség. Julianna trónörököső Őfensége, fenséges vőlegényével együtt arcképüket sajátkezű aláírásukkal ellátva megküldötték emlékül az iskolának. Midőn ezért innen is legmelegebb köszönetemet fejezem ki, biztosítom holland hittestvéreinket, hogy e két nemzet és e két református egyház között a történelmi barátság a legújabb idők tapasztalataival megerősítve, romolhatatlan tényezője marad a keresztyén együvértartozás nagy tényének és még nagyobb feladatának.

Két jelentős látogatásról kell még beszámolnom. Boegner Marc párisi lelkész, a francia protestáns szövetség elnöke hozta el hozzánk a francia protestantizmus testvéri üdvözlését. Kiválóbb, rokonszenvesebb emberre nem is lehetett volna bízni ezt a nekünk nagyértékű testvéri üdvözlését. Látogatása alatt annak a latin protestantizmusnak szelleme lengett körül, amely Kálvint adta nekünk, a hugenottákkal ajándékozta meg Krisztus anyaszentegyházát és zsoltáraink dallamában, igehirdetésünk és teológiánk néhány alapvető színében a magyar kálvinizmusnak is jelentős értékgazdagodást hozott. Másik látogatónk Barth Károly volt, a jelenkori válságos idők legnagyobb hatású, legprófétaiabb komolyságú teológusa, akinek nagy küldetése épen azt célozza, hogy a szóvá lett ige megszűnjék csak szónak lenni és megint Ige legyen, transcendens, rettenetes és igaz, mindezek mellett atyai ige.

³ Buda visszafoglalása

Az államhoz való viszonyunk

Az államhoz való viszonyunk nem változott. Mindenki tudja és vallja, hogy a mai nehéz időkben csak erős kormány áll meg. A kormány ereje az elismert és kiterjesztett államhatalomban gyökerezik, a helyes államhatalmat a nemzeti öntudat tisztasága és a nemzeti életprogram világsága táplálja. Ezért szükség van a nemzeti gondolat szuverénitására. Szükség van a teljes, törvényes államhatalomra és bátor, felelős, cselekvőképes kormányra. Azonban míg e nagy célokat szolgáljuk, óvakodnunk kell nagy kísértésektől. A nemzet sohasem lehet párt, az állam sohasem a nemzet, s az etatizmus mindenütt nemcsak előkészítette a forradalmat, hanem győzelmét és az új rendszernek meggyökerezését is biztosította. Azért kimondhatatlanul megnyugtató, mikor egy felelős államférfiú a kormányzatot szolgálatnak fogja fel, az államot instrumentumnak vallja, amely a nemzetet szolgálja és a nemzetet léleknek, amely öntudatban, igazságban, jóakarásban, szellemben és erkölcsben, lényegesül. A *Darányi Kálmán* programbeszédének világnézeti háttérében ezeket a nagy igazságokat érezte meg a magyar nemzet, s rokonszenves személyiségében kezességet találva arra, hogy itt nem szóról, hanem életről van szó: csodálatos egyértelműséggel áll a vállalkozása mellé. Nagy megnyugvásunkra szolgál, hogy a Kultusz-miniszter úr nemcsak politikus, hanem történettudós és művelődés-bölcselő is, aki mindenkinél jobban ismeri a történelmi örök lényegét, a fejlődés törvényeit s ezért lehet a mai nehéz időkben igazán bölcs és eredményes reálpolitikus. Iránta való bizalmunkat növeli, hogy legközvetlenebb munkatársa *Tasnádi Nagy András* államtitkár, akinek miniszterével való teljes összhangja kezesség nekünk a megértésre, a jóakaratra, értékeink megbecsülésére és komoly erőfeszítés kifejtésére, hogy valóban segítsenek rajtunk.

Felekezeti viszonyok

A felekezeti viszonyok területén sem tudok változásról számot adni. Az a felfogás, amely felekezeti vonatkozásban a többség és kisebbség elvét akarja alkalmazni, kétségtelen megalkuvás, mert tiszta erkölcsi és jogossági szempontok helyett a tényleges tömegezőknek enged. Ez hozza magával az állások betöltésénél, a személyek kiválogatásánál a merőben idegen és helytelen szempontot, a felekezeti arányszámot. Nem volna szabad más szempontot alkalmazni, csak a szellemi és erkölcsi kiválóság szempontját. Minden más szempont alkalmazása végeredményben erkölcsi és szellemi romlással jár. Ezért szükséges az, hogy az állam ne szövődjék össze sem egyik, sem másik felekezettel, mert éppen azért állam, hogy a felekezetek fölött teljes tárgyilagossággal, függetlenséggel és igazságossággal végezze a személyek kiválasztásának nagy munkáját. Ha tény az, hogy valamely történelmi közösség több kiváló embert termel emebben vagy amebben a vonatkozásban: egészséges állami élet mellett ennek meg kell látsania. Mert ha egyik felekezet pld. írókban, művészekben és tudósokban országos arányszámának majdnem kétszeresét termelné ki, egyszerűen lélekirtás volna őket az országos arányszámra szorítani és helyükre a contingens érdekében nem valódi szellemi nagyságokat léptetni elő. Még azt is meg kell mondanom, hogy néha nyomait látom egy olyan szellemi jelenségnek, amely a barokk korszaknak volt a jellemvonása. Ez az, hogy ha a kisebbség bátran megvallja a maga hitét azokon a pontokon is, ahol a többség hitével ellentétes, már pedig ellentétesnek kell lennie, mert éppen azért támadt a kisebbségi alakulás: a többség sértve érzi magát és védelem vagy megtorlás után kiált. Semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy nemsokára kihívásnak fogják nevezni az önvédelmi harc legelemibb megnyilatkozását, például a védekezést a reverzális veszedelmével szemben. Minden többség akkor csavarja ki a kisebbség kezéből a fegyvert, amikor akarja, mert éppen azért többség, hogy meglegyen a nyers ereje hozzá. De minden kisebbségnek az a szent meggyőződése, hogy ezzel elsősorban önmagának ártana a többség: a közös, halálos ellenségnek szolgáltatna fejünkbe kerülő precedenst. Mi szeretnők úgy fogni fel a nemzetet,

mint egy családot, ahol a nagyobb és kisebb testvérek kölcsönös szeretetben és szolgálatban élik a maguk életét és a vitát nem a többség-kisebbség, hanem az igazság és szeretet elve szerint döntenek el.

Az evangélikusokkal való testvéri viszonyunkat közös örökség és kincséppen kell mindnyájunknak megőriznünk. Az idők során, az egyházi közszellem átalakulása folytán ezen a téren magától értetődő, de szükségképpen megoldandó nehézségek állottak elé. A múlt század úgynevezett kultúrprotestantizmusában a református és evangélikus egyházak között a dogmatikai különbség majdnem tökéletesen elmosódik, s a két egyház alig egyéb, mint két különböző történelmi szervezet edényébe öntött *azonos* szellemi tartalom hordozója. Miután nem történhetett meg a két egyház teljes uniója, a változó idők új egyházi közszellemet hoztak. A teológiai gondolkozás mind a két egyházban egyre nagyobb jelentőséget tulajdonított a saját hitvallásos elemeknek, s épen az jellemzi a folyamatban levő egyházi megújulást, hogy mind a két helyen a hitvallásos alapoknak öntudatosabb és erősebb hangsúlyozásával újhódik meg az egyház igehirdetői, tanítói gyakorlata és közéleti programja. Ezeknek a különbségeknek a felfedezésével, hangsúlyozásával, megvallásával jár, emberi gyarlóságunk folytán az a veszedelem, hogy a másik fél értékelésében, vagy a másik fél iránt mutatott magatartásában az evangéliummal ellentétes szempontok érvényesülnek. Újból hangsúlyozom, hogy a két protestáns egyház testvéri viszonya csak azon alapulhat, hogy mindegyik minél teljesebben ismeri, vallja saját történeti adottságát és hitvallásának alapigazságait. E confessionalitás mellett azonban öntudatosan elismerjük és megbecsüljük egymásban azt, amiben különbözünk, azt is, amiben egyek vagyunk. Mind a két egyház saját alapelveinek megfelelően, de egymással harmonikusan építi ki missziói rendszerét, s ezért akkor is, amikor önmagát igenli: a másikat hathatósan támogatja, s mindegyik nemcsak azt az értéket jelenti a másikra nézve, amennyit tényleges segítségben és szolgálatban juttathat neki, hanem azzal is hatalmasan támogatja a másikat, hogy saját egyéniségét éli és hitvallásos jellegét megvalósítja. Meg kell látnunk, hogy nemcsak a nagygeresdi egyezmény vagy a közös protestáns alakulatok terén segít egyik egyház a másiknak, hanem az a legnagyobb segítség a reformátusra, hogy van egy élettől duzzadó, tiszta lutheri egyház, s az a nagy erőforrás evangélikus testvéreinkre, hogy van egy hatalmas, lélektől áthatott, elveiben és gyakorlatában egyaránt szigorú kálvini egyház. Ezért nagyon kérem a teológusokat, hogy amikor a különbségek kidolgozásán fáradoznak, ne végezzék ezt a másik fél leértékelésével, s kérem a gyakorlat munkásait, hogy a közös munkatereket ne a saját külön tarisznyájuk számára való halászteületnek nézzék, hanem alkalomnak arra, hogy magukon segítsenek, s a másiknak szolgálatot tegyenek. A Tisza Duna közén sok református gyülekezetben élnek elszórtan evangélikusok. Ez az elszórtság egyre több lesz, nálunk is, náluk is a dolog természeténél fogva. A kálvinista többségben elszórt evangélikusok épen úgy derék tagjai voltak a közös gyülekezeti életnek, mint Dunántúl az evangélikus ősi gyülekezetben élő kis református diasporák. Természetes dolog, hogy ezeknek a diasporáknak isteni és emberi joguk az, hogy mihelyt megtehetik, önállóan megszervezkedjenek. Ne vegyék tehát soha rossz néven a református egyházak vezetői, hogy a közöttük élő evangélikus testvérek külön egyházzá szervezkednek. Sőt inkább segítsék őket ebben a szervezkedésben. Lehet, hogy adózókat veszítenek, anyagilag gyengülnek, de lélektől többtermelés következik be. Viszont a kiválni akarók – bármely fél – tanúsítsanak bölcs mérsékletet az anyagi javak mennyiségének az igénylésével. Az csak az izraelitáknak adott kivételes parancs volt, hogy mielőtt Egyiptom földjéről kivonulnak, minden ezüstneműt kérjenek kölcsön, s vigyék magukkal az egyiptomiak kincsét. Egyébként közönségesen az az isteni parancs érvényes itt is, hogy ami a másé, azt ne kívánd. De mikor ezt hangsúlyozom, arra is rá kell mutatnom, hogy ennek az elkülönülési folyamatnak van egy ésszerű határa. Nem érdeke az evangéliumnak, Isten országának, a magyar protestantizmusnak, hogy sok csenevész és életképtelen gyülekezet óriási terhet

vegyen magára a templomépítéssel, az egyházi tisztviselők fizetésével. Ide kellene a több bizalom és szeretet a kérdés gazdaságosabb megoldására! Tanya- és diaspora-misszióját egészen külön és önmagára hagyatva, egyik egyház sem tudja megoldani. Ezért ott, ahol csakugyan nem tudta megoldani, az egymásra utaltság lényéből kifolyóan az együttműködés szüksége parancsolóan megszólal. Ha több gyöngédséggel és kevesebb érzékenységgel tudnánk eljárni, mindkét egyház lelki hasznát látná.

Az egyház helye ma

Nincs senki, aki ne látná, hogy a világ nagy átalakuláson megy át. Ez az átalakulás gyökeres és teljes. Nemcsak az életformák lesznek mássá, nemcsak átmásul a térkép, a nemzetközi erőviszonyok, hanem mássá lesz a társadalom alkata és mássá lesz a lélek. Két hit, két óriási történelmi pathos, két impérium: az autoritatív államnak jobboldali és baloldali fogalmazása áll egymással szemben. Mind a kettő a maga teljes érvényesítésére tör és csak a másik fél legázolása árán éri el célját. Mind a kettő többé kevésbé útjába éri az egyházat. A baloldali conceptio ádáz dühvel igyekszik elpusztítani nemcsak az egyházat, mint intézményt, hanem azokat a hitbeli előfeltételeket is, amelyből történelmileg kisarjadt. Az elmúlt századokban az izlám, vagy Justinianus császár idejében a döntő csatára felvonuló, hanyatló pogányság fogható még ahhoz az egzisztenciális támadáshoz, amely Krisztus egyházát a bolsevizimusban fenyegeti. Viszont a jobboldali conceptio épen úgy eszközévé akarja tenni az egyházat, mint a középkorban a római császárság legnyersebb és legszélsőségesebb politikája. Az egyház létében fenyegetve van; tekintélye és méltósága látszólagos, főképen olyan országokban, ahol menedékképpen a két egymást marcangoló világerő között az egyházhoz mint intézményhez próbálnak menekülni. Ebből azonban következik az, hogy a létében fenyegetett egyház gyökerében megújul, felfedezi azokat az erőket, amelyekből élnie kell és megismeri igazi rendeltetését. Típortatunk, de el nem veszünk, mert a Sátán sarka alatt megújul az az egyház, amely csak „premitur sed nunquam opprimitur.”⁴

Az egyház az Igéből és az Ige által él. Az ad neki létjogosultságot, hogy Isten gondolatát hirdeti és képviseli e világban. Nem elég fundamentum számára a hagyomány, a politikai szükségesség, a művelődés, az ész, a természet, a nevelés gondolata: az egyházra most és itt annyiból van szükség, amennyiben szükség van Isten Igéjére. Tehát az egyháznak a mai nehéz időkben Isten Igéjéhez kell visszatérnie, s egyedül ezt az Igét kell ajakára vennie. Ez az Ige ott van előttünk a Szentírásban, értelmezésére és magyarázására őseinknek áldott és drágalatos nagy megegyezései jöttek létre, amelyeket hitvallásnak nevezünk és alázatos szívvel öröklünk át. Ezek a hitvallások a mi zászlóink, amelyekért vérünk hullott, amelyekhez becsületünk fűződött, s amelyek reánk nézve az élet Ígéretei voltak. *Isten Igéjét hitvallásunk szellemében hirdetni: ez az, amire el vagyunk hivatva, ami a legnagyobb ügyünk és minden feladatunknak a summája. Ez a „hirdetés” nemcsak szó, hanem hit és engedelmesség, egyszóval hitvallás. Sohasem érzett, úgy mint épen ebben az időben, hogy az egyház célja bizonyosságot tenni Isten szuverén Igéje, gondolata és akarata mellett. Minden egyházi szolgálatnak, kicsiny vagy nagy munkának, minden napi kérdésnek, apró vagy döntő állásfoglalásnak csak ez lehet az értelme és csak ez lehet a mértéke. Ezáltal állítja szembe az egyház az emberi megoldásnak jobboldali és baloldali szélsőségeivel az isteni parancs és isteni megoldás egyenes és tiszta beszédét. Lehet, hogy elárvul, magára marad, sőt üldöztetik az egyház, de ő a szövetség letéteményese, az Ígéretnek birtokosa és az üdvre nevelő isteni akarat folytonosságának biztosítója.*

⁴ „típortatunk, de el nem veszünk” (2Kor 4,9)

Általános kép

Ezt szemünk előtt tartva, tekintsünk végig egyházi életünkön. Azt kell mondanunk, hogy egyre világosabban, egyre szélesebb gyűrűben terjed az a felismerés, hogy az egyház lelki alkotmány, belső ereje, külső tekintélye attól függ, mennyire tisztán hirdeti az Igét és milyen teljesen engedelmeskedik az általa hirdetett Igének. Nagyon sok nehézséggel és kísértéssel küzdünk; adót kell fizetni a testnek, a világnak, a mammonnak; de azért tart tovább és halad előre a halhatatlan léleknek az a szabadságharca, amelyet egyházi életnek nevezünk. Kétségtelen dolog, hogy magasodik a lelkipásztori eszmény, mélyül a fel-fogásunk az egyházi szolgálatról, más a mértékegységünk, amit presbiterre, felekezeti tanítóra, világi tisztviselőre alkalmazunk a hit és az erkölcs tekintetéből. Erőteljes küzdelem folyik a lelkészképzés színvonalának emelésére, s ennek a jelét látom, abban is, hogy alig két év alatt 5 fiatal segédlelkészünk szerzett különböző külföldi egyetemen elismeréssel vagy éppen kitüntetéssel doktorátust. Sipos István a princetoni egyetemen a keleti nyelvészetből, Panyik Andor a philadelphiai fakultáson az újszövetségi tudományból, Papp László az utrechti egyetemen az ószövetségi bibliai tudományokból, Bodonhelyi József az aberdeeni egyetemen az egyháztörténetből, Czeglédy István az utrechti egyetemen az egyháztörténetből szerzett doktorátust. Idehaza Papp Gusztáv újpesti vallásoktató lelkész a teológiai tudományokból, Kudar Dezső sámodi lelkész az államtudományokból. Falussy Sándor budapesti vallásoktató lelkész az államtudományokból, Nagy István balatonkiliti lelkész a jogtudományokból doktorált. A segédlelkészek közül Kovács Sándor filozófiai, Patay Lajos teológiai, Kiss Sándor jogtudományi, Csighy Sándor filozófiai, Tarr Kálmán államtudományi, Fekete Lajos bölcsészettudományi, ifj. Czeglédy Sándor teológiai doktorátust szerzett. Mindezt tették úgy, hogy hivatali szolgálatukat hűségesen végezték, sőt e vizsgálatok anyagi terhét is hordozták, mert nem egy közülök betevő falatját takarékoskodta meg a vizsgálatok díjaira.

Másik bizonyítéka tételeimnek az, hogy egyre több feladatot látunk meg, s egyre nagyobb felelősséget kezdünk hordozni. Nemcsak a lelkipásztori munkának látjuk új nehézségeit és keressük alkalmasabb módszereit, hanem elibénk tárul egy roppant missziói mező. Hadd soroljam fel ennek a missziói mezőnek egy-egy szeletét. Gyermeknevelésnek több mint 50%-a nem református iskolába jár. Ez hihetetlenül nagy iskolafentartási gondjaink mellett nagy felelősséget ró reánk a vallásitanításért. Csak a Dunamelléken 40.000 ember él olyan szórványban, vagy tanyán, ahova református harang szava nem hat el, ahol még egy kis fiókegyházat sem lehet alapítani, ahol nincs református iskola, konfirmációi oktatás és rendes istentisztelet. Egész Magyarországon pedig szinte 180.000 református él ilyen helyzetben. Ezek azok a hajszálgyökerek, amelyeknek az elpusztulásával hervad a fa és fonnyad lombja, a gondozásával pedig frissül, duzzad és győzelmesen terjed az élet. Ezenkívül a kálvinizmus állandóan mozgó sereggé válik, faluból városba, városból üdülőhelyekre, mezőkre vezet, az útja. Utána kell menni és meg kell keresni őket. Micsoda feladat ez a pásztorokra, mikor a száz közül nem egy indul veszendőbe, hanem 50, ha megmarad ott, s majdnem ugyanannyi indul kallódásnak. Gyermeknevelés, ifjúság, nők, tanyák és szórványok, szervezett munkások, legmagasabb értelmiség: íme a szemünk előtt kitérő óriási – új feladatok.

Szolgálataim

1935. november 22-én indultam Zürichbe és hazajöttem december hó 10-ikén. Hivatalos szolgálatom befejeződött december 6-án. December 18., 19., és 20-án vallásanári vizsgálatokon elnököltem. December 31-én rádió előadást tartottam: A barázda végén címmel. 1936. január 6-án részt vettem Tasnádi Nagy András gondnoki beiktatásán. Január 10. és 12. között vezettem a Református Élet pápai konferenciáját és 12-én előadást tartottam Hit és Haza címmel. Január 19-én előadást tartottam a rá-

dióban Erdélyi irodalom cím alatt. Január 30-án lelkészképesítő vizsgálaton elnököltem és átvettem az első vizsgát letett ifjakat. Február 16-án a Kisfaludy Társaság 100 éves fennállásának jubileumi közgyűlésén ünnepi beszédet tartottam: Az irodalomismeret ellenmondásai címen. Február 17-én délután a Soli Deo Gloria Szövetség szemináriumán előadást tartottam a kijelentésről. Ugyanaznap este a Kálvin-téri gyülekezetben rendezett sajtónapon áhítatot vezettem. Február 23-án Bécsben a magyar hívek gyülekezetében prédikáltam. Február 26-án Kecskeméten a szülők értekezletén bezáró előadást tartottam: Család, iskola, egyház címen. Március 1-én Debrecenben az erdélyi írók által rendezett estélyen Szó, Ige, Irodalom címen az ünnepi beszédet tartottam. Március 5-én a Keresztyén Leányegyesületek Nemzeti Szövetségének hangversenyén ünnepi beszédet mondtam: Egyéniség és közösség cím alatt. Március 8-án délelőtt a református gimnázium növendékei részére ifjúsági istentiszteletet tartottam, délután a Budahegyvidéki gyülekezet ünnepi estélyén beszédet mondtam Egyház és nevelés címmel. Március 15-én a magyar cserkészlet 25 éves jubileuma alkalmából ünnepi istentiszteletet tartottam. Március 19-én a Soli Deo Gloria Szövetség által rendezett teán: Az ifjúság iránti kötelességünkről szoltam. Március 21-én Kaposvárra mentem a Bethlen Gábor Szövetséggel és ott este a hangversenyen előadást tartottam: A történelem műhelytitkai címen, másnap március 22-én a kaposvári gyülekezetben prédikáltam. Március 26-án részt vettem a vértessaljai egyházmegye lelkészértekezletén, 27-én a Lipótvárosi Kaszinó előadássorozatában előadást tartottam, Vallás, egyház, állam címmel. Március 29-én felszenteltem a Rákospalota-újvárosi református templomot. Április 2-án Budapest-Belső-lipótvárosi gyülekezet estélyén záróbeszédet mondtam: A formáló gondolat címmel. Április 5-én a Budapesti Egyházmegye vigadói nagygyűlésén ünnepi beszédet mondtam: A gyermek mint ajándék és mint feladat címmel. Április 7-én a Soli Deo Gloria Szövetség tavaszi konferenciájának záróülésén összefoglaló előadást tartottam: Találkozás Jézus Krisztussal címmel, utána kiosztottam az uri szent vacsorát. Április 8-ikán a fasori gyülekezetben a Budapest és vidéki református rendőröknek, tisztéknek és legénységnek úrvacsoraosztással egybekötött istentiszteletet tartottam. Május 3-án a budapesti ifjúsági nap alkalmából az ifjúság örök ellensége és segítője címen előadást tartottam, május 6-án az egyetemes konvent által rendezett Kálvin ünnepélyen ünnepi beszédet mondtam: Az egykönyvű ember címen. Május 15–17. napjain a Református Élet kecskeméti konferenciáját vezettem, s az ünnepi matinén előadást tartottam Nemzeti öntudat címmel. Május 22-én meglátogattam a budapesti Erzsébet Nőiskolát, s a református tanárok, valamint a növendékek előtt beszédet mondtam A csend címen. Június 3-án Debrecenbe mentem, az egyetemes konvent nevében üdvözöltem Baltazár Dezső püspököt, 25 éves püspöki jubileuma alkalmából. Június 4-én és 5-én Siegmund-Schultze professzorral tárgyalásokat folytattam az Ecclesia című gyűjteményes munka magyar kötetének megjelentetése és a hazai oekuménikus munkák tárgyában. Június 9-én a Theológia évváró ünnepélyén záróbeszédet mondtam és ugyancsak záróbeszédet mondtam június 15-én a Baár-Madas leányliceum évváró ünnepélyén. Három pogácsa, három tarisznyában címmel. Július 5-én Balatonszárszón a Soli Deo Glória Szövetség évváró ünnepélyén prédikáltam, s a megválasztott új tisztkart hivatalába beiktattam. Augusztus 29-én Debrecenben Baltazár Dezső temetésén az Igehirdetést végeztem. Szeptember 2-án Budavár visszavétele jubileumakor prédikáltam. Szeptember 13-án Pestszentimrén felszenteltem a Szeretet Szövetség két szeretetházát. Szeptember 15-én Lovasberény jubileumán vettem részt és prédikáltam, szeptember 30-án Kapi Béla evangélikus püspököt üdvözöltem Győrben püspöki szolgálata 20 éves jubileumán. Október 4-én a magyar diakonissza anyaházak közös hálaadó ünnepélyén a Kálvin-téri templomban ünnepi beszédet tartottam. Október 6-án Magyar theodicea címen a Délvidéki

Szövetség gyászünnepélyén beszéltem. Október 9-én a Dunamelléki lelkészek továbbképző tanfolyamát vezettem, megnyitó áhítatot tartottam s Barth Károly professzor urat üdvözöltem. Okt. 13-án a rádióba előadást tartottam a Nemzeti színház és nemzeti szellem címen. Okt. 15-én leutaztam Bácsalmásra meglátogatni Főgondnok Úr őexcellenciáját és az általa gyámoltott kis fiókegyházközségben istentiszteletet tartottam. Onnan átmentem Bajára, ahol a Szeretet Szövetség ünnepélyén előadást tartottam: A hit fonákja címen. Október 23-án a budapesti hitoktatók előtt előadást tartottam: A vasárnapi iskola és gyermekistentisztelet címen. November 16-án a Julianna iskola felavató ünnepélyén Bibliát olvastam és imádkoztam. Nem soroltam fel a Kálvin-téren végzett lelkipásztori, szolgálatokat, valamint azokat a bizottsági üléseket és tárgyalásokat, amelyeket a kerületnek és az egyetemes konventnek különböző üléseiben kötelességszerűen végezni kellett.

Egyházmegyék élete

A *budapesti* egyházmegyénél már megemlékeztem a Julianna iskoláról. Kiemeli az esperesi jelentés a diakonisszák munkájának rendkívüli áldásait. Sürgetnem kell a Baár-Madas intézet iskolafenntartói kérdésének szabályozását és várom erre vonatkozólag az előterjesztést. Elismerés illeti dr. Incze Gábort, a magyar református irodalom értékes történelmi dokumentumának és remekműveinek kiadásáért és terjesztéséért. Az idén Medgyesi Pál Praxis Pietatis című művét adta ki új kiadásban.

Felsőbaranyában örömmel látom, hogy hét lelkész tanítója élt a Kultuszminiszter által nyújtott előnnyel s nagykőrösi tanítóképző intézetünkben megszerezte a tanítói oklevelet. Baranya vármegye alispánja a vasárnap megszentelése érdekében bátor és határozott lépéseket tett. Egyébként ez az egyházmegye az, amelynek lelkipásztorai a legtöbbet találkoznak és a legbetheatóbb megbeszéléseket folytatják az őket közösen érdeklő nagy kérdésekről.

A *kecskeméti* egyházmegye életében érdekes esemény, hogy Hajdúszoboszlón üdülőt vásárolt 15.000 pengőért, amely felszerelésekkel és kibővítésekkel együtt kb. 25.000 pengőbe került. Szívből kívánok áldást ahhoz a tövises pályához, amelyet egy üdülöhely tulajdonosának kell megfuttatnia, akár a Riviérán, akár Hajdúszoboszlón. Vásárhelyi Pál soltvadkerti lelkészt a Kormányzó Úr Signum Laudissal⁵ tüntette ki a Hangya szövetkezetben végzett buzgó és érdemes tevékenységéért. Kiskunmajsán, Jászszentlászlón imaházat szereztek. Szórványt és tanyagondozást különös gonddal és buzgósággal végzik, mert az egyházmegyében 65.000 lélek lakik belterületen, 32.000 lélek azonban tanyákon. És a tanyai lakosság a fiatal generáció, ez az életképes és fejlődő réteg. Annál nagyobb az érette való felelősség. A kecskeméti egyházmegye nagy adóhátralékokról panaszkodik, pedig világosan látja, hogy 2–3 évi hátralék menthetetlenül tönkreteszi a gyülekezetet. Hiába küzdök, még mindig nem tudja elérni, hogy a vásárok vasárnapról hétköznapra tétessenek. A ceglédi templom gyönyörű kupolája a nyáron leégett, de a Gazdák Biztosító Szövetkezete oly előzékenyen fogta fel kötelezettségét, hogy az új kupola megépítése biztosítva van, sőt a gyülekezet bizonyos hozzájárulásával még a tetőzet általános javítására is telik. Az egyházmegye megkezdte jegyzőkönyvében az elhunyt lelkészek életrajzáinak megírását. Vonzó képet olvasunk benne Balogh Gyula tápiószzelei lelkészeiről. Ezt a jó szokást folytatni kell.

Külsősomogyból örömmel látom, hogy az iratterjesztés jól működik és a belmissziói munka szervezését az esperes személyesen végzi.

⁵ I. Ferenc József által alapított magas szintű katonai kitüntetés, amelynek a két világháború közötti időszakban polgári változata is lett

A *Pesti egyházmegye* esperese arról beszél, hogy lelkileg minden tökéletes rendben van, csupán közigazgatásilag esik meg néha egy kis késedelem a hivatalos iratok ellátása körül. Igehirdetés és pásztori munkák terén alig talál kifogásolni valót, de a hátralékos ügyiratok s még inkább a hátralékos rovatok⁶ méltó panasszal töltik el. Ki kell emelnem a pesti egyházmegye példaadó határozatát, amellyel maga egy missziói segédlelkészi állást szervezett. Rákosszentmihály-Árpádföldön imaházat épített Siposs Imre és neje Horvát Borbála 3357 P. adománnyal. A vecsési anyaegyházközséghez tartozó Ganz-telep megalakulása után egy évvel már megépítette szinte sajátkezűleg imaházat. Újpest parochiát, Üllő szép tanítói lakást épített. Az Örkényi templomot összedőlés fenyegette úgy, hogy Pálóczi Horváth István alkotását a közhatalóság bezáratta. Az így indult mentési munkálatnak azonban már megvan az az eredménye, hogy a javításhoz szükséges összeg megszavazva készen áll, még csak a kiutalás megtörténte várnak. Szinok Zoltán pestszenterzsébeti lelkész, kinek Bethlen Kata szeretetháza tragikus véget ért, megpróbálva, de el nem csüggedve, dr. Tóth Áron buji lelkésszel állást cserélt. Sötét jövőendő fenyegeti azokat a gyülekezeteket, amelyek nagy dollárkölcsonöket vettek fel, s ma már behivatalnokaikat sem tudják fizetni. Ezek a dollárkölcsonök az összeomlás utáni egyháztörténet legszomorúbb fejezete s még nem tudjuk, mit hoz a további fejlemény. Nyilvánvalóan látszik, hogy a pesti egyházmegye összetétele megkívánja a két merőben különböző alkotó részének a szétválasztását. Tulajdonképpen két egyházmegye van a pesti egyházmegyében; egyiket a pestkörnyéki nagy munkás gyülekezetek alkotják, másikat a pestkörnyéki ősi falusi gyülekezetek. Mind a kettőnek érdeke, hogy külön módszerrel és külön szervezetben végezze munkáját.

A *solti* egyházmegye életéből kiemelem azt, hogy két lelkipásztorne: Szabó Balázné és Vargha Tamásné Nagy Kálmán belmissziói előadóval végigjárták az egyházmegye gyülekezeteit a református női tábor megszervezése céljából. A dunavecsei polgári iskola, vele együtt a dunavecsei gyülekezet sorsa biztosítottnak látszik. Dunapatajon a rend és béke helyreállt, de néhány elégedetlen adófizetőt felszedett az unitárius egyház. Rendkívül örömmre szolgál jelentenem azt, hogy a bácsalmási kis szórványközpontban Teleki József gróf és fenkölt lelkű hitvese öccsellentáiknak jóvóltából viruló gyülekezeti élet indult. A grófné telket adott, a gróf úr legátumot biztosított, s ez anyagi fundatiokon⁷ kívül mind a ketten legszemélyesebb jóakarattal és érdeklődéssel gondozzák és dajkálják a kis ekléziát. A grófné tulajdon úriházában imaházat rendezett be és azt bebútorozta. A kis ekléziának úrvacsorai kelyhet és úrasztalterítőt adott. Mindezzel mint buzgó római katolikus úrnő férje hitét kívánja megbecsülni, s bizonyosságot tenni arról, hogy a különböző vallás igazi és hű lelkek számára nemcsak veszedelmet nem jelent, hanem sok áldásnak és gyöngéd szolgálatnak lehet a forrása. Mindig idegen kéz és mindig mesterségesen rontja el a szíveknek Istenben megtalált összhangját.

A *tolnai* egyházmegye esperese panaszkodik arról, – nem egyedül –, hogy kormányintézkedés következetesen felfüggeszti nyár elején a vasárnapi munkaszünetet, s ezzel múló és jelentéktelen anyagi haszonért népünk lelkének nagy erkölcsi kárt okoz. Panaszkodik arról, hogy a levették erkölcsi oktatása körül bajok vannak. Vagy kivonják a gyülekezeti közösségből, vagy pedig a foglalkoztatás folytatásaként való megjelenésük a gyülekezetre nézve nem épületes. Miután kétségtelen dolog, hogy a magyar református lelkészesség a levette intézményt segíteni, átnemesíteni, fejleszteni kívánja, épen olyan kétségtelen tény, hogy a levette intézmény vezetői jó keresztyén emberek, akik nagy súlyt helyeznek az egyház segítésére, az ifjúság valláserkölcsi nevelésére: világos, hogy a két tényező között

⁶ rendkívüli adó

⁷ alapokon

jelentkező súrlódás csak félreértéseken alapulhat. Jó volna ezeket a kérdéseket nyugodtan, előzékenyen és jóakarattal megbeszélni.

A *vérteszaljai* egyházmegye esperesének jó ötlete, hogy a főkegyházakat látogatta meg. Helyes szokás feljegyezni a jegyzőkönyvekben a meghalt lelkészek életrajzát. Sigray Béla Dunapentelének ismételtén nagyobb ajándékot adott. Vérteszalja a lelkészek tovább képzését a legkomolyabban veszi. Tanulságos konferenciákat tart e célra s egyházmegyei kölcsönkönyvtárt rendez be. Örömmel látom a vérteszaljai és tolnai esperes jelentéséből, hogy a lelkészek halálesetre szóló biztosítását bevezették, s igen kis közös teher ellenében minden elköltöző lelkész hátramaradottja 1000 P. temetési segílyt kap. Nem győzöm eléggé figyelmébe ajánlani a többi egyházmegyéknek is azt a nagy keresztyén gondolatot, amely az „egymás terhe hordozásának” ilyen formájában jelentkezik.

Misszióügy

A misszióügy fejlődéséről részletes jelentés számol be. Itt ki kell emelnem a Keresztyén Ifjúsági Egyesületek dunavecsei sátortáborának építési akcióját. Ezelőtt egy évvel azzal az elhatározással fordultak az egyházkerülethez, szíveskedjék megengedni, hogy minden tanuló egy fillért adjon az ifjúsági egyesület sátorházára. Sokan kétségeskedtek és fejtecsóváltak; az eredmény az lett, hogy minden kényszer nélkül a közreműködők jóvoltából körülbelül 2500 P. gyűlt össze, s ennek a költségén három új sátorházat építhetett a dunavecsei kis táborban az egyesület. Milyen boldog lehet most az, aki részt kapott az adakozás jótéteményéből és mennyire érezheti, hogy magának okoz kárt az, aki a fillérek összetevődésének nagy hősköltevényéből kivonja magát. Ma már három avargyúrús földvár épült a Dunamelék területén, ahol a nálunknál külön ifjúság készül és érik: a dunavecsei KIE⁸ tábor, a tahitótfalusi MEKDESZ⁹-telep és a balatonszárszói SDG¹⁰ központ.

A női munkáról szólva, biztatnom és kérnem kell lelkésztársaimat, hogy ne fáradjanak meg e csodálatos eredményeket ígérő munka végzésénél. Mindenütt kapcsolják be a leánykörök megszervezését, mert a leányegyesületi munka református ágát ép úgy ki kell építenünk, épúgy egyházi munkává kell tennünk, – önkéntes és szabad jellegének fenntartásával –, és épen úgy bele kell kapcsolnunk a világszövetségbe, mint ahogy ez a fiú munkával végbement. A további munkára nézve ezeket a tételeket kell felállítani. Tovább kell folynia a gyülekezeti szervező és hirdítő munkának, amíg minden gyülekezetbe végbemegy a szükséges propaganda. Ezt össze kell kapcsolni körzeti konferenciákkal, vagy úgy, hogy először a gyülekezetet egyenként dolgozzuk meg és a végén közös összefoglalást tartunk, vagy először tartunk egy mély benyomást tevő összejövetelt és a további alkalmazást visszük végbe egyéni munkával a gyülekezetekben. Az asszonykörök mellett mindjárt meg kell alakítani a leányköröket is, s ezeket egymással kapcsolatba hozni. Ez tulajdonképpen a Keresztyén Leányegyesületek már meglévő munkájának tovább fejlesztése és megerősítése. Új munkásokra van már szükség a kerületben, s főképpen az egyes egyházmegyékben. Azok, akik az egyházmegyékben a munkát irányítják, szolgáltatják az egyházmegyei szervezet magját, mert a következő lépés az egyházmegyei keret felállítása lesz. Köszönetet kell mondanom Fazekas Lajosné nagytiszteletű asszonynak, aki ezt a munkát nagy odaadással végezte. Az idén járt a gyülekezeteinkben Molnár Mária, a Pitilu-sziget hőslélekű misszionáriusa. Mély benyomást tett a hívekre ez a törekeny, alázatos diakonissza, a mi nemzedékünk egyik legáldottabb bi-

⁸ Keresztyén Ifjúsági Egyesület

⁹ Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség

¹⁰ Soli Deo Gloria

zonyságtevője. Milyen halálosan komoly kötelesség a magyar református egyházra, hogy Molnár Mária szükségét ne szenvedjen és szent munkáját – anyagi erők hiányából – csorba ne érje!

A lelkésztanítóságról tett tapasztalataink egyrészt teljes mértékben igazolják a Dunamelléki Egyházkerületet, mint amelyik első helyen ismerte fel ennek a vállalkozásnak fontosságát és hasznosságát, másrészt arról győznek meg, hogy a lelkészi továbbképzés, illetve az ötödik (gyakorlati) esztendő anyagának megtalálása terén jó nyomon vagyunk. Ha ezt az ötödik esztendőt a tanítói oklevél megszerzése *mellett* még az általános lelképásztori képzés szempontjából különösen szükséges gyakorlati ismeretek megszerzésére használjuk fel, magától meg lesz az, amit rég akartunk: a lelkészképzés idejének meghosszabbítása és gyakorlati reformja. Foglalkozunk ezzel a kérdéssel és nemsokára konkrét javaslatot is fogunk tenni.

Itt említem meg, hogy a Szeretet Szövetség munkája Kiss Ferencnek Budapestre való költözködésével új lendületet nyert és a Dunamelléki Kerület szempontjából aktuálisabbá vált mint valaha. Minden örömmel azon volnék, hogy ez a nagyszerű munka a Dunamellék teljes és lelkes támogatását bírja.

Iskolaügy

A tanügyi igazgatás átszervezése és a középiskolai törvény megalkotása református iskoláinkat gyökerében érinti. Minél erőteljesebb módon veszi kezébe az állam a közoktatásügy szervezését, annál inkább látszik, hogy az a szellemi folyamat, mely az új kor hajnalától indul meg, s amelyet a köznevelés és oktatásügy laicizálásának lehet nevezni, befejeződéséhez közeleg. Minden erőszak nélkül, az adottság logikája szerint áll elő az a helyzet, ha elég éberek nem vagyunk, hogy iskoláink csak névben lesznek a mieink; szellemben, igazgatásban tulajdonképpen államiak. A felekezeti iskolafentartás csak egy indirekt iskolai adóvá válik, amelynek ellenében állami közoktatás alakul ki. Ezt érezték meg azok az egyházmegyék, amelyek felvetették, megéri-e még iskoláink felekezeti református mivolta azt az áldozatot, amelybe nekünk kerül? Az a megbeszélés, amelyet a leghivatottabbakkal épen e tárgyban tartottam, kétségtelenül leszögezte, hogy a református iskola bármennyire is névlegessé válik, felekezeti mivolta az egyházra nézve mégis a legfontosabb missziói terület és a legalkalmasabb missziói eszköz. Ezért iskolapolitikánkban világosan áll előtünk az a tennivaló, hogy iskoláinkat minél magasabb színvonalra emeljük, munkáját illesszük bele az egységes nemzeti nevelés szervezetébe, de biztosítsuk létjogosultságát azzal a sajátos történelmi jelleggel, amelyet épen ez iskola református és egyházas mivolta jelent. Újra meg újra meg kell keresni, ki kell dolgozni tananyagban és módszerben, nevelésben és imponderabiliákban mindazt, amit a kálvinizmus jelent. Ezen a téren nagy mulasztásaink vannak, amelyeket helyre kell hozni. Tanítókat és pásztorokat hívok arra a közös munkára, amelynek célja megfelelni e nagy kérdésre: mit jelent gyakorlatilag a reformátusság egy iskola külsejére és belsejére, a növendékekre és nevelőkre, a tanítás anyagára és módszerére, az iskola egész szellemi életére és a benne kialakuló életformákra nézve? Miután épen az a meggyőződésem, hogy a református iskolák felbecsülhetetlen történelmi és szellemkölcsei értéket képviselnek, szükségesnek tartom, hogy épen most, az iskolai reformok és iskolaigazgatás átszervezésekor kialakuljon az a tiszta és biztos módszer, amely egyrészt a kormányzat elismerésre méltó törekvéseit támogatja, másfelől az egyház jogi, kulturális és erkölcsi birtokállományát maradéktalanul megőrzi.

Hit és engedelmesség

Ez a hosszú és változatos film, amelyben a Főtiszteletű Egyházkerület előtt, a Dunamellék egyházi életének egy esztendeje lepergett, azt a végső benyomást kelti bennünk, hogy minden azon fordul

XV. PÜSPÖKI JELENTÉS

meg, miképen tudunk igaz, tiszta egyházi köztudatot, a szó evangéliumi értelmében vett közvéleményt kialakítani. Consensusra van szükségünk, hogy cselekedhessünk. Az anyaszentegyházban a Szentlélek parlamentizmusa hozza magával azt, hogy a felelős véneknek fel kell ismerniök Isten akaratát, mielőtt egy lépést is tennének. Isten akaratát felismerésének ez a módja: Imádság, az Ige tudakozása s a közösségben való bizonyoságtétel. Ez a hosszabb és nehezebb rész; a tett maga könnyű. A tett magától születik, úgy hull le mint az érett gyümölcs, ha megtörtént a döntés óriási ténye. Ezért minden munkának alfája és ómegája visszatérni az Igéhez és hozzászabni magunkat és egész világunkat. A református ember élete és a református egyház ritmusa egy: *hit és engedelmesség*.

XVI. PÜSPÖKI JELENTÉS

1937. november 18.

Ravasz László Werner Adolf Vilmos zirci cisztercita apáttal 1937 augusztusában –
„Másnap a Lelkészegyesület vezetőségével meglátogattuk a ciszterciták
zirci apátságát.”

Nagyméltóságú Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Fábián Mihály őszödi lelkipásztor ezt írja a Dunamelléki Református Egyházkerület történetében, amelyet néhai Tormássy János szuperintendens latinnyelvű kéziratából fordított: „egyházkerületünk 1838. május 7–11-ig Nagykőrösön tartott gyűlésének jegyzőkönyve 24-ik számi alatti végzése értelmében, a Dunántúli Egyházkerületnek az 1837-iki konvent elébe terjesztett kérésére azt a határozatot hozta, hogy egyházkerületünk Dunáninenni címe ezentúl mindenkor Dunamellékinék neveztessek”. Most van tehát száz esztendeje annak, hogy a Dunamelléki Egyházkerület ez a név jegyzi. Azóta sok püspöki jelentés hangzott el a Főtiszteletű Egyházkerület színe előtt. Magam is sokszor arra gondolok, vajjon nem unalmas-e már hallgatni évenként az egészen azonos formák szerint megújuló püspöki jelentéseket? De vigasztalom magam azzal, hogy az ilyen jelentések hasonlóak a nagy folyamatok hajóhoz. Aki a parton ül s nincs köze a csendesen lefelé úszó vízi palotákhoz, nem sok változatosságot talál a csendesen, egyhangúan, igénytelenül érkező hajókban; de arra, aki egy kedves vendéget, vagy drága kincsét vár, nagy esemény a szürke dereglye, valamint arra is, akitől életének egyik kedves darabja búcsúzik el a távozó hajón. Mi mindnyájan, a Dunamelléki Egyházkerület alkotó tagjai, az évenként megérkező jelentések egyhangú, szürke dereglyéiben egyházunk eredményeit, csalódásait, nagy alkalmait és nagy mulasztásait szemléljük. Ugyanakkor bennük életünk egyik eleven darbjától búcsúzunk, mely viszszavonhatatlanul viszi az alkonyi ködök függönye mögé küzdelmeinket, álmainkat, eltűnt ifjúságunkat, elfogyó életünket.

Halottak

Elöl a halottak érkeznek. Nem idői sorrendben búcsúzunk tőlük, amikor néma tisztelgéssel tekintünk még egyszer vitéz *Horthy István* lovassági tábornok koporsója után. Mint az államfő testvérbátyja, egykor a Tiszántúli Egyházkerület egyhangúan választott főgondnoka, mint a legelső magyar lovas ember, mindnyájunk szívéhez nagyon közelállott. Eltávoztával mindnyájan szegényebbek lettünk, csak az időtálló magyar egyéniségek gyűjteménye szaporodott meg egy tiszta, erős képpel: a magyar virtus egyik nemes és rokonszenves megtestesítőjével.

Gróf Ráday Gedeon solti egyházmegyei gondnok és egyházkerületi tanácsbíró elhunytával eltűnt egyházi életünk mezejéről az utolsó Ráday. Különösen a Dunamellék ezzel a névvel nagyon erősen össze volt forrva. Ráday Pál egész emberöltőjének legkülönb református magyarja, s egyetemesen elismert vezére volt. Hitbuzgóságban, bölcsességben, önfeláldozásban, bőkezűségben, példaadásban a legértékesebbek közül való, amit a magyar kálvinizmus ezen a földön termelt. Az utolsó Ráday, a nagy Rádaynak testi arcvonásait örökölte; lelki arcvonásai közül a kötelességtudást, bátorságot, lovagias gondolkozást, hatalmasoktól és tömegektől való függetlenséget. Mindig több volt, mint aminek látszott, sohasem lett az, amivé lehetett volna, mégis, akárhonnan nézzük, alakja komoly, súlyos, rokonszenves; kidőlte fájón tátongó ürességet hagyott maga után.

Elköltözött legöregebb tanácsbíránk: *Darányi Gyula* is, néhai nagy fő gondnokunknak legifjabb testvére. Lobbanó, hirtelen hevülő, őszintén lelkesedő kedélyhez mértéktartó és óvatos bölcsesség járult, s e két ellentétes és ritkán békülő adományt kiegészítette a kötelesség vállalásában és a kötelesség teljesítésében az a feltétlen odaadás, amely Darányi Gyula és néhai főgondnokunk édesapjától különös örökségként szállt alá maradékaira.

Sáfár Béla robusztus testű, hatalmas hangú, lobogó vérmérsékletű ember volt, akiről azt lehetett

volna hinni, hogy mennykövekkel kockázik, pedig nála szelídebb lélek, melegebb szív, érzelmesebb kedély el sem képzelhető. Oroszlán külső alatt bárány lélek, a fészekrakó és hazaszálló fecske hűségével és a búzavetések felett magasságokban ujjongó pacsirta vidámságával.

A közélet porondján kívül, csendes nyugalomban borították az elmúlás szemfedőjét *Szalay Ferenc* nyugalmazott lelkész, egykori baranyai esperes kedves alakjára. Elbúcsúztunk tőle, mikor itthagya a munkát, de fájó szívvel gondolunk rá, hogy még tovább költözött az égi mezőkre. Elvonulnak előttünk az elmúlt közigazgatási évek halott lelkipásztorai: *Pataky Dezső, Barys Zoltán, Pálffy Gábor, Olasz Sándor, Óry Lajos, Károssy Gyula*. Mindenik más, mindenik külön sors, külön tanúság, külön lélek, de egyek velünk a szolgálat igájában s közös ígéretek boldog reménységében.

Az egész magyar protestantizmus gyászolt *dr. Gedaly Henrik* tiszai evangélikus püspök ravatalánál. Egyháznak szolgálatban legidősebb püspöke, minden közéleti dísznek hordozója. Hatalmas erejével, bölcs és határozott vezéri képességével még sokáig irányíthatta volna egyháza hajóját. Mint ahogy életében a mienk is volt, halálában mi is siratjuk saját veszteségünket.

Túl a határon *Ágoston Sándor* jugoszláviai püspökre gondolunk testvéri szeretettel, ki hűséges hitvestársát, az ottani magyarságnak lélekben, szolgálatban és szenvedésben első asszonyát siratja. Mi is kegyelettel áldjuk annak az emlékét, akinek egész élete áldás volt.

A magyar reformátusság, s ebben a Dunamelléki Egyházkerület leteszi koszorúját a magyarországi vasárnapi iskolai mozgalom ősz mesterének *id. Vidor Jánosnak* ravatalára. Nagy példaadás az ő élete. Életét senki nála hívebben nem tékoztolta, teljesebben fel nem olvadt szolgálatban, alázatosságban senki nem volt nagyobb nála és szeretetben senki igazabb.

Búcsúzás

A somogyi egyházmegye jegyzőkönyve rövid, de súlyosan döngő szavakkal veszi tudomásul világi gondnokának *Kálmán Jenőnek* lemondását. Az a néhány sor, amelyben Kálmán Jenő ezt a lemondását benyújtja, méltó arra, hogy meghallgassuk. „Néhány hónap múlva harmincöt éve lesz annak, hogy egyházmegyei szolgálatom kezdetén a jegyzői eskü elhangzott ajkamról. Végig szolgáltam mindazokat a tisztségeket, melyeket alkotmányunk a világiaknak tart fenn az egyházmegyében. Voltam jegyző, ügyész, tanácsbíró és gondnok. Azok közül, akik indulásomkor az egyházmegyei közgyűlésnek alkotó tagjai voltak, ma már senki sincs körünkben. Elérkezettnek látom az időt, hogy én is távozzam. Kérem, tegyék lehetővé, hogy puritán lelkiütemnek mindenben megfelelően távozhassam.” Puritán lelkiütemhez méltóan, tiszteletadó nagy csendességgel vesszük körül, mikor közülünk eltávozik, s lehajtott fővel gondolunk arra a sok jó és hű munkára, amit eddig végzett s még ezentúl is végezhetett volna.

Köszöntés

1936. december 16-án iktattuk be magasztos hivatalába *Makláró Károly* tiszántúli püspököt. Azóta már majdnem egy esztendeje áll őrhelyén és foglalatoskodik abban, ami az Ő Atyjának a dolga. Egyházkerületünk tisztelettel, szeretettel és bizalommal köszönti őt, s kéri életére és munkásságára a kegyelem Atyjának áldását.

Az idén iktatták be néhai Geduly Henrik székébe *Domján Elek* tiszáninneri evangélikus püspököt. Egyházkerületünk e beiktató ünnepélyre is elküldötte képviselőit, s azok, akik ott képünkben jártak, szívünk legbensőbb áldáskívánságait vitték el az új püspöknek.

Dr. Kapi Béla az evangélikus egyetemes egyház lelkész-elnöki székébe ült, ugyanakkor a kormányzó kegyi tanácsosi méltósággal tüntette ki. Amit ez az év hozott számára teherben és elismerésben.

résben, csak azt jelzi, hogy a tetőre érkezett. Nekünk nem lehet más óhajtásunk, mint az, hogy messze világító, példaadó egyénisége erős, friss és bizakodó legyen, viharok vívta, köd takarta, árnyékok fedte őrhelyén is.

Az idén lesz tíz esztendeje annak, hogy *Teleki József gróf* egyházkerületi főgondnok úr elfoglalta néhai Darányi Ignác örökségét. Hamar eltelt ez a tíz esztendő, pedig munkában, gondban ugyancsak erős évtized volt. Meg is látszik mindnyájunkon, a főtiszteletű egyházkerületi közgyűlésen, az atyákon és a testvéreken; egyesegyedül Őexcellenciáján nem látszik meg. Ma is az a lelkesedés, az a mozgékonyág, az a hűség, az a kicsorduló jóakarát, Isten áldotta egyszerűség, előkelő természetesség, amilyen volt ez-előtt tíz esztendővel. Álljunk meg egy pillanatra ennél a határkőnél és mondjuk meg Őexcellenciájának, hogy nagyon szeretjük őt; hálások vagyunk érette Istennek; előtte mély tisztelettel hajtjuk meg fejünket s életére, szolgálatára és szereteteire Isten áldását kérjük. Hisszük, hogy a Dunamelléki Egyházkerület épügy be van írva az ő szívébe, mint ahogy ennek a testületnek minden egyes alkotó tagja szívében hordozza az ő jóságos arcát és áldja a nevét.

Az államhoz való viszonyunk

Az államhoz való viszonyunk változást nem szenvedett. Az államkormány, politikai programjának megfelelően, különösen megbecsüli és érdeme szerint értékeli a történelmi egyházaknak azt a pótolhatatlan munkáját, amellyel a lelkeik békességének helyreállításán, a keresztyén erkölcs megóvásán és érvényesítésén, az isteni világtrend helyreállításán vagy megvédelmezésén lelki fegyverekkel fáradozik. Az egyházaknak ez a jelentősége a közeljövőben még növekedni fog. A jogkiterjesztéssel mindig megvárakoztatások, iszapos felkavarodások szoktak járni, s ezért szükség lesz a magyar keresztyén egyházak tiszta idealizmusára, evangéliumi demokráciájára, tizenhárompróbás hazafiságára. Minél inkább megóvjá magát az egyház a napi politikától, annál mélyebb és egyetemesebb lelki hatást gyakorolhat a nemzet politikai életére is. Minél inkább függetleníti magát a mindennapi érdekek és hatalmi vállalkozások szolgálatától, annál jobban előre viszi a nemzet szellemi és erkölcsi értékgyarapodásának nagy ügyét. Ezért az egyházat legjobban az a politikus használja fel, aki legjobban biztosítja függetlenségét, s az egyház annak a politikának tehet legnagyobb szolgálatot, amellyel semmiféle hatalmi, vagy üzleti kapcsolatban nincs. Mind jobban alakul ki az a világhelyzet, hogy a jobb és baloldali szélsőségek között az egyedül lehetséges út nem a középút, az antik középszer, hanem az a bizonyos evangéliumi *keskeny út*, amely az életre visz: a Krisztus anyaszentegyháza. Nem hiába mondotta ő, az egyház feje: én vagyok az út. Ezért az egyház támogat minden politikát, amely a keresztyén erkölcs alapján áll, világosságot és szabadságot terjeszt, a kicsiny, az elhagyott, a szegény mellé áll, rendet és békét kíván, dolgozni és imádkozni tanít, kenyeret és Igét ad, templomot, iskolát és ispotályt épít. De ezt a politikát is azzal tudja legjobban szolgálni, ha inspirálja a politikusokat s lemond arról, hogy akár kiszolgálja őket, akár jármába fogja.

Felekezeti közti helyzet

A felekezeti közti helyzetet lényegesen érintette az az üzenetváltás, mely a katolicizmus lelki vezetői és a protestantizmus hivatalos vezérei között ment végbe. Ha ez az üzenetváltás nem is hozott konkrét eredményeket, s máról-holnapra nem változtatta meg sem a tényleges helyzetet, sem a lelkek hangulatát, mégis kétségtelen dolog, hogy felszínre hozta a jóakarátú törekvést az egymás megértésére. Kétségtelenné vált, hogy ilyen irányú erőfeszítést érdemes tenni. Az egész közélet hangulatára felemelő és biztató hatással van, ha az egyházak közötti feszültség enyhül. Amily kétségtelen dolog az, hogy a kat-

holikusok a kérdés végső megoldását csak a Szent Péter székéhez való visszatérésben, mi protestánsok pedig az evangéliumi igazságnak és az egyház megújulásának az egész keresztyénséget átjáró feltétlen érvényesülésében látjuk, épen olyan kétségtelen dolog, hogy a jelenlegi feszültségben sok idegen elem: mesterségesen előidézett, s ezért kiküszöbölhető érzelmi ellentét van. Ha egymást igyekszünk jobban megismerni, ha mindenik a másikat saját történelmi fejlődéséből törekszik megérteni, ha mind a két részen elegendő bátorság lesz a másik oldal előnyeinek, értékeinek tárgyilagos elismerésére, ha eléggé keresztyének vagyunk meglátni, hogy mi nem két különböző vallás, hanem azonegy vallásnak, sőt azonegy vallás hatalmas történeti ágának, a nyugati keresztyénségnek két módszere, két típusa vagyunk, ha megszabadulunk attól a gátlástól, hogy saját táborunk túlzóinak értelmetlen terrorja alatt félünk a szembenálló tábor igazságaival őszintén foglalkozni, ha elég a lelki előkelőségünk ahhoz, hogy ilyen magatartást számítás és ellenszolgáltatás nélkül, magáért a magatartás keresztyén voltaért és igazságaért kövessünk: nagy örömmel fogjuk észrevenni, hogy társadalmi érintkezésben, irodalomban, egyházpolitikai megnyilvánulásban emelkedettebb, békésebb levegő vesz körül, s közéletünk felszabadul ősi nyomások bénító átka alól. Bizonyos, hogy ezen az úton a magunk igazságát még tisztábban meglátjuk, még erősebben megvalljuk, de a másik fél tanítását nem csúfoljuk, személyét nem kisebbitjük, minden törekvését nem fogadjuk gyanakvással, s nem jutunk oda, hogy magyar ember magyar emberrel halálos ellentétbe kerüljön csupán azért, mert ugyanazon Krisztusnak két különböző nyájához tartozik. Mint ahogy szakadatlanul azt tapasztalom, hogy minél erősebben hisz valaki a saját vallásának igazságában, annál elfogulatlanabban, nyugodtabban, közvetlenebbül ismerkedik meg más vallások tanításával, és azoknak képviselőivel, úgy arról is tapasztalást tettem, hogy dogmatikailag műveletlen, hit dolgában csenevész, lármás zeloták szoktak gyanakodva morogni akkor, ha valaki más egyházak vezetőivel barátságosan tárgyal, s felekezeti közötti vonatkozásban félreteszi a gerundiumot.¹

Mindezeket a tapasztalásokat még megerősítette bennem az idén két élmény: a pannonhalmi és zirci látogatás. Mind a két helyen előttem állott az ezeréves magyar katolicizmus művelődésalkotó ereje, gyökeres magyarsága, egész gyakorlati keresztyénsége. Ezt a szellemet magas gondolkozású, rokonszenves személyiségek testesítették meg előttem, akik közül csak a Kelemen Krizosztom és a Werner Adolf ömeltóságaik nevét említem. Keresztyénségemben épülve, magyarságomban meggazdagodva, református voltomban megerősödve jöttem el onnan abban a tudatban, hogy valami fokozott emberi gyarlóságnak kell ott dolgoznia, ha két magyar lelkipásztor, aki Jézus Krisztusnak hű és jó vitéze, nem szoríthatja meg egymásnak a kezét anélkül, hogy vagy magát gyanússá ne tenné, vagy a másikat ne kompromittálná. Milyen méltatlan dolog azt tenni fel, hogy nem bírja el az „igaz hit” az igaz szeretetet!

Súlyos egyházpolitikai kérdés a reverzális kérdése. Nagyon egyszerű, nagyon világos és nagyon helyes megoldásnak tartanám az 1868:LIII. t.-c. rendelkezéseinek a visszaállítását. De még egyetlenegy politikában iskolázott embertől sem hallottam biztatást arra, hogy ez a mai viszonyok között egyáltalán lehetséges. Nekünk nem az a célunk most, hogy kifogástalan jogi álláspontra helyezkedjünk, mert ha ezt keressük, akkor helyezkedjünk arra az álláspontra, hogy minden református fél csak református féllel kössön házasságot; hanem az a célunk, hogy egy égető kérdésre olyan-amilyen megoldást keressünk. Ennek pedig nincs más megoldása, mint egyrészt fegyellemmel, másrészt misszióval, s büntetés és a megnyerés páros eszközével rávenni híveinket arra, hogy lelki anyjukat ne árulják el. Ezért kell nagyon súlyosan megrónunk minden olyan esetet, amikor példaadásra hivatott egyén feledkezik meg egyháza iránti kötelességéről, ha csak az által is, hogy nem veszi komolyan és nem ítéli el elég súlyosan a rever-

¹ Bunkósbót, amelyet a régi debreceni diákok tűz, ill. a tűz közelében levő gyúlékony anyag szétverésére használtak.

zális adásban megnyilvánuló hűtlenséget. A reverzálisok veszteségnyereség számlája nem érdemli meg azt a sok keserűséget, erkölcsi megrázkódtatást, amibe kerül. Az államhatalomnak elsőrangú politikai kérdése; nekünk feyelmi és missziói ügy.

A két protestáns felekezet viszonyában feljegyzem azt a meleg köszöntést, amellyel Raffay Sándor a MELE² elnöke üdvözölte a székesfehérvári nagygyűlésen az ORLE³ elnökét. Önként nyilvánult meg az a gondolat, hogy a két lelkész-egyesület egyetemes érdekű állásfoglalások előtt mindig tájékoztassa vagy hallgassa meg egymást. A másik örvendetes tény pedig az, hogy a zsinat a közös protestáns bíróságról szóló törvénycikket épen most tűzte napirendjére. Ez a bíróság hivatva lesz nagyon sok apró gyanakodást, kicsinyes perpatvart a két egyház életéből kiküszöbölni, hogy mind a kettőnknek könnyebb legyen a nagyvonalú élet követelményeit betartani.

Egyetemes konventünk a maga erkölcsi, számbeli és történelmi súlyában bírva, kérdést intézett a baptista felekezethez, mit lehetne tenni avégből, hogy a két egyház viszonya Krisztus tanításaihoz méltóbb legyen. Hiszem, hogy ezt a kezdeményezést nem fogják félreérteni sem egyik, sem másik oldalon, s meglátják benne azt az indítékot, ami létrehozta: Krisztus gyülekezeteinek ügyét nem lehet elintézni sem erőszakkal, sem csellel, sem előkelő elhanyagolással, csak az őszinte és személyes szeretet útján.

Külföldi reformátusok. Ökuménikus mozgalmak

Külföld felé fordítva tekintetünket, ismét annak az életbevágóan fontos voltát kell hangsúlyoznom, hogy a hat részre bomlott magyar reformátusság szellemi egységét minél hathatósabban előmozdítsuk. Hiába tette meg a magyar református egyház a négyszáz esztendő utat a debreceni zsinatban végül is elért egység felé, ha negyven évvel később, Trianon következtében megindul a magyar reformátusság lelki egységének széthullása, a széttört szervezeti egység következményeképpen. Ma már négy református énekeskönyv van, két Károli féle bibliafordításunk, s fenyeget az, hogy 3 vagy 4 istentiszteleti rendtartás alakul ki, ha pedig az egységre nem vigyázunk, ennél sokkal több. Egészen alapvető összekapcsolásokra volna szükség. Szükség volna egy közös ünnepre, azonos kátéra, lelkipásztori vademecumra⁴, a vasárnapi iskolai és ifjúsági egyesületi munka közös alapokmányaira.

Mindezt a Presbiteri Világszövetség keretében lehetne keresztül vinni. Ez a tisztes testület az idén Montrealban tartotta négyévenkénti nagy zsinatát. A magyarországi református egyházat Kováts J. István egyházkerületi főjegyző képviselte, s ezzel megint alkalma nyílt északamerikai lelkésztestvéreinkkel, egy néhány gyülekezetünkkel személyesen találkozni. Legalább minden 3–4 évben valamelyik északamerikai református lelkésznek végig kellene járni Magyarországot épenúgy, mint ahogy tőlünk is ugyanilyen időközben egy-egy üzenetvivőnek kellene megfordulni ottani testvéreink között. Most rajtunk a sor a vendéglátásban. Talán ez a következő esztendő, amelyben a magyar reformátusok világgyűlésének megtartását terveztük Debrecenben, alkalmat nyújt arra, hogy valamelyik ottani testvérünk végigjárja az itthoni gyülekezeteket.

1937 nyarára esett a két nagy ökuménikus mozgalomnak: a Hit és Rend, valamint az Élet és Munka világszövetségének nagygyűlése, ez utóbbi Oxfordban, az előbbi Edinburgban. Nem tudtam e világgyűléseken részt venni, de örülök, hogy helyettem fiatalabb erők nőnek bele ebbe a szép munkába. Mind a két gyűlésnek eredményét a következőkben foglalhatom össze. Először is a két, különböző úton

² Magyarhoni Evangélikus Lelkészek Egyesülete

³ Országos Református Lelkészegyesület

⁴ kézikönyv

indult, másféle célt szolgáló és külön-külön módszerrel dolgozó ökumenikus mozgalom; nemcsak közeledett egymáshoz, hanem az idén szervezett egységet is létesítettek maguk között. Másodszor létrehozták az Ökumenikus Keresztység Világtanácsát, azt a szervet, amely állandó fórum képen foglalkozik a keresztység egyetemességének megmunkálásán. Az idei gyűlést a megelőzőkkel szemben az jellemezte, hogy mindkét mozgalom ráeszmélt vállalkozásának rendkívüli nehézségeire, s megvallotta, hogy az Élet és Munka azért nem tudja gyakorlati programját megvalósítani, mert sokkal mélyebb elvi ellentétek állanak a háttérben, hogy sem a könnyűnek képzelt cooperatio eredményeket érjen el. A Hit és Rend Mozgalom pedig arról győződött meg, hogy teméntelen időig elcsiszolhatja a dogmatikai fogalmazások fehér köveit minden gyakorlati eredmény nélkül, ha szenvedélyes és profetikus hit élménnyel nem keresi a dogmatikai megfogalmazás mögött lüktető egyetemes hitvallások életárjait. Ezért mindkét konferenciát magasabb hőfokú vallásos szellem járta át, s az egyiket a ideológiából az élet felé, a másikat az életből a teológia felé vezető útra hajtotta, még pedig úgy, hogy ez úton találkozassanak. Látható és felejtethetlen jelentkezése volt ennek az, hogy Edinburghban a canterbury érsek meghívására a kongresszus tagjai együtt vettek részt az anglikán egyház úrvacsorai istentiszteletében.

A zsinat

1937. december 7-ére a zsinat új ülészaka összehívott; a zsinat előkészítő bizottság előterjesztése közkezen forog. Ebből a munkálatból nyilvánvaló, mennyi felesleges aggodalmaskodás, gyanakodás, kölcsönös ijesztgetés nyugtalanította a kedélyeket, holott az eldöntés alá kerülő konkrét kérdések olyan egyszerűek, olyan világosak, hogy alig nyújtanak anyagot tárgyalagos vitára.

Iskolaügy

Az új tanügyi törvények életbeléptetése óta eltelt már annyi idő, hogy bizonyos tanulságokat levonhassunk. Az első tapasztalás az, hogy a különböző főigazgatóságok különböző eljárásokat követnek, s még mindig nem állott helyre a tanügyi közigazgatásban a kívánatos elvi egység. Ezt próbáljuk elősegíteni azzal, hogy mi a magunk részéről, a magyar református egyház tanügyi igazgatásában szintén hiányzó elvi egységet igyekszünk megvalósítani. A középfokú iskolákra ez valószínűleg meg is történik, de még mindig nagy kérdés elemi iskoláinknak egységes elvek szerint való igazgatása. Mély sajnálattal tapasztalom, hogy a Miniszter Úr a végrehajtási utasítás azon intézkedése ellen, hogy az állami iskolalátogatók látogatását befejező értekezlet elnöki teendőit, az iskola jellegére való tekintet nélkül, mindig az iskolalátogató látja el, egyházunk aggodalmait és tiltakozását nem vette figyelembe, holott ezt az egyetemes konvent állásfoglalásán kívül felsőházi beszédemben kifejezésre juttattam. Ez az intézkedés ellenkezik az eddigi gyakorlattal, ellenkezik törvényeinkkel, jogalapja nincs, tehát református egyházunk iskolai autonómiáját mélyen sérti. Azért, hogy a jó ízlés a nagyobb lármától visszatart, nem változik meg az a tény, hogy ezt az eljárást jogtalanak tartjuk, s ellene a leghatározottabban tiltakozunk.

Harmadik következmény egy egyre erősödő aggodalom, hogy felekezeti iskoláink autonómiája lassanként szétfoszlik és üres elméletté válik. Van a helyzetben valami tisztátalan elem. Mi a felekezeti iskolák fenntartásáért küzdünk, az államkormány felekezeti iskoláinkat dicséri, azoknak fenntartását nemzeti érdekek hirdeti és minden támogatást kilátásba helyez, közben pedig az iskolai törvényhozással, főképen a végrehajtásban kialakuló jogszokásokkal észrevétlenül államosíttatik az egész felekezeti iskola rendszer. A felekezeti iskola ma-holnap csak egy olyan magyar látszat a sok közül, amellyel áltatjuk magunkat, amelynek fenntartásáért híveink nagy áldozatot hoznak, de „egyházi iskola” a szó történelmi értelmében ma már nincs sehol. Tulajdonképen az egész jelenlegi conceptio nem egyéb,

mint alkalmas megadóztatási eszköz arra, hogy minél magasabb valamely néprétegnek kulturális művelődési igénye, szegénysége ellenére is, annál nagyobb közoktatási terheket rakjunk rá. Ezzel csak azt érjük el, hogy mentesülnek a közoktatási terhek hordozása alól azok, akik a nemzeti vagyonnak aránytalanul nagyrészét bírják, de magyar református néprétegek művelődésének nagy nemzeti érdekénél terhekkkel nem róhatók meg, mert a műveltség ára felekezetek szerint van kiszabva.

Theológiai továbbképzés

Az iskolákról az illetékes előadók pompás jelentéseket terjesztenek a közgyűlés elé, ezért további részletkérdésekkel nem is foglalkozunk. De kiemelek egy rendkívül fontos, központi jelentőségű kérdést, a theológiai továbbképzés, illetőleg magának a lelkészképzésnek nagy kérdését. Nemcsak általánosságban említtem ezt a tételt, bár mindnyájan tudjuk, hogy egyházi életünknek ez a középponti problémája; minden bajnak, de minden áldásnak kútforrása. Most csak azt hangsúlyozom, hogy a lelkészképzésben az V. évnék a beállítása egészen sürgős gyakorlati problémává vált. A tanítói oklevél megszerzésével Dunamellék a négy egyházkerület között egyedül maradt. Ez nem változtat azon, hogy az általa helyesnek ismert úton ne haladjon rendületlenül tovább. De kétségtelen dolog, hogy az egész gondolat revízióra szorul. Az egyetemes konvent ismételtén kérte a Miniszter Urat, hogy a lelkésztanítói javadalom megállapítása érdekében folytatandó szóbeli tárgyalásra megbízottját jelölje ki, s tegye lehetővé, hogy a tárgyalás anyagát a két érdekelt testület megbeszélje. Mindez azonban nem történt meg. Mi már állítottunk be lelkésztanítókat, akik államsegélyt nem kapnak, sőt melléjük vagy helyettük segédtanítókat küld ki a kormány. Kétségtelen dolog az is, hogy az V. év hallgatóit a tanítói oklevél megszerzésével járó munkán kívül egyéb feladattal is foglalkoztatni kell. Ezt az egész évet egy szerves, tömör, gyakorlati évfolyammá kell tenni, olyanná amelyikben egyik fontos tennivaló a tanítói oklevél megszerzése, de a főcél a négyéves elméleti képzésnek gyakorlati kiegészítése. A négy év elméleti anyagából át lehetne ide tenni egyes tárgyakat, s az így felszabaduló időt alaposabb elméleti tanulmányokra használhatnók fel. Ha erről nem gondoskodunk, elmaradunk a modern lelkipásztori típus kialakításának a nagy harcában. Nagyon szeretném, ha theológiai főiskolánk, a nagykőrösi tanítóképzőintézet, az egyházmegyék sajtóban, konferenciáikon, nyilvános megbeszéléseken és emlékiratokban ezzel a kérdéssel behatóan foglalkoznának, s javaslataikat nekem megküldenék.

Ifjúsági ügyek. Női tábor

A missziói munkáról szintén részletes jelentést nyerünk. Itt megint kiemelem a két legsürgősebb missziói munkának a nagy fontosságát. Az ifjúsági egyesületek szervezése nagyon szépen haladt előre. Az ügy nagy kárára Dobos Károly konventi lelkész parochiát vállal, s a közvetlen szervezés és személyes irányítás munkáját másnak adja át. Hisszük, hogy jó kezekre bízva. Szeretném azt, ha missziói bizottságunkban egy külön albizottság foglalkoznék az ifjúsági ügyek irányításával, s két sürgős kérdést oldana meg: a vezetők képzését és a szövetségi megszervezést. Valamelyes gazdasági fellendülésnek a nyomai kétségtelenül mutatkoznak, azért talán felvethetem a kérdést, nem volna-e mindennél sürgősebb dolog, ez emelkedő irányzatot úgy használni ki, hogy minél több gyülekezetben *külön hajlék* álljon az ifjúság rendelkezésére? Sok példa mutatja ennek a lehetőségét, is nem tudom, hogy ha például vasárnapi iskolások, elemi iskolások önkéntes filléreit hozzáadhatnók a gyülekezet adományához és az ifjak személyes közmunkájához, nem lehetne-e ezen a téren is szép eredményeket érni el. A női tábor megszervezése tovább folyik. Nagytiszteletű Fazekas Lajosné úrasszony gyengélkedése miatt kevesebb időt tudott az elmúlt évben ennek a munkának szentelni, mint azelőtt. De azért

csendes és szép munka folyt az elmúlt évben is. Kérem az egyházmegyéket, szíveskedjenek odahatni, hogy minél előbb, egyszerű, könnyen mozgó, semmiféle terhet, vagy költséget nem jelentő szervezet tegye lehetővé azt a női munkát, amely négyötöd részben mindig személyes szellemi, azaz pásztori és igehirdetői munka kell, hogy legyen. A diakonissza-képzés támogatását jelölném ki olyan egyetemes feladatul, amelyet nőszövetségeink a maguk sajátos igényeik szolgálatán kívül támogathatnának.

Egyházmegyéék

Idehozom az egyházmegyéék életéből a legnevezetesebb eseményeket. A budapesti egyházmegye az új főgimnázium megépítésének nagy munkája előtt áll. Ennek a fiatal, nagy erőforrásokkal rendelkező egyházmegyéének minden anyagi és lelki erejére szüksége lesz, hogy ezt a nagy művet végrehajtsa. Meg kell alkotni a Dunamelléki kálvinizmus minta-főgimnáziumát. Okulnunk kell a Baár-Madas építkezésének a tanulságaiból, fel kell használnunk az azóta meglátott eredményeket, s nagy hittel és minden áldozatra készen meg kell indítani a munkát. Baranyai egyházmegye legnagyobb eseménye a kerületi missziói előadó által rendezett missziói körút volt, amely több mint 30 egyházban valóságos mély szántást végez. Míg ennek az útnak áldása felett hálálkodik az esperes, egyszersmind panaszkodik, hogy egy-két lelkész társa nem akar tudomást venni az ilyen munkákról, sőt olyan is akad, aki a legelősebb segítséget sem nyújtja a gyülekezet felé törekedő evangéliumi biznyságtévőknek. Egyszerűen utalok arra, hogy az egyházi törvény minden olyan missziói munkát, amelyet a felsőség szükségesnek nyilvánított, a lelkész hivatalos kötelességének minősít, a hivatali mulasztás büntetésére pedig nagyon világos rendelkezések vannak a törvénykönyvben. A kecskeméti egyházmegye jelentéséből azt veszem ki, hogy hajdúszoboszlói üdülőjükkal gondjuk megszorodott, amint az előre is látható volt. De rá kell mutatnom arra, hogy az egyházmegyéének bármily tisztos vállalkozása sem szolgálhat alkalmul arra, hogy az egyházközségek kerületi és konventi járulékaik rendeltetési helyükre ne érkezzenek meg. A leégett ceglédi templomtető megépítésének roppant gondja és terhe nemcsak a gyülekezetet, hanem az egész egyházmegyéét foglalkoztatja. Amily mértékben térünk rá a nagyvárosi gyülekezetektől a kis pásztori gyülekezetek típusára, azon miértékben tűnnek el a dómok, a katedrálisok szép, de nem református alkotásai, s veszi át helyüket a sok csinos, könnyebb és olcsóbb templom. Panaszolja azt a kínos helyzetet, mely a kecskeméti városi iskoláikban a kereszt jelvényének puccszerű kitézésével következett be. Rég nem láttam ennél szerencsétlenebb intézkedést. Ahelyett, hogy a keresztény magyarságot összefoglalja, megosztja keresztiesekre és keresztellenzőkre; a polgármestert, ki egyszersmind presbiter is és saját egyháza előtt fegyelmi felelősséggel megterheli; az államkormányt abba a helyzetbe hozza, hogy vagy a törvénynek engedelmesskedik s akkor a keresztet levéteti; vagy a többség érzékenységét kíméli s akkor elutasítja azt a kisebbséget, amelyiknek igaza van; mindezek tetejében akkor, amikor a kereszt magyar problémája majdnem megoldást nyert: visszaveti a kérdést a régi izgatott atmoszférába. Az egész ügy olyan, hogy minél tovább hallgatunk róla, annál inkább romlik; itt volna tehát az ideje, hogy munkához lássanak azok, akik a kútba dobott követ ki tudják húzni. Akkor aztán kérdezzük meg: volt-e szükség erre? A solti egyházmegyéében Dunavecse és Szeremle küzd egy-egy intézményért, amaz hogy megtartsa ami van, emez hogy megtartassák egy újnak általa. Az egyházmegye nagy haladást tett az ifjúsági munka megszervezése terén. A pesti egyházmegyéét leginkább a pestvidéki gyülekezeteknek önálló egyházmegyévé való szervezkedési mozgalma érdekli. Hiszem, hogy az egyházkerületi közgyűlés megtalálja azokat a helyes szempontokat, amelyekből ezt a fontos kérdést el kell dönteni. A somogyi egyházmegyéében a gondnok és a szolgálatban legidősebb tanácsbíró lemondása, valamint a gyönki gyülekezet belső nyugtalansága köti le kérdező és aggódo figyelmünket. A jelentés úgy találja, hogy a

gazdasági iskolákban a vallásitanítás szörnyen gyatra, megállapítja, hogy az eddigi tűzbiztosítás érteken aluli összeggel biztosított most az olcsóbb kulcsot kihasználva, megfelelő összegre kell a biztosítást megkötni. Itt is, Baranyában is szó esik arról a feszült viszonyról, amely a lelkész és a tanító életét és munkáját emészti. Tolnai egyházmegye a missziói munka megtorpanásáról számol be, de ezt a magam részéről az élet ütemének a következményeül tudom be. Ugyancsak ő panaszkodik arról, hogy a káté-magyarázat lassanként elporlik. Mindent el kell követni a régi jó szokások fenntartására, de ahol azt látjuk, hogy valamelyik kedves hagyomány kezd feledésbe menni, újjal kell pótolni a régit. Sok üresedő templom újra megtelt, ízléses építő és ügyes vallásos esték tartásával. Vértesalján árnyékként vonult el az esperes betegsége, akit hála Istennek gyógyultan köszönhetünk itt. Kis gyülekezetei megható önfeláldozással építik istenországát, lelkészei között erős az összetartás érzése.

Szolgálataim. Munkanaptár

A tavalyi kerületi közgyűlés után 1936. november 22-én felszenteltem a szép új őrszentmiklósi templomot. November 25. és 26-án az ORLE⁵ közgyűlésen Bibliamagyarázatot tartottam és székfoglaló beszédet mondtam. November 29-én az abonyi renovált templomot ajánlottam fel újra Isten dicsőségére. December hó 7. és 8-ik napján a Református Élet kaposvári konferenciáját vezettem és a záró ünnepélyen előadást tartottam: Kyrios Christos⁶ címmel. December 12-én a Kálvin-Társaság Kálvin-ünnepélyén záróbeszédet mondtam: Kálvin helye a történelemben címen. December 13-án a Soli Deo Gloria Szövetség hangversenyén mondtam megnyitó beszédet, december 16-án Maklár Károly debreceni püspök beiktatásán a felszentelő szertartást végeztem. December 31-én a rádióban előadást tartottam Utak címmel. 1937. január 8-án Nagykörsön rendezett valláspedagógiai konferencián részt vettem és zárószót mondtam. Január 9-én a Protestáns Irodalmi Társaság által a Zeneakadémián tartott estélyen: Protestáns irodalom címen megnyitót tartottam. Január 13-án a teológiai konferencián előadást tartottam a Heidelbergi Káté 32-ik kérdéséről: Miért mondanak téged keresztyénnek? Január 16-án a Bethlen Gábor Szövetséggel Győrbe utaztam, ahol előadást tartottam: Az ember helye a mindenségben, és január 17-én az ünnepi istentiszteleten prédikáltam. Január 31-én a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség konferenciáján tartottam előadást: Az első lépés akadályai címen. Február 2-án Darányi Kálmán Budapest-Józsefvárosi főgondnok beiktatásán szolgáltam. Február 7-én a Nemzeti Kaszinóban a szokásos Széchenyi emlékbeszédet tartottam: Az időfeletti Széchenyi címen. Február 15-én Kálvin és a sakramentumok címen a Lelkésznék Szövetsége által rendezett sorozaton előadást tartottam. Február 20-án a Kálvin-téri gyülekezet szociális ankétján záróbeszédet mondtam. Február 27-én a szórakozás és a tánc keresztyén szempontból címmel meghirdetett ankétot vezettem és eredményét összefoglaltam. Március 1-én az Országos Kaszinóban a Józsefvárosi presbiterek lakomáján: Keresztyén unió? című beszédeimben feleltem Bangha Béla hasonló című cikkére. Március 2-án az egyházzenei tanfolyam alkalmával zenés áhítat volt a Kálvin-téri templomban, ahol: Hogyan terem a zsolttár? címmel bibliamagyarázatot tartottam. Március 14-én meglátogattam a Budapest-Budahegyvidéki gyülekezetet és ott prédikáltam. Március 26-án a rádióban előadást tartottam: Isten zsoldjában címmel. Március 31-én Győrben, Kapi Béla jubileumán vettem részt és őt a Protestáns Irodalmi Társaság nevében üdvözöltem. Április 3-án Szegeden tartottam előadást: Egyén és nemzet címmel. Április 11-én a budapesti egyházmegye nagygyűlésén összefoglaló beszédet mondtam: Épkézláb

⁵ Országos Református Lelkészegyesület

⁶ Úr Krisztus

kálvinizmus címen. Április 21-én a hajduhadházi gyülekezetben rendezett protestáns irodalmi estélyen tartottam előadást. Április 22-én megtartottam székfoglalómat a debreceni Tisza István tudományos társaságban: Szónoklás és Igehirdetés címen. Április 25-én a lipótvárosi templom alapító létével ünnepején szolgáltam. Május 6-án a Liszt Ferenc- és Hubay Jenő-Társaság együttes ülésén Hubay Jenőről emlékbeszédet mondtam. Május 8-án a magyarországi Johannita lovagok ünnepi istentiszteletét végeztem. Május 10–12-ig a Kálvin Szövetség balatonkenesei csendes napjait vezettem. Május 16-án az Ichthys cserkészcsapat hárshegyi táborát látogattam meg. Május 18–20-ig a Református Élet mezőtúri konferenciáját vezettem és előadást tartottam: Változó világ, változott szívek, címmel. Május 25-én a finn és észt lelkészek budapesti látogatása alkalmából az ORLE⁷ üdvözlét tolmácsoltam. Május 29-én Debrecenben a Bethlen Gábor Szövetség és a debreceni Csokonai Kör által rendezett Szabolcska emlékünnepején Szabolcska Mihályról emlékbeszédet tartottam. Június 3-án felavattam a Filadelfia diakonissza ház leányfalusi üdülőházát. Június 13-án két templomot szenteltem fel, délelőtt a soltszentimrei, délután az alpári szórvány templomát. Június 14-én a teológiai akadémia évzáró ünnepjén beszédet mondtam: Arccal a falu felé címmel. Június 15-én a Baár-Madas évzáró ünnepjén záróbeszédet mondtam: Megismerés és szeretet címen. Június 24-én a felsőházban a költségvetési vitában felszólaltam, június 27-én az agárdi új templomot felavattam. Július 4-én a Soli Deo Gloria Szövetség balatonszárszói üdülőházát felavattam, a megválasztott tisztviselői kart ünnepélyesen beiktattam és az istentiszteleten prédikáltam. Július 25-én Pándon Palló Imrét, az Operaház örökös tagját főgondnoki tisztébe beiktattam, s ez alkalomból ott az istentiszteleten prédikáltam. Augusztus 26–29-ig a székesfehérvári ORLE és ORPSZ⁸ ülésen szolgáltam, elnöki megnyitót mondtam, a presbiteri gyűlésen az ünnepi beszédet és a városi színházban tartott estélyen előadást tartottam. Másnap a Lelkészegyesület vezetőségével meglátogattuk a ciszterciák zirci apátságát. Szeptember 19-én az érdi gyülekezet templomszentelésén prédikáltam. Szeptember 25-ikétől október 6-ig a st. andrewsi egyetem Mary-College-ának 400 éves jubileumi ünnepjén vettem részt, hogy személyesen vegyem át az egyetem tiszteletbeli doktorságának jelvényeit. Hazajövet Párisban a magyar református lelkészi hivatalt látogattam meg. Október 17-én a tolnai egyházmegyébe mentem és felszenteltem a tengelici új templomot. Október 10-én meglátogattam a budapest-kelenföldi gyülekezetet, ott püspöki vizsgálatot tartottam, prédikáltam, szóltam az ifjúsághoz és a presbiterekhez. Aznap délután a rádióban felolvasást tartottam A régi Bánffyhunyd címmel. Október 23–25-ig a Bethlen Gábor Szövetség ünnepjéin vettem részt Csurgón és Kaposvárt, Csurgón szóltam az ifjúsághoz, előadást tartottam az ünnepi estélyen, másnap a templomban prédikáltam, Kaposvárt az irodalmi estén a zárósót mondtam. November 3-án a Nemzeti Klubban arról beszéltem, hogy mi a magyarság, november 10-én előadást tartottam ugyanott: Hogyan domborítsuk ki jobban magyarságunkat a közoktatásban? címmel. November 11-én az ORLE képében a MELE-közyűlését üdvözöltem.

Egy év alatt kimutatásom szerint 1100 látogatást fogadtam. Ezek mind ügyfelek; a társadalmi és baráti látogatásokat nem számítottam bele.

Magániktatóm száma január 1-től mostanig 2380.

Mind keservesebben kell feljajdulnom a miatt, hogy a mai szomorú és elferdült világban, mind több ember veszi igénybe egyébként jogos magánügyének előmozdítására a közéleti vezető embert és a budapesti püspököt is. Az életnek nincs nagyobb öröme és jutalma, mintha valakin segíthetünk,

⁷ Országos Református Lelkészegyesület

⁸ Országos Református Presbiteri Szövetség

éhezöt kenyérhez, az állástalant álláshoz juttathatjuk. De az a tömeges igény egyre fokozódik, s egyszerűen azzal fenyeget, hogy hivatali kötelességem teljesítésében, pásztori és igehirdetői munkásságomban akadályoz meg. Ítélt meg bárki, lehet-e évente több ezer embernek egészen bonyolult magánügyét igazítani olyan hivatalos elfoglaltságú embernek, mint amilyen jelenleg én vagyok? Mindebből csalódás, elégedetlenség, panasz származik, s a látszat nemtörődőnek vagy elzárkózónak mutat egy olyan embert, akinek nemcsak egészsége, minden szabad ideje, családjával való együttléte, hanem egyenesen hivatali szolgálatának a minősége megy rá, ismétlem, egészen jogos, minden támogatást megérdemlő magánügyek szolgálatára.

Ugyanezt kell mondanom a püspöki hivatalról is. A püspöki titkár 2 irodai segéderővel dolgozik, de alig tudnak megbirkózni az egyre gyarapodó ügyszámmal. A püspöki hivatal iktatójára 6642 szám van; az évi növekedés 1106 szám. Különös nehézség az, hogy egész délelőtt kilenctől kettőig személyes információk adása köti le idejüket. Emiatt el kellett rendelnem, hogy hivatalos és magán egyéneknek is csak 12–2-ig álljon az iroda személyes információkkal, tanácsal szolgálatára, mert máskülönben hivatali munkánk elvégzését fenyegeti veszedelem. Kérem ezt tudomásul venni.

ORJÓ⁹

Itt említ meg, hogy az Egyházkerületi ORJÓ-iroda temetési segély akciója az elmúlt költségvetési évben is szépen fejlődött. Ma már 11.755 tagja van, az összes biztosított tőkeérték 2,978.592 P, összes tagdíj 147.840 P. Temetési segély címen kifizettetett 28.182 P. Elhalt lelkészek és lelkészek után 2.400 P. Egyházi közületeknek juttatás: 3.406 P, körülbelül 50.000 pengő ment taggyűjtők, szervezők, tisztviselők és munkások javadalmazására. Mindezt Egerházy Lajos lelkészt illeti az elismerés, ki elkezdte s idáig fejlesztette ezt a munkát. Még mindig vonakodik a lelkészek javára megszervezett, ú. n. rizikó biztosítástól két egyházmegye: a budapesti és solti. Pedig, úgy tudom, ott is halandók az emberek s kevés a pénz az eklzsia ládájában. Kérem a lelképásztorokat, lássák be, hogy ez is pásztori munka, ez is istenországát építi, ha indirecte is.

Végszó

Végzem jelentésemet. Ebben a rettentő feszültségben, ahol egy hajsza választ el attól, hogy az egész emberi művelődés elpusztuljon, úgy érzem, hogy az események mögött az igaz és szent Isten dicsősége jár. Amerre megy füstölnek a hegyek, fornak a tengerek, felgyúlnak az erdők és kialszanak a csillagok. De nekünk azt mondja az Úr, amit Mózesnek mondott, aki előtt szintén elment az Ő dicsősége: „íme van hely én nálam, állj a kősziklára”. Minden fölinduláson keresztül ez a nagy mentő szózat zúg át a világon: íme van hely én nálam, állj a kősziklára. Erre a kősziklára kell szállanunk egyénekül, ide kell építenünk házunkat, anyaszentegyházunkat, nemzeti életünket, mert ez a kőszikla a Krisztus. Itt megállva halljuk, amint az eleveelrendelés szele zúg jobb és bal kezünk felől: Könyörülök, akin könyörülök, kegyelmezek, akinek kegyelmezek.

„Ti pedig választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, megtartásra való nép vagytok, hogy hirdessétek annak hatalmas dolgait, aki a sötétségből az ő csodálatos világosságára hívott el Titeket”.

⁹ Országos Református Jóléti és Gazdasági Társulat

XVII. PÜSPÖKI JELENTÉS

1938. november 17.

Ravasz László 1938 tavaszán Kecskeméten –
„május 13-án a kecskeméti és solti egyházmegye lelkipásztoraival tartottam
bizalmas megbeszélést.”

Nagyméltóságú Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

A múlt évi kerületi közgyűléstől e mostaniig annyi nagyjelentőségű esemény tanúi voltunk, amennyit máskor évek, sőt évtizedek alatt sem tapasztalhattunk. Bármily különböző formában jelentkeztek is ezek az események, gyökerükben mégis egy nagy hadjáratnak megnyilvánulásaiul tekinthetők. Az európai művelődés szemünk láttára átalakul és ez az átalakulás megváltoztatja a térképet, a nemzetek társadalmát, az emberek világnézetét, s benne új helyet és jelentőséget nyernek a múltból átörökölt nagy történelmi intézmények. Miután az egyház, mint a legegységesebb intézmény, az ilyen egyetemes válsággal minden ponton érintkezésben van, nincs olyan esemény, amely ne érdekelne minket, mint Krisztus anyaszentegyházának egyik élő tagját az evangélium szerint megtisztított magyarországi keresztyén egyházat.

Események

A múlt évi közgyűlésünkől utunk majdnem egyenesen a zsinat tárgyaló termébe vezetett. A zsinat határozatai közül kiemelem az egyházközségi bíráskodásnak kiterjesztését a reverzállal kapcsolatos vétségekre, továbbá a lelkészek, tanítók és tanárok áthelyezését könnyebbé és gyorsabbá tevő szabályok meghozatalát, végül a nemzeti ünnepeken, különösen pedig István király emlékére rendelt nemzeti ünnepen egyházunk magatartásának világos megszabását. Mindezekkel a magyar református egyház rugalmasabb, cselekvésre képesebbé lett, a magyar lelki egységet úgy szolgálta, hogy saját hittudatának pozitív tartalmával a magyar közgondolkodás áthatására ünnepi alkalmat biztosított magának. Különösen is felhívom a lelképászorok figyelmét a reverzállal foglalkozó zsinati utasításra s kérem a kerületet, rendelje el, hogy az egyházközségek az első év tapasztalásairól jelentést tegyenek s e jelentéseket az egyházmegyék terjesszék fel a jövő évi közgyűlésre.

A római katolikus egyház félszázados megújulásának és előretörésének káprázatos bemutatkozása volt a budapesti eucharisztikus kongresszus. Másutt volt alkalmam ennek mérlegét megadni. Most csak annyit állapítok meg, hogy az egész ékes és nagyszerű benyomás bámulatos gyorsan emlékké halványult, viszont református híveink öntudatában a Szentírásnak és hitvallásainknak az úrvacsoráról, a Krisztus áldozatáról, testtelételeiről és az igazi istentiszteletről való tanítása mélyebb barázdát szántott, mint máskor bármikor, vagy enélkül egyáltalában szánthatott volna.

Bár sok mindenféle erőfeszítés történt arra, hogy az eucharisztikus kongresszus és István király megünneplése valahogy összelegyedjék, mégis nyilvánvalóan kidomborodott, hogy István király emléket az egész magyar nemzet ünnepelte. Az egy és oszthatatlan magyar nemzetnek legmagyarabb magva az a hazai reformátusság, amely hite parancsára keményen eltávoztat minden római katolikus tanítást a szentekről, de evangéliumi keresztyénségében, tiszta magyarságában, s erős történelmi öntudatában, Isten előtti hálaadással gondolt első és legnagyobb királyunkra, aki népét a keresztyénség boldog ismeretére elvezette, a nyugati művelődés egyenjogú tényezőjévé tette, államiságának alapjait lerakta, s egész egyéniségének szinte szimbolikus jelentőségével jövődő történetének nemcsak első ezer esztendejére jelölte ki sorsát és hivatását.

A jubileumi évben hazatóduló külföldi magyarok közül összeszedtük református feleinket, s elvittük őket Debrecenbe, egy református világgyűlésre. Ez a gyűlés egyszerűségével, de méreteinek nagyságával, hangulatának áhítatos erejével és a belőle kisugárzó gondolatok tündöklő világosságával mindnyájunkra nézve felejthetetlen élmény volt, s a jövőre programszerű állásfoglalásnak tekinthető.

Kidomborodott, a magyar vér ritka és drága volta, a magyar lét és sors isteni értelme és nagyszerű kötelezettsége, világos lett előttünk mindazoknak a tényezőknek rendkívüli becse, amelyek minket magyarságunkban megtartanak, az a lényeges és nélkülözhetetlen összefüggés, amely a három létformában élő magyarságot, a csonka törzset, az utódállamok magyar kisebbségeit, s a nagy világban szétszóródott diaspora magyarságot összefűzi, egyiket a másikért felelőssé teszi, s egyiket a másik életének táplálásában és fenntartásában áldott szerephez juttatja.

Már épen készülődünk, hogy a nagy ünnepi év koronáját feltegyük, a 400 éves debreceni kollégium előtt való fiúi hódolással, s elmondjuk mit adott az egész magyar protestantizmusnak, rajta keresztül a magyar nemzeti művelődésnek, s az egyetemes emberi célok szolgálatának ez az áldott tűzhely, gazdag fészkek, pusztai csipkebokor, folyóvizek mellé plántáltatott fa, tövisek között kivirult lilium, midőn a mi ünneplésünkkel párhuzamosan fonódó, növekvő, feszülő történelmi erők egy olyan kirobbanás lehetősége elé állítottak, amik mellett még az elmúlt világháború méretei és szörnyűségei is eltörpülnek.

Ugyanis Európában a felhalmozott ellentéteket a világháború nem oldotta meg azért, mert a reákövetkező békeséget a bosszú ihlette, a tudatlanság és rosszakarat szerzette, s rettenetes igazságtalanságokkal, rettenetes szenvedélyek és veszedelmek robbanó anyagát helyezték el abban a mélységben, ahova a nemzetek létének gyökerei nyúlnak le. Az, amit velünk és Németországgal elkövettek, mindkettőnk testileg és lelkileg halálra szánva, azt eredményezte, hogy a germán őserő mélységeiből megindult egy regenerálódási folyamat, ez egy akaratzseni tüneményes egyéniségéhez kapcsolódott úgy, hogy egyik a másikat teremtette és inspirálta, s a végén 1938. márciusában a remegő és elsápadt Európa szeme láttára egy gigászi mozdulattal visszacsatolta Ausztriát a német anyabirodalomba. Ezzel a szudétánemek sorsa el volt döntve, s a versaillesi békében megteremtett Csehszlovákia sorsa meg volt pecsételve. Még mindnyájunk emlékezetében él annak a rettenetes és csodálatos eseménysorozatnak csontunk velejét megrázó villamos ereje, amelynek diadalmas kibontakozásaképpen a Felvidék magyarlakta területei visszatértek az anyaországba, s húsz év óta idegen uralom által sanyargatott véreink, városaink és falvaink, erdőink és mezőink, hegyeink és rónáink újra eleven darabjává váltak az ezeréves élő nemzettestnek. Ezzel csonka Magyarország népességének és területének egynyolcadával gazdagodik meg, tehát aránylagosan olyan erőgyarapodáshoz jut, mint Németország Ausztria csatlakozásával. Igaz, hogy ezzel idegen uralom alatt élő véreinknek még csak egyharmada tért vissza hozzánk, de ez egyharmad visszatéréssel Magyarország nemcsak számban kifejezhető nyereséghez jut, hanem egy olyan erkölcsi diadalhoz, amelynek jelentősége kiszámíthatatlan. Visszanyertük hitünket a történelmi igazságszolgáltatásban, öntudatunk, önbizalmunk, felelősségérzetünk és életbátorságunk meggyarapodott, Magyarország helyreállításának mindenekfelett való ügye a szolamok ködvilágából a realpolitika józan célkitűzésévé vált.

Halottak

E robajos és roppant események sziklagörgetege között halvány árnyékként suhannak el és néznek vissza reánk kedves halottjaink. Az első *Balogh* Elemér pozsonyi lelkipásztor, a Dunáninnyi Egyházkerület püspöke és a szlovenszkói református egyház konventjének lelkészelnöke. Gyermekdeden tiszta lelke, aranyos, diákos kedélye, rendkívüli történelmi tudása, könyvgyűjtő szenvedélye, s alázatosságba burkolózó ironikus fölénye egy olyan egyéniséggé olvadt össze benne, amelyet nem lehet és nem szabad ennek a nemzedéknek elfelejtenie. Kegyelettel jegyzem fel, hogy végrendeletében páratlan könyvtárának unikumait és régi magyar ritkaságait a Dunamelléki Egyházkerület főiskolájára hagyta. Halála után azonnal megtettük a szükséges intézkedéseket jogaink biztosítására, azonban, fájdalom, a

közbejött események mindezeideig még megakadályozták e jogok érvényesítését. De a Dunamelléki Egyházkerület kétszeres meghatottsággal és kegyelettel gondol a távol küzködő és elhanyagolt bajtársra, akinek halálában oldódik fel az a titok, hogy egyik legjobb barátunk, s bőkezű fautorunk¹ volt. – Mély megdöbbenéssel szenvedtük át azt a fájdalmat és veszteséget, amelyet *Maklár*y Károly tiszántúli püspök váratlan halála okozott. Nem kereste azt a díszet és terhet, amelyet egyházkerülete rá ruházott. A díszet komolyan és szerényen viselte, a teher alá oda adta teste és lelke minden erejét. Emlékezetét kegyelettel áldjuk, s életéből és halálából Isten szíveikig ható beszédjét érezzük ki arról, hogy az Ő gondolatai nem a mi gondolataink, s leheletként eltűnő életünk felett az égig ér az Ő irgalmassága és dicsősége. – Különösképen dunamelléki veszteség volt *Varga* Sándor vérteszaljai esperesnek gyászos elhunytja. Még pár évvel ezelőtt ő volt a Dunamelléki Egyházkerület vénei között a legfiatalabb. Még most is, férfikorának és életerejének teljében szolgálhatna, ha a gyilkos kór meg nem őrli vasesztségűnek látszó szervezetét. Dunamelléki paróchián született, a mi iskolánknak volt kiváló tanulója, leszámítva katona-lelkészi szolgálatát, életének minden percét, testi és lelki erejét maradék nélkül ennek az egyházkerületnek szentelte. Széles érdeklődésű, nagy ismeretkörű, tanulni szerető, világosságra szomjas és világosságot közlő ember volt. Szerette ítéleteit megrögzíteni, kicsiszolni, s úgy raktározni el, mint amelyeknek érvényéhez kétség nem fog férni soha. De meleg szívével és dolgos kezével annyira benne élt a gyakorlati életben, hogy megállapításait valahányszor szükségessé vált, mindig revidálta. Meleg kedélye, hű baráti szíve, hamar fellobbanó és hamar ellágyuló bocsánatot kérő és megbocsátani kész lelkülete a szakadatlanul fejlődő keresztyén jellem életteljes és rokonszenves példáját mutatja. Az egyházi életnek minden fokán, zsinaton, konventen, kerületen, egyházmegyén és egyházközösségben a legjobb mértéket ütötte, amit a mai református lelkésznevezdek felmutatni képes. Legyen áldott emlékezet!

Az evangélikus testvéregyházat érte súlyos veszteség dr. *Domján* Elek tiszai püspök elhunytával. Alig egy esztendei szolgálat után a nagy történelmi izgalmak súlya alatt mély érzésű szíve felmondta a szolgálatot. Gondoljunk rá kegyelettel s ezúton is fejezzük ki részvétünket családjá és egyházkerülete előtt.

Halott munkatársaink névsorát áldó kegyelettel iktassuk jegyzőkönyvünkbe. Csötönyi János, Molnár János, Fábian Dénes a pesti egyházmegyéből, Domby Béla, Hajdú József gimnáziumi helyettes igazgató a kecskeméti egyházmegyéből, a jobb sorsra érdemes, meghasonlott lelkű Gergely János a baranyai egyházmegyéből, Gál Antal a vérteszaljai, s Lampérth Gyula a somogyi egyházmegyéből mentek el a minden élők útján. Áldás emlékezetükre!

Búcsú és köszöntés

Elbúcsúzunk a nyugalomba menő dr. *Szabó* Aladártól, a budapest-józsefvárosi gyülekezet lelkipásztorától. Vele az az eset történt, hogy már életében történelmi névvé vált. Ebben nagy kiváltság és isteni kegyelem rejlik, de nagyon sok nehézség következik belőle, rá is, környezetére is. Mikor elbúcsúzunk tőle, felemlegetjük azt a nagy szerepet, amelyet a református egyház ébredési mozgalmában játszott. Volt olyan idő, amikor minden evangéliumi és missziói munka és szolgálat az ő hitéből táplálkozott, példaadó és ihlető egyéniségének engedelmességet. Rendkívüli szellemi és erkölcsi képességekkel megáldva, a profetikai hivatástudat páratlan átütő erejével és szent egyoldalúságával végezte azt az alapvető munkát, amelynek gyümölcséből él és gazdagszik egy tőle – talán csak látszat szerint – eltávolodó nemzedék. Szívükből kívánjuk, hogy a nyugalom napjai verőfényesedjenek, hatásban és gyümölcsben gazdagok legyenek.

¹ jótévő, pártfogó

Iskoláink éléről néhány kiváló egyéniség búcsúzik. Dr. *Sebestyén* Jenő tíz évi teológiai igazgatóság után átadta helyét dr. *Budai* Gergelynek és vonult vissza a legáldottabb lelkipásztori szolgálatba, abba, amelyet egy teológiai professzor végez, s legkivált a dogmatika professzora. Óhajtjuk, hogy adminisztratív gondoktól megszabadulva, megújult erővel szentelje magát a tudomány művelésére és tanítására. – *Székely* János a gyönki, *Marton* Sándor a kecskeméti leányliceum igazgatói állásából búcsúzik el. Mindkettő ügyis, mint tanár, ügyis, mint igazgató, egyike volt e generáció legértékesebb és legrokonszenvesebb nevelőinek. Iskoláikat utódaikra, példájukat tanártársaikra, lelkük világosságát tanítványaikra, egész egyéniségük nemes hatását kortársaikra és környezetükre testálva elmennek, de magukkal viszik mindnyájunk elismerését és háláját.

A köszöntések sorát *Sörös* Béla nevével kezdem meg. Már régóta ő volt a felvidéki magyar kálvinizmus legmunkásabb és leghasznosabb egyénisége. Rendkívüli szervező ereje, tiszta tájékozódási képessége, s irányt mutató vezető képessége egyik nagy ígérete volt az ottani magyarságnak. Ő teremtette meg a losonci lelkészképző szemináriumot, ő vezette az egyház és az állam közötti tárgyalásokat a szlovenszkoói református egyház közjogi elhelyezkedésénél és törvénykönyv megalkotásánál. Nagy megnyugvás volt tehát mindnyájunkra, hogy egyházkerülete őt emelte a püspöki székbe. Püspöki szolgálatának nagy jutalma és elégtétele, szinte szimbolikus jelentősége az, hogy mikor a névtelen szolgálat háttéréből az élre került, első nagy ténye hazavezetni népét a magyarországi református egyházba, ahol az ideiglenes szervezetek megszűnnek ugyan, de a nagy szolgálatok értéke soha feledésbe nem megy, s a belső érték adta kiválóságot a külső dísz hiánya éppúgy nem csökkentti, mint hiányát megléte nem pótolja. – Benső és személyesen is rezdülő érzésekkel köszöntöm a tiszántúli püspöki székben dr. *Révész* Imrét, egykori tanítványaim közül immár a harmadik püspököt. Négy évig tanítványom, nyolc évig tanártársam, kora ifjúságától mostanig változatlanul hű bajtársam és barátom, ég és világoskodik a legnagyobb egyházkerület püspöki székében. Kiváltságos szelleme, evangéliumi tudományai, kálvini jelleme, örökségének, adományainak és saját erőfeszítésének páratlan együttese a magyar református egyház mai nemzedékének egyik legnagyobb ígéretévé teszik őt. Isten áldása legyen szolgálatán.

Szívből köszöntöm egyházkerületünk vezérkarában régi bajtársunkat, *Benkó* Ferencet, a somogyi egyházmegye gondnokát; kedves ismerősünket és rég várt barátunkat, *F. Szabó* Géza solti gondnokot, végül a vértessaljai egyházmegye élén *B. Szabó* János újonnan megválasztott esperest, Varga Sándornak jóbarátját, jobb kezét, eszményeinek és módszerének osztályosát.

Köszöntöm azokat az atyánkfiait, akiket az elmúlt év folyamán legmagasabb helyről méltó elismerés tüntette ki. *Kiss* Zsigmond esperest, esperesi karunk doyenjét² kormányfőtanácsosi kitüntetése alkalmából, s hozzáteszem, hogy a benne való örvendezést Isten százszorosan megtetézte nekünk akkor, amikor őt halálos veszedelemből, szinte a sír torkából csodálatos kézzel kiemelte, s egyéniségének szellemi és erkölcsi javaival együtt mintegy még egyszer nekünk ajándékozta. Szívből köszöntöm ugyanilyen kitüntetése alkalmából a budapesti egyházmegye esperesét *Szabó* Imrét, aki fiatalsága mellett a székesfőváros magas gyertyatartójában hősiiesen égeti magát s szép új fényvel messze világít. Nagy örömet okozott nekünk tanítóképző intézetünk igazgatójának, *Váczy* Ferencnek kitüntetése is. Iskolaügyünk irányítói tudják, hogy az ő egyszerű, nemes egyénisége, szelíd, de törhetetlen energiája, kiváló pedagógiai bölcsesége milyen nagy értéket jelent a Dunamelléki Egyházkerületre nézve. A nagykőrösi tanítóképezde elsőrangú intézetté vált, belőle új generáció megy szét és áll munkába. Tanítószágunk,

² legidősebbjét

vele együtt népiskoláink színvonala szemelláthatóan emelkedik. Mindez Váczy Ferenc szolgálatával és egyéniségével szorosan összefüggő eredmény.

A szomszéd portára is átmentünk, egy kedves és ékes hajlékba, ahol a bányakerület püspökét, dr. Raffay Sándort ünnepelte híveinek serege, az egész magyar társadalom, püspöki szolgálatának huszadik évfordulója alkalmából. Gazdag, színes, bölcs, kedves és jó ember, pásztor és barát, aki jótétemény volt kortársaira, s ezért mindnyájunkat hálára kötelez.

Államhoz való viszonyunk

Az államhoz való viszonyunkban új mozzanatról nem tudnék beszámolni. Az államhatalom erősödése kívánatos, erősödésében azonban sorvad a társadalmi autonómia, s ezek között a legnemesebb, nemzeti szempontból a legértékesebb: az egyházi autonómia is. Ma teljes a harmónia egyház és állam vezetői között, de amelyik pillanatban szembe kerülnének egymással, az egyház egész mostani felépítménye széthullana, s újra kellene kezdenünk az ősi ellenállást az örök kezdetnél a gyülekezeti istentiszteletnél. Nem bocsátkozom jóslatokba aziránt, hogy egy ilyen fordulat mikor következhetik el, csak azt látom meg, hogy minden egyház, amely az állammal életre-halálra összenő, államválság idején külső, intézményes mivoltában összeomlik. Ezért világosan kell látnunk, hogy minden egyházpolitikában egy idői és egy örökkévaló mozzanat van. Idői mozzanat a mindenkori államrenddel való megegyezés és együttműködés, örökkévaló a mindenkori államrendtől való lelki és erkölcsi függetlenségnek a biztosítása. Ezt a függetlenséget, mi, az evangélium egyházai, nem jogrendszerben, nem intézményekben s nem hatalmi eszközök nemzetközi összefüggésében érhetjük el, hanem a reánk bízott Igének belső igazságában és élet és történelem formáló erejében. Azért minden válságos időben szükségessé válik egy egészen sajátos készenlét, az egyháznak állandó mozgósítása, az, hogy üzenete, mondanivalója, igehirdetése minél tisztább legyen és minél hatalmasabban érvényesülhessen. Ha jobb igehirdetők leszünk, tudósabb teológusok, szolgálatra készebb és képesebb presbiterek, hívőbb reformátusok és Istennek engedelmesebb gyermekei, sokkal jobban elkészülünk minden eljövendő változásra, mintha apró politikai kapcsolatokat keresünk, s rövid lejáratú életbiztosítással próbáljuk hatalmi súlyunkat egyik vagy másik párt keretei között meghosszabbítani.

Az elmúlt év egyházpolitikai változása azonban kedves alkalmat szolgált nekem arra, hogy megemlékezzem *Darányi* Kálmán miniszterelnökségének nemzeti szempontból való nagyjelentőségéről. Nemzeti szempontból – ismétlem – és nem református szempontból. Sohasem kívántuk, s ő sohasem tette volna meg, hogy azért elégítsen ki egy érdeket, mert az református. De újólág igazolva láttuk, hogy népünknek igazán nemzeti érdeke annak az előmozdítása, hogy magyarabbá, különbbé, nemesebbé, boldogabbá váljék, elsőrenden református érdek is, annál a titokzatos összefüggésnél fogva, hogy ami ezen a földön igazán magyar érdek, az református érdek is, s ami igazán református érdek, abból elsősorban magának a történelmi nemzetnek van előmenetele. El kell búcsúznom dr. *Hóman* Bálint kultuszminisztertől, ki minisztersége alatt a vérbeli történettudós, az igazi államférfi tiszta látásával értékelte a magyar kálvinizmus múltját és a jelenlegi helyzetében rejlő ígéreteket. A magyar művelődéspolitikai terén maradandó nyomokat hagy hátra az ő szolgálata, s mi bízunk abban, hogy rendkívüli képességeivel a magyar közélet terén még találkozni fogunk. Mélyen sajnáljuk *Tasnádi Nagy* András távozását a kultuszállamtitkári állásból. Igazabb lelkű, nemesebb gondolkodású, tisztább etikájú, buzgóbb és evangéliumibb embert a magyar közéletben nehezen találunk. Tanúságot teszek arról a páratlan önzetlenségről, hűségről, bátorságról, erkölcsi függetlenségről és lelki nemességről, amellyel ő e tisztet betöltötte. Végül kifejezem azt a reménységemet, hogy *Lázár* Andor kecskeméti egyházmegyei

gondnok, megválvá az igazságügy miniszteri székből, ahol olyan nagy értékű munkát és példaadó szolgálatot végzett, felszabaduló erejét és idejét annak az egyháznak szolgálatára szenteli, mely őt meleg szeretettel, őszinte nagybecsüléssel veszi körül és követi.

Bizalommal köszöntjük *Imrédy* Béla kormányát. Soha még kormányelnök nagyobb feladatok előtt nem állott, mint ő a legutóbbi időben. Képességei rendkívüliek, épen úgy, mint a kor igényei vele szemben. Mi mindig mögötte állunk, míg a keresztyén és nemzeti megújulás feladatát úgy végzi, hogy a nemzeti eszme tartalmából nem vész el az emberi egyetemesség és a keresztyén eszme egyetemes tartalmából nem vész el az evangéliumi protestantizmus és kálvinizmus különös missziója.

Nagy bizalommal, régi szeretettel köszöntjük *Teleki* Pál gróf kultuszminisztert, akinek gazdag egyéniségében történelmi osztályának öröksége, az igazi tudós életművének aransúlyával egyesül s a nemzetnevelő szent nyugtalansága a modern magyar államférfiú és kultúrpolitikus tiszta és nagyvonalú programjában tárgyiasul. Szívvel üdvözöljük az államtitkári székben *Zsindely* Ferencet, ősi, dunántúli református család sarját, tiszta fejű, bölcs, hű és bátor embert, aki rövid idő alatt nemcsak megnyerte, hanem meg is szolgálta a magyar református egyház nagybecsülését és bizalmát.

Az egyházkerületi közgyűlés előtt fekszik, e jelentésnek is kiegészítő részét teszi mindaz a részletes beszámoló, amely iskolaügyünk, missziói munkánk, közigazgatásunk és gazdasági helyzetünk kiemelkedő eseményeiről ad részletes és hű képet. Ezek közül én egy néhány kérdést itt is kiemelek.

Iskolaügy

A magyar iskolaügy átszervezésében minket leginkább a gyakorlati középiskolák létesítése érdekel. Középiskolai oktatásunk ügye még mindig nem nyert végleges megoldást. Vidéki városainkban egyre-másra szervezett gimnáziumok céljukat nem érték el, mert vagy feleslegesen sok embert zúdítottak főiskolai pályára, s növelték az értelmiségi pályán a munkanélküliséget, vagy pedig elriasztották és távol tartották az illető község földműves, iparos és kereskedő ifjúságát a továbbképzéstől, mert latin és görög nyelv tanulását kívánták meg tőlük, ahelyett, hogy olyan ismeretekre tanították volna, amelyeknek gyakorlati hasznát veszik. Most azt tapasztaljuk, hogy a mezőgazdasági középiskolában kitűnő tanulókká válnak azok, akiket csak kölönként hurcolt tovább a gimnázium, mert olyan dolgokra tanítják őket, amelyek mindennél jobban érdeklik. A mi egyházkerületünknek is meg kell szívlelnie ezt a tapasztalást, s ha már az egyetemes konvent nem tud egy általános iskolapolitikát keresztülvinni, mi a Dunamelléken igyekezzünk különböző iskolafajokkal minden szükségletet kielégíteni és a reánk bízott nemzedéket minél több oldalú nevelésben részesíteni. Ezért örülök annak, hogy Kecskemét feladta a leánygimnáziumi törekvéseket, líceummá alakult át, s képzőjével együtt egységes leánynevelő intézetet alkot. Ettől az iskolától nagyon sokat várok. Azt, hogy a Dunamellék református társadalmának azt a részét, amelynek igényeit a Baár-Madas nem tudja kielégíteni, mert a szülők nem tudják a Baár-Madas igényeit kielégíteni, gyakorlatiasabb, olcsóbb és mégis a legmagasabb rendű pályára nevelje: művelt magyar anyákká és hitvesekké. Nem tudom kifejezni, mennyire megnyugtató reám nézve, hogy a dunamelléki iskolaügyet *Imre* Sándor tartja a kezében.

Belmisszió

Ha valaki összehasonlítja a Dunamelléki Egyházkerület mostani jegyzőkönyveit egy negyedszázaddal előbbiekkkel, elcsodálkozik, mekkora helyet tölt be az egyház életében a missziói munkának öntudatos szervezése, irányítása és fejlesztése. Amint végig nézem a jelentéseket, megállapítom, hogy először a gyülekezeti munkamódszerben és eredményben egyre fejlődik és izmosodik, megállapítom azt, hogy a

legtöbb gyülekezetben rendszeresen folyik a specializált pásztori munka. Vasárnapi és bibliai iskolákkal a gyermekekhez férkőznek, fiú- és leányifjúsági egyesületekkel a jövőendő gyülekezetet szervezik; női táborokkal és férfikörökkel a templomon kívüli egyházépítés kollektív feladatát végzik el. Lelkipásztori és presbiteri konferenciákkal, másutt gyülekezeti munkások képzésével gondoskodnak öntudatos vezetőkről. Mind e munkák közül kiemelem a leányegyesületek megszervezésének szükségét. Az egyetemes konvent kimondta, hogy a református leányegyesületeket éppúgy megszervezzék, ahogy a keresztyén ifjúsági egyesületek keretén belül a református ifjúsági munka meg van szervezve. E célra ifjúsági titkárt választott, akinek feladata a meglévő egyesületek bekapcsolása, az előkészítő munka megindítása, s ahol megérett rá a helyzet, új egyesületek megszervezése. Kérem az egyházmegyéket, esperes urakat és belmissziói előadókat, legyenek minél teljesebb mértékben segítségére, s az ő szolgálatától függetlenül, saját hatáskörükben vigyék végbe a szervezésnek és átszervezésnek ezt a munkáját a Belmissziói Útmutatóban kifejezett irányelvek szerint.

Nem végezhetem a belmisszióról való beszámolómat anélkül, hogy fel ne hívjam egyházkerületem figyelmét a Filadelfia diakonisszaképző intézet új helyzetében és hozzánk való új viszonyában végzett első évi munkájára. Ez a nagyszerű intézmény nehéz küzdelmekkel és nagy áldozatok árán tovább végzi a maga Istentől vett szolgálatát. De e szolgálatban nagyon számít a Dunamelléki Egyházkerület egyre hathatósabb támogatására. Ez a támogatás áll először jóindulatú érdeklődésből. Ne legyen senki, aki nem ismeri ezt az intézményt, nem érez érette felelősséget és nem érez készséget a szolgálatára. Második módja a támogatásnak az, ha a Filadelfia Baráti Szövetségének megszervezésénél minden erővel közreműködnek. Egy nagy, élő tőkének, áldozatos hátvédnek kell odaállania ez intézmény mögé. Csak az önként vállalt adomány méltó igazán a Filadelfia múltjához és egész programjához. A gyülekezetekben hány ember érezte a diakonissza szolgálatának áldását, a kórház hány református emberrel tett jót; mindezekhez Krisztus szavaival fordulok: tizen gyógyulások meg, kilence pedig hol vagyon? Ezekből kell, hogy kialakuljon a Filadelfia Baráti Társaságának a törzse. A leányegyesületek és a női tábor a maga gyülekezeti munkájába programmul kell, hogy felvegye az egyházkerület eme intézményének állandó támogatását. Az egyetemes konvent a Szeretetszövetség elnökségének kérésére hozzájárult ahhoz, hogy a gyülekezetekben alakuló női táborok minden egyházi adófizetőtől hetenként két fillér önkéntes hozzájárulást szedjen be s ennek az összegnek 40 százalékát a Szeretetszövetségnek adja, 30 százalékát helyi szükségletekre fordítsa, 30 százalékát pedig az egyházkerület szeretetintézményeinek a támogatására fordítsa. Felkérem a gyülekezeteket és lelkipásztorokat, hogy ebben a nagy munkában közreműködni szíveskedjenek s a kerületnek járó 30 százalékkal elsősorban a Fiadelfia barátainak siessünk segítségére.

Gazdasági helyzetünk

Bár az utóbbi évtized legjobb termése az idénre esett s a búza árát is a világháborús készüldések elég magas színvonalon tartották, mégis, az a reménységünk, hogy a szűk esztendő után egyházkerületünk jobb napokat lát és építő munkáját nagyobb erővel folytathatja, nem teljesedett be. A beruházási kölcsön minden áldozatot igénybe vett, a mozgósítás és a visszacsatolás költségei a holnapok jövedelmét emésztí föl s így a magyar református egyháznak tovább kell küzdenie a maga anyagi nehézségeivel. Azonban egészen éles és fenyegető helyzet állott elé a nyugdíjintézet terheinek felemelésével, főképen a kisebb gyülekezetek lelkipásztoraira. Egészen bizonyos, hogy 4–500 pengőt az a lelkipásztor, aki házonkívül gyermeket tanított, többletteherként elhordozni nem tud. Épen ilyen bizonyos az, hogy a nyugdíjintézet 55 pengős özvegyi kegydíját tovább fenntartani nem lehetett. Nincs más kivezető út,

mint a családi segélyek és korpótlékok valorizálása. Az egész magyar református egyház egységesen és nyomatékosan kéri ezt az államtól, mint olyan segítséget, amelytől a jelenlegi nemzedék nyugalma és munkaképessége függ.

Egyházmegyéek

Az egyházmegyéek életén végigtekintve, mindenütt a csendes elmélyülés, a lelki munka fejlődése, az eddigi magvetés szárbá szökkenése tapasztalható. Egyik legmódosabb és legkeményebb egyházmegyéenk, Solt panaszkodik arról, hogy népe lassanként szegényedik. Az egyháztagok adóalapja 14 községben fogy, a többiben áll, vagy alig emelkedik. Földmívelő népünk sokhelyt mintha megunta volna az ősi földet, bérbeadja, vagy eladja és más, különösen nyugdíjas foglalkozást keres. Az elhagyott fészekbe pedig idegen telepszik. Ennek is a népszaporaság megbénulása az oka. Meg is mondja a jelentés: a természetes népszaporodás az egyházmegyéében 2.2 ezreléket mutat. Világosan megállapítható, hogy minden olyan néprétegnek, amelyiknek szaporasága megcsökken, megcsökken a szorgalma és gazdasági erőkifejtése is, s olyan áljólét következik be, amelyik alapján véve nyugdíjas állapot, a kihalás előtti pihenés ideje. Ugyanaz a folyamat Baranyában már itt-ott bevégeződik, egész romboló mivoltát megmutatva. Babarcon már csak ötven református lélek van, s ősi örökségüknek minden porszeme nemzetiségi kezekre került; 200 hold cserélt gazdát 50 év alatt. Itt említem meg, hogy e kérdésben tudományos és publicisztikai szempontból megint a legkomolyabb teljesítmény, egy magyar református lelkipásztor, *Kiss Géza*: *Ormányság* c. műve, a magyar népelettan egyik legszebb könyve. Nagy örömeinkre szolgál azt az általános elismerést feljegyezni, amely ezt a könyvet kísérte. De újólág meg kell állapítanom, hogy az egyke leküzdésére a magyar kormány még mindig nem tett egyetlen egy elhatározó lépést. Baranyában a kis gyülekezetek lelkipásztorai rendkívül intenzív belmissziói munkát végeznek, úgy, hogy maholnap például lehet állítani. Fájdalom, mikor a népromlás egy bizonyos mértéken túlmege, magát a fizikai életet lelki eszközökkel megmenteni már nem lehet. Minden élőlénynek ez a törvénye. Annál rokonszenvesebb és tiszteletreméltóbb, hogy a magyar református lelkipásztorok serege milyen hőiesen, komolyan, odaadással és magára hagyatottan küzd egy olyan veszedelemmel, amelyik szinte az elemi csapás romboló erejét mutatja. A pesti egyházmegye a rizikó biztosítást 500 pengőről 1000 pengőre emelte fel s ezzel lelkipásztoraink hátramaradottjai érdekében nagy jót cselekedett. A pesti egyházmegyéében ki kell emelnem a gyülekezetek építkező munkáját. A pestkörnyéki egyházmegye kiválása hitem szerint nagy haszonnal jár a benne önálló léthez jutó gyülekezetekre, de legnagyobb nyereség a visszamaradó pesti egyházmegyéére lesz. A pestkörnyéki egyházmegye tisztviselői kara meg van választva, minden elő van készítve, hogy munkáját megkezdje, s ez 1939. január 1-én meg is fog történni. Különös figyelmébe ajánlom az egyházkerületnek ezt az új alakulatot. Ha van egyházmegye, amelyik magában véve egy nagy nemzeti problémát jelent, úgy az a pestkörnyéki egyházmegye. A meglazult talajú faluból seregestől vándorolnak a katángkóró exisztenciák a főváros felé. A fővárosból egyre nagyobb erővel szorul ki a sok kisebb, lecsúszott, elkallódott exisztencia a külvárosok felé. Ez a két ellentétes társadalmi erő a pestkörnyéki városokban és falvakban torlaszolódik fel egy nagy avargyűrűvé, egy olyan avargyűrűvé, amelyik világfelfordulás esetén halálos szorítással roncsolná szét Magyarország szívet... Ezért ennek a rétegnek lelki és fizikai gondozása az egész országnak az érdeke. Nem szabad tehát helyi érdeket látni benne s magának Dunamelléknek, s a magyar református egyháznak kell ez alakulat mellé odaállani. Somogy jelentésében örvendezve emeli ki a vallástanítás színvonalának emelkedését, az ifjúsági és presbiteri konferenciák, vezetőképzők, összejövetelek nagy jelentőségét. Budapest birkózik a Lónyay-utcai gimnázium felépítésének roppant nagy feladatával, egyébként nagy anyagi

erők felett rendelkezve folytatja a maga missziói munkáját. Kecskemét kiemelkedő eseménye, hogy a ceglédi nagytemplom kupolája újra elkészült, s a Tisza-Dunaközének kálvinista katedrális megégése óta megnyitotta kapuját a hívek előtt. A templom belső szépségben sokat nyert, s ma Magyarországnak alighanem legszebb temploma.

Szolgálataim. Munkanaptár

1937. év november 23–26-ig Hódmezővásárhelyen és Szegeden időztem. December 7–10-ig a zsinat foglalt el. December 16-án a Magyar Családvédelmi Szövetség ünnepélyes megalakuló közgyűlésén ünnepi beszédet mondtam. December 19-én a Baár-Madas leánynevelő intézetben prédikáltam és úrvacsorát osztottam, december 31-én a rádióban előadást tartottam *A felelősség* címen. Január 17-én a budapesti theol. akadémia baráti körének ünnepségén beszédet mondtam: *Mi haszna van a teológiának?* címmel. Január 13-án a Magyar Tudományos Akadémia Berzeviczy emlékezetére szentelt közgyűlésén elnöki megnyitót olvastam fel Berzeviczy egyéniségéről és jelentőségéről. Január 20-án előadást tartottam a református falu egyházfenntartó jelentőségéről. Január 24-én a Filadelfia Diakonisszaegyesület családi estélyén a diakonisszáknak előadást tartottam. Január 27-én Debrecenben az ORLE³ és a Kálvineum közös számszéki ülésén elnököltem. Január 30-án a rádióban felolvasást tartottam: *Családvédelem* címmel. Január 31-én különböző ORLE értekezleteken elnököltem. Február 1-én egyházkerületi belmissziói értekezletet tartottam. Február 10-én a két protestáns egyház sajtóértekezletén vettem részt, amelyet Ohlemüller úrral, a Protestantizmust Védő Világszövetség vezértitkárával tartottunk. Február 11-én a Protestáns Irodalmi Társaságnak a Zeneakadémián tartott jubileumán megnyitó beszédet mondtam. Február 23-án *a vitészség értékfogalma* címen a budapesti vitézi szék előtt előadást tartottam. Február 25-én Dombóváron a baranyai, somogyi és tolnai egyházmegyék lelképásztoraikat gyűjtöttem össze és nekik előadást tartottam a küszöbön álló nagy kérdésekről és arról, hogy magyar református egyházunknak milyen magatartást kell ezekkel szemben tanúsítani. Március 4-én a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület szeretetvendégségén előadást tartottam *Egyesület és egyház* címen. Március 18-án a Lelkésznék Szövetsége által a Heidelbergi Kátéről rendezett előadásorozaton beszéltem Isten szuverenitása és az imádság címen. Március 24-én Budapesten a faszori egyházban összegyűjtöttem a Budapesten dolgozó református tanárok, hitoktatók és tanítók seregét és őket tájékoztattam arról, hogy a küszöbön álló nagy egyházpolitikai és világnézeti kérdésekben és változásokban a református egyház nevelőinek milyen magatartást kell tanúsítani. Másnap, március 25-én a kelenföldi egyházközösségben gyűjtöttem össze a budapesti, pesti és vértessaljai egyházmegyék lelkészeit, őket is részletesen és módszeresen tájékoztattam a teendőkről s írásban feltett nagyszámú kérdéseikre feleletet adtam. Március 27-én a Soli Deo Gloria Szövetség egyetemi istentiszteletén prédikáltam: *Dániel a fogáság hőse* című tételről. Április 4-én értekezletet tartottam Schumann hallei professzorral külföldre menő diákjaink ügyében. Április 15-én Laurában nagyepénteken istentiszteletet tartottam és 17-én Abbáziában az úrvacsoránál segítkeztem. Április 29-én a Lónyay-utcai gimnázium öregdiákjainak estélyén *A mi iskolánk* címen előadást tartottam. Május 12-én *a gyermek hitélete és a korszellem* címen előadást tartottam a székesfővárosi népfőiskolán, május 13-án a kecskeméti és solti egyházmegye lelképásztoraival tartottam bizalmas megbeszélést Kecskeméten. Május 15-én részt vettem és szolgáltam Orgoványon dr. Bodonhelyi József beiktatásán. Május 19-én Mátészalkán a felső tiszavidéki lelkészek számára konferenciát tartottam, délután átmentem Vásárosnaménybe, ahol prédikáltam. Május 20–21-én vezettem

³ Országos Református Lelkészegyesület

a Református Élet mátészalkai konferenciáját s annak ünnepi befejezése alkalmából május 22-én a vármegyházán előadást tartottam; a konferencia alatt meglátogattam a kocsordi református egyházat. Május 21-én meglátogattam a nyíregyházi Kálvineumokat és a rögtönzött összejövetelükön beszédet tartottam *A vörös garas* címmel. Június 15-én a Theológia évzáró ünnepélyén beszédet mondtam. Május 24-én a felsőházban a zsidótörvényről tartott vitában, nagyobb beszédet mondtam. Június 25-én az István király emlékévé megnyitó istentiszteletén prédikáltam. Június 26-án az aligai templomszentelésen az igehirdetést végeztem. Július 3-án Balatonszárszón részt vettem a Soli Deo Glória Szövetség ünnepi hetén, prédikáltam, az új tisztkart beiktattam és előadást tartottam, *Mi a magyarság* címen. Július 7-én Debrecenbe kellett mennem és Makláró Károly püspök temetésén szolgálnom. Augusztus 16-án a Magyarok Világgyűlése alkalmából a Kálvin téren ünnepi istentiszteletet tartottam. Augusztus 21-én Pócsmegyeren prédikáltam és úrvacsorát osztottam. Augusztus 22–26-ig Debrecenben időztem, veztettem a református világgyűlést, ahol záróbeszédet mondtam, azután az ORLE konferenciáján és végül közgyűlésén elnököltem. A világgyűlés alkalmából rendezett hangversenyen megnyitó beszédet tartottam. Szeptember 6-án részt vettem Raffay Sándor evangélikus püspök jubileumán és őt üdvözöltem. Szeptember 19-én Varga Sándor vértessaljai esperes temetésén szolgáltam. Szeptember 22-én a theológiai évmegnyitó ünnepélyén szóltam az ifjúsághoz. Október 12-én a missziói előadók ülésén az evangélikázció kérdésénél felszóltam. Október 23-án Rákospalotára mentem, ahol a Bethlen Gábor Szövetség jubileumi ülésén előadást tartottam: *Elhanyagolt szövetségésünk* címmel. Október 30-án a ceglédi helyreállított templomot ünnepélyesen felajánlottam és prédikáltam. November 6-án a Szabolcska síremlék leleplezésénél szolgáltam. November 12-én a felsőházban a visszacsatolt Felvidék törvényjavaslat tárgyalásánál felszóltam. Megjelent „*Legyen világosság*” c. gyűjteményes könyvem három kötetben.

Az igehirdetői, pásztori és személyes látogatói munka otthon is, vidéken is szemmelláthatóan fogy. Helyét egyre több bizottsági ülés és értekezlet foglalja el. Bár minden eddigi megbízatásomtól, ha csak lehet, visszavonulok, így a Protestáns Irodalmi Társaság vezetését is nálamnál avatottabb kezeknek adtam át, az adminisztratív munka és a protekciós igénybevétel miatt terhem egyáltalában nem könnyebbedik. Az elmúlt évben körülbelül három hetet töltöttem betegszabadságon.

Új feladatok

A magyar református egyháznak mindegyre tájékozódnia kell, mert minden év új meg új helyzet elé állítja. Új helyzet elé a most végbement történelmi változás is. Bár Dunamellék a Felvidékből egyetlen egyházközséget sem kap, mégis éppúgy ki akarja venni részét a visszaigazítás nagy munkájából, különösen a lelki feltételek megteremtéséből, mint a többi kerület. Világosan kell látnunk, hogy a mostani napokban égre lobogó öröm szükségképen szívós és áldozatos kitartással kell, hogy váljék mindnyájunk számára. Nagyon sokat kell tenni arra vonatkozóan, hogy a szalmaláng lelkű magyar hirtelen ne csatlódjék és ki ne ábránduljon. Nekünk tudnunk kell, hogy akik visszajönnek hozzánk, azok más világban nőttek fel, sok tekintetben idegenekké váltunk egymásra, s nekünk az anyai szeretet türelmével és önfeláldozásával kell a nagyobb áldozatot meghozni a lelki egység helyreállítása érdekében. Gondoljunk arra, hogy hazatérő testvéreink más politikai atmoszférában éltek, szinte egy emberöltőn át. Demokrácia, szabadelvűség egyebet jelent számukra, mint mireánk. Ha másképpen gondolkoznak, mint mi, ne kezdjük el a régi szokást, hogy baloldalnak minősítjük és úgy próbáljuk elintézni azt, aki éppen olyan nemzeti, mint mi, csak egy néhány közömbös kérdésben másképp gondolkozik. Társadalompolitikai és szociális tekintetben Magyarország hátrább van, mint a visszacsatolt rész. Nagy erőfeszítéssel kell

mindent megtenni, hogy ezen a téren a különbség kiegyenlítődjék. De intem a hozzánk érkező sereget is, hogy óvja meg magát a csalódásoktól. A beteljesült remények fölött való boldog lelkendezésben gondolja meg, hogy édesanyja, akihez visszatért, szegény, megcsönkített és megcsúfolt asszony. Legjobb szolgálatot akkor teszi neki, ha tűr, vár, bízik, s ezzel is bizonyosságot tesz arról, hogy feketébb kenyér mellett is százszor inkább magyar, minthogy valamivel jobb anyagi életmód mellett idegen járómban nyögjön. Számolnia kell a felvidéki magyar kálvinizmusnak azzal, hogy ha meg is szűnt nemzeti kisebbség lenni, itt vallási kisebbségként fogják kezelni, s naponként, percenként, akarva, vagy akaratlanul gondoskodnak róla, hogy ezt ne felejtse el. Ne féljen tehát a szenvedéstől és a hátrátételtől. A felvidéki magyarságnak általában, benne a kálvinizmusnak különösen, nagy missziói feladata van a magyar újjászületésben: szabadabbá, demokratikusabbá, bátrabbá és fegyelmezettebbé kell tennünk közös munkával a megnagyobbodott országot. Ebben az a magyarság, amelynek lelkét a nemzeti felkelések történelme határozta meg, különösen sokra hivatott. A magyarság, a szabadság és a rend hármasköveteleménye kell, hogy összefonódjék az új magyar lélekben, s az új magyar korszak kialakításában. Ebben pedig nagyon sok van a magyar szabadságharcok szent hagyományából, Bethlen és a Rákócziak lelkéből. Vajha a Felvidékkal együtt a Rákócziak lelke is a mienk lenne!

XVIII. PÜSPÖKI JELENTÉS

1939. november 23.

Ravasz László Szabadszálláson 1939-ben –
„Április 14-én Szabadszálláson prédikáltam és a Szász Károly emléktábla
leleplezésénél az ünnepi beszédet mondtam.”

Nagyméltóságú Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Mégegyszer elvonul előttünk a dunamelléki egyházkerület lefolyt munkaévének története. Valóban változatos kép minden tekintetben, különösen, ha a nagy összefüggéseket is számbavesszük.

Felvidék

Az első hónapokat a visszatért *Felvidék* feletti örvendezés foglalta le, azután a Kárpátalja megszállása és visszacsatolása töltötte el szívünket kitörő örömmel. A párizskörnyéki békével Csehszlovákiához kapcsolt ezeréves magyar föld egy része immár újra élő darabja az anyaországnak. Visszatért az ott élő és szenvedő magyar református egyházak majdnem 90%-a; a 239 gyülekezet, a kétszázezer lélek a magyar református egyház gyülekezeteinek számát 20%-kal, lélekszámát több, mint 10%-kal növelte meg. Azóta végbement az ötödik budapesti zsinatnak törvényhozó munkája is s az 1939. évi I. és II. törvény-cikkkel folyó évi november 2-ától kezdve a visszacsatolt részek a magyar református egyház élő testévé váltak, a megszállás alatt kialakult ideiglenes szervezetek és alakulatok pedig megszűntek. Amit a zsinat törvénybe tett, azt életté kell változtatnia a kölcsönös szeretetnek, bizalomnak és áldozatnak. Minden, ami a visszatért egyházak külön szervezkedését, érdekközösségét, ha csak egyházpolitikai pártalakulás formájában is, fenntartani és elősegíteni kívánja, vétek a magyar református egyház lelki egysége ellen.

Üdvözlések

E nagy történeti esemény tekintetünket *Magyarország Kormányzójának* fennkölt személye felé irányítja. Budapestre való bevonulásának huszadik éve egyszersmint a magyar reménység beteljesülésének első esztendeje. Az eseményeket megvilágítja a vezér személye, a korszak történelmi fényt vet névadó hő-sére s e kettőnek fényét fokozza az egész ország szívéből feléje sugárzó bizalom, szeretet és hála. Első köszöntésünk őt illeti.

A magunk portáján szétnézve, az elmúlt esztendő kedves alkalmat nyújt arra, hogy megjelenjünk egyházkerületi főgondnokunk: *gróf Teleki József* őexcellenciájának színe előtt s szívből köszöntsük őt *nyolcvanadik életesztendeje* betöltése alkalmából. Fáradhatatlan elevensége, olthatatlan kötelességteljesítése, megszegyenítő jósága, példaadó buzgósága, tiszta, hű lelke és előkelő gondolkozásmódja idegeket is őszinte tiszteletre készítet iránta, hozzá közel állókban mélységes rokonszenvet és szeretetet ébreszt. Ezt az évet tette ő emlékezetessé azzal, hogy áldott lelkű lelettársával: apszai Szász Júlia úrnő őexcellenciájával együtt a bácsalmási kicsiny egyháznak szép templomot építettek és azt méltóképen felszerelték. Majd az adományokról való beszámlásnál fogom e jótett értékét megmutatni, itt jelképes voltát emelem ki. Az aranylakodalmas pár félszázad örömeinek és áldásainak emlékezetére, mélyen meghatva az isteni kegyelem ezerszer megtapasztalt nagyságától, lenn a határszélen bástyát épít a nemzeti eszme számára, új tornyot a régi fény sugároztatására s olyan oltárt, amelyet a református férj és katolikus feleség közös imádsága szentel Isten dicsőségére.

Egyházkerületi közgyűlésünknek most van alkalma köszönteni a budapesti egyházmegye gondnokát, *dr. Tasnádi Nagy András*t igazságügyminiszteri kinevezése alkalmából, amikor már e magas tiszt-ségétől meg is vált s kormányzói kitüntetéssel felékesítve elfoglalta az országgyűlés képviselőházának elnöki székét, a nemzeti szuverenitás legmagasabb méltóságát.

A kultuszminiszteri államtitkári székben az elmúlt év alatt három nagyon kedves egyéniséggel

találkoztunk. Elköszönünk *Zsindely Ferenctől*, aki rövid szolgálata alatt is nagyon megnyerte szívünket. Régi barátsággal köszöntjük *Jaloviczky Károlyt*, aki szép hivatali pályafutásának koronájaképen érkezett erre a polcra, a melyet valóban őrhelynek nézett s példaadó hithűséggel, megható szolgáltat-készséggel, tettekkel bizonyított jóakarattal töltött be, fájdalom, igen rövid ideig. Most, amikor hivatali gondoktól felszabadulva, finom szellemét és nemes érzéseit egészen anyaszentegyháza szolgálatába állíthatja, reménykedéssel és szeretettel köszöntjük őt a dunamelléki egyházkerületen, ahol nemcsak a személyéhez fűződő rokonszenvvel, de édesatyját szemünk elé állító emlékezéssel kapcsolódik hozzánk. Tisztelettel és bizalommal köszöntjük *Fáy István* államtitkár úr öccsellenciáját. Nagy műveltsége, előkelő egyénisége, nemes politikai művészete és széleskörű közigazgatási tapasztalatai erre a tisztre őt fölöttébb alkalmassá teszik mindazok szemében, akik tudják, hogy ősi hitét milyen benső komolysággal vallja és ősei egyházát milyen fiúi gyöngédséggel és fiúi bátorsággal védelmezi.

Most van először alkalmunk köszönteni az egyházkerület *kilencedik egyházmegyéjét: a pestkörnyéki*. Múlt év december 8-án volt az ünnepélyes megalakulása s még ma is emlékszünk arra a két országos jelentőségű megnyilatkozásra, amelyet a gondnoki és az esperesi székfoglaló tartalmazott. Azóta egy esztendő kemény munkájának láttára szép eredmények és nagy ígéretek összefonódásából alakul ki bennünk az az öntudatunkat emelő hiányosság, hogy mind a két férfiúval nemcsak az új egyházmegye nyert kiváló vezért, hanem meggyarapodott a dunamelléki egyházkerület vezérkara is. Nem hiába hasonlítja az Evangélium a lelki életet a termőföldhöz, ha egy területen bajok, nehézségek vannak, fokozni kell a munkát, behatóbbá kell tenni a talaj megművelését, mindjárt jelentkeznek a többtermelésnek jelei. Ezt mutatja a pestkörnyéki egyházmegye első aratása is.

Szívből üdvözlöm a vértessaljai egyházmegye élén néhai Varga Sándor fájdalmas hamarsággal üresen maradt helyén *B. Szabó János* esperes urat. Tudtuk róla, hogy néhai barátjának kitűnő munkatársa, de most azt is örömmel látjuk, hogy nemcsak társnak, hanem vezetőnek is kiváló s ezért szolgálata elé nagy reménységgel nézünk.

Távolabbi mezőkre fordítván tekintetünket, testvéri érzésekkel köszöntjük *Bertók Béla* püspököt, munkácsi lelkipásztort, a volt felvidéki református egyház egyetemes konventjének lelkészelnökét, legmagasabb kitüntetésé alkalmából. Tudjuk, mit tett, milyen terhet hordozott, mit vállalt és mit vallott s jólesik mindezt Isten iránti hálával ünnepélyesen megköszönni neki is.

Itt a kedves alkalom megemlékeznünk a skót egyház moderátorának: *James Black D. D.* atyánkfíának március 17–20. napjain körünkben tett látogatásáról. Bár ez a látogatás az egész magyar református egyháznak szólt, mégis a vele való együttléti szerencséje jórészt a mi kerületünknek jutott, mert az itteni skót misszióban való hivatalos szolgálata egyszersmind a budapesti reformátussággal való érintkezésre adott állandó alkalmat. Kár, hogy rövid ideig tisztelhattük magunk között. De a skót egyház moderátorának kijáró tisztelet mellett magával vitte személyével ébresztett rokonszenvünk egész melegségét. Épen az ilyen feszült világhelyzetben kell különösen éreznünk az evangéliumi egyházak katholicitását.

A tiszai ágostai hitvallású evangélikus egyházkerület ez év tavaszán iktatta be új püspökét: *Turóczy Zoltánt*. Győről, Kapi Béla szíve mellől vitte át az egyházkerület Nyíregyházára és bízta meg a püspökséggel azt a férfit, akiben az evangélikus egyház missziói öntudata a legtisztább fényvel és a legégyőbb tüsszel lángol. Szívből kívánjuk, legyen az, amire Isten elrendelte és ő maga tiszta hivatástudattal felajánlotta: evangélizátor-püspök népe között, nemzedéke számára.

Halálozás

Halottainkról emlékezve, időrendben haladok el az egymásután domborodó sírok mellett. Az elsőben *Ravasz Árpád*, c. tankerületi kir. főigazgató, a Lónyay-utcai gimnázium volt igazgatója pihen. Az a közeli rokonság, amely apai és anyai ágról hozzácsatol s vele egy életen át a legteljesebb lelki közösségben tartott, nem akadályozhat meg abban, hogy az egyházkerület színe előtt el ne sirassam a veszteség nagyságát. Már egyetemi hallgató korában különösen fejlett és tiszta nevelői hivatástudata volt. Egy életen át fokozódó szenvedéllyel végezte a nevelés királyi művészetét. Nem igen láttam embert, akiben az iskola olyan áhítatos és ihletett érzéseket ébresztett, mint őbenne, de olyan embert is keveset, aki hozzáfoghatóan egy élet szakadatlan lelki munkája között meg tudta őrizni a lélek üdeségét a gépiességtől, napszámtól, szokástól. Én tudtam róla, mennyire szeretett volna mindig lelkész lenni, ha rendkívüli szerénysége a nyilvános szereplés súlya alatt nem szenvedett volna elviselhetetlenül; s én tudom legjobban, hogy nevelői, iskolaigazgatási munkája között mennyire megmaradt papnak, pásztornak, evangélizátornak. Tudok győzelmeiről, mikor a törvény helyett az Evangélium álláspontjára állt, kételkedés helyett kockázatosan hitt, feladta a kritikát és bizalommal fordult az emberekben rejlő jobb érzések felé s ezekben az esetekben hányszor igazolta őt Isten. Igazolta főképen azzal, hogy nevelői munkája nem volt hatástalan. Aki őt ismerte, a református szellem iránt nem lehetett sem igazságtalan, sem közömbös. Azzal, hogy mindenkiben jót tett fel, az emberek igyekeztek jobbakká lenni s azzal, hogy mindenkiben bízott, mindenkori környezete becsületesebbé és nemesebbé vált. Bátor hivatkozás volt az emberi jószágra, ki maga is bátran tudott jó ember lenni s ez a hivatkozás élete során jobbá tette az ő világát és a mi világunkat.

Váratlanul hunyt el 1939. január 12-én *id. Biberauer Richárd*, a Filadelfia diakonisszaintézet alapítója és igazgató-lelkésze. Tiszta evangéliumi levegőjű hajlékban született, nagy szolgálatra és példaadásra hívott szülők mellett nőtt fel. Az akkori magyar református lelkészi eszménytől elütő lelkipásztori eszmény hatása alá került s miután ez a lelkipásztori eszmény magasabb volt a korabeli magyar átlagnál, az ő alázatos, de szenvedélyes ragaszkodása bizonyos idegenszerűséget kölcsönzött neki. Isten kegyelméből megnyerte azt a hitvestársat, akiről a Szentírás beszél s együtt hozzákezdtek magyar földön diakonisszaintézetet alapítani és diakonisszákat nevelni. Ebben a munkájában annyi hűséget, áldozatosságot, példátlan szolgálatkészséget, el nem fáradó hitet, gyötrő önfegyelmet tanúsított, hogy alakja, egyénisége, sorsa egyszer a szerzetes, máskor a mártír, harmadszor a hős és az áldozat fogalmának a határát súrolta. Anélkül, hogy valaha feljajdult, kitört, zokogott, haragudott vagy ujjongott volna: égett és elégett, halgan beszélt, mosolygott, hallgatott és meghalt akkor, amikor még mások teljes alkotókedvben vannak. Életműve a dunamelléki egyházkerület gondjaira bízott s a dunamelléki egyházkerület kegyelettel őrzi az első és eddig legnagyobb magyar diakonisszalelkész áldott emlékezetét.

Egyházkerületünk lelkészi tanácsbírái közül ez év tavaszán elragadta a halál *Szilágyi Béla* öcsényi lelkészt. Tevékeny, alkotó ember volt, aki élesen látta a lelki életnek anyagi előfeltételeit és rendkívüli buzgósággal forgolódott az egyház gazdasági erőinek emelésén. Azért nem feledkezett meg a lelkiekről sem: rendtartó, kemény kezű pásztornak ismertük, ki testével védelmezi bárányait. Férfikora delén váratlanul omlott össze, példázván az Igét: „Sátorom leomlik és elmegy én tőlem, mint a pásztor hajléka! Összehajtottam, mint a takács életemet; hiszen levágott fonalaról engem.” (Ézs. 38, 12.)

Borongó őszi időben temettük el nagykőrösi kúriájáról *Jaloviczky Sándor* tanácsbíránkát, a kecskeméti egyházmegye egykori gondnokát. A tranquilla potestas¹ embere volt. Bölcsen, nyugodtan, meg-

¹ csendes, nyugodt erő

fontoltan, de nagyon tiszta céltudatossággal járt-kelt, forgolódott, intézte a maga és a köz dolgát. Öt fia felneveléséhez sok atyai hatalom és sok atyai szeretet kellett s az ő egyéniségéből futotta mind a kettő; négy fiának pompásan kibontakozó életpályája aztán annyi örömet okozott neki, hogy ez megvigasztalta a legkisebbnek korai hősi haláláért. Egyházkerületünk minden nehéz ügyében éreztük tanácsának világosságát, egyéniségének tiszta útmutatását, jóakarátának segítő erejét. Tudott erős és gyöngéd lenni, szelíd és határozott, tudott jót és igazat mondani egyszerre, még akkor is, mikor a földi valóság e két jelzőt szembefordítani látszott. Ha elkezdett egy házat építeni, megépítette még ha földrengések érik is. De ha az épülő ház egyik gerendájára egy fecske fészket rakott volna, megállott volna az építkezés, míg a fecske kikölti és elröpi a fiókait. Ha közel jött hozzánk, meleget és világosságot éreztünk, ha eltávozott, kinyújtottuk utána kezünket. Most is feléje kiáltjuk búcsúzó és emlékét áldó köszöntésünket.

Az országgyűlés kupolacsarnokából, nemzeti gyász nagyszerű keretei között temettük el a tassi homokos sírba *Darányi Kálmánt*, a budapesti és vertesaljai egyházmegye tanácsbíráját, az ország egykori miniszterelnökét s az országgyűlés képviselőházának elnökét. Mennyi erőt, vigasztalást nyújtott nekünk a pusztá léte, milyen jólesett gondolni arra, hogy ő van, bármikor hozzáfordulhatunk útmutatásért, milyen tökély volt a magyar közéletnek az ő politikai tisztasága, egyéniségének pártok felett álló tekintélye, gondolkozásmódjának puritán előkelősége – mindezt most nem emlegetem fel. Nagyszerű illusztráció volt ő a mi nemzedékünk számára ahhoz a kérdéshez, hogy milyen legyen a magyar református ember. Nemcsak magán és családi élete, közéleti stílusa, hanem belső emberének egyedül Isten szeme által látott és vigyázott vonásai és rezdülései is azt igazolták, Isten és ember előtt azt vallották, hogy ő az a református magyar ember, aki előtt az élet és a vallás nem két különböző dolog, a vallásban nem áll szemben, vagy nem áll függetlenül egymás mellett a hit és az erkölcs, az egyházi és világi pálya sem nem akadályozza egymást, sem eszközül fel nem használják egyik a másik számára, hanem tiszta egységet mutat, a lélek egységét, amely az átnemesedett és Istennek szentelt élet művészi alkotásában jelenik meg.

Nemcsak a felvidéki, hanem az egész magyar református egyházra jelentett váratlan és fájó veszteséget *Sörös Béla* losonci lelkész és püspök elhunyt. Kora ifjúságától kezdve a keresztyénység és a kálvinizmus mozgalmi ágának volt a munkása és a képviselője. Nem ősi hagyományokon kialakult szent szokások csöndes ismételtetője és gyakorlója, hanem állandóan nyugtalanító szervező, kezdeményező, ösztönző új életformák megtalálására. Budapesti evangelizátorból lett losonci lelkész. Mint losonci lelkész először missziói munkákkal, agitációkkal foglalkozik; igehirdetése evangelizáció, pásztorsága halieütikus², irodalmi munkássága publicisztika. Háború alatt sebesültek gondozása, katonák vigasztalása, foglyok gondozása köti le figyelmét. Összeomlás után a felvidéki református magyarság motorikus ereje lesz s az ő nyughatatlan agitálásának, szervezésének, rábeszélésének az eredménye volt a losonci szeminárium és a felvidéki magyar református egyház nemzeti ellenállása. Mikor végre egyházkerületében vezérhelyre jutott, vége volt a megpróbáltatásoknak s mikor kezdődhetett volna a nyugodt, derült magyar élet, vége volt az életnek. Eközben mi álmatlan éjszakákat virrasztott át, mennyit égett, lángolt, csalódott, újra bízott, szent erőszakoskodásával és tékozlásával mit adott oda az életéből! Odaadta férfikora legjavát, családjától elvont, visszahozhatatlanul drága órákat, napokat és évtizedeket, a maraton futásnak erőfeszítését, fáradságát és sebeit s a győzelem megkiáltásakor az összeomlott férfiélet tragikumát – valóban nagy szolgálat, szép áldozat, pusztító és éltető kegyelem!

² itt: megfogó, „behálózó”

Végül mély tiszteletadással hajoljunk meg az elmúlt év halott lelkipásztorai előtt, amint elvonul emlékeztük áldó tekintetünk előtt, nevezett szerint: Csánki János, Illés Géza, dr. Sikó Zoltán, Illyés Kálmán és Gaál Antal.

Kitüntetések

Idekívánkozik az öröm és belső elégtétel érzéseinek a kifejezése azok felett a jólmegérdemelt kitüntetések felett, amelyek egyházkerületünk egyes tiszthordozóit érték. *Öllös Sarolta*, a kecskeméti Horthy Miklós tanítónőképzőintézet igazgatója tanügyi főtanácsosi címet nyert. Kecskeméti tanítónőképzőintézetünk magas színvonala, szép és jó munkája az ő odaadó szolgálatának az eredménye. Szívből kívánjuk, hogy sokáig végezze áldott munkáját.

Ugyancsak tanügyi főtanácsos lett *Marton Sándor* a kecskeméti Tisza István gimnázium harmincöt éven át tanára, nyugalmába vonulása után a kecskeméti leányközépiskola 10 éven át igazgatója. Egy élet tanári munkáját tetézte meg egy újrakezdett pálya igazgatói munkájával. E kettős teljesítmény méltó jutalma az elvett kitüntetés.

Nagy örömünkre szolgált, hogy az az első „vir ornatissimus ac doctissimus”³, akit a Tisza István tudományegyetem sub auspiciis gubernatoris⁴ avatott doktorrá: *Bodonhelyi József* az orgoványi egyházközség lelkipásztora. Ő már egy filozófiai doktorátust szerzett Aberdeenben és azzal dicsőséget a magyar névnek; idehaza sub auspiciis promotioja⁵ a református lelkipásztori palástra vetett fényt. Fájjaljuk, hogy Orgoványról Debrecenbe távozott. Theológiai doktorátust szerzett Gál Lajos a Budapest Frangepán-utcai egyházközség lelkésze, Geleji Katona Istvánról írott jeles dolgozatával.

Több diákunknak van folyamatban a. doktori szigorlata külföldi egyetemeken. A kitört háború akadályozza meg őket a doktori kalap megszerzésében.

Adományok. Alapítványok

Az elmúlt esztendőben Isten állandóan buzogni engedte az adakozásnak kútfejét. Már előbb kiemelt főgondnokunknak *gróf Teleki Józsefnek és hitvesének apsaí Szász Júlía* öngyméltóságáinak bőkezű adományát a bácsalmási ekklézsia meg építésére. A grófné adta a telket 3.000.– pengő értékben, csináltatott egy tölgyfa főkaput 500 pengő értékben, természetbeni adományainak értéke több, mint 2500 pengő. A gróf adta a templom építéséhez szükséges téglát 5200 pengő értékben, 500 pengő fuvar, az összes padot 600 pengő értékben. Ketten adakoztak harangokra 1000 pengő értékben. Ha még számavesszük a Kegyelmes Asszony által ajándékozott szentedényeket, úrasztali felszereléseket, valamint azt, hogy a főgondnok úr öexcellenciája a lelkipásztori álláshoz állandó deputatummal⁶ járul hozzá és azt 15 ezer pengő összegben végrendelettel is biztosította, azt kell mondanunk, hogy a kis bácsalmási ekklézsia megalapítása, a lelkészi állás megszervezése, a templom megépítése, az ottlevő buzgó hívek segítsége és közreműködése mellett, az ő jókedvű adakozásukból telt ki.

Örömmel kell jelentenem, hogy a baranyai egyházmegye gondnoka: *Mándy Samu* atyánkfia Baranyaszentlőrincen saját költségén szép templomot épített és azt egészen felszerelte, mintegy 25.000 pengő értékben. Folyó évi november hó 12-én történt meg a templom ünnepélyes felszentelése az

³ „legékesebb és legtanultabb férfi” – doktori oklevelek kifejezése a végzetel kapcsolatosan

⁴ „a kormányzó jelenlétében” – kitüntetéses doktorrá avatás kifejezése 1920 és 1944 között

⁵ az előző kifejezés változata

⁶ illetmény, járandóság

egyházmegye, a vármegye, a környékbeli református társadalom és a templomépítő gondnok úri családjának részvételével. Példaadó tettét hálás szívvel örökíti meg az egyházkerület.

Hálás szívvel kell megemlékezni arról, hogy boldogemlékű *dr. Szabó Ambrus* nagykőrösi ügyvéd és özvegye nagykőrösi házukat, budapesti három emeletes bérházukat, tatatóvárosi emeletes házukat és balatonalmádi nyaralójukat a nagykőrösi egyházra hagyták református kórház és szegény tanulók segélyezési céljaira.

Ki kell emelnem a verebi templom megújítását *dr. Szücs Elemér* főgondnok és felesége nagylelkű támogatásával. Ugyanakkor megemlékezem arról, hogy *Kiss János* az egyházközség gondnoka, verebi kisgazda 4500 pengővel orgonát szerzett a megújult templom számára. Amíg a magyar gazdák ilyen példát adnak, áll az az Ige, hogy Isten jókedvében teremtette az Ő magyar népét.

Végezetül örömmel teszek jelentést arról, hogy boldogemlékű *Rauszek Jenő* római katolikus vallású miniszteri tanácsos és református vallású hitvese: *Rauszek Jenőné született Szappanos Julia* 1927. május 17-én közös végrendeletet alkottak avégből, hogy egyetlen, felejtethetlen leányuk, a korán elhalt Rauszek Jucika emlékezetére jótékonycélú alapítványt létesítsenek, amelynek évi jövedelmét kizárólag főiskolai végzettséggel bíró apáknak zeneművészeti, mérnöki vagy más tudományos pályára készülő leány- vagy fiúgyermekei neveltetésének előmozdítására kell fordítani. Rauszek Jenő 1939. október 3-án meghalt s az özvegy nemes szándékát azzal is közelebb vitte a megvalósulás felé, hogy az 1939. november 8-án megtartott végrendelet-kihirdetésen kijelentette, hogy a hagyatékhoz tartozó ingatlanokat az öröklakás kivételével már most az egyházkerület javára kívánja átíratni, haszonélvezeti jogának épségben tartása mellett. A végrendeletet senki sem támadta meg. A hagyomány állagát és értékét az ügyészi jelentés ismerteti. Áll 275 magyar hold mezőgazdasági ingatlanból és leltári felszereléséből, 3 hold szőlőből és felszereléséből, egy 880 négyszögöles telken épült tíz szobás balatoni nyaralóból és felszereléséből. Terheli a hagyományt évi 70 mm búza és a szőlőre a mindenkori solti lelkész haszonélvezete.

Az egyetlen gyermek elvesztése fölötti fájdalom, amelynek megrendítő mélységei fölött annakidején vigasztalásért imádkozva álltam, íme Isten rendeléséből az anyaszentegyház és az ő országa számára áldott kalászokat termelt!

Az egész magyar református egyház élő hitéről és szociális felelősségérzetéről tesz szép bizonyosságot az a tény, hogy a Szeretetszövetség az idén megalkotta ötvenedik jótékonyági intézményét. – Most már minden erejét arra kívánja fordítani, hogy a hősies alapítások korszakára a végleges megalapozás és erőtartalékolás korszaka következzen el. E helyről is felhívom Dunamellék egyháztársadalmát a Szeretetszövetség hathatós és lelkes támogatására; ősz mindenesét, a sziklából vizet fakasztó és pusztából rózsát nevelő *Kiss Ferencet* szívből üdvözlöm.

Szolgálataim

A tavalyi egyházkerületi közgyűléstől a mostaniig eltelt időről munkanaptáramat tisztelettel ideírom. Nem foglaltam bele a kálvintéri lelkipásztori szolgálatom adatait.

1938. november 19-én konventi elnökségi tanács. November 30-án a német leányegyházközség jogviszonya ügyében értekezlet. December 8-án a pestkörnyéki egyházmegye alakuló ülése; az új egyházmegyét üdvözöltem. December 9-én a felvidéki püspökökkel és főgondnokokkal közös értekezlet. December 10-én konventi bírósági ülés. December 17-én Hamilton úr a Presbiteri Világszövetség főtitkára Budapestre érkezik, értekezletet tartunk. December 18-án a Baár-Madas leánynevelőintézetben istentiszteletet tartottam és úrvacsorát osztottam. December 31-én a Rádióban felolvasást tartottam „Lenni és látszani” címen. 1939. január 10-én esperesi értekezlet. Január 11-én egyházkerületi missziói

bizottsági ülés. Január 16-án a budapesti, pesti és pestkörnyéki lelképásztorokat konferenciára hívtam és előadást tartottam „Igehirdetésünk aktualitása” címen. Január hó 24-én esperesi és gondnoki értekezlet. Január hó 25-én a Nemzeti Klubban előadást tartottam „Nemzet és magyarság” címen. Január 28-án konventi elnökségi tanács. Január 31-én és február 1-én lelkészi vizsgák. Február 3-án zsinati biblia-bizottság, utána konventi külügyi albizottság. Február 5-én a református gazdalfjak budapesti konferenciáján ünnepi beszédet mondtam „A nagy szakadék” címen. Február 24-én teológiai tanári konferencia. Február 24-én a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság konferenciáján záróbeszédet tartottam az egyház és állam viszonyáról. Február 25-én konventi elnökségi tanács. Március 1-én a zsinat megnyitása alkalmából prédikáltam. Március 2–3-án zsinat. Március 7-én a német leányegyház ügyében megbeszélés. Március 11-én Szegeden előadást tartottam „Asszimiláció és disszimiláció” címen. Március 13–14-én tanügyi bizottság. Március 16-án missziói bizottság. Március 16–19-én fogadtam a skót egyház Moderátorának látogatását s ez alkalommal templomi és szeretetvendégségi szolgálatokat végeztem. Március 21-én egyházkerületi tanács, délután időszaki bíróság. Március hó 26-án a budahegyvidéki egyházköztségben prédikáltam. Március 28-án a Kálvin-téri férfikörben „Aktuális egyházi problémák” címen előadást tartottam. Március 29-én a Közigazgatási Továbbképző Tanfolyamon előadást tartottam „A református egyház szociális tanításai” címen. Április 3-án konventi középiskolai és vallástanítási bizottsági ülés. Április 4-én a Soli Deo Gloria Szövetségben „A magyar ifjúság Krisztussal való egysége” címen prédikáltam, s úrvacsorát osztottam. Április 7-én felolvastam a Rádióban „Böjt” címmel. Április 14-én Szabadszálláson prédikáltam és a Szász Károly emléktábla leleplezésénél az ünnepi beszédet mondtam. Április 17–21-én konventi rendes és bírósági ülések. Április 17-én a Felsőházban a zsidókérdés tárgyalásánál felszólaltam. Május 3–5. napjain Kassán a felvidéki lelképásztorok konferenciáját vezettem és a vallásos ünnepségen ünnepi beszédet mondtam. Május 7-én református nagygyűlés. Május 10–11-én országos zsinati bizottság ülései. Május 14-én az Akadémia ünnepi nagygyűlésén elnököltem és megnyitót mondtam „Tudomány és nemzetiség” címen. Május 18-án Pesthidegkúton prédikáltam és templomot szenteltem. Máj. 19–20-án Nagykőrösön a Református Élet konferenciáját vezettem és a vallásos estélyen előadást tartottam. Május 21-én az ókéscei Szabolcska-ünnepélyen szobor leleplezési beszédet mondtam. Június 9-én konventi négyes albizottsági ülés. Június 10-én egyházkerületi és egyházmegyei közös bizottsági ülés. Június 11-én a pasaréti gyülekezetben prédikáltam és templomot szenteltem. Június 14-én az országgyűlés megnyitása alkalmából prédikáltam. Június 15-én a Teológia évszázad ünnepélyén „A prédikátor” címen záróbeszédet mondtam. Június 16–22. között Leányfalun két konferencián vettem részt: a diakonisszák és a lelkészek konferenciáján. A lelkészek számára rendezett konferencia végén úrvacsorát osztottam. Június 18-án kilenc diakonisszatestvért szenteltem fel a Kálvin-téri gyülekezeti istentiszteleten. Június 24-én a Baár-Madas leánynevelőintézet záróünnepélyén beszédet mondtam „A legmagasabb életforma” címen. Június 25-én felszenteltem a váci egyházközség gyülekezeti házát. Július 2-án a bácsalmási templomot felszenteltem. Július 3-án az országos zsinati bizottság ülései. Augusztus 13-án a losonci KIE⁷-tábor nagygyűlésén résztvettem és az ünnepi istentiszteleten prédikáltam. Augusztus 14-én konventi elnökségi tanácson és bizottsági üléseken vettem részt. Augusztus 20-án Klotildligeten prédikáltam és az új templomot felszenteltem. Augusztus 23–27. napjain vezettem a ceglédi ORLE⁸ konferenciát, az ORLE évi közgyűlésén elnö-

⁷ Keresztyén Ifjúsági Egyesület

⁸ Országos Református Lelkészegyesület

ki megnyitót mondtam és résztvettem az ORPSz⁹ nagygyűlésen is. Szeptember 6–7. napjain zsinat. Szeptember 14-én egyházkerületi tanács, délután időszaki bíróság. Szeptember 17-én a nagykőrösi tanítóképzőintézet százéves jubileumán Igét hirdettem. Október 1-én a mátyásföldi templomot felszenteltem. Október 1-én délután a külső-üllői-úti missziói gyülekezetben, a Mária-Valéria-telepen szeretetvendégségen bibliát magyaráztam. Október 2-án konventi elnökségi tanács és közös protestáns bizottság. Október 3–4-én a missziói előadók értekezlete. Október 6-án az evangéliumi munkásszövetség ügyében értekezés. Október 10-én Bethlen Gábor Szövetség elnöki tanácsa. Október 12-én Lórántffy Zsuzsánna diakonisszaintézeti igazgatótanácsi ülés. Október 15-én a monori gyülekezeti házat igehirdetéssel felszenteltem. Október 20-án konventi elnökségi tanács. Október 20-án a kultuszminisztériumban az egyházkerületek elnökségeinek értekezlete a kultuszállamtitkárral. Október 23-án a Lórántffy Zsuzsánna Egyesületben „A református ember és bibliája” címen előadást tartottam. Október 29-én az Iparcarnokban Protestáns nagygyűlés, a közös istentiszteleten prédikáltam. Október 31-én délután a Rádióban Tisza Istvánról felolvasást tartottam. November 3-án a lelkészi konferenciák ügyében kiküldött bizottság értekezlete. November 7-én Darányi Kálmán temetése. November 9-án gyönki gimnázium igazgatótanácsának ülése. November 10-én konventi külügyi albizottság. November 11-én konventi elnökségi tanács. November 12-én a baranyaszentlőrinci templomot felszenteltem. November 13-án a kultuszállamtitkárral az egyházkerületi elnökségek értekezlete. November 17-én konventi négyes albizottság.

A püspöki hivatal ügyszáma felül van a hétezeren, háromezer az elnöki iktató száma. A telefon szakadatlanul cseng, a tárgyalók és kérelmezők megtöltik a hivatalt és sokszor fenyeget, hogy a munkatorlódás megakadályozza a munkát. A püspöki titkár és munkatársai elérkeztek teljesítőképességük határáig.

Kiemelem az elmúlt év szolgálataiból először az aránytalanul nagyszámú templomszentelést: a pesthidegkútit, bácsalmásit, pasarétit, klotildligetit, mátyásföldit, baranyaszentlőrincit, pedig személyesen nem is tudtam felszentelni még a felsőgödi és sződligeti templomokat. Ez utóbbiak közül az egyiknél dr. Kováts J. István, másiknál Dr. Hetessy Kálmán helyettesített. A templomokon kívül megemlítem a váci és a monori pompás gyülekezeti házat, a két kiváló fiatal lelkész példaadó szolgálatának hamarmegérő gyümölcsét. A felszentelt templomok közül különösen nevezetes a klotildligeti. Nagybaconi Nagy Vilmos gyalogsági tábornok és hitvese: nagybaconi Nagy Zelma őexcellenciáik álltak az építőbizottság élére. Az anyaegyházközségnek: Tinnyének a lelkésze, azután dr. Csekey Sándor teológiai tanár, az egyház nagybuzgóságú gondnoka: Laky László kiváló segítőtársaik lettek. Egy egyszerű klotildligeti úrnő: Koltai Józsefné asszonytestvérünk templomtelket ajándékozott a gyülekezetnek. A tábornok úr energiája és ötletessége, a Felvidék felszabadulásának lélektani pillanatát felhasználva, csodálatos gyorsasággal megépíttette a szép nagy templomot. István király napján volt a felszentelése a magyar kálvinizmus messze határban egyedül álló őratornyának.

Három irodalmi alkalom mutatott rá a dunamelléki egyházkerületnek a magyar szellemi élet kiemelt egyéniségeivel való életközösségére. Ókéscei atyánkfiai a község nagy fiának: Szabolcska Mihálynak emlékezetére ércszobrot állítottak. Jólesett tudnom azt, hogy az én népem, a magyar gazdaközönység volt az első, amelyik Szabolcska Mihály nagy emlékének ezt a tartozást leróta. A szabadszállási gyülekezet márványtáblával örökítette meg egykori lelkipásztorának Szász Károlynak ottani szolgálatát. Mind a két helyen szerencsém volt egyházkerületem és a magyar reformátusság érzéseinek kifeje-

⁹ Országos Református Presbiteri Szövetség

zést adni. Ugyanezt megbízottam: Áprily Lajos, Baár-Madas leánynevelőintézeti igazgató, akadémiai tag által tehettem meg Csurgón, a kollégium kertjében az iskola legnagyobb tanítványának: Baksay Sándornak emlékét megörökítő oszlop előtt.

Különös figyelmet kell fordítanunk a nagykőrösi tanítóképzőintézet fényes centenáriumára. A XIX. század első harmadának végén, a reformkor tavaszi hangulatában mozdult meg a Duna-Tisza köze két nagy gyülekezetének iskolaépítő elhatározása. Eldőlt a régi vita: hol létesüljön a főiskola, Kecskeméten vagy Kőrösön azzal, hogy a főiskolát Kecskemét nyerte meg. Ugyanakkor azonban egyrészt kárpótlásul, másrészt rendkívül finom gyakorlati érzéktől vezetettve a körösi kollégium egyik nagy tanárának: Szigeti Warga Jánosnak ihletésére, kimondta a dunamelléki egyházkerület és a nagykőrösi egyházközség, hogy egy mezőgazdasági célokat szolgáló tanítóképzőintézetet fog létesíteni. Azóta eltelt száz esztendő és milyen század! Először a 48-i forradalom, azután a Bach-korszak, majd, a századfordulónál a tanítóképzés színvonalának süllyedése és általános pangása, rá, a megújulás jelei után a világháború, ezt követően a vörös rémuralom szörnyűségei, végül a rettentő gazdasági leromlás tette ezt a száz esztendőt szakadatlan megpróbáltatások halálos válságsorozatává. És ilyen próbák között az iskola fennállott, szakadatlanul fejlődött. Ma már nemcsak a Dunamelléknek büszkesége, hanem országos viszonylatban is egyike a legelső tanítóképzőintézeteknek. Ezt mutatja az, hogy növendékeit különös előszeretettel választják meg kántoroknak, felekezeti tanítóknak a kerület határain messze túl is. Jólesett látnom, hogy Kodály Zoltán, a nagy magyar zeneszerző és zenepedagógus milyen örömeztve vett részt ünnepünkön s mennyire otthon érezte magát diákjaink között.

Egyházmegyék

Az egyházmegyék nyújtotta kép általában megnyugtató. Mindenütt komolyság, felelősségtudat és elszántság megnyilatkozásai láthatók. Az egyházi adók befolynak, az áldozatkészség növekedőben, az anyagi panaszok kevésbé keserűek, általában azt vesszük észre, hogy a rendkívüli időkkel együttjáró rendkívüli pénzforgalom híveink anyagi gondjait mintha enyhítette volna. Még mindig elhangzik itt is, ott is a panasz, hogy a presbiterek templomba járása és úrvacsorával élése nem elég példaadó. Arra is történni célszerű, hogy lelkipásztorok és tanítók családtagjai nem járnak rendszeresen a templomba. A magyar református egyház már elég öntudatos ahhoz, hogy ilyen esetekben határozott és kemény fegyelmező szavát felemelje. Kérem az esperes urakat: tegyenek intézkedéseket és a végrehajtást ellenőrizzék. Amint az esperesi jelentések elvonulnak előttem, kiveszek innen-onnan egy-egy érdekes jelenséget vagy gondolatot. Baranya lelkészi becsületszék szervezett, hogy a lelkipásztorok magaviseletének azt a részét, amely szerintök nem esik a szigorúan vett fegyelmi törvények hatálya alá, a testvéri szeretet intésével fegyelmezzék s ezt a fegyelmet a lelkipásztor családtagjaira is kiterjessze. Meggyőződésem, hogy a helyesen gyakorolt esperesi és pásztori szolgálat minden lehetőséget megad arra nézve, hogy a becsületszék felállításával óhajtott célt elérjük, anélkül, hogy egyházi bíróságainkkal párhuzamos intézményeket állítsunk fel. Budapest egész erejét egy olyan újság megalapítására fordítja, amely legkevesebb 30.000 példányban minden budapesti református adófizetőhöz eljutna. Kecskemét a reverzális törvény mérlegét csinálja meg és rámutat, hogy a törvény nagyban hozzájárult a református öntudat erősítéséhez, de ugyanakkor megállapítja, hogy a törvény alkalmazása nehéz és a közös eljárás megállapítása és kidolgozása kívánatos. Felhívja a figyelmet arra, hogy a reverzális harc erőltetésével ijesztő módon emelkedik az egyházilag meg nem áldott házasságkötések száma. Somogy feljajdul az elnéptelenedő iskolák láttán, még inkább a hihetetlenül fokozódó iskolaterhek súlya alatt. Az iskolák *községésítésében* látja a megoldás kulcsát. Vértessalja a szórványgondozást ajánlja figyelmünkbe s beszél egy olyan tízéves fiúcskáról, aki nagy kat-

holikus tengerben sohasem hallotta a Jézus Krisztus nevét. Fájdalmasan jelenti, hogy viruló községeiben pusztít az egyke. Csak egy helyen említ felekezeti sérelmet, ahol már odafajult a dolog, hogy elemi iskolai tanulók kiköpnek akkor, amikor ki kell ejteniök ezt a szót: református templom. Solt az jelenti, hogy a női tábor munkája szépen fejlődik és különösen a leánymunka nagy léptekkel halad előre. Tolna panaszkodik a vagyonokat felemésztő esküvői és keresztelői lagzik rendezéséért. A pesti egyházmegye ünnepélyesen megfogadja, hogy bár népességben és terjedelemben megfogyatkozott, kötelességteljesítésben nagy és első akar lenni. A pestkörnyéki esperes azt jelenti, hogy a kanonika vizitációra szánt idő felét a presbiterekkel tartott bibliaóra foglalja le s ennek épenannyi, sőt több figyelmet szentelnek az atyafiak, mint a hivatalos dolgok megtárgyalásának.

Fontos kérdések

Az egész magyar protestantizmus életére mély hatást tettek az október végi Protestáns Napok. Az első próbálkozás tapasztalatait nagyon tanulságos volna a rendezőségnek is, az egyházak vezetőinek is bizalmas körben megbeszélni. De kétségtelen dolog, hogy az egész magyar protestantizmus megmozdulása, a bizonyágtétevés lélektana szerint, hitünkben megerősített, erőinkről tiszta képet adott, hivatásunk tudatát megfényszerítette, összetartozásunk szükségét elibénk állította, találkozást rendezett a falu és a város népe között, ráeszméltetett közös történelmi gyökereinkre és megmutatta, hogy bírálgatás, panasz, sérelmezés és vád helyett az Evangélium és a magyarság nagy közös javaival újra meggazdagodhatunk s ezáltal az egész nemzet erkölcsi birtokállományát, lelki teherbíróképességét és cselekvőerejét felfokozhatjuk. Öröm hallanunk azt is, hogy a kibocsátott bélyegakcióból több, mint 200.000 pengő gyűlt össze s most már remélhetjük, hogy a Bethlen Gábor Szövetségnek az a régi vállalkozása, amelynek megvalósulásáért annyi magas közület s köztük a dunamelléki egyházkerület is egykor erején felül áldozatot hozott, végre csakugyan megvalósul és elkészül a magyar protestáns társadalom központi otthona: a Bethlen Gábor-ház.

Az egyházi munkások anyagi helyzetének gondja minden vezető embert felelősség mellett terhel. E téren a legsürgősebb szükségeket így foglalhatom össze:

Meg kell szüntetni azt a régi hibát, hogy a lelkészeknek köztörvényben megállapított korpótléka még mindig nem szolgáltatott ki teljes összegében. A lelképásztornak van fedele és van kenyere, de amikor gyermekeiket kell taníttatnia, a legnagyobb gondok és nyomorúságok napjai következnek rá. Ezen kívánt segíteni az igazságos mértékkel mérő korpótlékrendszer s ennek megcsonkítása, elcsökevényesítése súlyos mulasztás az illetékesek részéről. Rá kell mutatnunk az ún. állami, vagy önálló hitoktatók siralmas helyzetére. A hitoktatás az egyháznak életkérdése, a kormányzatnak becsületügye. De felemás dolog megszervezni egy csomó államilag javadalmazott állást azzal, hogy sohasem mehetnek feljebb, mint a IX. fizetési osztály 2. fokozata. Ezzel az jár, hogy egy csomó fiatalember ilyen állásba jutva, azt hiszi, hogy most már családot alapíthat, véglegesen berendezkedhetik, mert annyi fizetése van, mint egy kezdő tanárnak, vagy szolgabírónak. De állása nem végleges, nyugdíja nincs, előlépését nem biztosítja senki s lassanként államköltségen jó egynéhány lelképásztor proletarizálódik. Felettük az idő eltelik, a kemény munka lefoglalja minden idejüket, végleges állásban nem tudnak elhelyezkedni s életük derekán ráébrednek, hogy tulajdonképpen állami kenyéren élő öreg káplánok, minden kilátás nélkül. Komolyan felhívom a gyülekezetek figyelmét, igyekezzenek díjlevél biztosításával az állami vallásoktató lelkészeknek lehetőséget teremteni arra, hogy a lelkészi nyugdíjintézetbe beléphessenek s ha csak lehetséges, megfelelő fizetéskiegészítéssel tegyék lehetővé az előhaladásukat. Azután rá kell mutatnom a segédlelkészek anyagi helyzetére. Hangsúlyozom, hogy a segédlelkészség egyházunkban

szükséges rossz, nem következik a kálvinizmus alapelveiből. A kálvinizmus alapelveiből az következik, hogy a jó pap sokáig készüljön, akadémiákon elméletet, élő gyülekezetekben gyakorlatot tanuljon, de amikor a lelkészképzés befejeződött és belső elhivatottságáról megfelelő testület előtt szigorú vizsgálat kiállításával bizonyóságot tett, onnan kezdve rendszeres, önálló és felelős munkába álljon. Ezért azt tartom okosnak, hogy a teológiai túltermelést csökkentsük, mintsem teremtsünk egy munkanélküli lelkész-proletariátust, amelyik ádáz erőfeszítéssel igyekszik magának szörnyű választási harcok között paróchiát szerezni. Második lépés minél több új munkakörnek a megtalálása. Ez vagy a nagy gyülekezetek szabályos felosztásával történhetik meg – az ilyen felosztás mindig fájdalmas, az érdekeltek rettentő jajgatása között megy végbe, de a köznek magának mindig nagy hasznára van – vagy a szórványok, tanyai gyülekezetek megszervezésével, speciális gyülekezeti munkásoknak a beállításával. Ki gondol arra, hogy szórványban Magyarország területén több százezer ember él lelkigondozás nélkül? Harmadik mód a pásztorok testi és lelki erejével való bölcsebb gazdálkodás. A törpe gyülekezetek rettentő következményeket rejtenek magukban. Ezek között a legelső az, hogy sem munkával, sem kenyérrrel nem tudnak egy épkézláb embert és családfőt eltartani. Ki kell irtani azt a visszaélést, hogy kis gyülekezetekből, ahol egy ember is sok, kényelmi okokból, nyomorúságos pénzen, állami segítséggel segédlelkészt tartanak. Más, ha a lelkész munkaképtelen. Akkor közérdek parancsolja melléje a káplánt, de csak egy bizonyos ideig. A káplántartási kongruának¹⁰ jórészt a nyugdíjintézet gyarapítására kellene fordítani s könyörtelenül nyugdíjazni azokat az embereket, akik egy-két esztendő után sem tudnak teljes energiával dolgozni. Végül ennek a kérdésnek egyik része a lelkészképzés mezején dől el, a lelkipásztori minősítés színvonalának, mégpedig erkölcsi és szellemi színvonalának, a tudományos és lelkületi arravalóság mértékének felemelésében.

A Felvidék visszacsatolásával kimondta a törvényhozás, hogy a református lelkészek, családtagjai, továbbá a lelkészözvegyek és árvák részesülnek az OTBA¹¹ előnyeiben. Előre jelzem, hogy ezzel kemény áldozathozatal jár, de azt is hangsúlyozom, hogy a velejáró előny minden áldozatot és erőfeszítést megérdemel. Bár a lelkészi nyugdíj felemelésével aránylag nagy terhek zúdulnak a kis gyülekezetekre és a nagyobb beszámítást igénylő lelkipásztorokra, mégis teljes erővel támogatom és siettetem a lelkészeknek e társadalombiztosító intézetbe való bevételeit. Örömmel jelenthetem, hogy az elvi megegyezés megvan és a végrehajtás technikai kérdéseiről van csupán szó.

Egyház és állam

Egyház és állam cím alatt máskor arról szoktak beszámolni a püspöki jelentések, hogy nem történt-e az egyház közjogi birtokállományában az állammal kapcsolatban valahol megfogyatkozás. Örömmel állapítom meg, hogy a Teleki Pál kormánya az egyházakhoz való viszony megállapításában kifogás alá nem eshetik. Megbecsülik azt a munkát, amelyet az egyház végez, történeti érzékkel értékelik a magyar protestantizmus nagy művelődéstörténeti érdemeit s az okos magyar politikus szemével meglátják, hogy a református egyház ennek a nemzetnek legmagyarabb részét, úgyszólván a magvát, foglalja magában.

De az állammal való kapcsolatunkban két égő kérdésünk van. Egyik, amelyik égetőbb és sürgősebb, azért talán hamarabb megoldódik, a Felvidéknek a kérdése. A dunamelléki egyházkerület nincs közvetlenül érdekelve a Felvidék visszacsatolásával támadt új helyzetben. Épen ezért hivatva érzi magát rámutatni a hibákra, mulasztásokra, késedelmekre s az ezekből származó nyugtalanító jelekre. Egy esztendő

¹⁰ lelkészi illetmény állami kiegészítése

¹¹ Országos Tisztviselői Betegségélyezési Alap

telt el és nincs megoldva a visszacsatolással járó közigazgatási feladat egyházi része. Nincs elintézve a lelkipásztorok nyugdíj ügye; az adósegélyt olyan összegben állapították meg, hogy a visszacsatolt egyházközösségek kevesebb adósegélyt kapnak, mint az itteniek; ha egy lelkipásztor a cseh államtól nem kapott kongruát, mert különösen hazafiás magatartást tanúsított, hiába telt el egy esztendő, még mindig nem kap kongruát a magyar államtól sem. Nincsenek megszervezve az állami református vallásoktatói állások, holott a katolikus hitoktatók szeptember óta működnek. Ehelyett minden lelkipásztornak hosszú és körülményes igazolási eljáráson kell keresztülmennie s ez felbolygatja a gyülekezet békés viszonyait, lappangó ellenségeskedéseket hoz felszínre s oktanul keseríti a húsz éves szenvedést szóltan hősiességgel kiálló, csendes és hű magyarokat. Mindezek láttára különös bizalommal hivatkozunk a felvidéki lelkipásztorok, presbiterek és egyháztagok törhetetlen és áldozatos hazafiasságára s e bizalom alapján kérjük, hogy minden közigazgatási késelelem ellenére is vessék ki a lelkükből a keserűséget, okos megfontolással csökkentsék néha túlzott érzékenységüket, vegyék számba: milyen nagy ajándék a visszatérés lénye s vállalják velünk a sorsközösséget hibáinkban és tragikus fogyatékoságainkban is.

A másik kérdés régebbi, megoldása távolabbi időkre vár, de fontossága és sürgőssége napról-napra nő. Ez az *egyház iskolafenntartási terhe*. Még ezelőtt egy századdal Magyarországon az iskoláztatás majdnem kizárólagosan egyházi feladat és egyházi teher volt. Minden egyház s ezek között senki által meg nem előzve, a református egyház is, ennek a feladatnak erején felüli áldozattal tett eleget. Bizonyossága ennek az, hogy a magyar működés legértékesebb eredményei a XIX. század közepéig az egyházi közműveltséggel álltak kapcsolatban. A XIX. század második felében, a kiépülő új magyar államiság korában az egyházak nem tudtak már a maguk erejéből ennek a feladatnak eleget tenni. Elkövetkezett tehát az egyház iskolafenntartási terheinek felülvizsgálata és az állam tetemes részvétele e terhek hordozásában. Az államsegélyek rendszere kétoldalú szerződés formájában épült ki. Az egyház elfogadta az államsegélyt a szükséges mértékig azzal, hogyha egy bizonyos hányadot túllép, azaz többet ad az iskolákra az állam, mint az egyház, az iskola az állam tulajdonába mehet át. A háború után ebben a viszonyban egy elvi változás jött létre: immár nem az állam egészíti ki azt az összeget, amelyt az egyház a saját iskolájára fordít, hanem az állam, mint parancsoló társ, szabja meg egyoldalúan, hogy az egyház mennyivel tartozik az iskola fenntartásához hozzájárulni. Így történt meg az, hogy az egyházakra máról-holnapra rendkívüli terhek zúdultak rá. Az állam tetszése szerint felemelhette az egyházi hozzájárulás kulcsát. Nyugdíjintézeti terhek címén rendkívüli összegek kirovásával az iskolák költségvetését megingatta. A növendékek hozzájárulásának eltiltásával az egyházat megakadályozta abban, hogy iskolája fenntartására jövedelmi forrásokat nyisson meg. Igaz az, hogy maga is nagy áldozatot hozott a felekezeti iskolákért: kölcsönöket adott iskola építésére, tanítóinknak ugyanazt a fizetést biztosította, mint az államiaknak. Tanítóink ezen a réven soha nem remélt előnyökhöz jutottak, a legkiválóbbak beérkezhetnek a VII. fizetési osztályba is. De mivel az egyház teherbírása korlátozott, hozzá képest az államé szinte korlátlan, ebben az együttesben az egyház hamar kifulladásra és a szövetségbe belepusztulhat. Előáll az a helyzet, hogy ma már az egyházi adó az állami adónak átlagosan 40–60%-a. E tetemes egyházi adónak 50–80%-át iskoláinkra fordítjuk. Az ilyen drága iskolákba azonban az összes református gyermekeknek csak 65%-a jár. 35%-a más iskolákban tanul, viszont a mi iskoláink másvallású gyermekek nagy számával foglalkoznak. Számtalanszor megesk, hogy az illető község területén lévő idegen vallású nagybirtok, vagy idegen származású iparvállalat munkásainak gyermekei a mi iskolánkban tanulnak, az iskola fenntartásához azonban csak a református réteg járul hozzá, sem a katolikus nagybirtok, sem a zsidó gyáros nem hordoz semmit a mi terheinkből, holott a tanulók nagy száma ezek alkalmazottjainak gyermekeiből kerül ki. Nem lehet sokáig nézni azt, hogy az or-

szág legértékesebb rétege ez igazságtalan, közvetett adóteher alatt nyögjön, amikor egyszerű módok kínálkoznak segítségre. Ha már irtózik a kormányzat az egységes kultúradó behozatalától, semmi sem akadályozza meg abban, hogy az iskolák dologi szükségleteinek, nyugdíjterheinek hordozásában a községet is részesítse s ezen a réven bizonyos mértékig egyenlővé válják a teher. Tudom, hogy ezt a kérdést máról-holnapra nem lehet megoldani, de rámutatok arra, hogy meg kell oldani s addig kell megoldani, amíg helyrehozhatatlan pusztulást nem okoz a jelenlegi ferde helyzet.

Biztató jelek

A megszállott területi magyar kálvinizmus egészen más erő kifejtést mutatott volna, ha már évtizedekkel ezelőtt megkezdődött volna az iskolafenntartási védelemi vonal mögött az erőteljes missziói front kiépítése. A mai időkben nem tudom eléggé hangsúlyozni: milyen végtelenül fontos dolog intenzív missziói munkákkal a gyülekezeti életet felfokozni és öntudatosá tenni. Békés időkben az egyházi élet a hagyományok kövedreibe századokig zavartalanul fennmarad, de ha próbatétel következik, a hagyományok kórkorsói széjjeltörnek, odalesz az az egyházi élet, amely önmagában még nem szerveződött. Mindenféle korszakot elképzelhetünk, csak azt nem, amelyik az államegyház jelenlegi alakulatának különösképen kedvez. Abból a szempontból, hogy minket külső erők tartanak el, a jelenlegi helyzetnél mindig csak rosszabbat remélhetünk. Nem képzelhetjük el azt, hogy államsegélyeink növekedni fognak, az egyház közjogi kiváltsága gyarapodni fog; nem képzelhetjük el, hogy az egyházi életet közigazgatással elintézhetjük, hogy az egyháztagság kikényszeríthető dolog marad, az egyházi adó végrehajtható köztartozás, az egyházi fegyelem karhatalommal biztosított intézkedés. Nem gondolhatjuk el, hogy a hitoktatás, az ifjúság vallásos nevelése a közhatalomnak mindig a legfőbb programpontja marad. Arra kell számítanunk és úgy kell berendezkednünk, hogy megéljünk akkor is, amikor nem lesz államsegély; ne zülljünk széjjel, amikor az egyházhoz való tartozás önkéntes elhatározástól függ; ne menjünk koldulni, ha végrehajtható adó helyett jókedvű adományokból kell megélnünk s ne essünk kétségbe akkor sem, hogyha a felsőség nemhogy nem támogat a magunk egyházi céljai elérésében, hanem egyszerűen akadályoz. Ma az egész világon a legkivételesebb helyzetben a magyar egyházak vannak s nem gondolható el, hogy ez a kiváltság fokozódjék, sőt az a természetes, hogy meg fog indulni az átalakulás az államtól nem kedvezményezett egyházi típus felé, amilyen helyzetet ma a világnak mind a két részén: a demokráciákban és a tekintélyállamokban látunk. Ezért szükséges tehát a gyülekezeti élet fejlesztése és öntudatosítása. Szükséges az erőteljes vasárnapi iskolai hálózat kiépítése, hogy a gyermeksereget akkor se veszítsük el, ha egyszer minden iskolát államosítanának is. Szükséges az ifjúság gondozása szervezett, szinte azt mondhatnám: önmagát ellátó formában, hogy a magyar református ifjúság öntudatosan maga magát kormányozza és evangélizálja az egyház keretei között végzett ifjúsági munka által. Szükséges az, hogy a gyülekezetek asszonyaiban rejelő, eddig még soha fel nem használt cselekvőerő az egyház építésére öntudatosan megszerveződjék. Szükség van a református egyház állandó vezetőképző tanfolyamaira, azaz arra, hogy vasárnapi iskolai, ifjúsági munkákon keresztül egy olyan presbiteri generációt neveljünk, amelyik hivatása magaslatán áll. Szükség van végül az egyházi munkák s ebben a két alapvető mintának, a lelkipásztori és a presbiteri eszménynek olyan tisztítására és emelésére, amelyik szükségképpen tisztítani és emelni fogja egyházunkat is. Ezért újra, meg újra kérem, buzdítom minden munkatársamat, hogy minden erejüket éjjeli és nappali gondjukat utolsó lehelletükig Istentől rendelt örhelyükön a magyar *református egyház lelki minőségének fokozására és emelésére fordítsák*.

Körülöttünk nagyon megváltozik a világ. Ki ne látná a belső összefüggést a gondolatok és a hadseregek, a tömegérzések és a térkép változások között? Egy nagy átalakulásnak egyes tünetei és moz-

zanatai mindezek. Ebben a nagy átalakulásban a régi Európa, a régi művelődés önmagával leszámol és berendezkedik az újra. Ne arról vitatkozzunk mi, hogy melyik jobb, mert valószínű, hogy nem lesz módunk választani, hanem arra fordítsuk minden erőnket, hogy az új világhelyzetben is az anyaszentegyház megmaradjon annak, aminek isteni Ura rendelte: olyan társaságnak, amely a Lélek és Ige által a világ teremtésétől a világ végéig a kiválasztott lelkeket összefoglalja és csodálatos módon pásztorolja. Mindebből az következik, hogy a történeti egyháznak rendkívüli becsét kell tulajdonítanunk. Semmiféle mozgalomért, társadalmi egyesületért, politikai pártalakulásért egyetlen törmelékét az anyaszentegyház ősi, örök épületének feláldozni nem szabad. Ez a kétezeresztendő egyház még mindig a legjobb egyesület, a legkülönb párt, a legelőbb mozgalom és a legviharalóbb közösség. A történeti egyház azonban el ne veszítse a maga örökifjú rugalmasságát, azt a képességét, hogy sohasem ötvöződik sem az elmúló, sem a divatba jövő világformákkal, hanem mindegyiktől független, hogy mindegyikben önmaga maradjon, Isten pártjára álljon, Krisztus királyságáért küzdjön.

Most érezzük igazán, hogy minden egyház ősi szövegsége a másíknak. Nincs a világon semmi, ami annyira közel állana hozzánk, annyira megértene minket, vagy amit mi annyira megérténénk, mint Krisztusnak egy másik nevű és más zászlójú serege, egy másik anyaszentegyház. Milyen kicsiny pörök azok, amelyek szembeállítanak minket és milyen nagy érdekek, amelyek összekapcsolnak!

Mint egyének Isten Igéjének útmutatása szerint halhatatlan lelkünket az örökkévalóság nagy kérdéseivel akarjuk viszonyba hozni, mint az emberi közösség tagjai ezen a földön egy magasabbrendű, tisztább erkölcsű, jobb világ, szellemben gazdagabb nemzedék eljövetelén fáradozunk, mint magyar emberek Istentől nyert képességeinket az ő kegyelmi ajándékaival, Szent Lelkével és Igéjével úgy akarjuk művelni, tisztítani, hogy ez a nemzet fennmaradjon és különb legyen. Erősebb, magyarabb és nemesebb legyen!

Ezzel be is fejezném jelentésemet, ha nem kellene megemlékezniem egy költeményről, amely száz évvel ezelőtt született, a szerzője legegényibb lírának szánta, ma pedig az egész nemzet imádsága és Énekeskönyvünk 37. dicsérete. *Kölcsey Ferenc* épen nem volt egyházi és teológiai érdeklődésű, sőt kifejezetten felvilágosodott szellem és klasszikus műveltségű ember, de a magyar sorsnak egyik legszenvedélyesebb megérzője és tolmácsa. A Hymnus kurucos, zsoltáros, profetikus költemény, kihűlt lávadarabja egy ki nem tört vulkának. Népe létkérdését viszi az élő Isten elé és bűnbánatának mélységeiből kinyújtja kezét a szánó, kedvező isteni kegyelem felé. Ezért olyan magyar s ezért olyan bibliás ének ez; benne zeng az örök magyar kálvinizmus is. „Nyújts feléje védő kart, tengerén kínjának” imádkozunk mi is ma, ugyanazt a sorsélményt hordozva, mint száz év előtt Kölcsey.

XIX. PÜSPÖKI JELENTÉS

1940. november 21.

Ravasz László 1940 nyarán Decsen –
„Június 2-án decsi egyház 400 éves jubileumán:
»Álljuk a vihart« címen prédikáltam.”

Nagyméltóságú Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Nagy veszedelmek idején, árvízkor, erdőégéskor itt-ott egy-egy kis sziget képződik. Csak a széleit nyaldossa a tűz, ostromolja a hab, maga a darabka föld még élvezi a kíméletet. Az ilyen területeken szokott megtörténni az, hogy egyre sűrűbb s egyre jelentősebb események játszódnak le rajta: a béke, a munka, szántás-vetés és aratás eseményei, szokatlan tömörségben és sűrűségben. Minden eseményt a fenyegető halál határfogalomként színezi, kíséri és keretezi. Ilyen darabka föld a nagy világpusztulásban Magyarország s ilyen különös idő az az elmúlt esztendő is, amelyről ez a jelentés beszámol.

Történelmi események

Fogózzunk meg először egy nagy csendességben, vegyünk mély lélegzetet, tekintetünk járja át az eget és a földet és zendüljön fel énekünk Erdély egy részének visszatérte felett. Mennyit vártuk ezt a napot, hányszor láttuk eljövételét lehetetlennek s most íme átvesszük Isten kezéből, mint az ajándékozó kegyelem csodáját. Hittük, hogy eljön ez a nap, de eljövételének módját, idejét nem csak nem láttuk, hanem elképzelni sem tudtuk. Újra magyar föld negyvenháromezer négyzetkilométer; újra a magyar polgár e földnek több, mint kétmillió lakója. Uzsoktól a Berecki-szorosig újra a Kárpátok gerince lett a határ, mint volt ezer évig. A kétmillió lakosból több, mint egymillió magyar és milyen magyar! Húsz év szenvedéseiben megacélozódva, próbáiban leleményesebbé, ruganyosabbá, öntudatosabbá és hívebbé válva, népi erejének épségében, szellemi és erkölcsi képességeinek teljességében a mi országunk polgára lett az erdélyi magyar és a székely. A visszakerülő egymillió magyarság többségében nemcsak protestáns, hanem református: 1,005.946 magyar emberből református 505.555, római katolikus 420.109, unitárius 40.601, evangélikus kb. 10.000. Az egyházi kimutatás szerint, amelynek adatai némileg eltérnek a Statisztikai Hivatal adataitól, a hazatért reformátusokból az erdélyi egyházkerületre esik 370.196 lélek, a nagyváradi egyházkerületre 167.267. Az erdélyi egyházkerületből visszajött 396 anyaegyház-köztség, 390 lelkipásztor, 33 segédlelkész és 18 lévita, a nagyváradi egyházkerületből 130 anyaegyház-köztség, 135 lelkipásztor, 19 segédlelkész és 5 lévita. E súlyos adatokban olyan egyházi szervezet forr össze a magyar református egyház életével s lesz annak alkotó része, amely valamikor a magyar protestantizmus legdicsebb korszakát jelentette. Újra közöttünk él egy soha meg nem lankadó, sőt a legújabb időkben különösen megerősödő népkegyesség, érezzük egy teológiai gondolkozás formáló és ihlető erejét s szellemi életünk meggazdagodik a szabadságnak és a rendnek, a hitnek és az engedelmességnek azokkal a javaival és példáival, amelyeket az erdélyi lélek kitermelt és felhalmozott. Elzárt folyóink újra beleszakadnak a mi életünkbe; aratások, szüretnek nekünk hozzák borukat és kenyereket, a föld nekünk terem, a lélek számunkra dolgozik és álmodik: máról-holnapra milliók életével lettünk gazdagabbak, hogyne örvendeznénk! Fogadjuk tehát a hazatérőket szóltan szeretettel és megáradó örömmel. Jertek foglaljátok el helyeteket, eleve elkészítve titeket vár. Itt legyetek igazán azzá, amivé lennetek kell. Mi nem akarunk titeket korlátozni, magunkhoz szabni, az itteni rendet rákényszeríteni az ottani életre: mi a lélek közösségét a történelmi egyéniségek szabad kifejlődésében és a közös cél és közös szolgálat szétszakíthatatlan egységében keressük és kívánjuk megvalósítani.

De megerednek szívünkben a fájdalom legmélyebb forrásai. Még sohasem történt, hogy Erdély két darabra szakadt volna. Megérezzük azok fájdalmát, akik másodszor is elvesztették Erdélyt s a második Trianon taglóütésétől megtántorodnak s nem tudják, mibe fogózzanak. Romániába szakadt az erdélyi egyházkerületből 197 anyaegyház 176.287 lélekkel, a nagyváradi egyházkerületből 81 anyaegyház

73.279 lélekkel; visszamaradt összesen 278 anyaegyház 249.566 lélekkel. Odaszakadt négy középiskolánk, közöttük a Bethlen Kollégium is, egy tanítóképezdénk és több száz elemi iskolánk. Kétségtelen dolog, hogy ott egy országos magyar református egyház megszervezéséhez kell hozzálátni. Kétségtelen dolog, hogy ez az egyház ugyanolyan jogokat és elbánást követelhet a román kormánytól, amilyenben a Magyarországra szakadt görög-keleti egyháznak lesz része. Kétségtelen dolog, hogy odaát a missziói munka többszörösen megnehezedett, különösen a csalódás okozta nagy lelki összeomlás miatt. Kétségtelen dolog, hogy kedvezőtlenebb arányszámban, kegyetlenebb éghajlat alatt keményebbé válik a kisebbségi sors, de kétségtelen dolog, hogy magyarok és reformátusok hordozzák, akiket húsz esztendő megtanított szenvedni, de nem tanított meg felejteni, vagy kétségeskedni. Mindenekfelett kétségtelen dolog az, hogy ma az odaszakadt magyar sokkal közelebb áll a második revízióhoz, mint amilyen közel állottunk 1919 tavaszán az elsőhöz. Üzenjük nekik azt, amit üzent a kolozsvári Theológiai Fakultás igazgatója ezévi megnyitó beszédjében: „Ha elfelejtkezünk rólad, felejtkezzék el rólunk a mi jobb kezünk; nyelvünk ragadjon az ínyünkhöz, ha meg nem emlékezünk rólatok!”

E nagy fordulat alkalmából Isten előtt magunkat mélyen megalázzuk és egyedül Neki adunk dicsőséget, de hálával és tisztelettel ejtünk ki egy nevet: Magyarország Kormányzójának a nevét, aki bátor és hű országlásának huszadik évében a visszakerült székelyföld felé fordíthatta fehér lova fejét. Benne a magyar életakarát testesült meg s magunkat tiszteljük meg, mikor Neki híven, férfiasan hódolunk.

A nagy hegyek eltakarhatják a kisebb dombok képét, de azért ezeknek is megvan történelmük, messze tekintő kilátójuk, nagy emléküik és hősi igézetük. Még ez év elején, emberemlékezet óta a legszörnyűbb tél fenséges és borzalmas világában gyűjtöttünk meleg ruhát, fehér kenyeret és sebgyógyító kötést a kis finn nemzetnek. Fehér hó, piros vér, fekete halál, csillagos dicsőség: észak síkjain megint lejátszódott a század hőskölteménye, a soha be nem fejeződő Kalevala. A református egyház egyetlen körlevélre készpénzben 30.000 pengőt, természetbeni adományokban fel nem becsült értéket juttatott finn testvérei számára s minden filléréen, küldeményén, minden darabján csókja égett és áldása sugárzott.

Mikor pedig tavaszra fordult az idő, a roppant hóhegyek kebeléből egy új özönvíz indult a magyar mezők felé. Gátat vetni nem lehetett, szabályozására emberi erő kevés volt: jött, mint az ítélet, környörtelenül és bizonyosan s vitte el annyi magyar embernek házát, vetését, szegényes ingóságát, egész élete keresményét. Víz alá került az eklézsiák földje, lelkészeinknek és tanítóinknak sok helyt nem termett kenyerük, átnedvesedett minden egyházi épület s a küszöböt nyaldosó ár kárt tett a templom fundamentumaiban is. Mennyi hűség, bátor szolgálat támadt a veszedelem napjaiban! Mennyi megadás, Isten végzésében való bölcs megnyugvás termelődött ki a szívekből e nagy próbatétel folyamán! Íme, töretlenül áll a magyar fajta, ereje, lelke nyugodt, hite ép, a kisebb kenyeret nagyobb szeretettel osztja szét s kibírja ezt az évet is, mint ezer esztendő óta annyi nehéz esztendőt s kemény arccal, hívő arccal néz a holnap életébe. Még nem tudjuk, hogy a közegyház és egyes gyülekezetek háztartásában mekkora kárt okozott az idejű árvíz, de azt már látjuk, hogy a magyar lélek leszámolt vele: próbatételéből erkölcsi gyarapodás származott. Csak Isten tovább óvjon!

Pedig még hátra van a neheze. Messzire kell visszamenni, hogy az idejű rossz esztendőnek párját találjuk. Még mindig legnagyobb kérdés megőrizni ennek a nemzetnek lelki egyensúlyát, acélos önbi-zalmát, a Gondviselésbe vetett hitét és tevékeny nyugalmát. A Szentírásban említett pajzsos férfi sokat fog az idén közöttünk forgolódni; asztalunkhoz ül és elkéri ruhánk felét, de megbarátkozunk vele s majd jobb aratáskor késő viszontlátásra elköszönünk tőle.

Ide kívánczok két megemlékezés. Az egyik: amerikai magyar testvéreinknek küldjük el szívbeli köszöntésünket abból az alkalomból, hogy ezelőtt ötven esztendővel indult meg ott a rendszeres egy-

házszervezési munka. Ma már a másik kontinensen összesen 127 anyaegyházközségben, 40 leányegyházközségben 113 lelkész, 12 hivatásos egyházi munkás gondoz körülbelül 200.000 lelket. Aki látta, tudja: micsoda rendkívüli erőfeszítés, páratlan hősiesség, el nem fáradó türelem és hegyeket mozgató hit kell ahhoz, hogy ez a munka fennálljon és nőjön s odaszakadt véreinket hitükben és magyarságukban addig tartsa, amíg megérkezik a hazatérés ideje.

A másik: az idén volt 350 esztendeje annak, hogy a teljes Szentírás magyar nyelven a vizsolyi templom oldalfalához ragasztott nyikorgó officinában¹ elkészült. Egy század erőfeszítése tetőződött be vele s ez a könyv a magyar szellem egyik legnagyobb győzelme, amelynek áldásaiból emberöltők élnek, éltek eddig is és élnek ezután is. Azt, hogy a reformáció a magyar művelődést sokkal jobban áthatotta, mint ahogy az az evangéliumi egyházak számbeli erejétől várható lenne, többek között köszönhetjük a vizsolyi Bibliának s azoknak a kemény, kegyes lelkeknek, akik Károli Gáspár vezetése mellett ezt a munkát végrehajtották.

Halottak

Elment a minden élők útján Dabasi Halász Lajos koronaügyész, egyházmegyei tanácsbíró. Családja egyik legrégebb a dunamelléki református családok között, maga a dunamelléki egyházkerület vezető-embereinek atyai jóbarátja, élete példája drága örökség késő utódok számára s ezért emlékezünk kegyelettel róla, bár nem volt egyházkerületünk alkotó tagja. A lelkipásztorok közül hazatértek Aracs Gyula, Kozma Andor, Sallay István, Sipos Pál, Papp Albert s megrázó körülmények között Szabó Zsigmond halasi lelkipásztor. Nem volt dunamelléki tisztviselő, de származásban és lelki rokonságban dunamelléki ember volt Csikesz Sándor, debreceni egyetemi professzor – róla is emlékezünk, midőn fájó veszteségünket számbavesszük. Emlékezetüket kegyelettel megőrizzük és fogytig áldjuk. Legyen érettség elérés az egyetlen közbenjáró könyörgése és az Eleve Elrendelő örök kegyelme.

Köszöntések

Az elmúlt esztendő baranyai egyházmegyénk életében nagy változást hozott. Esperesi tisztéről lemondott Nyáry Pál pécsi lelkipásztor. Tizenkét évig vezette az egyházmegyét s ezalatt az idő alatt a lelkipásztori szolgálat színvonalának az emelésére, a missziói lelkület felébresztésére és erősítésére, a halhatatlan lelkekért hordozott felelősségérzet kimélyítésére, a tiszta lelkipásztori élet feltündököltetésére Isten kegyelméből nagyon sokat tett. Láthatatlan, de maradandó nyomain ezek az ő szolgálatának. Meg kell hajolnunk lemondásának okai előtt: a pásztor került szembe az esperessel s ő az ősi, fontosabb és első kötelesség, a pásztori kötelesség mellé állott. Sem az ő életéből az egyházmegyét, sem az egyházmegye életéből Nyáry Pált többé nem lehet kivenni: kölcsönös gazdagodásképpen hordozzák tovább egymást. Mi itt szeretettel búcsúzunk tőle, de azzal, hogy visszavárjuk. Helyére Halász Imre gordisai lelkészt hívta el a közbizalom. Már szolgált ezen a polcon, tehát sem neki nem új a munka, sem ő nem új ember a régi őrhelyen. Bizalommal és szeretettel köszöntjük és szolgálatára Isten áldását kérjük.

Személy szerint nekem s bizonyosan az Egyházkerületnek is nagy örömet szerzett Kormányzó Urunk legfelsőbb elhatározása, amellyel dr. Hetessy Kálmán kecskeméti lelkipásztor, egyházkerületi jegyző és tanácsbíró urat kormányfőtanácsosi címmel tüntette ki. Hetessy Kálmán az Alföld legnagyobb gyülekezetének megszervezésében és nagyszabású új intézmények létrehozásában mutatta meg alkotóerejét. A kecskeméti egyházközség háztartási egyensúlya, gazdasági életének rendezése

¹ itt: könyvnyomtató műhely

nagy pénzügyi tehetséget, s ugyanakkor aprólékos hűséget kíván, nagyvonalúságot s lelkiismeretességet egyaránt. Mindez azonban Hetessy Kálmán kezében csak eszköz volt lelki célok elérésére, nemzeti és egyházi hivatás betöltésére. Kerületünk gazdasági ügyeinek intézésében hálás szívvel érzem közvetlen és személyes segítségét s ezért nemcsak az Egyházkerületnek, hanem nekem is kedves alkalom az ő köszöntése.

A Baár-Madas leánygimnázium igazgatóját: Jékely Lajost és a kecskeméti gimnázium igazgatóját: Páthy Jánost a Kormányzó Úr Ő Főméltósága tanügyi főtanácsosi címmel tüntette ki. Mind a két kitüntetés őszinte örömet okozott egyházi és tanügyi téren egyaránt. A Dunamelléki Egyházkerület elismeréssel és hálával tekint két kiváló pedagógusára s életükre Isten áldását kéri.

Fájdalommal veszünk búcsút dr. Czeglédy Sándortól, Theológiai Akadémiánk tanárától, aki a debreceni egyetem gyakorlati teológiai tanszékére távozik. Fiatalon került hozzánk, rövid időt szolgált közöttünk, mégis magával viszi teljes elismerésünket, rokonszenvünket és köszönetünket. További tudományos működéséhez nagy reménységet fűzünk és bizvást reméljük, hogy nem fog elfelejtkezni arról az intézetről, ahol tudományos pályáját elkezdte és arról az egyházkerületről, amely neki lelki bölcsője volt.

Szívből köszöntjük Pataky Tibor államtitkár urat. Élete kemény munkájának most kezdi látni nagyszerű aratását. Ebből az alkalomból a Kormányzó Úr a Magyar Érdemrend nagykeresztjével tüntette ki. E kitüntetéshez minden magyar ember hálája és elismerése járul s ezek között annak a Dunamelléki Egyházkerületnek szívbéli köszöntése is, amelyik hivatalos munkájának nagyszerű eredményei láttán kész elfelejteni: mennyire nélkülözi őt az egyházi szolgálat mezején.

Betegeskedésük során felkerestük, vagy pedig most keressük fel kedves és nagyra becsült munkatársainkat: gróf Teleki Tibort, Mocsy Mihályt, B. Szabó Jánost, dr. Benedek Zsoltot s Egyházkerületünk hűséges vagyongazdáját: Ferenczy Károlyt. A meggyógyultaknak örömmüket, a gyengélkedőknek hő reménységünket fejezzük ki s mindnyájukat Isten oltalmazó kezébe ajánljuk.

Szolgálataim

Ideiktatom a tavalyi kerületi Közgyűléstől a mostani Kerületi gyűlésig végzett hivatalos szolgálataimat. Nincs beleszámítva az a munka, amelyet, mint Kálvin-téri lelkipásztor végeztem. Az előadásokon és igehirdetésen kívül a tanácskozásokat is feljegyeztem, mert hova-tovább egyre több időt és erőt ez emészt fel, épen az igehirdetői és pásztori munka kárára.

1939. november 26-án a Szeretetszövetség ápolónői otthonának felavatását végeztem. November 28-án a KIE² elnökséggel megbeszéltem az ifúsági munka alapelveit és részleteit. December 5-én a Lorántffy Zsuzsánna Egyesület elnökségével értekezletet tartottam. December 6-án a Lorántffy diakonisszákknak bibliát magyaráztam: „Isten törében.” December 8-án a Filadelfia igazgatótanács ülésén elnököltem. December 8-án estére köszöntőt írtam Magyarország Kormányzójának. December 9-én a KIE-ben előadást tartottam „A KIE kettős feladata” címmel. December 10-én a Protestáns Irodalmi Társaság zenedélutánján beszédet mondtam: „Zenehercegnő és három néne” címen. December 12–13-án a Felsőház földbirtokreform tárgyalásain vettem részt és fel is szólaltam. December 13-án a Református Élet ügyében értekezleten vettem részt. December 14-én egyetemes konventi bizottsági ülésen és elnökségi tanácson vettem részt. December 15-én a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület százéves jubileumán jelentem meg. December 16-án este a vértessaljai kisgazdaiifjak konferenciáján

² Keresztyén Ifúsági Egyesület

„Házasság és család” címen előadást tartottam. December 21-én a budapesti gimnázium és a Baár-Madas leánygimnázium tanárainak közös konferenciáján előadást tartottam: „Hogyan valósítja meg az egyház iskoláiban a mai viszonyok között a maga elé tűzött célokat?” December 21-én délután Henriod genfi főtítkárra jelenlétében a Nemzetközi Jóbarátság Egyházi Világszövetségének magyarországi ülésén vettem részt. December 31-én „Hit és világnézet” címmel a Rádióban felolvastam. 1940. január 1-én a Budapesti Egyházmegye elnökségével együtt a református egyház üdvözlétét tolmácsoltam a Kormányzó Úrnak. Január 3-án a református sajtó ügyében összevont megbeszélést tartottam. Január 8-án a Jogakadémia kormányzóbizottságának ülésén vettem részt. Január 9-én konventi elnökségi tanács. Január 10-én a Lorántffy Zsuzsánna Egyesület küldöttségével értekezlet. Január 11-én esperesi értekezlet. Január 12-én missziói értekezlet. Január 14-én Kecskeméten „Az Úr az én zászlóm” címmel beszéltem és felszenteltem a Református Énekkar zászlaját; azután felszenteltem a KIE házat „Nyílvessző a hős tegzében” című beszéddel. Január 18-án a Kálvin János Társaságban előadást tartottam: „A Szentírás a nemzet életében.” Január 20-án a Református Élet gazdasági bizottságának ülése. Január 23-án értekezlet a vármegyén. Január 24-én akadémiai bizottsági ülés. Január 25-én értekezlet az erdélyi egyházkerület elnökségével. Január 27-én Balogh Jenő öccsellenciájával miniszterelnöknél megbeszélés. Január 30-án lelkészképesítő vizsgák; este sajtóértekezlet. Január 31-én konventi középiskolai bizottsági és diákmissziói albizottsági ülés. Február 1-én lelkészi konferenciák előadóinak bizalmas értekezlete és ezen előadás: „A mai világhelyzet problémái” címen. Február 2-án a Protestáns Irodalmi Társaság konferenciája. Február második fele betegséggel telt el. Március 1-én Kormányzó Úr húsz éves jubileumán az ünnepi istentiszteleten prédikáltam. Március 2-án a Brit- és Külföldi Bibliatársulat európai igazgatójával értekezlet. Március 12-én Fáy István államtitkárnál püspökökkel és főgondnokokkal értekezlet; utána konventi elnökségi tanács. Március 16-án Theológiai Szemle ügyében Debrecenben értekezlet. Február 18-án az adventista egyházak képviselőjével – Nussbaum János úrral megbeszélés. Március 19-én Soli Deo Gloria konferencián úrvacsoraosztás. Március 20-án Fasorban a postásoknak úrvacsoraosztás. Március 21-én a Kálvin-téren úrvacsoraosztás. Március 27-én egyházkerületi számszéki, egyházkerületi tanácsi és időszaki bírósági ülés. Március 28-án délelőtt Lorántffy Zsuzsánna Egyesület igazgatótanácsi ülés, délután Filadelfia diakonisszaintézeti alapítvány igazgatótanácsi ülés. Március 29-én a magyarországi adventisták vezetőségével tárgyalás. Március 30-án akadémiai bizottsági ülés. Április 5-én konventi külügyi albizottsági ülés. Április 6-án Tormay Cécile emlékére rendezett ünnepélyen ünnepi beszédet mondtam a Vigadóban. Április 9-én népfőiskola ügyében megbeszélés. Április 8-án sajtóértekezlet. Április 9-én Dexter amerikai unitárius püspökkel megbeszélés. Április 10-én Ösztöndíjtanács theologiai albizottsági ülés. Április 11-én akadémiai igazgatótanácsi ülés. Április 11-én este Lorántffy diakonisszáknak előadás: Mária és Márta. Április 12-én konventi bizottsági ülések: KIE, diákmissziói, vasárnapi iskolai bizottság ülések. Április 15-én Konventen megbeszélés vallásoktatók helyzetéről. Április 16-án konventi bizottsági ülések. Április 17-18-án konventi ülések. Április 18-án Baldácsy bizottsági és közös protestáns bizottsági ülés. Április 19-én konventi bírósági ülés. Április 19-én a London-southwarki anglikán püspökkel megbeszélés. 20-án Protestáns Irodalmi Társaság felolvasó ülését megnyitottam „Szent izgágaság” címmel. Április 23-án Siegmund-Schultze úrral megbeszélés az Ekklesia magyar kötetének kiadása tárgyában. Április 23-án, 24-én és 26-án akadémiai ülések. Április 25-én a Budai Nőegyletben előadást tartottam: „A felejtés” címmel. Április 26-án Pap László theol. tanár székfoglalója és üdvözlése. Április 28-án Akadémia ünnepi közgyűlése. Április 29-én Magyarok Világszövetsége választmányi és közgyűlés. Április 30-án Filadelfia igazgatótanácsi közgyűlés. Május 2-4-én Hódmezővásárhelyt és Szegeden. Május 7-21-én Abbáziában. Május

26-án Református Nagygyűlés. Május 29-én Magyar-Svájci Társaság alakuló ülésén elnöki megnyitót mondtam: „Mire tanít a svájci lélek” címen. Május 29-én Székelyudvarhelyi Kollégium Öreg Diákjainak közgyűlése. Május 31-én Helyőrségi templom ügyében kilences közös protestáns bizottság ülése. Június 2-án decsi egyház 400 éves jubileumán: „Álljuk a vihart” címen prédikáltam. Június 6-án kerületi bírósági ülés. Június 9-én német lelkész beiktatása és üdvözlése. Június 11-én Kálvin-téren bibliaóra: „A gyülekezet tüköre.” Június 13-án konventi elnökségi tanács és énekeskönyvügyi bizottsági ülés. Június 14-én budapesti egyházmegye közgyűlése; konventi külügyi albizottság, délután teológiai választmány. Június 15-én teológiai évváró; ezen beszédet mondtam: „A pásztor” címen. Június 18-án leányfalusi lelkészkonferencián előadás: „A lelkipásztor igehirdetésének ereje és erőtlensége” címen. Június 19-én leányfalusi lelkészi konferencia. Június 20-án Baár-Madas leánygimnázium évváró ünnepélyén beszédet mondtam: „Kezdetben volt a szeretet.” Június 21-én Felsőház bizottsági ülésén nyolc osztályú népiskola ügyében felszólalás. Június 22-én Filadelfia igazgatótanácsi ülés. Június 28-án Jogakadémia kormányzóbizottsági ülés. Június 30-án Konvent mátraházi üdülőjét felavattam: „Az Úr árnyéka” című beszéddel. Július 2-án Jogakadémia kormányzóbizottsági ülés. Július 7-én Tabon prédikáltam és az új templomot felszenteltem. Augusztus 21-én konventi elnökségi tanácsülés és énekeskönyvügyi bizottsági ülés. Augusztus 22–25-én Komáromban ORLE³ és ORPSz⁴ közgyűlés: ORLE elnöki megnyitó, ORPSz istentiszteleten „Isten szép hajnala” címen prédikálás, ORPSz hangversenyen „Angyal a pajzson” címmel előadást tartottam. Szeptember 1-től 16-ig beteg voltam. Szeptember 9-én rádiófelolvasás Bánffyhunyadról. Szeptember 19-én Filadelfia anyaházi bizottsági ülés. Szeptember 20-án kerületi tanács, káplánelhelyező bizottsági és belmissziói bizottsági ülés. Szeptember 23-án konventi elnökségi tanács. Szeptember 30-án kerületi bírósági ülés. Október 1-én kultuszminiszternél megbeszélés; este Udvarhelyi Kollégium Öreg Diákjainak közgyűlése. Október 5-én Felsőházban Erdély visszacsatolási törvényjavaslat tárgyalásán felszólalás. Október 8-án budapesti, pesti, pestkörnyéki és vertesaljai egyházmegyék missziói előadóival értekezlet. Október 10-én budapesti egyházmegye közgyűlése. Október 11-én Pécselt felsőbaranyai, külsősomogyi és tolnai egyházmegyei missziói értekezlet. Október 12-én Baldácsy igazgatótanácsi ülés. Október 12-én erdélyi püspökökkel és főgondnokokkal értekezlet. Október 13-án Károli Gáspár emlékünnepélyen elnöki megnyitó: „Károli Gáspár műve.” Október 14-én konventi bizottsági ülések. Október 15-én missziói előadók konferenciáján vettem részt, délután Felsőházban az egyetemi törvényjavaslat tárgyalásán felszólaltam. Október 16-án missziói előadók konferenciáján „Missziói munkánk mérlege” címen előadást tartottam. Október 17-én a Népművelés Házának megnyitása: „Mit jelentett az erdélyi irodalom a magyarságra” címen előadást tartottam. Október 18–19-én Kolozsvárt a miniszterelnök által összehívott erdélyi értekezleten vettem részt. Október 20-án a kolozsvári Teológiai Fakultás és gimnázium megnyitó ünnepélyén vettem részt. Október 22-én Heckel német püspökkel és az evangélikus egyházzal a német leányegyház ügyében értekezletet tartottam. Október 23-án délelőtt erdélyi egyházkerület püspöki székén vettem részt. 24-én a kolozsvári egyetem megnyitásán a református egyház és felsőház képviselőjeként vettem részt. Október 24-én délután az erdélyi egyházkerület igazgatótanácsának ülésén vettem részt. Október 25-én délelőtt az erdélyi református nyugdíjintézet végrehajtó bizottságával tárgyaltam. Október 27-én Balló Ede síremlékének leleplezésén beszédet mondtam. November 7-én MELE⁵ közgyűlésen

³ Országos Református Lelkészegyesület

⁴ Országos Református Presbiteri Szövetség

⁵ Magyarhoni Evangélikus Lelkészek Egyesülete

ORLE-t képviseltem. November 8-án Szeretetszövetség intézőbizottsági ülésén vettem részt. November 9-én Lorántffy Zsuzsánna Egyesület igazgatótanácsi ülése. A püspöki félhivatalos iktatóra több, mint háromezer levél érkezett az év folyamán, – a hivatal számára 7500-830 egyént fogadtam kihallgatáson, a püspöki titkár ezernél jóval több esetben adott szóbeli felvilágosítást.

Az elmúlt esztendőben sok időt kötött le rövid, vagy hosszabb betegeskedésem. A megmaradt időt erőmhöz mérten igyekeztem felhasználni.

A püspöki hivatal helyiségeinek átalakítása a munka érdekében szükségessé vált. A püspöki titkár úrnak biztosítani kellett egy hivatali szoba csendjét, mert abban a szobában, ahol két gépiró dolgozik, még egy tisztviselő intézi ügyeit s ahová bejelentés nélkül bármikor bárki beléphetett és sokszor négyöt ember kért tájékoztatást: nagy szellemi erőfeszítést igénylő s döntő jelentőségű iratokat megfogalmazni nem lehetett. E rendezés során jutottunk odáig, hogy a tanügyi előadó úrnak tizenhat év után, egy íróasztalt bocsássunk rendelkezésére. Az átalakítás költségei nem lépték túl a megszavazott tízezer pengőt s belőle 7500 pengő rendkívüli államsegélyben megtérül.

Egyházmegyék

Végig tekintjük az egyházmegyék életét; mindenikből egy-egy jellemző vonást ragadunk ki.

A *budapesti* egyházmegyében évek magvetésének folyik az aratása. Három templom készült el az idén. Az egyik a Szabadság-téri, a másik a Pozsonyi-úti és a harmadik a Külső-Józsefvárosi templom. Mindenik mögött más-más gyülekezet dolgozik, mindeniken más-más ízlés látszik, de egy lélek hozta létre mindegyiket ugyanazon Ige hirdetésére. Az illetékes lelkipásztorok példaadó munkáján, a presbitériumok nagyszerű magatartásán kívül ki kell emelnem két főgondnok nevét: Lázár Ferencét, ki a Pozsonyi-úti és Csilléry Béla nevét, ki a Szabadság-téri templom megépítésének – művészi szempontból is elsőrangú alkotás mindkettő – főfő rugója volt. Másik nagyjelentőségű esemény a budapesti egyházmegyében a Református Élet átalakulása. Negyvenezer példányban a budapesti reformátusság minden rétegéhez és egyháztagjához eljutva, ez az újság felmérhetetlenül nagy közvélemény-alakító erővel bír. Magam is azok közé tartoztam, akik kétségkedtek és féltek a Református Élet régi alakját ki nem próbált kísérlet kedvéért feláldozni, de meg kell vallanom, hogy azoknak volt igazuk, akik nagyobb hittel néztek a jövőbe. Ez arra ösztönöz mindnyájunkat, hogy a nagy hit még nagyobb felelősséget ébresszen bennünk. A budapesti gyülekezetek helyzete rendkívül változatos: nyomortanyáktól fényűző rétegekig ér az a vonal, amely a budapesti gyülekezeteket az, egyház-kerítése közé vonja. Természetes, hogy új, meg új pásztori módszerek alakulnak ki s Budapestnek épen az a nagy jelentősége, hogy új módszerek feltalálásában és kipróbálásában elől járjon.

A *pestkörnyéki* egyházmegyéből ki kell emelnem Újpest, Kispest, Pestszenterzsébet megoszlásának fontos kérdését. Az ilyesmi nehezen megy, sok mindenféle érdeket sért s kívánatos is, hogy minden hebehurgyaságtól menten, gondos megfontolással készítsék elé a különválást. Ahhoz, hogy egy egyházközség virágozzék, bizonyos pénzügyi előfeltételek kellenek, legelsősorban az egyháztagok adóalapja kell, hogy megüsse a szükséges mértéket. Az egyházközségi szervezet fenntartása nemcsak tisztán lelki ügy, hanem gazdasági ügy is s nem lehetetlen megállapítani: mekkora vagyoni teherbíró képesség kell ahhoz, hogy Magyarországon egy jóra való egyházi szervezet létrejöjjön. Ennek a teherbíró képességnek határát büntetlenül nem szabad átlépni; viszont e teherbíró képességen *belül* okvetlenül végre kell hajtani a különválást, mert ez lelki többtermelést jelent. Ugyancsak örömmel jelentem, hogy a pénzügyminiszter úr a Wekerle-telepi egyházközségnek hatvannégyezer pengő adósságát törölte. Most ta-

lán hitelhez jut megint az egyházközség s befejezheti a paróchia felépítését, amelynek rendbetétele az egyházközség létérdeke.

A *pesti* egyházmegyében súlyos gondokat okozott az árvíz. A gyülekezetek és lelkipásztorok hősiességgel küzdenek a nyomorúsággal. Mély benyomást tett az árvízveszedelem idején lelkipásztoraink bátorsága és példaadó áldozatossága. Felépült az albirtorsai templom a hívek nagy áldozatával s közöttük első helyen a főgondnok úrnak: dr. Bakoss Géának ötezer pengős adományával; Tóth Sándorné és Fazakas A. és neje négy-négyezer pengővel építették egyházunkban az Isten országát. Az esperesi jelentés örvendezve emeli ki, hogy némely gyülekezetben milyen szép az Isten dicsőségére való adakozás. Tahiban egy lélekre négy, Gödöllőn egy lélekre három pengő esik egy évben. Gyömrő szép szociális munkáját, Teleki László gróf vezetésével, továbbra is folytatja.

Felsőbaranyának gondolatát a telepítés foglalja le. Az esperes rámutat székfoglaló beszédjében arra, hogy Belvárdtól Drávacsehiig egész Délbaranyában a kipusztuló gyülekezetek pompás kereteket nyújtanak a Hajdúság, Bihar, Sár-vidék, Nyírség emberfeleslegének átültetésére. Minden feltétel megvan az új honfoglalás véghezvitelére, csak nagyobb erővel kellene megindítani. Magyarboly tisztán szemlélteti e vállalkozás gyakorlati helyességét. Magyarbolyba 276 református lelket telepítettek át az Albrecht főherceg öfensége által felajánlott birtokra. Minden rendben volna, csak a végrehajtás során elfelejtettek lelkészlakásról, javadalmi földekről gondoskodni. A telepések szomjúhozna a gyülekezeti életre, készek érte nagy áldozatot hozni, de helytelen módszer friss település után a híveket mindjárt az egyház megszervezésének, templom és lelkészlak megépítésének és a lelkési díjlevél összeadásának egyébként is rendkívüli feladatával megterhelni. Életképes gyülekezeteket is megvisel ekkora erőfeszítés, mennyivel inkább a frissen telepített községeket. Szorosan ahhoz tartjuk magunkat, hogy az igazi telepítés éppúgy épít templomot és lelkési lakást, mintahogy a méhész az új rajnak kaptárt, lépet, keretet készít. Mély benyomást tett Baranyára Révész Imre tiszántúli püspök baráti látogatása és nagy-szerű szolgálata. Mélyen fájlalom, hogy e jelképes találkozáson betegségem miatt nem vehettem részt!

Kecskemét jelentésében legfontosabb esemény, hogy a kecskeméti egyházközség hosszabb lejáratú kölcsönrel nyomasztó tartozásait rendezni tudja s rendkívüli erőit, céltudatos vezetés mellett, alkotásainak megszilárdítására és aláépítésére fordíthatja. Maga az egyházmegye is megkezdte hátralékos kerületi járuléka nagy összegének törlesztését. Az izsáki gyülekezet tagjai két kezük munkájával építették meg a református otthont, a közös munka teremtő erejének szép példáját.

Solt példaadóan előljár a nőegyleti, meg az ifjúsági munka megszervezésében s ez teszi képessé arra, hogy az egyházközségek szociális és jótékonyági feladataikat dicséretreméltóan oldják meg. Itt is aránytalanul nagy volt az árvízveszedelem. Csepel-sziget ép annyit szenvedett, mint a szentendrei szigetség. Több, mint kétszáz hold egyházi föld került víz alá; sok egyházi tisztviselő asztaláról mosta el a fehér kenyeret. Egyébként Solt teherbíró, szorgalmas, nem is elaprósodott gyülekezetei csendben és egyenletesen épülnek. Sokat építkezett az egyházmegye és adósságaiból ötvenezer pengőt törlesztett.

Somogy jó híreket jelent. A tabi templom felszentelésénél magam is velük együtt örvendeztem folyó év július 7-én. A nagyszékelyi magyar egyházközség megüresedett paróchiáját árvaházzá alakította át a lelkeket és a nemzetet mentő áldozatos szeretet. Néhány segédlelkész állott össze sáfársági csoportba, megnyertek másokat is, a Szeretetszövetség hathatós támogatását biztosították és a kihalt gyülekezet helyén megindult egy kis csiraelep, az árvaház kis társasága. Az is örömdetes hír, hogy a szülöttek száma hárommal több, mint a halottaké.

Tolna a gyönki gimnázium jelentőségét emeli ki. Azt hiszem, mindenki igazat ad nekem abban, hogy e kis iskola a változott helyzetben nagyobb jelentőségűnek látszik, mint nem egy teljes gimnázium.

zium. Az internátus megnyitásával lélekszáma megnövekedett, a politikai község érdeklődése és áldozata fokozódott és a gyönki nőegylet négyezer pengő kamatmentes kölcsönével a gimnáziumot egyik válságából kimentette. Most legfőbb feladata tornatermének megépítése. Így küzd az élet a maga örök jogaiért, napfény és ború játéka között. Ugyancsak a tolnai esperes említi, hogy Sárközben vagyontérő kriptákat és sírköveket építenek a temetőkertekbe. Amaz az élet illatja életre, emez a halál illatja halálra.

Vértesalja a női munka megszervezésében jár elől, éppúgy, mint Solt. Soltban Szabó Balázs né lelle a mozgalomnak, Vértesalján Bátori Sigray Istvánné. Vajha minden egyházmegyében akadna hozzájuk hasonló hű és hő lélek, aki ezt a döntően fontos munkát kezébe veszi és felvirágoztatja. Vértesalja kimutatja az egyes gyülekezetek háztartásának egyházmegyei végső összegét is. Jövő évre ezt az egész egyházkerületben ki fogjuk mutatni. Bölcsen hangsúlyozza, hogy az egyházépítés nem időszaki munka. Helytelen gondolkodás azt hinni, hogy októbertől ápriliséig folyik az építés. Ezzel fele időt és fele eredményt engedünk eltékozolni. Talán egyes nagyvárosi gyülekezeteknél indokoltan jelentkezik a nyári szüneti szélcsendje, de ezt nem szabad általánosítani s lassanként rászoktatni emberöltönket, hogy csak télen legyen az Istené, nyáron lehet a világé is.

A missziói jelentés be fog számolni arról, hogy a dunamelléki Egyházkerület is foglalkozik egy népfőiskola megnyitásával. Szükségesnek tartom erről a helyről megállapítani, hogy amennyire hasznosnak látom magát az intézményt, éppannyira helytelennek találok a népfőiskola elnevezést. Ideje volna ehelyett másról gondoskodni. Nagyképűség és fogalmi bizonytalanság érezhető a népfőiskola elnevezésben. További ideje volna, hogy az egyetemes konvent missziói bizottságának közreműködésével állapítsuk meg a népfőiskolának nevezett intézmény munkarendjét, foglalkoztatási tervét s igyekezzünk egységet hozni létre ezen a téren is. Két út között választhatunk: vagy az államtól várjuk el megfelelő iskolák, tanfolyamok felállítását s helyet kérünk az egyház számára benne a lelki munka, pásztori gondozás és ihletés végzésére: vagy pedig, ami helyesebb, mi magunk csináljuk meg ezt az intézményt a magunk fiatalságának nevelésére. Tulajdonképpen állandósított és rendszeres vezetőképző intézményekről van itt szó. Ifjúsági munkánkban megtaláljuk a felnövekvő nemzedékben a legértékesebb és legígéretesebb egyéneit; ezeket össze kell gyűjtenünk és tovább képeznünk abból a szempontból, hogy falujuknak, szülőtte társadalmuknak természetes vezetőivé váljanak. Egyházi munkást, presbitert, előljárót, falusbíró, szövetkezeti embert, közbirtokossági elnököket akarunk belőlük nevelni s ezenfelül fel akarjuk oldani lelkükben azt a nagy szakadékot, és feszültséget, amely a jelenlegi nemzedékben a földműves embert az értelmiségitől, a falut a várostól, a munkást a tőkéstől elválasztja. Erre nézve kész programja van a kálvinizmusnak s igazán itt az utolsó pillanat, hogy az a néhány ember asztalhoz üljön, aki meg tudja csinálni az állandó vezetőképző tanfolyamok szervezetét és munkarendjét. Én azt képzelem, hogy minden egyházmegyének, vagy legalább is összetartozó tájaknak kell lenniök ilyen állandó vezetőképző iskolájuknak. Milyen jól elgondozhatná ezt egyfelől az Országos Presbiteri Szövetség, másfelől milyen nagy segítségünkre lehetne itt az Evangéliumi Munkásszövetség.

Kilátások

Az újságokban szakadatlanul olvassuk Európa újjárendezésének szükségességét és e gigászi munka egyes mozzanatait. Ne feledkezzünk meg arról, hogy eközben újjá kell rendeződnie az egész magyar közéletnek és benne a református egyháznak is. Nem tudjuk kiszámítani, hogy a szenvedélyes nacionalizmus mennyi embert különít el a magyarság történelmi törzstől; nem tudjuk, hogy a régi határok visszaszerzésével micsoda nemzetiségi erők és kristályosodási folyamatok indulnak meg ezen a földön; az bizonyos, hogy aránylag kevesebb lesz a magyar, mint amennyi eddig volt, de még ennél is bizonyo-

sabb, hogy *minden református magyar lesz*. Az a tény, hogy az ország helyreállítása a népi elv alapján indult meg, magyarázza, hogy a magyar kálvinizmusnak kilenczted része már hazajött s alig egytized része, 240–260.000 református él még megszállott területen. Lehet-e szembeszökőben igazolni, hogy a tiszta magyarság fölényét, vezetőszerpét, nemzetközi jelentőségét a magyar kálvinizmus legteljesebb igénybevétele nélkül elérni nem lehet? A mi egyházunkban nem történhetik meg, hogy százezrek külön akarnak válni belőle; az sem történhetik meg, hogy kerítéseink között milliók maradjanak, akik másodsorban, átvitt értelemben, szívességéből magyarok. Minálunk minden református magyar, nem lehet soha más s akár jelent előnyt és dicsőséget a magyarság, akár kárt, hátrátételt és szenvedést, ezen a minőségünkön, alkati vonásunkon, a teremtés tényéből eredő jellemvonásunkon változtatni nem tudunk. A hárommillió református a tíz-tizenkétfélmillió tiszta magyarságnak mindig a magva, a gyökere lesz. Ha nem volnék az egyház embere, hanem csak nemzeti politikus, akkor is azt vallanám, hogy ennek a majdnem hárommillió egységes, színmagyar népességének kellő felhasználása, összes szellemi és erkölcsi erőinek kihasználása Magyarország szempontjából a legfontosabb kérdés. Mint nemzeti politikus is azt hirdetném, hogy ezt a népet meg kell erősíteni földbirtokreformmal és telepítéssel; egyházi terheit egyenletesebben kell elosztani, megszüntetni a kis gyülekezetek és a mammut-gyülekezetek természetellenességét, beható, éltető, gazdaságos lelki munkát végeztetni közöttük egy jól rendezett, szociális érzékű és missziói lelkületű egyházi szervezetben. Felül kell vizsgálni az államsegélyeket, a gyülekezeti tagok teherbírását; egységes programot kell csinálni iskoláztatásra, új gyülekezetek szervezésére, régi gyülekezetek összevonására, szórványok és tanyák gondozására; hozzá kell segíteni ezt a református egyházat ahhoz, hogy mindkét nembeli ifjúságát maga nevelje s egyházi társadalmát a templomon kívüli életben örökkévaló erkölcsi szempontoknak és a legszentebb hagyományoknak megfelelően Isten Igéjével irányítsa, mert sok minden változhatik keveredhetik a Kárpát-övezte Dunamedencében, de olyan lelki törzs, amelyik csak magyar és soha más nem is lehet, csak magyar: ezen a földön nem találkozik más, csak a református egyház. De ez mindig az lesz és itt lesz.

S hogy egy ilyen megújult, újraszerveződött, önmagát megtalált és öntudatosodott magyar református egyháznak bármilyen holnapok között milyen óriási a teherbírása és milyen nagyszerű a hivatása, azt kismértékben megmutatta Erdély. Az erdélyi magyarság elveszett volna s nem lett volna kinek adni a visszaszerzett országot, ha huszonnégy éven keresztül nem dolgozott volna, nem szenvedett volna a drága anya, az áldott királynő, az alázatos és véreskezű szolgálóleány. Sára és Hágár egy személyben: a magyar református anyaszentegyház. Ködben, viharban, szorongató árnyékok között, hasadozó felhők résein át így bíztat, így világít az Egyház Ura, a Dávid gyökere és ága, ama fényes és hajnali csillag.

XX. PÜSPÖKI JELENTÉS

1941. november 20.

Ravasz László Kapi Béla evangélikus püspökkel 1941-ben –
„Kapi Béla elibénk állítja az evangéliumi pásztorok
tiszteltreméltó alakját, úgy amint az Isten kegyelméből
benne e nemzedékre példaadó fényel megvalósult.”

Nagyméltóságú Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Nagy dátumok

1921-ben, püspöki szolgálatom első hetében, utam a szerb megszállás alól frissen felszabadult baranyai gyülekezetekbe vezetett. Húsz év múlva püspöki jelentésemet azzal az örvendő hálaadással kezdetem, hogy egyházkerületünk idegen megszállás alatt lévő *déli részei felszabadultak*. Hazajött 34 ezer református lélek, közülük 22 ezer ősi magyar, 12 ezer pfalzi német település. Bár még a zsinat a visszacsatolás művét nem hajtotta végre s így az idegen uralom alatt kifejlődött egyházi szervezet fenn áll, már megkezdődött a teljes lelki egységből fakadó új berendezkedés, csupán német atyánkfiaival vannak még elvi szempontból el nem intézett kérdéseink. Felhasználom ezt az alkalmat arra, hogy a dunamelléki egyházkerület kifejezze elismerését, csodálatát ottani testvéreink hőies küzdelme iránt. Újra visszatérünk ahhoz az ígéhez, amellyel 1922-iki kerületi közgyűlésünk köszöntötte az alsóbaranyai-, bács-szlavóniai egyházmegye üresen maradt székeinek idegen országban sanyargó gazdáit: „Tudom a Te dolgaiddat és a Te fáradságodat és türeledet és hogy a gonoszokat nem szenvedheted és terhet viseltél és béketűrő vagy és az én nevemért fáradozol és nem fáradtál el.” Húsz évi küzdelem után ma még kedves vendégként itt ül közöttünk a délvidéki református egyház elnöksége *Ágoston* Sándor püspök és *Kurcz* Henrik főgondnok, akiket atyaiúi szeretettel ölelünk át s a dunamelléki egyházkerület velük együtt vallja: Egyedül Istené a dicsőség!

Most 150 esztendeje annak, hogy Széchenyi István megszületett. A történelmi nagyság két elemből tevődik össze. Magva az egyéniség, burka az a szemlélet, amilyennek a nagy egyéniséget későbbi nemzedékek látják. Hogy függ e két tényező össze, örök titok marad. De kétségtelen, hogy a nagy egyéniség jövődöt alakít s a jövődö korok egy-egy nagy egyéniségben vallanak magukról, hitükéről, céljaikról, ezzel eszményeiket egy kissé magukhoz szabják. Az utókor épen úgy mintázza a hőst, mint a hős saját korát, vagy az utána következőket. Széchenyi Istvánban különösen az *existenciális profétizmust* becsüljük nagyra. Azt, hogy a magyar lélek velejét, substanciáját pillantotta meg. Ezt akarta különbbé tenni; minőségbeli forradalmat kívánt s a *különb magyarság* létparancsát hirdette. Ez a *különb magyarság* szellemi és erkölcsi erőnek a kifejtése és a megnevesítése. A szó legnemesebb értelmében vett műveltség, mert az anyagi világ erőinek e szellemi érték szolgálatába való felhasználását és átszervezését követeli. Teljes és egész, mert a létre és összes következményeire vonatkozik, rendszeres, mert a részről halad az egészre, ezért nem vész el a részletekben s egységes alap gondolatát egyoldalúsággá nem csenevészíti. Széchenyi István a kálvinizmussal különösképen nem foglalkozott, de nagyra értékelte a kálvinisták ősi és tiszta magyarságát. Hivatásérzete olyan erős volt, hogy naplóiból sokszor a predestináció megsejtése érzik. Alapjában hívő ember volt, bár egyháziának nem mondható s a világnézetek roppant vízvázasztóinak gerincén állva, meg lehet ismerni benne a felvilágosodott embert és romantikust, – de azért megmarad örökre hívő magyarnak. Mi úgy érezzük, hogy erkölcsi tanításaiban, életformájában s általában véve abban a műveltségi formában, amelyet meg akart valósítani, nyugati eszmények hatása alatt állott és ezek a nyugati műveltségeszmények és életformák az evangéliumi keresztyénség és a reformáció szellemével átítatott germán műveltség talajáról sarjadtak.

Meg kell emlékeznünk arról, hogy az idén volt százötven esztendeje az 1790-91-iki XXVI. t. c. meghozatalának. Ezt a törvénycikket életben lévő egyházi törvényünk ma is alaptörvényként idézi s az egyház és állam viszonyának modern kialakulásához kiinduló pontul szolgál. Kimondja, hogy a békekötések becikkelyezett vallásügyi megállapodásai élő jog. Kimondja az evangéliumi egyházakra

a teljes vallásszabadságot, biztosítja az iskoláztatás jogát, megadja a lehetőséget arra, hogy saját magunk igazgassuk magunkat és minden ezután időre biztosítja az egyház sáfári önállóságát és hitelét: a reá, mint „fidelis manus”¹-ra bízott alapítványok és adományok kezelését s azt érintetlenül kezünkbe hagyja. Egyébként a törvényen még érezhető a lassanként szétomló barokk világnak szellemisége, mely a protestantizmusban még törvényes szektát lát, elismertetését kényszerűségből vállalja s a katolikus egyház államjogi kiváltságait védeni kívánja. De másfélszázados állandó erőfeszítést kíván elintézni azzal, hogy teljes határozottsággal kiemeli: e törvény és hozzá hasonló törvények meghozatala ellen „a papságnak és katolikus világi urak valamely részének ellenmondása nem állhat ellen, sőt örökre semmi erővel nem bír. („Contradictionibus dominorum cleri, et alicuius partis secularium catholicorum non obstantibus, immo iisdem in perpetuum nullum vigorem habentibus.”) Az 1791: XXVI. törvénycikk vallásügyi rendelkezéseinek hiányait, fogatkozásait a későbbi törvényalkotás kipótolta és megigazította. Bármely nagy jelentőséget tulajdonítsunk is a tételes törvényeknek, mint a nemzet világosan kifejezett és szentesített akarátának, mégis tudnunk kell, hogy nem a törvények szülik a lelket, hanem maguk a törvények is lélekből születnek. Inkább következményeik, mint előzmények. Az a közhletés a fontos, amely a törvényeket létrehozza. A lélek nélküli törvény holt betű: ha a törvényből kihal az ihlető lélek, meghal a törvény is. S ha az ihlető lélek elég erős, mindig meg tudja teremteni azt a törvényt, amelyben a közszellem medret ás magának. Ezért egyházak számára még a törvény sem ad végső menedéket, egyedül az a Lélek, amely benne él s mint Istennek a lelke felüláll törvényen és időn.

A múltból a jelenbe lépve át, felidézem az idei nagy elemi csapás emlékezetét. Az árvíz s a nyomában fellépő talajvizek szörnyű pusztítást végeztek a nemzet vagyonában és jövedelmében. Fájdalom, ez a pusztítás az ország közepén, a Duna és a Tisza közén letelepedett színmagyar népet érte. Távol áll tőlem vádolni vagy tanácsokat adni, én csak a testvéri részvétnek és a magyar sors tudatának akarok kifejezést adni, hogy ezzel is figyelmeztessenek mindenkit, milyen nehéz, milyen komoly és milyen nagy dolog magyar embernek lenni. A szörnyű ár gátostromló perceiben együtt reszkettem és imádkoztam dunamenti atyámfiaival. Mihelyt lehetett, felkerestem őket s húsvét második napján a solti templomban együtt imádkoztunk és járultunk az Úr szent asztalához. Meglátogattam a dunavecsei és apostagi gyülekezetet is, meghallgattam panaszaikat és illetékes helyen közvetítettem kéréseiket. Csak a solti egyházmegye lakosságának kárát több, mint négy millió pengőre becsüli az esperes. Hát még a többi fel nem becsült, talán ma még fel sem becsülhető veszteség! De ebben a nagy veszedelemben a magyar fajtának megint olyan kiváló tulajdonságai nyilvánultak meg, a bátorság, a nyugalom, a bizalom, a kölcsönös segítség és a törhetetlen életakarát, amelyek a roppant veszteség súlya alatt is vigasztalnak, biztatnak és felemelnek, mint ahogy a zsolttáríró mondja: „A sötétség is világosság lesz körülöttünk.” El kell mondanom, hogy a veszély perceiben a szomszédos gyülekezetek, maguk is árvízzel sújtva, szekérszámra, vasúti kocsirakományban küldtek ételmet és meleg ruhát a hajlékaikból kiöntött s jeges árban menekülő atyafiaik számára. Egyházkerületünk aranykönyvébe bele kívánczok Dab, Dömsöd, Dunapataj, Foktő, Fülöpszállás, Kiskunlacháza, Majosháza, Szigetszentmiklós népe. Több mint 20.000 pengőt tesz ki az a gyors segítség, amelyet ők nyújtottak. Különösen is ki kell emelnem a budapesti gyülekezet kebelében megindult gyűjtési munkát, amelyből több, mint 7.468 pengő jutott az árvíz-károsultaknak. Vegyük ehhez azt, hogy a magyar református egyházban összegyűlt 56.235.46 pengő árvízsegélyből annak körülbelül egynegyede a Dunamellékre esik, tehát ennek az egyházkerületnek észrevétlen szeretetadománya az árvízveszedelem alkalmából felülhaladja a negyvenezer pengőt.

¹ hűségés kéz

Ennek az évnek a történetéhez tartozik az is, hogy a bukovinai székely telepesek hazakerültek. 176 esztendővel ezelőtt Bucow² császári generális Mária Terézia áldásos uralkodása alatt űzte ki őket madéfalvi siculicidium után Bukovinába. Volt egy református raj is közöttük: Andrásfalva. Azóta vadidegen országban, a legfárasztóbb gyarmati árvaságban megtartották nyelvüket, szokásaikat, hitüket és magyarságukat. Most a fenyegető orosz árnyék elől hazamenekültek. Bácskában adott nekik a magyar állam istenáldotta földet, cserepes hajlékot, soknak még gazdasági felszerelést is. Siettem meglátogatni őket, hogy helyzetükről tájékozódjam. A telepítés maga mesteri igazgatási munka. De gyorsan kellett cselekedni, mert az idő sürgetett s ezért nem lehetett megcsinálni, hogy Andrásfalva község együtt maradjon és együtt plántáltassék el. Nem lehetett megőrizni a falu ősi társadalmi alkatát sem s ami a legnagyobb baj, nincsen református iskolájuk ezeknek az embereknek, akik Mária Terézia óta a mai napig osztrák és román főhatalom alatt református iskolájukat meg tudták tartani. Bármi elismeréssel, sőt dicsérettel kell adóznunk Bonczos Miklós államtitkár úrnak és Horváth József tábornok úrnak, akik a székely telepítést gyorsan, bátran, talpra-esetten végrehajtották, – valóban egy olyan tett, amely a nemzet életképességéről és kezdeményezésről tanúskodik, – mégis hangsúlyoznom kell, hogy az andrásfalvi székelyek ügye elintézve még nincs. Ennek a népnek kell templom és iskola, kell lelkesítő föld és lelkesítő lakás és kell történelmi egységének és egyéniségének helyreállítása. Különösképen kell gondoskodnunk a telepítés közben szétszóródott népelemek további pásztrolásáról. Ügyük tehát megoldva még nincs s az áttelepítés befejezése még csak kezdete egy további felelős munkának, amelynek az a célja, hogy az áttelepített nép közösség meggyökerezzen, felfrissüljön s az áldott hazai földben új virágzásba boruljon.

Halottak

Az egész nemzet gyásza kísérte utolsó útjára gróf *Teleki* Pál miniszterelnököt. Titokkal ment el közülünk, mint annyi nagy magyar; nem a mi feladatunk fejtegetni ezt a titkot s feleletet adni a miertre. Érezzük, hogy ennek így kellett lennie, mert az események végzetserű fordulása Teleki Pál lelki tényezőivel, a fokozott felelősségérzettel, a becsület és adott szó szentségéről vallott rendkívül magas fogalmaival, testi erejének felőrlése után bekövetkezett fáradtságával s azzal a fiatalos, hősi, romantikus hajlamával, amely őt már gyermekkorában önfeláldozásra és mártíriumra készítette, olyan találkozót adott, hogy annak a lövésnek el kellett dörögnie. Azért ez a halál szent mag, amelynek kalászeit egy boldogabb nemzedék látja meg. Mélyen meghajlunk Isten örök rendelése előtt s lelkünk minden rokonszenvét kifejezve a nagy bizonyágtévő iránt, magunkat, életünket, minden igaz lelkű vezetőnket Isten gondviselő irgalmába ajánljuk.

Nemzeti veszteség volt az ország két főbírájának halála is. Ez a két halál a dunamelléki egyházkerület tanácsbírói karát fosztotta meg két kimagasló egyéniségtől. *Puky* Endre ment el először, a közigazgatási bíróság nyugalmazott elnöke, egykori külügyminiszter, a református egyházi közélet hűségese, ősz bajnoka. Egyéniségében különösen nagyra tartottuk azt a tulajdonságát, hogy a legnehezebb közéleti elfoglaltság mellett is tudott időt szentelni egyháza sokszor aprólékos és kicsiny ügyei számára is. A fiúi hűség és nemesség előkelő képe volt ő, midőn lelki édesanyját, az anyaszentegyházat különös gyöngédséggel gondozta és szolgálta. Magát adta egész szívvel s ez volt szolgálatának erkölcsi ércalapja.

Jubász Andor az ország legelső bírója volt. Abban a székben, amelyet ő betöltött, századok óta az első református ember. Vitán felül álló nagyságai mellett bizonyít, hogy minden becsületese magyar ember az ő kúriai elnökségét tartotta az egyedül természetes és egyedül igazságos megoldásnak. Egyé-

² helyesen: Buccow

niségének példátlan tárgyilagosságára vet világot, hogy ő a legmagasabb bírói székben egyházának hű és munkás fia maradt anélkül, hogy szolgálatát korlátoznia kellett volna, vagy ez bírói pártatlanságába vetett közbizalmat érintette volna. Sokszor éreztünk hálát iránta, tanácsainak bölcsességéért, kristálytisztaságáért és a belőle áradó jóakaratéért. De legnagyobb ajándék mindnyájunkra nézve nagy és jó egyéniségének felemelő ténye. Természetes mozdulattal, magától értetődően, őszinte szerénységgel ajándékozott meg vele s nem akarta, hogy észre vegyék: ez az ajándék mekkora értékkel gyarapította a magyar kálvinizmus erkölcsi és szellemi birtokállományát, századok roppant tereibe benyúló erkölcsi latifundiumunk³ méreteit.

Pár nappal ezelőtt kísértük utolsó útjára Farkas István tiszáninneri püspököt. Feltétlen és szenvedélyes magyarsága, a magyar földműves népnek szinte bálványozása, a paraszti sorsnak és életformának romantikus szemlélete és mély erkölcsi megbecsülése volt az ő szolgálatának alappillére. Hirtelen fellobbanó kedélye, tiszta lángban magasra csapó lelkesedése a pillanatok exponensévé⁴ tette. Nem kímélte az életét, az egészségét, mikor az egyházáról volt szó. Mikor az evangéliumot hirdette, a lakodalmas vőfély vidámságával hívogatott; mikor halottat gyászoltunk, ő volt a legfájdalmasabb siratónk; haragjában Illés felháborodása tüzelt s mikor a hatalommal állott szemben, fejtartása a gályarabokéra emlékeztetett. Lehet, hogy a dolgokat másképen ítélte meg, mint sokan közülünk, de úgy ahogy volt, kedélyének állandó hullámvázaival, kicsorduló jóakaratával, szent hevüléseivel és kurucos lírájával a magyar embernek, a református prédikátornak, a mai közéleti vezetőnek, illetve mindezek egyik igen rokonszenves típusának felejthetetlen kifejezője volt.

A tavasszal költözött el tőlünk *Forgács Gyula* skót missziói lelkész. Már fiatalon belekerült az egyház ébredési mozgalmaiba s e mozgalomnak hamar számottevő tagja, később egyik szervezője és vezetője, azután legjelentősebb elméletírója s végül visszahúzódottságában is példaadó mestere volt. Lelki indulása a skót egyház ihletése alatt történt s ennek az egyháznak szolgálatában érte őt a halál. Közben a péceli gyülekezet megmunkálásával egyik legelső és legjelentősebb példáját adta az öntudatos és elvi alapon nyugvó magyar református gyülekezetszervezésnek. Mint a sárospataki egyházköztség lelkipáosztora és a főiskola lelkésze, rendkívüli erőfeszítéssel próbálta meg a magyar református lelki ébredés elveit egy ősi hagyományos gyülekezeti életre és egy öntudatos teológiai felfogásban sokszor másképpen gondolkozó főiskolára alkalmazni. A vállalkozás túlságosan igénybe vette erőt s így ájtott a skót misszió pompásan kialakított és a százados gyakorlat által kicsiszolt módszerű munkájába. A skót és a magyar egyház közötti kapcsolatnak egyik legfontosabb tényezője volt az a rokonszeny, amellyel őt fogadták odaát és az a bizalom, amellyel mi itt körülveztük. A dunamelléki egyházkerület egykori jegyzőjét siratja benne s nem felejt el, hogy *Forgács Gyula* dunamelléki mesterek tanítványa volt s mikor ő is nemzedékének egyik tanító mestere lett: elsősorban a Dunamellék járt hozzá iskolába.

Búcsúzás

Az idén már nem látjuk az egyházkerület alkotó tagjai között legidősebb gondnokunkat *Huszár Dezsőt*. Alig volt fájdalmasabb búcsú, mint amelyben *Vértessalja* köszönt el tőle s ő elvált *Vértessaljától*. *Huszár Dezsőt* Isten azzal áldotta meg, hogy az emberek szívét meg tudja nyerni, mindenki a szó nemes értelmében barátjának érezze s szívből jövő rokonszenvet tápláljon iránta, ősi nemzetsége díszje volt a magyarságnak és egyházunknak. Ő, a maga egyéniségében, mint egy nagyszerű könyv befejező sum-

³ itt: birtokunk, tulajdonunk

⁴ képviselőjévé

mája, még egyszer összefoglalta nemzetségének, osztályának, fajtájának minden okos, kedves vonását, hasznos tulajdonságát. Előkelő gondolkodása, önzetlen odaadása, az eszmények iránti hűsége, az emberek iránti jósága, a nehézségek megoldásában páratlan ügyessége, a helyzet áttekintésében és észrevétlen irányításában megmutatott bölcsesége, lényének az a született jellemvonása, hogy az embereket meg tudta nyerni, összefogni és a szeretet észrevétlen ihletésével kormányozni és vezetni: egyenként és összesen hozzájárult ahhoz, hogy Vértesalján tekintélye páratlan volt, óhaját parancsnak vették s jelenlétét nagy ajándéknak érezték. Tudjuk, hogy milyen lelki fájdalom volt annak az oka, hogy ő elköszönt attól a környezettől, ahol őt annyira szerették. Akarata előtt meghajolva, szívből kérjük Istent, még sokáig tartsa meg őt, hogy legyen kinek elmondanunk: mennyire szeretjük s milyen jó, ha ő közöttünk van.

Tavaly decemberben előrehaladt korára való hivatkozással letette tisztségét *Mándy* Sámuel baranyai gondnok úr is. 35 éves egyházi közszolgálat és 17 esztendei gondnoki munka után elköszönt attól a társaságtól, ahol őt mindenki a legnagyobb tisztelettel, megbecsüléssel és teljes bizalommal vette körül. *Mándy* Sámuel, mint baranyai gondnok az egész egyházmegyének, minden egyházközségnek, sőt még az egyházi tisztviselők jogos és igazságos magánügyeinek is bátor védelmezője, nagyszúlyú támogatója és tiszteletet ébresztő képviselője volt. Az egyházkerület bizottságaiban, tanácsulésében, gondnoki és esperesi értekezleteken kiváló bölcseséggel, előkelő gondolkozással s páratlan gyakorlati szakismerettel adta meg a maga tanácsait, sokszor igen nehéz kérdésekben, főképen gazdasági, pénzügyi és vagyoni jogi ügyekben. Minden forgolódásában maga volt a megbízhatóság, a függetlenség, az őszinteség és jóakarát. Nagyon fájjaljuk távozását s szolgálatának kedves emlékét mind magunk, mind a baranyai egyházmegye szívünkbe zárjuk. Az utóbbi helyen szolgálatának jóemlékezetét külsőképen is megörökíti az a 170 katasztrális holdat kitevő, nagyszerű gazdasági épületekkel ellátott és kitűnő karban lévő, rinyahosszúfalusi birtoktest is, amelyet ő családjával egyetértően örök alapítványul a baranyai egyházmegyének adományozott.

Fájdalommal vettük tudomásul, hogy *Neményi* Imre a Baár-Madas igazgatótanácsának elnöke tisztségéről lemondott. Mint elnök 1935. év óta áll a Baár-Madas leánynevelő intézetnek az élén. Mint egykori vallás- és közoktatásügyi minisztériumi államtitkár ez állás betöltésére rendkívüli képességeket és tapasztalatokat hozott. Magam is sokszor láttam, hogy nagyszerű tudását, rendkívüli szakértelmét, bámulatos szorgalmát és szelíd formában nyilvánuló, de hajthatatlanul szívós erélyét milyen odaadással szentelte a Baár-Madas leánynevelő intézet szolgálatára. Szolgálatának nagy értékét megbecsüljük, nem feledjük el s őt hálánkról és nagyrabecsülésünkről biztosítjuk.

Az egyházkerület tisztviselői karában két fontos változás történt. *Dr. Fromm Lajos* ügyész úr és *Ferenczy Károly* vagyongazdálkodó úr előrehaladt életkorukra és megrendült egészségükre való hivatkozással állásukról lemondottak és szükségessé válik munkakörüknek új emberekkel való betöltése. Az egyházkerület a tárgysorozat megfelelő pontjánál foglalkozik kérésükkel. Most itt azonban becsüljük meg és köszönjük meg e két derék tisztviselőnknek munkáját. *Dr. Fromm Lajos* 1921-ben foglalta el az egyházkerületi ügyészi állást. Nagytekintélyű és keresett ügyvédi irodájának vezetése mellett odaadó hűséggel és pontossággal intézte az egyházkerület jogügyi adminisztrációját és látta el az egyházi igazságszolgáltatás által az egyházkerületi ügyészi tisztvé tett kötelességeket. Hányszor gyönyörködtünk finom jogi fejtegetéseiben, mennyi erkölcsi és anyagi sikert jelentett az egyházkerületnek világi bíróságok előtt folytatott pereiben az ő pontos, megfontolt, nagy tudásra támaszkodó, szerényen előadott, de tiszteletet parancsoló s végeredményben sokszor perdöntő ügyvédi felfogása. Mikor eltávozik közülünk, megszorítjuk a kezét s biztosítjuk őt a dunamelléki egyházkerület nagyrabecsüléséről és haláljáról.

Ugyanilyen érzésekkel veszünk búcsút Ferenczy Károlytól is. Őt Darányi Ignác főgondnok úr hozta egyházkerületünkhöz. Mint gazdasági tanítóképzőintézeti igazgató korábban nyugalmaztatta magát, hogy egész erejével és idejével az egyházkerületi vagyonkezelés szolgálatába álljon. Kiváló szakértelméhez nagy gyakorlati tapasztalat járult, ezt kiegészítette páratlan szorgalma, lelkiismeretessége és pontossága. Az egyházkerület elhanyagolt vagyonállományát gyökeres munkába vette. Kicserélte a bérlőket, megjavíttatta a szerződéseket, felfokozta a birtokok jövedelmezőségét, tisztázta a vagyoni jogi és adóügyi kérdéseket, pótolta és kifejlesztette az egyházkerület vagyonkezeléségi igazgatását. Mindezek felett pedig a fokozott jövedelmekből minél többet igyekezett a birtokok többjévedelmezősége érdekében beruházni s ennek a törekvésnek köszönhetjük, hogy a dunamelléki egyházkerület birtokainak épületei húsz év alatt majdnem mind megújultak. A jó munka tisztá öntudatával távozik tőlünk, sajnálatosan megroppant egészségének halasztást nem tűrő parancsára. Mi hálával és elismeréssel bocsátjuk el őt és azt kérjük Istentől, hogy a pihenés mielőbb egészségének teljes helyreállításához vezessen s minél tovább számíthassuk őt barátaink, tanácsadóink és szükség esetén segítőink közé.

Nemzedékek jönnek, nemzedékek mennek. A megüresedett helyekre új kormányosok és parancsnokok állanak. Bizalommal és szeretettel köszöntjük a vértessaljai gondnoki székben *dr. Szüts* Gedeon atyánkfíát a nevezett egyházmegye évtizedeken át kiváló ügyészét és tanácsbíráját. Egyházmegyéjével egészen összenőtt, rokonszenves egyéniségét mindenki tiszteli és szereti. Ehhez a bizalomhoz, amely őt körülveszi, mindnyájunk bizalma és jóreménysége párosul. Isten hozta a hagyományos coadiutori⁵ székbe.

A baranyai egyházmegye gondnoka *Fáy* István m. kir. titkos tanácsos, közoktatásügyi államtitkár lett. Ősi nemzetsége, eddigi kiváló szolgálata, az államtitkári székben mindnyájunk nagyrebecsülésétől és elismerésétől kísért forgolódása, mindennekfelett pedig nemes gondolkozása, magas műveltsége, bibliás hite s egész szellemisége azzal biztat, hogy szolgálatán Isten után sok áldás leend.

Legközelebbi munkatársaink életében kedves alkalmak adódnak arra, hogy őket szeretettel köszöntsük. Köszöntjük *Szász* Lajos pestkörnyéki gondnokot titkos tanácsossá történt kinevezése alkalmából, *Imre* Sándor tanácsbírónkot abból az alkalomból, hogy a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem rektorává választotta. Kiváló igazgatónkot, *Ványi* Ferencet az a kitüntetés érte, hogy a Kormányzó Úr tanügyi főtanácsossá nevezte ki. *Joó* Gyula egyházkerületi világi főjegyzőnek a Kormányzó Úr egyetemi nyilvános rendes tanári címet adományozott.

Itt adunk hálát Istennek azért, hogy *dr. Kováts* J. István lelkészi főjegyzőnköt súlyos műtéttel járó betegségében megőrizte, egészségét és munkaerejét tökéletesen helyreállította, nagy szolgálatának folytatására újra elbocsátotta. Köszöntjük *Szabó* Imrét abból az alkalomból, hogy most tölti be esperessé választásának 10-ik esztendejét. Ez a 10 esztendő bizonyossága az ő elhivatottságának és nagy ajándéka-
inak, mindennek felett azonban Isten kegyelmének, ki szabadon használ fel céljaira.

Nem volna teljes ez a beszámoló, ha egyházunk falain kívül két kimagasló lelképásztori egyéniségről nem emlékeznénk meg. Az egyik *Raffay* Sándor, aki az idén ünnepli lelkésszé szentelésének 50. esztendejét. Köszöntsük szívből a bányakerületi evangélikus egyházkerület erőslelkű és erőskezű püspökét, az evangélikus lelkészegyesület elnökét, a magyar Biblia egyik fordítóját s kívánjuk életére Isten áldását. A református egyház épen azért, mert magas fogalmai vannak a lelképásztori szolgálatról, tisztelettel tekint fel *Kapi* Béla nagy pásztori egyéniségére abból az alkalomból, hogy az idén tölti be püspöki szolgálatának 25. évét. Egyházkerületem nevében kerületi közgyűlésükön üdvözöltem,

⁵ püspök, esperes melletti segítő

igaz, hogy csak írásban, de el kell mondanom itt is, hogy Kapi Bélának Magyarországon minden igazi lelkipásztor tartozik annyival, amennyivel a komoly próbálkozó adós annak, akinek a komoly próbálkozás kivételesen sikerült. Kapi Béla elibénk állítja az evangéliumi pásztornak tiszteletreméltó alakját, úgy amint az Isten kegyelméből benne e nemzedékre példaadó fényvel megvalósult. Theológiájának tudományos módszerrel felépített hitvallásos világképe, amint rendszerbe illeszti egyetemes és humanista műveltségének adatait, dinamikus erővel szolgálja igehirdetése és pásztorokodása nagy missziói munkáját, amelyet hívei között végez ugyan, de minden jó magyar emberre érvényesen és áldásosan. Mindezt kiegészíti lelkipásztori életének tisztasága, családi életének melegsége, belső világának derűje, szenvedések között győzedelmeskedő alázatos, élő hite. Azt kell mondanom neki is, amit egyszer egy együgyű alvernoi pásztor mondott Assisi Ferencnek: Oh maradj sokáig annak, aki vagy!

A háborús helyzet

Amíg mi itt békés fedelünk alatt anyaszentegyházunk jövőjéről tanácskozunk, az orosz síkságon a világtörténelem legnagyobb csatájában eldőlt, lesz-e ezen a földön kultúra, van-e hely Krisztus anyaszentegyháza számára s meg adatik-e nekünk, hogy halhatatlan lelkekhez méltó életet éljünk. A mi fiaink is ott küzdenek ebben az óriási harcban. Nem lehet ma Magyarországon hajlék, amelynek nincs egy láthatatlan vendége, asztal, amelynél ne legyen egy üres teríték egy távollévő számára, gyűlés és összejövetel, ahol meg ne említsenek egy láthatatlan jelenvoltat, komoly tanácskozás, amelynek ne legyen egy nem érzékelhető tanúja. Ez a magyar honvéd. Mindegy, hogy vezérezredes, vagy közkatona, nekünk egyformán drága. Győzelméhez Magyarország sorsa fűződik.

Meg kell állapítanunk, hogy bár Isten különös kegyelméből a háborúból eddig kevés részt vettünk, hatása azért élenken érezhető. Nincs meg a tömegeknek az a templomba tódulása, ami a világháború kitérését jellemezte, és a templomtól való rendszeres elhúzódnása sem, ami a háború végének közeledtét jelentette. Ehelyett inkább azt látjuk, hogy a lelkek egy kissé megkeményedtek, egyfelől bizalmatlanok, másfelől nyugtalanok s mélységeiben kikutathatatlan érzések és gondolatok hullámanak. Sok bölcsesség és finom lelki érzékenység kell ahhoz, hogy ide-oda ne hajoljunk, a különböző és idegen tudományok szelére, hanem megmaradjunk az egy szükséges dolog mellett. Még több bátorság és erkölcsi függetlenség kell ahhoz, hogy történelmünkben és önmagunkban megtaláljuk azokat az erőket és tulajdonságokat, amelyeknek továbbfejlesztése kitermeli a különb magyart, azt, amelyből egy új felér száz régivel.

A helyzet nyomasztó voltát érezzük az igazgatásban is. A kivételes állapot lehetetlenné teszi a bírálatot, vélemény nyilvánításra és közakarat kialakítására nincs alkalom: ennél fogva irtózatossá válik a kormányzat. El kell mondanunk, hogy az igazgatás tenger nehézséggel küzd. Ügyes-bajos, jogkereső emberek nagyon lassan jutnak igazságukhoz. Közigazgatásunkban még mindig sok a régi kovász. A közhivatalok inkább azt szeretik kidomborítani, hogy impériumot gyakorolnak, mint azt, hogy honfitársaikat szolgálják. Nem tudják elérni azt a célt, hogy rokonszenvenessé tegyék az államhatalmat. Sokhelyt az igazgatási munka kezd olyan öncélúvá lenni, mint a kultuszcselekmény, mintha az emberek születnének azért, hogy igazgassák őket és nem az igazgatás született volna meg azért, hogy az embereknek tegyen szolgálatot. A bürokrácia szüli a protekciót s a protekció a forradalmat.

Anyagiakban a háború hatását főképp intézményeink és készpénzfizetésből élő alkalmazottaink érzik. Ha például még tanítók, tanárok fizetéséhez tetemesebb mértékben kell hozzájárulni, igen sok iskolafenntartónk bejelentheti a fizetésképtelenséget. Viszont azt, hogy a református tanár és tanító kevesebbet kapjon azért, mert egyházi alkalmazott, még elgondolni sem lehet, mikor az állam az egyhá-

zat, amíg ez bírta, minden iskolafenntartói áldozatra könyörtelenül rákényszerítette. Hiába zörgetünk lelkipásztoraink korpótlékának és családi pótlékának valorizálásáért⁶. Nem vezet jó végre egy olyan helyzet, ahol az állam az egyház teherviselésével szemben egyre követelőbb igényekkel áll elő, közben pedig maga az egyházzal szemben vállalt kötelezettségeit fokozatosan fejleszteni nem kívánja. Lehetetlen az, hogy magyar református ember azért, mert magyar és református összehasonlíthatatlanul nagyobb terhet hordozzon a magyar népműveltség és közoktatás érdekében mintha nem volna magyar, vagy nem volna református.

A magyar református egyháznak a háborús helyzetből kifolyólag van és lesz egy egyetemes feladata. A keresztyén egyházak ökuménikus mozgalmi új tájékozódásra kényszerülnek. Amíg határozottan kell hirdetnünk azt, hogy a mai széthasadt világban a keresztyén egyházak lelki közössége az egyetlen alap arra, hogy szembenálló emberek és népek valaha találkozzanak s a Krisztusban való közösség, mint örök lelki tény kiengeszteljen minden nemzeti és világnézeti meghasonlást: éppen úgy kell hangoztatnunk azt is, hogy a keresztyén hitigazságok nem azonosak a mai, ú. n. „demokrácia” címkeje alatt árult világnézetekkel. Nekünk kell tanúságot tenni arról, hogy az a keresztyénség, amely szövetségességének tartja a bolsevizmust, vagy tudatlan, vagy ámuló. Nekünk kell bátran megvallanunk, hogy bár a nemzeti szocializmus és a keresztyénség két merőben különböző dolog, s a kettő ellentéte könnyen kiütközhetik, mégis tökéletes valótlanság az, amit a nemzeti szocializmus Isten-ellenességéről és egyházüldözéséről hirdetnek. Mi itt, Európa középpontján, egy nagy világnézeti átalakulás sodrában, szabadoknak, függetleneknek, zavartalanul keresztyéneknek érezhetjük és vallhatjuk magunkat s keresztyénségünk tökéletességre vivésében nem a külső hatalom gátol, hanem szívünk gyarlóságai. Nekünk kell bizonyágot tenni arról, hogy a bolsevizmus minden politikai látszat ellenére, amelyben a nyugati demokráciák színe előtt tetszeleg, éppen olyan halálos és gyökeres ellensége a keresztyénségnek és éppen úgy pusztítja és irtja, ahogy Domitianus és Diokletianus, vagy pedig az izlám pusztította, és irtotta a keresztyénséget. Volt rá eset a történelemben, hogy a legkeresztyénibb király a török szultánnal szövetségbe lépett s a szövetség eredménye Magyarország elbukása volt, de azért józan eszű ember akkor nem merte volna mondani, hogy a keresztyénséghez az izlám közelebb áll, mint a Habsburg-birodalom. Mikor lesz módunk ezt a nagy tanúságot végleg megtenni, nem tudjuk. Központi helyzetünkön fogva a legtisztábban mi látjuk, micsoda szörnyű játékot űz a világgal a Sátán, amikor oda tudja juttatni az embereket, hogy a canterbury érsek a Szovjet győzelemért imádkozik és a világ legnagyobb birodalmának egyik legsürgősebb erkölcsi feladata az, hogy a finnek kezéből az önvédelmi harc fegyverét kegyes szölamok közben kicsavarja. Ezek az emberek nem tudják, hogy mi a bolsevizmus!

Az egyházkerület élete

Az egyházkerület életében új, vagy zavaró mozzanat nem tűnt fel. Az istentiszteleteket rendszeresen megtartják, kevésbé rendszeresen látogatják. Sokáig panasz volt, hogy a vasárnapi vásárok akadályozzák a tempelomi buzgóságot. Most már legtöbb hely segítettek ezen a bajon, kivéve ahol éppen református emberek ragaszkodnak a vasárnapi vásárokhoz. A hétköznapi istentiszteletek lassanként porlanak, viszont, ahol a villanyvilágítást bevezették, csütörtök este sokszor nagyon szép gyülekezetet láthatni. Az idén kevesebb volt az úrvacsorázók száma, egyrészt a háború miatt, másrészt az elemi csapásokkal járó rendkívüli zaklatottság miatt.

A misszió ügye lassan és egyenletesen halad előre. A vasárnapi iskolai munka egyre több áldást

⁶ újraszámítás, átértékelés

mutat, különösen olyan nagy gyülekezetben, ahol nincsen református iskola, annál több az elhagyott és gondozatlan gyermek. Ifjúsági munkánk viszont a falusi gyülekezetekben fejlettebb. Az idén megalakul az első dunamelléki népfőiskola is és megkezdí rendeltetését: vezetőket nevelni a magyar református gyülekezeti munka részére. Tulajdonképpen diakonus-képző lesz a mi népfőiskolánk. Ez az az új adalék, amivel mi a népművelés emez ágához hozzájárulhatunk. Még mindig kevesellem a szabályszerűen megalakult református ifjúsági egyesületet, fiút és leányt egyaránt, tudván azt, hogy az ilyen formális szervezés nem pótolja ugyan a lényegét, de ha hiányzik, a lényeg kifejlődésének nagy akadálya lehet. Újra kérem és buzdítom az egyházmegyéket, törekedjenek arra, hogy az egyházközi és egyházmegyei ifjúsági szervezet fiúk és leányok között egyaránt kialakuljon és megerősödjék. Itt van a legfőbb ideje annak, hogy a nőegyesületi munkáinak az utolsó formába öntő mozdulatait is megtegyük. Az elmúlt esztendő megint kiváló bizonyítékkal szolgált arra, hogy ahol szervezett női munka van, milyen könnyű az egyházi közvéleményt jóirányba terelni és a hívek áldozatkészségét, vagy cselekvőképességét felfokozni. Az, hogy a Dunamellék országos gyűjtések terén elől jár, pedig távolról sem a legjobb módú rétege a magyar kálvinizmusnak, az, hogy az elmúlt esztendő elemi csapásainál olyan tetemes segítséggel támogathatta a rászorultakat: az illető gyülekezetekben, vagy az egyházmegyékben működő asszonyköröknek köszönhető elsősorban. Legfőbb ideje volna, hogy a dunamelléki asszonykörök egy szervezett táborra alakulva, átvegyenek egy nagy, messzire látszó vállalkozást s azt szolgálva általa maguk is megerősödjének. Még mindig nem érez a Dunamellék elég felelősséget a Filadelfia diakonisszaház iránt. Szolgálatait igénybe vesszük – két annyi testvért is tudnánk foglalkoztatni – de azt nem akarjuk belátni, hogy diakonissza anyagát és intézményeit több mint félmillió költséggel nem lehet csak a diakonisszák ingyen munkájából tartani el. Az áldozatkészségnek itt egészen új forrásait kell felfakasztani. – Ki kell emelnem az Evangéliumi Munkásszövetség szép indulását, azt a rendkívüli munkát, amelyet életre keltesében Muraközy Gyula végez és azt a sok nagyszerű lehetőséget, ami a mozgalom előtt megnyílik. Csak ne érje az a szomorú végzet, ami magyar Kálviniában a legtöbb kezdeményezést: mikor már megerősödnek, jön egy másik mozgalom, amely, a program 90%-ához 10% újat csatolva, megosztja a támogatást s meghasonlást támaszt az egész munkamezőn.

Az iskolafenntartás terhei az idejével is fokozódtak, főképpen a 7. és 8. osztály felállításával és a tanítói és a tanári fizetéseknek egyenként csekély, de a fenntartóra nézve lényeges emelkedésével. Hirtelen fenyegetni kezd a tanár- s tanítóhiány. Tanítóink egy része szinte lelkendezve megy át az államhoz, holott a természetes az volna, hogy nálunk érezze jobban magát. A nagy tanítóhiány miatt megállították a tanítóképzés reformjának végrehajtását s ez az állapot egy csomó kényelmetlenséget idézett elő. Mi ugyan megúsztuk egyelőre, nem lehet tudni meddig.

Missziói és iskolai munkánkat közösen érdeklí a leventeképzés átszerveése. Az egyetemes konvent a napokban adja ki alaposan megfontolt elvi álláspontjából következő részletes felvilágosító utasítását. Itt is kérem az összes illetékes testületeket, lelkipásztorokat, ifjúsági munkásokat, kövessék pontosan és lelkiismeretesen a konventi utasítást, mert ezzel tehetnek eleget nemzeti kötelességüknek, szolgálhatják legjobban egyházuk ügyét s egy adott helyzetben ezen az úton tehetnek legtöbb hasznot.

Az egyházak anyagi helyzetében lényegesebb változás nincs. Az egyházi adó mindenütt befolyt, mert ismét pénz van a hívek kezén. Gazdagodást egyelőre a kiscgazdák között tapasztalhatunk, akiknek háztartása nem ellenőrizhető annyira, mint a nagyobb birtokosoké, igényük mindig alacsonyabb volt s gazdálkodásuk termékeiből tetemesen nagyobb jövedelemre tesznek szert, mint az elmúlt háború óta bármikor. A munkásrétegeknek sincs okuk különösebb panaszra, mert nincs munkanélküliség. Mindenki kereshet, aki akar és tud dolgozni. De városon a kisfizetésű hivatalnokosztály akár, ha az élet kez-

detén áll, akár, ha szolgálata vége felé jár, mérhetetlen gonddal, sőt nélkülözéssel tengeti életét. Minden nap, amely az árszínvonalak között eltolódást enged, a pénz vásárló erejét csökkenti, a közszükségleti cikkek árát fokozza, ennek az osztálynak a felőrléséhez visz közelebb. Az elmúlt tíz esztendőben egyházunk jórészt erre az osztályra támaszkodott; mert csak innen nyert anyagi segítséget. Most különös kímélettel kell velük bánnunk. Az államkormány könnyen és gyorsan segíthet rajtuk, különösen akkor, ha konkrét segítséget nyújt téli beszerzésekre, ruházatra, gyermeknevelésre. Ebbe az osztályba tartoznak lelkipásztoraink is. Ma már nem igen fenyeget az, hogy a lelkész gazdává lesz. Ma az fenyeget, hogy elproletárosodik. Már hallom a panaszt itt is, ott is, hogy a papi földeket nem lehet értékesíteni, mert nincs bérlő, nincs feles. Általában véve a magyar földművelőknek egy része menekül a földtől. Amilyen erős a földre éhezés, olyan erős tendencia a városba-özönlés is. A nagyobb városok körül a falvakban 2-3 nyugdíjas altiszt él, akik negyven évi szolgálat után visszatértek szülőföldjükre jól biztosított életjáradékkal s ott nem mindig áldásos munkát fejtenek ki a falu közvéleményének irányítására.

Az egyház vezetősége, az egyetemes konvent elnöksége mindent elkövetett a lelkészek anyagi segélyezésének kieszközlésére. Lehetetlennek tartom, hogyha a magyar tisztviselői kar a tél folyamán számba jöhető kedvezménybe részesül, a református lelkipásztoroknak megint éhkoppot kelljen nyelniük.

Az új nemzedék

Életbelépett az új teológiai tanterv. Még nem volt alkalmunk kipróbálni. Én csak azt sajnálom, hogy elkészültekor betegen feküdtem vakbélműtét miatt s nem vehettem részt a tárgyalásokon. Az 5. évfolyam bevezetése eldöntötte a lelkésztanító tanfolyam további sorsát. Fenntartása különben is lehetetlenné vált volna a tanítóképzés reformjának életbelépésével. Így nekünk arról kell határoznunk, fenntartjuk-e még 2-3 évig a nagykorósi tanfolyamot. Az ijesztő káplánhiány s ebből következően teológiai oktatásunkat gyökerében fenyegető exmisszió⁷-kényszer azt parancsolja, hogy a lelkésztanítói tanfolyamot a következő évtől megszüntessük.

A káplánhiány miatt Teológiai Akadémiánk egész 3. évfolyama gyülekezetekben szolgál. Már megkezdettük a 4. évfolyam hallgatóinak a kiküldését is. Ez olyan lényeges kárt okoz a lelkészjelöltek tanulmányainak folytatásában, hogy csak a legvégső esetben szabad hozzá folyamodnunk. Hiába tartunk fenn nagy költséggel teológiai akadémiát, hiába tartatunk tíz féléven át előadásokat, okozunk teméntelen költséget maguknak az ifjaknak, ha káplánpótléknak felhasználjuk őket s hivatali rendelkezéssel rontjuk meg tanulmányi eredményeiket. Az exmisszus olyan, mint a perzsaprém, amely úgy áll elő, hogy a bárányt már az anyaméhből kivágják s úgy húzzák le a bőrét. Kérem az egyházkerület érdekelt lelkipásztorait, készüljenek reá, hogy a káplánhiány miatt nemcsak a teológiai oktatás, hanem a gyülekezeti élet is fog szenvedni s pótlásra elsősorban a lelkipásztorok munkaerejét vesszük fokozottabban igénybe.

Már régen egyik fő kérdésünknek tartottam a segédlelkészek helyzetét. Végre odáig jutottam, hogy ez év november 3-4-én, két napon át reggeltől estig együttes megbeszélésre ülhettem le egyházkerületem segédlelkészeivel. Bár nagyon sok keserűség szakadt fel, tényleg nehéz, sőt nyomorúságos helyzetek tárultak elének, meg kell mondanom, hogy legfiatalabb lelkész társaim lelkiülete, gondolkozása, jövőjükéről és szolgálatukról alkotott felfogása s az a mód, ahogy bizalommal bátorságot, őszinteséggel szerénységet párosítottak, nagyon jó benyomást tett rám. Az a meggyőződése, hogy ezt a kérdést meg lehet oldani s talán nem is kerül sok időbe a megoldása. Az ifjúság egy emlékiratot készített s azt kitűz-

⁷ teológus-hallgatók végzés előtti kibocsátása gyülekezeti szolgálatra

tem a kerületi közgyűlés tárgysorozatára. Ugyanakkor az Evangéliumi Munkásszövetség emlékiratot adott át a konventhez címezve, ezt oda felterjesztettem.

Balázs Árpád adománya

Balázs Árpád, az országos nevű nótaszerző végrendeletében lakóházának felét és szerzői jövedelmét – özvegye haszonélvezetének fenntartásával – a dunamelléki egyházkerületre hagyta azzal, hogy annak jövedelméből, a költségek levonása után, szülei sírját gondoztassuk és a zilahi, vagy a kolozsvári kollégiumba járó diákokat belátásunk szerint segítézzük. A hagyatéki tárgyalás során az egyházkerület az özvegygel megegyezett s a házból ráeső örökrész fejében 20.000 P készpénzt fel is vett. Mi, hogy földbirtokainkat egy földreform esetén miféle értékálló javakra cseréljük át, de tudnunk kell, hogy az egyháznak anyagi fundamentuma a hívek áldozatkészségének élő tőkéje. A hívek áldozatkészségének azonban van egy lelki s van egy anyagi határa. Minél több egy egyházban a lélek, annál bővebbek az anyagi források, de az anyagi források sem kimeríthetetlenek. Gazdasági határ a gyülekezet tagjainak általános vagyoni helyzete. A magyar református egyház előrelátó gazdasági politikát akkor végez, ha ihleti és fejleszti saját híveinek gazdasági előmenetelét és meggyarapodását is. Iskoláink terén a nagy tennivalónk kettőse intézeteinknek nemcsak általános iskolai színvonalát kell fenntartanunk, hogy versenyképességét biztosítsuk, hanem intézeteinket át kell itatnunk a református szellem dinamikájával. Legnagyobb missziói feladatunk tanáraink és tanítóink lelki ébredésének, missziói tudatának a felébresztése. Evégből minden erőnkkel folytatnunk kell a rendszeres, autonomikus munkát. Nem szabad pihennünk addig, amíg a Dunamelléken nincsen kialakítva a harmadik front, a missziói munkának a frontja. Vasárnapi iskolák, ifjúsági egyesületek, nőszövetségek, presbiteri konferenciák, általában diakónus nevelés az a négy munkaág, amelyiknek olyan szervezettnek kell lennie, mint ma az iskola ügyeinek. Mindegyik számára külön gazdát keresünk és e négy munkaág irányítója, a kerületi belmissziói előadó vezetése alatt kell, hogy a missziói munka egyenletességét és egyöntetűségét biztosítsa. A dunamelléki egyházkerületnek a nőmunka középpontjába kell, hogy állítsa a Filadelfia Diakonisszaintézeteket, a férfimunka középpontjába pedig a különböző népfőiskolákat és presbiteri konferenciákat. A lehető legmagasabbra kell emelni s Lélekkel eltölteni egyházi életünk kettős szívkamrájában: a Teológiai Akadémián és a tanítóképző intézetekben a lelkészképzést és a tanító, illetve a tanítónőképzést. Ezek a legfontosabb intézményeink, a nélkülözhetetlenek, a pótolhatatlanok. Középiskoláink mellett mindenütt ki kell fejleszteni az internátusokat, mert ma már csak akkor maradnak fenn gimnáziumaink, ha jóhírű internátusok működnek mellettük.

Az árbockosárban

Íme a dunamelléki egyházkerület hajója. Erős, kemény gófer-fából van faragva, eresztékei jól egybeszerkesztetvék, szurokkal vízállóvá van téve az egész, úgy, ahogy Isten Noénak parancsolta. Nekünk meg kell tennünk mindent a nagy hajózásra, bár tudjuk, hogy nem rajtunk múlik a megérkezés. Az egek csatornáit megerednek, zuhogva dől a szörnyű világzapor, mintha leszakadtak volna az ég superlátjai⁸. A víz lassan emelkedik, s az ítéletidő minden rettentése között a hajó remegve úszik a fekete óceán felett. Parancsnoki hídján ott áll Valaki, aki „hasonló az Ember Fiához, bokáig érő ruhában öltözve és mellénél arany övvel körülvéve”. „Az ő feje és a haja fehér, mint a fehér gyapjú, mint a hó és szemei olyanok, mint a tűzláng és lábai hasonlók az izzó fényű érchez, mintha kemencében tüzesedtek volna

⁸ katolikus körmenetek alkalmával használt baldachin, itt: mennyezet

XX. PÜSPÖKI JELENTÉS

meg; szava pedig olyan, mint a sok vizek zúgása.” „Jobb kezében hét csillag, szájából kétélű éles kard jó ki és az ő orcája, mint a nap, amikor fénylik az ő erejében” (Ján. jel. 1:13–16.) Ő viszi a hajót szent ígéreteinek Ararátja felé. S én, öreg matróz, az árbockosárban, ülve, ki tudja meddig, a zuhogó viharban, villámok záporában el-elkiáltottam az Ő nagy nevét.

XXI. PÜSPÖKI JELENTÉS

1942. november 19.

Enyedy Andor tiszáninneri református püspök beiktatásán Ravasz László prédikál 1942. február 23-án a Miskolc-belvárosi templomban – Köszöntjük „elsősorban dr. Enyedy Andort, kit a tiszáninneri egyházkerület bizalma ültetett a püspöki székbe. Csupa derű, szellem, jóság egész lénye, újszerű s mégis az örökkévalóság exponense.”

Nagyméltóságú Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

1914. október 31-én, a dunamelléki egyházkerület közgyűlésén, Baksay Sándor így kezdette püspöki jelentését, életében az utolsót:

„*A földön is harag,
Az égen is harag,
Piros fűszálak és
Piros napsugarak.*”

Pedig még az a világháború csak kisdéd előjátéka volt *ennek a* mostainak, amelynek kellős közepében állunk. Véres a föld, véres az ég, véresek az óceánok. Mi lesz ennek a vége?

Halottaink

Nem prófétálhatunk, kötelességünket kell teljesíteni. Első az emlékezés: a dunamelléki egyházkerület minden alkotó tagjával, gyülekezetével, iskolájával és egyéb intézményével együtt áldó kegyelettel emlékezik meg elesett honvédöinkről, akik érettünk mentek a halálba. Minden vércseppjük legyen magvetés, nevük csillag, példájuk ihlető erő, áldozatuk igazolás múltra és jogcím a jövő felé. Ezek között is, mint mindannyiának vezérét, a hősi halottak láthatatlan és dicsőséges magyar hadseregének, *a lelki honvédségnek ezereskapitányát: vitéz Horthy Istvánt*, Magyarország kormányzóhelyettesét, idézzük lelkünk elé s nevét feljegyezzük egyházkerületünk krónikás könyvében, mint ahogy feljegyezte minden jólelkű magyar, fiatal vagy öreg, a szívében. Hódolunk neked, ezeréves Magyarország első leventéje!

Ellépkednek előttünk az elmúlt év halottai. Ideleln fáradt emberek voltak, mindegyik megmegrskadt a maga terhe alatt, amint most elshunnak előttünk, az élet és az ifjúság lehellete csap reánk.

Legelőbb *dr. Némethy Károly*, a magyar közigazgatás elméletének és gyakorlatának mestere ment el, a törvényalkotásnak művésze, az el nem fárado, halálíg hű, kicsinyben és nagyban egyaránt példaadó szolgálatnak az embere, aki a budapesti református egyházközségnek s később a budapesti református egyházmegyének életében maradandó alkotásokkal örökítette meg emlékezetét.

Utána lépdel *Bernát István* súlyos egyénisége, ki a nemzetgazdaságnak etikai alapjait tárta fel, kinek élete és tanítása bizonyágtétel és igazolás amellet, hogy az élet előbb szellem, azután anyag s az igazi javak gyümölcsei csak az erkölcs fáján teremnek.

Nyomukba lép *Neményi Imre* a századvég és a századforduló egyik legjellegzetesebb igazgatási és művelődéspolitikai pályájának a vándora, ki a nyugalom éveiben a Baár-Madas intézet igazgatására és gondozására fordította minden idejét és erejét.

Legutoljára *gr. Teleki Tibor* koronaőr, a pesti egyházmegye gondnoka ment el. Jóság, előkelőség, becsület és hűség volt a lénye: egy úr, aki szolgál, mert ezt tartja a legnemesebb életformának. Emléke legyen áldott s példája nemzedékeken át világitson!

Nemcsak a mi sorunkból, a szomszédságból is nevek kiáltanak felénk. Nevek, amelyeknek viselőit ideleln többé nem látjuk. Elköltözött *Pálóczy Czinke István* a szlovákiai magyar református egyház egykori püspöke, konventjének lelkészi elnöke, ki prófétai szóval, kemény kézzel, lángoló szívvel, költői lélekkel tartotta össze és kormányozta fenyegetett népét, míg bele nem fáradt és haza nem jött. Imádságai, zsoldárfordításai, dicséretei a magyar kegyesség és áhitat nárdusolaját időálló finom edényekként hordozzák.

Kidőlt *Sztranyavszky Sándor*, a dunáninneri evangélikus egyházkerület daliás felügyelője, az erő,

bátorság és akarat példája. Nemsokára elnöktársa: *D. Kovács Sándor* dunáninneni evangélikus püspök követte, ki egy emberöltőt szolgált az egyháztörténeti katedrán s onnan állott bele, túl a 70 éven, a gyakorlati egyházszerzés és egyházigazgatás szent robotjába.

Még a tavaly novemberben halt meg hirtelen, íróasztalánál, *Macdonald Webster Jakab*, a budapesti skót misszió egykori lelkésze, a skót egyház kontinentális és missziói bizottságának főtárgya. Nem ismertem idegen embert, aki annyira megértette volna a magyar lelket, mint ő. Nem volt olyan barátunk, aki jobban tudott volna szeretni s odaadóbban szolgált volna nekünk, mint ő. Bánatunkban nem volt gyöngédebb vigasztalónk, hibáinknak keményebb feddője, elesettségünkben erősebb támaszunk. Nem a romantika, hangulat, vagy a ritkaságok kedvelése hajtotta felénk, hanem lelkének a magyar lélekkel való olyan különös egybehangozása, amelyet csak egy örökkévaló s előretérő Világművész tud teremteni. 14 évig élt közöttünk, megtanult magyarul, nemcsak prédikált, de műveivel a magyar egyházi irodalmat is gazdagította. A skót polgári iskola megszervezésével a budapesti reformátusságot egy szép intézménnyel ajándékozta meg. Mikor, az összeomlás után, nyugat elzárkózott előlünk, mint egy belpoklos Lázártól a lakomázó dús: Webster úr volt az, aki először szólaltatta meg a magyar igazságot, aki először szólaltatott meg magyar embert a református skót társadalom olyan pontjain, ahonnan szavuk áthallatszott óceánokon s megtalálta az utat a népek lelkiismeretébe. Alig két emberöltő alatt államaink kétszer üzentek hadat egymásnak, de az a barátság, ami Macdonald Webster urat és skót atyjafiait a református magyarokkal egybefűzte, túlélte minden világegést, mert Krisztusra fundáltott; igazság volt benne és tiszta szeretet.

Halott lelkészeink sírjára dobjunk egy-egy szál virágot. Itt nyugszik *Árokbáty Béla* a református ének- és zene rajongó művelője és történetének lelkes magyarozója; *Balogh Ferenc* Fótnek hű és bölcs pásztorja; *Ádám Imre* a kölkedi fáradt szolga, a magányos tűnődések embere; *Báthory Dániel* a kevesen hű, alázatos és kedves lélek; *Veress István* a korán megroppant, kemény férfiú s a sor végén, mint Alfa és Omega ifjú és öreg: *Varga Sándor* ny. lelkész, a pátriárchák korában, amikor már mindent elrendezett és betelt az étellel és *Arányi János* kecskeméti vallástanár, életmunkája kezdetén, fiatal özvegyet és apró árvákat hagyva maga után.

Tanári testületünk *Szombathy Béla* ny. szentendrei polgári iskolai igazgatót gyászolja, ki életét iskolájára tette fel, vesztette el és az evangélium ígérete szerint – nyerte meg.

Elbúcsúzunk

Mély fájdalommal vette tudomásul a pestkörnyéki egyházmegye, az egész egyházkerület és református közvélemény, hogy *Szász Lajos* megvált gondnoki állásától. Közöttünk való forgolódása olyan emlékeket hagyott hátra, amelyet sohasem engedünk elhalványodni. A háborús Magyarország legnehezebb örhelyén álló kemény vitéztől, aki egymaga egy zászlós tábornok jelentett számunkra, azzal a reménység-gel búcsúzunk, hogy a vihar után, könnyebbsége beálltával, újra itt fogjuk látni magunk között.

Tíz évig vezette az ország művelődéspolitikáját, vallási és közoktatási ügyeit *Hóman Bálint*. Ritka adományt nyert Istentől: nagy elméleti tudás mellett ügyességet a gyakorlati politikában, tervet alkotó képzeletgazdagság mellett a kivitelle fordított szívós akaratot. Bár ő maga a római katolikus egyháznak hű fia, de mint tudós, megismerte és értékelte a magyar protestantizmus művelődéstörténeti jelentőségét és a református szellemiség hivatását. A történettudós tárgyilagos megállapításait, mikor már készen voltak, kétségtelenül behintette enyhe fénnel, alig tárgyasítható kedvességgel nem egy drága emlék a református édesanyjáról, a bölcs és jóságos nagybátyáról. A Darányi-család hagyományos református szelleme katolicizmusának nem ártott, magyarságának és egyetemes emberségének

sokat használt. Mikor elköszöntünk tőle, meg kell mondanunk, hogy személyében is szeretttük s nemcsak közéleti nagyságát becsüljük meg, hanem barátságát is.

Köszöntések

Új emberek érkeztek, vagy pedig a régiek új minőségben jelentek meg a porondon. Köszöntjük őket igaz szeretettel. Elsősorban *dr. Enyedy Andort*, kit a tiszáninneni egyházkerület bizalma ültetett a püspöki székre. Csupa derű, szellem, jószág egész lénye, újszerű s mégis az örökkévalóság exponense. Legyen áldott közöttünk való szolgálata!

Elnöktársa, *Farkas Géza* tiszáninneni főgondnok, most tölti be szolgálatának tizedik évét. Küldjük feléje szívbeli örömünk és jókívánságaink kifejezését.

Tíz éve szolgál esperesi minőségében *Gilicze Sándor* is, akit egyházmegyéje meleg szeretettel ünnepeelt. Csatloljuk az ott elhangzott jókívánságokhoz a miénket is.

A pestkörnyéki egyházmegye megválasztotta új gondnokát *dr. Réthey Ferenc-et*. Ismerős közöttünk, mint jogász, adminisztrátor, politikus, mindenek felett pedig mint igaz magyar református ember. Bizalommal tekintünk szolgálatára el s Isten segítő kegyelmét kérjük reá.

Testvéri szívvel üdvözljük a dunáninneni evangélikus egyházkerület újonnan megválasztott püspökét: *Kardos Gyula* balassagyarmati lelkészt és felügyelőjét: *Laszkáry Gyula* urat. Kérjük Istent, hogy szolgálata olyan és egybehangzó legyen végig, amilyen szép volt együttindulásuk.

Szinyei Merse Jenő titkos tanácsos úr vette át Hóman Bálint örökét. Már eddig is megnyerte szívünket jóindulata, szolgálatkészsége, előzékenysége és igazságossága. Reméljük, hogy az idők során ezek a benyomások mély alapérzésekké és törhetetlen meggyőződésekké válnak.

Rendkívül nagy örömünkre szolgált, hogy *Fáy István* államtitkár úr felsőbb parancsra megmaradt őrhelyén. Nagyrabecsülésünket, bizalmunkat és hálánkat hű szolgálata állandóan mélyíti és erősíti.

Kőrösi Csoma Sándor

Az idén volt 100 esztendeje, hogy Dardzsilingben, a Himalája lábainál, egy kőcellában meghalt *Kőrösi Csorna Sándor*. Arany szerint vannak emberek, akik éltető eszmévé finomulnak. A megtestesülésnek ez a titokzatos visszaja senkin sem szemlélhető olyan világosan, mint Kőrösi Csoma Sándoron. Már diák korában a padlón alszik, párna helyett vékony ködmönét gyúrva feje alá, mert nem kényeztetheti el testét, aki olyan dolgokat forgat fejében, mint ő. Jó korán kezdi félrerakogatni az eladott cipők árából kapott filléretet, hogy pénze legyen a legképtelenebb magyar álom megvalósítására. Nincs a nagy emberek képcsarnokában egyetlenegy sem, akinél a hivatástudat olyan korán, olyan tisztán felébredt volna, aki hivatásáért, ébredő öntudatától kezdve utolsó lehelletéig akkora áldozatot hozott volna, aki az élet megáldozásának ezt a roppant szertartását olyan következetesen, a pillanatok egyhangú és változatlan próbaállásainak szenvedéssorozatán át hajtotta volna végre, mint Kőrösi Csoma Sándor. És a magyar önismeret lappangó szenvedélye, a titokfejtő kérdezősködés: mi magyarok kik vagyunk, honnan jöttünk és merre tartunk? – senkiben sem élt olyan tiszta és mégis emésztő világossággal, mint őbenne. Az, hogy életművének rendkívüli a tudományos értéke, szolgálata egy nagy birodalomnak felbecsülhetetlen és megfizethetetlen katonai és politikai hasznot hajtott, egészen mellékes jelenség ahhoz képest, hogy a XIX. században közöttünk élt, tőlünk ment el s mégis örökre a mienk maradt valaki, aki többet szenvedett a vértanuknál, aki hívőbb volt a hitvallóknál, aki a legszebb magyar álmodta, a legnehezebb magyar keresztet hordozta s akinek a magyarság összességével, a lelki magyarsággal titokzatosabb és teljesebb közössége volt, mint bárki másnak. Pedig ő volt a legmagányosabb, a legárvább

magyar-székely bikshu¹ a Himalája kőkolostorának küszöbén, amint népe számára halhatatlanságot kéreget a lassan ellépdelő századoktól.

A háború

Tulajdonképpen csak egyetlen egy életkérdés áll ma előttünk és ez a *háború* kérdése. Az egyház örökkévaló üzenetet hirdet e múlandó világban. Csak akkor teljesíti hivatását, ha az, amit mond, idő felett álló igazság. De az, ahogyan mondja, a pillanat edényeit tölti ki, most és itt, épen nekem és neked szól. Ebből következik, hogy ma az egyháznak legnagyobb problémája a háború, mert a háború az egész életet betöltő, minden pillanatot és mindnyájunk sorsát meghatározó alkalomrendszer. Az igehirdetésben álljon előttünk a katona, aki megy a harctérre, vagy pedig már ott van és végzi nagy szolgálatát; a hitves, a gyermek, a család, akiknek köréből harctérre ment s akik hazavárják; álljanak előttünk, akik hősi halottat siratnak: szülők, gyermekek, hitvesek; az aggódó és félelmes szívűek, akik rettegve gondolnak a holnapra, minden riadt mesét elhisznek és továbbbadnak; a hirtelenkedő magyarok, akik elégedetlenek, mindent jobban tudnak, máról-holnapra meg tudják és meg akarják váltani a világot; a fáradt, robotos emberek, akik már alig bírják a kettős terhet, egyszóval, álljon előttünk az ember úgy, ahogy e mai időben vergődik, fuldokol, menekül, reménykedik és hitében triumfál, s ennek az embernek hirdessük az örökkévaló evangéliumot. Az egyháznak most, amikor a világ eresztékei recsegnek és széthullani látszik a teremtett mindenség, most kell különös erővel bizonyosságot tenni arról az Igéről, amely Alfa és Omega, amely kezdetben volt, Istennél volt és Isten volt; amelyből egy jotta meg nem változhatik, még ha egybe takartatnak is az egek. Ez az Ige a mi Urunk Jézus Krisztusban testesült meg, aki épen ezért tegnap és ma és mindörökké ugyanaz. Ez az első és legfontosabb feladat. A másik ehhez hasonló: a hadbavonultak hozzátartozóinak, hadi özvegyeknek és hadi árváknak gondozása, általában véve egy roppant nagy együttes szeretetmunka a háború okozta hiányok pótlására és sebek gyógyítására. A látható egyháznak ez még az utolsó alkalma: megmentheti magát, ha teljesíti a szeretet királyi törvényét. Ezt a munkáját az egyház Urának parancsára, egyedül előtte felelve végzi, függetlenül minden földi hatalmasságtól. Pártok felett állván, épen olyan erővel hangsúlyozza a háború által reánk rótt kötelességek teljesítésében a legmagasabb követelményt, mint amilyen bátran hirdeti, hogy a háború magában véve rossz, a gyűlölet nem Istentől való indulat s az élet-halál küzdelem gyehennavölgyében is a béke és a jóakarát szent karácsonyáról prófétál. Buzdítjuk katonáinkat a harcra, de nem az ellenség gyűlöletére; imádkozunk a győzelemért, de olyan győzelemért, amelyben Isten és az igazság győz. Hálás csodálattal nézzük a magyar katona eredményeit, de ellenségeink értékét le nem szállítjuk, őket nem bántalmazzuk; mindig a szuverén Istent hirdetjük, akinek gondolatai nem a mi gondolataink s nem őt kell a mi akaratunkhoz hozzátörni, hanem magunknak kell az ő akaratára reá édesedni. Egyszóval az evangéliumot kell hirdetniünk. A háborús többlet: a még tisztább Ige, a még áldozatosabb szeretet és a még hívebb imádság. Egyetemes egyházunk vezetősége nem fárad el a lelkipásztori munka irányításában s elvárja, hogy az egyház minden tisztviselője teljes odaadással segítsen e kezdemények megvalósításában.

Levente-mozgalom

A levente-mozgalom egyre nagyobb arányokban bontakozik ki. Ennek a mozgalomnak egymagának szinte akkora az évi költségvetése, mint ezelőtt harminc évvel az egész magyar köznevelése volt. Óriási

¹ buddhista szerzetes

² diadalmaskodik

felelősséget vállaltak azok, akik ennek a munkának az élén állanak. Mivel ismételten hitet tettek arról, hogy az egész nagy nemzetnevelő munkát valláserkölcsi alapon, az egyházak ihletésének igénybevételével kívánják véghezvinni s miután a levente-mozgalomban az egyház a maga egész ifjúságát kezébe kapja: történelmi felelősségünk tudatában teljes erőnkkel oda állottunk e mozgalom mellé. Állásfoglalásunk sok kérdést tisztázott s még fel sem mérhető nehézségeknek és bonyodalmaknak vette elejét. Azóta is egyre fokozódó lelkesedéssel támogatjuk a levente-mozgalmat. Kívánatosnak tartom, hogy minél több fiatal lelkipásztor leventeoktatónak képeztesse ki magát. Nem szabad attól visszariadni, hogy a laktanyák szelleme, hangja más, mint az evangélizáló terméké: éppen a mi feladatunk, hogy az evangélium hangját és szellemét belevigyük az ifjúság katonai nevelésébe. Kötelességünknek tartom, hogy minden lelkipásztor, saját gyülekezetében, de ható sugara egész területén is, minden erejével szolgálja ezt a nagy vállalkozást, amelyhez fogható a magyar nemzet az általános és kötelező ingyenes népoktatás kimondása óta nem vett magára. Sajnálatosnak tartom, hogy a magyar református ifjúsági munka nem teljes és nem egységes, mert kifele nehezen tájékozódnak az emberek a református ifjúsági munka és a keresztyén ifjúsági egyesületi munka egymáshoz való viszonyának a kérdésében. Ez igen lényeges hátrányt jelent reánk nézve a katolicizmussal szemben, amelynek ifjúsági munkája is tökéletesen egységes és egyházi. Éppen azért kívánatosnak tartom, hogy minden gyülekezet minél előbb adja meg a végső szervezetet a kebelében folyó református ifjúsági munkának, csatlakozzék ezzel a református ifjúsági egyesületek szövetségéhez s ez által foglalja el helyét a keresztyén ifjúsági egyesületek összefogó keret-szervezetében.

Ugyanez áll a leány-levente munkára is. Az előzetes kérdések eldöntése s a megfelelő törvényhozási vagy kormányzati előkészítés útján bármikor megindulhat a munkának ez az ága is s akkor nekünk készen kell állanunk alkalmas segítőinkkel a szolgálatra úgy, hogy segítők legyünk és ne lassan, tárgyá váló segítettek. Ezért siettem, hogy a nyár folyamán maga az egyház rendezze meg a maga leányleventeképző tanfolyamát, s ezt a Baár-Madas épületében fényes sikerrel meg is tartottuk.

Lelkész-, tanár- és tanítóhiány

A háborúval járó nagy viláगतalulásból következik, hogy aggasztó *lelkész-, tanár- és tanítóhiány jelentkezik*. A tanítókra nézve van egy megegyezésünk a kultuszminiszter úrral, hogy csak püspöki engedéllyel vesz át felekezeti tanítót az államhoz. Kissé későre jött a megegyezés, mert már nagyon sok tanítónk átment az államhoz és főképen nemzetiségi vidékeken helyezkedett el. Tanári állásokra nézve ilyen megegyezés nincs s bizony megtörténik, hogy kivált helyettes tanárainknak máról-holnapra hült helyét találjuk. Legutoljára egyik leányiskolánk nótanárát vitték át egy pestvidéki fiúgimnáziumhoz, olyan nagy a tanárhiány az államnál.

A lelkészhiány ma még csak mint segédlelkészhiány jelentkezik. A hadrakelt honvédség sok derék, fiatal lelkészünk katonai szolgálatát veszi igénybe és idehaza a megszorított munkát megfogyatkozott erővel kell ellátnunk. A kilátások sem nagyon kecsegtetőek. A mi akadémiánknak még nincs oka panaszkodni, de Debrecenben, Kolozsvárra már alig iratkozott be elsőéves teológus.

A kérdést maga a korszellem fogja megoldani, azonban nagy kötelességeink vannak nekünk is. Először az, hogy *tegyük olcsóbbá* a lelkésznevelést; minél több jótanuló részére ingyenessé a tanítói pálya végzését s komolyan lássunk hozzá, hogy jövődő tanárainkat mi neveltessük, lehetőleg már az egyetem első évétől kezdve. Ezen a téren egyházkerületünk már tett bizonyos kezdő lépéseket. Az egyházmegyék áldozatkészségéből, amelyet nem tudok eléggé dicsérni, a nagykorósi tanítóképzőnkben 12 ingyenes helyet szerveztünk azzal, hogy aki ezt az ingyenes helyet megkapja, kötelezi magát a mi egyházunkban való szolgálatra. A sok nehézséggel küzdő, de magas hivatásáról meg nem feledkező

kőrösi egyházközség vállalta a maga tetemes részét ezekben a terhekben is. A rendelkezésekre álló csekély összegekből már megkíséreltem Szegeden, a tanárképző főiskolába olyan hallgatókat segélyezni, akiktől azt várom, hogy majd a mi iskolánkban helyezkednek el. Theológiánkon az egyházkerületnek a teológus diákok segélyezésére fordított hozzájárulását költségvetésünkben 2000 P-vel felemeltük. Mindez nem elég és elég csak akkor lesz, ha személyenkénti kiválogatással tudjuk évi szükségletünk jó részét fedezni, diákok taníttatásával. Századokon keresztül csináltuk, nem lehet olyan nehéz újra belejönni. – A másik fontos követelmény a *lelkészi, tanári és tanítói állások fizetési színvonalának az emelése*. Ezt maga az egyház megcsinálni nem tudja; tanítói, tanári állásoknál nem is tudhatja. De egész erejével hirdetheti azt az igazságot, hogy a következő nemzedék erkölcsi komolysága, szellemi felkészültsége attól függ, milyen tanítói, tanári és lelkipásztori egyéniségek végzik a nevelés nagy munkáját. Hiszem, hogy a hullámhegyet felváltja a hullámvölgy s nem lesz mindig fenéig tejfel a gazdasági pálya sem, különösen a gyorsan megüresedett helyeknek hirtelen átképzett egyénekkal való betöltése után. Hiszem azt is, hogy a nyugodt és békés világ megint megbecsüli a szellemi pályákat és a szellemi pályák közül azokat, amelyek kiváltképpen önzetlenek, szinte szerzetesieknek nevezhetők: a pásztori és nevelői pályákat. De azért nekünk a lelkészi állások átszervezésével, ahol szükséges, szaporításával, ahol a kényszerűség parancsolja: összevonásával sietnünk kell. Mikor készen leszünk a magyarországi reformátusság gazdasági erejének felvételére irányuló előkészületekkel, világos lesz előttünk a kép: a magyar reformátusság hány lelkészi állást kíván meg, e szolgálatért milyen fizetést tud biztosítani s hogy lehet minden erőnek okos felhasználásával a szükségleteket rendszeresen és gazdaságosan kielégíteni. – De fel kell hívnom az egyházkerület figyelmét arra is, hogy a hirtelen jelentkező segédlelkész-hiány parancsára revízió alá kell vennem, ki mellé lehet káplánt adnom és ki mellé nem. Amikor annyi fiatal lelkészünk a fronton szolgál, sok a katonai kórházakban teljesíti kötelességét, mindenkinek, aki még testi és lelki erőinek teljes birtokában van, panasz nélkül kell elhordoznia egy 50%-os munkatöbbletet. Nincs más menedékünk és segélyforrásunk, mint a Krisztus szolgálóinak megkétszerezett erőfeszítése s addig, amíg a felfokozott munkának első hősi halottai nem jelentkeznek, hirdetem azt a meggyőződésemet, hogy ezen a téren még nagy lehetőségek állanak előttünk.

Reverzális-kérdés

Istennek egy különös intézkedése, amely egy magyar író lelkét mélyen megrendítette és életfolyamát új mederbe terelte, az ország figyelmét újra reáirányította közéletünknek egyik nagy nyomorúságára: a *reverzális kérdésre*. Nem érdeke a magyar államnak, a magyar kormányzatnak, hogy minden egyes házasságkötés alkalmából, tehát a magyarországi házasságkötéseknek óriási nagy százalékánál, a felekezeti villongások felújuljanak és méreganyaggal teljék meg egymásrautalt magyar emberek lelke. Nem lehet valláserkölcsei és krisztusi érdek testvért testvérral, apát fiával, hitestársat hitestárral, a rokonság egyik felét a másik felével elkeseredett harcra szembe állítani. A magyar kormányzat erkölcsi felelősségének kérdése lett már a reverzális ügy. Nem érdeke továbbá egyik egyháznak sem, tehát a többségben levő egyháznak sem, hogy a reverzális kérdéssel saját hívei lelkét megrázza, esetleg túlzott mértékben próbára tegye; nem érdeke egyik egyháznak sem, hogy az elkeseredett és fellázadt felek a megkötött házasságok megdőbbsentőn nagy számánál *ne vegyék igénybe az egyházi áldást*. A magyar református egyház a maga részéről minden áldozatra kész, ha ezzel felekezeti közéletünknek ez a súlyos betegsége meggyógyulhat. De azt is hangsúlyoznunk kell, hogy fegyellemmel és lelkesítéssel, törvénnyel és evangéliummal magának a református egyháznak kell ezt a harcot megvívnia, mert annyi védelmet kap csupán, amennyi élő hitet és szent meggyőződést tud gyermekei lelkében felébreszteni.

Magyarságmentés

Ha a háború után Magyarország visszakapja régi határait, megint nemzetiségi ország leszünk. De akár lesz nemzetiségi ország, akár nem, magyarságát mindenképpen életre-halálra érdekli, fenyegeti és igényli a körülöttünk kialakulandó új világ. A Szent István-i állameszme egy nagyon szép történelmi emlék, de manapság már nem sok hasznát vesszük, mert amíg mi jogtörténeti elmefuttatást tartunk a soknyelvű állam előnyeiről: megesz a farkas vagy a medve. Ezért hovatovább, mind határozottabban kialakul az egyetlen helyes politika: a magyarság erőinek fejlesztése, etnikai, gazdasági, szellemi és erkölcsi életképességének fokozása. Amilyen nagy véteknek tartom a magyarságba beolvadt idegen származású egyéneknek a faj-magyarság sértő emlegetésével csendes kitéseztetését; amennyire megértem, hogy akár Zrínyi Miklós, akár Petőfi Sándor, akár Fadrusz János, akár Rákosi Jenő idegessé vált volna egy olyan politikai jelszó hallatára, amely őt másodosztályú magyarrá és állampolgárrá kívánja lefokozni: épen olyan szükségesnek tartom, hogy a tiszta magyarságban rejtőző erőket öregbítsük. Ez az asszimiláltak érdeke is. Hiszen azért olvadtak be a Zrínyiek, Pázmányok, Petőfik, Gárdonyi Gézák, mert a magyarság Arany Jánosokat, Balassa Bálintokat, Deák Ferencet termelt. Minél magasabbrendű a magyarság minősége, annál nagyobb a vonzó ereje s ha netalántán a magyarság egy elhanyagolt néprajzi furcsasággá zsugorodnék: az asszimiláltak lehullanának róla, mert győz a központtól elszakadni kívánó erő, ha meggyengül a központ vonzó ereje. Ezért tartom olyan okos dolognak a sárospataki kollégiumból kiindult mozgalmat, mely a tehetséges magyar gyermekek kiválogatását és felnevelését célozza. Benne a mi régi református kollégiumaink hagyományának megújulását látom: a jómódú diákok teremtsék elé a szegénysorsú, de tehetséges diáktársak nevelésének költségeit. Ezért támogatom a Zilahy Lajos jellekes iskoláját, akármilyen kicsiny keretek között valósulhat is meg, a kezdet kezdetén.

Ebből a szempontból értékelem annak a néhány fiatalembernek, főképen segédlelkésznek baráti társaságát, akik a Szeretetszövetség szárnyai alatt összefogtak magyarságmentő munkára. Már áll a nagyszékelyi árvaház a kihalt magyar gyülekezet helyén, viruló német református gyülekezet kellős közepén, ahová magyar gyermekeket vesz fel ez a társaság s ezzel a nagyszékelyi református elemi iskola magyar tagozatának létszámát és a létszámmal együtt járó államsegélyt biztosítja. Ez a munka új ágakat hajtott Alapon és Orciban; mindkét helyen egyke által kipusztított vidéken ültette el a magyar fajta aranyágacsáját. Ide tartozik az a munka is, amely Daday Lőránt dési tanfelügyelő, egykori kedves tanítványom kezdeményezésére indult. Olyan erdélyi gyermekeket, akik az elrománosodás veszélyének voltak kitéve, vagy annak már prédái is lettek, százával áthoztak ide a Dunántúlra, Duna-Tisza közére s magyar lélekben, piros véresejtekben, fizikai és lelki erőben meggazdagodva vitték újra haza. Ennek a munkának rendszeressé kell válnia s azt hiszem, a magyar református egyház minden tisztthordozója, különösen pedig a nőszövetségi és ifjúsági munkájának minden tagozata a legnagyobb készséggel áll a szolgálatába.

Végül meg kell emlékezni még arról, hogy a Filadelfia anyaház egyik diakonisszája: Raviczky Mária testvér, Erdélyben, Szolnok-Doboka vármegyében kezdte sorbalátogatni az elrománosodott magyar szórványokat. Szolgálatára, biznyságtételére megmozdultak a lelkek. Felfigyelt a vármegye derék főispánja: gróf Bethlen Béla is. A kultuszminisztérium csodálatos érdeklődést és megértést tanúsított, s egyetlen egy akta nélkül, protekció és tárgyalások kirekesztésével, máról-holnapra, egy elárvult udvarházban megnyitották az 50 magyar gyermeket befogadó Filadelfia szórványinternátust. Mikor már minden kész volt, akkor váltottunk levelet a minisztérium megfelelő ügyosztályával, utólagosan adva formát az előbb megszületett lényegnek. Most már három diakonissza testvér végzi ott a szolgálatot csendben, reklám nélkül, igazán Isten dicsőségére.

A Magyar Bibliatársulat

Az idén az egyházi közvélemény kétszer is felfigyelt a Magyar Bibliatársulat megalakulására. Az es-peres jelentésekből látom, milyen mély benyomást tett ez a kezdeményezés a lelkekre, de azt is, hogy félreértések támadhatnak a Magyar Bibliatársulat rendeltetése körül. Nagyon erősen hangsúlyozom, egyetemes magyar református egyházunk hivatalos és felelős vezetőivel tökéletes egyetértésben azt, hogy egy olyan biblia társaságot, amely szegény embereket és széles néprétegeket kíván hozzájuttatni a Szentíráshoz, mindnyájunknak támogatni kell. De ha egyesek azt a ki nem mondott szándékot táplálnák, vagy azt a látszatot akarnák kelteni, mintha a háború ideje alatt magyar református emberek ki akarnák csavarni a Brit és Külföldi Bibliatársulat kezéből a magyar biblia kiadását, amelyet immár több mint száz éve óriási áldozattal ad ki és terjeszt a magyar nép rétegei között: ez ellen a gondolat ellen a magyar lovagiasság és erkölcsi előkelőség nevében tiltakoznom kell. Mi a magyar biblia kiadását csak akkor vehetjük át, amikor a Brit és Külföldi Biblia terjesztő Társulattal erre nézve szabadon és testvériesen megegyeztünk. De akkor minden egyéb feladatunknál sürgősebben ezt a nagy, becsületbeli tartozást kell lerónunk. Erről azonban csak a békeidő eljövetelekor lehet tárgyalásokat folytatni. Végezetül a magyar Biblia kiadását nem egy egyesületnek, hanem magának a református egyháznak, illetve a két evangéliumi egyháznak kell legelső és legsajátosabb feladatuként vállalnia.

Oncsa.³ Hangya

Vigyáznunk kell arra, hogy az új Magyarország felépítéséből a reánk eső részt kivegyük s azt ne csak jognak, hanem kötelességnek, viszont nemcsak tehernek, hanem igénynek is tekintsük. Ezért innen is kérem és buzdítom egyházkerületem minden pásztorát, tanulmányozza az Országos Nép és Család-védelmi Alap (ONCSA) munkáját, amelyről Egyetemes Konventünk részletes tájékoztatót adott ki, vegye ki részét a helyi bizottságok munkájából és örködjék a felett, hogy magyar református ember ne húzza a rövidebbet azért, mert nincs avatott szószólója.

Örömmel figyelem azt a munkát is, amit a Hangya végez a magyar nép gazdasági és erkölcsi megszervezése terén s melegen támogatom minden olyan törekvést, amely egyrészt a Hangya egyre növekedő jelentőségű munkájának gyümölcseit minél szélesebb református néprétegekre is ki akarja terjeszteni, másrészt a magyar református egyház lelkipásztorait és tiszthordozóit a szövetkezeti eszme szolgálatába egyre odaadóbb munkásságba akarja bevonni. Az egyetemes konvent gondoskodott arról, hogy ennek az együtt-munkálkodásnak felelős irányítói legyenek a konventi missziói bizottság munkásai között.

Alapítványok

Tavaly ünnepeltük 150 esztendő évfordulóját az 1791: XXVI. tc. meghozatalának, amely százados harcok után kimondja, hogy a mindkét református egyház a kezéhez adott kegyes alapítványokat szabadon kezeli és sáfárkodásáról csupán a fejedelemnek, az államfőnek számol. 150 esztendő múlva újra kísért az államkormányoknak az a törekvése, hogy a főfelügyeleti jog tartalmát, amelyet az államfő a kultuszminiszter útján gyakorol, egyre kiterjesztőbben magyarozza és az egyházi alapítványok kezelésére olyan befolyást gyakoroljon, amely az ország alaptörvényeivel ellenkezik és egyházunk krisztusi méltóságába ütközik. Ennek tünete volt az a per, amely a *Rauszek Jucika alapítvány* jogi személyisége és kezelése körül indult egyházkerületünk s a királyi kincstár között. A pert első fokon egyházkerületünk meg-

³ Országos Nép és Családvédelmi Alap

nyerte s a kincstár egyezségi ajánlatot tett, amely szerint, ha a költségek fizetése alól mentesül, keresetét visszavonja. Az egyezségi ajánlathoz azonban a minisztérium illetékes államtitkára nem járult hozzá.

Ugyanilyen természetű mérkőzés folyik egy másik vonalon. Egyik miniszteri rendelet (1300–1932. N. M. M. eln. sz.⁴) az alapítványi kórházak felügyeletét egy olyan bizottságra bízta, amelyet a törvényhatóság küld ki a maga tagjai közül. Napnál világosabb, hogy a jogszabály alkotója a vármegyei s általában a törvényhatósági alapítványi kórházak igazgatására gondolt s esze ágában sem volt jogi bizonyalmat teremteni azzal, hogy ezt a rendelkezést egyházi alapítványok által fenntartott kórházakra is alkalmazza. Annyival inkább nem, mert az előbb említett alaptörvénynél fogva az egyházi alapítványok ellenőrzését a fő kegyúri jog alapján az államfő maga, a vallás- és közoktatásügyi miniszter által gyakorolja. Ez a rendelkezés pedig azt parancsolja, hogy az alapítványi kórház költségvetése, számadása, egész gazdálkodása, tehát a legelemibb életnyilvánulásai a törvényhatóság által kiküldött bizottság hatalmában álljon, amely viszont a belügyi kormányzat alá tartozik. Mégis az lett az eredmény, hogy a belügyminisztérium egyik ügyosztálya, igénytelen nézetem szerint, elszietett határozattal, úgy döntött, hogy az egyházi alapítványok által fenntartott kórházak is a szóbanlevő rendelkezés hatálya alá esnek. Ebből az következne mireánk nézve, hogy a Filadelfia Diakonisszaintézeti Alapítvány közkórházának minden döntő ügyét egy olyan bizottság intézné, amelyet a székesfővárosi közgyűlése küld ki az összes székesfővárosi alapítványi kórházak ügyeinek az intézésére, amelyben a fenntartónak helye nincs, s amely elvben lehet az alapítvány egyházi jellegétől akár csillagászati távolságokban, akár pedig az ellenséges indulat test-közelségében. Most még előzetes tárgyalások folynak a nehézség kiküszöbölése céljából, de már föl kell hívnom az egyházkerület figyelmét arra, hogy ilyen rendeleti jogalkotással őrlődtek fel iskolafenntartási jogaink is. Épen azért elvi okokból mindent el kell követnünk arra, hogy ez a jogsérelem, amelyet a jogszabály alkotó nem akart, a végrehajtásra hivatott szervek maguk is áttalának: egyházi közéletünk megháborításában hatását ne éreztesse.

Itt kell jelentést tennem egy új alapítvány létrejöttéről, amely a dunamelléki egyházkerületet csak közvetve érdekli ugyan, de ilyen formában nagyon érdekli. Egykori derék halasi tanárunk: *Szathmáry Sándor* és felesége, *Pethő Julianna*, fiatalkorukban egy darab sívó⁵ homokot vettek Halas határában és négy kieffer⁶-körtefát ültettek el benne. Isten csodálatosan megáldotta munkájukat. Ebből a kezdeményből a magyar mezőgazdaságnak egyik felemelő fejezete, külföldi vonatkozásban is egyik legszebb eredménye, Halas határában pedig e munkás emberpár keze nyomán az ország egyik legszebb kertgazdasága fejlődött ki. Ezt az egész vagyont özv. Szathmáry Sándorné Pethő Julianna református és magyar köznevelési célokra hagyta. Szép, úri házat és kertjét a halasi református polgári iskolának hagyta internátusi hajlékul; 180 hold birtokát a halasi egyházközségnek; 438 holdas másik birtokából és 30 holdas szőlőkertjéből alapítványt létesített, amely *Szathmáry Sándorné Pethő Julianna alapítvány* címen arra van hivatva, hogy jövedelméből a budapesti teológiai akadémia végzett hallgatói közül az arra érdemesek külföldi egyetemeken és tanulmányutakon öregbítsék tudományukat. Az alapítványt egy kuratórium gondozza, amelynek a mindenkori dunamelléki püspök az elnöke. Ő nevezi ki a kuratórium másik két tagját, egyiket lehetőleg a halasi lelkipásztorok közül, a másikat alkalmas világi egyének közül. A hagyatéki tárgyalás megtörtént; az alapítólevél elkészült; a kuratórium tagjaivá kinevezem: Máthé Elek halasi lelkipásztort, ki az alapítvány tevőnek, kérésére, igen értékes tanácsokkal szolgált és Debreczeni

⁴ népjóléti és munkaügyi miniszteri rendelet

⁵ széltől sodort

⁶ helyesen: kieffer

Sándor dr. egyházkerületi ügyészt, aki mint jogász és gazda egyaránt kiváló szolgálatokat tehet az alapítvány ügyének. Azt a gyakorlatot kívánom követni, hogy az alapítvány működéséről az egyházkerület püspöke minden évben tájékoztassa a közgyűlést s ezzel az egész nagyjelentőségű alapítvány működését a református közvélemény érdeklődésének fényudvarába helyezem.

Szolgálataim

1941. november 22. A délvidéki egyház elnökségével: Ágoston Sándor püspökkel és Kurcz Henrik főgondnokkal értekezlet. 27. Franklin Társulat Irodalmi Tanácsa ülésén elnököltem. 29. Lelkészi szolgálat.

December 1. A kelenföldi gyülekezet férfi körében előadást tartottam Kijelentés és korszellem címen. 2. Vármegyei közigazgatási bizottsági ülés. 4. Konventi elnökségi tanács. 6. Lelkészi szolgálat. 8–9. A délvidéki református egyház meglátogatása Zomborban. A konferenciát vezettem, az istentiszteleten prédikáltam. 11. Kozma Miklós temetésén szolgáltam. 13. Theológus-esten előadást tartottam A theológus diák címmel. 15. Akadémiai ülés, felsőház, külügyi bizottság. 16. Kecskeméti Jogakadémia kormányzótanácsa, d. u. Szeretetszövetség. 17. Felsőház, Nemzeti Kaszinó választmányi ülése, Diákszövetség estje. 18. Franklin Társulat Irodalmi tanácsának ülésén elnököltem. 19. Magántanári vizsgálaton elnököltem, d. u. felsőházi ülés. 25. Rádióprédikáció. 26. Némethy Károly temetése. 27. Pozsonyi-úti gyülekezetben prédikáltam. 29. Filadelfia est. 31. Rádió felolvasás.

1942. január 1. Tisztelgő küldöttségben Kormányzó Úrnál, rádióprédikáció. 7. Esperesi értekezlet, d. u. missziói előadók értekezlete. 8. Missziói előadók értekezlete, este nőszövetségi konferencia megnyitó áhítata. 9. Nőszövetségi konferenciát vezettem. 12. Akadémián osztályülés. 13. Vármegyei közigazgatási bizottság. 14. Nemzeti Kaszinó választmány. 15. Konventi értekezlet a Délvidéki Egyház visszacsatolása tárgyában, konventi elnökségi tanács, D. u. Kálvin János társaságban előadás A megszentelt házaseset címen. 18. Rádióprédikáció. 19. Akadémiai összes ülés. 20. Templomi szolgálat. 22. Sub auspiciis gubernatoris⁷ doktori avatáson résztvettem, Bernát István temetésén szolgáltam. 23. Ref. Élet kft. ülés, d. u. Lórányfi Zs. Diakonisszaház igazgató-tanácsi ülésén elnököltem. 25. Nemzeti Kaszinó közgyűlése, Országos Kaszinó közgyűlése. 28. Erdélyi férfiak egyesületének képviselőivel értekezlet. 29. Tanyamissziói bizottság, Felsőház Külügyi bizottsága, Franklin Irodalmi tanácsa. 30. Lelkészképesítő vizsgálat, s. lelkészek kibocsátása.

Február 3. Kisfaludy Társaság tagválasztó közgyűlése. 4. Miniszterelnökkel a konventi elnökség tárgyalásokat folytat, d. u. Nemzeti Kaszinó választmányi ülése. 5. Darányi-ház biz. ülése. 6. Felsőház. 7. Akadémia igazgató tanács, Ref. Élet kft. gyűlés. 9. Akadémiai osztályülés. 10. Vármegyei közgyűlés, Johann államtitkárral tárgyalás, a budapesti egyházmegye közgyűlése. 11. Tárgyalás a levante-leány mozgalom ügyében. 12. Vm. közigazgatási bizottság; értekezlet a pesterzsébeti cserkészcsapat ügyében. 13. Felsőházi ülés. 14. Felsőházi ülés. 15. Rádióprédikáció. 16. Lelkészi értekezleten bibliamagyarázat, felsőház, Corvin-testület évi közgyűlése. 17. Kálvin-téri férfikörben előadás: A férfi és a nő az evangélium szemléletében. 18. Országgyűlés: a kormányzóhelyettes megválasztása. 19. Nőszövetségi előkészítő bizottsági ülés. 21. Kormányzóhelyettes látogatását fogadom. 23. Enyedy Andor püspök beiktatásán szolgálok. 24. Reggeltől 27-én estig konventi bizottságok, elnökségi tanács, Országos Zsinati Bizottság, közben főpolgármesternél értekezlet Darányi-ház ügyében. 28. Székesfehérváron előadást tartottam Faj, nép, nemzet a magyarság szempontjából címen.

Március 1. A S. D. G.-nak a Művelődés Házában tartott Darányi-ünnepélyen emlékbeszédet mon-

⁷ „a kormányzó jelenlétében” – kitüntetéses doktortá avatás kifejezése

dottam Darányi Kálmánról. 3. Az Erdélyi férfiak által rendezett cikluson előadást tartottam Erdély szerepe a magyar művelődésben címmel. 5. Franklin Irod. tanács, tisztelgő látogatás a kormányzóhelyettes úrnál. 8. Rádióspredikáció. 10. Értekezlet honv. minisztérium kiküldöttesteivel hadiárvak ügyében. 11. Toldalaghi László gr. temetése. 12. Rauszek ü.-ben törvényszéki tárgyalás, közigazgatási bizottság. 15. Székkfoglaló Petőfi Társaságban: Forradalmak a beszéd birodalmában. 16. Szigetszentmiklóson igehirdetés, zászlószentelés. 18. Pester Lloyd vezérlő bizottság. 19. Felsőház. 22. Halason igehirdetés, látogatás Szathmáry Sándornénál. 24. Egyházkerületi tanács ülése, értekezlet a főpolgármesternél, esperesi értekezlet. 25. Tanya- és szórványmissziói bizottság, este előadás a Rádióban. 27–30. Kolozsvárt, 29-én prédikáltam, este hangversenyen előadást tartottam A református egyház szeretetmunkája címmel. 31. S. D. G. virágvasárnapi zárókonferenciáján ígét hirdettem és az úrvacsorát kiosztottam.

Április 2. Kálvin-téren igehirdetés és. úrvacsoraosztás. 3. Nagypéntek, rádióistentisztelet, úrvacsoraosztás. 5. Húsvét, predikáció, úrvacsoraosztás. 8. Zsinati bizottság ülése. 9. Zsinati ülés. 16. Franklin Társulat Irodalmi Tanács. 17. Ösztöndíjtanács ref. hittudományi albizottságának ülése, Baldácsy-alap igazgatósági ülése. 18. Szeretetszövetség választmányi ülése. 23. Este: missziói kérdések megbeszélése. 26. Budán KIE⁸ ünnepély, ígét hirdettem. 27. Kecskeméti hétfői körben: A református nevelés. 29. ORLE⁹ és ORPSZ¹⁰ tiszti értekezlet.

Május 4. Egyházkerületi lelkészjelölő bizottság ülése, akadémiai osztályülés. 5. Konventi bizottságok ülései. 6. Konventi ülés, d. u. Baldácsy-alap közgyűlése. 7. Konventi ülés, este értekezlet Raffay Sándornál. 8. Tárgyalás a kultuszminiszterrel, este erdélyi kérdések megbeszélésére értekezlet. 9. Konventi bíróság, Magyar Szemle közgyűlése. 11. Filadelfia kebli tanácsának¹¹ alakuló ülése. 12. Vm. közigazgatási biz., akadémia, este a IV. éves teológusokat vendégül láttam teára, Akadémiában tagválasztó osztályülés. 13. Nőszövetség, akad, összes ülés. 14. Neményi Imre temetése. 15. Akadémia tagválasztó ülés. 17. 9 órakor levente istentisztelet a Hősök-terén, 11 órakor akadémiai nagygyűlés. 19–20. Baranyai lelkészértekezlet, Pécsert predikáció, előadás a lelkészértekezleten. 21. Franklin Társulat irodalmi tanácsa. 22. Konventi megbeszélés a mátraházai diaküldülő ügyében. 23. Szathmáry Sándorné temetésén szolgáltam Halason. 24. Pünkösdi, igehirdetés, úrvacsoraosztás. 25. Konfirmációi igehirdetés, úrvacsoraosztás. 26. Levente kurzuson megnyitó beszéd, Muraközy Gyula tiszteletére rendezett szeretetvendégségen szolgálat. 27. Vértessaljai nőszövetség meglátogatása Székesfehérvárott. Istentiszteleten prédikáltam, közgyűlésen beszédet mondtam. 30. Lukács Béla miniszternél értekezlet hadiárvak ügyében.

Június 1. Felolvasás a rádióban: A könyv. 2. Értekezlet a Szathmáry Sándorné-alapítvány tárgyában. 4. Értekezlet Esze Tamás és Bodrogi Györggyel a Lorántffy diakonisszakórház ügyében. 7. Mátraházán predikáció és előadás. 8. Akadémiai osztályülés. 11. Kecskeméti jogakadémiai kormányzóbizottságának ülése, felsőház, komáromi tanítóképző ügyében megbeszélés. 15. Theol. évvárón beszédet mondtam A Kybernéta¹² címmel, theol. választmány, egyházkerületi tanács, esperesi értekezlet, 10 éve végzetek küldöttségének fogadása. 16. Pestm. tanítóegyesületben beszéd: A magyar ref. tanítószázados tanúsága. 18. Baár-Madas záróünnepélyen beszédet mondtam: Mibe fogódzunk? 25. Franklin Irodalmi Tanács ülése. 27. Lelkészi szolgálat. 28. Predikáció rádiós istentiszteleten, utána a Lorántffy Egyesület Diakonissza Anyaházának felszentelése.

⁸ Keresztyén Ifjúsági Egyesület

⁹ Országos Református Lelkészegyesület

¹⁰ Országos Református Presbiteri Szövetség

¹¹ kebli tanács: diakonissza egyesület igazgatótanácsa

¹² egyházkormányzó

Július 2. Filadelfia igazgató-tanácsnak ülése. 3–4. Miskolcon püspöki értekezlet. 28–29. Felsőházi ülések.

Augusztus 1. Lelkészi szolgálat. 8. Lelkészi szolgálat. 9. Rádiós istentisztelet, prédikáltam. 13. Konventi bizottsági ülés, kerületi gazdasági albizottsági ülés. 17. Leventeünnepély Baár-Madasban, beszéd. 18. Téli ruhagyűjtési ankét a városházán, beszédet mondtam. 22. Lelkészi szolgálat Tasson. 26. Értekezlet a női honvédelmi munkaszolgálat tárgyában. 27. Horthy István kormányzóhelyettes temetése Budapesten és Kenderesen. 30. Prédikáltam rádiós istentiszteleten.

Szeptember 2. vármegyei közgyűlésen beszéltem: Horthy István emlékezete. 6. Igehirdetés Pócsmegyeren. 7. Elnökségi tanács, Móricz Zsigmond temetése Budapesten, utána: úrvacsora osztás diakoniszszaknak Leányfalun. 8. Leányfalun a Filadelfia Alapítvány kebli tanácsának ülése. 10–11. Lelkészképesítő vizsgálat. 11. D. u. budapesti lelkészekkel honvédelmi munkaszolgálat tb. értekezlet. 12. Lelkészi szolgálat. 15. Miniszterelnöknél a konventi elnökség előterjesztéseket tesz. 16. Theol. megnyitó, kerületi tanácsülés, káplánelhelyező bizottság ülése. 17. Kerületi bírósági ülés. 18. VKM¹³-nél konventi elnökség előterjesztéseket tesz. 22. Felsőház. 24. Pázmány-egyetem megnyitó ünnepélye. D. u. Franklin Társulat irod. tanácsa. 27. Rádiós istentiszteleten prédikáltam. 28–30. Mátraházai konferencián szolgáltam. Közül: 29-én Teleki Tibor temetése Gyömrőn.

Október 1. Kardos Gyula és Laszkáry Gyula beiktatása Balassagyarmaton, üdvözlés. 3. Lórántffy igazgatótanács. 4. Női honvédelmi munkaszolgálat ügyében, budapesti ref. asszonyok ülésén elnököltem. 5. Lelkészi szolgálat, akadémiai osztályülés. 7. Értekezlet a polgármesternél, utána: megbeszélés Johan Béla államtitkárnál Bethesda-ügyben. 8. Kilences biz. ülése, protestáns táborig püspökség ügyei. 9. Egyházmegyei értekezlet, felsőházi ülés, utána értekezlet VKM-nél. 10. Dunamelléki középiskolák igazgatói értekezlete. 12. Akadémiai osztályülés. 13. Bizalmas tárgyalás külföldi magyar reformátusok egyházi szervezete tárgyában. Hunyadi Sándor temetése. 15. Hangya vezetőségével értekezlet az együttműködés ügyében. 19. Akadémiai összes ülés. 20. Zsidó származású reformátusok pásztori gondozásának megbeszélése. 25. Prédikáció. 26. Miniszterelnöknél előterjesztések és megbeszélések. 28–29. Lelkészképesítő vizsgák, s. lelkészek kibocsátása. 29. Nemzeti Kaszinó választmánya, kerületi elnökségi értekezlet folyó gazdasági ügyekben. 31. Reformációi nagygyűlésen ünnepi beszéd a Vigadóban.

November 4. Előértekezletek az ORLE-gyűlés tárgyában. 5. ORLE választmány és közgyűlés, közgyűlésen elnöki megnyitó. D. u. felolvasás a rádióban Móricz Zsigmondról. 6. Elnökségi tanács, d. u. Filadelfia igazgatótanács. Leventeünnepély. 8. Rádiós istentiszteleten prédikáltam. 10. Segédlelkész-konferencia. 11. Segédlelkész-konferencia. 12. Jalsoviczky Sándorné temetése Nagykoröson.

Az elnöki iktatóra érkezett 1941. nov. 20–1942. nov. 19-ig 2421 ügyirat. A püspöki hivatalba ugyanezen idő alatt 7688 drb. Fogadtam 669 egyént, illetve esetben, nagyrészt magánügyben.

Egyházmegyék élete

Pergessük le az egyházmegyék életének képszalagját, hadd villanjanak elénk a dunamelléki kálvinizmus kísértései, küzdelmei és győzelmei.

Budapest az egyházkerület napos oldala. Isten különösen kedvez neki, olyan mértékben fejlődik. Ha nem volna magában véve sírnivaló, hogy a talajavesztett magyar falusi reformátusság állandóan özőnlík a városokba, különösképen pedig Budapestre: nem lehetne eleget hálálkodni azon a gyors szaporodáson és tropikus növekedésen, amit Budapesten tapasztalunk. Lélekszáma már átlépte a 140

¹³ Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium

ezret és közeledik a 150 ezer felé. Azt hiszem, minden évben, csak a bevándorlás által legalább 3–4 baranyai gyülekezetnyit gyarapodik. Új gimnáziuma és internátusa február 1-én Isten különös kedvességéből megnyílik. A megindított gyűjtési akció hősi erőfeszítéssel 300 ezer P felé jár. Ezenkívül hat új vallásoktató lelkészi állást szervezett, biztosítván a javadalmasoknak a rendes gimnáziumi tanári fizetést. Szervezett még 2 egyházmegyei missziói lelkészi állást is, egyiket a kórházak gondozására, másikat pedig gyülekezetsszervezésre. A székesfőváros jóvoltából megalakíthatta a *Protestáns Énekkart* s az énekkar vezetésére megnyerte a legalkalmasabb embert: *Ádám Jenő* zeneművészeti főiskolai tanárt. Már az októberi protestáns napok alkalmával be is mutatkozott a nagyközönségnek. Illesse köszönet és hála a székesfővárost, amely 42 ezer pengő évi segélyt utalt ki erre a célra. Pasarét 98.000 pengőért lelkészi lakást és gyülekezeti termet épített, Angyalföld 35.000 pengőt fordított ifjúsági otthonra. Budapest fiatal lelkész gárdája szép eredményt mutat tudományos fokozatok megszerzésében is s meg kell említenem dr. Földes Papp Károlyt, aki a filozófiai tudományokból magántanári habilitációt szerzett a szegedi egyetemen. Tudtommal ő a legelső segédlelkész, aki ezt a tudományos fokozatot megszerzte.

Felsőbaranya panaszkodik, hogy a VIII. osztályos népiskola látszat-munkát végez. A négy felső osztály növendéke hat hónapig iskolába jár, hat hónapig cselleng s a végén kevesebbet tanul, mint az, aki hat osztályt végzett csak, de becsületes, tíz hónapig tartó tanulással. Az idén is sok áldott konferenciát rendezett presbiterekkel, nőszövetséggel, ifjakkal. A pécsi gyülekezet az idén ünnepelte megszervezésének félszázados jubileumát. Ez a nap egybeesett első lekipásztorának: *Nyáry Pálnak* 40 éves lelkészi jubileumával. Gyülekezetet és pásztorát személyesen köszöntöttem s itt emlékezem meg e hegyen épült városnak s Isten szíve szerint való pásztorának az egész magyar reformátusság ébredésében végzett nagy szolgálatáról.

A *kecskeméti* esperesi jelentés csodálkozik azon, hogy Halas a délvidéki egyházmegyéhez kíván csatlakozni s fájlalja a „tetrapolis” együtteséből való kiválását. Közegyházi szempontból Halasra a Délvidéknek nagy szüksége van s Délvidékre is Halasnak. Gimnáziuma, gyülekezeti élete, új, szebb korszakba léphet e kapcsolat révén. *Kelebia*, ez az alázatos hamupipőke, az idén felhúzhatta az aranypellőt. A belügyminiszter megváltotta a pénzügyi kormányzattól a Kelebián üresen maradt egyik rendőrségi épületet és azt az ottani református egyháznak juttatta, amelynek nem volt temploma, lelkészlakása, gyülekezeti háza, míg az állam bőkezűségéből az ottani római katolikus egyház már a szervezkedés kezdetén mindezekkel rendelkezett. Most már Kelebiának van imaháza, lelkészének lakása, a gyülekezetnek hajléka, csak a Lélek meg ne fogyatkozzék közöttük! Hálás köszönetemet kell kifejeznem a belügyi és a pénzügyi kormányzatnak e nemes cselekedetért s annak a két férfinak, aki a végrehajtásban döntő tényező volt: *Szász Lajos* pénzügyminiszteri államtitkár úrnak és *Szitás Jenő* belügyminiszteri osztályfőnök úrnak.

Külsősomogy az ifjúsági munka ellanygulásáról beszél. A kis egyházak segélyezési akciója tovább fejlődik s éreztetni áldásos gyümölcseit. Vele kapcsolatosan vetődik fel a készpénzből élő városi lekipásztorok rendkívüli súlyos anyagi helyzete. Ahol a kis gyülekezetek szegény népeisége maga is hihetetlenül szenved az általános drágulás miatt, nincs semmi segélyforrás a lekipásztor javadalmának emelésére. A készpénzfizetés pedig már néhány hónap alatt semmivé válhatik az általános drágulásban. Az első világháború alkalmából az állam a készpénzfizetésből élő városi lelkészeknek külön segélyeket utalt ki. Megfontolás tárgyává teendő, nem kell-e megint ehhez a módszerhez folyamodnunk.

A *pesti* egyházmegye esperese panaszkodik, hogy az adóhátralék egyre nő. Ez már az általános elszegényedésnek egyik jele. Eleinte azt tapasztaltuk, hogy reményeinken felül folyt be az egyházi adó; most úgy látszik, néhol már elérkezett a pénz apályának az ideje. Egyik legfontosabb őrhelyünkről: Vácraól más egyházkerületbe távozott *Pap Béla*, kinek szolgálatától Dunamellék sokat várt.

Pestkörnyék épen olyan gyorsan fejlődik, mint Budapest, csak gyökerei még nem olyan mélyek. Egyházi adója 258.000 pengő, ezenkívül az önkéntes adományok összege 147.000 pengő. Szociális és jótékony célra 67.000 pengőt fordított, ami jóval felülhaladja a sáfártizedet, amennyiben összes jövedelmének 25%-a. Három és fél év alatt 9 új templomot és imaházat épített, 7 lelkipásztori és 7 vallásoktatói lelkészi állást szervezett. Panaszolja, hogy van olyan állami iskola, ahol a 15 tagú tantesületben egy református sincs, pedig a növendékeknek tetemes része református. Továbbá: hiába adta ki a kormány azt a rendeletet, hogy a corpusos kereszt kitűzése tilalmas, rendeletének nem tud érvényt szerezni. Budafokon Juhász István egyházközségi főgondnok saját költségén renoválhatta a parochiát 5.200 pengő értékében.

Soltnak szép a leányköri és nőszövetségi munkája; szegénygondozása is példaadó. Dunapatajon az állami iskola tantesülete a községtől nyert tiszletdíját egy úrasztalterítő beszerzésére fordította. *Ordas* szomorú helyzete gondolkozóba ejt. Az egyke megtizedelte s ezért az iskola létszáma nem üti meg azt a mértéket, amelyik az államsegély folyósítását biztosítaná. A politikai község hiába vesz fel a költségvetésébe a református iskola támogatására segélyeket, a vármegye következetesen törli. A presbitérium kivétel adóba a fenntartáshoz szükséges összeget, de az egyházi adó együttes kezelésben lévén, a pénzügyminiszter nem engedi meg az adókulcs felemelését. Így aztán szépen a magyar igazgatás jóvoltából bénultan áll, pusztul egy iskola. *Ordas* kérte, hogy államosíthassa az iskolát, de az egyházmegye elutasította. Mit csináljon *Ordas*, kérdi a presbitérium? Melyik jómódú egyház vállalná el a hiányzó összeget?

Tolna csendes, rendes, minden a régi, csak a nagypalli árvaházban zszibong az élet ígérete.

Vértesalja a Darányi Diákházra 8.265.–, a Ravasz László jubileumi alapra 3.000.– pengőt adott. Az esperes elítéli az éjféli istentiszteletekkel való próbálgatódzást. Én egész életemben különösen érdeklődtem az új dolgok iránt és sohasem tartottam magamat régimódi embernek; de azért én is figyelmettem a lelkészeket: ne annyira az új dolgokon kapjanak, mint inkább a régi, jó, kipróbált módszereket gyakorolják. Nekünk vigíliáink sohasem voltak s karácsony estéjén éjféli istentisztelet helyett igyekezzünk arra, hogy a gyülekezet korán pihenőre térjen s reggel méltó módon járuljon az Úr asztalához. *Solt* és *Vértesalja* érdekes képet ad az egész egyházmegye anyagi helyzetéről. A solti egyházmegye egyházközségeinek földbirtoktulajdona kerekszámban 3343 hold; ennek értéke 5,215.000 pengő, az épületek értéke 2,137.000 pengő, az ingóságoké 96.282.– pengő. Az összes vagyon, ideszámítva a tőkék, a hasznos jogok és követelések értékét is 7,700.000 pengő ezzel szemben az összes teher 190.000 pengő; tiszta vagyon értéke: 7,511.000 pengő. A solti reformátusság anyagi helyzetét a következő adatok mutatják. A birtokában lévő földingatlan területe 188.000 kat. hold: ennek kataszteri tiszta jövedelme 1,575.000 korona; föld, ház és kereseti adójának: összege 651.000 pengő. Az összes gyülekezetek egyháza szükséglete 338.000 pengő, az iskolai szükségleteké 242.000 pengő, összesen 581.000 pengő, tehát az egyház szükséglete majdnem annyi, mint a reformátusok föld-, ház- és kereseti adójának az összege. Az egyházközségek ennek a szükségletnek legnagyobb részét vagy a maguk évenkénti hozzájárulásával, vagy pedig saját vagyonuk kamatjából hordozzák. Államsegélye, közösségi segélye, beleszámítva a lelkészek mindenféle fizetéskiegészítő államsegélyét, alig tesz ki 150.000 pengőt. Mindebből az a tanúság, hogy egy olyan egyházmegye, mint a solti, elbírná azt is, ha minden állami támogatás megszűnnék.

Vértesalja érdekes adatai a következők: Az egyházközségek birtokában van 2056 hold földbirtok. Területe népességének 29%-a református, ellenben a földbirtoknak csak 24%-a van református kézen. Az összes földbirtokok adója 940.000 pengő, ebből a reformátusok 254.000 pengőt fizetnek, vagyis a köztehernek 27%-át ők hordozzák. Az egyházak összes bevétele 470.000 pengő, kiadása 425.000 pengő. Ebből a hívek hozzájárulása: pénz, termény, közmunka kivétel 301.000, teljesítve 209.000 pen-

gő. A tőkevagyon jövedelme kb. 200.000 pengő. Mindebből az látszik, hogy Vértessalja a reformátusok állami adójának legalább 30%-át fizeti az egyház céljaira.

A kép végén számolok be arról, hogy lelkipásztoraink közül az idén is többen szereztek tudományos fokozatokat. így doktori oklevelet szerzett Széky Endre, Jakos Lajos, Ecsedy Aladár, Tunyogi Csapó András, Nyíri Sándor, Garbai Imre. Már említettem, hogy Földes Papp Károly a filozófiából a szegedi egyetemen magántanári habilitációt szerzett. Örömmel emelem ki, hogy Babos Balázs református tanító a kolozsvári egyetemen államtudományi doktorátust szerzett.

Háztartás

Még csak arra mutatok rá, hogy egyházközségeink, magasabb közületeink és intézményeink nehéz gazdasági válság előtt állanak. Miután nincs meg a paritás a terményjövedelem és ipari munkabérek között, minden beszerzés, tatarozás, építkezés olyan hihetetlen összegbe kerül, hogy megrendíti az egyházak háztartását. A búza ára nem emelkedik, de a készpénzfizetésű behivatalnokok illetménye igen. Jóllehet ez az emelkedés magában aránytalanul kevés a drágasághoz mérten, mily nehéz előteremteni ezt abban a közösségben, ahol a jövedelmet nem lehet fokozni. Egyházkerületünk is így jutott el második pénzügyi válságához. Óvóhelyek berendezése, a rettenetes tél okozta épületfenntartási károknak a helyrehozatala és a tisztviselők törvényes illetménytöbblete a dunamelléki egyházkerületet olyan gond elé állította, amelyből megszabadulni újabb áldozat igénybevétele nélkül nem tud.

Mindezek már részletkérdések, melyekkel a tárgysorozat rendjén újra találkozunk.

Összefogás

Jelentésemnek végére érkeztem. A napokban jelent meg Kormányzó Urunknak komoly, férfias szózata, amely lélekbevágó erővel hangsúlyozta, hogy nemzetünket ebben a szörnyű itéletidőben csak az erők, érzések, gondolatok és akaratok összefogása, a nemzetnek *nagy lelki koncentrációja* mentheti meg. A koncentráció mindaddig vak tapogatózás, amíg nem az a lényege, hogy egy akaratot, programot, életirányt, eszmekört ragadjunk meg mindnyájan s ebben találkozunk. Koncentrálni Isten törvényében és Krisztusban lehetséges, mert Ő maga minden megváltó, felszabadító, megtartó erőnek testté lett koncentrációja.

Az ő Felséges Jelenlétében zárom jelentésemet, ezzel az Igével: „Azért beszéltem ezeket néktek, hogy békességetek legyen én bennem, E világon nyomorúságtok léssen; de biztatok: én meggyőztem a világot.” (Ján. 16:33.)

XXII. PÜSPÖKI JELENTÉS

1943. november 25.

Ravasz László zentai gyülekezeti tagokkal beszélget az alsóbaranya-bácsi egyházmegye püspöki vizitációja alkalmával 1943-ban – „Topolya, Zenta, Zombor a visszatérés utáni helyzetüknél fogva fiatal ígéretes gyülekezetek színhelyévé lett.”

Nagyméltóságú Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

A második világháború ötödik évében, az ember- és műveltségpusztítás egyre fokozódó borzalmai között, mivel kezdhették beszámolóinkat mással, mint azzal, hogy legelőször is *halottainkról* emlékezünk meg.

Halottak

Egy szimbolikus halottal kezdem, akinek a neve Légió. Nincsenek személyi adatai, egyéni arcvonását is fátyol takarja. Mindenkié és mégis senkié: az a magyar katona, aki feláldozta fiatal életét miérettünk. Gondoljunk a hősi halottakra. Áldjuk nevüket, igyekezzünk méltóknak lenni hozzájuk s vegyük fel gondját reánktestált özvegyeiknek és árváiknak.

A halottak velünk járnak. S amíg velünk jönnek, addig még mindig a miénk mindaz, amit bennük elveszítettünk. Akkor hálnak meg másodsor, ha elfeledkezünk róluk. A tavalyi közgyűlésünk után temettük el *Mándy Sámuel*t a felsőbaranyai egyházmegye tiszteletbeli gondnokát és egyik legnagyobb alapítványtevőjét. Mándy Samu a bölcsesség, a tiszta ítélet, a határozott, férfias akarat, az előkelő tartózkodás és embermegbecsülő gondolkodás típusa volt. Nem láttam elfogultnak, kicsinyesnek, nyugtalanak, bizonytalanak soha. De a tanács, amit adott, mindig jó volt, a példa, amit mutatott, mindig követésre méltó, a rokonszenv, amely belőle sugárzott, megtisztelő, s egész egyénisége tiszteletet parancsoló. Emléke legyen áldott.

A solti egyházmegye gondnoki széke is megüresedett. Nincs itt közöttünk *Szabó Géza* mosolygó arca, karcsú alakja, nem halljuk halk beszédjét s benne nem csillog szellemének sok finom szikrája s kedélyének átlátszó mélysége. A vármegye volt dajkája, munkahelye; bátyja, amelyet őrzött, ősi vár, amelyet befutott elbeszélő költészetének repkénye és rózsája. Mindazt, amit ott tanult, gyakorolt, áthozta az egyházi közéletbe is. Sugárzott belőle a baráti szellem, a testvéri segítő készség, a kiegyenlítő szeretet és az embernevelés lehetőségeivel biztató hit. Elköltözése váratlanul jött, még sírját sem tudtuk körülállani. Távolból küldjük feléje kegyeletes tisztelgésünket.

Patriárchai korban költözött el tőlünk *Végh Béla*, egykor jeles tanácsbíránk. Hűségére, bölcsességére rábízhattuk magunkat és ügyeinket. Szerény volt, hallgatott, dolgozott és mindenkinek javát akarta. Felsőbaranya egyházi életében kiemelkedő helyet foglalt el *Szűcs Ernő*, s ezért tett az egyházkerület tanácsbírája is. Kiváló jogi tudása sokszor igazított el nehéz kérdések között is, gondolkodásának és erkölcsi felfogásának egyenessége, tisztasága és puritánsága nagy fegyelmező erőt jelentett s épen ezért mindig jótéteménynek számított a viszonylagosságok, és bizonytalanságok mai világában.

Váratlanul távozott el közülünk *Kathona Margit*, a halasi polgári leányiskola igazgatója. Iskolája vezetését nagyon nehéz körülmények közt vette át, nem annyira szíve vágyainak, mint inkább a parancsoló kötelességnek és a közszükségnek engedve. Szolgálata a lelkiismeretességnek és az odaadásnak vonzó példáját mutatta s így el tovább előjáróinak, kartársainak és tanítványainak hálás emlékezetében is.

Ez az esztendő vitte el 78 éves korában *Bilkei Pap István-t* teológiai akadémiánk kiérdemesült gyakorlati teológiai professzorát, egykori bölcs tanácsbíránk, hűséges és gondos pénztárnokunkat, a magyar református egyház megújulásának egyik legrokonszenvesebb és legértékesebb alakját. Nem győztük csodálni szellemének azt az üde frissességét, amely egész életén át soha el nem fáradó érdeklődéssel fordult személyek, sorsok, problémák felé; azt az olthatatlan, szent kíváncsiságot, amellyel Isten nyomdokainak elrejtett és nyilvánvaló útjait kutatta. Öregségében épen olyan rugalmasan megismer-

kedett új nagy teológiai rendszerekkel, mint ahogy fiatalságában kész és érett ítéletet tudott mondani elméleti és gyakorlati kérdésekről egyaránt. Ez áhítatos, fáradhatatlan kérdezősködés mellett jellemezte őt az az ösztönös biztonság, amellyel mindig megtalálta a helyes utat úgy is mint tudós, úgy is mint egyházépítő. Nem lett martaléka túlzásoknak. Nem volt hajthatatlan és konok; a kiegyenlítésre és az összefogásra volt berendezve, az aristotelesi *to meson*¹ volt az útiránya. Pártharcokba nem keveredett, csoportok nem tudták lefoglalni, mindenkinek tudott szolgálni és mindenki barátjának érezhette. Ebben a magatartásában nagy segítsége volt, hogy szaktudománya: a gyakorlat elmélete, sohasem szakadt el az egyházépítéstől: az elmélet gyakorlatától. Lényétől távol állott minden, ami nem épített. Nem szerette a túlhajtott vitát, az elvek egyoldalúságát, az Isten országáért való erőszakoskodást, a boanergesi² tűzgyújtásokat. De nem írt le soha egy sort, nem tett soha olyan nyilatkozatot, soha olyan lépésre nem volt rábírható, amelyekből ne az egyház lelki értelme, ne a magyar ébredés ügyének előmenetele származott volna. Hirtelen távozott, észrevétlenül, mint a májusi zápor reánk hagyva azt a sok áldást, amit egyénisége és szolgálata hozott.

Nem a dunamelléki egyházkerület magasabb testülete között világozkodott, de fényét az egész országra hintette szikrázó gazdagsággal, szívvidító, vagy félelmes lobogással: *Hegedűs Lóránt*. Egy magyar politikus és közíró, aki bibliával a kezében széjjeljár az országban és bátran bizonyoságot tesz arról, hogy az evangélium Istennek ereje minden hívőnek üdvösségére: annyira református jelenség és olyan nagy szolgálatot tesz, hogy emlékezetét hálás szívvel kell feljegyezni. Valaha Ráday Pál, Ecsedi Báthori István, Bethlen Kata voltak a magyar reformátusság laikus igehirdetői; a XX. század első harmadának borús, izgatott levegőjében cikázó fényei és árnyékai között Hegedűs Lóránt borús, nyugtalan fényvel és árnyékkal cikázó szelleme követte az ősi példát.

A dunáninneni evangélikus egyházkerület szelídelelkű püspöke *Kardos Gyula* alig egy évi hű szolgálat után hirtelen elment a minden élők útján. Távozása nekünk is veszteség, mint ahogy szolgálata a hű barát és jószomszéd átsugárzó erejénél fogva, reánk nézve is áldás volt.

Végül elkliáltunk itt drága neveket – búcsúzásul – kedves lelkipásztortársaink után, akik közülünk az idén hazatértek. *Dr. Vass Vince* kecskeméti lelkipásztor, nemzedékének egyik legkészsültebb és legáldottabb igehirdetője; *Pápay István*, a fáradt csabdi lelkész, aki sokat tanult és sokat szenvedett; *Koncz Antal* kémesi, *Fejes György* ráckevei, *Gulyás Kornél* zámolyi nyugalmazott lelkészek, kik hosszú és fárasztó szolgálat után megtértek a lelkek felvigyázójához és pásztorához.

Akik mennek

Elbúcsúzunk *Jékely Lajos* tanügyi főtanácsostól, a Baár-Madas leánynevelőintézet igazgatójától. Finom lelkét nagyon megviselte a mai időkben az ország egyik legnagyobb intézetének a vezetésével járó munka és gond. Teljes szolgálati idejének kitöltése előtt kellett nyugalomba bocsátani őt azoknak, akik szolgálatát nélkülözhetetlennek tartották s drága egészségéért baráti szívvel aggódtak. Áprily Lajos neve ott ragyog a magyar irodalomtörténetben. De mellette ne feledkezzünk meg Jékely Lajosnak, a kitűnő tanítónak, istenáldotta pedagógusnak és önfeláldozó iskolavezetőnek a nevére sem. Ha a Baár-Madas, érdekét hátrátéve lemond Jékely Lajosról, ezt azért is teszi, hogy Áprily Lajos neve egy-két sugárszállal fényesebb, irodalmi működése új művekkel gazdagabb legyen.

¹ középfogalom, -értelem

² utalás arra, hogy Jézus Jakab és János apostoloknak, feltehetőleg heveskedő természetük miatt a Boanergész, mennydörgés fiai, nevet adta (Mk 3,17)

Az egész magyar református egyház követte a Mózes szavát: „az ősz ember előtt kelj fel és a vén ember orcáját becsüld meg”, (III. Móz. 19. 32.), amikor *Medgyasszay Vince* dunántúli püspök csöndesen félreállt helyéről, mert elérte a törvényadta korhatárt. Teljes testi és lelki erejének birtokában, egész egyházkerület- hálájától és rokonszenvétől kísérve, maga után nagy szolgálatának emlékét s eltávozásának példaadó erkölcsi tanítását hagyva, távozott el közülünk.

A múlt kerületi közgyűlésen még nem tudtuk a bácskai német egyházmegyét visszakebelezni, mert a szervezetre vonatkozó végső megállapodások még nem jöttek létre. Ez a kerületi gyűlés után néhány hónap múlva minden nehézség nélkül megtörtént. 1943. január 1-e óta egy test velünk a bácskai német egyházmegye, a mi régi, kedves német gyülekezeteink egyházi szervezete. Jól esett volna, ha most az egyházmegye élén üdvözölhetném azt a férfit, aki az elmúlt jugoszláviai időszak alatt is vezetője volt a délvidéki német gyülekezeteknek, aki a visszatérés és átszervezés művét is végrehajtotta: *Weimann Péter* újverbázi lelkipásztort. Ezelőtt harmincöt esztendővel a kolozsvári teológiai fakultáson nekem, mint kezdő tanárnak ő volt egyik legjelesebb tanítványom. Azóta nem találkoztam vele, mint közvetlen munkatárssal, csak most, mikor Délvidék hazatért. De ő tovább nem volt hajlandó viselni az esperesi tisztséget s így e pillanatban, mielőtt még üdvözölhetjük volna, búcsút kell vennünk tőle. A belső kapcsolatok láthatatlanok és tartósak, a külső kapcsolatok láthatók ugyan, de változékonyak, mi pedig azért vagyunk itt, hogy az apostol szerint: ne a láthatókra, hanem a láthatatlanokra nézzünk.

Akik jönnek

A dunamelléki egyházkerület atyai hajlékából nemcsak távoznak a nagy család tagjai, hanem jönnek is. Legelső renden köszöntöm a bácskai német egyházmegyét és annak elnökségét *Jung Keresztély* esperes és *dr. Krenrich János* gondnok urat. Akárcsak a múltban bármikor, most is teljes szabadsággal ápolhatják és fejleszthetik német református testvéreink nemzeti műveltségüket és népi jellegüket. E szolgálat közben a legbensőbb testvéri kapcsolatban élhetnek mivelünk azon egy reformáció gyermekeivel. Közös múltunk kezesség arra, hogy a jövőben is szerethetjük és szolgálhatjuk egymást az Ige és a Szent Lélek közösségében.

Magyarországi református egyház püspökei között elfoglalta helyét *Győry Elemér* dunántúli püspök úr is. Szeretettel, bizalommal fogadjuk, mint akit szívünkbe már régen befogadtunk. Ismerjük azt a lelket, amely vezette, azokat a szolgálatokat, amelyeket végzett, érezzük igaz és jó szívének melegét és erejét, megáldjuk tehát megérkezését: Áldott, aki jött az Úrnak nevében!

A pesti egyházmegye gondnoki székében szívből üdvözöljük *gróf Teleki László* urat, az egyházmegye új gondnokát. Nemcsak abban gyönyörködik a lelkünk, hogy az áldottemlékű édesapának fiát az egész egyházmegye ritka egyhangúsággal ülteti üresen hagyott székébe; nemcsak azt találjuk hagyományosan szépek, hogy egy fiatal Teleki ismét a magyar református egyház szolgálatára kötelezte el magát; hanem az tölt el örömmel és jóreménységgel, hogy benne egy olyan férfi kerül egyházalkotmányunk egyik díszes polcára, aki egyéniségében és eddigi életében az egyházi szolgálatnak egy új típusát mutatta fel: nem közjogi, egyházpolitikai és kormányzati szolgálatokkal szerzett érdemek ajándékták, hanem az a missziói munka, amelyet kora ifjúságától kezdve végzett Isten országa terjesztésére és a lelki egyház kiépítésére. Vasárnapi iskolában tanított, gyülekezeti énekkart szervezett és vezetett, cserkészfiúkkal táborozott, ifjúsági imaórákon részt vett s ugyanakkor nagy bölcsességgel, kiváló diplomáciai ügyességgel tudott állam és egyház előtt országos fontosságú, nehéz ügyeket képviselni. Tudjuk, hogy neki az egyházi munka nem kenyérkereset, nem pálya, hanem alázatos és áldozatos szolgálat s ezért talán nem mondok többet a szokottnál és elégnél, ha e percben bizalmunk mellett szeretetünket

hangsúlyozom s reménykedéseink szép napján azt is megköszönöm, amit eddig is gyülekezetében és ismeretlen őrhelyeken bizonyságul tett és például adott.

Köszöntés

A kecskeméti egyházköztség megemlékezett a tanítóképzőintézet fennállásának és *Hetessy Kálmán dr.* kecskeméti lelkipásztori szolgálatának huszonöt esztendejéről. Résztvettem ezen az ünnepen, hogy megszorítsam kezét annak a férfinak, aki Istentől vett nagy talentumaiból annyit adott a kecskeméti gyülekezetnek és iskoláinak és az egész egyházkerületnek. A magyar református egyház belső történetéhez mindig hozzátartozik az a nagy munka, amit Hetessy Kálmán és munkatársai végeztek Kecskeméten az igazi gyülekezeti élet kialakítására.

Szívből köszöntjük *Raffay Sándor* püspök urat püspöki szolgálatának huszonötödik, budapesti lelkipásztori szolgálatának harmincötödik évfordulóján, s megköszönjük mindazt a világosságot és jó példát, amit az evangéliumi egyházaknak adott s amivel minket is gazdagabbá tett.

Szívből köszöntjük *dr. Mesterházy Ernő* urat a dunántúli egyházkerület felügyelőjét, felügyelői szolgálata huszadik évfordulóján. Hűség, bátorság, szelídség, jóság ékesítette minden szavát és cselekedetét, küldjük feléje meleg testvéri köszöntésünket.

Az evangélikus egyház egyetemes felügyelőjét *báró Radvánszky Albert* urat, a magyar országgyűlés koronaórré választotta. Minden evangéliumi keresztyén ember őriz egy drága koronát, azt, amelyikről a Jelenések Könyve így beszél: tartsd meg, ami nálad van, hogy senki el ne vegye a te koronádat. De a koronaóri állás a magyar közjognak egy olyan díszes méltósága, amelyben Radvánszky Albert bárót tudnunk mindnyájunkra nézve öröm és elégtétel, mert e választásból a legnemesebb szolgálatnak: az evangéliumi egyházi szolgálatnak a megbecsülését érezzük ki.

Vitéz *dr. Bogár János* és vitéz *Komáromi János* lelkipásztorokat Főméltóságú Kormányzó Úr kitüntette, ugyanakkor pedig Bogár Jánosnak a keleti hadsereg főparancsnoka hadrakelt katonáink lelki gondozása terén önzetlenül teljesített kiváló szolgálatáért különleges dicséret elismerését nyilvánította. Kissé megfáradott öreg szolgára hullott felülről fény azzal, hogy Kormányzó Urunk *Lukácsy Imre* du-navecsei nyugalmazott lelkipásztort Signum Laudissal³ tüntette ki.

Ökumenikus kapcsolatok

A háború darabokra tépte az emberiséget. Népek és nemzetek halálos gyűlölettel irtják és pusztítják egymást. Ilyen világban darabokra török a Krisztus egyházának látható szervezete is. Immár ötödik éve, hogy azonagy hitnek gyermekei nem tudnak egymásról semmit, mintha más-más bolygón élnének. Annál fontosabb és sürgősebb feladat, hogy a Krisztus egyházának egyetemességét minden erővel szolgáljuk a jelenlegi lehetőségek között. Két irányban történhetik ez meg. Gondosan fel kell használnunk minden kapcsolatot, ami még felhasználható az egyházak nemzetközi érintkezésének továbbfejlesztésére. Erre szolgál egyrészt a Genfben székelő Egyetemes Egyház Tanács felépítése, másrészt a főként német nyelvterületen eddig is szépmunkát végzett Protestáns Világszövetség. Református egyházunknak módja volt mind a két kapcsolatot személyes érintkezés formájában is ápolni. Másik tennivalónk az, hogy magunk között, saját portánkon, építsük ki az egyházak gyakorlati munkaközösségét. Ezt szolgálja az a vállalkozás, mely az ökumenikus egyháztanács magyarországi fiókja címén együttműködésre

³ I. Ferenc József által alapított magas szintű katonai kitüntetés, amelynek a két világháború közötti időszakban polgári változata is lett

hívja a Krisztusban, mint megváltó Istenben hívő egyházakat. Ezek közül a református és evangélikus egyház már megalakította a magyarországi ökumenikus tanácsot és várja, hogy kiegészüljön a többi olyan egyházzal is, amely tagja a genfi központnak.

Az egyház nem űz napi politikát. A háborúba nem avatkozik bele sem politikával, sem propagandával. Feladata az, hogy ennek a világnak Isten Igéjét hirdesse és feltárja azokat az örökkévaló erkölcsi és lelki törvényeket, amelyen az istenszerű élet felépül. Ezt az üzenetet hirdeti akkor is, ha a világi hatalom bele akarja fojtani a szót, de hirdeti akkor is, ha senki sem törődik vele és ügyet sem vetnek reá az emberek. Míg a Krisztus egyháza végzi a mai időkben azt a nagy hivatást, hogy szemünk elé állítsa a kegyelmi világnak nagy tényeit, romolhatatlan alapjait és mindenha érvényes törvényeit: rá kell mutatnia azokra az akadályokra is, amelyek az emberhez, mint Isten gyermekéhez méltó élet megépíttetését hátráltatni, vagy megghiúsítani igyekezzenek. Rá kell mutatnia az akadályok ősforrására, az *emberi bűnre*. De hirdetni kell ugyanakkor azt is, hogy az isteni kegyelem mindenre elégséges erő és az egyetlen út a menekvésre. Természetes, hogy minden háborúba sodródott nép igehirdetői kötelességüknek tartják saját népük erkölcsi erejét fokozni, a megpróbáltatásokban és a szenvedésekben vigasztalással szolgálni, de úgy, hogy az erkölcsi erő forrása és a vigasztalások kútfeje mindig az egy közös és oszthatatlan Krisztus és a benne testté lett irgalom legyen. Ezért az igehirdető, amikor korának és népének létharcában az örök profétizmus szolgálatát végzi, előre építi az utat arra, hogy hasonló lélektől vezetett ellenfeleivel egykor a Krisztus keresztye alatt találkozzék. Hangsúlyozni kell tehát minden túlzó egyoldalúsággal szemben, amely úgy képzelet el, hogy Isten egy népnek az eszköze és párthíve, azt, hogy profétai szolgálatunk nemzeti jellege nemcsak hogy nem tagadhatja meg az egyetemesség és emberiség isteni törvényeit, hanem éppen az egyetlen és közös Istenből származtatja az egyetlen közös emberit és ennek rendeli alá a nemzetit és a népit. Viszont csak az egyetemességre figyelő, Istennek a nemzetiben és népiben jelentkező rendelkezéseit tudomásul nem vevő ökumenicitással szemben hangsúlyoznunk kell, hogy az Ige most és itt, a konkrét embernek, a népiség és a nemzeti mivolt isteni rendjébe sorsszerűen beillesztett embernek szól, tehát nincs olyan evangélium a világon, amely a gyakorlatban haza- és nemzetárulást kívánna meg. Mi azt akarjuk, hogy a szembenálló népek mielőbb találkozzanak a békés munka mezején, de ott is, akkor is, magyarokként akarunk megjelenni.

A keresztyén egyetemesség gondolata kötelességünké teszi azt is, hogy az egymástól eltávolodott, vagy egymással éppen szemben álló egyházak közeledjenek egymás felé. Mennyire mélyen gyökerezik e közeledés utáni vágy a magyar társadalomban, megmutatta egy pár komoly és meleg nyilatkozat, amelyet a magyar egyházak egynémely vezetője váltott egymással a lelki egységről és együttműködésről. Éppen az volt a baj, hogy a vágy erősebb, mint a lehetőség, és sokan azt hitték, hogy valamit célul tűzni ki annyi, mint már el is érni.

Mindaddig, amíg a kérdés úgy van feltéve, hogy vagy az evangéliumi protestantizmus térjen vissza a katolicizmus kebelébe, vagy a katolikus keresztyénség vegye át a reformáció alapelveit, az egész kérdés tökéletesen reménytelen, jámbor utópiánál nem egyéb. Ha azonban úgy van feltéve a kérdés: az egyházak közötti feszültségből mennyi a megokolatlan, mennyi a felesleges; hogyan lehetne ezt a feszültséget a szembenálló fél felfogásának és helyzetének jobb megismerésével csökkenteni; miféle eszközöket lehetne találni, amelyek az egyházak dogmatikai jellegének teljes fenntartásával, közös gyakorlati magatartást biztosítanak bizonyos közös kérdésekkel, igényekkel és fenyegetésekkel kapcsolatban; végül hogyan lehetne nemzedékünk figyelmét rendszeresen arra terelni, hogy az egész keresztyénségnek közös tartalmi vonásait ismerjük meg és a történelmi fejleményeket ne csak a magunk dogmatikai álláspontjáról, hanem az illető történelmi fejlemény belső logikájából és szellemiségéből

igyekezzünk megérteni: egész emberöltőkre való pozitív munkát és kézzelfogható feladatot kapnánk, amellyel az egyházak közötti közeledés útját egyengethetnék. És ha ezt megtetoznék azzal, hogy mind több és több ember lépne be abba az imádság-közösségbe, amely a keresztyén anyaszentegyház látható egységének helyreállításáért könyörög, azt hiszem, sokban hozzájárulhatnánk egy olyan légkör kialakításához, amely egy csomó kínos feszültségtől megszabadult és megszabadít. Ezeket el kell mondanom, még ha vele azt kockáztatom is, hogy egyrészt saját népem megalkuvással vádol, a másik fél pedig nyilatkozatomat missziói eredmények aprópénzére kívánja felváltani, annak a hirdetésével: térj vissza jámbor lélek az elhagyott egyházba, mert már a protestáns egyházak vezetői is visszatérőben vannak. Tanúságot kell tennem arról is, hogy ez a szolgálat még mindig csak örömet okozott nekem s meggazdagított olyan fennkölt lelkek megnyilatkozásaival, aminők ezt a mozgalmat a túlsó oldalon vezették. Első renden a pannonhalmi főapát úr Őnagyméltóságára gondolok.

Egyház és állam

Magyarországon az egyház és az állam élete összeszővődött és többé-kevésbé áthatja egymást. Ebből az következik, hogy mindig lehet beszélni és mindig is kell beszélni ennek a viszonynak változásairól. Ha az állam pontosan csak azt teszi az egyházzal ma, amit tegnap tett, már ezzel is lényegesen érinti életét, mintha támadná vagy emelné. Vagyis az államnak az egyház iránt való jóindulata szükséges, hogy állandóan friss, egyenletesen haladó s a körülményekhez alkalmazott gondoskodás legyen. Ha az állam saját tisztviselőinek anyagi helyzetét javítja, rögtön időszerűvé válik az egyház szolgálatában álló tisztviselők megfelelő segélyezése is; ha az állam saját gazdálkodásának következményeit eleve nem mérlegeli az egyház szempontjából is, észrevétlenül is súlyos károkat okozhat az egyháznak. Itt van például a háborús pótlékolás kérdésében az állami tisztviselők adókedvezményének ügye az egyházi tisztviselőkre való vonatkozás szempontjából. Ha az egyházi tisztviselők nem kapnak az állami tisztviselők adókedvezményének megfelelő kárpótlást, már előállott a ríkító egyenlőtlenség az egyházi és állami tisztviselők javadalma között. Másik példa: a terménybeszolgáltatás szigorú keresztülvitele az egyház szempontjából azzal a súlyos következménnyel jár, hogy a századok óta kialakult és megnyugtatónak bizonyult gabonagazdálkodás pilléreit széttöri, a híveket kényszerítvén, ne természetben, hanem készpénzzel fizessék az eredetileg terményben megállapított adót. Ezzel a gyülekezetek takarékmagtárai máról-holnapra szétzilálódnak s a kis, szorgalmas közösségeknek nagy szociális és gazdasági kárt okoznak. Az állam a rendkívül felemelt közadót pótdadó formájában számolja el s ebből az következik, hogy az együttes kezelésben levő adózásnál az egyházi adó eddigi értékének felénél kisebb összegére zsugorodott, az egyenletesen fejlődő, illetve a szükséghez alkalmazkodó állami adóhoz mérve. Az állam adóalanyait nem valami tiszta önzetlenségből, hanem a saját gyapjuszüretének biztosítása céljából, sokszor úgy védelmezi, hogy ezáltal maga az egyház sorvad el és válik képtelenné hivatásának a teljesítésére.

Jóleső elégtétellel állapítjuk meg, hogy végre az államkormány a kántori javadalmat a tanítói javadalomtól különválasztotta s most már nem jelent büntetést a tanítóra nézve az, ha egyházában kántori szolgálatokat is végez. Még csak azt kérjük, hogy a törvény végrehajtásánál is legyen méltányos s a kántori fizetést a helyi javadalom felénél kisebb összegben ne állapítsa meg.

Az állammal való kapcsolatunk okozta azt is, hogy szeptemberben és októberben, jobb meggyőződésünk ellenére, zárva kellett tartanunk az iskolákat, s ölhetett kézzel kellett néznünk azt a mérhetetlen pedagógiai kárt, amit a mesterségesen előidézett iskolakerülés okozott. Már az első napokban felhívtam az érdekelt iskolák igazgatóit: dolgozzanak ki tervet a tanároknak és tanulóknak a kényszerszünet

alatti rendszeres és eredménnyel biztató foglalkoztatására. Örömmel állapítom meg, hogy iskoláink ezen a téren példaadó leleménnyel, önzetlenséggel jártak el.

Rá kell mutatnom arra, hogy az egyházi és állami joggyakorlat nincs összhangba hozva az anyakönyvi igazgatás bizonyos részein, főképen azokon, amelyek az áttérésekkel vannak kapcsolatban. E téren az egyházat terheli a felelősség.

Az áttérések keresztülvitelére, anyakönyvi feljegyzéseire nem fordítottunk kellő gondot s így nemcsak különféle gyakorlat alakult ki, de az ellenőrizhetetlen és egyéni felfogásoktól függő eljárásoknak kúsza összevisszasága sok kísértésre adott alkalmat, mihelyt az áttérés formális igazolása olyan közjogi ténykedéssé vált, amelytől egyének és családok vagyona és élete függött. A zsidótörvények természetes következményeire gondolok. Mivel a világi törvény kifejezetten nem intézkedik s az egyházi törvényalkotás is csak 1943. júl. 1-től intézkedik afelől, hogy zsidó felekezethez áttérőt csak a lakása szerint illetékes keresztyén lelképásztor vehet át, a lassan kialakuló gyakorlat pedig évtizedek óta kitaposta azt az ösvényt, hogy az áttérést szabadon választott gyülekezetek lelképásztorai bonyolították le: ne csodálkozzunk rajta, ha a legutóbbi idők roppant nyomása alatt nem egyszer megtörtént, hogy a parochiális jog figyelmen kívül hagyásával pásztori vagy egyéb kapcsolatok döntöttek afelől, hogy kit melyik gyülekezet lelképásztorá vegyen át. Ha az ilyen lelképásztorok megsértették az egyház szentségét és a keresztség sákramentumát azzal, hogy boldog-boldogtalannak kiszolgáltatták a Krisztus testéhez való tartozást igazoló okiratot komoly előkészület és a további keresztyén élet biztosítása nélkül s mindezekért szokatlanul magas stóladíjat fogadlak el: elveszik méltó büntetésüket. De mindennél fontosabb dolog, hogy az áttérések ügyét szabályozó zsinati rendelkezést olyan utasításokkal egészítsünk ki, amelyek az itt említett részletkérdéseket is szabályozzák.

A leventemozgalom egyre nagyobb méreteket ölt s lassanként az ország legnagyobb köznevelési vállalkozásává hatalmasodik. Nem győzöm eléggé hangsúlyozni, hogy igazi nevelés csak akkor válik, ha *igazi nevelők* foglalkoznak benne az ifjúsággal. Igazi nevelőket pedig csak a nagy valláserkölcsi közösségek, vagy egyházak közreműködésével lehet találni. Tehát a levente-ügyre életkérdés az egyházak teljes erkölcsi támogatásának biztosítása. Ugyanakkor újra meg újra buzdítom lelképásztorainkat, tanítóinkat minden rendű és rangú egyházi nevelőnk, hogy a levente ifjúság vallásos nevelésére intézményesen biztosított alkalmakat minden erejükben használják ki s kövessenek el mindent, hogy a leventeszolgálatban református egyházunk evangéliumi szelleme, világossága, autonóm erkölcsisége és férfias fegyelme érvényesüljön. Ha valahol panasza van ok, ne nyelje le a keserűséget, hogy az benn a lelkek mélyén fokozza a bizalmatlanságot és nyugtalanságot, hanem álljanak elé őszinte szóval jóakarattal segítő készséggel kérjenek orvoslást és hassanak oda, hogy az eredményes legyen. Ezt reméljük a levente-lelkészi szolgálat intézményes kiépítésétől. Köszönetet mondok ezért a gondolatért a leventeintézmény felelős vezetőinek, ugyanakkor pedig a munkábaálló pásztorokat buzdítom, hogy kivételesen nagy felelősséget és páratlan alkalmat jelentő szolgálatukat teljes odaadással végezzék.

Állami életünk stílusa az utóbbi évtizedek alatt észrevétlenül átalakult. A jogállam szükségállammá lett. Ez a gyakorlatban állami mindenhatóságot jelent. Ha az egyház ilyen féllal való kapcsolatban meg akarja tartani intézményes önállóságát és Istentől rendelt függetlenségét, kénytelen maga is egységesen irányított, pontosan működő igazgatásra térni át. Továbbá az állam szociálizálódásával együtt jár az, hogy az egyháztól is egységes, nagyvonalú szociális szolgálatot várnak, mert különben kiveszik kezéből tulajdon híveit. Mindez azt parancsolja, hogy az egyház egységesen intézze ifjúsága nevelését, a női munkaszolgálat kiépítését, a szociális kérdések előkészítését, egyszóval az egyház a maga szociális szolgálatában központból irányított egységes szervezetként vegyen részt a nemzetépítés nagy versenyében.

Magától értetődő az is, hogy az egyház a maga missziói munkája mellett kialakít egy olyan felvilágosító, gyűjtő, szervező szolgálatot, mondhatnám evangéliumi propagandát, amely ismét csak akkor hathatós, ha egységes gondolatokat egységes módszerekkel tesz közönséggé. Ha tehát az egyház hű Urához, s hivatását a mai világban igyekszik betölteni: kénytelen az élet érdekéből központusolni, egységesülni. Ez a jelenség az, amit sokan *centralizációnak* neveznek és elítélnék. Én is elítélném, ha hatalmi törekvéseket és egyéni becsvágyat látnék benne. De szükségesnek tartom akkor, ha a centralizáció gyökerében a gyülekezet autonóm lelki életének kiépítésére, a gyülekezetben lappangó erők felszabadítására, a megelevenedett gyülekezetek kisugárzó erejének összefogására és egységes felhasználására vonatkozik. A gyülekezeti elv és a centralizáció együtt adják az ébredő modern egyháznak, Krisztus örök egyházának ismertető jelét s ezért rosszul cselekszik, aki egyiket a másik ellen jelszóképpen kijátszódja, akár úgy, hogy a gyülekezeti elv alapján elítéli a központosító keretek kiépítését, akár úgy, hogy központosítást űz a gyülekezeti elv valóban „központi” jelentőségének figyelmen kívül hagyásával.

Szolgálataim

1942. november 21. Mándy Samu temetése. 22. Cserkész nagytanács alakuló ülése. 23. Betegnek úrvacsorát osztottam. 24. Pester Lloyd kormányzóbizottságának gyűlése. A Nemzeti Munkaközponthoz bementem. 25. Belügyminiszter úr helyettesével tárgyalás. 26. Franklin Társulat Irodalmi tanácsának ülésén elnökölttem. 27. Közellátási miniszternél látogatás.

December 3. Tomcsányi államtitkárnál megbeszélés. 5. Utazás Marosvásárhelyre. 6. Marosvásárhelyt prédikáltam, este a Darányi Kálmán Diákház estélyén előadást tartottam; beszéltem az ifjúsághoz. 7–8. Ref. Élet konferenciáját vezettem. Záróbeszéd Marosvásárhelyen. 9. Désen a domokosi templomjára rendezett egyházi hangversenyen előadást tartottam. 11. Utazás Debrecenbe, ahol 12-én egyházi hangverseny keretében beszédet mondtam: A jótett három arca. 13. Prédikáció a debreceni egyetemi templomban. 14. Akadémia igazgatósági ülésén vettem részt. 15. Felsőház ülésén vettem részt. 16. Kecskeméti Jogakadémia kormányzó bizottságának ülése. 16. Elnökségi tanács. 17. Konventi bírósági ülés. Franklin Társulat Irodalmi Tanácsa. 18. Felsőházi ülés, Koronaőr választás. 20. Lórántffy diakonisszák szentelése a Kálvintéri templomban. 22. Szeretetszövetség gyűlése. 25. Rádiósistentisztelet a Kálvin-téri templomban, prédikáltam. 27. Rádiósistentisztelet, prédikáltam. 28. Ref. Élet kft. gyűlés. 29. Pongráczné Antos Anna temetése. 31. Rádiófelolvasás: Szükség és lehetőség.

Január 1. Rádiósistentiszteleten prédikáltam. 3. Eskettem. 4. Hegedűs Lóránt temetésén szolgáltam. 11. Eskettem. 12. Ehker.⁴ esperesi értekezlet, d. u. ehkr. missziói értekezlet. 13. Ehker. missziói értekezlet. 15. Szathmáry Sándorné curatorium ülése. 16. Esküvön szolgáltam, d. u. a képviselőházban finn képviselőházi elnök, külföldi vendég tiszteletére tartott teán vettem részt. 17. Kereszteltem. 18. Miniszterelnökségen ebéd finn vendégek tiszteletére. 20. Rádiónál hangfelvételen, d. u. Nemzeti Casinó választmányi ülése. 23. Franklin Irod. Tanács ülése. 23. A Honvédelmi miniszter úrnál tárgyalás. 25. Külügyi Társaság elnöki tanácsülése, d. u. Akadémia. 26. Kálvin-téri férfikörben előadás: Az egyházak és a keresztyénség. 28. Konventi elnökség tárgyalása a miniszterelnök úrral 29–30. Lelkészképesítő vizsgák. 31. Rádiósistentiszteleten prédikáltam, d. u. Orsz. Kaszinó közgyűlésén vettem részt.

Február 1. Elnökségi megbeszélés a konventen. 2. Jó Pásztor bizottság ülése. 4. Akadémiai igazgatótanács ülése. 5. Szathmáryné Alapítvány curatorium ülésén elnökölttem. 6. Eskettem. 7. Prédikáltam rádiósistentiszteleten. 8. Akadémia ülése. 10. Magyar Tudományos Intézet Baráti Szövetségének ülésén

⁴ egyházkerületi

vettem részt. 12. Ezüstlakodalmon szolgáltam. 14. Nagykőrösön prédikáltam, d. u. Darányi Diákház ünnepélyén beszéltem. 15. Radvánszky Albertné temetése. Konventi ifjúsági albizottsági ülés. 16. D. e. és d. u. konventi tankönyvügyi biz. ülés. 17. Konventi énekeskönyvügyi biz., tankönyvügyi biz. és tanügyi bizottsági ülés, d. u. pester Lloyd ülés, majd látogatás Kelemen Krizosztomnál. 18. Konventi elnökségi tanács ülése, ORLE⁵ értekezlet, külügyi biz. ülése, tanya- és szórványbiz. ülése, d. u. énekügyi konferencia. 19. Konventi missziói bizottság ülése. Felsőház. 21. Rádiósistentisztelet, prédikáltam. 22. Johann Béla államtitkárnál megbeszélés Bethesda-ügyében. 23. Fáy Istvánnál megbeszélés. 24. S. D. G. filmbemutató. 25. Franklin Irodalmi Tanács. 26. Betegnek úrvacsoraosztás. Megbeszélés gróf Bethlen Istvánnal.

Március 4. Egyesült Keresztyén Liga ülése. Magyar Nevelő Társasággal Kormányzó Úrnál kihallgatáson. 6. Keresztyén Liga estélyén előadást tartottam. 8. Filadelfia Diakonissza Intézet ügyében Lamotte Károlynál megbeszélés. 11. Ökumenikus értekezlet, d. u. Darányi Diákház ünnepi estje a Művelődés Házában, előadást tartottam. 14. Rádiósistentiszteleten prédikáltam. 15. Rádiósistentiszteleten prédikáltam. 16. Esküvőn szolgáltam. 17. Nemzeti Kaszinó ülése. Prot. Irodalmi Társ. ülése. József Ferenc főhercegnél látogató. 18. Franklin Irodalmi Tanács. 19. Lórántffy igazgató tanács ülésén elnököltem. Hivatali látogatások. 21. Rádiósistentiszteleten szolgáltam. Temettem. 22. A Magyar Nevelő Társaság értekezlete a Nemzeti Ligában. 24. Győry Elemér püspöktársamat iktattam be Pápán. 25. Konventi elnökségi tanács. 26. Megbeszélés a kultuszminisztériumban, d. u. dr. Gaál Endrét temettem. 27. Nagyváradon előadást tartottam: Az emberi művelődés alapító levele. 29. Bácskai német egyházmegye bizottsági ülése. 30. Egyházkerületi tanács ülése, esperesi értekezlet.

Április 1. Telefongyárban istentisztelet a gyár alkalmazottainak. 4. Ludovikán istentiszteletet tartottam, d. u. a Kálvin János társaságban előadást: A szentek egyessége, mint a közösségek koronája, címmel. 7. Ösztöndíj-tanács ülése. 8. Megbeszélés a kultuszminiszternél, d. u. a Parthenon irodalmi társaság keretében „Ágoston”-ról előadás. 10. A földművelésügyi miniszternél megbeszélés, d. u. utazás Délvidékre. 11. Kulán istentisztelet és találkozás a presbiterekkel, ifjúsággal. 12. Óbecsén istentisztelet, találkozás az ifjúsággal és a presbitériummal. 13. Piros, istentisztelet, presbiteri gyűlés, nőegylettel, leánykörrel, vasárnapi iskolásokkal, leventékkal találkozás. 14. Titel, istentisztelet, generális vizitáció, d. u. Tiszakálmánfalva, istentisztelet, generális vizitáció. 15. Vitézfalva, Vajszka, Hódság, mindenütt istentisztelet, fogadások, látogatások. 16–18. Újvidék. Vallásos délután, találkozás tanárokkal, ifjúsággal, presbiterekkel, tanítókkal. 18-án d. e. Istentisztelet Újvidéken, a központban, d. u. a külvárosi templomban. 19. Filadelfia igazgatótanács ülése. 21-én Kolozsvárt temetésen szolgáltam. 23. D. e. Nagypénteki rádiósistentisztelet úrvacsoraosztással, d. u. Gamma gyárban a ref. alkalmazottaknak istentisztelet és úrvacsoraosztás. 24. Rádióelőadás Feltámadunk címmel. 25. Rádiósistentiszteleten prédikáltam, úrvacsoraosztás. 29. Franklin Irodalmi Tanács.

Május 1. Utazás Kolozsvárra. 2. Istentiszteleten prédikáltam a Farkas-utcai templomban, d. u. előadást tartottam: A kijelentés címmel. 3. Akadémia ülése. 4–5. Dunamelléki lelképásztorok konferenciáján elnököltem. Megnyitó bibliamagyarazatot mondtam és záróbeszédet. 6. Magyar Szemle közgyűlésén vettem részt. 7. Fáy Istvánnal megbeszélés. 11. D. e. vármegyei közgyűlésen, d. u. Akadémia ülésen. 12. Akadémiai ülés. 13. Darányi Kálmán diákház ülése. 14. D. e. gimnázium ballagásán beszéltem, d. u. Akadémia nagygyűlése. 15. Szlovákiai magyar ref. egyház ügyében tárgyaltam. Kereszteltem. 16. Akadémia, közgyűlése. 17. Konfirmáció ügyében konventi biz. ülés. 18. Konventi bizottsági ülések. 19.

⁵ Országos Református Lelkészegyesület

Konvent egész nap. 20. D. e. és d. u. Konvent. 21. Konventi bírósági ülés. 22. Zsinati tanács ülés, este indulás Délvidékre. 23. Vörösmart, Csuzza, mindkét helyen istentisztelet és találkozás a gyülekezettel. 24. Csuzza, Sepse, mindkét helyen prédikáltam és generális vizitációt tartottam. 25. Kő, Karancs, prédikáltam, és találkoztam presbiterekkel, ifjúsággal. 26. Hercegszöllős, Laskó, istentisztelet mindkét helyen, találkozás presbiterekkel, bibliakörökkel. 27. Vadaróc, Kopács, prédikáltam és találkoztam a gyülekezettel. 28. Bellye, Ölyves vitéztelep, istentiszteletet tartottam, presbiterekkel, ifjúsággal és bibliakörökkel megbeszélést. 29. Bellye, Pélmónostor, mindkét helyen prédikáltam. 30. Filadelfia 40 éves jubileumi ünnepe a Kálvin-téren. Prédikáltam.

Június 1. Tormay Cecil szoborleleplezési ünnepségén részt vettem. 2. Utazás Délvidékre. 3. Bácsfeketehegy, istentisztelet, konfirmáció, találkozás a gyülekezettel. 4. Topolya. Pacsér, istentisztelet, presbiteri gyűlés vallásos összejövetel. 5. Bácskossuthfalva, presbiteri gyűlés. vizitáció, látogatások. 6. Ugyanott istentisztelet d. u. Andrásfelkén istentisztelet és egyházvizsgálat. 7. Zomborban istentisztelet, vallásos estén beszéd. 8–9. Szabadkán kétszer prédikáltam, presbiteravatás, keresztelezés, találkozás a presbiterekkel, ifjúsággal, bibliakörökkel, d. u. Zentán istentisztelet. Egyházi hangversenyen előadás. 10. Kiskunhalason Szathmáryné curatorium ügyében megbeszélés, alapítványi birtok megszentelése. 11. Theol. választmányi ülése, majd káplánelhelyező biz. ülése. d. u. Theol. évvárón beszéltem. 13. Rádióistentiszteleten prédikáltam. 14. Konfirmáció. 18. Kormányzó Úr 75. születésnapja alkalmából Kálvin-téri templomban prédikáltam. 20. Foktői egyház jubileumi ünnepségén prédikáltam. 23. Akadémia ülése. 24. Kálvin-téri gyülekezet balatonszemesei gyermeküdülését felavattam. 25. Konventen ökumenikus tanács megalakulása. Targyalás Ehrenström urral u. o. 27. Prédikáltam rádióistentiszteleten, majd eskettem. 28. Ref. Élet kft. gyűlése, majd esküvőn szolgáltam. 30. Baár-Madas igazgatótanács ülésén vettem részt.

Július 1. Konventi elnökségi tanács. 2–3. Püspökök konferenciája Leányfalun. 18. Istentiszteleten prédikáltam Párádon. 31. Ráday Gedeonné temetésén szolgáltam.

Augusztus 7. Leányfalun Hősök estélyén a „Hős”-ről előadást tartottam. 8. Prédikáltam rádióistentiszteleten. 13. Külügyminisztériumban megbeszélésen. 15. Rádióistentiszteleten prédikáltam. 25. Kecskeméten a Magyar Evang. Munkásszövetség konferenciáján előadást tartottam: Az evangélium szociális többlete címen. 27. Konventi bizottsági ülések, majd elnökségi tanács.

Szeptember 1. Utazás Marosvásárhelyre konferenciára. 2. Presbiteri nagygyűlésen üdvözlő beszéd. 3. Istentiszteleten prédikáltam a vártemplomban. 4. Bibliamagyarázat. 5. Vártemplomban istentiszteleten prédikáltam, d. u. hangversenyen előadást tartottam: Most és itt címmel. 8. Filadelfia kebli tanács ülése. 9. Egyházkerületi tanács ülése. 10. Lelkészképesítő vizsga. 11. Lelkészképesítő vizsga, majd d. u. esküvőn szolgáltam. 14. Kereszteletem Dunaörsön. 15. Orjó⁶ végrehajtó biz. ülése, d. u. Szathmáryné curatorium ülése, majd theol. megnyitón vettem részt. 16. Utazás Lillafüredre. 17–19. Református országgyűlési képviselők konferenciáján elnököltem Lillafüreden, és előadást tartottam. 23. Franklin Irod. Tanács. 26. Tisztviselőtelepen prédikáltam Horthy István emléktáblájának avatása alkalmával. 27. Utazás Hajdúszoboszlóra missziói előadók konferenciájára. 28–29. Missziói előadók konferenciáján elnököltem Hajdúszoboszlón, összefoglaló előadást tartottam: Egyházunk főkérdései és tennivalóink címmel.

Október 1. Hivatalos látogatások visszaadása. Temetés. 4. Filadelfia igazgató tanácsának ülése, d. u. egyházkerületi bírósági ülés. 6. Középiskolai igazgatók értekezlete. 8. Ráday könyvtárbizottság ülése.

⁶ Országos Református Jóléti és Gazdasági Társulat

10. Dunavecsei templom 200 éves jubileumán prédikáltam. 12. Bibliaóra a Kálvin-téren. 16. Diakonissza konferencia Kolozsvárt, előadást tartottam. 17. Szentmátéi szórványinternátus meglátogatása, ott istentisztelet. 22. Felsőház ülése. 23. Lórántffy Zsuzsanna diakonisszáknak csendes órát tartottam. 24. Rádiósistentiszteleten prédikáltam, d. u. bilkei Pap István emlékesten vettem részt. 25. Akadémia összes ülése. Magyar Nemzetpolitikai társaság egyke előadását hallgattam és felszólaltam. 26. Kálvin-téren bibliaórát vezettem. 27. Kereszteltem. 28. Franklin Irodalmi Tanács. 29. Ökumenikus tanács ülése. 30. Felsőház ülése. 31. Ref. Gimnázium új épületének felavatása. Rádiósistentiszteleten prédikáltam. Reformáció emlékünnepevényén résztvettem.

November 2. Elnökségi tanács a konventen, d. u. bibliaóra. 3. Kálvineum igazgatótanács ülése, d. u. Orjó ülés és ORLE válaszmány. 4. ORLE közgyűlésén megnyitó beszédet mondtam, elnököltem, d. u. RKIE⁷ biz. ülés. 5. Lelkészképesítő vizsgák. Zsindely Ferenc kereskedelmi miniszternél megbeszélés. Női munka megszervezése ügyében ülés. 6. Temettem. Keresztyén Leányegyesületek teáján vettem részt. 7. Protestáns nagygyűlésen részt vettem. Rádióelőadást tartottam a Vasárnap megszenteléséről. 8. Protestáns leventéknek előadást tartottam. 9. Filadelfia igazgatótanács ülése. 9. Bibliaórát vezettem a Kálvin-téren. 10. Kálvin János Társaság, előadásán részt vettem. 14. Kecskeméten beszéltem. 15. A kabinetiroda főnökénél megbeszélésen, d. u. eskettem. 18. Felsőházi ülésen, d. u. temettem. 19. Filadelfia ig. tanács ülése. 22–26. Kerületi ülések.

Megjelent: *Korbán*, beszédek, írások I. kötet, XI+502; II. kötet, XI+551. *Jób mellett*, prédikációk a fájdalomról. 1943. *Ágoston*, 1943.

Elnöki iktatóra érkezett 1942. november 20-tól 1943. november 19-ig 2011. A püspöki hivatalba ugyanezen idő alatt 7450 drb. ügyirat. Fogadtam 750 egyént, illetve esetben, nagyrészt magánügyben.

Egypár mozzanatot az itt közölt szolgálatokból kiemelek.

„Oktass, hogy éljek”

A mai zűrzavaros világban mindennél nagyobb feladat a tiszta belátásért, a helyes megítélésért, egyszerűen az evangélium világszemlélet győzelméért vívott küzdelem. Ezt a nagy ügyet szolgálták azok a konferenciák, amelyeken résztvettem. „Oktass, hogy éljek”, mondja a zsoltáríró (119. Zs. 144.) Szükségnek láttam, hogy az erdélyi lélek és az anyaország lelke jobban megismerje egymást. Ezt szolgálta a két marosvásárhelyi konferencia. Az elsőt a Református Élet és társlapja: Kiáltó Szó rendezte a múlt év decemberben. A másodikat az erdélyi református egyházkerület tette országos jellegű megnyilatkozássá ez év szeptember első napjaiban. Szükségét éreztem annak, hogy lelkipásztortársaimat a mai idők uralkodó kérdéseiről tájékoztassam s együtt nézzük meg azt a keskeny utat, amely a halál árnyékának ebből a völgyéből egy jobb világ kies mezőire kivezet. Ezt szolgálta az a két napig tartó konferencia, amelyet ez év májusában Budapesten rendeztünk. Rég szükségét érezzük annak, hogy az ország törvényhozói egyházunk lelki vezetőivel közvetlen gondolatcserélésre találkozzanak. A Kálvin Szövetség így rendezte meg Lillafüreden az országgyűlési képviselők háromnapos konferenciáját. Felemelő érzés volt látni, hogy a legkülönbözőbb pártállású képviselők a napi politika elválasztó kérdéseitől elvonatkozva, miként egyesültek ősi hitünk nagy igazságainak megvallásában. Isten tanácsának alázatos keresésében és követésében. Ismét meggyőződhattünk róla, hogy Krisztus király, aki hatalmat gyakorol, törvényt lát, ihlet és megítél s mindenikünket a magunk hivatásában az ő dicsőségére felhasznál. A hajdúszoboszlói missziói konferencia azt a célt szolgálta, hogy a magyar református egyház missziói közfelfogása egy-

⁷ Református Keresztyén Ifjúsági Egyesület

ségesebbé, biztosabbá és öntudatosabbá váljék. Az öt egyházkerület legjelentősebb missziói munkásai dolgoztak együtt három napon át azon, hogy a legfontosabb lelki kérdésekben megnyugtató megoldásokat találjanak. Ilyen kérdések voltak: a szórványoknak a gondozása, a vasárnapi iskola ügye, a gyülekezeti férfi és női munka, egyház és egyesület. Ezt a munkát fokozottabb erővel kívánjuk folytatni, mert úgy látom, hogy a mai világban, amikor annyi akadály gördül az Ige felvilágosító és közösség-alkotó munkája elé, szükségesek ezek a találkozások olyan dolgok megbeszélésére, amelyeket a közgyűlési termekben még nem helyes vitatni, a sajtóban pedig ma nem lehet fejtegetni.

Szolgálataim során számolok be még két eseményről. Az egyik az, hogy a Filadelfia Diakonissza-Intézeti Alapítvány Szolnok-Doboka vármegyében Szentmáté községben egy szórvány-internátust állított fel, hitükben veszélyeztetett református leányok számára. Ez intézmény megszületése és fennállása körül Istennek sok csodálatos segítségét és jóságos beavatkozását láttuk és látjuk. Ha megnézzük, milyen az a gyermek, amikor bekerül az internátusba és milyen, amikor egy év után onnan visszatér falujába, azt kell mondanunk, hogy a külső és belső átalakulásnak és újjáteremtésnek páratlan eseteit látjuk. Ezenkívül nagy jelentőséget tulajdonítok még annak a ténynek is, hogy egy közadakozásból élő budapesti intézmény elárvult erdélyi szórványgyermekéért tette sarkalló felelősséget érez s ezzel kifejezésre juttatja, hogy a Krisztus teste egy és a Krisztus cselédeinek egymás terhére hordozva kell betölteniük Gazdájuk törvényét.

Másik nagy, sőt országos jelentőségű esemény a budapesti református gimnázium új épületének felavatásában játszódtott le 1943. október 31-én. Megjelent az ünnepélyen Magyarország Főméltóságú Kormányzója, felszólalt és rokonszenves nyilatkozatot tett Szinnyi Merse Jenő kultuszminiszter úr s Magyarország összes református középiskoláinak képviselője tett ország-világ előtt ünnepi bizonyosságot a református nevelői gondolat belső igazságáról s a belőle táplálkozó magyar műveltség nemzeti és emberi értékéről. Az épület négymillió hatszázezer pengőbe került. Fedezet reá, nagyrészt hitelműveletek útján, négymillió; hiányzik még hatszázezer pengő. A budapesti reformátusság már erre a célra majdnem négyszázötvenezer pengőt adakozott és további újabb áldozatokra készül. Az államkormány 400.000 P rendkívüli segílyt fizetett ki s a főváros az általa megszavazott 400.000 pengőnek első részletül 50.000 pengőt. Ezzel a budapesti református egyház központi építkezésének második fejezete is lezárult. Hátra van még a legnagyobb, a Kálvineum megépítése. Ma még nem tudjuk, kit fog eszközül felhasználni Isten a nagy építési program harmadik részének megvalósítására. De bizonyára meg fogja találni az eszközöket, mint ahogy megtalálta és felhasználta a budapesti gimnázium építésénél a maga alázatos eszközéül az egyházmegye elnökségét: Szabó Imre esperest és Tasnádi Nagy András gondnokot, akiknek nagy szolgálatuk elismeréséül itt nyújtom át a dunamelléki egyházkerület hálájának és köszönetének nyilvánítását.

Püspöki vizitáció

Egész évi püspöki szolgálatomnak legkedvesebb, de talán legfáradtságosabb része volt az alsóbaranya-bácsi egyházmegye gyülekezeteinek meglátogatása. Három ízben, összesen huszonegy nap alatt, 30 gyülekezetben, 43 igehirdetéssel és előadással, 150 küldöttség fogadásával és ugyanannyi látogatással végeztük az evangélizálásnak, felvigyázásnak és atyafiúi közösségépítésnek szent szolgálatát. Magamnak is nagy ajándék volt járnom azon a vidéken, forgolódnom abban az egyházmegyében és gyülekezetekben, megismernem azt az egyházi életet, amelyet negyedszázadon át elszakított tőlünk a történelmi kényszer és szemünk elől eltakart a politikai elködösítés fátyola.

Először Délbácskába mentem, a szórványok világába. Tulajdonképpen két erős gyülekezet van itt:

Piros, egy jól pástorolt, megszervezett és átdolgozott gyülekezet és Újvidék, amelynek növekedő méretei és fokozódó igényei valósággal felhabzsolják a szolgálatukban álló egyházi hivatalosok másutt is igénybevett idejét és erejét. Szép kilátásokkal bíztat a Vitézfalva-vaicskai társceházközség, ha a telepítés zavartalanul továbbfolyik és nem téveszti el szeme elől azt a sokszor igazolt szabályt, hogy igazán jól telepíteni csak felekezeti szempontból is egyöntetű népelemeket lehet s ezeket is csak úgy, ha társaséletük szervezett formái, ezek között legellő renden egyházi életük, zavartalanul tovább működhetik. A bácskai sürgősen végrehajtott telepítéseknek egyik hibája az volt, hogy a lakosságot felekezeti szempontból elkeverte. Tiszta katolikus községekbe református családokat szórt el. Ezeknek gondozását majdnem lehetetlenné teszi a távolság és a nehéz közlekedés, a gondozatlanság pedig beolvadásra vezet. Feltétlent szükséges tehát szórványközpontok létesítése; új telepítésekkel a kis gyülekezeteket meg kell erősíteni. Csak így lehet megóvni a szórvány-lelkeket a kettős veszedelemtől: magyarságuk és református voltuk levetkőzésétől. Milyen világosan látjuk ezekben a küzködő kis egyházakban, hogy a magyarság és reformátusság két elválaszthatatlan és együtt rezgő sorsvonal. Sokszor a magyarsága tart meg valakit reformátusnak máskor református hite magyarnak. Ezekben a kis szórványokban találtam élő hitet, hallottam ősi zsoltárainkat tisztán és hatalmasan zúgni, megfigyelhettem, hogy az elhagyatottság miképen termi meg az önfenntartásra szükséges intézkedéseket. Voltam olyan gyülekezetben, amelynek kántora ügyvéd, hitoktatója járásbíró, lelkésze katonatiszt s létszáma alig nagyobb, mint egy három nemzedékes jókora székely család.

Egészen más képet nyújtott Délbaranya. Itt ringott a magyar reformáció bölcsője; itt énekeltek első dicséreteinket: itt hozták meg az első kánonokat; itt vívta meg a reformáció a maga első harcait. A gyülekezetekben látszik is még mindenütt a nagy múlt élő emléke.

De a népszaporaság megtört, a gyülekezetek elnéptelenedtek, a teremő erő kiveszettnek látszik s csak a nagy múlt hideg ragyogása fénylik át az enyészet párázatán. Vörösmartnak valamikor theológiája volt, ma nem tud elartani *egy* lelkipásztort. Talán akadnak irgalmas dajkái. *Sepsén* nem volt lelkész, takarékoságtól nem is akartak választani, úgy gondolták, előbb pénz szereznek, azután embert. Ebbe a takarékoságba majdnem belehalt a gyülekezet. Most választott egy fiatal lelkészt s azóta van pénz és van lélek. *Karancson*, írja Ágoston Sándor, a reformáció 426-ik évében a lelkész levélben írta meg minden hívének, hogy vasárnap délelőtt 10 órakor és délután fél 3 órakor istentisztelet tartatik a templomban. A maroknyi reformátusság egyetlenegy utcában lakik, közel a templomhoz, amelynek minden zegét-zugát bezúgja a vasárnapi harangzó. A *kői* lelkész gondjaira 135 lélek van bízva. (Még mindig sokkal több, mint Felsőbaranyában a babarci lelkész nyája, amely a lelkész családjával együtt 38 lelket számlál.) A *hercegszőlősiek* állami adójuk 66%-át fizetik egyházi adóba. Épületeik nagyok és konganak az ürességtől. Fogy el a csiga a házából. *Laskó* nagy gyülekezet, de az esperes szerint a Krisztus teste itt a leghidegebb. *Várdarócon* mintha omladékok között járnánk, de a kövek között forrás fakadt, valóban nem „érdemből”, hanem Isten kegyelméből. *Kopács* zárt, tiszta, rendes világ, a lelki élet hófoka itt a legmagasabb, az esperes megállapítása szerint. *Bellyén* egyébként meg volnának, csak a paróchián már több, mint harminc esztendeje nincsen papné. Két új gyülekezet is alakult: az egyik *Ölyvesőrhely* fiókegyház, az odatelepített református vitézek gyülekezete; lehetne belőle egy szép református falu. *Pélmonostor* a másik, amely a főhercegi uradalom református tisztviselőit és alkalmazottait foglalja magába.

Délbaranya minden községében szemellátható volt egy régebbi asszonykőri szervezkedésnek a többé-kevésbé eleven maradványa. Évtizedekkel ezelőtt egy egyszerű falusi asszony, Borkó Juliánna, végig evangelizálta a szomszédos falvak asszonyait. Bizonyoságtételei, írásmagyarázatai, a maga szerzetes dicséretet, egészen kivételes előadóképessége igen alkalmas módon hordozták és fejezték ki az ősi

XXII. PÜSPÖKI JELENTÉS

református kegyesség Szikszayn tisztított nemes tartalmát. Mozgalma a magyar református népkégyesség történetének egyik érdekes tünete, amelynek hatása még ma is érezhető. Különösen alkalmas talaj a nőszövetségi munka megszervezésére.

A baranyai látogatás utolsó napján, Kopácson egy kis lelkeszi konferenciát rögtönöztünk, összegyűltek a környéki lelkipásztorok és kurátorok is. Így szereztem közvetlen benyomást arról a helyzetről, amelyben horvátországi református véreink élnek. Itt részletekbe nem bocsátkozom, csak azt hangsúlyozom, hogy a magyar református egyháznak és Magyarország külképviseletének közös becsületügye az ottani református magyarok védelme és pásztoraiknak ezer életveszély között hathatós támogatása. Fokozódik ez a felelősség, ha tudjuk azt, hogy Ágoston Sándor hívására az anyaországból önként jelentkező pásztorok mentek át oda, a bizonytalan és veszedelmes világba Krisztus egyházának és magyar fajtájuknak szolgálatára. Még azt is hangsúlyoznom kell, hogy az új horvát állam semmi nehézséget nem gördít a magyarság lelki gondozása elé, legfeljebb a maga létéért vívott kemény harcában nem ér rá mi velünk törődni.

Ebben a társaságban beszéltük meg a baranyai út tanúságait is. Elibénk állott egész döbbenetes nagyságában a baranyai magyar népi erő megroppanása, amit az egyke okozott s immár jóvátenni földi hatalom nem tud. Ez a nép itt kiállotta a török pusztítást, Európa és Balkán mérkőzésének győtrő változásait, elhagyatottsága és kiszolgáltatottsága minden mértéket felülhaladott. Most aztán megroppant. Arról van tehát szó, hogy ami még menthető, azt mentsd. Ne a keretek fenntartásba pazaroljuk az erőinket, amelyeket úgy sem tudunk, megtölteni tartalommal, hanem a sarjadzó életet segítségük erőre kapni s a gesztet⁸ ápoljuk, hogy surjánna⁹ nőjjön. A felekezeti iskolák államosításával ennek a néprétegnek egyházi műveltsége nagy hiányokat szenved. A legzsoltárosabb népnek új nemzedéke már alig tud énekelni. Vasárnapi iskolával, templomi katekizációval, ifjúsági munkánk gyülekezeti képző módszereivel kell a hiányt pótolni. Meg kell adni a gyülekezeteknek azt a missziói szervezetet és munkabeosztást, amely az összeomlott iskolai front helyett és mögött kiépíti, az utolsó védővonalat: a missziói munkaszervezet védővonalát. Ebben a levegőben érezzük meg igazán, hogy milyen nagy érték minden egyes református magyar. Ezért a szórványban élő atyafiak gondozása különös jelentőséget nyer s egészen a személyes foglalkozás határáig megy el.

Harmadik része volt a délvidéki egyházlátogatásnak Felsőbácska gyülekezeteinek megvizsgálása. Felsőbácska közepén egy nagy kun sziget van: ezelőtt 150 évvel telepítették ide Bácsfeketehegyet, Kosuthfalvát és Pacsért. Együvé tartoznak lélekben és sorsban egyaránt. Mind a három község szapora, munkás, életrevaló fajtát nevel. Akkor telepítették őket is, mikor a környékbeli németeket. A németeket készen várta felszerelt ház, módos udvar, istállóban tehén, ólaikban a sertés, a szérűskertben baromfi, a csűrökben szerszámok és szekerek. A magyarok pusztá kézzel jöttek, az első telet vermekben és szárnyékok¹⁰ alatt húzták át. Maguknak kellett megszerezniük mindent a kapanyéltól a jármosjóságig. Ez 50 esztendei késedelmet jelentett a nemzetiségek versenyében. Ezen a földön, amelyet ezerév óta Magyarországnak neveznek, mindenkinek jól ment a dolga, csak a magyarnak nem s mindenki panaszkodott, csak a magyar dicsekedett balgatag önteltséggel: *Extra Hungariam non est vita...*¹¹

De azért ez a bácskai kun ivadék fajtánk legjavához tartozik, s az, amit művelt, a magyar népkultú-

⁸ a fa belső, elhalt része

⁹ a fa vékony, idei hajtása

¹⁰ fedetlen, vesszőből vagy nádából készített falazat, amely a legelőn tartózkodó állatoknak nyújt védelmet a szél ellen

¹¹ „Magyarországon kívül nincs élet...”

rának nagyszerű alkotó része, lélekben és gazdagságban, szellemben és tárgyban egyaránt. Megérdemli ez a nép, hogy földreformmal jóvátegyék azt, amit ellene a Habsburg-uralom vétett; feltörekvő ifjúságát hivatásában szakképzettebbé, lelkében erősebbé tegyék és új megélhetési forrásokat nyújtsanak számára. Ezelőtt 50 évvel a szociáldemokrácia nagy hódítást tett e nép között. Okos és gyökeres szociálpolitikával meg lehetne és meg kellene tartani őket az új, kispolgári Magyarország számára.

Topolya, Zenta, Zombor a visszatérés utáni helyzetüknél fogva fiatal ígéretes gyülekezetek színhegyévé lett. Különösen Zombor bíztat minden jóval. Pacséréről és Bácskossuthfalváról rajokat telepítenek le a város kapujába s ezzel Zombor jellegzetes református gyülekezete kialakul: találkozik a tisztviselő és a földműves-réteg. Másodszor látogattam meg Andrásházát s láttam újra, milyen kár volt kettévágni a bukovinai Andrásfalvát és egymástól 40 km-re külön-külön ültetni el őket. Még van hely s még van idő, a kettévágtatott ősi székely gyülekezeteket össze kell megint olvasztani. Cservenkán Délvidék áldott pásztorának: Keck Zsigmond házában egy estét töltöttem. A látogatás csak a lelkésznek szólt és vitte neki a magyar református egyház szeretetének és nagyrabecsülésének kifejezését. Köszöntöttem őt az Efézusbeli gyülekezet angyalának írt üzenettel: „Ezeket mondja az, aki az ő jobbkezeiben tartja a hétcsillagot, aki jár a hét aranygyertyatartó között: tudom a te dolgaidat és a te fáradságodat és türeseedet és, hogy a gonoszokat nem szenvedheted és megkísértetted azokat, akik apostoloknak mondják magukat, holott nem azok és hazugoknak találtad őket és terhet viseltél és béketörő vagy és az én nevemért fáradoztál és nem fáradtál el.” Ő és családja felelt az üzenetre a Psalmus Hungaricusnak, Délvidéki Énekeskönyv 75. énekének a vallomásaival.

*„Akarok inkább pusztaiban laknom
Vadon erdőben széjjel bujdosnom,
Hogynem mint azok között lakoznom,
Kik igazságot nem hagynak szólnom.”*

Betetőzött a szolgálat Szabadkával. A szabadkai reformátusok lélekszáma a visszacsatolás óta megháromszorozódott; a templom régi, kicsi imaház. Vasárnap délelőtt egymásután háromszor kell istentiszteletet tartani, hogy valamiképpen ki lehessen elégíteni a gyülekezet lelki szükségét. Az egész Délvidék legnagyobb ügyévé a szabadkai templom megépítését kell tenni. A város vezetősége „félretéve minden akadályt és megkönyező bünt,” szép templomhelyet adott a délvidéki magyarság számára.

Mi pedig azt mondjuk, amit Nehemiás mondott a fogságból hazatért népnek: „Izraeliták, keljünk fel és építsük meg Jeruzsálem kőfalát.” (Neh 2. 17–18.)

Délvidéki utamon nemcsak a gyülekezeteknek szolgáltam, hanem alkalomadtán az ottani magyar társadalomnak is. A zombori gyülekezet rendezett egy szép vallásos estét, amelyen Fáy István is szolgált mély benyomással. Szabadkán magas színvonalú hangversenyt rendeztek az épülő templom javára. Mindeniken az egész ottani magyarság találkozott s az egészhez volt alkalmam szólani.

Újvidéken összegyűlt az ottani sok iskola protestáns tanársága s ennek a válogatott gyülekezetnek lehetett beszélmem a protestáns szellemű nevelés alapvonalairól, e szellem érvényesítésének módjairól és akadályairól.

Délvidéki utam alatt mindig tapasztaltam az állami és közigazgatási hatóságok meleg jóindulatát. Hálás köszönetet mondok Bács-Bodrog, Újvidék és Szabadka főispánjainak. Újvidék, Zenta, Zombor polgármestereinek, Bács-Bodrog vármegye főtisztviselőinek lekötelező figyelmességükért. Azokon a helyeken, ahol a katolikus egyház magyar volt és nem volt nagy többségben, szívélyes köszöntést cseréltem hivatalos képviselőivel; ahol nem volt magyar, vagy nagy többségben élt: nem is láttuk egymást.

Annál melegebb és őszintébb rokonszenvvel köszöntött mindenütt a görög-keleti szerb egyház. A mi egyházaink lélekben megértik és megbecsülik egymást, mint ahogy megérti és megbecsüli egymást a magyar és szerb földműves nép is. A politikai és nemzetiségi ellentétek az értelmiség lelkében székelnek, tehát oda kívülről származtak. Nagy örömmre szolgált, hogy hosszas, bizalmas baráti beszélgetésben kicserélhettem érzéseimet és gondolataimat a szerb pravoszláv egyház európai hírű képviselőjével és vezérférfijával: Csirics Irinej újvidéki püspökkel. Őt még a régi ökumenikus gyűlésekről ismerem. Tudom, hogy hívő ember, Krisztusnak alázatos tanítványa, egyházának nagyrabecsült teológusa s a vallásos elmélyedés mozgalmának vezetője. Széles látókörű, egyetemes szellem, amellel tiszta lélek, evangéliumi derűvel és világossággal. Bizalommal nyújtottam felé tiszta kezét tudva azt, hogy ez a kézfogás nem hiábavaló, még akkor sem, ha két jobb sorsra érdemes népet a történelmü kényszer ádáz indulattal fordít szembe.

Még hangot kell adnom egy olyan benyomásnak., amely délvidéki utamon egyre erősödött és világosodott bennem. Ez pedig az volt, hogy az elmúlt 25 esztendő egyházi munkának szellemét Istentől különösen megáldottnak., s azokat az irányelveket, amelyek a délvidéki egyházépítést igazgatták, igazaknak, helyeseknek. és eredményeseknek láttam. Mindez arra utal, hogy az, aki a szellemet képviselte, ezeket az irányelveket maglátta és alkalmazta, Isten kegyelméből való pásztor, népének, munkatársainak atyja, testvére, barátja. Ez a férfiú *Ágoston Sándor*. Az, amit ő huszonöt év alatt tett, gondolt, mondott, szenvedett és elért, a magyar református szellem belső történetének legnemesebb gyümölcssei közé tartozik. Méltóképpen sorakozott mellé a magyar és német egyházban egy válogatott, kis, hű csapat. Vajha a magyar református eklézsiák mindig olyan pásztorok gondviselése alatt állnának, amilyen alatt állott a délvidéki reformátusság a szerb megszállás 20 esztendeje alatt.

Egyházmegyéek

A dunamelléki egyházi és iskolai életről részletes képet adnak a tárgysorozatban felvett jelentések, a tanügyi előadó, a missziói előadó, az ügyész és vagyonkezelő jelentése. Itt én az esperesi jelentéseket állítom egymásmellé s vetitek egy-egy futó sugárt az egyházmegyéek életére. Mindenekelőtt azt kell megjegyez-nem, hogy a jelentések különböző szempontok szerint igazodnak és különböző hangulatot árulnak el. Némelyiken bizakodó optimizmus derűje játszik, másokon keserűség és aggodalom árnyéka borong. Ez érthető is. Ma a világot értelemmel áttekinteni nem lehet, csak megérezni lehet. A megézés pedig mindig egyéni és mindig a pillanatoktól függ. Az egyházmegyéek jelentéseit a következő csoportosítás szerint tekintem át: Háború, hitélet, igazgatás, népszaporodás, anyagi ügyek, építkezés, adományok.

Háborús benyomások. A budapesti egyházmegye panasolja, az iskolák bezárásának elsietett voltát, a készpénzből élő emberek kilátástalan vergődését a feketepiac drágasága és a közellátás nehézségei között. Alsóbaranya-Bács nem mondja, de aki ott járt tudja, hogy a lelkekre sötét árnyék nehezül. Az újvidéki esetet mindenki nemzeti szerencsétlenségnek tartja, amelynek kivizsgálását és törvényes, nyilvános megítélését siettetni kell. Jelentőségének árnyéka ráborul a holnapra. A horvátországi lelkészek híradása olyan állapotokról tesz tanúságot, amilyeneket csak a török hódoltság végvári harcainál olvastunk. Felsőbaranya siratja eltűnt munkásait: Sipos Károly katádfai lelkészt, ki egy napi rendes lelkészi szolgálat után harctérre ment és Voronyezsnél nyoma veszett, és Káta János tanítót, aki szintén a nagy februári véres forgószélben tűnt el szemünk elől. Feljegyzi, hogy a baranyai asszonyok a pécsi kórházak sebesültjeit olyan megáradó szeretettel vendégelték, hogy egészségügyi okokból a kórház parancsnok defenzívába ment át. Somogy elmondja, hogy harminckilenc hősi halottat sirat, 98 eltűntet keres és vár, 27 hadiözvegyet vizsgál s 28 hadiárva gondját hordozza.

A Pestkörnyéki esperesi jelentés megrázó jelenléslátással kezdődik: a mai háborúba a sátán diadalmát szemléli. Solt feljegyezi, hogy eltűnt Czirják István szabadszállási tanító. Vértesaljának 30 hősi halottja van, Terényi Ferenc pátkai tanítót keresi és várja haza. Tolna pedig ugyanígy várja Péri István tanítót. Egyébként keményen, bátran állja az ítéletidőt.

A háborús nehézségek az iskoláztatásban mutatkoznak legrikítóbban. Van olyan hely, ahol a tanítót behívták s a tanítást átvette a lelkipásztor; akkor behívják a másik tanítót, helyére áll a lelkipásztor felesége; végül behívják a lelkipásztort, a felesége tanít tovább két-három ember helyett. Van olyan egyházmegyénk, ahol már huszonthét lelkész végez tanítói munkát. Megtörténik az is, hogy a tanító katona, kapja a helyi javadalmat és a főhadnagyi fizetést, városban kényelmes szolgálatot teljesít, közben a lelkész odahaza helyettesíti – *ingyen*.

A hitélet és missziói munka terén Budapest jelenti a Kálvin Szövetség újjászervezését és a megindult munka ígéretes kibontakozását. Alsóbaranya a szórvány-szolgálatot kívánja megoldani s végből egy egyházmegyei szórványlelkészi állás szervezését és három szórványgondozó diakonissza alkalmazását tervezi; a bácsfeketehegyi árvaház mellett kijelöli két új árvaházának: a halasinak és szeremleinek életterét és megszervezi a fenntartására vonatkozó munkát. Felsőbaranyában folynak a konferenciák, a lelkészek igen buzgó részvételével, a fogyó nép érdeklődésétől kísérvé. Solt arról beszél, hogy az úrvacsorázók száma emelkedett nőegylete nagyon szép munkát végez, népfőiskolára a megyéből több mint kétezer pengő gyűlt össze. Vértesalja megállapítja, hogy a női munkák sikere a köztetgazdák odaadásán és arravalóságán fordul meg. A vértesaljai esperes útrakelt, hogy a szórványokat meglátogassa, több szomorú tapasztalást tett, de látott hősiességet és önfeláldozást is. A vasztély-pusztai tanítónó az évszárás után is ottmaradt állomáshelyén még 10 napig, hogy a pünkösdi istentiszteletre, amelyen az esperes szolgált, összegyűjtse a környékbeli szétszórtság híveit. Joó András nagydorogi lelkész nem sokat feszegeti a fuvar kérdését, hanem 63 éves korában sokszor gyalog járja meg a szórványait, némely nap 15 km-es utat is téve. Mi lett volna velünk, ha Pál apostol is csak főrsponttal¹² ment volna tovább! Tolna panasolja, hogy nincs zsoltár és nincs biblia. A német egyházmegyében a templomok látogatottsága csökkent, a gyülekezeti munkacsoportok beolvadnak az egyházba, vagy feleslegesé válnak a népi szervezetek mellett.

Igazgatás, fegyelmzés szempontjából Alsóbaranya Halas központi helyét emeli ki, Szabadka megerősítését közegeházi feladatnak tartja. Somogy az egyházi ingatlanok telekkönyvi nyilvántartásának felülvizsgálatát határozta el. Egy csomó lappangó hibát felderített és rendelkezett arról, hogy az egyház vagyona a cél megnevezésével mindenütt az egyházköztség nevére írassák. Pestkörnyék hangot ad annak a rettenetes szégyennek, ami egyházukat a Wekerle-telepi és törökbálinti lelkészek letartóztatásával érte, Vértesalja hangsúlyozza, hogy a 25 év óta szolgáló presbiterség nevelő erővel bír és igen megható ünnepegre ad alkalmat, de ennek előfeltétele az, hogy a kitüntetésre felterjesztett presbiter csakugyan a legjavából való legyen. Pest megemlékezik arról, hogy az egyházkerületi elnökség meleg szavakkal ajánlotta a lelkipásztorok fizetésrendezésének kérdését a presbitériumok figyelmébe. Ennél ő tovább ment – mondja az esperes úr – és „imperative¹³ elrendelte”, hogy az egyházköztség a lelkészeknek drágasági pótlékot adjon. Nem kell parancsolni ott, ahol a kérés is elegendő s főképen ott nem szabad parancsolni, ahol nincs jogunk a rendelkezésre. Tolna szeretettel köszönti Bogyiszlót, a Soltból Tolnába visszaérkező gyülekezetet.

¹² előfogat. Jobbágyok szolgálatása, mely értelmében a katonák, tisztségviselők szállítását kötelesek voltak elvégezni

¹³ parancsszerűen

Népszaporodás terén újat nem igen mondanak a jelentések. Somogy ünnepli, hogy 38.000 lelke után a szaporodás 40, pedig 540 kellene, hogy legyen. Baranya az idén is fogyott most 467 lélekkel. Soltban a helyzet egy hajszálnyit javult s a baj megfordítására vonatkozó erőfeszítés fokozódik. Baranyában a frissen letelepített Magyarbolyban 338 lélek után 68 gyermek zsidong és keresi az elhelyezkedést. A gyülekezet tele van életkedvvel, már új iskolát akar építeni. Nagypall Tolnának legkisebb községe a végpusztulás szélén állott. A Szeretetszövetség árvaházat vitt oda és az árva gyermek megmentette a gyülekezetet. Felemelkedett a tanulók létszáma, visszakapták az államsegélyt, megújult a gyülekezet önbizalma és életakarata. Ma már új iskolát akar építeni.

A háborús évek közepette is folyt csendesen az *építkezés*. A tápiószele-újföldi templom megépült. Kisorosziban a Lőrinczy Szabolcs úr jóvoltából megépült iskola mellé lelkészlakot húztak. Pestkörnyékén, a Szemeretelepen, megépült a gyülekezeti ház és a lelkészlak. Soltban Dunavecse és Foktő templomát megújította és felékesítette, nagy emlékeit és nagy tapasztalásait márványba vésette és késő nemzedékek okulására a templom falába illesztette. Vértesaljai egyházmegyében Sárosdon megépült a fiókegyházközség temploma. Tolnában Bonyhád renovált templomot, a német egyházban a bácsfeketehegyi szegény kis német egyház épített új, modern, ízléses templomot. Vértesalján elkészült és rendeltetésének átadott a pátyi kultúrház mozival, bizonyára, azért, hogy a film is igehirdetést végezzen s az egész épület az evangélium hirdetésének és a beható lelki munkának állott műhelye legyen. Kecskemét megilletődve emeli ki, hogy a kecskeméti egyház húsz évi építőmunkájának roppant anyagi terheit mind kifizette s ma már megnégyszereződött vagyona csaknem tehermentesen szolgálja rendkívüli terjedelmében kiépített lelki munkáját. Kisebb arányban, de épen ilyen csodálatos munka folyt Dunavecse és Drávafokon; Jászberény is megszabadult adósságaitól.

Általában véve meg lehet állapítani, hogy a nép alsó rétege is pénzhez jutott és köztartozásait mindenki könnyebben fizette ki; különösen az egyházi köztartozásokat, amelyeknek emelkedése nemcsak hogy nem tartott lépést az állami adók és általános drágaság emelkedésével, hanem a pénz vásárló erejét tekintve, lényeges csökkenésen ment át. Van olyan egyházmegyénk, ahol az önkéntes adományok összege meghaladja az egyházi adót s ahol az ilyen teherviselés lélekszám szerint átszámítva évi 10–12 P-t tesz ki. Azok az egyházközségek, amelyek éber és bátor vezetés alatt állanak, adósságaikat kifizetik. Például Kapoly 600%-os pótdadót vetett ki lelkészlakás építésére s ezt három év alatt akarta befizetni. Az eredmény az lett, hogy az első évben lefizették.

Az a templompersely, amelybe az özvegyasszony két fillére hullott az Úr Jézus szemeláttára, ott állott minden dunamelléki templom benyílójában. Az Úr Jézus nézte a perselyt s titkon vagy nyilván hullottak bele az adományok. Monori Pál presbiter és neje Lengyel Terézia az újföldi templomra 200 négyszögöl telket és 3.000.– P készpénzt adott. Kókény Dezső és neje nagykőrösi lakosok a Darányi Diákházra 10 holdas ingatlant ajánlottak fel. A nagykőrösi egyház birtokába vette a Torma János és felesége Katona Julianna alapítványt 150.000.– P készpénzt, 10 hold földet és egy ikerházat. Somogyban Aranyás István és neje Lipót Zsófia szőládi hívek 5.000.– P adománnyal örökítették meg egyetlen drága leányuk emlékezetét. Özv. Baksa Istvánné Miszlán 1417 négyszögöl földet adott az eklézsiának. Özv. Záhonyi Istvánné Felsőgödön 6.000.— P-t adott az egyháznak: ő maga szegény özvegyasszony, aki továbbra is havi 90.– P jövedelemből él. Juhász István főgondnok a budafoki egyházközségnek 2.000.– P-t adott építkezésre. Ráckevén Nagy Lajos presbiter a gyülekezeti ház céljaira 30.000.– P értékű házat adott. Madocsán Földessi Ferenc és Bittó Éva 3.000.– P-ös adományt adtak Isten dicsőségére. Mindezt felülmúlja Solti Klára tanítónő adománya Halason. Élete eddigi anyagi eredményét 41.000.– P-t tett le a gyülekezet oltárára. Maga úgy él, mint egy igazi szerzetes. Még az a kabát van

rajta, amellyel képesítőre ment, szobájában egyetlen szék van, amelyen a vendége ül, de azért derült, igénytelen, semmire nincs szüksége és már életében minden kikötés nélkül, minden pénzét az eklézsiának hagyta. Milyen megható- és felelősségre kötelező ez a bizalom!

Hadd tegyek említést mellette arról a nagy adományról is, amelyet a dunamelléki egyházkerület örökölt áldottemlékű gróf Ráday Gedeonné Szirmay Alice Önegyméltósága után. Összes készpénzét, értékpapírjait a dunamelléki egyházkerületre hagyta. Bár a hagyomány értéke még pontosan megállapítva nincs, összegét mégis 150–200.000.– P¹⁴-re becsülhetjük. Az elköltözött úrnő maga volt a megtestesült szeretetreméltóság, kedvesség, jóság és hűség. Bámulatos odaadással szolgálta a nemzeti eszményeket és egyházának templomos, úrvacsorázó, imádkozó és adakozó tagja volt. Méltán sorakozik azokhoz a Rádayakhoz, akiknek emlékezetét dunamelléki egyházkerületünk századok óta kegyelettel áldja.

Eben-ha-ézer

Jelentésemnek végére értem. Fény és árnyék, könny és mosoly, reménység s aggodalom játszott velünk. Egy dolog azonban mindennél bizonyosabb: az, hogy *idáig segítségül volt az Úr*. Ebben a rettenetes ítéletidőben templomainkban prédikálhattunk, híveinket gondozhattuk, iskoláinkban taníthattunk. Munkánkat az állam támogatta, a magyar közélet megbecsülte, a nép egyre nagyobb szomjúsággal kívánta és Isten irgalma megáldotta. Nem tudjuk, mi vár reánk. De az bizonyos: Isten megmarad Istennek és Jézus Krisztus tegnap és ma és örökké ugyanaz.

¹⁴ magyar pengő pénznem

XXIII. ÉS XXIV. PÜSPÖKI JELENTÉS

1945. november 22.

Ravaszi László prédikál a világháborúban csaknem teljesen elpusztult csabdi templomban 1946. június 8-án. – „Délre értünk Csabdiba. A legtöbb szenvedett gyülekezetek közé tartozik. A lelkészlakás már lakható, temploma tökéletesen leégett, de a romok belőle el vannak takarítva. A gyülekezet vesztesége óriási. ... A gyülekezetnek 5-10%-a elveszett a háborúban. Délután a romtemplomban istentiszteletet tartottunk.”

Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Ezelőtt két esztendővel szoltam utoljára erről a helyről. Az idő homokóráján csak két esztendő pergett le, de az a világ, amelyben huszonkettedik püspöki jelentésem elhangzott, századokkal fekszik mögöttünk. Elvlaszt tőle a keresztyén időszámítás legnagyobb háborújának szakadéka; Isten ekéje nyomán a világtörténelemnek legnagyobb barázdája.

Azért mégis tartom a régi rendet s a megszokott keretek között teszem meg püspöki jelentésemet. E jelentésben feldolgozom azt a tájékoztatást is, amit 1945. április 10-én az egyházkerületi tanácsülés elé terjesztettem. Két esztendőről két püspöki jelentést olvastok egybe s azért nevezem ezt a mostanit huszonharmadik és huszonnegyedik püspöki jelentésemnek.

Halottak

Az életnek csak a halottak parancsolnak, semmi más. Azért kezdjük a halottakkal s emlékezzünk meg mindenekelőtt egyházkerületünk ősz főgondnokáról; *gróf Teleki József* úrról, ki 1945. augusztus 27-én költözött el az élők sorából. Közvetlen, egyszerű, derült alaptermészete teleszívta magát családjának nagy hagyományaival s e nemes történelmi örökséget tiszta jóakarattal, lovasias emberséggel, finom etikai ízléssel ötvözte. Korán beállott azoknak a magyar embereknek rokonszenves seregébe, akik nagy vagyonukat, előkelő társadalmi helyzetüket, sok közéleti kiváltságukat kötelező jogcímnak érezték az önzetlen és áldozatos közszolgálatra. Természetes, hogy a legnemesebb közszolgálatnak az egyházi munkát tekintette s így már kora ifjúságában előkelő helyet foglalt el a pesti egyházmegye életében, amelynek nemsokára gondnoka lett és évtizedeken át az is maradt, míg 1927 tavaszán a dunamelléki egyházkerület őt emelte Darányi Ignác megüresedett örökébe: a főgondnoki székbe. Tizenhét éven át megingathatatlan hűséggel, puritán egyszerűséggel, példaadó lelkiismeretességgel szolgálta a dunamelléki egyházkerületet. Szelíd volt, békességre igyekvő, jóakarátú, megbocsátó, igénytelen, fenntartás nélkül bizakodó, nyíltszívű és hűséges. Élete végén egész régi világa összeomlott; vagyona elveszett, közéleti súlyát elsodorta a forradalom; otthonát feldúlták s magányos zarándokként érkezett a halál kapujába. Nem volt mellette senki más, csak hű élettársa, legjobb barátja, mentora és gondviselője: hitvese. Temetése érthető okokból szűk keretek között, de annál bensőbb együttérzés magasztos hangulatában folyt le. Emlékezetét egyházkerületi közgyűlésünk ünnepélyes keretek között akkor fogja felújítani, amikor majd utódját főgondnoki székébe beiktatja.

Az elmúlt két év alatt bőven aratott közöttünk a halál. Legértékesebb és legkedvesebb munkatársaim egész seregét vitte el. Hadd iktassam ide azokat a megemlékezéseket, amelyeket a kerületi közgyűlés hiányában egyházkerületi tanácsülések előtt mondtam el.

A múlt év tavaszán nagy veszteség érte a magyar református egyházat. 1944. április 26-án elhunyt *dr. Szabó Aladár* ny. lelkipásztor, a magyarországi belmissziói munkák atyja. Rendkívüli tehetséggel áldotta meg Isten. Nemcsak intellektuális téren, ahol sokszor megbámultuk nagy theologiai és filozófiai műveltségét, szikrázó szellemességét és szinte rendkívüli tanulékonyágát, érzelmi szempontból is megnyugodott rajta Isten áldása. Az *Úrtól izzó* lánggal lobogó profétai szívet nyert, amely szakadatlanul tüzelt, néha fenyegető, de a legtöbbször vigasztaló fénnel. Ehhez járult törhetetlen energiája. A megkezdett munkát nem hagyta abba, akadályok meghátrálásra nem kényszerítették, áttört minden ellenálláson és elkezdett dolgát véghezvitte. Mindenestől fogva szent egyoldalúsággal a vallásos ébredés és evangélizáció szolgálatában állott. Ezt a munkát egyesületi keretek között kezdte, úgy is folytatta, talán azért, mert ez az alakulás ránézve könnyebb vezetési és igazgatási helyzetet jelentett; mindenest-

re azért is, mert az egyház még nem szívesen fogadta be Szabó Aladár tanításait és így kénytelen volt azokból alakítani magának társaságot, akik befogadták. Egyéniségének nagy mérete; művének egyház-történelmi jelentősége, lelkipásztori jellemének komolysága, szigorúsága, igazi keresztyéni értelemben vett szentsége, méltóvá teszik őt arra, hogy az egész egyházkerület Isten iránti hálával emlékezzék meg róla és a benne vett ajándékért a mi gazdag Istenünket magasztalja.

1944. április hó 25-én a Gestapo emberei letartóztatták és elhurcolták a Skót Misszió internátusának igazgatónőjét *Miss Haininget*. Kiszabadulása érdekében a Kormányzó Úr támogatását is kértem, aki nagy sajnálkozással hallotta az esetet és biztosított a skót egyház és minden munkása iránti rokonszenvéről. Azután Mester Miklós államtitkárral elmentem a miniszterelnökhöz¹ és kértem, járjon a leghathatósabban közben a Miss Haining kiszabadulása érdekében. A miniszterelnök, mint külügyminiszter, helyettesét megfelelően utasította s nincs okom kételkedni, hogy a külügyminiszter helyettese megtette a kellő lépéseket. Kérésemre azonban válasz tőlük nem érkezett. Végleges és szomorú válasz volt egy csomag amely július vége felé érkezett a Skót Misszióba s amelyből meg lehetett állapítani, hogy Miss Haining egy német internálótáborban életét vesztette.

A magyar református egyház rokonszenvvel és nagybecsüléssel vette körül ezt a törekeny és hősi-es lelkű nőt, aki a legbensőbb megbecsüléssel és ragaszkodással viseltetett irántunk. Előjárói háromszor is hazarendelték, de ő mindig azt mondotta: a magyar nép olyan igazlelkű, becsületes és lovasias nép, hogy nekem itt közöttük a hajamszála sem görbül meg; végzem tovább a szolgálatomat, őrhelyemen megállok. Kétszeres a fájdalom, hogy magunk is rabok lévén őt megszabadítani nem tudtuk s magunk is földretiporva, érette hathatósabban síkraszállani nem voltunk képesek. Testvéri együttérzésünket fejezzük ki a skót testvéregyháznak s az elköltözött drága lélek emlékezetét kegyelettel áldjuk.

1944. december 23-án halt meg *Czeglédy Sándor* ceglédi lelkipásztor és egyházkerületi tanácsbíró. Tiszteletreméltó és rokonszenves egyéniségét Isten gazdag adományokkal ékesítette fel. Ha azt nézem, hogy egy életen át milyen olthatatlan szorgalommal tanult, milyen páratlan erőfeszítéssel búvárkodott és milyen gazdag irodalmi életművet halmozott fel, azt kell mondanom, hogy a tudós lelkipásztornak volt a mintaképe. Ha azt nézem, hogy egy életen át milyen hűség igehirdető, odaadó pásztor tudott lenni, mennyire foglalkoztatta az evangélizáció ügye és mennyi időt szánt arra, hogy az egyház missziói munkáját végezze: azt kell mondanom, hogy Istentől megáldott misszionárius volt. De emellett agyagi vonatkozású dolgokban is szép eredményt mutatott fel, amikor egyháza, vagy valamelyik irodalmi vállalkozás vagy missziói intézmény életfeltételeinek biztosításáról volt szó.

Őt gyermeke közül három fia lelkipásztori pályára ment. két leánya lelkipásztor felesége lett, hitvese a magyar építőirodalomnak ismert munkása. Emlékezete legyen áldott!

Imre Sándor dr. özvegyéhez a következő levelet intéztem:

Imre Sándor a dunamelléki egyházkerület iskoláinak irányítása terén példaadó és korszakalkotó munkát végzett. A léleknek, a rendnek, a szolgálatnak, a felelősségnek, a jóakaratnak, az eszményiségnek és gyakorlatiasságnak volt a tanítója, példaadója, megteremtője és megtartója. Tanárainkban megerősítette a tudatosságot, rámutatott nehéz, de szép szolgálatuk belső örömeire és lelki ajándékaira. A magyar református egyháznak nagyvonalú iskoláztatási programot adott s a jelen nemzedék közgondolkodását tudatos egyházi művelődéspolitikai célgondolatai felé irányította. Mindezt a munkát végezte az igazi magyar református embernek hagyományos puritánságával, erkölcsi bátorságával,

¹ Sztójay Döme (1883-1946), egyszerre töltötte be a miniszterelnöki és külügyminiszteri tisztséget 1944. március 22. és augusztus 29. között

őszinteségével, igazságérzetével és jóakaratával. Arról, hogy én személy szerint mit vesztettem benne és rám nézve mit jelentett az ő baráti hűsége, még nem is tudok beszélni. Akkor kellett eltávoznia tőlünk, amikor legnagyobb szükség volt reá: nekünk is, az egész magyar nemzetnek. A veszteség fájó érzését enyhíteni akarjuk a megajándékoztatás érzésével, amidőn Istennek mély hálával köszönjük meg, hogy nekünk adta s elméje világosságával, nemes szíve melegével, egész egyénisége felemelő példájával mindnyájunkat előbbre vitt és megépített.

A dunamelléki egyházkerület szívéhez nagyon közel állott már származásánál fogva is dr. Petri Pál tanácsbíró. Török Pálnak, legnagyobb püspökünknek unokája, a szelíd lelkű Petri Elek püspökünknek fia. Itt nőtt fel a Dunamellék szemei előtt, az atyák és testvérek oltalmazó szeretetének árnyékában és a beteljesedett reménységek napfényében. Sokáig volt közoktatásügyi államtitkár s ez alatt az idő alatt a magyar református egyház igen nagy kérdéseiben éreztük világító bölcsességét és megsegítő erejét. A budapesti központi építkezések nagy államsegélye az ő személyes erőfeszítése nélkül nem valósult volna meg. Több mint húsz éve tanácsbírói karunknak igen nagy erőssége és a kerületi elnökségnek hathatós segítsége. Kissé zárkózottnak látszó egyénisége belülről sok derűt és melegséget árasztott s szerény, szótlan modora rendkívül nagy olvasottságot, széleskörű európai műveltséget takart. Szíve belefáradt a munkába, a jövődőért való aggodalomba és a terhek hordozásába. Váratlanul költözött el, a Kálvin-téri gyülekezetét és a dunamelléki egyházkerületet mély gyászba döntve. Emlékét megőrizzük és kegyelettel áldjuk.

Fájdalmas veszteség dr. Joó Gyula világi főjegyzőnk halála. Fiatalon került a kecskeméti jogakadémia közjogi tanszékére. Mint professzor és tudós szép jövő előtt állott. Nagy gyakorlati érzéke, református öntudata és keresztyén aktivitása mindinkább a gyakorlati egyházi építő munkába vonta be. Sokat köszön neki a kecskeméti jogakadémia, főképen az anyagi megalapozás tekintetében; sokat köszön neki a kecskeméti egyházközség nemcsak igazgatási és gazdasági sáfárkodása alapján, hanem azért az odaadó buzgóságáért, amelyben a kecskeméti gyülekezeti és egyháztársadalmi élet kibontakozását, megerősödését bizonyosítva magatartásával elősegítette. Átélt a rettenetes világvihar végső tombolását, s családi veszteségekben és aggodalmakban súlyosan megpróbáltatott szíve nagyon korán utolsó dobant.

Tragikus körülmények között ment el az élők sorából Huszár Dezső, a vertesaljai egyházmegye gondnoka. Mikor rendkívüli adományokkal ékes hitvestársát egészen példátlanul boldog és szép családi élet után elvesztette, minden gondolatát, hátramaradt életének minden pillanatát a kegyeletes emlékezés nagy szolgálatára szentelte. Így jött arra az elhatározásra, hogy minden ingatlan és ingó vagyonának örökösévé valamelyik egyházi intézményt teszi a kötelezettséggel, hogy sárbogárdi kúriáját úgy őrzi meg és tartja fenn, ahogy azt ő és hitvestársa a maguk boldog és kedves fészkeül berendezték. Mikor a győzelmes hadsereg első katonája átlépte küszöbét és megkezdődött mindannak az ellenkezője, amire ő a lelkét tette fel, eldőrdült az a revolverlövés, amellyel kioltotta életét. Holtteste felett összecsapott az ár s elsodort mindent az egykor oly szép és boldog magyar otthonból, az utolsó dercsikai Huszárt hervadt virágaival s könnyes, boldog emlékeivel.

Most jött a hír arról, hogy Bodnár István egyházkerületi tanácsbíránk, a tolnai egyházmegye hűségese vezetőembere 83 éves korában elhunyt. Lelkét átítatták Szekszárd történelmi és irodalmi emlékei, írói, költői adománya bearanyozott és megszépített mindent, ami a magyar múltat, vagy a magyar életet ábrázolta. Kedves magyar táblabírós stílus volt ez az irodalom, elmés, adomázó, bölcs, kiengesztelődött, és melegségtől áradó. Láta a hibákat, de megbocsátotta a fonákságokat s széppé tette a ferdeségeket is. Az a gyökeres meggyőződés hatotta át, hogy szép a világ és jó a mi szemünkkel nézni a napot. Emlékezete legyen áldott.

Egykor jeles tanácsbíránk, a dunamelléki egyházi életnek öntudatos és bátor munkása: *Lukácsy Imre* volt kerületi tanácsbíró úr is megtalálta a végső pihenést. Mikor nyugalombavonulásakor elbúcsúztunk tőle, megrajzoltuk lelki sziluettjét. Az árnyékból írt képre most ráhull a felülről áradó világosság.

Eltűnt az élők közül a magyar református lelkészi kar egyik legértékesebb és legrokonszenvesebb alakja: *Keck Zsigmond* cservenkai lelképásztor. Öregségére meghasonlott idegen isteneket imádó gyülekezetével és fajtájával. Magános kamrácskájában áldozott továbbra is a Szentháromság egy örök igaz Istennek. Nem tudjuk, látta-e még megbódult népének kiszaggattatását és katángkóróként útszélre vettetését, vagy pedig előbb költözött el, mielőtt gyülekezetét elsodorta volna a vihar. De méltó dolog, hogy megemlékezzünk róla s azzal a testvéri hűséggel áldjuk emlékezetét, amely testvéri hűséggel ő megállott a magyar református egyház egysége mellett.

Valószínűleg nem teljes a létszáma az előttünk elvonuló halott lelkészeknek: Dallos Béla rákoscsabai lelkész Buda ostromába veszett el, Somogyi Kálmán Ságvár megszállásakor, Soós László szolnoki és Paczolay Péter pomázi lelkészeket súlyos betegség ragadta el. Öreg korában ment el Haunstädter József, Baksay *Árpád*; ifjan veszett el Kutasi Lajos segédlelkész

E felsorolt nevek mögött látok menetelni egy lehajtott fejű sereget, a háború, az ostrom és a megszállás ismerős és ismeretlen áldozatait. Riadtan ismerem fel közöttük olyanokat, akiknek egyetlen menedékük az öngyilkosság volt azért, mert származásuk miatt halálra kereste egy örült rendszer. Ilyen Halápi Sándor érdi főgondnok. Nem egy közülük gyilkos politika áldozata: Mátyás György, a pécsi polgári iskolánk ig. tanácsának elnöke, ez a nemes, tiszta lélek haláltáborban veszett el. Sok áldozata van annak a magyar kétségbeesésnek, amely próbálta menteni ősi földjén utolsó darab kenyerét. Nem tudom hány, de nem csekély azoknak a száma sem, akik azért haltak meg, mert hitveseik, vagy leányaik becsületét védelmezték. Testvéri együttérzéssel gondolok azokra az asszonyokra és leányokra, akiket a legrettenetesebb próbára vetett az Úr s összetört lélekkel és beteg testtel tiportattak a sárba a hadak vértől és szennytől locsogó útján. Vajha megéreznék, hogy százszor jobban szeretjük őket, mint valaha, lényüket szívünkben hordozva a megszentelő gyalázat fénylő árnyékában ezerszer megáldjuk őket.

Búcsúzás

Elköszönünk azoktól, akik sorainkból nyugalomba tértek. Első renden *Benedek Zsolt*tól, az egyetem konvent főtanácsosától, a magyarországi református egyház központi igazgatásának a fejétől. A betű megöl, a lélek az, ami megelevenít, szokták idézni a Bibliából az adminisztráció ellenségei. De ugyanezek az emberek elfelejtkeznek a Pál apostol által előnkbe adott „tagok törvényéről”. Az anyaszentegyház a Krisztus teste, sok tag van benne és Krisztus a feje. Jobban az élő testben az igazgatás nem egy külön szerv, hanem az egész testet mozgató motorikus ideg- és izomrendszer. Ez hajtja végre a Fej akaratát és létesíti a szerves együttműködést a különböző tagok között. Szolgálatát biztosíték arra, hogy maga a test éltető engedelmséggel szolgál a Főnek. Krisztus az egyházat nem azért alapította, hogy legyen mit adminisztrálni, de az Isten egyházát elárulja és megrontja az, aki rosszul, hűtlenül, hanyagul igazgat. Az az igazgatás, amit Benedek Zsolt végzett egy emberöltőn át, a legmagasabbrendű szellemi munkák közé tartozik. Nemcsak tudomány, hanem finom művészet is. Mindenekfelett pedig útegyengetés a Krisztus számára, mert a Szentlélek hatalmasabban működik a jól igazgatott egyházban, mint egy rosszul igazgatott egyházban. Ezért olyan nagy veszteség a Benedek Zsolt kiválása és ezért olyan drága vigasztalás, hogy mint a tolnai egyházmegye gondnoka továbbra is körülöttünk forgolódik s tapasztalatának és bölcsességének gazdag tárházából bőkezűen ajándékozik.

Hetvenöt éves korában teljes testi és lelki rugalmassággal, sőt fiatalos üdeséggel volt kénytelen

nyugdíjba menni *Kiss Zsigmond* kecskeméti esperes. Az ő esete világosan bizonyítja, hogy a törvény csak megközelíti az életet, de szükségét és igényeit nem lepi. Kiss Zsigmond hetvenöt éves korában sokkal tevékenyebb, éberebb, ötletesebb és munkabíróbb, mint sok más 50–60 éves korában. Tudott volna, szeretett volna is dolgozni, de a törvény szigora nem engedte. Ez csak fokozza sajnálkozásunkat és a veszteséget, amelyet távoztán érzünk. Még egyszer baráti szeretettel magunk elé idézzük kedves személyét. Elmondjuk neki mennyire szeretjük, becsültük őt, milyen hálások vagyunk jó szolgálatáért, sok segítségéért, baráti hű szívéért. Mindenre kiterjedő figyelme, szellemének elevensége és leleményessége, gyakorlatiassága és szuggeráló ereje a nagy kecskeméti egyházmegye vezetésében kitűnő formát mutatott és sok szép eredményt ért el. Hatását érezte az egész egyházkerület és a magyar egyetemes egyház. A búcsúzóknak annyit érnek, amennyire hiányoznak. Kiss Zsigmond mindig fog hiányozni.

Elköszönt közülünk *Kurdi Béla* solti esperes is. Többször meg akarta ő ezt már tenni, de sohasem engedte sem az egyház érdekét képviselő főhatósági vélemény, sem a közbizalom. Most végre kitelt az ő szolgálati éve is s immár nem lehet megakadályozni eltávozását. Hálás szívvel gondolunk kiváló szolgálataira. Nyugodtsága, bölcsesége. következetessége, az a fölény, amit a bölcs, igaz és érdektelen ember a pártok és félreismerések, előítéletek és dogmák sokszor szenvedélyes harcaiban jelent, biztosította számára a tekintélyt, szavának súlyt adott és véleményét érvényesítette. Csendességben és reménységben van a ti erősségetek, mondta a próféta. Kurdi Bélának ez a csendes remény volt az ereje s a csendes remény nem csalta őt meg soha.

A felsőbaranyai egyházmegye esperese *Halász Imre* nem bírta a drávamenti harcok minden képzeletet felülmúló borzalmait. Midőn *égő* falujából feleségével kezükben egy-egy kis utazótáskával gyalog menekültek, gránát- és aknaesőben, olyan idegmegrendülésen ment által, hogy esperesi állásáról sürgősen lemondott a lelkészi állását is csak most tudta elfoglalni. Szívből sajnáljuk esetét és Istentől teljes gyógyulást és gyors felépülést kérünk számára.

Finkey Ferenc tanácsbíránk hazaköltözött Sárospatakra. Emiatt egyházkerületi tanácsbírói állásáról lemondott. Fájdalommal válunk meg tőle. Szívből kívánjuk, hogy ősi otthonában termékeny csend, és áldott békesség vegye körül, Emlékezzék olyan híven a dunamelléki egyházkerületre, mint amilyen hűségesen valljuk őt mi fogytig a magunkénak is.

Nyugdíjazását kérte és félreállott a harci seregből *Kontra Aladár* óbudai lelkész, egyházkerületi tanácsbíró is. Izzó magyarsága erős meggyőződése, tévedése ellenére is rokonszenvenessé tette őt minden igaz ember szemében. Vigye magával megbecsülésünk jegyét s jókívánságaink zálogát.

Köszöntések

Szívből köszöntjük a solti egyházmegye elnökségét: *Vargha Tamás* esperes urat és *Dr. Kardos János* gondnok urat. Legyen áldott közöttünk való megjelenésük és közöttünk való szolgálatuk.

Ugyanilyen melegséggel köszöntjük *Nagy Ákos* esperes urat a felsőbaranyai egyházmegye élén, édesatyja örökében. Szívből kívánjuk, hogy szolgálatát áldja meg az Isten!

Sok kultuszminiszteri államtitkárt volt már alkalmam erről a helyről üdvözölni. De melegebben nem üdvözöltem és nem üdvözölhettem senkit, mint *Bereczky Albert* budapesti lelképásztort, a dunamelléki egyházkerület missziói előadóját. Világosan látjuk mindnyájan, milyen nagy áldozatot hoz egy ember, akit Isten a lelképásztori szolgálatra gazdag ajándékkal felékesített, aki egyénileg is ezt a hivatást tartja magára nézve az Istentől rendelt életformának, ha roppant veszedelmek és megrázó kódtatások idején olyan közéleti szolgálatot vállal, amelyért ideig-óráig áldozatul kell adnia hivatása szolgálatát. Annál inkább megbecsüljük ezt az áldozatot. Soha még államtitkár nehezebb helyzetben

nem volt, mint ő és soha még államtitkárt a magyar protestantizmus teljesebb bizalommal és nagyobb rokonszenvvel nem vett körül, mint őt. Az, hogy az egész magyar református egyház lelkipásztorai, presbiterei megértő lélekkel támogatják a kormányzat emberfeletti küzdelmeit, nagyrészt annak köszönhető, hogy a politikai vezérkarban Bereczky Albert a hozzá hasonló egy-két társa dolgozik, akiknek gondolatvilágát ismerjük, jellemükért kezünket tűzbe tesszük s jóakaraturól és hozzáértésükről meg vagyunk győződve.

Evangelikus egyház

Evangelikus testvéreinknél az elmúlt két esztendő sok változást hozott. Elköltözött a vezérek sorából *Kardos Gyula* dunáninneni püspök szelídlelkű, bölcs, hű és alázatos szolgája az Egyház Urának.

Eltűnt földi szemeink elől *Laszkáry Gyula* egyházkerületi felügyelőnek komoly és rokonszenves alakja is.

És nyugalomba vonult *Raffay Sándor* bányakerületi püspök. Magyaros, robusztus, bátor egyénisége, bölcseségből, szókimondásból összetevődő egyháznagyi egyénisége minden kortársának imponált. Közvetlensége, nyíltsága, természetessége, kiegyensúlyozott nyugalma, világos beszéde, meleg szíve, baráti hűsége megfogta és lefegyverezte ellenfeleit is. Az első világháború utolsó napjaiban került az élre és a második világháború utolsó napjaiban búcsúzott el. Munkáját elvégezte, házát elrendezte, utódját beiktatta és megáldotta s visszavonult egy kedves fészekbe, hogy most már minden idejét bibliafordításának csiszolására és tökéletesítésére szentelje. Megköszönjük neki mindazt, amit a magyar protestantizmus ügyéért tett, mert ezzel nekünk is szolgált s Isten áldását kérjük a nyugalom éveire, hogy azok számosak, termékenyek és békességesek legyenek.

Innen köszöntjük *Kuthy Dezsőt*, kit *Kardos Gyula* örökébe ültetett a dunáninneni egyházkerület egyhangú bizalma. Mindig kellemes volt a vele való érintkezés s bizton reméljük, az lesz mindenha.

Szívből köszöntjük *Purgly Lajost*, a dunáninneni egyházkerület felügyelőjét, ki fiatalon elnyert vezető helyét az öregek bölcseségével tölti be.

Szívből üdvözljük *Ordass Lajos* kelenföldi lelkipásztort a bányakerületi püspöki székben. Minden megnyilatkozása épít, emel és biztat s megerősíti szívünkben azt a reményt, hogy a mai rendkívüli időkben a két evangéliumi egyház még szorosabb barátságban, még tökéletesebb harmóniában válllvetve küzd közös eszményünkért Isten országának a magyar földön való megjelenéséért.

1944 év

Tavaly egyházkerületi közgyűlést nem tarthattunk. Készültünk reá, de az események olyan sebesen száguldottak, hogy a közgyűlést lehetetlen volt megtartani. November 23-án már Budapest kelet és dél felől körül volt zárva s napok kérdése volt a főváros ostromának megindulása, Legszükségesebb igazgatási anyagunkat két egyházkerületi tanácsülésben dolgoztuk fel: az 1944. évi szeptember 15-i és november 23-i ülésekben. Immár nem a balsejtelem árnyékai nehezdedtek el felettünk, hanem a közelgető vég meduzaarca teljes világossággal és rettenetességgel meredt reánk.

Ez azt jelenti, hogy az egész év folyamán egyre bénultabbá vált az egyházi igazgatás. Tetézte ezt a bénultságot az, hogy március 9-én beteg lettem és csak március 25-én hagytam el az ágyat. Azután még mindig betegen hol kötözve, hol 2–3 orvos által gyógykezelve végeztem munkámat május 9-ig. Akkor még súlyosabb betegséggel ismét ágynak estem s több konzílium után csak július végén lettem jobban és szeptember 15-én állhattam újra munkába. Ebből az időből két hónapot töltöttem betegszabadságon, egyébként betegen is intéztem az ügyeket. Ez alatt az egész idő alatt minden

erőfeszítést arra fordítottam: hogyan lehet megakadályozni a németekkel együttműködő végzetes kormányzás rettenetes vétkeit. Érthető okoknál fogva ez főképpen a zsidókérdésre és következményeire vonatkozott. Pontos adatokkal tájékoztattam az 1945. évi áprilisi tanácsulést mindarról, amit az ártatlanul üldözött zsidószármazású egyének védelmére tettem. Ebben a munkában legfőbb segítségem Bereczky Albert volt, ki önként állott mellém, hogy segítsen rajtam és segítsen az üldözötteken. Ezért neki itt is köszönetet mondok. Újólaj nem foglalkoztatom a közgyűlést ezzel a kérdéssel. Annál kevésbé, mert Bereczky Albert egy nagyértékű füzetet adott ki: „A magyar protestantizmus a zsidóüldözés ellen” címen. Egyszerű tények felsorolásával elibénk állítja ezt a szörnyű időszakot és az ott megvívott drámai feszültségű harcot. Szögezzük le ennek a tanulságait. Az egyházak állásfoglalása volt az egyetlen megnyilatkozás, amelyben a nemzet lelkiismerete és Isten örök erkölcsi világrendje megszólalt. Ez a sikraszállás százezrek életét mentette, vagy hosszabbította meg és százezrek számára szerzett ideig-óraig tartó megnyugvást, vagy lelki vigasztalást. Rosszul értesült, vagy rosszindulatú lélek az, aki az egyházaknak ezt a szolgálatát kisebbíti, vagy kétségbe vonja. Az egyházaknak el kell ismerniük, hogy szolgálatuk lehetett volna hatékonyabb, bátrabb, gyökeresebb. Ezért az egyház, bűnbánattal tartozik és fogadalommal az élő Istennek, hogy prófétai tisztében hívőbben fog eljárni. Ez a hiányosság azonban nem az egyetemes konvent vagy a dunamelléki egyházkerület elnökségének a magatartásán múlt, hanem azon a szomorú tényen, hogy az egész magyar reformátusság minden vezető embere nem tudott e kérdésben egységes álláspontra jutni. Még kevésbé sikerült egységes és radikális álláspontnak megnyerni az evangélikus egyház vezető embereit. De a védelem erejét mindennél inkább a gyöngítette, hogy a keresztyén egyházak ebben a kérdésben nem tudták egymást megtalálni s még a természetes szövetségstársi viszonyt sem tudták létrehozni. Ebben sem az egyetemes konvent és a dunamelléki egyházkerület elnöksége a hibás.

A nyárutót és a szeptember havát a fegyverszüneti szerződés ügyét előkészítő mozgalom támogatásával töltöttem. A Szálasi-féle államcsíny után már csak két feladat állott előttem: elkövetni mindent, hogy a végső kibontakozás minél kevesebb borzalommal járjon s megtenni mindent, hogy a félelmes vég elhordozására az egyházi munkások és hívek lélekben felkészüljenek. Az előbbi körbe tartozott közbenjárásom, könyörgésem és követelése az iránt, hogy Budapestet valamennyire megkíméljék: a hidakat ne pusztítsák el, a közműveket, üzemeteket ne robbantsák fel, a budapesti lakosságot kényszerkiürítéssel ne tegyék földönfutóvá, mint az alföldi nagy városok népét s lehetőleg megakadályozzuk a magyar javak, értékek és felszerelések elhurcolását, az ország kifosztását. A második körbe tartozott lelkipásztortársaimnak az irányítása, körlevelek, üzenetek útján, amelyben figyelmeztettem őket, hogy a pásztornak a gyülekezethél van a helye. Ha a gyülekezet útrakel, menjen vele a pásztor is, ha a gyülekezet kettészakad, ő maradjon a kisebbel és a gyengébbel. Dogmatikus parancsot a menésre vagy a maradásra adni nem tudok; én maradok s az evangéliumból azt olvasom, hogy a pásztor a nyájával marad, a béres fut el a farkasok jöttére. Egyébként a döntés minden következményével és felelőségével magára az egyénre tartozik. Novemberben és decemberben a Lórántffy Zsuzsanna Szanatóriumban laktam feleségemmel együtt, de onnan minden nap bejártam előbb a püspöki hivatalba, azután váltogatva a konventre és a püspöki hivatalba. Karácsonyi *ünnepeken* itthon szolgáltam. Dec. 26-án visszamentem a Lórántffy-kórházba. December 31-én éjjel levonultunk a pincébe; január 11-én ment át rajtunk a megszállás, jan. 18-án jöttünk fel a napfényre s kezdtem el a munkát a romok felett. Először a konventen vettem fel a munkát – jan. 18-án – s vártam az időt, hogy a kerületi munkát is elkezdem.

Az özönvíz után

Az áprilisi egyházkerületi tanácsülés elé rövid jelentést készítettem. Ennek adom át most a szót,

Február 2-án jöttem haza a Ráday-utcába s szemléltem meg az itteni helyzetet és február 11-én prédikáltam először a Kálvin téren. Istentisztelet alatt Buda ostroma folyt, a Kálvin-téren elhelyezett aknavetők fülsiketítő robaja miatt alig lehetett a templomban beszélni. Prédikáció alatt a szomszéd házat 4 aknátalát érte. Február 13-án Buda elesett. Én február 16-án a Lórántffy-kórházból hazaköltöztem s a Dunamellék és a budapesti egyházi élet egységes irányítását megkezdttem. Hevenyészett értekezletet tartottam; azokat híva egybe, akik épen elérhetőek voltak. Ez értekezleten megbeszéltük a tennivalókat s kibocsátottam, az első pásztorleveleket; ezeket itt bemutatom és kérem a jegyzőkönyvhöz csatolni.

Buda eleste után a polgármester útján kihallgatást kértem Csernisev tábornok úrtól, Budapest városparancsnokától. Szabó Imre, Muraközy Gyula, Bereczky Albert és Csekey Nándor kíséretében mentem. Megköszöntük, hogy már megelőzőleg kinyilatkoztatta a vörös hadseregnek azt a határozott álláspontját, amely szerint az egyházak munkáját tiszteletben kívánják tartani és az egyházak munkásaikat kímélik és megbecsülik. Kértem a további hathatós védelmet az egyház, az egyházi iskolák és intézmények számára, valamint az egyházi munkások mentesítését mindennemű közmunka, munkaszolgálat alól. Kértem az elhurcolt lelkipásztorok kiszabadítását és az egyház mindennemű munkája számára teljes szabadság biztosítását. Ugyanezt a kérést megismételtem Budapest déli és északi parancsnokainál. Mind a három orosz főtitst a leghatározottabban biztosított arról, hogy az egyházak munkáját nemcsak biztosítani igyekeznek, hanem annak megindulását szükségesnek és fontosnak tartják. Hangsúlyozták hogy Oroszországban az állam közömbös ugyan az egyházakkal szemben, de nagyraértékeli az egyházak erkölcsi hatását; épen ebben a háborúban, az első időszak szinte kétségbeejtő csatavesztései között tettek tapasztalatot arról, hogy az orosz nép lelkében az erkölcsi erő felélesztését, az ellenállási képesség megacélozását, a győzelemben vetett hitet és az Oroszországért hozandó áldozat szentséges kötelezettségét mindenekfelett a pravoszláv egyház ébresztette fel és erősítette meg az orosz lélek titokzatos mélységeiben. Örülnének, ha valamikor Magyarországról is azt mondanák el, hogy történelme legsúlyosabb napjaiban erkölcsi erőt és életbátorságot az egyházak tanításaiából és példaadásaiból merített.

Megállapodtam a tábornok úrral a lelkészeknek adandó igazolvány tárgyában. Ismételten kértem, hogy a fogolytáborba elhurcolt lelkészeket bocsássa szabadon. Fájdalom, ez a kérésem csak igen kis részben teljesedett.

Március 10-én a polgármesteri hivatalban – a GPU² vezetőjének, Kéri ezredes úrnak a közbenjöttével – egy értekezlet tartatott. Meg voltak híva az egyházak vezetőin kívül az irodalmi, művészi és tudományos élet szabadelvű előkelőségei és a baloldali pártok vezetői. Ez az értekezlet egy felhívást szövegezett meg, amelyet mindnyájan aláírtunk. Azokhoz a magyar katonákhoz fordultunk benne, akik a német támadásban részt vettek és kértük őket, szüntessék be az ellenségeskedést, jöjjenek haza és álljanak munkába itthon. Ez a háború nem a magyar nép háborúja. A magyar nép békét akar, dolgozni szeretne és kiheverni az eddig elszenvedett szörnyű csapásokat. A németek reménytelenül elvesztették a háborút s Magyarország minden erkölcsi és anyagi értékét, ezeréves kultúrájának minden alkotását könyörtelenül odadobják az utóvéd harcaiba azért, hogy a háborúért felelős vezetők a maguk életét még néhány hónapig meghosszabbítsák. A kiáltvány tökéletesen azt az álláspontot foglalta el, amely a Kormányzó Úr október 15-i nyilatkozatával került a nemzet elé s amelyet méltán tekinthetünk a magyar lélek igaz megnyilvánulásának s közjogi szempontból is mindnyájunkat kötelező államfői ténynek.

² Állami Politikai Igazgatóság, a Szovjetunió hírszerzéssel és elhárítással foglalkozó politikai rendőrsége

Érintkezésembe léptem a közellátási kormánybiztossal és tisztáztam vele, hogy mi az, amit a Nemzeti Segélyakció az egyháztól és a lelkészekről kíván és mi az, amit mi kívánunk tőle. Ennek során megalakult Budapesten az egyházi tisztviselők beszerzési csoportja, amely a mai rendkívül nehéz élelmiszer viszonyok között néhány családra könnyebbséget jelent. Fájdalom, nagyon komor előjelek mutatkoznak e téren s nem tudok azzal biztatni senkit, hogy a jövő tavasz könnyebb lesz, mint amilyen a mostani. Azt hiszem, még évekig tart, amíg gazdasági helyzetünk továbbfordulását észrevehetjük.

Január végén kaptam az első levelet Révész Imrétől és azóta vele állandó kapcsolatban vagyok. Enyedy Andorral egy rövid levelet válthattam, de dolgainkról nem tudjuk egymást tájékoztatni.

Soha nem képzelte nehézségek merednek elélni a nagy omladékon.

Élünk-e hát mi? búsan kérdezzük.

Általános helyzetkép

Idestova tíz hónap tel el az összeomlás óta. Azóta havonként kértem az egyházmegyék espereseitől helyzetjelentéseket s magam is havonta tájékoztattam őket. Most már összefoglalóbb képet tudunk adni a pusztulásról.

a) *Személyi kérdések:* A lelképásztorok közül helyben maradt a budapesti egyházmegyében 21 lelképásztor, a felsőbaranyai egyházmegyében 61, a kecskeméti egyházmegyében 20, a külsősomogyiban 31, a pestiben 31, a pestkörnyékiben 20, a soltiban 19, a tolnaiban 24, a vértessaljaiban 30, összesen: 254 (73.6%).

Helyét elhagyta a budapesti egyházmegyében – de a város területén maradt – 2, a felsőbaranyaiban 12, a kecskemétiiben 13, a külsősomogyiban 10, a pestiben 12, a pestkörnyékiben 13, a soltiban 14, a tolnaiban 2, a vértessaljaiban 11, összesen: 91 (26.4%)* [*Ez a szám a valóságban még kedvezőbb, mert azokat is „menekülteknek” számítja, akik katonai kényszerre gyülekezetükkel együtt hagyták el az egyházközség területét s azokat is, akik az egyházközség területét elhagyták ugyan, de megmaradtak a politikai község területén. (Pld. Budapest.)]

Ezek közül visszatért a budapesti egyházmegyében 2, a felsőbaranyaiban 8, a kecskemétiiben 9, a külsősomogyiban 4, a pestiben 11, a pestkörnyékiben 11, a soltiban 11, a tolnaiban 1, a vértessaljaiban 9, összesen: 65. Huszonhat elmaradt lelkészt kellett helyettesíteni. (7.54 %) Ezek most szállingóznak haza.

Helybenmaradt 217 (56.52%) tanító, elhagyta a helyét 162 (43.48%), visszatért 78, még mindig hiányzik: 84 (21.84%). Ebben benne vannak a katonák és hadifoglyok is.

A gyülekezet tagjainak száma emelkedett 20 gyülekezetben, fogyott 137-ben, nem változott 176-ban.

Emelkedett a templom látogatóinak száma 88 gyülekezetben, fogyott 97-ben, nem változott 147-ben. 116 gyülekezetünkben nem volt szünet az istentiszteleteknek a tartásában.

b) *Dologi kérdések:* Épen maradt 131 templom, megrongálódott 149, tökéletesen elpusztult 12, nincs adatunk 38-ról. Épen maradt 77 iskolánk, megrongálódott 151, elpusztult 6, nincs adatunk 11-ről. Épen maradt egyházi épületek, paplak stb. 202, megrongálódott egyházi épület 454, elpusztult 27, nem küldött adatot 59. Épen maradt felszerelés 91 gyülekezetben, megrongálódott 212-ben, elpusztult 12-ben, nem küldött adatot 23. A megszállás következtében meghalt 44 egyházi alkalmazott, fogoly lett 61, sebesült 6.

Az eltávozott és visszatért lelkészeket rendszeren megértő szeretettel fogadta a gyülekezet. Négy esetről van tudomásom, ahol a cserbenhagyott gyülekezet ellenérzése nehéz, vagy épen, elviselhetetlen helyzetet teremtett.

Nagy baj a tanítók nagy számú hiányzása. Van olyan egyházmegye, ahol 15–20 tanító hiányzik. Az államkormány csak igen nehezen tud helyettesítést küldeni az utódállamokból kiűzött magyar tanítók közül.

Nagy hátrátételt szenvedtünk világi vezetőemberekben. Egyházunknak ez a rétege a múltban a vezető intellektuális réteghez tartozott. Ezek most állami parancsra a propaganda riasztására, vagy erkölcsi kényszerre Nyugat felé menekültek. Még ma is sok van közülök távol. Ezért rendelkezett a zsinati tanács úgy, hogy a presbitériumokat minél előbb egészsítsék ki s azoknak a helyét, akik az ülésekre nem járnak el, szabályszerűen töltsék be. Mi pedig vonjuk le azt a tanulságot, hogy az egyház világi vezetőségét tisztán lelki mérték alapján, de a magyar társadalom minden rétegéből válogassuk össze.

Anyagi kárt nemcsak a háború okozott, hanem az utána következő megszállás is. Bár a jóindulat kétségtelen jeleit láttuk a megszálló csapatok legfőbb vezetőségénél, mégis nagyon sok egyházi épület látta kárát a beszállásoknak, vagy a megszállásnál szokásos gazdálkodásnak. Vértesaljának minden orgonája ráment; nagyon sok templomának minden padja, sőt úrasztala is. Iskolaépületeink állagában és használhatóságában súlyos kárt okozott a beszállás. A közoktatásügyi miniszter úr nagy erőfeszítéssel igyekezett a mentesítést elérni, de még mindig alig vagyunk tovább a levélváltásoknál. Különösen sokat szenvedett Nagykőrös és Kecskemét.

Ide tartozik még az a kár is, amelyét a teljes jogbizonytalanság következtében saját népünk aljából toborzódott fosztogató csapatok rendszeres működése fejtett ki.

Két nagy anyagi veszteségről külön kell beszámolnom. Az egyik a földbirtokreformmal érte a magyar református egyházat. A magyar református egyház bátran szót emelt a múltban a gyökeres földbirtokreform mellett. Én magam püspöki birtokomat kisgazdákból és cselédekből alakult földbirtokos szervezeteknek adtam bérbe. Messzemenő türelmet tanúsítottunk az OFB³ útján nincstelenségnek juttatott bérletek kezelésénél. Tudtuk és vállaltuk, hogy a földbirtokreform nagy gazdasági válsággal fog járni, hogy elveszi a földet soktól, akiknek sok van belőle és azoknak adja, akiknek nagyon kevés, vagy semmi sincs belőle. De egy olyan földbirtok reformot, amelyik 100 holdig az egyházak, alapítványok, iskolák földbirtokát kisajátítja, amely az egyház erdeit minden további nélkül állami tulajdonba adja át, egy olyan földbirtokreformot, amely a gazdasági berendezéseket, felszereléseket, a drága pénzen emelt gazdasági épületeket feleslegessé teszi, egy olyan földbirtokreformot, amely lényegében semmi kárpótlást nem nyújt, mert a kataszteri jövedelem húszszorosa, ami a legjobb esetben 300 D körül jár, ellenértéknek igazán nem mondható, ilyen földbirtokreformot nem képzeltünk el. Nem tartjuk a nemzet érdekében állónak a velejáró felszámíthatatlan erkölcsi kárért, amelyet a legnemesebb intézmények szenvednek, s a felelősséget teljes mértékben reáharítjuk az intézkedőkre, Mi földhöz akarjuk juttatni a magyar parasztot, mi önálló kisgazdákat akarunk látni a régi nagybirtokok helyén, de meg vagyunk róla győződve, hogy a magyar kisgazdatársadalom széles rétege is elítéli azt a földbirtokrendezést, amely lelki édesanyját, az anyaszentegyházat kolduskenyérre szorítja. A dunamelléki egyházkerületnek körülbelül 5400 hold földbirtoka volt. Ezt mind elvették. Meghagytak belőle 300 holdat elvben, ezidőszerint gyakorlatban 100-at.

Természetes dolog, hogy ezért a kormánynak az egyházat kárpótolni kell. Mennyivel egyszerűbb eljárás lett volna kevesebbet venni el s meghagyással oldani meg az egyházfenntartásnak a kérdését. De mindent elvettek és így az államnak magának kell az egyház kiadásairól gondoskodni. Mi ez más, mint az egyház államosítása? Olyan valami, ami a demokráciának tökéletesen ellene mond s halálos veszedelmet rejt az egyház számára.

³ Országos Földbirtokrendező Biróság

A másik elemi csapás az infláció. Németország, Ausztria, sőt még a kis balkáni államok is el tudták kerülni az inflációt. Mi, fájdalom nem kerültük el. Kezünk között meghalt a pénz s alapjában véve már nem is fizetési eszköz. Mindent lehet vele csinálni, csak vásárolni nem. Hetenként százszázalékos béremelések, ezerszázalékos üzemi költségemelések hónapokra visszamenőleg, olyan nehézségek elé állítják a fogyasztót, amelyet, sem bankópréssel, sem árdrágítással, sem fizetésemeléssel megoldani nem lehet. Mit csináljon az az egyház, amelyik a megelőző évben veti ki a következő évre szóló járulékokat s ahol a kivetett adó és járulék a legjobb esetben 8-10 hónap múlva folyik be? Hogy tudjon a kerület gazdálkodni, ha most kell megállapítani az egyházi hivatal kulcsát s e kulcs alapján a jövő év novemberében, vagy decemberében fog a kívánt összeg megérkezni? Hogyan lehet kongruát⁴, nyugdíjat, államsegélyt kezelni és utalni, mikor a lázas munkával és felemelt munkaerőkkel végzett kiutalási eljárás közben a kezeink között lévő pénz felére, vagy negyedére csökken? Mindez merőben áttöri az egyház századok óta kialakult gazdasági rendszerét, s a búzavalutában való számolás helyett egy teljesen bizonytalan kulcsot alkalmaz. S az eredmény az, hogy a papírosbankók felhalmozódnak az asztalfiókban, a dolgozó ember éheznek, az épületek roskadoznak, tüzek, fények csillagok lassan kialusznak.

A gazdasági kárnál azonban sokkal nagyobb az az erkölcsi kár, amely ezt a nemzetet érte. Ez valóban felbecsülhetetlen. Felbecsülhetetlen az a kár, amit nemzeti becsületünkben szenvedtünk a zsidóirtással, a Szálasi-féle árulással, a háborúba való belépés, a háborúban való részvétel és a háború végső szakaszában vállalt dicstelen szerepünk által. Ezt a háborút a magyar lélek nem tartotta a maga ügyének, mégis belement képmutatásból és számításból. Ki fogja ezt a métetelt a nemzet lelkéből kivonni? Magyarország ezekben az utolsó években összetörte és megtaposta Isten erkölcsi törvényeit: a tízparancsolatot. A tavaly ilyenkor ártatlan emberek, gyermekek, asszonyok és aggastyánok élete közpréda volt. Játszó suhancok tréfából lelőttek akárkit az utcán. Reggel 9 órakor a járőrelők halott zsidókon léptek át a Köztelek-utcában. Délután 4 órakor még mindig ott feküdt a temetetlen halott, minden telefonesdeklés ellenére is. Karácsony másodnapján virradóra százával borították az éjszaka folyamán legyilkolt zsidók holttesteit a Városliget útjait és környékét. Gyermekeket vittek családirtásokra és tanították, hogyan kell bánni a fegyverrel. Ehhez foghatót még csak a tatárokról jegyzett fel a történelem. Mi lesz egy néppel, amelyik a hatodik parancsolatot így töri össze? Hát arra gondoltunk-e, hogy törte össze mindenki a nyolcadik parancsolatot? Hogy lett általánossá az a gondolkozásmód, amelynek egyetlen törvénye van: ami a tied, az az enyém, mert el tudom venni. Az égő Budapesten nem volt magántulajdon. Nagy baj az is, hogy egyszer jobboldali, máskor baloldali kormányok adnak igen könnyen törvényes felhatalmazásokat arra, hogy egyik ember a másik ember házáat, bútorát, üzletét, gazdasági felszerelését kiigényelhesse és elfoglalhassa. Mikor a földigénylők maguk osztják fel *mások* földjét a *maguk* számára, amikor egy millió ember nyugatra, egy millió ember keletre kerül s az otthonmaradtak megosztóznak az utolsó fehérneműjén és szétszedik az utolsó falatját is; amikor a bérlő bért nem fizet, sem a házáért, sem a földért, lehetetlen azt nem mondanunk, hogy ezt a nemzetet gyökeréig megmételezte egy szörnyű népbetegség: az idegen javak eltulajdonítása. Beszéljek-e arról, hogyan törték össze a kilencedik parancsolatot, amely a hamis tanúbizonyosságot tiltja. Amit Mózes hamis tanúbizonyosságnak nevezett, azt a mi századunkban propagandának hívják a kevésbé szigorú felfogású népvézerek. Micsoda hazugságrendszereket építettek fel az emberek! Ugyanaz a tény mennyire mássá lesz, ha innét, vagy túlról nézzük. Hogy lehet elültetni az emberekben ellenszenvet, gyűlöletet, ádáz vérszomjúságot a hamis tanúbizonyossággal! Nincs mód a védekezésre. Nem lehet jogorvoslatot találni, űzött vaddá lesz az,

⁴ lelkészi illetmény állami kiegészítése

akinek a nevét üvöltözni kezdik s úgy verik agyon, mint a falu népe a betévedt farkast. Kevesebb lett-e a háború óta a gyűlölet? Mit tettek a vezetők a kölcsönös kiengesztelődés érdekében. Még mindig a múltak bűneiből élünk, még mindig az a legfőbb fegyverünk, hogy a gyűlöletet szítsuk fel; még mindig hatalmi pozíciókat védünk és nem egy haldokló nemzetet. Húsz esztendeig azért verték agyon az embereket, sok, pedig a destruktív és a reakciós alapján véve lehet jóhiszemű és félrevezetett ember, mindenekfelett pedig magyar, akit kiseprűznek már ezeréves ősi földjéről és aki maholnap nyomorult zsellér lesz Magyarországon is.

E keretek között fel kell jajdulnom azok ellen a hibák ellen, amelyeket saját népem között az egyházigazgatás terén tapasztalok. Valami fáradt közömbösség, egykedvű nemtörődömség, bénító rodostói kód szállott alá a lelkekre. Az emberek elveszítették elevenségüket, ható erejüket, leleményességüket. Nem lehet egy levélre választ kapni; nem lehet egy ügyet rendbe tenni, felörlődik az ember és mozdulni sem tud és nem segít senki. Fegyelmetlenséget és hanyagságot lát az ember, a lelkiismeretesség lassú kialakását és a felelősségérzet eltompulását. Hiszen rettenetes nehéz dolgozni; irtózatossággal kell megküzdeni az embernek, ha egy ügyet el akar intézni. A távolságok megnöttek, a kapcsolatok elszakadtak, lehetetlen az érintkezés és az akarátvitel. Az ember sokszor szeretne Illyéssel és Jeremiással kifakadni s letenni azt a prófétai tisztet, amely ösztökéjével hiába szűr bele a lelkebe, nem mozdul senki és nem indul semmi.

Mint mindig történelmünk nagy válságai idején, most is két veszedelemtől kell óvni magunkat: a pesszimizmustól és az optimizmustól. Korai volna még a derűlátás. Az irtózatossá válni még nem csitult el az elzúgott vihar után még hullámszik annyira a tenger, hogy egy olyan kis lélekvesztő, mint Magyarország pozdorjává törjék. Kétségtelen, hogy vannak súrlódások és érdekellentétek az angolszász világ és az orosz birodalom között. Két ilyen roppant hatalomnak nyugtalansága is elég arra, hogy rámenjen egy *élet-halál* között lebegő kis nemzet. Vegyük hozzá azt, hogy Magyarországon a háború elvesztésével az egész politikai rendszer szélső jobboldalról olyan erővel vágódott át a szélső baloldalra, hogy ezt az átcsapódást *méltán nevezhetjük* az egyik legnagyobb magyar forradalomnak. Közállapotainkat még koránt sem lehet kiegyensúlyozottaknak nevezni. Ezért van az, hogy a végleteket feloldó és kiegyenlítő szintetikus erők még mindig nem hatalmasodtak el. Sokszor az a benyomásunk, mintha a jobboldali fasizmust baloldali fasizmus váltotta volna fel s szívszorongva figyeljük, hogy az ellenkező végletekbe szédületesen kilengő inga mikor tér nyugalmi állapotba. De ha elfogulatlanul áttekintjük az elmúlt tíz hónapot, azt kell mondanunk, hogyha lassan is, de a demokrácia erősödik s hisszük, hogy ez a nemzet megtalálja önmagát. Szigorúan kell vigyázni arra, hogy orosz-barát politikát kövessen, de Nyugathoz s főképen az angolszász világhoz még jobban hozzákapcsolódjék. Demokráciáját építse ki a magyar történelmi hagyományának szellemében, mert nemcsak a feudálizmusnak van története Magyarországon, van a demokráciának is. Kálmán és Mátyás király, az erdélyi fejedelmek, az egész protestantizmus. II. József, a reformkor, Kossuth és az igazi liberálizmus magyar demokrácia történelmének s vele együtt az emberi felvilágosodás és szabadságtörekvések fejlődésének nagy állomásai. Ha ezt a nyugati és főképen az angolszász demokrácia nagy tanításaival meggazdagítjuk, megtaláljuk azt a politikai életformát, amely méltó ehhez a nemzethez és megfelel a magyar ember legnemesebb jellemvonásainak. Különösen fontos dolog az államhatalom és az országvezetés *etizálása*⁵. Jelenleg amiatt szenvedünk a legtöbbet, hogy a közhatalom gyakorlóinál nem döntő tényező, vagy nem *elég* az a tiszta etikai szempont. Több a pártérdek, egyéni érvényesülés, politikai bosszú, kívül álló hatalmas-

⁵ itt: erkölcsös, etikus jelleg kialakítása

ságoknak hízelgés, mint a bátor és becsületes magyar erkölcs. Addig hangoztattuk azt a frivol szólást, hogy betyárból lesz a legjobb pandúr, amíg megdöbbenve vesszük észre, hogy pandúrjaink egy része betyárabb a betyárnál. Az erkölcsi törvények megsértésének megint olyan jeleit látjuk, amelyeket, talán nagyobb mértékben, a múltban tapasztaltunk. Nem alakult még ki a közmegegyezés arról, mi az, amit a múltból a történelem folytonossága útján átveszünk, és mi az, amit visszautasítunk. A nemzet nagy része a feltétlen visszautasítás időpontját a Szálasi-puccs kezdetétől számítja. Sokan vannak, akik ezt kiterjesztik a német megszállás idejére. Vitatni lehet, mennyiben kell ezt kiszélesíteni a háború kezdetéig, de hangos nyilatkozatok csattannak el, amelyek a két háború közötti időszakot átok alá vetik s a jelenlegi fejlődési fokot az októberi forradalomhoz, vagy a proletár-diktatúrához kapcsolják. Sokan még tovább mennek s a jelenlegi állapot méltó szülő anyját Dózsa György parasztlázadásában találják meg. Ezért tartom fontosnak, hogy a magyar demokrácia történeti fejlődését nagylelkűen, de magyar lélekkel széles értelemben fogjuk fel s a kibontakozó új világ elé alapul és előfeltételül az egész magyar történelmet fogadjuk el. Óva intek mindenkit hogy ezeket a kérdéseket főképpen köznevelési vonatkozásokban hatalmi szóval próbálja meg eldönteni. A magyar élet legkülönb embereinek szellemi mérközéséből kell kialakulnia annak a képnek, amelyben az új Magyarország számot ad önmagáról és megmondja, miért él ezen a földön. Legnevesebb történészeink és állambölcseleink homlokegyenest mást tanítanak, mint pályájuk zenitjén; – ne menjünk olyan vakon utánuk, mint ahogy már egyszer mentünk. Különösen vigyázzunk arra, hogy iskoláinkban a történelem-tanítást ne alkalmazzuk túlságosan hamar a forradalmak hangos igényeihez s az ifjúság lelkébe vétkes hamarsággal ne ültessünk el olyan tanításokat, amelyek ellen igazságérzete ösztönszerűen tiltakozik, s elfogadása által a nemzeti lélek megszegényednék. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a múltban ugyanilyen szervilizmusból elsajátított és közkeletűvé tett szólamokat és dogmákat ki ne irtsuk tankönyveinkből s ne próbáljuk az ifjúságnak szánt tankönyvet a propaganda mételyétől megszabadítani.

Egyelőre azonban legfontosabb kérdés a kenyér, a rend, a pénz, a munka, mindenekfelett pedig a. becsület és az erkölcs, mert nemcsak búzában, szénben, fában katasztrofálisan rossz az idei termés, de mindennél rosszabb megbízhatóságban, munkaerkölcsben, élet- és vagyonbiztonságban, nemzeti önzetlenségben.

Egyházmegyék, iskolák

Végig kell mennünk az egyházmegyék jelentésein. Mindenik más-más képet mutat, bár mindegyikből azonagy jeremiáda zokog fel: „Sionnak utai gyászolnak, nincsen, aki ünnepnapra járjon, kapuja mind elpusztult; papjai sóhajtoznak; szüzei nyögnek, csak keserősége van neki. Kelj fel, riadj, éjjel az őrjársok kezdődnek, öntsd ki, mint a vizet a te szívedet az Úr színe előtt, emeld fel hozzá a te kezeidet a te kisdedeidnek életéért és akik elaléltek az éhség miatt minden utcának szegelletén.”

A budapesti egyházmegye jelenti, hogy három temploma szenvedett sokat és vált használhatatlanná: a budai, a svájci német és a külsőújzsefvárosi. Súlyos kár érte a zuglói, kőbányai és a budahegyvidéki, valamint a kálvin-téri templomot is. Buda sokat szenvedett egyházi épületének elpusztulásával. A gyülekezetek igazi vesztesége azonban főképp a Duna jobbparti részén a hívek szétszóródása és elvándorlása. Még nincs világos képünk róla, de 25-30% veszteségre lehet számítani. Nagy kérdése a budapesti gyülekezeteknek, hogy az elveszett, elszegényedett, lerongyolódott középosztálybeli rétegek helyére hogyan tudja beállítani, megnevezni a munkás és kispolgári rétegeket, amelyek ma gazdaságilag már létszámuknál fogva is az egyház igazi fenntartói. Örömmel kell megállapítanunk, hogy ennek semmi elvi akadály nincs. Seholy látom nyomát annak, hogy kommunista, vagy szociáldemokrata

munkások az egyházzal szemben ellenséges magatartást tanúsítanak. Sőt örömmel jegyzem fel, hogy nehéz időkben ezekből a rétegekből támadtak az egyház szószólói és védelmezői. Örömmel kell megállapítanom, hogy a székesfőváros éppúgy, mint az állam továbbra is állja az egyház iránt vállalt kötelezettségeit s ha nem is tesz ünnepi ígéretet a jelenlegi állapot véglegesítésére, mindenesetre időt enged a végleges rendezés nyugodt előkészítésére. Ki kell emelnem azt a szép munkát, amit a fővárosi gyermekek nyaraltatása érdekében végeztek a mi egyházi munkásaink akár a Nemzeti Segély, akár egyházi vállalkozás keretében. Gondviselésszerű ajándék és biztató jel, hogy a legnehezebb időkben nyílt meg és népesült be a református gimnázium tanulóotthona. Mi jelent ma Budapesten internátust fenntartani – csak az tudja, aki megpróbálta. Az egyházi tisztviselők megkíséreltek beszerzési csoportot szervezni, de rendkívüli nehézségekkel küzdenek s az élelmezési gondok megkönnyítéséért s nem szabad a sikert túlságos szigorúsággal venni számba.

Baranyában a megszállás hamar megtörtént, december 4-én. Később, márciusban újra hadszíntérré vált Baranya egy része és ez a fordulat tökéletesen elpusztította az Ormányságnak egy drága darabját. Matty, Gordisa, Drávapalkonya, Drávacsehi, Drávaszabolcs és Szaporca majdnem a földdel egyenlővé tétetett. Hét lelkészcsaládnak csak a rajtalevője maradt meg. Lángoló falvakból, gránátésőben menekült az esperes is. Ezek a helyeken a gyülekezetnek és a híveknek majdnem százszázalékos a vesztesége.

*„Hej nem hamar lesz az midőn
Szilaj ménes fut a mezőn
Soká lesz, míg új gyökereken
Fű és virág itt megterem.
A széles föld egy lányom: a
Súlyos had óriás nyoma
Ki egyet toppantott s ehol
Egy emberöltő nincs sehol.”⁶*

Baranya nagyszerű magyar népe azonban nem csüggedt el és nem apadt ki szívéből a szeretet. Segítőkezét nyújt egymásnak s Istenben bízva újrakezdi a munkát, mind annyszor a török hódoltság idején. Űszkök és romok között, sírástól fojtogatott mellekből szállott fel a zsoltár és imádság s a szabad ég alatt tartott presbiteri gyűlések egyhangú határozattal mondták ki, mégis megépítjük! S én hiszem is, hogy megépítik. Baranyából menekült el a legkevesebb lelkész (mert helytelenül számítjuk elmenekült lelkésznek azt, akit híveivel együtt a katonai hatalom a községből erőszakkal útratott). Annál nagyobb hiány van azonban tanítóiban. A háború vége felé tanítóinkat különösen nagy számmal hívták be katonának s ezek most kelet és nyugat kapuin túl, ki tudja merre szóródtak széjjel. Baranyában elpusztult az egyházmegyei levéltár.

Kecskeméti egyházmegye nem tudott közgyűlést tartani s csak időközi esperesi jelentéseket küldött. Az egyházmegyéből még mindig távol vannak Molnár Béla lajosmizsei, Nagy Ernő kiskőrösi, Szabó Géza tószegi és Endrédi János szanki lelképásztorok; letartóztatásban vannak: Paczolay György nagykőrösi és Dr. Kovács István szalkszentmártoni lelképásztor, valamint Balogh József tápiószzei lelképásztor. Nem tudjuk ezek közül ki hadifogoly és ki menekült. A kánoni látogatásokat igen nehezen, részletekben végezték, és nem is tudták egészen elvégezni. Nem áll előttünk jelentés arról, hogy mely gyülekezetek szenvedtek nagyobb kárt. Külön kell megemlékeznünk arról a pokoli szenvedésről, amit

⁶ Arany János Keveháza című versének (1853) huszonegyedik versszaka

Kecskemét és Nagykőrös szenvedett el a kényszerkiürítés következtében. A nagy területen szétszórt alföldi tanyák nem tudnak védekezni a rablás és útonállás szörnyűségei ellen. A tanyai lakosok feleségeiket, leányaikat beküldték a városokba; erre az ottmaradt férfilakosságon kemény bosszút állottak. Ilyesmik hírére a férfilakosság is bemenekült a városokba. Erre széttörték, felégették lakásaikat és minden mozdíthatót elhurcoltak, sőt az ablakokat és ajtókat a házakból kivágták. A vetéseket lelegettették, a gyümölcsfákat tövestől kifűrésztették és úgy vitték el. Iskolákat és középületeket istállóvá változtatták.

Külsősomogyban Ádánd szenvedett a legtöbbet. Megrázó tragédia játszódott le Ságváron. 1944. december 4-én Somogyi Kálmán ságvári lelkipásztort egy részeg katona lelőtte; hat nap feküdt temetetlenül a pajta előtt. December 10-én orosz parancsra temették el. Itt bukkan fel a kitelepítés kérdése. Somogy legnagyobb gyülekezete: Nagyszékely. Felénél több volt benne az olyan család, amely a Volksbundhoz⁷ csatlakozott. Ezeknek vagyonát elkobozták és megkezdték a kitelepítésüket. Helyükre római katolikus magyarokat hoztak, akik már igényelték az egyik templomot. A majdnem kihalt magyar egyház egyesült a megscappant német egyházzal. Az istentisztelet nyelve magyar, iskolája is s az öreg svábok drága pénzen vásárolt, ritkaságszámba menő zsolnárkönyveinkből szorgalmasan tanulják a magyar egyházi énekeket. Meg kell jegyezni azt, hogy nem vagyok barátja népcsoportok kitelepítésének akkor sem, ha svábokat telepítünk ki, s akkor sem, ha a Felvidékről magyar embereket űznek át mihozzánk. Van ebben valami antidemokratikus, antihumánus és antikrisztikus vonás. Egy párthoz való hozzátartozást, amelyet akkor a törvény nem tiltott, nem lehet évek múlva olyan bűnténynek tekinteni, amelyikért egy egész család vagyonelkobzásra és számkivetésre legyen ítélt. Telepítést csak önkéntes jelentkezés formájában lehet elképzelni. Minden erőszakos telepítés ellentmond Isten törvényeinek. Itt kell megemlítenem, hogy a somogyi esperes ellen fegyelmi eljárás indult a Szálasi-kormányt üdvözlő cikke miatt, amelyet az egyházmegye lapjában helyezett el. Ő is külföldre távozott, ahonnan hazajött, de jelenleg előttem ismeretlen helyen tartózkodik. Somogyban egy helyen volt nehéz a helyzet, ahol egy lévitai vizsgával bíró tanítót mindenáron meg akartak választani a távollévő lelkész helyére. A lévita később jegyzőséget vállalt s a lelkész hazajött. Lehet, hogy még rendbejön a dolog.

A *pesti egyházmegyében* leégett az esperes parochiája, benne égett az értékes egyházmegyei levéltár és az esperes minden ingósága. Ez annyira megrázta, hogy az újjáépítés munkájára nem tud vállalkozni. Esperesi állásáról lemondott s lelkészi minőségében egy évi szabadságot kért azzal, hogy ha egészsége nem áll helyre, nyugalomba vonul. A második legnagyobb kárt a pestszentimrei gyülekezet szenvedte. Szép új templomát a németek felrobbantották, hogy tűzérési megfigyelői célokra az oroszok ne használhassák fel. Ott hever a romok között az összetört úrasztala, a keresztelő medence, összekeverve szószék- és orgonadarabokkal. A gyülekezetet erőszakkal ürítették ki a németek fölöslegesen, tisztán rablási célból. A lelkész gyülekezetével ment, előbb azonban elhelyezte a szeretetszövetség otlévő agg-menházainak összetört és tehetetlen lakóit. Ő ment vissza legelsőnek három nappal a megszállás után, ahogy a letartóztatásból kiszabadult s jórészt két keze munkájával hozta rendbe a papi lakást. A templom felépítésére a gyülekezet most még nem gondolhat, Dallos Béla lelkipásztort Budapesten aknátalát érte. Az egyházmegye egykori esperese Nagy Ferenc, aki Gyöngyösön volt elmeorvosintézetet kihelyezett, sétára indult az őszi mezőn, nem törődve azzal, hogy ott most arcvonal van. Ott halt meg virágszedés közben gyilkos golyózáporban. Katonákkal és polgári halottakkal közös sírba temették el. Álljunk meg kegyelettel a dunamelléki egyházkerület egyik legrokonszenvesebb, legtehetségesebb egyházi vezetőjének sírja mellett s fájdalmas tragédiáját mélyen átérzve áldjuk meg emlékezetét.

⁷ a magyarországi német kisebbség szervezete, amely a náci Németország érdekeinek képviselőjeként tevékenykedett

Nem jött vissza Herczegh László őrszentmiklósi lelkipásztor, aki valahol Keleten van, mint fogoly. Budapesten polgári minőségben esett foglyul. Le volt tartóztatva Varga Ernő bugyi lelkipásztor. S nem tudjuk, hol van az a 17 tanító, aki még mindig hiányzik.

A *pestkörnyéki egyházmegye* különösebb veszteség nélkül esett át a megszálláson. Kivette azonban részét a szenvedésekből már megelőzőleg az őszi bombázások alatt. A kritikus időkben elhagyták szolgálati helyüket Törös Sándor pestújhelyi lelkipásztor, Dr. Kun Adalbert peestszenterzsébeti vallásoktató lelkész, Dr. Nagy László újpesti vallásoktató lelkész, Dr. Pruzsinszky Barna peastszentlőrinci vallásoktató lelkész. Katonai szolgálatot teljesített s mint ilyen esett foglyul Ágai László csepeli vallásoktató lelkész, aki könnyen kiszabadulhatott volna, de nem hagyta cserben fogolytársait, akiknek pásztorául rendeltetett. Letartóztatásban volt Kis Ernő kispesti lelkipásztor, de kiszabadult. Az esperes az egyházmegye összes anyagi kárát 160.000 békebeli aranypengőben, azaz 35.000 dollárban állapítja meg. Azt jelenti, hogy a gyülekezetek nincsenek kétségbeesve s bíznak abban, hogy Isten után el fogják végezni az újjáépítést. Az esperes és tisztársai a rendkívüli nehéz viszonyok miatt arra vállalkoztak, hogy egy évig minden tisztelet díj nélkül szolgálnak.

Solt végrehajtotta a tisztújítást s az új tisztakar elfoglalta állását. Erről jelentésem más helyén emlékeztem meg. A visszatért lelkészek közül csak egy nem talált kedvet a gyülekezet előtt. Jelenleg is egészen lehetetlen állapotban élnek. Gyors cserére volna szükség, mert a lelkekben az ilyen helyzet helyrehozhatatlan pusztulásokat okoz. Legtöbbet szenvedett Solt, immár másodsor, ha a pár év előtti árvizet is ideszámítjuk. Bogyiszlón 350 házat döntött össze az újabb árvíz, amelynek nagy méreteit észre sem vettük a sokkal nagyobb csapások és veszedelmek között. Említsük meg azt, hogy tavaly iktatták be gondnoki székébe szép remények között gróf Teleki Mihály ny. földművelésügyi minisztert, akinek helyét az idén ismét be kellett tölteni. Szép munkát végzett tavaly őszön a hadigondozás, bombakárosultak segélyezése és a menekültek támogatása terén. Az egyházmegye levéltára Solton nagyrészt elpusztult. Tököl-Horthyliget friss új gyülekezetét már az őszi bombázás szétszórta. Szigetszentmiklós temploma szörnyű kárt szenvedett. A próba és a helytállás a gyülekezetet és a lelkipásztort egészen közel hozta egymáshoz. Távol van Sebestyén Pál dömsödi, Koszta István bajai és Nagy László kalocsai lelkipásztor.

Tolnárol keveset kell mondanunk. Örömmel jelentem, hogy a legkevésbé meglátogatott egyházmegye. Van olyan gyülekezet, amelyik nem is tudja, mi a háború. Azt jelenti, hogy a földreform során szegény magyar református ember jutott földhöz. Örvendetesen kell feljegyezni, hogy a bukovinai székelyek református csoportja Andrásstélkéről kivágódva Hidason talált otthont a kihalt magyar gyülekezet és a részben kitelepített német gyülekezet keretei között. Így most egy erőteljes magyar gyülekezet támadt ott s megszólalhat újra az elnémult hidasi harang. Egy lelkésze van távol: Nyámády István. Váralján kisebb zavarok támadtak, az elmenekült lelkészt nem akarták visszafogadni. Reméljük, hogy békés módon úton oldódik meg a viszály.

Vértesaljának az a szomorú kiváltsága, hogy a Dunamelléken ő szenvedett a legtöbbet. December végén már elérték az orosz csapatok az egyházmegye északi és nyugati határvonalát, a front azonban megmerevedett. Tavasszal újra megindult a harc. Kiürítették: Máty, Csabdi, Bicske, Bodmér, Csákvár, Zámoly, Pátka, Lovasberény, Pákoz, Sukoró, Gárdony, Velence, Kápolnásnyék és Seregélyes lakosságát. Némelyik gyülekezet napokig, mások hónapokig ették a menekülés keserű kenyerét. Teljesen elpusztult az abai, baracscai és csabdi templom. Újra kell építeni a sárkeresztúri és seregélyesi templomot. 13 templomban feltüzelték a padokat, 19-ben az úrasztalát, a klenódiumok csak 3 templomban maradtak meg. 28 orgona megsemmisült, 1 megsérült, egyetlenegy ép. 21 lelkészlakás vált lakhatatlanná. Egyházi

irattára, anyakönyvek elpusztultak. 15 presbiter és egyházi munkás halt meg a harc következtében, közöttük nem egy úgy, hogy feleségét, vagy leányát védelmezte. 4 lelkésznek még palástja sincs. A lelkészek nyomorúsága égre kiált; a papi földeket megművelni s a gyülekezetet oly szegény, hogy amit ad a lelképásztornak, pedig jó szívvel ad, azt a saját szájától vonja el. Távol van még dr. Nagy Gyula pátkai lelképásztor és Tunyogi Csapó András. Nincs hír Kenessey Gyula tanácsbíróról, akit a Szálasi kormányzat hurcolt el. Sárközi János sukorói lelkészt saját nyilasérzelmű tanítója besűgására a tavaly ősszel elhurcolták. Sokat viaskodtam érte, hogy a toloncházból kimeneküljön, de ez csak december utolsó napjaiban történt meg. A megszállást a Ráday-Kollégium óvóhelyén vészelte át s mihelyt lehetett, sietett hazafelé. Odahaza az elmenekült kántortanító otthonmaradt feleségének utasítására félrevezetett orosz katonák felgyújtották a papi lakást, abban a hiszemben, hogy nyilas fészket égetnek el. Érthető, hogy a gyülekezet emberi gyarlósága megnyugvást talált abban a tényben, hogy később a tanító orosz golyótól halt meg.

Végig tekintve a jelentéseken, az a törhetetlen bizalom ígéz meg, amellyel a legszörnyűbben sújtott gyülekezetek is hisznek a feltámadásban és dolgoznak az újjáépítésen. Irtózatosan megbüntetett az Isten, de kegyelme és segítő szeretete százszor nagyobb, mint ítélete!

Iskolák

Az iskolákról külön jelentés számol be. Én itt csak egy-két központi megállapításra mutatok rá.

Theológiai főiskolánk Isten különös kegyelmének oltalma alatt állott. Theológus diákjaink nagy részét sikerült megmenteni a Beregffy⁸-féle toborzás halálos veszedelmétől. Az igazgató és internátusi felügyelő gondos előrelátása nagy élelmiszerkészletet gyűjtött fel. Még akkor az egyházkerület nevével bocsátotta az intézet és alkalmazottai rendelkezésére a seregélyesi birtokon hízott disznókat. Meg lehetett menteni az internátust a lefoglalástól, az élelmiszerkészletet az elkobzástól. S megnyugvás volt számunkra, hogy az ostrom alatt odamenekült egyházi emberekkel együtt, a szinte 160 főre felszaporodott kis sereg élelmiszerben és tüzelőben nem látott hiányt. Bár az udvarra több akna csapódott, egy telitalálat szétzúzta az első és második emeletet a Ráday-teremtől fel a tetőig; bár igen sok ágyú lövedéke rongálta a szent falakat; emberéletben nem esett kár és az idemenekült asszonyokat bánthatom nem érte. Az, hogy ki mennyit vesztett itt vagy otthon, más kérdés, a fő dolog az, hogy mindennap hálaadással borult le ez a kis sereg megköszönni az oltalmat, amelyet személyenként és percenként osztogatott az Úr. Az ostrom alatt az ifjúság a szomszédos óvóhelyeket kereste fel és ott istentiszteletet tartott s a begyűlt perselypénzt a teológia felépítésére adta. Ostrom után kemény fizikai munkába állott s a romok eltakarítása, a falak ideiglenes megerősítése és a fedélzet hiányosságainak átmeneti pótlása terén rendkívül becses munkát végezett. Mikor a szomszéd házban tűz ütött ki és az porig égett, a vendégül látott férfiak az ifjúsággal együtt a falak ormán, halálos veszedelmek között állott őrt s úgy végezte az oltás munkáját, hogy megmentette a végpusztulástól az intézetet. Az akadémiai munka már februárban megkezdődött és azóta zavartalanul tart. Rendkívül nehéz élelmezési viszonyok között, a leleményességnek, akaraterőnek és áldozatkészségnek sok szép példáját adta a falai között menedéket talált férfiak kis része és az ifjúság nagy része. A magyar állam jóvoltából már kétfélmillió pengő áll az újjáépítés szolgálatára, de a rettenetesen növekvő drágaság megöli a pénz vásárlóképeségét s mire munkást, vagy anyagot kap az ember, már halott a kezében levő pénz.

Többi iskolánk szintén megsúzták a bajt. Kecskemét és Kőrös sokat szenvedett a beszállásolások

⁸ Beregfy Károly (1888-1946), a Szálasi-kormány honvédelmi minisztere

miatt s még mindig nem mondhatjuk, hogy elmúlt tőlük a keserű pohár. Különösen Kecskeméten nagyon sok tanár hagyta el a helyét s ez szinte az iskolák életébe került. *Kovács Bálint* kecskeméti lelkipásztor hűsége, bátorsága és okossága a helybeli tényezők jóakarátát megnyerve, iskolánk jogfolytonosságát meg tudta menteni: a szünetelő felekezeti iskolák töredékeiből hirtelen egy községi iskolát szervező új átmeneti forma keretei között.

Nagyon sajnálom, hogy elemi iskoláinkról nem tudtam összefoglaló jelentést készíttetni. Egyszerűen lehetetlen volt a későn begyűlő anyagot eljuttatni Nagykőrösre a népiskolai előadóhoz. A jövő kerületi közgyűlésen fogjuk a részletes képet bemutatni.

Elvben örömmel fogadtuk az általános iskola gondolatát. Gyakorlatban egyre több nehézségét látjuk. Egészen más iskola jön ki abból, ha falun, vagy tanyán a népiskolát fejlesztjük ki általános iskolává, vagy ha városon gimnáziumok és polgári iskolák négy alsó osztályát alakítjuk át az általános iskola felsőbb osztályáivá. Ez utóbbi eset mintha fenyegetné az egységes szervezetet mutató közép- vagy középfokú iskolát. Nincs megoldva a felekezeti kérdés olyan helyt, ahol két felekezeti iskolából kell egy általános iskolát szervezni. Nem egyenlő értékű a munka, különösen, ha középiskolai tanártól általános iskolai munkát kívánunk és tanítóra szakoktatást bízunk: tanító és tanár közötti különbséget nem küszöböli ki a közös iskola, csak még érezhetőbbé teszi a földszint és az emelet közötti különbséget. Mindenesetre arra törekedtünk, hogy középiskoláink négy alsó osztályát általános iskolává alakítsuk át s ez által a magunk növendékeiből biztosítsuk középiskolánk diákanyagát. De félmunkát végeztünk, ha nem tudunk gondoskodni az így támadó általános iskolák négy alsó osztályának az üzembehelyezéséről is. Ha ezt esetleg helybeli elemi iskolánk közül egyikkel megtesszük, a névlegesen egy és egységes általános iskolába két különböző szellemű, különböző történelmi múltú és más-más nevelői munkájú iskolát erőszakoltunk bele s két merőben különböző képzettségű rétegből fog állani a tantestület is.

Az infláció az iskolafenntartókat megoldhatatlan nehézségek elé állította. A szédületesen növekedő személyi terheket nem lehetett bírni. Az államkormány nagylelkűen sietett segítségünkre s átvette tanári testületünk fizetésének minden terhét. Kiderült, hogy ez nem elég. Most már hordozza a dologi kiadásoknak is egy részét s következetesen állja azt az ígérte: nem kerülhet többé a felekezethez egy iskola most, mint amennyibe került volna az 1945. január 1-én érvényes költségvetés szerint. Ez azonban csak ideiglenes megoldás, mert alapjában véve az iskolák államosításával egyjelentőségű; mi pedig iskoláinkat államosítani nem akarjuk, sőt nem akarja maga az állam sem.

Küzdelmek

Beszámolok azokról a nehézségekről, amelyekkel meg kellett küzdenünk. Mikor 1945. február 19-én Lázár Andorral, Szabó Imrével, Muraközy Gyulával és Csekey Sándorral az első gyűlést tartottuk, a romokból alig látszottunk ki. Számba kellett venni először: kik azok, akik segíteni tudnak. Bátor diakonisszák vállalkoztak arra, hogy életük kockáztatásával átmenjenek Budára, órákig tartó gyaloglással bejárták a budapesti egyházközségeket. Az egyházkerületi tanácsos Budafokon még tökéletesen el volt zárva tőlünk; Juszko Etával láttunk hozzá a munka megindításához. Meg kell köszönnöm ennek a derék munkatársamnak, hogy a legnehezebb időkben találtam leghívebbnek, legbátrabbnak, legbizakodóbbnak s igen sokszor – egyetlen segítségnek. Nagyon lassan nehezen ment a gépezet megindítása. Levelet csak küldőnccel lehetett küldeni, erre is csak idősebb nők vállalkozhattak; közlekedni csak gyalogszerrel lehetett; ha hétfőn néhány minisztériumban tárgyalni akartam, vasárnap délután kimentem egyik közeleső kórházunkba, onnan kora reggel indultam útra és a minisztériumokat bejárva, késő

délután érkeztem haza. Temetésre, pásztori munkára csak gyalog lehetett járni s még ez a gyalogút sem volt túlságosan bátorságos. Először az orosz hatóságokkal, a megszálló csapatok parancsnokaival kellett az érintkezést felvenni s tájékozódni a lehetőségekről és akadályokról. Mindnyájunk számára öröndetes meglepetés volt az a határozott elvi jóakarát, amellyel az orosz parancsnokok támogatták az egyház munkáját. Még az is megtörténhetett, hogy szerencsés esetekben nemcsak elvi, hanem konkrét támogatásokban is részesültünk, egyházi épületeket, főképen iskolákat és kórházakat lehetett megmenteni a lefoglalástól és kiürítésektől. A vidéktől még teljesen el voltunk zárva. A kommunista párt, vagy az államkormány egyik-másik főhivatalnok tudott levelet hozni és vinni Debrecenbe, de nagy kivételképen. Bármennyire szerettem volna is, nem gondolhattam rá, hogy a gyülekezeteket meglátogassam. Három konventi missziói lelkész tudta csak megtenni, hogy gyalog, vagy ütközőkön, vonat tetején, vagy kofferek alatt kimerészkedett vidékre s gyalogszerrel bejárva 8-10 egyházközséget, vitte és hozta a tájékoztató üzenetet, mindenekfelett pedig hirdette az élő Istennek öröndetes üzenetét. Már a kezdet kezdetén a legösszhangzatosabb együttműködés alakult ki az evangélikus egyház világi vezetője Radvánszky Albert és én között. Nemsokára az együttműködéshez csatlakozott a római katolikus egyház, először az érseki helynök útján, azután egy-két esetben más magas főpapi személyek által. Az evangélikus egyházzal való együttműködésünk ma is zavartalanul fennáll. A másik, úgy látszik csak érdekes és kedves emlék marad.

Nem tudtuk, hogy a reánkmeredő kérdéseket hogyan fogjuk megoldani. Az igazat megvallva még ma sem tudom. De ahogy megzendült a munka, azonnal tapasztaltuk Isten segítő és ihlető lelkének az ajándékait. Minden nap megüzente, mit vár tőlünk, minden nap adott elegendő erőt ahhoz a munkához, amit várt tőlünk.

Április 10-én egyházkerületi tanácsulést tartottunk s ezen sok fontos határozatot hoztunk, többek között intézkedtünk a lelkipásztorok igazolása, az egyházmegyéknek az 1939 év előtti állapotba való kikerekítése tárgyában, utasításokat adtunk az igehirdetésre, gazdálkodásra. Az igazolási eljárás sok akadállyal küzdött, sokáig húzódott, de végre is befejezést nyert. Néhány lelkész igazolását felfüggesztettük s elrendeltük a vizsgálati eljárás lefolyását.

Április 30-án az Ökumenikus Bizottság megtartotta ülését és megindította azt a munkát, amelynek feladat az, hogy a külföldi egyházak segítsége református egyházunkhoz elérkezzék. Kifejezésre tudtuk juttatni, mi az egyház felfogása önmagáról, máról, holnapról, a magyar kormány, kinevezést nyert a protestáns államtitkár s megindulhatott egy építő egyházpolitika. Megjelenthetett a magyar közélet területén a református egyház a maga történelmi tekintélyével s Istentől vett üzenetének igazságaival. Már lehetett gondolni a foglyokra, a kelet és nyugat felé elhurcolt véreinkre, föl kellett szólni a letartóztatásban levő magyarokkal való bánásmód miatt, kifejezésre lehetett juttatni: mi a felfogásunk az igazi demokráciáról, a történelmi folytonosságról, a nemzeti szellemről, egyház és állam viszonyáról. Memorandumban, küldöttségek útján megszólalt az egyház prófétai szava. Orosz és magyar hatóságoktól kértük a hadifoglyok hazahozatalát, az internáltakkal való emberséges bánásmódot, letartóztatási intézetekbe, internált táborokba, hadifogoly telepekre lelkipásztor bebocsátását és az Ige szolgálatának biztosítását, püspöki pásztorlevelekben fordultunk a gyülekezetekhez feddő, bűnbánatra hívó, de bűnbocsánatot és életet hirdető beszéddel. Szót emeltünk a lelkiismereti szabadság és a szabad véleménynyilvánítás érdekében még akkor is, ha az elítélő volt bármely földi hatalmasságra, akár a múltban, akár a jelenben. Követeltük az államkormánytól, hogy az egyházak életműködésének teljességét biztosítsa és azt ne korlátozza tisztán az istentiszteleti szolgálatra. Kértük a tanítás, a sajtó, az egyesületi munka, az ifjúsági és gyermekgondozásnak teljes

szabadságát és akadálytalan biztosítását. Kértük a felekezeti iskolák és a vallástanítás biztosítására vonatkozó megnyugtató nyilatkozatot. Nem járt sikerrel az a kérésünk, amely a földbirtokreform radikális végrehajtását kívánta a törvény keretei között lehetőleg enyhíteni. Határozottan kiemeltük, hogy az egyház a földreform erkölcsi és szociális igazságát tisztán látja és bátran hirdeti, de kívánta volna, hogy a róla szóló rendelkezéseket vele megbeszélték volna s kívánja azt, hogy végrehajtása során az egyház felbecsülhetetlen érteke iránt tartozó tisztelet jusson kifejezésre. Nem kérünk semmi mást, csak hogy hivatásunk gyakorlásában a földreform ne akadályozzon. Ismételten zörgöttünk a politikai letartóztatottakkal való bánásmód tárgyában s nyomatékosan kértük az illetékeseket, hogy a lelkészi tekintély megóvására a panaszlottakkal való bánásmódban mindig legyenek figyelemmel.

Sikerült egyházunknak felvenni a kapcsolatot, bár ez a kapcsolat ma még igen vékony, a külföldi nagy testvéregyházak képviselőivel: az Ökumenikus Tanáccsal. Elkészült már az a kimutatás, amely a magyarországi keresztyén egyházak háborús kárait írja össze. Most már csak azt várjuk, hogy ez az összefoglalás eljusson rendeltetési helyére. Várjuk azt az időt, hogy a genfi központ küldöttei Magyarországra jöhessenek és a mi küldötteink Genfbe megérkezhessenek. Akkor lesz élő valóság az egyházak Világtanácsában egyesülő keresztyén egyházak közössége.

Szolgálataim

1943. november 28. cserkésznagytanács az Akadémián; beszéltem „A cserkészlet egyéniségformáló ereje” címmel.

December 1-én polgármesternél megbeszélés a S.D.G.⁹ Darányi Diákház-telke tárgyában; 2-án segédlelkészkonferencia, Harsányi Zsolt temetése, kultuszminisztériumban megbeszélés: távházasságoknál reverzális ügye; 3-án segédlelkész konferencia folytatása; 4-én konventen közös protestáns biz. ülése, Baldácsy ülés; 5-én ifjúsági rádiósistentisztelet a gimn. dísztermében, utána KIE¹⁰ székház avatásán: igehirdetés „A második ház dicsősége” címen; 7-én nőszövetségi; budapesti, vértessaljai vezetőképző tanfolyamon áhitat, délután Kálvin-téren bibliaóra; 8-án Szeretetszövetség intézőbizottságának ülése; 9-én kecskeméti jogakadémia ülése, d. u. Pester Lloyd- és Franklin-ülés; 12-én Kálvin-téren prédikáltam, presbiteri konferencián a Szabadság-téri egyháznál; 13-án d. u. Akadémia; 14-én ökumenikus bizottság ülése, konventi elnökségi tanács, levente-albizottság, bibliaóra a Kálvin-téren; 15-én Ref. Élet kft. ülése délelőtt és délután felsőházi ülések; 16-án konventi isk. vallásoktatás és konfirmációi bizottság ülése, délelőtt és délután felsőházi ülés; 18-án Gamma-gyárban munkásoknak karácsonyi elmélkedés; 20-án Akadémia; 21-én Franklin igazg. ülés, Kálvin-téren bibliaóra; 22-én kereskedelmi miniszternél megbeszélésen, d. u. Kálvin-téren karácsonyi ünnep; 25-én Karácsonyi rádiósistentisztelet Kálvin-téren; 28-án Rádióban felolvasás amerikai magyaroknak (viaszlemez felvétel) d. u. bibliaóra a Kálvin-téren; 29-én számszéki ülés, egyházkerületi rendkívüli közgyűlés, Lórántffy Zsuzsanna igazgatótanács ülése, Orjó¹¹ végrehajtó biz. ülése, Szathmáryné curatórium; 31-én szilveszteri rádióelőadás: „Szeretnek, szeretek” címmel.

1944. január 1. rádiósistentisztelet: „Az Úr az én pásztorom” (Kálvin-tér); 4-én Kálvin-téren bibliaóra; 5-én Kisfaludy Társaság ülése; 10-én Zichy János temetésén; 11-én Mansz¹² közgyűlésén

⁹ Soli Deo Gloria

¹⁰ Keresztyén Ifjúsági Egyesület

¹¹ Országos Református Jóléti és Gazdasági Társulat

¹² Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége

(25 éves fennállásának jubileuma), d. u. bibliaórán szolgáltam; 12-én esperesi értekezlet, d. u. pedig missziói értekezlet; 13-án missziói értekezlet folytatása, majd nőszövetségi ülés; 16-án Szabó Imre esperes 25 éves jubileuma alkalmával tartott egyházmegyei közgyűlésen vettem részt, beszéltem; 18-án Kálvin-téren bibliaóra; 19-én elnökségi tanács a konventen; 20-án Franklin irod. tanács ülése; rádióban Miltonról előadás; 28-án lelkészsképesítő vizsgák; 30-án Kálvin-téren rádiósistentisztelet: „Jézus ismer”; 31-én Weiss Manfréd gyárban munkásoknak előadás: „A munka evangéliuma”.

Február 1. Tagválasztó ülés a Kisfaludy Társaságban; 2-án pasaréti egyháznál előadás: „A vég” címmel; 3-án d. u. Akadémia ig. tanácsi ülése; 4-én Szathmáryné-curatórium ülése, este nőszövetségi megbeszélés; 7-én Akadémia ülése; 9-én ifj. albizottsági ülésen elnököltem a konventen, Utána a RKIE¹³ intézőbizottsági ülésén, délután pedig diakonisszaügyi biz. ülésen; 10-én pénzügyminiszternél megbeszélés; 11-én Filadelfia igazgató tanács ülése; 14-én konventi tanügyi bizottsági ülések; 15-én konventi bizottsági ülések, d. u. Corvin-testület ülése; 16-án konventi bizottsági ülések; 17-én zsinati tanács ülése, utána püspöki megbeszélés; 18-án elnökségi tanács ülése a konventen, majd missziói biz. ülés; 19-én missziói biz. ülés folytatása; 23-án Fejérváry Károly temetése Sajószentandráson, Erdélyben; 24-én budapesti gimnáziumi internátus ügyében istentisztelet, d. u. a Franklin irod. tanács ülése; 25-én budapesti lelkészársasági ülés; 26-án Szathmáryné-curatórium ülése; 28-án konventi elnökség megbeszélése a kultuszállamtitkárnál; 29-én Csonka gépgyárban a munkásoknak előadás;

március 3-án Kornfeld-jutalom bíráló biz. ülése az Akadémián; 4-én ebéd a Kormányzó Úrnál; 5-én Cegléden istentiszteletet tartottam; 7-én d. u. Prot Irodalmi Társaságban előadás „A keresztyén egységről”; 9-én telepítési ügyekben megbeszélés a földmivélsügyi miniszter úrnál Ágoston Sándorral; horvátországi magyarok ügyében megbeszélés, bácskai német egyházmegye ügyében megbeszélés; (10-től 23-áig beteg voltam). 24-én egyházkerületi tanács ülésén elnököltem; 26-án egyetemi ifjúságnak rádiósistentisztelet: „A te belső szobádban”; 28-án a telefongyári munkásoknak előadás: „Negyedóra Krisztussal”.

április 4-én zsidó ügyekben kabinetirodában és Jaross belügyminiszternél; 7-én rádiósistentisztelet a Kálvin-téren: „A keresztről való beszéd”; 8-án nagyszombati előadás a rádióban: „A nagy szünet-jel”; 9-én rádiósistentisztelet; 12-én Kormányzó Úrnál a zsidókkal való bánásmód ügyében, d. u. a felsőház elnökénél; 14-én báró Korányi Sándor temetése; 15-én Szolnokon; 16-án Rákospalota Mávtelepi templomszentelést végeztem; 19-én theol. tanári karral megbeszélés; 20-án bombakárosultak megsegítése ügyében megbeszélés; 21-én Bethlen G. Szöv. gyűlésén vettem részt; 23-án Kálvin-téren konfirmáció: „A sikári konfirmáció”; 27-én Kormányzó Úrnál a zsidók ügyében; 28-án ugyanebben az ügyben megbeszélés; 29-én Orjó gyűlés; 30-án rádiósistentisztelet Kálvin-tér: „A közbenjáró”, utána a nőszövetség nagygyűlése.

Május 1-én paróchus lelkészek összejövele; 2-án konventen bizottsági ülések; 5-én konventi bizottsági ülések; 4-én zsinati ülés és konventi bírósági ülés; 5-én kultuszállamtitkárral értekezlet; 7-én rádiósistentisztelet a Kálvin-téren: „Mi maradunk” címmel; 8-án budapesti egyházmegye elnökségével megbeszélés; 9-én a kultuszállamtitkárral miniszterelnöknél és külügyminiszternél Miss Haining elfogatása ügyében; 10-én betegen szanatóriumba mentem; 15-én Balogh Jenő konventi elnök úrral megbeszélés a szanatóriumban; 17-én püspökök látogatását fogadtam ugyanott, 19-én Wilhelm Károly fogadása a zsidók deportálása ügyében; 23-án Radvánszky Albert báróval és Balogh Jenővel megbeszélés ugyanott; 25-én püspökök látogatása ugyanott; 27-én a gyógyszállóból haza;

¹³ Keresztyén Ifjúsági Egyesület

június 2-án püspöki megbeszélés a konventi elnök úrral egyetemben; 15-én egyházkerületi bírósági ülés; 28-án zsidóügyekben Leányfalun Bereczky A. és Muraközy Gyulával tárgyalás.

július 3-án evangélikus és református püspökök megbeszélése Leányfalun a zsidókérdés ügyében; 11-én kultuszminiszterrel Leányfalun prot. püspökök tanácskoznak; 13-án tárgyalás a svájci mentesség ügyében;

szeptember 11-én Leányfalun Bereczky A. és a kultuszállamtitkár a Magyar Front ügyében; 15-én egyházkerületi tanács ülésen elnököltem, d. u. pedig az időszaki bíróság ülésén; 16-án ifj. Horthy Miklós követnél, utána Kormányzó Úrnál fegyverszünet tárgyában; 20-án felsőházi ülés; 21-én d. u. konventi elnökségi tanács ülése, utána felsőházi ülés; 22-én d. u. Lórántffy diakonisszák csendes óráján szolgáltam; 27-én Szolnokon; 28-án nőszövetségi megbeszélés menekültek ügyében; 29-én Pozsonyi-úti egyház meglátogatása;

október 2-án kultuszminiszter látogatását fogadtam; Imre Sándor tanügyi előadót látogattam meg a szanatóriumban; *4-én* menekült lelkészek értekezlete; 5-én Orjó gyűlés; 6-án kultuszminiszter úr látogatását adtam vissza; 12-én elnökségi értekezlet em. gondnokokkal és esperesekkel a harctéri helyzettel kapcsolatos ügyekről; d. u. Franklin ülés; 13-án budapesti Lelkészegyesület ülésén előadás: „Jelenből a jövőbe”; 22-én rádiósistentisztelet a Kálvin-téren; 31-én istentisztelet a Kálvin-téren, d. u. svájci vöröskereszt megbízottal tárgyalás;

november 1-én svéd követnél, utána megbeszélés a theol. tanári karral; 2-án zsidókérdésben miniszterelnök-helyettessel megbeszélés; 3-án svéd követségen, d. u. Akadémia; 11-én Rajnis miniszternél megbeszélés; konventen hivatalos óra; 20-án gazdasági értekezlet az egyházkerület ügyében; 23-án egyházkerületi tanács ülése, egyházkerületi bíróság ülése; kultuszállamtitkámál megbeszélés;

december 3-án Kálvin-téren istentisztelet; 7-én konventen hivatalos óra; 8-án konventen hivatalos óra; 7-én Born¹⁴ úrnál a nemzetközi vöröskereszt főtitkáránál látogatás; 10-én Lórántffy-kórházban istentisztelet: „Élet, igazság, út”; 11-én konventen hivatalos óra; 12-én lelkészi konferencián; 13-án konventen hivatalos óra; 16-án konventen hivatalos óra; 17-én kálvin-téri istentisztelet; 18-án konventen hivatalos óra; 22-én konventen hivatalos óra; 25-én istentisztelet a Kálvin-téren; 26-án kimentem a Lorántffy-kórházba. Lorántffy-kórházban minden nap áhítatot tartottam 1945. feb. 18-ig.

Január 11-én estünk át az orosz megszálláson; 17-én jöttünk fel a pincéből. Értekezlet Kiss József és Harsányi György konventi tisztviselőkkel. 18-án látogatás a konventen és a Bethesdában.

Február 1-én levelet kapok Debrecenből, levelet írok Révész Imrének. 2-án látogatás a Theológián; 11-én istentiszteletet tartok a Kálvin-téren; 15-én megbeszélés Pusztai János kultuszminiszteri osztályfőnökkel; 16-án hazajövök a kórházból. 19-én elnökségi megbeszélés; 20-án Gurkov orosz ezredessel megbeszélés, utána a kultuszminisztériumba mentem; 22-én az orosz városparancsnoknál; 24-én polgármesternél Radvánszky Alberttel; 25-én istentisztelet a Kálvin téren: „Az élet becsületügy”; 28-án Kuba orosz alezredesnél, majd lelkészi megbeszélésen a Kálvin-téren;

március 2-án Lázár Andorral a polgármesternél megbeszélésen beszerzési előleg adása tárgyában; 4-én áhítat a Ráday-kollégiumban; 7-én Vas Zoltán közellátási kormánybiztosnál, d. u. az Akadémián; 10-én polgármesternél megbeszélés G. P. U. vezetésével ledobandó röpcédulák aláírása ügyében; 11-én istentisztelet a Kálvin téren: „Istencsere” címmel; 19-én Lórántffy Zs. Egyes., megbeszélést tartottam; 20-án konventi elnökségi megbeszélés; 21-én kultuszminisztériumban megbeszélés; 25-én „A Király jő” címmel istentisztelet a Kálvin-téren; 26-án nagyheti áhítat a Kálvin-téren: „Mit felelt Dániel”; 27-

¹⁴ Friedrich Born (1903-1963), 1944 májusától 1945 júniusáig a Nemzetközi Vöröskereszt magyarországi delegáltja

én elnökségi megbeszélés; egyházkerületi tanács előkészítő megbeszélés, földreform ankét; 30-án „A vigasztalás fája” címmel istentisztelet a Kálvin-téren;

április 1-én „Húsvét ma” címmel istentisztelet a Kálvin-téren; 3-án ajtó ügyben megbeszélés; 4-én Franklin ülése; 8-án Imre Sándornénál látogatást tettem és megnéztem Imre Sándor sírját; 9-én Petri Pál temetésén szolgáltam; 10-én egyházkerületi tanács ülése; 14-én dr. Vásáry pénzügyminiszter látogatása; 15-én „Jónás lelke” címmel istentisztelet a Kálvin-téren; 17-én elnöki megbeszélés; 18-án pestkörnyéki egyházmegye lelkészi értekezlete; 19-én missziói értekezlet; 21-én értekezlet Tildy Zoltánnál; 26-án Akadémia ülése; Nagy Ferenc képviselővel megbeszélés földreform tárgyában; 28-án Bechtler Péter alpolgármesternél Witz Béla érseki helynökkel; 29-én istentisztelet a Kálvin-téren „A kaini ember” címmel; 30-án ökumenikus bizottság ülése;

május 5-én Weyermann úr svájci vöröskeresztes főmegbízott látogatása; 7-én Makkai Sándor és Uray Sándor ügyében tárgyalás a belügyminiszterrel Bereczky államtitkárnál és az igazságügyminiszternél; 8-án elnöki megbeszélés; 13-án „A kaini ember” című prédikáció második részét mondtam el a Kálvin-téren; *14-én* látogatás Weyermann úrnál; 15-én lelkészképzés vizsga; 16-án elnökségi megbeszélés; 17-én theol. válaszmány ülése; tankerületi főigazgató látogatása; 18-án Lórántffy Zs. Egyes. ülése a gimnáziumban; 19-én Raffay Sándornál megbeszélés (felekezeti) a fővárosi segély ügyében; 20-án istentiszteletet tartottam a Kálvin-téren: „Filioque” címmel; 21-én elnökségi megbeszélés; 22-én Jó pásztor megbeszélés, utána bizalmas megbeszélés Magyar Pállal; 24-én értekezlet Bereczky Alberttel; 26-án megbeszélés a kalocsai érsek úrral és az ev. egyetemes főfelügyelővel; 27-én Bajcsy-Zsilinszky Endre temetésén; 28-án miniszterelnöknél memorandum átadása, délután Akadémia; 29-én elnöki megbeszélés;

június 3-án istentisztelet a Kálvin-téren: „Jeremiás a küszöbön” címmel; 4-én Radisics Elemérrel megbeszélés; 5-én elnöki értekezlet; 12-én egyházkerületi tanácsülés, utána Nagy Ferenc újjáépítési miniszternél; 14-én lelkészi konferencián előadás; Számadás előtt címmel, theol. válaszmány ülése; 15-én theol. évzáró ünnepély; 16-án Ref. Élet kft gyűlése; 17-én Kálvin-téren istentisztelet, prédikáltam: „Igazság és szeretet” címmel; 19-én Akadémia ülése; Szathmáryné curatórium ülése; 21-én theol. bizottsági ülés; 23-án látogatás a pénzügyminiszternél; 25-én Orjó végrehajtó biz. ülése; 26-án elnökségi megbeszélés; 29-én tanácskozás a prot. államtitkárral, a svájci egyház presbiteri ülése;

július 1-én „Istenben vándoroljunk” címmel istentisztelet a Kálvin-téren; látogatás a zirci apátnál; 2-án miniszterelnöknél ev. és kat. püspökökkel, ugyancsak kultuszállamtitkárnál; 3-án elnökségi megbeszélés, Szathmáryné curatórium ülése, értekezlet a székház restaurálásáról; 4-én Vásáry pénzügyminiszterrel a miniszterelnöknél építési segély ügyében; angol-amerikai ünnepség Washington tiszteletére; 5-én Vasady-Kovács államtitkár látogatása; d. u. megbeszélés Lázár Andorral, Kelemen Kornállal, Debreczeni Sándorral és Muraközy Gyulával; 7-én budapesti lelkészek küldöttsége bizalmáról biztosít. 8-án konfirmációi beszéd; 10-én elnökségi megbeszélés, 12-én Lórántffy Zs. Egyesületben megbeszélés, 15-én „Úton Jézussal” címmel istentisztelet a Kálvin téren; 17-én elnökségi megbeszélés; 20-án Akadémia ülése; 23-án felekezeti megbeszélés; 24-én elnökségi megbeszélés; Sárkány Jenőné temetésén szolgáltam; 29-én istentiszteletet tartottam a Kálvin-téren; 31-én elnökségi megbeszélés;

Augusztus 1-én Szeretetszövetség intézőbizottsági ülésén részt vettem; 2-án Bereczky államtitkárnál építési segély felvétele; 5-én „A bűn és a bűnös” címmel prédikáltam a Kálvin-téren; 7-én elnökségi megbeszélés; 10-én Nőszövetségi ügyekben megbeszélés Zsindely Ferencnével és Bilder Máriával; 12-én rádióistentisztelet reggel 8 órakor: „Akarsz-e meggyógyulni?”; 14-én elnökségi megbeszélés; 16-án templomi építkezés meg szemlélése a Kálvin-téren; 20-án elnökségi megbeszélés; 30-án Teleki József gróf temetésén szolgáltam;

szeptember 5-én zsinati tanács ülése; Radisics Elemérrel megbeszélés; 6-án püspöki konferencia egész nap; 11-én elnökségi megbeszélés; 12-én Lórántffy Zs. Egyes. megbeszélés; 13-án elnökségi megbeszélés; 21.-én Schönfeld Arthur amerikai követnél látogatás; 22-én Kiss Ernő kispesti lelkipásztor népbírói tárgyalásán, mint tanú jelentem meg; 25-én elnökségi megbeszélés 26-án ökumenikus biz. ülése d.u. Anya- és csecsemővédő ügyben felekezeti megbeszélés; 27-én Ordass Lajos ev. püspök úr beiktatásán; 30-án prédikáltam a Kálvin-téren;

október 2-án elnökségi megbeszélés; 3-án Gascoigne angol követnél látogatáson; 4-én lelkészkepésítő vizsga d. u. Akadémián; 5-én Főnyad Dezső népbírói tárgyalásán, mint tanú; 8-án Akadémián; 9-én konventi missziói értekezlet, Szathmáryné curatórium; 10-én konventi missziói értekezlet folytatása; 11-én konv. missziói értekezlet befejezése; 12-én konv. missziói értekezlet istentisztelete a Kálvin-téren; 14-én ifjúsági rádiós istentisztelet; „Milyen legyen a magyar ifjú?”; 15-én káplánelhelyező bizottság ülése, 16-án elnökségi megbeszélés; 17-én Simon Sándorral megbeszélés az egyházkerület anyagi ügyeiről; 18-án egyházkerületi tanács ülése, egyházkerületi időszaki bíróság ülése; 19-én Kovács György amerikai alezredesnél látogatás; 21-én Kálvin-téren prédikáltam; 22-én Ordass Lajos ev. püspök látogatása; 23-án elnökségi megbeszélés; Baár-Madas igazgató tanács ülése; 26-án pénzügyi megbeszélés, d. u. budapesti lelkésztestület gyűlése; 27-én Bereczky államtitkárral értekezlet; 29-én Akadémia; 30-án bírósági ülés, elnökségi megbeszélés;

november 1-én Ordass püspök úrnál látogatáson; 3-án gimn. nevelőotthon megnyitása; 4-én prédikáltam a Kálvin-téren; 5-én paróchus lelkészek összejövetelén áhitatot tartottam; Akadémia; 6-án elnöki értekezlet; 17-én rádiósistentisztelet a Kálvin-téren.

Kitekintés

A magyar református egyház él. A dunamelléki egyházkerület teste és lelke ép, tagjaiban és szolgálóiban Istennek örökkévaló erői munkálkodnak. Az ítéletidő rettenetes pusztítással zúgott el felette. Elvesztette anyagi javainak legalább egyharmadát, népe hihetetlenül elszegényedett, vérvesztéségtől elgyengült, szellemi és erkölcsi erőiben megfogyatkozott. Nem látjuk tisztán, hogy az új világban micsoda nehézségekkel kell megküzdenie; nem tudjuk, milyen viszonyba kerül az állammal, mikor és hogyan kárpótlódik a földreform és a pénzromlás miatt; rázuhant rettentő anyagi veszteségek miatt honnan fog segítséget nyerni; megrongált falainak helyreállítására fokozott mértékben szükségessé váló lelki munkájának költségeire honnan kap segítséget; ma még nem tudjuk, milyen szervezett átalakuláson kell keresztül mennie, hogy az új világban jobban megállhassa a helyét. Mi csak annyit tudunk, hogy az egyház ügye nemcsak a mi ügyünk, hanem az Isten ügye is. Az egyház feje nem emberi személy, hanem az Úr Jézus Krisztus. Mi csak azt tudjuk, hogy Jézus Krisztus tegnap és ma és mindörökké ugyanaz s az ég és a föld elmúlnak, de az ő Igéjéből semmi el nem múlik. Mi csak azt tudjuk, hogy Isten jó és áldott gazda, s aki életét az Ő ügyére teszi fel és az Ő szolgálatára rendeli, nem lesz vesztes soha. Azért ne arról tudakozódjunk, mit rendelt felőlünk és mit hoz a holnap mireánk, megmutatja ő azt akkor, amikor jónak látja, hogy szemeink elől felrebbentse a bekövetkezendőket eltakaró fátyolt; mi nekünk inkább arra kell figyelmeznünk, mi az, amit tőlünk vár a ma és a holnap? Ez pedig az: világosan és elegyítetlenül hirdetni az ígét, evégből buzgón és odaadással tanulmányozni Isten ígétjét, résen állani, hogy bármikor bizonyosságot tehezzünk: mi Isten üzenete és tanácsa e nemzedék számára. Végeznünk kell tehát az egyház prófétai tisztét. De végeznünk kell a főpapi tisztet is. Hirdetnünk kell a világnak; béküljetek ki az Istennel! Fáradhatatlanul végezni kell a gyülekezeti istentisztelet lelki áldozatát, a gyülekezet óemberének megáldoztatását és új emberének felöltöztetését a Krisztus ismerete által. Vé-

geznünk kell az egyház pásztori munkáját, a szeretetnek a szolgálatát. Nincs nagyobb méltóság, már a pogány Marcus Aurélius is megmondta, mint egy olyan élet, amelynek mestersége a jóság. Mi a te mesterséged? az, hogy jó ember légy. Mi a te mesterséged? az, hogy jót akarj, jót tégy, a jóság népe és követe légy ebben a világban. Nem jöhet olyan világ, amelyben nincs szükség szeretetre, nincs szükség hitre, nincs szükség reménységre; nem jöhet olyan világ, ahol embereket nem kell megvigasztalni, nem kell emelni, nem kell lélekben megerősíteni; nem jöhet olyan világ, ahol nem kell küzdeni a bűn és a halál rettentései ellen, s ahol nem kell hirdetni az örökkévalóság erkölcsi és szellemi igényeit e mulandó világ érdekeivel szemben; nem jöhet olyan világ, amelynek ne legyen szüksége a mennyei Atya mindent átölelő örök kegyelmére, az Egyszülött Fiú áldozatának érdemére és a Szentlélek világosságára és melegére. Minél szegényebb, nyomorultabb, átkozottabb lenne körülöttünk a világ, minderre annál inkább szükség volna s mily különös áldás és felséges ráadás az, hogy míg mi a Szentháromság egy örök igaz Istennek szolgálunk, világunk nem romlik körülöttünk, hanem megépül, nemzetünk önmagára ismer és megújul, magunk megérezzük az ő áldását, amely minden értelmet felülhalad.

Zárom jelentésemet a Dunamelléki Egyházkerület legnagyobb szolgájának: Arany Jánosnak megdöbbenően reánk találó szavaival:

*„Nem mindig ember, a ki sorsot intéz;
Gyakran a bölcs is eszköz, puszta báb;
S midőn lefáradt az erőtelen kéz,
A végzet tengelye harsog tovább;
Csüggedve olykor hagyja lomha gépül
Magát sodorni az ember fia:
De majd, ha eszmél s öntudatra épül,
Feltűnik egy magasb hármónia,*

*És vissza nem foly az időnek árja,
Előre duzzad, feltarthatlanul;
Csak szélein marad vesztég hínárja,
A partján a holt víz hátrakanyarul.
Bízvást !... mi benn vagyunk a fősodorban:
Veszhet közülünk még talán nem egy:
De szállva, ím, elsők között a sorban,
Vásznunk dagad, hajónk előremegy!”¹⁵*

¹⁵ Arany János Magányban című versének (1861) hatodik és hetedik versszaka

XXV. PÜSPÖKI JELENTÉS

1946. november 21.

Ravasz László a terehegyi gyülekezet presbiterei és fiataljai között 1946 augusztusában – „Rövid áhítat után Terehegyre mentünk át, ahol szintén igeolvasással és imádkozással rövid istentiszteletet tartottunk s az este árnyékai között megtekintettük a károkat.”

Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Ha néha arra gondoltam, miről számol be huszonötödik püspöki jelentésem, egészen más kép rajzolódott meg előttem mint a mostani. Ez is csak azt bizonyítja, amit Isten Ésaías prófétánál üzent nekünk: a ti gondolataitok nem az én gondolataim. Istennek mindig meglepnek a gondolatai, mert az mindig *egyéb*, mint ahogy Ő maga az örök Más. De gondolatainál még meglepőbbek erői; annál, amit tesz, csak az megrendítőbb és csodálatosabb, amit *érettünk* tesz. Úgy érzem, Isten nagyságát, dicsőségét, szentségét ez a nemzedék jobban megláthatja, mint a régi, mert beteljesedik rajtunk az Ige: és lelke szenvedése folytán látni fog. (És. 53, 11.) Ezek a látomások vonulnak el most szemünk előtt, mint egy mozgóképen.

Búcsúzások

Isten veletek! kiáltjuk néhány kedves arc felé, akik eltűntek szemünk elől a minden élők útján. *Patonay Dezső* nagykőrösi lelkipásztor, egyházkerületi tanácsbíró szikár alakja az első. Testben törékeny, akaratban erős, ítéletben tiszta, erkölcsben súlyos. A Duna-Tisza közének legkálvinistább gyülekezetéből származott, ott szolgált egy életem s a kőrösi paróchiáról nézte az egész világot. Jobban kedvelte a régit, mint az újat, dogmáiban bízott és nem a kritikában, vagy a szabad ihletésben, az egyházban legtöbbször a rendet, a jó erkölcsöt, a józan gondolkozást és a bölcs népnevelést becsülte. Mindent egyházának köszönhetett és mindenét egyházának juttatta. Emlékezete legyen áldott!

Az alsóbaranyai egyházmegye gondnoka volt *Kurcz Henrik*. A jugoszláv református egyház hősi korszakát végigküzdötte, mint az egyház főgondnoka. Halk, nemes, szívós egyénisége nagyon alkalmas volt az ottani nehézségek legyőzésére. A hazatérés után az alsóbaranyai egyházmegye gondnoka lőn. Nagy dicséretül kell elmondanom róla: mind a két tisztségben ugyanaz maradt súlyban, lélekben és szolgálatban. Ez bizonyítja, hogy nem a világnak, nem a politikának szolgált, hanem Istennek és az Úr Jézusnak.

Ugyancsak hazatért *Weimann Péter*, a bácskai német egyházmegye egykori esperese. Bölcseséget egyenességgel, igazságot szeretettel párosított s ezért egyformán becsülték német és magyar református körök. Láttam népe sorsát s mivel nem tudta elfordítani, lehajtotta fejét és megosztozott benne.

Megindultan gondolunk *Kovács Sebestény Endrere*, akit tavaly választottunk tanácsbíránká s néhány hónap múlva már elvesztettünk. Külső látásra a régi Magyarországhoz tartozott; középirtokos úri ember; belső látásra haladó értelmiség, független gondolkozású, jóakarátú magyar, aki munkából akar megélni és munkára akarja nevelni nemzedékét. Tolnában, egyházmegyéjében nagy feladatok vártak reá s utána még azok a helyek is üresen maradnak, amelyeknek betöltésére még nem nyert elhívást.

Még az elzúgott szörnyű vihar áldozata *Sárközy János* sukorói lelkész, akit a nyilasok börtönbe hurcoltak, az ostrom holtra-fárasztott s az új világ már nem sorozhatta be építő munkásai közé.

Feljegyezzük, hogy *Kenessey Gyula*, Fehér vármegye egyik főbírája, ősi, nemes család sarja, akinek egyénisége és élete összeforrta a régi Magyarország és a vármegyei élet formáival, mint a nyilasok által elhurcolt rab a dachau fogolytáborban nyomtalanul eltűnt.

Gondoljunk kegyelettel *Tóth Kálmán* nyugalmazott lelkészre s gondolatban tegyünk egy szál virágot *özv. Szóts Farkasné* távoli sírjára, ki egykor theológus diákjainknak jóságos anyja, a Lórántffy Zsuzsanna nevét valló egyesületi munkának példaadó vezetője volt,

Az élőkttől is búcsút kell vennünk. Másodszer köszönünk el *Benedek Zsolttól*, aki nem tudta tovább viselni a tolnai egyházmegye gondnoki tisztségét, amelyet pedig még a tavaly – minden egyéb közszolgá-

latáról leköszönve – nagy örömünkre megtartott. Ezzel Benedek Zsolt, egyik legértékesebb, leghasznosabb és legkedvesebb munkatársunk kiállott a dunamelléki együttesből, ahol most már csak példája világol és kötelez. Az egyházi munka erkölcsi és szellemi színvonalának magassági fokát továbbra is reá való hivatkozással igyekszünk fenntartani.

1945. május 1-ével nyugdíjba ment *Dr. Kováts J. István* theol. akadémiai professzor. Ez alkalomból a következő levelet intéztem hozzá:

„Végigtekintve Főtiszteletű Úr hosszú és eredményes tanári szolgálatán, számbavéve azt a nagy hatást, melyet egy emberöltőnél hosszabb idő alatt a fiatal lelkésznevezdek egész seregére gyakorolt, továbbá azt a rendkívül gazdag, sokágú és mély nyomokat hagyó munkásságot, melyet Főtiszteletű Úr az egyházi közélet különböző területein, főképen a törvényhozás, egyházközigazgatás és társadalomszervezés mezőin a legelső sorában végzett: elismeréssel és hálás köszönettel búcsúzzunk Főtiszteletű Tanár Úrtól abban a reményben, hogy Istentől vett kiváló tehetségeit a magyar református egyházunk építésében a jól megérdemelt nyugalom napjaiban is gyümölcsöztetni fogja.”

Ez a levél nem volt időszerű addig, amíg végleges eldöntést nem nyert Kováts J. Istvánnak a nyugdíjazás időpontja ellen beadott fellebbezése. E fellebbezés sorsának eldőlésével jogerőssé vált nyugdíjazásának időpontja s aktuálisá az említett levélben kifejezésre juttatott megállapítás. Az egyházkerület presbitériumi módot adott neki arra, hogy mint tanácsbíró a bölcs és jóindulatú kritikában, mint zsinati tag a törvényhozásban tovább forgolódjék. De elbúcsúzzunk tőle, mint egyházkerületi főjegyzőtől s megköszönjük neki minden jó szolgálatát. Nagy tehetséggel, izzó lélekkel, rendkívüli munkabírással dolgozott s markáns egyéniségének oszlopponala hozzátartozott a Dunamellék architektúrájához.

Ideje lejárván nyugalomba ment *Dr. Sebestyén Jenő* theol. professzor. Már tavaly lemondott tanácsbírói tisztéről, mert úgy érezte, hogy ezzel az előkelő előzékenységgel tartozik egyházkerületének. Bár ő továbbra is végzi a legfontosabb tanszéken a lelkésznevelés nagy munkáját, egy életen át tartó tudományos munka legértékesebb gyümölcseit osztogatván széjjel, mégis most, amikor rendes tanári székéből távozik, el kell mondanunk, hogy neve, szolgálata belekerült a magyar református egyház szellemtörténetébe, a történelmi kálvinizmus című szép és fontos fejezetnél. Arra, amit ő tett, a magyar református egyháznak szüksége volt, az, amit ő tett nemcsak megerősödést, hanem fejlődést és előmenetelt is jelentett. A történelmi kálvinizmusnak lehetnek teológiai túlzásai és egyházpolitikai tévedései, de az a nagy szolgálata, hogy a magyar reformátusokat megajándékozta a kálvinizmus mezőben elrejtett kincsével, Sebestyén Jenőnek a magyar teológiai gondolkodás történetében mindig előkelő helyet biztosít.

Szeretettel és meghatottan búcsúzzunk *Mocsy Mihálytól*, aki két évtizeden át viselte a pesti egyházmegyében az esperesi tisztséget. „Szelíden országolt hunok erős népén”, ahogy Arany János mondja Buda királyról. Szívjósága, baráti szeretete, az emberekbe vetett optimista bizodalma, egész egyéniségének természetessége, családiasága és szeretetreméltósága mindenkit megnyert, minden kritikát lefegyverzett s egy idő múlva csendesen átmelegített.

Az a szörnyű pusztulás, ami őt egyénileg, az üllői paróchiát és az esperesi hivatalt érte, irtózatossá teherrel zuhan reá s ő átlépve a zsolttároló emlétkorhatáron, a hetven éven, csendet, békét és pihenést keres. Szívvel kérjük Istent, hogy mindezt találja meg s a csend, a béke és a pihenés világába vigye magával mindnyájunk baráti szeretetét és megbecsülését.

Itt vesszünk búcsút a nemzeti kormány első kultuszminiszteri államtitkáráról: *Bereczky Alberttől* is. Tavaly már volt alkalmam megemlékezni arról, hogy milyen nagy nyereségnek tartottam egyházi szempontból az ő államtitkárságát. Azután még több mint egy félévig szolgált egyre fokozódó nehézségek között a tomboló inflációnak majdnem csúcspontjáig. Meg kell állapítanom, nehezebb időkben még

protestáns államtitkár nem ült székében; meg kell állapítanom: egyházával bensőbb, harmónikusabb viszonyban még protestáns államtitkár nem szolgált. Nem felejtjük el, hogy az új világ berendezkedésének kezdetén az ő szellemi ereje és erkölcsi tekintélye mint védte, segítette a szörnyű válságba jutó magyar keresztyén egyházak érdekeit és igazát. Mindezzel olyan helyzetet teremtett, amely döntő és mentő befolyással volt a további alakulásra. E nagy politikai mű végrehajtása közben tudott lelkipásztor és hű barát maradni, ki nagy szolgálata mellett ezer apró ügyben ezer apró életet segít és pásztorol. Mindez még olyan ráadás, amiről nem szabad megfeledkeznünk. Nem tudjuk, hogy a magyar politikai élet hogyan alakul s melyikünket merre sodor az idők árja, de ezt most, itt, meg kell állapítanom, hogy se későn, se korán ne hangozzék el.

Üdvözlések

Az Istenhöz zád elhangzik és megzendül ajkunkon, az Istenhozott! Egyházkerületünk vegye tudomásul, hogy 1946. január 31-én Magyarország királyságból köztársasággá lett és megválasztotta első elnökét *Tildy Zoltán* akkori miniszterelnököt. A Szentírás arra tanít, hogy a felsőség Istentől van és azt parancsolja: tartassanak könyörgések, imádságok, esedezések, hálaadások minden emberekért; királyokért és minden méltóságban lévőkért, hogy csendes és nyugalmas életet éljünk teljes istenfélelemmel és tisztességgel. A dunamelléki egyházkerület tisztelettel köszönti a magyar köztársaság elnökét s felajánlja neki érte mondott buzgó imádságait és az ország lelki megépítésében odaadó szolgálatait.

Régi kedves szokástól térnénk el, ha nem köszöntenők az ország miniszterelnökét, *Nagy Ferencet*, aki testestől, lelkestől Dunamellék fia és szolgálója. Mi tudjuk azt, hogy emberfeletti nehézségekkel kell megküzdenie, de tudjuk azt is, hogy a kegyelemmel megerősített szív elbírja a legnehezebb terheket is.

Tisztelettel és bizalommal köszöntjük a vallás- és közoktatásügyi minisztérium új államtitkárát *Nagy Miklóst*, kedves atyánkfíát. Közöttünk forgolódott, közös munkánkban bontakoztak ki azok a képességei, amelyek e fontos tisztt betöltésére alkalmassá és méltóvá tették. Múltja nyitott könyv, ismerjük gondolkozásmódját, ezért bízunk abban, hogy szolgálata folytatni fogja jeles elődjének hagyományát s el nem fárad annak véghezvitelében: úgy építeni fel a magyar demokrácia közoktatásügyét, hogy az egyházak által képviselt szellem nemes hagyománya és páratlan társadalomképző ereje teljes mértékben érvényesüljön.

Ha széttekintünk az egyházmegyei elnökségnek díszes során, meglepetve állapítjuk meg, hogy az összeomlás óta több mint felerészben megújult. Tavaly két esperest és egy gondnokot köszöntöttünk; ma három új gondnokot és három esperest. *Jóba Józsefet* több mint két éve megválasztotta a kecskeméti egyházmegye esperesévé, de csak az idén iktatta be. *Rúzsza József* is több mint egy évig dolgozott helyettes esperesként, míg átvehette a külsősomogyi egyházmegye vezetését. *Dr. Ecsedy Aladár*, a pesti egyházmegye élére került. Mind a három férfiút régi barátsággal, teljes bizalommal köszöntöm s kívánok áldást személyükre és szolgálatukra.

Szívből köszöntöm *Nagy Ferencet*, a baranyai egyházmegye gondnoki székében, *Dr. Benkó Ferencet*, az új budapesti egyházmegyei gondnokot és *Dr. Dobos Sándort* a kecskeméti egyházmegye újonnan választott gondnokát. Mind a három régi ismerősünk, mind a hármat régi szeretettel és teljes bizalommal fogadjuk.

Ez év november 12-én telt el húsz éve, hogy *Dr. Nagy Sándor* a püspöki titkári szolgálatot elkezdte. Nagyon nehéz idők során; változó egészséggel, mindig azonos hűséggel és becsületességgel végezte munkáját. Pedig ez a munka magában is nehéz. Pásztorság és bürokrácia, nagy befolyás lehetősége és háttérbe húzó alázatosság, abszolút megbízhatóság, alkalmazkodás és mégis bátor őszinteség –

mindezeket együtt kívánta tőle az egyház. – Mindezt megköszönöm most neki az egyházkerület nevében – s a magam nevében még külön is hozzám való barátságát.

Egyetemes egyházi szempontból is nagyjelentőségű főgondnokválasztás ment végbe a Tiszántúli egyházkerületben, ahol a presbitériumok bizalma *Dr. Kun Béla* egyetemi professzort ültette a legnagyobb egyházkerület főgondnoki székébe Révész Imre elnöktársául. Ma a magyar egyházi munkások közül kétségtelenül Kun Béla tekinthet vissza a legértékesebb múltra. Negyven éven át mindig a legnehezebb őrhelyen állott, mindig a legkényesebb kérdéseket oldotta meg, mindig a legtisztább és a legbölcsebb álláspontot képviselte. Kristálytisza jogi gondolkozás formái között mely egyéni hitből táplálkozó evangéliumi igazságosság tartalma helyezkedett el minden megnyilatkozásában, ténykedésében és ítéletmondásában. Mint az egyházjognak a mai nemzedékben legkiválóbb tudósa, mint az egyházi praxisnak legtöbbet dolgozott és legnagyobb tapasztalattal bíró munkása, szeplőtlen közéleti pályafutás felemelő példái után ki vette volna fel vele a versenyt a magyar református egyház legjelentősebb világi székének betöltésénél? Átala mindnyájan erősebbek és bölcsebbek vagyunk és ezért mindnyájan hálával és örömmel köszöntjük.

A szatmárnémeti zsinat

Az idén telt háromszáz esztendeje annak, hogy Rákóczi György auspiciuma¹ alatt Geleji Katona István megtartotta az első református nemzeti zsinatot Szatmárnémetiben. A magyar református egyház alulról felfelé alakult ki és nem felülről lefelé ágazott szét, mint azok az egyházak, amelyek az egész nemzettesttel egyszerre tértek át a reformáció útjára. Ez az egységkereső integrálódás sokáig tartott, véglegesen csak a debreceni zsinaton fejeződött be 1881-ben. Ezen a küzdelmes úton monumentális eredmény a szatmárnémeti zsinat, amely egész Kelet-Magyarország számára megalkotta a református egyház egységét és tételesen kifejezte életakarátát. A szervezeti kristályosodás szempontjából mindenestre az 1881-iki debreceni zsinatot leszámítva, ez volt a legjelentősebb akaratnyilvánítás. Csodáljuk ebben az akaratnyilvánításban a határozottságot, a bölcseséget, amely a középutat tartja, a hagyományokhoz való hűséget és azt a pár nyitott kaput, amely a megújulásnak nagy lehetőséget nyújt. Mert a szatmárnémeti zsinat jelentősége sokkal nagyobb, mint egyéb törvényhozó és konszolidáló zsinatoké. Benne az egyház hivatalos vezetősége egy reformációs mozgalommal számolt le s a magyar kálvinizmusnak két kegyességi típusa, az egyházi életnek két dialektikusan ellenkező tényezője, a mozgalom és az intézmény állott szembe egymással s az atyák bölcsesége a szakadással fenyegető feszültséget megoldotta úgy, hogy Isten ügye győzött. Ugyanis a reformáció az I. század végére bizonyos kihűlésen és elintézményesedésen esett át. A hitből teológia lett, a kultuszból szokás, az egyházból politika, az igéből ismeret és a lélekből emberi bölcsesség. Nemcsak nálunk, hanem Európa-szerte. Ezzel szemben indult meg, főképen kálvini talajon egy erőteljes szellemi mozgalom, amely elhanyagolta az egyházban az intézményt, hogy annál erősebben hangsúlyozza a lélek szabad mozgalmát; amelyik elvetette az öncélú teológiát azért, hogy a gyakorlati kegyességet a praxis pietatis-t minél élesebben kidomborítsa; amelyik a hitet engedelmességnek tartotta és Isten Igéje alá rendelte az egész életet; amelyik totális igénnyel lépett fel az emberi élettel szemben és szinte imperialisztikus teológiát próbált megvalósítani. Mindezt egyének határozott színvallása útján kívánta elérni s ezért a megtérést és az újjászületést állította a keresztyén élet középpontjába és a keresztyén életet a közösség által ellenőrzött szentség életformái között képzelte el. Ez a kegyességi forma Angliában ötvöződött a nagy forradalommal s

¹ felügyelete

Cromwell birodalmában politikai uralomra jutott. Az angol király legördült feje megdőbbsentette az uralkodókat s a puritános kegyességtől jobban megrémültek, mint a pestistől. Hirtelen polarizálódott egész Európa szellemi élete s néhány év alatt két ellenséges tábor nézett farkasszemet: a hagyományos „high Church” és az első református pietizmus, a puritánok mozgalma. Az ilyen szembeállásnál adva van az elhelyezkedés. Fejedelmek, főurak egyik pártba, polgárok, kisemberek, a nép a másik pártba mennek. Az öregek az intézmény mellett vannak, az ifjak a mozgalom mellett; a fakultások meghasonlanak, a diákok azt hallgatják, ki modem, de azt üldözi a cenzúra is és azt nyomja a közhatalom is. A feszültségek robbanásra és szakadásra vezetnek, mint az Angliában történt s maga a helyzet existenciálisan komoly lett az egész reformációra. Az öreg Rákóczi György és idősebb, imperialista hajlamú fia Geleji Katona Istvánnal, az intézményes egyház megtestesítőjével hamar elbántak volna a nyugatról hazatérő fiatal teológusok imádkozó, bibliaolvasó és közösségi lelki életet élő csoportjával, a kegyesség gyakorlás művelőivel és művészeivel, ha nem lett volna a mozgalom pártfogója a mélyhíttű fejedelemszony: Lórántffy Zsuzsanna s ragyogó tehetségű, Krisztusban újjászületett fia: Rákóczi Zsigmond. Ez a feszültség hívta létre a szatmárnémeti zsinatot. A zsinat határozatai, főképen az ú. n. Geleji-kánonok ennek a feszültségnek olyan feloldását adták, amelyben látszólag az intézmény győz, valójában azonban a mozgalom legalizálódik. Tolnai Dali Jánost elcsapták, a puritánusok ellen rettentő fenyegetéseket mennydörögtek, de elfogadták a presbitérium gondolatát, beengedték a Szenczi Molnár zoltárait, nem tiltakoztak a hívek látogatása, a bibliaórák, a háziistentiszteletek ellen, lehetségesnek tartották bizonyágtétel formájában a laikus igehirdetést, egyszóval a magyar református egyház fejedelmi gótikája közé beköltözött a kálvinista kegyességgyakorlás egyetemes, személyes, demokratikus mozgalma. A kovász most már belőle hatotta át a tésztát s ezzel megszabadult a puritánus mozgalom attól, hogy – szektává váljék.

Lehet-e tanulságosabb egyháztörténelmi lecke a mai napok számára, mint a szatmárnémeti zsinatra való emlékezés? Milyen világosan állítja elénk ez azt, hogy az elintézményesedett egyházat halál fenyegeti, az egyház ellen támadó kegyességi mozgalom szektává zsugorodik, ha az intézményes egyház a személyes és közösségi kegyesség felbuzdulásaiból nem újul meg, viszont a lélek által ihletett mozgalmak csak a gyülekezet életében, az egyház keretei között, a hitvallás szabályozása mellett a történelmi folytonosság sodrában válnak igazi reformációvá. Az a tény, hogy az öreg Rákóczi György háza nem hasonlott meg, a fejedelem szíve nem távolodott el a fejedelemszonyétól, György herceg nem állt szemben Zsigmond herceggel, biztosította azt, hogy a magyar reformátusság akkori háza, szent Siona sem hasonlott meg s nem télt be rajtunk az az ítélet, amely a Szentírásból kiált felénk: minden ház, amely önmagában meghasonlik, elpusztul. A kősziklára épített ház kibírta a vihart s a második ház dicsősége mindig nagyobb lett az elsőnél.

Az egyház a mai világban

Most már másodszer tapasztalja ez a nemzedék, hogy a helyileg induló fegyveres vállalkozásból rövid idő alatt világháború lesz. Ugyancsak tapasztalja azt is, hogy minden békekötés a világ rendjének és a világbékének helyreállítását tűzi maga elé s annak igényével lép fel. Ez azt jelenti, hogy az emberiség élete a technika haladásával nagy életességé vált s az univerzalizmus immár nem ábránd, hanem valóság. Elmosódnak az országhatárok, még a kontinensek határai is s az egész föld minden népe egymásra való kölcsönös hatások következtében együtt helyezkedik, mint ahogy Chladni üveg-

lapján a nyirettyű² húzására a homokszemek. Magától értetődik tehát az a jelenség is, hogy a háború után Krisztus egyházai magukat *egy* nagy közösségnek érzik s látják, hogy egzisztenciális fenyegetések Krisztus egyházát, mint egységet támadják. Fájdalom, az egyháznak több mint másfélezerestendős szétszakadozottsága az egzisztenciális együttest lényegesen gyöngíti, de annál inkább erősíti az egység utáni vágyat. Nem szabad e téren vérmes reményeket táplálni, de kétségtelen dolog, hogy a keresztyénység három nagy életköre: a római-, az orthodox- és az evangéliumi katholicitás ma sokkal közelebb áll egymáshoz, mint a háború előtt, vagy a történelem folyamán bármikor. Ezért öröndetes jelensége napjainknak, hogy az Egyházak Világtanácsa Genfben kezd szabályozó élethatalommá válni, mielőtt még formálisan megalakult volna. 1948-ra tűzték ki azt az ökuménikus zsinatot Amsterdamban, amely az Egyházak Világtanácsát véglegesen megszervezi és megalakítja azt az állandó bizottságot, amely egyik ökuménikus zsinattól a másikig az ügyeket vezeti. Valószínűleg Genfben létesül ez a központ, amelyet a gyengébbek kedvéért nevezhetünk protestáns vatikánnak, ha tudjuk azt, hogy a legtisztább demokrácia alapelvein, az autonómia teljes érvényesítésével, képviseleti alapon, testületi igazgatás formájában fog megszerveződni és működni az Egyetemes Egyháztanács genfi széktartósága. Az ökuménikus zsinatig előttünk álló aránylag rövid idő alatt még nagyon sok a tennivaló. Eddig csak alig 100 egyház jelentette a csatlakozását; az érdekelt egyháznak majdnem egyharmada hiányzik. Ki kell építeni a kapcsolatot főképen a görög-keleti orthodoxiával, amely ez idő szerint, még csak elvi közösséget tart a világtanáccsal, de a gyakorlati kapcsolat még nem épült ki közöttük. Ennek a szervezetnek kell megoldania három nagy feladatot. Az első az, hogy tiszta, megbízható képet alkot az ökumené minden egyházáról; másodsor: határozott és egységes elvi álláspontot foglaljon el az egész emberiséget és Krisztus királyságát érdeklő minden konkrét kérdésben; harmadszor: támogassa az egyes egyházakat a maguk őrhelyén vívott minden olyan küzdelemben, amely Isten országáért és annak jobb igazságosságáért folyik. Ennek a szervnek kell lebonyolítania a keresztyén világdíakóniát, azt az egyetemes szeretetmunkásságot és krisztusi szociális szolgálatot, amellyel az egész keresztyénység tartozik az ő isteni Urának, aki reábita az ő kicsinyeit, a betegeket, a szenvedőket, mezíteleneket, úton járókat, foglyokat és haldoklókat; gyermekeket és aggokat, sírókat és tévelygőket. Egységesen fel kell lépnie a Krisztus egyházainak minden emberi nyomorúsága ellen, a bűn és minden belőle származó romlás és kisértés ellen. Az ilyen vállalkozás nem megy végbe máról holnapra. Sok imádság, önmegtartás és munka kell hozzá. De ha a parányi korálcsigák héjaiból nemcsak szigetek, hanem kontinens is épülhetett, hogy ne lehetne láthatóvá és valósággá egy lappangó és látszólag eltartat világtény, a Krisztus egyházainak lelki egysége. Hogy milyen óriási jelentősége van annak politikai vonatkozásban is, meglátjuk, ha meggondoljuk, az egyháznak ez az ökumenicitása tisztán demokratikus alapon, a legnemesebb humanizmus szellemében, a leggyökeresebb szociális programmal valósul meg és nem azt célozza, hogy az emberiség nagy családjából kiválassza és különfogja a keresztyéneket, hanem azt, hogy a Krisztus ismeretében kiválogatott és összefogódzó keresztyéneket az egész emberiség egységes és rendszeres szolgálatába állítja.

Jó nekünk mindezeket látni és tudni, nagy biztosságot, erőt és nyugalmat kölcsönöz mindnyájunknak sorsunk viharos változásai között, szegénységünkben, és árvaságunkban, politikai elszigeteltségünkben és megbélyegzettségünkben, hogy ennek a legnagyobb, legősibb, legerősebb és legbensőbb internacionálénak, világszolidaritásnak vagyunk a megbecsült, egyenjogú, szeretetre számító és szeretetet szállító tagjai.

² hegedű vonó

De következik belőle az is, hogy nekünk magyar reformátusoknak e világszolidaritás érdekében fontos faladataink vannak. Magyarország nagy többsége római katolikus. A nem katolikus rész az ország népességének alig egyharmada; mi tehát kisebbség vagyunk és az is leszünk. De ebben a kisebbségben mi vagyunk a többség, tehát a kisebbségi magatartást mi döntjük el. Ez nagy felelősség reánk nézve. Nekünk olyan magatartást kell tanúsítanunk a kisebb felekezetekkel szemben, amilyen magatartást várnának a többségi egyház részéről. A többségi egyház iránt olyan magatartást kell tanúsítanunk, amely a keresztyén együttműködést áldozatok és önmegtagadások árán is biztosítja, vagy legalább is: az esetleges meghíusulásért a felelősséget rólunk elhárítja. Ez a magatartás ma nem lehetetlen. Örömmel kell bizonyóságot tennem róla, hogy számbavehető vallássérelmeink nincsenek, ellenben igen sok helyről nemcsak a bajtársi együttműködésnek, de ezen felül a gyöngéd figyelemnek jeleiről is szól a híradás. Pedig az általános iskola következtében a katolikus és a református iskolák szervezeti kapcsolata oly hihetetlenül nehéz és síkos talajra vitte át a keresztyén együttműködést, amilyenről eddig csak erdélyi embereknek volt tapasztalatuk a román megszállás első éveiben. De, ahogy ott és akkor sikerült, sikerülhet itt és most is.

A református egyház reformációja

Mindnyájunk élénk emlékezetében van az a nyugtalanság és ellenmondás, ami a nyíregyházi úgynevezett „szabad tanács” nyilatkozatai körül támadt. Azóta két dolog történt, ami lényegesen befolyásolta az ügyet. Egyik az, hogy kezünkben van a „szabad tanács” nyilatkozatainak hiteles szövege azzal a magyarázattal, amelyet hozzájuk az ülés elnöke Bereczky Albert előszó gyanánt illesztett. Volt alkalmam más minőségben e kérdéssről nyilatkozni s csak ismétlésekbe bocsátkozhatnék, ha azt újra megtenném. De a második mozzanat, a november 3-án lezajlott református nagygyűlés, feleslegessé is tette az említett megjegyzések jó részét. A nagygyűlés megint kifejezésre juttatta a magyar református egyház egységét, azt az együttműködést, amely az egyház hivatalos vezetősége és a szabad evangéliumi mozgalmak között régtől fogva fennáll s kisebb átmeneti bizalmi válságokat leszámítva meg is fog maradni. A nagygyűlés deklarációjában azt kéri az egyház vezetőitől. és hivatalos testületeitől: „lássá be, hogy nem a változó idők és viszonyok, hanem az ezekben is szóló Isten igényli, munkálja, akarja az egyház tagjainak megtérését, közösségeinek megújulását és az egyház reformálását. Egyházunk minden vezetője érezze és higgye el, hogy azok a bibliakörök, szövetségek, evangéliumi közösségek, a felébredt hívek a maguk imádságaival és az ezeken keresztül munkálkodó isteni erővel ott állanak mögöttük, hogy együtt várják, kérjék és munkálják azt, amire az ige megtanította őket. Az Országos Református Nagygyűlés, a belekapcsolódott hívek, bibliakörök, férfi- és nőszövetségek, ifjúsági egyesületek és ébredési mozgalmak nevében ünnepélyesen kéri a magyarországi református egyház minden vezetőjét, hogy nem tanakodva testtel és vérrel, Isten Igéje szerint lelkiismeretesen és hálásan tegyen meg mindent egyházunk megújulásáért és prófétai szolgálata betöltésére.” Örömmel állapíthatom meg a dunamelléki református egyházkerület minden felelős vezetője nevében, hogy ez a cél a mi célunk, ez a munka a mi munkánk és ez a felelősség a mi felelősségünk is. Püspöki szolgálatom első napjától kezdve itt, a Dunamelléken az egyházi megújulás és lelki ébredés szolgálatában állottam s legfőbb segítséget e munkában azok nyújtották, akiket most ismeretlen erők úgy akarnak feltüntetni, mintha ellenemre kellene nekik az egyház reformációját véghezvinni épen most, amikor az egyház reformációját fokozott erővel hangsúlyozom és még inkább siettetem. Tanúbizonyóságot kell tennem arról is, hogy az egyház hivatalos vezetői között, nemcsak a Dunamelléken, de az egész országban, alig látok olyan mozzanatot, amely az egyház gyökeres lelki megújulását akadályozná épen úgy, mint ahogy

egykori legbensőbb munkatársaim által vezetett szabad megújítási mozgalmak részéről sem tudok felfedezni olyan mozzanatot, amely a Szentírás, hitvallásaink, az egyház történelmi fejlődése ellen, vagy Istentől rendelt vezetőinek félretételével akarná feladatát megoldani. Lehetséges, hogy helytelenül ítélem meg a helyzetet, de a magam szolgálatának megítélésére ez az egyetlen helyes szempont. Ugyanazért kérem a jó, öreg Kálmán királlyal minden atyámfiat, hogy azokról a boszorkányokról, amelyek nincsenek, említés ne essék.

Egyház és állam

Csendes időkben kialakult viszonyok alig mutatnak lényeges változásokat. A „szárguló világtörténelem” idején azonban másképp áll a dolog. Mikor a herakleitosi panta rei³ idejét éljük s egész világunk olyan ös-ködként gomolyog körülöttünk, amelyből minden lehet: igen nehéz hosszabb időre következtetéseket vonni le, vagy épen végleges megállapításokat tenni. De nem szabad az egyházi és világi közvéleményt tájékoztatlanul hagynunk bizonyos alapvető felfogásokról az állam és az egyház viszonyára nézve. A református egyház ma is, mint mindig, elvben a szabad egyház szabad államban álláspontját vallja. Tudja azt, hogy erre az állapotra nem szabad máról-holnapra áttérni, mert a meggondolatlan áttérés az intézményes egyház pusztulását jelentheti. Ezért átmeneti időszakot követel. De követeli azt is, hogy ez az átalakulás az állam és az egyház között a kölcsönös jóakarattal és megbecsüléssel szellemében menjen végbe. Belőle az egyházra származzék szabadság, függetlenség, prófétai szolgálat s nagy nemzeti kultúr-munkájának további fejlődése. Anyagi előfeltétele az egyház háztartásának biztosítása, nem utolsó sorban, annak a magánjogi követelésnek a teljesítésével, amelyet az egyház a földreform során elveszített ingatlanaiért s a háborúban elszenvedett káraiért támaszt az állammal szemben. Egyelőre azonban az egyház és állam viszonya ellenkező irányban alakul. A földreform és infláció következtében hatályossá vált az 1848:XX. t.-c. Minden egyháznak legalább is személyi kiadásai „közálladalmi költségekből” fedeztetnek. Ez életmentésnek jó volt, életfenntartásnak nem kívánatos. Azért az egyháznak sürgős, nagy feladata megcsinálni az önmagát fenntartó magyar református egyház egészének és minden tagozatának normatív költségvetését: mi az, ami szükséges, mi az, ami felesleges, mi az, ami pótolható, mindez mekkora áldozatot követel és honnan vehető ez az áldozat. Ennek a költségvetésnek elkészítése és életbeléptetése a magyarországi református egyház egészének és minden tagozatának olyan gyökeres átszervezését teszi szükségessé, amelyben benne foglaltatik a egész reformátori program. Nem lehet másképpen véghezvinni, csak a pünkösdi lélek kiáradásával s a szeparáció vagy egy halálos megcsonkítás lesz a beteg egyház testén, vagy pedig egy megújuló egyháznak életmentő műtete. Azért nekünk legelső feladatunk a hitbeli elmélyülés, felelősségünk és szolgálatunk tudatosítása és egyre inkább a magunk erejére támaszkodás. A szeparáció időpontját nekünk kell megállapítanunk, végrehajtásához egy jóindulatú és emelkedett kormányzati politika teljes segítségére szükségünk van s csak az Egyetemes Egyháztanács erkölcsi támogatásával lehetséges. Ha pedig a szeparáció úgy következne be, amint mi nem akarjuk, ellenünk, ártási szándékkal, rosszindulatú kormányzati politika mellett, azt is elhordozzuk, tudván azt, hogy a szenvedő egyházak a leghatalmasabb egyházak.

Egyébként a magyar református egyháznak a mai politikai rendszerhez való viszonyulása lényegesebb változást nem mutat. Mi hitet teszünk a demokrácia mellett, szívből kívánjuk annak teljes diadalra jutását, nem siratjuk az elmúlt világ időszerűtlenné vált életformáit s minden erőnket latba vetjük a nemzeti újjáépítés szolgálatában. A legnagyobb örömünkre szolgálna, ha ilyen program mel-

³ „minden folyik” – semmi sem tekinthető állandónak

lett támogathatók a szinte lehetetlen feladatra vállalkozó kormányzatot. De nem tudjuk elhallgatni kifogásainkat; tiltakozó, sőt feddő szavunkat mindig felemeljük valahányszor azt látjuk, hogy az ország vezetése Isten törvényeinek ellentmond. Jó ízlés, bölcsesség és felebaráti szeretet arra készítet, hogy kifogásainkat a nagy nyilvánosság kikerülésével mondjuk el, mert sem kihívni sem felelőtlenül izgatni nem kívánunk senkit. Hangsúlyozzuk, hogy ha az egyház passzívnak látszik, az nem azért van, mert a demokrácia ellen van kifogása, hanem azért, mert a demokraták tévedése miatt, hibáiért nem vállalja a felelősséget. Maga örülne a leginkább, ha szívvel-lélekkel, fenntartás nélkül telhetné magáévá a kormány politikáját s nem rajta múlik, ha ettől ez idő szerint még mindig nagyon távol érzi magát.

Míndez nem akadályozza meg annak a megvallásában, hogy sok biztató jelt látunk. Kétségtelen dolog, hogy közállapotaink javulnak, gazdasági, politikai és erkölcsi színvonalunk lassú emelkedését lehetetlen meg nem látnunk, de az is bizonyos, hogy mindez nem menti azt a nagy erkölcsi és politikai leromlást, amelynek iszapfürdőjében fuldoklunk. Kész vagyok, amit csak lehet a mai állapotok terhéből a múlt idők kormányainak terhére írni át, de ami megmarad átutalhatatlan teherként, még mindig elég sok a fenti álláspont megokolására.

A béketárgyalások

A második párisi békekötésben a magyarság sorsa megpecsételtetett. Ez a béke sokkal rosszabb lesz, mint a trianoni volt. A trianoni béke alapján nemcsak élni lehetett, hanem lehetett akciót kifejteni a bizonytalanságok jóvátételére. Ma az utódállamok területén a magyarság sorsa, legalább is Csehszlovákiában, halálosan fenyegetett. Magyarország pedig az elveszített háború és a reánk zúdított megtorlás súlya alatt összeroppanó gerinccel fekszik a földön. És nem ez a legnagyobb baj! Legnagyobb baj az, hogy ebben a háborúban és ebben a békében a magyarság szörnyű erkölcsi és politikai fogyatékoságot mutat. Az első világháború után bármely nemzetközi fórumon felemelt fővel jelentünk meg és egy igazságtalan, legázolt nemzet számára kértünk igazságot. A politikai érdek ellenünk szólt, de az emelkedett szellemű államférfiak rokonszenve felénk fordult Most nem tudunk megszólalni, mert sokáig ég az arcunk azért, hogy magyarok vagyunk, Isten próbája itt teljesedett be rajtunk. E nemzetnek azok a legjobb fiai, akik legjobban szégyellik magukat érte. Tegyük fel tehát a sárga foltot a mellünkre, vezekeljünk a vérig és felebezzük meg ezt az ítéletet a népek Atyjához, a világbíró Istenhez. Vegyük észre, hogy egyetlenegy út áll előttünk az, ha egy nagy erkölcsi megújulás által történelmünk legnagyobb szenvedése történelmünk legnagyobb ajándékává válik. Hadd idézzem a Babits Mihály versét:

Halljátok énekét a hitnek!

Halljátok a jó éneket:

Többet nem binnni nem lehet!

Akik szenvedtek, mindig hittek.

Halljátok énekét a hitnek!

Lehet, hogy Isten erre az erkölcsi megújulásra rövid időn belül alkalmat ad azzal, hogy a Felvidékről kiűzött testvéreinket kell szívünkben, otthonunkban és házunkban elhelyezni.

Utóbbi időben az egyházat szemrehányások érték, hogy a demokráciával szemben passzív, bizalmatlan, sőt némileg védekező magatartást tanúsít, s ezzel megerősíti a demokráciának egyre hangosabbá váló ellenségeit, az úgynevezett reakciók táborát. Az egyház a demokráciának nem ellensége, hanem leghűbb és legrégebb barátja. Az egyház restaurálni nem akar s bátran és keményen dolgozik minél

szélesebb néprétegek öntudatosításáért, osztályuralom helyett az egész magyar nép erkölcsi, szellemi és anyagi uralmának biztosításáért. De arról nem tehet, ha a „fiatal magyar demokrácia” emberei – tisztelet a kivételeknek – olyan hibákat követnek el vagy olyan bűnöket türnek el, amelyek lehetetlenné teszik a mellettük való kiállást s egyre szélesebb néprétegek rokonszenvét fordítják el. Ha ez így megy tovább, megtörténhetik, hogy a demokrácia fordul a demokraták ellen, azaz a kiábrándult népakarat új medret ás magának. Ez is csak azt bizonyítja, hogy az egyház a napi politika válságaiba ne avatkozzék bele, hanem bátran és függetlenül védje az evangéliumi világszemléletből következő nagy erkölcsi és politikai javakat: a szabadságot, az emberi méltóságot, az egyéniség és a közösség jogát, az autonómiát, a nemzet jó hírnevét és az etikai alapon nyugvó országvezetést. Ha mindezt demokráciának nevezzük, akkor így fogalmazhatom meg a tételt: az egyház prófétái tisztehez tartozik egyrészt ethizálni⁴ a demokráciát, másrészt az ethizált demokráciát védelmezni mind a reakciókkal, mind azokkal a demokratákkal szemben, akik nem a demokrácia, hanem a maguk érdekeit szolgálják.

A püspökök együttese

A református egyház demokratikus természetéből következik, hogy sohasem egy ember képviseli és egy ember sohasem képviselheti. Sok nehézséggel, de még több nyereséggel jár, ha az egyházkerületi elnökségek a legfontosabb kérdésekben egységes álláspontot foglalnak el és együttesen lépnek fel. Ezért két ízben is tartottunk püspöki, illetve elnökségi megbeszéléseket; egyet Budapesten május 7–8. napján, a másikat Sárospatakon július hó utolsó napjaiban. Az elsőről részletes tájékoztatást adtunk ki egy hivatalos kiadványban a zsinati tanács jegyzőkönyvéhez mellékelve. Talán ez volt az oka, hogy kevesen olvasták el s a tájékoztatás hiányát hányták a szemünkre olyan kérdésekben, amelyekről ott részletes utasítást adtunk. Ma, amikor alig van sajtónk, oly nehéz összejöveteleket tartani, a levélbeli érintkezés hihetetlenül drága, kétszeres kötelességük a lelkipásztoroknak, hogy minden olyan megnyilatkozást, amely a magyar református egyház jelenlegi helyzete szempontjából fontosnak mondható, gondosan tanulmányozzanak s ahol csak lehet a presbitériumokban is megbeszéljenek. Lehet, hogy sok presbitérium még nem érdeklődik e kérdések iránt. Ez azonban csak félig, vagy addig sem az ók hibájuk, hanem a miénk, akik nem úgy neveltük a presbitereket, hogy e kérdések iránt érdeklődjenek, vagy nem azok közül választottuk, akik érdeklődnek e kérdések iránt. Dunamelléken 4–5.000 presbiter van. Négy-ötezer értelmes, világos fejű, érettkorú magyar református ember az egyházi közvélemény irányítására rendkívüli befolyást gyakorolhat. Az egészséges egyházi közvélemény pedig Isten országa építése szempontjából felbecsülhetetlenül fontos dolog. Lejárt az az idő, amikor egy jó ügynek jó patrónust kellett szerezni s azzal biztosítva volt a siker. Ma azokat a roppant nagy kérdéseket, amelyek az egyház reformációjának a fogalma alá tartoznak, csak úgy tudjuk helyesen megoldani, ha az Ige és Szentlélek segítségével egészséges közvéleményt alakítunk ki. Ennek az egészséges közvéleménynek a szolgálatába kell állítani minden konferenciát, minden testületi ülést, a sajtót és az iskolát. Ezért olyan fontos dolog, hogy a nagy alapvető kérdésekben közmegegyezés jöjjön létre s azután történjék a széles rétegek felvilágosítása. Ha a szabad társulati összejöveteleken és mozgalmak konferenciáin merőben más alapelvek hangzanak el, mint az egyház hivatalos testületeinek ülésein, a közvélemény bizonytalanul válik, a közhangulat ingerlékeny lesz s a református egyház alacsonyabbrendű helyzetbe kerül olyan testületekkel, pártokkal, mozgalmakkal és felekezetekkel szemben, amelyek egységes és határozott nézeteket hirdetnek. Mindezzel egymás hitelét rontjuk és igazságainkat erőtlenné tesszük. Mind ez nem

⁴ erkölcsi alapokra helyezni

rekeszti ki a szabad véleménynyilvánításnak, az igazságkeresésnek ősi jogát, amit teljes mértékben fenn kell tartanunk a még el nem döntött kérdésekre.

Püspöki látogatások

Isten jóvoltából oda jutottunk, hogy ismét beszámolhatok egy-két látogatásról. Ez év pünkösdjén az Egyetemes Egyháztanács Magyarországi Újjáépítési Bizottságának előzékenységből meglátogathattam a legtöbbet szenvedett vértessaljai gyülekezeteket és két legnagyobb iskolavárosunkat: Kecskemétet és Nagykőröst. 1946. június 8-án indultam Budapestről dr. Pap László és Várady Szabó Lajos építész mérnök társaságában. *Pátyra* érkezünk 10 óra tájt. A gyülekezeti teremben rövid istentiszteletet tartottunk igeolvasással és imádkozással. Páty sok morális veszteséget látott de épületeiben, anyagi javaiban kevesebb a kára. Egészséges, életerős gyülekezet, hamar ki fogja heverni a veszteséget. Dél előtt még meglátogattam a mányi gyülekezetet. A templom belseje tökéletesen fel van dülva, az orgona, a pad, a templomtető darabokban hever kazallá halmozva. A papi lakást már rendkívüli szívóssággal rendbehozták és lakhatóvá tették. A lelkipásztornak nagy egyéni veszteségei vannak. A környéken összegyűjtötték a kilőtt réz töltényhüvelyeket és ebből nagyértékű nyersanyag-gyűjteményhez jutottak. Sokat segít a lelkész apósa: *Zakar Albert* tisztviselőtelepi presbiter. Délre érkezünk *Csabdiba*. A legtöbbet szenvedett gyülekezetek közé tartozik. A lelkészlakás már lakható, temploma tökéletesen leégett, de a romok belőle el vannak takarítva. A gyülekezet vesztesége óriási. Minden állatállomány odalett és a hívek háztartásának felszerelése is. Nagyon sok halott teteme borította az utcákat és a mezőket, úgy, hogy a hazaköltöző nép már Bicskénél érezte a hullaszagot. A gyülekezetnek 5-10%-a elveszett a háborúban. Délután a romtemplomban istentiszteletet tartottunk. Este *Bicskére* érkezünk. Megnéztük az épületeket, számbavettük a helyzetet és presbiteri megbeszélést tartottunk. Bicske azok közé a gyülekezetek közé tartozik, amely hamar kiheverné a baját, ha a hívek gazdasági élete rendbejönne. Ez idő szerint azonban ennek nagy akadályai vannak. Másnap, június 9-én reggel 7 órakor Bicskéről *Alcsútra* mentünk. Ott találkoztunk a presbiterekkel és az egyház hivatalosaival. Megnéztük a belülről elpusztított templomot, orgonának, padoknak, úrasztalának csak a romjai vannak. A gyülekezet a földosztásnál anyagilag megerősödött. Alcsútról *Vértessacsára* mentünk, ahol a padoktól, orgonától és felszereléstől megfosztott templomban rövid, istentiszteletet tartottunk. Nagyon panaszkodnak a telepésekre, akik a kiköltöztetett svábok helyére jöttek. Izzága, pusztító, dologtalan nép, bár több száz református van közöttük. Nagy ellenérzés támadt a jövevények és a régi törzsökös lakosság között. Vértessacsáról *Lovasberénybe* mentünk. Sokat szenvedett a lelkészlakás; az iskola, a tanítói lakás és a templom is belülről van pusztítva. A helyreállítás munkája folyik és minden tényező nagy szívósságot tanúsít. Panaszkodnak a megszálló csapatok egyes különítményeinek garázdálkodása miatt. Dél előtt folyamán értünk *Verebre*, ahol istentiszteletet tartottunk és úrvacsorát osztottunk. A templom már használható, a lelkészlakás is. A hívek anyagi vesztesége igen nagy. Vereb községben több mint 400 törzskönyvezett tehén termelte a tejet a budapesti piac számára. A lakosság hazaérkezése után egy sem volt, most már megint van 50–60 állatjuk, de távolról sem az a minőségű, amilyen elveszett. Délután átmentünk *Baracsikára*. Baracsikait nincs paróchia, a templom rom. Az iskola udvarán istentiszteletet tartottunk. A lelkipásztor és a presbiterek a csapás súlya alatt lélekben elmélyültek. Itt is az a baj, hogy az egyének súlyos kára miatt az egyház helyreállítása és újjáépítése lassan halad. Hazamenet megnéztem a Roboz-alapítvány házát. Fel van dülva, a teteje fedetlen, ez idő szerint lakatlan. A lelkész és a presbitérium nem tudják a gondját vállalni, mert a magukét sem bírják. Az épület állaga jó és alkalmas volna üdülőtelepnek városi emberek számára. Estére *Kápolnásnyékre* értünk. Kápolnásnyéken a templom elpusztult, belseje egy nagy rom-

halmaz. Tornya bedült és a kövek felett már nő a fű. A paróchia lakható s jelenleg az egyik hajléktalanná vált tanítónak is szállást nyújt. A lelkipásztor és a presbiterek ruganyosságát és a jövőbe vetett bizalmat tanúsítanak. Az idetelepített új gazdák még nem illeszkedtek bele a gyülekezeti életbe. Másnap, június 10-én, pünkösd hétfőjén Kápolnásnyékről *Gárdonyba* mentünk. Itt is rövid istentiszteletet tartottunk a templomban. Számbavettük a pusztulást. Egy agresszív nőcsoport statáriális intézkedéseket követelt a Nőegylet felvirágoztatása terén. A lelkész véleménye szerint ez a „táncoló párt”, amelyik a Madisz⁵ receptjét akarja folytatni s azért haragszik, mert ezt a presbitérium nem helyesli. Gárdonyból *Velencére* mentünk, ahol a templom belseje és tornya rom. Vízijogi perünk volt a tó halászása körül, de most – úgy mondják – kedvező döntést kaptak. Velencéről *Pákozdra* mentünk, ahol a templom belülről szintén rom. Kívülről is érzékeny károkat szenvedett. Pákozdról *Seregélyesre* érkeztünk. Seregélyesen a templom elpusztult. A paróchián a lelkész és a helyettes lelkész osztottak meg. Istentiszteletet tartottam a paróchia udvarán, azután bevonultunk az iskolába és ott úrvacsorát osztottam. A hívek nagyon követelik a lelkész eltávozását. A lelkész csak kedvező cserére hajlandó. Az ottlevő helyettes lelkész: Csavar Ernő hűségesen dolgozik, de sokat szenved helyzetének feszélyezett volta miatt. A gyülekezet és a presbitériuma, fáradt, de buzgó gondnoka meg tudná mozgatni, kár, hogy intézkedéseinél nincs kellő figyelemmel a jogszabályokra. Seregélyesről délután *Abára* mentünk át. Megtekintettük a rommá lett templomot. Az egész egy nagy kőomladék. A lelkészlak ép, jelenleg mások laknak benne. A lelkész a saját házában lakik a község végén. Szép iskolája szintén kiheverte már a nagyobb károkat és folyik benne az élet. Abáról *Sárkeresztúron* és *Sárbogárdon* át, ahol mindenütt istentiszteletet tartottam és számbavettem a romlást – *Sárkeresztúron* a templom omlott össze, *Sárbogárdon* a Huszár Dezső-alapítvány házát pusztították el a hatalmaskodó helyi ifjúsági egyesületek – megérkeztünk *Cecére*, ahol éppen templomi ünnepély folyt a hadifoglyok javára. Az ünnepélyén én is szolgáltam. Késő este tértünk nyugovóra. Negyedik nap, június 11-én reggel *Dunaföldvárra* mentünk. Komp vitt át a Dunán és úgy siettünk Kecskemét felé. *Kecskemétre* érkeztünk délelőtt és délig számbavettük a gyülekezet külső képét és a látható romlások mértékét. Szomorú volt látni a Kollégium épületének romlását, hová még akkor nem volt szabad belépni, azután azt a zsúfoltságot, amiben a közös épületben élő leányinternátus és a városi kórház él. Az a hír járta akkor, hogy a Bodor Zsuzsanna árvaház a megszállás alól felszabadult. Délután indultunk *Nagykőröstre*, ahová késve érkeztünk. Még volt időnk a presbiterekkel ülést tartani, ahol az egyházi élet minden ágáról a megbízott vezető részletes képet adott. Különösen siralmas volt a templomudvaron latrinává változtatott egyházi levéltárnak a külső képe. A presbiterek nagyon nyomatékosan kérték a Paczolay György érdekében való bizonyágtételt. Ragaszkodnak hozzá és sajnálkozva nézik családjának nélkülözését.

Augusztus 3-án ugyancsak Pap László dr. és Várady Szabó Lajos társaságában indultam Baranyába. Pár órai pécsi pihenő után *Harkányba* érkeztünk, ahol a torony és az iskola szenvedett nagyobb kárt. Rövid áhítat után *Terebgyyre* mentünk át, ahol szintén igeolvasással és imádkozással rövid istentiszteletet tartottunk s az este árnyékai között megtekintettük a károkat. Estére *Márfára* érkeztünk; még tartottunk ott is rövid istentiszteletet. Másnap korán *Drávaszabolcsra* mentünk át, ahol a tökéletesen elpusztított templom képe meredt elénk. Az emberek későn szállingóznak elő s így csak rövid istentiszteletet tartottunk az iskolában. Utána *Mattyra* mentünk, ahol az egész gyülekezettel találkoztam szent szolgálat közben. Mattyról még megérkeztünk *Gordisára*, ahová a környező falvakból is egybesereglett az Ige vigasztalására áhítózó nép, délután még hét gyülekezetbe köszöntöttünk be: *Drávacséhi*, *Kovács-*

⁵ Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség

bida, Drávaszerdahely, Szaporca, Tésenfő, Vajszló és Drávapalkonyára. Az idő rövidsége miatt csak három helyen végeztem templomi szolgálatot. *Drávapalkonyán*, a romtemplom tövében, az iskola udvarán a reánk szállt alkonyat szárnyai alatt szólt az Ige és szállott az imádság. Másnap *Pécsen és Balatonszemesen* át hazaérkeztünk. Balatonszemesen megtekintettem a Kálvin-téri gyülekezet otthonában a Svájci Vöröskereszt segítségével berendezett gyermeküdületést.

Egyházkerületünknek, sőt talán az egész magyar református egyháznak két leginkább sújtott vidékét látogattam meg. Rettenetesen fájdalmas volt látni ezeket a szép kis gyülekezeteket összetörve, romokban heverni. De felemelő volt mindkét helyem megérezni a magyar református népnek hihetetlen szívósságát, viharálló életerejét, templomához valló törhetetlen ragaszkodását s azt a megható készsége, amellyel a romok felépítéséhez kezd. Jól esik beszámolnom arról, hogy az Ökumené érdeklődése nemcsak akadémikus érdeklődés volt. A vértesaljaiak ruha és élelmiszer segítségben részesültek. A vértesaljaiak és baranyaiak számára útban van az üvegküldemény s van reményünk arra, hogy még más módon is segítségükre lehetünk. Természetes dolog mindenütt hangsúlyoztuk és mindenütt hangsúlyozom: a magyar református egyházat csak a magyar református emberek építhetik újjá.

Örömmel kell beszámolnom arról, hogy 1946. augusztus 11-én felszenteltem azt a baraktemplomot, amelyet az Ökumené küldött a pestszentimrei gyülekezet számára. Ennek a gyülekezetnek tudvalevőleg kalotaszegi stílusban épített kedves, szép templomát a német katonaság felrobbantotta, hogy a bevonuló oroszok ne használhassák megfigyelő helynek. Pestszentimre munkásgyülekezet. A gyülekezet legtöbb tagja a szociáldemokrata párthoz tartozik. A templomot annak idején valósággal a két kezük munkájával építették s e munkában résztvett az egész gyülekezet a lelkipásztor családjától kezdve. A romok eltakarítását most is maguk végezték. A rendes munkaidőn túl, kora hajnalban, vagy késő este, csurgó verítékekkel hordták a téglát és rakták a köveket. Nagy ünnep volt a gyülekezetnek a templomszentelés, amelyen megjelent a Köztársasági Elnök Úr s amelyen a kormány is képviseltette magát. Ez az ünnep a magyar életakarotnak, a református egyházhűségnek és a világkeresztyénység szolidaritásának volt a nagy bizonyágtétele.

Meglátogattam még a *szigetszentmiklósi* gyülekezetet, amelynek temploma szintén rommá lett. A gyülekezetben rendkívüli erők szunnyadoznak erkölcsi és anyagi vonatkozásban egyaránt. Ezért van reményem rá, hogy ha sietve nekilát a munkának, romlását megépítheti. De ha belenyugszik abba, hogy lelkési hivatalban vagy iskolatermekben tartsa istentiszteletét, ahová a gyülekezetnek csak egy parányi töredéke fér s ezáltal a hívek egy része elszokik a közösségi élettől, elvannad és elpetyhüdik a gyülekezetnek egyébként robusztus életereje.

Örömmépet ülni mentem *Dunavecseré* a reformáció emlékünnepe. Szimbólumnak vettem, hogy ez volt az első gyülekezet, amelyik minden romlását úgy megépítette, mintha nem is lett volna háború. Buzgón imádkoztunk azokért a sokkal gyengébb és sokkal nagyobb próbára tett kis gyülekezetekért, amelyek szintén tele vannak buzgósággal, de még nagyon későn mondhatják el, hogy kiheverték a háború pusztításait. Dunavecseről átmentem *Soltra*, ahol a templom, illetve a torony szenvedett nagyobb kárt. De a solti gyülekezet is életerős, hatalmas gyülekezet s ha a Lélek felindítja, Isten jóvoltából hamar helyreállítja a pusztulást.

Szolgálataim

1945. november 21–22-én egyházkerületi közgyűlés-, bírósági ülés; 28-án kultuszminiszter látogatását viszonzom; kultuszállamtitkárnál megbeszélés.

December 2-án istentisztelet a Kálvin-téren; Adós fizess címmel prédikáltam; 3-án Bartók em-

lékünnepevényen vettem részt; 9-én Országos ref. Nőszövetség konferenciáján záróáhitatot tartottam; 13-án ösztöndíjtanács ülése; 16-án istentiszteletet tartottam a budahegyvidéki egyházközségben; 17-én Akadémia ülése; 19-én magántanárképesítő biz. ülése; 20-án Béguin úr látogatása és az Ökumené ülése; 23-án istentisztelet a Kálvin téren; 25-én istentisztelet és úrvacsoraosztás a Kálvin-téren; 26-án rádiósistentisztelet a Kálvin- téren; 29-én Endre László tárgyalásán tanúvallomás.

1946. január 4-én miniszterelnöknél a svájci gyermekakció ügyében megbeszélés; 5-én KIE⁶ és RKIE⁷ ülésén vettem részt; 10-én konventi elnökségi megbeszélés, d. u. református világgyűlés előkészítő biz. ülése; 11-én Vöröskeresztnél gyermekakció ügyében megbeszélés; 13-én „Boldogok a lelki szegények” címen prédikáltam a Kálvin-téren; 14-én Weyermann svájci vöröskereszt megbízottal megbeszélés; 16-án Markham és Zaugg amerikai újságírókkal interview⁸; 18-án elnöki megbeszélés; 20-án délután istentiszteletet tartottam a Kálvin-téren; 27-én reggel rádiósistentisztelet; 29-én Szeretetszövetség ügyében Nőszövetséggel megbeszélés; délután a Megbékélés Tanácsa megbeszélésén vettem részt; 30-án elnökségi megbeszélés.

Február 3-án istentiszteletet tartottam a Kálvin-téren; 4-én ökumenikus újjáépítési bizottság ülése; 7-8-án lelkészsképesítő vizsga; 8-án Stewart Jakabbal megbeszélés; 10-én rádiósistentisztelet: Boldogok az irgalmasok címmel; 12-én elnökségi megbeszélés; 13-án Lórántffy Zsuzsanna Egyes. Választmányi ülése; 17-én istentisztelet a Kálvin-téren; 20-án evangélikus egyház vezetőivel megbeszélés; 22-én amerikai követség fogadó délutánja; 25-én Ökumené ügyében miniszterelnökkel megbeszélést folytattam, délután Társadalmi Megbékélés Tanácsának ülése.

Március 3-án Kálvin téren istentiszteletet tartottam; 4-én segélyosztó bizottsági ülés; 5-én theol. tanárokkal értekezlet; 9-én Társadalmi Megbékélés Tanácsának ülésén vettem részt; 10-én istentisztelet a Kálvin-téren; 11-én lelkési konferencia Kálvin-téren; 11-én Társadalmi Megbékélés Tanácsán vettem részt; 12-én elnökségi megbeszélés; 18-án ökumenikus újjáépítési bizottság ülése, délután Akadémia; 19-én ökumenikus biz. ülésének folytatása, délután Szeretetszövetség intézőbizottságának ülése; 20-án konventi bírósági ülés; d. u. püspöki értekezlet a Bethesdában; 21-én egyházkerületi tanácsülés; 23-án Társadalmi Megbékélés Tanácsának ülésén vettem részt; 26-án ökumenikus társadalompolitikai megbeszélés; 29-én értekezlet a svájci szeretetadomány kiosztása ügyében; 30-án tanárok csendes napján vettem részt.

Április 1-én Társadalmi Megbékélés Tanácsa és Svájci Magyar Társaság ülése; 2-án elnökségi megbeszélés; 3-án tárgyalás a köztársasági elnöknel; 7-én újpest-újváros műsoros délutánján bevezető beszéd; 9-én elnökségi megbeszélés; 10-én Lórántffy Zsuzsanna Egyesület intézőbizottsági ülése; 11-én nemzetgyűlési képviselők csendes napján előadást tartottam, délután Szathmáryné-curatórium ülése; 13-án presbiteri konferencián: „A presbiter lelki élete” c. előadást tartottam; 14-én a Kálvin-téren prédikáltam; 17-én egyházkerületi székház gondnoka ügyében megbeszélés; 18-án Megbékélés Tanácsának ülése; 19-én rádiósistentisztelet a Kálvin-térről; úrvacsoraosztás a Markó-utcai fogházban; 21-én prédikáltam és úrvacsorát osztottam a Kálvin-téren; 25-én egyházkerületi közigazgatási bizottság ülése; 26-án egyházkerületi rendkívüli közgyűlés; Lázár Andor főgondnok beiktatása, délután bírósági ülés; 28-án Imre Sándor emlékbeszédet mondtam halála évfordulóján; 29-én Akadémia ülése; 30-án Szathmáryné-curatórium ülése, elnökségi megbeszélés.

Május 5-én ökumenikus istentisztelet Kálvin-téren; 6-8-ig püspöki konferencia; evangélikus püs-

⁶ Keresztyén Ifjúsági Egyesület

⁷ Református Keresztyén Ifjúsági Egyesület

⁸ interjú

pökökkel is megbeszélés; 9-én konventi elnökségi tanács, jogakadémia ügyében ülés; zsinati tanács; 12-én istentisztelet a Lórántffy-kórházban; 15-én antiszemita kutatóintézet gyűlése; 16-án Ráday-terem bizottság ülése; 19-én prédikáltam a Kálvin-téren, délután a Tisztviselőtelepen istentiszteletet tartottam; 21-én elnöki megbeszélés; 24-én segélyelosztó bizottság ülése; 26-án Kálvin-téren istentisztelet.

Június 1-én balatonszemesei üdülő javára rendezett délutánon előadást tartottam: A gyermek Jézus címmel; 8–11-ig vértessaljai egyházmegyét látogattam; 32-én amerikai könyvkiállítás megnyitására vettem részt; 13-án segélyelosztó biz. ülése; 15-én theologiai választmány ülése; Kurcz Henrik volt egyházmegyei gondnokot temettem; 16-án prédikáltam a Kálvin-téren, utána theologiai évzáró ünnepélyen beszéltem: Forradalom és reformáció címmel; 20-án segélyelosztó biz. ülése; 23-án Göbolyös László lelkész beiktatásán (Szada) vettem részt; 24-én lelkészi konferencia; felekezeti tárgyalás; utána Nagy Miklós államtitkárnál látogatás; 25-én lelkészi konferencián áhítatot tartottam; Max Vischerrel megbeszélés; 26-án segélyelosztó biz. ülése; 27-én pesti egyházmegye közgyűlésén; este Max Vischerrel megbeszélés a Filadelfiában; 30-án vallásos félóra a Rádióban: az igazi szabadság címen.

Július 4-én segélyelosztó bizottság ülése; 5-én Svájci Vöröskeresztnél megbeszélés a gyermekakció ügyében; 7-én istentisztelet Leányfalun a diakonisszáknak; 11-én Jogakadémia ülése a Konventen; missziói biz. ülése; 12–13-án ökumenikus csendesnap a Baár-Madasban; 14-én Társadalmi Megbékélés Tanácsának értekezlete; 16-án temetés; 26-án missziói értekezlet a Baár-Madasban; 27-én az értekezlet folytatása, utána a köztársasági elnöknel megbeszélés; 28-án Akadémia nagygyűlése; 29-én utazás Sárospatakra; 30–31-én püspöki konferencia Sárospatakon.

Augusztus 3-án indulás baranyai egyházlátogatásra, 4–5-én Baranyában; 11-én pezsztentimrén fatemplom felszentelése; 13-án Nőszövetség tanítókonferenciáján előadás; 18-án felekezeti tárgyalás; 25-én rádiós vallásos félóra.

Szeptember 1-én theologiai évnyitó, utána Megbékélés Tanácsának ülése; 8-án Kálvin-téren istentiszteletet tartottam: Krisztus jó vitéze címen, keresztes; 9-én jogi bizottság ülése; 13-án egyházkerületi tanács ülése; Nőszövetségben előadás a Heidelbergi Káté 86. kérdéséről; 19-én Protestáns Diákmenza ügyében értekezlet; 22-én istentisztelet a Kálvin-téren; 23-án esperesi és gondnoki értekezlet; 24-én ORLE⁹ közgyűlésén vettem részt; 25-én ORLE közgyűlésén megnyitó beszéd, délután konventi elnökségi tanács ülése; 26–29-ig Balatonszemesen missziói konferencia.

Október 1-én Protestáns Diákmenza ülése; *Újlaki Ferencsel* megbeszélést tartottam; 6-án prédikáltam a Kálvin-téren.; 8-án főteli lelkészi konferencián két előadás; 9-én segélyelosztó bizottság ülése; 12-én ezüstmenyegző a Kálvin-téren; 13-án rádiós vallásos félóra, utána Szigetszentmiklóson istentiszteletet tartottam; 20-án istentisztelet a Kálvin-téren; 24-én gimnáziumi igazgatók értekezletén vettem részt; 26-án segélyelosztó biz. ülése; 27-én rádiós vallásos félóra: Rosszból jót címmel; 29-én főispán beiktatásán az Újvárosházán; 30-án dunamelléki segélyelosztó biz. ülése; 31-én dunavecsei új harang felszentelése és látogatás Solton.

November 1-én Hermann Stewart úrral megbeszélés; 3-án Református Nagygyűlésen megnyitó beszédet mondtam; 4-én segélyelosztó biz. ülése, házi keresztes; 5-én Hermann úr tiszteletére rendezett szeretetvendégségen Hermann úr üdvözlése; 7-én ökumenikus nagytanács ülése, majd a kultuszminiszternél diákság politikai nevelése tárgyában értekezlet, utána Hermann úrral megbeszélés; délután püspökök a köztársasági elnöknel; 8-án konventi bíróság ülése; bizottsági ülések, elnöki tanács; 9-én énekeskönyvi biz. ülése; 12-én filadelfia igazgatósági ülése.

⁹ Országos Református Lelkészegyesület

Telepítés, népcsere

Meg kell állanunk a dunamelléki egyházterület történetének egyik új fordulata előtt. Százötven év után ismét nagyobb telepítési akció érezteti hatását gyülekezeteinkben. A svábok kiköltöztetésével megüresedett helyeken sok magyar család talált otthon a Dunamelléken, ezek között meglehetősen számmal vannak reformátusok is. Reformátusok kerületek olyan helyekre, ahol a kitelepített lakosság a római katolikus egyházhoz tartozott. Természetesen ez fordítva is áll. Így több egyházmegyénkben új gyülekezetek alakultak. 2–300 lelkes fiókegyházaik, sőt 8–900 lelket számláló olyan csoportok is letelepedtek, amelyeknek első dolga a gyülekezeti szervezkedés volt. Sok helyt keserű panaszok hangzottak el a telepések és az új gazdák ellen. Ennek oka néhol a helyi lakosság bizalmatlansága, konzervatizmusa, talán gyanakvása és gőgje. Sok helyt a betelepítettek forradalmi hangulata, szokásnak, jognak, törvénynek, tulajdonnak szuverén megvetése. Egyik gyülekezetünkben az új gazdák és a régi gazdák között áthidalhatatlan szakadék támadt. Fokozta a nehézségeket az is, hogy a telepítés pártakcióvá vált, s minden válogatás nélkül szedett össze éhes sáskanépet, kik vörös zászlók alatt vonultak be a falvakba, élték fel ez ottmaradt lakosság javait s mikor mindent letaroltak, kibontott zászlók alatt továbbállottak. De az egészet nézve, ezeket mégis mellékeseményeknek nevezhetem. A valóság az, hogy sok nincstelen református ember került át a Tiszántúlról s ma már vannak olyan gyülekezetek, ahol ezelőtt 50 református ember élt, de most az iskolába száznál több ref. gyermek jár. Bár a népek kitelepítésének elvi ellensége vagyok, ezeket az áttelepített atyánkfiai szeretettel köszöntöm, pásztorlásukat az esperesek és a lelkipásztorok különös gondjaiba ajánlom és kérem az egyházmegyét, hogy mindenütt, ahol szükség van rá, alakítsák meg a *telepéseket gondozó bizottságokat*. Ezek vegyék fel a személyes érintkezést a betelepültekkel, segítsék őket gyülekezeti életük szervezésében s éreztessék meg velük az anyaszentegyháznak gondozó szeretetét és ideérkezésük feletti őszinte örömét. Attól félek, hogy ez a telepítési hullám még ezentúl fog felduzzadni, ha csakugyan rákövetkezik a felvidéki magyarságra a számkivetés kényszere. Az egyetemes konvent megtesz minden tőle telhetőt, hogy ebben a munkában a közhatóságoknak segítségére legyen és református híveinkkel az egyház anyai gondozását megéreztesse. Kérem az esperes urakat, lelkipásztortársaimat, hogy ezt a kérdést tegyék legszemélyesebb ügyükké s teljes lélekkel álljanak munkába. Ez a népcsere irtózatossággal, lélekveszedelemmel, csalódásokkal és halálos elkeseredésekkel fog járni. El nem fáradó türelemre, alázatosságra és szolgálatra van szükség, hogy valamiképp enyhítsük az átültetés kínjait. A cél mindenütt az legyen, hogy lehetőleg nagy csoportokban, közösségi egységek jöjjenek át és telepedjenek le, különben szétszóródnak és lelki proletárok lesznek. Köztudatba kell belevinni, hogy a kitelepített magyar elsőbb, mint az itthoni, először ő, azután mi. Az ő érdekében nem kell félni a földosztás reformjától sem s különösen azoktól, akiknek protekció juttatott jogtalanul földet, el kell venni a kiüldözött magyar számára. A magyar állam már egy dicséretes precedenst csinált a deportációból hazatértek vagyoni restituálása tárgyában. Bizonyosak vagyunk benne, hogy ugyanilyen mértékkel fog mérni magyar véreink számára is.

Keresztyén világiakónia

Nem volna teljes a jelentésem, ha nem emlékezném meg arról a nagy munkáról, amelyet a Keresztyén Egyházak Világtanácsának Újjáépítési Osztálya végez az egész világon és így Magyarországon is. A kötelékébe tartozó egyházakat két csoportba osztotta, segélyező és segélyezett egyházak csoportjába. A segélyező egyházak között megindított egy páratlan méretű gyűjtő munkát, amely pénzben, lelmi-szerben és közszükségleti cikkekben igen nagy értékeket bocsát a segélyezett egyházak rendelkezésére. A keresztyén szeretetmunkások kétezeréves történetében még nem volt ilyen mértékű szervezett és

egyetemes munka. E segélyező munkának legtöbb akadállyal éppen nálunk kellett megküzdenie s e rendkívüli akadályok ellenére is a mai napig készpénzben 25,851.89 svájci frank és 18.000.- dollár, élelmiszerben 23 vagon, ruházati és közszükségleti cikkekben 7 és fél vagon segítség érkezett, a magyar ökumené egyházainak. Bármily nagy ez a mennyiség, ha szétosztjuk és a szükséghez mérjük, édes kevés. Ezért anyagi értéke mellett főképpen erkölcsi becse nagy, mert fölséges bizonyíték a Krisztus szellemének realitása mellett. Nagyszerű ígéret még kiaknázatlan erőtartalékokról és szent elkötelezés mindnyájunknak arra: ereddj el és te is aképen cselekedjél! Feljegyzem, hogy 1940-ben a katolikus társadalom egyik vezető asszonyával szót értve, megpróbáltunk puhatólózni, hogyan hozhatnánk Magyarországra inséges holland gyermekeket. Munkánk elakadt, mert a német követség arról értesített, hogy csak abban az esetben engedi meg a holland gyermekek átutazását Németországon és Ausztrián, ha minden holland gyermekért tíz német gyermeket fogadunk üdültetésre. Remélem, a magyar református egyház sohasem fogja elfelejteni, mit nyert külföldi testvéredtől s várán várja az időt, amikor ő maga is a segélyező egyházak rangsorába léphet Pál apostol kifejezése szerint: „az adakozás jótéteményében részesülhet”.

Ez veti fel előttünk a magyar református egyház egyetemes diakóniájának, mondjuk így: szociális szolgálatának megszervezését. Lehet, hogy az egyház a közeljövőben, visszaszorul a közjogi és közéleti pozíciókból; lehetséges, bár nem bizonyos, hogy iskolafenntartási gondjai és kötelességei megcsappannak; de elutasíthatatlanul és megsokszorozódva áll előtte egy új feladat, a szociális szolgálat. Ebben az egyház versenyen kívül áll. Kétezer esztendő gyakorlat teszi biztossá és hatékonná e téren minden mozdulatát. E vonatkozásban az egyház a legnagyobb bizalmat élvezzi s ettől a szolgálattól semmi körülmények között sem szabad elüthetnie magát. Az egész református egyháznak óriási karitatív szervezetté kell válnia, amely mindig megtalálható, mindig hatékony és mindig rátermett. Ezért kérem a gyülekezeteket, tegyék rendszeressé a szociális szolgálatot. Az egyházmegyék esperesei különös gondal figyeljék, irányítsák és foglalják össze ezt a munkát. Alulról felfelé épüljön ki a magyar református diakónia, amely a presbiterség és igehirdetés mellett az egyház harmadik Istentől vett szolgálata.

Mindezt csak akkor tudjuk eredményesen elvégezni, ha asszonyainkat sokkal elevenebb és rendszeresebb munkaközösségbe hozzuk az egyházzal, mint ahogy eddig tettük. Ez megint a Református Nőszövetség nagy felelősségét állítja elénk. Istentől elhívott, lelki ajándékokkal megáldott, áldozatos és hívő asszonyok várják az egyház sokkal hatékonyabb segítségét, mint amennyiben eddig volt részük. Én pedig nem győzöm eléggé biztatni lelkipásztortársaimat, hogy támogassák ezt a munkát, éljenek ennek a munkának az áldásaival, mert egy jó asszonykör megér két presbitériumot.

Iskolázás

A szellemi irányzatok catalaunumi csatájában, amellyel tele a föld és ég, egyre több szó esik az *iskoláról*. Minden világnézet az iskola meghódításáért küzd, mert minden iskola megannyi erődítmény. A történelem tanúsága szerint az egyházi iskola nem annyira a demokráciák, mint inkább a teokráciák és hierokráciák talaján díszlik. A szocializmus és a kommunizmus programjában benne van az iskolák államosítása, vagy legalább is következik belőle. Viszont a keresztyén világszemlélet nem engedi az iskolát. Érdekes dolog, hogy a nyugati demokráciákban komoly kísérletet tesznek az egyházi iskolák helyreállítására s Franciaország állítólag kötelezővé tette az állami iskolákban a vallástanítást. Nem győzzük eléggé hangoztatni, hogy egyházunk iskoláit önön léte feltételének tartja. Mi az iskoláztatásnak nem annyira jogát, mint inkább kötelességét, az egyházalapítás aranybullájából, a Jézus Krisztus missziói parancsából, a keresztség sákramentumának szereztetési ígéből vesszük: menjetek el és te-

gyetek tanítványokká minden népeket! A gyermek Krisztusé; Krisztus reánk bízta és tőlünk veszi számon; Krisztus a gyermeké is; ha mi elrejtjük előle, rettenetes lesz bűnhődésünk. Nekünk olyan iskolákat kell tartanunk, ahol Krisztusról szól a tanítás, ahol Krisztus a legfőbb tanítómester, ahol Krisztussal találkozik a gyermek és az ifjú. Ebből két dolog következik. Először, hogy iskolánkat valóban krisztusi iskolákká, Krisztus szellemében, Krisztusról tanító, Krisztus képére nevelő intézményekké tegyük. A másik pedig az, hogy az ilyen iskolához úgy kell ragaszkodnunk, mint a templomhoz, az igehirdetéshez, a sákramentumhoz, a szeretetmunkához. Ha minden iskolánk csakugyan ilyen lesz, nem félek semmiféle államosítási mozgalomtól. Bár még távolról sem ilyen minden iskolánk, mégis azért a kevésért, amellyel többet ad, mint a világi iskolák – ez a több, semmi egyéb, mint egy lehelet a láthatatlan világból, egy fénysugár a Krisztus arcáról, valami ízlelhető az Isten házanépének erkölcséről, – a mi úgynevezett felekezeti iskoláink kedvesebbek a gyermekeikért komoly felelősséget hordozó szülők széles rétegeinek, mint a világi iskolák. Mi még egy lépést sem tettünk a propaganda terén, de ha ma megszavaztatnók a majdnem kétmilliót számláló református magyarság minden felnőtt tagját: államosítsuk-e a református iskolákat? nincs kétségem az iránt, hogy nagy többség döntene a református iskolák mellett. Iskoláink keresettebbek, mint valaha, tanulóink létszáma emelkedik, – bár ingyenes oktatást nem tudunk nyújtani – a szülők nagy serege inkább súlyos áldozatot hordoz, csak gyermekei egyházi iskolákban tanuljanak. Munkáspártokhoz tartozó szülők hozzák gyermekeiket a mi iskoláinkba. Mi büszkék vagyunk arra, hogy ezek a gyermekek épen olyan jól érzik magukat a mi portánkon, mint az egyházi tisztviselők gyermekei. Néha megkísérelnek olyan nevétséges tételt bizonyítgatni, hogy a szülőknek nincs joguk gyermekeik számára iskolát választani, mint ahogy nincs joguk adóhivatalt, bíróságot, vagy beszerzési üzemet szabadon választani, tehát az állam gondoskodjék iskoláikról és kötelezze polgárait a területileg illetékes iskolák látogatására. Az ilyen lélektelen pedagógiai mechanizmus a demokráciának egyenes megcsúfolása. Az alapvető emberi jogokból, a vallás szabad gyakorlásából, a lelkiismereti szabadságból következik az állampolgároknak az a joga, hogy gyermekeik számára szabadon válasszanak iskolát. Ezért nagyon fontos dolog, hogy minden református ember tisztában legyen ezzel az alapvető jogával és legyen elég bátorsága ezt a jogot szükség esetén hangoztatni és érvényesíteni.

Meg kell vallanom, hogy az itt elmondott felfogásnak ellentmond a mai valóság. Gyakorlatban nincs más iskola már Magyarországon, csak állami, mert minden iskola személyi költségeit az állam fizeti, minden iskola legfőbb igazgatását az állam végzi. De az iskola nem azé, aki a pénzt adja hozzá, hanem aki a lelket adja. Amíg mi lelket adhatunk a iskoláinkba, addig az iskola a mienk akárki fizeti a tanítóinkat. Ezért az államosítással szemben való hangtalan birkózásban döntő tényező tanítóink és tanáraink élő hite, missziói ereje. Ezen a téren sok hiba terhel minket. A tanítóképzés csak formálisan volt kezünkben, de sokkal több tanítói diplomát adtunk ki, mint amennyi tanítói lelket alakítottunk át a Krisztusban. Nem érezzük-e, hogy elérkeztünk az utolsó pontra, ahonnan még visszahódíthatunk egy félig elfoglalt birodalmat: a saját iskolánkat.

Számolnunk kell azzal, hogy a magyar közoktatási rendszer lassanként átalakul. Ez az átalakulás az *általános iskola* megjelenésével kezdődik. Az általános iskola alap gondolatát csak helyeselni lehet; az egységes népműveltség biztosítása ez az alap gondolat. Az iskola felépítése és tagozása is alapjában véve helyes. De a megvalósítása hihetetlen sok zavart s néhol kárt okoz. Először is elsorvasztja a kis elemi iskolákat, pedig ezek voltak a legjobb iskoláink. Nem egy közülük négyszáz esztendő s múltra tekinthet vissza. Kétes az iskolának az egysége, különösen ott, ahol az elemi iskolát egy polgári iskolával, vagy a középiskola alsó tagozatával szerkesztették össze. Különféle tanító típusok találkoznak benne s idegenül néznek egymásra. Az alsó iskolába szorult középiskolai tanár deklasszifikálva érzi magát; az

általános iskolában működő elemi iskolai tanító tanári ábrázatot ölt. Az a különbség, ami az elemi és a középiskola között volt, most magában az általános iskolában jelentkezik. Az iskola integrálásánál is sokféle baj származik s ezeknél megint a kisebbség húzza a rövidebbet. Az egyházi nevelés nagy érdeke azt parancsolja, hogy felekezeti iskolák működjenek együtt s római katolikus és református népiskolából alakítsanak egy általános iskolát. Ez rendkívüli nehézségekkel jár a vallásos nevelésre, az iskola jellegére és az iskola igazgatására nézve. Továbbá általános iskola veszélyezteti a magyar közoktatás gerincét: a középiskolát. A középiskolának alsó tagozatát kiszakítja és külön szellemiséggel szervezi meg. A magyar középiskola már csak négy felső osztályból áll, vékonyka és rozoga híd az általános iskola és a főiskolai oktatás között. Szerencsés helyzetben van az a középiskola, amely az általános iskola alsó tagozatát a maga szervezetében tudja megnyitni. De ahol a középiskola testéről leszakadt alsó tagozat idegen népiskolával egyesülve alkotja az általános iskolát, tanárok és tanítók nagy együttesének, az iskola hagyományos kultúrmunkájának széttörésével és megszakadásával kell számolnunk. Sokhely politikai törekvések is élezzik ezt az ellentétet s az általános iskolát, mint a demokrácia iskoláját szembe akarják állítani a középiskolával, mint az úri Magyarország és a reakció sajátos iskolájával. Mindezeket világosan kell látnunk, hogy e kérdésben helyes magatartást tanúsítsunk. Az általános iskolát elvben el kell fogadnunk azért, mert a magyar népműveltség egységesítése és színvonalának emelése terén jelentékeny haladást mutat. Mindent el kell követnünk, hogy középiskoláinkat az általános iskola alsó tagozatával kiegészítsük s egy iskolából kettő legyen. A legnagyobb önmegtadással elő kell mozdítanunk minél több egyházi jellegű általános iskola megszervezését s e téren rövid lejáratú gentleman agreementet¹⁰ kell kötnünk más felekezetekkel, közösséggel, állammal. Ahol csak lehet elemi iskoláinkat ki kell építenünk általános iskolává s e feladat megoldásánál számítanunk kell minden magasabb iskolát végzett református értelmiségi támogatására. A lelkész, ha lehet a felesége, a presbitériumnak főiskolát vagy egyetemet végzett tagjai, a falusi református értelmiség közül azok, akik legalább érettségi bizonyítvánnyal rendelkeznek, álljanak ideiglenesen az általános iskola szolgálatába azzal, hogy a felsőbb tagozatokban, egyik, vagy másik tantárgy tanítását vállalják el. Minden iskolafajta így indult, a gimnázium ép úgy, mint a polgári iskola s így haladt mindaddig, amíg szakszerűen képzett tanerők rendelkezésre nem állottak. Az általános iskola legyen magának a közösségnek, a gyülekezetnek, a népnek az iskolája, ahol a maga ősi műveltségét szakszerűen, az iskolai műveltséggel kiegészítve adja át az idősebb nemzedék a fiatalabb nemzedéknek. Fődolog, hogy az iskolában folyék a munka, az igazgatási és minősítési kérdéseket ráérünk később is megoldani. Az általános iskola következtében az iskolafajták bokrosodásával kell számolnunk. Ez minket a kollégiumi típus felé sodor. Örömet sodródunk, mert ez az igazi magyar református szellem alkotása. Az egyes városokban levő különböző iskolák, ha még annyira önállóak és függetlenek is egymástól, ha merőben különböző testületek tartják is fenn, de mint református iskolák egy eszmei közösséget alkotnak, egy corpus spiritualét¹¹, amely külső társadalmi képviseletben is kifejezésre juthat. Nagy iskolafenntartó gyülekezeteinkben: Kecskeméten, Kőrösön, Halason meg kell alkotni azt a társadalmi szervet, nevezzük bárminek, amely ezeket az iskolákat igazgatásuk és önállóságuk teljes fenntartása mellett, nevelőivel és diákjaival együtt egy látható egységbe fogja. Meg kell ezt csinálni még Budapesten is, ahol a Theológiai Akadémiától a Julianna iskoláig nevelők százai és diákok ezrei alkossanak egy eszmei református kollégiumot s évenként legalább egyszer

¹⁰ informális és jogilag nem kötelező érvényű megállapodás

¹¹ lelki test

jelenjenek meg ország világ előtt. Ha ezek mögé megszervezzük a református iskolák Baráti Szövetségét, egy olyan kultúrfalankszot állítunk csatasorba, amilyenél csak a keresztyén egyházak és csak a nálunk nagyobb egyházak dicsekedhetnek. Ne felejtjük el, hogy az első osztályos kis diák, a tudós főiskolai professzor, a kétkezi munkás szülő egy szövetségnek, egy szellemiségnek a hordozói: a Krisztus szellemének úgy, amint a református hitvallás alkalmazásában, a magyar néplélekben eddig is érvényesült és ezentúl is érvényesülni fog. Ha ez a széles közösségi tudat létesül és a református nevelők a krisztusi szellem phosphorosai¹² lesznek, többé nem aggaszt az olyan alárendelt kérdés: mi legyen a diákautonómiával? mennyire politizáljon, vagy ne politizáljon a diák? milyen ifjúsági egyesületek működhetnek az iskola keretei között? Ne felejtjük el, addig van létjogosultságunk, *amíg egy* határozott, sajátos szellemiséget valósítunk meg s e szellemiség abszolút becse számára követeljük az egyenjogúságot és a jóakaratot.

Élet az egyházmegyékben

Forró hálát érzek Isten iránt, ha összehasonlítom, az idei esperesi jelentéseket a tavalyiakkal. Mennyi kábult tanácstalanság, lefojtott kétségbeesés, tehetetlen keserűség és üres eseménytelenség kavargott a tavalyi jelentésekben! Ma minden egyházmegye az élet megindulásáról és lassú, de győzedelmes kibontakozásáról számol be.

A budapesti egyházmegyében a fűtés nélküli tél és az esti órák bizonytalansága megdermesztette az egész egyházi életet. Szüneteltek az iskolák, nem lehetett összejöveteleket tartani, az emberek siettek haza még napvilágnál fogvacogtató otthonukba, hogy éhesen átszundikálják és átálmódazzák az éjszakát. De a templomok telve voltak, a vasárnapi iskolákban folyt a munka, a paróchus lelkészek összejövetele élénk eszmecserét folytatott. Tavasszal megkezdődtek a presbiteri konferenciák. Az egyházmegye imahetet tartott a békességért; a pestkörnyéki egyházmegyével együtt 34 templomban evangélizáló összejöveteleket rendezett. A börtönmisszió megrendítő élményekkel és megindító lelki aratással járt. Az Ige fénylett a bitófák árnyékában is. Egyes gyülekezetek presbiteri kezdik gyakorolni a körztlátogatást; 40–50 állandó ilyen munkás dolgozik Budapest különböző gyülekezeteiben. Ha az egyházmegye körülbelül ezer presbiter megtanulná és gyakorolná ezt a munkát, többet érne, mint egy zászlóstábor. A Mária Valéria telepen, legszegényebb gyülekezetünkben a főváros 300 ember befogadására nagy barakhelyiséget adott az elpusztult régi imaház helyett. Az infláció elnyelte a gyülekezetek adósságait szinte hárommillió békebeli pengőben, de elnyelte a tőkéket is. Tőke nélkül, koldusszegényen is tudja az élő gyülekezet hivatását teljesíteni, mert az egyház ereje nem a holt tőkében, hanem az élő tőkében: a gyülekezet áldozatkészségében rejlik. Tizenhét népkonyhán egyenként 50–100 személyre méretezve veszik fel a harcot a közelgő tél fenyegető nyomorúságával.

Felsőbaranya a személyi változások jelentése kapcsán legrégebb, érdemes munkását *Morvay Ferencet* siratja, hat hadifogoly lelkipásztort 10 hadifogoly tanítóját várja haza. Hívei közül 651-et. Megünnepelelték *Szálai Antal* lelkipásztort 50 éves jubileumát. Az újjáépítési munka serényen folyik. Térségen Isten segítségét kéri s nem számít emberi segedelemre. Szaporca kitermelte a fát, amelyből megépíti leégett épületeinek fedélszékét. Drávapalkonya iskoláját a pécsi börgyár építette újjá. Az infláció minden külső támogatás hatását lehetetlenné tette. Nagy fáradtsággal kijárt államsegélyek, mire megérkeztek, nem voltak elegendők arra, hogy a postai kézbesítés díját kifizessék velük. A felduzzadó perselypénznek se lehetett sok hasznát venni, mert mire megszámlálták a pénzt, értékét elveszítette. Panaszkodik a háború

¹² itt: fényhordozói

utáni nagy erkölcsi leromlásról; hangsúlyozza a nőszövetségi munka áldásait s örömszerző szavakkal számol *be Farkas József* egyházkerületi missziói lelkész áldott szolgálatairól.

Kecskemét későre eredt meg. Hosszú hónapokat veszített tétovázó várakozásban. Már átesett az indulás nehézségein, mert esperesét – igaz, hogy évek múlva – beiktatta és az esperes is augusztus havában végre elindult a legközelebbi gyülekezetek meglátogatására. Kissé pesszimistának látom azt a megállapítást, hogy a legtöbb gyülekezet nem is tud arra gondolni, hogy egyházi épületeit saját erejéből rendbehozza. Már pedig én nem ismerek semmiféle fórumot, vagy intézményt amelyik a magyar református egyház épületeit rendbehozza, csak egyetlenegy: a magyar református egyházat. Súlyosan érintette a földbirtok felosztása. Elvesztett 5400 holdat, kapott helyette 85 holdat. Távol vannak még a lelkészek közül *Endrédi János* szanki, *Nagy Ernő* kiskőrösi lelkész. Népbíróági ítélettel akadályozva van a szolgálatban *Paczolay György*.

A *külsőmogyi* esperes az általános erkölcsi leromlás ijesztő jeleit tárja elénk. Megdöbbenő, hogy az egyke pusztítása nőttön nő. Szükségesnek látná az egyházi közigazgatás gyorsabbá tételét; a konventi bíróság helyett független legfőbb bíróság szervezését. A konvent élére olyan vezetőt kíván, „aki alkalmas arra, hogy az egyházat és az államot közösen érdeklő ügyekben eljárjon, és a régi ágens szerepét betöltse”. Nagy hiányát érzi az adósegély elmaradásának. Sokat vár az általános iskolától, de nem hallgatja el, hogy a jelenlegi rendkívüli nehézségekkel meg kell küzdeni.

A *pesti* egyházmegyében interregnum alatt *Ujhelyi Jenő* vitte az esperesi tisztet. Utána *dr. Ecsedy Aladár* vette át a szolgálatot. *Nagy Kornél* rákoscsabai lelkész világi pályára ment, helyét *Oros László* foglalta el. Monoron *Szenjóbi Szabó Zoltánt* lelkésszé választották, helyére vitték *Onódi Szabó Lajost*. *Mátis Márton* szadai lelkész nyugalomba ment, utódjául *Göbölös László* Kálvin-téri segédlelkészt hívták el. Az új esperes minden hónap első csütörtökén lelkésztársaival csendesórát és imaórát tart, azután a feleknek áll szolgálatára. Azt tervezi, hogy az esperesi látogatást evangélikációs alkalmakká szélesíti s már több gyülekezetben volt 2–3 napos evangélikáció, mialatt megejtette az esperesi vizitációt is. Örvendetes dolog a vizitáció és az evangélikáció összekapcsolása, de arra is vigyázni kell, hogy egyik el ne nyelje a másikat. A legodaadóbb evangélikáció mellett is meg kell nézni a számadásokat és iktatókönyveket. Huszonötéztendő tapasztalatom szerint vannak lelkészek, akik inkább evangélikálnak, csak ne iktassanak és vannak, akik iktatni is készek, csak ne evangélikáljanak.

A *pestkörnyéki* esperes megragadó fejtegetésekben mutat rá, hogy a bűnbánat mozgalom a kereszt alatt alakuljon át valóságos megváltás és felszabadulás mozgalmává, hogy bűnvalló egyházból hitvalló egyház legyen. Rámutat arra is, hogy Isten ítéletét magunkra nézve felmutatva és elfogadva jelentsük ki másokra is, a győztes hatalmakra, a nemzetközi politikára, mindarra, amit Isten a mi büntetésünkre felhasznál. Javasolja, hogy a zsinat sürgősen hozzon törvényt az egyháztagság reformja és a lelkesi fizetések központosítása tárgyában. Öt új lelkész került az egyházmegyébe. Anyásítások vannak folyamatban öt gyülekezetben: Mátyásföld–Cinkota, Pilisvidék, Pesthidegkút, Kispest–Rózsa-tér és Csákyliget reformátusai vállalkoznak az önálló gyülekezeti élet terheinek átvételére. Kiemeli, hogy az Erzsébet-telepi egyház patrónája: *Kőrösvári Györgyné* gyári munkás, ebédszünetben hetenként egyszer bibliaórát tart munkatársainak s az üzemi bizottság megdicsérte érte. A lelkész ellátását áldozattal és szolgálattal nagyban elősegíti. Megemlíti a jelentés *Balla András* tímármester nevét, ki szinte tékozló bőkezűséggel támogatja az egyházközséget minden munkájában. A földreform során öt egyház kapott összesen 60 holdat, két egyház veszített összesen 189 holdat. A pestkörnyéki egyházmegye a kristályosodási folyamat letelején áll. 29 egyházból 20-nak nincs paróchiája, 7-nek nincsen temploma, sem imaháza, a gyülekezetek földvagyonra 240 kat. hold és 9 bérház. A hívek majdnem mind munkások

és nincstelen értelmiségiek. Ilyen körülmények között foglalkoztat 20 lelkipásztort, 18 vallásoktató lelkészt, 20 segédlelkészt és 1 tanítónőt. Ebben az egyházmegyében meggyökeresedett az egyházi munkások képzése és e munkások együttes nevelése.

A *solti* egyházmegye esperese panaszkodik erőtlensége miatt és készítgeti az egyházmegyét a búcsúzásra. Remélem, az esperes azután is megtapasztalja – mint ahogy eddig megtapasztalta – a Pál apostoli élmény nagy igazságát: elég neked az én kegyelmem! A nyugatra ment lelkipásztorok jönnek haza. Már csak a bajai és a dömsödi van távol három tanárral és hat tanítóval. A telepítés következtében Solton új gyülekezetek támadtak Katymáron: *Pap Béla*, Garacsátalján: *Balogh László*, Gátalján: *Vietorisz Lajos*, Hajócsászártöltésen: *Zákányi József*, Jánoshalmán: *Dobó László* lelkipásztorkodik. Javadalmi földet, iskolának, imaháznak, papilakásnak házat kaptak. Még református iskolát is állíthattak tiszta római katolikus gyülekezetekben. Panaszkodik az általános iskolára, amely összevonásra kényszeríti a kisebb iskolákat. Sötét képet rajzol nemzedékünk erkölcsi romlásáról. Fáradtság, közöny, apáthia üli meg a lelkeket, hajlamosak arra, hogy mástól várjanak segítséget. Az én tapasztalatom szerint, ez nagy gyülekezetben gyakoribb. Irtózatosan elterjedt tömegbűn lett a lopás, hozzá hasonló méreteiket ölt a paráznaság. Hadifoglyok feleségei, szerencsétlenné tett fiatal nők folytonos mulatozással rendszeresen megmételvezett ifjúság az erkölcsi lazulásnak és gáttalan érzékiségnek megdöbbentő példáit mutatják. Úgy tapasztalja, hogy istentiszteleti rendünk lassan sorvadozik. Már elhaltak a hétköznapi délutáni istentiszteletek, a hétköznapi délelőtti istentiszteletre csak a gyermekek járnak s azok is muszályból. A vasárnap délutáni istentisztelet csonkul, porlik s vasárnap délelőtt is – különösen a nagyon fellendült politikai tevékenység – nagyon megkritikálja a templomlátogatók sorait. Maga a gyülekezet csak sátoros ünnepeken találkozik, s már ezek között is rangsorolást tett a szokás: nagypéntek, húsvét az élen jár, de áldozócsütörtök elhervadt és pünkösöd másodnapját is kikezdte az idő. Kevesli, hogy a tulajdonképeni egyházi munka november közepén kezdődik és március közepén bevégeződik. Munka ez? kérdi az esperes. A hívek áldozatkészsége azért buzog. Makád, Szabadszállás, Kunszentmiklóson a gimnázium megépült már csak Szigetszenmiklós és Solt van hátra. Dunavecse 27, Érsekcsanakád 26, Lacháza 34 pesti éhező gyermeket látott vendégül és a Ráday-kollégium számára Dunavescén, Ordason s a Szere-tszövetség számára Dunapatajon, végül a kunszentmiklósi gimnázium tanárai számára Dunaszent-benedeken eredményes gyűjtés folyt.

Tolna elsiratja *Bodnár Istvánt*, *Kovács Sebestyén Endrét*. Meleg szavakkal búcsúzik lemondott gondnokától: *Benedek Zsolttól*. *Arany Dénes* nyugalomba vonult. *Váróczy János* hidasi lelkész tanítónak ment. Sajnálja, hogy az egyetemes konvent az általános iskolához nem adott tájékoztatót. A katolikusok kaptak. Én csak olyan kérdésekben szoktam tájékoztatót adni, amit nem lehet tudni egy egyházmegyei vezetőnek. Egyébként ahhoz a régi latin mondáshoz tartom magam: mitte sapientem et nihil ei dicas¹³. Panaszolja, hogy nincs beszámoló, mert nem volt iskolalátogatás. Azt hiszem, hogy az iskolalátogatást meg kell ejteni és a beszámolót be kell szerezni minden egyetemes konventi külön utasítás nélkül. A kitelepítés következtében Mórágylefogyott 300 lélekre, Hidas két családra, Bonyhád népe is megcsappant. Mőzsre Biharnagybajomból 400 lelket telepítettek, Györkönyre 980 lelket, Püspöknapasdra és Hercegfalvára is sokat. Ezekre az új gyülekezetekre s általában a telepítés ügyére ismét felhívom az egyházmegye figyelmét. Panaszolja, hogy az egyházi adók együttes kezelésére nincs remény. Máshonnan az a hír érkezik, hogy a hatóság nem akarja kiengedni az egyházat az együttes kezelés obligációjából¹⁴.

¹³ Küldj csak okos embert s nem kell őt tanácsokkal ellátni

¹⁴ kötelezettségéből

Fájdalmas tünet, hogy az egyházmegyében legtöbb helyen több az elhalálozás, mint a születés s Tolna áldott földjén, a csendes jólét egyházmegyéjében a lelkészek nagy szegénységben élnek.

Vértessalja elbúcsúzik kedves halottaitól: *Sárközy Jánostól* és *Kenessey Gyulától*, azután *Czirók Ákostól*, aki csere útján távozott el. Köszönti az új lelkészeket: *Bartha Géza* martonvásári, *Szűcs István* verebi, *Zámbó István* sukorói lelkészeket. Későn tértek vissza nyugatról *Nagy Gyula* pátkai és *Papp Ákos* csákvári lelkészek. Nyolc tanító még távol van. *Papp Ákost* tárt karokkal fogadta gyülekezete, *Nagy Gyuláról* nem akar tudni semmit sem. *Nagy Gyula* ezidőszerint Budakeszin segédlelkészi szolgálatot végez. *Huszár Dezső kúriáját* belsőséggel együtt Sárbogárdnak hagyományozta. Törvényszéki ítélettel kellett kicsikarni az önkényesen bitorló Madisz¹⁵-tól. Abán 10 hold földet, Baracsán 6 holdat bérelt az ifjúság s ingyen munkálta az egyház javára. Sötét csík: 22 egyház 483 q terménnyel s 15 egyház 474 ürméter fával tartozik inséges lelkészeinek. A földreformmal általában véve erősödtek a gyülekezetek. Ercsi református népe kb. 1000 holdat kapott. A telepítés Etyeken életmentő vérátömlesztést hozott. Azelőtt 50 lélek tengett-lengett, most száznál több a tanköteles gyermekek száma; töbtanerős református iskolát követel. Seregélyesen kitört az ősi ellentét gyülekezet és lelkipásztora között. Lelkipásztorát a gyülekezet mérsékelt gyöngédséggel, egyoldalúlag nyugalomba helyezte s többé hallani sem akar róla. Klotildliget templomát 1946 tavaszán fosztották ki.

Anyagi kérdések

Végezetül szólnom kell valamit az anyagi kérdésekről is. Nemcsak kenyérrel él az ember, hanem Istennek minden Igéjével, mondotta az Úr. Ez azt is jelenti, hogy míg e testben járunk, Isten minden Igéje mellett szükségünk van kenyérre is. Az egyház megújulása és fennmaradása tisztán lelki kérdés, de olyan lelki kérdés, amely egy bizonyos vonalon anyagi javakban jut kifejezésre. Világosan látszik, hogy a magyar református egyház fennmaradása a Lélek erejétől függ, de fennmaradásának mikéntje a református hívek anyagi teherbírásához igazodik. Ezt figyelembevéve számolnunk kell azzal, hogy igen nagy szegénység évei következnek reánk. Mikor az Egyesült Államok jégoszlopból faragott külügyminisztere keresi a minél ékeőbb és melegebb szavakat annak a kifejezésére, hogy Magyarország a békeszerződésben reáúdított anyagi megterhelések alatt nem tud megélni, nekünk arra kell gondolnunk, hogy ennek a koldussá váló magyarságnak kell majd a református egyházi élet minden terhét hordoznia. Mi az, amit elbír? Ki az, akit meg kell tartania? Így kerülünk az elé a nagy missziói feladat elé, hogy anyaszentegyházunk érdekéből népünk gazdasági megerősödéséért és felvirágozásáért mindent meg kell tennünk. Az infláció elpusztíthatta tőkénket, a defláció elorsvaszthatta jövedelmünket, de megmaradt a magyar munka, ez a változhatatlan teremtő erő, amely legalább háromszor már temető talpából újraépítette az országot. A munkát Isten találta ki s mint a saját maga kedvtelését, teremtő stílusát illesztette be belvilága rendjébe. Boldog az, akinek részt adott belőle. Nem tette mindenhatóvá, hogy érdemünkkel ne kérkedjünk s ne képzeljük, hogy a magunk erejéből megválthatjuk magunkat. Foganatjához feltételt fűzött: a maga áldását. Ebben bízva, ezért könyörögve kell a magyar népnek megindulnia ezeréves történelme legnagyobb munkavállalásával legnagyobb munkateljesítésére. A munka a teremtés kultusza, mélyen összefügg az élet gyökerével: a becsülettel és sorssal. Ha mindenki még annyit dolgoznék, amennyit eddig dolgozott, úgy veheted, mintha kétannyi magyar élne itt e földön s református egyházad nem egymillió nyolcszázézer, hanem hárommillió hatszázézer lelket számlálna. A munka termel a szeretet oszt. A kettőnek együtt kell járnia. Lejárt az az idő, amikor

¹⁵ Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség

a fejedelmek és főurak patrónusi kedve tartotta el az egyházat. A fillérek, a morzsák összetapadásának hősi korszaka következett el. A leggazdagabb egyénnél is nagyobb maga a közösség s kibeszélhetetlen hatalom egy olyan közösség, ahol a szenvedélyes munka termel és amit termel az igazságos szeretet osztja el. Mindaddig, míg ide nem érünk, református egyházunk fenntartásának nagy anyagi problémája megoldva nem lesz.

Az Úr lakozik a ködben

A dunamelléki egyházikerület munkaévről szóló beszámolóm képei leperegtek. Ködből szálltak fel, ködbe hulltak alá s amerre nézünk, mindenütt köd takarja el, ami következik. De az Ige arról biztosít: az Úr lakozik a ködben!

XXVI. PÜSPÖKI JELENTÉS

1947. november 20.

Ravasz László Pap Lászlóval (Ravasz bal oldalán) mint a Magyarországi Ökumenikus Újjáépítési Bizottság elnökével és a bizottság más tagjaival valamikor 1946-ban vagy 47-ben – „Helyesen cselekszik egyházkerületünk, ha köszönetét és hálóját nemcsak az adományozó testvéreknek fejezi ki, hanem azoknak is, akik idehaza az igazgatás és a szétszórás rendkívül nehéz munkáját végezték. Gondolok első renden Dr. Pap Lászlóra és munkatársaira...”

Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Amint feljöttünk a szépen kijavított székházba, ahol mindnyájunkat ismét rend és tisztaság fogad, még az a csalóka érzés is átsuhanhatott rajtunk, hogy rossz álom volt mindaz, amibe majdnem tíz év óta rohantunk, elmerültünk, fuldokoltunk s valahogy ismét partra vánszorogtunk. Itt azonban a megváltozott világ kőkemény problémái várnak s nagyon hamar átlátjuk, hogy összes szellemi és erkölcsi erőnk megfeszítésére van szükségünk, hogy talpra álljunk. Lássunk hát neki.

Búcsúzás

Csak egy pár szót a magam gyászáról. Az egyházmegyei gyűléseken elhangzott a feleségem neve, amint az atyák és testvérek megemlékeztek róla és megáldották. Életében tartotta a kempistamási szót: ama nesciri¹ s most is úgy úszott végig Dunamellék emlékezetének kék taván, mint a hattyú, aki eltűnik, de hátrahagy mindnyájunk szívében egy drága éneket. Köszönöm a megemlékezést és testvéri részvétet.

Váratlanul hunyt el *Gilicze Sándor*. Halkszavú, csendes, szelíd ember volt. Egy idő óta még halkabbá vált s szelidségébe el nem panasztolt fájdalmak szövődtek bele. Még szeptember 24-én esperesi jelentését ezzel az idézettel végzi be:

*Én Istenem, én hangszerkészítóm!
És legfőbb mesterem!
Te tudod: mindig jót akartam,
Ne hagyj el engemet.
Ha másképp nem lehettem a Tiéd:
Az örökkévalóság szírfalához
Vágd hozzá méltó haragodban
Méltatlan hangszered!*

Két nap múlva a hangszer összetörve örökre elnémult. De csak ideleln. Isten, aki az ő nagy zenekarában ideleln is felhasználta, hogy tiszta és meleg hangjával fokozza az ő nagy zenedrámájának, az életnek együttesét, odafenn egy dicsőségesebb szimfóniában: az idvezült lelkek karában új ének mondasával bízza meg. Szerettük, megbecsültük, siratjuk és emlékezetét áldjuk.

Elköltözött az élők közül *Debreczeni Sándor* egyházkerületi tanácsbíró. Három évig volt az egyházkerület ügyésze. Tudását, önzetlenségét nem tudtuk sem megköszönni, sem meghálálni. Álljon itt róla a gyászjelentés jellemzése: „egyéniességét és életművét magasrendű erkölcsi elvek szerint öntudatosan és következetesen alakította. Legfőbb jónak a szabad és független emberi szellemet tartotta, amely értékét önmagában, belső minőségében hordja. A jogot azért szerette és művelte, mert erkölcsi törvények uralmát lehet vele biztosítani. Gazdasági kérdésekkel azért foglalkozott, hogy az anyagi javakat a szellem szolgálatába rendelje, szépséget és jóságot termeljen belőle. Határozott és súlyos egyéniessége tele volt gyengédséggel, figyelemmel, lovagiassággal s lényé legmélyéről tiszta és jó érzések meleg forrásai fakadtak fel.”

Vargha Gyuláné Szász Polixéna úrnő, néhai Szász Károly püspökünk leánya, kit Isten azzal bízott meg, hogy nemzedékének legjelentékenyebb asszony-evangélistora legyen s ezenkívül költői tehetségét lelki énekek fordításában Krisztus dicsőségére ajánlja fel, 85 éves korában megtért Urához, kinek egy életen át hűséges bizonyágtevője volt.

¹ Szeress ismeretlenségben maradni

Elvesztettük *Csűrös István*-t is ez a veszteség kikívánkozik egyik gimnáziumunk veszteséglistájáról. Nevelői egyénisége, pásztori karizmája, sugárzó bölcsesége a kedves mesemondót egy egész nemzedék nevelőjévé és sok lélek evangélizátorává tette. Feljegyezzük *Lombos Alfréd* bonyhádi, *Kósa Ferenc* gyönki, *ifj. Nagy Ákos* nagyvátyi, *Kiss Géza* kákicsi, *Dr. Nagy Gyula* pátkai, *Herczegh László* őrszentmiklósi, *Aszalós Gyula* luzsoki, *Tóth Kálmán*, *Gál László*, *Halász István*, *Bódis Lajos* ny. lelkészek nevét, kik földi vándorlásukból már hazaérkeztek. Imádjuk Istent gazdagságáért, hogy annyiféle lélek által annyiféle módon közli üzenetét és viszi végbe akaratát.

A testvér evangélikus egyházat az idén nagy veszteség érte. Elhunyt *Raffay Sándor* bányakerületi püspök, a magyar közélet oszlopembere, az evangéliumi világosságnak egyik legszínesebb és legerősebb lángja. Székely vérből eredőnek vallotta magát, akit Cegléd földje nevelt testben és lélekben vas-emberré. Egyenletesen, biztosan gördült tova szép pályáján, mint egy útrakelt hegykolosszus; aki azonban közelébe férközött, látta, hogy ebből a hegykolosszusból nemcsak komoly erő öntudata, hanem aranszínű derű is árad s a hűvös mélységek és napsütötte tetők között sok tarka virág pompája virul. Bénán is bajnok volt, betegen is munkásabb, mint az egészségesek s mikor visszavonult az utolsó évek nagy magánosságába az Újszövetség üzenetét szólaltatta meg ízes, zengő, színes magyar nyelven. A dunamelléki egyházkerület meghatottan búcsúzik Raffay Sándortól a jó baráttól és erős bajtárstól.

Két elköltözött holland barátunktól kell még megemlékeznem *Dr. Colijn Henrik* az egyik. *Politikus* volt: Hollandiának kétszer miniszterelnöke, többször szakminisztere, a református politikai párt főtitkára, majd Kuyper halála után vezére. *Közzgazda* volt: a Batáviai Petroleum Társaság igazgatója, a Genfi Közgazdasági Világkonferencia tagja s a Népszövetség Közgazdasági bizottságának alelnöke. Mindenek felett azonban *hívő református ember*, az Isten ígéjével élő és Krisztusnak engedelmeskedő aláztos keresztyén. Nemzetének ebben az emberöltőben kétségtelenül legnagyobb fia. A magyar kálvinizmussal Sebestyén Jenő útján a legbensőbb barátságot tartotta. Meg is látogatott minket s hatalmas előadásokat tartott a kálvinizmus és politika címen. Német internáltságban halt meg 1944 őszén. Annak a puritanizmusnak, mint élő történelmi erőnek volt kései megtestesítője, mely a szentírás kálvini értelmezésével a brit és északamerikai gazdasági, politikai és erkölcsi világhatalom megteremtéséből az oroszlanrészt vette ki.

Nagy barátunk volt *Stirum-Limburg* Comelia grófnő is. Vagyonát a kálvinizmus szolgálatában sáfarkodta el. Magyarországon is sok könnyet letörölt. Arnheimben megépítette országa legszebb leányiskoláját. A háború felgyújtotta ezt az épületet. Őt ápolónője súlyos betegen kimentette a tűzből, de a tomboló ostromban végig kellett néznie, mint lett a lángok martaléka élete gyönyörű alkotása. Két nap múlva meghalt. Vele eltűnt egy történelmi típus: a dúsgazdag arisztokrata nő, aki egész életét, minden anyagi és szellemi erejét a kálvinizmus szolgálatára áldozta.

Köszöntés

Szívből köszöntjük a tolnai egyházmegye gondnokát *Gaál Dezső* testvérünket. Váralmástól Szekszárdig hosszú az út s ezen a hosszú úton érkezett meg hozzánk Gaál Dezső. Útközben Isten uja mintázta s a szülői ház örökségéből, ebből a jó materiából, elkészítette a nekünkvaló ajándékot.

Nagy örömeire szolgál az egész magyar református egyháznak, hogy a konventi missziói bizottság előadói tisztét *Makkai Sándor dr.* vállalta el. Az ő hatásköre, az előtte megnyíló lehetőség, az a hatás, amit a református egyház lelki életére közvetve gyakorolhat, valójában nagyobb, mint a püspököké, akiket sokszor anyagi, jogi, igazgatási és társadalmi feladatok vonnak el a tiszta pásztori és missziói munkától. Bizalommal köszöntjük s munkájára Isten áldását kérjük.

Itt jelentem be, hogy a Dunamelléki Egyházkerület Nőszövetségének elnöki székét *Zsindelyné Tüdős Klára* foglalta el, akit a most megalakult Országos Nőszövetség első országos elnökének is megválasztott. Midőn őt a Dunamelléki egyházkerület atyáinak és véneinek bizalmába és segítő szeretetében ajánlom, bizonyoságot teszek arról, hogy hívő egyéniségében, páratlan leleményességében, ihletni és dolgozni egyformán tudó vezetőképességében Isten e nemzedék számára nagy ajándékot rejtett el s felelősek vagyunk arról, hogy ezzel az ajándékkal hálás szívvel éljünk.

A testvér evangélikus egyház bányai kerületének felügyelő székét *Vladár Gábor* a nagy magyar jogász és törvényalkotó foglalta el. Az egyházi életben való teljes bekapcsolódása az egész magyar protestantizmusra nagy nyereség. Szívvel köszöntjük s Isten megsegítő Szentlelkét kérjük számára.

Egyetemes keresztyénség

Kenneth Scott Latourette, yalei professzornak most jelent meg hét kötetes nagy egyháztörténeti munkája: *A History of the Expansion of Christianity*.² Ebben azt a meglepő megállapítást közli, hogy a keresztyénség még ifjú éveit éli. Belső dinamikája szakadatlanul nő s legragyogóbb eredményeket a XIX. és XX. században érte el, nagyobbakat, mint az eddigi kétezer év bármely századában. Rámutat, hogy a keresztyénség, az egész földkerekség legrégebb, legnagyobb, legelevenebb szellemi hatalma, független minden kultúrától, bár a legnagyobb műveltségképző erő; független minden politikai rendszertől, bár a legegységesebb világnézet és független minden impériumtól, bár maga élő erkölcsi királyság. Megosztottsága látszólagos, egysége a valóság. Egyetlenegy ponton fenyegeti veszedelem, ha tagjai eltávolodnak az egyház Urától, az Élet Fejedelmétől, az Úr Jézus Krisztustól. Mindaddig, míg az egyházak a maguk lényegét a Jézus Krisztusba vetett hitben és az ő törvényének való engedelmes-ségben ismerik fel, s mindaddig, míg ebben a hitben megállanak és az engedelmes-ségben példaadóan előre mennek, a Krisztus egyházának egysége mindenféle theologiai és egyházpolitikai pörpatvar és meghasonlás ellenére megingathatatlanul fennáll. Ezért az egyháznak legfőbb gondja az legyen, hogy a hitben épüljön és a szolgálatban gyarapodjék. Ezt célozza az Ökumené név alatt ismerős mozgalom, a szervezés alatt álló „Egyházak Világtanácsa”, amely a jövő év augusztusában Amsterdamban tartja első világzsinatát. Addig is azonban ihleti és nagyrészt lebonyolítja a keresztyén világnak azt a nagy szeretetmunkáját, amely a háború borzalmas sebeinek gyógyításával foglalkozik. Nem ismerünk a világtörténelemben nagyobb jótékonyági vállalkozást, mint ez a szeretetmunka. Szomorú kiváltságunk, hogy ez a szeretetmunka Magyarországon a jövő évben sem szűnik meg. Pedig már sok olyan ország, amely eleinte segélyt elfogadó ország volt, a rend helyreálltával másokat segélyező országgá vált. Pap László főtitkár jelentése szerint egy év alatt 1,400.000 svájci frank pénzadomány és körülbelül 9,000.000.- forint értékű szeretetadomány érkezett a magyar protestantizmus felsegélyezésére. Jól esett látnom az egyházmegyék jelentéséből a testvéri hálának és köszönetnek sok megható kifejezését, melyet a dunamelléki egyházkerület egybefoglal, saját szavával megerősít s Istent dicsérve küldi el mindazokhoz, akik Pál apostol szerint „az adakozás jótéteményébe magukat befogadták”. Mennyi esett ebből a Dunamellékre? Az adományok 72%-a a református egyházat illeti. Ebből körülbelül 24–25% esik a dunamelléki egyházkerületre. Átszámítva az értékeket a Dunamellék összesen 2,500.000 forint segélyben részesülhetett. Bizonyára nagyobb zajt ütött volna, ha egyházkerületünk ezt a két és félmillió forintot egyszerre, egy összegben kapta volna meg. De a segítség hatékonyságán nem változtat az, hogy a legnagyobb szükségletek finom hajszálcsövein szinte észrevétlenül szívódott fel ez a táplálék. Helye-

² A keresztyénség terjedésének története

sen cselekszik egyházkerületünk, ha köszönetét és hálóját nemcsak az adományozó testvéreknek fejezi ki, hanem azoknak is, akik idehaza az igazgatás és a szétoztás rendkívül nehéz munkáját végezték. Gondolok első renden Dr. Pap Lászlóra és munkatársaira és a dunamelléki egyházkerület segélyelosztó bizottságának előadójára: Dr. Domján Jánosra.

Az amsterdami zsinatra egyetemes egyházunk megnevezte a kiküldötteit. A kiküldötteket egybe fogom hívni és hozzálátunk az előkészület munkájához. Ennek egyik része az, hogy pásztorlevéllel fordulunk egyházunk összes gyülekezeteihez, kérve az amsterdami zsinat számára érdeklődését, imádságát és segítségét. Immár 140 egyházban rendszeresen imádkoznak az amsterdami zsinatért s hosszú előadássorozatok, egymásután megjelenő könyvek dolgozzák fel a világszinat roppant gondolatanyagát. A magyar református egyház is megtette e téren eddig a magáét, de szükséges, hogy a nagy dátum közeledtével a gyülekezetek figyelme sokkal nagyobb érdeklődéssel forduljon századunk legnagyobb egyháztörténelmi eseménye felé. A részvétel nem nagy, de mégis elég tetemes költségeit nem szeretném a konventi kulcs szerint hártani át az egyházkerületekre. Azt szeretném, ha a hívek perselyadományából gyűlne össze az az összeg, amelyre szükségünk van s amelyről pontos költségvetést készítünk, mielőtt a gyülekezetekhez fordulnánk. Kérem lelkipásztortársaimat, fogadják szívükbe ezt a nagy ügyet s lelkesen képviseljék presbitériumok és a gyülekezetek színe előtt.

Magyar keresztyénség

Vezető politikusok nyilatkozata és a köztapasztalás által igazolt szükséglet egykép azt jelzi, hogy az új rendben az egyház és az államvezetés viszonyának megbeszélése és elrendezése szükségessé válik. Ez a rendezés nem lehet egy-két alaptörvény egy-két rendelkezése körüli vita, vagy megegyezés. Ez a magyar köztársaság és a magyar keresztyénség egymáshoz való viszonyának a tisztázását jelenti. Látunk kell tehát mindnyájunknak, hogy nem egyes egyházak állanak szembe, mint tárgyaló felek, egyes kormányokkal, hanem az új magyar állam, mint az ezeréves magyar államiság legfrissebb alakulata, szabályozza viszonyát az ezeréves magyar keresztyénséghez. Kétségtelen dolog, hogy e rendezésnél az egyházaknak egymástól különböző, vagy egymással ellentétes dogmatikája jelentkezni fog, de ez nem változtat azon a tényen, hogy a keresztyén egyház, mint a Krisztus királysága alatt álló lelki és történelmi közösség, helyezkedik el az új magyar államrendben. Ezt az egyetemes érdekeltséget, egzisztenciális összefüggést minden egyháznak éreznie kell s a tárgyalás kezdetén íratlan alaptörvényként szívünkbe kell vésnünk egy megcsúfolhatatlan lelki szolidaritást.

Ez a lelki szolidaritás az evangélikus egyházzal még szorosabbra kapcsol minket. Bár az evangélikus egyház tanítása az állam lényegéről és az egyházakról némileg más, mint a reformátusé, tudunk kell mind a kettőnknek, hogy csak együtt állhatunk meg. De azt is jelentenem kell, hogy a római katolikus egyházzal is megértő együttműködés fűz össze minden olyan kérdésben, amely a magyar keresztyén egyházak egyetemét érdekli.

Már most felajánlhatjuk legmesszebbmenő támogatásunkat az úgynevezett kis vagy szabad egyházaknak arra, hogy törvényünkből a bevett és elismert egyházak közötti különböztetés, a gyakorlatból pedig az elismert, a túrt és a nem túrt felekezetek közötti különböző bánásmód egyszerűsödésére kiküszöbölődjenek. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezzel a történelmi egyházak közjogi birtokállományát, amelyet vagy ezeréves fejlődés, vagy nemzetközi békeszerződések és kiegyezésszámba menő alaptörvények hoztak létre, az egyesületi életforma laza bizonytalanságára leszállítani engednénk.

A zsinat

Ennek az évnek nagy egyházi eseménye volt a zsinat. Minden választott tagja lemondott, hogy a zsinat megújulhasson. Az egyházkerületi elnökség a legmesszebbmenő előzékenységgel igyekezett azon, hogy olyan komoly, hívő református férfiak is bekerüljenek a zsinatba, akik eddig az egyház igazgatási életében nem vettek részt. Természetesen ezekért nem lehetett kihagyni olyan érdemes férfiakat, akik az egyház lelki életében és igazgatásában egyaránt eredményes és szép munkát végeztek. Újra világossá lett, hogy a presbitériumok szabad és tiszta választásban szavaznak, de nemcsak, hogy nem utasítják el, sőt egyenesen kérik az egyház felelős vezetőinek irányító véleményét, különösen ismeretlen, de egyébként értékes férfiak megválasztásánál. Addig, amíg a jelenlegi választási rendszer áll fenn, vagyis a presbitériumok szavaznak, ez a véleménymondás nélkülözhetetlenül szükséges, mert különben éppen az ellenkezőjét érezzük el annak, amit akarunk. Ha azonban valaki a jelenlegi választási rendszernél alkalmasabbat tud, ne késlekedjék általánosságban mennydörgő kritikáját konkrét javaslattal alátámasztani.

Egyháztagság

Egyébként szeretném, ha az egyházi közéletben a kritika elvszerű lenne és nagyobb felelősséggel járna. A felelőtlen kritika idézi elé azt a ködöt, amely a méreteket és távlatokat meghamisítja, azt a légkört, ami általános bizonytalanságot és gyanakodást ébreszt és azt a személyi elfogultságot, ami minden kérdés mögött hatalmi, politikai, egyházpolitikai érdekeket szimatol. Így történetelt meg az, hogy az egyháztagság kérdésében annyi tájékozatlansággal, értetlenséggel találkoztunk, amennyit ritkán látott a református egyház. Most, amikor minden ember politikai pártállását rikító jelvényekkel vallja és igazolja; ma, amikor az egyház olyan harcok előtt áll, amelyeket csak teljes lelki egységben vívhat meg; ma, amikor a magyar református egyház megkeresztelt és megkonfirmált tagjaitól a történelmi idő komolyságában megkérdezi: református vagy-e?, ma, amikor a háború okozta abuzus miatt az egyház választóinak névjegyzéke nagy százalékban vitathatóvá vált s ha azt nem akarjuk, hogy az egyház sorsát intéző választó közönség között többségre jussanak azok, akik az egyház Úrával ellenkező gyakorlatot akarnak követni s ez csak az által érhető el, ha az egyház újra összefogja a hitet megvallani kész tagjait, tehát legértékesebb gyermekeit s mindezek elérésére azt a kérdést teszi fel, amit Jézus Péterhez intézett: szeretsz-e engemet? a gyanakodók, a felettébb bölcsek, emitt a hagyomány, amott a reform táborából nem azt felelik: te tudod, hogy szeretlek téged; hanem pörölni kezdenek, miért kérdezd?, sértő ez a kérdés, nem időszerű, felesleges, pápistás, pietistás, hitetlen, vagy bármi más, csak nem református. A tény pedig az, hogy ahol a gyülekezet vezetőségében, lelkipásztorában, főgondnokában elegendő lélek, értelem és bizalom lakozott, ott mindenütt a kérdés feltevése alkalom volt egy bátor és örvendező hitvallásra, annak a nagy lelki ajándéknak a boldog tudatában, hogy hála Istennek, az evangélium szerint megtisztított egyháznak vagyunk a tagjai s ebben az egyházban akarunk élni és meghalni. Ahol a tagsági nyilatkozat megtételével aláírásával és beadásával komoly nehézségek vannak, mindenütt arra kell következtetnünk, hogy a felelős vezetők nem állottak hivatásuk magaslatán.

A magyar református egyház lelki megújulása még sok hasonló helyzet elé állít. Nemsokára jön az énekes könyv mellett a döntés. Azután lesz istentiszteleti rendtartási reform; lehet, hogy gyökerelesen átalakul a gyülekezetek háztartása is. Sok egyházközség más egyházközséggel társul, nagy egyházközségek megoszlanak; a presbiteri és lelkipásztori tisztség spirituális minősége és minősítettsége gyorsan emelkedni fog. Mindezt csak úgy lehet végrehajtani, ha az egyház hivatalos és felelős vezetői a lelkipásztorok és presbiterek között kialakul a hittel és bizalommal telített imádság- és munkakö-

zösség s azokat a próbálkozásokat, amelyek politikai értelmetlenségéből a Szentlélek munkáját megsabotálni akarják, az egyházi közvélemény parancsoló egyértelműséggel hallgattatja el.

Sajtó

Egyházi sajtónk ügye egyik legégetőbb problémánk. A világi sajtó ma az egyházzal szemben legjobb esetben teljesen közömbös. Mindenki tudja, hogy a hallgatás sokszor többet mond, mint a beszéd. Az egyház nem tudja tájékoztatni híveit legfontosabb ügyeiről, arról pedig, hogy mást tájékoztasson, nem is beszélhetünk. Az egyház vezetői elszigetelődnek, szolgálatukról azoknak sincs tudomásuk, akiknek érdekében lelküket elégetik. Ott, ahol a református egyház felemelt fővel állhat a közvélemény előtt, a legsúlyosabb mulasztási bűnök miatt elmarasztaltatik. Ha pedig valaki természeténél fogva nem közlékeny és irtózik az expektorációtól³, sokszor még legközvetlenebb munkatársai előtt is élő titokként jár-keles lassanként rá kezd ülededni a mások bűneiért és mulasztásaiért való közhibáztatás. Nagy nyomorúságok idején az emberek bűnbakot szoktak keresni, mert magyarázatát akarják adni az egyébként érthetetlen bajoknak. Így esik meg, hogy felelős vezetők váratlanul és értelmetlenül olyan vádaknak kénytelenek elhordozni, amelyeknek éppen ellenkezője az igaz. De ez még a kisebb baj. Felelős állásban lévő ember köteles ezzel számolni. A nagyobb baj az, hogy a hívek széles rétege, a gyengehitű és másodkézből élő lelkek óriás serege egyházától, sőt az egyház Királyától távolodik el, azért, mert az igaztalanul hamis színben feltüntetett szolgák iránt elhidegedett. S még ennél is nagyobb baj az, hogy megfelelő sajtó nélkül ma már nem teljes a Jézus Krisztus örvendetes üzenetének az emberekhez való továbbítása. Tegyetek tanítványokká minden népeket, ez a nagy Ige magában foglalja az egyházi sajtó parancsát is. Mondanom sem kell, mennyire elítélem, mikor ezt a nagy szükségletet olyan vállalkozás kívánja kielégíteni, amelyhez az Élet Fejedelmének semmi köze. Magunknak kell gondoskodni olyan orgánumról, nem is egyről, amely egyházi munkásaink és híveink tájékoztatását illetékesen és igazán oldja meg. Kell egy folyóirat a lelkipásztorok félhivatalos tájékoztatására és kell egy országos újság, amely a világprotestantizmus nagy közösségének szemszögéből a magyar evangéliumi keresztyénség életkérdéseit felveti, életjelenségeit magyarázza s a magyar közvéleményt illetékesen tájékoztatja. Erre legalkalmasabb, sőt ez idő szerint egyetlen eszköz az Élet és Jövő, de csak akkor, ha az egész magyar reformátusság e nagyszerűen szerkesztett, irtózatosan nehéz időkből derekasan megerősödött újság mögé áll. Elmúlt az az idő, amikor egy protestáns sajtóorgánum a szerkesztő- vagy kiadóbizottság ügyességéből és szorgalmából megél. Ma csak azok a református vállalkozások virágznak, amelyek gyökerüket a magyar kálvinizmus őstalajába: az egyetemes és mégis egyéni felelősségvállalás és áldozatkészség talajába bocsátják alá. Kérem Dunamellék egész egyházi közéletét, vállalja ezt a felelősséget és kovácsoljon magának jó fegyvert, fényes és tiszta fegyvert az Isten dicsőségéért való hadakozásra.

Hadd ajánljam minden felelős tényezőnek legmelegebb támogatásába a Nőszövetség munkáját. A nőszövetségi munka ma már a gyülekezeteken épül fel, egyházmegyei és egyházkerületi tagozatokon keresztül, egységes magyar református mozgalommá. Ereje a gyülekezetekben van. Ott is a Szentírásból és az imaközösségből táplálkozik. Első stációja az egyházmegye, amely összefogja és irányítja, ihleti és segíti a gyülekezeti munkát. Ma már minden egyházkerületben meg van a munka hivatalos összefoglalása. Az országos központ csak egy csúcs-szerv, amely közvetítést és képviselést végez, de nem ez a szerv gondolkodik az egész helyett, nem ez végzi a munkát, nem ennek a szétágazása a különböző helyi munka, hanem éppen megfordítva, a gyülekezeti munkák következménye és összefoglalása az

³ ömlengés

országos központ. Azt hiszem, mindenki látja ennek a szerkezetnek tiszta református stílusát. A Nőszövetség keretében helyezkedik el a leánymunka, amely módszerében és tagozatában teljesen önálló, igazgatásában és képviselőletében a Nőszövetségi munkának kiegészítő része.

A gyülekezeti elv

Általában véve itt az ideje annak, hogy a magyar református egyház missziói munkája a felülről lefele ható kezdeményezések és útmutatások után megkezdje az élet valóságos kibontakozását, a gyülekezetben gyökerező, onnan felnövő és összebokrosodó szervezet felépítését. Azt a nagy feladatot, melyet a mai kor legnagyobb feladatának látok, tudniillik, az egyesületi misszió gyülekezetivé változtatását és a gyülekezeti misszióknak egy nagy egységes szervezet autarkijába⁴ való befoglalását, csak akkor oldhatjuk meg, ha a szabad egyesületek által kezdeményezett és képviselt munkák egyházi betagozódásával párhuzamosan minden missziói munkának meg lesz a maga gyülekezeti meggyökerezése. Ez előtt huszonhat esztendővel székfoglaló beszédemben ezt így fejeztem ki: az evangéliumi egyesületek egyházasítása, az egyház evangélizálása által. Újólág hangsúlyozom, olyan időknél megyünk elébe, amelyek máról holnapra lehervaszthatják az egyesületi keresztyénséget, de ártalmatlanul vonulnak tova a Szentlélekben megújult élő egyház kősziklára épített bástyái felett. Egy egyesület léte, vagy nem léte egyszerű közigazgatási kérdés. De az egyházi egzisztencia világgkérdés és ezért egyetemes létkérdés.

Ez az oka annak, hogy amikor hírt vettem a Gyülekezeti Evangélizáció Baráti Társaságának és az úgynevezett Szabad Tanácsnak súlyos belső válságáról, későbbre hagyva a tanúságok levonását és a rekrimináció⁵ lehetőségeit, siettem kinyilvánítani: mindent megteszek e két vállalkozás két nagy ügyének az eddiginél még hatékonyabb, de mindenesetre biztosítottabb szolgálatára. Ez a két ügy az evangélizáció kérdése, a második szabad eszmecsere formájában útkeresés az egyház megújulásának előmozdítására. Az előbbit be kell illeszteni a magyar református egyház missziói szervezetébe, az ügy által kívánt szabadabb mozgékonyabb biztosításával, a másikat pedig egy rendszeresen ismétlődő szabad konferencia-sorozat olyan publicisztikai munkájának kell tekinteni, amely nyomtatott betű helyett az élő szó dialektikájával él. Legyen az egy evangéliumi Kapu, ahová egyházukat szerető, szabad és komoly férfiak időnként letelepednek, hogy az igazság útját megbeszéljék és ha megtalálták, másoknak is elhírleljék.

Örvendetes híreket veszek a Bethániáról. Nem politizál, evangéliumot hirdet. Komolyan veszi az Isten Igéjét s magát fenntartás nélkül az Ige szolgálatába kívánja adni. De figyelmeztetem a Bethániát arra, hogy egyházfogalma néha hibásnak látszik. Mindenesetre a református egyház tanításaitól bizonyos pontokon eltér s ahol eltér, ott a református egyházfogalom tanításainak igazságát tagadásba veszi és tagjaitól a maga egyházfogalmának elfogadását követeli meg. Helytelen az ő megkülönböztetése a látható és láthatatlan egyház között, helytelen a mértékegysége a szövetségbe való beletartozás felől és helytelen az egyesületi közösségnek a Krisztus egyházával való azonosítása, amelyből az következik, hogy annyiban tartozik valaki Krisztus igaz egyházához, amennyiben a közösség által idetartozónak elismertetik. Azt hiszem, eljött már az ideje annak, hogy ezt a kérdést testvéri megbeszélés tárgyává tegyünk.

⁴ önkormányzatába

⁵ szemrehányás, panasz

Egyházunk és a kormányzat

Állapítsuk meg és ismerjük el legelőször mindazt, amit e szörnyű összeomlás után eddig a kormányzat megtett és elért. Magyarország többet szenvedett a háborútól, mint szomszédai közül Románia, Ausztria és Bulgária, s Magyarország a romok eltakarításában és az újjáépítés munkájában sokkal tovább jutott, mint szomszédai. A hidak és az utak épülnek, a romok lassanként eltűnnek. Helyreáll a rend és a nyugalom, folyik a termelő munka és életszínvonalunk 1945 tavaszától lassan, de állandóan emelkedik. Templomainkban szabadon szól az Ige. Autonómiánkat bántalom nem érte, az államkormány pénzügyi erejéhez mérten lényeges támogatásban részesíti az egyházat. Például ebben az évben is a kultuskormány és a pénzügyminisztérium megbízottai végigjárták a gyülekezeteket s a kongrua-⁶ és a tanítói állásoknál a helyi hozzájárulás revíziója során egyházunk jogos érdekei és magas nemzeti hivatása iránt hálára érdemes megbecsülést és jóindulatot tanúsítottak. Politikai pártok – igaz, hogy inkább a választások előtt – vagy határozottan megnyugtató nyilatkozatot tettek az egyházak nagy nemzeti hivatásáról és ilyen szolgáltatuk erkölcsi értékéről, vagy pedig ünnepélyes formában biztosítottak, hogy a legtávolabbról sem szándékoznak az egyház szabadságát korlátozni s munkáit hivatásuk teljesítésében akadályozni. De ugyanakkor meg kell állapítanunk azt is, hogy az egyház és a kormányzat között az 1945-i novemberi választás óta lassú eltávolodás következett be, meg kell állapítanunk, hogy a bizalmatlanság fokozódott, a légkör hidegebb és a hangulat feszültebb. Érdekes volna ennek az okát elemezni. Azonban ez inkább politikai feladat, mint pásztori. Csak annyit mondok, hogy a bizalmi válság kiküszöbölése egyház és államkormány közös feladata és közös érdeke. Annyit azonban meg kell jegyezni, hogy ebben az elhidegedési folyamatban nagy szerepet játszott a fakultatív vallásoktatás szerencsétlenül előrántott kérdése. Ezt is csak azért állapítom meg, hogy hangsúlyozhassam: ez a kérdés lekerült a napirendről, jó volna, ha vele együtt eltűnnék az általa felidézett hangulatromlás is.

Egyébként mindenki tudja és látja, hogy az országvezetés feltűnő sebességgel tologdik balfelé. Ez magában véve csak akkor érdekelné az egyházat, ha a szélső baloldali politika ideológiai alapmeggyőződése az emberi szabadságjogokat korlátoznák s az egyházat a maga tanításainak hirdetésében és szolgálatában akadályoznák. Ha ilyes jelenségeket tapasztalunk, azonnal a kormányzathoz fordulunk.

Orosz barátság

Amint az idegen hatalmak megszállása Magyarországon ténylegesen megszűnt, beszélni lehet és beszélni kell a magyar nemzetnek a nagy orosz, nemzet iránti tiszteletéről és az orosz szellem nagy alkotásai előtt való meghajlásáról. El kell mondanunk, hogy a nagy orosz írók üzenetének mélyebben át kell hatnia a magyar lelket, mint eddig. Dosztojevszkij, Tolsztoj, Gorkij és hasonló társaik az egész világi, vegyük ki mi is a részünket belőlük. Az orosz muzsika szövődjék bele népünk életébe a bölcsőtől a sírig s adjon példát arra, mikképen válhatik egy nép életében gényűsége legfinomabb alkotása: zenéje mindenki közös öröme és nevelője. Mindennek azonban az a feltétele, hogy a magyar nemzet magát az orosz nagyhatalomtól ténylegesen függetlennek érezze s lehessen meggyőződve arról, hogy minden kicsinysége mellett is egyenjogú és öncélú szuverén. Szeretet csak szabad emberekből fakadhat s éppen ezért sohasem kényszeríthető, de mindig felébreszthető szeretet által. Ismételten ki kell jelentenünk, hogy az a kép, amelyet a Szovjet birodalomról a háború előtti években nyertünk, hamis volt, mint minden kép, amit a propaganda rajzol. Ma már látjuk, hogy a Szovjet birodalom, mint államalkotás, társadalmi és gazdasági szervezet a világtörténelem egyik legnagyobb politikai műve s méltó arra, hogy

⁶ lelkesi illetmény állami kiegészítése

független lelkek tanulmányozzák, értékeljék, s ott, ahol kell megcsodálják. Ezért szeretném, ha a magyar protestantizmus és az orosz orthodoxia között ifjúságán és professzorain át jó barátság szövődne.

Telepítések

Másik nagy kérdés a telepítések kérdése. A népcsere ősi keleti gondolat. Egyiptomban, Asszír-Babilóniában, a mongol birodalmakban gyakorolták, önmagában véve a legvéresebb egyéni igazságtalanságok summája. A keresztyén egyház egykép tiltakozik ellene, akár zsidókat telepítenek át gettókba, akár svábokat űznek ki százasok otthonukból, akár magyar embereknek kell elhagyniuk azt a földet, amelyen őseik ezer év óta laktak s immár harmadik nemzedékben énekelték rajta a magyar egzisztencia tragikus énekét: Áldjon vagy verjen sorskeze, itt élned, halnod kell. Emlékkiratokkal, küldöttségekkel, a világtanács segítségének igénybevételével tiltakoztunk és tiltakozunk most is a magyarországi svábok kitelepítése ellen, mint annak idején a zsidók üldözése ellen. Rámutattunk, hogy azok az emberek, akiket most száműznek azért, mert magukat német anyanyelvűeknek vallották, valaha kormányzati kényszerítéssel voltak kénytelenek német iskolát kérni, holott ők magyart akartak. Rámutattunk arra, hogy olyanoknak is kezükbe kell venniük a vándorbotot, akik a háború alatt az itt regnáló német hatalom közvetlen, vagy közvetett terrorja ellenére is életük és vagyonuk kockáztatásával a Hűségmozgalomhoz⁷ csatlakoztak és vállalták a magyar sorsközösséget.

Mikor első tiltakozásunkat e kérdésben beadtuk, a kormányzat azt a megnyugtató és felemelő választ adta, hogy e kérdésben teljesen úgy gondolkozik, mint mi s ha mégis kénytelen a svábok kitelepítésével foglalkozni, ezt a potsdami egyezmény parancsára teszi. Ez a kitelepítés kényszerűségét megmagyarázza ugyan, de annál roskasztóbbá teszi azt a felelősséget, amelyet a kitelepítés mikéntjéért kell elhordoznunk.

A telepítési ügyek intézése jó kezekben van, csak kevés hatalom adatott melléje. Egyházunk megbízottai jó szolgálatot tesznek az áttelepítés lelki nyomorúságainak megelőzésében és gyógyításában, s ezzel hálás elismerést aratnak az érkezők szívében. Még mindig nem sikerült azonban a homogén csoportokban való telepítés s ha különböző vidékről jövő magyarok kényszerülnek össze, legalább annak a biztosítása, hogy az egyhitűek, ha csak lehet, együvé kerüljenek, mert épen a gyülekezeti életben nyílik meg számukra annak a lehetősége, hogy a szétszórt, összerázott emberegylegből testvéri közösség alakuljon ki. Különösen a reformátusokra nagy jelentőségű ez a követelmény. A katolikus telepes bárhová megy, mindenütt talál magának való egyházi életet, amelybe beleilleszkedjék; de azok a reformátusok, akik katolikus svábok helyére települnek, napi járóföldre sem találnak gyülekezeti közösséget. Kiváltképen elismerésre méltó az a törekvés, hogy az ilyen csoportoknak imaházat, paróchiát, sőt iskolaépületet is adjanak, de egy kis előzetes számítás a gyülekezeti telepítés megvalósításával, még költségkímélés szempontjából is kedvezőbb eredményre vezetne.

Mindez a telepítési kérdésnek még csak egyik oldala. A másik is nagyon fontos. Mi lesz azzal a magyarsággal, amelyik mégis ottmarad? Mi lesz azokkal a gyülekezetekkel, amelyek a régieknek történetét roncsai? Hadd fejezzem ki azt a reménységemet, hogy a háborús indulatok tisztulásával a népcsere nem lesz olyan gyökeres, mint amilyennek tervezték. Reményem van ahhoz, hogy a kényszeráttelepítés csökkenni fog s több magyar református ember marad meg ősi földjén, mint amennyire számítottak. Ez teszi kötelességemmé, hogy komoly intelmet intézzek a szlovákiai magyar református lelkészekhez. Tudják, hogy kitért karral fogadjuk, tudják, hogy a kenyérünket megosztjuk velük, de csak akkor, ha

⁷ a magyarországi német nemzetiségűek önvédelmi mozgalma a nemzetiszocialista irányultságú Volksbund-dal szemben

kényszerkitelepités áldozatai ők maguk, vagy egész gyülekezetük. Maradni, ameddig csak lehet; csak akkor jönni, amikor az egész gyülekezet jön. Ha a kisebb rész ott maradt, a kisebb rész mellé kell állani, itt elvégre 1500 lelkipásztor, így vagy úgy, elgondozza az áttelepítetteket, de ki gondozza el az ottmaradottakat? Az ottmaradó kis református szórványok gondozása csak magyar református lelkészekre bízható s egyáltalán nem lehetetlen, hogy a Csehszlovák állam ezt a felfogást tiszteletben tartja.

Foglyaink hazatérése

Mérhetetlen öröm tölt el mindnyájunkat foglyaink hazatérésének megkezdődésekor. Az a legfőbb óhajításunk, hogy ez a folyamat zavartalanul tartson tovább mindaddig, míg az utolsó hadifogoly is hazaérkezik. Sok fiunk jó egészségben, testi és lelki épségben érkezett haza. Sok súlyos betegen és sok nem jön haza már soha. Nekünk az a feladatunk, hogy örvendezzünk a hazatérőkkel s imádkozunk azokért, akik még távol vannak. Midőn hazatérő fiait a magyar református egyház anyai csókkal köszönti, könnyes büszkeséggel emlékezik meg arról a sok ismeretlen s örökre ismeretlennek maradó hősiességről, amit ezek a fiúk tűrésben, segítségben, bajtársi összetartásban, hitben és bizonyágtételben tanúsítottak. Jól esik hallanunk, hogy közöttük lelkipásztoraink előljártak. Kívánatos, hogy a nyugatra sodródott magyarok sorsa is megoldást nyerjen. Aki csak teheti, jöjjön haza, még akkor is, ha itthon hiba lesz a számadásban. Akik nem jöhetnek haza, szállítsák el Kanadáának, vagy Brazíliának olyan vidékeire, ahol magyar telepek vannak. Nekünk az az óhajításunk, hogy minél többen jöjjenek haza s csak azoknak a kivándorlását szeretnék látni, akik kezüket ártatlan vérral beszennyezték.

Amnesztia

Ez visz át az amnesztia kérdésére. Három éve múlt már, hogy a magyar köztársaság berendezkedett. Nemcsak a vezetők bölcsességét és jóakarátát, de az államvezetés önbizalmát és erejét volna hivatva igazolni a rég készülő amnesztia rendelet mielőbbi megjelenése. A demokrácia elvi tagadása mindannak, ami a rendőrállamra emlékeztet. A magyar köztársaság kormányzatának nem lehet más érdeke, mint ami érdeke a demokráciának, mert igaza van Lincoln Ábrahámnak, senki sem olyan jó és szent, hogy joga legyen az embereket kényszerrel tenni jóvá és boldoggá. És micsoda jóság és micsoda boldogság, amit kényszerrel akarnak elérni!

A gyülekezeti munkák akadályozása

Innen is, onnan is jelentések érkeznek, hogy a közigazgatási hatóságok a gyülekezetek női-, ifjúsági- és leánymunkáját felfüggesztik mindaddig, míg láttamazott egyesületi alapszabályt nem mutatnak fel. Itt újra meg újra visszatér egy már sokszor tisztázott fogalomzavar. Már a debreceni kormány belügyminisztere kiadta azt a rendeletet (5159-1945. szám alatt), amely adott esetre nyilván kimondja, hogy a történelmi egyházak hitbuzgalmi csoportosulásai nem kötelesek belügyminiszteri jóváhagyással bíró alapszabályt mutatni fel ahhoz, hogy közösségi életüket éljék. Ne nevezzék hát az egyházi hatóságok se egyesületi munkának a nőszövetségi-, az ifjúsági-, a vasárnapi iskolai munkát, mert mindezek az egyház gyülekezeti életének szükségképeni következményei és járulécai. Viszont minden ilyen munkát istentisztelettel, bibliamagyarázattal, imádkozással, zsolnárénekléssel kell gyakorolni, kezdeni és végezni s az egésznek középpontja a gyülekezet istentiszteleti élete legyen s akkor ilyen illetéktelen beavatkozások mind ritkábban fordulnak elő. Az élő gyülekezetnek az asszonyok, ifjak, gyermekek, betegek közötti építő szolgálata vagy a hívek egyes csoportjának ilyen szolgálatra való felhasználása, nem az egyesületi jog által szabályozott társadalmi munka, hanem a vallásszabadság alaptörvényén nyugvó egyházi élet-

nek közösségi tevékenysége. A félreértések elkerülésének megkönnyítésére egyházunk előterjesztéssel fordul a belügyminiszter úrhoz s ugyanakkor megfelelő utasítással látja el az egyházközségek vezetőit is.

Iskolaügy

Az iskolaügy kérdésénél szükségesnek látom egy elvi megállapítás ismételt hangsúlyozását. A közfel-fogás, sőt a politikai gyakorlat is sokszor úgy állítja szembe az egyházi és állami iskolákat, mintha itt két ellentétes érdekű versengő fél viaskodnék azon, hogy melyik kerüljön a másik fölé. Az állami iskola nem a kormányé, ép úgy, mint ahogy az egyházi iskola nem a papoké. Maga a keresztyén magyar nép igényli azt, hogy neki legyen állami iskolája és legyen egyházi iskolája. Mind a kettőt maga a keresztyén nép tartja el a maga filléreiből az iskolafenntartó hatóságok szolgálatának igénybevételével. Az állami iskolákat az államkormányra, a községi iskolákat a törvényhatósági bizottságokra és községi képviselő-testületekre bízva s tudomásul veszi, hogy az egyházi iskolák az egyházi autonóm hatóságokra bízvák. Az egész magyar népközösség érdeke, hogy ezek az iskolák egyformán jók legyenek, és nevelőmunkájukban bizonyos belső egységet tanúsítsanak. Ez csak akkor érhető el, hogy ha az iskolák külső és belső berendezése, tanítóinak színvonala és maga a munka mindenkinél körülbelül egyforma, ami azt jelenti, hogy mindenik körülbelül egyforma ellátmányt élvezzen a magyar néptől. Helytelenül járna el tehát az a kormány, amely az állami iskolák kedvéért elsorvadásra ítélné az egyházi iskolákat, ha egyszer annak az egyházi iskolának a fenntartását maga a magyar nép kívánja meg. Ha ez iránt kétség merülne fel, meg kell kérdezni magát a népet.

Ezt az alkalmat használok fel arra, hogy a kultuszminisztérium távozó protestáns államtitkárától: *Nagy Miklós* atyánkfától búcsút vegyek s neki egyházkerületem hálás köszönetét és elismerését nyilvánítsam. Egész egyházkerületem ép úgy, mint magam, egyetértettem az egész magyar protestantizmus-sal abban az óhajásban, hogy továbbra is ő maradjon az az államtitkár, aki a protestáns ügyeket a miniszter helyett legmagasabb fokon intézi. Az iskolaügy minden ágában nagyszerű elméleti és gyakorlati szaktudása, az evangéliumi tanítások ismerete és alkalmazása, hithűsége, magyarsága, jellemének egyenessége, átlátszósága, bátorsága és jóakarata különösen alkalmassá tették őt arra, hogy a kormányzatot a protestáns egyházak előtt s a protestáns egyházak szempontjait a kormányzat előtt képviselje. Mindezt megköszönjük neki s életére Isten áldását kérjük azzal a reménységgel, hogy értékes szolgálataival immár egyházunk keretein belül még gyakrabban találkozunk.

Bizalommal és jó reménységgel köszöntjük utódát *Dr. Kovács Máté* államtitkár urat s várjuk az együttműködés fonalának felvételét.

Dunamelléki kérdések

a) A *theológiai akadémia autonómiája*

A közgyűlés tárgysorozatára felvettük *theológiai akadémia*nk autonómiájának a fontos kérdését is. *Theológiai*nk fenntartásával kapcsolatban két helytelen út van. Az egyik az volna, ha az egyházkerület most kitenné a sivatagba vagy ráhelyezné gyékénykosárban a Nílus vizére *theológiai akadémia*jának a sorsát, azt mondván: élj meg a magad emberségéből. A másik hiba az volna, ha a *theológia* tanárikara, ifjúsága összetenné a kezét s azt mondaná: mi élünk gondtalanul s az egyházkerület, ez a mesebeli nagybácsi, majd kifizeti a számlánkat. A *theológiát* csak úgy menthetjük át ezen az ínséges időszakon, ha az egyházkerület vezetősége, a *theológia* tanárkara és ifjúsága, az egyházmegyék és a gyülekezetek személyes összefogással, erejük végső megfeszítésével mindent megtesznek arra, hogy ez a drága intézmény ne csak megmaradjon, hanem felviruljon. Lejárt az ideje a patrónusi rendszernek. Ma már

tőkekből iskolákat fenntartani senki sem tud, csak a közvetlen áldozatkészség forrásaiból. Minél több ember érez felelősséget egy intézmény fenntartásáért, minél inkább tudják, hogy annak fennmaradása a legszentebb közügy, annál jobban biztosítva van az illető intézmény élete s annál bizonyosabb, hogy mindenki erőfeszítésével egzisztenciáját biztosítani tudja, feltéve, ha igazolja nélkülözhetetlenségét. Eddig intézményeink, iskoláink, szeretetotthonaink kórházaink kegyes alapítványokból és keservesen összeszedett külső segítségekből éltek. Az átlag református ember úgy kopogtatott ajtajukon, mint aki kérni jött; kért stipendiumot, hozzátartozóinak ellátását, szabad gyógykezelést. Még a gyülekezetek is úgy gondolták, hogy a diakonisszaházak ingyen adhatják ki a diakonisszákat és ne vegyenek érte ellenszolgáltatást. Ebből a régimódi barokkos és patrónusos felfogásból egyszersmindenkorra kibillentettek. Ezek az intézmények akkor állnak, ha mi a szájunktól elvont falatokkal fenntartjuk. Tehát kopogtasson az ajtóikon az a másik sereg, amelyik hoz és ad s ha egyszer tudatosan többet adott, mint ami szükséges, a feleslegből örvendező kézzel juttathat ingyenességet, stipendiumot, közellátást, kezelést azoknak, akik valóban reászorultak. Nekünk hovatovább nem lesz más anyagi forrásunk, mint híveink áldozatkészsége. De a sok fillér nagyobb hatalom, mint a kevés arany. Egyházunk életében az a változás történt, hogy a széles rétegek jövedelme emelkedett, a kiváltságosan jómódú osztály tönkrementje árán. Most az a kérdés, hogy a sok kicsi emelkedés együttvéve nagyobb és áldozatosabb tőkét képvisel-e, mint megelőzőleg a kiváltságosok kezén levő vagyon? A tapasztalás azt mutatja, hogy igen. A nép mindig többet bírt adni, mint a legbőkezűbb patrónus s aki a kisemberek szíves áldozatkészségét megnyitja, az arat legbővebben.

b) Kivetések, járulékok

Ez a meggondolás visz arra, hogy sürgessem az egyházmegyék, az egyházkerületek, az egyetemes egyház fenntartására szánt kivetések és járulékok pontosabb befizetését. Gondoljuk meg kétszer, mire adunk pénzt. De ha egyszer valaminek a közszükségletét felismertük és terhét igazságosan szétosztottuk, akkor kövessünk el mindent, hogy ez az összeg befolyjon, mert különben magunkban teszünk igen nagy kárt. Tudom, mi a háború pusztítása, mert láttam az összeomlott épületeket, a feldúlt községeket; tudom, mit jelent a mezőgazdasági termelés krízise, mert láttam a bevetetlen földterületeket; tudom, mit jelent a rossz termés, mert látom, hogy az idén sok helyt nem termett meg a vetőmag sem, s mégis azt mondom, hogy a járulékok befizetését fokoznunk kell, nem szabad elfáradnunk a buzdításban, a gyöngéd testvéri figyelmeztetésben, az áldozatosság lelkének felébresztésében. Egy falusi református család évenként tíz-tizenöt tojással meg tudja váltani azt a nagy erkölcsi és szellemi előnyt, hogy van egyházmegyéje, teológiája, egyházkerülete és zsinata. Ha mindez nem volna, belőle olyan kár származnék reá, gyermekeire, falujára, gyülekezetére, hogy azt immár nem tizenöt tojással, hanem a fél életével sem tudná megváltani.

c) Telepes gyülekezeteink meglátogatása

Visszatérek még egyszer a telepítésre, mint dunamelléki kérdésre. Szeptember hó utolsó napjaiban meglátogattam a solti egyházmegye telepes községeit Hajóst, Katymárt, Garát, Vaskutat, Bácsalmást és Jánoshalmát. Az a benyomásom, hogy itt nagyon jelentős népelettani és egyháztörténeti folyamatok munkálkodnak. Máról-holnapra hét-nyolcszáz, sőt néhol ezer-ezeröttszáz gyülekezetek támadtak olyan közösségekben, ahol eddig református embert hírből ha ismertek. A gyülekezetek összetétele nagyon változatos. Egy részét az ország különböző helyein földhöz nem juttatottak közül szervezte meg az egyik munkás-párt és saját zászlója alatt vezette át a kiűritett sváb községbe. Ezekhez csatlakoztak

vagy pedig külön formációt alkottak azok a felsőmagyarországi reformátusok, akiket a szlovák állam telepített ki. Tarkázza ezt a réteget a Jugoszláviából idetódulók csoportja s a megelőző telepítésekből ittmaradt és bujdosóvá vált moldovai telepes székelység. Nagyon nehéz az ilyen különböző származású gyülekezetben a lelki egységet megépíteni. De azt kell mondanom, hogy sikerül. Ahol a magyar nincstelenség, akik életsorsuknál fogva eddig sem állottak egyházi hatások alatt, Csallóközről vagy Délbaranyából áttelepített reformátusokkal egyesülnek és a két utóbbi elem az erősebb, örvendetes átalakulás, megkomolyodás és elmélyülés tapasztalható. Áhítozzák az Igét, örömet éneklés zsolótárainkat, kívánják a felekezeti iskolát, ellenségei a fakultatív vallásoktatásnak, buzgó és méltóságos presbiterek, szóval jó úton vannak, hogy tizenhárompróbás reformátusokká legyenek. Csallóköz vagy Délbaranya ősi református gyülekezeteiből jövő magyarok idegenül érzik magukat a sváb házakban berendezett szegényes imaházakban, mikor nekik olyan szép templomaik voltak; nehezen megy az éneklés, mert tetszett az atyáknak, hogy ahány magyar református egyház van, annyi énekeskönyvből magasztaljuk az Istent; bántja őket az is, hogy lelkipásztortól elszakadtak s idegen pásztor őrökdi felettük. Mindezek ellenére megvan a gyülekezet összetartó ereje s a gyökérverés és szárbaszökkenés biztató jeleivel találkozunk. Nagy öröömre szolgál az is, hogy ennek a vidéknek lelkipásztorai, nyolcan-tizen baráti társaságba állva rendszeres írástanulmányozással és csendesórákkal közösen tárják fel lelküket s együtt beszélnek meg helyzetüket és munkájuk problémáit. Ez úton három fiatal lelkész tiktattam be a szent szolgálatba.

A telepítés szóránymunkánk feladatait nagyon megnöveli. Majd-minden egyházmegyében szóránymunkából fiókegyházközségek lettek s odaadóbb gondozást igényelnek. Lelkipásztoraink örömmel vállalják ezt a munkatöbbletet, de a szellemi erővel való gazdálkodás azt parancsolja, hogy a szóránymunkából lehetőleg körlelkésztségeket csináljunk s oda külön egyházi munkásokat küldjünk. Ha lelkipásztort, főképp áttelepített lelkipásztort küldhetünk, az a legjobb eset. De ha nincs lelkipásztor, küldjünk diakónusokat, akik a lelkigondozás és a kötött igehirdetés szolgálatát el tudják végezni. Nagy szükségünk van tehát olyan diaszpóra-könyvre, amely a szétszórtságban élő reformátusok laikus istentiszteleti szolgálatát biztosítaná. Az egyetemes konvent foglalkozik egy ilyen könyv kiadásával; ha sikerül, ez lesz a legkeresettebb református könyv.

Élet az egyházmegyékben

A *budapesti* egyházmegye azt jelenti, hogy a templomok helyreállítása majdnem mindenütt befejeződött. Még olyan súlyos esetekben is, mint a budai és a Kálvin-téri. Új gyülekezet támadott: a 18. budapesti egyházközség, a rákosfalvai. A presbiterek 40%-a új ember, abból a rétegből, amely eddig kevéssé volt képviselve az egyház vezetőségében. Az egyházmegye szociális irodát állított fel, a szegénygondozás és a szeretetmunkák irányítására. Jeleit látja annak, hogy némelyek a katolikus egyházba térnek át, mert a magyar református egyház politikai állásfoglalásával nincsenek megelégedve, illetve kifogásolják azt, hogy nem politizál. Meg kell jegyezni, hogy ezek nagyon gyér jelenségek. Rendkívül érzik a hiányát egy komoly sajtóorgánumnak, mely a hívek seregét illetékesen és igazán tájékoztatja. Remény van arra, hogy az „Élet és Jövő” a budapesti egyházmegye részéről nagyobb támogatásban fog részesülni. Panasolja, hogy az A) osztályú adókat a pénzügyigazgatóság az együtteskezelés során, vagy nem vetette ki, vagy ha kivetette, nem szedette be. Ez a budapesti egyházközségeknek sok százezer forint kárt okozott ebben a nehéz esztendőben. Ha kellő időben visszautasította volna az együttes kezelés folytatására vonatkozó kérésünket, kiépítettük volna a magunk beszédési rendszerét, így azonban nincs más módunk, mint az államtól kérni és sürgetni az elmaradt hátralékok beszédését és a jövőre a helyzet tisztázását.

Egyébként a templomlátogatás emelkedik, az úrvacsorát vevők száma nem. Nagy teher nehezedik az egyházmegyére a letartóztatási intézetek, kórházak és a főiskolai ifjúság lelkigondozásával. Néhol a presbiterek az igehirdetéssel szemben magasabb igényeket támasztanak s ezen nem is csodálkozom, mert Budapest volt a főfészke annak a homiletikai szabadúzásnak, amit hiába neveznek Szentlélektől való ihletettségnek, valójában egyszerű készületlenség.

Baranya meleg szavakkal áldoz az elköltözött lelkipásztorok emlékének. Közöttük magasra kiemelkedik *Kiss Géza* kákicsi lelkésznek tragikus alakja. Mennyi lélek volt benne, mennyi tudomány, mennyi prófétai és költői tehetség s mindez a törekeny test miatt többször volt teher, mint szárny. Emlékét tudós művei megőrzik akkor is, amikor kortársainak és barátainak szíve, amelybe fel volt írva ez a név, rég elporladott. Biztatom Baranyát, hogy bátran menjen előre az egyházközségek társításának tövises útján. A lelki életnek nem fog hátrányára szolgálni, ha egy lelkipásztor 3–4 közelfekvő kis gyülekezetet gondoz, de csak akkor, ha mindeniket minden héten egyszer meglátogatja és minden vasárnap mind a négy gyülekezetben szolgál. Öreg fővel én is prédikáltam egy nap négyszer, miért ne tehetnék azt meg fiatal lelkipásztorok? Esperesének itt fejezzük ki testvéri részvétünket tehetséges, nemeslelkű fiának: Nagy Ákos s. lelkésznek elhunytá felett.

A *kecskeméti* esperes jelentését aránylag kevés jelenteni való jellemzi. Újszászt anyásították, Cegléd megszervezte a harmadik lelkési állást, Kecskemét pedig 5 tanyai missziói lelkési állást szervezett. Az esperes – egészségi okokból – csak 14 gyülekezetet látogatott meg, de ahol ő nem volt, másokat sem küldött maga helyett. Ez a tizennégy egyházközség nagyon kevés egy olyan nagy egyházmegyében, ahol tavaly is fogyatékos volt a látogatás, a tavalyelőtti pedig semmi sem volt. A solti és kecskeméti egyházmegyék déli részeiből egy új egyházmegye alakítását tervezték. Levették napirendről, mert az érdekelt egyházközségek nem kaptak rajta. Kár volt! Meleg szavakkal búcsúztatja Farkas Kálmán ny. vallástanárt, a kecskeméti prot. egyesület alapítóját és szervezőjét. A kecskeméti egyházmegye nem foglalta még vissza a dunamelléki együttesben azt a régi helyet, amely őt számánál, intézményeinél, a benne folyó munka mennyiségénél és minőségénél fogva megilleti.

A *somogyi* egyházmegye jelentéséből látjuk, hogy Tab anyaegyházzá lett. Megfigyelése szerint a hitélet emelkedik, de az áldozatkészség csökkent. Ha az áldozatkészség csökkenésének nem a hívek anyagi helyzetében való roppant nagy változás az oka, kételkednem kell az emelkedő hitélet őszinteségében vagy az adatok helyességében. Úgy találja, hogy az úrvacsorázók száma fogy, 22-ezerről 17-ezerre apadt, holott 25-ezerek kellene lenni. Fájdalom, ezekben a kérdésekben nem lehet tisztán látni, amíg az adatok bizonytalanok, a mértékegység nem azonos. Sürgeti a balatoni misszió megszervezését s ezt a törekvését egyházkerületünk a legmelegebben támogatja. Azt a gondolatot, hogy a nyugdíjintézet lelkipásztori üdülőt építsen a Balatonon s az ott nyaraló lelkészek gondolják a balatoni üdülő közönséget, nem tartjuk praktikusnak, sem anyagi, sem lelki szempontból. Végül az a kritika, amit a nyugdíjintézet ügykezeléséhez fűz, tájékoztatlanyságból eredő tévedéseken alapszik, amiről saját maga meggyőződhetik, ha a hivatalos kiadványokba beletekint. Károsnak tartja református iskoláinknak állami iskolákkal való együttműködését, mert ilyesmi a felekezeti jelleg megszűnésével jár.

Pest esperesi jelentése tárgyilagos, szelíd, bizakodó. A kormányzattal szemben elismeri a jót, megteszi a kifogást s kéri a hatalom gyakorlóit, hogy fogadják el az egyházat a nemzet élő lelkiismeretének, amelynek feladata, hogy az Ige világosságánál feddjen és tanácsoljon. Nagy buzgóságot lát az újjáépítésben, de a köztartozásokat nem fizetik.

A *pestkörnyéki* egyházmegye elrendelte, hogy minden gyülekezet templomi igehirdetésben emlékezzék meg a külföldi testvérek szeretetadományairól és közönséges könyörgések tétessenek az ado-

mányozó testvérekért, a háború okozta sebek elmúlásáért és az ökumenikus szellem terjedéséért. Ezek az adományok az élő hitnek a bizonyosságai s ezért textusul a Hegyi Beszéd tanítását jelöli ki a jó fáról, amely jó gyümölcsöt terem. A pestkörnyéki egyházmegye nagyszerű külső fejlődésen ment át. 9 év alatt 13 anyaegyházból 28 anyaegyház lett. Az idén 5 új lelkészt iktatott be és mindenik gyülekezet munkásokból áll. Mindennap igazolva látom azt a régi meggyőződésemet, hogy a szervezett munkásság tagjai kitűnő egyházfenntartó és egyházépítő elemmé válhatnak. Szakszervezeti életformájuk fokozza a közösség felelősségérzetét, a kollektív együttműködés rendjét és tervszerűségét elősegíti s ezek a demokratikus alapvonások az egyházi élet anyagi és szellemi autonómiájával a legteljesebb összhangot mutatják. Az esperes minden egyházközségét meglátogatta és mindenikről néhány színes, konkrét vonással jellemző képet ad. Bízunk a nőszövetségi munka ígéreteiben és támogatására buzdítja lelkésztársait.

A *solti* egyházmegye esperese a kényszer-népvándorlást, az áttelepítést ismerteti úgy, amint az az ő gyülekezeiteiben jelentkezik. Erre azért nem térek ki, mert adatait már akkor felhasználtam, amikor a telepítésről általánosságban írtam. Elismeri azt a jóindulatot, amely a kongruareviziót vezette; fájjalja, hogy Hajóson a telepes község nem tud javadalmi földhöz és felekezeti iskolához jutni. Meleg szavakkal búcsúztatja Baksay László kúriai bírót, az egyházmegye legidősebb tanácsbíráját és tiszteletbeli gondnokát. Fejezzük ki testvéri együttérzésünket az esperes iránt, ki édesanyját gyászolja Vargha Gyulánéban.

A *tolnai* egyházmegye új gondnokát már üdvözlöttük. Esperesét már elsirattuk. A jelentés azt mondja, hogy gyülekezeteinkben már csak a vasárnapi és ünnepi templomlátogatás él. Viszont az úrvacsorázók száma csaknem mindenütt emelkedőben, látható eredményeként a régebbi és folytonos ifjúsági munkáknak. Panaszolja, hogy az egyházi adózás nagyon nehezen megy, de érdekes megfigyelése, hogy két-három nemzedéken át ugyanazok a családok a konok hátralékosok, tekintet nélkül arra, hogy milyen anyagi helyzetben vannak. Sokalja a hivatalosan lekötött perselyezések számát. Mórág, illetve a mórági református egyházközség kitelepítés következtében megszűnt. Az egész egyházmegye területén még mindig több a halálozás, mint a születés s ez sötét jóslatot jelent a tolnai református magyarság jövője felől.

A *vértessaljai* egyházmegye esperese köszönti Szűts Gedeon gondnokot, ki már ötödik évtizedét tölti az egyház szolgálatában. Köszöntéséhez mi is örvendező áldáskívánságainkat fűzzük. Az egyházmegye területén a telepesek feltöltötték a torbágyi és zsámbéki fiókegyházakat s e két helyen imaházat is avattak. Megerősítették a vértessacsai, etyeki és budakeszi egyházközségeket. Sok nehézséget okoznak Vértessacsán, ahol az új és régi gazdák között áthidalhatatlannak látszó ellentét van. A sukorói lelkészlakot, az egyházkerületnek legkisebb és legszomorúbb papi lakását a háború elpusztította, helyette megépült az új, a hívek közadakozásából, ezt Obernyik Ede miniszteri tanácsos indította el háromezeröttszáz forinttal. 57 egyházközség összesen 287 kat. hold földet kapott és 77-et vesztett a földreform során. Az egyházmegye összes gyülekezeteinek birtokában 2200 kat. hold ingatlan van. A nagybirtok hazájában nagy a földbőség, a kiuzsorázott lelkészi földeknek nincs bérlője, a lassan terjedő egyke miatt a földnek nincs munkása. A gyülekezetekben falujárók jelennek meg, akik az egyházi épületeken munkát vállalnak. Iskolát, papi lakást, templomot rendbe tesznek, ingyen dolgoznak, dolguk végeztével derülten továbbmennek, hálára kötelezve a gyülekezetet. Csak Baracsán helyeztek el emléktáblát az iskolafalon, megörökítendő szolgálatukat. Fogyóban van az akadémuskodó presbiter s egyre több a száma azoknak, akik hűséggel szolgálnak s kiváltságnak tartják, hogy szolgálhatnak. Érti annak a nagy küzdelemnek a hevét, amelyet az élet vív a halállal, a hit a hitetlenséggel s amelynek eldőlésétől függ egyházi és emberi egzisztenciánk. Jelentése végén kérte lemondása elfogadását, de az egyházmegye bi-

zalmának, szeretetének ostromló ereje szándékától mindnyájunk legnagyobb örömeire eltérítette. Hadd erősítsem meg az egyházmege állásfoglalását a magam és egész Dunamellék szavának latbavetésével.

Szolgálataim

1946. november 28. segélyosztó bizottság ülése; délután Szathmáryné curatórium ülése; 29-én segédlelkész konferencián előadást tartottam, 30-án látogatás Pestvármegye főispánjánál és a budapesti tankerület főigazgatójánál.

December 1-en istentisztelet a Kálvin-téren; 2-án Akadémiai ülés; 5-én segélyosztó bizottság ülése; 6-án Filadelfia igazgatótanács ülése; 8-án Pasaréten prédikáltam, délután a budahegyvidéki egyháznál előadást tartottam; 11-én megbeszélés a Köztársasági Elnök úrnál a püspökökkel; 12-én konventi elnökségi tanács, közös prot. bizottság, Szeretetszövetség intézőbizottsága; 13-án Marc Boegner úr látogatása, megbeszélésekkel, 14-én Boegner úrral látogatás Köztársasági Elnök úrnál, miniszterelnöknél és a külügyminiszternél, délután ugyancsak vele Ökumené gyűlés; 18-án Theol. tanári kar látogatását fogadtam; 19-én segélyosztó bizottság, délután igehirdetés; 20-án Kálvin-téri szeretetvendégségen biblíamagyarázatot tartottam; 21-én tárgyalás a kultuszminisztériumban; 22-én istentisztelet a Kálvin-téren; 25-én rádiós istentisztelet Kálvin-téren; 26-án svájci est a Filadelfiában; 28-án megbeszélés a miniszterelnöknél; Hegedüs Sándor halálának 40 éves fordulóján a Kerepesi temetőben; 29-én istentisztelet a Filadelfiában; 30-án Orjós⁸ gyűlés; 31-én istentisztelet a Kálvin-téren;

1947. január 1-én rádióistentisztelet a Kálvin-téren; 2-án a Köztársasági Elnök úrnál, majd az egyházkerület és egyházmege üdvözlését fogadtam; 3-án Nőszövetség leány vezetőinek konferenciáján vettem részt; 10-én Lórántffy-diakonisszákknak előadást tartottam: Racionalizmus az igehirdetésben; 13-án lelkészi konferencia előadóival megbeszélés; 15-én lelkészi konferencia; 16-án elnökség, tanács a konventen; parochiális könyvtár bizottság, tankönyvbizottság; 17-én püspökök értekezlete; 18-án segélyosztó bizottság; 19-én rádiós vallásos félóra; 22-én újpesti lelkészkonferencián úrvacsoraosztás; 23-án Kisfaludy Társaság tagválasztó ülése; 25-én az istenhegyi otthonban a Nőszövetségnek tartottam előadást az Esztétika alapkérdései címen; 26-án rádióistentisztelet a Kálvin-téren; 27-én református és evangélikus egyház vezetőivel megbeszélés; 28-án Akadémiai összes ülés; 30-án a Solti egyházmege lelkészi konferenciáján előadást tartottam Viszonyom népemhez címmel;

Február 1-én Nőszövetségi konferencián előadást tartottam a Művészetbölcselet alapkérdései címmel; 3-án Akadémiai ülés, 7-én újjáépítési bizottság ülése a Kálvin-téren; 9-én prédikáltam a Kálvin-téren; 10-én a Nemzeti Bankban előadást tartottam Körösi Csoma Sándorról; 12-én ezüstmenyegzőn szolgáltam, este az Operaház díszelőadása, 13-án a polgármesternél fogadás; 16-án rádiós vallásos félóra a Studióban: Megtartó reménységgel címmel, délután a Nőszövetségnél előadás: Művészet, erkölcs evangélium címmel; 21-én segélyosztóbizottság, 25-én Akadémiai ülés; 26-án Petőfi Társasági ülés;

Március 2-án egyetemi istentisztelet a Kálvin-téren: Vettetek-e Szentlelket; 3-án Magyar Szemle Társaság ülése, délután Akadémia ülése, 5-én elnökségi tanács a konventen; 6-án Ökumenikus bizottság ülése, püspökök megbeszélése; 8-án Csűrös Istvánt temettem; 9-én rádióistentisztelet a Kálvin-téren; 11-én Bibliatársulat ügyében megbeszélés; 19-én lelkészi nyugdíjintézet házának megtekintése; vallásoktatás ügyében református és evangélikus vezetők megbeszélése; 23-án a mátraházai üdülő megtekintése; 24-én esperesi értekezlet; 25-én esperesi értekezlet folytatása; Béguin Olivér látoga-

⁸ Országos Református Jóléti és Gazdasági Társulat

tásának fogadása, 26-án egyházkerületi segélyelosztó bizottság, egyházkerületi tanács ülése; elnökségi értekezlet a bicskei tanítóválasztás ügyében; 28-án segélyelosztó bizottság ülése; 31-én a Köztársasági Elnöknél püspökökkel megbeszélés;

Április 1-én a bibliabizottság ülése; délután a dunaalmási árvaház megtekintése; 3-án csendesnap a Kálvin-téren, előadás a meg nem hallgatott imádság; tárgyalás Béguin úrral, este úrvacsoraosztás a Kálvin-téren; 4-én rádiósistentisztelet a Kálvin-térről; 6-án rádiósistentisztelet a Kálvin-térről; 7-én a Lorántffy Zsuzsanna diakonisszaház szeretetvendégségén előadás; 9-én ökumenikus csendes nap; 10-én istentisztelet a gyűjtőfogházban egymás után háromszor; Baldácsy bizottság ülése; 12-én templomi szolgálat; 13-án vallásos félóra a Studióban; 14-én akadémiai ülés; 15-én konventi bizottsági ülések, Köztársasági Elnök úrnál megbeszélés; 16-án konventi ülés folytatása; 17-én konventi bírósági ülés; 18-án Pásztor János temetése; 19–23 a kecskeméti és nagykőrösi intézmények meglátogatása; Kecskeméten prédikáció, Apró prédikátorok címen, előadások, elnöklés, Kőrösön előadás, A református iskoláztatás helyzete és kilátásai címmel, elnöklés; 29-én templomi szolgálat;

Május 5-én zsinati bizottsági ülés; 6-án zsinati előkészítő ülés, bemutatom az elnökség nevében készített reformációs programot; 7-én 8-án zsinati ülések; 9-én missziói bizottság ülése, 11-én református képzőművészek kiállításán záróbeszédet mondtam a S.D.G.-ben; 12-én Harsányi Zsolt emléktáblájának felavatásán a Farkasréti temetőben szolgáltam; 13-án értekezlet a Magyar Svájci Egyesület újjászervezése tárgyában; 21-én a kultuszminiszter látogatását fogadtam; 25-én istentisztelet a Kálvin-téren; 26-án konfirmáció; 27-én segélyelosztó bizottság; 30-án belügyi államtitkárnál megbeszélés;

Június 1-én Református Nagygyűlésen előadás az Ökumenéről; 3-án Akadémiai ülés; 4-én közös prot. bizottság elnökségi ülése; Lórántffy diakonissza ház igazgatótanács ülése; 5-én protestáns kultúrnapok megnyitása; 6-án ösztöndíj tanács ülése; 11-én a Magyar Svájci Társaság ülése; 11-én bibliafordítás ügyében előértekezlet; 17-én közös bibliabizottság ülése; 20-án püspöki lakás átalakítása tárgyában értekezlet; 22-én templomi szolgálat; 26-án teológusok és áttelepítettek cipőellátása ügyében értekezlet és kiszállás; 29-én istentisztelet a Kálvin-téren;

Július 1-én püspöki konferencia; 2-án ugyanaz; 31-én elnökségi tanács ülése.

Augusztus 10-én rádiósistentisztelet a Kálvin-térről; 17-én Pócsmegyeren prédikáltam; 20-án Hewlett Johnson canterburi dékán és kíséretének látogatását fogadtam; 21-én, 22-én fogadások Hewlett Johnson tiszteletére; 24-én rádiósistentisztelet a Kálvin-téren; 31-én fogadás Johnson úr tiszteletére.

Szeptember 1-én püspöki konferencia; 2-án ugyanaz, 3-án ugyanaz; 4-én templomi szolgálat; 5-én ökumenikus bizottság ülése; 7-én istentisztelet és keresztelés a Pasaréten; délután indulás a balatonszemesi férfikonferenciára; 8-án balatonszemesi konferencián előadás, délután vissza; 11–13-ig Balatonszemesen lelkészi konferencia az evangélikáció tárgyában; 14-én a Theol. akadémia évnnyitó ünnepélye; 15–18-ig Karcagon a missziói előadók konferenciáján vettem részt; 17-én evangélikációs istentiszteletet tartottam és utána úrvacsorát osztottam; 19-én egyházkerületi tanácsülés, bírósági ülés; 20-án lelkészi szolgálat; 21-én istentisztelet a Kálvin-téren; 22-én Smith prágai skót lelkész látogatása; 27, 28, 29-én bácskai telepesek meglátogatása: Hajós, Jánoshalma, Bácsalmás, Katymár, Gara, Vaskút; 30-án Nőszövetség ügyében megbeszélés.

Október 5-én rádiósistentisztelet a Kálvin-téren; 7-én lelkészsképesítő vizsga; 9-én Haig úrral a Brit és Külföldi Bibliatársulat igazgatójával megbeszélés; 10-én segélyelosztó bizottság ülése; Pestvármegye főispánjának meglátogatása; 11-én vallásstanárképző vizsga; 12-én istentisztelet a Kálvin-téren; 13-án Hoekendijk holland lelkésszel megbeszélés a külmisszió ügyében; 14-én Köztársasági elnök úrnál, délután akadémia ülése; 15-én temetési szolgálat; 16-án püspöki konferencia; 17-én elnökségi tanács,

kecskeméti jogakadémia kormány biz. ülése; 19-én Soli Deo Gloria tisztavatás a Kálvin-téren; 23-án Debreczeni Sándor temetése; 26-án Gyálligeten templomszentelés; 28-án Orjó végrehajtó bizottság ülése; 30-án segélyelosztó bizottság; 31-én imaház avatás Kispest-Rózsák-terén;

November 2-án Veszprémben istentisztelet, délután nőszövetségi ünnepélyen szolgálat; látogatások; 3-án ORLE9 választmány; 4-én ORLE közgyűlés, Orjó közgyűlés; 5-én Filadelfia igazgatótanács ülése; 6-án Vladár Gábor bányakerületi felügyelő beiktatásán; 7-én Raffay Sándor ev. püspök temetésén vettem részt; 10-én akadémiai ülés; 11-én konventi elnökségi tanács; 12-én konventi bírósági és énekeskönyvügyi ülés; 13-án kultuszminiszter látogatását viszonoztam; 18–21 kerületi közgyűlés és bírósági ülések.

Fogadtam 531 látogatást.

Tájékozódás

A magyar református egyház olyan pontra érkezett, ahol tájékozódnia kell. Jobbra menjen, vagy balra kérdezi tőle a politikai élet. Kelet vagy Nyugat felé tájékozódjék, tudakolja a világpolitika. A keresztyén anyaszentegyház kétezer esztendő története bizonyítja, hogy akkor volt hű önmagához, amikor nem keveredett a *most és itt* követelő politikai igénnyel. Isten anyaszentegyháza transcendens, nem e világból való, egyedül az Igét éli és az Igében él. De Isten anyaszentegyháza immanens, azaz ebben a világban megvalósuló, ezt a világot vigasztaló, javító és gyógyító. A kétezer esztendő történet azt tanítja, annál hatékonyabban tudta immanens feladatait teljesíteni, minél tisztábban megőrizte transcendens lényegét. Mikor az Igére figyelmeztet, mikor követte azt a parancsot, hogy ne szabjátok magatokat a világhoz, sőt változzatok el a ti elméteknek megújulása által, mindig akkor tette ennek a világnak is a legnagyobb szolgálatot. Az egyháznak ez a magára eszmélése és önön lényegéhez való visszatérése hozza magával azt, hogy sokkal erősebben kell *szociálisnak* lenni, mint ahogy eddig volt. Nem nézheti olyan türelemmel, mint amilyennel eddig nézte a kizsákmányolást, a javak egyenlőtlen elosztását, a dologtalanok uralmát a dolgozók felett, az áthidalhatatlan ellentétet a tőke és a munka, a munkaadó és a munkavállaló között. Az egyház sem nem kapitalista, sem nem kommunista. Az evangéliumi társas erkölcs tan megvalósítható kapitalista, vagy kommunista termelési mód mellett is. Az egyháznak az a feladata, hogy az evangélium örök tanításait hirdesse, a szolgálat, a szeretet, az áldozat parancsát. Az a feladata, hogy az erőset felelőssé tegye a gyengéért, s a gyengében bizalmat ébresszen az erős iránt. Az a feladata, hogy az anyagi javak túlbecsülésével szemben a lélek főjavát hirdesse, de a lélek parancsából bátran levonja és megvalósítani törekedjék a testvéri gondoskodás nagy anyagi parancsolatát. Az a feladata, hogy óvjon a hatalom kísértéseitől és tiltsa a telhetetlenséget. Követelje a szolgálat misszióját és tartasson böjtöt. Az a feladata, hogy a gazdasági és politikai kérdéseket az Úr Jézus Krisztus királysága alá rendelje s hirdesse az egyetlen impériumot, a megfeszített és feltámadott Jézus királyságát. Mindaddig, amíg ezekkel a követelésekkel össze nem ütközik, a református egyház bármely munkása, és bármely tagja, tartozhatik akármely politikai párthoz, magáévá tehet bármely társadalmi reformot, dönthet bármely termelési mód mellett. De ha az Ige világosságánál Krisztus szellemével a gazdasági, társadalmi és politikai rend nem egyezik, a hívő embernek és az egyház szolgájának félre kell állania egy olyan seregből, amely a Krisztus ellenére jár.

Kelet és Nyugat nagy kérdésében történelmi rendeltetésünk most és itt megmondja nekünk, mit kell cselekednünk. Mi összes szellemi és lelki kapcsolatainkkal Nyugathoz tartozunk, de helyzetünknel

⁹ Országos Református Lelkészegyesület

fogva keleti misszióra vagyunk elkötelezve. Keleti missziókat csak akkor teljesíthetjük, ha zavartalan és teljes Nyugattal való kapcsolatunk s Nyugattal való kapcsolatunk csak akkor teljes és egészséges, ha híven és önfeláldozóan végezzük keleti missziókat. A Dunát egyik királyunk, IV. Béla, az ellenmondások vizének, „aqua contradictionis”-nak nevezte. A partjain megtelepedett népek örök harcának jóságéje ez. Ezek a belső ellenmondások a magyarság existenciájában tüzesednek át és onnan csattannak ki. Ez arra mutat, hogy a megoldások is innen várhatók, vagy leginkább innen munkálhatók. Nyugat és Kelet ellenmondása, a délkelet európai államok Örök tusája, így oldódnék fel egy olyan együttműködés gondolatában, amely nem impériumot keres, hanem szolgálatot s nem propagandát, hanem missziót. Minél evangéliumibbá válik a magyar államvezetés, annál inkább megvalósul ez a vakmerő remény s benne megvalósul a magyar fennmaradás.

Tájékozódunk kell most és itt. Egyik út jobbra, a másik balra vezet. Egyik Nyugat, a másik Kelet felé tart. A mi irányunk: Befelé és felfelé!

XXVII. PÜSPÖKI JELENTÉS

1948. május 11.

Ravasz László püspök, teológiai tanár és Pap László dékán 1947 decemberében – fél évvel Ravasz lemondatása előtt – Willem Visser 't Hooft holland teológusnak a pesti teológia tiszteletbeli professzorává avatásán a Dunamelléki Református Egyházkerület dísztermében

Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Bár a rendkívüli közgyűlések elé nem szokás püspöki jelentéseket terjeszteni, most mégis kivételt teszünk s magától értetődő okoknál fogva e Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés elé terjesztem huszonhetedik püspöki jelentésemet.

Üdvözlések

A tisztújítás során megválasztott új tisztviselőket eskütételük alkalmából köszöntöttük. Még két meleg üdvözlésre, nyílik kedves alkalom, *Az elsővel Tóth Lajos* tolnai esperes felé tárjuk ki szívünket és kezünket s megáldjuk az ő bejvetelét. Régen ismerjük és szeretjük őt s minden okunk meg van, hogy jó reménységgel nézzük közöttünk való forgolódását. Nyugodt, határozott, bölcs és jó egyénisége nyeresége lesz az egyházkerület nagyobb közösségének ép úgy, mint a gondjaira bízott tolnai egyházmegyének.

Szeretettel köszöntjük a dunáninnenni evangélikus egyházkerület új püspökét: *Szabó József* balasagyarmati lelkészt. Kapi Béla mellett bontakozott ki igehirdetői, pásztori és felvigyázói egyénisége. Erős evangéliumi szellem, határozott hitvallás, széleskörű és alapos theológiai műveltség jellemezte eddigi szolgálatát. Reméljük, hogy egyházunkhoz való testvéri indulatában követni fogja elődeinek reánk nézve nagyon becses példáját.

Főgondnokunk lemondása

Főgondnokunk: *Dr. Lázár Andor* tisztségéről 1948. évi április hó 2-án lemondott. Ez a rendkívüli közgyűlés az ő lemondásával annak fontosságához mérten külön határozatban foglalkozik. De itt fel kell jegyeznem, a püspöki jelentések krónikája számára, hogy mind az egyházkerület, mind magam, eltávozását igen nagy veszteségnek érezzük. Mikor az ostrom után feljöttünk a mélységekből Lázár Andor, mint legidősebb egyházmegyei gondnok vette át a munka terhét. Azóta tevékenységének ható sugara, példaadásának vonzó ereje folyvást növekedett. Mély vallásossága, magas etikai gondolkozásmódja, egész egyéniségének súlya, nemessége a vele való együttműködést egyénileg hasznossá és kedvessé tette. A szolgatársi viszony bajtársi viszonyná mélyült és a bajtársi viszonyt megszentelte az Úr Jézus Krisztus szellemében támadó barátság. Ez a barátság az, ami fölött nincs hatalma térnek és időnek.

Halottaink

Kedves embereink nemcsak jönnek, hanem mennek is, Tanácsbíráink sorából két munkatársunk dőlt ki. Először *Dr. Szabó Aladár* gödöllői lelkipásztor, theol. akadémiai magántanár. Örökölte édesapja nevét, hitét, az Úr házáért való emésztő szerelmét. De apjához mérten egyénisége inkább passzív, tűnődő, elmélkedő, halk és szelíd. Eleinte tanárnak készült. Magas földi auspiciumok¹ között indult meg tudományos pályája. Nemsokára lefoglalta a nehéz, testet őrlő, időt felélőgyülekezetépítés. Gyülekezetépítő munkájának állandó nagy kérdése volt az egyházközség és a hívők közössége közötti különbség, ellentét és kapcsolat. Innen eredtek minden nap megújuló nehézségei és minden nap ajándékkal vett csendes győzelmei. Isten különösképpen megpróbálta testi egészségében épen úgy, mint családi életében. Óemberét öldökölte a kereszt és öldökölte az alázatos engedelmisség; új emberét építette a Krisztus, Akihez most megért vidáman és diadalmasan.

Kulifay László abai lelkipásztor is itthagytott minket. Csöndes belső derű jellemezte, a vetéseiben

¹ itt: kilátások

bízó magyar gazdaembernek nyugalma. Megfontolt, józan, járt utakon haladó, nehézségek és válaszútak között jól eligazodó embert ismertünk benne. Házanépét, gyermekeit istenfélelemben nevelte; kettőt közülök az Úr házának szolgálatára adott. A maga dolgát rendben tartotta, népének jó példát adott, a rábízott nyáját bölcsen és híven pásztorolta s külső és belső emberében a magyar református lelkipásztor nemes és értékes hagyományait testesítette meg, de mindig megőrizte friss érdeklődését új idők új kérdései iránt. A szép abai templomot a háború porrá zúzta, s ravatalát azon a puszta téren állították fel, ahol egykor a templom kőornamentikája borult össze egy életem át tartó szolgálat áldozati füstje felett.

Az egész magyar református egyház vesztesége *Dr. Kiss Ferenc* hazatérése. Nemzedékének, majdnem két emberöltőnek, egyik legnagyobb lelkipásztori egyénisége azzal is, aki volt, azzal is, amit tett. Új és egyben történelmi az által, hogy látásában és szolgálatában az egész magyar református egyház egységes és közös kötelezettsége: a szeretetmunkásság krisztusi feladata és öröksége testesült meg. Senki sem volt még eddig, aki szóban és írásban Kiss Ferencnél hatalmasabban és egészségesebben állította volna az egész magyar református egyház, mint egyetlen élő egység elé az a nagy kötelezettséget, amit Krisztus bízott reánk az ő kicsinyei érdekében. Kiss Ferenc művének ez az egyetemessége, az egésznek szenvedélyes és szinte égető hőfoka, élettékozlásának hegyeket mozgó hite, bátor kockázata, fegyelmező prófétasága, gyermekded alázatossága és bizonyágtévő komolysága ennek a századnak nagy református tanításai közé fog tartozni mindenha. Emberi nagyságát mélyen átérezve, tekintetünket róla – tanítását követve – Arra emeljük, aki őt teremtette, ajándékaival felékesítette, nekünk adta és szolgálatát közöttünk megáldotta és ennek az Egyetlennek adunk dicsőséget.

Még egyszer visszatekint reánk a mennyei Jeruzsálem felé vezető úton néhány megérkező munkatársunk és barátunk, akiket immár befogadott a beteljesült Ígéretek fényes fellege. *Thuróczy Dezsőné* a halasi polgári leányiskola igazgatója, Hegyi Sándor nagykovácsi vallásnár sokszor megpróbált és kegyelem által próbaálló lélek,

az ifjúság hű pásztorja és barátja, *Bocsor László* majosházi lelkipásztor, *Fóris Miklós* ny. tanár, mély, szelíd és tiszta lélek, Mándy Sándor a felsőbaranyai egyházmegye jó és hű tanácsbírája, *Benedek Antal* ny, ref, lelkész nevét kiáltjuk el és jegyezzük fel emlékezetünk viasztáblájára tudván, hogy neveket az Úr jegyez fel az Élet Könyvében az örökkévalóság számára.

Egyház és állam

Minden püspöki jelentésnek fontos tárgya az egyház és állam viszonyáról szóló beszámoló. Mai jelentésnek legfőbb, szinte egyetlen tárgya, a fontos személyi vonatkozásokon kívül. A mai helyzet úgy alakult, hogy református egyházunk számára ez lett a legnagyobb kérdés s e magyar kormányzati politikának is ez a legaktuálisabb kérdése,

A keresztyénség, minden egyházi széttagoltsága mellett is élő történelmi egység. Az Magyarországon is. A Jézus Krisztus nevére megkeresztelkedők szervezett társasága egyidős a magyar állammal. Állami hatalom akkor is volt ugyan, amikor még a keresztyén hittérítők a Duna Tisza-mentén nem kezdték el munkájukat. De a magyar államnak kikristályosodása egybeesett az egyház megalakulásával s ez a két folyamat egymást döntően meghatározta. Az egyház és állam viszonyát államtörténetünk kezdetétől fogva nagyfontosságú alaptörvények, nemzetközi szerződések, békekötések és konkordátumok szabályozták, első írott törvényunktől egészen az 1946 évi I.t.c.-ig. Ez a törvénycikk még egyszer mintegy summázva meghatározta az egyház és állam egymáshoz való viszonyát a emberi szabadságjogok biztosításával, a teljes lelkiismereti és vallásszabadság ismételt kimondásával, Magyarországon az egyház és állam viszonya elvileg véglegesen rendezve van.

De mi most egy rendkívül gyökeres és gyors átalakulás sodrában élünk. Lényegesen megváltozott ez államnak önmagáról adott értelmezése s az ebből következő államvezetés gyakorlatilag mélyen érinti ez egyházak egész életterületét. Ezzel sok olyan kérdés bukkan fel, amelyre határozott feleletet kell adnia az egyháznak és az államnak egyaránt. Mind egyházi, mind állami szempontból igen nagy érdekek fűződnek ahhoz, hogy ezek a feleletek megegyezők legyenek, vagy legalább is ne legyen közöttük olyan eltérés, amely mindkettő szolgálatára zavarólag hatna. Így került szőnyegre az egyház és állam viszonyának rendezése.

E rendezésnél, a mi részünkről, az első lépés csak az lehet, hogy világosan megmondjuk elvi felfogásunkat az egyházzal, az állammal és a kettő viszonyáról. Az egyház kétoldalú jelenség: isteni és emberi intézmény. Ismerete két oldalról közelítheti meg tárgyát: teológiai és államtudományi oldalról. Teológiai szempontból az ecclesia a kihívottak, összegyűjtöttek, választottaknak a társasága, a Krisztus Fősege alatt. A beletartozás az elevelrendelésen nyugszik és a Krisztusban vetett hitben és a neki való engedelmességben megy végbe. Mindezek láthatatlan szellemi valóságok és csak a hit számára tárgyasulnak. Állambölcseleti szempontból az egyház olyan világnézeti társaság, amely sajátos céljainak szolgálatában önmagát igazgatja és fenntartja. Mint ilyen, közjogi alakulat s működését az államhatalom illeszti bele és szabályozza az állam területén élő társas alakulatok rendszerébe. A református egyház hangsúlyozza, hogy az egyház közjogi alakulatát is teológiai, azaz hitvallásos elvek szabályozzák s Isten Igéjét nemcsak az egyház láthatatlan lényegére, hanem hívő közösség külső formájára is egyetlen kánonnak ismeri el. Ez alapon állítja a református egyház, hogy az egyház lényege az a gyülekezet, amelyet Isten Fia Igéje és Szentlelke által a maga számára összegyűjtött s Igéjével és Szentlelkével megőriz és megtart. Ez a gyülekezet azonban egy látható testület is, amelynek megvan a Szentírás szerinti szervezete. A Szentírás szerint szervezett és Krisztusban élő gyülekezet külső formája az egyházközösség, az egyházközösségeknek egy nagyobb területre kiterjedő közössége az egyház.

Az egyháznak az az igénye az állammal szemben, hogy szolgálata elől minden erőszakos akadályt hártson el és biztosítsa lényének szabad kifejtését. Annnyival inkább meg kell tennie ezt az államnak, mert református felfogás szerint az állam az a közösségi hatalom, amely az egyesek és testületek szabad fejlődését és szolgálatát egyedül általa bírt kényszerítő erővel biztosítja.

Ezért az egyház és az állam viszonyára nézve a református egyház azt a megoldást tartja leghelyesebbnek, amit a *szabad egyház szabad államban* jelszó fejez ki. Ez azt jelenti, hogy az egyház csak akkor végezheti szolgálatát, ha szabad az államtól, szabad más egyházaktól s egyedül csak Urának, a Jézus Krisztusnak engedelmeskedik. De ez csak akkor lehetséges, ha az állam is szabad az egyházaktól, mindeniktől ép úgy, mint egytől; ha az állam az egyházak tanításaival szemben neutrális s polgárait nem kötelezi semmiféle világnézetre, sem a hit, sem a hitetlenség követelésével.

Másik fontos dolog, hogy ez s szabadság és kölcsönös függetlenség egyszersmint jóindulatú együttélés legyen. Ez azt jelenti, hogy az állam becsülje az egyház szolgálatát s lásson elsőrangú állami érdeket abban, hogy a Jézus Krisztus szelleme, a jóakarát és a szeretet Lelke, az erkölcsi komolyság, az áldozatosság és az egymás terhére hordozó felelősségvállalás az állampolgárok lelkében minél inkább megerősödjék. Viszont az egyház lásson az állami rend fenntartásában olyan magasrendű szolgálatot, amelyet imádságaival, példaadásával és tanításaival bátran és következetesen támogasson.

Idáig nincs is különösebb nehézség. A nehézség a konkrét helyzetből fakad. Abból, hogy mi egy roppant forradalmi átalakulásban vagyunk, amelyben a szekuláris állam, a laikus állam rendezkedik ugyan be, de egy olyan nagy történelmi mozgalom győzelmes kibontakozása útján, amely megindulásakor az egyházban ellenséget látott, bizonyára azért is, mert *akkor* az egyház is ellenséget látott benne.

Ezt az ellenségeskedést meg lehet magyarázni, meg lehet érteni, de meg nem történné tenni nem lehet. Az egyház százados fejlődés során az uralkodó osztály társadalmával összenőtt, viszont a szociális forradalom az uralkodó osztály keretein kívül támadt, ennél fogva egyház és szociális forradalom kölcsönösen ellenségnek tartották egymást, pedig mindkettőnek üzenete és szolgálata sok egyezést mutatott szemben azzal a különbséggel, amit az uralkodó társadalom, a feudális és kapitalista osztályuralom mutat az evangéliummal összemérve.

Az a nagy szociális forradalom, ami átalakította Magyarországot és lassanként átalakítja az egész világot, elsöpörte a megelőző államrendet annak az osztálynak az uralmával együtt, amelyen ez a rend felépült, sőt pelyvaként elsöpörte magát az illető osztályt is. Ilyen helyzetben *kísértése* az egyháznak, hogy azonosítsa magát a letűnt osztályuralommal és az új államrendben ellenséget lásson. Kísértése az államnak, hogy azonosítsa az egyházat a letűnt államrenddel, és benne ellenséget lásson. Ha az egyházat megejti ez a kísértés, az a végzetes szerep vár rá, hogy átalakul egy illegális politikai párttá. A maga táborába gyűjti az elégedetlen és ellenzéki elemeket, a hozzá való tartozás nem a hitnek, hanem a politikának lesz az állásfoglalása. A kormányzatot mindez arra bírja, hogy a saját politikai pártjának hatalmi érvényesülését, az utolsó egyetlen akadálynak az egyháznak politikai letörésével, biztosítsa.

Mindez azonban nem igaz. Az egyházak vezetői Krisztus seregéből nem akarnak politikai pártot csinálni s a kormányzat felelős emberei nem akarják a Krisztus egyházát letörni vagy szétzilálni.

Ezért szükséges, hogy a hamis látszatok eltűnjenek, a helyes valóság érvényesüljön s a „*clara pacta boni amici*”² klasszikus szabálya ezen a területen is érvényesüljön. El kell érünk, hogy az egyház ne legyen politikai tábor, amely akár az állam politikai céljai *ellen*, akár ez állam politikai céljai *mellett* felhasználja azt a befolyást és tekintélyt, amit Jézus Krisztustól a lelkek építésére és Isten országa szolgálatára vett.

Ezen a téren a zsinati tanács idején határozata határozott és döntő lépést tett, amelynek felvilágosító, a helyzetet tisztázó és iránytmutató hatását bizalommal kell szemlélünk. Nagy mértékben javára válnék a kibontakozásnak, ha az állam a református egyházra vonatkozólag még egyszer, *konkrété*, mintegy feleletül, összefoglalná a maga egyházpolitikai állásfoglalását, s megmondaná, hogy az általa képviselt államrend mit biztosít most és a jövőben az egyházak szolgálatának szabadságára és támogatására. Igaz, hogy a református egyház nem szuverén, még kevésbé világhatalom. De egy nagyon jelentős közjogi és erkölcsi testület, amelynek igen nagy befolyása van a magyar nép nagyon is számottevő rétegének állásfoglalására. Az imént említett kormányzati nyilatkozat a zsinati tanács határozatával együtt magvát alkotná egy olyan megegyezésnek, amelyet illendő szerénységből nem nevezek konkordátumnak, de amely az érdekelt felek erkölcsi méltóságánál fogva ilyen állandó egybehangolódást jelentene.

Azonban reánk nézve nem az a legfontosabb kérdés, hogy ez az összhang mikor és hogyan jó létre. Mi nagyon várjuk, hogy létrejőjön, de az egyház alapelveinek feláldozásával nem tudnók siettetni. Reánk nézve az a fontosabb, hogy akár előbb, akár utóbb jön létre; akár tökéletesen, vagy felemásán, mindenképpen egy csomó olyan új feladat vár reánk, amelyek elől nemzedékünk ki nem térhet. E feladatok megoldásánál ez egyház új élete bontakozik ki, ha Istennek úgy tetszik, tavaszi virágzás formájában, ha pedig másképpen határozott rólunk, egy csomó új fájdalom, próba, megítéltetés éjszakájából előhozott hajnalképen.

A legsürgősebben hozzá kell látnunk egész egyházi életünk átszervezéséhez, amely immár el nem

² „világos szerződés, jó barátok”

utasítható módon időszerűvé lett. Ha ezt az átszervezést közelebbről jellemezni akarom, három műszót használok: specializálódás, koncentrálódás, spiritualizálódás, vagyis az egyháznak visszahúzódása legsajátosabb életterületére, az egyház munkájának a gyülekezeti élettevékenységként való gyakorlása, végül ez egyház gyökeres átlelkesedése az, amiből az egyház megújulása összetevődik. Vegyük ezeket rendre.

Az egyház századokon át az állami életnek sok tevékenységét végezte közvetve, vagy közvetlenül. Részt vett az államigazgatásban, végezte a köznevelés munkáját, egyedül teljesítette a szociális és népjóléti feladatokat. Régebbi időkben még a honvédelem, sőt kezdet kezdetén a földművelés és az ipar is az ő gondja volt. Viszont nyilvánvaló, hogy az állameszme fejlődésével, a műveltség terjedésével és az állam és a népműveltség eszmei összetartozandóságának egyre teljesebb elismerésével az egyház életműködéséből minden olyan munka, amelyet az állam helyett végzett, lassanként átkerül az állam kezébe. Ez előtt még egy századdal az egész magyar közoktatásügy kizárólagos intézésére maga vállalkozik, unokáink már csak olyan egyházi iskolákat járhatnak, amelyek tisztán egyházi szükségleteket elégítenek ki. Ezelőtt egy félszázaddal minden jótékonyági munka egyházi vagy legfeljebb községi vállalkozásból állott. Az első gyermekvédelmi törvénytől a mai szociális törvényalkotásig azonban olyan gyors átvállalását láthatjuk az állam részéről a más eddig meglátott és még ezután jelentkező szociális és népjóléti feladatoknak, amelyek mellett eltörpülni látszik az aránytalanul kevesebb eszközzel rendelkező egyházi munka. De soha semmiféle állam nem veheti át az egyház sajátos szolgálatait, azt, amit az Úr Jézus Krisztustól vett. Nem veheti át az istentiszteletet, a törvénynek és az evangéliumnak a tanítását, a szeretet szolgálatát, a fegyelem gyakorlását és a krisztusi világosság terjesztését. Ez azt jelenti, hogy az egyház munkája specializálódik az igehirdetésre, misszióra, vallástanításra, a közösségi élet gyakorlására és a bizonyoságtévesre. Mindezeknek területe, intézménye, alanya és közege maga a gyülekezet a maga szervezett közösségi életében. Ez azt jelenti, hogy a munka koncentrálódik a gyülekezetre. Eddig egy vallásos társadalom dolgozott, vagy keresztényen, vagy protestáns, vagy református társadalom, sokféle egyesület, mozgalom, szövetség, szervezett vagy szervezetlen közösségben. A magyar társadalom vallásfelekezeti alapon szervezkedett meg s érdekes volna tudni, hogy a letűnt korszak sokezer egyesülete közül hány volt vallásos jellegű és hány volt világi. Most megmarad a gyülekezet és a gyülekezetek kiküldötteinek, képviselőinek a gyülekezete, mint az összefogó egyházi szolgálat munkaközössége. Gyülekezet a presbitérium, az a vasárnapi iskolák növendékei, az ifjak, a nők, a férfiak tábora. Gyülekezeti ügy a vallástanítás, a szeretetmunka, a misszió, a bizonyoságtétel. Különösen lelki ügy az egyház anyagi fenntartásának kérdése. Isten egyháza offertóriumból él s az offertórium az istentiszteletnek olyan alkotórésze, mint az igehirdetés, vagy az imádság. Az egyházigazgatásnak is nagyon le kell egyszerűsödnie s két pillérré épülni fel, nemcsak elméletben, hanem gyakorlatban is: a presbitériumra és a zsinatra. Mindezzel az egyház átlelkesedését követeljük, mert az anyagi kérdések ép úgy istentiszteleti üggyé válnak, mint az igazgatásiak.

Világos dolog, hogy ez a kényszerű átalakulás gyökeres átszervezést von maga után. Gazdálkodni kell a munkaerővel és gazdálkodni kell az idővel. Tagosítást kell végeznünk az egyházi munkások és munkaterületei között. Egy csomó új munkást és munkaágot kell beállítani, egy csomó régi munkásnak új munkakört adni s bármily fájdalmas is a dolog, a selejtes munkásokat végelbánás alá kell vonni.

Ebben a nagy átalakulásban vagy meg fog újulni a magyar református egyház s akkor a második ház dicsősége nagyobb lesz az elsőnél, vagy elpusztul, ha nincs benne lélek. Két nagy forradalom van s

³ felajánlás, adomány

világon: az élet forradalma és a halál forradalma, Válasszuk bátran ez élet forradalmát, az Élet Fejedelmének zászlaja alatt.

Utolsó kérésem

Azt hiszen, minden munkatársam tudta, vagy sejtette, hogy lassanként kezdem bevonni vitorlámat s viharvert csónakomat a part elé irányítom. Ennek az évnek az őszére terveztem a búcsúvételét. Úgy gondoltam, akkorra rendbe tudok tenni mindent s mire észrevenné a Főtiszteletű Egyházkerület, már nélkülem megy tovább az egyházkerület hajója. Igen nyomós okok bírtak erre az elhatározásra, Első renden az, hogy az idén betöltöm rendes lelkészi szolgálatomnak 41 esztendejét is, segédlelkészséggel együtt negyvenötöt – tehát ki van a pászma. Az ostrom és ez azután következő évek fizikai és lelki megpróbáltatásai egészségemet megviselték és szívemet csendességre intik. Az idők roppant változásával egyházunk, olyan új és roppant feladatok elé kerül, amelynek megoldására az enyémnél sokkal, de sokkal nagyobb erőre van szükség. A magyar református egyház ebben a fél emberöltőben olyan erőfeszítésekre vállalkozik, amilyenhez foghatót eddigi történelme még sohasem követelt meg tőle. Át kell alakulnia önmagát fenntartó, szabad egyházzá. E közben ki kell alakítania egészen új életfunkciókat. Szervezetét gyökeresen meg kell reformálnia s mindezt forró, szenvedélyes, bizakodó, fiatalos és győzelmes megújulás, pünkösdi mámorában kell végrehajtania, mert különben végrehajtania lehetetlen. Minden felelős vezetőnek útra kell kelnie s nap-nap után, hónapokon, éveken keresztül járni a gyülekezeteket, összejöveteleket, vállalva a táborbaszállás minden fizikai fáradsalmát és szellemi törődését. Ilyen munkára már kiszolgált katonák nem alkalmasak. Ha ehhez hozzáveszem azt, hogy e nemzedék-, sőt még inkább korszakváltásban, egy roppant forradalom világot átalakító színváltásában, az elmúlt világból jövő emberek lassanként elszigetelődnek s legjobb esetben tisztelettel körülvelt emlékeztetéssé válnak ahelyett, hogy szolgálatuk reménység és ígéret legyen: még világosabbá vált előttem, hogy ezt az elbúcsúzást inkább néhány hónappal előbb, mint egy évvel később kell véghez vinnem. Így jutottam arra az elhatározásra, hogy huszonhetedik és utolsó püspöki jelentésem végén, ezennel benyújtom az egyházkerületi közgyűléshez nyugdíjaztatási kérésemet és kérem annak jóindulatú elbírálását. Lelkipásztori állásomból még nem óhajtok nyugdíjba menni. Mint igehirdető gyülekezetemben, vagy gyülekezetemen kívül kívánok szolgálni. Sőt az a reménységem, hogy igehirdetői és pásztori szolgálatom Isten Szentlelkének kegyelmes segítsége mellett addig, amíg Ő Szent Felségének tetszik, erősebbé válhatik, mint amilyen lehetett akkor, amikor az egyházkerület s a magyar református egyház gondja reám nehezedett.

Könnyű volna most nekem olyan hűrokat pendíteni meg, amelynek rezdülésére az érzelmek egész vihara rázna meg engem s talán azokat is, akik velem egy lélekből valók. De nem teszem. Mindig átalltam személyemmel foglalkoztatni az embereket s ha ilyesmit csak a legszükségesebb mértékben tettem meg még ezt is sokalltam. Tudom, hogy tetteinkért felelősséggel tartozunk a történelemnek és felelősséggel tartozunk Istennek. A történelem ítéletét felemelt fővel várom; Isten ítéletét arcrabolva hordozom abban a reménységben, hogy irgalmas lesz hozzám Azért, Aki én érettem is meghalt a kereszten. Ő „azért jött a világra, hogy megtartsa a bűnösöket, akik közül első vagyok én. De azért könnyörült rajtam, hogy Jézus Krisztus bennem mutassa meg legelőbb a teljes hosszútűrését példa gyanánt azoknak, akik hiendenek ő benne az, örök életre.” I. Tim. 1, 15/b-16./ Szívemet mérhetetlen hála tölti el, hogy *szabad volt* szolgálnom. Megköszönök minden jó szót, segítséget, meleg pillantást, minden imádságot. Megköszönök és megáldok minden sebet, amit kaptam, megkövetek mindenkit, akit megbántottam s derült szívvel elmegyek az én hű és örök Gazdám békességébe.

A Reformáció Öröksége sorozat eddig megjelent kötetei:

1. *Hagyomány, Identitás, Történelem – HIT2018*, szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor, Bp., Károli Gáspár Református Egyetem, ETKI Reformáció Öröksége Műhely, HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, L'Harmattan, 2019, 482 pp.

2. *Vértelen ellenreformáció*, szerk. Csorba Dávid, Bp., Károli Gáspár Református Egyetem, ETKI Reformáció Öröksége Műhely, HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2020, 310 pp.

3/1. *Hagyomány, Identitás, Történelem – HIT2019, I. kötet*, szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor, Bp., Károli Gáspár Református Egyetem, ETKI Reformáció Öröksége Műhely, HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2020, 470 pp.

3/2. *Hagyomány, Identitás, Történelem – HIT2019, II. kötet*, szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor, Bp., Károli Gáspár Református Egyetem, ETKI Reformáció Öröksége Műhely, HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2020, 468 pp.

4. *Lányi Gábor: Méltatlanul. Háttérbe szorított dunamelléki református lelkészek az 1950-es években*, Bp., Károli Gáspár Református Egyetem, ETKI Reformáció Öröksége Műhely, HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2020, 255 pp.

5. *Szabó Gábor: Emlékeim. Alsósesztől Kecskemétig*, Bp., Károli Gáspár Református Egyetem, ETKI Reformáció Öröksége Műhely, HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2021, 271 pp.

6. *Hagyomány, Identitás, Történelem – HIT2020*, szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor, Bp., Károli Gáspár Református Egyetem, ETKI Reformáció Öröksége Műhely, HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2021, 428 pp.

7/1. „...Tanácsaid Hűség és Igazság” Tisztelgő írások Dienes Dénes professzor úr 65. születésnapjára, *I. kötet*, szerk. Csorba Dávid – Szatmári Emília, Bp. - Sárospatak, Károli Gáspár Református Egyetem, ETKI Reformáció Öröksége Műhely, HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, Tiszáninneri Egyházkerület, 2021, 383 pp.

7/2. „...Tanácsaid Hűség és Igazság” Tisztelgő írások Dienes Dénes professzor úr 65. születésnapjára, *II. kötet*, szerk. Csorba Dávid – Szatmári Emília, Bp. - Sárospatak, Károli Gáspár Református Egyetem, ETKI Reformáció Öröksége Műhely, HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, Tiszáninneri Egyházkerület, 2021, 399 pp.

8. *Hagyomány, Identitás, Történelem – HIT2021*, szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor, Bp., Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2022, 400 pp.

KÁROLI 30

Soli Deo Gloria!

ISSN 2676-9824

ISBN 978-963-558-542-7

Kiadja a Dunamelléki Református Egyházkerület és
a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának Egyháztörténeti Kutatóintézete
(1092 Budapest, Ráday u. 28.), valamint a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója
(1113 Budapest, Bocskai út 35.)

Felelős kiadó: Literáty Zoltán és Galsi Árpád

A nyomtatás és a kötés a debreceni nyomdászatanagy és fél évszázados hagyományait őrző
Alföldi Nyomda Zrt. munkája

Felelős vezető: György Géza vezérigazgató